

TURUN
YLIOPISTO

SUOMI, RAUHANTURVAAMINEN JA KYLÄ SOTA 1956–1990

Rauhanturvaaminen osana Suomen ulko- ja turvallisuuspolitiikkaa sekä YK-politiikkaa

Jukka Pesu

TURUN YLIOPISTON JULKAISUJA

SARJA – SER. C OSA – TOM. 501 | SCRIPTA LINGUA FENNICA EDITA | TURKU 2020

TURUN
YLIOPISTO

SUOMI, RAUHANTURVAAMINEN JA KYLmä SOTA 1956–1990

Rauhanturvaaminen osana Suomen ulko- ja turvallisuuspolitiikkaa sekä YK-politiikkaa

Jukka Pesu

Turun yliopisto

Yhteiskuntatieteellinen tiedekunta
Filosofian, poliittisen historian ja valtio-opin laitos
Poliittinen historia
Yhteiskunta- ja käyttäytymistieteiden tohtoriohjelma

Työn ohjaajat

Professori Vesa Vares
Poliittinen historia
Turun yliopisto

Yliopistonlehtori PhD Mika Suonpää
Poliittinen historia
Turun yliopisto

Tarkastajat

Professori Jussi Hanhimäki
Graduate Institute of International and
Development Studies

Dosentti Hanna Ojanen
Maanpuolustuskorkeakoulu
Helsingin yliopisto

Vastaväittäjä

Professori Jussi Hanhimäki
Graduate Institute of International and
Development Studies

Turun yliopiston laatujärjestelmän mukaisesti tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu Turnitin OriginalityCheck-järjestelmällä.

Kansikuva: Martti Tikka (Kypros 1973)

ISBN 978-951-29-8253-0 (Painettu/Print)
ISBN 978-951-29-8254-7 (Sähköinen/PDF)
ISSN 0082-6995 (Painettu/Print)
ISSN 2343-3205 (Verkkajulkaisu/Online)
Painosalama Oy, Turku, Suomi 2020

TURUN YLIOPISTO

Yhteiskuntatieteellinen tiedekunta

Filosofian, poliittisen historian ja valtio-opin laitos

Poliittinen historia

JUKKA PESU: Suomi, rauhanturvaaminen ja kylmä sota 1956–1990: Rauhanturvaaminen osana Suomen ulko- ja turvallisuuspolitiikkaa sekä YK-politiikkaa

Väitöskirja, 578 s.

Yhteiskunta- ja käyttäytymistieteiden tohtoriohjelma
marraskuu 2020

TIIVISTELMÄ

Tutkimus tarkastelee rauhanturvatoiminnan merkitystä Suomen ulko- ja turvallisuuspolitiikalle sekä YK-politiikalle vuosina 1956–1990. Aihetta lähestytään Suomen ulko- ja turvallisuuspoliittisen tason lisäksi kansainvälisen ja sisäpoliittisen tason kautta. Tutkimuksen tarkoituksena on selvittää, miksi Suomen ulkopoliittinen johto on halunnut lähettää rauhanturvaajia kylmän sodan aikana, miten Suomi valikoitui tehtäviin ja miten rauhanturvaamisen kuvaa on rakennettu suomalaisessa yhteiskunnassa. Analyysi perustuu tärkeimpien toimijoiden arkistoihin Suomessa, Ruotsissa, Yhdysvalloissa, Isossa-Britanniassa, Kanadassa ja YK:ssa sekä valtiopäiväasiakirjoihin, sanomalehtiaineistoihin ja muistelmiin.

Aikaisemmat tutkimukset ovat rakentaneet kuvaa suomalaisesta rauhanturvaamisesta lähinnä suomalaisilla lähteillä ja yksinomaan suomalaisesta näkökulmasta. Näistä tutkimuksista merkittävin ja ainoa laaja-alainen suomalaista kylmän sodan aikaista rauhanturvaamista tarkasteleva tutkimus on julkaistu yli kaksikymmentä vuotta sitten. Tämä jälkeen rauhanturvaamisesta on ilmestynyt merkittäviä kansainvälisiä tutkimuksia ja tutkijoiden saatavissa on useita aiemmin käyttämättömiä lähdekokoelmia. Vaikka suomalaisesta rauhanturvaamisesta on kirjoitettu paljon, julkaisujen ominaispiirteenä on ollut ennemminkin uusintaa olemassa olevia myyttejä kuin tarkastella niitä kriittisesti historian tutkimuksen menetelmin.

Tästä syystä väitöskirjassa nousee esiin uusia puolia suomalaisen rauhanturvapolitiikan vuorovaikutuksesta sotilaallisiin suunnitelmiin erityisesti Neuvostoliittoa vastaan ja suomalaisessa rauhanturvaamisessa vallinneista ongelmista, joita tarkoituksellisesti vähäteltiin julkisuudessa, jotta rauhanturvaamisen positiivinen kuva ei kärsisi. Suomen tapaus on jäänyt jälkeen kansainvälisestä rauhanturvaamisen tutkimusperinteestä ja tätä tutkimuksellista aukkokohtaa väitöskirja paikkaa. Toisaalta tutkimus tarjoaa myös kansainvälisessä tutkimuksessa harvinaisen näkökohdan rauhanturvaamisen ja sotilastiedustelun sekoittumisesta toisiinsa. Se myös käsittelee kriittisesti sekä toimijalähtöisesti sotien luonteen muutosta ja sen vaikutusta rauhanturvaamisen muutokseen kylmän sodan päättyessä, ja asettaa Suomen osaksi Pohjolan salaista sotilaallista yhteistyötä.

Rauhanturvaaminen kehittyi Suomessa erityisesti 1960-luvun alun jälkeen tärkeäksi osaksi Suomen ulko- ja turvallisuuspolitiikkaa, mutta se nähtiin eri hallinnon sektoreilla hieman eri valossa. Ulkoministeriössä rauhanturvaamisen kautta

rakennettiin kuvaa Suomesta osana länttä ja Pohjoismaita, jolloin rauhanturvaamista tarkasteltiin ennen kaikkea viiteryhmäpolitiikan, Suomi-kuvan luomisen ja tunnetuksi tekemisen kautta. Tässä suhteessa rauhanturvaaminen oli menestys. Se nosti Suomen arvovaltaa YK:ssa ja Pohjoismaisessa yhteistyössä sekä toi Suomen positiivisessa mielessä esiin Yhdysvalloissa ja Isossa-Britanniassa.

Puolustusvoimissa rauhanturvaamista lähestyttiin ennen kaikkea kotimaan puolustuksen kautta, jolloin se alkuun nähtiin ennen muuta omaa puolustusta haittaavana lisätehtävänä. Tässä kuvassa tapahtunut muutos lähti käyntiin jo 1960-luvun alussa, jolloin rauhanturvaamisen katsottiin tuovan myös joitain positiivisia asioita puolustusvoimien toimintakykyyn lähinnä Pohjoismaisen yhteistyön ja halvan ”kertausharjoituksen muodossa”. Lopullinen rauhanturvaamisen läpimurto tapahtui kuitenkin 1970-luvulla positiivisten kokemusta myötä ja 1980-luvulla puolustusvoimissa oltiin jopa muita hallinnon sektoreita valmiimpia osallistumaan hankalina pidettyihin operaatioihin. Puolustusministeriössä, ja erityisesti YK-toimistossa, sen sijaan kehittyi 1960-luvun lopulla perustetun valmiusjoukon myötä myös oman maan puolustamisen ensisijaisuudesta poikkeava lähestymistapa, jossa rauhanturvaamista lähestyttiin ennen kaikkea toiminnan luonteen eikä Suomen edun kautta.

Presidentit eivät sen sijaan osallistuneet mitenkään aktiivisesti rauhanturvaamisen kehittämiseen, vaikka lopulliset päätökset menivät heidän kauttaan. Tässä asiassa rauhanturvaaminen ja YK-politiikka poikkeavat muista ulkopolitiikan aloista ja ennen kaikkea idänpolitiikasta, jossa erityisesti presidentti Urho Kekkosta pidetään lähes yksinvaltaisena ulkopolitiikan muotoilijana Suomessa.

Suomalaisen rauhanturvaamisen suosio ylitti 1970-luvulla myös ideologiset ja poliittiset jakolinjat, joita oli esiintynyt vielä edellisen vuosikymmenen keskusteluissa ja positiivinen käsitys suomesta ”rauhanturvaamisen suurvaltana” kehittyi yhteisesti jaetuksi kokemukseksi. Tämä näkyi muun muassa mielipidekyselyissä ja eduskuntakeskusteluissa. Rauhanturvaamisen yhteiskunnallinen merkitys oli Suomessa huipussaan 1970- ja 1980-luvuilla, mutta pasifistinen käsitys suomalaisen rauhanturvaamisen luonteesta ei istunut enää kylmän sodan jälkeiseen laajentuneeseen rauhanturvaamiseen sekä sotilaalliseen kriisinhallintaan. Suomalaiset rauhanturvaajat eivät hävinneet myöskään kylmän sodan jälkeisistä konflikteista, mutta Euroopan pienillä ja puolueettomilla valtioilla ei ollut enää samaa merkitystä operaatioita luotaessa kuin kylmän sodan aikana.

ASIASANAT: rauhanturvaaminen, kylmä sota, ulko- ja turvallisuuspolitiikka, Yhdistyneet kansakunnat, Pohjoismaisuus, tiedustelu, Suomi-kuva

UNIVERSITY OF TURKU

Faculty of Social Sciences

Department of Philosophy, Contemporary History and Political Science

Contemporary History

JUKKA PESU: Finland, Peacekeeping and the Cold War 1956–1990:

Peacekeeping as part of Finland's Foreign and Security Policy and UN Policy

Doctoral Dissertation, 578 pp.

Doctoral Programme of Social and Behavioural Sciences

November 2020

ABSTRACT

This study examines the significance of peacekeeping activity for Finland's foreign and security policy and the UN policy in 1956–1990. In addition to foreign and security policy level, the topic is approached also through international and domestic policy levels. The purpose of the study is to find out why the foreign policy-makers in Finland wanted to send peacekeepers during the Cold War, why Finland was selected for the missions and how the image of peacekeeping has been built into Finnish society. The analysis is based on source materials found on the archives of the main peacekeeper actors in Finland, Sweden, the United States, the United Kingdom, Canada and the United Nations, as well as parliament records, newspapers and memoirs.

Previous research has built a picture of Finnish peacekeeping mainly from Finnish sources and solely from the Finnish point of view. The most significant and the only comprehensive study on Finnish peacekeeping during the Cold War was published more than twenty years ago. Since then significant international studies about peacekeeping have been published and researchers have accessed a number of previously unused source collections. Although much has been written about Finnish peacekeeping, the feature of these publications was reconstructing existing myths rather than critically examining them using the methods of historical research.

For this reason, dissertation reveals the interaction between Finnish peacekeeping and military plans against the Soviet Union and problems in Finnish peacekeeping that were deliberately played down in public, for the sake of retaining the positive image of peacekeeping. The Finnish research has fallen behind the international research tradition on peacekeeping and one purpose of this study is narrowing that gap. On the other hand, dissertation offers perspectives that are also rare in international research, namely interconnection between peacekeeping and military intelligence. It also considers critically and in actor-oriented way the changing nature of wars and its impact on the changing peacekeeping at the end of the Cold War, as well as place Finland as part of the Nordic secret military cooperation.

Peacekeeping became an important part of Finland's foreign and security policy since the early 1960s, but it was seen in slightly different light in different sectors of government. The Ministry for Foreign Affairs built an image of Finland as part of the West and the Nordic countries through peacekeeping, and peacekeeping was first

and foremost viewed in a relation of international status or peer groups and through the promotion of the image of Finland. In this respect, peacekeeping was a success. It raised the prestige and status of Finland in the UN and in the Nordic cooperation and raised positive attitudes towards Finland in the United States and the United Kingdom.

The Finnish Defence Forces approached peacekeeping primarily through the homeland defence and initially saw it as an additional task detrimental to military capability. The change in this comprehension started already in the early 1960s, as it became clear that peacekeeping came with positive things that enhanced the armed forces' capabilities, mainly in the form of Nordic cooperation and a cheap "refresher training exercises". However, the final breakthrough of peacekeeping in the Finnish Defence Forces came in the 1970s with positive experiences in the field and in the 1980s the armed forces were even more prepared than other sectors of government to engage in operations that were considered difficult or dangerous. Instead of focusing merely on the homeland defence, the Ministry of Defence, and the UN Office in particular, developed a new kind of approach with the emergence of a Finnish Rapid Deployment Force in the late 1960s, focusing on the development of peacekeeping capability rather than pure interests of Finland.

The Finnish presidents were not actively involved in the development of peacekeeping although the final decisions went through them. In this respect, peacekeeping and UN policy are different from other foreign policy areas and above all, the Fenno-Soviet relations, where President Urho Kekkonen in particular was regarded as an almost exclusive foreign policy-maker in Finland.

In the 1970s, the perception of Finnish peacekeeping rose above the ideological and political contradictions that had been present in the previous decade and positive image of Finland as a "peacekeeping superpower" developed into a general belief. This could be seen in the opinion polls and parliamentary debates, among other things. The social importance of peacekeeping was at its peak in Finland in the 1970s and 1980s, but a pacifist understanding about the nature of Finnish peacekeeping did not sit any longer in the concept of "wider peacekeeping" nor military crisis management of post-Cold War world. Finnish peacekeepers did not vanish from the post-Cold War conflicts, but the small and neutral states of Europe no longer played the same role in operations as they did during the Cold War.

KEYWORDS: Peacekeeping, the Cold War, Foreign and Security Policy, United Nations, Nordicness, Intelligence, The image of Finland

Kiitokset

Akateemisessa perinteessä on tapana väitöskirjan valmistumisen jälkeen jakaa kiitokset periaatteessa kahteen kertaan: ensin väitöskirjan esipuheessa ja sen jälkeen väitöstilaisuuden jälkeen vielä henkilökohtaisemmin karonkassa. Kiitoksia ei voidaan jakaa liikaa, sillä yksikään väitöskirja – tai ainakaan onnistunut sellainen – ei synny yksinään ilman kollegojen, kaverien ja perheen myötävaikutusta. Uutta tietoa voi syntyä vain suhteessa jo aiemmin tiedettyyn. Sen valjastamisessa työkaverien tietämys ja näkemykset ovat kultaa kalliimpia. Samalla tavalla kodin ja kaveripiirin henkinen tuki mahdollistaa irrottautumisen (yleensä) paljon aikaa ja ajatustyötä vaativasta työstä sekä auttaa jaksamaan siihen sisältyvää jatkuvaa taloudellista ja henkistä epävarmuutta. Vastaväittäjän kunniaksi järjestettävä karonkka onkin samalla koko työyhteisön ja väittelijän lähimmän tukipiirin yhteinen juhla.

Vuonna 2020 juhlat ovat jääneet vähemmälle koronapandemian pyyhkiessä läpi maailman. Myös syksyn mittaan on vaikuttanut jälleen siltä, ettei karonkkaa voi riittävän turvallisesti järjestää ja tästä syystä mahdollisuus myös kiitospuheeseen jää väliin. Etätöiden ja kotoilun jälkeen juhlat olisivat olleet piristävää vaihtelua, joten otan tällä kertaa vapauden esittää puheeni ja samalla henkilökohtaiset kiitokset kirjallisessa muodossa, siten kuin väittelijä lintuperspektiivissä kuvitteli sen kaiken tapahtuvan:

Kakolanmäki kello puoli yhdeksän illalla, lauantai 5. päivä joulukuuta 2020. Vanha lääninvankilan alue Turun parhaimmilla paikoilla on saneerattu muun muassa juhlatilaksi, jossa karonkka on jo päässyt alkuun. Miljöö on ainutlaatuinen ja illalliseksi juhlaväelle on katettu sesongin parhaista raaka-aineista valmistettu illallinen. Laseissa on henkilökohtaisesta mausta riippuen talon omaa viintä, olutta tai raikasta turkulaista vettä. Illan aikana on vielä luvassa pikkutunneille jatkuvaa puhetta, tanssia, pianoa, naurua, väittelyä, musiikkia ja kenties jo perinteeksi muodostunut korkeasta polviasennestoa ”laulettu” hieman epävierein ”Finlandia”. Sitä ennen on kuitenkin vielä puheiden vuoro. Päivän koitoksesta ja illan helpotuksesta valmiiksi hieman punakka väittelijä nousee ylös: ”On kiitosten aika!”

Tavan mukaisesti ja täysin ansaitusti ensin kiitetään vastaväittäjä Jussi Hanhikäkeä (tässä mentaalitilanteessa väitöstilaisuus on vieläpä sujunut hyvin ja kuunteelijat ovat viihtyneen). Vastaväittäjän lisäksi on syytä tällä kertaa jo ennen kustosta

nostaa esiin työn toinen esitarkastaja Hanna Ojanen. Molemmat lausunnot ovat olleet ammattitaidolla laadittuja, positiivisia, perusteltuja ja riittävän erilaisia, jotta ne yhdessä veivät työtä eteenpäin ja tekivät siitä astetta tai kahta paremman. Väittelijä toteaa pyrkineensä parhaan taitonsa mukaan toteuttamaan hänelle annetut ehdotukset. ”Kiitos ja maljakohotus!”

Tämän jälkeen palataan tavan mukaiseen järjestykseen pienellä lisämausteella. Puheessa kiitetään kustosta ja työn ohjaajana toiminutta Vesa Varesta, mutta samalla jatketaan kronologisessa järjestyksessä läpi tutkijan lyhyen akateemisen elämän vaikuttaneita henkilöitä siinä järjestyksessä, kun he ovat siihen vaikuttaneet. Vesa on tässä ensimmäisellä paikalla, sillä hän yhdessä Kimmo Rentolan kanssa vaikuttivat luennoillaan nuoreen opiskelijaan siinä määrin, että hän päätyi loikkaamaan humanistisesta tiedekunnasta yhteiskuntatieteelliseen. Erityisellä lämmöllä muistellaan Vesan (olisiko ollut) keskiviikkoamuisia kolmen tunnin luentoja Ison-Britannian poliittisesta historiasta. Niiden tietopohja yhdistettynä avaran luonnon kertojaääntä muistuttavaan rauhalliseen poljentoon ja kuivaan huumoriin vetosi kuulijoihin siinä määrin, että luennoitsija sai yleisöltään lempinimen ”luontoääni”. ”Siispä kiitos ja kippis!”

Seuraavan kiitoksen ansaitsee Timo Soikkanen, jonka graduryhmässä opiskelijat oppivat tutkimuksen teon tärkeimmät kysymykset, eli ennen kaikkea hyvän tutkimuksen rakenteen. Dispositioiden tarkkaakin tarkempi läpikäynti oli tervetullutta vaihtelua niihin seminaareihin, joissa hiottiin ennemmin pilkun paikkaa (ei sillä, etteivätkö pilkut edelleen menisi aika ajoin väärin). Soikkasen sinnikkään kannustuksen seurauksena väittelijä päätyi myös tekemään väitöskirjan tutkimussuunnitelman, joten Soikkasta voi konkreettisesti kiittää tutkijaksi ryhtymisestä. Kiitokset jatkuvat vielä parilla kaskulla, joista selviää muun muassa miten ensitapaaminen Soikkasen kanssa tapahtui vappuna 2007 väittelijän kantaessa ainejärjestön rikkinäisen ”vappusohvan” arvoisan professorin työhuoneeseen. ”Kiitos siis kai kuuluisi myös sille tuntemattomaksi jääneelle taholla, joka kantoi risan sohvan ulos. Hölökyngölökyn!”

Akateemisessa elämänkerrassa ollaan päästy vaiheeseen, jossa itse väitöskirjan tekeminen alkaa ja opiskelijasta tulee osa henkilökuntaa. Tässä siirtymävaiheessa suuren kiitoksen ansaitsee Mika Suonpää, joka opasti ja neuvoi hieman eksyksissä ollutta tutkijanalkua. Erityiset kiitokset myöhemmin väitöskirjan toiseksi ohjaajaksi suostuneelle Mikalle annetaan siitä panoksesta, jonka hän teki 500 sivuisen puoli-valmiin käsikirjoituksen parissa. Hieman keskeneräisen tutkimuksen lukeminen ja toisen tutkijan aivoitusten ymmärtäminen on taitolaji jo pienemmänkin tekstimassan parissa. Mikan tavaramerkiksi muodostunut positiivinen, rakentava ja samalla viiltävän tarkkanäköinen kommentointi nosti jälleen yhden tutkimuksen laatua uusiin korkeuksiin. ”Kiitos ja Cheers!”

Toinen erittäin tärkeä viiteryhmä väitöskirjan tekemisessä ovat olleet tutkijan huonekaverit, joiden kanssa tutkimusaiheet ovat vieläpä siinä määrin yhtyneet, että

työhuone tunnetaan (suppeassa piirissä) ”kylmän sodan huoneena”. Tapio Enbergin ja Juha-Matti Ritvasen kanssa työskentely on ollut väittelijälle ilo ja etuoikeus. Erityisesti Tapion kanssa myös aiheet ovat siinä määrin yhtyneet, että omia aineistoja etsiessä mielessä on aina ollut myös toisen tutkimusaihe. ”Skool!”

Edellinen pätee samalla koko työyhteisöön, joka on ollut erittäin kollegiaalinen alalla, jossa rauhoitukset, projektit, työmahdollisuudet ja risteävät tutkimusaiheet altistavat helposti keskinäiselle kilpailulle ja kyräilylle. Hyvästä työilmapiiristä on kiittäminen kaikkia poliittisen historian nykyisiä ja entisiä työntekijöitä. Samalla keskustelut lounailla, käytävillä ja illanvietoissa ovat olleet inspiroivia ja aina vähintään mielenkiintoisia. Kiitos näistä hetkistä ja keskusteluista teille kaikille ja vielä erityisesti Louis Clerc, Johanna Rainio-Niemi, Mona Mannevuori, Ville Okkonen, Jenni Karimäki, Kimmo Elo, Matti Välimäki, Niko Hatakka, Maiju Wuokko, Mikko Leino, Laura Ipatti, Ville Soimetsä, Rauli Mickelsson, Kimmo Makkonen, Virpi Kivioja, Olli Kleemola, Annu Perälä, Markku Jokisipilä, Juho Ovaska ja Juho Wilska, sekä tietysti oppiainetta pyörittäneet Auli Kultanen-Leino ja Marja Heinonen. Erityismaininnat menevät vielä Tiina Lintuselle, joka aina avuliaan luonteensa ohella paljasti särmän puolensa asettamalla väitöskirjalle riittävän tiukkoja määräaikoja, kun muuten ei näyttänyt tulevan valmista, sekä myös harjoittelijoille, joista erityisesti Mathias Liimatta teki erinomaista työtä väitöskirjan oikoluvun ja hakemiston parissa. ”Suuri kiitos ja kulaus!”

Useamman skoolauksen innoittamana puhe poikkeaa alkuperäisestä suunnitelmasta ja väittelijä kiittää vielä arkistojen henkilökuntaa ja rahoittajia, joita ilman tutkimuksen teko olisikin käytännössä mahdotonta. Tutkimukseen ovat uskoneet ja sitä rahoittaneet Koneen Säätiö, Ulkopoliittikan tutkimuksen säätiö sekä Yhteiskunta- ja käyttäytymistieteiden tohtorihjelma. Arkistoja tutkimusta varten on kerätty viidestä maasta ja useasta arkistosta, joista jokaisessa on ollut joku ystävällinen sielu opastamassa tutkijaa kohti toivottua lopputulosta. Väliin tiukkojen aikataulujen, lentojen, junien ja sääntöjen kanssa tuskaillessa erityisen maininnan arvoiseksi kokemukseksi on noussut Urho Kekkosen arkisto Orimattilassa, jossa vierailut ovat itsessään aina tietynlaisia retriittejä. Aina kun tarve vaatii, arkistossa on ollut ovet auki, grilli kuumana, työpäivän jälkeen sauna kuin tilauksesta päällä ja työtunnit itse päätettävissä. Ainut mistä on jäänyt paitsi ovat yönöt. ”Kiitos siis rahoittajille sekä Pekka Lähteenkorvalle, Janne Ridanpäälle ja Tapio Enbergille (toistamiseen). Terveysterveksi!”

Viimeiset kiitokset kuuluvat luonnollisesti perheelle, joista erityisesti vaimo saa yleensä kokea jokseenkin hajamielisen tutkijan aivoitukset nahoissaan. Jälkikäteen katsottuna sekä väitöskirja että lapset ovat myös kasvaneet mielenkiintoisessa synkronissa. Loppuvuodesta 2014 väittelijä yhdessä entisen opiskelijakaverin, kämpin ja nykyisen vaimon, Riikan, kanssa saivat kuulla lyhyen ajan sisällä sekä esikoislapsen tulosta että väitösapurahasta. Alkuun sekä lapsi että väitöskirja olivatkin

*kuin tyhjiä tauluja. Jonkinlainen abstrakti käsitys lopputulemasta saattoi olla ole-
massa, mutta totuus luonteesta, ulkomuodosta ja kokonaisuudesta paljastuivat kuin
kiusaten – hiljaa ja yllättäen. Tässä esikoinen, Lilja, vei selvän voiton. Väitöskirja-
projekti konttasi vielä, kun Lilja jo juoksi, puhui, lauloi ja nauroi. Juoksuun väitös-
kirjaprojekti lähti oikeastaan vasta siinä vaiheessa, kun olisi pitänyt olla valmista,
eli toisen lapsen, Vernan, nähdessä päivänvalon. Tämä ”ylimääräinen vuosi” oli
yhtä aikaa mieluisa ja raskas. Tässä kohtaa ihmisen muisti on (onneksi) armollinen
työkalu: aamuyön tunteina pikkulapsi sylissä tehdyt ”viimeiset viilaukset” väitöskir-
jaan saattoivat olla katkeransuloisia koettaessa, mutta myöhemmin jo naurattaa.
”Kiitokset siis tästä kaikesta Riikalle (ammatinvalinnan takia vaimolle soisi kenties
ennemmin anteeksipyyntön), Liljalle ja Vernalle! Samalla kiitoksen ansaitsevat
myös äiti, isä ja veli, Leena, Seppo ja Kimmo, jotka ovat olleet aina tukena. Pohjan-
maan kautta!”*

*Väittelijän kaverit virittelevät taustalla jo musiikkia, vaikka kahvikin on vielä
tippumassa. No mitäs siitä, johan tässä on puhuttu riittämiin. Vastauspuheenvuoroja
ei tällä kertaa odoteta, sillä jokainen tässä mainittu tai itsensä rivien välistä tunteva
on omalta osaltaan vaikuttanut tämän väitöskirjan syntyyn ja näin ollen ansaitsee
kiitoksensa ilman vastalahjaa. Juhlien viimeinen vaihe voikin siis alkaa...*

*Kepeähköstä muotokielestä huolimatta, kaikki kiitokset ovat mitä vakavimmissa
tarkoituksessa annettut!*

Turussa YK:n päivänä 2020
Jukka Pesu

Sisällys

Kiitokset.....	7
I Johdanto	13
1 Aihe ja aikaisempi tutkimus.....	13
2 Tutkimuksen tavoitteet.....	39
3 Lähteet	49
4 Väitöskirjan rakenne	55
II Kahdenvälisyydestä monenkeskisyyteen 1956–1961	59
5 Ulkopoliittisen poikkeustilan päätyminen Suomessa	59
6 YK:n rauhanturvaperiaatteiden luominen ja Suomen rooli.....	80
7 Suomen maine, kylmän sodan epävarmuudet ja operaatioista vetäytymisen vaikeudet.....	113
III Rauhanturvatoiminnan luomisen aika 1962–1972	151
8 Kylmän sodan kuumat vuodet.....	151
9 Valmiusjoukot ja aktiivisen YK-politiikan luominen	178
10 Rauhanturvaaminen, Puolustusvoimat ja Pohjolan puolustusliitto.....	188
11 Ulkopoliittista ristivetoa Kyproksen rauhanturvaoperaatiota perustettaessa	218
12 Idän ja lännen puristuksissa.....	238
13 Rauhanturvaaminen Suomi-kuvan luojana.....	252
14 Suomi sillanrakentajana idän ja lännen välissä?	276
IV Sitoutumisen vuodet 1973–1990	300
15 Ulkopoliittinen päätöksenteko kylmän sodan loppupuoliskolla...	300
16 Painopiste Lähi-itään	316
17 Rauhanturvaaminen ja Puolustusvoimat.....	337
18 Tiedustelua ja värväysyrityksiä	371
19 Kannattaako tätä enää jatkaa?	392
20 Kylmä sodan maailma ja rauhanturvaaminen muutoksen kynnyksellä	406
21 Ulkopoliittikkaa sisäpolitiikan antamisissa raameissa	446
22 Aika entinen ei koskaan enää palaa.....	506
V Päätelmät.....	528
23 Pasifismilla kuorutettua reaalipoliittikka	528
Lähdeluettelo	544
Hakemisto.....	565

Taulukkoluetelo

Taulukko 1:	Väitöskirjan tulkintakehikko ja tutkimustehtävä.	40
Taulukko 2.	YK:n jäsenmäärän kehitys 1945–1990.	242
Taulukko 3.	YK:n jäsenvaltioiden määrän kehitys maantieteellisten ryhmien mukaan eriteltynä 1945–1990.	261
Taulukko 4.	YK:n valtuuttamien ja aktiivisina olleiden rauhanturvaamisoperaatioiden määrä 1945–1993.	519

I Johdanto

1 Aihe ja aikaisempi tutkimus

Rauhanturvaaminen oli kylmän sodan aikana yksi Suomen näkyvimmistä ja tunnetuimmista ulko- ja turvallisuuspolitiikan osa-alueista. Samalla rauhanturvaamisen suosio nousi Suomessa häikäisevän korkealle tasolle ja siellä se on myös pysynyt viimeiset kolme-neljäkymmentä vuotta, jolloin erilaisia mielipidemittauksia rauhanturvaamisesta on tehty. Maanpuolustustiedotuksen suunnittelukunnan (MTS) mielipidemittauksissa esimerkiksi vuonna 2001 vain kolme prosenttia vastaajista oli sitä mieltä, ettei Suomen tulisi lainkaan osallistua rauhanturvaamistehtäviin ulkomailla, kun 95 prosenttia hyväksyi toiminnan.¹ Yksittäisistä operaatiosta tehdyissä tutkimuksissa esimerkiksi varsin vaikeana pidetty Libanonin operaatio sai ongelmistaan huolimatta yleisen hyväksynnän. Vuonna 1986 vastaajista 83 prosenttia piti Suomen ulkopolitiikan kannalta positiivisena suomalaisten rauhanturvaajien lähettämistä Etelä-Libanoniin. Suosiota voi pitää suurena, erityisesti kun edellinen vuosi oli ollut murheellinen 24 suomalaisen rauhanturvaajan jouduttua panttivangeiksi ja osa myös pahoinpidellyiksi median raportoitua tiiviisti tapahtumien kulusta suomalaisille sekä viiden suomalaisen saadessa surmansa muissa tehtävissä. Pitkään jatkuneen operaation suosio oli hieman laskenut vuoteen 2006 mennessä, mutta edelleen Suomen ulkopolitiikan kannalta sitä myönteisenä piti 73 prosenttia.²

Avainasemassa näissä korkeissa luvuissa on ollut Yhdistyneiden kansakuntien näkyvä rooli ja mandaatti, sillä kylmän sodan jälkeisiin Nato-johtoisiin operaatioihin ei ole enää suhtauduttu samalla hyväksynnällä. Samaisessa vuoden 2001 tutkimuksessa, jossa 95 prosenttia vastaajista hyväksyi yleisesti rauhanturvaamistehtäviin

¹ Tiedotteita ja katsauksia 2/2001, MTS mielipidetutkimukset. <https://www.defmin.fi/tehtavat_ja_toiminta/viestinta/maanpuolustustiedotuksen_suunnittelukunta_mts/mielipidetutkimukset/tiedotteita_ja_katsauksia_2_2001.496.news?463_o=20#e9645efa> [luettu 21.10.2020].

² Tiedotteita 1/2006, MTS mielipidetutkimukset. <https://www.defmin.fi/tehtavat_ja_toiminta/viestinta/maanpuolustustiedotuksen_suunnittelukunta_mts/mielipidetutkimukset/suomalaisten_mielipiteita_ulko-ja_turvallisuuspolitiikasta_maanpuolustuksesta_ja_turvallisuudesta_tiedotteita_ja_katsauksia_marraskuu_2006.2838.news?463_o=15#e9645efa> [luettu 21.10.2020].

osallistumisen, vain 39 prosenttia hyväksyi osallistumisen Naton tai EU:n johtamiin operaatioihin. Suomessa nimenomaan YK:n rauhanturvatoiminnan arvostus on ollut korkealla ja suomalaiset ovatkin kaivanneet erityisesti kylmän sodan vuosina tutuksi tullutta ”perinteistä rauhanturvaamista”, vaikeiden ja epäselvien Nato-johtoisten Kosovon (KFOR) ja Afganistanin (ISAF³) operaatioiden sijaan.⁴

Luvut ovat historiantutkijalle mielenkiintoisia, sillä näinkin korkeat luvut kertovat poikkeuksellisen suuresta yksimielisyydestä ja arvonannosta YK:n rauhanturvaamisen suhteen. Miksi sitten juuri rauhanturvaaminen ja YK ovat olleet näin suosittuja Suomessa ja miten ne ovat nousseet tähän asemaan? Kyynisessä mielessä herää epäily, että kenties kuva YK:n kylmän sodan ajan rauhanturvaamisesta on turhankin ruusuinen ja ajan silottama.

Suomalaisen rauhanturvaamisen perinne ja 1980-luvun loppupuolella syntynyt omakuva Suomesta ”rauhanturvaamisen suurvaltana” perustuukin ennen kaikkea kylmän sodan aikaiseen ”perinteiseen rauhanturvaamiseen”. Nimitys ei tule niinkään sen sijoittumisesta tiettyyn aikakauteen, sillä myös kylmän sodan aikaisissa operaatioissa oli suuriakin eroja, vaan sen toimintatavoista, jossa rauhanturvaajat asettuvat kahden toisiaan vastaan sotivan valtion, ja tarkemmin ottaen näiden valtioiden ylläpitämien aseellisten voimien, väliin muodostamaan demilitarisoitua puskurivyöhykettä ja valvomaan aselepoa. Näissä operaatioissa voiman käyttö ei muodostunut merkittäväksi, vaan rauhanturvaajat valvoivat rauhaa ennen kaikkea YK:n niille luoman arvovallan turvin. YK ei puolestaan ollut ainut rauhanturvaoperaatioita toteuttanut taho myöskään kylmän sodan aikana, mutta Suomen osallistuminen perustui jo rauhanturvaamislaissäädännön mukaisesti YK:n rauhanturvaamiseen, joka olikin merkittävin rauhanturvaamista toteuttanut taho 1990-luvun alkuun saakka.

Rauhanturvaaminen on intuitiivisesti varsin helppo hahmottaa suurpiireisesti, mutta samaan aikaan sen tarkka määrittäminen on hankalaa ja erilaisia kollektiivisen turvallisuuden ideoita ja toteutuksia, sekä useamman valtion liittoja rauhan aikaansaamiseksi voi hakea kaukaa historiasta. Terminä rauhanturvaaminen (peacekeeping) keksittiin 1950-luvulla, mutta sillä on yhä edelleen useita hieman toisistaan poikkeavia määritelmiä. Erityisesti erityyppisten rauhanturvaoperaatioiden käsitteitä ja jakoja on useita, ja niissä rauhanturvaaminen on jaettu aina kahdesta kahteentoista eri tyyppiseen operaatioon.⁵ Kirjassaan *Understanding Peacekeeping* Alex Bellamy, Paul Williams ja Stuart Griffin jakavat rauhanturvaamisen seitsemään eri

³ ISAF-operaation (2001–2014) päätyttyä perustettiin Afganistaniin uusi Nato-johtoinen Resolution Support (RS) -operaatio vuonna 2015, jossa suomalaiset ovat olleet myös mukana tukemassa paikallishallintoa

⁴ kts. esim. ”Oikeanlainen rauhanturvaaminen”, *The Ulkopolitist* 12.3.2012. <<https://ulkopolitist.fi/2012/03/12/oikeanlainen-rauhanturvaaminen/>> [luettu 21.10.2021]; Linnéll 2009 a.

⁵ Bellamy, Williams & Griffin 2010, 14–18.

operaatiotyyppeihin,⁶ YK:n rauhanturvaamisesta hallinnollisessa vastuussa oleva *Department of Peace Operations* (DPKO) on jakanut operaatiot viiteen⁷ ja Natossa on ainakin 1990-luvulla ollut käytössä kuuden operaation malli.⁸ Suomessa esimerkiksi Torsti Sirén on puolestaan jakanut operaation kolmeen: rauhanturvaamisoperaatio, humanitaarinen interventio ja rauhaanpakottamisoperaatio.⁹ Jaot perustuvat ennen kaikkea operaatioiden eroavaisuuksiin ja yhtäläisyyksiin niiden luonteessa, tarkoituksessa, perustamistavassa, voimankäytössä ja toteuttavassa tahossa. Pyrkimys niiden jakamiseen ajallisesti, esimerkiksi kylmän sodan aikaisiin ja sen jälkeisiin, ei ole kovin onnistunut, sillä myöskään kaikki kylmän sodan aikaiset operaatiot eivät ole mitenkään yhteismitallisia, vaikka kylmän sodan jälkeen operaatioiden luonteessa tapahtuikin sekä laadullinen että määrällinen muutos.¹⁰

Suomalainen kylmän sodan ajan rauhanturvaaminen perustui kuitenkin yleensä kaikissa näissä jaoissa mukana olevaan perinteisen rauhanturvaamisen malliin, joka puolestaan perustuu kolmeen rikkomattomaan periaatteeseen: sotivien osapuolten suostumukseen rauhanturvaoperaation perustamiselle, puolueettomuuteen ja mahdollisimman vähäiseen voimankäyttöön. Jotta perinteinen rauhanturvaoperaatio voitiin perustaa, piti sotivien osapuolten olla valtioita, sotajoukkojen hierarkkisesti organisoituja armeijoita (Clausewitzian militaries) ja osapuolilla halua lopettaa konflikti ja etsiä diplomaattista ratkaisua.¹¹

Kylmän sodan aikaisista rauhanturvaoperaatioista Korean sota (1950–1953), jota länsiliittouma kävi YK:n lipun alla, ja Kongon kriisi (1960–1964) voidaan laskea rauhaanpakottamisoperaatioiksi, joissa perinteisen rauhanturvaamisen kolmesta periaatteesta luovuttiin. Rauhanturvaajat käyttivät sotilaallista voimaa ja olivat sodan osapuolina sekä Korealla että Kongossa.¹² Suomi ei kuitenkaan osallistunut kumpaankaan näistä operaatioista, vaan Suomen suurimmista rauhanturvaamisoperaatioista kylmän sodan aikana erityisesti Lähi-idässä Egyptin ja Israelin välinen UNEF

⁶ Bellamy, Williams & Griffin 2010, 7–9. Ennaltaehkäisevä toiminta (preventing deployment), perinteinen rauhanturvaaminen (traditiona peacekeeping), laaja rauhanturvaaminen (wider peacekeeping), rauhaanpakottaminen (peace enforcement), siirtymisen avustaminen (assisting transition), siirtymähallinto (transitional administration), ja rauhaa tukevat operaatiot (peace support operations).

⁷ Konfliktin ehkäiseminen (conflict prevention), rauhantekeminen (peacemaking), rauhanturvaaminen (peacekeeping), rauhaanpakottaminen (peace enforcement) ja rauhanrakentaminen (peacebuilding).

⁸ Pyykönen 2008, 104.

⁹ Siren 2005, 310.

¹⁰ Bellamy, Williams & Griffin 2010, 14–41.

¹¹ Esim. Bellamy, Williams & Griffin 2010, 173–174.

¹² Kongossa alkuperäisenä tehtävänä oli olla puuttumatta Kongon ja siitä itsenäiseksi valtioksi erottuneen Katangan politiikkaan, ja valvoa belgialaisten sotilaiden poislähtöä sekä auttaa Kongon hallintoa järjestyksen palauttamisessa. Voimankäyttöoikeuksien lisääntyttyä rauhanturvaajat joutuivat kuitenkin osalliseksi ja osapuoleksi konfliktiin.

I ja II (United Nations Emergency Force, UNEF I 1956–1967 ja II 1973–1979), sekä Syyrian ja Israelin välinen UNDOF (United Nations Disengagement Observer Force, 1974 –) olivat perinteisiä operaatioita, samoin kuin Kyprokselle perustettu UNIFICYP (United Nations Peacekeeping Force in Cyprus, 1964 –). Myös kylmän sodan loppuvaiheen merkittävimmät suomalaisia rauhanturvaajia sisältäneet operaatiot Libanonissa (United Nations Interim Force in Lebanon, UNIFIL 1978 –) ja Namibiassa (United Nations Transition Assistance Group, UNTAG 1989 – 1990) olivat erityisesti sotilaallisessa mielessä perinteisiä, vaikkakin niissä oli jo uusia elementtejä, jotka yleistyivät kylmän sodan jälkeisissä operaatioissa. Libanonissa sodan osapuolet eivät olleet yhtä selvästi nähtävissä kuin aiemmissa suomalaisten operaatioissa ja myös humanitäärinen puoli korostui, ja Namibiassa sotilaalliseen operaatioon sekoittui laaja siviilikomponentti.¹³

Suomessa erityisesti 1980-luvuilla kehittyi samalla omakuva Suomesta ”rauhanturvaamisen suurvaltana”. Ajatus kumpusi ennen kaikkea suomalaisten rauhanturvaajien määrästä, joka vuosikymmenen aikana kohosi kaikkiaan kolmeenkymmeneentuhanteen, samalla kun Suomi otti osaa myös kaikkiin 1980-luvulla käynnissä olleisiin operaatioihin. Tätä positiivista kuvaa ei ainakaan vähentänyt rauhanturvaajien saama Nobelin rauhanpalkinto 1988.¹⁴ Suomalaiset olivat erityisesti väkilukuunsa suhteutettuna 1980-luvulla rauhanturvaamisen suurvalta, mutta termin käyttöönotto vaikuttaa silti poliittisesti hyvin tarkoituksenmukaiselta niin ulko- kuin sisäpoliittisesti. Tähän liittyy oleellisesti myös suomalaisten kylmän sodan aikaisten rauhanturvaoperaatioiden luonne, joissa korostettiin puolueettomuutta ja mahdollisimman vähäistä sotilaallista voimankäyttöä. Mielipidemittausten tuloksista voi päätellä, että tämä kylmän sodan aikana luotu mielikuva on kestänyt myös hyvin aikaa. Suomi ja suomalaiset hahmottavat monesti suomalaisen ulkopoliittisen identiteetin edelleen tätä taustaa vasten – puolueettomina ja oikeudenmukaisina rauhantekijöinä, joilla on juuri tällä sektorilla annettavaa kansainväliselle yhteisölle.

Nykyisyyden ehdoilla ja kurkistusaukosta luotu kuva menneisyydestä on kuitenkin monesti väritynyt ja yksipuolinen kuvaus menneisyyden todellisuudesta, jossa vaihtoehdot ja tulevaisuus ovat vielä auki. Historian tehtävä on tuoda esiin niitä vaihtoehtoja, ristiriitoja, toimijoita ja mentaliteetteja, jotka menneisyydessä vaikuttivat tutkittavaan aihealueeseen. Käytännössä tämä tarkoittaa usein olemassa olevien myyttien koettelemista ja rikkomista, silotellun prosessin kulmien ja kipupisteiden auki kirjoittamista ja myös vaikeiden aiheiden esiintuomista eettisesti kestäväällä tavalla. Tutkimukseni aiheena oleva rauhanturvaaminen on suoraan sekä välillisesti vaikuttanut hyvin monien suomalaisten elämään vaatien kuudenkymmenen vuoden

¹³ Bellamy, Williams & Griffin 2010, 97.

¹⁴ “United Nations Peacekeeping Forces – Facts”, Nobelin rauhanpalkinnon verkkosivusto. <<https://www.nobelprize.org/prizes/peace/1988/un/facts/>> [luettu 27.2.2020].

aikana lukemattomien henkisten ja fyysisten arpien lisäksi 49 suomalaisen rauhanturvaajan hengen. Samalla sen hyväksyntä on suomalaisten keskuudessa noussut edellä kuvatulle erittäin korkealle tasolle. Tästä syystä ymmärrän sen olevan myös monilta osilta herkkä tutkimuskohde. Samalla se on tutkimuskohteena mielenkiintoinen nimenomaan siihen liitettävän lähes kansallisromanttisen kuvaston perusteella. Samalla tapaa kuin rauhanturvatoiminta liitetään edelleen suomalaisen ulkopoliitiikan kuvastoon, niin suomalainen rauhanturvaaja kuvataan tämän rauhaa rakentavan ulkopoliitiikan analogiana järkevänä, rauhallisena ja ammattitaitoisena sotilaana¹⁵ – Jaakko Itoniemen sanoin: ”[a]merikkalainen partio potkaisee oven auki, mutta suomalaiset koputtavat”¹⁶.

Tutkimuksen tarkoituksena ei ole tarkastella rauhanturvaajien operatiivista toimintaa saatikka arvostella sitä onnistumisten ja epäonnistumisten kautta. Siihen ei oma asiantuntemukseni edes riittäisi. Sen sijaan tutkimus käsittelee ensinnäkin niitä yleensä poliittisia periaatteita, joiden takia Suomessa on katsottu tarkoituksenmukaiseksi lähettää rauhanturvaajia ja panostaa rauhanturvaamiseen. Toiseksi tarkastelun kohteeksi nousevat ne kansainvälisen tason ja kylmän sodan järjestelmän erityispiirteet, joiden takia suomalainen rauhanturvaaminen pääsi merkittävään asemaan osana YK:n rauhanturvaamista. Kolmantena tarkastelutasona tutkimuksessa on vielä suomalaisen ulkopoliittisen eliitin pyrkimys rauhanturvaamisen omakuvan rakentamiseen yhteiskuntaan sisään päin. Näiden tutkimusteemojen kautta hahmottuu kuva suomalaisen kylmän sodan aikaisen rauhanturvaamisen historiasta osana Suomen ulko- ja turvallisuuspolitiikkaa sekä YK-politiikkaa.

Yhdistyneitä kansakuntia tai sen piirissä toimivaa rauhanturvaamista ei voi erottaa muusta kylmän sodan kehityksestä, Suomen ulko- ja turvallisuuspoliittisista tavoitteista, eikä sisäpoliittisista valtasuhteista. Kuitenkin turhan usein aikaisemmassa rauhanturvaamisen tutkimuksessa yksittäiset rauhanturvaoperaatiot ovat eristetty omaksi kokonaisuudekseen. Tällöin operaatiot syntyvät, toimivat ja vaikuttavat ikään kuin tyhjiössä omalakisena kokonaisuutena ilman, että operaation todellisuus aktiivisesti kommunikoi ympäröivän maailmantilanteen ja siihen vaikuttavien toimijoiden motiivien kanssa. Tällaisessa turhan suppeassa tarkastelussa tutkimuksesta ja analyysistä rajautuu ulos jotain oleellista. Väitöskirjassa tarkastelen tästä syystä eri toimintatasoja ja toimijoita rinnakkain ja keskityn ennen kaikkea niiden väliseen vuorovaikutukseen, joka selittää rauhanturvaamisen kehittymistä osana Suomen ulko- ja turvallisuuspoliittista päätöksentekojärjestelmää. Tämän tapainen lähtökohta on ollut kuitenkin yllättävän harvinainen aikaisemmassa tutkimuksessa.

¹⁵ Mäki-Rahkola & Myrntinen 2014, 470–486; Jukarainen 2011, 103–119; Valenius 2007, 510–521.

¹⁶ Virtanen 2011, 226.

Rauhanturvaamisen suomalainen historiografia

Rauhanturvaaminen on toimintana herättänyt sen historian saatossa runsaasti mielenkiintoa erityisesti, jos rauhanturvaamis-termiä tulkitaan laajasti minä tahansa monikansallisena ja viimekädessä aseellisena yhteenliittymänä, joka on pyrkinyt luomaan kollektiivista turvallisuutta tietyille alueelle. Näin ollen sen historian voidaan aloittaa jo antiikin Kreikasta, kuten Pekka Autti ja Osmo Apunen ovat tehneet aloittaessaan YK-joukkoja käsittelevän tutkimuksensa antiikin Kreikan Delian liitosta (478–404 ekr.).¹⁷ Rauhanturvaamista onkin tutkittu ja siitä on kirjoitettu runsaasti sekä itse toimintana erilaisten kansainvälisten organisaatioiden kontekstissa että siihen osallistuneiden maiden kansallisista näkökulmista. Näin ollen lähellekään kattavan kuvauksen laatiminen rauhanturvaamiseen liittyvän tutkimuksen eri vaiheista ja lähestymistavoista vaatisi oman tutkimuksensa. Tämän työn ongelmanasettelun pohjalta siihen ei ole kuitenkaan tarvetta. Sen sijaan, jos yleistä rauhanturvaamista käsittelevää tutkimusta rajataan lähemmäs tämän työn tematiikkaa, ja tarkastellaan erityisesti suomalaista kylmän sodan aikaista rauhanturvaamista käsittelevää tutkimusta ja kirjallisuutta, on sen kehityspiirteet mahdollista tiivistää huomattavasti lyhyemmin.

Suomalaista rauhanturvaamista on käsitelty ennen kaikkea Suomessa, mutta myös erityisesti pohjoismaisessa kontekstissa siitä lähtien kun ensimmäiset suomalaiset lähtivät Suezille vuonna 1956. Suomalaisesta Suezin komppaniasta, sekä myös suomalaisista sotilastarkkailijoista kerrottiin lehti uutisten lisäksi lähinnä mukana olleiden taholta tuoreeltaan *Sotilasaikakauslehdessä*, *Kylkiraudassa* ja *Finsk Tidskriftissä*. Näistä varhaisimpia olivat *Sotilasaikakauslehdessä* vuonna 1957 ilmestyneet Suomen YK-komppanian päällikkö Uolevi Kettisen kuvaus Suomen komppanian toiminnasta ja YK:n päämajassa New Yorkissa pääsihteerin sotilaallisena neuvonantajan toimineen A. E. Martolan kuvaus YK:n sotilaallisista toimenpiteistä. Suomalainen rauhanturvaaminen herätti heti alkuun hyvin kansallisromanttisen kuvan suomalaisista YK-sotilaista ja esimerkiksi vuonna 1964 *Kylkiraudassa*, suomalaisen pataljoonan lähdettyä Kyprokselle, julkaistu majuri Niilo Lappalaisen artikkeli Suezin komppaniasta tiesi kertoa suomalaisten toimineen kiitettävästi ja hyvässä hengessä suhteissa muihin maihin:

”Suomalaisilla oli tällä kertaa onni olla omien esimiesten alaisina, joten vierasmaalaiset eivät voineet aiheuttaa ainakaan näkyvää kitkaa. Suhteet muihin YK-joukkoihin olivatkin erinomaisen hyvät. Yleensä suomalaisia pidettiin esimerkillisinä sotilaina ja heidän kätevyyttään mm rakennus- ja korjaustöissä ihailtiin. [...] Suhteet siviiliväestöön olivat myöskin hyvät. Mukana olleista tuntui siltä kuin suomalaiset olisivat olleet erikoissuosiassa egyptiläisten silmissä. Kaduilla saatettiin mm huutaa suomalaisille ”good Finland”. Hyvien suhteiden syntymistä edisti se, että

¹⁷ Autti & Apunen 1966.

suomalaiset auttoivat alkuasukkaita auliisti ruokatarvikkeilla, lääkkeillä vedellä jne. [...] Kaikkien 10 kansakunnan lähettämät joukot olivat valiojoukkoja. On vaikea väittää suomalaisten olleen muita parempia, mutta YKSK:n toiminta osoitti, ettei se yksikkönä ollut ainakaan muita huonompi. Voidaankin lopuksi vain todeta, että suomalaiset jatkoivat tälläkin kertaa kunnialla sotilasperinteitämme kaukana kotimaastaan ja osoitti suomalaisten edelleen olevan sotilaskansaa.”¹⁸

Suomalainen Suezin pataljoona jäädessä lyhytikäiseksi astetta suurempi kiinnostus suomalaiseen rauhanturvaamiseen, ja ylipäätään rauhanturvaamiseen Suomessa, heräsi Kyproksen kriisin myötä vuonna 1964. Esimerkiksi *Kylkiraudan* seuraavassa numerossa, jossa oli käsitelty Suezin komppaniaa, oli majuri Pekka Rautakouran kirjoitus Kyproksen pataljoonan alkuvaiheista ja myös käsittelytapa muistutti edellistä: ”Jos kaikki YK:n joukot olisivat toiminnassaan yhtä ripeitä ja päättäväisiä kuin suomalaiset, ei täällä olisi mitään ongelmaa”, oli jutun mukaan eräs kenraali todennut suomalaisille.¹⁹ Vaikka näissä sotilaslehdissä rauhanturvaaminen nähtiin suomalaisen sotilasperinteiden jatkumossa, oli samaan aikaan lehdistössä myös varsin kriittisiä kirjoituksia palmun alla makaavista rauhanturvaajista.²⁰

Vuonna 1966 ilmestyi Pekka Autin ja Osmo Apusen *Yhdistyneiden Kansakuntien rauhanturvajoukot*, jossa pääpaino oli yleisessä YK:n rauhanturvaamisen problematiikassa, mutta siinä oli myös erillinen luku ”Suomi ja rauhanturvajoukot”, jossa suomalainen rauhanturvaaminen on käyty hyvin pikaisesti läpi. Autin ja Apusen kirjassa on myös Jaakko Blombergin katsaus lehdistön suhtautumiseen Kyproksen suomalaiseen YK-joukkoon, joka on kuitenkin ennemminkin referaatti eri lehtien kirjoittelusta kuin varsinainen tutkimus. Myös Klaus Törnudd tarkastelee kirjassaan *Suomi ja Yhdistyneet Kansakunnat* (1967) Suomen YK-politiikan täytäntöönpanoa muun muassa rauhanturvaamisessa, mutta erityisenä ansiona Törnuddin kirjassa on tarkkuus ja kokonaisvaltaisuus, jolla hän käsittelee Suomen YK-politiikkaa ylipäätään. Kirja on edelleen kokonaisvaltaisin kuvaus Suomen YK-politiikan toteutuksesta sen ensimmäisen vuosikymmenen aikana.²¹

1960- ja 70-luvuilla suomalainen rauhanturvaaminen herätti jonkin verran kiinnostusta myös opinnäytteiden tekijöissä ja erilaisia korkeintaan pro gradu tai kadetitutkielman -tasoisia osatutkimuksia syntyi muun muassa pohjoismaisesta yhteistyöstä, YK:n valmiusjoukoista ja suomalaisen valvontajoukon kansainvälisöikudelisestä asemasta.²² Vuonna 1973 julkaistiin myös suomalaisista rauhanturvaajista

¹⁸ Lappalainen 1964, 35.

¹⁹ Rautakoura 1964, 41.

²⁰ Kts. esim. Immonen 2016, passim.

²¹ Törnudd 1967, 81–92 (ko. sivuilla rauhanturvaamisesta).

²² Erilaisia opinnäytteitä ja tutkielmia on kerätty vuosilta 1967–1994 kolmen kansion veran puolustusministeriön YK-toimiston arkistoon.

matrikkeli *Suomalaiset sinibaretit*.²³ Kirjaa taustoittavassa historiikissa ”Suomalaiset YK:n rauhanturvatehtävissä” majuri Kari Norkola, joka oli itse palvellut Kyp-roksella komppanian päällikkönä ja esikuntatehtävissä sekä sotilastarkkailijana Suezilla, käy läpi suomalaisen rauhanturvaamisen vaiheita. Norkola runoilee esipuheessa kuvaavasti: ”kaikki nämä ovat historiaa. Kirjoitukseen kootut tapahtumat ovat myös historiaa, mutta vain kuvan antavaa, ei tosiasioihin tarkasti ja johdonmukaisesti perustuvaa.”²⁴

Vajaa kymmenen vuotta myöhemmin vuonna 1982 julkaistu kaksiosainen *Suomalaiset Sinibaretit I ja II* olivat ensimmäiset suomalaista rauhanturvaamista jokseenkin kokonaisvaltaisesti käsitelleet teokset.²⁵ Molempiin teoksiin jakaantuneen historiaosuuden ”Suomen osallistuminen YK:n rauhanturvatoimintaan” kirjoitti eversti Tauno Kuosa, joka oli toiminut paitsi Uuden Suomen kirjeenvaihtajana Lontoossa, niin myös sekä Kyproksella että Siinailla korkeissa YK-viroissa. Tämä kaksiosainen kirjasarja käsittelee paikoin hyvinkin yksityiskohtaisesti suomalaisten toimintaa eri operaatioissa sisältäen sekin samalla suomalaisten YK-sotilaiden matrikkelin. Esipuheen kirjoittajiksi on saatu myös suomalaisen rauhanturvaamisen suurimmat nimet: ensimmäisen osaan A. E. Martola, joka esitti tervehdyksensä myös vuoden 1973 painoksessa, ja toiseen Ensio Siilasvuo. Kirjojen lähestymistapa on yleensä positiivinen, mutta joitain kriittisempiäkin äänenpainoja esiintyy. Näitä olivat Kuosan kirjoittama Suomen Siinain ensimmäisen pataljoonan kyseenalainen ”veljeily” israelilaisten kanssa, jonka pyörteisiin Kuosa oli myös itse joutunut mukaan ollessaan UNEF:in esikunnassa töissä.²⁶ Toinen siloteltua kuvaa rikkova tekijä kirjassa on YK-joukkojen lääkintähuollosta kirjoittaneen Erik Hagmanin kuvaus suomalaisten YK-sotilaiden toistuvista ja pahimmista ”vitsauksista” – sukupuoli-taudeista ja alkoholin liikakäytöstä, joista erityisesti jälkimmäinen liittyi yleensä muihin rikkeisiin ja arveltiin pahentaneen myös psyykkisiä ongelmia.²⁷ Toisaalta parikymmentä sivua myöhemmin Hannu Leväsen artikkelissa suomalaisten vapaa-ajanvietosta nämä ongelmat saavat YK-joukkojen kirjallisuudesta tutumman veijaritarinan luonteen:

”Tanskalaisten tarkoitukset olivat ilmiselvät: juottaa suomalaiset ja muut vieraat pöydän alle. Puheitakin pidettiin, mutta ne menivät kielitaidon puutteessa meikäläisiltä ohi korvien. Oikeastaan ne olivatkin pelkkiä maljapuheita. Pojat kertoivat jälkeinpäin, että juhla oli alkanut lauantaina noin neljän maissa. Runsas

²³ *Suomalaiset Sinibaretit* 1973.

²⁴ Norkola 1973, 58.

²⁵ *Suomalaiset sinibaretit: I* 1982; *Suomalaiset sinibaretit: II* 1982.

²⁶ Kuosa 1982, 80.

²⁷ Hagman 1982, 215–216.

tunti myöhemmin tippuivat ensimmäiset englantilaiset, kuuden aikaan ruotsalaiset ja seitsemältä tanskalaisten oli pakko turvautua vaihtomiehistöön, joka sekin putosi pari tuntia myöhemmin. Suomalaiset olivat ainoina pystyssä. Koska isännät olivat poissa, jääkärit ajoivat Xeroksesta takaisin Neapolikseen, – omaan messiin kaljoille!”²⁸

1980-luvun loppupuolella alkoi myös enenevässä määrin ilmestyä rauhanturvaamiseen osallistuneiden sotilaiden muistelmatyypisiä kirjoja, jotka ovat kylmän sodan päättymisen jälkeen yleistyneen huomattavasti.²⁹ Jalkaväenkenraali E. A. Martolan muistelmat *Sodassa ja rauhassa* ilmestyi jo vuonna 1973 ja siinä Martola käy päiväkirjaansa pohjautuen läpi toimintaansa Suezin kriisin aikana New Yorkissa ja myöhemmin Kyproksen operaation komentajana vuosina 1966–1969. Everstiluutnantti Pentti Palmun *Tuli Lakkaa* (1985) esittelee suomalaista rauhanturvaamista erittäin positiivisessa valossa ja Ensio Siilasvuon *Rauhan asialla Lähi-idässä* (1987) kohtelee sekin erityisesti suomalaisia rauhanturvaajia silkkihansikkain, vaikka käsittelee kriittisemmin YK:n rauhanturvaamisen poliittisia ongelmia, jotka Siilasvuon mukaan kumpusivat sekä suurvaltojen tuen puutteesta että Israelin ja arabivaltioiden vaikeasta suhteesta.³⁰ Muistelmille ja historiikeille hyvin tyypillistä on suomalaisen rauhanturvaajan esittely rehtinä, taitavana, toimeliaana ja tasapuolisena rauhan rakentajina maailman konflikteissa.

Suomalaisen rauhanturvaamisen 35. juhluvuoden häämöttäessä vuonna 1991 päätettiin puolustusministeriössä ja ulkoministeriössä laittaa suomalaisen rauhanturvaamisen historian yksiin kansiin. Tehtävää varten valittiin yksi vanhempi tutkija Jarl Kronlund ja nuori jatko-opinnoista kiinnostunut tutkija Juha Valla, joiden toivottiin omaavan omakohtaista kokemusta rauhanturvaamisesta. Tarkoituksena oli kaksiosainen tutkimus, jossa ensimmäisenä osana oli kansainvälinen tausta ja toisena osana suomalainen rauhanturvaaminen.³¹

Suomi rauhanturvaajana 1956–1991 valmistui lopulta vuonna 1996 ja sen on samalla ensimmäinen laaja tutkimus niistä syistä, joiden takia suomalaisia rauhanturvaajia on kylmän sodan aikana lähetetty. Kronlundin ja Vallan tutkimus on myös edelleen merkittävin ja tätä tutkimusta lähimmäksi tuleva esitys suomalaisesta rauhanturvaamisesta. Vaikka tutkimus on julkaistu jo vuonna 1996, niin kirjan ollessa ulkoasianministeriön ja puolustusministeriön tilaustutkimus, on Vallalla ja Kronlundilla

²⁸ Levänen 1982, 231–232.

²⁹ Näihin voisi omaksi alalajikseen laskea puhtaasti fiktiiviset romaanit, joihin on sekoitettu omia kokemuksia rauhanturvaamisesta tai muusta kriisinhallinnasta.

³⁰ Palmus 1985; Siilasvuo 1987, 459–462.

³¹ Suomen rauhanturvahistorian kirjoittaminen; työryhmän suosituksia Markku Reimaa 22.5.1990. YK Suomen (mm. vierailut) v. 1990 II (1.3.–31.12.), 31–16, UMA.

dilla ollut pääsy näiden toimijoiden arkistoaineistoihin. Reilussa kahdessa vuosikymmenessä on tullut paljon uutta kotimaista ja erityisesti ulkomaista aineistoa, mutta tästä huolimatta myös Kronlundilla ja Vallalla on ollut käytettävissään varsin hyvät kotimaiset aineistot. Tutkimus on kuitenkin mielestäni turhaan jaoteltu kolmeen toisistaan irrotettuun osioon, jotka ovat *Maailmanjärjestö rauhan ylläpitäjänä*, *Rauhanturvaaminen osana Suomen turvallisuuspolitiikkaa* ja *Poliittisten päätösten toteuttaminen*. Tällaisen ratkaisun ongelmana on vääjäämättä eri toimijoita ja eri toimintatasoja lokeroiva ja erotteleva lopputulos, jossa nämä eri tasot eivät ole aktiivisessa ja toinen toistaan selittävässä vuorovaikutuksessa keskenään. Tämä tulee esiin myös tutkimuksen johdannossa, jossa todetaan, että rauhanturvaajien toimintaa konfliktialueilla sekä ”[k]ansainvälistä asetelmaa ja ulkopoliittista taustaa tarkastellaan ainoastaan siinä laajuudessa, kuin se on tarpeellista suomalaisen päätöksenteon ymmärtämiseksi.”³²

Kronlundin ja Vallan tutkimus on kuitenkin edelleen aivan pätevä perustutkimus suomalaisen rauhanturvaamisen päätöksenteosta ja se myös kattaa samat vuodet oman väitöstutkimukseni kanssa. Suurin erottava tekijä omaan tutkimukseeni on kuitenkin eri tutkimuslähtökohta, vaikka aiheena oleva suomalaisen rauhanturvaamisen päätöksenteko on samankaltainen. Vallan ja Kronlundin tutkimuksessa, sekä muissa rauhanturvaamista käsittelevissä yleisteoksissa³³, kuvaillaan lähinnä sitä, miten Suomi on päätenyt lähettämään rauhanturvaajia eri konfliktialueille, ketkä ovat olleet merkittäviä toimijoita ja miten päätökset sekä käytännön järjestelyt ovat tapahtuneet. Itse jatkan tästä perustutkimuksesta soveltavampaan suuntaan kysymällä mitä varten ja millä keinoin kuva Suomesta ”rauhanturvaamisen suurvaltana” on luotu, ja miten suomalainen rauhanturvaaminen asettuu laajempaan kylmän sodan globaaliin ja paikalliseen kehikkoon, jolloin kylmän sodan vaikutus ja tavat, joilla sitä suurvalloissa ja Suomessa käytiin, nousevat tärkeiksi selittäviksi tekijöiksi suomalaisen rauhanturvaamisen kehittymiselle.

Kronlund ja Valla toteavat tutkimuksensa johdannossa myös, ettei rauhanturvaamista käsittelevässä kirjallisuudessa ollut vuoteen 1996 mennessä edes kansainvälisesti juurikaan tutkimuksia, joissa ”puututtaisiin rasismiin, YK-joukkojen väärinkäyttöihin, puolueellisuuteen tai kansallisten yksiköitten välisiin ristiriitoihin. Tästä syystä rauhanturvaamisesta syntyy usein siloteltu kuva, joka poikkeaa siitä, mitä YK-miehet ovat vapaassa keskustelussa kertoneet”.³⁴ *Suomi rauhanturvaajana 1956–1990* -kirjaan suunniteltiinkin jatko-osaa suomalaisista rauhanturvaajista sekä operaatioista kentältä tarkasteltuna. Jatko-osaa ei kuitenkaan koskaan syntynyt ja

³² Kronlund & Valla 1996, 11.

³³ Esim. Holma & muut, 2010.

³⁴ Kronlund & Valla 1996, 16.

suomalaisen rauhanturvaajan kuvan voi sanoa olevan edelleen siloteltu ja kansallisromanttinen.³⁵

Kansainvälisen kriittisemmän tutkimuksen ja katsannon vanavedessä, jota on edelleen kiihdyttänyt rauhanturvaajien erityisesti 1990- ja 2000-luvuilla tapahtuneet syylistymiset hyväksikäyttöön ja raiskauksiin eri tehtävissä,³⁶ myös suomalaisia rauhanturvaajia on toki tutkittu myös kriittisemmällä katseella. Esimerkiksi feminististä tulkintaa tarjoilevat Anne Mäki-Rahkola ja Henri Myrntinen ovat tutkineet rauhanturvaajien maskuliinisuutta ja toteavat, että kuva suomalaisista rauhanturvaajista perustuu hyvin kansalliseen narratiiviin, jossa suomalaiset nähdään ideaalisina rauhanturvaajina. He jaottelevat suomalaiset tavat puhua rauhanturvaajista kolmeen kategoriaan: luotettavat ammattilaiset, herkäät isät ja kovat taistelijat.³⁷ Saman tyyppiisiin tuloksiin toisaalta suomalaisen rauhanturvaamisen hyvin maskuliinisesta luonteesta ja toisaalta sen merkityksestä suomalaiseen puolustusdiskurssiin sekä sotilasperinteeseen ovat päätyneet myös Johanna Valenius ja Pirjo Jukarainen omissa tutkimuksissaan.³⁸ Feministisessä katsannossa on kiinnitetty myös huomiota siihen, että esimerkiksi prostituution käyttö tai muut rauhanturvaajien sukupuolisuhteet konfliktin jalkoihin joutuneiden kanssa (esimerkiksi vastineeksi ruuasta tai työpaikasta) ja siihen liittyvä sukupuolitautilien leviäminen, joista pahimpana on AIDS, saattavat vain pahentaa yhteiskunnan heikompiensaisten asemaa konfliktialueilla ilman varsinaisia raiskauksiakin.³⁹ Kun ottaa huomioon paljastuneiden tapausten lähes endeemisen luonteen nimenomaan YK:n operaatioissa kylmän sodan jälkeen,⁴⁰ suomalaiset tarinat rauhanturvaajien naisseikkailuista, joista muistoksi jäi kuppa tai tippuri, vaikuttavat nykyperspektiivistä tarkasteluna jokseenkin makaabereilta: ”...erään kerran kolmekymmentä miestä lähti Suomen pataljoonasta Nairobiin lomille hakemaan sääennustettua mustaa joulua, ja heistä vain kaksi miestä selvisi reissusta ilman sukupuolitautilia. Ketään ei rangaistu, mutta samassa huoneessa yöpynyttä kaksikkoa pilkattiin.”⁴¹

Tämä kriittisempi ote keskittyy ja heijastelee kuitenkin ennen kaikkea kylmän sodan jälkeistä muuttunutta rauhanturvaamista ja kriisinhallintaa, jossa operaatiot ovat monessa paikoissa koventuneet voimankäytön osalta, ja joihin naiset ovat yhä enenevässä määrin päässeet osalliseksi.⁴² Sen sijaan kylmän sodan aikainen rauhan-

³⁵ *ibid.* 11–20.

³⁶ Esim. Hebert 2011, 122–124.

³⁷ Mäki-Rahkola & Myrntinen 2013, 470–486.

³⁸ Valenius 2007; Jukarainen 2012.

³⁹ Neudorfer 2015, 13–19; Simm 2013, 24–53; Herbert 2011, 121–136; Dzinesa 2012, 101–113. Suomalaisia rauhanturvaajia asiasta on haastatellut: Mäki-Rahkola & Myrntinen 2013, 483–485.

⁴⁰ Esim. Hebert 2011, 122–124; Simic 2012, 13–38.

⁴¹ Virtanen 2011, 119.

⁴² Simic 2012, 13–38.

turvaaminen lieveilmiöineen on jäänyt pitkälti käsittelemättä. Yllä olevan lainauksen tarjonnut Rauli Virtasen *Suezilta Afganistaniin – Suomalaiset rauhaa turvaamassa* (2011) käsittelee rauhanturvaajia ja heidän kokemuksiaan unohtamatta myöskään ongelmia, mutta kirjan tarkoituksena on ennen kaikkea ollut kerätä rauhanturvaajien kokemuksia ja muisteluja, eikä tutkia asiaa kriittisessä valossa. ”Tämän haastattelukirjanomaisen teoksen pääpaino on noissa kunniakkaisissa operaatioissa, jotka ovat jääneet nuoremmilta jo historian hämärään”, toteakin Virtanen kirjan alkusanoissa.⁴³

Kylmän sodan jälkeen suomalaisesta rauhanturvaamisesta onkin kyllä kirjoitettu paljon, mutta hyvin yksipuolisesta näkökulmasta. Kirjallisuus painottuu muistelmien lisäksi eri operaatioista tehtyihin historiikkeihin, joista esimerkiksi Jorma Reinimaan *YK-kenraalin puumiekka* (2006) kuvaa varsin tarkasti ja kattavasti Suomen Suezin komppanian vaihteita, sekä suomalaista rauhanturvaamista kuvaaviin yleisesityksiin, kuten uusimpana vuonna 2018 julkaistu *Suomalaista rauhanturvaamista ja kriisinhallintaa 1956–2018* ja eri järjestöjen, kuten Suomen rauhanturvaajaliiton, omiin historiikkeihin.⁴⁴ Näiden lisäksi Suomen puolustusvoimien historiaa tutkivissa *Suomen puolustusvoimat 1944–1974* (2006) ja *Suomen puolustusvoimat 100 vuotta* (2018) -teoksissa on ollut lukunsa myös rauhanturvaamisesta, jotka eivät kuitenkaan perustu niinkään uuteen tutkimukseen kuin entisen kertaamiseen.⁴⁵ Myös puolustusministeriön jo vuonna 1978 kirjoitetussa historiassa on rauhanturvaamista käsitelty lyhyesti.⁴⁶ Akateeminen tutkimus on painottunut muutamiiin pro gradu- ja diplomitoihin sekä Juha Vallan lisensiaatin työhön, joka kuitenkin on lähes suora kopio hänen osuudestaan *Suomi rauhanturvaajana 1956–1990* tilaustutkimukseen.⁴⁷ Pro gradu -työt ovat väistämättä onnistuneinakin laajuudeltaan ja lähdeaineistoltaan suppeita osatutkimuksia,⁴⁸ ja historiikit sekä juhlakirjat eivät ansioistaan huolimatta poista akateemisen historiantutkimuksen tarvetta.

⁴³ Virtanen 2011, 4.

⁴⁴ Holma & muut 2018, Reinimaa 2006, Holma & muut 2010.

⁴⁵ Liesinen 2018, 441–480, Utanniemi 2006, 568–580.

⁴⁶ Tervasmäki 1978, 450–470.

⁴⁷ Valla 1997.

⁴⁸ Opinnäytteistä ansiokkaina ja mielenkiintoisina voidaan mainita Jani Suomisen *Sotilaita ilman vihollisia – Suomalaiset valvontajoukot ja niiden voimankäyttö* (1998) (tämä on myös julkaistu); Heikki Kuulan *Suomalaisen rauhanturvajoukon huolto Suezillä 1956–1957 ja Kyproksella 1964–1977* (2006); Pietari Vuorensalon *Rauhanturvaamisen valmistelu Suomen puolustushallinnossa: Pysyvä valmiusjoukko ja Kyproksen operaatio 1963–1969* (2007); Mikko Autin *Sinibaretteja Etelä-Libanoniin? Suomen rauhanturvapolitiikka 1978–1982* (2007); ja Karita Immosen ”*Lojumaan tai kuolemaan Välimeren auringonpaisteeseen*” – *Kyproksen suomalaiset rauhanturvaajat sanomalehdistössä keväällä 1964* (2016).

Suomalainen rauhanturvaamisen tutkimus onkin jäänyt jälkeen erityisesti muista kylmän sodan ajan läntisistä verrokkimaista – Ruotsista, Norjasta, Tanskasta, Itävallasta, Irlannista, Kanadasta ja Isosta-Britanniasta.⁴⁹ Erityisesti näiden maiden rauhanturvaamisen historiaa on käsitelty useasta eri näkökulmasta keskittyen sekä yksittäisiin operaatioihin⁵⁰ että pitkän linjan muutoksiin.⁵¹ Ansioikkaimmat näistä, kuten Neil Briscoen tutkimus Ison-Britannian suhteesta toisen maailmansodan jälkeiseen rauhanturvaamiseen, tuovat myös yleiseen kylmän sodan tutkimukseen uuden ja mielenkiintoisen näkökulman pureutumalla erilaisiin rauhanrakentamisen pyrkimykseen YK:ssa ja toimijoiden poikkeaviin käsityksiin rauhan ja sodan välisestä jännitteestä.⁵² Yksittäisistä operaatioista erityisesti kylmän sodan ajalle poikkeuksellinen Kongon ONUC-operaatio on herättänyt usemman tutkijan mielenkiinnon, joista esimerkiksi Andreas Tullberg on tutkinut väitöskirjassaan ruotsalaisen pataljoonan, lehdistön ja hallinnon muuttuvaa suhdetta rauhanturvaamiseen laajenevien sotatoimien keskellä.⁵³ Näiden lisäksi erityistä mielenkiintoa on herättänyt kylmän sodan jälkeisen rauhanturvaamisen muutos ja vaikutus yksittäisiin rauhanturvaamisessa traditioituneisiin maihin kuten pohjoismaihin ja Irlantiin.⁵⁴ Nämä tutkimukset selvittävät miksi erityisesti Nato-johtoiset operaatiot ovat kiinnostaneet kyseisiä maita kylmän sodan jälkeen ja onko YK:n vetovoima laskenut lopullisesti.⁵⁵ Toinen paljon tutkimusta tuottanut mielenkiinnon kohde ovat syyt (vetävät ja työntävät / reaalipoliittiset ja idealistiset) näiden maiden rauhanturvaamiseen osallistumisen taustalla. Tämä on osittain limittäinen edellisen kanssa, sillä kylmän sodan jälkeinen muutos vaikutti myös maiden syihin lähettää rauhanturvaajia, mutta syitä on lähestytty yleensä vielä hieman teoreettisemmin.⁵⁶

Hyvänä käytännön esimerkkinä Suomen tapauksen tutkimuksellisesta puutteesta ja jälkeenjääneisyydestä verrattuna muihin Euroopan valtioihin on alun perin *International Peacekeeping* -lehdessä julkaistut ja seuraavana vuonna Routledgen kirjaksi kustantamat teema-artikkelit eurooppalaisen rauhanturvaamisen kehityksestä. Artik-

⁴⁹ Esim. Ericson Wolke 2015; Spooner 2009; Welin & Ekelund 2004; Schmidl 2015, Jakobsen 2006 a; Tullberg 2012; Murphy 2007; McCullough 2016; Maloney 2002; Ishizuka 2013; Sjöstrand 2006.

⁵⁰ Esim. Tullberg 2012; James 2002; Welin & Ekelund 2004.

⁵¹ Esim. McCullough 2016; Ishizuka 2013; Sjöstrand 2006.

⁵² Briscoe 2003. Kts. myös Sean M. Maloneyn vastaavanlainen tutkimus Kanadasta (Maloney 2002).

⁵³ Tullberg 2012. Kts. myös esim. Spooner 2009; Wolke 2009.

⁵⁴ Esim. Karlsrud & Osland 2016; Nilsson & Zetterlund 2016; Jakobsen 2016; Jakobsen 2006; Murphy 2016.

⁵⁵ Kysymys on merkittävä myös Suomen lähihistorian kannalta ja tuon oman näkemykseni tähän ennen kaikkea luvussa ”Pasifismilla kuorutettua reaalipoliittikkaa”.

⁵⁶ Esim. Schmidl 2015; Jakobsen 2017; Karlsrud & Osland 2016; Ishizuka 2013. Yleisemmin esim. Neack 1995. Näistä vielä lisää luvussa ”Tutkimuksen tavoitteet”.

kelit keskittyvät eri maiden, eli Ison-Britannian, Ranskan, Saksan, Italian, Hollannin, Irlannin, Tanskan, Ruotsin ja Norjan, YK:n alaiseen rauhanturvahistoriaan ja kylmän sodan päättymisen murrokseen. Suurista eurooppalaisista maista Suomi ja Itävalta loistavat poissaolollaan, mutta Itävallan tapauksesta on tehty myös vertaisarvioituja tutkimuksia muualla.⁵⁷

Tältä pohjalta voidaan todeta, että toisin kuin muiden tärkeiden rauhanturvamaiden kohdalla, suomalaisen rauhanturvaamisen historiakuva perustuu edelleen pitkälti mukana olleiden rauhanturvaajien muistelmiin ja perinneyöhön, jolloin aiheesta kirjoittaneet ovat järjestäen entisiä rauhanturvatyöhön osallistuneita aktiivipuseereja. Rauhanturvaajaliiton entinen puheenjohtaja kenraalimajuri (evp) Heikki Holma on ollut tässä työssä viime vuosina ahkera ja *Suomen puolustusvoimat 100 vuotta* -teokseen aiheesta kirjoittanut eversti (evp) Kalle Liesisen ura on myöskin keskittynyt kriisinhallintaan sekä kentällä että hallinnossa. Suurimmassa osassa rauhanturvaamista käsittelevää kirjallisuutta onkin, erityisesti kylmän sodan aikaa käsiteltäessä, sisäänrakennettu pyrkimys osoittaa Suomen rauhanturvaamisen merkitystä ja suuruutta, sekä sen nauttimaa arvonantoa. Alkuperäislähteisiin pohjaavaa akateeminen historiantutkimus kylmän sodan ajan suomalaisesta rauhanturvaamisesta yllättää vähäisyydellään, varsinkin kun ottaa huomioon sen merkityksen Suomen kylmän sodan ajan ulko- ja turvallisuuspolitiikassa. Tällaista tutkimusta edustavat lähinnä Vallan ja Kronlundin tutkimus vuodelta 1996 ja Unto Vesan artikkeli ”Continuity and Change in the Finnish Debate on Peacekeeping” (2007), jossa hän tarkastelee suomalaista rauhanturvaamiskeskustelua pitkällä aikajänteellä.⁵⁸ Rajoitetummalla lähdepohjalla, mutta kuitenkin alkuperäislähteisiin tukeutuen, rauhanturvaamisesta on ilmestynyt Jorma Reinimaan historiikki Suezin komppaniasta ja Kimmo Vainion *Siinain hiekalta Golanin kukkuloille: Yhdistyneiden kansakuntien suomalaisen valvontajoukon historiikki* (1994).⁵⁹

Suomalaisen rauhanturvaamisen historiakuvan heikkoina kohtina on yhä edelleen sitä alusta asti hallinnut kansallisromanttinen ja ennen kaikkea kansallinen kertomus, joka ilmenee rauhanturvaamisen historian rakentamisena suomalaisesta näkökulmasta pääasiassa suomalaisilla lähteillä, jolloin rauhanturvaamisen ja Yhdistyneisiin kansakuntiin luonnollisena osana kuuluva ylijärjestyminen ja valtioidenvälisyys katoavat. Vaikka rauhanturvaaminen on ennemminkin monikansallista kuin yli-

⁵⁷ Koops & Tercovich (toim.) 2018; Itävallasta esim. Schmidl 2015.

⁵⁸ Vesa 2007, 524–537. Unto Vesan artikkeli tapauksessa alkuperäisaineisto on rauhanturvaamisesta käyty julkinen depatti, jota katsotaan kirjallisuuden, lehtijuttujen, mielitöiden ja seminaariesitelmien kautta.

⁵⁹ Vesa 2007; Reinimaa 2006; Vainio 1994. Kahdessa edellisessä ei ole kuitenkaan käyty lähdeviitteitä.

kansallista toimintaa⁶⁰, niin puhtaassa kansallisessa kertomuksessa muiden maiden ja kylmän sodan järjestelmän ratkaiseva merkitys ei nouse riittävästi esiin ja suomalainen rauhanturvaaminen asettuu turhan ahtaaseen viitekehykset, jolloin myöskään sen laajempia yhteyksiä eikä osallistumisen motiiveja ole tutkittu riittävän tarkasti. Näin ollen Suomi näyttäytyy erityistapauksena, vaikka tarkemmin katsottuna samankaltaisuus muihin rauhanturvaajia lähettäneisiin maihin on silmiinpistävä. Väitöskirjassani tuon esiin näitä kansainvälisiä kehityskulkuja yhä merkittävimpinä Suomen tapausta selittävinä tekijöinä, sillä Suomi ei ollut kylmän sodankaan maailmassa eristäytynyt yksittäistapaus, vaan elimellinen osa kansainvälistä järjestelmää ja globaalia kylmää sotaa.⁶¹

Mielenkiintoisen vertailupohjan tälle tutkimukselle antavat suomalaisen rauhanturvaamisen esiintyminen kansallisen kertomuksen sijaan ulkoapäin katsottuna, erityisesti osana pohjoismaista kontekstia. Näistä merkittävimmät ovat Peter Viggo Jakobsenin tutkimukset *Nordic Approaches to Peace Operations: A New Model in the Making?* (2006) ja ”The United Nations and the Nordic Four” (2017), joissa suomalainen rauhanturvaaminen ja kriisinhallinta asetetaan pohjoismaiden kanssa samalle viivalle ja pyritään löytämään näiden välillä yhteisiä nimittäjiä sekä eroavaisuuksia.⁶² Kirjassa *Nordic Approaches to Peace Operations* Jakobsenin pääpaino on kuitenkin kylmän sodan jälkeisessä ajassa ja kylmän sodan aikainen rauhanturvaaminen on käsitelty varsin lyhyesti ja jää sivuosan. Artikkelissa ”The United Nations and the Nordic Four” Jakobsen on puolestaan kehittänyt Pohjoismaista mallia Suomen, Ruotsin, Norjan ja Tanskan halulle osallistua YK:n rauhanturvaamiseen ja kehitysapuun. Tämä malli antaakin myös omalle tutkimukselleni mielenkiintoisen viitekehyksen verrattessa Suomen tapausta muihin pohjoismaihin ja pohdittaessa suomalaisen osallistumisen motiivia.

Näiden lisäksi suomalaisen rauhanturvaamisen vaiheet tulevat esille myös Kristine Midtgaardin artikkelissa ”Nordic cooperation in the United Nations during the First Cold War: between internationalism and realpolitik” (2009), sekä rauhanturvaamisesta paljon julkaisseeseen Alan Jamesin tutkimuksessa *Keeping the Peace in the Cyprus Crisis of 1963–64* (2002).⁶³ Nämä tutkimukset ovat mielenkiintoisia myös tämän väitöskirjan lähtökohtien kannalta, sillä vaikka Suomi esiintyy niissä varsin pienessä roolissa, niin ne antavat joka tapauksessa suomalaisesta kirjallisuudesta poikkeavan kuvan Suomen tapauksesta. Midtgaardin tutkimuksessa näkyy hyvin

⁶⁰ Rauhanturvaajat mieltävät itsenä kansallisuuksittain eikä rauhanturvaajien välille synny juurikaan ylikansallista identiteettiä. kts. esim. Mäki-Rahkola & Myrntinen 2013, 474.

⁶¹ Globaalihistoriasta ja globaalista kylmästä sodasta kts. Westad 2016, 4–17; Conrad 1–16, 31–36; Rentola 2015; Judt 2008, 368–386; Rentola 2005 17–18.

⁶² Jakobsen 2006 a; Jakobsen 2017.

⁶³ Midtgaard 2009; James 2002.

Suomen ulkopuolinen asema YK:n valmiusjoukkoja muodostettaessa 1960-luvulla ja Jamesin tutkimuksessa nousee esiin Suomelle langennut ratkaiseva rooli Kyproksen kriisin aikana sekä tästä aiheutunut poliittinen paine suomalaiselle päätöksentolle.

Nämä tutkimukset tuovat näkyviin suomalaisen rauhanturvaamisen omakuvan ja tutkimuksen kenties suurimman puutteen – ulkomaisten lähteiden ja näkökulmien lähes täydellisen puuttumisen, jolloin Suomen tapaus ei asetu kunnolla kansainväliseen kontekstiinsa ja näyttäytyy erityisenä sekä kokoaan suurempana.⁶⁴ Ulkoapäin katsottaessa Suomen tapaus näyttäytyy konkreettisemmassa valossa, kun rauhanturvaamiseen ja Suomen osanottoon vaikuttaneet poliittiset olosuhteet nousevat esiin. Näin ollen, jos suomalaisen rauhanturvaamisen kehittymistä selittää vain Suomen tarjoamasta perspektiivistä, jää analyysistä kokonaan ulkopuolelle syyt siihen, miten ja mistä syystä suomalaisen sekä yleisemmin pohjoismaalaisen rauhanturvaamisen asema kehittyi kylmän sodan järjestelmässä sellaiseksi, että juuri täältä lähti paljon rauhanturvaajia. Suomalaisten halut ja toiveet rauhanturvaamisen suhteen ovat toisarvoisia, jos suomalaisia ei haluta mukaan tiettyyn operaatioon tai operaatiosta ei itsessään muodostu Suomen kannalta mieluisaa. Näin ollen ensinnäkin järjestelmän merkitys on vähintään yhtä suuri, kun poliittinen halu osallistua, ja toisaalta motivaatio osallistua liittyy kiinteästi myös toiminnan saamaan luonteeseen, sillä mihin vain ei kannattanut osallistua. Jälkimmäisessä erityisen mielenkiinnon kohteeksi nousee, mitkä olivat ne piirteet, jotka tekivät operaatioista mieluisan ja toisaalta mitkä piirteet vähensivät mielenkiintoa.

Suomen hyväksyttävyyttä on perinteisesti selitetty ennen kaikkea Suomen puolueettomuudella, joka mahdollisti osallistumisen samalla, kun osallistuminen puolestaan kirkasti Suomen puolueettomuuden kuvaa.⁶⁵ Puolueettomuus on kuitenkin itsessään poliittisesti tulkinnanvarainen viitekehys, joka voidaan kehystää kulloistekin tarpeiden mukaan. Sitä on pidetty erityisesti Yhdysvalloissa kylmän sodan alkupuolella myös moraalittomana ulkopolitiikkana – väistämisinä ”hyvän ja pahan” välisessä taistelussa.⁶⁶ Puolueettomuus ei ollut kylmän sodan maailmassa yksinkertaisesti määriteltävä asia, vaan eli ajassa ja paikassa. Suurvalloissa puolueettomuuteen suhtauduttiin eri aikoina eri tavoille ja se oli samalla riippuvainen siitä, minkä maan puolueettomuudesta oli kyse. Näin ollen puolueettomuudesta muodostui itäinen ja läntinen ihanne, joista erottui erikseen vielä sitoutumattomien maiden

⁶⁴ Tässä kohtaa myös tutkimustilanne lähteiden osalta on mullistunut erityisesti vuodesta 1996, jolloin Kronlund ja Valla julkaisivat oman tutkimuksensa. He ovat käyttäneet ulkomaisia lähteitä, mutta niiden saatavuus on nykyään aivan eri tasolla, sillä toisaalta salausaika hankaloitti vielä 1990-luvulla ulkomaisten aineistojen saatavuutta ja nykyään yhä enemmän aineistoja on internetissä kaikkien tutkijoiden käytettävissä.

⁶⁵ Kronlund & Valla 1996, 12–14; Valtasaari 2009, 67.

⁶⁶ Rainio-Niemi 2014, 39–41, 44–47; Wyss & muut 2016, 1–2.

liike (Non-Aligned Movement, NAM) vastapainona idän ja lännen vastakkainasettelulle sekä ajamaan kolmannen maailman⁶⁷ solidaarisuutta. Läntisessä puolueettomuudessa maat huolehtivat omasta puolustahdostaan ja -kyvystään sekä olivat avoimesti valmiita puolustamaan demokratiaa kommunismia vastaan. Ihanteelliset maat olivat myös sisäpoliittisesti ja taloudellisesti vakaita. Tällaisia puolueettomia – kärkeensä Sveitsi ja Ruotsi, mutta omilla tavoillaan myös Itävalta ja Suomi – ei voinut päästä myöskään sotilaallisesti alttiiksi ja Yhdysvallat oli valmis tukemaan niitä mahdollisen sodan aikana.⁶⁸ Itäinen puolueettomuus korosti puolestaan aktiivista rauhan ja aseistariisunnan työtä Neuvostoliiton ”rauhanomaisen rinnakkaiselon” hengessä ja näki puolueettomien maiden sotilaallisen varustautumisen tarpeettomaksi. Tässä katsannossa puolueettomuus koski yksinomaan rauhan aikaa ja sodan aikana sille ei ollut sijaa. Puolueettomuus muodostui Neuvostoliiton katsannossa käyttökelpoiseksi vaihtoehdoksi suuremmalle läntiselle riippuvuussuhteelle niin Euroopassa kuin kolmannessa maailmassa.⁶⁹

Nämä puolueettomuuden eri puolet vaikuttivat Suomen ulkopoliitikassa ja rauhanturvaamisessa, jonka avulla Suomi toisaalta ajoi rauhan asiaa, mutta oli kuitenkin luonteeltaan ennen kaikkea läntisten intressien läpätunkemaa. Neuvostoliitolle Suomen puolueettomuus edusti eri aikoina toisaalta mahdollisuutta puolueettoman vyöhykkeen levittämiseen länteen ja toisaalta vaarallista esimerkkiä Itä-Euroopan satelliittivaltioille.⁷⁰ Yhdysvalloissa Suomen puolueettomuuden korostamisen nähtiin pitävän Suomea erossa Itä-Euroopasta, mutta Pohjoismaisessa kontekstissa se toimi kuitenkin syynä Ruotsille, Norjalle ja Tanskalle korostaa niiden pohjoismaisuutta erotuksena niiden tiiviimmälle liittymiselle osaksi läntistä puolustusta.⁷¹

⁶⁷ Työssä käytetään termiä ”kolmas maailma”, jolla tarkoitetaan länsi- ja itäblokkista erottuvaa ”kolmatta” maailmaa. Termi ei kuitenkaan viittaa esimerkiksi Euroopan puolueettomiin, vaan ennen kaikkea dekolonisoituvaa Afrikkaan, Aasiaan ja Etelä-Amerikkaan.

⁶⁸ Suomen puolustuksen suhteen kts. luku ”Kylmän sodan kuumat vuodet” kappale ”Puolustusvoimien suhdeverkoston luominen” ja luku ”Rauhanturvaaminen, Puolustusvoimat ja Pohjolan puolustusliitto” kappale ”Yhteistoiminnan logiikka”.

⁶⁹ Rainio-Niemi 2014, 64–68; Hanhimäki 2016, 21–26.

⁷⁰ Hruštšov tunnusti Suomen puolueettomuuden NKP:n puoluekokouksessa 1956 ja Suomea käytettiin rauhanomaisen rinnakkaiselon mallimaana länteen. Vuoden 1968 Prahan kevään jälkimainingeissa ja suurvaltojen liennytyksen pyörteissä Suomen puolueettomuudesta ei enää tahdottu kuitenkaan Neuvostoliitossa puhua, kunnes kylmän sodan lopulla/päätyessä Suomen puolueettomuus näyttäytyi taas hyvänä vaihtoehtona Itä-Euroopalle. Kts. esim. Soikkanen 2003, Soikkanen 2008, Kallenautio 2005, Suomi 1996, Suomi 1998, Rentola 2005.

⁷¹ kts. esim. Prospect for Finland and Their Implications for the Other Scandinavian Countries, 16.5.1962. National intelligence estimate (NIE) 28.5-62. CIA’s Freedom of Information Act Electronical Reading Room; Hanhimäki 1997.

Myös rauhanturvaamisen ja aktiivisen YK-politiikan voi nähdä samaan aikaan joko heikentävän puolueettomuutta, kuten Sveitsissä on ajateltu,⁷² tai kirkastavan puolueettomuuden kuvaa, mitä Suomessa on korostettu. Tosin myös Suomessa esiintyi epäilyjä rauhanturvaamisen ja puolueettomuuden yhteensopivuudesta erityisesti 1950- ja 1960-luvuilla, jonka jälkeen nämä epäilyt pitkälti hävisivät.⁷³ Rauhanturvaajien kysyntään vaikuttaakin sen ympärille luotu järjestelmä eri toimijoiden välisine ristiriitaisine odotuksineen ja vaikutusmahdollisuuksineen, sekä se miten Suomi ja suomalaiset rauhanturvaajat on eri aikoina nähty ja mitä niiltä on odotettu. YK:n rauhanturvaoperaatiot ovat aina olleet ad hoc –pohjaisia, joten tämä määrittely tapahtui aina tapauskohtaisesti uudelleen ja vaikka YK:n kylmän sodan ajan rauhanturvaamisen eräänä tunnuspiirteenä on kansainvälisessä teoreettisessa tutkimuskirjallisuudessa nähty puolueettomien aseman korostuminen,⁷⁴ ei myöskään suurvaltojen jättäytyminen operaatioiden ulkopuolelle ollut missään tapauksessa selvä, vaan myös siitä käytiin aktiivista keskustelua. Selitykset Suomen osanotolle ja siitä saatavalle hyödyille, vaativatkin tarkempaa tutkimusta ja perspektiivin laajentamista myös Suomen ulkopuolelle ja tämä on yksi tämän tutkimuksen keskeisiä lähtökohtia.

Suomi YK:ssa ja kylmän sodan maailmassa

Rauhanturvaamista käsittelevän kirjallisuuden lisäksi toinen väitöskirjan aihepiirissä ilmennyt selvä puute on Suomen YK-politiikan olematon käsittely kylmän sodan historiankirjoituksessa. YK-politiikan vähäinen käsittely heijastuu suoraan rauhanturvaamisen vähäiseen käsittelyyn Suomen kylmän sodan historiassa, jolloin sen käsittely on ikään kuin eriytynyt yleisistä raameistaan omaksi tutkimuskohteekseen. Tämä linkittyy samalla osaksi turhan yksinkertaistettua kuvaa Suomen kylmän sodan ajan ulko- ja turvallisuuspolitiikan todellisuudesta ja ideasta, joka ilmenee erityisesti kansainvälisten suhteiden viimeaikaisessa tutkimuksessa. Väitöskirja pyrkii myös vastaamaan tähän tutkimuksen aukkokohtaan, sillä samalla kun se käsittelee suomalaisen rauhanturvaamisen lähtökohtia, se tuo uutta tietoa niistä tavoista, mentaliteeteista ja tavoitteista, joiden avulla Suomen ulko- ja turvallisuuspolitiikkaa myös yleisemmin kylmän sodan maailmassa tehtiin.

Kuva Suomen YK-politiikan muotoutumisesta ja sen perusteista on syntynyt varsin aktiivisesta ja kirjallisesti taidokkaasta muistelmatyyppisestä kirjallisuudesta. Näissä teoksissa entiset YK-diplomaatit ovat päässeet varsin kriittittävästi ja

⁷² Suisse et Nations Unies, Agostino Soldati joulukuu 1957. Dodis.

⁷³ Kts. luku ”YK:n rauhanturvaperiaatteiden luominen ja Suomen rooli” kappale ”Suomalainen päätöksenteko ja ristiriidat” ja luku ”Ulkopoliittista ristivetoa Kyproksen rauhanturvaoperaatiota perustettaessa” kappaleet ”Varautunut ensireaktio” ja ”Rintamalinjat”.

⁷⁴ Bellamy, Williams & Griffin 2010, 58.

vapaasti tulkitsemaan omaa toimintaansa, sen onnistumista ja sen perusteita. Historiakuvan muotoutuminen yksinomaan omaa toimintaa refleктоivan kirjallisuuden kautta on ongelmallista kriittisen historian tutkimuksen näkökulmasta, vaikka tämä kirjallisuus itsessään olisikin hyvää. Ihmisen psyyke ja muisti toimivat tavalla, jota historian tutkimuksen näkökulmasta ei voi pitää luotettavana. Ihmismieleen kuuluu luonnollisena osana muistin epätarkkuus ja valemuijosten yleisyys, jotka vähintään saattavat aiheuttaa rehellisessäkin muistelijassa deterministisiä ja omaa toimintaa parhaalla tavalla selittäviä päätelmiä. Muisti ei toimi museon tai arkiston tavoin tallentaen tapahtumia *per se*, vaan interaktiivisen näytelmän tavoin toistaen tapahtumia uudelleen ja uudelleen ottaen huomioon ja muokkautuen uusiin tulkintoihin.⁷⁵ Näin ollen alkuperäinen tapahtuma on lopullisesti mennyttä ja vääristynyttä, eikä valemuijtoa voi enää erottaa aidosta.⁷⁶ Tutkimustulokset viittaavat lisäksi siihen, että valemuijot syntyvät herkemmin tilanteissa, joissa ne tukevat poliittisia ennakkokäsityksiä,⁷⁷ tilanne on erittäin stressaava⁷⁸ tai toimijalla on ennalta määrätty päämäärä, jonka hän pyrkii saavuttamaan.⁷⁹ Tästä syystä alkuperäislähteiden ensisijaisuus pitää olla akateemisen historian tutkimuksen lähtökohtana, jos niitä on saatavilla. Kaikista historian tapahtumista ei ole jäänyt jälkiä ja erityisesti näissä tapauksissa muistelut paikkaavat aukkoja. YK-politiikan ja rauhanturvaamisen käsittelyssä muisteluista ei ole puutetta, sen sijaan alkuperäisaineistoihin perustuvaa tutkimusta on tehty vähemmän.

Muistelutyypin kirjallisuuden lisäksi Suomen YK-politiikasta on kirjoitettu lähinnä Suomen historian yleisesityksissä tai osana laajempaa kokonaisuutta, kuten Timo Soikkasen ulkoasianhallinnon historiategoksissa, tai Markku Reimaan tekemässä Ralph Enckellin elämäkerrassa.⁸⁰ Näissä tutkimuksissa Suomen toiminta YK:ssa jää kuitenkin väistämättä sivuosaan ja näin ollen käsittely rajautuu YK-politiikan pääpiirteisiin ja ilmenemismuotoihin. Tästä tutkimusaukosta johtuen joudun väitöskirjassani tutkimaan ja käsittelemään myös Suomen YK-politiikan linjauksia ja siihen vaikuttaneita tekijöitä, rauhanturvaamisen ollessa ennen kaikkea muuten suurelle yleisölle kaukaiseksi ja etäiseksi jääneen YK-politiikan näkyvin ilmenemismuoto.

⁷⁵ Stoffels 2013, 115–128. Kts. myös tutkija Elizabeth Loftuksen haastattelu Helsingin Sanomissa ja kirjoitus omasta urastaan ja tutkimuksestaan. HS 25.10.2015; Loftus 2017, 1–18.

⁷⁶ Zhu, Chen, Loftus, et al. 2012, 301–307.

⁷⁷ Frenda, Knowles, Saletin & Loftus 2012, 280–286; Murphy, Loftus, Grady, Levine & Greene 2019, 1449–1459.

⁷⁸ Morgan, Southwick, Steffian, Hazlett & Loftus 2013, 11–17.

⁷⁹ Damme, Kaplan, Levine & Loftus 2016, 201–213,

⁸⁰ Soikkanen 2003, 192–204; Soikkanen 2008, 295–310, 365–378, 394–403.

Suomen YK-politiikan historiankuvaan varmasti eniten vaikuttanut yksittäinen muistelija on Max Jakobson, jonka teoksiin viitataan yleisesti tutkimuskirjallisuuden asemassa.⁸¹ Jakobsonin kirjojen käyttö tutkimuskirjallisuutena on kuitenkin ongelmallista. Hänen teoksensa ovat eittämättä mielenkiintoisia ja hän jossain määrin myös käyttää alkuperäisiä dokumentteja, mutta ei kuitenkaan mitenkään systemaattisesti. Tai ainakin kirjoista on mahdotonta erottaa alkuperäisaineistoa ja Jakobsonin omia tulkintoja toisistaan. Tämän lisäksi Jakobsonin teoksia luettaessa pitäisi ottaa huomioon kirjojen syntyyn vaikuttaneet lähtökohdat ja Jakobsonin aktiivinen poliittinen toiminta, jota myös hänen teoksensa edustavat.

Jakobson vaikutti virkamiehenä erityisesti Suomen puolueettomuuspolitiikan syntyyn ja siitä luotuun kuvaan Suomessa ja läntisissä maissa. Vuonna 1963 Jakobson ehdotti Urho Kekkoselle, että Suomessa tulisi tehdä ja julkaista tutkimus YYA-sopimuksen solmimiseen johtaneesta kehityksestä, jotta sopimuksesta vallitsevat negatiiviset käsitykset voitaisiin korjata. Jakobsonin mukaan sopimuksen näkeminen pelkkänä Neuvostoliiton sanelusopimuksena Suomen kahlitsemiseksi rasittaa turhaan Suomen puolueettomuuspolitiikkaa lännessä, sekä toisaalta myös idänpolitiikkaa luomalla suomalaisille liian pessimististä kuvaa Suomen mahdollisuuksista valvoa omia intressejään YYA-sopimuksen puitteissa.⁸² Tutkimusta ei kuitenkaan syntynyt ennen kuin Jakobson tarttui asiaan ja kirjoitti vuonna 1968 kirjan *Finnish Neutrality*, jonka suomennettu versio sai nimen *Kuumalla linjalla*.⁸³

Kirjassa Jakobson esitti oman käsityksensä YYA-sopimuksen tulkinnasta suomalaiselle ja läntiselle yleisölle. Sen mukaan aloite sotilaallisista konsultaatioista Suomen ja Neuvostoliiton välillä oli jätetty Suomen omaan harkintaan mahdollisesta sotilaallisesta uhasta.⁸⁴ Jakobson mainitsee *Tilinpäätös*-kirjassaan, miten tämän tyyppinen poliittinen tarkoituksenmukaisuus monesti ylitti historialliseen tarkkuuteen pyrkivän tulkinnan. Jakobsonin mukaan hänen itse kirjoittama muistio Kekkonen ja Harold Macmillanin keskustelusta vuonna 1961 ei ollut tarkka kuvaus itse keskustelusta, vaan hän ennemminkin kirjoitti sen mitä piti sanoa – vaikka Kekkonen itse olisi unohtanut joitain asioita mainita. Jakobsonin mukaan ”tällainen asiakirja ei

⁸¹ Erittelemättä tarkemmin Jakobsonin kirjojen käyttötapaa kussakin tutkimuksessa, hänen kirjansa kuuluvat suomalaista kylmän sodan aihepiiriä käsittelevien tutkimusten perusaineistoon.

⁸² Max Jakobson Urho Kekkoselle 20.3.1963. Vuosikirja 1963, UKA.

⁸³ Kirja julkaistiin myös ruotsiksi ja saksaksi. Jakobson itse myönsi Pekka Visurille haastattelussa kirjan idean lähteneen kirjeestä ja sen jälkeisestä keskustelusta Kekkonen kanssa. Visuri arvelee Kekkonen antaneen Jakobsonille vihjeen tarttua aiheeseen myöhemmin. Visuri 2010, 128–129, 182 nootti 6.

⁸⁴ Jakobsonin tulkinta herätti huomiota niin Neuvostoliitossa kuin Yhdysvalloissa, jossa CIA kiinnitti huomiota itse tulkintaan ja Neuvostoliiton reaktioon siitä. CIA Weekly Summary, No. 0400/69, 12.12.1969. CIA’s Freedom of Information Act Electronical Reading Room.

ole kirjoitettu historiatutkijoita varten, vaan se on ulkopoliittinen työväline”, joka jaettiin ohjeeksi siitä ”miten Suomen ulkopoliittikkaa tulisi lännessä esitellä.”⁸⁵ Samaa ajatusta voisi jatkaa Jakobsonin kirjoihin ja artikkeleihin, joissa Suomen poliittisesta todellisuudesta luotiin tarkoituksenmukaista kuvaa sekä suomalaisille että lännelle. Suomi-kuvan kanssa uransa töitä tehneelle Jakobsonille kirjoittaminen oli enemmän poliittista toimintaa kuin objektiivista tutkimusta. Tämän hän myös itse tunnustaa *Kuumalla linjalla* -kirjan johdannossa ja samalla hyvin osoittaa yksipuolisesta näkökulmasta tehdyn historiankäsitelmän ongelmallisuuden:

”Kun kirja on tarkoitettu ulkomaiselle lukijakunnalle ja kaiken lisäksi tekijä on ulkoasianhallinnon palveluksessa, saattaa epäluuloisen lukijan mieleen syntyä käsitys, että tarkoituksena on esittää Suomen asiat parhain päin. Se onkin tarkoituksena. Minusta se ei ole mikään rikos, kunhan totuudessa pysytään. Ja totuus historiallisista tapahtumista ja poliittisista tilanteista näyttäytyy harvoin, jos milloinkaan, yksiselitteisenä, monoliittisena kokonaisuutena. Se on kuin vuori, josta eräät näkevät vain loivan etelärinteeseen, toiset pohjoispuolen jyrkän kallion: näkökulma määrää käsitykset.”⁸⁶

Tämä ei tarkoita, että Suomen YK-politiikan perusnarratiivi, joka rakentuu pitkälti Jakobsonin kirjoille, olisi tapahtumahistoriallisesti väärä. Jakobsonin ollessa Suomen YK-edustajana 1965–1972 hänellä oli varsin avoin valtakirja toiminnalleen, joka käytännössä merkitsi sitä, että hän oli vastuussa ainoastaan Kekkoselle. Näin ollen muistelmatyyppiset kirjat ovat tärkeitä lähteitä nimenomaan YK-politiikan taustalla vaikuttavia mentaliteetteja ja maailmankuvia tutkittaessa. Niitä ei tulisi kuitenkaan ottaa tarkkoina ja objektiivisina historiallisina kuvauksina. Erityisenä ongelma on muistelmatyyppisten kirjojen tarjoama vaihtoehdottomuus ja suoraviivaisuus, joka silottaa historiallista prosessia. Suomalaisten YK-diplomaattien muistelmien antama kuva YK:sta ja Suomen roolista on varsin yhdenmukainen ja niissä korostuu vaihtoehdottomuus siitä, miten Suomen asiaa tuli kussakin tilanteessa ajaa ja mitkä olivat Suomen reaalit mahdollisuudet toimia.⁸⁷ Näin ollen tätä ”Suomen etua” vastaan toimivat tahot leimataan poliittisiksi, egoistisiksi tai ideologisiksi. Yhtenevä kuva saattaa johtua kuitenkin enemmän siitä, että YK:sta kirjoittaneen diplomaatit ovat kaikki saman niin sanotun ”everstijuntan” jäseniä, jolloin vaihtoehdotiset äänet ovat jääneet marginaaliin, kuin siitä että vaihtoehtoja ei olisi ollut.

”Everstijuntta” on itsessään hyvin arvolatautunut termi, jota käytettiin vasemmistolehtien piirissä erityisesti Max Jakobsonin jäätyä Itävallan Kurt Waldheimin

⁸⁵ Jakobson 2001, 287.

⁸⁶ Jakobson 1968, 12–13.

⁸⁷ Kts. Pastisen 1994; Pastinen 1996; Korhosen 1999, Hyvärinen 2000; Alholm 2001.

taakse YK:n pääsihteerivaalissa vuonna 1971, kuvaamaan lähinnä ulkoministeriön sisälle kehittynyttä voimaryhmittymää. Nimitys viittaa Kreikan everstijunttaan ja antaa ymmärtää Suomen ”everstijuntan” pyrkivän määrittämään ulkopoliitikan suunnan omilla ehdoillaan. Näitä ehtoja oli puolueettomuuden ja maanpuolustuksen korostaminen Neuvostoliiton painetta vastaan, ja siihen laskettiin mukaan kaksi upseeria, Risto Hyvärinen ja Aimo Pajunen, joista Hyvärinen siirtyi ulkoministeriöön ja Pajunen teki suuren osan urastaan puolustusministeriössä. Muita ”everstijuntan” jäseniksi laskettuja olivat ainakin ulkoministeriössä toimineet Max Jakobson, Ilkka Pastinen ja Keijo Korhonen.⁸⁸ Ilkka Pastinen on puolestaan kutsunut sen henkiseksi esikuvaksi Ralph Enckellin.⁸⁹

”Everstijuntan” asemaa Suomessa haastoivat niin kutsuttua uutta ulkopoliitikkaa ajaneet, lähinnä SDP:n piirissä toimineet nuoret poliitikot, jotka kritisoivat Suomen puolueettomuuden korostamista YYA-sopimuksen kustannuksella sekä ”everstijuntan” moraalisia ulostuloja karsastavaa reaalipoliitikkaa.⁹⁰ Yksi uutta ulkopoliitikkaa ajanut SDP:n nuoren polven edustaja oli Paavo Lipponen, joka Aftonbladetissä käytti everstijuntta-termiä arvostellessaan tämän ryhmittymän tekemää ulkopoliitikkaa epädemokraattisuudesta ja ”selkä-itää-vasten” asenteesta, mikä heijastui pääsihteerivaaliin, Saksojen kysymykseen, Vietnamin politiikkaan ja EEC-neuvotteluihin.⁹¹ Ristiriita näkyi 1970-luvulla kokoontuneessa parlamentaarisessa puolustuskomiteassa, jossa Lipponen toimi asiantuntijana ja ajoi YYA-sopimuksen konsultaatiokynnyksen madaltamista vastapainona erityisesti Jakobsonin markkinoimalle tulokinnalle, jonka mukaan uhan määrittely ja näin ollen sotilaallisten konsultaatioiden tarpeen toteaminen oli siirtynyt Suomelle.⁹² Tämä taas aiheutti kysymyksen: eikö Suomen puolueettomuus päättyisi siihen, jos konsultaatiokynnystä madallettaisiin.⁹³

Kiistassa puolueettomuudesta, YYA-sopimuksesta ja sotilaallisista konsultaatioista oli pohjimmiltaan kyse reaalipoliitikan ja idealistisemmän ulkopoliitikan yhteentörmäyksestä, sekä ulko- ja turvallisuuspolitiikan tavoitteiden erilaisista tulkinnoista. Vanha kaartin ulkopoliitikka perustui ”salavihollisuudelle”⁹⁴ Neuvostoliittoa kohtaan, joka ilmeni Suomen etäännyttämisenä, vastaan panemisena erityisesti sotilaallisella sektorilla ja jarruttamisena suhteessa Neuvostoliiton aloitteisiin. Uuden ulkopoliitikan kannattajat katsoivat, että luottamusta Neuvostoliittoon tulisi juhla-

⁸⁸ Soikkanen 2003, 183–184.

⁸⁹ Pastinen 1994, 277.

⁹⁰ Blomberg 2008, 384–387.

⁹¹ Alasentie 1999, 56–57.

⁹² Asiantuntijalausunto parlamentaariselle puolustuskomitealle ulkopoliitikan merkityksestä turvallisuuspolitiikassa, Paavo Lipponen 18.12.1970. 21/124, UKA.

⁹³ Kekkonen pvk 13.12.1970.

⁹⁴ ”Salavihollisuus” termiä käyttää Osmo Apunen, mutta hän laskee myös uuden ulkopoliitikan edustajat ja itsensä sen piiriin. kts. Apunen 2015, 52–56.

puheiden lisäksi myös oikeasti lisätä ja yhteistyötä jarruttamisen sijaan omista lähtökohdista kehittää. Tämä vastakohtaisuus ei jäänyt vain Suomen idänsuhteisiin, vaan heijastui myös muuhun ulkopolitiikkaan. Kaikkein selvimmin reaalipolitiikan ja idealismin ristiriita näkyi uuden ulkopolitiikan kritiikkinä Suomen YK-politiikkaa ja Afrikan politiikkaa kohtaan erityisesti Etelä-Afrikan apartheid-kysymyksessä. Tätä taustaa vasten tulisi myös Jakobsonin, Pastisen ja Hyvärisen kirjat lukea. He kaikki toimivat 1970-luvun uusvasemmiston ja uuden ulkopolitiikan vaatimusten puristuksissa ja tämä näkyy myös heidän tavassaan käsitellä Suomen YK-politiikan ja Afrikan politiikan linjauksia. Kirjat ovat reaalipolitiikan puolustuspuheita arveluttavana nähtyä idealismia vastaan.

Suomessa erityisesti kansainvälisen suhteiden tutkimuksessa (IR) ja sen erityisessä alahaarassa, joka keskittyy ulkopolitiikan analyysiin (Foreign Policy Analysis, FPA), on viime vuosina kehitelty suomalaisen ulkopoliittisen koulukunnan käsitteen avulla ymmärrystä ulkopoliittisen päätöksenteon taustalla vaikuttavista ideoista, identiteeteistä ja maailmakuvista. Tässä katsannossa Suomen kylmän sodan ajan ulkopolitiikalle on lyöty *pienvaltiorealism*in leima. Hiski Haukkala ja Tapani Vaahtoranta kuvaavat *pienvaltiorealismia* yhdistävän kansainvälisen politiikan realistiseen koulukuntaan usko sotilaallisen voiman ensisijaisuuteen, mutta samalla heitä erottaa näistä Suomelle mahdollisen keinovalikoiman yksipuolisuus:

”Siinä missä teoreettiset realistit katsovat sotilaallisen ylivallan tasapainottamisen olevan mahdollista vaikkapa liittoutumisen avulla, on Suomelle pienvaltio-realistien mukaan tarjolla vain yksi mahdollinen johtopäätös: tiukka kahdenvälisyys ja poliittisen luotettavuuden, sotilaallisen vaarattomuuden ja tarpeen vaatiessa omista eduista tinkimisen toimintalinja suhteessa Venäjään.”⁹⁵

Tätä vastaan asettuu liberaalia lakia ja oikeutta suhteessa Venäjään korostava toimintalinja, jota vahvan institutionaalisen ja eurooppalaisen painotuksen takia Haukkala ja Vaahtoranta kutsuvat *euroatlantismiksi*. Näiden kahden perinteisesti Suomen historiaan heilurinomaisesti vaikuttaneen koulukunnan lisäksi, he esittävät kolmannen, avoimen normatiivisen ja voimapolitiikasta kohti sääntömääräistä maailmaa pyrkivän *globalism*in, jonka vaikutus oli nähtävissä erityisesti vuosituhannen vaihteessa.⁹⁶ Matti Pesu pyrkii venyttämään väitöskirjassaan tätä kolmiota neliöksi, lisäämällä siihen neljännen koulukunnan *integrationism*in, joka hänen mukaansa syntyi kylmän sodan päätöksestä ja nousi tärkeimmäksi koulukunnaksi. Tälle koulukunnalle tyypillistä oli geopolitiittisen realismin ja liberaalin institutionalismin yhdistäminen uudessa turvallisuustilanteessa muotoon, jossa *integrationistit* tukivat Euroo-

⁹⁵ Haukkala & Vaahtoranta 2016, 57.

⁹⁶ Haukkala & Vaahtoranta 2016, 55–73.

pan integraatiota ja Suomen EU-jäsenyyttä, mutta Venäjän turvallisuusintressien takia kannattivat liittoutumattomuutta.⁹⁷ Tämän lisäksi vielä eri koulukuntien yhdistelmänä Tapio Juntunen on Suomen ydinaseeriisuntapolitiikkaa tutkiessaan esittänyt Suomen pitkän linjan pienvaltioliberalismina, jossa *pienvaltiorealismi* ja *euroatlantistinen* liberalismi sulautuvat. Ydinasepolitiikassa korostuvat Juntusen mukaan jatkuvuutta ja suurvaltajärjestystä korostava ajattelu, pyrkimykseen identifioitua Euroopan länsiryhmään.⁹⁸

Koulukunta-ajattelussa mainitut koulukunnat ovat puhtaaksiviljeltyjä ideaalityyppejä, joiden tehtävänä ei ole esittää reaalia maailmaa sellaisenaan, vaan pyrkiä esiintuomaan Suomen ulkopoliittikan ristiriitaisuutta, joiden kanssa päättäjät kamppailevat. Näin ollen yksikään ulkopoliittikan tekoon osallistunut poliitikko tai virkamies ei edusta puhtaasti ja pelkästään tiettyä koulukuntaa. Näin ollen myöskään kylmän sodan aikana Suomi ei ollut puhtaasti *pienvaltiorealismista*, vaikka Haukkala ja Vaahtoranta toteavat erityisesti kylmän sodan alun muistuttaneen ennemmin *pienvaltiorealismista* pistettä kuin asemoitumista useampia elementtejä sisältävässä kolmiossa. Varsin kuvaavaa on, että Haukkalan ja Vaahtorannan tutkimuksessa tämän väitteen todisteena viitataan historiantutkimuksen sijaan Keijo Korhosen muistelmiin *Sattumakorpraali*.⁹⁹ Tähän kuvaan erilaista vivahdetta antaisi kuitenkin esimerkiksi Juhana Aunesluoman tutkimus *Vapaakaupan tiellä*, jonka mukaan ”Paasikiven linjaan ja ulkopoliittiseen ajatteluun lukeutui kuitenkin myös läntinen ulottuvuus. Vaikka linjan tästä puolesta ei pidetty suurta ääntä, se oli keskeinen osa paasikiviläistä realismia.”¹⁰⁰ Länsisuhteita hoidettiin kylmän sodan alun kiperässä tilanteessa erityisesti kauppapolitiikan alalla.

Koulukunta-ajattelun pohjalla onkin tarve ymmärtää ja selittää muutoksia, joista erityisesti Neuvostoliiton kaatuminen ja kylmän sodan päätyminen sekä siitä aiheutuneet Suomen ulko- ja turvallisuuspoliittisten ratkaisujen muutokset ovat viimeisten vuosien aikana herättäneet tutkijoiden mielenkiinnon. Mikään näistä koulukunnista ei kuitenkaan näytä selittävän Suomen kylmän sodan aikaista YK-politiikkaa, joka oli kuitenkin merkittävässä osassa Suomen ulko- ja turvallisuuspolitiikassa. Sen voi nähdä ammentaneen sekä *pienvaltiorealismista* että *euroatlantismista*, mutta ongelmana on näiden koulukuntien tarjoama suppea ja vaihtoehdoton käsitys suomalaisesta reaali-politiikasta.

⁹⁷ Pesu 2019, 88–91; 105–109; Pesu 2017 b, passim. Tämän väitöskirjan tematiikan kannalta mielenkiintoinen toteamus on myös, että Matti Pesun mukaan euroatlantismi sai tahtonsa läpi puolustuspolitiikassa ja tämän takia Suomi liittyi Naton rauhankumppanuusyhteistyöhön (PfP, Partnership for Peace) ja Nato-johtoisiin kriisinhallintaoperaatioihin kylmän sodan jälkeen.

⁹⁸ Juntunen 2018, passim.

⁹⁹ Haukkala & Vaahtoranta 2012, 62.

¹⁰⁰ Aunesluoma 2011, 88.

Suomessa on pitkä perinne kylmän sodan ajan poliittisen realismin tulkintaan, jossa Suomi hävityn sodan jälkeen pakon edessä omaksui *pienvaltiorealismia*, joka perustui sopeutumiseen. Suomi sopeutui Neuvostoliiton turvallisuusintresseihin ja kahden välisten suhteiden avulla, sekä turhaa moralisointia välttämällä, onnistui säilyttämään itsenäisyytensä ja hivuttautui lopulta kohti puolueettomuutta.¹⁰¹ Suomalaisen *pienvaltiorealismia* juuret kantavat aina 1800-luvulle autonomian ajan myöntyväisyyspolitiikkoihin, sekä saksalaiseen *realpolitik*-ajatteluun, jossa poliittisen toiveajattelun sijaan otettiin mitä oli saatavissa soputamalla suurvallan intresseihin ja luomalla siihen ”luottamukselliset” suhteet.¹⁰² Tämän tulkinnan mukaan hyviä idänsuhteita ylläpitämällä Suomen oli mahdollista myös kehittää pikkuhiljaa suhteitaan länteen, mutta hyväksyntää ja mahdollisuutta tälle haettiin aina Moskovan kautta. Kekkonen puhui paradoksien maailmasta selittäessään Yhdysvaltojen matkallaan, miksi Suomen tuli pitää huolta idänsuhteistaan kehittääkseen siltä pohjalta suhdettaan länteen, ja Jakobson nimesi tämän myöhemmin ”suomalaiseksi paradoksiksi”.¹⁰³ Tämän tarinan perustui tarpeeseen selittää Suomen asemaa lännessä ja samanlaiseen identiteettipolitiikkaan perustuu myös suomalaisen reaaliolitiikan tulkitseminen ainoastaan Neuvostoliittoon ajavana. Tällä tarinalla Paasikivi ja Kekkonen pyrkivät erottautumaan maailmansotien välillä vallinneesta ja sotaan johtaneesta russofobisesta politiikasta, jonka tilalle tuli heidän mukaansa järkeen ja rationalismiin perustuva reaaliolitiikka.¹⁰⁴

Rauhanturvaaminen ja Suomen YK-politiikka eivät kuitenkaan istu näihin selitysmalleihin kovinkaan hyvin. Suomessa otettiin Neuvostoliiton intressit huomioon erityisesti ristiriitaisissa yleiskokouksen äänestyspäätöksissä, mutta rauhanturvaaamista tehtiin eri lähtökohdista. Siinä idänsuhteet eivät olleet etusijalla. Rauhanturvaaminen oli länsimaista ja Neuvostoliitto suhtautui siihen kriittisesti, joten kahden välisten idänsuhteiden kannalta katsottuna olisi suomalaisten rauhanturvaajien kannattanut jäädä kotiin. Suomessa rauhanturvaamisen länsimaisuutta ei kuitenkaan käytännön syistä painotettu, vaan se tarinallisestettiin osaksi puolueettomuuden ja ”kansainvälisen lääkärin” roolia, kun taas Nato ainakin retorisesti asetettiin epävakauttavaksi voimaksi maailmassa.¹⁰⁵ Tämän epävakauden vastapainona toimi YK ja näin ollen rauhanturvaamisen läntinen perusta ei sopinut kuvaan, joka Suomessa omasta toiminnasta haluttiin luoda. Tämä ei ole mitenkään erityisesti suomalainen ilmiö, vaan sama Naton ja YK:n rauhanturvaamisen välinen dikotomia on nähtävissä esimerkiksi Norjassa, Tanskassa, Ruotsissa ja Kanadassa.¹⁰⁶ Erityisen mielen-

¹⁰¹ Pursiainen & Forsberg 2015, 68–70.

¹⁰² Palonen 1987, passim.; Pursiainen & Forsberg 2015, 68; Bew 2016, 28.

¹⁰³ Apunen 2012, 16.

¹⁰⁴ Browning 2002, 51–52.

¹⁰⁵ Browning 2002, 51.

¹⁰⁶ Jakobsen 2017, 284, 286; Maloney 2002, 1–10, 245–249.

kiintoinen on Kanada ja Norja, jotka molemmat identifioituivat vahvasti nimenomaan YK:n rauhanturvaamiseen vastapainona niiden Nato-jäsenyydelle. Sean M. Maloney toteaa, että kanadalainen käsitys sen erityisyydestä, joka syntyi sen ratkaisevasta roolista YK:n rauhanturvaamisen synnyssä ja rauhanturvaajien merkityksestä kanadalaiseen itseymmärrykseen, on luonut myytin Kanadasta tietynlaisena Naton ulkojäsenenä. Maloneyn mukaan tämä ei kuitenkaan pidä paikkaansa, sillä rauhanturvaoperaatiot syntyivät ennen kaikkea tarpeesta ajaa Naton kylmän sodan ajan tavoitteita rauhanomaisin keinoin ja Kanadan rooli oli varmistaa, että näin myös kentällä tapahtui.¹⁰⁷ Tämä ymmärrettiin myös Suomessa, vaikka asialla ei haluttu elämöidä. Multilateraalissa kontekstissa, erotuksena kahdenvälisistä suhteista, syntyi mahdollisuus osallistumiseen ja Suomen länsimaisen kuvan parantamiseen, kun Neuvostoliitto ei kuitenkaan kaatanut operaatiota veto-oikeudellaan.

Suomen YK-politiikan perustuessa ainakin pääasiassa reaalipoliittiseen näkemykseen maailmasta, näyttäytyy nimenomaan suomalainen realismi, erotuksena liberalismista Suomen länsisuhteiden moottorina, uudessa valossa. Reaalipoliittikka ei aina tukeutunutkaan kahdenvälisyyteen, vaan pyrki erityisesti YK:ssa ennemminkin siitä eroon. Suomalainen paradoksi ja pelkkään sopeutumiseen perustuva suomalainen reaalipoliittikka eivät näytä näin ollen näytä selittävän suomalaisen ulkopoliittisen realismin kaikkia puolia. Väitöskirjassa osoitan, ettei tämä ole myöskään pelkkää semantiikkaa, vaan Neuvostoliiton voimaa tasapainottava reaalipoliittikka käytännössä mahdollisti Suomen toimijuuden suomalaisen ulkopoliittikan kaikkein aktiivisimmassa vaiheessa 1960- ja 1970-luvuilla, jolloin Suomi oli mukana useammassa kylmän sodan suurvaltapoliittikkaa ja liennytyistä määrittäneessä aloitteessa.

Kun kylmän sodan päätöstä selitetään muutoksena *pienvaltiorealismista* johonkin toiseen, näyttäytyy samalla muutos suurempana kuin jatkuvuus, erityisesti jos kylmän sodan aika nähdään puhtaasti *pienvaltiorealismina*. Tällöin tulkinnasta unohtuvat jo kylmän sodan aikana yhtenäisenä esitetyn ulkopoliittikan pinnan alla vaikuttaneet ristiriidat ja virtaukset. Paasikiven tuoma ”ulkopoliittinen realismi” otettiin Suomessa ulkopoliittiseksi ohjenuoraksi, eikä Suomessa reaalipoliittikan vaatimuksia missään vaiheessa peitelty. Päinvastoin kaikki reaalipoliittikalta poikenneet, esimerkiksi moraalisia tai eettisiä argumentteja esittävät poliitikot, julistettiin haihatelijoiksi, oman edun tavoittelijoiksi tai ulkopoliittikan vaatimuksia ymmärtämättömiksi hölmöiksi.¹⁰⁸ Max Jakobson julisti *Foreign Affairs* -lehdessä (1980) Suomen ulkopoliittisen menestyksen salaisuudeksi nimenomaan rationaalisen ja realistisen

¹⁰⁷ Maloney 2002, 1–10, 245–249.

¹⁰⁸ Tämä oli nähtävissä erityisesti YK-politiikkaa luotaessa. kts. luku ”Ulkopoliittisen poikkeustilan päätyminen Suomessa” kappale ”Suomen YK-politiikan muotoutuminen” ja luku ”YK:n rauhanturvaperiaatteiden luominen ja Suomen rooli” kappale ”Suomalainen päätöksenteko ja ristiriidat”.

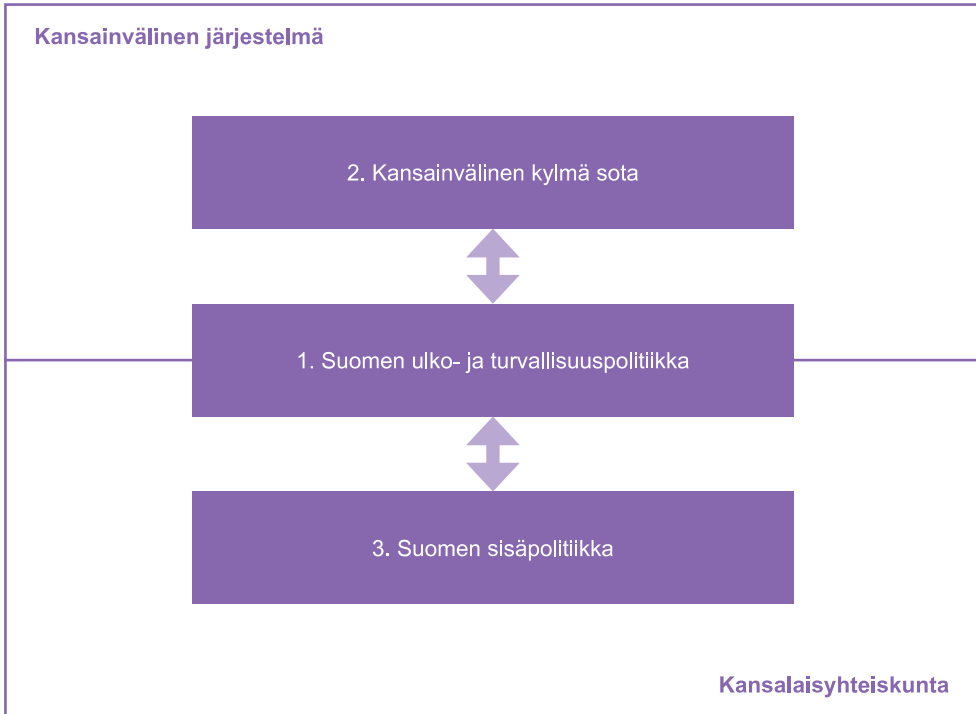
ymmärryksen Suomen kansallisesta edusta. ”Suomalainen yhteiskunta on säilyttänyt yhtenäisyyden, itsekurin ja realismin, joita vaaditaan ulkopolitiikan ylläpitämiseksi, joka pohjautuu rationaaliseen ymmärrykseen kansallisesta turvallisuudesta.”¹⁰⁹ Tämä ei kuitenkaan tarkoittanut sitä, että suomalaisen reaalipolitiikan vaatimukset olisivat olleet kiveen hakattuja. Niissä oli tilaa tulkinnoille, kunhan perusteet olivat tiukasti kiinni suomalaisessa realismissa. Näin ollen Suomen multilateraalinen YK-politiikka erosi monesta muusta ulkopolitiikan lohkokosta siinä mistä suunnasta politiikan perusteita yleensä rakennettiin.

2 Tutkimuksen tavoitteet

Väitöskirjan tutkimusongelma muodostuu kolmen eri tutkimusteeman ja -tason kautta: kansainvälinen kylmä sota, Suomen ulko- ja turvallisuuspolitiikka sekä sisäpolitiikka. Tutkimuksen prismana, jonka kautta koko aihepiiriä lähetetään, on Suomen ulko- ja turvallisuuspolitiikan taso keskeisimpänä kysymyksenä: (1.) miksi Suomesta on katsottu tarkoituksenmukaiseksi lähettää rauhanturvaajia, eli mitä osallistumisella on tavoiteltu. Valtiotason yläpuolisena toisena tasona on kansainvälisen kylmän sodan taso, jonka kautta tarkastellaan: (2.) miten Suomi on valikoitunut rauhanturvatehtäviin ja miten suomalaiseen rauhanturvaamiseen on suhtauduttu. Kolmantena tasona on sisäpolitiikan taso ja sen kautta selvitetään: (3.) miten suomalaisen rauhanturvaamisen kuvaa on rakennettu suomalaisessa yhteiskunnassa. Suomen ulko- ja turvallisuuspoliittisen tason tavoitteet ovat tutkimuksen keskiössä. Ne määrittävät myös rauhanturvaamisen sisäpoliittista kuvaa ja sitä mitä kansainväliseltä tasolta on toivottu saavutettavan.

¹⁰⁹ Jakobson 1980, 1043. ”Finnish society has retained the cohesiveness, self-discipline and realism required to sustain a foreign policy based on a rational perception of the national security interest. It is a policy supported by a firm national consensus”.

Taulukko 1: Väitöskirjan tulkintakehikko ja tutkimustehtävä.

Nämä tasot ovat analyttisiä tutkimuksen kehyksiä, eikä niitä ole varsinaisessa käsitteilyssä mielekästä erottaa toisistaan, sillä ne ennen kaikkea määrittävät toinen toisiansa ja tutkimuksen pääpaino onkin niiden välisen vuorovaikutuksen kuvaamisessa. Yksittäisen ulko- ja turvallisuuspoliittisen tason sijaan erityisesti kansainvälisen, ulkopoliittisen ja sisäpoliittisen tasojen väliset vuorovaikutukset muodostavat tutkimuksessa Suomen ulko- ja turvallisuuspoliittisen päätöksentekojärjestelmän, jota lähestytään rauhanturvaamisen kautta. Toisaalta sisäpoliittinen hyväksyntä mahdollistaa ulkopoliittikan tekemisen ja toisaalta kansainvälinen tilanne sekä eri maiden Suomelle antamat odotukset muodostavat raamit, joissa ulko- ja turvallisuuspolitiikkaa on Suomessa mahdollista tehdä. Näin ollen päätöksentekoon vaikuttaa sekä rakenne (structure) että poliittinen toiminta (agency). Kolmen tason välinen vuorovaikutus muuttaa rauhanturvaamiseen liittyvää päätöksentekojärjestelmää ajan kuluessa kansainvälisen ja sisäpoliittisen tason antamien mahdollisuuksien muuttuessa ja ulkopoliittisen tason tavoitteiden kehittyessä. Rauhanturvaamiseen liittyvä päätöksenteko onkin sekä aika että kontekstisidonnaista, ja näin ollen ominaista historiantutkimuksen toimintakenttää.

Edellä määritellyt toimintatasot asettavat tutkimukselle tiettyjä ehtoja ja määrittävät myös toimijat, joiden kautta tutkimus käsittelee rauhanturvaamista. Näin ollen

toimintatasoja on syytä aluksi hieman avata ja tarkastella lähemmin omina kokonaisuuksinaan ennen niiden välisen vuorovaikutuksen analyysia, joka muodostuu lopulta väitöskirjan päätehtäväksi.

Metodologisesti ja ontologisesti on tärkeää Christopher Hilliä mukaillen erottaa analyysissä yksiköt, toimijat ja järjestelmä toisistaan, ja hieman pohtia niiden luonnetta sekä vaikutusta toisiinsa. Väitöskirjan otsikkona olevasta Suomesta, rauhanturvaamisesta ja kylmästä sodasta, vain Suomea voi pitää toimijana, kun kaksi muuta ovat ennen kaikkea järjestelmiä, joiden kautta toimijat tekevät ulkopoliittikkaa. Tässä nimenomaan näkökulma määrittää toimijan ja järjestelmän eron. Jos tutkimuksen kohteena olisi esimerkiksi Libanonin tilanne, niin sinne perustettu rauhanturvaoperaatio olisi toimija, joka aktiivisesti pyrkii vaikuttamaan tilanteeseen. Kun tarkastelussa on kuitenkin Suomen ulkopoliittikka, niin rauhanturvaaminen on järjestelmä, jonka kautta ulkopoliittikka toteutetaan.¹¹⁰ Järjestelmä muokkaa toimijoiden vaihtoehtoja, mutta myös toimija muokkaa järjestelmää, joten vuorovaikutus näiden välillä on jatkuvaa ja tapahtuu molempiin suuntiin.¹¹¹

Toimijat voidaan pilkkoa näkökulmasta riippuen myös yksilötasoon asti omiksi toimijoikseen. Tällöin esimerkiksi valtiosta muodostuu eri instituutioiden ja yksilöiden välinen järjestelmä, jonka lopputulos muodostuu näiden välisestä yhteistyöstä ja kilpailusta. Jälleen näkökulman määrittää eron toimijan ja järjestelmän välillä. Jos analyysin keskiössä on kansainvälinen järjestelmä tai kylmä sota, niin silloin valtiota on järkevä pitää koherenttina yksikkönä ja toimijana. Näin ollen esimerkiksi termit Washington ja Moskova viittaavat Yhdysvaltojen ja Neuvostoliiton päätöksentekoprosessin tuloksena syntyneeseen ulkopoliittikkaan. Sen sijaan, jos ja kun analyysitasoa lasketaan ulkopoliittikan tekoon, on syytä myös toimijaa tarkentaa esimerkiksi ulkoministeriöön. Tämä voi jälleen olla koherentti yksikkö tarkasteltaessa sitä suhteessa muihin valtionhallinnon instituutioihin, mutta jos analyysia halutaan vielä tarkentaa, pitää mennä siinä toimivien yksilöiden tasolle. Instituutiolla on vaikutusta siinä toimivien yksiköiden toimintaan, mutta myös yksilöillä ja heidän maailmankuvillaan on mahdollisuuksia vaikuttaa instituution toimintaan ja toteutuneeseen politiikkaan. Jälleen vaikutus kulkee molempiin suuntiin, mutta sen mittaaminen kumpi lopulta vaikuttaa enemmän lopputulokseen on hankalaa. Tämä ei tarkoita sitä, ett-eikö sitä tulisi yrittää ja antaa tieteellisen yhteisön arvioida onnistuminen.¹¹²

Suomen ulko- ja turvallisuuspolitiikassa rauhanturvaamisen päätöksenteko, valmistelu ja toteutus painottuvat erityisesti akselille presidentti, ulkoministeriö, puo-

¹¹⁰ Hill 2003, 25–47.

¹¹¹ *ibid.*

¹¹² Hill 2003, 37–40, 51–71.

lustusministeriö ja Puolustusvoimat¹¹³. Hallitus ja eduskunta eivät kylmän sodan vuosina vaikuttaneet rauhanturvaamiseen päätöksentekoon, niin paljoa kuin edellä mainitut instituutiot. Rauhanturvaamista koskeneet lait ja sen vaatima budjetti hyväksyttiin eduskunnassa, mutta päätös joukkojen lähettamisestä oli säännönmukaisesti jo tehty, kun asia päättyi eduskuntaan. Tästä syystä myös puolueiden rooli jäi vähäiseksi. Presidentti oli Suomen kylmän sodan ulkopoliitikassa johtava hahmo laajoinen valtaoikeuksineen ja myös rauhanturvaamisessa presidentin päätös oli ratkaiseva, vaikka asioita käsiteltiin yleensä myös hallituksen ulkoasianvaliokunnassa. Näin ollen taustalla vaikutti ja suomalaista rauhanturvaamista ideoitiin ennen kaikkea ulkoministeriössä ja puolustusministeriössä, ratkaiseva päätös osallistumisesta saatiin presidentiltä ja toteuttavana tahona oli Puolustusvoimat.

Näitä tahoja yhdistäväksi käsitteeksi ja ajattelutavaksi nousi rauhanturvaamisen ohella 1960-luvulta alkaen turvallisuuspolitiikka. Pääesikunnan tiedustelutehtävistä ulkoministeriöön siirtynyt Risto Hyvärinen toi käsitteen Suomeen suorana käänneksenä Harvardissa käytetystä ”security policy” -termistä.¹¹⁴ Turvallisuuspolitiikka ei jäänyt vain akateemiseksi termiksi, vaan sillä myös käytännön poliittista merkitystä. Turvallisuuspoliittinen ajattelu yhdisti aiemmin erillisinä pidetyt ulkopoliitiikan ja puolustuspolitiikan, ja samalla se vakiintui varsin nopeasti Suomessa, joskin sen sisällön määrittely on kokenut yhä uusia muodonmuutoksia. Ensimmäinen näistä muutoksista tapahtui vain muutama vuosi termin käyttöönoton jälkeen, kun se sai erityisesti ruotsalaisen tutkija Nils Andrenin ansiosta yhä laajempaa yhteiskunnallista sisältöä 1970-luvulle tultaessa.¹¹⁵ Myös presidentit Kekkonen ja Koivisto omaksuivat turvallisuuspolitiikan käsitteen omaan ajatteluunsa, joskin sen kääntöpuoli, eli sotilaiden uudenlainen aktiivisuus aiemmin ulkopoliittisiksi mielletyillä alueilla, ei heitä monesti miellyttänytkään.¹¹⁶ Turvallisuuspolitiikalla ja rauhanturvaamisella olikin suuri merkitys ennen kaikkea Puolustusvoimien integroitumisessa jälleen, toisen maailman sodan jälkeisen alasajon jälkeen, osaksi suomalaisen yhteiskunnan poliittisia rakenteita – osaksi Suomen ulko- ja turvallisuuspolitiikkaa.

Ulko- ja turvallisuuspolitiikasta muodostuu näin ollen suomalaisia toimijoita yhdistävä käsite, mutta samalla eri hallinnon haaroilla oli eriäviä näkemyksiä ulko- ja

¹¹³ Puolustusvoimat kirjoitetaan isolla, jos kyseessä on nimenomaan Suomen puolustusvoimat (kaksiosaisissa nimissä ensimmäinen sana isolla). Tästä esiintyy vaihtelevia käytäntöjä, joten pienellä kirjoitettuja lainauksia ei ole korjattu. Kts. Kielitoimiston ohjepankki: Puolustusvoimat. <<http://www.kielitoimistonohjepankki.fi/haku/puolustusvoimat/luokka/668/ohje/219>> [luettu 28.10.2020].

¹¹⁴ Apunen 2012, 29; Hyvärinen 2000, 54–57.

¹¹⁵ Haukkala & Vaahtoranta 2016, 55–73; Soikkanen 1976, passim.; Nokkala 2001, 133–161; Limnell 2009 b, 211–242.

¹¹⁶ Soikkanen 2003, 246–253; Visuri 2010, 148–150, 154–159, 259–266; Apunen 2012, 18–19, 25–51; Kolbe 2011, 90–96; Suomi & Suominen 2008, 316–318, Itse asiassa kuultuna – Gustav Hägglund (esitetty YLE TV1 6.12.2018).

turvallisuuspolitiikan suunnasta, jotka puolestaan heijastuivat suoraan rauhanturvaamisen arvostukseen ja kuvaan. Tarkentaviksi jatkokysymyksiksi nouseekin osallistumisen motivaation lisäksi: minkälaisia muutoksia tavoitteissa ja eri toimijoiden aktiivisuudessa tapahtui kylmän sodan aikana; sekä miten rauhanturvaaminen vaikutti ja istui osaksi Suomen ulko- ja puolustuspolitiikkaa. Näiden kysymysten kautta tutkimuksessa lähestytään edellä määriteltyjen toimijoiden suhdetta suomalaiseen rauhanturvaamiseen ja näiden toimijoiden keskinäisiä suhteita.

Kylmän sodan kansainvälisen taustan kautta tutkimuksen analyysikehikkoon liittyy myös muita toimijoita, jotka vaikuttivat järjestelmään ja näin ollen myös Suomen mahdollisuuksiin toimia ja toiminnasta saatuun hyötyyn. YK:n rauhanturvaamisessa muita toimijoita olivat joukkoja luovuttaneet valtiot, konfliktin osapuolet, joiden merkitystä nosti ”perinteiseen rauhanturvaamiseen” kuuluneen osapuolten suostumus rauhanturvajoukkojen saapumiselle, ja operaatioista päättäneet tahot, eli lähinnä YK ja turvallisuusneuvoston pysyvät jäsenvaltiot, mutta joissain tapauksissa myös koko YK:n yleiskokous. Rauhanturvaaminen ja sen toteuttaminen olivat myös kytköksissä kylmään sotaan ja näiden toimijoiden määrittäminen on vielä edellistä hankalampi tehtävä järjestelmän monimuotoisuuden takia. Näitä olivat alussa mainitut suurvallat, Yhdysvallat ja Neuvostoliitto, mutta toisaalta kylmä sota sitoi myös näiden mahdollisuuksia toimia tavalla, joka ei ollut sovittavissa vain Washingtonin ja Moskovan välillä. Eräänä kylmän sodan piirteenä olleen liittolaisjärjestelmän tahattomaksi seuraukseksi muodostui niin kutsuttu ”heikomman valta”, jossa strategisesti riittävän merkittävänä nähty liittolainen saattoi sitoa suurvallan kädet ja käyttää sitä hyväkseen omiin tarkoituksiinsa.¹¹⁷ Näin ollen kylmän sodan järjestelmään liittyneen toimijat ovat hyvin tapauskohtaisia, sillä eri toimijoiden halu ja mahdollisuus vaikuttaa esimerkiksi tiettyyn kriisiin vaihteli tilanteen mukaan.

Tutkimuksessa näitä lukuisia toimijoita tarkastellaan kuitenkin etupäässä Suomen pyrkimysten kannalta, joten merkittävää on se, keneen Suomen ulko- ja turvallisuuspoliittinen johto pyrki vaikuttamaan ja miten tämä otettiin näissä valtioissa vastaan. Pienten valtioiden on todettu rajattujen resurssien takia pyrkivän kohottamaan omaa valtiollista statustaan maailmassa, joka puolestaan vaikuttaa valtion mahdollisuuksiin ja odotuksiin kansainvälisessä politiikassa. Kun suurvallat saattavat sanella voimapolitiikan avulla kansainvälistä politiikkaa, niin pienille valtioille status ja maakuva ovat lähes ainoita tapoja vaikuttaa omaan ulkopoliittiseen asemaan. Status itsessään on sosiaalinen konstruktio – uskomusjärjestelmä – jossa valtiot asettuvat tiettyyn järjestykseen toistensa kanssa kansainvälisen politiikan pelikentällä. Pyrkimys vaikuttaa omaa statukseen, on pyrkimys vaikuttaa kansainvälisen yhteisön kollektiivisiin uskomuksiin.¹¹⁸ Tämä heijastui kylmän

¹¹⁷ Gaddis 2010, 12–14.

¹¹⁸ Wohlforth, De Carvalho, Leira & Neumann 2018, 527–532.

sodan Suomessa erityisesti Suomi-kuvan luomiseen, joka puolestaan linkittyi rauhanturvaamiseen.

Tärkeä huomio tältä kannalta on, että pienet valtiot pyrkivät kehittämään kansainvälistä statustaan ennen kaikkea suhteessa kahteen eri kohderyhmään: suurvaltoihin ja samanmielisten valtioiden vertailuryhmään/-ryhmiin. Suurvaltojen tunnus tus nostaa pienen valtion statusta ja huomioarvoa, joka avaa mahdollisuuksia tehdä omaa ulkopoliittikkaa ja mahdollisesti nostaa profiiliaan pienestä valtiosta keskisuur ten joukkoon. Tätä varten pienellä valtiolla tulee olla jotain annettavaa suurvallalle, minkä avulla käydä kauppaa ja tulla huomatuksi. Valtion status on luonteeltaan kilpailevaa ja se määräytyy vertailussa muihin. Valtioiden kilpailevat keskenään statuksesta, mutta tässä kaikki eivät ole samalla viivalla, vaan pienten valtioiden pyrki mykset statuksen nostamiseksi keskittyvät ennen kaikkea muihin samanlaisiin valti oihiin. Tutkimuksessa on tässä suhteessa eroteltu vielä ”funktionaaliset” (functional) ja ”ajatukselliset” (ideational) ryhmät, joista ensimmäisen muodostavat muun muassa naapurimaat ja toisessa samanmieliset muut valtiot, jotka ovat samalla luonnol lisimmat kilpailijat nimenomaan statuksen kohotuksen saralla.¹¹⁹ Tämä näkyy hyvin suomalaista rauhanturvaamista tarkasteltaessa. Suomen ulkopoliittinen johto saattoi verrata esimerkiksi rauhanturvaajien määrää koko muuhun maailmaan, mutta ver tailu, joka todella merkitsi, tapahtui Pohjoismaihin ja Euroopan puolueettomiin val tioihin sekä Kanadaan – muihin läntisiin rauhanturvaamisen ”suurvaltoihin”. Pyrki myksenä oli puolestaan vaikuttaa suurten valtioiden asenteisiin Suomea kohtaan.

Kun rauhanturvaamista tarkastellaan kylmän sodan kontekstissa, nousee varsin nopeasti myös selväksi sen läntinen perusluonne. Kenties selvimmin tämä näkyy siinä, ettei Varsovan liiton maita osallistunut juurikaan kylmän sodan ajan rauhan turvaamiseen.¹²⁰ Sen sijaan Nato-maista erityisesti Norja, Tanska, Kanada ja Iso-Britannia sekä myös Ranska olivat merkittäviä toimijoita myös rauhanturvaamisen saralla. Euroopan puolueettomat valtiot muodostivat Nato-maita tasapainottavan rungon operaatioihin. Lännessä rauhanturvaamista pyrittiin myös tehostamaan Itä-Euroopan samaan aikaan kieltäytyttyä maksamasta siihen kuluneita menoja. Maan tieteellisen tasapainon vaatimus edellytti yleensä myös muiden mantereiden osastoja tasapainottamaan Euroopan yliedustusta ja näistä esimerkiksi Intian ja Indonesia antoivat merkittävän panoksen rauhanturvaamiselle, mutta Suomen kannalta katsot tana tärkein viiteryhmä löytyy Euroopasta ja Pohjois-Amerikasta.

¹¹⁹ ibid.

¹²⁰ Puolan huoltojoukkueen otti osaa Siinain UNEF II-operaatioon vuonna 1973 ja Neuvostoliiton lähetti 36 sotilastarkkailijaa Lähi-idän tarkkailijaoperaatio UNTSO:on samaana vuonna. Nämä olivat myönnytyksiä erityisesti Yhdysvalloilta liennytyksen hengessä, mutta niillä ei ollut lopulta kovinkaan paljoa vaikutusta rauhanturvaamisen länsipainotteisuuteen. Kts. luku ”Painopiste Lähi-itään” kappale ”Kiista kokoonpanosta ja mandaatista”.

Suomalaisen rauhanturvaamisen perusteita tutkittaessa on näin ollen kotimaan tilanteen lisäksi katsottava ennen kaikkea länteen. Panos-tuotos-ajattelun kautta tarkasteltuna oma etu tuli statuksen, Suomi-kuvan ja sotilaallisen yhteistoiminnan muodossa Pohjoismaista ja lännestä. Tästä syystä myös Suomen kannalta merkittäviksi toimijoiksi kansainvälisellä tasolla ja tämän tutkimuksen mielenkiinnon kohteiksi nousevat ennen kaikkea Pohjoismaat, Yhdysvallat, Iso-Britannia, Kanada ja YK, jota kautta Suomi pyrki vaikuttamaan sekä rauhanturvaamisen kehittymiseen että omaan asemaan kylmän sodan maailmassa, sekä jossain määrin Itävalta ja Irlanti muina Euroopan puolueettomina rauhanturvavaltioina (vrt. Sveitsi, joka ei ollut YK:n jäsen). Näiden lisäksi myös muita valtioita, kuten Israel ja Etelä-Afrikka, nousevat tapauskohtaisesti esiin. Suomen kylmän sodan ajan ulko- ja turvallisuuspolitiikan tarkastelussa myös Neuvostoliitolla on aina merkittävä asema, mutta pelkästään rauhanturvaamisen päätöksenteon ja Suomen idänsuhteiden kannalta tarkasteltuna olisi rauhanturvaajat kannattanut ennemmin jättää lähettämättä. Idänsuhteet eivät näin ollen selitä sitä, miksi rauhanturvaamiseen on panostettu Suomessa. Rauhanturvaamisesta ei alkuun vallinneista peloista huolimatta muodostunut erityisiä ongelmia idänsuhteille, mutta ei siitä erityisesti ollut hyötyäkään. Osallistumiseen vetävät tekijät tulivat lännestä ja kotimaan politiikasta sekä turvallisuudesta, kun taas jarruttavana tekijänä varsinkin ensimmäisinä vuosikymmeninä oli pelko sen haitallisesta vaikutuksesta juuri idänsuhteisiin.

Sisäpoliittisessa tasossa tärkeimmät toimijat säilyvät samoina kuin ulko- ja turvallisuuspoliittisessa tasossa, eli presidentti, ulkoministeriö ja puolustushallinto, mutta vaikutussuunta on tällä kertaa yhteiskuntaan sisään päin ja pyrkimyksenä ennen kaikkea vahvistaa rauhanturvaamisen asemaa yhteiskunnassa. Tarkentavaksi sisäpoliittisen tason kysymykseksi nousee: miksi Suomessa on tahdottu luoda mielikuvaa ”rauhanturvaamisen suurvallasta” ja mistä tämä ideaali vaikenee.

Tältä kannalta mielenkiintoista teoreettista mallia on kehitellyt Peter Viggo Jakobsen. Hän pyrkii selittämään Pohjoismaista halua osallistua rauhanturvaamiseen ja kehitysapuun kolmen käsitteen avulla, jotka tukeva toisiaan ja muodostava kolmion, joka hänen teoriansa mukaan selittää Suomen, Ruotsin, Norjan ja Tanskan halun panostaa YK:n rauhanturvaamiseen sekä kehitysapuun. Kolmion pohjan muodostavat intressiksi ja altruismiksi nimetyt realistiset ja idealistiset syyt osallistumiselle. Ne eivät ole kuitenkaan määritelmällisesti toisiaan poissulkevia, vaan yhdistyessään muodostavat kolmion kolmannen kulman, eli kansallisen identiteetin. Näiden kolmen käsitteen yhdistyessä on rauhanturvaamisen suosia ollut Jakobsenin mukaan korkeimmillaan.¹²¹

¹²¹ Jakobson 2017, 281–283; Jakobsen 2016, 734–745.

Kansallista motivaatiota rauhanturvaamiseen osallistumisen taustalla on tutkittu monesti juuri idealismin ja reaali politiikan vastakkainasettelun ja heilurin kautta. Näiden avulla on kehitelty rationaalista teoriaa, jonka mukaan valtiot ajavat rauhanturvaamisen kautta omaa etuaan ja vaikutusvaltaa maailmassa, sekä toisaalta käsitteellisempää ideationaalista teoriaa, jonka mukaan valtiot osallistuvat rauhanturvaamiseen tukeakseen kansainvälistä rauhaa ja normeja, tai jotain näiden kahden yhdistelmää, jossa molemmat puolet vaikuttavat.¹²² Näitä osallistumisen kahta eri puolta voidaan nimittää kansalliseksi intressiksi ja altruismiksi, kuten Jakobsen on tehnyt, tai omaksi eduksi ja solidaarisuudeksi, kuten norjalaista rauhanturvaamista tutkineet John Karlsrud ja Karl M. Osland ovat tehneet.¹²³ Itse käytän Suomen tapauksessa ennen kaikkea käsittepareja idealismi ja reaali politiikka, sekä moraali ja intressi. Karlsrud ja Osland toteavat lisäksi, että oma etu ja solidaarisuus ovat ennen kaikkea sosiaalisia konstruktioita, jotka määritellään tapauskohtaisesti uudelleen ja näin ollen niiden välinen tasapaino on vaihdellut vuosien saatossa.¹²⁴

Samanlaista tulkintaa tarjoava Jakobsen näkee Pohjoismaiden ja YK:n suhdetta leimanneen kolme vaihetta. Ensimmäiset kaksi vuosikymmentä Pohjoismaiden ja YK:n suhdetta hallitsi skeptinen ja varovainen suhtautuminen. Ne identifioituivat Pohjoismaiksi, joiden YK-politiikkaa hallitsi kuitenkin skeptinen suhtautuminen ja oma edun tavoittelu. Samoin erityisesti Suomessa ja Ruotsissa rauhanturvaamista nähtiin alkuun enemmän riskinä ja kansallista puolustusta häiritsevänä tekijänä kuin kansallisen ylpeyden aiheena. Rauhanturvaajia lähetettiin näin ollen kansallisen intressin pohjalta tilanteissa, jossa konflikti uhkasi levitä suurvaltojen väliseksi sodaksi. Pohjoismaiden nousua kansainväliseen maineeseen edelsi kiihtyvä ja institutionalisoituva tietojenvaihto ja yhteistyö Pohjoismaiden välillä, sekä kansallisten instituutioiden luominen yhä laajenevan kehitysavun ja rauhanturvaamisen tarpeisiin. Tämä vaihe alkoi 1960-luvun puolivälissä. Kansainvälinen solidaarisuus kehitysavun, rauhanyhteistyön ja rauhanturvaamisen muodossa limittyivät hyvinvointivaltion luomisen jatkeeksi. Pohjoismaat tarjosivat neljännesosan YK:n rauhanturvaajista kylmän sodan vuosina ja suuren osan komentajista. Kylmän sodan päätyttyä myös muut Pohjoismaat ovat keskittyneet yhä enemmän kustannus-hyöty laskelmiin ja erityisesti pohjoismaisten YK-rauhanturvaajien määrä on romahtanut, niiden luovuttaessa ennemmin joukkoja EU:lle ja Natolle kuin YK:lle.¹²⁵

Jakobsenin mallissa mielenkiintoiseksi nousee ajatus idealismin ja reaali politiikan yhtymisestä tukemaan toisiaan ja rauhanturvaamisen noususta osaksi kansallista

¹²² Karlsrud & Osland 2016, 785; Ishizuka 2003, 1–11; Jakobsen 2017, 282; Neack 1995, 181–196.

¹²³ Karlsrud & Osland 2016, passim.

¹²⁴ Ibid., 785.

¹²⁵ Jakobsen 2017, 283–289.

identiteettiä. Erottelu realististen ja idealististen syiden välillä on jokseenkin veteen piirretty, sillä esimerkiksi rauhanomaisen ratkaisun hakeminen ja oikeusperusteinen kansainvälinen järjestelmä eivät pakene kansallista intressiä. Jotkut toimijat saattavat nähdä nimenomaan idealistisen ja moraalisen politiikan olevan kansallisten intressien mukaista ulkopoliittikkaa. Näin ollen kategoriat ovat jossain määrin kuvitteellisia, mutta nimensä mukaisesti Jakobsenin mallissa altruististen perustelujen yhdistäväksi tekijäksi hän mainitsee pyrkimyksen muiden kuin itsensä auttamiseen, kun kansallinen intressi kumpuaa itsensä (oman maan) välittömistä eduista. Kolmion kolmantena kulmana oleva kansallinen identiteetti kuvaa puolestaan argumentteja, joiden mukaan rauhanturvaamista perustellaan identiteetin, tavan ja roolin kautta – ei voida kieltäytyä, koska on aina ennenkin osallistuttu, tai koska ei voida ylipäättään kieltäytyä YK:n pyytäessä apua.¹²⁶ Samantapainen tulkinta esiintyy jälleen Karlsrudin ja Oslandin tutkimuksessa, jossa identiteetin sijaan puhutaan kuitenkin Norjan strategisesta kulttuurista, joka määrittyy puheen ja tekojen sekä oman edun ja solidaarisuuden ristipaineesta.¹²⁷

Vaikka Pohjoismaiden tilanne kylmän sodan aikana poikkesi toisistaan, ja näin ollen myös osallistumisen perustelut, niitä kuitenkin yhdistää saman suuntainen historiallinen kehitys. YK:ssa ne identifioituivat ennen kaikkea Pohjoismaihin, joista kehittyi brändi ja maailmanjärjestön tärkein tukija, kunnes kylmän sodan päätyttyä yhtenäisyys ja idealismi vaihtuivat erillisten kansallisten intressien esiinmarssiin.¹²⁸ Christopher S. Browning mukaan kylmän sodan aikana kehittynyt erityinen pohjoismainen brändi, jota myytiin lähinnä kansainväliselle yleisölle, perustui kuvaan rauhaa rakastavasta ja rationaalisesta pohjoismaalaisuudesta, joka erottautui sotaisasta ja konfliktiherkästä Euroopasta. Pohjoismaiseen brändiin kuului, että se oli erityistapaus kylmän sodan maailmassa. Vaikka Pohjoismaita erottivat erilaiset turvallisuuspoliittiset ratkaisut, niin alueen vakaus teki Pohjoismaiden sisällä käydyn konfliktin mahdottomaksi. Näin ollen Pohjoismaisuuteen kuului tärkeänä osana rauha, joka välineellistettiin brändiksi, jolla erottauduttiin kansainvälisesti. Tämä näkyi kahdella tapaa. Ensinnäkin pohjoismaista rauhanomaisuutta pyrittiin selittämään ja markkinoimaan malliksi muulle maailmalle, ja toisaalta Pohjoismaat ajoivat kansainvälisessä politiikassa antimilitaristista lähestymistapaa, jossa väkivallan käyttö tuomittiin ja YK:n sekä kansainvälisen lain merkitystä korostettiin. Tämä merkitsi samalla moraalisen kansainvälisen solidaarisuuden korostamista, joka ilmeni sillan rakentajan roolissa niin idän ja lännen kuin pohjoisen ja etelän välillä.¹²⁹

¹²⁶ Jakobsen 2017, 282–283.

¹²⁷ Karlsrud & Osland 2016, 189.

¹²⁸ Jakobsen 2017, 281.

¹²⁹ Browning 2007, 27, 32–35.

Moraalinen ja idealistinen ulkopoliittikka on kuitenkin Suomen kylmän sodan ulko- ja turvallisuuspolitiikassa intressiä huomattavasti vieraampi käsite, ja siinä mielessä Suomi eroaa muista Pohjoismaista. Suomen kylmän sodan ajan ulkopoliittikkaa on kuvailtu enemmän kyyniseksi kuin idealistiseksi. Hanna Ojanen ja Tapio Raunio toteavat artikkelissaan *The varying degrees and meaning of Nordicness in Finnish foreign policy*, että pohjoismaisuuden korostamisen tärkeydestä huolimatta Suomi erottui muista turvallisuuspolitiikan merkityksen korostamisesta. Toisin kuin muut Pohjoismaat Suomi on aina laittanut turvallisuuden ensiksi, eikä näin ollen myöskään laita arvoja intressin edelle.¹³⁰ Idealismin ja moraalin korostaminen eivät siis tunnu Suomelle yhtä luonnolliselta kuin muille Pohjoismaille, sillä Suomesta katsottuna Pohjolan erityisyys näyttäytyy luksuksena, johon 1300 kilometrin pituinen itäraja ei anna mahdollisuutta.

Näin ollen sisäpoliittisesti mielenkiinnon kohteeksi nousee kansallisen identiteetin esiinmarssi Suomen tapauksessa, sillä käsitys ”rauhanturvaamisen suurvallasta” ja toiminnan saama laaja hyväksyntä tukevat Jakobsenin käsitystä siitä, että rauhanturvaaminen nousi myös Suomessa kansalliseksi identiteetiksi.¹³¹ Jakobsenin mallin mukaisesti ja muihin Pohjoismaihin vertailtuna tämä tarkoittaisi ja edellyttäisi samalla rauhanturvaamisen olleen muutakin kuin vain ”reaalipoliittikan kaurapuuroa”, kuten Max Jakobson on osuvasti Suomen ulkopoliittikkaa kuvaillut. Reaalipoliittinen käsitys kansallisesta intressistä on muuttuva ja ailahteleva, joka tilanteen niin vaatiessa voidaan heittää ilman sen suurempia ongelmia sivuun esimerkiksi kylmän sodan päätyttyä. Näin ollen identiteetti, joka määritelmällisesti on vastustuskykyinen muutokselle, vaatii taakseen jotain pysyvämpää kuin vain reaalipoliittikan.¹³² Eri asia on kuinka ”aitoa” idealismin ja moraalin tulee olla.

Ajattelavissa olisi ainakin, että intressipohjainen ja realistinen rauhanturvaaminen puetaan idealistiseen puolueettoman rauhanvälittäjän kaapuun, jolloin sisältä

¹³⁰ Ojanen & Rautio 2018, passim.

¹³¹ Jakobsenin mukaan kehitysapu ei Suomessa päässyt tähän rooliin ja tästä syystä Suomessa kehitysavun määrä on ollut muita Pohjoismaita vähäisempi. Kts. Jakobsen 2017, 286; Koponen & Siitonen 2005, 239.

¹³² Tulkintani pohjaa Benedict Andersonin klassiseen määritelmä kansasta ”kuviteltuna yhteisönä”. Kansalaisilla ei ole mitään sidettä toisiinsa tai kansakuntaan, ellei sitä eksplisiittisesti poliittisilla ja kulttuurisilla siteillä luoda ja kuvitella yhteenkuuluvaksi. Andersonin mukaan kansa kuvitellaan rajoitetuksi, itsenäiseksi ja yhteisölliseksi yksiköksi erotuksena muista kansakunnista. Ranskalaista identiteettiä tutkiessaan Gabrielle Hecht on puolestaan todennut, että vaikka kansallinen identiteetti nojaa historiaan, niin sitä tuottavassa diskurssissa ei ole kyse menneestä sinänsä, eikä edes nykyhetkestä, vaan tulevaisuudesta. Se luo sillan myyttisestä menneestä toivottuun tulevaisuuteen. Kansan kuviteltu perusluonne ohjaa kansakuntaa kohti historiallisesti legitimoitua kohtaloaan. Näin ollen muutostenkin keskellä kansan yksilöllinen ja muista erottuva luonne – kansallinen identiteetti – nähdään ohjaavan kansakuntaa. Anderson 2006, 5–7 (alkuperäinen painos vuodelta 1983); Hecht 1998, 12–13.

(in)ho)realistinen politiikka näyttäytyy ulospäin yhteisen hyvän rakentamisena. Näissä tapauksissa kyseessä olisi tietoinen ja tarkoitushakuinen identiteetin rakennusprojekti, jossa rauhanturvaaminen tarinallistetaan kansallista identiteettiä tukevaksi. Tämä ei välttämättä tarkoita sitä, että toimijat ajattelisivat aktiivisesti rakentavansa tiettyä identiteettiä, vaan ennemminkin taustalla vaikuttavat maailmankuvat, mentaliteetit ja tarkoituksenmukaisuudet, kuten positiivisen kuvan luominen ja pohjoismaisuuden korostaminen, muokkaavat kerrottua tarinaa.¹³³ Tällaisen identiteetti-projektin suuntaan viitteitä antaa Max Jakobsonin toteamus suomalaisen rauhanturvaamisen rakentamisesta: ”[p]ienen valtion realismiin kuuluu tietty annos idealismia”.¹³⁴ Tämä ”tietty annos” oli kuitenkin alistainen Suomen reaalioliittiselle intressille. Jakobsonin ja Ilkka Pastisen mukaan YK:n peruskirjan maailmanjärjestys ei vastannut todellisuutta, mutta tästä huolimatta Suomen kannatti olla sitä tuke-massa. Toisaalta kaikki toimet, jotka estivät sotaa, olivat pienen valtion etu, mutta toisaalta Suomen YK-politiikkaa leimasi myös ajatus siitä, että Suomen kannalta merkittävää ei ollut niinkään se mitä YK:ssa yleensä faktisesti saavutettiin, vaan se että oltiin näkyvästi mukana.¹³⁵ ”Liike oli tärkeämpää kuin lopputulos”, summasi entinen suurlähettiläs Pasi Patokallio vuonna 2017 Suomen asevalvontapolitiikan pitkän linjan.¹³⁶ Tätä ei kuitenkaan kannattanut sanoa vielä kylmän sodan aikana ää-neen, semminkin kun vaatimukset moraalisemmasta ulkopoliitikasta kasvoivat Suo-messa.

3 Lähteet

Tutkimuskohteena rauhanturvaamiselle tyypillistä on lähdeaineiston suuri määrä ja laaja levinneisyys. Tämä johtuu rauhanturvaamisen monikansallisesta luonteesta, joka tuo päätöksentekoon ja toteuttaviin tahoihin useista eri kansallisuuksia ja toimi-joita, joiden lisäksi myös toiminnan kohdealue omine toimijoineen vaikuttavat ko-konaiskuvaan. Kaikki nämä eri toimijat tuottavat omia aineistojaan, mutta tätä erit-täin laajaa lähdeaineistoa voi kuitenkin rajata sen mukaan mitkä aineistot vastaavat parhaiten edellä esitettyyn väitöskirjan tutkimustehtävään. Näin ollen aineiston kan-nalta merkittäviä ulkomaisia tahoja ovat erityisesti ne, joihin Suomen ulkopoliittinen johto peilasi omaa toimintaansa – ne keneen pyrittiin vaikuttamaan ja kenen kanssa tehtiin yhteistyötä. Näin ollen ulkomaisen aineiston keruu on etupäässä keskittynyt

¹³³ Markku Hyrkkäsen mukaan ideologian ja mentaliteetin käsitteellinen ero on siinä, että ideologia on reflekoitua ja mentaliteettiä reflekoimatonta eli tiedostamatonta ajattelua. Ero on kuitenkin häilyvä, eikä ideologiaa monesti todellisessa elämässä aktiivisesti reflektoida. Kts. Hyrkkänen 2002, 81–82.

¹³⁴ Jakobson 1980, 326.

¹³⁵ Jakobson 1980, 326–327; Pastinen 1996, 113, 189–206.

¹³⁶ Patokallio 2017.

Yhdysvaltoihin, Isoon-Britanniaan, Kanadaan, Ruotsiin ja Yhdistyneisiin kansakuntiin.

Tutkimustehtävän ja aineiston kannalta ensiarvoisen tärkeää on myös määritellä rauhanturvaamisen näkökulmasta ketkä itse asissa kuuluvat tähän Suomen ”ulkopoliittiseen johtoon”, jonka toiminta ja arvostukset ovat tutkimuksen varsinaisena kohteena. Suomessa rauhanturvaamisen kannalta tärkeimmät toimijat muodostuivat kolmiosta presidentti, ulkoministeriö ja puolustushallinto. Eduskunnalla ja hallituksilla ei ollut kylmän sodan aikana niin paljon tahtoa eikä mahdollisuuksia vaikuttaa rauhanturvaamiseen kuin näillä kolmella ulko- ja turvallisuuspolitiikkaa hoitaneella instituutiolla. Merkittävien toimijoiden rauhanturvatoimintaa kohtaan antamia asenteita ja arvostuksia sekä näiden toimijoiden keskinäisiä suhteita tarkastelemalla syntyy kuva ”rauhanturvaamisen suurvallan” luomisen taustoista ja tavoitteista. Näitä tavoitteita onkin mielenkiintoista peilata eri aikoina käytyyn eduskuntakeskusteluun ja lehdistön kirjoitteluun, jossa erityisesti toiminnan saamat mielikuvat näyttelevät suurta roolia.

Näin olleen suomalaisen rauhanturvaamisen tutkimus on järkevää aloittaa sitä kehitelleistä ja hallinnoineista tahoista, jotka olivat ulkoministeriö ja puolustusministeriön YK-toimisto, joka ennen vuotta 1968 sijaitsi pääesikunnassa. Erityisesti ulkoministeriön ja puolustusministeriön arkistokokoelmissa rauhanturvaamisen kannalta relevanttia aineistoa – kirjeitä, sähköitä, muistioita, toimintakertomuksia, tarkastusmatkoja, suunnittelua, hallintoa ja palavereja – on erittäin runsaasti ja se on helposti saatavilla Helsingin Katajanokalla ja Kansallisarkistossa. Tätä aineistoa täydentää vielä tärkeimpien virkamiesten yksityisarkistot, joista erityisesti Max Jakobsonin vuonna 2015 avautunut arkisto, sekä Ralph Enckellin kokoelma ovat osoittautuneet mielenkiintoisiksi. Jakobson ja Enckell olivat kenties merkittävimpiä suomalaista rauhanturvaamista kehittäneitä henkilöitä ja heidän arkistonsa avasivat rauhanturvaamisen taustalla vaikuttaneita pyrkimyksiä ja asenteita. Ainut ulkoministeriön aineisto, johon tällä erää en päässyt käsiksi oli Suomen YK-lähetystön arkisto, joka on lähetetty Suomeen, mutta ei ole löytänyt lopullista sijoituspaikkaansa. Tässä kokoelmassa ei kuitenkaan pitäisi olla mitään, mitä ei löytyisi jo ennestään ulkoministeriön arkistosta.

Päätöksenteon kannalta ensisijaiset tahot löytyvät näiden lisäksi presidenttien aineistoista. Presidentit Urho Kekkonen ja Mauno Koivisto eivät aktiivisesti osallistuneet rauhanturvaamistoiminnan kehittämiseen, mutta tärkeimmät päätökset kulkivat kylmän sodan aikaisessa Suomessa aina presidenttien kautta. Oma osansa oli myös 1956 presidentin tehtävät jättäneellä J. K. Paasikivellä. Koiviston ja Paasikiven kokoelmat löytyvät Kansallisarkistosta ja sieltä löytyy myös presidentin kanslian arkisto. Urho Kekkosen arkisto on puolestaan Orimattilassa ja se on ensiarvoisen tärkeä kokonaisuus kaikille Suomen kylmän sodan ulko- ja turvallisuuspolitiikan tutkimuksesta kiinnostuneille. Tämän lisäksi poliittisten toimijoiden yksityisarkistot

auttavat hahmottamaan päätösten taustalla vaikuttavia ristiriitoja tai maailmankuvia. Jossain tapauksissa näitä on hyvä etsiä myös hieman epätavallisimmista paikoista. Esimerkiksi ulkoministeri Johannes Virolaisen lyijykynällä erään paperin taustalle kirjoittama ja hänen kokoelmaansa päätyneet ajatustenvaihto Paasikiven kanssa alkuvuodesta 1956 auttoi itsenäni ymmärtämään Suomen YK-politiikan valintatilanteita ja Paasikiven asennetta siinä vaiheessa, kun Suomi oli ensi kertaa ottamassa osaa järjestön toimintaan. Samalla tavalla Kekkonen huomiot ulkoministeriön sähkeiden tai muistioiden laitaan avasivat hänen omaa ajatteluaan rauhanturvaamiseen, josta ei ole julkisten lausumien lisäksi jäänyt kovinkaan paljon kirjallisia jälkiä.

Näiden lisäksi vielä rauhanturvaamista suorittava tahon, eli Puolustusvoimien arkistot muodostavat tärkeän pohjan suomalaisten toimijoiden ymmärtämiseksi. Pääesikunnan YK-toimiston arkisto ja erityisesti vanhempaa 1950-luvun aineistoa löytyy pitkälti Kansallisarkistosta, mutta suurin osa pääesikunnan myöhemmästä aineistosta on siirtynyt Sota-arkiston sulkemisen ja Kansallisarkistoon sulautumisen jälkeen takaisin pääesikunnan haltuun. Suuri osa aineistot on otettu uudelleen arvioinnin alaisiksi ja siirretty Santahaminaan Pääesikunnan arkistoon, kun taas jotkut on jätetty Kansallisarkistoon. Santahaminaan siirretty aineisto on leimattu salaiseksi ja tutkimuslupien saaminen näihin on ainakin ulkopuolisille erittäin vaikeaa, sillä niiden katsotaan olevan edelleen sotilaallisen maanpuolustuksen kannalta salassa pidettäviä. Sain väitöskirjaa varten tutkimusluvan Puolustusvoimien komentaja Sakari Simeliuksen ja yleisesikunnan päälliköiden Aatos Maunulan ja T. V. Viljasen aineistoihin pois lukien edelleen salassa pidettävä kirjeenvaihto. Hain tutkimuslupaa myös useampaan muuhun pääesikunnan aineistokokoelmaan yhdellä hakemuksella, mutta tämä hakemus on syystä tai toisesta unohdettu kuoliaaksi kyselyistäni huolimatta. Jätin hakemuksen 9. kesäkuuta 2017, eikä vastausta ole tähän päivämäärään mennessä kuulunut.

Täysimääräisenä saatuna pääesikunnan aineisto olisi varmasti vielä syventänyt kuvaa erityisesti Puolustusvoimien suhteista sekä kotimaassa että ulkomaille ja sotilastiedustelun toiminnasta, joilla oli yhtymäkohtia rauhanturvaamiseen ja siitä Puolustusvoimissa muodostuneeseen kuvaan. Kylmän sodan kulisseissa käyty tiedustelupalvelujen, asevoimien ja yksityishenkilöiden välinen salainen yhteistoiminta ja kilpajuoksu ei ollut myöskään rauhanturvaamisen kannalta yhdenmukainen, vaan YK:sta muodostui hyvinkin vilkas tiedustelupalvelujen pelikenttä.¹³⁷ Samalla tämä on aineistojen ja luotettavan tiedon kannalta kaikkein hankalin aineistoryhmä väitöskirjassa. Tässä suhteessa Kansallisarkistossa oleva tiedustelupäällikkö (1972–1982) Raimo Heiskasen arkisto on ollut ensiarvoisen tärkeä, jotta olen voinut käsitellä muun muassa salaista Pohjoismaista yhteistoimintaa ja tiedustelun suhdetta

¹³⁷ Kts. luku: ”Tiedustelua ja värväysyrityksiä”.

rauhanturvaamiseen. Erityisesti sotilasasiamiesten kirjeet tiedustelupäällikölle muodostavat erittäin mielenkiintoisen aineiston, joka tyyliltään ja aiheiltaan eroaa ja täydentää ulkoministeriön edustusverkoston luomaa tilannekuvaa. Samalla aineiston joukossa on myös entisen tiedustelupäällikön ja Puolustusvoimain komentaja Lauri Sutelan aineistoja, jotka Sutela on luovuttanut Heiskaselle.

Raimo Heiskasesta elämäkerran *Armeijan silmänä ja korvana* (2012) kirjoittanut Pertti Suominen on käyttänyt laajasti tätä aineistoa, mutta samalla hänen tutkimukseensa jää myös merkittäviä aukkoja. Suominen ei käytä läheskään täysimääräisenä Sutelan aineistoa Pohjoismaisesta yhteistoiminnasta, vaan jättää käsittelyn kesken.¹³⁸ Tässä kohtaa Pääesikunnan arkistosta löytyvät yleisesikunnan päällikkö (1961–1966) Aatos Maunulan ja Puolustusvoimain komentaja (1959–1965) Sakari Simeliuksen kokoelmat täydentävät kuvaa ja muodostavat yhdessä mielenkiintoisen kokonaisuuden, jonka osaksi myös rauhanturvaamisen kehittyminen yhdessä Pohjoismaiden ja erityisesti Ruotsin kanssa liittyi. Tätä salaista sotilaallista yhteistointia ei Suomessa ole juurikaan tutkittu, mutta erityisesti Ruotsista löytyy paljon tutkimusta, jotka eivät välttämättä koske suoraan Suomea, mutta selventävät kokonaiskuvaa.¹³⁹

Toisaalta Suominen jättää myös rauhanturvaamisen ja sotilastiedustelun suhteen käsittelemättä. Aineisto tarjoaa nimittäin kansainvälisessä tutkimuksessa erittäin harvinaisen kurkistusaukon rauhanturvaamisen ja tiedustelutiedon kietoutumisesta toisiinsa erityisesti Lähi-idässä vuoden 1973 jom kippur -sodan jälkimainingeissa. Samalla myös sotilastiedustelun ja sotilashenkilöiden henkilökohtaiset suhteet idän ja lännen tiedustelupalveluihin, ja tätä kautta saatu kokonaiskuva kylmän sodan tilanteessa vaikuttivat suuresti rauhanturvaamisen saamaan arvostukseen Puolustusvoimien johdossa. Jälleen Heiskasen kokoelma yhdessä Maunulan ja Simeliuksen aineistojen kanssa luovat tarkempaa kokonaiskuvaa. Maunulan ja Simeliuksen aineistoja on aikaisemmin käyttänyt ainakin Puolustusvoimien suhteita tutkineet Pertti Salminen ja Pekka Visuri sekä supon (suojelupoliisi) historiaa tutkinut Kimmo Rentola, mutta heillä ei ole ollut muun muassa Heiskasen arkistoja käytettävissään.¹⁴⁰ Simeliuksen ja Maunulan aineistot ovat olleet myös jonkin aikaa karkuteilla Sotarkiston sulkemisen jälkeen. Kansallisarkistossa on edelleen heidän nimillään kokoelmat, mutta näistä on kaikkein oleellimmat paperit siirtyneet Santahaminaan, jossa pääsin tutkimaan niitä jälleen vuodenvaihteessa 2017.

Ulkomainen aineisto täydentää jälleen kuvaa ja erityisesti kaksi mielenkiintoista internet-arkistoa helpottaa johtopäätösten tekemistä. CIA avasi sähköisen arkiston vuodenvaihteessa 2017 tutkijoiden käyttöön ja tämän lisäksi J. F. Kennedyn

¹³⁸ Suominen 2012, 264–266.

¹³⁹ Esim. Dalsjö 2006; Holmström 2012; SOU 1994:11; Pettersson 2006.

¹⁴⁰ Salminen 1995; Visuri 2010; Rentola 2009.

murhatutkimuksissa syntynyt ja Mary Ferrell Foundationin arkistoima tiedustelupalvelujen aineisto sisältää tietoja myös suomalaisten suhteista erityisesti CIA:n kanssa. Kimmo Rentola on käyttänyt tätä aineistoa supon osalta, jolloin Puolustusvoimat on tässä rajautunut pitkälti tarkastelun ulkopuolelle.¹⁴¹ Suomen CIA aseman päällikön sähköiset ovat kuitenkin myös Puolustusvoimien kannalta mielenkiintoisia, sillä kun samat keskustelut ja niiden sisältö löytyvät useammasta lähteestä, voi niitä vertailla keskenään, mikä lisää tiedon luotettavuutta ja toisaalta tuo esiin molempia puolien tarkoituksiperät. Tästä huolimatta juuri Puolustusvoimien ja sotilastiedustelun suhteissa ja toimintatavoissa sekä rauhanturvaamisen kautta että yleisesti tarkasteltuna jättävät kaikista väitöskirjan teemoista varmasti kaikkein eniten aukkokohtia, joiden täyttämisen edellyttää ja mahdollistaa uusia tutkimuksia.¹⁴²

Näiden lisäksi Suomen käytännön toimintaa rauhanturvaoperaatioissa käsitteleviä arkistoja löytyy puolustusministeriön YK-toimiston lisäksi joukko-osastojen omista arkistoista. Näitä löytyy erityisesti Kansallisarkiston varastosta Mikkelistä, mistä niitä saa tilaamalla käyttöönsä. Useat niistä ovat tutkimusluvan alaisia ja aiemmin käyttämättömiä aineistoja. Ne kertovat rehellisesti joukko-osastojen arjesta ja erityisesti rauhanturvajoukoissa vallinneista ongelmista, joista julkisuudessa haluttiin vaieta ja tarjoaa jälleen uuden näkökulman tutkimukselle.

Suomalaisen rauhanturvaamisen kannalta hedelmällisiä ulkomaisia arkistoja, joiden kautta peilaan Suomen tapausta ja tavoitteita globaaliin kontekstiin, ovat New Yorkin *United Nations Archives and Records Management*, Washingtonin *National Archives and Records Administration*, Lontoon *The National Archive*, Ottawan *Library and Archives Canada* ja Tukholman *Riksarkivet*. Tämän lisäksi internetissä käytössä olevista ulkomaisista tietokannoista ja arkistosta erityisen mielenkiintoisiksi ovat osoittautuneet CIA:n *Freedom of Information Act Electronic Reading Room*, Yhdysvaltoihin kesittyvä *ProQuest History Vault*, Isoon-Britanniaan keskittyvä *ProQuest Documents on British Policy Overseas* ja Yhdysvaltojen kansalliseen turvallisuuteen liittyviä dokumentteja sisältävä *Digital National Security Archive*. Yhdistyneistä kansakunnista hyvä tietolähde alkuperäisine dokumentteineen ja äänestyskäyttämisineen on *United Nations Digital Library*. Julkaistuista alkuperäisaineistoista erityisesti *The Foreign Relations of the United States (FRUS)* -sarjat ovat hyviä ja informatiivisia paketteja Yhdysvaltain merkittävimmistä ulkopolittisista kysymyksistä, joskin niitä käytettäessä pitää ottaa huomioon, että ne ovat

¹⁴¹ Rentola 2009, 30–45.

¹⁴² Erään mielenkiintoisen aineiston tältä kannalta saattaa tarjota *The National Archivessä* oleva kansio ”President Urho Kaleva Kekkonen” (FO 511/135) vuodelta 1963, joka on kuitenkin toistaiseksi suljettu. Hain sen vapautusta Freedom of Information Act -hakemuksella, mutta saamani vastauksen mukaan aineisto tuottaisi haittaa Ison-Britannian ja kolmannen osapuolen suhteille.

vain valikoitu otos alkuperäisistä asiakirjoista. Toimitettuina ne eivät ole täysin kattavia ja saattavat erityiskysymyksissä johtaa tästä syystä myös harhaan.

Kaikilla nämä arkistot vastaavat tiettyyn tutkimustarpeeseen. YK-arkisto tarjoaa kokonaiskuvan YK:n toiminnasta ja joukkojen kokoamisesta sekä myös käytännön toiminnasta. Yhdysvaltoja ja Isoa-Britanniaa koskevat aineistot tuovat esiin toisaalta suomalaisen rauhanturvaamisen pyrkimyksen vaikuttaa omaan kuvaan lännen suurvalloissa ja toisaalta näiden maiden arviot Suomesta ja suomalaisista. Suomi pyrki nostamaan profiiliaan lännessä muun muassa rauhanturvaamisen avulla, joka myös näkyi aineistossa, sillä YK ja rauhanturvaaminen olivat myös lännelle tärkeitä keinoja hallita kylmän sodan vastakkainasettelua. Lontoossa ja Washingtonissa sijaitsevien arkistojen aineistoa täydentää hyvin internetissä olevat lähdekokoelmat. Toisaalta arkistossa työskennellessä asioiden konteksti nousee väistämättä esiin, sillä merkitykselliset dokumentit pitää seuloa suuresta massasta, ja toisaalta internet-arkistoissa olen onnistunut hakusanojen avulla löytämään dokumentteja yllättävistäkin paikoista, joihin en olisi millään osannut arkistossa tarttua.

Ruotsalainen ja kanadalainen aineisto eroaa hieman edellisistä siinä, että suomalaisten ensisijaisena tarkoituksena tähän suuntaan ei ollut niinkään tietyn kuvan luominen, vaan ennemmin arkinen yhteistyö, joka tuottaa hieman erityyppistä aineistoa. Erityisesti ruotsalaisista aineistoissa näkyy Suomen ja Ruotsin tiivis yhteistyö, joka tulee esiin myös suomalaisissa pääesikunnan YK-toimiston arkistoissa. Ruotsalaisille suomalaisten ei myöskään tarvinnut niinkään selittää omaa asemaa tai pyrkiä tekemään itseään tunnetuksi, sillä Ruotsin turvallisuuspolitiikassa Suomi on ensisijainen ”suojavyöhyke” ja tiedot Suomen poliittisesta elämästä ennestään varsin hyvät. Näin ollen keskustelu on varsin avointa ja Ruotsin arkistoon tallentuu näiden keskustelujen seurauksena sellaisia asioita, jotka eivät Suomessa päädy arkistoon.

Suomen päätöksiä tarkasteltaessa ei voi unohtaa myöskään Neuvostoliiton merkitystä. Vaikka rauhanturvaamista ei tehty Neuvostoliiton ehdoilla tai ainakaan Moskovaa miellyttääkseen, kuului suomalaiseen päätöksentekoon aina yhtenä puolena arvio siitä, miten kyseinen politiikka tulisi vaikuttamaan idänsuhteisiin. Arkistoaineiston saatavuudessa on kuitenkin merkittävä ero kylmän sodan suurvaltojen välillä ja tämä ero on kasvanut entisestään viime vuosina. Venäjällä aineistojen saatavuutta on rajoitettu entisestään viimeisen vuosikymmenen aikana, kun taas Yhdysvalloissa yhä enemmän ja yhä merkittävämpää aineistoa on saataville jokaisen tutkijan käyttöön internetissä. Toisaalta arkistoaineiston maantieteellinen sijainti ei aina kerro sen tarjoaman näkökulman merkitystä. Esimerkiksi Kansallisarkistossa sijaitsevat A. E. Martolan muistiinpanot Suezin kriisin jälkimmäisissä, Ermei Kannisen raportti Ensio Siilasvuon näkemyksistä kesken Libanonin UNIFIL-operaation muodostamista ja Lauri Kohon kirjeet tiedustelupäällikkö Raimo Heiskaselle tarjoavat myös kansainvälisesti ainutlaatuiset kurkistusaukot YK:n rauhanturvaamisen kehitykseen.

Ehkä hieman yllättäen ruotsalainen ja kanadalainen aineisto tarjoaa mielenkiintoisen kurkistusaukon myös suomalaisten tahojen ajatuksiin Neuvostoliiton asenteesta. Suomalaisissa aineistoissa suoraan pohdintaa Neuvostoliiton mahdollisesti negatiivista suhtautumista eri rauhanturvaoperaatioihin löytyy yllättävänkin vähän. Tähän saattaa löytyä useampiakin selityksiä. Jos esimerkiksi ulkoministeriön virkamiehen tarkoituksena on perustella osallistumista, ei Neuvostoliitolla kannattanut pelotella, ja toisaalta Neuvostoliiton negatiivisesta asenteesta johtuvia epäilyä osallistumiselle piti selittää muilla tavoilla, jos ulkopoliittinen johto mieli Suomen näyttävätyvän itsenäisiä päätöksiä tekevänä suvereenina valtiona. Jos Neuvostoliitto ei YK:n turvallisuusneuvostossa kaatanut operaatioita veto-oikeuden turvin, niin ei Suomi myöskään voinut enää vedota suurvaltojen välisten ristiriitojen ulkopuolella pysyttelemiseen. Näin ollen näyttää, kuin Suomessa olisi varottu laittamasta asiaa edes paperille, mutta sama kainous ei vaivannut kanadalaisia eikä ruotsalaisia, joiden raporteissa arvioitiin sekä Neuvostoliiton että Suomen asennetta. Suomalaisten kanssa käydyissä keskusteluissa nämä pelot ja toiveet nousivat myös raakana esiin. Kyp-roksen operaation perustaminen oli tässä suhteessa erityisen mielenkiintoinen, sillä Suomessa vallitsi vielä hyvin ristiriitainen suhtautuminen osallistumiseen ja Neuvostoliiton mahdollisiin ajatuksiin operaation suhteen. Samalla Suomella oli ratkaiseva asema koko operaation suhteen, joten Suomen päätöstä seurattiin erityisellä tarkkaavaisuudella. Ulkomaisista aineistoista löytyykin Suomen kannalta oleellisia tietoja, joita ei Suomessa ole kirjattu mihinkään papereihin.

Neuvostoliiton politiikkaa yleisesti sekä erityisesti YK:ssa ja Lähi-idässä on tutkittu myös alkuperäisaineiston kautta useammassa tutkimuksessa, joiden kautta Neuvostoliiton päätöksenteko myös Suomen rauhanturvaamisen kannalta merkittävässä ratkaisussa saa uutta valoa. Näistä tämän väitöskirjan kannalta mielenkiintoisimmat ovat olleet Ilya V. Gaidukin *Divided Together: the United States and the Soviet Union in the United Nations (2012), 1945–1965*; Aleksandr Furusenkon ja Timothy Naftalin *Khrushchev's Cold War: The Inside Story of an American Adversary (2006)* ja Alexey Vasilevin *Russia's Middle East Policy (2018)*, sekä muistel mista politbyroon tunnelmista kertova Viktor Israelyanin *Inside the Kremlin During the Yom Kippur War (1995)*.¹⁴³

4 Väitöskirjan rakenne

Väitöskirja käsittää vuodet 1956–1990 ja se sisältää johdannon sekä loppuluvun lisäksi kolme ajallisesti ja teemallisesti eriteltyä osiota, jotka kuitenkin nivoutuvat yhtenäiseksi kertomukseksi. Aikarajauksen alku, vuosi 1956, tulee Suomen ja samalla

¹⁴³ Gaiduk 2012; Furusenko & Naftali 2006; Vasilev 2018; Israelyan 1995.

YK:n ensimmäisen perinteisen rauhanturvaoperaation (UNEF I) perustamisesta Suezin kanava-alueelle Egyptiin. Samalla vuodet 1955–1956 olivat muutenkin merkittäviä Suomen ulkopoliittisen aseman ja kansainvälistyvän valtion kannalta. Suomi liittyi Yhdistyneiden kansakuntien ja Pohjoismaiden neuvoston jäseneksi, Neuvostoliitto palautti Porkkalan laivastotukikohdan Suomelle ja veti samalla sotilaansa pois Suomen maaperältä ja Urho Kekkosen 25 vuotta kestänyt presidenttikausi alkoi. Kaikilla näillä tekijöillä oli oma merkityksensä myös suomalaisen rauhanturvatoiminnan alkamisessa.

Aikarajauksen loppu, vuosi 1990, nousee myös varsin luonnolliseksi päätepisteeksi kahdestakin eri syystä. Kylmän sodan päättyminen järjestytti maailman poliittiset mannerlaatat liikkeeseen ja samalla Suomen mahdollisuudet omien ulko- ja turvallisuuspoliittisten ratkaisujen tekemiseen aukesivat. Tämä mullisti myös rauhanturvaamisen periaatteet niin Suomessa kuin YK:ssa. Rauhanturvaamisen toimintatavoissa tapahtui muutos, kun perinteisistä rauhanturvaoperaatioista siirryttiin monialaiseen kriisihallintaan konflikteissa, jotka olivat ennemmin valtion sisäisiä kuin valtioiden välisiä. Rauhanturvaajat eivät voineet työntyä taistelevien osapuolten väliin muodostamaan puskurivyöhykettä, kun taistelulinjoja ei ollut ja jopa sodan osapuolten nimeäminen saattoi tuottaa ongelmia. Näin ollen myös rauhanturvaaminen joutui uusimaan toimintatapojaan. Tämä liittyi sotien luonteen kehitykseen, jota Mary Kaldor on nimittänyt 1990-luvulta alkaneeksi ”uusien sotien” kaudeksi, joskin samantyyppisiä konflikteja ja sotia esiintyi jo kylmän sodan aikana.¹⁴⁴

Rauhanturvaamisen muutos 1990-luvun vaihteen tienoilla oli kolmivaiheinen. Ensimmäinen muutos oli määrällinen, sillä vuosien 1988–1993 aikana YK toimeenpani enemmän operaatioita kuin edellisen neljänkymmenen vuoden aikana yhteensä. Samalla paljon uusia rauhanturvamaita otti osaa YK:n operaatioihin. Toinen muutos oli normatiivinen ja se kumpusi halusta rakentaa rauhaa ihmisille ennemmin kuin valtioille. Rauhanturva- ja kriisinhallintatehtävissä konfliktin jalkoihin joutuneiden ihmisten hyvinvointi ja turvallisuus sai yhä suuremman arvon, joissain tapauksissa myös valtiosuvereniteetin kustannuksella. Kolmas muutos oli laadullinen ja se liittyi normatiiviseen muutokseen, sillä YK otti 1990-luvun vaihteessa yhä useimmin osaa monimutkaisimpiin operaatioihin muun muassa Kambodzhassa, Bosniassa ja Somaliassa. Operaatiot sisälsivät aiempaa monimuotoisempaa toimintaa, kuten humani-

¹⁴⁴ Kaldor 2012, 202–221; Bellamy & Williams 2010, 33–36. Tutkimuksessa väitän, että rauhanturvaamisen muutos pohjautui ennemmin kylmän sodan päättymisestä johtuneeseen turvallisuusneuvoston toimintakyvyn paranemiseen, kuin itse sodan luonteen muutokseen, sillä rauhanturvaamisessa ”uudet sodat” olivat läsnä jo 1980-luvun rauhanturvatehtävissä, joihin kuitenkin vastattiin vanhojen toimintatapojen puitteissa. Kts. luku ”Kylmä sodan maailma ja rauhanturvaaminen muutoksen kynnyksellä” kappale ”Muutoksen tuulet ja ”uudet sodat””.

taarista apua, valtionrakennusta, alemman tason rauhanvälitystä sekä rauhaanpakotamista.¹⁴⁵

YK:n turvallisuusneuvoston vapautuessa sitä aiemmin rajoittaneista kylmän sodan jakolinjoista, saavutti se hetkellisesti täyden potentiaalinsa. Vaikutuksiltaan kylmän sodan päätös oli erityisen suuri muutos Suomelle, jossa oltiin – hyvässä ja pahassa – totuttu elämään Neuvostoliiton kainalossa ja toimimaan aktiivisina nimenomaan YK:n kaltaisten kansainvälisten järjestöjen kautta. Monet kylmän sodan ajan ulkopolitiikan peruselementit joutuivat kylmän sodan jälkeisessä maailmassa pikkuhiljaa uudelleenarvioiden kohteeksi. Myöskään uusi toimintatavoiltaan muuttunut rauhanturvaaminen ja kriisinhallinta eivät istuneet suomalaiseen omakuvaan ja käsitukseen Suomesta ”rauhanturvaamisen suurvaltana”. Näin ollen kylmän sodan aika erottuu monella tapaa omaksi ajanjaksookseen Suomen ulko- ja turvallisuuspolitiikan, YK-politiikan ja rauhanturvaamisen historiassa, vaikka katkosta ei ole myöskään syytä ylikorostaa, sillä samalla myllerryksen taustalta löytyy monia jatkumojia.

Tutkimus jakautuu käsillä olevan johdannon sekä päätelmien lisäksi kolmeen erilliseen osioon, jotka muodostavat suomalaisen rauhanturvaamisen kronologian kylmän sodan aikana. Tehty jako nousee aineistosta, vaikka tutkijan omaa tulkintaa ei voi tällaisissa asioissa myöskään sivuuttaa, sillä historian kulku harvemmin istuu täysin yksin kronologisten aikaikkunoiden kanssa. Jako pohjautuu ennen kaikkea päätöksenteossa tapahtuneeseen muutokseen, jossa varovaisesta ja välttelevästä ad hoc-päätöksenteosta 1956–1961 siirryttiin ensin positiiviseen ja rakentavaan ad hoc-päätöksentekoon 1962–1972, ja siitä edelleen viimeiseen vaiheeseen, jota leimasi suunnitelmallinen ja pitkäjänteinen päätöksenteko 1973–1990. Samalla eri ajanjaksojen tärkeimmät teemat eroavat toisistaan. Tästä syystä niiden käsittely ja niiden sisältämät vuodet eivät ole täysin yhteismitallisia eikä näin ollen myöskään vertailevia. Ad hoc -tyylinen päätöksentekotapa, joka ennen kaikkea vastaa käynnissä oleviin tilanteisiin eikä niinkään pyri pitkän aikavälin suunnitelmallisuuteen, tuo kerrotaan kronologiaa. Yksittäiset tapahtumat, kuten Kyproksen UNIFICYP-operaatio perustaminen, määrittivät suomalaisen rauhanturvaamisen luonteen varsin pitkäksi aikaa eteenpäin. Päätöksillä oli kiire ja tähän tilanteeseen sopeutuivat niin rauhanturvaamisen lainsäädäntö kuin suomalainen parlamentarismi. Siirryttäessä pitkäjänteiseen päätöksentekoon muuttuu samalla väitöskirjassa käsittely enemmän teemaattiseksi. Tämä valittu esitystapa heijastelee todellisia kehityskulkuja. Rauhanturvaaminen läpäisi 1970- ja 80-luvuilla uudella tapaa koko yhteiskunnan ja vakiintui osaksi käsiteltyjä teemoja.

Rauhanturvaaminen näyttäytyy jokaisena jaksena hieman eri valossa ja eri tarkoituksessa Suomen ulko- ja turvallisuuspolitiikassa. Samalla ajanjakson vaihtuessa

¹⁴⁵ Bellamy & Williams 2010, 93–120.

toiseen niiden luomat rajavuoden ovat erityisen merkittävässä osassa tutkimusta. Vuoden 1962 siirtymän taustalla on Suomen YK-politiikan ja rauhanturvaamisen toisiaan tukenut aktivoituminen, joka ei kuitenkaan alkanut minään yksittäisenä hetkenä, vaan oli ennemmin prosessi, jonka tulokset tulivat varsinaisesti näkyviin vuonna 1964 Suomen lähettäessä rauhanturvapataljoonan Kyprokselle. Vuonna 1962 Suomessa ryhdyttiin luomaan perusteita, jotka mahdollistivat osallistumisen operaatioihin, kun vuosina 1956–1961 Suomi oli lähinnä totutellut uuteen monenkeskiseen diplomatiaan ja pyrkinyt väistelemään siinä esiintyviä sudenkuoppia. Näin ollen vuosi 1962 puolustaa paikkaansa kronologiassa uuden ajanjakson alkuna.

Samoin vuoden 1973 muutos oli oikeastaan lopputulos työstä, joka oli käynnistynyt viimeistään vuoden 1969 päätöksestä lopulta perustaa Suomeen valmiuspataljoona YK:n rauhanturvaoperaatioita varten – sama valmiusjoukko, joka oli luvattu YK:lle jo vuonna 1963. Suomi otti osaa vuonna 1973 Egyptin ja Israelin välisen sodan jälkeen perustettuun UNEF II -operaatioon, joka muodostui tärkeäksi vedenjakajaksi YK:n ja Suomen rauhanturvaamisen kehittämisessä, ja näin ollen sopii parhaiten tutkimuksen rajavuodeksi erityisesti, kun päätöksenteossa oli samalla uudenlaista suunnitelmallisuutta.

II Kahdenvälisyydestä monenkeskisyyteen 1956–1961

5 Ulkopoliittisen poikkeustilan päättyminen Suomessa

Toisen maailmansodan päätyttyä Euroopassa huhtikuun lopulla 1945 ja myöhemmin kahden Japaniin tiputetun atomipommin myötä lopullisesti saman vuoden syyskuussa, siirryttiin henkisesti ja poliittisesti hyvin erilaiseen syksyyn miltä se ennen totaalista sodankäyntiä ja sen aiheuttamaa pakolaisuutta, holokaustia, ja atomipommia oli näyttänyt. Sodan jälkeen, ennen uuden järjestelmän vakiintumista, vallitsi sodan runtelemissa maissa poikkeustila. Tänä aikana Eurooppaa fyysisesti ja henkisesti jälleen rakennettiin. Sodassa kotinsa ja asuinpaikkansa menettäneitä ihmisiä uudelleen sijoitettiin, olemassa olevia instituutioita toisaalla vahvistettiin ja toisaalla kumottiin, ja maailma jaettiin etupiireihin toisiinsa yhä epäilevämmiin suhteutuneiden entisten liittolaisten kesken.

Yhdysvaltain ja Neuvostoliiton edustamat poliittiset, taloudelliset ja kulttuuriset ideaalit kylvivät hedelmälliseen maahan sodan runtelemissa Euroopan ja Aasian valtioissa, joissa toive vakaudesta ja vauraudesta sai ihmiset katsomaan vanhan järjestelmän sijasta uuteen. Entiset suurvallat Iso-Britannia ja Ranska kantoivat menneisyyden taakan lisäksi myös totaalisen sodankäynnin rasituksia Yhdysvaltojen noustessa jo sodan aikana yksinäiseksi talousmahdiksi maailmassa. Vanhat suurvallat joutuivat väijäämättä huomaamaan, että vaikka ne olivat selvinneet pitkästä ja katkerasta sodasta voittajina, oli niiden idea ja voimavarat tyrehtyneet. Niiden tilalle nousivat uudet suurvallat Yhdysvallat ja Neuvostoliitto, jotka muokkasivat rauhasta syntyneen maailmanpolitiikan perusteet pyrkiessään yhä kiihkeämmin tuomaan oman poliittisen ja taloudellisen järjestelmänsä uuden aikakauden lippulaivaksi. Rautaesiripun laskeutuessa pikkuhiljaa Euroopan ylle, ja samankaltaisten jakolinjojen ilmestyessä myös muualla maailmaan, kylmä sodan järjestelmä alkoi hahmottua ja vakiintua.¹

Sodan jälkeinen poikkeustila kesti eri maissa eripituisia aikoja häviäjien yleisesti joutuessa tyytymään siihen osaan, jonka voittajat niille soivat. Rauhaan paluun

¹ Westad 2017, 99–127.

tutkimuksesta on viimeisinä vuosina tullut yhä moniäänisempää, eikä enää ei voida puhua yhdestä suuresta kertomuksesta, vaan monista historioista. Rauhaan paluuta voidaan tarkastella ulkopoliittisena, sisäpoliittisena, kulttuurisena, sosiaalisena tai mentaalisenä kysymyksenä. Näin ollen poikkeustilan tai sodan jälkeisen ajan päättyminen riippuu siitä mistä lähtökohdista tutkimus rauhaan ja jonkinlaiseen ”normaalitilaan” paluusta rakennetaan.² Suomessa voidaan sanoa sodan lopullisesti päättyneen esimerkiksi Pariisin rauhansopimukseen 1947, YVA-sopimuksen solmimiseen 1948, viimeisiin sotakorvauksiin 1952, tai elintarvikkeiden säännöstelyn loppumiseen 1954. Ulkopoliittisessa mielessä Suomen aseman oli kuitenkin hyvin poikkeuksellinen aina vuosiin 1955–1956 asti. Tästä syystä ensimmäistä sodan jälkeistä vuosikymmentä voidaan perustellusti kutsua ulkopoliittisena poikkeustilana tai sodan jälkeisenä aikana.³

Suomessa sodan jälkeisestä ajasta käytetty termistö, ja sitä kautta itseymmärrys, eroaa siitä mitä Euroopassa laajemmin käytetään. Antero Holmia ja Simo Mikkonen toteavat kirjassaan *Suomi sodan jälkeen*, että kun Suomessa puhutaan arvolatautuneesti ”vaaran vuosista” tai ”jälleenrakennuksen ajasta”, niin eurooppalaisessa kontekstissa käytetään termejä kuten ”post-war”, ”efterkrigstiden”, nachkriegszeit, ja ”après-guerre”. Suomessa ”sodanjälkeinen aika” ei ole vakiintunut yleiseen kielenkäyttöön, vaikka aikakauden samankaltaisuus muuhun Eurooppaan on silmiinpistävä. Suomalaisilla termeillä onkin haluttu luoda tietynlaista kuvaa ja myyttiä yhteisestä kansakunnasta, joka jälleen rakensi maan ja maksoi sotakorvauksensa, vaikka ulkopoliittisen konsensuksen alla suomalainen yhteiskunta oli hyvin polarisoitunut. Eurooppalaisessa tutkimuksessa käytetty ”sodanjälkeinen aika” saattoi kestää tästä syystä paljon kauemmin kuin suomalaiset ”vaaran vuodet” tai ”jälleenrakennuksen aika”.⁴ Tässä mielessä tulkinta ensimmäisestä kymmenestä vuodesta sodan jälkeisen poikkeustilan aikana, tukeutuu enemmän yleiseurooppalaiseen tutkimusperinteeseen kuin suomalaiseen vastaavaan.

Sodan jälkeinen aika

Toisen maailmansodan voittajavaltioiden päämiesten hahmotellessa helmikuussa 1945 Jaltan konferenssissa Euroopan sodan jälkeistä tulevaisuutta, putosi Suomi auttamatta Neuvostoliiton etupiiriin. Ulkopoliittisessa mielessä Suomen ensimmäistä

² Homila & Mikkonen 2015, 21–25.

³ Toisen maailmansodan moninaisista vaikutuksista välittömään sodan jälkeiseen aikaan Euroopassa ja jopa tietynlaisesta hetkittäisestä arvojen ja asenteiden paluusta edellisen vuosisadan teemoihin kts. Judt 2005, esim. 226–237 (käytännössä kuitenkin koko kirja perustuu tämän ajatuksen ympärille) ja saman kehityksen erityispiirteet Suomessa Holmila & Mikkonen 2015; Majander 2007; Majander 2004.

⁴ Holmila & Mikkonen 2015, 12.

kymmentä vuotta toisen maailmansodan jälkeen leimasi tiukka kahdenvälisyys Neuvostoliiton kanssa. Käytännön muistutuksena tästä kahdenvälisyydestä oli Porkkalan laivastotukikohta, joka aivan Helsingin kupeessa oli vuokrattu puna-armeijan käyttöön. Lännessä uskottiin etupiirijattelun mukaisesti Suomen lopulta taipuvan Itä-Euroopan vanavedessä kommunistiseksi Neuvostoliiton satelliittivaltioksi ilman että kukaan voisi sitä estää.⁵ Suomen ja Neuvostoliiton välinen kahdenvälisyys tarkoitti sitä, ettei Suomella käytännössä ollut poliittisia länsisuhteita Ruotsia kauemmaksi. Kauppaa tehtiin myös lännen ja erityisesti Ison-Britannian kanssa, mutta ulkopoliittisesti Suomessa puhalsivat reaalipoliitiikan tuulet.⁶ Sen lähtökohtana oli ennen kaikkea Neuvostoliiton vakuuttaminen siitä, että Suomi kykeni yhteisyyöhön entisen vihollisen kanssa, ja ettei Suomi yhteiskunnallisesta ja taloudellisesta erilaisuudestaan huolimatta ollut uhka Neuvostoliiton turvallisuudelle, eikä näin ollen Suomen yhteiskuntajärjestystä tarvinnut kumota.⁷

Kylmän sodan kansainvälisessä tilanteessa ensimmäinen todellinen muutoksen mahdollisuus syntyi Neuvostoliittoa itsevaltaisesti hallinneen Josif Stalinin kuoltua vuonna 1953. Tästä lähteneen kehityksen tuloksena myös Suomi sai mahdollisuuden kehittää ulkopoliittikkaa enemmän omista lähtökohdistaan käsin.⁸ Stalinin jälkeinen uusi johtotriokka Nikita Hruštšov etunenässään otti eroa Stalinin ajan hirmuhallintoon tuomitsemalla sen harjoittaman terrorin ja ottamalla entistä sovittelevamman lähestymistavan suhteissa länsiblokkiin. Neuvostoliiton uuden diplomatian myötä kylmän sodan tilanteessa syntyi ensimmäinen liennytyksen henki, joka aktualisoitui kahteen Genevessä järjestettyyn suurvalojen väliseen konferenssiin vuosina 1954 ja 1955. Sen jälkeen, kun myös Neuvostoliitto kehitti oman ydinaseen 1950-luvun

⁵ Hanhimäki 1997 a, 23–29; Rentola 2016, 158–160. Ajatusta tuki vielä se, että Stalin näki asian joko/tai-kysymyksensä ja kolmatta vaihtoehtoa ei Moskovassa tunnustettu. Länsi ja pohjoismaat toimivat tässä kuitenkin Neuvostoliiton vastapainona jo pelkällä olemassaolollaan (kts Rentola 2016, 140). Toisaalta lännessä nähtiin Suomen olevan li’ussa myös myöhemmin ja varsinkin kommunistien hallitukseen tulon myötä vuonna 1966 (kts. Vares 2002).

⁶ Aunesluoma 2011, 88–91, 98–100.

⁷ Browning 2002, 50–53, Pursiainen & Forsberg 2015, 67–71; Palonen 1987, 102–113; Rentola 2016, 139–189.

⁸ Tulkintani on tässä asiassa päinvastainen kuin Hannu Rautkallion esittämä ajatus siitä, että todelliset ”vaaran vuodet” alkoivat vuonna 1956, jolloin Kekkonesta tuli Suomen presidentti. Rautkallion mukaan Kekkonen avasi itsekkäällä toiminnalla Neuvostoliitolle pääsyn Suomen politiikan ytimeen, kun tätä neuvostovaikutusta vielä 1944–1948 esteltiin (Rautkallio 1990, 14; Holmila & Mikkonen 2015, 15). Kuva on vähintään kompleksisempi, mitä Rautkallio esittää. Neuvostoliiton vaikutus Suomen sisäisiin asioihin on moneen kertaan ja monelta eri kannalta todettu olleen hyvin voimakas koko kylmän sodan ajan. Tässä tutkimuksessa esille nousevat mahdollisuudet oman ulkopoliitiikan ja länsisuhteiden luomiseen mahdollistuivat kuitenkin vasta vuosien 1955–1956 jälkeen.

puoliväliin mennessä, ja viimeistään siinä vaiheessa, kun suurvaltojen välille syntyi niin kutsuttu ydinasepariteetti, jossa molemmilla suuravalloilla oli mahdollisuus toistensa tuhoamiseen myös ensi-iskun jälkeen, alkoi propagandasta muodostua yhä merkittävämpi väline kylmän sodan ideologisessa taistelussa idän ja lännen välillä.⁹ Geneven henkenä tunnetun liennytyksen, sekä toisaalta Neuvostoliiton uuden propagandistisen ”rauhanomaista rinnakkaiselo” markkinoivan ulkopoliittikan tuloksena oli muun muassa Itävallan valtiosopimuksen syntyminen 1955 ja Porkkalan palautus Suomelle 1956. Geneven henki merkitsi myös uuden ajan alkamista Yhdistyneille kansakunnille, jonka toiminta oli tätä ennen kylmän sodan puristuksissa jo lähes lamaantunut.¹⁰

Toisen maailmansodan voittajavaltioiden San Franciscossa 24. lokakuuta 1945 perustaman Yhdistyneiden kansakuntien tärkeimpänä tehtävänä oli poistaa sodan mahdollisuus maailmasta. Järjestön peruskirjan tarkoituksena oli säästää seuraavat sukupolvet samankaltaisilta sodan kauheuksilta, joita maailma oli edeltävän kuuden vuoden aikana kohdannut. Riippuvaisena jäsenvaltioidensa, ja ennen kaikkea YK:n turvallisuusneuvoston viiden vakituisen jäsenen – Yhdysvaltojen, Ison-Britannian, Ranskan, Neuvostoliiton ja Kiinan – tuesta, YK:lla ei kuitenkaan ollut omia resursseja, joiden avulla se olisi voinut nousta kansallisvaltioiden yläpuolelle valvomaan perustehtävänsä toteutumista. YK:n peruskirjan seitsemäs pykälä, jonka pohjalta perustettava YK-armeija valvoisi valtioista erillisenä elimenä rauhaa, jäi kuolleeksi kirjaimiksi. Kylmän sodan asetelman nostaessa päätään sen toteuttamiseen ei löytynyt poliittista tahtoa. Sen sijaan YK:sta tuli eräs kylmän sodan näyttämö, jonka nimissä Yhdysvallat tehtiä mieleisiään päätöslauselmiaan jäsenvaltioiden länsipainotteisuuden turvin, jolloin Yhdysvallat saattoi luottaa mieleistensä päätöslauselmien läpimenoon. Merkittävimpänä esimerkkinä Yhdysvaltojen ensimmäisen kymmenen vuoden dominanssista YK:ssa oli Korean sota, jota Yhdysvallat liittolaisineen kävi YK:n lipun alla. Korean sodan alkaessa Neuvostoliiton turvallisuusneuvoston boikotointi johti siihen, että Neuvostoliitto ei voinut käyttää veto-oikeuttaan YK:n päätäessä tuestaan Etelä-Korean hallitukselle.¹¹

Stalinin kuolemasta lähtenyt kehitys muokkasi kuitenkin myös YK:n luonnetta. Vuoden 1953 jälkeen Neuvostoliiton edustajat olivat valmiimpia hyväksymään kompromisseja osana Hruštšovin laajempia tavoitteita ja uudentyypistä ulkopoliittikkaa. Vaikka Yhdysvallat suhtautui muuttuneeseen tilanteeseen alkuun epäilevästi, täytyi myös sen lieventää linjaansa. Liian itsepäinen pitäytyminen yhteystyöstä

⁹ Fursenko & Naftali 2006, 22–25.

¹⁰ Geneven kokouksesta kts. Fursenko & Naftali 2006, 33–56.

¹¹ Luard 1982, 373–383; Gaiduk 2012, 81–117, 164–177; Bellamy, Williams & Griffin 2010, 81–83.

ei näyttänyt hyvältä, varsinkin kun myös Isossa-Britanniassa epäiltiin tiukan anti-kommunistisen politiikan järkevyyttä YK:ssa.¹²

YK:n luonteeseen kuuluu tietty annos kaksinaismoralismia, joka saattaa olla myös edellytys valtioiden väliselle ja blokkirajat ylittävälle dialogille. Tämä taas on itsessään jo tärkeä arvo kansainvälisessä järjestelmässä.¹³ YK:ssa diktaattorit voivat paasata demokradiasta, rotusortajat tasa-arvosta ja riistäjät oikeudenmukaisuudesta, valtioiden pyrkiessä luomaan itsestään ideaalia kuvaa kansainväliselle yleisölle. Myös rauha ja vapaus venyivät mitä erilaisimpiin asentoihin sen mukaan, miten maailma kulloinkin makasi. Tutkija David Cortright on todennut myös kielen korruptoituneen kylmän sodan vastakkainasettelussa. Kun Neuvostoliiton hallitsema itä puhui ”rauhan” puolustamisesta ja länsi ”vapauden” päämäärästä, sanat eivät olleet enää juuri muuta kuin propagandatunnuksia. Idän ”rauha” perustui totalitarismille alistamiseen ja lännen ”vapaus” sodan uhalle alistamiseen.¹⁴ YK oli näin ollen oivallinen väline molemmille suurvalloille oman viestin levittämisessä, mutta sen perille saaminen edellytti jonkinasteista yhteistyötä ja kompromisseja myös Yhdysvaltojen taholta, joka oli pystynyt ensimmäisen vuosikymmenen hallitsemaan YK:ssa tehtyjä päätöksiä.¹⁵ Muutos YK:ssa alkoi jo ennen suurvaltojen välistä Geneven konferenssia, kun boikottiin joutunut pääsihteeri Trygve Lie totesi eronsa olevan ainut mahdollisuus uuden yhteistyön löytymiselle. Uutta pääsihteeriä valittaessa Neuvostoliitto oli valmis kompromisseihin ja valituksi tuli länsimieliseksi sekä lopulta hyvin itsenäiseksi osoittautunut ruotsalainen Dag Hammarskjöld. Yhteistyö lännen kanssa sopi Hruštšovin suunnitelmiin ja ruotsalainen pääsihteeri oli myös Neuvostoliiton kannalta siedettävä vaihtoehto.¹⁶ Uusi yhteistyö tarkoitti myös aiemmin tukossa olleiden uusien jäsenvaltioiden ottamista mukaan YK:n toimintaan. Näiden mukana oli myös Suomi.

Suomi YK:n jäseneksi

Syksyllä 1954 Ison-Britannian Ruotsin-lähettiläs Robin Hankey ja Ruotsin ulkoministeriön päällikkö sekä myöhempi YK-lähettiläs ja rauhanvälittäjä Gunnar Jarring antautuivat Tukholmassa keskusteluun Neuvostoliiton valtion äänitorvena tunnetussa *Izvestijassa* ilmestyneestä artikkelista, jossa lehti hyökkäsi voimallisesti Pohjoismaiden neuvostoa vastaan. Miehet tulivat samaan johtopäätökseen siitä, ettei Neuvostoliitto voinut hyväksyä mitään kansainvälistä järjestöä, jota se ei itse voinut hallita ja käyttää

¹² Gaiduk 2012, 197–198, 203–215.

¹³ Kts. Gaiduk 2012, 126–145.

¹⁴ Cortright 2011, 137–138.

¹⁵ Gaiduk 2012, 94–101, 208–210; Luard 1982, 184–189.

¹⁶ Luard 1982, 184–189; Gaiduk 2012, 204–206. NL:n yhteistyöhalukkuudesta YK:ssa kertoo myös se, että he olivat valmiita harkitsemaan jopa kanadalaista Lester Pearsonia, kunhan Trygve Lie saataisiin syrjäytetyksi.

omaksi hyödykseen. Jarring pohti, että artikkeli oli todennäköisesti tarkoitettu varoitukseksi Suomelle, jonka jäsenyys neuvostossa nousi aika ajoin esiin. Tästä Jarring sai myös syyn esittää Isolle-Britannialle Ruotsin hallituksen nimissä toiveen, ettei kysymys YK:n uusista jäsenmaista nousisi esille vuoden 1954 aikana muodossa, joka saattaisi johtaa Suomen jäsenyyteen.¹⁷ Suomi oli hakenut YK:n jäsenyyttä jo vuonna 1947, mutta suurvaltojen välille oli YK:ssa syntynyt pattitilanne, jonka seurauksena lopulta lähes parikymmentä maata joutui odottamaan jäsenyyttään itä- ja länsiblokin käyttäessä turvallisuusneuvoston veto-oikeutta toisiaan ja toisen maan vaikutuspiirissä olevia maita vastaan tukkien samalla myös puolueettomien maiden mahdollisuudet päästä YK:n jäseneksi.¹⁸ Ruotsi, joka itse oli saanut jäsenyyden vuonna 1946 ja puhui järjestyksessä voimakkaasti universaaliuden periaatteen puolesta,¹⁹ toivoi kulissien takaa Ison-Britannian tukea Suomen pitämiseksi ulkopuolella. Jarring perusteli tätä toivettaan Suomen ja Neuvostoliiton herkällä kahdenvälisyydellä. Suomen olisi sen hetkisessä tilanteessa mahdotonta esittää minkäänlaisia omia kannanottoja tai olla valitsematta puoltaan itäisen ja läntisen blokin välillä. Jos Suomi äänestäisi YK:ssa läntisen leirin mukaan, joutuisi Suomi vaikeuksiin Neuvostoliiton kanssa ilman että länsi voisi asialle käytännössä mitään. Jos Suomi puolestaan äänestäisi itäblokin mukana, olisi Suomen kohtalo lännessä sinetöity. Tässä tapauksessa Suomea kohdeltaisiin jatkossa Neuvostoliiton satelliittivaltiona ja tällä olisi todennäköisesti ollut mullistava vaikutus myös Ruotsin tilanteeseen.²⁰

Ison-Britannian ulkoministeriössä yhdyttiin Jarringin käsityksiin Suomen todennäköisestä kohtalosta YK:ssa, mutta asiaan ei käytännössä voitu vaikuttaa. He eivät voisi äänestää Suomen jäsenyyttä vastaan, jos se tulisi YK:n yleiskokouksen äänestykseen.²¹ Ei siihen tosin ollut erityisemmin haluakaan, sillä Iso-Britannia pyrki jo seuraavana vuonna aktiivisesti vaikuttamaan Yhdysvaltoihin kaikkiaan kahdeksantoista valtiota sisältävän pakettiratkaisun hyväksymiseksi, jolloin nämä kaikki olisi otettu kerralla sisään.²² Sen sijaan Lontoossa pantiin merkille, kuinka tarkasti Ruotsissa seurattiin Suomea ja miten läheistä yhteistyötä Ruotsi harjoitti Suomessa istuvan Törngrenin hallituksen kanssa, joka puolestaan ymmärsi YK:ssa piilevän vaaran ja ei siitä syystä varsinaisesti ajanut jäsenyyttään. Ruotsille Suomen itsenäisyys oli ensisijainen asia ja tästä syystä Suomen jäsenyys YK:ssa voisi muuttaa koko

¹⁷ Robin Hankey H. A. F. Hohlerille 23.9.1954. Concern in Sweden over possible admission of Finland to the UN, FO 371/111832, TNA.

¹⁸ Gaiduk 2012, 90–94; Luard 1982, 361–372.

¹⁹ Luard 1982, 368.

²⁰ Robin Hankey H. A. F. Hohlerille 23.9.1954. Concern in Sweden over possible admission of Finland to the UN, FO 371/111832, TNA.

²¹ H. A. F. Hohler Robert Hankeylle 13.10.1954. Concern in Sweden over possible admission of Finland to the UN, FO 371/111832, TNA.

²² Gaiduk 2012, 213 ja tähän liittyvä nootti n:o 87 sivulta 233.

Pohjolan tasapainoa Ruotsin ollessa pakotettu liittymään tiiviimmäksi osaksi läntisiä turvallisuusrakenteita. Suomen tilanne näytti Isossa-Britanniasta katsottuna joka tapauksessa niin ahtaalta, ettei Neuvostoliitto voisi enää entisestään tiukentaa otettaan tekemättä Suomesta yhtä satelliittiaan.²³

Suomen asema nähtiin siis erittäin ahtaaksi ja vaaralliseksi ennen Suomen liittymistä YK:n jäseneksi joulukuussa 1955. Samalla kun se lisäsi suomalaisen politiikan mahdollisuuksia ja kansainvälisyyttä, siinä nähtiin piilevän vaaroja. Suomen YK-politiikan muotoutuminen, tai vähintään Suomen pääsy YK:n jäseneksi, onkin huomioitu myös aikaisemmassa Suomen kylmän sodan ajan tutkimuksessa²⁴, diplomaattien muistelmissa²⁵ sekä heistä tehdyissä henkilökuvissa²⁶ ja rauhanturvaamista käsittelevässä tutkimuksessa.²⁷ Niissä Suomen YK-politiikan käsittely keskittyy kuitenkin ennen kaikkea kriittiseen ensimmäiseen YK:n yleiskokoukseen syksyllä 1956, jossa Suomi joutui keskelle suurvaltojen ristiriitoja.²⁸ Neuvostoliiton tukahdutti asevoimin Unkarin kansannousun samaan aikaan kun Ison-Britannian, Ranskan ja Israelin liittoutuma valtasi Suezin kanava-alueen Neuvostoliiton liittolaiseksi nousseelta Egyptiltä. Nämä asiat ja niistä käydyt äänestykset muodostivatkin suomalaisten ensimmäisen varsinaisen kosketuksen YK:n yleiskokouksen toimintaan.

YK:ssa uraa tehneiden diplomaattien lisäksi Suomen YK-politiikan muotoutumista myös ensimmäisen yleiskokouksen jälkeisinä vuosina on tutkinut ennen kaikkea Timo Soikkanen ulkoministeriön kahdessa historiateoksessaan, joissa Soikkanen käy läpi YK-politiikan linjan vakiintumista ja YK-lähetystön toimintaa.²⁹ YK-politiikan muotoutuminen ei kuitenkaan alkanut ensimmäisen yleiskokouksen äänestyksissä, vaan sen juuret olivat jo pidemmällä aina jäsenhakemuksen jättämisessä 1947 saakka.³⁰ Suomen linjaa ja YK-politiikkaa muotoiltiin aktiivisesti erityisesti

²³ H. A. F. Hohler Robert Hankeylle 13.10.1954; William Hayter Robert Hankeylle 1.10.1954. Concern in Sweden over possible admission of Finland to the UN, FO 371/111832, TNA.

²⁴ Esim. Soikkanen 2003, 192–204; Kallenautio 2005, 15–22, 37–41; Suomi 1992, 60–69.

²⁵ Jakobson 1980, 92–106; Jakobson 1983, passim.; Pastinen 1994, 47–66; 204–263; Hyvärinen 2000, 123–168; Alholm 2001, 99–110.

²⁶ Reimaa 2013, 25–85; Tarkka 2013, 97–120; Törnudd 2003, 350–361.

²⁷ Esim. Kronlund & Valla 1994, 109–116; Liesinen 2018, 444.

²⁸ Poikkeuksena tästä kts. Götz 2008.

²⁹ Soikkanen 2003, 192–204; Soikkanen 2008, 295–310, 373–378, 394–403. Kts. myös Kallenautio 2005, 170–179; Reimaa 2013, 35–123; Tarkka 2013, 97–119.

³⁰ Kalle Liesinen kirjoittaa Suomen puolustusvoimat 100 vuotta -kirjan rauhanturvaamista käsittelevässä osiossa, että Suomen YK-jäsenhakemus hylättiin 1947 ja Suomi ei uusinut sitä sen jälkeen ennen vuotta 1955. Tämä ei kuitenkaan pidä paikkaansa, sillä Suomen hakemus oli koko tämän ajan voimassa, siitä äänestettiin yhdessä muiden hakemusten kanssa turvallisuusneuvostossa ja siitä aika ajoin myös keskusteltiin Suomessa. kts. Liesinen 2018, 444.

Suomen jäsenyyden selvittyä joulukuussa 1955 aina siihen saakka, kunnes Suomi osallistui ensimmäistä kertaa yleiskokoukseen marraskuussa 1956. Tänä aikana luotiin ne toimintatavat sekä asetettiin ne tavoitteet, jotka joutuivat ensimmäisessä yleiskokouksessa todelliseen testiin. Tästä ajanjaksosta on kuitenkin kirjoitettu vähemmän ja siitä muodostunutta kuvaa on syytä myös hieman tarkentaa. Suomen suhteesta YK:n kanssa ennen jäsenyyttä ja sen jälkeen on kirjoittanut lähinnä Norbert Götz artikkelissaan ”In a Class by Itself: Cold War Politics and Finland’s Position vis-à-vis the United Nations, 1945–1956”, jossa Götz hyödyntää paljon muiden pohjoismaiden aineistoja.³¹ Suomen historian yleisesityksissä muistetaan korkeintaan mainita Paasikiven skeptinen asenne YK:ta kohtaan ja halu pysyä sen ulkopuolella, joka lieveni 1950-luvun kuluessa, muttei silti kokonaan poistunut.³² Sen sijaan Paasikiven merkittävä rooli YK-jäsenyyden varmistuttua unohtuu. Myös käsitys, jonka mukaan Suomen jäsenyys olisi ollut Moskovan myönnytys Suomelle yhdessä Porkkalan palautuksen ja Pohjoismaisen neuvoston jäsenyyden kanssa johtaa harhaan.³³

Suomi oli jättänyt YK:n jäsenhakemuksen tuoreeltaan Pariisin rauhansopimuksen ratifioinnin jälkeen syyskuussa 1947, mutta turvallisuusneuvostossa sen käsittely yhdistyi Bulgarian, Romanian, Unkarin ja Italian hakemuksiin. Puolan YK:n turvallisuusneuvostolle esittämässä päätöslauselmaehdotuksessa kaikkia nämä viisi entistä ”akselivaltojen satelliittia” hyväksyttäisiin YK:n jäseneksi yhdessä, sillä niiden rauhansopimukset oli solmittu samaan aikaan ja myös toisen maailmansodan lopulla käydyssä Potsdamin konferenssissa kesällä 1945 kaikkia viittä valtioita oli kohdeltu yhtenä kokonaisuutena. Neuvostoliitto oli valmis hyväksymään nämä viisi valtiota YK:n jäseneksi, mutta vain jos ne kaikki hyväksyttiin. Yhdysvallat kuitenkin vastusti erityisesti ihmisoikeuksiin vedoten Unkarin, Romanian ja Bulgarian jäsenyyttä.³⁴

Turvallisuusneuvostossa päädyttiin menettelyyn, jossa jokainen viidestä maasta käsiteltiin ja äänestettiin erikseen. Syyrian Fares al-Khoury pyrki vielä ennen lopullista äänestystä vetoamaan turvallisuusneuvoston jäseniin sen puolesta, että Suomen YK-jäsenyyttä ei millään tavalla sidottaisi muiden hakemuksiin.³⁵ Tämä ei olisi ollut aivan mahdoton ajatus, sillä vielä vuotta aiemmin turvallisuusneuvosto oli päässyt yhteisymmärrykseen Thaimaan, Islannin, Afganistanin ja Ruotsin jäsenyydestä,

³¹ Götz 2008.

³² Esim. Suomi 1992, 62–63; Tarkka 2012, 100–101, Soikkanen 2003, 38–39.

³³ Kts. Rentola 1997, 377–381; Meinander 1999, 320–321.

³⁴ Security Council official records, 2nd year: 204th meeting, dokumentti S/PV.204, 25.9.1947. United Nations Digital Library. Bulgarian tapauksessa Yhdysvallat nosti myös esiin sen tukemat sotatoimet Kreikan hallitusta vastaan. kts. Security Council, 2nd year : 206th meeting, dokumentti S/PV.206, 1.10.1947. United Nations Digital Library.

³⁵ Security Council, 2nd year : 206th meeting, dokumentti S/PV.206, 1.10.1947. United Nations Digital Library.

joista viimeksi mainittua Stalin oli pitänyt kannatettavana sen ollessa pohjoismaana blokkien ulkopuolella. Myös Jemen ja Pakistan olivat juuri saaneet jäsenyyden ennen Suomen hakemuksen käsittelyä ja Burma pääsi mukaan vielä seuraavana vuonna 1948. Yhdysvalloissa oltiin myös vielä vuoden 1947 aikana valmiita hyväksymään jonkinlainen useampia maita koskeva pakettiratkaisu uusista jäsenmaista.³⁶

Kuitenkin kun turvallisuusneuvoston äänestyksessä ensimmäisenä ollut Unkari ei saanut tarvittavia ääniä, oli samalla myös Suomen kohtalo sinetöity. Yksikään valtio ei äänestänyt Unkarin jäsenyyttä vastaan, mutta se sai vain viisi ääntä tarvittavasta seitsemästä kuuden turvallisuusneuvoston jäsenen pidättyessä. Bulgarian kohdalla vain Syyria äänesti sen jäsenyyden puolesta. Suomi ja Italia saivat molemmat tarvittavat yhdeksän ääntä, mutta Puola ja Neuvostoliitto vastustivat jäsenyyttä. Turvallisuusneuvoston pysyvän jäsenen veto jätti Suomen YK:n ulkopuolelle. Neuvostoliiton äänestyselityksessä Andrei Gromyko totesi olevansa varma, että Bulgarian, Romanian, Suomen ja Italian kansat ja hallitukset arvostaisivat Neuvostoliiton kantaa asiassa ja ei Gromyko täysin väärässäkään ollut, sillä YK:ssa Suomi olisi saattanut helposti kaatua Itä-Euroopan maiden kanssa samaan kastiin.³⁷ Suomen jäsenhakemus jäi voimaan ja sitä käsiteltiin useampaan otteeseen turvallisuusneuvostossa yhdessä muiden YK:n jäseneksi hakeneiden maiden kanssa seuraavien vuosien aikana, mutta äänestyksissä tulos oli aina sama.³⁸ YK:n jäsenyys oli lähes vuosikymmenen ajan tukossa kaikilta muilta paitsi Israelilta, jonka jäsenyys meni arabivaltioiden vastustuksesta huolimatta kenties hieman yllättäen läpi vuonna 1949.³⁹

Paine YK:n uusien jäsenyyksien puolesta kasvoi 1950-luvulle tultaessa, kun yhä suurempi osa YK:n jäsenvaltioista turhautui universaaliuden periaatteen polkemiiseen kylmän sodan vaikutusvaltakamppailussa. Universaalina organisaationa kaikilla valtioilla tulisi periaatteessa olla oikeus YK:n jäsenyyteen, mutta tämä ei erityisesti järjestön ensimmäisen vuosikymmenenä toteutunut. Jäsenyysasia nousi myös Suomessa konkreettisesti esiin vain vuosi Jarringin ja Hankeyn keskustelun jälkeen, kun Suomen valtiojohto Paasikivi ja Kekkonen etunenässä matkustivat elokuussa 1955 Neuvostoliiton neuvottelemaan myönnytyksistä, joihin Moskova olisi Geneven hengessä valmis Suomen suunnalla. Matka liittyi myös tulossa oleviin presidentinvaaleihin, joiden asetelmia hieman erimielisen valtuuskunnan sisällä pelatettiin. Yhtenä Neuvostoliiton ”myönnytyksistä” Porkkalan palautuksen ohella oli Suomen jäsenyys YK:ssa, jota Paasikivi ajoi jo päivänpolitiikasta pois jääneen

³⁶ Gaiduk 2012, 90–94; Luard 1982, 364–365.

³⁷ Security Council, 2nd year : 206th meeting, dokumentti S/PV.206, 1.10.1947. United Nations Digital Library.

³⁸ Kts. esim. Security Council official records, 4th year : 443rd meeting, dokumentti S/PV.443, 13.9.1949 ; Security Council official records, 7th year : 597th meeting, dokumentti S/PV.597, 8.9.1952. United Nations Digital Library.

³⁹ Luard 1982, 367.

luottomiehensä Reinhold Sventon kanssa Kekkosen tietämättä asiasta. Kekkonen puolestaan ajoi Suomen liittymistä Pohjoismaiden neuvostoon Paasikiven selän takana, sillä Kekkonen laski sen satavan ennen kaikkea hänen laariinsa tulevissa presidentinvaaleissa. Neuvostoliitossa Suomen jäsenyyttä Pohjoismaisessa neuvostossa oli pidetty riskinä, sillä siellä Suomea voitaisiin hivuttaa länteen. Neuvostoliitto vaati tästä syystä jäsenyyden ehdoksi Suomelta takeita siitä, ettei näin pääsisi käymään. Kekkosen esittäessä asian Paasikivelle, ei Paasikivi tähän suostunut eikä muutenkaan pitänyt asiaa ensisijaisena. Kekkonen kuitenkin jatkoi tunnusteluja ja sai jäsenyyden läpi KGB-kanaviaan myöten, kun taas Paasikivi laittoi Reinhold Sventon tunnustelemaan ensisijaisena pitämäänsä YK-jäsenyyttä. Svento pelasi tässä asiassa useampaan maaliin ollen periaatteessa Paasikiven asialla Neuvostoliitossa, Neuvostoliiton asialla Suomessa ja samalla pelaten omaan pussiin lupailen Neuvostoliiton suuntaan, että kun hänestä tulisi Suomen edustaja YK:hon, niin hän voisi äänestää monessa kysymyksessä Neuvostoliiton mukana.⁴⁰

New Yorkiin lähdössä ollut Vjatšeslav Molotov lupasi Moskovassa Paasikivelle ja Sventolle pitävänsä jäsenyysasian mielessään.⁴¹ Kimmo Rentola on todennut, että Paasikivi sai näin valmistelemansa myönnytykset läpi Kekkosta ”kivuttomammin, melkein vastikkeetta”.⁴² Tältä asia varmasti myös näytti, sillä kuukauden kuluttua keskustelusta joulukuussa 1955 Suomi todella hyväksyttiin YK:n jäseneksi. Voidaan kuitenkin hyvällä syyllä kysyä, oliko Suomen YK-jäsenyydessä varsinaisesti mitään myönnytyksiä. Sellaisena se toki kannatti Suomelle esittää, sillä vastapalveluksena Neuvostoliitto voisi myöhemmin edellyttää sille myötämielistä politiikkaa.

Sventon tunnustellessa Suomen jäsenyyttä ennen Moskovan matkaa, totesi hän lähetysneuvos Sergei Loginoville Neuvostoliiton sitovan Suomen jäsenyyden Albanian kaltaisten maiden jäsenyyteen ja toivoi Neuvostoliiton muuttavan tässä kantansa.⁴³ Neuvostoliitossa tartuttiin aloitteeseen ja annettiin Suomelle ”myönnytys”, joka ei millään tavalla muuttanut Neuvostoliiton kantaa uusien jäsenten ottamiseen. Se mikä YK:ssa vuonna 1955 muuttui, oli Neuvostoliiton jo pidempään ajaman ”pakettiratkaisun”, jossa suuri joukko maita hyväksyttäisiin samalla päätöslauselmalla, läpimeno myös lännessä suurvaltojen välisten jännitteiden laskiessa heinäkuussa 1955 Genevessä järjestetyn Yhdysvaltojen, Neuvostoliiton, Ranskan ja Ison-Britannian pääministerien välisen huippukokouksen seurauksena. Huippukokous oli ensimmäinen entisten liittolaisten päämiesten välinen tapaaminen sitten vuoden 1945 ja siitä seurannut hetkellinen liennytyksen henki tuli tunnetuksi ”Geneven

⁴⁰ Rentola 1997, 372–381.

⁴¹ Paasikiven pvk. 16.9.1955.

⁴² Rentola 1997, 381.

⁴³ Rentola 1997, 377.

henkenä”.⁴⁴ Ruotsin jäsenyys vuonna 1946 oli todella vielä ollut Neuvostoliitosta kiinni lännen ajaessa avoimempaa jäsenyyspolitiikkaa. Tilanne kuitenkin kääntyi pääläelleen vuoteen 1948 mennessä, jolloin politbyroo antoi ohjeet pakettiratkaisuun pyrkimisestä. Tässä vaiheessa kylmä sodan todellisuus oli kuitenkin iskenyt Yhdysvaltoihin, joka nyt vastusti useiden maiden jäsenyyden sitomista samaan pakettiin tukkien samalla uusien jäsenten hyväksymisen.⁴⁵

Neuvostoliiton Suomelle tekemän ”myönnytyksen” vilpittömyys kävi selväksi, kun YK:n turvallisuusneuvosto kokoontui äänestämään uusista jäsenmaista 13. joulukuuta. Turvallisuusneuvoston äänestäessä jokaisesta jäseneksi pyrkivästä maasta erikseen, käytti Neuvostoliitto veto-oikeuttaan kaikkien muiden paitsi kommunististen maiden kohdalla ja näin esti Suomen jäsenyyden. Kommunististen maiden jäsenyys kaatui puolestaan länsimaiden vastustukseen ja YK:ssa oltiin valmiita hylkäämään jäsenkysymyksen ratkaisu jälleen vuodeksi. Umpikujaan päätyneen äänestyksen jälkeisenä päivänä Neuvostoliiton edustaja Arkady Sobolev pyysi kuitenkin kiireellistä turvallisuusneuvoston kokousta jäsenkysymyksen uudelleenkäsittelemiseksi. Kun Uuden-Seelannin edustaja oli ehätetty jouluostoksiltaan takaisin YK:n päämajaan, saatiin kokous käyntiin. Siellä Sobolev ilmoitti Neuvostoliiton olevan valmis hyväksymään kaikki muut ehdokkaat paitsi Japanin, jonka kanssa sillä ei ollut rauhansopimusta. Turvallisuusneuvoston äänestyksessä 16 valtiota, joiden mukana oli myös Suomi, hyväksyttiin YK:n jäseniksi. Yleiskokous hyväksyi samana iltana turvallisuusneuvoston päätöksen ja uudet jäsenmaat.⁴⁶ Suomen jäsenyys ei siis millään muotoa muodostunut erilliseksi kysymykseksi, vaikka YK:ssa oli keskusteltu mahdollisuudesta saada suuren paketin kaatuessa läpi pienempi paketti, johon kuului mahdollisesti Itävalta, Suomi, Italia ja Libya.⁴⁷

Moskovan neuvotteluissa lähinnä silmänlumeena olleen YK-jäsenyyden ohella siellä päätettiin Suomen pääsystä pohjoismaisen neuvoston jäseneksi ja Neuvostoliiton hallussaan pitämän Porkkalan tukikohdan palauttamisesta Suomelle.⁴⁸ Vielä elokuussa 1955 kantautui Helsinkiin tietoa Moskovan kielteisestä suhtautumisesta Pohjoismaiseen neuvostoon, vaikka Kekkonen sai kuukautta myöhemmin jäsenyyden läpi ottamalla tunnustelujen jälkeen asian esiin Nikita Hruštšovin kanssa.⁴⁹ Tiedot Neuvostoliiton torjuvasta asenteesta, ja Neuvostoliiton vaatimat takuut Suomen politiikan muuttumattomuudesta, vaikuttivat varmasti siihen, että Paasikivi laitto

⁴⁴ kts. esim. Westad 2017, 229.

⁴⁵ Gaiduk 2012, 90–94.

⁴⁶ YK:n 10:s yleiskokous päättynyt I., New Yorkissa olevan pääkonsuliviraston raportti n:o 1, Artturi Lehtinen 4.1.1956. R-sarja, New York 1956, UMA.

⁴⁷ FRUS, United Nation and General International Matters, Volume XI, 275–277, 284.

⁴⁸ Rentola 1997, 372–381.

⁴⁹ G. A. Gripenberg R. R. Seppälälle 10.8.1955. Kotelo 116, Virolaisen arkisto, KA; Rentola 1997, 380.

Yhdistyneet kansakunnat Pohjoismaisen neuvoston edelle neuvotteluihin lähettäessä. Molemmassa järjestöissä sekä Paasikivi että Kekkonen halusivat joka tapauksessa kirkastaa kuvaa pohjoismaisesta valtiosta neuvostosatelliitiksi lipuvan Suomen sijaan, sillä nämä epäilyt olivat jälleen nostaneet päätään lännessä.⁵⁰ Moskovan matkan aikana saadut ”myönnytykset” ja toistensa ohi pelaavat valtuuskunnan jäsenet jättivät kuitenkin jälkeensä epätietoisuuden siitä, miten Suomi tulisi maailmanjärjestyksessä toimimaan. Jäsenyyden varmistuttua, piti Suomen ratkaista sen mukanaan tuoma ulkopoliittinen ongelma: miten siellä tulisi esiintyä, jotta sekä itä että länsi pysyisivät Suomelle suosiollisena.

Suomen YK-politiikan muotoutuminen

Pohtiessaan Suomen YK-politiikan ongelmaa ulkoministeri Johannes Virolaiselle alkuvuodesta 1956, presidentti J. K. Paasikivi ammensi Suomen ja Euroopan historiasta. Tšekkoslovakia toimi kylmän sodan aikana maana, johon Suomea monesti verrattiin ja myös Paasikivi käytti sitä esimerkkinä niistä yhtäläisyyksistä ja eroavaisuuksista, joiden kautta Suomen politiikkaa tuli lähestyä. Molemmat maat olivat saaneet itsenäisyyden ensimmäisen maailmansodan jälkeen, kommunisteilla oli sekä Suomessa että Tšekkoslovakiassa varsin suuri luonnollinen kannatus ja kumpikin valtio solmivat ystävyys- ja avunantosopimuksen toisen maailmansodan jälkeen. Varsinkin ulkomaiset tarkkailijat katsoivat Suomen näiden yhtäläisyyksien perusteella olevan ”Tšekkoslovakian tiellä” sen jälkeen, kun kommunistit kaappasivat Tšekkoslovakiassa vallan ja liittivät maan osaksi kommunistista blokkia vuonna 1948.⁵¹

Paasikivi nosti Virolaiselle esimerkiksi Tšekkoslovakian ensimmäisen presidentin Tomáš Masarykin, joka ensimmäisessä maailmansodan loppuselvittelyissä oli ottanut tehtäväkseen suurvaltojen ja erityisesti Yhdysvaltojen vakuuttamisen siitä, että pienten valtioiden itsenäisyys oli myös suurten intressien mukaista.⁵² Masarykin *realpolitik*-ajattelu muistutti Paasikiven omaa. Masarykin vuonna 1900 perustama realistinen puolue ajoi vähittäisiä parannuksia tšekkien asemaan osana Itävalta-Unkaria ennemmin kuin suoraa ja äkkinäistä itsenäisyyttä samalla tapaa kuin

⁵⁰ kts. esim. ulkoasianministeriön poliittinen tiedotus n:o 112, Eero A. Wuori 16.12.1954. BV:2 Erilliset asiakokonaisuudet 1953–1956, V:1 Ulkopoliitiikkaan ja ulkoasiainhallintoon liittyvä aineisto, J. K. Paasikiven arkisto, KA.

⁵¹ Rentola 2016, 173; Majander 2004, 61–74

⁵² Johannes Virolaisen muistiinpanot tapaamisesta J. K. Paasikiven kanssa 10.1.1956. (Muistiinpanon on kirjoitettu Porkkalan palauttamisen käytänteitä läpikäyvän muistion taakse lyijykynällä ilman päivämäärää tai otsikkoa. Muistiinpanot täsmäyvät kuitenkin Paasikiven päiväkirjan merkintöjä 10.1.1956.) Ulkoasianministeri (1954–1959), Da Toiminta ministerinä, Johannes Virolaisen arkisto, KA; Bew 2016, 163–166.

Paasikiven opillisena isänä toiminut J. R. Danielson-Kalmari oli toiminut Venäjän suhteen 1900-luvun vaihteessa.⁵³ Vuonna 1950, kun Masarykin syntymästä oli kulunut sata vuotta, englantilainen historioitsija A. P. J. Taylor kuvaili Masarykin perintöä toteamalla: ”nationalismi ilman humanismia on karkeaa ja tuhoavaa: humanismi ilman nationalismia on akateemista ja hedelmätöntä.”⁵⁴ Samalla tapaa kuin Paasikivi, myös Masarykin *realpolitik*-ajattelussa omia kansallisia ihanteita ajettiin realistisessa valta- ja voimapolitiikan maailmassa. Kun oman maan voima on kuitenkin naapureita pienempi, on turvauduttava muihin jäljelle jääviin keinoihin sekä toisaalta myös muiden maiden suopeuteen, mutta pelkäksi voimapolitiikan objektiksi suurvaltojen pelilaudalla ei voinut jättäytyä.⁵⁵

Tšekkoslovakian kaatuminen sosialistiseen leiriin vuonna 1948, kommunistien kaapattua Moskovan tuella vallan, oli vaikuttanut Paasikiveen suuresti, mutta Suomen tilanne oli hänen mielestään erilainen. Vanha monarkisti nosti päätään Paasikiven todetessaan Virolaiselle Masarykin virheenä olleen monarkiasta luopumisen ja kansalaisten sorron.⁵⁶ Kansalaisten sortamisella Paasikivi tarkoitti ilmeisesti sudeettisaksalaisia, joiden kanssa Tšekkoslovakia ei osannut järjestää suhteitaan. Nämä kääntyivät kannattamaan natsi-Saksaa ja Tšekkoslovakia jäi Hitlerin jalkoihin ampumatta laukaustakaan. Näin ollen sodan jälkeen Tšekkoslovakian puolustus jäi riippuvaiseksi Neuvostoliitosta erityisesti, kun monien kansalaisten mielestä Iso-Britannia ja Ranska olivat pettäneet heidät Saksan valloittaessa maan 1938–1945.⁵⁷ Paasikivi totesi jo vuonna 1949 New York Timesin ulkomaankirjeenvaihtajalle, että Suomella ei ollut Tšekkoslovakian ongelmia. ”Me osaamme vastustaa. [...] Meillä ei ole sellaista kansallisuuskysymystä kuin sudeettisaksalaiset. Meillä ei ole venäläisiä. Me kuulumme Pohjolaan ja länteen. Me emme luovu demokratiasta.”⁵⁸

Suomen ja Tšekkoslovakian suurin turvallisuuspoliittinen ero liittyi nimenomaan maantieteelliseen sijaintiin, eli läntiseen naapuriin ja Itämereen, sekä valtioiden sisäisiin kansallisuuksiin. Itämeri erotti Suomen Baltiasta ja Saksasta kohti Pohjoismaita. Toisen maailmansodan ratkaisutaisteluissa Suomen yli ei päässyt Berliiniin, joten Suomen rintama ei ollut Neuvostoliitolle niin merkittävä kuin eteläisemmät rintamat. Tämä mahdollisti Suomen selviämisen ja säilymisen miehittämättö-

⁵³ Bew 2016, 163–166.; Pursiainen & Forsberg 2015,67–70; Palonen 1987, 102–107.

⁵⁴ Bew 2016, 166. John Bew on lainannut sitaatin A. P. J Taylorin kirjoituksesta Manchester Guardianissa 7.3.1950. Sitaatti alun perin: ”nationalism without humanism is harsh and destructive : humanism without nationalism is academic and barren.”

⁵⁵ Bew 2016, 163–166.; Pursiainen & Forsberg 2015,67–70; Palonen 1987, 102–107.

⁵⁶ Johannes Virolaisen muistiinpanot tapaamisesta J. K. Paasikiven kanssa 10.1.1956. Ulkoasianministeri (1954–1959), Da Toiminta ministerinä, Johannes Virolaisen arkisto, KA

⁵⁷ Westad 2017, 95–96.

⁵⁸ Paasikiven pvk. 2.7.1949.

mänä. Sama logiikka säilyi kylmän sodan alkaessa, vaikka Suomen 1300 kilometrin itäraja säilyi realiteettina. Itämeri toimi jälleen henkisenä ja fyysisenä muurina Itä-Euroopan ja Pohjoismaiden välillä, kun erityisesti Suomen läntisinä naapureina olevat Pohjoismaat pitivät Suomea erossa itäblokestä. Erityisesti Ruotsin ajautuminen länteen tai liittyminen Natoon Neuvostoliiton Suomea kohtaan harjoittaman painostuksen seurauksena olisi ollut Moskovan kannalta epäsuotavaa. Syntyi Pohjolan tasapaino, joka suojeli Suomea toisin kuin Tšekkoslovakiassa, jonka läntisenä naapurina olleen Saksan uutta nousua Stalin pelkäsi. Tästä syystä Saksan ja Neuvostoliiton väliin piti saada puskurivyöhyke Neuvostoliitolle ystävällisiltä maista, joka tarkoitti niiden varmistamista myös ideologisesti ja kääntämistä kansandemokratioiksi.⁵⁹

Kun vähemmistökansalaisuuksina olleet sudeettisaksalaiset, sekä toisaalta Tšekkoslovakian eri kansallisuuksien nationalistiset pyrkimykset, olivat muodostuneet maan yhtenäisyyden ja turvallisuuden kannalta ongelmalliseksi, niin Suomen ruotsinkielinen vähemmistö toimi turvallisuuden lisääjänä liittäen Suomea osaksi Pohjolaa. Tunkkainen ja sisäänpäin kääntynyt nationalismi ei tästä syystä auttanut Suomen asemaa, vaan yhteys Pohjolaan oli pidettävä mahdollisuuksien mukaan auki. Paasikiven mielestä kieli oli vain väline ja se ei saanut erottaa Suomea Ruotsista, niin kuin Tšekkoslovakialle oli käynyt saksalaisen vähemmistön kanssa. Paasikivi näki myös kielikysymyksen ulkopoliittisena ja tästä syystä vanhoja kieliriitoja ei saanut päästää valloilleen vahingoittamaan suhteita Ruotsiin, Pohjoismaihin ja sitä kautta koko länsimailmaan.⁶⁰ Ulkoministeri Johannes Virolaiselle Paasikivi siteerasi 1800-luvun fennomaanien runoa *Suomen valta*: ”yksi mieli, yksi kieli – siin’ on suoja Suomenmaan”, kysyen ”Mikä helvetin suoja.”⁶¹ Paasikivelle Suomen suoja löytyi pohjoismaisesta yhteistyöstä, mutta yhteistyötä tuli tehdä taitavasti itänaapuria hermostuttamatta ja YK oli eräs paikka, jossa tätä yhteistyötä tulisi mahdollisuuksien mukaan toteuttaa.

Paasikiven luotto ja arvostus lännen suurvaltoja kohtaan ei ollut kuitenkaan kovin korkealla. Hän pelkäsi YK:n hajoamista lännen liian jyrkän politiikan seurauksena.⁶² Tämä olisi ollut Paasikiven mielestä katastrofaalista, sillä mahdollinen seuraava sota olisi ollut Suomen loppu. Paasikivi vertasi vuoden 1940 välirauhaa niin sanotun ”pikkuvihan” jälkeiseen Uudenkaupungin rauhaan 1721 ja 1944 rauhaa ”isovihan” jälkeiseen Turun rauhaan 1743. Molemmissa tapauksissa Venäjä oli haukannut Ruotsilta yhä suurempia osia Suomen alueesta. Paasikiven ajatuksissa

⁵⁹ Rentola 2016, 116–117, 132–136, 167–173, 184–189; Furusenko & Naftali 2006, 24.

⁶⁰ Paasikiven pvk. 6.11.1954 ja 12.11.1954.

⁶¹ Johannes Virolaisen muistiinpanot tapaamisesta J. K. Paasikiven kanssa 10.1.1956. Ulkoasiainministeri (1954–1959), Da Toiminta ministerinä, Johannes Virolaisen arkisto, KA

⁶² Paasikiven pvk. 15.12.1955 ja 27.3.1956.

historia toimi ennustuksena tulevaisuudesta ja seuraavaksi vuorossa olisi Haminan rauha 1809. Se olisi vältettävä, sillä jos uusi sota syttyisi, se olisi itsenäisyyden loppu. Jäljelle jäi ajatus, jota Paasikivi Virolaiselle painotti: ”joko pohjoismaa tai muut[en] venäl[äinen].”⁶³

Paasikiven roolia Suomen YK-jäsenyyden varmistuttua ei sovi unohtaa, vaikka Kekkonen nousikin presidentiksi ennen YK:n yhdennentoista ja Suomen ensimmäisen yleiskokouksen alkua ja oli paljosta vastuussa jo ennen presidentiksi siirtymistään. Kekkonen valta hänen ensimmäisen presidenttikautensa alussa oli vielä suhteellisen heikko ja hänellä oli paljon vastustajia.⁶⁴ Paasikiven arvovalta oli taustalla tarpeen. Kekkonen ja Paasikivi myös puhuivat YK:sta ja Suomen linjasta useampaan kertaan ennen Paasikiven kuolemaa joulukuussa 1956.⁶⁵ YK:ssa pohjoismaista yhteistyötä Paasikivi ja Kekkonen lähtivät ajamaan siirtämällä yhdessä tuumin Tukholman-suurlähettiläs G. A. Gripenbergin New Yorkiin Suomen edustajaksi, joka hänkin kävi kuuntelemassa ”vanhasta muistista” Paasikiven ohjeet ennen lähtöään.⁶⁶ Tukholman lähettilään paikkaa, jota Paasikivi piti myös erittäin merkittävänä, siirtyi hoitamaan pohjoismaissa lähes koko uransa tehnyt ja Kööpenhaminassa aiemmin palvellut P. K. Tarjanne. Virolaiselle Paasikivi totesi Tukholman lähettilään paikasta: ”jos vain saisi suomanruotsalaisesta isänmaallisen miehen, nimittäisin hänet” jatkaen, että Ralf Törngreniä tarvittiin kotimaassa.⁶⁷ Kekkonen ottaessa presidentin tehtävät vastaan muodostettiin uusi Fagerholmin hallitus, johon Törngren nimettiin ulkoministeriksi. Ensimmäisessä YK:n yleiskokouksessa suomenruotsalaisten suuri määrä pistää silmään, sillä Suomea edustavien Törngrenin ja Gripenbergin lisäksi taustalla vaikutti ulkoministeriön poliittisen osaston päällikkö Ralph Enckell, jonka isä Carl Enckell oli ulkoministerinä toimiessaan syyskuussa 1947 allekirjoittanut Suomen hakemuksen Yhdistyneisiin kansakuntiin.⁶⁸ Suomenruotsalaisten suuri rooli ei ollut aivan yhdentekevää pohjoismaisen yhteistyön alkuun saattamisessa. Kieli-aidon lisäksi heillä oli myös valmiiksi suhteita Ruotsiin.

YK:ssa Suomen pohjoismainen ja läntinen luonne joutuivat kuitenkin todelliseen testiin. Neuvostoliitolla oli eri käsitys Suomen asemasta ja roolista maailman-

⁶³ Johannes Virolaisen muistiinpanot tapaamisesta J. K. Paasikiven kanssa 10.1.1956. Ulkoasiainministeri (1954–1959), Da Toiminta ministerinä, Johannes Virolaisen arkisto, KA

⁶⁴ Hallberg, Martikainen, Nousiainen & Tiikkainen 2009, 228–238.

⁶⁵ kts. esim. Kekkonen muistiinpanot 4.12.1956. Valokopio numero 1869, Juhani Suomen kokoelma, TPA; Polvinen 2003, 257–266; Suomi 1992, 61–69.

⁶⁶ Paasikiven pvk. 23.12.1955; Polvinen 2003, 258.

⁶⁷ Johannes Virolaisen muistiinpanot tapaamisesta J. K. Paasikiven kanssa 10.1.1956. Ulkoasiainministeri (1954–1959), Da Toiminta ministerinä, Johannes Virolaisen arkisto, KA

⁶⁸ Cable from the Minister for Foreign Affairs of Finland Address to the Secretary-General, dokumentti S/559, Carl Enckell 19.9.1947. United Nations Digital Library.

järjestössä kuin Suomessa. Suomen jäsenyyden varmistuttua Neuvostoliitossa oltiin hanakoita muistuttamaan siitä, kenen ansiota Suomen jäsenyys maailmanjärjestössä oli ja kenen kanssa siellä tulisi tehdä yhteistyötä. Neuvostoliiton asianhoitaja Sergei Loginov kävi muistuttamassa Virolaista tästä heti Suomen jäsenyyden varmistuttua joulukuussa 1955, tiedustellen samalla onko päätös Suomen edustajasta jo tehty.⁶⁹ Muutamaa päivää myöhemmin Moskovassa ulkoministeri Vjatšeslav Molotov huumorin varjolla kummasteli Eero A. Wuorelle sitä, etteivät suomalaiset ole valmiita sanomaan mitä he YK:ssa tulevat tekemään. Tätä ennen Molotov oli muistuttanut Wuorta naapurisovun merkitystä.⁷⁰ Päiväkirjassaan Johannes Virolainen manasi Loginovin käynnin jälkeen: ”Vaikeuksia kyllä tulee”⁷¹.

Suomen edustajaksi valittu G.A. Gripenberg ei länsimielisenä vastannut Neuvostoliiton toiveita.⁷² Gripenberg edusti aivan toisenlaista Suomea Moskovassa neuvotteluissa yhteistyötä lupailleeseen Reinhold Svencion verrattuna. YK:ssa edustajan ulkomuoto ja käytös eivät ole aivan yhdentekevä asia, sillä valtio kokonaisuudessaan projisoitiin monesti sen edustajaan. Tämä päti jossain määrin myös suurvaltoihin. Stalinin kuoleman jälkeen alkanut Neuvostoliiton sovitteluvampi ja kompromissihalukkaampi diplomatia yhdistyi neuvostodiplomaattien ulkoiseen habitukseen. YK-edustajaksi vuonna 1954 valittu Arkadii Sobolev erottui edeltäjästään sekä käytöksellään että pukeutumisellaan. Sobolev ei enää käyttänyt Neuvostoliiton edustajille tyypillisiä leveälahkeisia ”Moskovan housuja”, vaan pukeutui mittojensa mukaan räätälöityihin, hyvin istuviin länsimaisiin pukuihin. Samalla hänen käyttämä uusi ”Sputnik diplomatia”, jonka edustajia New York Times kutsui ”neuvostoliittolaisiksi hymyilijöiksi”, voitti kollegoiden kunnioituksen ja tähän myös lännen oli vastattava lieventämällä omia asenteitaan.⁷³

Näin ollen oireellista Suomen YK-politiikan kannalta oli, että Suomen ensimmäiseksi edustajaksi valittiin aristokraattisen ulkomuodon omaava ja muutenkin länsimaiseksi tiedetty Gripenberg, Suomen suurrutinkunnan ajan virkamiestä muistuttavan Svencion sijaan.⁷⁴ Gripenberg ymmärsi myös varsin hyvin itse pukeutumisen merkityksen diplomatiassa. Suomalaisen diplomatian ”grand old man” oli jo 1920-luvulla Madridissa työskennellessään suositellut ulkoministeriölle virallisen ja kansainvälisen mallin mukaisen virkapuvun hankkimista diplomaateilleen. Kysymys oli Gripenbergin mukaan psykologiasta. ”Ilmakehä”, jonka diplomaatti loi ympärilleen,

⁶⁹ Johannes Virolaisen muistio 16.12.1955. V:29, Paasikiven arkisto, KA.

⁷⁰ Eero A. Wuori Johannes Virolaiselle 20.12.1956. Kotelo 116, Virolaisen arkisto, KA.

⁷¹ Katajisto 2017, 190.

⁷² Rentola 1997, 381 ja tähän liittyvä nootti n:o 77 s. 594.

⁷³ Gaiduk 2012, 211–212; kts. myös Soikkanen 2003, 192–193; Jakobson 1980, 93.

⁷⁴ Ei Svencion missään vaiheessa varmaankaan ollut todellinen vaihtoehto YK-lähettilääksi, mutta itse hän sydämestyi siitä, että hänet oli nimetty vain varaedustajaksi. kts. Reinhold Svencion Urho Kekkoselle 23.10.1956. 21/51, UKA.

oli ratkaisevassa asemassa hänen työnsä onnistumisen kannalta.⁷⁵ New Yorkissa ei tältä osin jäänyt epäselvää kummalle puolelle rautaesirippua Suomi henkisesti kuului. Sventon Neuvostoliittoon antamia lupauksia siitä, että hän Suomen edustajana voisi pelata yhteispeliä Neuvostoliiton kanssa, noudatettiin osittain. Sventosta tuli nimittäin Paasikiven ja ennen kaikkea Kekkonen ”henkilökohtainen edustaja” YK:hon, joka pelkällä läsnäolollaan – omien sanojensa mukaan valtuuskunnan ainoana ”Neuvostoliiton ystävänä” – tasapainotti YK-valtuuskunnan kokoonpanoa idän suuntaan.⁷⁶ Tältä paikalta hän myös tasaiseen tahtiin lähestyi Kekkonen kirjeillä, joissa hän siunaili Suomen YK-edustuston ja YK-valtuuskunnan länsimielisyyttä.⁷⁷

Gripenbergin vaikutus Suomen YK-politiikkaan jäi kuitenkin pitkälti kuulakuvana toimimisen tasolle. Ajan oloon hän oli liiankin länsimielinen. Hän ei myöskään luottanut Kekkoselle, joka ilmeisesti myös tiesi lähettiläänsä epäluottamuksesta.⁷⁸ Gripenberg ei näin ollen saavuttanut valtiojohdon täyttä luottamusta ja Helsingissä pyöri huhuja jopa hänen erottamisestaan ensimmäisen yleiskokouksen jälkeen.⁷⁹ Näiden kokemusten perusteella ja ulkoministeriön poliittisen osaston päällikkö Ralph Enckellin valmistelusta Kekkonen nimitti 1957–58 yleiskokoukseen Enckellin Suomen YK-valtuuskunnan ensimmäiseksi varapuheenjohtajaksi, kun Gripenberg sai toisen varapuheenjohtajan paikan.⁸⁰ Varsinaisena puheenjohtajan paikka kuului Suomen ulkoasianministerille, mutta koska ulkoasianministeri ehti viettää vain rajoitetun ajan YK:n yleiskokouksissa New Yorkissa, oli Suomen YK-politiikka pitkälti Enckellin käsissä hänen ollessaan joko valtuuskunnan johdossa tai Helsingissä ulkoasianministeriön poliittisen osaston johdossa. Tämä järjestely tarkoitti käytännössä Gripenbergin sytjättämistä ennen Suomen toisen yleiskokouksen alkamista ja aiheutti jonkin verran kitkaa YK-lähetystön toimintaan sen alkuvuosina, jolloin sen toteuttamaa politiikkaa muutenkin arvosteltiin niin oikealta kuin vasemmalta.⁸¹

Ralph Enckellin rooli Suomen YK-politiikan kannalta oli kuitenkin ratkaiseva jo ennen hänen nimittämistään valtuuskunnan varapuheenjohtajaksi. Suomen ensimmäiseen YK-yleiskokoukseen valmistauduttaessa kesällä 1956 ulkoministeriössä

⁷⁵ Pekkarinen 2018, 12.

⁷⁶ Reinhold Svento Urho Kekkoselle 27.8.1956. 1/26, UKA; Urho Kekkonen Reinhold Sventolle 25.10.1956 & Reinhold Svento Urho Kekkoselle 25.11.1956. 21/51, UKA.

⁷⁷ Kts. esim. Reinhold Svento Urho Kekkoselle 25.11.1956; 20.12.1956; 26.12.1956 & 20.2.1957. 21/51, UKA.

⁷⁸ Götz 2008, 89.

⁷⁹ Soikkanen 2003, 195.

⁸⁰ P.M. YK:n yleiskokoukseen määrättävän valtuuskunnan muodostamisperiaatteista, Ralph Enckell 21.8.1957 & Valtuuskunta olisi muodostettava henkilöistä..., Nimetön ja päiväämätön ehdotus valtuuskunnan jäsenistä (mitä ilmeisemmin Enckellin laatima ja liitteenä edellisessä). 21/51, UKA.

⁸¹ Soikkanen 2003, 177, 195; Alholm 2001, 99–100, 110; Jakobson 1980, 92–98.

etsittiin Enckellin johdolla ratkaisua ja mahdollista toimintatapaa YK-jäsenyyden mukanaan tuomaan ulkopoliittiseen pulmaan. Lähtökohtana Enckellin ajatuksissa oli Suomen ulkopoliitiikan muuttunut tilannekuva. Suomi ei YK:n jäsenenä voinut harjoittaa aikaisempaa paasikivelläistä ulkopoliitiikkaa, jonka ideana lännen suuntaan oli pitäytyä syrjässä katseilta, jottei Suomen todellinen riippuvuus Neuvostoliitosta paljastuisi. Tämä ei enää ollut mahdollista YK:ssa, jossa myös äänestyksistä pidättäytyminen oli usein voimakas kannanotto. Enckell ei myöskään nähnyt mahdolliseksi tai kannatettavaksi pidättäytyä jokaisessa kysymyksessä, jossa suurvallat olivat vastakkaisilla kannoilla, vaan Suomen tuli itse harkita eteen tulevat äänestystilanteet. Aiemmin Suomi oli ollut syrjässä maailmanpolitiikasta ainoana ulkopoliittisena ongelmanaan suhteet Neuvostoliittoon. Tämä ei ollut enää mahdollista ja uuteen tilanteeseen oli löydettävä uusia toimintatapoja.⁸²

Jäsenyyteen suhtauduttiin Suomessa kuitenkin kaksijakoisesti. Toisaalta tempautuminen mukaan kylmän sodan suurvaltapolitiikkaan synnytti laajasti samanlaisia pelkoja Suomen asemasta ja kohtalosta kuin Jarringin ja Hankeyn keskustelussa oli pari vuotta aiemmin noussut esiin. Kari Suomalainen ikuisti nämä tunnot YK:n päivän pilapiirroksessaan ennen Suomen ensimmäistä YK:n yleiskokousta, jossa kahden toisiaan kohden suunnatun tykinpiipun keskelle Suomineito ohjataan kuvatekstillä: ”Tervetuloa! Pienten puolueettomien maiden paikka on tässä keskellä.”⁸³ Myös Paasikivi piti jäsenyyttä riskinä, vaikka oli sitä ollut itse ajamassa. Hänen mukaansa suomalaiset rakastivat mielenosoitus- ja ulkonäköpolitiikkaa, eivätkä ajatelleet mitä reaalisia hyötyjä jäsenyydestä oli ja tämä saattaisi aiheuttaa vaikeuksia maailmanjärjestössä.⁸⁴ Paasikivi oli jo 1954 siirtynyt varovaisesti kannattamaan YK-jäsenyyttä osoituksena Suomen sodan jälkeisen poikkeustilan päättymisestä ja Suomen aseman ”normalisoitumisesta”.⁸⁵ Paasikiven mielestä Suomen pitäisi kuitenkin perustaa politiikkansa asiallisiin syihin ulkonäköpolitiikan sijaan. Jos tällä perustella Suomi voisi äänestää Neuvostoliiton kanssa samalla lailla, niin hyvä. Jos ei, niin olisi pidättäydettävä. Jos pidättäytyminen ei olisi mahdollista, niin olisi pakko äänestää Neuvostoliittoa vastaan.⁸⁶

Paasikiven ambivalenteista ajatuksista huolimatta YK herätti toivoa Suomen aseman normalisoitumisesta ja vahvistamisesta. Jäsenyys tarkoitti joka tapauksessa muutosta Suomen ulkopoliitiikkaan. Muutoksessa piilee aina vaaransa, mutta toisaalta myös mahdollisuus. Suomen eristyneisyyden aika oli ohi ja sodanjälkeinen

⁸² Ralph Enckell Ralf Törngrenille 4.6.1956. 21/35, UKA; Törnudd 2003, 351–361; Soikkanen 2003, 192.

⁸³ HS 24.10.1956.

⁸⁴ Paasikiven pvk. 15.12.1955.

⁸⁵ Paasikiven pvk. 2.2.1954.

⁸⁶ Paasikiven pvk. 27.3.1956.

ulkopoliittinen poikkeustila päättyi Porkkalan palautukseen ja Suomen jäsenyyteen sekä pohjoismaisessa neuvostossa että Yhdistyneissä kansakunnissa. Helsingin Sanomien pääkirjoituksessa joulukuussa 1955 tämä todetaan juhlallisin sanakääntein mahdollisuutena oman aseman parantamiseen ja vakiinnuttamiseen:

”Täten on vihdoon esteet raivattu maamme pääsylvä itsenäisten kansakuntien yleismaailmalliseen järjestöön, mihin se peruskirjan ehdot täyttäen on täysin oikeutettu.

Tapaus on käänteentekevä kansainväliselle asemallemme sodanjälkeisessä maailmassa ja myönteinen ilmiö samassa mielessä kun on alueellisen eheytemme palauttaminen Porkkalan takaisin saannin kautta ja ulkopoliittinen liikkuma-alamme laajentuminen liittymisemme kautta pohjoismaiseen neuvostoon.”⁸⁷

Suomen YK-jäsenyys antoi mahdollisuuden Suomen ulko- ja turvallisuuspoliittisen aseman vahvistamiseen, pesäeron ottamista itäblokkiin ja omien ulkopoliittisten tavoitteiden ajamiseen. YK:n kautta Suomen oli mahdollista lisätä kahdenvälisiin neuvostosuhteisiin multilateraalinen pilari, jonka ansiosta Suomi ei enää olisi niin alttiina Neuvostoliiton politiikan suhdannevaihteluille kuin aiemmin. Samanlaista taktiikka Suomessa käytettiin myöhemminkin esimerkiksi Euroopan turvallisuus- ja yhteistyökongressin (Etyk) valmistelujen yhteydessä 1970-luvulla. Samalla tapaa kuin turvallisuuskongressialoitteessa, myös YK:ssa yli kymmenen vuotta aiemmin Suomen ja Neuvostoliiton välisten suhteiden multilateralisointi piti kuitenkin kääriä niin houkuttelevaan suuremman kokoluokan pakettiin, että Neuvostoliiton olisi vaikea siitä kieltäytyä.⁸⁸

Enckell lähestyi Suomen YK-jäsenyyttä tältä kannalta hahmotellessaan Suomen mahdollisia toimintatapoja YK:ssa kesällä 1956. Tavoitteena oli Suomen puolueettoman aseman vahvistaminen ja levittäminen maailman tietoisuuteen. YK oli tämän tavoitteen kannalta otollinen alusta, mutta sen saavuttaakseen oli Suomen luotava oma linja ja torjuttava ainakin suorat yritykset siihen vaikuttamiseksi.⁸⁹ Max Jakobson totesi lokakuussa 1969 Kekkoselle, pohtiessaan Suomen ensimmäisen YK:n turvallisuusneuvostokaudesta saatujen kokemusten merkitystä, puolueettomuuspolitiikan olleen oikeastaan peitenimi, jolla tarkoitettiin kykyä itsenäiseen päätöksentekoon. Turvallisuusneuvostossa tämä puolueettomuuspolitiikka oli asetettu tuliko-keeseen, jotta sen kansainvälinen uskottavuus kasvaisi.⁹⁰ Vuonna 1956 Suomen

⁸⁷ HS 16.12.1955, pk.

⁸⁸ Turvallisuuskongressialoitteesta kts. esim. Rentola 2005, 64.

⁸⁹ Ralph Enckell Ralf Törngrenille 4.6.1956. 21/35, UKA.

⁹⁰ Max Jakobson Urho Kekkoselle (päiväämätön) lokakuu 1969. Vuosikirja 1969, UKA.

puolueetomuuspolitiikka oli vasta hahmottumassa, mutta YK:ssa ennen kaikkea itsenäinen päätöksentekon asettui uudella tavalla näkyväksi ja arvioinnin alaiseksi. Suomen oli torjuttava Neuvostoliiton vaikutusyritykset ja erottauduttava itäryhmästä kohti Pohjoismaita ja muita puolueettomia maita, jotta usko itsenäiseen päätöksentekoon vahvistuisi niin Suomessa kuin ulkomailla. Tämä olisi tehtävä kuitenkin niin, ettei siitä aiheutuisi kohtuutonta haittaa Suomen idänsuhteisiin ja näin ollen se piti esittää Neuvostoliitolle suotuisassa valossa.⁹¹

YK:ssa valtiot identifioidaan ennen kaikkea erilaisiin äänestysryhmiin (caucusing group), jotka kokoontuvat enemmän tai vähemmän säännöllisesti sopimaan linjauksistaan YK:n yleiskokouksissa. Nämä ryhmittymät ovat muuttuneet ajan saatossa hyvinkin paljon, mutta Thomas Hovetin vuonna 1960 julkaistussa ensimmäisessä YK:n sisäisiä ryhmittymiä käsittelevässä tutkimuksessa *Bloc Politics in the United Nations* äänestysryhmiä laskettiin olleen kahdeksan: Aasialais-Afrikkalainen, Arabivaltioiden, Afrikan, Benelux-maiden, Brittiläisen kansanyhteisön, Latinalaisen Amerikan, Skandinavian ja Länsi-Euroopan ryhmät. Näiden lisäksi YK:ssa oli ainoana täysin yhtenäisenä ryhmittymänä Neuvostoliiton blokki, joka äänesti ja toimi yhtenä yksikkönä yhdeksän äänensä turvin. Hovet ei kuitenkaan laskenut vielä tässä vaiheessa Suomea erityisesti Suomen poliittisen asemansa takia yhteenkään äänestysryhmään, vaikka Suomella oli toki yhteyksiä Skandinaaviseen ryhmittymään.⁹² Myös Suomessa ymmärrettiin heti tuoreeltaan Skandinaavisen tai Pohjoismaisen yhteistyön hankaluus.

Pohjoismaat olivat Suomen kannalta luonnollisin identifoutumisen kohde, mutta ongelmana oli se, että Pohjoismaiden ulko- ja turvallisuuspoliittiset ratkaisut erosivat toisistaan merkittäväällä tavalla Suomen ja Ruotsin ollessa puolueettomia ja Norjan, Tanskan ja Islannin kuuluessa Natoon. Enckell katsoi, ettei Pohjoismainen solidaarisuus tai Pohjoismaiden keskenään sopima äänestyspäätös tästä syystä riittänyt perusteeksi Neuvostoliiton painostusta vastaan. Näin ollen Enckell hahmotteli Suomen puolueettomuuden linjaan paremmin sopivaa, sekä Neuvostoliitolle helpommin myytävää, puolueettomien maiden yhteistoimintaa YK:ssa. Euroopan puolueettomista valtioista Itävalta ja Irlanti olivat Suomen tavoin uusia jäsenmaita Ruotsin ollessa ainut paikkansa jo YK:ssa vakiinnuttanut valtio. Enckell piti näistä valtioista erityisesti Irlannin kanssa tehtävää yhteistyötä merkittävänä, sillä se oli kaukana ja Neuvostoliitolla ei ollut siihen vaikutusvaltaa. Samalla tapaa Enckell mainitsee jopa mahdollisuuden, että tämän tapainen puolueettomuuteen perustuva yhteistoiminta leviäisi ja houkuttelisi muita maita, kuten pohjoismaat, piiriinsä sekä ”jouduttaisi jo nyt käynnissä olevaa Länsi-Euroopan pasifioitumisprosessia”. Näin ollen puolueettomien maiden yhteistoiminta palvelisi Neuvostoliiton etuja ja sen

⁹¹ Ralph Enckell Ralf Törngrenille 4.6.1956. 21/35, UKA

⁹² Hovet 1960, 30–32, 73–74; Gaiduk 2012, 244–247.

täysimääräinen toteuttaminen edellytti myös Moskovan ymmärrystä siitä, että ”Neuvostoliiton ei pidä tämän jälkeen yrittää millään lailla vaikuttaa Suomeen”. Taitavasti toimeenpantuna sekä Neuvostoliiton että Suomen etuja ajavana aloitteena puolueettomien maiden yhteistoiminta voisi Enckellin mukaan jopa ratkaista ”itärajakysymyksemme”, jolla Enckell tarkoitti Karjalan palautusta.⁹³

Enckellin hahmottelema YK-politiikassa Suomen vähäisestä ulkopoliittisesta liikkumavarasta pyrittiin ottamaan kaikki mahdollinen hyöty irti. Heittäytymällä Neuvostoliiton rauhanomaisen rinnakkaiselon näyteikkunan rooliin, jonka merkitys oli tosin Enckellin mukaan liennytyksen mukana vähenemässä, ja korostamalla Neuvostoliittoon ”puolueettoman ryhmän” leviämisen mahdollisuuksia myös muualle Pohjolaan sekä Länsi-Eurooppaan, Suomi voisi perustella YK-politiikan linjan, jonka perimmäinen tarkoitus olisi liikkumavan lisäämisen Neuvostoliittoon ja Suomen valtiollisen aseman lujittaminen ”ennennäkemättömällä tavalla”.⁹⁴ Jos tämän YK-politiikan perusteet saataisiin Neuvostoliitossa hyväksytyiksi, niin samalla kun Suomen toiminta YK:ssa merkittävästi helpottuisi, tulisi Suomen riippumattomuus Neuvostoliitosta korostetuksi länessä. Suomen YK-politiikassa hyvät naapurisuhteet tarkoittivat omaa ulkopoliittisen linjan pitämistä ja sen varmistamista, ettei yhteistoimintaan tai painostukseen antauduta. Niin kauan kuin Suomi itse voisi, mahdolliset seuraukset toki huomioiden ja punnitien, päättää oman ulkopoliittisen toimintalinjasta olivat suhteet hyvät eikä tätä periaatetta tarvinnut myöskään naapurilta salata. Hyvien naapurisuhteiden ylitsevuotava retoriikka ja käytäntö tulivat kuvaan mukaan vasta myöhemmin.

Geneven hengen kansainvälinen suojasää ja siitä kummunnut optimismi jäi kuitenkin lyhytaikaiseksi, kun syksyn 1956 kaksoiskriisi Unkarissa ja Egyptin Suezillä ajoivat kylmän sodan tilanteen taas lähelle suursodan syttymistä. Egyptissä Israel, Iso-Britannia ja Ranska hyökkäsivät maahan Egyptin presidentti Gamal Abdel Nasserin päätettyä kansallistaa Suezin kanavan ja Unkarissa lähinnä alhaalta kansalaisyhteiskunnasta kummunnut pyrkimys sosialistisen järjestelmän uudistamiseen päättyi Neuvostoliiton väliintuloon.⁹⁵ Näistä kysymyksistä erityisesti Suezin tilanne muodostui YK:n kannalta tärkeäksi, sillä sitä rauhoittamaan perustettiin YK:n ensimmäinen varsinainen rauhanturvaoperaatio, jossa YK sai aiempien tarkkailutehtävien sijaan myös vastuun alueen turvallisuuden ylläpitämisestä. Tätä tarkoitusta varten se keräsi jäsenmailtaan joukko-osastoja, jotka voisivat neutraalin tarkkailun ja raportoinnin sijaan myös valvoa rauhaa.⁹⁶ Näiden kriisien takia YK:n yleiskokous kokoontui suunniteltua aikeisemmin kahteen hätäistuntoon lokakuussa 1956. Suomi

⁹³ Ralph Enckell Ralf Törngrenille 4.6.1956. 21/35, UKA. Kaikki lainaukset ko. kirjeestä.
⁹⁴ *ibid.*

⁹⁵ kts. esim. Furusenko & Naftali 2006, 114–137; Gaiduk 2012, 215–222.

⁹⁶ Bellamy, Williams & Griffin 2010, 83–85, 175–179.

yhdessä muiden uusien jäsenmaiden kanssa joutui keskelle kylmän sodan ideologista taistelua kysymyksissä, joissa idän ja lännen väliset mielipiteet erosivat jyrkästi toisistaan.

YK:n toiminta oli mahdollista Egyptissä lähinnä siitä syystä, että Neuvostoliitto ja Yhdysvallat olivat Suezin tilanteessa samoilla linjoilla ja myös Egypti hyväksyi rauhanturvaajat, kun taas Unkarin tilanteesta ei yhteisymmärrystä löytynyt, eikä näin ollen myöskään YK pystynyt käytännön toimiin. Sen sijaan Suomen YK-politiikan kannalta Unkarin kysymys muodostui merkittäväksi, sillä siinä suurvallat olivat aidosti vastakkain ja Suomen tuli päättää minkä linjan se ottaisi YK:n yleiskokouksen äänestyksissä. Suojasää oli päättynyt ja Kekkonen tilitti pessimistisiä tuntojaan pojalleen Tanelille: ”[h]irveät ajat ovat käsillä. Jouduimme YK:hon liian aikaisin”.⁹⁷ Jännittynyt kansainvälinen tilanne ei kuitenkaan tarkoittanut Enckellin hahmotteleman YK-politiikan täydellistä hylkäämistä, vaikka sen toimeenpano eittämättä hankaloitui ja jossain määrin lykkääntyi yleisen tilanteen takia, jossa myös Suomen toimintaan kiinnittyi erityistä kiinnostusta. Erityistä puolueettomien maiden ryhmää ei YK:hon syntynyt, mutta rauhanturvaamisessa Euroopan puolueettomat valtiot saivat kokoaan suuremman roolin ja siitä kehittyi Suomessa, Ruotsissa, Itävallassa ja Irlannissa tärkeä ulkopoliittinen työkalu kylmän sodan maailmassa.

6 YK:n rauhanturvaperiaatteiden luominen ja Suomen rooli

Suezille marraskuussa 1956 perustetun YK:n ensimmäisen varsinaisen rauhanturvaamisoperaation käynnistymisen aattona, päivää ennen ensimmäisten rauhanturvaajien saapumista Egyptiin, joukkojen organisoinnista vastannut YK:n alipäälliköksi Ralph Bunche kertoi Ison-Britannian YK-edustaja Pierson Dixonille joukko-osaston olleen ”kaikkien aikojen suosituin sotilasosasto ikinä”.⁹⁸ Halukkaiksi joukkoja luovuttajiksi ilmoittautui 24 valtiota, joista matkaan valikoitui Suomen lisäksi Kolumbia, Brasilia, Intia, Indonesia, Ruotsi, Norja, Tanska ja Jugoslavia sekä Egyptin kansainyhteisön maihin kohdistamasta epäluulosta huolimatta vielä

⁹⁷ Suomi 1992, 64. Juhani Suomen lainaus Urho Kekkonen ja Taneli Kekkonen välisestä kirjeenvaihdosta 9.11.1956 kts. Suomi 1992, nootti 23 s. 620.

⁹⁸ New Yorkista Lontooseen 14.11.1956, telegram No: 1233 of November 14. FO 371/118873, TNA.

Kanada.⁹⁹ YK oli luomassa uutta tapaa vastata kansainvälisiin kylmän sodan kriiseihin ja tämä yritys herätti kiinnostusta, varsinkin kun Neuvostoliitto ja Yhdysvallat näyttivät olevan alkuun enemmän tai vähemmän samalla puolella asiassa. Joukkojen lähettämislähtö oli kuitenkin kiire, sillä Moskova oli alun epäröinnin jälkeen ja saatuaan Unkarin kansannousun hallintaansa uhannut ydinpommeilla Lontoota ja Pariisia sekä vielä omien ”vapaaehtoisten” lähettämislähtöä Egyptiin, jos Ranskan, Ison-Britannian ja Israelin joukot eivät vetäytyisi alueelta. Näin ollen Neuvostoliiton sijaan YK-joukkojen oli määrä astua vetäytyvien joukkojen tilalle ja ottaa vastuu kaupallisesti ja maailmanpoliittisesti merkittävän Suezin kanava-alueen rauhoittamisesta.¹⁰⁰

Suezille perustettu monikansallinen joukko-osasto UNEF (United Nations Emergency Force) oli konkreettinen askel kohti YK:n kasvua siihen rooliin, johon se peruskirjansa mukaan kansainvälisessä politiikassa kuului.¹⁰¹ Operaatio oli ad hoc –perusteinen niin kuin myös myöhemmät rauhanturvaoperaatiot, mutta siinä käytönotettuja toimintatapoja sovellettiin myös sen jälkeen perustetuissa rauhanturvaoperaatioissa kylmän sodan aikana. UNEF ei kuitenkaan ollut ensimmäinen monikansallinen sotilaallinen operaatio, vaan myös sillä oli juurensa. Kansainliitto ja erillinen puuttumattomuuskomitea lähettivät sotilasedustajia jo Espanjan sisällissotaan (1936–1939) valvomaan Espanjan rajoja sekä ulkomaalaisten vapaaehtoisten evakuoimintaa, mukanaan noin 50 suomalaista upseeria. Näistä kenraalimajuri Bruno Jalander toimi Kansainliiton alaisen sotilaskomission johtajana.¹⁰² YK oli puolestaan lähettänyt sotilastarkkailijoita jo vuodesta 1947 lähtien, jolloin perustettiin UNSCOB (United Nations Special Committee on the Balkans) valvomaan ulkopuolisten, lähinnä kommunistisen Jugoslavian, puuttumista Kreikan sisällissotaan. Seuraavana

⁹⁹ *The Blue Helmets* 1985, 54; Luard 1989, 42–43. Pierson Dixonin sähköpostin mukaan hyväksyttäjää maita oli 14. marraskuuta vasta Kolumbia, Intia, Ruotsi, Norja, Tanska, Suomi ja Jugoslavia. Brasilia, Indonesia hyväksyttiin siis myöhemmin ja Neuvottelut Kanadan osanotosta oli vielä kesken. Samoin Dixonin sähköpostissa puhutaan 21 valtiosta, jotka olivat valmiita luovuttamaan sotilaitaan, vaikka lopullinen luku oli 24. YK:n sihteeristössä näistä karsittiin heti esim. Uusi-Seelanti, joka oli liian brittimielinen tullakseen hyväksytyksi.

¹⁰⁰ New Yorkista Lontooseen 14.11.1956, telegram No: 1233 of November 14. FO 371/118873, TNA; Hahn 2004, 205–207; Luard 1989, 37–38; Bickerton 2009, 103.

¹⁰¹ YK:n peruskirjan ensimmäisen artiklan, jossa määritellään YK:n päämäärät, ensimmäisenä päämääränä on: ”ylläpitää kansainvälistä rauhaa ja turvallisuutta ja siinä tarkoituksessa ryhtyä tehokkaisiin yhteisiin toimenpiteisiin rauhaa vaarantavan uhan poistamiseksi ja sen syntymisen ehkäisemiseksi sekä hyökkäystoimien tai muiden rauhanrikkomisten tukahduttamiseksi sekä rauhanomaisin keinoin sopusoinnussa oikeudenmukaisuuden ja kansainvälisen oikeuden kanssa sovittaa tai selvittää kansainväliset riidat ja tilanteet, jotka saattavat johtaa rauhan rikkoutumiseen”. *Yhdistyneiden Kansakuntien peruskirja & Kansainvälisen tuomioistuimen perussääntö* 2015, 13.

¹⁰² Juusela 2003, 44–46, 72–78.

vuonna perustettiin tunnetumpi ja yhä tänä päivänä toiminnassa oleva UNTSO (United Nations Truce Supervision Organization) valvomaan Israelin ja sitä ympäröivien arabimaiden aseleposopimuksia sekä UNMOGIP (United Nations Military Observer Group in India and Pakistan) valvomaan Intian ja Pakistanin tulitaukoa Kashmiriin. Myös Korean sotaa 1950–1953 oli sodittu Neuvostoliiton turvallisuusneuvoston boikotin mahdollistamana YK:n lipun alla. Tästä huolimatta UNEF aloitti uuden ajan YK:n rauhanturvaamisessa, sillä aiemmista lähinnä tarkkailuun ja raportointiin perustuvista operaatioista sekä Korean sodan, lähinnä vain nimellisesti YK:n alaisesta, sotilasoperaatiosta poiketen UNEF:in vastuulla oli rauhan tuominen ja säilyttäminen Egyptissä.¹⁰³

Vaikka Suezin operaatio muodostui varsin suosituksi ja halukkaita osallistujia ei ollut vaikea löytää, varsinkin kun Yhdysvallat ja Neuvostoliitto tukivat sen perustamista, operaation luomisessa näkyi heti alkuun rauhanturvaamisen läntinen luonne. Tämä tuli selväksi viimeistään sen jälkeen, kun Neuvostoliitto alkoi suhtautua sen rahoitukseen ja toimintaperiaatteisiin entistä kriittisemmin.¹⁰⁴ Samalla Suezin operaatiossa heijastui myös pikkuhiljaa alkanut suurempi kylmän sodan painopisteen muutos Euroopasta kohti Lähi-itää, Aasiaa ja Afrikkaa. Tämän muutos, joka liittyi entisten siirtomaavaltujen alta dekolonisoituihin ja itsenäistyneisiin valtioihin, muodostui kylmän sodan ajan rauhanturvaamisen pätehtäväksi. Valtaosa operaatioista muodostettiin tämän maailmanpoliittisen rakennemuutoksen aiheuttamien konfliktien hillitsemiseksi erityisesti Lähi-idässä, jossa molemmat suurvallat tunnistivat paikallisten konfliktien eskaloitumisen vaaran globaaliksi suursodaksi ja YK:n turvallisuusneuvostoon syntyi riittävä konsensus ennaltaehkäisevien toimenpiteiden suorittamiseksi.¹⁰⁵ Tämä muutos ei ollut vielä 1950-luvulla kovinkaan selvästi nähtävillä, mutta sen sijaan rauhanturvaamisen kehittyminen ennen kaikkea länsimaiden yhtenäisyyden ja intressien turvaamiseksi ymmärrettiin myös Suomessa ja tämä kuva vain vahvistui kokemusten karttuessa. Rauhanturvaamisen läntinen perusluonne aiheutti suomalaiseseen päätöksentekoon ristiriitoja ja painetta, jossa sisä- ja ulkopoliittikka sekoittuivat, eikä operaatioon osallistuminen ollut missään mielessä itsestään selvää tai edes erityisen suosittua.¹⁰⁶

¹⁰³ Bellamy, Williams & Griffin 2010, 83–85, 175–179.

¹⁰⁴ Kts. luku ”YK:n rauhanturvaperiaatteiden luominen ja Suomen rooli” kappale ”Rauhanturvaajat Suezilla palauttamaan läntisen maailman yhtenäisyys”.

¹⁰⁵ Bellamy, Williams & Griffin 2010, 85; Gaiduk 2012, 221–222.

¹⁰⁶ Kts. luku ”YK:n rauhanturvaperiaatteiden luominen ja Suomen rooli” kappale ”Suomalainen päätöksenteko ja ristiriidat”, ”Yritys irtaantua jo ennen lähtöä” ja luku ”Suomen maine, kylmän sodan epävarmuudet ja operaatioista vetäytymisen vaikeudet” kappale ”Maineenhallinnan ongelmat”.

Suezin kriisistä sekä sinne perustetusta rauhanturvaoperaatiosta löytyy läjäpäin kansainvälistä tutkimuskirjallisuutta kaikkien osapuolten näkökulmasta¹⁰⁷ ja myös Suomen osuudesta Suezin rauhanturvaamiseen on kirjoitettu suhteellisen paljon. Näissä Suomea käsittelevissä kirjoissa on myös todettu sen aiheuttaneen epävarmuuksia ja ristiriitoja. Aiemman tutkimuksen perusteella tämä näkyi ulkopoliittisessa päätöksenteon tasolla erityisesti siinä vaiheessa, kun keväällä 1957 Suomessa pohdittiin uuden komppanian perustamista ja toisaalta lehdistössä, joista osa epäili joukkojen lähettämistä tuoreeltaan, sekä eduskunnassa, jossa ennen kaikkia SKDL:n taholta operaatiota vähintään kummasteltiin.¹⁰⁸ Epäilyt, vastustus ja epävarmuus osallistumisen suhteen heräsivät kuitenkin myös ulkopoliittisessa eliitissä käytännössä saman tien suomalaisten luvattua alustavasti lähettää komppanian ja myös tämä lupaus kumpusi ennen kaikkea kieltäytymisen vaikeudesta, eikä niinkään erityisistä ulkopoliittisista pyrkimyksistä tai tavoitteista. Suomalaisen rauhanturvaamisen alkua oli ennemmin vahinko kansainvälisen politiikan pyörteisiin joutuneessa Suomessa kuin minkäänlainen ulkopoliittinen tai edes YK-poliittinen linjaveto. Vasta osallistumisen jälkeen suomalaisessa ulkopoliittisessa eliitissä ryhdyttiin näkemään ja ymmärtämään myös sen mukanaan tuomia hyötyjä. Tätä epävarmuutta sekä suoranaista vastustusta ja sen syitä, jotka pohjimmiltaan kumpuavat rauhanturvaamisen kansainvälisestä taustasta, on syytä korostaa. Suezin kysymyksen käsittely YK:ssa rauhanturvaajineen on monesti varsinkin historian yleistöksissä nähty turhan helppona ja mutkattomana ratkaisuna Unkarin vaikeuksiin verrattuna.¹⁰⁹

Kylmän sota ja Suez

Tilanne Suezilla oli kehittynyt huononpaan suuntaan pitkän ajan kuluessa väärin tilannekuvien, risteävien tavoitteiden ja eriävien intressien sekä odottamattomien

¹⁰⁷ Kts. esim. Zelikow, Philip., and Ernest R. May (toim.): *Suez Deconstructed : an Interactive Study in Crisis, War, and Peacemaking*. Brookings Institution Press, 2018. Kyseissä teoksessa kaikkien osapuolten näkökulmat on kerätty laajan kirjoittajajoukon toimesta samoihin kansiin.

¹⁰⁸ Valla & Kronlund 1997, 121–127; Liesinen 2018, 445–450, Reinimaa 2006, 31–35. Kalle Liesinen on nimennyt Suezia käsittelevän alaluvun kuvaavasti ”Seikkailu Siinailla”.

¹⁰⁹ Suezin operaatio on aika ajoin taipunut turhankin mutkattomaksi lähtöpisteeksi sekä aktiiviselle puolueettomuuspolitiikalle että tarinalle rauhanturvaamisen suurvallasta. Tämä näkyy ennen kaikkea Suomen kylmän sodan ajan historian yleistöksissä, joissa Suez oli osoitus Suomen halusta osallistua aktiivisesti YK:n toimintaan eikä päätöksentekoon liittynyt juuri ongelmia, tai jopa Kekkosen ajan ulkopoliittikan aktiivisemmasta otteesta. Samaa on nähtävissä myös joissain rauhanturvaamista käsittelevissä kirjoissa, jossa Suez oli ensimmäinen askel kohti rauhanturvaamisen suurvallan roolia. Kts. esim. Soikkanen 2003, 193; Visuri 2010, 36; Visuri 2013, 176–178, Kallenautio 2005, 19–20; Holma 2012, 32–38; Penttilä 1988, 104–106.

seurausten ajaessa tilannetta kohti vääjäämätöntä räjähdystä. Samalla se oli lähtölaukaus kylmän sodan levittäytymiselle kolmanteen maailmaan ja Lähi-itään, vaikka muodollisesti sekä Neuvostoliitto että Yhdysvallat olivat samalla puolella YK-operaatiota perustettaessa. Tilanne ei ollut aivan yksiselitteinen myöskään Egyptissä, jossa presidentti Gamal Abdel Nasser näki kommunistit vihollisinaan ja etsi ennen kaikkea Yhdysvalloista tukea, mutta ajautui Neuvostoliiton liittolaiseksi sekä Ison-Britannian pääministerin Anthony Edenin mielessä uudeksi Hitleriksi, joka tuli pyssyttää ennen kuin oli liian myöhäistä.¹¹⁰

Nikita Hruštšov, joka pyrki löytämään liittolaisia kolmannelta maailmalta, sai taloudellisesta yhteistyöstä käynnistyneen Egyptin ja Neuvostoliiton lähentymisen todella käyntiin sopimalla aseiden viennistä Egyptiin. Nasser, joka katsoi tarvitsevansa moderneja aseita vahvistaakseen asemiaan Lähi-idässä lähinnä Sudania ja Israelia vastaan, oli kuitenkin toivonut lähinnä Yhdysvalloilta apua. Tässä tarkoituksessa Nasser pelasi kylmän sodan epävarmuuksilla ja totesi Yhdysvaltain lähettiläelle saavansa aseet joka tapauksessa Neuvostoliitosta. Yhdysvaltain ulkoministeri John Foster Dullesin mielestä oli jokseenkin moraalitonta olla valitsematta puoltaan kylmässä sodassa, eikä pitänyt Nasserin pelaamisesta. Samalla Yhdysvaltojen oli myös pidettävä huoli, ettei sen suhde Israeliin ja Isoon-Britanniaan kärsisi asekauppojen seurauksena. Tästä syystä Dulles ei ollut valmis suoralta kädeltä lupaamaan Nasserille tämän haluamia aseita. Aika ajoi Yhdysvaltojen ja lännen ohi, kun Neuvostoliitto tarjosi modernia aseteknologiaa hyvillä ehdoilla ja epäröivä Nasser tarttui syksyllä 1955 tähän tarjoukseen.¹¹¹

Asekauppojen ohella Suezin kriisiin johtaneen kehityksen kulminaatiopisteenä oli Yhdysvaltojen hallinnon päätös olla tukematta Nasseria Egyptille tärkeän Assuanin padon rakentamisessa. Nasser pyrki painostamaan länttä ja maailmanpankkia jälleen kylmän sodan vastakkainasettelulla ja laittaakseen vauhtia neuvotteluihin Egypti tunnusti Kiinan kansantasavallan keuhällä 1956. Se oli kuitenkin virhe, sillä Nasserin motiiveista epävarma Yhdysvaltain kongressi perääntyi tämän seurauksena lopullisesti patohankkeesta. Kun myöskään Neuvostoliitto ei ollut suoralta kädeltä valmis rahoittamaan patoa tarvitsi Egypti kovaa valuuttaa aloittaakseen itse rakentamisen. Tämä mielessään Nasser päätti kansallistaa Suezin kanavan, joka taloudellisesti erittäin merkittävänä kauttakulkupaikkana oli suurimmalta osin yksityisten ranskalaisten osakkeenomistajien sekä Ison-Britannian valtion omistuksessa.¹¹²

Ranskassa ja Isossa-Britanniassa kansallistamiseen reagoitiin raivoisesti ja maat katsoivat sotilaallisen intervention välttämättömäksi. Näin ollen ne solmivat salaisen

¹¹⁰ Fursenko & Naftali 2006, 83–92, 119–137; McCourt 2014, 59–67; Hahn 2004, 200–203.

¹¹¹ Fursenko & Naftali 2006, 57–82; Saivetz 2018, 34–40.

¹¹² Fursenko & Naftali 2006, 83–92, 119–137; McCourt 2014, 59–67; Hahn 2004, 200–203.

sopimuksen Israelin kanssa hyökkäyksestä Egyptiin. Sopimuksen mukaan Israel aloittaisi hyökkäyksen Siinain niemimaalla ja sen perusteella Ranska ja Iso-Britannia esittäisivät uhkavaatimuksen joukkojen vetäytymisestä kanava-alueelta. Kun Nasser kieltäytyisi vaatimuksesta alkaisi Ison-Britannian ja Ranskan sotilasoperaatio kanavan kauttakulun turvaamiseksi ja Nasserin syrjäyttämiseksi. Operaation käynnistyttyä Ranska ja Ison-Britannian joutuivat kuitenkin huomaamaan Yhdysvaltojen presidentti Dwight Eisenhowerin asettuvan liittolaisiaan ja operaatiota vastaan samaan aikaan käynnissä olleista presidentinvaaleista huolimatta. Myös Moskova alun epäroinnin ja Unkarin tilanteen ensisijaisuuden jälkeen antoi tukensa Nasserille. Todellisten vaihtoehtojen puutteessa Hruštšov päätti käyttää ydinaseiden pelkoa hyväkseen ja uhkasi Pariisia ja Lontoota ydinaseilla, joita Neuvostoliitolla ei todellisuudessa ollut käytössä. Samaan aikaan Moskova lähestyi Washingtonia ehdotuksella yhteisestä interventtiosta Egyptissä. Jos Washington kieltäytyisi ehdotuksesta paljastuisi Eisenhowerin kaksinaamaisuus ja Neuvostoliitto saisi vähintään propagandavoiton.¹¹³

Vielä 1950- ja 60-luvun vaihteessa Eurooppa ja erityisesti Berliinin kysymys, joka kriisiytyi erityisesti vuosina 1958 ja 1961 päättyen jälkimmäisen kriisin seurauksena Berliinin muurin rakentamiseen länsi-Berliinin ympärille, olivat kylmän sodan keskiössä. Ideologisen kamppailun painopiste oli kuitenkin jo samaan aikaan valumassa kohti kolmatta maailmaa. Vaikka Neuvostoliiton aktiivisin kolmannen maailman intervention kausi sijoittui 1970- ja 1980-luvuille, jolloin Vietnamin sodan vakuuttamina neuvostojohdo alkoi todella uskoa kommunistien mahdollisuuksiin kehittyvissä maissa, näkyi painopisteen muutos jo heti Stalinin kuoleman jälkeen.¹¹⁴ Neuvostoliiton johtokolmikoon, troikan, tärkeimmäksi johtajaksi noussut Nikita Hruštšov valisti Neuvostoliiton kommunistisen puoleen 20. puoluekokouksessa vuonna 1956 tovereitaan kolmannen maailman mahdollisuuksista tuomittuaan ensin Stalinin terrorin ja hahmoteltuaan mahdollisuuksia kapitalismin kukistamiseen rauhanomaista tietä. Hruštšovin mukaan Stalin oli tehnyt kohtalokkaan virheen jättäessään dekolonisoituvan kolmannen maailman vaille riittävää huomiota ja uskoi sosialismin tulevaisuuden ratkaistavan juuri näillä alueilla. Samalla Neuvostoliitto koki kuitenkin ensimmäisen suuren takaiskunsa Kiinassa, jossa Mao ei suostunut Hruštšovin ja Moskovan ohjaukseen, vaan alkoi rakentaa omaa versiotaan kommunismista.¹¹⁵

Lännessä ja myös Suomessa Suezin kysymystä katsottiin vahvasti eurooppalaisten ja angloamerikkalaisten silmälasien läpi. Neuvostoliiton pelättiin piirittävän Euroopan Pohjois-Afrikan kautta iskien sieltä pehmeään selustaan. Näitä mielialoja suurlähettiläs Rafael Seppälä kuvaili Kekkoselle salaisessa raportissaan Ranskasta:

¹¹³ *ibid.*

¹¹⁴ Westad 2018, 261–286; Duara 2013, 96.

¹¹⁵ Westad 2007, 68–72.

”Yhdysvaltojen toivotaan vähitellen toipuvan ’sentimentaalisesta antikolonialismistaan’ ja huomaavan, että Atlantin liiton synnyttyä Länsi-Euroopan rajojen turvaamiseksi, Neuvostoliitto on hyökännyt heikompaan sivustaan ja tehnyt siellä läpimurron, uhaten selkäpuolelta, Pohjois-Afrikasta, ei vain mainittua puolustusjärjestelmää, vaan Euroopan taloudellisia ja poliittisia intressejä.”¹¹⁶ Myös Suomen puolustusvoimissa tämä pelko Neuvostoliiton mahdollisesta offensiivista Pohjois-Afrikasta otettiin tosissaan ja esimerkiksi operatiivisen osaston salaisessa oppaassa *Neuvostoliiton aseelliset voimat* (1961) spekulointiin Suezin ja Välimeren merkitystä Neuvostoliiton sotastrategiassa Eurooppaa ja Yhdysvaltoja vastaan:

”Kokemus on osoittanut, että Eurooppaa ei ole vallattu, ellei myös Pyreneitten niemimaa ole hyökkääjän hallussa. Jos mielitään poistaa välitön uhka, on hallittava ennen kaikkea koko Välimeren aluetta. Tämä vaatii toisaalta Gibraltarin, toisaalta Suezin valtaamista. Viimeksimainittu operaatio edellyttää Länsi-Eurooppaan tehtävän hyökkäyksen kanssa samanaikaisesti offensiivisia Keski-Itään tavoitteina Persian lahti ja Suez. Tämä Gibraltarin – Suezin strateginen hyökkäys muodostaa suuren pihdin, joka ottaa puserruksiinsa Länsi-Euroopan, Keski-idän ja koko Välimeren alueen. Se on suoritettavissa maavoimilla, vaikka vihollisella on merellä ylivoima. Afrikan pohjoisrannikko ja Marokon alue menettävät tällöin merkityksensä Euroopan takaisinvaltausyrityksissä.”¹¹⁷

Seppälän mukaan Ranskassa ajateltiin, että epäonnistuneenakin Ranskan ja Ison-Britannian voimannäyte Suezilla oli ”ainakin tilapäisesti häirinnyt Neuvostoliiton laajakantoista toimintaa Keski-Idässä ja Pohjois-Afrikassa.” Tämä teki Seppälän mukaan myös Ison-Britannian pääministeri Anthony Edenin ”oudon politiikan ymmärrettäväksi”.¹¹⁸

Seppälän arvio osui oikeaan. Lähi-idän merkityksen nousu kylmän sodan keskiöön näkyi, kun Ison-Britannian YK-lähettiläs Pierson Dixon perusteli maansa toimintaa Yhdysvaltojen kollega Henry Cabot Lodgelle itsepuolustuksena. Neuvostoliiton soluttautuminen alueella oli pidemmällä kuin Yhdysvallat uskoi ja Neuvostoliiton avustuksella arabivaltiot suunnittelivat hyökkäystä Israeliin. Ilman välittömiä toimia olisi voitu joutua tilanteeseen, jossa Neuvostoliitto tukisi arabeja, lännen joukot eivät olisi valmiina ja kolmas maailmansota olisi ovelta.

Eisenhowerin hallinnossa nähtiin Neuvostoliiton aiheuttavan vaaran Lähi-idän vakaudelle ja ennen kaikkea sen läntisille siteille ja öljyn tuonnille, mutta pidettiin

¹¹⁶ P. M. tilanteesta Suez-operaation jälkeen, R. R. Seppälä 24.11.1956. 21/45, UKA.

¹¹⁷ Neuvostoliiton aseelliset voimat 1 osa 1961. Erikoisjärjestelmiin kootut asiakirjat; Mietintöjä ja näkökohtia (1949–66), T-26965, KA.

¹¹⁸ P. M. tilanteesta Suez-operaation jälkeen, R. R. Seppälä 24.11.1956. 21/45, UKA.

kuitenkin myös sotilaallista operaatiota vääränä tai liioiteltuna toimenä. Sen lopputuloksena oli Neuvostoliiton vaikutusvallan hälyttävä kasvaminen erityisesti Egyptissä ja Syyriassa. Ison-Britannian ja Ranskan vaikutusvallan vähentyessä Yhdysvaltojen hallinto näki itsensä ainoana tahona, joka voisi ylläpitää lännen intressejä Lähi-idässä. Tässä yhteydessä Eisenhower painotti Unkarin tapauksen osoittavan, ettei yksikään pieni valtio voinut solmia läheisiä yhteyksiä Neuvostoliittoon, sillä se toimi tarvittaessa armottomasti pitääkseen sen vaikutuspiiriin joutuneet maat ruodussa. Sen sijaan YK osoitti Suezin tilanteessa tarvittavaa kykyä ja päättäväisyyttä, jonka ansiosta se oli nousemassa pienten valtioiden suojelijaksi maailmassa, joskin sen heikkoutena oli Neuvostoliiton veto-oikeus turvallisuusneuvostossa. Yhdysvaltojen hallinnossa kuitenkin pääteltiin, että YK ja erityisesti rauhanturvaaminen saattaisivat olla myös jatkossa hyödyllisiä.¹¹⁹

Rauhanturvaajat Suezilla palauttamaan läntisen maailman yhtenäisyys

Heti Suezin kriisin alkaessa Eisenhowerin tavoitteena oli palauttaa läntisen maailman yhtenäisyys tarjoamalla Isolle-Britannialle sekä Ranskalle mahdollisimman kunniakas tapa vetäytyä, ja tässä Kanada sekä YK saivat ottaa kaikkein näkyvimmän roolin niiden yleisen hyväksyttävyyden vuoksi. Sama ehdotus, joka kaatuisi Yhdysvaltojen esittämänä saattaisi mennä läpi Kanadan kautta ja ennen kaikkea YK:n pääsihteerin ajamana. Yhdysvaltojen ja Kanadan YK-delegaatiot päättelivät, ettei YK-joukot saaneet näyttää pelkältä lännen yritykseltä pelastaa kasvojaan ja tästä syystä joukot tuli koota muutaman modernin ja vähemmän ristiriitaisen armeija yhteistyönä. Tästä syystä turvallisuusneuvoston vakituiset jäsenet eivät voineet myöskään ottaa siihen osaa ja samalla varmistuisi, ettei lännen välirikkoa YK:ssa hyödyntänyt Neuvostoliitto lähettäisi omia ”vapaaehtoisiaan” alueelle. YK:n pääsihteri Dag Hammarskjöld oli tässä samoilla linjoilla.¹²⁰

Myös Dixonin mukaan sen hetkisessä tilanteessa oli tärkeintä katsoa eteenpäin, mutta Ison-Britannian ulkoasiainhallinto ei kuitenkaan ollut samalla linjalla Yhdysvaltojen ja Kanadan kanssa joukkojen kokoonpanosta. Nasser, josta oli tullut länsiliittoutuneiden mielissä kolmannen maailman vaarallisin johtaja – kenties jopa uusi Hitler tai Mussolini¹²¹ – ei saanut Dixonin mukaan näyttäytyä voittajana. Egyptin armeijan taistelukyky oli mennyttä ja ainut asia, joka pelastaisi Nasserin oli

¹¹⁹ Pariisista Yhdysvaltain lähetystöille 20.11.1956, From: Department, No: CIRCRC. 420 (Helsingissä merkitty vastaanotetuksi 22.11.1956); Washingtonista Helsinkiin 27.11.1956, No: INTELL, Nov. 27, iam, Limited Distribution. Box 31 (320 Egypt), US Embassy Finland 1956-58, RG 84, NARA; Yaqub 2004, 58–59, 88.

¹²⁰ Maloney 2002, 62–67.

¹²¹ Kts. esim. Westad 2017, 272; Takeyh 2000, 129.

Yhdysvaltojen tuki.¹²² Britanniassa jouduttiin kuitenkin pettymään Yhdysvaltojen jyrkän vastustavaan asenteeseen sotilasoperaatiota kohtaan. Neuvostoliiton uhkaukset ja ennen kaikkea Yhdysvaltojen vastustavasta asenteesta johtunut punnan romahdaminen sekä pelko maineen sekä vaikutusvallan menettämisestä pakottivat Ison-Britannian vetäytymään.¹²³ Samaan aikaan britit pelkäsivät kuitenkin hätiköidyn vetäytymisen muodostuvan Nasserin voitoksi. Tällöin hän voisi marssia YK-joukkojen yli ja ottaa Neuvostoliiton tukemana Siinain niemimaan haltuunsa.¹²⁴

Ison-Britannian ulkoasianhallinnon ja sotilasjohdon pohtiessa vetäytymisen mahdollisia vaikutuksia, ei YK-joukkojen kyky täyttää syntymässä olevan voimatyhjiö herättänyt erityistä luottamusta. Egyptiin lähetettävien YK-joukkojen tuli brittien mukaan olla riittävän tehokas ja oikein muodostettu, jolloin erityisesti Kanada piti saada mukaan. Jos Egypti käskisi YK-joukot pois maastaan Ison-Britannian ja Ranskan joukkojen lähdettyä muodostuisi tilanteesta katastrofaalinen.¹²⁵ Jos Iso-Britannia ja Ranska vetäytyisivät ilman, että tilalle tulisi riittävän vahva kansainvälinen armeija, syntyisi voimatyhjiö, jonka täyttäisi lännellä vihamieliset joukot. Lodge oli Dixonin mukaan huolissaan Neuvostoliiton ”vapaaehtoisista”, jotka olivat kerääntyneet Syyriaan, mutta Dixonin mukaan vaarallisempaa oli Ison-Britannian ja Ranskan ennenaikainen vetäytyminen.¹²⁶

Ison-Britannian ja Ranska olivat alun perin suunnitelleet oikeuttavansa hyökkäyksen esittämällä oman toimintansa tietynlaisen rauhanturvaamisena, jossa joukot menisivät Egyptiin erottamaan Israelin ja Egyptin taistelevat joukot toisistaan ja palauttamaan järjestyksen kanava-alueelle.¹²⁷ Tätä linjaa maat ajoivat myös YK:ssa. Yleiskokouksen 1. marraskuuta alkaneessa ja pitkälle aamuyöhön jatkuneessa erityisistunnossa Ranskan Louis de Guiringaud totesi, ettei YK:n peruskirjan henki ja rauhanomaisen ratkaisun hakeminen tarkoittanut antautumista kansainvälisen kriisin uhatessa. Koska YK ei kyennyt toimimaan riittävän tehokkaasti oli Ranskan ja Ison-

¹²² New Yorkista Lontooseen 14.11.1956, Addressed to Foreign Office telegram No. 1216 of November 14. FO 371/118873, TNA.

¹²³ McCourt 2014, 58-85; Fursenko & Naftali 2006, 117-120, 125-126, 134-137; Takyh 2000, 136-141.

¹²⁴ Top Secret Suggested deployment of the United Nations Force in the Middle East, (Chiefs of Staff) 19.10.1956; New Yorkista Lontooseen 19.10.1956, telegram No: 1296 of November 19, 1956; New Yorkista Lontooseen 19.10.1956, telegram No: 1297 of November 19, 1956; New Yorkista Lontooseen 19.10.1956, telegram No: 1301 of November 19, 1956. FO 371/118874, TNA.

¹²⁵ *ibid.*; Pariisista Yhdysvaltain lähetystöille 20.11.1956, From: Department, No: CIRC.R. 420 (Helsingissä merkitty vastaanotetuksi 22.11.1956). Box 31 (320 Egypt), US Embassy Finland 1956-58, RG 84, NARA.

¹²⁶ New Yorkista Lontooseen 14.11.1956, Addressed to Foreign Office telegram No. 1216 of November 14. FO 371/118873, TNA.

¹²⁷ McCourt 2014, 61.

Britannian ryhdyttävä toimiin suuremman kansainvälisen kriisin ennaltaehkäisemiseksi. Myös Ison-Britannian Pierson Dixon vakuutti Ison-Britannian ja Ranskan vilpittömyyttä ja piti absurdeina väitteitä, joiden mukaan sotatoimet olivat koordinoitu etukäteen Israelin kanssa. Pelkkä joukkojen vetäminen ei palauttaisi järjestystä alueelle, vaan tarvittiin tasapainottava poliisivoima, jonka YK lähettäisi alueelle, kunnes järjestys ja kanavan kauttakulku olisi saatu turvattua. Dixon jatkoi, ettei kukaan muu ollut paremmissa asemissa alueella kuin Ison-Britannian ja Ranska, jotka voisivat ottaa tämän työn YK:n puolesta hoitaakseen. Vakuuttelut menivät kuuroille korville ja yleiskokous hyväksyi aamuyöllä päätöslauselman, joka vaati pikaista tulitaukoa alueelle.¹²⁸

Seuraavana päivänä Iso-Britannia esitti kuitenkin YK:lle ehdotuksen, jossa kaavailtiin YK-joukkojen muodostamista. Ehdotuksen mukaisesti sillä aikaa, kun YK-joukkoja muodostettaisiin, brittiläisen ja ranskalaiset joukot ottaisivat vastuulleen alueen valvonnan.¹²⁹ Dixon ei itsekään uskonut omia puheitaan brittien ja ranskalaisen toiminnan oikeutuksesta, vaan pohti eroamista. Hän oli multilateraalisen diplomatian kannattaja ja ymmärsi hyökkäyksen sotivan YK:n peruskirjaa vastaan. Selitykset eivät menneet läpi muuallakaan ja Dixon varoitti Lontoota YK:n yleiskokouksen ilmapiiristä, jossa Ison-Britannian ja Ranskan hyökkäys vertautui Neuvostoliiton toimiin Unkarissa. Siviilikohteiden pommitukset saivat Britannian YK-joukkojen perustamisehdotuksen näyttämään entistä kyynisemmältä oman edun ajamiselta.¹³⁰ Yhdysvaltain ulkoministeri John Foster Dulles totesi jo yleiskokouksen avausistunnossa, että jos YK ei tuomitsisi yksittäisten valtioiden voimankäyttöä kansainvälisten asioiden hoidossa, se voisi samalla ”repiä YK:n peruskirjan kappaleiksi”, sillä ”maailma olisi jälleen anarkian vallassa” aivan kuten ennen toisen maailmansodan syttymistä.¹³¹ YK-joukkoja lähdettiin lopulta muodostamaan Kanadan esityksen mukaisesti ja siinä vedottiin kaikkien osapuolten, mukaan lukien Iso-Britannia ja Ranska, välittömään tulitaukoon ja kaikkien sotatoimien lopettamiseen

¹²⁸ General Assembly official records, 1st emergency special session: 561st plenary meeting, Thursday, 1 November 1956, New York. United Nations Digital Library.

¹²⁹ Letter dated 3 November 1956 from the Permanent Representative of the United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland to the United Nations, addressed to the Secretary-General (A/3269), Pierson Dixon 3.11.1956. United Nations General Assembly, First emergency special session. United Nation Digital Library.

¹³⁰ Louis 2008, 289–294.

¹³¹ United Nations General Assembly Official Records, First Emergency Special Session, Plenary Meeting 561st, Thursday, 1 November 1956, at 5 p.m.. United Nations Digital Library.

Egyptissä.¹³² Esityksen läpimenon kannalta olikin tärkeää erottaa se Ison-Britannian esityksestä ja Anthony Edenin esittämästä vaatimuksista, joka mukaan YK-joukoissa tuli olla mukana ranskalaisia ja brittiläisiä joukkoja.¹³³

Pierson Dixon totesi lakonisesti kirjeessään ulkoministeriölle pelkäävänsä, että YK:n ”uusien ristiretkeläisten” innostus haihtuisi, kun he fyysisesti pääsisivät tutustumaan kanava-alueen ja Siinain olosuhteisiin.¹³⁴ Sotilaallisesta ylivoimainen Britannian, Ranskan ja Israelin liittoutuma joutui vetäytymään ja antamaan paikkansa heikoille YK-joukoille, eikä tämä herättänyt innostusta. Britanniassa vaadittiin, että tästä syystä joukoilla tuli olla riittävä mandaatti ja riittävä voima tilanteen ottamiseksi haltuunsa, tai muuten tilanne valuisi Neuvostoliiton voitoksi.¹³⁵ Samalla linjalla oli joukkojen komentajaksi valittu kanadalainen E. L. M. Burns, joka olisi halunnut joukoista muodostettavan taistelukykyisen hävittäjillä ja panssarivaunuilla vahvistetun divisioonan.¹³⁶ YK:n pääsihteeri ruotsalainen Dag Hammarskjöld ei kuitenkaan suostunut näihin vaatimuksiin, vaan lähti viemään rauhanturvaamista täysin eri suuntaan. Hammarskjöldin suunnitelmissa, jotka vaikuttivat paljon myöhempään rauhanturvaamiseen, turvallisuusneuvoston vakituiset jäsenet jätettiin syntymässä olleen valmiusjoukon tai poliisijoukon (tässä vaiheessa ei vielä tunnettu termiä rauhanturvaaminen) ulkopuolelle.¹³⁷ Näin ollen Dag Hammarskjöldin katse kääntyi pienempiin ja vähemmän ristiriitaisiin valtioihin, jotka kaikki osapuolet saattaisivat hyväksyä. Ruotsalainen pääsihteeri kääntyikin ensimmäisten joukossa Pohjoismaiden puoleen.

Pohjoismaiden joukossa oli myös Suomi, jota kohtaan Hammarskjöld totesi tuntevansa vähän ”lukkarin rakkautta”.¹³⁸ Suomen pyytäminen mukaan merkitsi nimitäin myös Suomen aseman tunnustamista erotuksena Itä-Euroopasta. Tämä nähtiin myös Suomessa ja esimerkiksi Uudessa Suomessa todettiin Suomen osallistumisen

¹³² Kanadan päätöslauselmaehdotuksessa vedottiin 2. marraskuusta hyväksytyyn päätöslauselmaan tulitauosta ja kaikkien osapuolten vetäytymisestä. Intian edustaja varmisti vielä ennen äänestystä, että Kanadan esitys todella piti sisällään kaikki aiemman päätöslauselman kohdat. Näin ollen oli selvää, että Ison-Britannian ja Ranskan ehdotus näiden maiden joukkojen tuomisesta väliaikaisesti Egyptiin, ei kuulunut Kanadan esittämään suunnitelmaan. kts. General Assembly official records, 1st emergency special session: 563st plenary meeting, Saturday, 3 November 1956, New York. United Nations Digital Library.

¹³³ Maloney 2002, 63–64.

¹³⁴ New Yorkista Lontoon 14.11.1956, telegram No: 1233 of November 14. FO 371/118873, TNA.

¹³⁵ Record of conversation between the Secretary of State and general Bedell Smith at her majesty’s embassy, Washington, on November 19, 1956. FO 371/118874, TNA.

¹³⁶ Maloney 2002, 67; Kronlund & Valla 1996, 118.

¹³⁷ Bellamy, Williams & Griffin 2010, 177–178.

¹³⁸ A. E. Martolan päiväkirja 20.11.1956, asiakirjoja toiminta-ajalta Yhdistyneitten Kansakuntien palveluksessa, A. E. Martolan arkisto PK 1440/18, KA.

rinta rinnan muiden Pohjoismaiden kanssa merkitsevän Suomen aseman tunnustamista kansainvälisellä foorumilla tasavertaisena muiden Pohjoismaiden kanssa, ja samalla se oli lehden mukaan tunnustus Suomen omaksumalle puolueettomuusasetteelle.¹³⁹ Joukon kokoamisen henkisestä taustasta ja tavoitteista kertoo Hammarskjöldin sotilaalliseksi neuvonantajaksi New Yorkiin matkustaneen A. E. Martolan päiväkirjamerkintä 24. marraskuuta: ”Tosiasia kuitenkin on, että Egypti esim[erkiksi] ei hyväksy Uutta-Seelantia, ei[kä] Pakistania, ja että me taas emme tahdo Puolaa eikä Tsekkoslovakiaa [sic]”.¹⁴⁰ Joukkojen tehtävänä oli antaa Isolle-Britannialle ja Ranskalle mahdollisuus vetäytymiseen ilman, että Neuvostoliitto saisi suurempaa jalansijaa Lähi-idästä. Tämä vastakohtaisuus tuli myös Suomelle vastaan, vaikka alkuun Moskova ja Washington olivatkin samalla puolella tukemassa YK-joukkojen muodostamista. Mannerheimin ristin ritari Martola kuvailee päiväkirjassaan ensimmäisen työpäivän muistuttaneen hänen mieleensä vuoden 1939 ylimääräisen kertausharjoitukset ja talvisodan.¹⁴¹ Viittaus liittyi ennen kaikkea hektiseen työtahtiin, mutta samalla se kuvaa osuvasti YYA-Suomen muuttuneita tapoja ja mahdollisuuksia vastata Neuvostoliiton painostukseen tiiviimmän yhteistoiminnan aikaansaamiseksi naapurimaiden välille.

Suomalainen päätöksenteko ja ristiriidat

YK:n valmiusjoukkosuunnitelmien ollessa vasta hahmottumassa Hammarskjöld kutsui 5. päivä marraskuuta 1956 Suomen, Ruotsin ja Tanskan YK-edustajat luokseen ja kysyi näiden maiden periaatteellista suostumusta lähettää sekä joukkoja että upseereita muodostumassa olevaan kansainväliseen joukko-osastoon, joka lähtisi yleiskokouksen hyväksymän päätöslauselmaan pohjautuen Egyptiin turvaamaan vihollisuuksien lopettamista alueella. Joukko-osaston perustamisella oli kiire, sillä tilanne Egyptissä oli räjähdysherkkä. Hammarskjöld toivoi vastausta seuraavaan päivään mennessä, jolloin Suomen poliittiselle johdolle ei jäänyt asiassa juurikaan harkinta-aikaa. Suunnitteilla olevan joukko-osaston koostumuksesta, tehtävästä ja muista käytännön asioista ei ollut vielä muuta tietoa kuin Hammarskjöldin suunnitelmat, joiden mukaan siihen ei kuuluisi suurvaltojen sotilaita eikä muuta sotilashenkilökuntaa, ja että hän suunnitteli Pohjoismaiden yhteistä pataljoonaa, johon kuuluisi Suomen, Ruotsin, Tanskan ja kenties Norjan joukkoja.¹⁴²

¹³⁹ US 14.11.1956, pk.

¹⁴⁰ A. E. Martolan päiväkirja 24.11.1956, asiakirjoja toiminta-ajalta Yhdistyneitten Kansakuntien palveluksessa, A. E. Martolan arkisto PK 1440/18, KA.

¹⁴¹ A. E. Martolan päiväkirja 15.11.1956, asiakirjoja toiminta-ajalta Yhdistyneitten Kansakuntien palveluksessa, A. E. Martolan arkisto PK 1440/18, KA.

¹⁴² New Yorkista Helsinkiin 5.11.1956 (YKE 52/50). YKSK:n perustaminen 4.11.1956–31.12.1956 I, 113 C4b, UMA.

G. A. Gripenbergin sähke Hammarskjöldin pyynnöstä saapui ulkoasianministeriöön 5. päivä marraskuuta klo 11:02 ja se merkittiin avatuksi klo 13:15. Poliittisen osaston päällikkö Ralph Enckellin vastaus Suomen periaatteellisesta suostumuksesta joukkojen lähettämiseen YK:n käyttöön lähti samana päivänä klo 16:00, joten päätös Suomen ensimmäisestä rauhanturvaoperaatiosta näytti syntyvän muutamassa tunnissa, varsin vajavaisin tiedoin ja ilman suurta periaatteellista keskustelua osallistumisen merkityksestä Suomen ulkopoliitikalle.¹⁴³ Periaatteellinen päätös tuli itse asiassa niin nopeasti, että Yhdysaltain lähetystössä katsottiin sen olleen alustava (tentative) ja tulleen ulkoministeriöstä ilman presidentin tai puolustushallinnon hyväksyntää.¹⁴⁴ Myös Helsingin Sanomissa todettiin puolustusministeri Emil Skoggiin vedoten alustavan päätöksen syntyneen ”ulkoministeriöasteella” ilman puolustushallinnon vaikutusta.¹⁴⁵ Puolustusvoimissa rauhanturvaamisen järjestäminen nähtiin olevan lähinnä ulkoministeriön vastuulla, kun Puolustusvoimien tehtäväksi jäi komppanian perustaminen. Erityisesti rauhanturvaamisen menot haluttiin pitää erillään muutenkin niukaksi mielletystä puolustusbudjetista.¹⁴⁶ Näin ollen jälkimmäinen toteamus pitää varmasti paikkaansa, mutta tämän mittaluokan ulkopoliittisen päätöksen tekeminen ilman minkäänlaista Kekkonen myötävaikutusta vaikuttaa kuitenkin epätodennäköiseltä. Presidentinlinnaan soitetun puhelun lisäksi mahdollisuus alustavaan keskusteluun oli ainakin päätöstä edeltävänä päivänä, jolloin pääministeri Fagerholm, ulkoministeri Törngren ja osastopäällikkö Enckell kokoontuivat Tamminiemeen.¹⁴⁷

Kyseisessä tapaamisessa käsiteltiin Suomen äänestyskäyttäytymistä Unkarin kysymyksessä, joka edellisenä yönä oli kärjistynyt Neuvostoliiton panssarivaunujen saavuttua Budapestiin.¹⁴⁸ Tämä kysymys olikin Suomessa etusijalla, mutta samaisena aamuna oli New Yorkissa äänestetty myös Kanadan päätöslauselmaehdotuksesta, jossa Hammarskjöldille annettiin 48 tuntia aikaa esittää toimenpiteensä YK-joukkojen

¹⁴³ *ibid.*; Helsingistä New Yorkiin 5.11.1956 (YKE 53). YKSK:n perustaminen 4.11.1956–31.12.1956 I, 113 C4b, UMA.

¹⁴⁴ Helsingistä Washingtoniin 8.11.1956, Subject: Finnish Private and Official Reactions to Events in Hungary and Middle East. Box 31 (320 Hungary), US Embassy Finland 1956–58, RG 84, NARA.

¹⁴⁵ HS 7.11.1956, pk; ”Vapaaehtoinen komppania Suomesta YK:n riveihin?”, HS 6.11.1956.

¹⁴⁶ Muistio YK-komppanian perustamiseen liittyvistä kysymyksistä, 12.11.1956. 6 sal, T21622, PEA.

¹⁴⁷ Urho Kekkonen viikko-ohjelmat, sunnuntai 4.11.1956 (klo 12.30), UKA. En ole löytänyt muistiinpanoja tai muita jälkiä ko. tapaamisesta, kuin merkinnän viikko-ohjelmassa.

¹⁴⁸ Soikkanen 2003, 193–194.

perustamiseksi.¹⁴⁹ Kanadan Lester Pearson oli keskustellut YK-joukoista kahden edeltäneen päivän aikana sekä Hammarskjöldin että useiden eri maiden delegaatioiden kanssa New Yorkissa ja idea oli saamassa tuulta alleen. Kanadan päätöslauselmaehdotus kirjattiin 3. päivänä ennen sen varsinaista käsittelyä yleiskokoukseen osallistujien pohdittavaksi, joten osallistujilla oli tiukasta aikataulusta huolimatta mahdollisuus informoida edustamiaan hallituksia YK-joukkojen perustamista ennen sen käsittelyä yleiskokouksessa.¹⁵⁰ Suomessa pyyntöä joukko-osaston lähettämisestä Egyptiin osattiinkin jo ennalta odottaa ja ulkoministeri Törngrenin pitäessä, ennen varsinaisen Hammarskjöldin pyynnön saapumista, valtioneuvostolle ulkopoliittista katsausta Egyptin ja Unkarin tilanteiden johdosta, spekulointiin siinä lyhyesti myös Suomen mahdollisella osanotolle muodostumassa olevaan YK-joukkoon. Helsingin Sanomien haastatteleman Törngrenin mukaan keskustelu valtioneuvostossa jäi kuitenkin sangen lyhyeksi hallituksen yksimielisyyden johdosta.¹⁵¹

Unkarin ja Suezin yleiskokouksen äänestykset ja niistä käytävä keskustelut osuivat päällekkäin sekä New Yorkissa että Suomessa. Samaan aikaan kun Kanadan päätöslauselmaehdotus oli yleiskokouksen käsittelyssä, vyöryivät Neuvostoliiton panssarivaunut Budapestiin. Kesken käsittelyn luki Australian edustaja juuri saamansa Reutersin uutisen, jossa Imre Nagy kertoi Neuvostoliiton hyökkäyksestä ja Unkarin vastarinnasta. YK-joukkojen perustamisen mentyä ilman vastustusta läpi yleiskokouksen äänestyksessä, otti ensimmäisen puheenvuoron Yhdysvaltojen Henry Cabot Lodge ja totesi yleiskokoukselle Budapestin olevan samaan aikaan raskaan tulituksen kohteena. Lodge manasi Neuvostoliiton kyynisyyttä: samaan aikaan kun Neuvostoliiton edustaja puhui verenvuodatuksen lopettamisesta Egyptissä, aloittivat neuvostojoukot verenvuodatuksen Budapestissä.¹⁵²

¹⁴⁹ *The Blue Helmets* 1985, 43–44; United Nations General Assembly Official Records, First Emergency Special Session, Plenary Meeting 563rd, Saturday, 3 November 1956, at 8 p.m.. United Nations Digital Library. Yleiskokouksen istunto alkoi lauantaina 3. päivä marraskuusta klo 20:00 ja se jatkui aina sunnuntaiseen aamuyöhön klo 3:50 asti. Äänestykset käytiin sunnuntain puolelle. Suomen aikaan yleiskokous alkoi klo 3.00 ja päättyi klo 10:50. Dag Hammarskjöldille oli siis annettu valtuutus perustaa YK-joukot ennen Suomen ulkopoliittisen johdon tapaamista Tamminiemessä, joka alkoi Kekkonen viikko-ohjelman mukaan klo 12:30.

¹⁵⁰ Luard 1989, 33–35; Max Jakobsonin mukaan aloite olisi ollut alun perin Yhdysvaltalaisen virkamiehen Joseph Sison keksimä. Henry Cabot Lodge sai tehtäväkseen etsiä YK:ssa liittolaisen, joka esittäisi aloitteen. Hän törmäsi YK:n päämajassa Lester Pearsoniin, joka otti aloitteen nimiinsä ja sai siitä myöhemmin Nobelin rauhanpalkinnon. Jakobsonin lähteenä on ilmeisesti Lodge, joka kertoi tarinan myöhemmin Jakobsonille. Tosin Jakobson kertoo myös ystävyystyttyään myöhemmin Joseph Sison kanssa. kts. Jakobson 2001, 403–404.

¹⁵¹ ”Vapaaehtoinen komppania Suomesta YK:n riveihin?”, HS 6.11.1957.

¹⁵² United Nations General Assembly Official Records, First Emergency Special Session, Plenary Meeting 563rd, Saturday, 3 November 1956, at 8 p.m.. United Nations Digital Library.

Yhdysvaltojen Helsingin-lähetystö huomioi myös Suomen kaksijakoisen suhtautumisen Unkarin tilanteeseen, jossa virallisesti oltiin varovaisia, mutta epävirallisesti pyrittiin mahdollisuuksien mukaan tukemaan. Lähetystön mukaan yleinen mielipide Suomessa tuomitsi Neuvostoliiton aggression sukulaiskansaa vastaan ja lähinnä Punaisen Ristin kautta suoritetut keräykset Unkarille saivat suomalaiset luovuttamaan ennätysmäärän verta ja lahjoittamaan nopeassa ajassa 6. päivään mennessä 12,2 miljoonaa markkaa, joka teki lähetystön laskujen mukaan yhteensä 10 senttiä jokaista suomalaista kohden.¹⁵³ Lopulta kansaliikkeeksi noussut Unkarin apu keräsi vuoteen 1957 mennessä kaiken kaikkiaan 260 miljoonan markan arvosta lahjoituksia, joista 208 miljoonaa oli rahalahjoituksia.¹⁵⁴ Unkarin pyrkimys irrottautua yksipuolisesti YYA-sopimuksen velvoitteista toi kuitenkin erityisesti YK-äänestyksiin oman mausteensa, sillä Suomen äänestyskäyttäytymistä voitiin idässä katsoa myös Suomen ja Neuvostoliiton välisen YYA-sopimuksen ja sen pitävyyden näkökulmasta. Päätös Suomen äänestyskäyttäytymisestä ja samalla Suomen YK-politiikan tulevista askelmerkeistä tehtiin Tamminiemessä, jossa ulkopoliittinen johto – Urho Kekkonen, Karl-August Fagerholm, Ralf Törngren ja Ralph Enckell – pohtivat Suomen linjaa. Ralph Enckell on muistellut myöhemmin joutuneensa Unkarin kysymyksessä vasten sekä Kekkosen että Paasikiven kantaa perustellessaan, miksi Suomen tuli pidättäytyä äänestyksestä. Toisin kuin Enckell, Kekkosen ja Paasikivi katsoivat asiaa YYA-sopimuksen näkökulmasta ja näkivät, ettei siitä voisi irtautua yksipuolisesti niin kuin Unkari oli yrittänyt. Heidän mukaansa Suomen tulisi tästä syystä äänestää Neuvostoliiton toiminnan tuomitsevia YK:n päätöslauselmia vastaan.¹⁵⁵

Ralph Enckell ammensi puolestaan Kansainliiton historiallisista opetuksista. Enckell tiesi, etteivät yleiskokouksen päätöslauselmat tulisi auttamaan Unkaria, eikä

¹⁵³ Helsingistä Washingtoniin 8.11.1956, Subject: Finnish Private and Official Reactions to Events in Hungary and Middle East. Box 31 (320 Hungary), US Embassy Finland 1956-58, RG 84, NARA. Kts. myös HS 9.11.1956, pk.

¹⁵⁴ Rosen 2002, 411–412.

¹⁵⁵ Soikkanen 2003, 193–195. vrt. Rautkallio 1991, 85–94 ja Suomi 1992, 64–69. Juhani Suomi ja Hannu Rautkallio ovat olleet tästä eri linjoilla Rautkallion todetessa Kekkosen olleen valmiina myymään Suomen puolueettomuuden ja asettumaan kansandemokratioiden puolelle äänestyksessä, kun taas Suomi totesi Kekkosen joutuneen asiassa puun ja kuoren väliin ja suhtautuen asiaan lähinnä juridisesti YYA-sopimuksen näkökulmasta. Molemmat perustavat näkemyksensä ennen kaikkea Ralph Enckellin haastattelun. Suomi toteaa, että Rautkallion tulkinta on myös Enckellin mukaan yliampuva. (nootti n:o 23 s. 620) Tasapainoisemman esityksen antaa Timo Soikkanen, joka myöskin on haastatellut Enckelliä ja ratkaisee tulkitsemin ongelman siteeraamalla Enckellin haastattelua suoraan. Näin ollen käsitys tapaamisen kulusta perustuu yksinomaan Enckellin haastatteluihin. Itse kokoontumisesta en ole löytynyt muita lähteitä, kuin Kekkosen viikko-ohjelmista merkinnän tapaamisen ajasta ja osallistujista. Sen mukaan Rautkallion ajoitus menee päivällä pieleen ja kokoontuminen olisi ollut 4.11. (eikä 3.11.) Kts. Urho Kekkosen viikko-ohjelma 4.11.1956, UKA.

Suomen ääni ollut ratkaiseva niiden läpimenon kannalta. Sen sijaan ne saattoivat Enckellin mukaan kärjittää kansainvälistä tilannetta entisestään, eikä Suomi saanut olla sellaisessa mukana. Asiallisesti Enckell vertasi Unkarin uutta hallitusta talvisodassa perustettuun Terijoen hallitukseen, jonka avulla Neuvostoliitto esitti tulevana pelastajana taantumuksen offensiivia vastaan. Suomi ei Enckellin mukaan saanut olla tällaisessa mukana, mutta samoin kuin pohjoismaat pidättäytyivät vuonna 1939 Kansainliitossa tuomitsemasta Neuvostoliittoa, Suomen tuli pidättäytyä Unkarin kysymyksessä. Kansainliiton toimet vuonna 1939 eivät auttaneet Suomea, eikä Yhdistyneiden kansakuntien päätöslauselma auttaisi Unkaria. ”Täytyy osata olla ottamatta turhia riskejä. Varovaisuutta ei ole lupa pitää moraalisesti tuomittavana, varsinkin silloin kun ”rohkeus” ei takuulla auta hädässä olevaa”, totesi Enckell.¹⁵⁶ Enckellin sai lopulta Tamminimessä Kekkonen puolelleen ja Suomi pidättäytyi Unkarin kysymyksen äänestyksissä mahdollistaen Enckellin mukaan samalla Suomen YK-politiikan muodostamisen myös jatkossa omalta pohjalta.¹⁵⁷

Lehdistössä kuitenkin arvosteltiin myös Suomen pidättäytymistä, eikä kaikki tätä myöskään Suomen YK-valtuuskunnassa tahtoneet ymmärtää.¹⁵⁸ Toisin kuin Unkarin äänestyksissä, Suezin kysymyksessä Suomi pystyi kuitenkin osoittamaan aloitteellisuutta ja vastasi myöntävästi Hammarskjöldin pyyntöön. Tästä syystä Unkarin ja Suezin kysymyksissä Suomen YK-politiikan nähtiin menevän ristiin, ja myös tätä linjattomuutta arvosteltiin eduskunnassa, YK-valtuuskunnassa ja lehdistössä. Helsingin Sanomien mukaan Suomen äänestyskäyttäytyminen erityisesti Unkarin ja Suezin osilta oli ”koukeroinen kuin veikkausrivi”¹⁵⁹ ja Uudessa Suomessa todettiin Suomen livenneen Suezin äänestyksessä tiukasta puolueettomuudesta, joka koskisi muitakin kuin vain Moskovan ja Washingtonin välisiä ristiriitoja.¹⁶⁰ Uuden Suomen kritiikin kohteena oli nimenomaan Unkarin äänestyksessä pidättäytyminen, kun Suezin äänestyksessä Suomi oli lehden mukaan menetellyt oikein.¹⁶¹ Eduskunnassa erityisesti kokoomuksen Tuure Junnila arvosteli Suomen YK-politiikkaa, jonka ainoana linjana Junnila näki pyrkimyksen ”äänestää Neuvostoliiton kannan mukaan tai ainakin tavalla, joka on omansa mahdollisimman vähän herättämään epäluuloja ja ärtymystä itäisessä naapurissa.¹⁶² Osaltaan tähän koukeroisuuteen vaikutti myös kokemattomuus, joka ajoi Suomen myös vahingossa kummallisiin tilanteisiin. Eräässä äänestyksessä Enckellin pidättäytyvä kanta voitti ainoastaan siitä syystä, että kädennostolla tapahtuvassa

¹⁵⁶ Ralph Enckell Osmo Orkomiehelle 13.11.1956. Kb 29, UMA.

¹⁵⁷ Soikkanen 2003, 193–194.

¹⁵⁸ Esim. HS 6.11.1956, pk; US 6.11.1956, pk; Soikkanen 2003, 195 ja tähän liittyvä nootti n:o 23 s. 433–434.

¹⁵⁹ HS 6.12.1956, pk. Sama lainaus myös Soikkanen 2003, 195.

¹⁶⁰ US 9.11.1956, pk.

¹⁶¹ US 6.11.1956, pk; 7.11.1956, pk.

¹⁶² Valtioapäivät 1956, pöytäkirjat II, Junnila, 1552.

äänestyksessä hieman hajamielinen Törngren ei huomannut tai ymmärtänyt epäselvästi puhuneen puheenjohtajan ohjeistusta. Kun sekä puoltavat että vastustavat äänet oli jo annettu, heräsi Törngren äänestykseen. Jäljelle jäi vain pidättäytyminen, joka sillä erää vahingossa muodostui Suomen kannaksi asiaan.¹⁶³

Kun myös YK-lähettiläs Gripenberg liittyi arvostelijoiden joukkoon Suomen sisäisissä kokouksissa New Yorkissa, läksytti Enckell entistä armottomammin ulkoministeriölle Suomen valtuuskunnan taitamattomuutta.¹⁶⁴ Enckelliä ärsytti kaikki, jotka eivät ymmärtäneet Suomen YK-politiikan ja reaalipolitiikan vaatimuksia samalla tavalla mitä hän itse. Valtuuskunnassa monet pettyivät Suomen pidättäytyvään linjaan ja sen sisällä kupli useampia ristiriitoja. Svento valitteli Kekkoselle, miten lännen aplodit olivat monelle valtuuskunnan jäsenelle tärkeimpiä kuin Suomen ulkopoliittinen linja,¹⁶⁵ ja Enckell valitti ulkoministeriöön, miten Gripenberg ei ymmärtänyt Suomen aseman vaatimuksia,¹⁶⁶ tai miten poliittisen edustajat eivät ymmärtäneet ulkopoliittikan vaatimuksia,¹⁶⁷ tai miten Törngren taputti väärissä paikoissa,¹⁶⁸ tai miten Suomen ulkoministerit eivät puheissaan osanneet lausua englantia niin, että muut ymmärtäisivät puheen olleen muuta kuin suomea.¹⁶⁹ Enckell pyysikin ulkoministeriöltä apua hankalaksi katsomansa valtuuskunnan laittamisessa ruotuun,¹⁷⁰ sekä pyrki poistamaan seuraavan vuoden valtuuskunnasta poliittisten puolueiden edustajat.¹⁷¹ Puolueiden edustajat saivat jäädä Enckellin ja myöhemmin Jakobsonin yrityksistä huolimatta,¹⁷² mutta Enckell sai siitä huolimatta yhä enemmän vastuuta Suomen YK-politiikan muotoilussa, jonka hän näki sisä- ja ulkopoliittikan ristipaineessa vaativat erityistä taitoa ja kylmäpäisyyttä – ”henkistä voimaa vapautua [...] ennakkoluuloista ja siveellistä rohkeutta pitää tästä linjasta kiinni.”¹⁷³

¹⁶³ Ralph Enckell Osmo Orkomiehelle 13.11.1956. Kb 29, UMA.

¹⁶⁴ Ralph Enckell Osmo Orkomiehelle 13.11.1956; Ralph Enckell Leo Tuomiselle 29.11.1956, 12.12.1956, 22.10.1957. Kb 29, UMA.

¹⁶⁵ Reinhold Svento Urho Kekkoselle 25.11.1956. 21/51, UKA.

¹⁶⁶ Ralph Enckell Leo Tuomiselle 29.11.1956; 12.12.1956; 22.10.1957. Kb 29, UMA.

¹⁶⁷ Ralph Enckell Leo Tuomiselle 29.11.1956; 12.12.1956. Kb 29, UMA.

¹⁶⁸ Ralph Enckell Osmo Orkomiehelle 13.11.1956. Kb 29, UMA.

¹⁶⁹ Ralph Enckell Jaakkoo Hallamalle 16.9.1960. kb 29, UMA. Enckellin myöhemmin käyttämä esimerkki, jossa useiden edustajien kerrottiin kääntäneen kuulolaitettaan Suomen ulkoministeri Törngrenin puhuessa englantia saadakseen englanninkielisen käännöksen, tapahtui Enckellin mukaan vuoden 1956 yleiskokouksessa.

¹⁷⁰ Ralph Enckell Leo Tuomiselle 29.11.1956; 12.12.1956; 22.10.1957. Kb 29, UMA.

¹⁷¹ P.M. YK:n yleiskokoukseen määrättävän valtuuskunnan muodostamisperiaatteista, Ralph Enckell 21.8.1957. Kb 29, UMA.

¹⁷² Ralph Enckell Jaakkoo Hallamalle 16.9.1960; Ralph Enckell Ahti Karjalaiselle 20.7.1961; Max Jakobson Ralph Enckellille 9.5.1962, 17.5.1962, 30.5.1962. kb 29, UMA.

¹⁷³ Ralph Enckell Leo Tuomiselle 12.12.1956. HV-kirjeet edustustoittain, YK-edustusto 1956–1960, kb 29, UMA.

Suomi ei saanut esiintyä retorisella tavalla kaunopuheisesti tai churchillmäisesti, vaan niukkaeleisesti, järkeenkäyvästi, rauhallisesti ja maltillisin äänenpainon.¹⁷⁴ Suomi pelasi kovaa peliä, eikä siinä ollut varaa tunteiluun:

”Olen joutunut monta kertaa omassa piirissämme toteamaan, ettei ole kunniantonta eikä häpeällistä koettaa kulkea liukkaalla jäällä varovasti ja lyhyin askelin; ettei ole mitään moraalisesti tuomittavaa siinä, että ladattua asetta käsittelee varovasti; ja ylipäänsä, ettei taitavuudessa ole sinänsä mitään moitittavaa. Valtuuskunnassamme eivät kaikki oikein ota uskoakseen, että pelaamme täällä hyvin korkeilla panoksilla.”¹⁷⁵

Eduskunnan vasemmistossa sotilaiden lähettäminen ulkomaille rauhanturvatehtäviin herätti epäilyjä ja SKDL:n Esa Hietanen muistutti suomalaisten aiemmista ”vapauttajaretikunnista” Neuvostoliittoon.¹⁷⁶ Hertta Kuusinen näki erityisesti Hammarskjöldin sotilaalliseksi neuvonantajaksi valitun A. E. Martolan, ja itseasiassa koko Suomen YK-valtuuskunnan, liian oikeistolaisena edustamaan Suomea ja painotti, että upseerit ja miehistö tulisi valita tarkasti, jottei ”maallemme koidu ikävyyksiä heidän esiintymisestään tässä vaativassa tehtävässä.”¹⁷⁷ Martola, jonka Kuusisen entinen puoliso Yrjö Leino oli sisäministerinä toimiessaan erottanut maan etuun vedoten Uudenmaan maaherran tehtävistä vuonna 1946, valittiin kymmenen vuotta myöhemmin sopivammaksi ehdokkaaksi Hammarskjöldin pyytäessä Suomesta itselleen sotilaallista neuvonantajaa. Martola muisteli myöhemmin Kaartin kasarmilla käytyjen neuvotteluiden, joissa Martola oli suostunut ottamaan tehtävän vastaan, saaneen juhlallisen päätöksen puolustusministeri Emil Skogin noustessa seisomaan ja todetessa, että ensimmäisen kerran Suomi saattoi nimittää kenraalin näin tärkeään kansainväliseen tehtävään.¹⁷⁸

¹⁷⁴ Ralph Enckell Leo Tuomiselle 12.12.1956. HV-kirjeet edustustoittain, YK-edustusto 1956–1960, kb 29, UMA.

¹⁷⁵ Ralph Enckell Leo Tuomiselle 29.11.1956. HV-kirjeet edustustoittain, YK-edustusto 1956–1960, kb 29, UMA.

¹⁷⁶ Valtiopäivät 1956, pöytäkirjat II, Hietanen, 1436.

¹⁷⁷ Valtiopäivät 1956, pöytäkirjat II, Kuusinen, 1423–1424.

¹⁷⁸ Martola 1973, 275–276. Martolan valintaa oli Martolan itsensä mukaan ollut tekemässä Kaartin kasarmin yöllisissä neuvotteluissa (Martola oli palannut Pariisista, jossa hän oli Punaisen Ristin puheenjohtajan velvollisuuksissa, Helsinkiin puolen yön aikaan) läsnä olleet puolustusministeri Emil Skog, Puolustusvoimain komentaja Kalle Heiskanen, yleisesikunnan päällikkö Tauno Viljanen, puolustusministeriön kansliapäällikkö Kalle Lehmus, valtiosihtööri Leo Tuominen ja kauppa- ja teollisuusministeri Kauno Kleemola. Asiaa oli tiedustelu myös presidentti Urho Kekkosalta. Kts. myös ”Sodan ja rauhan kenraali”, HS 13.6.1982.

SKDL:n eduskuntaryhmässä, joka 43 paikallaan oli eduskunnan kolmanneksi suurin ryhmä,¹⁷⁹ vastaanotto ei kuitenkaan ollut yhtä juhlallista. Kuusista epäilyttikin, että Suezin operaatiosta saattaisi ajan kuluessa muodostua uusi Korea, jossa YK-armeija taistelisi Yhdysvaltojen johdolla Egyptiä vastaan.¹⁸⁰ Tästä syystä SKDL:n kansaedustajat esittivät vastalauseet sekä valtiovarainvaliokunnan mietintöön määrärahoista että puolustusasianvaliokunnan mietintöön hallituksen lakiesityksestä, joissa he pyrkivät rajaamaan Suomen osallistumisen ehtoja ja toiminta-aikaa. Suomen osallistumisen piti tapahtua Egyptin suostumuksella eikä missään nimessä sitä vastaan ja vain Egyptissä, kun laissa puhuttiin yleisesti Lähi-idästä. Lisäksi valintaprosessiin tulisi SKDL:n mukaan kiinnittää erityistä huomiota. Siihen tuli valita ”ainoastaan sellaisia henkilöitä, jotka sitoutuvat kunnioittamaan Egyptin suvereenisuutta sekä esiintymään Suomen arvovaltaa ja rauhanomaista suuntausta vastaavasti.”¹⁸¹

Pelko operaation negatiivisesta vaikutuksesta Suomen puolueettomuudelle, ei ollut ainoastaan vasemmiston huolenaihe. Lehdistä esimerkiksi Hufvudstadsbladet totesi joukkoja siirrettävän ”huomattavasti kauemmas kuin vanhan kaartin retki Balkanille 1878”¹⁸² ja Helsingin Sanomat epäilivät YK-joukkojen tehtävän ja Suomen ulkopoliittikan perusohjeen, jonka mukaisesti Suomen piti pysyä poissa suurvaltojen välisistä ristiriidoista, joutuvan Suezilla vastakkain.¹⁸³ Kokoomuksen pää-äänenkannattaja Uusi Suomi suhtautui myönteisesti Suomen YK-joukkoihin ja YK:n toimintaan yleisesti, mutta kokoomuslainen Savo-lehti suhtautui siihen jyrkän kielteisesti ja kirjoitti Suomen sanoutuvan näin irti puolueettomuuspolitiikasta ja näki YK-joukot lisäksi ylimääräisenä rahan menona.¹⁸⁴ Vastustusta esiintyi siis sekä oikealla

¹⁷⁹ Eduskuntavaalit vuonna 1954, XXIX vaalitulasto, Suomen virallinen tilasto, Helsinki 1954.

¹⁸⁰ Valtiopäivät 1956, pöytäkirjat II, Puhakka, 1532; Valtiopäivät 1956, pöytäkirjat II, Paasanen 1529–1530.

¹⁸¹ Valtiopäivät 1956, asiakirjat III, Valtiovarainvaliokunnan mietintö N:o 62 hallituksen esitykseen N:o 91; Valtiopäivät 1956, asiakirjat III, Puolustusasianvaliokunnan mietintö N:o 17 hallituksen esitykseen N:o 109.

¹⁸² Hufvudstadsbladet 7.11.1956, pk; Reinimaa 2006, 32.

¹⁸³ HS 7.11.1956, pk.

¹⁸⁴ Reinimaa 2006, 32–33; US 14.11.1956, pk; US 13.11.1956, pk. Savo-lehden kannanotto Reinimaa teoksesta. Uusi Suomi suhtautui alkuun kriittisesti Suomen äänestyskäyttäytymisen eroavaisuuteen Suezin ja Unkarin kysymyksissä, mutta näki YK-joukot positiivisena osoituksena Suomen aseman vakiintumisesta. Kritiikki Washingtonin ja Moskovan välisissä eturistiriidoissa pidättäytymiseen, kun Isoa-Britanniaa ja Ranskaa vastaan voitiin kuitenkin äänestää, oli ennemminkin pettymyksen osoitus Unkarin äänestyksiin kuin aitoa kritiikkiä Suomen äänestyskäyttäytymiseen Suezin päätöslauselmissa, jossa Suomi oli lehden mukaan menetellyt oikein. Kritiikin kohteena ollut ristiriita olisi poistunut, jos Suomi olisi äänestänyt Unkarin kysymyksessä Neuvostoliittoa vastaan. vrt. US 6.11.1956, pk; US 7.11.1956, pk; US 9.11.1956, pk ja US 13.11.1956, pk; US 14.11.1956, pk.

että vasemmalla, eikä YK-joukkoihin osallistuminen näyttäytynyt tältä osin erityisen suotuisassa valossa Suomessa.

Yhdysvaltain lähetystön arvioissa Suomen YK-joukoille antama tuki nähtiin kuitenkin positiivisena pyrkimyksenä osoittaa tukea YK:n kehittämiseksi. Tämä asettui myös Yhdysvaltain lähetystön arviossa Suomen Unkarin kysymyksessä omaksumaa varovaista linjaa vasten, mutta hieman eri sävyssä kuin suomalaisessa keskustelussa. Lähetystön mukaan Helsingin Sanomien kritiikki, jossa todettiin, ettei YK voinut olettaa Suomen tekevän enempää sen hyväksi kuin se saattoi tehdä Suomen asemassa olevien pienten valtioiden eduksi, ei ottanut huomioon sitä, että Suomen toivo paeta Unkarin kohtaloa piili juuri YK:n kyvyssä puuttua tulevaisuuden ”unkareihin” ilman riskiä suursodan syttymisestä. Tätä puuttumista YK-joukkojen kehittäminen edesauttaisi.¹⁸⁵

Suomessa tätä puolta ei juuri pohdittu, tai jos pohdittiin niin lähinnä negatiivisessa sävyssä siitä, miten YK ei kyennyt toimimaan ilman suurvaltojen apua.¹⁸⁶ ”Eihän niillä joukoilla ole mitään arvoa, jos USA ja NL eivät ole takana”, totesi Paasikivi Kekkosen muistiinpanojen mukaan päivää ennen Hammarskjöldin pyyntöä suomalaisesta joukko-osastosta.¹⁸⁷ Jos Yhdysvalloissa ajateltiin, että YK olisi Suomen kaltaisen valtion kenties ainut turva idän karhua vastaan, niin Suomen ulkopoliittisessa johdossa ei ulkopuolisen apuun luotettu eikä turvattu. YK:n ensisijainen merkitys piili sen antamassa mahdollisuudessa tehdä mielikuvapolitiikkaa ja Suomi-kuvaa.¹⁸⁸ Suomen ensimmäisessä syksyllä 1956 alkaneessa yleiskokouksessa tämä ei

¹⁸⁵ HS 7.11.1956, pk; Helsingistä Washingtoniin 8.11.1956, Subject: Finnish Private and Official Reactions to Events in Hungary and Middle East. Box 31 (320 Hungary), US Embassy Finland 1956–58, RG 84, NARA.

¹⁸⁶ Poikkeuksena tähän oli Uuden Suomen pääkirjoitus ”YK rauhan takeena”, jossa YK:n roolia pohdittiin varsin positiivisessa valossa. Pääkirjoituksessa todetaan YK:n kyenneen näyttämään kansainvälisten selkkausten ratkaisussa, ja erityisesti Korean sodassa, ”tiettyä tehoa ja joustavuutta”. Lehden mukaan YK:n turvallisuusneuvosto oli kykenemätön toimimaan, koska suurvalloilla oli siellä veto-oikeus, mutta yleiskokous oli osoittautunut maailman omatunnoksi, jonka toimintaa ei ollut syytä väheksyä. Yleiskokous saattoi Uuden Suomen mukaan ”täyttää tehtävänsä rauhan hyväksi vain, jos se todella edustaa arkailematta yleismaailmallista mielipidettä.” Näin ollen erityisesti pienten kansojen tulisi arkailematta lausua rauhan nimessä oman mielipiteensä. Kritiikki kohdistui siis ennen kaikkea Unkarin äänestykseen, mutta lehden mukaan myös YK:n rooli oli enemmän, kuin vain kansainvälisen keskustelun ja ristiriitojen selvittelyn foorumi. Se oli kollektiivisen turvallisuuden ylläpitäjä, sekä oikeuden ja vapauden puolustaja maailmassa. US 13.11.1956, pk.

¹⁸⁷ Kekkosen muistiinpanot 4.12.1956. Kansio X, dokumentti n:o 1869, Juhani Suomen kokoelma, TPA. Muistiinpanojen alkuperäinen paikka on Urho Kekkosen arkiston signum 21/85 (sisä- ja ulkopoliittikka 1951–1956), mutta se on kulkeutunut alkuperäisenä Juhani Suomen kokoelmaan. Kts. myös Suomi 1992, 63 ja tähän liittyvä nootti n:o 22 s. 620.

¹⁸⁸ Kts. luvut ”Valmiusjoukot ja aktiivisen YK-politiikan luominen” & ”Rauhan turvaaminen Suomi-kuvan luojana”.

kuitenkaan ollut vielä mitenkään selvästi esillä ja ensisijaisena ohjeenaan Kekkonen antoi Gripenbergille neuvon pysyä mahdollisimman paljon taka-alalla.¹⁸⁹ Tärkeämpää oli pysyä poissa Neuvostoliiton vaikutuspiiristä, kuin aktiivisesti pyrkiä mukaan pohjoismaiseen tai puolueettomaan viiteryhmään. Suomen olisi ”tarvittaessa edustettava yksinkin oikeaksi toteamaansa kantaa”, todettiin Suomen valtuuskunnalle seuraavan vuoden yleiskokoukseen jaetussa yleisohjeessa.¹⁹⁰ Tässä tapauksessa ”oikea” ei tarkoittanut asiallisesti oikeaa, vaan Suomen aseman kannalta oikeaa, sillä ”hyvä tarkoitus ja vilpittömä vakaumus eivät ole sentään aina autuaaksitekeviä ulkopoliitikassa”, kirjoitti Enckell New Yorkista. ”Jos niin olisi, olisi ulkopoliitiikkaa kovin helppo ajaa.”¹⁹¹

Juhani Suomen mukaan Kekkonen näki Suomen osallistumisen Suezin operaatioon jonkinlaisena hyvityksenä siitä, että Suomi oli hyväksytty YK:n jäseneksi. Näin ollen osallistumisen taustalle ei ollut muita tarkoituksia, kuin se ettei Suomi katsonut voivansa uutena jäsenenä kieltäytyä pääsihteerin pyynnöstä. Kun asiaan ei lisäksi alkuun liittynyt erityistä suurvaltapolitiittista ristiriitaa, Kekkonen ei myöskään ottanut asiassa yhtä suurta roolia kuin Unkarin kysymyksessä, vaan antoi ulkoministeriön poliittisen osaston hoitaa Suezin ratkaisut Suomen etua vaarantamatta.¹⁹² Tähän asenteeseen viittaa myös Eero A. Wuoren toteamus Kekkoselle, että komppanian lupaaminen YK:lle ”ei liene ollut vältettävissä”, mutta oli olemassa mahdollisuus, että YK:n piirissä ”syntyy erimielisyyksiä siitä, miten sen omia päätöslauselmia on tulkittava.”¹⁹³ Osallistuminen oli siis jokseenkin välttämätön, mutta ei mitenkään miellyttävä kunnia Suomelle. Myös Kekkonen sivustaseuraajan rooli vaihtui aktiiviseksi suurvaltojen välisen yksimielisyyden haihtuessa myöhemmin.

Samanlaisen vaihtoehdottomuuden kuvan tilanteesta antaa suomalaisen yhteiskunnan tuki -säätiön (SYT) papereista löytynyt marraskuun 1956 ulkopoliittisten tapahtumien kuukausikatsaus. SYT seurasi kommunisteja eri yhteiskunnan sektoreilla, järjesti erityisiä neuvottelupäiviä tärkeänä pitämilleen henkilöille ja pyrki

¹⁸⁹ Kekkonen evästi Gripenbergiä ennen Suomen ensimmäistä YK-yleiskokousta pysyttelemään ”niin paljon kuin mahdollista taka-alalla”. Gripenbergin päiväkirja 27.3.1956. G. A. Gripenbergin kokoelma, KA.

¹⁹⁰ Ohjeet Yhdistyneiden Kansakuntien yleiskokoukseen sen 12. istuntokaudeksi määrättylle valtuuskunnalle, 13.9.1957. 21/51, UKA.

¹⁹¹ Ralph Enckell Leo Tuomiselle 29.11.1956. HV-kirjeet edustustoittain, YK-edustusto 1956–1960, Kb 29, UMA.

¹⁹² Suomi 1992, 63–64. Vrt. Inkinen 2005. Susanna Inkisen pro gradu -työssä Juhani Suomen tulkinta Kekkonen sivustaseuraajan roolista kyseenalaistetaan ja Kekkonen nähdään pitäneen päätöksen langat tiukasti käsissään. Tämä pitääkin paikkaansa erityisesti myöhemmässä vaiheessa, mutta alkuun päätöksentekoa leimaa Kekkonen passiivisuus asiassa verrattuna Unkarin kysymykseen.

¹⁹³ Eero A. Wuori Urho Kekkoselle 22.11.1956. 1/8 UKA.

vahvistamaan antikommunistista asennetta yhteiskunnassa.¹⁹⁴ Säätiöllä oli hyvät suhteet tärkeimpiin Suomessa tiedonkeruuta ja tiedustelua harjoittaviin elimiin, eli sotilastiedusteluun, suojelupoliisiin ja Veikko Puskalan ylläpitämään SDP:n tiedusteluun,¹⁹⁵ ja myös kyseiset ulkopoliittiset kuukausikatsaukset olivat ammattimaisesti laadittuja (merkintänä paperissa on T-os./56): ”Velvoituksesta osallistua YK:n ’sotavoimiin’ [...] ei YK:n jäsenenä ja puolueettomana maana luonnollisestikaan voitu kieltäytyä.” Samalla katsauksessa todetaan ylipäätään, että ”tuntui kuin eräillä ta-
hoilla olisi ollut liioiteltuja kuvitelmia siitä hyödystä, mikä maaillemme koituisi YK-jäsenyydestä”. Kritiikkiä aiheutti erityisesti suuri 17 hengen YK-valtuuskunta.¹⁹⁶

Hufvudstadsbladet totesi, että jäsenyys YK:ssa asetti tiettyjä velvoitteita, joita ei yksinkertaisesti voisi välttää ja myös UNEF-joukot valtuuttaneessa yleiskokouksen päätöslauselmassa kehoitetaan kaikkia jäsenvaltioita avustamaan YK:n johtoa sen toiminnassa.¹⁹⁷ New Yorkissa Kanadan Leaster Pearson joutui myös erikseen selittämään ennen YK-joukkojen perustamisesta käytyä äänestystä, että esityksen mukaisesti pääsihteeri ei ottaisi joukkoja yhdeltäkään jäsenvaltiolta ilman kyseisen valtion lupaa.¹⁹⁸ Eduskunnassa valtiovarainvaliokunnan mietintöön YK-joukon määrärahoista vastalauseen esittäneet SKDL:n kansanedustajat, jotka olivat huolissaan lähinnä siitä, ettei joukkoja missään tapauksessa käytettäisi Egyptiä vastaan, aloittivat vastalauseensa toteamuksella, ettei YK:n jäsenyys ”sellaisenaan velvoita jäsenvaltioita, ei myöskään Suomea, lähettämään joukko-osastoja YK:lle kuuluvien tehtävien hoitamiseen.” Se, että vapaaehtoisuus täytyi erikseen mainita, kertoo ennen kaikkea siitä, että pyynnöstä kieltäytyminen nähtiin hankalaksi tai vähintään kiusalliseksi. Myöskään vastalauseen esittäjät eivät halunneet Suomen kieltäytyvän, vaan toivoivat vain tiukempia ehtoja Suomen osallistumiselle.¹⁹⁹

Sama eetos jatkui Ralph Enckellin marraskuussa 1957 yleiskokouksessa pitämässä puheessa, jossa Enckell totesi Suomen halunneen Suezin komppanian avulla ”edesauttaa YK:n yhteistä työtä sekä tietouttamme siitä, että YK:n jäsenyys ei tuo mukanaan ainoastaan oikeuksia vaan myös velvollisuuksia.”²⁰⁰ Jos Suomen ulkopoliittisessa

¹⁹⁴ Okkonen 2017, 56.

¹⁹⁵ Vesikansa 2004, 123–131.

¹⁹⁶ Katsaus marraskuun ulkopoliittisiin tapahtumiin 1956, T-os/56 11.12.1956. Kotimainen ja kansainvälinen vakoilu ja valvonta (1950–1966), Suomalaisen Yhteiskunnan Tuki -säätiön arkisto, KA.

¹⁹⁷ Hufvudstadsbladet 14.11.1956, pk; Reinimaa 2006, 33; Resolution 1001 (ES-1), 567th plenary meeting, 7.11.1956. United Nations Digital Library.

¹⁹⁸ United Nations General Assembly Official Records, First Emergency Special Session, Plenary Meeting 563rd, Saturday, 3 November 1956, at 8 p.m.. United Nations Digital Library.

¹⁹⁹ Valtiopäivät 1956, asiakirjat III, Valtiovarainvaliokunnan mietintö N:o 62 hallituksen esitykseen N:o 91.

²⁰⁰ YK 1957, 118.

johdossa ei oikein jaksettu uskoa YK:n mahdollisuuksiin tositalanteessa turvata pienten valtioiden suvereniteettia suurten paineessa, niin YK:n peruskirjan luoma sääntömääräisyys kansainväliseen politiikkaan oli kuitenkin tavoiteltava asia, jota kannatti vähintään retorisesti puolustaa. Tätä Paasikivikin oli miettinyt pohtiessaan vuonna 1952, että Kansainliiton tavoin myöskään YK ei ollut onnistunut pyrkimyksissään, mutta merkitystä oli myös sillä, että pienillä valtioilla oli tämänkaltaisen paikka, jossa ne saivat äänensä kuuluviin ja mahdollisuuden vaikuttaa maailman mielipiteeseen. ”Kun meillä ei ole aseellista voimaa suuria vastaan, niin on meidän turvaututtava jolkaiseen oljenkorteen, mikä on olemassa. Jos YK häviää jääme enemmän orvoiksi ja yksinäisiksi kuin mitä muutoin olemme.”²⁰¹ Samaa ajatusta Paasikivi jatkoi Suomen YK-jäsenyyden ratkettua: ”On parempi, että YK on olemassa kuin että se ei ole olemassa, vaikka se ei paljon teekkään”.²⁰² Paasikiven rauhanturvatoimintaa vähättelevistä ajatuksista huolimatta YK oli Suezilla pystynyt myös toimintaan.

YK hillitsi kansainvälisen politiikan anarkistista ”kaikkien sota kaikkia vastaan”-luonnetta²⁰³ ja oli luonut Isolle-Britannialle sekä Ranskalle painetta vetäytymiseen erityisesti Yhdysvaltojen tuen puuttuessa. Sotaan ja väkivaltaan turvautuessa myös suurten valtioiden tuli laskea ja ennakoida pelkkien sotilaallisten voimasuhteiden lisäksi kansainvälisen yhteisön reaktio, jonka painavuutta rauhanturvatoiminnan kehittäminen oli lisännyt. Unkari ja Suez olivat osoittaneet, että YK ei kyennyt auttamaan suurvallan pitäessä omaan etupiiriinsä kuuluvat valtiot ruodussa, mutta sillä saattaisi olla ennaltaehkäisevää merkitystä pahimpien kansainvälisten normien rikkomusten suhteen. Tällä taas olisi jo Suomeenkin vaikutusta, jos Suomi nähtäisiin aidosti puolueettomana valtiona. Nämä pohdinnot eivät vielä tässä vaiheessa saaneet kovin selvää tai näkyvää osaa suomalaisessa päätöksenteossa, mutta tietynlainen vaihtoehdottomuuden käsitys sekin ennen kaikkea ylikansallisesta auktoriteetista ja uudentalaisesta keskinäisriippuvuudesta.

²⁰¹ Paasikiven pvk. 18.11.1952.

²⁰² Paasikiven pvk. 27.3.1956.

²⁰³ Tämä on nimenomaan hobbesilaisen anarkiäkäsityksen perusviesti ihmisen luonnontilasta. Se perustuu filosofi Thomas Hobbesin ajatuksiin ja kirjoituksiin, jotka ovat vaikuttaneet erityisesti kansainvälisen politiikan realistisen koulukunnan ajatteluun kansainvälisestä järjestelmästä (vrt. lockelainen ja kantilainen anarkia, jotka nojaava positiivisempaan käsitykseen ihmisen luonnontilasta). Ihmiset sopivat kuvitteelliset yhteiskuntasopimuksen hillitäkseen tätä anarkistista luonnetta ja perustavat valtion, joka tarjoaa sekä oikeuksia että velvollisuuksia. Kansainvälisessä järjestelmässä sopimusrusteisuus nojaa YK:n kaltaisiin ylikansallisiin organisaatioihin sekä normeihin. Niiden merkityksestä esimerkiksi juuri kylmän sodan aikana on kuitenkin usein myös vähätelty. Esimerkiksi Ilya Gaiduk toteaa, että YK:n historia on jäänyt tästä syystä kylmän sodan historiantutkimuksessa sivuun, sen keskittyessä enemmän suurvaltojen voimapolitiikkaan. Gaidukin mukaan tämä kuitenkin johtaa monessa tilanteessa harhaan, sillä YK:lla on ollut merkitystä myös monissa kylmän sodan konflikteissa. Olen itsekin taipuvainen samansuuntaiseen tulkintaan.

Yritys irtaantua jo ennen lähtöä

Suomalaista Suezin YK-joukkojen osallistumispäätöstä leimasi alkuun vaihtoehdottomuuden tuntu ja suurvaltojen välinen yhteisymmärrys, jonka takia Suomessa ulkoministeriö sai asiassa vetovastuun. Varsin pian pikainen päätös alkoi valtiojohdossa myös kaduttua. Näin erityisesti, kun tilanne Suezilla muuttui entistä vaarallisemmaksi ja suurvaltojen välinen yksimielisyys alkoi entistä selvemmin rakoilemaan. Samana päivänä Suomen hyväksyttyä Hammarskjöldin pyynnön YK-joukkojen lähettämisestä tilanne Suezilla eteni kriisin vaarallimpaan vaiheeseen. Ison-Britannian ja Ranskan laskuvarjojoukot aloittivat maaoperaation Egyptissä, jonka puolustusta maan ilmavoimat olivat pehmentäneet edeltävät päivät. Samaan aikaan Unkarin tilanteen hallintaansa ottanut Neuvostoliitto otti entistä kovemman lähestymistavan Suezin tilanteeseen ja uhkasi Lontoota sekä Pariisia ydinaseillaan. YK:n turvallisuusneuvoton kokouksessa aamulla 5. marraskuuta Neuvostoliiton edustaja Arkadi Sobolev ehdotti Yhdysvaltojen ja Neuvostoliiton yhteistä sotilasoperaatiota Egyptissä, jonka turvallisuusneuvosto kuitenkin hylkäsi vedoten yleiskokouksen toimiin rauhan palauttamiseksi ja YK-joukkojen muodostamiseksi. Kubaan edustaja totesi lisäksi turvallisuusneuvostolle, että jos Neuvostoliiton ehdotus toteutuisi, tarvittaisiin valtava poliisijoukko Neuvostoliiton karkottamiseksi.²⁰⁴

Turvallisuusneuvoston kokouksen ja Neuvostoliiton ehdotuksen merkitystä kuvaa YK-edustuston sähke kokouksen kulusta ja Kekkosen siihen tekemät runsaat alleviivaukset ja merkinnät. Sähkeen mukaan Sobolev korosti (Kekkosen alleviivaamana) ”ainakin kolme kertaa neuvoston päätöksen langettavan raskaan vastuun ja nykyisen tilanteen saattavan kehittyä maailmansodaksi.” Kekkonen lasi punakynällä sähkeen ylälaitaan turvallisuusneuvoton kokouksen alkaneen New Yorkissa aamulla kahdeksan aikaan, joka aikaero huomioon ottaen tarkoitti Suomen aikaa kolme iltapäivällä.²⁰⁵ Samaan aikaan kokouksen ollessa käynnissä New Yorkissa oli päätös Suez-komppanian lähettämisestä Suomessa ollut vielä auki ja hyväksymissähke lähti ulkoministeriöstä tunti turvallisuusneuvoton kokouksen alkamisen jälkeen.²⁰⁶ Tilan tiedon kulkeutuminen Suomeen ei ollut kuitenkaan erityisen nopeaa, sillä YK-edustuston sähke oli laadittu vasta puolen yön aikaan ja Suomeen se saapui lähes vuorokausi turvallisuusneuvoton kokouksen jälkeen.²⁰⁷ Suezin tilanne herätti viimeistään tässä vaiheessa myös Kekkosen mielenkiinnon. ”[K]un blokkien väliset suhteet kärjistyvät sodan partaalle saakka, ei ole ihme, jos Suomi joutuu isoloiduksi,

²⁰⁴ Hahn 2004, 205–206; Naftali & Furusenko 132–135; New Yorkista Helsinkiin 5.11.1956 (YKE 58). 21/45, UKA.

²⁰⁵ New Yorkista Helsinkiin 5.11.1956 (YKE 58). 21/45, UKA.

²⁰⁶ Helsingistä New Yorkiin 5.11.1956 (YKE 53). YKSK:n perustaminen 4.11.1956–31.12.1956 I. 113 C4b, UMA.

²⁰⁷ New Yorkista Helsinkiin 5.11.1956 (YKE 58). 21/45, UKA.

sillä sehän on parempi paikka kuin jos tapahtumien vyöry ja ulkonainen pakko tempaisisi meidät ampumalinjalle”, totesi Kekkonen Törngrenille viikkoa myöhemmin pohdittuaan läpi yön äänestysohjetta Unkarin kysymykseen liittyneessä äänestyksessä.²⁰⁸ Sama ajatusmaailma oli hallitsevana myös Suezin kysymyksessä, mutta tässä tapauksessa ristivetoa päätöksentekoon aiheutti varovainen YK-politiikka ja Suomelle langennut merkittävä rooli YK-joukkoja muodostettaessa.

YK-joukkojen epäoikeudenmukaisina pidettyihin rahoitusjärjestelyihin, joissa joukkoja luovuttavien maiden vastuulle jäisi huomattava osa niiden aiheuttamista kustannuksista, vedoten ulkoministeriöstä tuli YK:n sihteeristölle viestiä, ettei Suomi kenties sittenkään lähettäisi komppaniaansa Suezille.²⁰⁹ Joukko-osaston kuuluista tehtävä erityinen sopimus olikin annettu YK:lle yhtenä ehtona Suomen suostuessa lähettämään komppaniaansa Suezille. Muita ehtoja olivat käytännössä sanasta sanaan Ruotsilta lainatut YK:n omien päätöslauseلمien noudattaminen; rajattu toimiaika, joka ei ollut riippuvainen alueen poliittisten kysymysten ratkaisusta; ja isäntämaan, eli Egyptin, hyväksyntä joukkojen saapumiselle.²¹⁰

Suomalaisten epäröinti herätti YK:ssa huolestumisen koko YK-joukon kohtalosta. Ralph Bunche kutsui kommodori Aimo Saukkosen, joka osallistui Suomen sotilasiantuntijana YK-joukkojen suunnittelutyöhön, kahdenkeskiseen neuvotteluun korostaakseen Suomen joukko-osaston merkitystä.²¹¹ Bunchen mukaan Egypti toivoi nimenomaan Suomen osanottoa ja korosti nopean saapumisen tärkeyttä kansainvälisen tilanteen kannalta.²¹² Dag Hammarskjöld totesi puolestaan ulkoministeri Törngrenille, että Egypti hyväksyi sillä hetkellä vain Suomen ja Ruotsin joukot maahansa ja pelkäsi laukaustenvaihdon alkavan uudelleen, jos Suomi ei saa joukkojaan pikaisesti Egyptiin.²¹³ Suomen ja Ruotsin varjolla Hammarskjöld toivoi saavansa Nasserin myös hyväksymään Norjan ja Tanskan, joilla oli joukot valmiina lähtöön. Hammarskjöld korosti Törngrenille, että suomalaiset tulisi tästä syystä saada

²⁰⁸ Urho Kekkonen Ralf Törngrenille 12.11.1956. 21/51, UKA.

²⁰⁹ Kertomus toiminnastani YK:ssa kansainvälisen valvontajoukon suunnittelutyössä, A. Saukkonen 23.11.1956. Puolustusministeriön Suez-toimikunta, kirjeistö (T-23182/3), KA.

²¹⁰ Kysymys suomalaisen joukko-osaston muodostamisesta liitettäväksi Yhdistyneiden Kansakuntien valvontajoukkoihin, Osmo Orkomies 13.11.1956. YKSK:n perustaminen 4.11.1956–31.12.1956 I, 113 C4b, UMA; Kronlund & Valla 1996, 118–119.

²¹¹ Kertomus toiminnastani YK:ssa kansainvälisen valvontajoukon suunnittelutyössä, A. Saukkonen 23.11.1956. Puolustusministeriön Suez-toimikunta, kirjeistö (T-23182/3), KA.

²¹² New Yorkista Helsinkiin 11.11.1956. YKSK:n perustaminen 4.11.1956–31.12.1956 I. 113 C4b, UMA.

²¹³ New Yorkista Helsinkiin 12.11.1956. YKSK:n perustaminen 4.11.1956–31.12.1956 I. 113 C4b, UMA.

nopeasti matkaan, ja että koko suunnitelma voisi kaatua, jos Suomi ei osallistuisikaan.²¹⁴ Myöhemmin suomalaiset kuuluivat Nasserin hyväksyneen Tanskan ja Norjan yksiköt vasta Hammarskjöldin vakuutettua myös Suomen ja Ruotsin osallistuvan ja saapuvan pikaisesti Egyptiin. Samalla Bunche kertoi Saukkoselle, ettei suurpoliittinen tilanne ollut sitten toisen maailmansodan yhtä kriittinen kuin marraskuun 1956 alkupäivinä.²¹⁵

New Yorkiin matkustaneet ulkoministeri Törngren, sotilasasiamies Saukkonen, YK:n sotilasneuvonantaja Martola ja Suomen YK-lähetystö kokonaisuudessaan vakuutuivat siitä, että suomalainen joukko-osasto tulisi saada Egyptiin mahdollisimman nopeasti. Suomi oli kuitenkin jo tippunut muiden pohjoismaiden kyydistä joukkojen pikaiseksi lähettämiseksi, sillä Norjalla ja Tanskalla oli Nato-sopimuksesta johtuen ennestään rokotuksen saaneita sotilaita ja Ruotsissa tarpeelliset toimenpiteet joukkojen lähettämiseksi oli aloitettu välittömästi, kun taas Suomessa asiaa pähköiltiin tovi.²¹⁶

Suomen vastahakoisuus poikkesi YK:n yleisestä ilmapiiristä, jossa vapaaehtoisia valtioita oli liiankin kanssa, eikä kaikki halukkaat päässeet mukaan. Norjassa ja Tanskassa lähinnä kilpailtiin siitä, kumpi pääsisi ensi paikalle ja saisi kerätä kunnian.²¹⁷ YK-joukkoja alustavasti suunnitelleet Kanadan ja Yhdysvaltojen YK-edustustot tulivat siihen tulokseen, että joukot tulisi koota muutamasta modernit asevoimat omaavasta maasta, eikä niitä haluttu hajottaa liian monien kansallisuuksien tilkkutäkiksi. Hammarskjöld, joka yhdessä Kanadan Leaster Pearsonin kanssa loi muutaman hektisen päivän aikana pohjan myös tulevalle rauhanturvaamiselle, oli periaatteessa samaa mieltä, mutta modernia asevoimaa tärkeämmäksi tekijäksi nousi kaikille osapuolille hyväksyttävien joukkojen kokoaminen riittävän nopeasti. Suurvallat jätettiin lähtökohtaisesti joukkojen ulkopuolelle ja Hammarskjöld painotti myös maantieteellistä tasapainoa, jolloin joukot tulisivat Pohjoismaista, Latalalaisesta Amerikasta, Pohjois-Amerikasta ja Aasiasta.²¹⁸ YK:n sihteeristö toimi joukkojen kokoamisessa portinvartijana ja Martola joutui New Yorkissa kieltäytymään muun muassa Chilen ja alkuun myös Brasilian tarjouksista muiden maiden ollessa etusijalla. Martola kirjoitti päiväkirjaansa, miten Brasiliassa oli tehty ”vallan

²¹⁴ New Yorkista Helsinkiin 12.11.1956. YKSK:n perustaminen 4.11.1956–31.12.1956 I. 113 C4b, UMA.

²¹⁵ Kertomus toiminnastani YK:ssa kansainvälisen valvontajoukon suunnittelutyössä, A. Saukkonen 23.11.1956. Puolustusministeriön Suez-toimikunta, kirjeistö (T-23182/3), KA.

²¹⁶ Leo Tuominen Ralf Törngrenille 13.11.1956; puhelinsanoma Leo Tuominen/Ralph Enckell 12.11.1956 klo 20:10. YKSK:n perustaminen 4.11.1956–31.12.1956 I. 113 C4b, UMA.

²¹⁷ Midtgaard 2005, 192.

²¹⁸ Maloney 2002, 63–67; Bellamy, Williams & Griffin 2010, 85, 173–183.

hullusti”, sillä he olivat jo hyväksyneet lain pataljoonan lähettämistä Egyptiin ja pataljoona oli myös valmiina lähtemään. Martolan mukaan brasilialainen kenraali oli ollut nolona, kun Bunche ja Martola olivat todenneet, ettei sitä sillä erää tarvittu.²¹⁹ Myöhemmin tosin myös Brasilian osasto otettiin mukaan, mutta Chile jäi ulkopuolelle.²²⁰

Neuvottelut lopullisesta kokoonpanosta olivat vaikeat johtuen ristiriitaisista odotuksista YK-joukkojen suhteen. Jos länessä haluttiin korjata repeämään päässyt yhtenäisyys Yhdysvaltojen, Ison-Britannian ja Ranskan välille, tarjota kunniakas tapa vetäytymiseen ja padota Neuvostoliiton kasvavaa vaikutusta Lähi-idässä, niin Egyptin Nasser ei tahtonut hyväksyä länsiliittoutuneita maahansa, eikä Hammarskjöld halunnut eikä voinut toimia ilman isäntämaan suostumusta. Neuvostoliitto uhkasi omien ”rauhanturvaajien” lähettämällä ja myös YK-joukkoihin tarjottiin Itä-Euroopasta Puolaa ja Tšekkoslovakia, joita kuitenkin YK:n sihteeristössä eikä länessä haluttu hyväksyä. Sen sijaan Yhdysvaltojen asevoimissa pääteltiin, että jotain olisi tehtävä nopeasti tai muuten lännen kylmän sodan asetelmat kärsisivät peruuttamattomia tappioita. Tästä syystä joukkojen runko muodostui mahdollisimman puolueettomista valtioista ja Kanadan ehdotuksesta Hammarskjöldin avuksi muodostettiin seitsemän valtion multilateraalinen neuvoa antava komitea, jonka tarkoituksena oli tasoittaa lännen ja suurvaltojen sanelua sekä ennen kaikkea estää Neuvostoliiton puuttuminen joukkojen rakenteeseen.²²¹

Suomen epäröinti sattuiinkin huonoon saumaan, sillä vain pari päivää ennen tietoa Suomen mahdollisesta vetäytymisestä oli Hammarskjöld saanut Nasserilta kuulla tämän hyväksyvän Suomen, Ruotsin, Norjan, Tanskan ja Kolumbian joukot, kun taas Kanadan joukot epäilyttivät. Ne muistuttivat liiaksi brittien vetäytyviä joukkoja, jolloin saattaisi syntyä kuva kuningattaren joukkojen vaihtumisesta vain toisiin kuningattaren joukkoihin, olihan Egyptiin lähetetyn joukko-osaston nimikin ”Queen’s Own Rifles of Canada” varsin epäilyttävä. Kanadan joukkojen lähettämistä jouduttiin viivyttämään Egyptin vastustuksen takia, vaikka itse joukot olivat jo matkalla kohti Egyptiä, kun taas Suomen ulkopoliittinen johto epäröi koko operaatioon osallistumista, vaikka näille Egypti oli jo näyttänyt vihreää valoa.²²² Hammarskjöldin ja Bunchen Suomen YK-delegaatiolle kertoma huoli koko operaation kaatumisesta ei ollut tuulesta temmattu.

²¹⁹ A. E. Martolan päiväkirja 24.11.1956, asiakirjoja toiminta-ajalta Yhdistyneitten Kansakuntien palveluksessa, A. E. Martolan arkisto PK 1440/18, KA.

²²⁰ Lopullinen joukko-osasto muodostui kymmenestä valtiosta: Suomi, Kanada, Kolumbia, Brasilia, Intia, Indonesia, Ruotsi, Norja, Tanska ja Jugoslavia

²²¹ Maloney 2002, 63–67; Bellamy, Williams & Griffin 2010, 85, 173–183; *The Blue Helmets* 1985, 47–48; A. E. Martolan päiväkirja 24.11.1956, asiakirjoja toiminta-ajalta Yhdistyneitten Kansakuntien palveluksessa, A. E. Martolan arkisto PK 1440/18, KA.

²²² Maloney 2002, 67.

YK-joukko ja sen tehtävät perustettiin risteävien intressien ja kylmän sodan vastakkainasettelun paineessa ennemmin poliittisena kompromissina kuin tehtävän suorittamisen kannalta ideaalina yksikkönä. Näistä kompromisseista nousi myös ”perinteisen rauhanturvaamisen” kolmen rikkumatonta sääntöä YK-joukoille: konfliktin osapuolten hyväksyntä, puolueettomuus ja vähäinen voimankäyttö.²²³ Suomi oli tässä mielessä pohjoismaisena ja blokkien ulkopuolisena valtiona hyväksyttävä valinta kaikkien kannalta ja Hammarskjöld ymmärrettävästi halusi myös pitää Suomesta kiinni Nasserin vastustellessa erityisesti Kanadan joukkoja. Suomalaisten tulo sopi myös Isolle-Britannialle, jossa pelättiin Neuvostoliiton hyödyntävän sen vetäytymisestä muodostunutta valtatyhjiötä. Ison-Britannian YK-edustaja Pierson Dixonin totesi Yhdysvaltojen kollegalleen Ison-Britannian vetävän mielellään kaksi joukkueettaan pois Egyptistä, jos kaksi joukkueellista suomalaista saapuisi Ismailiaan. Sillä hetkellä Ison-Britannian joukot Port Saidissa olivat Dixonin mukaan joka tapauksessa myös YK:n pääsihteerin paras neuvotteluase Nasserin kanssa, joka brittien mielestä turhankin itsevarmasti sääteli YK-joukkojen kokoonpanoa.²²⁴ Eisenhower oli pyrkinyt tasoittelemaan vetäytymisestä aiheutuneita pelkoja Edenille jo aiemmin todeten, että jos Neuvostoliitto hyökkäisi saisi se vastaansa YK-joukot ja koko YK:n arvovallan. Siinä tapauksessa britit eivät olisi enää yksin.²²⁵

Suomessa tarpeelliset valmistelut olivat joka tapauksessa viivästyneet ja joukkoja ei saatu välittömästi liikkeelle. Ulkoministeriön mukaan Suomelle ei annettu tarvittavaa selvitystä joukkojen rahoituksen järjestämisestä, joten myöskään joukkojen kokoamista ei aloitettu välittömästi.²²⁶ Rauhanturvajoukkojen rahoitus nousikin Suezilta lähtien ongelmalliseksi. Alkuun Hammarskjöldin yleiskokoukselle 6. marraskuuta antamassa selvityksessä todettiin rahoituksen peruseriaatteena olleen, että joukkoja luovuttaneet maat maksaisivat itse joukkojen varusteet ja palkat, kun muut menot olisivat YK:n vastuulla. Tätä varten YK:n normaalin budjetin ulkopuolelle perustettiin tili, josta YK-joukkojen maksut suoritettiin.²²⁷ Suomen kannalta ongelmanna oli, että toisin kuin vakituisessa palveluksessa olevilla joukoilla, joille palkkakustannuksen juoksivat riippumatta joukkojen tehtävistä tai sijainnista, Suomen vapaaehtoisista kerätyn joukko-osaston palkat olivat ylimääräisiä kuluja. Lisäksi

²²³ Bellamy, Williams & Griffin 2010, 85, 173–183.

²²⁴ New Yorkista Lontooseen 14.11.1956, Addressed to Foreign Office telegram No. 1216 of November 14. FO 371/118873, TNA.

²²⁵ FRUS, 1955–1957, Suez Crisis, July 26–December 31, 1956, Volume XVI, 1025–1027; Maloney 2002, 66.

²²⁶ Leo Tuominen Ralf Törngrenille 13.11.1956; puhelinsanoma Leo Tuominen/Ralph Enckell 12.11.1956 klo 20:10; Muistio Suomen osallistumisesta Yhdistyneiden Kansakuntien valvontajoukkojen muodostamiseen 12.11.1956. YKSK:n perustaminen 4.11.1956–31.12.1956 I. 113 C4b, UMA.

²²⁷ *The Blue Helmets* 1985, 47; Kronlund & Valla 1997, 62–63, 120, 125.

Suomella ei ollut kaikkea tarvittavaa materiaalia, joka sekin tämän tulkinnan mukaan tulisi maksaa omasta pussista. Pohjoismaat eivät hyväksyneet tätä järjestelyä ja pyrkivät saamaan kaikki osallistumisesta aiheutuneet ylimääräiset kulut YK:n maksettaviksi, joskin muut Pohjoismaat eivät halunneet tehdä siitä kynnyskysymystä osallistumiselle.²²⁸

Varsinaisen ongelmien rahoituksen suhteen alkoivat yleiskokouksen velvoittaessa jäsenvaltioitaan maksamaan UNEF:in menot YK:n jäsenmaksuosuuksien mukaan, jotka riippuvat maiden arvioidusta maksukyvyistä Yhdysvaltojen osuuden ollessa suurin 25 prosentilla ja pienimpien ollessa 0,02 prosenttia. Neuvostoliitto äänesti tätä vastaan ja kieltäytyi maksamasta periaatteessa laittomana pitämänsä operaation menoja. UNEF oli perustettu yleiskokouksen ”United for Peace” -pääöslauselmalla, joka sivuutti turvallisuusneuvoston, eikä näin ollen sopinut Neuvostoliiton vaalimiin periaatteisiin turvallisuusneuvostosta ylimpänä päättävänä elimenä. Rahoituskiihka alkoi ennen kaikkea Kongon operaation myötä 1960-luvulla, mutta myös UNEF:in budjettiin jäi lovi, joskaan tilanne ei kriisiytynyt Yhdysvaltojen suostuessa maksamaan suurimman osan operaation kuluista. UNEF:in menoja varten perustelulle tilille siirrettiin katteen saamiseksi alkuun varoja YK:n erityisrahastosta ja vapaaehtoisina avustuksina.²²⁹

Suomessa taloustilanne oli heikko laskusuhdanteen ja vuoden 1956 yleislakon jälkeen. Hallitus kamppaili oikeastaan koko vuoden 1957 hallituskriisin ja kassakriisin kourissa, kun Suomessa oli saman vuoden aikana koossa viisi eri hallituskokoonpanoa.²³⁰ Suomen taloudellinen tilanne oli niin vaikea, että vuoden 1957 heinäkuusta marraskuuhun valtionvarainministeri toiminut Martti Miettunen on myöhemmin kertonut, miten hän joutui aloittamaan aamuisin työpäivänsä laskemalla valtion varat, jotta tiesi mitkä laskut saattoi sinä päivänä maksaa.²³¹ Tammikuussa 1958 Suomi ajautuikin tilanteeseen, jossa valtion piti keskeyttää maksujen suorittaminen vuorokaudeksi, kun sen tileiltä puuttui kate.²³² Tällaisessa tilanteessa Suomen YK-kompanionien menot olivat sellainen menoerä, joista haluttiin päästä sopimukseen ja tätä myös hallitus sekä erityisesti eduskunta edellyttivät.²³³ Asian tärkeydestä huolimatta rahoitusjärjestelyihin vetoaminen vaikutti heti alkuun puolittaiselta tekosyytä, jonka varjolla vältettiin puhumasta arkaluonteisimmista kysymyksistä.

²²⁸ Leo Tuominen Ralf Törngrenille 13.11.1956; puhelinsanoma Leo Tuominen/Ralph Enckell 12.11.1956 klo 20:10; Muistio Suomen osallistumisesta Yhdistyneiden Kansakuntien valvontajoukkojen muodostamiseen 12.11.1956. YKSK:n perustaminen 4.11.1956–31.12.1956 I. 113 C4b, UMA.

²²⁹ Gaiduk 2012, 286–288; Kronlund & Valla 1997, 62–63.

²³⁰ Kallenautio 2005, 72.

²³¹ Suomi 1992, 36; Pekkarinen & Vartiainen 1993, 306–310.

²³² Suomi 1992, 44.

²³³ Valtiopäivät 1956, asiakirja III, Eduskunnan vastaus hallituksen esitykseen N:o 91.

Suomesta oli annettu rahoituskysymys erääksi ehdoksi osallistumiselle ja tähän vedoten Suomi panttasi lopullista ilmoitusta joukkojen lähettämiseksi. Ulkoministeriöstä annettiin kuitenkin briteille ymmärtää, että mainituista ehdoista vain päätöslauselmien noudattaminen, rajattu toimiaika ja Egyptin hyväksyntä joukkojen saapumiselle olivat aitoja ehtoja osallistumiselle. Sen sijaan rahoituksen lopullinen järjestäminen oli ennemminkin toive sen etenemisestä mieluisaan suuntaan, eikä tämän toiveen lopulliseen toteutumiseen juurikaan edes uskottu.²³⁴ Törngren totesi, Suomen pohtiessa vielä vetäytymistä, että rahoitukseen vetoaminen tulkittaisiinkin New Yorkissa selityksensä, jos Suomi ei lähettäisi komppaniaa. Erityisesti näin sen jälkeen, kun Suomi oli päässyt taloudellisesti edullisiin järjestelyihin. Suomi sai itse määrittää omien sotilaidensa palkat, eikä YK vaatinut eri mailta yhtenäistä linjaa, ja Ruotsin kautta Suomi sai järjestettyä komppanialle sekä huollon että tarvittavat varusteet.²³⁵

Norjan, Tanskan ja Kanadan joukot olivat lähes heti valmiita ja niitä tasapainottamaan tarvittiin puolueettomia Suomea ja Ruotsia, ja tästä syystä pienikin etujoukko Suomesta olisi ollut tarpeen.²³⁶ Törngren soitti 12. marraskuuta suoraan Kekkoselle varmistaakseen ja vauhdittaakseen joukkojen lähettämistä. Törngren kertoi, että New Yorkissa nimenomaan Suezin tilanne aiheutti huolta, kun taas Unkaria ei nähty niin vaarallisena sen kuullessa joka tapauksessa Neuvostoliiton vaikutuspiiriin. Törngren ihmetteli myös varsin korkeaa arviota operaation kustannuksista ja epäili pilkkuvirhettä, jossa 50 miljoonaa olisikin muuntunut 500 miljoonaan.²³⁷ Operaation kustannuslaskelma säilyi kuitenkin ennallaan ja Suomen komppanian lähettäminen vahvistettiin lopulta seuraavana päivänä presidentin esittelyssä.²³⁸ New Yorkiin matkustanut Enckell totesi vielä samana päivänä sähköenvaihdon käyneen kiivaana Helsingin kanssa ja vakuutti, ettei valtuuskunta ollut luvannut YK:ssa lähettää komppaniaa.²³⁹ Helsingissä ei ilmeisestikään oltu täysin tyytyväisiä tilanteeseen, jossa alustavaksi tarkoitettu suostuminen otettiin New Yorkissa lupauksena lähettää joukko-osasto ja rahoitukseen vedotessaan Suomi olisi näyttänyt, vieläpä

²³⁴ Helsingistä Lontooseen 15.11.1956, Saving Telegram No. 20 of November 15. 371/118873, TNA.

²³⁵ New Yorkista Helsinkiin 11.11.1956. YKSK:n perustaminen 4.11.1956–31.12.1956 I. 113 C4b, UMA; Muistio Tukholmassa ajalla 21. – 23.11.56 käydyistä neuvotteluista, (nimetön) 26.11.1956. Puolustusministeriön Suez-toimikunta, kirjeistö (T-23182/3), KA.

²³⁶ New Yorkista Helsinkiin 12.11.1956; puhelinsanoma Leo Tuominen/Ralph Enckell 12.11.1956 klo 20:10. YKSK:n perustaminen 4.11.1956–31.12.1956 I. 113 C4b, UMA.

²³⁷ Kekkonen muistiinpanot ”12.11.1956 New Yorkista Törngren 15.49”. 21/45, UKA.

²³⁸ Pöytäkirja valtioneuvoston istunnosta 13.11.1956 kello 17, jossa läsnä tasavallan presidentti Kekkonen. Valtioneuvoston pöytäkirjat Ca:461 Pöytäkirjat XI (1956–1956), Valtioneuvoston kirjaajankonttorin arkisto, KA.

²³⁹ Ralph Enckell Osmo Orkomiehelle 13.11.1956. Kb 29, UMA.

tekosyyhyhyn vedoten, peruvan lupauksena. Suomessa jonkin verran kritiikkiä herättikin joukkojen nopea muodostaminen ennen kuin eduskunta oli varsinaisesti antanut sille siunauksensa. Päätöksenteossa oli ristiriita YK:n vaatiman nopean toiminnan ja Suomessa joidenkin kansanedustajien toivoman suhteellisen pitkän mietintäajan sekä oman osanoton ehtojen tarkemman määrittämisen välillä.²⁴⁰

Heti kun presidentti oli vahvistanut komppanian lähettämisen, käännettiin Suomessa katset Ruotsin suuntaan. Tukholman-sotilasasiamies oli tiiviissä yhteydessä Ruotsin sotilasjohdon kanssa ja Suomesta lähti erilaisia valtuuskuntia sopimaan käytännön yhteistyöstä ja järjestelyistä.²⁴¹ Apua ja yhteistyötä myös tarvittiin, sillä Puolustusvoimissa katsottiin, ettei sillä ollut sopivia varusteita Egyptin olosuhteisiin. Tästä syystä Suomen komppania lainasi erityisesti raskaan aseistuksen ja taistelumateriaalin Ruotsista, vaikka havitellut hellepuvut jäivätkin saamatta ja suomalaisten vaatetus oli jokseenkin sopimaton Egyptin olosuhteisiin.²⁴² Ruotsin kanssa tehty sopimus oli Suomen kannalta vielä varsin edullinen ja Ruotsi lisäksi kuljetti varusteet suoraan Egyptiin, josta Suomen komppania sai ne käyttöönsä. Muut Pohjoismaat olivat sopineet myös huoltolentojen järjestämisestä Kööpenhaminasta Napolin kautta Egyptiin, johon Suomi pääsi Ruotsin kautta ilmaiseksi mukaan. Suomen tuli ainoastaan kustantaa lastin tai henkilöiden kuljetus Ruotsiin.²⁴³

²⁴⁰ Kronlud & Valla 1996, 121–124, 162–164.

²⁴¹ Kts. esim. Muistio varusteiden ja aseiden saamisesta Ruotsilta YK:n valvontajoukkoihin mahdollisesti lähetettävälle suomalaiselle komppanialle, Osmo Orkomies 13.11.1956. YKSK:n perustaminen 4.11.1956–31.12.1956 I. 113 C4b, UMA; Ruotsin YK-pataljoonan perustaminen, Suomen Ruotsin sotilasasiamiehen kirjelmä No 693/6 a, everstiluutnantti O. R. Bäckman 12.11.1956; Ruotsin osallistuminen Lähi-idän turvallisuusjoukkoihin, Suomen Ruotsin sotilasasiamiehen kirjelmä No 696/6 a, everstiluutnantti O. R. Bäckman 6.11.1956. Pääesikunnan ulkomaanosasto, Yleinen kirjeenvaihto ja sähköiset 1956–1957 (T-23484/2), KA; Neuvottelut Ruotsin pääesikunnassa ja armeijan esikunnassa 15.11.1956, evl P. Tiittanen 16.11.1956; Muistio Tukholmassa ajalla 21. – 23.11.56 käydyistä neuvotteluista, 26.11.1956; Ruotsin YK-joukon yht. ups:n ja YK-patl:n kom:n ohjeet, Suomen Ruotsin sotilasasiamiehen kirjelmä No 737/6 a, everstiluutnantti O. R. Bäckman 29.11.1956; Yhteistoiminnan aikaansaaminen alla mainituissa työssä, Suomen Ruotsin sotilasasiamiehen kirjelmä No 759/6 a, everstiluutnantti O. R. Bäckman 10.12.1956. Puolustusministeriön Suez-toimikunta, kirjeistö (T-23182/3), KA.

²⁴² Muistio YK-komppanian perustamiseen liittyvistä kysymyksistä, 12.11.1956. 6 sal, T21622, PEA; Neuvottelut Ruotsin pääesikunnassa ja armeijan esikunnassa 15.11.1956, evl P. Tiittanen 16.11.1956. Puolustusministeriön Suez-toimikunta, kirjeistö (T-23182/3), KA; Halonen 2007, 219–220.

²⁴³ Puolustusministeriön Suez-toimikunnan pöytäkirja N:o 1/56; 14.11.1956; Puolustusministeriön Suez-toimikunnan pöytäkirja N:o 2/56 liitteineen; 16.11.1956. Puolustusministeriön Suez-toimikunta, pöytäkirjoja (T-23182/2), KA; Muistio Tukholmassa ajalla 21. – 23.11.56 käydyistä neuvotteluista, 26.11.1956. Puolustusministeriön Suez-toimikunta, kirjeistö (T-23182/3), KA.

Näistä edullisista näkymistä huolimatta ja Suomen jo vahvistettua osallistumisena oli hallitus silti edelleen puun ja kuoren välissä joukkojen lähettämisen suhteen. Valtion tiukka kassatilanne ja Suomessa maaliskuussa yleislakkoon johtanut hinta- ja palkkasäännöstely kiristivät tunnelmaa ja esimerkiksi Helsingin Sanomien yleisöltä-osiossa Suezin-komppanialle myönnetty 500 miljoonaa herätti heti kiivasta vastustusta ja ehdotuksia rahan paremmista käyttötarkoituksista.²⁴⁴ ”Suomalaisen suuruudenhulluus nostaa jälleen uljaasti päätään”, totesi esimerkiksi nimimerkki ”Tuntematon veronmaksaja” joulukuun alussa kirjoituksessaan ”miljardikomppania”, ja jatkoi: ”On kuultu vielä jonkun julkituovan ilonsa sen johdosta, että suomalaisen imperiumin siirtomaa-armeijan kantajoukko on viimein syntynyt.”²⁴⁵

New Yorkissa Törngren ei puolestaan ymmärtänyt lainkaan Suomen hidasta valmistelua YK-joukon suhteen ja pyrki vauhdittamaan asiaa Kekkosen ja ulkoministeriön kautta.²⁴⁶ Myös Saukkonen pyrki vauhdittamaan Pääesikuntaa valmisteluissa ja Enckell piti valitettavana, ettei aikataulua voitu nopeuttaa, vaikka Hammarskjöld korosti nimenomaan Suomen etujoukkojen pikaista lähtemistä.²⁴⁷ Valmistelujen nopeuttamiseksi Törngren ehdotti jopa miesten lähettämistä rokottamattomina, jos he vain allekirjoittaisivat vastuuvapauden Suomen valtiota kohtaan, ja vapaaehtoisten asevelvollisten lähettämistä aikataulun nopeuttamiseksi, jota valtiosihteeri Leo Tuominen pyrki myös Helsingin päässä ajamaan. Törngrenin mukaan Suomen valmistelukyky joutuisi outoon valoon YK:ssa, jos Suomelta menisi jopa kuusi viikkoa kauemmin kuin muilta Pohjoismailta komppanian saamiseksi alueelle.²⁴⁸

Asevelvollisten lähettäminen ei kuitenkaan jo lain puolesta käynyt päinsä, minkä lisäksi Helsingissä sekä hallitus että sotilasjohto halusivat koota joukko-osaston hieinan varttuneemmista reserviläisistä. Egyptin maahantulomääräykset ja maailman terveysjärjestö (WHO) myös vaativat tiettyjen rokotteiden ottamista ja aikataulua ei näiltä osin voinut paljokaan enää kiristää, eikä Suomesta voitu rokotetun miehistön

²⁴⁴ HS 18.11.1956; HS 23.11.1956; HS 30.11.1956; HS 12.12.1957.

²⁴⁵ HS 1.12.1956; Pekkarinen & Vartiainen 1993, e 306–310.

²⁴⁶ New Yorkista Helsinkiin 12.11.1956, YKE 85/83/81. YKSK:n perustaminen 4.11.1956–31.12.1956 I. 113 C4b, UMA.

²⁴⁷ Kertomus toiminnastani YK:ssa kansainvälisen valvontajoukon suunnittelutyössä, A. Saukkonen 23.11.1956. Puolustusministeriön Suez-toimikunta, kirjeistö (T-23182/3), KA; Puhelinsanoma Tuominen/Enckell 12.11.1956 klo 20:10. YKSK:n perustaminen 4.11.1956–31.12.1956 I. 113 C4b, UMA.

²⁴⁸ New Yorkista Helsinkiin 12.11.1956, YKE 85/83/81; Tuominen 12.11.1956 klo 13.10 Enckellille puhelimitse; Muistiinpanoja ministeri Törngrenin puhelinkeskustelua varten 13.3.56, (allekirjoittamaton) 12.11.56. YKSK:n perustaminen 4.11.1956–31.12.1956 I. 113 C4b, UMA.

puuttuessa lähettää myöskään etujoukkoa.²⁴⁹ Martola pyrki vielä kiirehtimään Suomen komppanian lähtöä soittamalla sotilasasiamies Saukkoselle 25. marraskuuta. Martola oli pahoillaan, ettei Suomessa suostuttu lainkaan kiirehtimään lähtöä. Saukkonen selitti joukon kokoamisen, varustamisen ja valmistelun vievän aikaan, mutta Martola pyysi Saukkosta kuitenkin tekemään jotain asian hyväksi. Saukkonen soit-tikin Törngrenille, joka oli puhunut myös Kekkosen kanssa lähdön kiirehtimisestä, ja tuloksensa oli tiedustelu, milloin yhteysupseeri Kontionpää voisi lähteä, jolloin myös Suomesta olisi ainakin symbolinen edustus Egyptissä. Kun seuraavana päivänä kävi selväksi, ettei myöskään Kontionpää voinut lähteä välittömästi, Saukkonen, Martola sekä Törngren päättivät lopettaa kiirehtimisen ja koko Suomen komppanian lähtöpäiväksi varmistui muutama viikko muita pohjoismaita myöhäisempi 10. jou-lukuuta.²⁵⁰

Tietynlainen jälkinäytelmä Suomelle YK-joukoissa langenneen roolin ja varo-vaisen ulkopoliittikan välillä nähtiin vielä, kun Törngren marraskuun lopulla meni kertomaan Hammarskjöldille suomalaisten innostuksesta ottaa osaa joukkoihin.²⁵¹ Suomella ei ollut pulaa vapaaehtoisista ja hakemuksia tuli yhteensä 1779 kappaletta, joista reilu kolmesataa otettiin kertausharjoituksiin Katajanokan Merikasarmille.²⁵² Hammarskjöldin kuultua tämän pyysi hän heti seuraavana päivänä suomalaisia har-kitsemaan lisäjoukkojen lähettämistä kirjeessä, johon Martola oli saanut lisätyksi maininnan lisäkustannusten huomioimisesta.²⁵³ Gripenbergin mukaan Hammarsk-jöld halusi suomalaisia ja toivoi hartaasti Suomen suostuvan pyyntöön. Myös

²⁴⁹ *ibid.*; ”Huomioon ottaen hallitusmuodon ...”, oikeustoimiston päällikkö Olavi Korte 9.11.1956. Puolustusministeriön Suez-toimikunta, kirjeistö (T-23182/3), KA; Reini-maa 2006, 36–44. Tämä olikin varmasti järkevä ratkaisu, sillä Suezin operaatio vaati lopulta kahden suomalaisen rauhanturvaajan hengen heidän menehdyttyänsä myöhem-min Suomessa Egyptissä saamiinsa tartuntatauteihin. Heitä ei lasketa kuitenkaan suo-malasiin rauhanturvaoperaatioissa menehtyneisiin, koska he menehtyivät operaation jälkeen Suomessa. Myöskään heidän omaisensa eivät saaneet YK:lta korvauksia.

²⁵⁰ Neuvotteluselostus, kommodori A. Saukkonen 27.11.1956, Sotilasasiamies Washing-
ton, D.C. No. 2/YK. YKSK 1-2, Puolustusministeriön YK-toimisto T-25098/1, KA; Kertomus toiminnastani YK:ssa kansainvälisen valvontajoukon suunnittelutyössä, A. Saukkonen 23.11.1956. Puolustusministeriön Suez-toimikunta, kirjeistö (T-23182/3), KA; A. E. Martolan päiväkirja 25.12.1956, asiakirjoja toiminta-ajalta Yhdistyneitten Kansakuntien palveluksessa, A. E. Martolan arkisto PK 1440/18, KA.

²⁵¹ Dag Hammarskjöld G. A. Gripenbergille 28.11.1956 (kopio); New Yorkista Helsinkiin 29.11.1956, 114/113; New Yorkista Helsinkiin 30.11.1956, 113/110 YKSK:n perusta-minen 4.11.1956–31.12.1956 I. 113 C4b, UMA.

²⁵² Paloposki 2018, 159–160.

²⁵³ Dag Hammarskjöld G. A. Gripenbergille 28.11.1956 (kopio), YKSK:n perustaminen 4.11.1956–31.12.1956 I. 113 C4b, UMA; A. E. MArtolan päiväkirja 29.11.1956, asia-kirjoja toiminta-ajalta Yhdistyneitten Kansakuntien palveluksessa, A. E. Martolan ar-kisto PK 1440/18, KA.

lisäkulut olisi tarkoitus korvata ja se olisi Suomelle vahva argumentti koko joukko-osaston korvauskysymyksessä.²⁵⁴

Suomessa asiaan ei kuitenkaan suhtauduttu innolla, eikä korvauskysymyksen mahdollinen eteneminen ollut tässä suhteessa merkittävää. Ison-Britannian Suomen-lähettiläs Michael Creswell kirjoitti Lontooseen Suomen hallituksen haluavan välttää suuremman osallistumisen Lähi-Idän kysymykseen, sillä Suomessa esiintyi jo ennestään kritiikkiä Suomen osallistumis päätöstä ja kenraali Martolan nimittämistä kohtaa. Creswellin mukaan katseet lisäjoukkojen tai upseerien suhteen kannattaisi kääntää muuhun Skandinaviaan tai Sveitsiin.²⁵⁵ Martola pani New Yorkissa merkille tavattuun Suomen delegaation jäseniä, että suomalaiset olivat pessimistisiä koko operaatiota kohtaan. Neuvostoliitto ”sabotoi” operaatiota vaatimuksineen ja suomalaiset myös epäilivät lähtisivätkö Ison-Britannian ja Ranskan joukot niin vain pois Egyptistä.²⁵⁶ Ulkoministeriöstä lähtikin lyhyt vastaus New Yorkiin välitettäväksi Hammarskjöldille: ”emme katso voivamme lisätä.”²⁵⁷

UNEF-operaatioksi nimetty YK:n ensimmäinen ”perinteinen rauhanturvaoperaation” herätti suurta mielenkiintoa ja vapaaehtoisia maita joukkojen lähettäviksi, mutta samalla erityisesti Suomessa se aiheutti alusta lähtien myös varauksia. Suomen osallistumisen kannalta ratkaisevaa oli Suomen asema kylmässä sodassa, joka yhdessä Ruotsin kanssa teki näistä haluttuja rauhanturvaajia. Samalla Suomen asema suhteessa Neuvostoliittoon oli herkempi, joka taas sai Suomen ulkopoliittisen johdon erityisen varovaiseksi uusien aloitteiden suhteen. Jos Suomi oli asemansa perusteella haluttu valtio osallistumaan, niin osallistumisen vaikutus Suomen asemaan oli vielä hämärän peitossa.

7 Suomen maine, kylmän sodan epävarmuudet ja operaatioista vetäytymisen vaikeudet

Suomen 258 miehen komppanian lähtiessä lopulta lumisena joulukuun 10. päivänä paksuissa sarkapuvuissaan Katajanokan Merikasarmilta kohti Egyptin hiekkaa ja lämpöä, ei kenelläkään ollut tietoa mitä perillä lopulta odottaisi. UNEF-operaatio oli suomalaisten saapuessa jo käynnistynyt, mutta rauhanturvaamisen kokeillessa vasta ensi askeleitaan kenelläkään ei ollut varmuutta sen käytänteistä tai tulevaisuudesta.

²⁵⁴ New Yorkista Helsinkiin 29.11.1956, 114/113; New Yorkista Helsinkiin 30.11.1956, 113/110. YKSK:n perustaminen 4.11.1956–31.12.1956 I. 113 C4b, UMA.

²⁵⁵ Helsingistä Lontooseen 4.12.1956, Addressed to Foreign Office telegram No: 282 of December 4. FO 371/118915, TNA.

²⁵⁶ A. E. Martolan päiväkirja 27.11.1956, asiakirjoja toiminta-ajalta Yhdistyneitten Kansakuntien palveluksessa, A. E. Martolan arkisto PK 1440/18, KA.

²⁵⁷ Helsingistä New Yorkiin 5.12.1956. YKSK:n perustaminen 4.11.1956–31.12.1956 I. 113 C4b, UMA.

Monilla suomalaisilla lähtijöillä oli kokemusta sodasta ja miehille annettiin sen opettamina mukaan panssarirykkit, kranaattikiväärit, miinat ja ehtoollisvälineet, joita kenttäpiispatoimiston ohjeiden mukaan myös maallikko saattoi käyttää taistelussa haavoittuneen niin pyytässä.²⁵⁸ Suomessa valmistauduttiin taistelutoiminnan mahdollisuuteen, mutta tappioista ei kuitenkaan oltu ylettömän huolissaan. Ulkoministeri Törngren oli ollut valmiina lähettämään miehet jopa ilman asianmukaisia rokotuksia nopeuttaakseen aikataulua ja puolustushallinnossa pohdittiin lähinnä joukko-osaston aseistusta, jatkuvaa huoltoa tappioiden paikkaamiseksi ja lähtijöiden korvausperusteita kuoleman tai invaliditeetin sattuessa.²⁵⁹ Samalla tavalla Ruotsissa keskustelu YK-joukkojen toiminnasta vaihteli symbolisesta partioinnista taistelujoukkoihin.²⁶⁰ Perillä taistelu oli kuitenkin tauonnut ja raskas sotakalusto osoittautui lähinnä ylimääräiseksi painolastiksi – sotimisen sijaan piti osata rakentaa rauhaa ja herättää osapuolten luottamus YK-joukkoihin. Suomalaiset ymmärsivät kuitenkin nopeasti tehtävän vaatimukset. Yhteysupseeri Magnus Haaksalon ensimmäisen raportin mukaan YK-joukkojen rintamasuunta oli jatkuvasti egyptiläisiä vastaan ja psykologisesti väärä, mutta suomalaiset olivat tämän oivaltaneet, eivätkä Haaksalon mukaan kenties ainoina suunnanneet ladattuja aseita kohti väestöä.²⁶¹

Suomessa yleinen kokemus ja tieto Lähi-idän olosuhteista rajoittui kuitenkin lähinnä *Sinuhe Egyptiläisen*, tai *Tuhannen ja yhden yön tarinoiden* varaan, ja muun muassa Waltaria suomalaiset saivat myös luettavaksi lähtiessään matkaan.²⁶² Ruotsalaisille oli jaettu kirjanen, jossa selostettiin Lähi-idän oloja ja poliittista kehitystä, ja tästä suomalaisetkin voisivat yhteysupseerien Björn Kontionpään ja Magnus

²⁵⁸ Paloposki 2018, 158–161; Reinimaa 2006, 43–44; Kronlund & Valla 1996, 119, 315–317; Virtanen 2011, 7–11; ”Suomi lähetti ensimmäiset rauhanturvaajat Suezille vuonna 1956”, Yle Elävä arkisto 20.11.2007. <<https://yle.fi/aihe/artikkeli/2007/11/20/suomen-ensimmaiset-rauhanturvaajat>> [katsottu/luettu 19.8.2018]; YK:n Lähi-Idän valvontajoukon suomalaisen yhteysupseerin toimintakertomus ajalta 10.12.1956–20.6.1957, B. W. Kontionpää & M Haaksalo 1.7.1957. Puolustusministeriön Suez-toimikunta, kirjeistö (T-23182/3), KA.

²⁵⁹ Muistio YK-komppanian perustamiseen liittyvistä kysymyksistä, 12.11.1956. Puolustusministeriön Suez-toimikunta, kirjeistö, T-23182/3, KA.

²⁶⁰ Sköld 1996, 26–27.

²⁶¹ YK:n joukkojen toiminta Port Saidissa liittoutuneiden evakuoinnin yhteydessä, UNEF: Suomen valvontajoukon nuor. yhteysupseeri, majuri M. Haaksalo 12.1.1957. Puolustusministeriön Suez-toimikunta, kirjeistö (T-23182/3), KA.

²⁶² Reinimaa 2006, 44; Paloposki 2018, 161. Suomessa Sueziiin lähtenyt kompania, sekä myöhemmin Kyprokselle lähtenyt pataljoona, innoittivat myös fiktiivisten seikkailuelokuvien ja -kirjojen tekemiseen. Kenties tunnetuin näistä on ”Pekka ja patkä Suezilla”, joka ammentaa tuhannen ja yhden yön tarinoista. Kalifien kauniiden tyttärien, villien heimojen ja taikalampujen maassa seikkailevat Esa Nieminen ja Masa Pakarinen, kuvaavat omalla tavallaan 195-luvun pinttyneitä stereotyyppioita kaukaisena miellestä Lähi-idästä, jos ei tietenkään tarkoitettua liioiteltuna kerro koko totuutta.

Haaksalon mukaan ottaa opikseen.²⁶³ Tukholmassa sotilasasiamiehenä toiminut Rafael Bäckman oli ehdottanut vastaavan suomalaisen opuksen tekoa ennen komppanian lähtöä, mutta ilmeisessä kiireessä se jäi toteuttamatta.²⁶⁴ Paikalliset tavat ja kulttuuri herättikin ihmetystä koko toimintakauden ajan. Alkuun kuitenkin, kenties ennakkokäsityksistä poiketen, lähinnä hyökkääjien toiminta herätti ihmetystä. Haaksalon mukaan ”Port Saidin väestö pysyi itämaisesta tulisuudesta huolimatta ihmeteltävän hyvin asioissa.” Egyptiläisten sijaan ”[l]iittoutuneiden käyttäytymistä tarkoituksettomilta näyttävine ampumistapauksineen, siviiliomaisuuden tuhoamisineen ja liikkeiden ryöstämisineen oli pakko länsimaalaisena joskus ihmetellä.”²⁶⁵ Operaation jatkuessa toisen komppanian yhteysupseeri Uolevi Koskenpalo pani kuitenkin merkille myös egyptiläisten kostonhalun ja propagandan erityisesti Israelia kohtaan kasvaneen.²⁶⁶

Suezin YK-operaation lähettäessä suomalaista päätöksentekoa leimasi keskustelun puute ja suomalaisten ensimmäinen rauhanturvaoperaatio tapahtui ilman suurempaa spekulointia sen merkityksestä. Osaltaan tämä varmasti johtui siitä, ettei tiedetty mitä odottaa, joten keskustelu sen merkityksistä tai vaikutuksista oli vaikeaa. Muutaman kuukauden jälkeen oli jo jotain, josta keskustella, ja suurempi periaatteellinen debatti Suomen osallistumisesta ja sen ulkopoliittisesta merkityksestä käytiin keväällä 1957, kun Suomen piti päättää joukko-osaston jatkosta ensimmäisen puolivuotiskauden jälkeen ensimmäisen komppanian sopimusten päättyessä. Tämän keskustelun kulminaatiopisteinä olivat kolme eri suuntiin vetävää periaatetta: raha, maine ja Suomen asema kylmän sodan maailmassa.

Suomi halusi tukeutua ja kuulua Pohjoismaihin myös YK-joukkoja muodostettaessa. Alkuun YK:ssa puhuttiinkin yhteisen Pohjolan pataljoonan muodostamisesta ja tähän Suomi myös alustavassa vastauksessaan suostui.²⁶⁷ Ulko- ja puolustusministeriö tekivätkin alusta alkaen tiivistä yhteistyötä muiden pohjoismaisen ja

²⁶³ YK:n Lähi-idän valvontajoukon suomalaisten yhteysupseerien toimintakertomus ajalta 10.12.1956 – 20.6.1957. Evl B. W. Kontionpää & Maj M. Haaksalo 1.7.1957.

²⁶⁴ Tukholmasta Helsinkiin 26.11.1956, Asia: Ruotsin YK-joukon ”kortit” ynnä joukoille jaettu ”valistuskirjallisuus”

²⁶⁵ YK:n joukkojen toiminta Port Saidissa liittoutuneiden evakuoinnin yhteydessä, UNEF: Suomen valvontajoukon nuor. yhteysupseeri, majuri M. Haaksalo 12.1.1957. Puolustusministeriön Suez-toimikunta, kirjeistö (T-23182/3), KA.

²⁶⁶ Suomalaisen yhteysupseerin ilmoitus n:o 21/57; majuri Uolevi Koskenpalo 30.10.1957. Pääesikunnan kommentopäällikkö, salainen kirjeenvaihto 1957 (T-23484/1), KA

²⁶⁷ New Yorkista Helsinkiin 5.11.1956 (YKE 52/50). YKSK:n perustaminen 4.11.1956–31.12.1956 I, 113 C4b, UMA; Helsingistä New Yorkiin 5.11.1956 (YKE 53). YKSK:n perustaminen 4.11.1956–31.12.1956 I, 113 C4b, UMA; A. E. Martolan päiväkirja 17.11.1956, asiakirjoja toiminta-ajalta Yhdistyneitten Kansakuntien palveluksessa, A. E. Martolan arkisto PK 1440/18, KA.

erityisesti Ruotsin kanssa YK-joukon muodostamiseksi. Suomi lainasi ja lähetti lähes sanasta sanaan saman vastauksen, samoilla varauksilla kuin Ruotsi Hammarskjöldin pyytäessä joukkoja, ja joukkoja muodostettaessa Puolustushallinnossa otettiin mallia Ruotsista ja tehtiin varsin tiivistä yhteistyötä.²⁶⁸ Samalla kuitenkin yhteistyön käyntiin potkaisemisessa oli myös haasteita, jotka kumpusivat ennen kaikkea naapurisuhteiden dynamiikasta.

Suunnitelmissa ollut ”Pohjolan pataljoona” muotoutui Kööpenhaminassa 12. marraskuuta pidetyssä pohjoismaiden puolustusministerien kokouksessa siten, että Norja ja Tanska päättivät muodostaa yhteisen pataljoonan ja Ruotsi yhden heikon pataljoonan, johon Suomi voisi liittyä mukaan. Kaikenlaisen sotilaallisen yhteistyön arkaluonteisuudesta johtuen Suomen puolustusministeri ei osallistunut vielä ennen 1960-luvun puoliväliä näihin kokouksiin, joten Ruotsin tehtäväksi jäi tiedustella Suomen halua liittyä Ruotsin pataljoonaan.²⁶⁹ Ruotsin puolustuseseikunnassa tehtiin tästä syystä Suomelle muistio kysymyksistä, joiden avulla yhteistoimintaan voitaisiin ryhtyä.²⁷⁰ Samaan aikaan myös Suomen puolustushallinnossa pidettiin todennäköisenä, että komppania liitettäisiin Pohjolan pataljoonaan ja myös presidentin esitelyssä Kekkonen hyväksyi muotoilun, jossa ”suomalainen joukko-osasto voidaan yhdistää vastaavan ruotsalaisen joukko-osaston kanssa pataljoonaksi tai muuksi erityiseksi osastoksi.”²⁷¹ Varsin pian Suomessa ja Ruotsissa päädyttiin kuitenkin omien joukko-osastojen muodostamiseen ja lopullinen päätösvalta näiden osastojen mahdollisesta yhdistämisestä annettiin YK-joukkojen komentaja kenraali Burnsille. Syyskuun 1956 todettiin se, että Ruotsin osasto oli valmiina lähtöön ennen Suomea.²⁷²

²⁶⁸ kts. esim. Puolustusministeriön Suez-toimikunnan pöytäkirja N:o 1/56; 14.11.1956; Puolustusministeriön Suez-toimikunnan pöytäkirja N:o 2/56 liitteinen; 16.11.1956. Puolustusministeriön Suez-toimikunta, pöytäkirjoja (T-23182/2), KA; Kronlund & Valla 1996, 118–119.

²⁶⁹ YK:n poliisijoukot, Tukholman sotilasasiamiehen kirjelmä no. 88/16s/sal, everstiluutnantti O. R. Bäckman 13.11.1956. Suomen sotilasasiamies (Tukholma), kirjeenvaihto 1955–1959, T-21824/6, KA.

²⁷⁰ PM rörande finländsk FN-styrka, liite no 1 Tukholman sotilasasiamiehen kirjään no 88/16s/sal/13.11.1956. Suomen sotilasasiamies (Tukholma), kirjeenvaihto 1955–1959, T-21824/6, KA.

²⁷¹ Muistio YK-komppanian perustamiseen liittyvistä kysymyksistä, 12.11.1956. Puolustusministeriön Suez-toimikunta, kirjeistö, T-23182/3, KA; Pöytäkirja valtioneuvoston istunnosta 13.11.1956 kello 17, jossa läsnä tasavallan presidentti Kekkonen. Valtioneuvoston pöytäkirjat Ca:461 Pöytäkirjat XI (1956–1956), Valtioneuvoston kirjaajankonttorin arkisto, KA.

²⁷² Puolustusministeriön Suez-toimikunnan pöytäkirja N:o 1/56; 14.11.1956. Puolustusministeriön Suez-toimikunta, pöytäkirjoja (T-23182/2), KA; Helsingistä New Yorkiin 23.11.1956, YKE 84. YKSK:n perustaminen 4.11.1956–31.12.1956 I, 113 C4b, UMA; Tukholmasta New Yorkiin 21.11.1956 (jäljennös Ruotsin ulkoministeriön sähköpostista). Puolustusministeriön Suez-toimikunta, kirjeistö (T-23182/3), KA; Söld 1996, 31.

Yhteistyö ei tämän takia kuitenkaan katkennut ja puolustusministeriössä joukko-osaston muodostamisen takia perustettu erityinen Suez-toimikunta antoi Ruotsille valtuuden edustaa edelleen myös Suomea tulevissa yhteispohjoismaisissa neuvotteiluissa ja ottaa niissä huomioon Suomen etu.²⁷³ Suomen ja Ruotsin joukko-osastot pyrittiin myös luomaan yhteensopiviksi mahdollista myöhempää yhdistämistä silmällä pitäen, jota myös Martola piti todennäköisenä. Tämän takia ja huollon toivuutta silmällä pitäen Suomen komppania lainasi Ruotsilta aseita ja muita tarvikkeita.²⁷⁴

Naapurisuhteissa ei kuitenkaan välttytty Ruotsin ja Suomen suhteissa ominaiselta lievältä kateudelta. Tukholmassa yhteistoimintaa organisoineen sotilasasiamies everstiluutnantti Rafael Bäckmanin mukaan ruotsalaiset olivat vilpittömän innostuneita kuullessaan Suomen tulevan mukaan YK-joukkoihin ja heidän auttamishalunsa ansaitsi kiitosta. Bäckmanin mukaan kuitenkin ”ruotsalaisten ajatus” liittyy Suomen YK-joukko osaksi Ruotsin pataljoonaa viittasi siihen, että ”jonkinlainen ’hegemonianhalu’ piili Kaarle XII alustalaisten jälkeläisillä mielissä.” Tämän lisäksi ruotsissa ei osoitettu juurikaan iloa ja huomiota Martolan nimityksen johdosta, joka kertoi Bäckmanin mukaan ruotsalaisen tavasta suhtautua ”’pienelle veljelle’ osoitettuihin kansainvälisiin luottamustehtäviin”. Ruotsalaisten jäädessä nimityksissä suomalaisten taakse heräsi Bäckmanin mukaan länsinaapurissa ”pieni närkästys”.²⁷⁵ Närkästystä nosti myös Suomessa ajatus komppanian alistamisesta Ruotsille sekä upseereilta mahdollisesti vaadittavasta Ruotsin kielen taidosta, jota ajateltiin pidettävän tarpeellisena pohjoismaisen yhteistyön sujumiseksi.²⁷⁶ Näitä tunteja kuvaili nimi-merkki ”P. S.” Helsingin Sanomien yleisöltä-osiossa:

”Mikäli Suomesta yleensä ketään lähetetään, ei luonnollisesti voi tulla kysymykseen, että se liitettäisiin mihinkään ruotsalaisen johdon alaiseen ryhmit-

²⁷³ Puolustusministeriön Suez-toimikunnan kokous N:o 2/56, Puheenjohtaja kenraalimajuri Yrjö Hanste & sihteeri majuri Tauno Jokinen 16.11.1956. Puolustusministeriön Suez-toimikunta, pöytäkirjat, T-23182/2, KA.

²⁷⁴ Muistio varusteiden ja aseiden saamisesta Ruotsilta YK:n valvontajoukkoihin mahdollisesti lähetettävälle suomalaiselle komppanialle, Osmo Orkomies 13.11.1956. YKSK:n perustaminen 4.11.1956–31.12.1956 I. 113 C4b, UMA; A. E. Martolan päiväkirja 17.11.1956, asiakirjoja toiminta-ajalta Yhdistyneitten Kansakuntien palveluksessa, A. E. Martolan arkisto PK 1440/18, KA; Neuvottelut Ruotsin pääesikunnassa ja armeijan esikunnassa 15.11.1956, evl P. Tiittanen 16.11.1956. Puolustusministeriön Suez-toimikunta, kirjeistö (T-23182/3), KA.

²⁷⁵ Ruotsalaisten suhtautuminen YK-Suez-joukon suomalaisia koskeviin nimityksiin 1. ”oma suu on lähempänä kuin kontin suu”, Tukholman sotilasasiamiehen kirjelmä no. 6/16 a/sal, everstiluutnantti O. R. Bäckman 7.1.1957. Suomen sotilasasiamies (Tukholma), kirjeenvaihto 1955–1959, T-21824/6, KA.

²⁷⁶ ”Vapaachtoisia Suezille, YK ei vielä vastannut”, HS 8.11.1956; Palmu 1985, 19.

tymään, sillä eihän olisi millään mitään väliä, jos suomalaisista entisistä rintamamiehistä kokoonpantu komppania, jonka jokainen jäsen tietäisi enemmän kuin koko Ruotsin kenraalikunta yhteensä, alistettaisiin näitten upseerin kommentoon.”²⁷⁷

Tähän samaan naapurisuhteiden vaikeuteen kaatui lopullisesti myös Suomen ja Ruotsin YK-joukkojen yhteenliittyminen. Suomalaisten saapuessa Egyptiin oli Ruotsin esikunta vielä siinä luulossa, että Suomen komppania liitettäisiin siihen. Suomen komppanian yhteysupseeri Björn Kontiopää pyysi tämän kuultuaan operaatiota johtaneelta kenraali Burnsilta, että Suomen komppaniaa käsiteltäisiin erillisenä osastona. Kontionpää antoi ymmärtää, ettei Suomessa kansa hyväksyisi kahden sodan taistelleen maan alistamista sodista säästyneen maan johdettavaksi. Burns hyväksyi Kontionpään perustelut ja Suomen komppania alistettiin suoraan Port Saidaissa olevien YK-joukkojen komentajalle tanskalaiselle everstiluutnantti Carl Engholmille.²⁷⁸

Suomen komppania ei kuitenkaan ollut itsenäinen eikä erillinen, vaan riippuvainen muiden ja erityisesti Ruotsin huollosta, sillä sitä Suomen komppanialle ei ollut järjestetty omasta takaa.²⁷⁹ Tässä se erosi merkittävästi Ruotsin pataljoonasta, jossa itsenäiseen toimintaan ja tätä kautta huoltoon oli kiinnitetty erityistä huomiota. Ruotsissa erityisesti sotilasjohdossa ei luotettu YK:n kykyyn organisoida sotilaallisen operaation ja pataljoonasta haluttiin tehdä mahdollisimman omavarainen. Tukholmassa valmistauduttiin mahdollisuuteen, jossa Suezin tilanne kärjistyisi uuteen sotaan, joten Ruotsin yhteysupseerille annettiin matkaeväiksi salaiset ohjeet ottaa YK-operaation epäonnistuessa Ruotsin pataljoona itsenäiseen komentoonsa.²⁸⁰ Tässä mielessä myös Suomen komppanian elämää ja toimintaa olisi helpottanut, jos joukko-osastot olisi suunnitelmien mukaan yhdistetty, puhumattakaan tulevasta yhteistyöstä. Itsenäisenä osastona Suomen komppania oli toiminnallisesti torso, mutta samalla itsenäisyys takasi suuremman valinnanvapauden sen rekrytointia ja jatkoa koskeviin päätöksiin.

Ensimmäisen puolivuotiskauden jälkeinen jatkoaika tuli ajankohtaiseksi varsin pian toiminnan käynnistymisen jälkeen. Hammarskjöldin pyytäessä YK-joukkoja oli vapaaehtoiset muiden pohjoismaiden tapaan rekrytoitu puoleksi vuodeksi, joka Suomen ulkopoliittisessa johdossa katsottiin mahdolliseksi toteuttaa, mutta josta myös

²⁷⁷ ”Ruotsinkieli ja YK-vapaaehtoiset”, HS 15.11.1956.

²⁷⁸ Suomalaisen yhteysupseerin ilmoitus N:o 1/56, B. W. Kontionpää 16.12.1956. YKSK 1–2, Puolustusministeriön YK-toimisto T-25098, KA.

²⁷⁹ *ibid.*; Puolustusministeriön Suez-toimikunnan pöytäkirja N:o 1/56; 14.11.1956. Puolustusministeriön Suez-toimikunta, pöytäkirjoja (T-23182/2), KA; Kuula 2006, 9–11.

²⁸⁰ Sköld 1996, 26–28, 30.

haluttiin pitää kiinni.²⁸¹ Määräaika päättyi kesäkuussa, mutta varsin varhain oli jo selvää, että tilanne Egyptissä ei tulisi vielä tämän ajan puitteissa selviämään niin paljoa, että joukot voitaisiin kotiuttaa. YK:n taholta toivottiinkin Pohjoismaiden pitävän joukkonsa UNEF:in käytössä. Asiasta ei tehty virallista pyyntöä, sillä myöskään Suomi ei ollut virallisesti ilmoittanut antavansa joukko-osaston nimenomaan kuudeksi kuukaudeksi.²⁸² Sen sijaan YK:n taholta toivottiin, ettei mikään valtio vetäisi joukkojaan pois konsultoimatta pääsihteeriiä hyvissä ajoin etukäteen ja vaikka ulkoministeriön mukaan tämä olikin YK-joukkojen kannalta ymmärrettävää, ei se voinut rajoittaa Suomen hallituksen oikeutta ottaa joukkonsa pois silloin, kun se katsoo tämän välttämättömäksi.²⁸³ Toinen puolivuotiskausi ymmärrettiin Suomessa yleisesti nimenomaan jatkoajaksi, olihan ulkoministeriöstä annettu Ruotsin mallin mukaisesti yhtenä ehtona määrätty toimiaika ja eduskunnassa hyväksytty budjetti oli nimenomaan puoleksi vuodeksi.²⁸⁴ Jatkoajasta piti myös tehdä tasavallan presidentin suostumuksella valtioneuvoston päätös. Päätöksen pohjaksi ja vetäytymisen uhkaa hyväksikäyttäen ulkoministeriö ja YK-edustusto pyrkivät neuvottelemaan Suomen komppanian korvauskysymyksen selväksi.²⁸⁵

Ruotsissa osallistumista toiselle puolivuotiskaudelle kartoitettiin jo tammikuussa, kun Tanskasta ja Norjasta oli saapunut tietoa, jonka mukaan ne voisivat jatkaa edelleen

²⁸¹ Suomessa yhdeksi ehdoksi osallistumiselle oli annettu rajoitettu toimiaika, joka ei ollut riippuvainen poliittisen ratkaisun syntymisestä. Eduskunnassa erityisesti SKDL halusi rajata ja määrittää myös valvontajoukoista säädetyn lain toimiajan puoleen vuoteen. kts. Kysymys suomalaisen joukko-osaston muodostamisesta liitettäväksi Yhdistyneiden Kansakuntien valvontajoukkoihin, Osmo Orkomies 13.11.1956. YKSK:n perustaminen 4.11.1956–31.12.1956 I, 113 C4b, UMA; Valtiopäivät 1956, asiakirjat III, Puolustusasianvaliokunnan mietintö N:o 17 hallituksen esitykseen N:o 109; P.M. eräistä Suomen osallistumisesta YK:n valvontajoukkoihin johtuvista kysymyksistä, Osmo Orkomies (allekirjoitus O-s) 7.9.1957. UKSK:n toiminta 2.5.1957 – 5.2.1958 IV, 113 C4b, UMA.

²⁸² Nils Handal Emil Skogille 7.2.1957 (jäljennös jäljennöksestä); Osmo Orkomies Ralph Enckellille, 23.2.1957; New Yorkista Helsinkiin 13.3.1957 (140/137); P.M. Suomen YK-joukosta, (allekirjoittamaton) 8.4.1957. YKSK:n toiminta 10.1.1957-29.4.1957 III. 113 C4b UMA.

²⁸³ Helsingistä New Yorkiin 9.3.1957, YKE 67, YKSK:n toiminta 10.1.1957-29.4.1957 III. 113 C4b UMA.

²⁸⁴ Hallituksen lakiesityksessä jatkoajan mahdollisuus oli huomioitu toteamalla, että ”[j]os vastoin odotuksia muodostelmaa tarvittaisiin pitemmäksikin ajaksi, olisi mahdollisuus palvelussuhteen jatkamiseen enintään kuudeksi kuukaudeksi kerrallaan.” Valtiopäivän 1956, asiakirjat III, hallituksen esitys N:o 109 laiksi Lähi-idän suomalaisesta valvontajoukosta.

²⁸⁵ P.M. Suomen YK-joukoista, (allekirjoittamaton) 8.4.1957; Helsingistä New Yorkiin 9.3.1957, YKE 64/63. YKSK:n toiminta 10.1.1957-29.4.1957 III. 113 C4b UMA.

ensimmäisen puolivuotiskauden päätyttyä.²⁸⁶ Suomen tavoin myös Ruotsissa puolen vuoden toimikausi oli kuitenkin otettu tosissaan. Ruotsin armeijassa jatkuvaa osanottoa ei pidetty erityisen positiivisena asiana, vaikka pataljoonan lähtiessä suomalaiselle sotilasvaltuuskunnalle annettiin Tukholmassa ymmärtää, että sen tarjoama harjoitusmahdollisuus haluttiin myös hyödyntää. Ruotsin armeija kärsi kuitenkin upseeripuolasta ja jatkuvan osaoton nähtiin haittaavan kotimaista koulutusta.²⁸⁷ Ruotsalainen kenraalimajuri Richard Åkerman totesi Suomen sotilasasiamies Rafael Bäckmanille, että kuuma kesäaika tulisi olemaan erityisen vaikea. Hän esittikin Bäckmanin mukaan mahdollisena ratkaisuna järjestelyä, jossa ”lämpimämpien maiden miehet voisivat olla yli kesän ja jos vielä syksyllä tarvitaan, niin Pohjolan vuoro olisi taas silloin.”²⁸⁸ Maaliskuussa Bäckman kuitenkin raportoi Ruotsin puolustusministeriöstä tulleesta tiedosta, jonka mukaan Ruotsi voisi jatkaa Suezilla tukeakseen Hammarskjöldin asioitten hoitoa, mutta ei missään tapauksessa yli toisen puolivuotiskauden.²⁸⁹ Bäckmanin mukaan Ruotsin hallitus teki maaliskuun lopussa päätöksen jatkaa toimiaikaa ”kauintaan marraskuun 1 päivään 1957 saakka.”²⁹⁰ Tämä nuotoilu varmasti osaltaan vaikutti myös Suomen kannanmuodostukseen.

Jos Suomessa tiettyä katumusta oli ilmassa heti Hammarskjöldin pyyntöön suostumisen jälkeen, niin mahdolliseen jatko aikaan suhtauduttiin myös erittäin penseästi, sen tullessa ensimmäisen kerran esiin helmi-maaliskuussa 1957 ja esimerkiksi Helsingin Sanomissa todettiin puolustusministeriön kansliapäällikkö Kalle Lehmuksen vedoten Suomen todennäköisesti vetäytyvän puolen vuoden jälkeen.²⁹¹ Ensimmäiset viralliset neuvottelut, joissa käsiteltiin YK-joukkojen jatkoa, käytiin Pohjoismaiden puolustusministerien yhteisessä UNEF-tapaamisessa Oslolla 28. helmikuuta.²⁹²

²⁸⁶ Tukholmasta Helsinkiin 17.1.1957, Asia: Ruotsin YK-pataljoonan tehtävän jatkuminen mahdollisesti yli nykyisen voimassa olevan ½-vuoden sopimusajan, everstiluutnantti O. R. Bäckman. Puolustusministeriön Suez-toimikunta, kirjeistö (T-23182/3), KA.

²⁸⁷ Sköld 1996, 76; Muistio Tukholmasta ajalla 21. – 23.11.1956 käydyistä neuvotteluista (suomesta mukana eversti Kalle Lehmus, everstiluutnantti G Gustafsson ja toimistosihiteeri j Wainer). YKSK 1-2, Puolustusministeriön YK-toimisto T-25098/1, KA.

²⁸⁸ Tukholmasta Helsinkiin 17.1.1957, Asia: Ruotsin YK-pataljoonan tehtävän jatkuminen mahdollisesti yli nykyisen voimassa olevan ½-vuoden sopimusajan, everstiluutnantti O. R. Bäckman. Puolustusministeriön Suez-toimikunta, kirjeistö (T-23182/3), KA.

²⁸⁹ Tukholmasta Helsinkiin 14.3.1957, Asia: Ruotsi ja YK-joukko, O. R. Bäckman. Puolustusministeriön Suez-toimikunta, kirjeistö (T-23182/3), KA.

²⁹⁰ Tukholmasta Helsinkiin 30.3.1957, Asia: Ruotsin YK-joukon jatko aika, O. R. Bäckman. Puolustusministeriön Suez-toimikunta, kirjeistö (T-23182/3), KA.

²⁹¹ HS 5.3.1957.

²⁹² Valtioneuvoston ulkoasianvaliokunnan kokouksessa oli tosin päätetty, että Suomen puolustusministeri Emil Skogin ei ollut syytä osallistua kokoukseen, vaan hänen sijastaan Oslon lähetettiin puolustusministeriön kansliapäällikkö eversti Kalle Lehmus ja ulkoministeriön poliittisen osaston päällikkö Ralph Enckell. Valtioneuvoston ulkoasiainvaliokunnan kokous 12.2.1957. 21/52 UKA.

Oslossa käydyn kokouksen pöytäkirjassa todetaan, että vaikka tehtävien pitäisi siirtyä muille jäsenmaille ensimmäisen puolivuotiskauden jälkeen, ovat Pohjoismaat valmiita antamaan joukot YK:n käyttöön myös toiselle puolivuotiskaudelle sillä edellytyksellä, että joukkojen rahoitus saadaan pääpiirteittäin kokouksessa sovittujen tavoitteiden mukaiseksi. Kekkonen ei kuitenkaan ollut samaa mieltä tästä, vaan veti omaan pöytäkirjakopioonsa tähän kohtaan viivan ja kirjoitti sanan ”ei”. Pöytäkirja päättyy vielä toteamukseen, että Suomi ei ollut vielä ottanut kantaa kysymyseen joukkojen jatkosta, mutta sikäli kun se tulee ajankohtaiseksi, tulee Suomi soveltamaan tätä samaa periaatetta. Myös tämä kohta on Kekkonen pöytäkirjakopiosta alleviivattu ja loppuun kirjoitettu kysymysmerkki.²⁹³

Ralph Enckellin viikko kokouksen jälkeen laatimassa ja ulkopoliittiselle johdolle lähetetyssä ”muistiinpanossa” oli Enckellin ja Lehmuksen kokouksessa antamat kannanotot esitetty huomattavasti jyrkemmässä sävyssä. Enckellin mukaan he olivat Oslossa todenneet, ettei Suomea ollut pyydetty jatkamaan eikä Suomi aikonut tarjoutua. Jotta hallitus voisi määrittää kantansa piti korvauskysymys olla täysin järjestyksessä ja suoritettava tehtävä laadultaan sellainen, että hallitus voisi sen hyväksyä. Enckellin mukaan, ilmeisesti Kekkonen huomioimaa pöytäkirjaa selittääkseen, muut maat olivat ottaneet nämä ehdoina Suomen osallistumiselle, vaikka he eivät niitä siinä mielessä esittäneet.²⁹⁴ Tätä linjaa Suomi ryhtyi myös YK:ssa ajamaan ja ulkoministeriöstä todettiin, että korvausasian ratkaisu oli ehdoton edellytys sille, että Suomen jatko voitaisiin ottaa edes harkinnan alaiseksi.²⁹⁵

Muut Pohjoismaat eivät olleet kuitenkaan halukkaita vaarantamaan Suezin operaatiota korvauskysymyksen takia, vaan suostuivat jatkamaan operaatiossa sen hetkellä rahoitusmallilla, jossa jokainen joukkoja lähettänyt maa maksoi itse huomattavan osan oman joukko-osastonsa menoista, vaikka olivatkin periaatteessa Suomen kanssa samalla linjalla kustannusten jakamisesta tasaisesti kaikkien YK-jäsenvaltioiden välillä. Muut pohjoismaat eivät myöskään halunneet nostaa korvauskysymystä vielä meneillään olleen YK:n yleiskokouksen asialistalle, vaan tyytyivät odottamaan seuraavaa loppuvuodesta 1957 alkavaa yleiskokousta asian ratkaisemiseksi.²⁹⁶ Suomi jäi yksin vaatimaan korvauskysymyksen pikaista ratkaisua, mutta Suomessa ei tästä hätkähdetty. Ulkoasianministeriöstä ohjeistettiin Gripenbergiä,

²⁹³ Pöytäkirja 28.2.1957 pidetystä Pohjoismaiden puolustusministerien tapaamisesta. 21/51 UKA.

²⁹⁴ Muistiinpano YK-joukkoja koskeneesta pohjoismaiden välisestä neuvottelukokouksesta Oslossa 28.päivänä helmikuuta 1957. Ralph Enckell 5.3.1957. 21/51 UKA.

²⁹⁵ kts. esim. Helsingistä New Yorkiin 9.3.1957, YKE 67. YKSK:n toiminta 10.1.1957-29.4.1957 III, 113 C4b, UMA.

²⁹⁶ Muistiinpano YK-joukkoja koskeneesta pohjoismaiden välisestä neuvottelukokouksesta Oslossa 28.päivänä helmikuuta 1957. Ralph Enckell 5.3.1957. 21/51 UKA; Kronlund & Valla 1996, 125.

että hänen piti pysyä tiukkana neuvotteluissa korvauskysymyksestä, ja jos alkaisi näyttää siltä, ettei asiassa tapahdu edistystä, voisi Gripenberg mainita Suomen olevan valmis vetämään joukkonsa pois jo ennen ensimmäisen puolivuotiskauden loppumista.²⁹⁷

Eduskunnassa Suezin komppanian menoihin oli lisäbudjetissa myönnetty 500 miljoonan markkaan, mutta eduskunta myös velvoitti hallitusta neuvottelemaan YK:n kanssa kustannusten korvaamisesta, joten hallitus noudatti asiassa oikeastaan vain eduskunnan tahtoa.²⁹⁸ Kekkosen reunahuomautukset Oslon kokouksen päätöksiin kuvaavat kuitenkin, ettei jatko aikaan liittyvässä nihkeydessä ollut missään vaiheessa kyse pelkästään joukkojen kulujen korvaamisesta. Oslon tapaamisessa kaikki pohjoismaat asettuivat samalla kannalle kuin Suomi korvauskysymyksessä, mutta Kekkonen ei halunnut Suomen sitoutuvan joukkojen jatkoon, vaikka pohjoismainen korvausmalli menisivät läpi myös YK:ssa. Kekkonen ei ilmeisesti ollut siis vielä helmikuun lopulla valmis lähettämään uusia joukkoja kotiutuvien tilalle siinäkin tapauksessa, että Suomi saisi kaikki haluamansa korvaukset YK:lta. Myös kokoukseen osallistunut Ralph Enckell selitteli Oslon kokouksen päätöslauselmia valtiojohdolle todeten, että muut maat olivat omaksuneet korvauskysymyksen Suomen osallistumisen ehdoksi, vaikka he eivät olleet sitä siinä tarkoituksessa esittäneet.²⁹⁹

Suezin komppania nähtiin Suomessa ennen kaikkea poliittisena kysymyksen, eikä sotilaallisena tai moraalisena, ja myös kysymys komppanian jatkosta liittyi ennen kaikkea Suomen ulkopoliittikkaan, eikä lopulta edes korvauskysymys ollut mitenkään ratkaiseva. Rooli, jossa puolustushallinto vain toteutti poliittisia päätöksiä, sopi myös Puolustusvoimille. Pääesikunnan ensimmäisessä YK-komppanian perustamiseen liittyvässä muistiossa todetaan asian kuuluvan ennen kaikkia ulkoministeriölle, komppanian perustamisen jäädessä puolustuslaitoksen tehtäväksi. Koordinointia varten Puolustusvoimat oli valmis asettamaan oman edustajansa elimeen, jonka ulkoministeriön arveltiin perustavan. Myös joukko-osaston budjetin olisi mentävä pääesikunnan mukaan Suomen YK-menoista.³⁰⁰ Näin myös käytännössä toimittiin ja valvontajoukon menot asetettiin budjetissa ulkoministeriön pääluokkaan.³⁰¹ Eduskunnan säätämässä laissa Lähi-idän suomalaisesta valvontajoukosta, se vielä erotettiin Puolustusvoimista erilliseksi vapaaehtoisista koostuneeksi ”muodostel-

²⁹⁷ Helsingistä New Yorkiin 9.3.1957, YKE 64/63. YKSK:n toiminta 10.1.1957-29.4.1957 III. 113 C4b UMA.

²⁹⁸ Valtiopäivät 1956, asiakirja III, Eduskunnan vastaus hallituksen esitykseen N:o 91.

²⁹⁹ Muistiinpano YK-joukkoja koskeneesta pohjoismaiden välisestä neuvottelukokouksesta Oslon 28.päivänä helmikuuta 1957. Ralph Enckell 5.3.1957. 21/51 UKA.

³⁰⁰ Muistio YK-komppanian perustamiseen liittyvistä kysymyksistä, 12.11.1956. 6 sal, T21622, PEA.

³⁰¹ Kronlund & Valla 1996, 376.

maksi”, mutta asetettiin siitä huolimatta toiminta-ajakseen sotaväen rikoslain ja järjestyssäännön alaiseksi.³⁰²

YK-joukkojen perustamisen käytännön kysymyksiä varten puolustusministeriö perusti pääesikuntaan erityisen Suez-toimikunnan, jonka puheenjohtajaksi valittiin pääesikunnan komentopäällikkö kenraalimajuri Yrjö Hanste.³⁰³ Tämän lisäksi valtioneuvosto perusti tammikuussa 1957 toisen Suez-toimikunnan hoitamaan operaatioon liittyviä muita kysymyksiä ja yhteistyötä ulkoministeriön, puolustusministeriön ja pääesikunnan välille. Tähän toimikuntaan jäseniksi valittiin ulkoministeriön poliittisen osaston jaostopäällikkö Osmo Orkomies ja tiliosaston päällikkö Olli Ilola, sekä puolustusministeriöstä sotilasasiainosaston päällikkö eversti Reino Reivinen ja pääesikunnasta Yrjö Hanste.³⁰⁴

Ulkoministeriön, puolustusministeriön ja pääesikunnan välisessä Suez-toimikunnassa todettiin maaliskuussa, että korvauskysymys oli yhä edelleen ratkaisematta ja myös sotilaalliselta kannalta katsottuna toiminnan jatkaminen Egyptissä ei enää ollut tarpeen. Suez-toimikunnan mukaan riittävät kokemukset tämän laatuoisesta toiminnasta olivat jo ensimmäisen jakson jälkeen käytettävissä. Päätös oli toimikunnan mukaan luonteeltaan siis lähinnä poliittinen ja kytkeytyi sen lisäksi siihen minkälaiseen ratkaisuun päästäisiin YK:n kanssa komppanian kustannusten korvaamisesta.³⁰⁵ Kun korvauskysymys ei sen aiheuttamista intohimoista huolimatta täysin selitä Suezin komppanian jatkoaikaan liittynyttä vastahakoisuutta, jäljelle jäivät Suez-toimikunnan mainitsemat ”poliittiset” syyt.

Kun muut Pohjoismaat olivat valmiit jatkamaan joukkojensa määräaika Egyptissä, erosi Suomen linja varsin radikaalisti tästä Suomen sidosryhmästä ja YK:ssa alkoi pyöriä huhuja Suomea kohtaan harjoitetusta poliittisesta painostuksesta. Suomen pitäessä voimakkaasti kiinni periaatteistaan kustannusten tasaiseksi jakamiseksi YK:n jäsenmaiden välille ja edellyttäessään korvauskysymyksen ratkaisemista ennen omaa päätöstä komppanian jatkosta, epäili YK:n sihteeristö, että Suomelle olisi vain mieluista, jos se voisi vetää joukkonsa pois korvauskysymykseen vedoten. YK:n taloussihteerin kertoi näistä epäilyistä myös suoraan Gripenbergille heidän neuvotelleessaan Suomen joukkojen jatkosta ja korvauskysymyksen ratkaisusta. Gripenberg pyrki torjumaan väitteen, mutta huhut Suomea kohtaan harjoitetusta

³⁰² Valtiopäivän 1956, asiakirjat III, hallituksen esitys N:o 109 laiksi Lähi-idän suomalaisesta valvontajoukosta.

³⁰³ Kronlund & Valla 1996, 291.

³⁰⁴ *ibid.*, 156.

³⁰⁵ Suez-toimikunnan kokous 8.3.1957. Suez-toimikunnan pöytäkirjat ajalta 21.1.57–29.12.58. 113 C4b UMA.

poliittisesta painostuksesta yhdistettynä Suomen tinkimättömään linjaan korvausky-symyksessä näyttivät tukevan toisiaan.³⁰⁶

New Yorkin mielialoja kuvaa myös Martolan kirje Kekkoselle, jossa hän Suomen komppanian jatkamista perustellen toteaa suomalaisten sotilaiden ammattitaitoa arvostettavan ja jatkaa ilmeiseen vetäytymisen syyhyn vedoten, ettei ole ainakaan YK:ssa kuullut Neuvostoliiton arvostelleen Suomen osallistumista. Martola toteaa vielä, että vaikka YK-joukkoja tultaisiin syystä tai toisesta arvostelemaan, se osuisi nimenomaan YK:hon, ei joukkoja lähettäneisiin maihin.³⁰⁷ Poliittisella painostuksella viitattiin siis Suomen idänsuhteisiin, sillä Neuvostoliiton kanta YK:n valvontajoukkoja kohtaan oli tiukentunut heti niiden muodostamisen jälkeen. Se tapahtuiko varsinaisesti minkäänlaista ulkopoliittista painostusta, oli oikeastaan erillinen kysymys siihen verrattuna, että sen kaltaisia huhuja joka tapauksessa liikkui niin YK-joukkojen keskuudessa kuin myös YK:n käytävillä.³⁰⁸

Neuvostoliiton asenne operaatiota kohtaan oli YK:n yleiskokouksessa muuttunut 26. marraskuuta lähtien, jolloin ensimmäisen kerran äänestettiin YK-joukkojen rahoituksesta Neuvostoliiton äänestäessä rahoitusmallia vastaan. Neuvostoliitto oli ennen tätä pidättäytynyt YK:n äänestyksessä, jossa joukot muodostettiin, mutta marraskuun lopun jälkeen se ryhtyi vastustamaan operaatiota erityisesti sen rahoitusta koskevissa äänestyksissä.³⁰⁹ Moskovan-lähettiläs Eero A. Wuori sai 16. päivä marraskuuta kuulla, että Neuvostoliitto oli alun perin ollut YK-joukkoja vastaan, mutta ei kuitenkaan Egyptin hyväksyessä vastustanut niiden muodostamista.³¹⁰ Neuvostoliiton mukaan operaation perustaminen yleiskokouksen ”United for Peace” -päätöslauselmalla oli laitton ja yleiskokous oli ylittänyt valtuutensa ohittaessaan turvallisuusneuvoston päätösvallan YK:ssa.³¹¹ Tästä syystä myös Suezin operaatiota koskevat äänestykset käytiin turvallisuusneuvoston sijaan yleiskokouksessa, jossa Neuvostoliitolla oli yksi ääni muiden joukossa, ja näin ollen se ei voinut veto-oikeudella

³⁰⁶ Gripenbergin salasähke ulkoasianministeriöön 28.4.1957. YKSK:n toiminta 10.1.1957–29.4.1957 III. 113 C4b UMA.

³⁰⁷ A. E. Martola Urho Kekkoselle 3.5.1957. 21/51, UKA.

³⁰⁸ YK-joukkojen keskuudessa pyörivistä huhuista kts. esim. Ilmoitus No. 9/57, B.W. Kontionpää 11.5.1957. Puolustusministeriön Suez-toimikunta, kirjeistö (T-23182/3), KA.

³⁰⁹ United Nations Resolutions Concerning Palestine and Arab-Israeli relations, 1947-1963, Research and Reference Service, United States Information Agency, 16.7.1964. Folder: 103374-003-0302, Records of the U.S. Information Agency, Cold War Era Research Reports, Series B: 1964–1982, Pro Quest History Vault.

³¹⁰ Moskovasta Helsinkiin 16.11.1956 (148). YKSK:n perustaminen 4.11.1956–31.12.1956 I, 113 C4b, UMA.

³¹¹ United Nations Resolutions Concerning Palestine and Arab-Israeli relations, 1947-1963, Research and Reference Service, United States Information Agency, 16.7.1964. Folder: 103374-003-0302, Records of the U.S. Information Agency, Cold War Era Research Reports, Series B: 1964–1982, Pro Quest History Vault.

kaataa määränemmistöllä tehtäviä päätöksiä. Asia muodostui periaatteellisesti tärkeäksi Neuvostoliiton kieltäytyttyä maksamasta laittomana pitämänsä rauhanturvaamisen kustannuksia ja ristiriita kärjistyi entisestään 1960-luvulle tultaessa. Neuvostoliiton vastustuksen kasvaessa YK:ssa, Suomen komppania oli vasta valmistautumassa lähtöön ja lopullinen valtioneuvoston sekä eduskunnan päätös oli saatu vain paria viikkoa aikaisemmin.

Suomessa ymmärrettiin tuoreeltaan asian merkitys. Neuvostoliitto esitti YK:ssa, että hyökkääjien tulisi maksaa rauhanturvaamisen kulut, mikä Enckellin mukaan asiallisesti tarkoittaisi samaa, kuin että ”varkaiden ja muiden rikollisten tulisi rahoittaa poliisilaitokset”.³¹² Suomi oli Neuvostoliiton kanssa vastakkaisella linjalla korvausasiassa ja piti linjansa, mutta liiallisiin demonstraatioihin ei kuitenkaan ollut syytä Enckellin mukaan ryhtyä. Gripenberg ja osa Suomen YK-valtuuskuntaa halusi Suomen liittyvän sponsoriksi Kanadan, Norjan ja Yhdysvaltojen esittämään aloitteeseen rauhanturvaamisen maksuista, joka asiallisesti oli täysin Suomen linjan mukainen, mutta Enckellin mukaan olisi taitamaton, turha ja pahimmillaan vahingollinen ele. ”Vaikka asia ei ole poliittinen, miksi itäryhmä kylläkin koettaa sitä tehdä, meidän täytyy etenkin tällaisessa toimenpiteessä, joka on sinänsä täysin mielivallastamme riippuva eikä olleenkaan tarpeellinen edes kantamme ilmaisemiseksi, ottaa huomioon myös väärinkäsityksen mahdollisuus.”³¹³

Rahoituskysymys ei ollut Suomelle pelkästään tekosyy, vaikka siihen vetoaminen kätki taakseen myös muita huolia, vaan se oli itseasiassa niin tärkeä periaate, että Suomi joutui asiassa Neuvostoliiton kanssa vastakkaiselle kannalle. Tämä itsessään kertoo asian merkittävyydestä, sillä erityisesti Suomen YK-politiikan alkuvuosina vähäpätöisissä kysymyksissä ei haluttu joutua vastakkain itänaapurin kanssa. Suomi vaati rauhanturvaamisen kulujen tasapuolista jakamista YK:n jäsenvaltioiden kesken, kun taas operaatiota periaatteessa laittomana pitänyt Neuvostoliitto katsoi, että hyökkääjien tulisi maksaa siitä aiheutuneet kulut. Suezin operaation kannalta jo marraskuussa 1956 käynnistynyt ristiriita aiheutti lisää painetta ja ristiriitoja erittäin varovaisen YK-politiikan ja rauhanturvaamisen välille. Washingtonissa sanomalehtiavustajana toiminut Max Jakobson ennustikin kirjeessään Arvo ”Poika” Tuomiselle tammikuussa 1957, että Suomelle voisi tulla pian YK:ssa kiusallinen tilanne, kun Suomen piti päättää jättääkö se joukkonsa Egyptiin, vaikka Neuvostoliitto katsoisi YK-joukkojen jo tehneen tehtävänsä, vai vetääkö joukot pois, vaikka Yhdysvallat katsoo YK:n joukkoja tarvittavan rauhan säilymisen takeena.³¹⁴

³¹² Ralph Enckell Luo Tuomiselle 12.12.1956. Kb 29, UMA.

³¹³ *ibid.*

³¹⁴ HV-kirje Max Jakobsonilta Arvo ”Poika” Tuomiselle 30.1.1957. Kotelo 35, Max Jakobsonin arkisto, KA.

Ulkopoliittista painetta ei ainakaan helpottanut Yhdysvaltojen presidentin mukaan nimensä saanut Eisenhowerin doktriinin, jonka Dwight David esitti puheessaan tammikuussa 1957. Sen mukaan Yhdysvallat tukisi kaikkia Lähi-idän valtioita, jotka pyytäisivät apua minkä tahansa kommunistisen valtion sotilaallista uhkaa vastaan. Neuvostoliitto ja osa arabivaltioista syyttivät Yhdysvaltoja imperialismista, ja suurvaltojen välinen jännite kasvoi kasvamistaan Lähi-idässä vuoden 1957 aikana.³¹⁵ Samalla Neuvostoliiton suhteet Pohjoismaihin heikentyivät alkuvuoden mittaan pohjalukemiinsa. Nikolai Bulganin lähetti tässä mielessä varoittavan kymmensivuisen kirjeen Norjan pääministerille, jossa Bulganin varoitti Norjaa ottamasta Naton atomiaseita ja tukikohtia maaperälleen.³¹⁶ Norjalainen sanomalehti *Verdens Gang* totesi otsikossaan, että näin pahaa noottia Norja ei ollut saanut sitten Hitlerin päivien.³¹⁷ Samaan aikaan *Izvestija* julkaisi kriittisen artikkelin, jossa Suomea, Ruotsia, Norjaa ja Tanskaa syytettiin militarisoitumisesta, sekä Suomea vielä erikseen poliittis-sotilaallisesta yhteistyöstä Nato-maiden kanssa.³¹⁸ Kuukautta aiemmin Suomesta oli ensimmäistä kertaa lähtenyt edustus pohjoismaisten puolustusministerien tapaamiseen, jossa käsiteltiin Suezin operaatiota. Tätä ei *Izvestija* maininnut, vaan kirjoitti lähinnä suomalaisten upseerien ulostuloista ja uudelleen virinneestä kiinnostuksesta maanpuolustustyöhön, merkkinä militarisoitumisesta ja rauhantyön hylkäämisestä.³¹⁹ Suomessa Enckell vähätteli asiaa Yhdysvaltain suurlähettiläälle todeten, että Neuvostoliitosta tuli pari kertaa vuodessa saman tyyppisiä artikkeleita, joiden tarkoituksena oli ilmeisesti pitää Suomea ruodussa ja herran nuhteessa. Enckellin mukaan muuten ikävän artikkelin positiivisena puolena oli kuitenkin se, että Suomi laskettiin siinä osaksi Pohjoismaita. Neuvostoliitolle oli itse asiassa sattunut Enckellin mukaan kömmähdys ulostuloissaan, sillä samaan aikaan lähetetyssä Bulganin kirjeessä Norjaan Suomi esiintyi mallimaana hyvien naapurisuhteiden saralla.³²⁰

YK:n sihteeristön ja Yhdysvaltojen sekä Ison-Britannian taholta pyrittiin vakuuttamaan suomalaiset joukkojen jatkon tarpeellisuudesta todistelemalla, että Suomen

³¹⁵ Yaqub 2004, 87–89, 98–100; Furusenko & Naftali 2006, 139–140; Gaiduk 2012, 223.

³¹⁶ Memorandum of conversation Ralph Enckell – Francis Cunningham 29.3.1957, subject: Dedkov article Criticizing Finland in “*Izvestija*” for March 26, and Recent Bulganin Letter to Prime Minister Gerhardsen of Norway. Box 32 (320 USSR–Scandinavia), US Embassy Finland 1956–1958, RG 84, NARA; HS 26.3.1957.

³¹⁷ HS 28.3.1957. Helsingin Sanomat uutisoi *Verdens Gang* -lehden uutisoinnista.

³¹⁸ Helsingistä Washingtoniin 3.4.1957 (John Hickerson). Box 32 (320 USSR–Scandinavia), US Embassy Finland 1956–1958, RG 84, NARA; HS 28.3.1957. Helsingin Sanomissa *Izvestijan* artikkeli on suomennettuna.

³¹⁹ HS 28.3.1957.

³²⁰ Memorandum of conversation Ralph Enckell – Francis Cunningham 29.3.1957, subject: Dedkov article Criticizing Finland in “*Izvestija*” for March 26, and Recent Bulganin Letter to Prime Minister Gerhardsen of Norway. Box 32 (320 USSR–Scandinavia), US Embassy Finland 1956–1958, RG 84, NARA.

panosta YK-joukoissa tarvittiin sekä arvostettiin, ja että Lähi-idän rauha oli riippuvainen joukkojen olemassaolosta ja toiminnasta Egyptissä.³²¹ Ulkoasianministeriössä vakuutettiin jatkoajan hyödyistä ja jaostopäällikkö Osmo Orkomiehen laatimissa laajoissa muistioissa nähtiin komppanian jatkoajan hyväksyminen tarpeellisena.³²² Orkomiehen muistiossa erityisen huomionarvoista on, että rauhanturvatoiminta liitettiin Suomen puolueettomuuspolitiikkaan ja rauhanturvaamisen nähtiin kirkastavan kansainvälisesti kuvaa Suomesta puolueettomana valtiona.³²³ Tästä ei vielä osallistumis päätöstä tehtäessä ollut mitään varmuutta, vaikka Uudessa Suomessa myös ”kutsu” YK-joukkoihin nähtiin vahvistuksena puolueettomuuspolitiikalle.³²⁴ Pelkän puolueettomuuspolitiikan kannalta tarkasteltuna pieni pesäero Neuvostoliittoon ei tehnyt pahaa, sillä se kasvatti puolueettomuuden uskottavuutta länessä. Orkomiehen mukaan vetäytyminen sen sijaan heikentäisi Suomen mainetta ja se tulkittaisiin merkiksi ulkopuolisesta painostuksesta. Tästä huolimatta muistiossa päädytään ratkaisuun, jossa Suomi samaan aikaan ilmoittaisi sekä joukkojen jatkosta toiselle puolivuotiskaudelle että vetäytymisestä kyseisen jakson jälkeen. Muistiossa todetaan myös varsin suoraan, että osaston aiheuttamat kulut eivät ole niin suuria, että kustannusten korvaamiskysymyksellä olisi ratkaiseva merkitys Suomen YK-komppanian jatkon suhteen.

”Ratkaistaessa kysymystä Suomen jatkuvasta osanotosta valvontajoukkoihin on otettava huomioon seuraavat näkökohdat:

1. Mikään joukkoja asettanut maa ei UM:n tietojen mukaan suunnittele osastonsa poisvetämistä. Muut pohjoismaat ovat päättäneet pitää joukkonsa vielä kuusi kuukautta.

2. Tilanne Lähi-idässä on vielä niin tulenarka, että YK-joukkojen pitäminen siellä entisessä vahvuudessaan on ilmeisesti välttämätöntä.

3. Päättämällä olla jatkamatta yhteistoimintaa rauhanturvaamiseksi Lähi-idässä Suomi saattaisi huonontaa kansainvälistä mainettaan. Jokseenkin varmasti oletettaisiin tällöin päätöksen johtuneen ulkopuolisesta painostuksesta.

³²¹ Muistiinpano, Leo Tuominen 13.4.1957; Ison-Britannian suurlähetystön aide memoire Ralf Törngrenille 25.3.1957. YKSK:n toiminta 10.1.1957–29.4.1957 III, 113 C4b UMA; Muistio Suomen YK-joukosta, Osmo Orkomies 24.4.1957. Suomen YK-valmiusjoukot (perustaminen), 113 C4d, UMA.

³²² Muistio Suomen YK-joukosta, Osmo Orkomies 24.4.1957. Suomen YK-valmiusjoukot (perustaminen), 113 C4d, UMA; P.M. Suomen YK-joukosta. 8.4.1957; Muistio II Suomen YK-joukoista, Osmo Orkomies 29.4.1957. YKSK:n toiminta 10.1.1957-29.4.1957 III. 113 C4b UMA.

³²³ Muistio Suomen YK-joukosta, Osmo Orkomies 24.4.1957. Suomen YK-valmiusjoukot (perustaminen), 113 C4d, UMA.

³²⁴ US 14.11.1956, pk.

4. Osallistuminen valvontajoukkoihin on omiaan korostamaan Suomen puoleetonta asemaa. Tähän tarkoittavia tilaisuuksia olisi pyrittävä mahdollisuuksien mukaan käyttämään hyväksi.

5. Pääsihteeri Hammarskjöldin Suomen YK:ssa olevalle asianhoitajalle ja Englannin suurlähettilään ulkoasianministerille sekä Yhdysvaltojen hallituksen Suomen Washingtonissa olevalle suurlähettiläälle esittämiin näkökohtiin on syytä kiinnittää huomiota. Voitaneen katsoa, että esitykset on vakavasti tarkoitettuja, sillä mikään ei olisi estänyt viittaamasta esim. siihen, että ottaen huomioon Suomen nyt jo tekemät palvelukset ja taloudelliset vaikeudet, jatkuvaa osallistumista ei ole pidettävä aivan välttämättömänä.

6. supistetun joukon pitäminen Lähi-idässä voisi aiheuttaa hankaluuksia ja vaikeuksia.

7. Osastosta aiheutuvat kulut eivät ole sitä suuruusluokkaa, että kustannuskysymyksellä olisi syytä antaa ratkaiseva merkitys. Voidaan katsoa, että korvauskysymyksessä on mahdollista vielä päästä nykyistä edullisempaan ratkaisuun.”³²⁵

Muutama päivä muistion tekemisen jälkeen Gripenberg keskusteli YK-sihteeristön kanssa Suomen jatkosta ja sihteeristöstä luvattiin, että YK korvaisi kaikki Suomen kulut toisen puolivuotiskauden ajalta, jos Suomi pitää joukko-osastonsa YK:n käytössä. Ensimmäisen puolivuotiskauden osalta YK-sihteeristö esitti ratkaisua, jossa Suomelle korvattaisiin joukko-osaston perustamiskustannukset ja palkasta päivärahan osuuden, jolloin Suomen maksettavaksi jäisivät kuitenkin komppanian peruspalkat. Koska Suomen komppania oli perustettu vapaaehtoisista reserviläisistä, ulkoministeriössä katsottiin, että myös tämä palkkaosuus oli ylimääräinen, verrattuna armeijan vakinaista sotilashenkilöstöä lähettäneisiin maihin, ja tulisi tällöin korvata kokonaisuudessaan YK:n taholta. Toisen puolivuotiskauden ajalta YK:n sihteeristö lupasi korvata Suomelle myös nämä menot ja ensimmäisen kauden osalta lopullisen päätöksen tekeminen jätettiin YK:n yleiskokoukselle.³²⁶ Näin ollen Suomelle tärkeä korvauskysymys saatiin tyydyttävään ratkaisuun ja komppanian jatkon kannalta YK-sihteeristön lupaus korvata kaikki menot tarkoitti sitä, että vetäytyminen siihen vedoten olisi varmasti tulkittu selitykseksi.

Vaikka korvausasia oli saatu komppanian jatkoa ajatellen selväksi, pohdittiin Suomessa kuitenkin vielä mahdollisuutta pienentää joukko-osastoa 80 tai 120 mieheen. Komppaniasta saatujen tietojen mukaan komppanian 250 miehestä 79 olisi

³²⁵ Muistio Suomen YK-joukosta, Osmo Orkomies 24.4.1957. Suomen YK-valmiusjoukot (perustaminen), 113 C4d, UMA.

³²⁶ New Yorkista Helsinkiin 28.4.1957; Muistio II Suomen YK-joukoista, Osmo Orkomies 29.4.1957. YKSK:n toiminta 10.1.1957-29.4.1957 III. 113 C4b UMA.

valmis jatkamaan sopimustaan toisen puolivuotiskauden ajan, eikä uusia haluttu rekrytoida ainakaan entisessä laajuudessaan.³²⁷ Asiaa tiedusteltiin kenraali Burnsilta, joka ilmoitti, että joukko-osaston vahvuus tulisi olla vähintään 120 miestä, jotka organisoitaisiin yhteen komppaniaansa, mutta jotka ei kuitenkaan voisi toimia itsenäisesti, vaan osana toista pataljoonaa. Ajatus komppanian sulautuksesta muiden maiden yksiköihin ei miellyttänyt ulkoministeriötä. Itsenäisen aseman menetyksen lisäksi Osmo Orkomies huomautti, että pienennetty osasto joutuisi todennäköisesti palvelemaan Gazan alueella, jossa mahdollisuudet välikohtausten syntymiseen olivat huomattavasti suuremmat kuin Sharm el-Sheikhissä, jonne suomalaiset olivat päätyneet ensimmäisen jakson aikana.³²⁸

Orkomies ei tarkenna mitä hän ensisijaisesti tarkoittaa ”välikohtauksilla”, mutta vaarana pidettiin sekä komppanian itse aiheuttamia että ulkopuolisten aiheuttamia ”välikohtauksia”. Suomalaisen ollessa Gazassa oli yhteysupseeri Uolevi Koskenpalo kuullut tiedusteluosaston kautta tietoja, joiden mukaan Egyptiin olisi saapunut suuri määrä neuvostoliittolaisia aseita. Israelilaiset olivat puolestaan uhanneet, että jos Egyptin panssarivaunut tulisivat Gazaan, niin hekin tulisivat. Lisäksi alueella oli Kontionpään mukaan myös kommunistista ”kiihotustoimintaa”.³²⁹ Komppanian vaihdon jälkeen Koskenpalo totesi kuitenkin suomalaisten uudelleenryhmittymisen Sharm el-Sheikkiin olleen alkuperäisistä suunnitelmista poiketen epävarmaa ja siitä oltiin luopumassa. Sen sijaan suomalaiset siirrettiin Rafah’aan sieltä kotiutuneen Indonesian pataljoona tilalle. Myös Rafah tarjosi kuitenkin Koskenpalon mukaan ”huomattavasti paremmat mahdollisuudet valvoa joukon alkoholinkäyttöä ja siten kuria sekä järjestystä kuin mihin Gazassa on mahdollisuus.”³³⁰

Orkomiehen muistiossa, jossa perustellaan komppanian jatkamista, nämä molemmat puolet on otettu huomioon. Jos Suomen komppania supistettaisiin, ei se voisi toimia itsenäisenä ja kurinpito vaikeutuisi entisestään. Toisaalta kenraali Burns oli pyytänyt myös ohjeita, tulisiko YK-joukkojen käyttää voimakeinoja estääkseen aseistettuja joukkoja ylittämästä Israelin ja Egyptin välistä demarkaatiolinjaa. Orkomiehen mukaan Suomen tulisi yhtyä muiden Pohjoismaiden kantaan ja sallia myös

³²⁷ Komentopäällikön ilmoitus No. 11, majuri Uolevi Kettinen 7.4.1957. Puolustusministeriön Suez-toimikunta, kirjeistö (T-23182/3), KA. Kettisen mukaan kysely tuotti yllättävän runsaan tuloksen ennakko-odotuksiin nähden.

³²⁸ Muistio Suomen YK-joukosta, Osmo Orkomies 24.4.1957. Suomen YK-valmiusjoukot (perustaminen), 113 C4d, UMA.

³²⁹ Yhteysupseerin ilmoitus No. 6/57, everstiluutnantti B. W. Kontionpää 27.3.1957. Puolustusministeriön Suez-toimikunta, kirjeistö (T-23182/3), KA.

³³⁰ Yhteysupseerin ilmoitus No. 14/57, majuri Uolevi Koskenpalo 27.7.1957. Pääesikunnan komentopäällikkö, salainen kirjeenvaihto 1957 (T-23484/1), KA; siirrosta Rafah’iin kts. Reinimaa 2006, 164–165.

voimakeinojen käyttö, vaikka kysymyksellä ei ollut käytännöllistä merkitystä niin kauan kuin Suomen osasto oli Sharm el-Sheikhissä.³³¹

Sharm el-Sheikh oli syrjässä oleva egyptiläinen sotilastukikohta, jonka lähettyvillä ei ollut minkäänlaista siviiliasutusta. Siellä ei ollut myöskään puhdasta vettä, vaan juomavesi tuotettiin poukaman merivedestä dieselmootoreilla toimivilla tislauslaitoksilla. Suomalaiset olivat erityksissä ja huollon suhteen täysin riippuvaisia muista, sillä omia autoja ei ollut riittävästi. Kertaalleen, bensakuljetusten jäätyä pyynnöistä huolimatta tulematta, meinasi komppania jäädä ilman vettä, ruokaa ja toimivaa radiota, autoista puhumattakaan. Komppaniasta sähkötettiinkin yhteysupseerille vahva toivomus: ”hankkikaa helvetissä bensaa”. Bensaa tuli lopulta ja kriisistä selvittiin. Muuten suomalaisten elämä muodostui komppanian päällikkö Uolevi Kettisen ilmoituksen mukaisesti ”tappavan yksitoikkoiseksi”.³³² Tosin tässä mielessä ja erityisesti ”kalastus-, uinti, ja saunomismahdollisuuksineen sekä rauhallisine ja karuine ympäristöineen” se yhteysupseeri Uolevi Koskenpalon mukaan muistutti jossain määrin Suomea.³³³ Autiomaahan eritetty suomalainen komppania sopi myös poliittisesti Suomelle.

Valtiosihteri Leo Tuominen totesi Kekkoselle toimittamiensa valmiusjoukkoja koskevia muistioden saatesanoissa, että jos Suomi on valmis osallistumaan edelleen valvontajoukkoihin pienennetyllä joukolla, oli Tuominen pitkän harkinnan jälkeen valmis puoltamaan entistä vahvuutta. Tuominen perusteli päätöstään sillä, että täydennetty komppania voisi pysyä Sharm el-Sheikhissä, hoitaa entistä tehtäväänsä ja pysyä itsenäisenä, sekä silloin Suomi osoittaisi, että ”luulot ulkopuolisesta painostuksesta ovat kaikkea perää vailla.”³³⁴ Suomen YK-joukoista keskusteltiin vielä valtioneuvoston ulkoasianvaliokunnan kokouksessa 2. toukokuuta, jossa Tuominen oli esittelemässä kantaansa. Kirjeessään Kekkoselle Tuominen kertoo kuitenkin ulkoministeri Törngrenin asettuneen hänen ja ulkoasianministeriön kantaa vastaan ja ehdottaneen pienennetyn 120 miehen joukko-osaston jatkoa. Tuominen toteaa, ettei ymmärrä mitä komppanian pienennyksellä olisi saavutettavissa, mutta negatiiviset puolet olivat hänen mukaansa ilmeiset. Tuominen kuitenkin jätti asian Kekkoselle todeten, että ”lopullinen päätös riippuu kuitenkin sinusta”.³³⁵

Kekkonen yhtyi lopulta ulkoministeriön kantaan ja komppania korvattiin täysimääräisenä, mutta samalla YK:lle ilmoitettiin Suomen vetäytyvän tämän jakson

³³¹ Muistio Suomen YK-joukosta, Osmo Orkomies 24.4.1957. Suomen YK-valmiusjoukot (perustaminen), 113 C4d, UMA.

³³² Reinimaa 2006, 104–119. Ensimmäinen lainaus sivulla 116 ja toinen lainaus sivulla 110.

³³³ Ilmoitus No. 19/57, majuri Uolevi Koskenpalo 9.10.1957. Pääesikunnan komentopäällikkö, salainen kirjeenvaihto 1957, T-23484/1, KA.

³³⁴ Leo Tuominen Urho Kekkoselle, (päiväämätön käyntikorttiin kirjoitettu Hyvä Veli -viesti huhti-toukokuun vaihteessa 1957). 21/51, UKA.

³³⁵ Leo Tuominen Urho Kekkoselle 2.5.1957. 1/30, UKA.

jälkeen, vaikka YK:sta oli luvattu korvata tulevat menot Suomelle täysimääräisensä. Gripenberg ilmoittaessa YK:n sihteeristölle Suomen komppanian jatkavan entisessä vahvuudessa seuraavat puoli vuotta, esitti hän samassa hallituksen toiveena olevan, että joukko-osasto saisi jatkuvasti pysyä Sharm el-Sheikhissä. Komppanian sijoittamista koskevat päätöksen kuuluivat kenraali Burnsille, mutta Hammarskjöldin erityisedustajana Suezin operaatiota hoitanut alipääsiihteerii Andrew Cordier lupasi välittää toivomuksen. Samalla hän hieman ihmetellen kyseli syytä Suomen pyyntöön ja totesi, ettei kukaan tulisi kilpailemaan Suomen kanssa, koska Sharm el-Sheikh oli ”mitätön paikkakunta autiossa ja tavattoman kuumassa erämaassa”.³³⁶ Tämä sopi Suomen ulkopolitiittiselle johdolle vallan mainiosti.

Maineenhallinnan ongelmat

Päätös toisesta puolivuotiskaudesta oli ollut hankala. Tästä kertoo jo sen tekemiseen kulunut pitkä aika. Päätöksen venyminen johtui osaltaan keskeneräisistä neuvotte-luista kustannusten korvaamiseksi, mutta ennen kaikkea suomalaisen poliittisen johdon haluttomuudesta tai epäröinnistä operaation eri negatiivisina pidettyjen puolien suhteen. Suomen komppanian yhteysupseeri Björn Kontionpää lähestyi ulkoasianministeriötä ensimmäisen kerran 22. helmikuuta toivoen jatkopäätöksen pikaista ratkaisemista³³⁷ ja palasi aiheeseen 27. maaliskuuta valittaen, ettei jatkosta ole vielä-kään tietoa vaikka muiden osalta asia on selvä.³³⁸ Suez-toimikunnan kokouksessa 8. maaliskuuta pidettiin myös välttämättömänä, että päätös saataisiin aikaan viimeis-tään 1. huhtikuuta, jotta järjestelyihin jäisi riittävästi aikaa.³³⁹ Lopullinen päätös jat-kosta, joka oli lopulta myönteinen, saatiin kuitenkin vasta 6. toukokuuta. Kontionpää lähettikin ulkoasianministeriöön sähkeen, jossa totesi jatkopäätöksen viipymisen se-koittaneen joukkojen kuljetussuunnitelmat ja viivyttelyn saattaneen Suomen komp-panian ”outoon valoon”.³⁴⁰ Ilmoituksessaan hän kertoi upseereiden naljailevista kommentaista, joiden mukaan ratkaisu viipyi, koska Suomen oli ensin kuunneltava isännän ääntä (”His Master’s Voice’a”).³⁴¹

³³⁶ G. A. Gripenberg Leo Tuomiselle 8.5.1957. Kb 29, UMA.

³³⁷ Björn Kontionpään sähke ulkoasianministeriöön 22.2.1957. YKSK:n toiminta 10.1.1957-29.4.1957 III. 113 C4b UMA.

³³⁸ Yhteysupseeri Björn Kontionpään ilmoitus 27.3.1957. YKSK:n toiminta 10.1.1957-29.4.1957 III. 113 C4b UMA.

³³⁹ Suez-toimikunnan kokous 8.3.1957. Suez-toimikunnan pöytäkirjat ajalta 21.1.57–29.12.58. 113 C4b UMA.

³⁴⁰ Björn Kontionpään sähke ulkoasianministeriöön 7.5.1957. YKSK:n toiminta 2.5.1957-5.2.1958 V. 113 C4b UMA.

³⁴¹ Ilmoitus No. 9/57, B.W. Kontionpää 11.5.1957. Puolustusministeriön Suez-toimikunta, kirjeistö (T-23182/3), KA.

YK:n lupaus korvata Suomelle jatkossa kaikki komppanian menot ei lopulta ollut ratkaiseva tekijä jatkopäätöstä tehtäessä. Tiedottamalla jo tässä vaiheessa vetäytymisestä, Suomi välttyi kuitenkin jatkossa samantapaiselta paineelta, johon päätöksen venyminen ja jähkailu olivat keväällä Suomen YK:ssa asettaneet. Toisaalta tähän saattoi vaikuttaa myös Ruotsista tullut tieto siitä, ettei Ruotsi missään nimessä tulisi jatkamaan vuoden jälkeen.³⁴² Erityisesti Ruotsin armeijassa katsottiin, että upseerit olivat poissa Ruotsin puolustuksesta ja armeijan peruskoulutuksesta, vaikka myös YK-operaation koulutukselliset hyödyt ymmärrettiin nopeasti.³⁴³ Hieman samalla tapaa kuin osallistumisen ehtoja marraskuussa 1956 listatessaan, lainasi Suomi kenties juuri Ruotsilta ehdottoman vetäytymisen takarajan ja ilmoitti sen New Yorkiin. Tosin takarajan ilmoittaminen oli myös Kekkonen tahto. Kekkonen asennetta jatkoajaksi kuvaa hänen lisäyksensä Osmo Orkomiehen muistioon, jonka Leo Tuominen henkilökohtaisesti antoi Kekkoselle keväällä jatkoajasta päätettäessä. Muistiossa ehdotettiin YK:n pääsihteerille ilmoitettavan, että Suomen hallitus ei katso voivansa enää osallistua joulukuun 1957 jälkeen YK-joukkoihin. Kekkonen lisäsi tähän kohtaan sanan ”peruuttamattomasti”.³⁴⁴

Ruotsi ei kuitenkaan vetäytynyt ja YK:ssa pidettiin edelleen mahdollisena, että myös suomalaiset jäisivät vielä pidemmäksi aikaa. Tätä myös tiedusteltiin sekä Suomen YK-lähetystön että Suomen UNEF:in yhteysupseeri Uolevi Koskenpalon kautta. Koskenpalo tiedustelikin asiaa edelleen Helsingistä lokakuussa 1957.³⁴⁵ Muutamaa päivää myöhemmin koolle kutsutussa Suez-toimikunnan kokouksessa päätettiin Koskenpalolle vastata, ”ettei jatkoajasta ole tietoa, joten aikaisemmat ohjeet [Suomen vetäytymisestä] voimassa.”³⁴⁶ Koskenpalo totesi viimeisessä katsauksessaan Suezilta, että kokemus oli lähinnä joistain kurinpito-ongelmista huolimatta kuitenkin ollut kaiken kaikkiaan positiivinen ja Suomi olisi voinut jäädä kauemmaksi aikaa, semminkin kun muut upseerit ihmettelivät Suomen vetäytymistä siitä huolimatta, että raha-asiatkin oli saatu selvitettyä YK:n kanssa.³⁴⁷ Myös New Yorkista Suomeen elokuun lopulla palannut A. E. Martola pyrki omalta osaltaan vaikuttamaan jatkamisen puolesta. Tässä tarkoituksessa Martola vieraili Kekkonen ja Virolaisen luona sekä antoi lehdistölle lausunnon, jossa totesi, että suomalaisen

³⁴² Ruotsin Suez-joukon jatkoajaksi, Sotilasasiainmieskirje n:o 227/6 a, everstiluuntantti O. R. Bäckman 30.2.1957. Pääesikunnan kommentoimista, kirjeenvaihto, sähköpostit, nimiluettelo, T-19474/22, KA.

³⁴³ Sköld 1996, 26–27, 76–77.

³⁴⁴ P.M. Suomen YK-joukosta, Osmo Orkomies 30.4.1957. 21/51 UKA.

³⁴⁵ Yhteysupseerin ilmoitus N:o 19/57, majuri U. Koskenpalo 9.10.1957. Puolustusministeriön Suez-toimikunta, kirjeistö (T-23182/3), KA

³⁴⁶ Pöytäkirja Suez-toimikunnan kokouksesta N:o 31, 15.10.1957. Pääesikunnan kommentoimisto, T-19474/23, KA.

³⁴⁷ Suomalaisen yhteysupseerin Ilmoitus N:o 22/57, majuri Uolevi Koskenpalo 20.11.1957.

komppanian kotiinkutsuminen oli pettymys YK:n johdolle, sillä suomalaiset olivat hoitaneet tehtävänsä hyvin. Kekkonen asettui Martolan muistiinpanojen mukaan kuitenkin epäilevälle kannalle komppanian jatkamisen suhteen.³⁴⁸ Asia oli päätetty eikä siihen enää Suomessa haluttu palata, vaikka muut pohjoismaat jäivät. Martola arvioi myöhemmin Suomen vetäytymisen johtuneen nimenomaan siitä, että Neuvostoliitto ei hyväksynyt YK:n päätöstä lähettää rauhanturvajoukkoja.³⁴⁹ Samaa epäily eli myös YK-joukkojen keskuudessa.

Ilmassa oli siis monta erilaista palloa ja negatiiviset puolet alkoivat painaa positiivisia enemmän. Käsitys Suomen vetäytymisestä Neuvostoliiton poliittisen paineen seurauksena ei miellyttänyt Suomen ulkopoliittista johtoa, mutta epäilyistä oli myös vaikea päästä irti. Samalla Suomessa pelättiin tilanteen kehittymistä uudeksi sodaksi ja myös omien rauhanturvaajien saattavan käytöksellään aiheuttavan hallaa Suomen maineelle. Tähän viittasi Urho Kekkosen sanat ensimmäisen komppanian lähtökatselmuksessa:

”Muistakaa, että te edustatte kaukana vieraalla maaperällä suomalaista sotilaskuntaa. Uusimman historiamme tapahtumien vuoksi seurataan teidän toimintaanne varmaan erityisellä tarkkaavaisuudella. Suomen kansa, joka teidät lähettää, luottaa siihen, että te täytätte teille annetun edesvastuullisen tehtävän kunnialla, kuten suomalaisen miehen ja sotilaan tulee. Kansakunnan onnentoivotukset seuraavat teitä.”³⁵⁰

Huhut painostuksesta ja varsin yleiseksi levinnyt käsitys siitä, että Suomen vetäytyminen johtuisi nimenomaan Neuvostoliitosta, nähtiin erityisesti ulkoministeriössä, YK-lähetystössä ja rauhanturvaajien raporteissa merkittävänä asia Suomen maineen kannalta. Minkäänlaista näyttöä suorasta painostuksesta ei ole. Sen sijaan painostushuhut toimivat useampaan kertaan perusteluina komppanian jatkoaikaa puoltaneille lausunnoille, joissa päätös nopeasta vetäytymisestä näyttäisi johtuvan Neuvostoliiton painostuksesta ja tästä syystä Suomen tuli jatkaa operaatiossa seuraavat puoli vuotta.³⁵¹ Huhut painostuksesta saivat ennemminkin Suomen jatkamaan vielä toisen puolivuotiskauden, kuin oletettu painostus Suomen vetäytymään vastentahtoisin Kekkosen hyväksytyä ulkoministeriön ja valtiosihteeri Leo Tuomisen perustelut

³⁴⁸ Martolan pvk. 30.8.1957; 11.9.1957; 14.9.1957. Asiakirjoja toimita-ajalta Yhdistyneiden kansakuntien palveluksessa (kansio numero 18), päiväkirja 24.7.1957-22.10.1957 & 12.6.1958-21.7.1958, A. E. Martolan kokoelma, KA; HS 31.8.1957.

³⁴⁹ Martolan puhe JP 27:n perinneyhdistyksen juhlassa 8.3.1974. PK 1440/15, KA; Martola 1973, 285.

³⁵⁰ Palmu 1985, 17.

³⁵¹ Esim. Muistio Suomen YK-joukoista 24.4.1957; P.M. Suomen YK-joukoista 8.2.1957; Muistio II Suomen YK-joukoista 29.4.1957. YKSK:n toiminta 10.1.1957-29.4.1957 III. 113 C4b UMA.

vetäytymisen haitallisista vaikutuksista. Painetta oli, mutta siihen ei saanut oman edun nimissä antautua ainakin niin kauan kuin Neuvostoliitolta ei tulisi suurempaa noottia. Sitä puolestaan ei tullut, erityisesti kun Suomi ilmoitti samalla vetäytyvänsä vuoden jälkeen. Ralph Enckell arvioikin Tuomiselle jo marraskuussa 1956 Suomen valtuuskunnan onnistuneen YK:ssa kahdessa merkittävässä asiassa, joista myös jatkossa haluttiin pitää kiinni: osoittamaan sen ettei Suomi ole kenenkään talutusnuorassa ja olemaan herättämättä Neuvostoliiton valtuuskunnassa halua vaikuttaa Suomeen.³⁵² Tämä myös huomattiin suurlähettiläs Johan Nykoppin mukaan Yhdysvaltojen ulkoministeriössä, jossa Suomen osallistumispäätöstä odotettiin suurella mielenkiinnolla, koska Neuvostoliitto suhtautui YK-joukkoihin epäilevästi. Kun Suomesta päätettiin lähettää komppania, jonka toimiaikaa vielä pidennettiin keväällä, herättivät nämä päätökset ”suurta tyydytystä” Washingtonissa.³⁵³

Ruotsalaisiin verrattuna suomalaiset kärsivät kuitenkin itseluottamuksen puutteesta. Eräs rauhanturvaaja on muistellut, miten ruotsalaiset olivat ”kuin toista rotua” suomalaisten saapuessa Egyptin Port Saidiin. ”Ruottalaiset oli aina viimesen päälle puettuja, ne käveli kun herrat ja hidalgot, me oltiin vähän kun arabia niiden rinnalla. Se tunne oli molemminpuolinen”.³⁵⁴

Suomalaiset olivat huolissaan maineestaan heti alusta alkaen. Eduskunnassa SDP:n Unto Suominen totesi, etteivät suomalaiset osanneet käyttäytyä ulkomaille, eikä oikeastaan edes Suomessa, joten YK-joukon valintaan tulisi Suomen maineen takia kiinnittää erityistä huomiota:

”Asianlaitahan on sillä tavoin, että me suomalaiset varsinkaan ulkomailla, eikä myöskään täällä kotimaassa, emme ole luonteen laadun vuoksi aina olleet parhaita mahdollisia, ja meidän kansalaisemme saattavat esiintyä ulkomailla monta kertaa sillä tavoin, että se ei ole meidän maallemme eduksi. Kun henkilöt joutuvat näin pitkäksi aikaa pois kotimaasta, niin käsitykseni mukaan olisi meidän maineemme kannalta katsottuna kiinnitettävä erityistä huomiota myöskin tähän joukkoon valittavien henkilöiden luonteen laatuunkin siinä mielessä, että se arvonanto, joka tämän kutsun yhteydessä on meidän maallemme esitetty, ei tule sitten myöhemmin myöskään tämän joukko-osaston lähettämisen ja esiintymisen jälkeen Suezilla millään tavoin laskemaan, vaan että tämä joukko-osasto kykenisi edustamaan seillä meidän maatamme kaikella kunnialla.”³⁵⁵

³⁵² HV-kirje Ralph Enckelliltä Leo Tuomiselle 29.11.1956. Kb 29, UMA.

³⁵³ Suomen ja Yhdysvaltain väliset poliittiset suhteet, Washingtonissa olevan suurlähetystön raportti n:o 5, Johan Nykopp 31.3.1958. Washington 1958–59, R-sarja, UMA.

³⁵⁴ Virtanen 2011, 16.

³⁵⁵ Valtiopäivät 1956, pöytäkirjat II, Suominen, 1425.

Sen lisäksi, että Helsingissä Suomi-kuvan vaatimuksista käytiin sisäistä jakobinpainia jäämisen ja lähtemisen välillä, niin asiaa voikin lähestyä myös toisesta suunnasta - paitsi muiden maiden suhtautumisena Suomeen, niin myös suomalaisten suhtautumisena omaan maahansa. Ensimmäisinä Kuun ympäri lentäneen Apollo 8:n miehistön on todettu Kuun sijaan löytäneen Maan. Miehistön ottama värikuva sinisestä ja elävästä pallosta nousemassa kuun takaa äärettömiin jatkuvassa pimeässä avaruudessa on vaikuttava – kuin keidas avaruuden keskellä, kuten astronautit ovat todeneet.³⁵⁶ Hieman sama reaktio kävi joillekin Suomesta lähteneille rauhanturvaajille. 1950-luvulla Egypti oli lähes yhtä eksoottinen kohde suomalaisille kuin Kuu Apollon miehistölle. Jotkut olivat saattaneet käydä Ruotsissa, mutta pidemmälle ei ollut tavallisella suomalaisella asiaa. Keskiluokan turistimatkailu otti ensi askeleitaan seuraavalla vuosikymmenelle, mutta 1950-luvun perspektiivistä se näytti kaukaiselta haaveelta. Kulttuurihistorioitsija Kari Immonen on todennut vuoden 1956 olleen ”nyt-hetki, jossa mennyt ja tuleva kävivät poikkeuksellisella tavalla ja monella tasolla tiukkaa sylipainia. [...] [U]usi murtautui voimalla esiin, mutta vanha hallitsi vielä rakenteita”.³⁵⁷ Suomi oli poliittisesti ja henkisesti eristetty rajamaa Neuvostoliiton kainalossa - varovainen ja vaatimaton, mutta hiljaisesti ylpeä omista saavutuksistaan. Maailmanpankin arvioiden mukaisesti Suomi oli vielä kehitysmää, mutta jo matkalla kohti parempaa huomista. Komppaniaan lähdettiinkin paljolti seikkailunhalusta ja näkemään maailmaa.³⁵⁸

Moni suomalaisen YK-sotilas löysikin suomalaisen yhteiskunnan ja sotilaan hyvät puolet, ja jos kansallistunne tarvitsi entisestään kohotusta, niin oleskelu Lähi-idässä ei sitä ainakaan laskenut. Tämä asenne näkyy komppanian päälliköiden ja yhteisupseerin tilannetiedotuksissa, joista heijastuu Egyptin matkan vaikutus itseluottamusta nostattavana kokemuksena. Muiden maiden seurassa ei tarvinnut hävetä, sillä suomalaisten sotilaiden ammattitaito, koulutuksellinen taso ja toimeliaisuus erottuivat toisen komppanian yhteisupseeri Uolevi Koskenpalon mukaansa edukseen Egyptissä.³⁵⁹ Samalla ”[I]aajoista kansankerroksista koottu komppania vaikuttaa kotiutettuna lähiympäristössään turhaa ulkomaalaisuuden ihailua tasoittavasti”, totesivat puolestaan yhteisupseereina toimineet Björn Kontionpää ja Magnus

³⁵⁶ Kts. esim. Apollo 8: The Mission that Changed the World, 2018. The National Geographic. <<https://www.natgeotv.com/int/apollo-8-the-mission-that-changed-the-world/about> 29.10.2019> [katsottu 29.10.2019]; ”Avaruuden kuuluisin kuva”, Yle Areena. <<https://areena.yle.fi/1-4664630>> [katsottu 15.7.2019]; Björklund Maria & Tuula Viitanen: ”Apollo 8 – kun kuulentäjät löysivät Maan”. Kulttuurihistoria nyt! – blogi, 24.4.2018. <<https://kulttuurihistoria.wordpress.com/2018/04/24/apollo-8-kun-kuulentajat-loysivat-maan/>> [luettu 20.10.2020].

³⁵⁷ Immonen 1996, 136.

³⁵⁸ Virtanen 2011, 9–11.

³⁵⁹ Ilmoitus No. 22/57, Uolevi Koskenpalo 20.11.1957. Pääesikunnan komentopäällikkö, salainen kirjeenvaihto 1957, T-T-23484/1, KA.

Haaksalo summatessaan ensimmäisen puolivuotiskauden kokemuksiin.³⁶⁰ Samaa mieltä oli myös toisen komppanian päällikkönä ansiokkaan YK-uransa aloittanut Ensio Siilasvuo, joka YK-päivän juhlatilaisuudessa Gazassa totesi merkittävänä sen, että ”kymmenkunta kansakunta pystyy vaikeissa olosuhteissa jatkuvaan kitkattomaan yhteisteistointaan”, ja että suomalaisille miehille tuli samalla tilaisuus tutustua Lähi-idän kansoihin ja niiden elämäntapaan sekä sivistykseen:

”Paitsi että näin olemme saaneet oikeita tietoja meille ennestään varsin outojen kansojen oloista, olemme ehkä oppineet myös antamaan arvoa omille oloillemme ja oman kansamme saavutuksille.”³⁶¹

Sen sijaan että Lähi-idän eksotiikka olisi lyönyt Pohjolan pojan pään pyörälle, kasvoi usko omaan toimintaan suhteessa muihin maihin suomalaisten saadessa Koskenpalon sanoin ”kiitoksia ja ylistäviä arvioita”.³⁶² Pään pyörälle löi kuitenkin halpa ja helposti saatavissa oleva viina, jota Suomessa vielä tarkasti säännösteltiin. ”Viina se on täällä niin kuin kotimaassakin suomalaisten pahin vitsaus”, totesi Siilasvuo Rafah’sta.³⁶³ Kun ensimmäinen joukko-osasto vaihtui toiseen kesäkuussa 1957, oli ensimmäiset sekä miehistöön että päällystöön kuuluvat sotilaat lähetettävä kurinpidollisista syistä kotiin jo juhannuksena tapahtuneiden juopottelujen seurauksena.³⁶⁴ Ensimmäisessä komppaniassa oli sen sijaan annettu jopa kuukauden arestirangaistuksia pahimmista humalaisista töppäilyistä, joihin kuului norjalaisen ambulanssin luvaton käyttöönotto huviajelutarkoituksessa alkoholin vaikutuksen alaisena. Itsekin Suezillä mukana ollut ja komppaniasta historiikin kirjoittanut Jorma Reinimaa kiinnittää huomiota järjestelyn mielekkyyteen, jossa ”mies on 6 kuukauden palvelusajastaan 1 kuukauden putkassa”.³⁶⁵ Toisessa komppaniassa samankaltaisista rikkeistä passitettiin suoraan kotiin. Siilasvuo totesi pääesikunnan komentopäällikölle toisen komppanian haasteina olleen se, että vaikka eräät upseereista olivat suorastaan erinomaisia, niin joidenkin aliupseerien käytös ja alkoholi aiheuttivat komppaniassa huolia. Mukaan pääsi joitain ”edesvastuuttomia tyyppejä”, mutta Siilasvuon mukaan oli kuitenkin

³⁶⁰ YK:n Lähi-idän valvontajoukon suomalaisten yhteysupseerien toimintakertomus ajalta 10.12.1956–20.6.1957. Evl B. W. Kontionpää & Maj m Haaksalo 1.7.1957. Puolustusministeriön Suez-toimikunta, kirjeistö (T-23182/3), KA

³⁶¹ Majuri E Siilasvuon antama lausunto, Liite yhteysupseerin kirjeeseen No. 278/6/23.10.57. Pääesikunnan komentopäällikkö, salaiset kirjeet 1957, T-23484/1, KA.

³⁶² Ilmoitus No. 22/57, Uolevi Koskenpalo 20.11.1957. Pääesikunnan komentopäällikkö, salainen kirjeenvaihto 1957, T-23484/1, KA.

³⁶³ HV-kirje Ensio Siilasvuolta Lars Ekbergille 27.8.1957. Pääesikunnan komentotoimisto, T-19474/22, KA.

³⁶⁴ Komppanianpäällikkö Ensio Siilasvuon viikkoilmoitus 24.6.1957. T-25098/1, KA.

³⁶⁵ Reinimaa 2006, 134.

otettava huomioon, että ”kuumuus ja alkoholi yhdessä voivat panna hyvänkin miehen tekemään hullun tekoja.”³⁶⁶

Runsas alkoholinkäyttö ei kuitenkaan ollutkaan pelkästään suomalaisten ongelmana, vaan esimerkiksi Ruotsin pataljoonasta ensimmäiset juopottelijat lähetettiin takaisin kotiin jo välilaskulla Napolista pataljoonan ollessa vasta matkalla Egyptiin.³⁶⁷ Suomen yhteysupseerien Kontionpään ja Haaksalon toimintakertomuksen mukaan myös kanadalaisilla oli vaikeuksia kurinpidon ja erityisesti alkoholin käytön kanssa. Heidän mukaansa Kanadan joukko ei ollut heidän parhaimpiaan ja palvelusajaksi määrätty yksi vuosi oli liian pitkä.³⁶⁸ Suomessa kuitenkin pelko mainetappioista oli erittäin konkreettinen. Tämä näkyy muun muassa eduskuntakeskustelussa, jossa oltiin enemmän huolissaan juopottelevien rauhanturvaajien aiheuttamasta maineen menetyksestä kuin operaation mahdollisista vaaroista rauhanturvaajien hengelle.

Ralph Enckell perusteli vielä viisi vuotta Suezin operaation jälkeen Suomen vetäytymispäätöstä kirjeissään Max Jakobsonille ja Urho Kekkoselle nimenomaan rekrytointivaikeuksilla.³⁶⁹ Enckellin mukaan Suomen vetäytyminen selittyi käytännön syillä, kuten vapaaehtoisten YK-sotilaiden määrän vähenemisellä, miehistön ja upseeriston ensimmäistä komppaniaa heikommalla laadulla ja Suomen maineen suojelemisella:

”Meillä oli oma joukko-osastomme Suezin valvontajoukoissa. Olin itse mukana siinä kokouksessa, missä kaikki pohjoismaat vuonna 1957 päättivät asettaa uudet joukot YK:n käyttöön seuraavaksi puolen vuoden kaudeksi. Emme tahtoneet jatkaa sen jälkeen, koska lakiemme ankarien rajoitusten takia meidän on turvaututtava vapaaehtoiisiin reserviläisiin tuollaisissa asioissa. Ilmoittautuneita oli siinä määrin vähemmän toista kontingenttia muodostaessamme, että pelkäsimme joutuvamme saamaan myöhemmin vain seikkailunhaluista rauhatonta väkeä, mistä olisi voinut olla meille enemmän haittaa kuin hyötyä. Siksi keskeytimme osanottomme. Ainoina muina syinä siihen olivat puolustuslaitoksen vastahakoisuus luovuttaa ensi-luokkaisia upseereja ja epäselvyys siitä miten YK korvaisi meille menomme.”³⁷⁰

³⁶⁶ HV-kirje Ensio Siilasvuolta Lars Ekbergille 27.8.1957. Pääesikunnan komentopäällikkö, salainen kirjeenvaihto 1957, T-23484/1, KA.

³⁶⁷ Reinimaa 2006, 134.

³⁶⁸ YK:n Lähi-idän valvontajoukon suomalaisten yhteysupseerien toimintakertomus ajalta 10.12.1956 – 20.6.1957. Evl B. W. Kontionpää & Maj M. Haaksalo 1.7.1957.

³⁶⁹ Ralph Enckell Max Jakobsonille 6.3.1962. Kb 29, UMA; Ralph Enckell Urho Kekkoselle 4.5.1965, 1/45, UKA.

³⁷⁰ Ralph Enckell Max Jakobsonille 6.3.1962. Kb 29, UMA.

Enckellin selityksessä on jotain epätarkkuuksia, kuten Pohjoismaiden puolustusministerien Oslossa pidetyn kokouksen tulkinta, mutta pelko Suomi-kuvan kannalta kiusallisista rauhanturvaajista oli varsin todellinen. Rekrytointivaikeuksilla ei ollut mitään tekemistä vapaaehtoisten määrän kanssa. Suomessa vapaaehtoisien määrää ei ollut syytä epäillä, sillä ensimmäiseen komppaniaan hakemuksia oli tullut runsaasti. Yhteistyö Ruotsin kanssa meni niin pitkälle, että Suomessa otettiin vaikeasta taloudellisesta tilanteesta huolimatta myös YK-joukkojen palkkauksessa suoraa mallia Ruotsilta. Lopputuloksena oli puolitoista kertaa suomalaisten mediaaniansioita korkeammat palkat, jotka varmasti houkuttelivat entistä enemmän hakemuksia joukko-osastoon. Sen sijaan Puolustusvoimista erityisesti rajalaitoksella ja ilmavoimissa ei kuitenkaan tahdottu puoltaa hakemuksia, joten upseereita ei välttämättä saatu ja erityisesti kielitaitoisista upseereista oli pulaa.³⁷¹ Toista komppaniaa johtaneen Siilasvuon mukaan vakinaisen väen upseerit hoitivat kuitenkin tehtävänsä mallikkaasti.³⁷² Kuitenkin sen sijaan, että Suomessa olisi aloitettu uusi rekrytointi, pohdittiin ulkopoliittisessa johdossa mahdollisuudesta pienennetyn komppanian jättämiseksi Suezille. Suomessa ei haluttu rekrytoida uusia YK-sotilaita Suezille, sillä suomalaiset halusivat enemmän irrottautua koko operaatiosta kuin vahvistaa läsnäoloaan. Tässä oli ulkopoliittisen varovaisuuden lisäksi kyse myös Suomen maineesta, kuten myös Enckell toteaa. Oletetut vaikutukset Suomen maineeseen, vaikuttivat kuitenkin sekä komppanian pitämisen että sen vetämisen puolesta.

Suomessa nämä eri syyt yhdessä painoivat hyötyjä enemmän ja komppania vedettiin vuoden jälkeen pois. Epäilyt komppanian lähettämiseksi nousivat jo ennen sen lähtöä, mutta poisvetäminen olisi näyttänyt ennen kaikkea tekosyihin verhoilulta Neuvostoliiton myötäilyltä. Komppanian vuoden toimiaika muodostui tässä mielessä kompromissiksi, joka ei herättäisi liikaa huomiota mihinkään suuntaan. Ulkoministeriössä rauhanturvatoiminnat hyödyt Suomen puolueettomuuspolitiikalle ja maineelle huomattiin, mutta erityisesti Kekkonen oli alusta asti varovainen osallistumisen suhteen ja valmis vetämään suomalaiset pois. Suomi noudatti tässä asiassa samaa varovaista ulkopoliittista linjaa, jota Kekkonen pyrki vielä ensimmäisen presidenttikautensa alkupuolella noudattamaan ympäri linjan. Suomen YK-politiikka pyrittiin jäsenyyden ensimmäisinä vuosina tekemään siten, ettei Suomen tarvitsisi joutua epämiellyttävien itä-länsi-valintojen eteen. Suezin YK-joukkojen kysymyksessä oli vaarana, että Neuvostoliiton ja Yhdysvaltojen näkemyksen eroavat yhä enemmän toisistaan, jolloin YK-joukkojen kysymyksestä nousisi todellinen kiistakysymys YK:ssa idän ja lännen välille. Poliittisten tekijöiden rinnalla sotilaalliset tai moraaliset kysymykset jäivät toisarvoisiksi, jos niitä ylipäätään pohdittiin.

³⁷¹ Reinimaa 2006, 36–44.

³⁷² HV-kirje Ensio Siilasvuolta Lars Ekbergille 27.8.1957. Pääesikunnan komentopäällikkö, salainen kirjeenvaihto 1957, T-23484/1, KA.

Rauhanturvaamisen varovainen alkutaival

Kekkosen varovaisuus ja kylmän sodan vaikutus Suomen päätöksiin nousee esiin myös puoli vuotta Suezin komppanian kotiuttamisen jälkeen Yhdysvaltojen lähettäessä sotilaat Libanoniin ja Iso-Britannia Jordaniaan heinäkuussa 1958. Suomi oli Suezilta vetäytymisen jälkeen jatkanut YK:n tukemista lähettämällä sotilastarkkailijoita Libanoniin vain kuukautta ennen lännen interventiota ja näiden tarkkailijoiden jatko oli vaakalaudalla.

Itse konflikti oli syy-seuraussuhteessa Suezin kriisiin – Nasserin johtama arabinationismi ja Neuvostoliiton vaikutus oli nousussa Lähi-idässä samaan aikaan kun lännen vaikutus, Ison-Britannian ja Ranskan jouduttua perääntymään, oli las-kussa. Libanonissa länsimielinen hallinto pyysi Eisenhowerin doktriiniin vedoten keväällä 1958 Yhdysvaltojen apua arabinationalistien kanssa syttyneen sisällissodan takia. Kyseessä oli Libanonin sisäinen selkkkaus, mutta kylmän sodan luonteen omaisesti, myös sisäiset selkkaukset nähtiin ennen kaikkea Moskovan ja sen johdatuk-sessa olleiden Egyptin ja Syyrian myyräntyönä länsimielisten hallintojen kukista-miseksi. Nasserismista oli tullut lännelle kirosana, jota tuli kaikin voimin vastustaa. Yhdysvallat asetti kuitenkin ehdoksi jonkin toisen arabivaltion tuen Libanonin pre-sidentin jatkoaikeille ja asian viemisen YK:n käsitteleväksi. Yhdysvalloissa toivot-tiin todisteita asevienneistä Libanonin kapinallisille ja tässä mielessä YK perusti tarkkailijaoperaation, jonka tehtävänä oli varmistaa, puuttuivatko muut valtiot Liba-nonin sisällissotaan asevientien tai taistelijoiden muodossa Syyrian rajan yli.³⁷³ Hammarskjöld pyytäessä myös Suomesta upseereja tarkkailijoiksi, lähti kahdeksan suomalaista kohti Libanonia. Heidän joukossaan oli myös myöhemmin YK:ssa huomattavaa uraa tehneet Ensio Siilasvuo, Erkki Kaira ja Pentti Laamanen, sekä jo Kansainliiton palveluksessa 1930-luvulla Espanjan ja Ranskan rajaa valvonut Lauri Boldt.³⁷⁴

Tarkkailijaryhmän ensimmäinen raportti valmistui heinäkuun alussa. Se ei kuitenkaan ollut Yhdysvaltojen kannalta toivotunlainen, sillä tarkkailijat eivät löytäneet mitään todisteita ulkopuolisesta sekaantumisesta Libanonin konfliktiin. YK-tarkkailijoiden raportti yhdessä amerikkalaisten omien tarkkailijoiden tekemien huomioiden kanssa, joiden mukaan arabinationismi oli aidosti kasvava voima Lähi-idässä ja sen kanssa täytyisi vain oppia elämään, asetti varjon interventiosuunnitel-mien päälle. Tuloksena saattaisi olla uusi Israel, joka kamppailisi olemassaolostaan vihamielisten arabivaltioiden saartamana.³⁷⁵

³⁷³ Gaiduk 2012, 222–229; Yaqub 2004, 205–219 ,237–241; Fursenko & Naftali 2006, 161–166.

³⁷⁴ Kronlund & Valla 1996, 344–345. Boldt palveli myös myöhemmin Suomen pataljoonnan päällikkönä Kyproksella.

³⁷⁵ Gaiduk 2012, 225.

Ratkaisevana, kamelin selän katkaisseena, tekijänä oli kuitenkin Irakissa tapahtunut vallankumous, joka jälleen nähtiin lännessä Moskovan levittämien lonkeroiden aiheuttamana, vaikka todellisuudessa Moskova ei ollut siihen osallisena. Aiempi länsimielinen kuningas kaatui ja vallan otti arabinationalistinen Abdulkarim Qasim. Irak oli ollut tärkeä lännen liittolainen alueella ja sen pääkaupungissa oli solmittu Bagdadin sopimus, joka oli Yhdysvaltojen ja Ison-Britannian ajama puolustusliitto alueen länsimielisten valtioiden välillä. Koko sopimus oli nyt vaakalaudalla ja Hruštšov hykerteli tyytyväisyyttään politbyroon kokouksessa. Vaikka Moskova ei aiheuttanut vallankumousta, niin se sopi sen suunnitelmiin ja Hruštšov antoi täyden tukensa uudelle hallinnolle. Lähi-idän kiristynyt tilanne kulminoitui Irakiin, jonne Yhdysvallat ja Iso-Britannia suunnitteli mahdollista sotilasoperaatiota, ja jota Neuvostoliitto puolestaan parhaansa mukaan puolusti, vaikkakaan se ei suostunutkaan myymään kehittyneempiä ohjuksia eikä antamaan turvallisuustakuita interventiota vastaan. Moskova lähetti kuitenkin diplomaattiteitse uhkaavia viestejä Neuvostoliiton valmiudesta tarpeen mukaisesti toimiin, jos länsi puuttuisi Irakin tilanteeseen.³⁷⁶

Kumpikaan suurvalta ei täysin ymmärtänyt Irakin uuden hallinnon nationalismia, kansansuosiota ja halua irrottautua kylmän sodan kaksinaapaisesta järjestelmästä sen sijaan, että olisi liittoutunut kumpaankaan suuntaan. Irakin tilanne sai kuitenkin Yhdysvallat toimimaan ja se lähetti yli 8000 merijalkaväen sotilastaan rauhoittamaan Libanonin sisällissotaa ja varmistamaan lännelle mieluisan hallinnon jatkumisen. Samalla etukäteen sovitun työnjaon mukaan Iso-Britannia lähetti sotilansa Jordaniaan, jossa pelättiin myös vallankumousta kuningas Husseinin pyytäessä apua.³⁷⁷ Historian ironiaa on, että Ranskan ja Ison-Britannian kolonialismia Suezin kriisissä vastustanut Yhdysvallat joutui sen seurauksena ja kylmän sodan nimissä ottamaan yhä kasvavan roolin Lähi-idässä ja ryhtyi itse harjoittamaan yhä enemmän uskollistisia piirteitä saanutta Lähi-idän interventiopolitiikkaa, joka ilmeni tulevina vuosikymmeninä pyrkimyksenä hallita Lähi-idän poliittista kehitystä lähinnä sotilaallisen, poliittisen ja taloudellisen hyödyn takia. Libanonista muodostui ensimmäinen Yhdysvaltojen monista myöhemmistä sotilasoperaatiot alueella.

Yhdysvaltojen ulkoministeriössä ymmärrettiin tuoreeltaan marraskuussa 1956, että Neuvostoliitto oli päässyt Suezin kriisin propagandasodassa niskan päälle Hruštšovin kovien lausuntojen ansioista, joissa hän uhkasi pommittaa Lontoota ja Pariisia, jos maat eivät vetäytyi.³⁷⁸ Lausunnoilla ei ollut katetta, sillä Neuvostoliiton ohjuksien kantavuus ei olisi riittänyt uhkausten toteuttamiseen, mutta suoralla

³⁷⁶ Fursenko & Naftali 2006, 158–184; Westad 2018, 452–457; Takeyh 2000, 56–65.

³⁷⁷ *ibid.*

³⁷⁸ Soviets threats of Force in Middle East Crisis, Policy Information Statement (NEA-173), 20.11.1956. Box 32 (320 Middle East), US Embassy Finland 1956–1958, RG 84, NARA.

toiminnalla uhkaaminen vetosi arabivaltioihin, jotka toivoivat läntisen kolonialismin päättymistä Lähi-idässä. Tähän valtatyhjiöön ja Neuvostoliiton vaikutuksen kasvuun Yhdysvallat vastasi julistamalla Eisenhowerin doktriinin.³⁷⁹

Ralph Enckell vakuutti Hickersonille tukevansa henkilökohtaisesti Yhdysvaltojen ja Ison-Britannian interventiota ja samanlaisen kuvan Hickerson sai myös muilta suomalaisilta.³⁸⁰ Enckell ei ollut varma olisiko sotilaallisella operaatiolla pitkällä tähtäimellä paljon saavutettavissa, mutta ilman interventiota länsi olisi menettänyt Lähi-idän. Samalla Enckell kuitenkin varoitti, että Suomen julkinen kanta YK:ssa tulisi olemaan erilainen. Siellä Suomi tulisi todennäköisesti vastustamaan Yhdysvaltojen ja Ison-Britannian toimia. Todennäköisesti juuri tästä syystä Enckell totesi Yhdysvaltojen tekevän virheen viemällä asian YK:n käsiteltäväksi. Yleiskokouksen käsittely avaisi Enckellin mukaan Pandoran lippaan ja tästä syystä lännen kannattaisi mieluummin toimia muuta kautta.³⁸¹ Enckellillä oli hyvä syy toivoa tilanteen käsittelyä jossain muualla kuin YK:ssa, jossa Libanonin tilanne oli nousemassa kolmannen erityisistunnossa aiheeksi. Kaksi edellistä erityisistuntoa oli pidetty Suezin ja Unkarin kysymysten takia ja toisin kuin Suezin tilanteessa, nyt Yhdysvallat ja Neuvostoliitto olivat vastakkaisilla kannoilla. Huumorin varjolla Ralph Enckell totesikin Yhdysvaltojen Suomen-lähettiläs John D. Hickersonille vuoden 1956 menetetyistä mahdollisuuksista Lähi-idässä.³⁸² Lännessä ja Nato-maissa Lähi-idän ongelmien syynä nähtiin nimenomaan Nasser ja nasserismin levittäytyminen arabimaailmaan.³⁸³

Yhdysvallat tarvitsi kuitenkin oikeutuksen toimilleen, jottei se näyttäytyisi vain Ranskan ja Ison-Britannian harjoittaman kolonialismin jatkajana. Tästä syystä Eisenhower toivoi YK:n jälkikäteen antamaa hyväksyntää operaatioille, samalla kun Yhdysvallat voisi yleiskokouksessa osoittaa Lähi-idän lisäksi Aasian ja Afrikan valtioille päättäväisyytensä kommunismin patoamiseen kaikkialla maailmassa.³⁸⁴ Suurvaltojen välinen kylmän sodan kamppailu oli viimeistään tässä vaiheessa saavuttanut Lähi-idän, vaikka Libanonin YK-operaation tarkoituksena Dag Hammarskjöldin mukaan oli ”pitää kylmä sota poissa Lähi-idästä.”³⁸⁵

Enckell ei uskonut kuitenkaan Neuvostoliiton vastaavan Yhdysvaltojen ja Ison-Britannian toimiin sodalla, eikä siihen uskonut myöskään Yhdysvaltojen hallinto,

³⁷⁹ Furusenko & Naftali 2006, 132–135; Yaqub 2004, 87–100; Takyeh 2000, 147–153.

³⁸⁰ Helsingistä Washingtoniin 22.7.1958, no: G-12; Helsingistä Washingtoniin 22.7.1958, no: G-11. Box 32 (320 Lebanon), US Embassy Finland 1956–1958, RG 84, NARA.

³⁸¹ Helsingistä Washingtoniin 22.7.1958, no: G-12. Box 32 (320 Lebanon), US Embassy Finland 1956–1958, RG 84, NARA.

³⁸² Helsingistä Washingtoniin 22.7.1958, no G-12. Box 32 (320 Lebanon), US Embassy Finland 1956–1958, RG 84, NARA.

³⁸³ Kts. esim. G. A. Gripenberg Ralph Enckellille 12.6.1958, 27.6.1958. Kb 29, UMA; Yaqub 2004, 205–236.

³⁸⁴ Gaiduk 2012, 225–226.

³⁸⁵ Bellamy, Williams & Griffin 2010, 84.

joka näki olevansa Neuvostoliittoa vahvempi Lähi-idässä.³⁸⁶ Sotaa ei uskonut myöskään KGB:n Viktor Vladimirov, joka syötti viestiä Neuvostoliiton maltillisuudesta Kustaa Vilkunan kautta Kekkoselle. Vladimirovin mukaan Neuvostoliitto tosin oli sotilaallisesti niskan päällä eikä pelännyt sotaa, mutta halusi toimia kuitenkin rauhanomaisesti tavoitteena Yhdysvaltojen ja Ison-Britannian joukkojen vetäminen pois.³⁸⁷ Samoilla linjoilla oli suurlähettiläs Viktor Lebedev, joka ei myöskään uskonut sotaan Libanonin takia.³⁸⁸

Todellisuudessa Neuvostoliitolla ei ollut mahdollisuuksia sotaan Lähi-idässä. Hruštšovin uhkailut ja Vladimirovin sekä Lebedevin vakuuttelut olivat suurta bluffia. Hruštšovin noustessa valtaan Neuvostoliitossa oli hänen ensisijaisena tavoitteenaan kulujen karsiminen. Tästä syystä Nikita päätti panostaa ohjuksiin ja sukellusveneisiin eikä lentotukialuksiin, joita olisi tarvittu joukkojen nopeaan keskittämiseen Lähi-itään.³⁸⁹ Neuvostoliiton kovat puheet eivät vastanneet todellisia mahdollisuuksia, mutta Kekkoseen niillä saattoi olla tiettyä vaikutusta. Ison-Britannian lähettilään mukaan Kekkosen antoi ensimmäisen kerran elokuussa 1960 selvästi ymmärtää kylmän sodan voimasuhteiden kääntyneen Neuvostoliiton eduksi.³⁹⁰ Yhdysvalloissa tämä herätti huolestumisen Suomen ulkopolitiikan suunnasta. Muutenkin itään päin kallellaan olleen Kekkosen tullessa vakuuttuneeksi idän ylivoimasta, tulisi hän todennäköisesti entistä vahvemmin myötäilemään Moskovan mielialoja. Suomesta ei löytynyt kuitenkaan varteenotettavaa kilpailijaa seuraaviin presidentinvaaleihin, joten Kekkosta itseään tuli valistaa hänen ajattelunsa virheistä.³⁹¹

Vladimirov päätti heinäkuussa 1958 Lähi-idän tilanearvionsa Kustaa Vilkunalle tiedusteluun siitä, voisiko Suomi vetää sotilastarkkailijansa pois Libanonista.³⁹² Tätä Kekkosen oli pohtinut jo aiemmin. Toisin kuin Enckell, Kekkosen ei hyväksynyt Yhdysvaltojen ja Ison-Britannian interventiota, eikä myöskään YK:n pääsihteeri Dag Hammarskjöldin toimintaa kriisissä. Yhdysvallat näytti Kekkosen silmissä harjoittavan seikkailupolittikkaa oman laskussa olleen vaikutusvaltansa turvaamiseksi Neuvostoliittoa vastaan ja Hammarskjöld antoi mahdollisuuden kunniakkaaseen vetäytymiseen YK:n tarkkailijoita lisäämällä.³⁹³

³⁸⁶ Helsingistä Washingtoniin 22.7.1958, no: G-12. Box 32 (320 Lebanon), US Embassy Finland 1956–1958, RG 84, NARA; Furusenko & Naftali 2006, 163–164.

³⁸⁷ Kekkosen pvk. 24.7.1958.

³⁸⁸ Kekkosen pvk. 3.7.1958.

³⁸⁹ Furusenko & Naftali 2006, 152–157, 132–133, 166.

³⁹⁰ Finnish President Gloomy About Prospects for Outcome of East-West Struggle, 24.8.1960. CIA's Freedom of Information Act Electronical Reading Room.

³⁹¹ Transmittal of Report on Finland, Mr. Kohler's memorandum to Mr. Cummin 7.11.1960; The Finnish Situation, 21.11.1960. Box 2, Records Relating to Finland 1957–1975, Office of Northern European Affairs, Bureau of European Affairs, RG 59, NARA.

³⁹² Kekkosen pvk. 24.7.1958.

³⁹³ Kekkosen pvk. 17.7., 19.7.1958.

Kekkonen kirjoitti päiväkirjaansa huolestuneita huomioita Libanonin tilanteesta pitkin kesää, ja kun Yhdysvallat ja Iso-Britannia lähettivät joukkonsa, liimasi Kekkonen päiväkirjaansa sitä kritisoivan lehtileikkeitä ja oli valmis vetämään suomalaiset tarkkailijat pois, vaikka Yhdysvallat päinvastoin toivoi YK-joukkojen lisäämistä.³⁹⁴ Myös YK:n turvallisuusneuvoston jäsenenä ollut Ruotsi esitti Yhdysvaltojen ja Ison-Britannian toimet valtioiden suvereeniutta korostavan YK:n peruskirjan artikla 51. loukkauksena ja tästä syystä Ruotsi katsoi, ettei YK:n tarkkailijoilla olisi enää syytä toimia Libanonissa.³⁹⁵ Suomi yhtyi välittömästi Ruotsin kantaan, mutta ruotsalainen pääsihteeri ei hyväksynyt kotimaansa perusteluja, vaan halusi sen sijaan lisätä tarkkailijoiden määrää.³⁹⁶ Kekkonen pohti, että kyseessä oli epätoivoinen yritys auttaa Yhdysvallat pois Libanonista ilman, että se menettää kasvojaan. Kekkonen mukaan Suomen pitäisikin todennäköisesti ilmoittaa Hammarskjöldille, ettei suomalaisia tarkkailijoita toistaiseksi käytettäisi Libanonissa.³⁹⁷

Japani esitti turvallisuusneuvostolle päätöslauselman, joka antaisi Hammarskjöldille valtuudet tarkkailijaoperaation tehostamisesta, ja Ruotsi vaihtoi kantaansa asiassa sen tarkkailijoiden poistamista esittäneen päätöslauselman kaaduttua turvallisuusneuvostossa äänin 9–2, jolloin sitä puolsivat vain Ruotsi ja Neuvostoliitto.³⁹⁸ Helsingin Sanomissa arvosteltiin Suomen nopeaa kannanmuodostusta erityisesti, kun aikaisemmin Suomi oli toiminut hyvin pidättyvästi YK:ssa. Nyt Suomi näytti jääneen ”kiusallisesti yksin [...] hätiköidyin kannanilmaisuinemme.”³⁹⁹ Ruotsin esityksen ja Neuvostoliiton oman päätöslauselmaehdotusten kaaduttua, Libanonin YK-tarkkailijoiden poistamista tunnusteltiin vielä Suomen ja Kekkonen kautta samaan aikaan, kun Neuvostoliitto jäi turvallisuusneuvostossa yksinään vastustamaan tarkkailijoiden lisäämistä ja vaatimaan Yhdysvaltojen sekä Ison-Britannian joukkojen välitöntä poistumista.⁴⁰⁰ Libanonin tilanteen takia koolle kutsutusta YK:n kolmannelta erityisistunnosta näytti tulevan jälleen hankala, erityisesti kun Neuvostoliiton varaulkoministeri Valerian Zorin kääntyi vielä sen alkaessa Gripenbergin puoleen toivoen läheistä yhteistoimintaa.⁴⁰¹

Ensimmäisiä päiviään Ritarikadulla sanomalehtiasian toimiston päällikkönä viettänyt Max Jakobson kirjoitti ylös ulkoministeriön tunnelmia Zorinin ehdo-

³⁹⁴ Kekkonen pvk. 17.6., 19.6., 23.6., 26.6., 27.6., 3.7., 15.7., 16.7., 17.7., 18.7., 19.7.1958.

³⁹⁵ Yearbook of United Nations 1958, 37–40; Sweden; draft resolution, s/4054, 17.7.1958. United Nations Digital Library.

³⁹⁶ Kekkonen pvk. 16.7., 17.7.1958; HS 23.7.1958.

³⁹⁷ Kekkonen pvk. 17.7., 18.7., 19.7.1958.

³⁹⁸ Yearbook of United Nations 1958, 42; Japan; draft resolution, s/4055, 17.7.1958; Japan: revised draft resolution, s/4055/rev.1, 21.7.1958. United Nations Digital Library.

³⁹⁹ HS 23.7.1958.

⁴⁰⁰ Yearbook of United Nations 1958, 43.

⁴⁰¹ G. A. Gripenberg Ralph Enckellille 23.8.1958. Kb 29, UMA.

tukseen ”laajasta yhteistyöstä” Suomen ja Neuvostoliiton valtuuskuntien välillä. Enckellin mukaan tarjous oli vaarallinen, sillä siihen suostuttaessa ei olisi enää paluuta. Olisi siis löydettävä vastausformula, joka olisi ”torjuva, mutta täällä hyväksyttävissä.” Ongelmana oli erityisesti ulkoministeri P. J. Hynninen. Orkomiehen mukaan Hynninen pitäisi pitää tilanteen ulkopuolella, sillä hän voisi todeta, että yhteistyö oli luonnollista Suomen ja Neuvostoliiton ollessa liittolaisia. Myös Enckell totesi, että Hynniselle tuotti vaikeuksia käsittää, että Suomi voisi ”koskaan sanoa venäläisille ei.” Näin ollen Enckell päätti itse mennä tapaamaan presidenttiä.⁴⁰² Tuloksena oli vastaus Gripenbergille, jossa käskettiin sanoa Zorinille Suomen noudattavan rauhanomaisen puolueettomuuspolitiikan mukaisesti suurvaltain eturistiriitojen ulkopuolella pysyttelemistä ja yhteyksissä ennen kaikkea Pohjoismaihin, vaikka samalla valmis myös kuuntelemaan muiden maiden mielipiteitä. Samalla Enckell oli vihainen siitä, ettei Gripenberg voinut sanoa tätä heti oma-aloitteisesti, vaan ainoastaan kuunteli ja pyysi vielä Helsingistä ohjeita.⁴⁰³

Kriisi laukesi kuitenkin osallistujien yllätykseksi varsin helposti suurvaltojen ja erityisesti Neuvostoliiton suostuessa kompromissiesitykseen Yhdysvaltojen ja Ison-Britannian joukkojen poistamisen helpottamisesta (facilitate an early withdrawal). Neuvostoliitto luopui vaatimuksestaan joukkojen välittömästi (immediately) poistamisesta ja äänesti kompromissin puolesta.⁴⁰⁴ Syynä tilanteen ja tunnelman vapautumiseen oli Hruštšovin käsitys siitä, että Yhdysvallat ei tulisikaan aloittamaan sotilasoperaatiota Irakissa, joka taas ei lännen peloista huolimatta katkaissutkaan yhteyksiään länteen ja Bagdadin sopimukseen. Moskova ei nähnyt, että operaatiot Libanonissa ja Jordanissa olisivat erityisesti heikentäneet sen intressejä alueella, kun Irakin vallankumous ei aiheuttanut vastatoimia.⁴⁰⁵ Näin ollen myöskään Suomen valtuuskunta ei joutunut erityisen koville yleiskokouksessa⁴⁰⁶ ja suomalaiset YK:n sotilastarkkailijat saivat jatkaa Libanonissa marraskuun loppuun, jolloin operaatio lopetettiin Ison-Britannian ja Yhdysvaltojen joukkojen vetäydyttyä.⁴⁰⁷

Ennen läpimennyt arabivaltioiden esitystä yleiskokouksessa oli kiertänyt myös muun muassa Norjan ja Tanskan esittämä varsin radikaali päätöslauselmaehdotus, jossa esitettiin YK:n oman valmiusjoukon perustamista.⁴⁰⁸ Helsingin Sanomien pääkirjoituksessa todettiin, että jos ehdotus menisi läpi, voisi Hammarskjöld tuoda jo

⁴⁰² Max Jakobsonin päiväkirja 12.8.1958. Kotelo 36, Max Jakobsonin arkisto, KA.

⁴⁰³ Max Jakobsonin päiväkirja 13.8.1958. Kotelo 36, Max Jakobsonin arkisto, KA.

⁴⁰⁴ *ibid.*; Gaiduk 2012, 228; Revised draft resolution / Union of Soviet Socialist Republics, S/4047/Rev.1, 17.7.1958. United Nations Digital Library.

⁴⁰⁵ Furusenko & Naftali 2006, 182–184.

⁴⁰⁶ G. A. Gripenberg Ralph Enckellille 23.8.1958. Kb 29, UMA.

⁴⁰⁷ *The Blue Helmets* 1985, 187.

⁴⁰⁸ Canada, Colombia, Denmark, Liberia, Norway, Panama, Paraguay: draft resolution, A/3878, 18.8.1958. United Nations Digital Library.

muutaman viikon kuluttua ehdotuksensa rauhanarmeijan kokoonpanon periaatteista. ”Sellainen merkitsisi kerrassaan nopeaa edistysaskelta asiassa, jossa on koko YK:n elinajan poljettu paikallaan.”⁴⁰⁹ Tätä Neuvostoliitto kuitenkin vastusti voimakkaasti. Ulkoministeri Andrei Gromyko puhisi Gripenbergille Suomen olevan Neuvostoliiton läheisin naapuri, mutta samalla Suomi oli myös Norjan naapuri – ”miksei Suomi saa Norjaa hylkäämään heidän hyvin, hyvin, hyvin huonon päätöslauselmaehdotustaan?”⁴¹⁰

Gromyko ja Zorin totesivat Gripenbergin mukaan Itävallan ja Ruotsin edustajille, ettei voinut pitää kyseisen päätöslauselman puolesta äänestäneitä valtioita puolueettomina. Neuvostoliiton vastustuksella oli kuitenkin tarkoitustaan päinvastainen vaikutus ja sekä Itävalta että Ruotsi olivat Gripenbergin mukaan valmiita tukemaan ehdotusta juuri siitä syystä, että Neuvostoliitto oli ottanut niin kovan asenteen sitä vastaan.⁴¹¹ Gripenberg ehdotti kuitenkin Suomen pidättäytymistä, vaikka Neuvostoliiton YK-valtuuskunta ei ottanut asiassa yhteyttä Suomeen.⁴¹² Myös Kekkonen ja ulkoministeri P. J. Hynninen totesivat, että Suomen tulisi pidättäytyä.⁴¹³ Ison-Britannian lähettiläs pyysi Suomea vielä harkitsemaan siinä tilanteessa, että äänestyksestä tulisi tasainen, mutta Kekkonen pysyi kannassaan.⁴¹⁴ Lopulta kyseinen ehdotus ei kuitenkaan mennyt äänestykseen saakka, vaan siitä luovuttiin.⁴¹⁵

Samaan aikaan YK:n kolmannen erityisistunnon kanssa Suomessa oli käynnissä hallitusneuvottelut, jotka päättyivät kuukautta myöhemmin niin sanotun ”yöpakkashallituksen” muodostamiseen, joka Neuvostoliiton painostuksen seurauksena hajosi tammikuussa 1959. Kekkonen ei kesällä varmasti halunnut asettua myöskään YK:ssa Neuvostoliittoa vastaan. Sama varovainen suhtautuminen YK:n rauhanturvaamiseen jatkui kuitenkin vielä seuraavina vuosina, josta tärkeimpänä esimerkkinä on Suomen suhtautuminen kesällä 1960 Kongon kriisiä selvittämään perustettuun rauhanturvaoperaatio ONUC:iin (Opération des Nations Unies au Congo). Kongo, joka itsenäistyi samaisena kesänä Belgian hallinnasta, vajosi saman tien sisäisiin levottomuuksiin, joiden takia Belgia lähetti maahan joukkonsa ilman vastaitseenäistyneen maan lupaa. YK:n turvallisuusneuvostossa päätettiin YK:n rauhanturvaajien lähettämisestä Kongoon, ja kuukautta myöhemmin myös suomelta kysyttiin kuljetuskompaniaa.⁴¹⁶

⁴⁰⁹ HS 20.8.1958, pk.

⁴¹⁰ G. A. Gripenberg Ralph Enckellille 23.8.1958. Kb 29, UMA. Gripenberg lainasi Gromykon sanoja kirjeessä englanniksi: “”But you are also neighbours of Norway, and why can’t you persuade the Norwegians to withdraw their very, very, very bad draftresolution?” Hetken kuluttua hän lisäsi: “Worse than bad.””

⁴¹¹ *ibid.*

⁴¹² Kekkonen pvk. 18.8.1958.

⁴¹³ Kekkonen pvk. 19.8.1958.

⁴¹⁴ Kekkonen pvk. 20.8.1958.

⁴¹⁵ G. A. Gripenberg Ralph Enckellille 23.8.1958. Kb 29, UMA.

⁴¹⁶ *The Blue Helmets* 1985, 215–222.

Ralph Enckell lähetti New Yorkista ulkoministeriöön sähköpostin, jossa totesi YK:n toivovan Suomelta kuljetuskomppaniaa ja pyysi asian ”myönteistä kiireistä tutkimista”.⁴¹⁷ Kahta päivää myöhemmin pääsihteerin virallinen pyyntö toimitettiin Suomen YK-edustustolle ja siinä pyydettiin 250 miestä ja 100 kuorma-autoa, joista erityisesti miesten saamista pidettiin tärkeänä kun autot voisi saada muualtakin.⁴¹⁸ Max Jakobson on myöhemmin muistellut Kekkonen todenneet ”Ei missään tapauksessa”, kun asia oli esitelty hänelle.⁴¹⁹ Ralph Enckellin itse reilua viikkoa myöhemmin Helsingissä laatimassa muistiossa päädyttiinkin kieltäytymään pyynnöstä. Perusteluna olivat päätöksen vaatima laki, jonka Puolustusvoimien käyttö maan rajojen ulkopuolella vaati ja toisaalta sen laatimiseen kulunut pitkä aika eduskunnan ollessa vielä kesälomalla; Suezin operaation kustannusten korvaamisesta syntynyt negatiivinen käsitys; upseerien ja aliupseerien saamisen hankaluus; ja 200 ammattitaitoisen kuljettajan rekrytointi, joka noususuhdanteessa saattaisi olla hankalaa. Jos Suomi ilmoittaisi osallistuvansa, muttei saisikaan ”ensiluokkaista ainesta” kasaan, olisi tilanne YK:n silmissä kiusallinen. Enckellin muistion kryptinen viimeinen kappale summaa varsin osuvasti myös Suomen yleisen suhtautumisen rauhanturvaamiseen vuosikymmenen vaihteessa:

”Vastaus on kuitenkin syytä laatia sellaiseen muotoon, että siitä ilmenee selvästi, että se koskee – nimenomaan ja yksinomaan – pyydettyä kuljetuskomppaniaa. Tämä ei tietenkään merkitse, että kirjeen mikään kohta saisi olla sellainen, että se voitaisiin tulkita valmiuden ilmaisemiseksi tutkimaan muita ehkä myöhemmin meille esitettyjä pyyntöjä.”⁴²⁰

Kongon operaatiosta muodostui lopulta vaikea ja monimutkainen operaatio, jossa YK joutui yhä enemmän sodan osapuoleksi ja luopumaan monista voimankäytön rajoituksista, jotka Suezilla oli omaksuttu osaksi toimintaa. Samalla myös muun muassa ruotsalaiset ja irlantilaiset YK-sotilaat tulivat osaksi Kongon monimutkaista konfliktia ja moni rauhanturvaaja sai surmansa. Kongon operaation kenties tärkeimmäksi opetuksiksi aikalaisille jäikin ajatus, ”ei enää uutta Kongoa”.⁴²¹

⁴¹⁷ New Yorkista Helsinkiin 13.8.1960, n:o 101. YK:n Kongon-joukkojen suomalaiskomppania, 113 C1, UMA.

⁴¹⁸ New Yorkista Helsinkiin 16.8.1960, n:o 104/101; P.M. YK:n Kongon-joukot, Jaakko Hallama 18.8.1960. YK:n Kongon-joukkojen suomalaiskomppania, 113 C1, UMA.

⁴¹⁹ Jakobson 1980, 203.

⁴²⁰ P.M. YK:n pääsihteerin pyytämästä kuljetuskomppaniasta, Ralph Enckell 24.8.1960. YK:n Kongon-joukkojen suomalaiskomppania, 113 C1, UMA.

⁴²¹ Tullberg 2012, 20, 26, 107–109; Ishizuka 2003, 20–53; Bellamy, Williams & Griffin, 87–88.

YK:n rauhanturvaaminen oli vaikeuksissa Kongossa niin imagollisessa kuin taloudellisessa mielessä. Valkoiset eurooppalaiset sotimassa juuri siirtomaaisännyydestä vapautuneessa Kongossa näytti lähinnä uudelta kolonialismin muodolta ja tätä kuvastoa propagandataroituksiin hyödyntänyt Neuvostoliitto ei suostunut yhdessä Ranskan kanssa korvaamaan myöskään Kongon operaatiosta aiheutuneita kuluja aiheuttaen YK:ssa rahoituskriisin.⁴²² Esimerkiksi Ruotsissa myös sotilaallisessa ja kulttuurisessa mielessä yhä koventuneet voimankäytön oikeudet sopivat huonosti yhteen rauhanturvaamisen kuvan kanssa – joukkoja ei oltu suunniteltu taistelutoimintaa silmällä pitäen ja varsinainen toiminta kentällä irtaantui sitä perustelevasta poliittisesta puheesta ja joukkojen itseymmärryksestä. Tuloksena oli laajeneva ihmettely siitä, miksi ruotsalaiset ylipäättään olivat mukana, varsinkin kun tappiot kasvoivat.⁴²³

Kongossa oli paljon rikkauksia ja luonnonvaroja, mutta ei toimivaa yhteiskuntaa tai infrastruktuuria, joka yhdistäisi uuden valtion. Belgialaisten siirtomaaisäntien lähtiessä maa ajautui saman tien kaaokseen.⁴²⁴ Tilannetta YK:n puolesta hoitamaan ryhtynyt Brian Urquhart joutui ensimmäisenä etsimään kartasta, kummalla puolella Afrikkaa Kongo sijaitsi ja sen jälkeen kehittämään keinoja tilanteen selvittämiseksi.⁴²⁵ Tilannetta ei helpottanut, että maailman huomion kiinnittyessä Kongoon, samalla myös kylmän sodan logiikka astui kuvaan. Maassa alkanut konflikti ymmärrettiin lähinnä kylmän sodan kontekstissa, eikä maan sisäisenä asiana. Näin ollen vaikka sekä Yhdysvallat että Neuvostoliitto olivat turvallisuusneuvostossa äänestäneet operaation puolesta, jäi yhteisymmärrys lyhytikäiseksi. Lännessä katsottiin, ettei dekolonisoituvaa maata saanut päästää kontrollista aidosti itsenäiseksi valtioksi ja idässä sekasortoinen tilanne nähtiin mahdollisuutena oman vaikutusvallan levittämiseen alueelle, jota länsi oli pitänyt siihen asti hallussaan. Tämän sai tuta myös Kongon ensimmäinen pääministeri Patrice Lumumba, joka ajoi taloudellisesti ja poliittista itsenäistä Kongoa, mutta joutui kylmän sodan pelinappulaksi. Hän etsi ensin tukea Yhdysvalloista, Kanadasta ja Länsi-Euroopasta, mutta jäätyään tyhjän päälle kääntyi Neuvostoliiton suuntaan.⁴²⁶

Moskovassa YK-joukot nähtiin parhaana vaihtoehtona Kongon tilanteen selvittämiseen. Hruštšov ei halunnut lähettää omia sotilaitaan Afrikkaan ja Moskovan katsojissa mieluisin henkilö oli juuri valittu ensimmäisissä vaaleissa pääministeriksi. Näin ollen YK-joukot tulisivat Lumumban tueksi ja varmistaisivat belgialaisten

⁴²² Gaiduk 2012, 256–258, 287–289; Bellamy, Williams & Griffin, 87–88. Kts. myös Gerard & Kuklick 2015, 73–90.

⁴²³ Tullberg 2012, 20, 26, 107–109.

⁴²⁴ Saideman 2001, 37–40; Westad 2017, 282.

⁴²⁵ Gerard & Kuklick 2015, 80.

⁴²⁶ Gaiduk 2012, 255–261; Saideman 2001, 56–60.

poistumisen maasta. Yhdysvallat näki puolestaan YK-joukot mahdollisuutena puuttua tilanteeseen ilman, että sen tarvitsi tehdä juuri mitään – YK tarjosi välimallin vaihtoehdon Neuvostoliiton ja Yhdysvaltojen suoralle puuttumiselle, joka olisi muodostunut niiden väliseksi kylmän sodan välien selvittelyksi, ja totaalille puuttumattomuudelle. Ennen kaikkea YK-joukot estivät Moskovan suoran intervention Lumumban avuksi. Samalla Dag Hammarskjöldin politiikka oli Yhdysvaltojen mieleen, sillä YK-joukkojen tehtävänä oli torjua ulkoista uhkaa, mutta olla puuttumatta Kongon sisäisiin erimielisyyksiin.⁴²⁷ Näin ollen Yhdysvallat ja Belgia saattoivat ruokkia sisäistä konfliktia Lumumban syrjäyttämiseksi.

Yhdysvalloissa Lumumbaa pidettiin vaarallisena kommunistien kätyrinä, joka uhkasi sen intressejä Afrikassa. Tästä syystä Yhdysvallat tuki oppositiota ja sotilasvallankaappausta, joka myös kävi toteen ja Lumumba syrjäytettiin. Lumumba pyysi Neuvostoliiton apua ja Hruštšov lupasi auttaa, mutta kun tilanne kävi ahtaaksi, ei Neuvostoliitolla ollut resursseja eikä logistisia keinoja puuttua kaukaisen Afrikan valtion tilanteeseen.⁴²⁸

Syyskuussa 1960 YK:n kokoonnuttua uuteen istuntokauteen, Nikita Hruštšov syytti YK-joukkoja käytettävän lännen intressien ajamiseen Kongossa. Kirjeessä YK:n turvallisuusneuvostolle Neuvostoliiton edustaja syytti kolonialistien salaliittoa Kongoa vastaan, johon kuuluivat Belgian kolonialistit, heidän Nato-liittolaisensa ja erityisesti Yhdysvallat sekä Kongon YK-operaation johto. Tämä ryhmä pyrki YK:n lipun suojissa ainoastaan vaihtamaan yhden kolonialistisen hallinnon toiseen.⁴²⁹ Nikita Hruštšovia sieppasi erityisesti Kongon pääministeri Patrice Lumumban häviäminen opposition kaapatessa vallan ja karkottaessa Neuvostoliiton sekä Tšekkoslovakian diplomaatit maasta. Lumumba oli pyytänyt ja saanut YK-joukot Kongoon, mutta ei niiden apua maan pitämisessä hallinnassaan. YK-joukot olivat vielä sulkeutuneet maan lentokentät, eivätkä kyenneet tai lopulta edes pyrkineet turvaamaan Lumumban turvallisuutta. YK-joukot sekä Dag Hammarskjöld saivat Hruštšovin vihat niskoilleen. Alaisilleen hän ärähti sylkevänsä YK:n päälle⁴³⁰

Tilanne eskaloitui entisestään Lumumban murhan jälkeen, josta myöskään Belgia ja Yhdysvallat eivät olleet osattomia. Molempien valtioiden salaiset palvelut suunnittelivat itse Lumumban salamurhaa ja rohkaisivat kapinallisia sen toteuttamisessa. Entinen pääministeri oli lähtenyt YK-joukkojen suojelemasta turvatalosta ja

⁴²⁷ Gaiduk 2012, 257–258; Fursenko & Naftali 2006, 308–309; Gerard & Kuklick 2015, 87–90.

⁴²⁸ Gerard & Kuklick 2015, 135–155; Saideman 2001, 56–60; Westad 2017, 282–283.

⁴²⁹ Letter dated 12 September 1960 from the Representative of the Union of Soviet Socialist Republics addressed to the President of the Security Council, S/4506, United Nations Digital Library.

⁴³⁰ Gaiduk 2012, 257–258; Gerard & Kuklick 2015, 179–184, 189–193; Bellamy, Williams & Griffin, 87–88.

jäänyt kiinni kapinallisille, jotka lopulta kiduttivat ja ampuivat Lumumban. YK-joukot olivat seuranneet tilannetta vierestä, sillä YK-joukkojen turvaamasta talosta lähdettyään New York pesi kätensä Lumumban kohtalosta. Hruštšov oli raivoissaan. Itsenäisen valtion päämies oli pyytänyt Neuvostoliiton apua, johon Hruštšov oli suostunut, ja puoli vuotta myöhemmin kyseinen päämies hävisi käytännössä maanpinnalta, sillä murhan seurauksia pelänneet belgialaiset paloittelivat ja liottivat ruumiin rikkihapossa.⁴³¹

Tämän seurauksena Hruštšov päätti boikotoida Hammarskjöldiä YK:ssa ja arvosteli kovasanaisesti YK-joukkojen toimintaa. YK:ssa hän esitti pääsihteerin korvaamista troikalla, joista yksi tulisi idästä, yksi lännestä ja yksi puolueettomista valtioista. Neuvostoliiton pääsihteerinä kohtaan pitämä boikotti jäi kuitenkin lyhytikäiseksi Hammarskjöldin menehdyttyä häntä kuljettaneen lentokoneen syöksytyä maahan syyskuussa 1961. Hammarskjöldin muistotilaisuudessa Hruštšov puhui jo suuresta miehestä.⁴³² Tätä ennen Kongon YK-joukot olivat saaneet uusia tehtäviä ja laajempia voimankäytön mandaatin helmikuussa 1961 ja vielä laajempi mandaatti annettiin marraskuussa 1961. Operaation seurauksena rauhanturvaamisen talousvaikeudet tulivat jäädäkseen. Ranska ja Neuvostoliitto eivät suostuneet maksamaan operaation kustannuksia, jotka olivat vuosittain 66 miljoonaa dollaria, kun koko YK vuosibudjetti oli vain hieman suurempi 70 miljoonaa dollaria. Samalla YK:n pääsihteerin roolia rajoitettiin ja tulevaisuudessa operaatioissa joukkojen mandaatin pituus rajattiin muutamaa kuukauteen, jonka päätteeksi mandaatti oli aina uusittava turvallisuusneuvostossa, jossa sen vakituiset jäsenvaltiot saattoivat vetää tukensa operatiolta. Myös YK-joukkojen maine kärsi erityisesti Afrikassa, jossa pelättiin Lumumban kohtaloa.⁴³³

Suomessa päätöstä olla lähettämättä kuljetuskomppaniaa pidettiin varmasti hyvänä ja järkevänä,⁴³⁴ mutta samalla YK-politiikan uudesta aktiivisuudesta kertoo kuitenkin kahta vuotta myöhemmin Suomelle tullut pyyntö lähettää ranskan kielen hallitsevia upseereja kouluttamaan Kongon kansallista armeijaa. Suomessa tähän pyyntöön vastattiin myönteisesti.⁴³⁵ YK:n apulaispääsihteerin Ralph Bunche oli tunnustellut asiaa ensin tammikuussa 1962 A. E. Martolan kautta, jolta saamansa

⁴³¹ Gerard & Kuklick 2015, 194–214; Nzongola-Ntalaja 2014, 61–69; Westad 2017, 283.

⁴³² Gaiduk 2012, 258–266

⁴³³ James 1990, 298; Bellamy, Williams & Griffin: Understanding Peacekeeping, 2nd Edition verkkosivut, Additional Case Studies, United Nations Mission in the Congo (ONUC). <http://bcs.wiley.com/he-bcs/Books?action=mininav&bcsId=10851&itemId=0745641857&assetId=439520&resourceId=42879&newwindow=true> [luettu 20.1.2020].

⁴³⁴ Kts. Jakobson 1980, 203; Kronlund & Valla 1996, 134.

⁴³⁵ Helsingistä New Yorkiin 6.2.1962, YKE–8. YK:n Kongon joukkojen suomalaiskomppania, 113 C1, UMA.

rohkaisevan vastauksen perusteella, hän lähetti helmikuussa virallisen pyynnön.⁴³⁶ Pääesikunta valitsivat sopivat upseerit tehtävään, mutta he eivät päässeet koskaan matkaan, sillä kongolaiset muuttivat mielensä ja halusivatkin täysin afrikkalaisen opettajakunnan perustettavaan upseerikouluun. Pääesikunnassa, jonka mukaan vaki-
tuisten upseerien lähettäminen olisi edellyttänyt johtavaa asemaa kouluissa, päätettiin tehdä rekrytointi reserviläisistä ja kun tehtävään valitut saivat tiedon valitsemisesta, hakivat he virkavapautta työpaikoistaan ja sana Kongoon lähtijöistä levisi sanomalehtiin. Yleisesikunnan päällikkö Aatos Maunula kirjoitti päiväkirjaansa, että jos komennus peruuntuisi, suhtauduttaisiin YK:n nimityksiin jatkossa epäillen.⁴³⁷ Tilanne oli YK-edustaja Enckellin ja poliittisen osaston päällikkö Jakobsonin mukaan muutenkin hankala ja kiusallinen Suomelle, mutta osoitti kuitenkin uudenlaista aktiivisuutta rauhanturvaamisen saralla.⁴³⁸ Tämä aktiivisuus realisoitui jo seuraavana vuonna, kun Suomi lähti muiden Pohjoismaiden kanssa kehittämään YK:n käyttöön tarkoitettuja valmiusjoukkoja. Tätä edelsi kuitenkin Suomen ulkopolitiikan ja YK-politiikan tilanpäivitys 1960-luvun alkuvuosina astetta aktiivisempaan suuntaan, jonka ensimmäisinä merkkeinä oli nimenomaan rauhanturvaamisen saralla tapahtunut aktivoituminen. Tämä taas heijasteli yleistä kylmän sodan kansainvälistä sekä kansallista kehitystä ja näistä eri ulkopolitiikan toimintatasoilla tehtyjä päätelmiä ja käsityksiä Suomen suunnasta.

⁴³⁶ Ralph Bunche A. E. Martolalle 24.1.1962; A. E. Martola Ralph Bunchelle 30.1.1962; New Yorkista Helsinkiin 5.2.1962. YK:n Kongon joukkojen suomalaiskomppania, 113 C1, UMA.

⁴³⁷ Aatos Maunulan pvk. 20.3.1962.

⁴³⁸ Kronlund & Valla 1996, 135–136.

III Rauhanturvatoiminnan luomisen aika 1962–1972

8 Kylmän sodan kuumat vuodet

Kylmän sodan ja Suomen poliittisessa historiassa vuodet 1961–1962 näyttäytyvät erityisen kuumana ja herkkänä aikana. Kriisit seurasivat toisiaan ja sodan mahdollisuus oli käsin kosketeltavissa. Sodan pelkoa vahvisti vielä asevarustelun kiihtyminen erityisesti ydinaseiden saralla, mikä tarkoitti samalla, että koko ihmiskunnan tulevaisuus saattaisi olla vaakalaudalla hallitsemattomassa ydinasesodassa suurvaltojen välillä.¹ Samaan aikaan YK:n piirissä pohdittiin keinoja sodan uhan vähentämiseen erityisesti rauhanturvatoimintaa tehostamalla ja YK:n uusi pääsihteeri U Thant harjoitti aktiivista rauhankäytöstä suurvaltojen välillä.² Vuoden 1962 aikana myös Suomen ulkoministeriössä ryhdyttiin pohtimaan suomalaisen YK:n rauhanturvaamistoiminnan tehostamista osallistumalla Ruotsin, Norjan ja Tanskan suunnittelemaan valmiusjoukko-aloitteeseen, jossa maat perustaisivat koulutetut ja lyhyellä varoitusaikalla lähtövalmiit joukko-osastot mahdollisia uusia YK:n rauhanturvaamisoperaatioita varten. Suhtautuminen tähän aloitteeseen sekoittui Suomessa kansainvälisen tilanteen ja Suomen aseman kanssa. Presidentti, ulkoministeriö ja puolustushallinto vetivät kuitenkin tilanteesta ja sen vaatimuksista hieman erityyppiset johtopäätökset, jotka heijastuivat myös niiden suhtautumisessa rauhanturvaamiseen.

Kylmän sodan kontekstissa erityisesti vuoden 1961 Berliinin kriisi ja vuoden 1962 Kuuban ohjuskriisi olivat vakavia selkkauksia, joilla oli heijastuksia ympäri maailmaa. Näistä ensin mainittu huipentui Berliinin muurin rakentamiseen, joka alkoi elokuussa 1961 Itä- ja Länsi-Berliinin eristämällä toisistaan, sekä Yhdysvaltojen ja Neuvostoliiton tankkien vuorokauden kestäneeseen pattitilanteeseen, jossa ne seisivat vastakkain Checkpoint Charliella lokakuun 27. päivänä.³ Suomeen Berliinin kriisi, yhdessä tulossa olleiden presidentinvaalien kanssa, heijastui noottikriisin muodossa. Kekkonen ollessa ensimmäisellä Yhdysvaltojen matkallaan valtion

¹ Asevarustelun kiihtymisestä ja sen suhteesta kylmään sotaan kts. Holloway 2010, 376–397.

² Dorn & Pauk 2009, passim.

³ Westad 2017, 295–297.

päämiehenä lähetti Neuvostoliitto Suomeen nootin, jossa se vaati yhteisiä neuvotteluita Länsi-Saksan ja sen liittolaisten sotilaallista uhkaa vastaan. Kriisi laukesi Kekkonen matkustettua marraskuussa Novosibirskiin tapaamaan kahden kesken Nikita Hruštšovia ja samalla laukesi myös Kekkonen syrjäyttämiseen seuraavan vuoden presidentinvaaleissa tähdännyt Honka-liitto, joka oli ryhmittynyt presidentinvaaleissa oikeuskansleri Olavi Hongan taakse. Epäselväksi erityisesti lännelle kuitenkin jäi, mitä Kekkonen oli tullut luvanneeksi vastineeksi neuvottelujen siirtämisestä ja oliko nootti operoitu yhdessä Kekkonen kanssa.⁴

Seuraavana vuonna maailma asteli kenties lähemmäs omaan tuhoaan kuin koskaan ennen tai sen jälkeen, kun Hruštšov päätti lähettää Kuuban vallankumouksen voittaneelle ja valtaan astuneelle Fidel Castrolle keskimatkan ohjuksia Yhdysvaltojen uhkaa vastaan. Yhdysvaltojen saartamasta Kuubasta muodostui maailman kohdalonkysymys, kun Yhdysvaltojen tiedustelu ensin paljasti suunnitelman ja John F. Kennedy julkisessa puheessaan määritteli saartorengas pisteksi, jota edemmäs ohjuksia ei päästettäisi. Maailma pidätti hengitystään neuvosto-ohjuksia kantaneiden laivojen lähestyessä saartorengasta samaan aikaan kun Yhdysvaltain U2 tiedustelukone ammuttiin alas Kuuban yllä. Kriisi laukesi kuitenkin suurvaltojen neuvoteltua osittain U Thantin avustamana kompromissin, jossa Neuvostoliitto veti ohjukset pois ja Yhdysvallat lupasi olla tekemättä maihinnousua Kuubaan sekä vetämään omat ohjuksensa Turkista.⁵ Suomessa ymmärrettiin, että suursota voisi syttyä milloin vain ja se voisi samalla vetää myös Suomen mukanaan. Tästä syystä siihen tuli valmistautua, mutta erimielisyyttä aiheutui kuitenkin oikeasta tavasta valmistautua uhkaan. Epäselvää oli ylipäättäen kummalla puolella Suomi olisi, vai voisiko Suomi kenties pysyttäytyä sodan ulkopuolella puolueettomana valtiona. Tämä keskustelu ja rajanveto, jossa Suomen ulkopoliittinen ja sotilaspoliittinen johto eivät olleet suinkaan yksimielisiä, vaikuttivat erityisesti 1960-luvun alkupuoliskolla kaikkeen Suomen tekemään ulko- ja turvallisuuspolitiikkaan.

Suomen häilyvästä turvallisuuspoliittisesta asemasta 1960-luvun alkupuoliskolla ja Suomen roolista kylmässä sodassa antaa hyvän kuvan John F. Kennedyn lähettämä kirje Nikita Hruštšoville Kuuban ohjuskriisin aikaan marraskuussa 1962. Kirjeen ensimmäisissä versioissa Kennedy pyrki tuomaan oman asemansa esille vertaamalla Kuuban tilannetta Suomeen. Kennedy kysyi miten Hruštšov itse toimisi, jos Suomeen olisi kehittynyt neuvostovihamielinen hallinto, jonne olisi vastakkaisista vakuutteluista huolimatta lähetetty arsenaali joukkotuhoaseita, jotka olisi havaittu aivan viimeisellä hetkellä ennen niiden käyttöönottoa. Samalla tavalla kuin Kuuba, Suomi nähtiin Yhdysvalloissa toisen suurvallan etupiirissä olevana valtiona, joka ei kuitenkaan omaksunut tämän suurvallan yhteiskuntajärjestystä, eikä näin ollen

⁴ Soikkanen 2003, 232–246; Visuri 2010, 60–84.

⁵ Hershberg 2010, 65–87; Dorn & Pauk 2009, passim.

myöskään istunut oikein kumpaankaan blokkiin. Piikki naapurin lihassa, joka liian häiritseväksi tullessaan voitaisiin poistaa, mutta samaan aikaan myös mahdollisena yhteistyökumppanina kauempana sijaitsevan suurvallan kanssa. Yhdysvalloissa oli tultu Suomen osalta johtopäätökseen, jonka mukaan Suomen liian aggressiivinen tukeminen johtaisi ainoastaan Neuvostoliiton otteen kiristymiseen ja samaa pidättyväisyyttä Kennedy toivoi Hruštšovilta Kuubassa. Kansallinen turvallisuusneuvosto (NSC) päätti kuitenkin, kenties Suomen onneksi, poistaa vertauksen lopullisesta kirjeestä, vaikka Kennedy itse oli sen poistamista ja kirjeen silottelua vastaan. Hän taipui kuitenkin neuvoston tahtoon ja Suomea koskeva lause säästettiin mahdollista myöhempää käyttöä varten.⁶

Kansainvälisessä kylmän sodan tilanteessa Suomi oli ennen kaikkea osa Pohjois-Euroopan turvallisuusarkkitehtuuria ja näin ollen Pohjolassa tapahtuneet muutokset ja uudelleenarvioinnit vaikuttivat myös Suomeen. Suomen suhteita Neuvostoliittoon määrittä YYA-sopimus, jota kuitenkin molemmissa maissa tulkittiin eri tavalla. Sopimus oli Neuvostoliiton katsannossa ja erityisesti puna-armeijan johdon ajattelussa sotilassopimus, kun taas Suomessa se tulkittiin väljemmäksi yhteistyösopimukseksi, joka ei automaattisesti sodan uhan alla astunut voimaan.⁷ Lännen suuntaan Suomi pyrki luomaan yhä enemmän yhteyksiä puolueettomuuden sekä idän ja lännen välisen sillanrakentajan rooliin vedoten. Tähän rooliin kuului myös ajatus Suomen pohjoismaisesta valtioluonteesta erotuksena kylmän sodan satelliittivaltioihin.⁸ Pohjoismaat, jotka halusivat erottautua omaksi ryhmäkseen kylmän sodan kahtiajaossa, muodostivat keskenään niin kutsutun Pohjolan tasapainon, jota ei haluttu järkyttää puoleen eikä toiseen. Toisen maailmansodan jälkeen Ruotsissa, Norjassa ja Tanskassa oli suunniteltu Pohjolan puolustusliittoa, joka kuitenkin kaatui Norjan ja Tanskan liittyttyä Natoon. Tämän käänteen synnyttämässä Pohjolan tasapainossa Ruotsille jäi tasapainottava rooli YYA-Suomen ja Naton välissä. Tähän vedoten se myös perusteli omaa puolueettoman valtion asemaansa.⁹

Kylmän sodan kumentuessa uhkaavasti 1950- ja 1960-lukujen vaihteessa tämän julkisen ja yleisen kuvion kulisseissa vaikutti kuitenkin myös hyvin erityyppinen kylmän sodan logiikka, joka olisi realisoitunut mahdollisen suurvaltojen välisen sodan alkaessa. Yhdysvalloissa katsottiin heti kylmän sodan alusta asti, että Norjan ja Tanskan puolustaminen sodan syttyessä oli vaikeaa tai mahdotonta ilman Ruotsin apua. Ruotsilla oli Pohjolan tehokkain armeija, jota tarvittiin alueen puolustamiseen, ja Ruotsin

⁶ Summary Record of NSC Executive Committee Meeting No. 21, 6.11.1962; Draft of Letter to Khrushchev in Reply to Khrushchev's November 6 Letter, 7.11.1962. The Cuban Missile Crisis, 1962, DNSA.

⁷ Visuri 2012, 60–69; Särkiö 1972, 35–74.

⁸ Browning 2008, 198–200.

⁹ Petersson 2012, 223–225; Dalsjö 2014, 177–180; Bjereld, Johansson & Molin 2008, 111–115.

ilmatilaa sekä lentokenttiä tarvittiin Neuvostoliiton hyökkäyksen torjuntaan. Ruotsissa puolestaan pelättiin Neuvostoliittoa ja haluttiin luoda salaiset suhteen Yhdysvaltojen sekä muiden Pohjoismaiden kanssa, jos Neuvostoliiton uhka konkretisoituisi. Näin ollen Ruotsi liittyi lännen sotilaallisiin suunnitelmiin heti kylmän sodan alusta, vaikka pysyikin virallisesti puolueettomana maana. Yhdysvallat ja Britannia toivoivat Ruotsin liittyvän Natoon, mutta salainen yhteisymmärrys sodan ajan liittoutumisesta oli parempi vaihtoehto kuin Ruotsin tiukka pysyttäytyminen sotilaallisessa tyhjiössä.¹⁰

Tässä kehityksessä saavutettiin tietynlainen virstanpylväs vuonna 1962, jolloin John F. Kennedyn hallinto antoi Ruotsille takuut siitä, että Yhdysvallat auttaisi Ruotsia mahdollisen Neuvostoliiton hyökkäyksen aktualisoituessa.¹¹ Ruotsin turvallisuuden kannalta puolestaan Suomen tarjoama puskurivyöhyke ja Suomen itsenäisyys olivat ensiarvoisen tärkeitä.¹² Näin ollen Suomen asema nousi myös Yhdysvaltojen ja Naton kannalta astetta merkittävämmäksi kysymykseksi. Suomi kuului kuitenkin Neuvostoliiton etupiiriin ja samanlaisia turvatakuita kuin Ruotsille ei voitaisi Suomelle antaa,¹³ mutta kommunismin ja Neuvostoliiton vastaisia voimia oli yhä tärkeämpää tukea myös Suomessa, varsinkin kun valtiojohto ja erityisesti presidentti Kekkonen nähtiin lännessä liukuvan yhä enemmän Neuvostoliiton käsiin.¹⁴ Suomen tarjoama puskurivyöhyke antaisi kuitenkin hetken aikaa valmistautua Ruotsin, Norjan ja Tanskan puolustamiseen, varsinkin jos suomalaiset itse laittaisivat Neuvosto-

¹⁰ Dalsjö 2014, 180–194; Petersson 2012, 222–223.

¹¹ Holmstöm 2012, 316–317. Ko. sivuilla liitteenä Yhdysvaltojen ulkoministeriön ”Guidelines for Policy and Operations Sweden” sivut, joissa käsitellään Ruotsin avustamista kriisin sattuessa sekä tilannetta, jossa Neuvostoliitto joko hyökkäisi Suomeen tai kumoaisi Suomen laillisen hallituksen.

¹² Ruotsalaiset eivät itsekään uskoneet voivansa jäädä puolueettomuuspolitiikan avulla kokonaan mahdollisen suursodan ulkopuolelle, mutta sen avulla saatettiin pitäytyä sotatoimien ulkopuolella sodan alussa. Näin saatiin sekä aikaa valmistautua että mahdollisuus pysyttäytyä ydinsodan kohdealueiden ulkopuolella. 1950- ja 1960-luvuilla suursodan oletettiin alkavan raivokkaalla, mutta lyhyellä ydinasein käytävillä iskuilla ja jatkuvan perinteisemmällä sodankäyntikeinoin. Tähän tuli muutos 1960-luvun puolivälin jälkeen, jolloin ydinasein käytävät iskut eivät rajoittuneet enää vain sodan alkuun, vaan molemmilla puolilla oli mahdollisuus iskeä vastaan myös ensi-iskun jälkeen (Dalsjö 2014, 187–194). Joka tapauksessa Suomen tarjoama puskurivyöhyke mahdollisti myös ns. ydinasepariteetti jälkeen sotilaallisessa strategiassa Suomea vapaamman suunnittelun ja luoton siihen, että lännessä saisi tarvittaessa apua. Suomen puolustusvoimien tärkeimmäksi tehtäväksi tuli yllätyshyökkäyksen tai kaappaushyökkäyksen torjunta, joka voisi tapahtua täysin varoittamatta ja pitäisi torjua sen hetkiselällä valmiudella. Ainoastaan Neuvostoliitolla nähtiin olevan valmius tämän kaltaisen hyökkäyksen toteuttamiseen (Tynkkynen 2006, 463–465; Puolustusvoimiemme operatiivinen valmius tällä hetkellä, PE:n operatiivinen osasto 21.9.1966. Hh:10 sal, T-26965).

¹³ Asia kuitenkin oli aika ajoin esillä hypoteettisena vaihtoehtona anglo-amerikkalaisessa keskustelussa.

¹⁴ Vares 2002, 154–158; Rentola 2009, 34–42.

liitolle vastaan.¹⁵ Näin ollen Kennedy tarjosi marraskuun lopussa 1961 Suomen vastustuskykyä vahvistaakseen ohjeen, että amerikkalaisten tuli liittolaisineen tukea Suomen varustautumispyrkimyksiä. Amerikkalaiset tarjosivat aseita nimellishintaan sekä luottoa ja poliittisia julistuksia, kunhan suomalaiset eivät lipeäisi puolueettomuudesta.¹⁶

Tässä mielessä Yhdysvaltain ja Ison-Britannian suurlähettiläät Bernard Gufler ja Con O'Neill kävivät tapaamassa Kekosta päivää ennen hänen lähtöänsä Novosibirskiin. Gufler tarjosi Suomelle Yhdysvaltojen apua vastapalveluksena Suomen pitäytymisessä ”todellisessa puolueettomuudessa”, josta Kekkonen kuitenkin kieltäytyi. Kekkonen totesi Guflerille, että Suomen tulisi itse hoitaa suhteensa Neuvostoliittoon.¹⁷ Samanlainen Yhdysvaltojen avunantotarjous Suomelle tuli myös Ruotsin kautta, johon ruotsalaiset vastasivat luottavansa Suomen hoitavan asiansa itse.¹⁸ Palattuaan Novosibirskistä Kekkonen manasi päiväkirjassaan Guflerin olevan ”luvattoman typerä mies”, mutta Yhdysvalloilla oli siihen varaa.¹⁹ Pitkän uran Britannian ulkoasiainhallinnossa tehneeseen O’Neillin Kekkonen suhtautui sen sijaan kunnioittavammin ja O’Neillin korostaessa Kekkoselle Suomen aseman vaarallisuutta oli Kekkoson sanojensa mukaan pantava leikiksi: ”älkää toki pelotelko minua, vanhaa sairasta miestä”.²⁰ Kekkonen ei halunnut missään nimessä länneltä apua, joka saataisi kääntyä itseään vastaan neuvotteluissa neuvostojohdon kanssa.

Kekkonen avasi ajatteluaan lännen avuntarjouksista kirjeessään Suomen Yhdysvaltain-suurlähettiläs Rafael Seppälälle, todeten ettei avuntarjouksista olisi tositilanteessa mitään hyötyä. Kekkoson mukaan Suomen asemassa oleva maa ei voisi ottaa avuntarjouksia vakavasti, ellei ole ”kuolemanvarassa”. Kekkoson mukaan John F. Kennedy oli myöntänyt Yhdysvaltojen antaneen lännelle suotuisampien voimasuhteiden vallitessa lupauksia, joita se ei enää voinut pitää ja ulottanut puolustusliitot niin syvälle idän vaikutuspiiriin, että tilanne vaikutti kestävämmältä. Yhdysvallat ei voinut irrottautua toivottomista paikoista, koska pelkäsi koko systeemin romahtavan.²¹ Tämä arvio tapahtui ajankohtana, jolloin Yhdysvallat oli vasta ottamassa ensimmäisiä askeleitaan Vietnamissa – sodassa, johon Yhdysvallat jäi jumiin vuosi-

¹⁵ U.S. Policy toward Finland, Nation Security Council 30.12.1960 (NSC 6024), Folder: 002953-003-0816, ProQuest History Vault; U.S. Policy toward Scandinavia (Denmark, Norway and Sweden) 6.4.1960 (NSC 6006/1). Folder: 002950-003-0001, ProQuest History Vault.

¹⁶ Salminen 1995, 145; Yleisesikunnan päällikkö Aatos Maunulan muistio 2.1.1962; Muistio Suurlähettiläs Guflerin käynti Tasavallan Presidentin luona 29.9.1962, (päiväämätön) Urho Kekkonen. vuosikirja 1962, UKA.

¹⁷ Soikkanen 2003, 241–242.

¹⁸ Soikkanen 2003, 237–238.

¹⁹ Kekkoson pvk 1.12.1961.

²⁰ Urho Kekkonen Rafael Seppälälle 20.1.1962. Vuosikirja 1962, UKA.

²¹ Urho Kekkonen Rafael Seppälälle 20.1.1962. Vuosikirja 1962, UKA.

kymmeneksi siitä huolimatta, ettei sen mielekkyyteen uskottu pitkään aikaan edes omassa hallinnossa.²² Näin ollen Kekkonen piti naurettavana ajatusta, jossa Suomi katkaisi välinsä Neuvostoliittoon lännen avuntarjouksiin nojaten.²³ Kekkonen järjkeily asiassa oli varsin mutkatonta:

”Jos Neuvostoliitto voi luottaa siihen, että sen sotilaalliset edut tällä ilmansuunnalla ovat turvatut ja jos Suomen politiikka säilyy ”Paasikiven linjalla”, Neuvostoliitto ei ota hartailleen sitä painolastia, minkä välirikko Suomen kanssa tai Suomeen kohdistettu jatkuva poliittinen painostus, jonka koko maailma huomaisi ja tuomitsisi, sille tuottaisi. Neuvostoliitolle ei ole mitään hyötyä tasapainon muuttamisesta Suomen ja Neuvostoliiton välillä.”²⁴

Neuvostoliiton kannalta Suomen tilanteen muuttaminen ei ollut järkevää ja sitä varten se ei siihen myöskään ryhtyisi. Tässä todennäköisyyslaskelmassa oli olemassa Suomen ja Neuvostoliiton kahdenvälisen suhteiden lisäksi kuitenkin myös ulkopuolisia muuttajia, jotka saattaisivat muuttaa Suomen asetelman päälle. Ensinnäkin Suomea suojeleva riittävän konkreettinen ”maailman tuomio” Neuvostoliiton painostusta kohtaan edellytti myös länneltä uskoa siihen, että Suomen asema ei Novosibirskissä ollut ratkaisevasti muuttunut. Tämän oli jo Unkarin kansannousu opettanut muutamaa vuotta aiemmin. Vaikka erityisesti lännessä Neuvostoliiton toimet tuomittiin, oli Unkari kuitenkin osana itäblokkia Neuvostoliiton toimintakenttää ja näin ollen kansannousun tukahduttamisesta syntynyt vastareaktio jäi protestoinnin ja propagandapolitiikan tasolle. Tähän asiaan erityisesti ulkoministeriössä kiinnitettiin huomiota ja poistaakseen epäilyksen, jonka nootti ja Novosibirski oli heittänyt Kekkonen ja Suomen ylle, tehosti se läntistä tiedotustaan. Tässä apuna oli puoli vuotta aiemmin ilmestynyt ”Jakobsonin komitean” mietintö tiedostuksesta ulkomaille Suomen pyrkimysten selvittämiseksi. Tärkeää oli siis se mitä Suomesta ajateltiin, sekä se minkä viestin ja missä Suomi saisi läpi. Päämääräksi otettiin erityisesti vaikuttajajyksilöihin vaikuttaminen paremman Suomi-kuvan luomiseksi.²⁵

Toiseksi Kekkonen kuvailema Suomen ja Neuvostoliiton välinen tasapaino olisi kuitenkin mennyttä, jos suurvaltojen välille olisi syttynyt sota. Tässä tapauksessa sodan ulkopuolella pysyminen olisi sodan luonteesta riippuen joko vaikeaa tai

²² Logevall 2010, 293–304; Westad 2017, 317–232, 330–338; kts. myös *The Vietnam War* (suom. Vietnamin sota) 2017, Ken Burns ja Lynn Novickin kymmenosainen sarja Vietnamin sodasta. Esitetty mm. YLE Teema 6.6.2019 – 8.8.2019. Yle Areena <<https://areena.yle.fi/1-4227565>>.

²³ Urho Kekkonen Rafael Seppälälle 20.1.1962. Vuosikirja 1962, UKA.

²⁴ Urho Kekkonen Rafael Seppälälle 20.1.1962. Vuosikirja 1962, UKA.

²⁵ Lähteenkorva & Pekkarinen 2008, 101–109; Clerc 2015, 147–148; Soikkanen 2003, 355–364.

mahdotonta. Tämän asian parissa työskenneltiin erityisesti Puolustusvoimissa. Jako, jossa rauhan ajan toiminta kuuluisi ulkoministeriölle ja sodan ajan toiminta Puolustusvoimille, on yksinkertaistava, sillä nämä menivät myös ristiin ja esimerkiksi sodan uhka on myös diplomatiassa keino muiden joukossa omien tavoitteiden saavuttamiseksi. Kuitenkin näiden instituutioiden luonteeseen kuuluu, että niiden toimintatavat ja -kulttuurit eroavat jossain määrin toisistaan.²⁶ Puolustusvoimille sota on sen lakiin määrätyn päätehtävän toteuttamista ja tämä muokkaa myös sen toimintakulttuuria, vaikka esimerkiksi sotilasdiplomatia ei eroa merkittävässä määrin ulkoministeriön diplomaattisesta työstä.²⁷

Tämä ei tarkoita sitä, että sotilaat ehdoin tahdoin etsivät sotaa, mutta myös ajatukset rauhan ylläpitämisestä lähtevät ennen kaikkea sodan logiikan kautta. Sotilaat pyrkivät välttämään sodan valmistautumalla sotimaan, kun taas diplomatian ensisijaisena tarkoituksena on ylläpitää rauhaa vahvistamalla sitä edesauttavia järjestelmiä ja vuoropuhelua.²⁸ Jos sota halutaan välttää, kuten Suomen kaltainen pieni valtio yleensä haluaa, sekä ulkoministeriöllä että asevoimilla on omat tehtävänsä. Asevoimien kannalta sota estetään, tai Suomen tapauksessa puolueettomuus turvataan, varustamalla sodan varalle, jolloin alueellinen koskemattomuus turvataan ennaltaehkäisevästi. Varustautumatta jättäminen puolestaan tästä katsantokannasta suorastaan kutsuu vieraan vallan sotavoimat alueelle. *Si vis pacem, para bellum* (jos haluat rauhaa, varaudu sotaan) ajattelu rauhan säilyttämisestä valmistautumalla sotimaan kuuluu hyvin perinteisesti osaksi eri maiden asevoimien toimintakulttuuria. Klassikkoteoksessaan *Sodankäynnistä (Vom Kriege)*, Carl von Clausewitz toteaa 1820-luvulla, että strategisen puolustuksen luonteeseen kuuluu luonnollisena osana sotaan valmistautuminen.

”Sota on pikemminkin puolustajan kuin valloittajan asia, sillä vasta toisen alueen tunkeutuminen on johtanut puolustuksen ja siis sodan käynnistymiseen. Valloittaja rakastaa aina rauhaa (kuten Bonaparte aina sanoikin omista tarkoituk-

²⁶ kts. Diplomatian ja sodan suhteesta: Bjola & Kornprobst 2013, 4–5, 45–48, 201–207; Marks & Freeman 2019. [luettu 29.10.2019]. Ulkoministeriöiden tarkoituksesta ja toimintatavoista: Berridge 2005, 5–21.

²⁷ Laki puolustusvoimista 402/1974. Finlex. <<https://finlex.fi/fi/laki/alkup/1974/19740402>> [luettu 21.10.2020].

²⁸ Tosin myös diplomatiassa sodan uhkaa saatetaan käyttää keinona tavoitteiden ajamiseen, eikä diplomatian avulla voida myöskään pakottaa rauhaa, jos sen edellytyksiä ei ole olemassa. Näissä tapauksissa, joissa neuvottelevien osapuolten näkemykset ja ennen kaikkea tavoitteet ovat liian kaukana toisistaan, diplomatia voi myös valmistella sodan syttymistä, jolloin sekä sotaa että diplomatiata käytetään rinnan. kts. esim. Codevilla, Angelo M.: “Tools of Statecraft: Diplomacy and War”, 15.1.2008. Foreign Policy Research Institution verkkosivusto. <<https://www.fpri.org/article/2008/01/tools-of-statecraft-diplomacy-and-war/>> [luettu 29.10.2019].

sistaan), hän työntyisi hyvin mielellään meidän valtioonme aivan rauhanomaisesti – mutta meidän on haluttava sotaa ja valmistauduttava siihen, jotta hän ei voisi tätä tehdä. Toisin sanottuna juuri heikkojen, vain puolustukseen pystyvien, on oltava aina valmiina sotimaan, jotta heitä ei yllätettäisi ja nujerrettaisi. Kun siis ajattelemme, millaista puolustuksen pitäisi olla, sen pitäisi nojautua kaikkien välineiden ja keinojen mahdollisimman hyvään ennakkovalmisteluun, sotakuntoiseen armeijaan ja sen ylipäällikköön[...].”²⁹

Vaikka instituutioiden sisälle oli myös erilaisia näkemyksiä niin puolueettomuudesta kuin myös diplomatian ja sodan välisestä suhteesta, niin tämän kaltainen jako on kuitenkin hyvä lähtökohta pyrittäessä ymmärtämään Puolustusvoimien, ulkoministeriön ja presidentin käsityksiä ulko- ja turvallisuuspolitiikasta, sekä näiden välistä jännitettä, joka näkyi erityisesti 1960-luvun alun tilanteessa. Erilaisilla käsityksillä oli merkittävä vaikutus myös siihen, miten rauhanturvaamiseen suhtauduttiin, ja toisaalta se kertoo myös siitä mitä tuloksia rauhanturvaamiselta odotettiin. Sotilaallisessa mielessä Suomen puolueettomuus turvattaisiin varmistamalla Suomen alueellinen koskemattomuus niin pitkälle kuin mahdollista. Tämä puolestaan tapahtuisi Puolustusvoimien toimintakykyä lisäämällä, niin että Suomi ei vaikuttaisi millekään valtion tai valtioryhmittymän kannalta houkuttevalta paikalta hyökätä, eikä Neuvostoliiton tarvitsisi YYA-sopimukseen vedoten tuoda omaa puolustustaan Suomen alueelle.

Puolustusvoimien johdossa nähtiin, että puolustusvalmiudessa oltiin vuoteen 1963 mennessä tultu tienhaaraan, jossa Puolustusvoimien modernisointi (K-ohjelma) oli välttämätöntä aloittaa välittömästi.³⁰ Tältä kannalta rauhanturvatehtävät nähtiin Puolustusvoimissa varsinkin 1960-luvun alun jännitteisessä tilanteessa heikentävänä sivutehtävänä sen kärsiessä muutenkin upseeri- ja materiaalipulasta.³¹ Vielä kun eduskunnan vasemmistoryhmittymät katsoivat, että rauhanturvaamiseen kuluvat rahat tulisi ottaa puolustuslaitoksen perushankintoihin myönnettyistä varoista sen sijaan että ne annettaisiin lisäbudjetin muodossa, näytti Puolustusvoimien johdon katsantokannalta rauhanturvaaminen lähinnä häiriötekijältä puolustuslaitoksen ensisijaisten tehtävien sekä perushankintojen kannalta.³² Sen sijaan Suomi-kuvan

²⁹ Clausewitz 1998, 191. Suomentanut Heikki Eskelinen.

³⁰ Budjettineuvotteluissa esille tulevia asioita, 27.3.1963. F 5 sal, T23601, PEA.

³¹ Esim. Muistio YK-rauhanturvatoiminnasta 30.8.1967, Jouko Keltanen (nimetön ja pääväämätön, mutta ”Keltanen” kirjoitettu lyijykynällä yläkulmaan); Pöytäkirja YK-neuvottelukunnan kokouksesta n:o 2/69, Kauko Pöyhönen (puheenjohtaja) 18.11.1969. Valmiusjoukkosuunnitelmat (1964–1984), T-25098, KA; Kronlund & Valla 1996, 185–188.

³² Valtiopäivät 1964, asiakirjat I, valtiovarainvaliokunnan mietintö N:o 10 hallituksen esitykseen N:o 34 ja siihen esitetty vastalause (Toivo Åsvik, Irma Rosnell, Kauko Tamminen, Matti Koivunen).

kannalta rauhanturvaamiseen oli järkevää panostaa erityisesti tilanteessa, jossa Suomen itsemääräämisoikeuden kuva oli kärsinyt lännessä kolauksia.

Rauhanturvaamisen arvostukseen ja kehitykseen vaikutti myös Puolustusvoimien suhdeverkoston luominen ja aseoituminen kylmän sodan vastakkainasettelussa, jossa 1960-luvun alussa elettiin etsikkoaikaa. Puolustusvoimissa erityisesti toisen maailmansodan jälkeen alasajettu ja 1960-luvun alkuun mennessä uudelleen järjestetty sotilastiedustelu loi uusia suhteita muihin tiedustelupalveluihin. Samalla erityisesti Pohjoismaissa syntyi salaisia yhteistoimintahankkeita ennen kaikkea sodan uhan takia, joihin myös rauhanturvaaminen oli kytköksissä. Vuosien 1962–64 aikana sekä rauhanturvaamisessa että Puolustusvoimien ulkosuhteissa elettiin hektisiä aikoja ja nämä eri puolet kietoutuivat toisiinsa tavoilla, joita ei ole aiemmassa tutkimuksessa otettu huomioon.

Sotilastiedustelua ja sen luomia suhteita ei ole ylipäättään tutkittu kovinkaan paljoa erityisesti kylmän sodan kontekstissa johtuen ennen kaikkea heikosti saatavilla olevista lähteistä. Hyvänä yleisesityksenä sen toiminnasta on tiedustelupäällikkö Yrjö Viitasaaren artikkeli sotilastiedustelusta *Suomen puolustusvoimat 1944–1974* -teoksessa ja sen lisäksi tiedustelupäällikköinä toimineista Lauri Sutelasta ja Raimo Heiskasesta löytyy molemmista elämäkerrat, joissa on myös käsitelty tiedustelun suhdeverkostoa.³³ Tämän lisäksi Jukka Rislakki on tehnyt artikkelin sotilastiedustelusta *International Journal of Intelligence and Counter Intelligence* -lehdessä. Näiden luomaa kuvaa on syytä syventää 1960-luvun alun merkittävyyttä ja sen aikana luotujen suhteita selventävällä uudella kotimaisella ja kansainvälisellä aineistolla. Tämän ajanjakson merkittävyys nousee esille erityisesti Kimmo Rentolan supoa käsittelevissä tutkimuksissa, jossa erityisesti Neuvostoliitosta Suomen kautta länteen loikanneen Anatoli Golitsyn tapaus nosti supon kyvykkyyden ja läntiset tiedustelusuhteet uudelle tasolle,³⁴ mutta samat periaatteet olivat ehkä jopa supoa selvemmin läsnä sotilastiedustelussa. Samalla Rentola kuvaa osuvasti, miten nimenomaan tiedustelun saralla oli muita aloja suurempi paine valita puolensa ja hankkia liittolaisia.³⁵ Tämä päti myös sotilastiedustelussa. Puolustusvoimien muista ulkosuhteista, sekä myös sisäpoliittisista suhteista erityisesti Kekkoseen, löytyy enemmän tutkimusta, mutta myös tästä suhteesta löytyy uutta nimenomaan tiedustelusuhteita tarkastelemalla. Tämä on samalla kytköksissä samaan aikaan kehittyneen rauhanturvaamisen kanssa, jonka kietoutuminen osaksi Puolustusvoimien ulko- ja sisäpoliittisia suhteita on lähes tyystin aiemmin tutkimuksessa sivuutettu osa-alue. Tämän kuvion selvittäminen vaatii alkuun syventymistä erityisesti Puolustusvoimien

³³ Viitasaari 2006; Suominen 2012; Lukkari 2003.

³⁴ Rentola 2009, 30–45.

³⁵ Rentola 2009, 44–45.

suhdeverkostoon ja sen sisäpoliittisiin vaikutuksiin. Tämä tarina alkaa puolestaan siitä varsin lohduttomasta kuvasta, joka lännessä oli Suomen politiikasta kehittynyt.

Puolustusvoimien suhdeverkoston luominen

Mahdollisuuksia ja mahdollisia toimintatapoja Suomen tukemiseksi pohdittiin aika ajoin lännessä. Helmikuussa 1960 Yhdysvaltojen Helsingin-suurlähetystö lähetti Suomen tilanteesta laajan muistion, jossa käsiteltiin Suomen asemaa ja mahdollisia toimintatapoja sen kehittämiseksi Yhdysvaltojen etujen mukaisesti. Helsingin-suurlähetystössä todettiin, että Suomi oli kehittymässä pienestä eristäytyneestä ja kahden sodan runtelemaasta maasta vuosikymmenessä teknisesti kehittyneeksi, teollistuneeksi sekä elinkelpoiseksi taloudeksi ja tästä syystä Neuvostoliitto myös mielellään käytti Suomea rauhanomaisen rinnakkaiselon näyteikkunana. Näistä positiivisista näkymistä huolimatta lähetystö näki Suomen poliittisen kehityksen ottaneen 1950-luvun loppupuolella takapakkia ja joutuneen yhä tiukemmin Neuvostoliiton vaikutuksen alle. Syynä tähän nähtiin Suomen eristäytyneisyys, Kekkosen rooli ja taloudellinen epävakaisuus.³⁶

Helsingin-lähetystön suosituksen Suomen talouden länsikehityksen tukemisen lisäksi olivat Suomen henkisen eristäytymisen vähentäminen tukemalla kahdenvälisesti ja multilateraalisisessa ympäristössä Suomen puolueettomuuden kehitystä. Tämän lisäksi lähetystö näki tärkeänä Suomen puolustusvoimien tukemisen luomalla suorat suhteet Yhdysvaltojen ja Suomen armeijan välille. Puolustusvoimat nähtiin Suomessa kommunismin vastaisena voimana, jonka moraalialue kannatti tukea. Lähetystö suositteli muun muassa Puolustusvoimain komentaja Sakari Simeliuksen kutsumista Yhdysvaltoihin.³⁷ Kyseinen vierailu toteutui varsin pikaisesti lokakuussa 1962, jolloin Simelius pyrki omalta osaltaan hälventämään Yhdysvalloissa vallinneita negatiivisia mielikuvia Suomesta ja Puolustusvoimien yhteistyöstä Neuvostoliiton kanssa.³⁸ Tästä huolimatta erityisesti ohjuskysymystä ratkaistaessa samana vuonna Yhdysvaltojen pessimistinen tilannearvio Suomen kaatumisesta Neuvostoliiton leiriin mahdollisen kriisin syttyessä painoi enemmän kuin Puolustusvoimien tukeminen. Suomessa varsinkin Puolustusvoimissa toivottiin uusia ohjushankintoja ilmapuolustuksen kehittämiseksi, jottei Neuvostoliitto voisi YYA-sopimukseen vedoten tuoda omaa ilmapuolustustaan Suomen maaperälle. Yhdysvalloissa Suomelle ei kuitenkaan haluttu enää Kekkosen

³⁶ FRUS, Eastern Europe; Finland; Greece; Turkey, Volume X, Part 2, 839–846.

³⁷ *ibid.*

³⁸ Kts. esim. Kertomus puolustusvoimain komentajan vierailusta Amerikan Yhdysvaltoihin ja Kanadaan 19.10. – 11.1.1962. HI 4 sal, T23601, PEA. Kertomuksen mukaan matkalle asetettuja omia tavoitteita oli mm. Yhdysvaltojen poliittisen ja sotilaallisen johdon luottamuksen lisääminen Suomen puolueettomuusasemaan sekä sen säilyttämisen mahdollisuuksiin myös kriisitilanteessa ja Suomen sotilaspoliittiseen asemaan kohdistuneiden epäluulojen hälventäminen. kts. myös Salminen 1995, 147.

Novosibirskin matkan jälkeen myydä ohjuksia, jottei Yhdysvallat joutuisi tilanteeseen, jossa sen omat ilmavoimat joutuisivat omien ohjusten maalitauluiksi.³⁹

Vuonna 1961 Yhdysvaltojen ulkoministeriö pyysi myös Isolta-Britannialta apua ja neuvotteluja Suomen kysymyksestä. Neuvotteluissa Yhdysvallat ja Britannia päättivät tukea Suomen Efta-jäsenyyttä Suomen läntisen kehityksen tukemiseksi, ja pohtivat myös muita keinoja Suomen eristäytyneisyyden vähentämiseksi ja länsisuhteiden tiivistämiseksi.⁴⁰ Suomen tilanne ja Neuvostoliiton vaikutus näytti kuitenkin olevan vain kasvussa ja epäilyn alaiseksi nousi myös Suomen halu pysyä Neuvostoliiton vaikutuspiirin ulkopuolella. Vuoden 1961 noottikriisi ja Neuvostoliittolaisen tiedustelumiehen Anatoli Golitsyn (tunnettiin Suomessa nimellä Klimov) loikkaus vuonna 1961 loivat lohdutonta kuvaa Suomen poliitisesta todellisuudesta ja Neuvostoliiton tiedustelupalvelu KGB:n kytköksistä Suomen yhteiskuntaan. Golitsyn paljasti useita KGB:n vaikuttaja-agentteja Suomen politiikan ja yhteiskunnan hui-pulta. Kaikkein kovin isku Suomen maineelle oli Golitsynin paljastus, jonka mukaan myös presidentti Kekkonen oli KGB:n pihdeissä.⁴¹

Tämä oikeastaan vain tuki jo aiemmin Yhdysvaltojen ulkoministeriössä syntyynyttä kuvaa Kekkosesta ja Suomesta. Erityisesti Kekkosen raportoitu usko voimatasapainon siirtymiseen idän hyväksi, herätti Yhdysvaltojen ulkoministeriössä huolestumista Suomen tulevaisuudesta ja pyrkimyksen korjata tätä kuvitelmaa.⁴² Lontoossa tätä ei nähty yhtä merkittävänä asiana, sillä suurlähettiläs O’Neillin sanoin sillä ei ollut niinkään paljon merkitystä näkikö Kekkonen Neuvostoliiton olevan voitolla tai tappiolla yleisessä kylmän sodan tilanteessa. Neuvostoliitto oli joka tapauksessa mukana kisassa ja Suomessa se kykeni käyttämään valtaa paljon tehokkaammin kuin Yhdysvallat.⁴³ Suomen ongelmana O’Neillin mukaan olikin lähinnä sen eristäytynyt asema ja jo talvi-sodasta pohjautunut käsitys siitä, ettei lännestä olisi tarjolla tositilanteessa apua.⁴⁴ Sama ajatus, yhdistettynä vielä Unkarin opetuksiin, vallitsi myös Puolustusvoimissa, jossa nähtiin, että Suomen kohtalona olisi sissisota, jos Suomi ei hankkisi riittävän

³⁹ Visuri 2010, 97–105; Salminen 1995, 145–159; Soikkanen 2003, 248–253.

⁴⁰ Minutes, Talks with the U.S. on the formation of US/UK policy to Finland, R. D. C. McAlpine 27.1.1961; Minutes, Finland, R. E. Barclay 8.2.1961; Thomas Brimelow R. H. Masonille 28.2.1961; Anglo-American discussions Political advantages of Finland’s association with E.F.T.A., Anglo-American talks on Finland, FO 371/159309, TNA.

⁴¹ Rentola 2009, 34–42.

⁴² Outlook for Finland, Foy David Kohler 7.11.1960. POL 1 General Policy, Background. 1960–1963 (FINLAND), Box 2, Records Relating to Finland 1957–1975, Office of Northern European Affairs, Bureau of European Affairs, RG 59, NARA.

⁴³ Con O’Neill R. H. Masonille 15.2.1961; R. H. Maison T. Brimelowille 10.4.1961. Anglo-American talks on Finland, FO 371/159309, TNA.

⁴⁴ Con O’Neill R. H. Masonille 22.2.1961. Anglo-American talks on Finland, FO 371/159309, TNA

vahvaa puolustusta ja pyrki silti torjumaan kriisitilanteessa Neuvostoliiton vaatimuksia YYA-sopimuksen soveltamisesta. Länneestä ei apua olisi tarjolla.⁴⁵

O'Neillillä oli Kekkosesta myös positiivisempi kuva kuin amerikkalaisilla. Hänen mukaan Kekkonen oli patriootti, joka tunsu syvää vastuuta Suomea kohtaan, mutta vääristynyt käsitys siitä, kuinka sen etua tulisi parhaiten ajaa.⁴⁶ Suomeen vuonna 1961 Yhdysvaltojen suurlähettilääksi siirtyneen Bernanrd Gufflerin mukaan Kekkonen oli lähinnä taitava ja ovela opportunisti, ja jos hän olisi johtanut kymmenen kertaa Suomen kokoista valtiota, olisi Kekkosesta itsestään voinut muodostua vaarallinen johtaja.⁴⁷ Suomen pienuudesta johtuen Kekkonen aseman ja Suomi yli-päättään herättivät Yhdysvalloissa kiinnostusta kuitenkin lähinnä suhteessa Neuvostoliittoon ja Pohjolaan. Suomea ei kylmän sodan pelissä haluttu päästää lipumaan osaksi Itä-Eurooppaa, vaikka vuonna 1960 Helsingin-lähetystössä katsottiinkin, ettei Suomea voitu myöskään laskea samaan kastiin muiden vapaiden läntisten ja puolueettomien valtioiden kanssa. Sen sijaan lähetystön mukaan Suomi oli ennemminkin ainut Itä-Euroopan valtio, jossa ei ollut sillä hetkellä kommunistista hallintoa, ja se toimi Neuvostoliiton testilaboratoriona kokeiltaessa erilaisia kumouksellisten tekniikoiden käyttöä ja toimivuutta, sekä yhteiskunnan soluttamista. Tästä syystä lähetystö vaati Suomelle prioriteettiasemaa kaikilla Yhdysvaltojen hallinnon sektoreilla.⁴⁸

Lähetystön käsitys Suomesta osana Itä-Eurooppaa ei mennyt täysin läpi kaikkialla ministeriössä,⁴⁹ mutta Golitsynin heitettyä lisää löylyä soluttautumisteorioiden päälle, oli Suomen kommunismin vastaisia voimia Kekkonen vastapoolina syytä tukea entistä konkreettisemmin. Puolustusvoimat oli näistä voimista kenties merkittävin ja Yhdysvalloissa oli pyritty jo aiemmin tukemaan sen moraalialla solmimalla läheisempiä suhteita suomalaisiin upseereihin.⁵⁰ Samalla kuitenkin liian julkinen tukeminen nähtiin sekä Suomessa että lännessä lähinnä haitallisena sen aiheuttaman

⁴⁵ Budjettineuvotteluissa esille tulevia asioita, 27.3.1963. F 5 sal, T23601, PEA.

⁴⁶ Con O'Neill R. H. Maisonille 15.2.1961. Anglo-American talks on Finland, FO 371/159309, TNA.

⁴⁷ Bernanrd Guffler Keld Christensenille 15.12.1962. POL 1 General Policy, Background. 1960–1963 (FINLAND), Box 2, Records Relating to Finland 1957–1975, Office of Northern European Affairs, Bureau of European Affairs, RG 59, NARA.

⁴⁸ William C. Burdett Foy David Kohlerille 8.11.1960; Helsingistä Washingtoniin 26.10.1960. POL 1 General Policy, Background. 1960–1963 (FINLAND), Box 2, Records Relating to Finland 1957–1975, Office of Northern European Affairs, Bureau of European Affairs, RG 59, NARA.

⁴⁹ The Finnish Situation, William C. Burdett & Robert M. Brandin. POL 1 General Policy, Background. 1960–1963 (FINLAND), Box 2, Records Relating to Finland 1957–1975, Office of Northern European Affairs, Bureau of European Affairs, RG 59, NARA.

⁵⁰ Status Report on Proposed United States Program for Finland, (päiväämätön) vuodelta 1960. POL 1 General Policy, Background. 1960–1963 (FINLAND), Box 2, Records Relating to Finland 1957–1975, Office of Northern European Affairs, Bureau of European Affairs, RG 59, NARA.

Neuvostoliiton vastareaktion takia.⁵¹ Puolustusvoimille annettu tuki näkyikin erityisesti salaisena tiedustelupalvelujen välisen yhteydenpidon tiivistymisenä ja normalisoitumisena. Hyvin pian Golitsynin loikkauksen jälkeen helmikuussa 1962 CIA:n Suomen aseman päällikkö Frank F. Friberg pyysi yleisesikunnan päällikkö Aatos Maunulalta tapaamista, jossa Friberg kertoi Golitsynin paljastamat KGB:n vaikuttaja-agentit Suomen yhteiskunnan huipulta.⁵²

Yhteyden synnyttyä Aatos Maunulan ja Frank Fribergin tapaamiset muodostuivat säännöllisiksi ja myös sotilastiedustelu solmi suhteet CIA:n kanssa. Näitä suhteita avasi ennen kaikkea Lauri Sutela, joka belgialaiseksi tiedemieheksi naamioituneena vieraili CIA:n päämajassa Langleyssä 1960-luvun alussa.⁵³ Yhteyttä Suomessa ylläpidettiin lähinnä Yhdysvaltojen lähetystössä työskennelleiden CIA:n Suomen aseman päälliköiden kanssa. Frank Fribergin lähtiessä pois Suomesta vuonna 1964 Maunulalle esiteltiin uudeksi yhteismieheksi ”mr. Heikki Koski”.⁵⁴ Heikki Koski oli mitä ilmeisemmin Yhdysvaltain Helsingin-lähetystön toinen sihteeri amerikansuomalainen Henry William ”Hank” Koski, joka otti Fribergin tehtävät hoitaakseen. Koski pysyi Suomessa vuoteen 1967 asti, meni samana vuonna naimisiin suomalaisen miekkailijan, laulajan ja TV-tähden Barbara Helsingiuksen kanssa ja jatkoi tehtäviään Oslolla vuosina 1968–1975, jossa hän jatkoi myös yhteydenpitoaan suomalaisten kanssa.⁵⁵

Maunula jatkoi Fribergin lähdettyä yhteydenpitoa Kosken kanssa, mutta nyt joissain tapaamisissa oli mukana myös tarkastusoston päällikkö eversti Aijol Brand, joka oli koulutukseltaan viestiupseeri ja toiminut muun muassa viestikoelaitoksen johtajana. Tätä kanavaa käyttäen Maunula pyrki vaikuttamaan Yhdysvaltoihin

⁵¹ kts. esim. U.S. Policy toward Finland, Nation Security Council 30.12.1960 (NSC 6024), Folder: 002953-003-0816, ProQuest History Vault; U.S. Policy toward Scandinavia (Denmark, Norway and Sweden) 6.4.1960 (NSC 6006/1). Folder: 002950-003-0001, ProQuest History Vault; A. E. Lambert D. S. L. Dodsonille 11.2.1965; Humphrey Trevelyan Anthony Lambertille 25.2.1965. FO 371/180069, TNA; Hanhimäki 1997, 108–109.

⁵² ”F-M muistio n:o 1” 2.2.1962 ja ”F-M muistio n:o 2” 5.2.1962. 2 sal, T22595, PEA.

⁵³ Suominen 2012, 280; Rislakki 2008, 478.

⁵⁴ Pekka Visurin mukaan Maunulan ja Fribergin keskustelut jatkuivat ”parin vuoden ajan (1962–1964)”, mutta ei huomioi sen jatkumista William ”Hank” Kosken sekä myös Fribergin kanssa aina jälkimmäisen vieraillessa Suomessa, sekä sen saamaa pysyvää luonnetta. Kts. Visuri 2010, 98.

⁵⁵ Perustellusti voidaan olettaa, että Koski otti Fribergin kontaktien lisäksi myös CIA:n suomen aseman päällikön paikan Fribergin jälkeen. Friberg esitteli Kosken seuraajanaan ja Jukka Rislakin mukaan Friberg oli Suomen aseman päällikkönä vuosina 1957–1964 ja Edward Goloway 1967–1971. Hänen jälkeensä asemaa hoiti David Whipple, jonka kanssa tiedustelupäällikkö Raimo Heiskasesta tuli myös hyvä perhetuttu. Vuodet Fribergin ja Golowayn välistä jäävät auki ja ne täsmäävät Kosken Suomessa oloon. Koski asui uuden vaimonsa kanssa Washingtonissa 14 kuukautta ennen siirtymistään Oslon 1968. Arvailujen varaan jää, mahtoiiko tunnettu vaimo vaikuttaa tiedustelumiehen uranäkymiin Suomessa. kts. Veikko Vesterinen Raimo Heiskaselle 24.3.1975. Kotelo 5, Raimo Heiskasen arkisto, KA; Häggmann 2014 [luettu 20.10.2020]; Rislakki 1982, 401, 413; Suominen 2012, 280.

edistääkseen hävittäjä ja ohjushankintoja sekä Pariisin rauhansopimuksen pykälien höllentämistä, mutta samalla tapaamisissa nousi yhä enemmän esiin myös muita yhteystoiminta-alueita, kuten mahdollinen suomalaisten tiedustelu-upseerien koulutautuminen Yhdysvalloissa. Friberg ja Koski ehdottivat sopivan suomalaisen upseerin lähettämistä muutamaksi viikoksi ”turistimatkalle” Yhdysvaltoihin samaan koulutusta salaisesta tiedustelusta Yhdysvaltojen maksaessa matkasta aiheutuneet kulut.⁵⁶ USA:sta ja Isosta-Britanniasta Puolustusvoimat osti myös tiedustelulle elektronisen tiedustelun välineitä ja sai koulutusta niiden käytössä. Tässä toiminnassa Brandin erikoisosaamiselle oli käyttöä. Uusilla tehokkaimmilla tutkilla ja muilla elektronisen tiedustelun välineillä sotilastiedustelu pystyi kartoittamaan erityisesti Neuvostoliiton aluetta ja Suomesta muodostui Yhdysvalloille tiedusteluvoimavara, jonka kanssa tehtiin salainen sopimus tietojen vaihdosta.⁵⁷

Ajoituksen kannalta oli tuskin täysin sattumaa, että kaksi kuukautta Fribergin ja Maunulan ensikontaktin jälkeen sotilastiedustelussa ”Laatikko-ukoksi” nimetty Reginald ”Rex” Bosley ja Suomen Tukholman-sotilasasiamies Lars Heinrichsiä sopivat alustavista suunnitelmista ”kanavan avaamiseksi” Suomen ja Britannian salaisen ulkomaantiedustelun (SIS, Secret Intelligence Service) välille.⁵⁸ Rex Bosley oli vuonna 1960 siirtynyt Helsingistä Tukholman aseman päälliköksi⁵⁹ ja kanava avattiin Tukholmassa. Bosley oli etukäteen käynyt Lontoossa pyytämässä lupaa yhteyden muodostamiseksi Suomen sotilastiedusteluun ja saanut vihreää valoa. Tiedustelupäällikkö Lauri Sutela ja Bosley, jota Sutela kutsuu muistiossaan ainoastaan ”Englannin salaisen tiedustelupalvelun [SIS] Skandinavian alueen päälliköksi”, tapasivat Tukholmassa huhtikuussa ja sopivat tietojenvaihdon käytännön järjestelyistä.⁶⁰

Ison-Britannian ulkoministeriössä oli jo ennen noottikriisiä päädytty mahdollisimman pikaisesti antamaan ensin Kekkosele ja sitten muille ”luotetuille suomalaisille” vakuutus lännen avusta kriisin sattuessa.⁶¹ Kekkosen kieltäytyttyä nootti-

⁵⁶ ”Keskustelutilaisuus 1.12.1965” (Maunula, Brandt, Friberg ja Koski), muistio päivätty 2.12.1965. 2 sal, T22595, PEA.

⁵⁷ *ibid.*; Suominen 2012, 178–187, 322–327; Rowan 1991, 221.

⁵⁸ Lars Heinrichs Lauri Sutelalle 2.–3.4.1962 (kirje päivätty 2.4., mutta loppuosa kirjoitettu 3.4.). Kotelo 29, Raimo Heiskasen arkisto, KA.

⁵⁹ West 2014, 89 (Bosley, Rex), 192–193 (Finland).

⁶⁰ Operaatio ”Laatikko-Ukko”, 17.4.1962. Kotelo 4, Raimo Heiskasen arkisto, KA; Lars Heinrichs Lauri Sutelalle 2.–3.4.1962. Kotelo 29, Raimo Heiskasen arkisto, KA. Henrich puhuu kirjeessään tapaamisesta ”Laatikko-ukon” kanssa Tukholmassa ja antaa vaihtoehtoiset päivämäärät, johon Sutelan muistion päivämäärä (17.4.1962) sopii. Tämä ”Laatikko-Ukko” oli Rex Bosley, kuten käy ilmi myöhemmästä tapaamisesta, jossa ”Laatikko-Ukko” kertoi Heinrichsille käyneensä tapaamassa Kekkosta ja Kekkosen päiväkirjat paljastavat hänen tavanneen nimenomaan Bosleyn. Samaan johtopäätökseen päätyy myös Pertti Suominen Raimo Heiskasen elämäkerrassa. *kts.* Suominen 2012, 283–288.

⁶¹ R. H. Mason Con O’Neilille 25.9.1961. Anglo-American talks on Finland, FO 371/159309, TNA.

kriisin ollessa päällä minkäänlaisesta avusta ja Golitsynin tehdessä paljastuksiaan, päätettiin ilmeisesti ulkomaantiedustelussa ajan olevan kypsä suhteiden solmimiselle Suomen sotilastiedusteluun. Toisen maailmansodan jälkeen Suomi oli nimittäin laskettu Britannian ulkomaantiedustelussa Neuvostoliiton satelliitiksi ja supo neuvostotiedustelun vaikutuksen alaiseksi palveluksi.⁶² Yhteistyö brittien kanssa perustui kuitenkin vastavuoroisuuteen ja ”terveisiin liikeperiaatteisiin”, kuten Heinrichs asian muotoili tarkoittaen, että jotain piti antaa, jos meinasi jotain saada.⁶³ Sen sijaan Maunulan ja Fribergin välinen kontakti oli ilmeisesti tarkoitettu enemmän Puolustusvoimien henkiseksi tukemiseksi itäliukumaa vastaan, sillä alkuun Friberg ei vaatinut tiedoistaan mitään vastapalveluksia. Tärkeintä tuntui olevan yhteyden ylläpito ja Maunulan oikeanlainen informointi.

Vuonna 1962 Sutelan ja Bosleyn välisessä keskustelussa päästiin yhteisymmärrykseen ja varsinainen suhde avattiin Helsinkiin, jossa everstiluutnantti Kalevi Särämäkari sai vastinparin brittitiedustelusta. Yhteyden ehdoksi sovittiin kolmen kohdan lista: (1.) tiedot yhteydestä ja saadut tiedot ”eivät saa joutua venäläisille”; (2.) jos ulkopoliittinen tieto on saatettava hallituspiirien käsiin, on tiedon alkuperä tarkoin salattava; (3.) yhteydestä ei saa antaa tietoja laajemmalle kuin mitä on aivan välttämätöntä. Samalla Sutelalle kävi selväksi, että brittejä kiinnosti vain Neuvostoliitto ja sen ”aikomuksen ja uhka Suomessa ja Suomea vastaan”. Sutela totesi, että Neuvostoliittoa koskevaa sotilaallista tietoa olisi saatavissa rajoitetusti, mutta ”tietoja sisäpolitiikastamme sen sijaan paremmin.” Sutela päätteli tapaamisen perusteella, että ”voisimme toimia Englannin suhteen eräänlaisena hälytyskellona ja näytti siltä, että juuri tällaisia [sisäpoliittisia] tietoja Englannissa meiltä kaivataan.” Suomen sisäpolitiikka oli erityisesti Golitsyn paljastusten jälkeen kytköksissä yleiseen Neuvostoliiton ja kommunismin uhkaa lännessä.⁶⁴

Suomen sotilastiedustelun ja brittitiedustelun suhde oli sen verran arkaluonteinen, ettei siitä tienneet muut kuin Sutela, Maunula, Simelius ja yhdysmieheksi valittu Särämäkari, sekä ainakin jossain määrin suhdetta alulle pannut Heinrichs. Samalla tavalla myös suhde CIA:n kanssa salattiin valtiojohtolta. Myös Sutelan tapaamisessa esiin nousseet tiedot jäivät vain tämän ryhmän tietoon. Sutelan laatima käsikirjoitettu muistio tapaamisesta päättyi erikseen alleviivattuun huomioon: ”Mitään tästä ei saa mennä Kekkoselle.”⁶⁵

⁶² West 2014, 192–193 (Finland).

⁶³ Lars Heinrichs Lauri Sutelalle 2.4.1962. Kotelo 29, Raimo Heiskasen arkisto, KA.

⁶⁴ Operaatio ”Laatikko-Ukko”, 17.4.1962. Kotelo 4, Raimo Heiskasen arkisto, KA; Suominen 2012, 283–288.

⁶⁵ Operaatio ”Laatikko-Ukko”, 17.4.1962. Kansio 4, Raimo Heiskasen arkisto, KA.

Suhteet Neuvostoliittoon

Samaan aikaan Puolustusvoimat pyrki torjumaan myös Neuvostoliiton pyrkimyksiä Suomen ja Neuvostoliiton asevoimien välisten yhteistyön syventämisestä. Neuvostoliiton asevoimissa vallitsi ilmeisesti ajatus muuten epäluotettavana pidetyn Suomen armeijan sitomisesta tarpeeksi vahvalla yhteistyöllä aidoksi liittolaiseksi, sillä Neuvostoliitosta vakuuteltiin sen halua myydä Suomelle kaikenlaista sotilaskalustoa, sekä kouluttaa sen käytössä. Vielä 1950-luvulla ehdotuksiin yhteistyöstä ja erilaisista vierailuista vastattiin käpertymällä kuoreensa.⁶⁶

Sakari Simeliuksen tullessa Puolustusvoimain komentajaksi vuonna 1959 oli Puolustusvoimien idänsuhteissa etsikkoaika Suomen aloittaessa asehankinnat Neuvostoliitosta. Tammikuussa 1960 lähetysneuvos Ivan Filippov ja Neuvostoliiton sotilasasiamies kenraalimajuri Valentin Lazarev lukivat madonlukuja Puolustusvoimien asenteesta puolustusneuvoston vierailulla. Filippovin mukaan Puolustusvoimat antoi edelleen Neuvostoliiton vastaista koulutusta, jossa muun muassa sotia käytettiin esimerkkeinä ja sotapeleissä taisteltiin yhä Neuvostoliittoa vastaan. He odottivat myös kenraali Zhadovin vierailun johdosta suomalaisten vastavierailua ja pitivät valitettavana, ettei Simelius halunnut vierailua heidän maassaan.⁶⁷ Myöskään Neuvostoliiton tarjousta järjestää loma ja lepomatkoja Etelä-Venäjälle ei ollut otettu vastaan. Filippov painotti vielä viestiään toteamalla, että he odottivat Simeliuksen vierailua ja jos se ei toteudu, pitää Neuvostoliitto sitä epäystävällisenä tekona.⁶⁸

Puolustusministeri maalaisliiton Leo Häppölä ehätti vakuuttamaan, että Suomi pitää Neuvostoliittoa ystävänä ja realistisesti ajattelevana kansana suomalaiset tietävät Neuvostoliiton olevan paras tae Suomen itsenäisyydelle. Häppölä esitti vielä, että tällä hetkellä Suomessa katsotaan vihollisen tulevan lännestä.⁶⁹ Simelius kuitenkin päätyi siihen, ettei vierailua sinä vuonna tehtäisi, mutta puolustusministeri ja yleisesikunnan päällikkö tulisivat viettämään lomaa Neuvostoliittoon.⁷⁰ Tämä ei Lazarevia tai Filippovia tyydyttänyt. Suomalaiset pyrkivät myös korvaamaan laajat

⁶⁶ Heiskanen kutsuttiin Neuvostoliittoon vierailulle vuonna 1959 ja valtioneuvoston ulkoasianvaliokunnassa vierailu päätettiin myös toteuttaa. Heiskanen ei kuitenkaan itse halunnut lähteä ja uhkasi Kekosta jopa erolla. Kekkonen ei tätä hyväksynyt käski Heiskanen Neuvostoliittoon. Vierailun Heiskanen teki juuri suutaan avaamatta. Neuvostoliitossa Heiskaselta oli mm. tiedusteltu miksi Suomi ostaa aseita lännestä ja aikooko Suomi sotia lännen kanssa NL:a vastaan. Heiskanen ei ollut vastannut mitään. Kekkonen pvk. 4.4. ja 1.7.1959; Suomi 1992, 239.

⁶⁷ Simeliukselle annetussa muistiossa sana ”halua” oli vielä erikseen alleviivattuna.

⁶⁸ Muistio NL:n sotilasasiamiehen luona, 27.1.1960 puolustusneuvosto. F 2 sal, T 23601, PEA; Muistio NL:n sotilasasiamiehen luona 26.1.1960 käydystä keskustelusta, P. Ilmola 27.1.1960. Vsk. 1960, UKA.

⁶⁹ *ibid.*

⁷⁰ Vastaukset Lazarevin kysymyksiin, Sakari Simelius 22.3.1960. F 2 sal, T 23601, PEA.

delegaatiot kauppaneuvottelujen spesialisteilla, mutta tämäkään ei miellyttänyt Neuvostoliitossa.⁷¹ Lazarev halusi sen sijaan lisätä delegaatioiden määrää puolin ja toisin, sillä Lazarevin mielestä ystävyydestä kyllä puhuttiin paljon, mutta käytännön tekoihin ei päästy. Simeliuksen mielestä vierailuja oli kuitenkin riittävästi.⁷² Sime-lius valitti Kekkoselle kummankin suurvallan ahdistelevan häntä vierailukutsuilla ja Kekkonen pyysi lopulta suurlähettiläs Zaharovia jättämään Simelius rauhaan.⁷³

Neuvostoliittoa ei kuitenkaan sopinut ylen määrin ärsyttää ja myös valtiojohdon taholta tuli painetta suhteiden kehittämiseksi. Sotilasjohdon painottaessa Suomen alueen puolustamisen merkitystä YYA-sopimuksen velvollisuuksien täyttämiseksi, totesi Kekkonen, ettei Neuvostoliitto luottaisi armeijaan, vaikka se olisi hampaisiin asti aseistettu.⁷⁴ Neuvostoliiton luottamus saavutettaisiin vain henkilökohtaisia kanssakäymisiä lisäämällä. Vuonna 1961 pääesikunnassa koottu luottamustoimikunta ryhtyi pohtimaan tätä ongelmaa ja lopputuloksena oli osittain hyvin yksityiskohtaisiin ehdotuksiin menevä raportti Suomen ja Neuvostoliiton välisen luottamuksen lisäämisestä armeijoiden välillä, sekä Puolustusvoimiin kohdistuneen luottamuksen lisäämisestä yhteiskunnassa.

Raportissa huomioitiin muun muassa upseerien luonnollinen seurustelu lännen sotilasasiamiesten kanssa, joka ei kuitenkaan toiminut itään päin. Esimerkiksi pääesikunnan upseerit eivät kutsuneet idän sotilasasiemiehiä yksityisille vierailuille koteihin, vaikka lännen suuntaan suhteita oli olemassa. Tästä syystä raportissa kehoitettiin sekä Puolustusvoimain komentajaa että pääesikunnan osastopäälliköitä solmi-maan henkilökohtaisia ja epävirallisia suhteita Neuvostoliiton suurlähettiläaseen ja sotilasasiemiehiin. Tätä ei saanut leimata epälojaliksi toiminnaksi. Raportin mukaan yhteydenpitoa tulisi kehittää tasapuolisempien periaatteiden varassa, muistaen kuitenkin, ettei suhteiden rakentaminen ”saa missään tilanteessa johtaa tinkimiseen niistä arvoista ja periaatteista, joiden varaan suomalaisen kansanvaltaan perustuva elämänmuotomme rakentuu.”⁷⁵ Muistion reunaan kommentteja kirjoittanut Aatos Maunula oli huolissaan siitä miten muiden maiden sotilasasiemiehet suhtautuisivat

⁷¹ Simeliuksen käsin kirjoitettu ja päiväämätön lappu vastauksista Lazarevin kysymyk-siin. F 2 sal, T 23601, PEA.

⁷² Neuvostoliiton kanssa tehtävistä kaupoista, Aatos Maunula 7.5.1960. F 2 sal, T 23601, PEA.

⁷³ Suomi 1992, 240.

⁷⁴ PM Tasavallan Presidentin luona pidetystä neuvottelutilaisuudesta 14.12.1961, (Sime-lius?) 16.12.1961. F 3 Sal, T23601, PEA.

⁷⁵ PM Puolustusvoimiin kohdistuva luottamus valtakunnan puolueettomuuspolitiikan tu-kena, P Ilmola, L Sutela, K Halmevaara, J Valtanen, 12.12.1961. F 2 sal, T 23601, PEA. Luottamustoimikunta pyrki lähestymään asiaa myös Neuvostoliiton näkökulmasta ja näki tässä vaivaa laatimalla liitteeksi muistioon pitkän kuvitellun kirjeen sotilas-asiamies Lazareviltä NL:n ulkoasianhallinnon Skandinavian osaston päällikölle.

uusiin käytäntöihin.⁷⁶ Vastaus tähän tuli Yhdysvaltojen sotilasasiamiehen eversti Raukin tehdessä kertomusta esimiehilleen toimikautensa päätyttyä 1963. Pääesikunnan tietojen mukaan Rauk raportoi Puolustusvoimien viilentyneistä asenteista länsivaltoja ja Yhdysvaltoja kohtaan, joka ilmeni seurustelun vähenemisenä.⁷⁷

Periaatteessa saman luottamuksen hengessä myös tiedustelusuhhteissa vallitsi tietty tasapaino, sillä Moskovan-sotilasasiamies Kauko Pöyhönen solmi vuoden 1960 aikana suhteet sekä KGB:n että GRU:n asiamiesten kanssa. Pöyhösen KGB-kontaktina oli Suomessa 1955–60 toiminut Grigori E. Golub, joka Suomessa ollessaan oli hoitanut vastavakoilua sekä suhteita suojelupoliisiin ja rikospoliisiin.⁷⁸ Golubilla oli armeijassa jo ennen Pöyhöstä ollut kontakti pääesikunnan ulkomaantoimiston päällikkö everstilutnantti Heikki Loikkaseen, joka Golubin mukaan ”[j]uo liikaa. Kertoo hyvin asioita.”⁷⁹ Toisena kontaktina Moskovassa Pöyhösellä oli GRU:n johtajana toiminut ja muun muassa Katynissa vuonna 1940 tehtyyn puolalaisten upseerien joukkomurhaan liitetty Ivan Serov. Hänen toimintatavoistaan kertoo Unkarin kansannousun kukistamisen yhteydessä vuonna 1956 Seroville annettu ”lempinimi” ”Unkarin teurastaja”.⁸⁰ Serov oli Golubin antamien tietojen mukaan puolustusministeriössä sotilastiedusteluhallinnon, eli GRU:n johtaja.⁸¹ Tätä ennen Serov oli toiminut KGB:n johtajana ja tässä roolissa vuonna 1956 pyrkinyt käyttämään Kekosta suojelupoliisin suunnan muuttamiseksi. Suposta piti poistaa brittien kanssa yhteistyössä olevat etsivät ja asettaa koko palvelu maalaisliiton kontrolliin.⁸² Suomi kiinnosti Serovia edelleen ja taisi päämääräkin pysyä samana myös sotilastiedusteluun siirtymisen jälkeen – kohteena oli vain tällä kertaa Puolustusvoimat.

⁷⁶ *ibid.*

⁷⁷ Muistio Yhdysvaltain Suomen puolustuslaitosta koskeviin asennoitumisiin liittyviin näkökohtiin, pääesikunta 4.4.1963. F 5 sal, T23601, PEA.

⁷⁸ Golubista kts. Rentola 2009, 23–27; Rentola 1997, 647; Rautkallio 2010, 174–230.

⁷⁹ Toisena kertana Golub totesi naurun saattamana Loikkasesta: ”L. on hyvä mies silloin, jos tarvitsee saada jotain tietoja, mutta vielä parempi, jos tarvitsee levittää jotain”. Loikkanen siirrettiin vuonna 1961 ulkomaantoimiston päällikön paikalta Mikkelin sotilaspiirin päälliköksi. kts. PM I Konsuli Grigori (Griska) Golub’in käynnistä kotonani vierailulle 16.12.60 sekä tapaamisestamme ravintola Araratissa 18.12.60, Kauko Pöyhönen 18.12.1960, sekä PM III Konsuli Grigori Golubin käynnistä kotonani saunassa 9.1.61, Kauko Pöyhönen. F 3 sal, T23601, PEA; *Kadettiupseerit 1920–1985* 1985, 482. Suominen 2012, 300–301.

⁸¹ PM II Konsuli Grigori Golub’in käynnistä kotonani vierailulla 29.12.60, Kauko Pöyhönen 30.12.60. F 3 sal, T23601. vrt. Suominen 2012, 301. Suominen arvelee, ettei Pöyhönen tuntenut keskustelukumppaninsa taustoja. Kyllä tiesi ja se luultavasti juuri teki Serovista tarpeellisen ja mielenkiintoisen keskustelukumppanin.

⁸² ”Peculiarities of Intelligence and Surveillance as Actions of the State”, Kimmo Rentolan luento seminaarissa *The State and Political Subversion in Europe*, Turun yliopisto 19.9.2019.

Pöyhöstä epäiltiin jossain tahoilla myös vakoilijaksi sen jälkeen, kun hän palasi Suomeen 1963 puolustusneuvoston yleissihteeriksi. Nämä syytökset johtuivat hänen kontakteistaan, jotka jatkuivat Helsingissä muun muassa KGB:n Alexander Hrabskovin kanssa, sekä Pöyhösen ja Yrjö Keinosen huonoista henkilökohtaisista väleistä. Keinonen syytti Pöyhöstä epäsuorasti vakoilijaksi, mutta Kekkonen oli tietoinen Pöyhösen kontakteista ja sai pitkin 1960-lukua myös muistioita keskustelujen sisällöstä, joten Kekkonen ei uskonut Keinosen väitteitä.⁸³ Myös Lauri Sutela totesi Pöyhösen Moskovan komennuksen olleen onnistunut. Perusteluksi Sutela totesi, että Pöyhöstä ”ei tuotu vankivaunussa eikä joutunut maastakarkoitetuksi, joten mitään huonoa ei silläkään suunnalla ole päässyt tapahtumaan.”⁸⁴ Näistä kontakteista huolimatta tiedustelun suunta oli selvä. Pyrkimys oli saada tietoa Neuvostoliitosta ja sen mahdollisista aikeista Suomen suhteen.

Hyvän esimerkin sotilastiedustelun toimintatavoista ja suhteista suurvaltoihin antaa tapaus, jossa KGB:n päällikön sijaiseksi itsensä esitellyt Fedor Aleksejevits Štšerbak⁸⁵ vieraili Suomessa kesä-heinäkuun vaihteessa 1963. Štšerbak otti yhteyttä Pöyhöseen, jonka kanssa hän kävi kaksi keskustelua. Niissä hän varoitti hyvin

⁸³ Muistioita Pöyhösen keskusteluista Golubin ja Hrabskovin kanssa löytyvät Kekkonen kokoamista vuosikirjoista UKK-arkistosta vuosilta 1961 ja 1969. Kaksi muistioita Pöyhösen ja Golubin keskustelusta vuodelta 1960 ovat täysin nimettömiä, mutta asia on tiivistetyssä muodossa sama kuin Pöyhösen Simeliukselle lähettämässä muistiossa. Tieto meni todennäköisesti pääesikunnan tarkastusosaston kautta Kekkoselle, kun taas vuoden 1969 muistio on Pöyhösen itsensä laatima ja Kekkoselle lähettämä. Muistion AH on mitä ilmeisemmin Alexander Hrabskov. Salainen asiakirja NL:n ulkoasianhallinnon virkemiehen kanssa käydyistä keskusteluista joulukuun-tammikuussa 1960/61, sekä salainen asiakirja konsuli Golub, Grigori (Grisha) kanssa 18.12.1960 käydyistä keskustelusta. Vsk. 1961, UKA; PM keskustelusta AH:n kanssa 25.11.69, Kauko Pöyhönen. Vsk. 1969, UKA. kts. myös Suominen 2012, 301, Salminen 1995, 353–354; Visuri 2010, 158 ja tähän liittyvä nootti n:o 68, 186.

⁸⁴ Lauri Sutela Lars Heinrichsille 23.1.1963. Kotelo 29, Raimo Heiskasen arkisto, KA.

⁸⁵ CIA:n sähköisessä hän esiintyy englantilaisittain kirjoitetussa muodossa Fedor Alekseyevich Shcherbakov. CIA ei alkuun löytänyt hänestä mitään tietoja ja hänen epäiltiin matkustavan salanimellä. Henkilöllisyyden paikantamisessa mentiin ensin harhaan ja häntä epäiltiin etunimien ja ulkomuodon perusteella KGB:n Fedor Alekseyevich Garaniiniksi, kunnes oikea kirjoitusasu löytyi sukunimen viimeisten kirjainten -ov pudotuksella pois: Fedor Alekseyevich Shcherbak. Hänet CIA pystyi paikantamaan Neuvostoliiton sisäistä vastavakoilua hoitaneen KGB:n II päähallinnon sijaiseksi. Ilmeisesti hänen matkustusasiakirjat olivat olleet CIA:n käytössä, koska hänen syntymäaika oli joka tapauksessa CIA:n tiedossa. Todennäköisimmin siis salanimen sijaan matkustusdokumenteista tehty kirjoitusasuun käänös on yksinkertaisesti osunut alussa hieman harhaan. Kts. Results of traces on Fedor Alekseyevich Shcherbakov and Fedor Alekseyevich Garanin (104-10217-10007); Memo for 201-340,678 (Garanin) (104-10217-10004); Reel 45, Folder M - The examination of the bona fides of a KGB defector (1994.08.24.16:14:04:970028) & Case of Yuriy Ivanovich Nosenko, vol III, part 6 (104-10210-10034). MFF.

selväsanaisesti Suomen ja Yhdysvaltojen välisen tiedusteluyhteistyön vaikutuksista ja Yhdysvaltojen pyrkimyksestä sabotoida Suomen ja Neuvostoliiton kahdenvälisiä suhteita loikkari Anatoli Golitsyn avustuksella. Štšerbak kysyi Pöyhöseltä suoraan, antoiko Suomi Yhdysvalloille radiotiedustelumateriaalia ja varoitti Yhdysvaltojen rakentavan Suomesta itsellensä tiedustelutukikohtaa. Pöyhönen raportoi keskustelut tarkasti ja Maunula antoi tämän raportin CIA:lle tapaamisessa Fribergin kanssa pyytäen vastapalvelukseksi selvitystä eräistä Štšerbakin esittämistä väitteistä ja kysymyksistä.⁸⁶

Štšerbakin ja Pöyhösen käymät keskustelut olivat olleet varsin avoimia ja niissä Štšerbak osoitti tietävänsä muun muassa yhdysvaltalaisen sotilasiamies eversti Jesse Drainin tapauksen. Drain oli kuvannut Suomessa oltuaan erilaisia sotilaallisesti kiinnostavia kohteita siltojen pilareita myöten, kunnes kiinni jäätyään oli suomalaisen vaatimuksesta hiljaisesti poistunut maasta.⁸⁷ Štšerbak puhui myös avoimesti ruotsalaisesta kiinni jääneestä eversti Stig Wennerströmistä, joka oli vakoillut GRU:n tiliin niin Ruotsissa kuin Yhdysvalloissa. Štšerbak totesi Pöyhöselle, että Wennerströmin kiinni jääminen oli aiheuttaneen heille ”uutta puuhaa”. Friberg arveli Maunulalle, että Štšerbakin vierailun tarkoituksena olikin todennäköisesti varoittaa Suomea yhteistoiminnasta Yhdysvaltojen kanssa, selvittää Wennerströmin tapausta ja kenties valmistella Hruštšovin matkaa Pohjoismaihin.⁸⁸

Sähkeessä CIA:lle Friberg kiinnitti kuitenkin huomiota Štšerbakin Pöyhöselle sanomaan väitteeseen, jonka mukaan Yhdysvallat olisi Golitsyn avulla pyrkinyt sotkemaan Neuvostoliiton ja Suomen välejä. Friberg arveli, että väite oli peräisin hänen itsensä ja lähettiläs Guflerin tapaamisesta Kekkosen kanssa tammikuussa 1962. Tässä tapaamisessa he olivat kertoneet Kekkoselle muun muassa Golitsyn väitteen siitä, että Neuvostoliiton Suomeen lähettämä nootti oli tehty yhdessä suomalaisten, eli käytännössä Kekkosen, kanssa.⁸⁹ Kyseisessä keskustelussa ei ollut paikalla muita kuin Kekkosen, Gufler ja Friberg, joten ilmeisesti Friberg oletti keskustelun sisällön menneen Kekkosen kautta suoraan KGB:n tietoon ja sitä kautta takaisin Suomeen, joka kertoo itsessään paljon CIA:n luottamuksesta Kekkoseen.⁹⁰ Sen sijaan Puolustusvoimiin luotettiin enemmän ja ennen kaikkea yhteistyön pohjaksi löytyi yhteinen intressi.

⁸⁶ CIA sähke ”Fedor Alekseyevich Shcherbakov, born 7 November 1918”, 18.7.1963. Record Number 104-10172-10224, MFF; ”Fr-M muistio n:o 8”, 7.7.1963. 2 sal, T22595, PEA.

⁸⁷ Drainista kts. Suominen 2012, 326.

⁸⁸ ”Fr-M muistio n:o 8”, 7.7.1963. 2 sal, T22595, PEA.

⁸⁹ CIA sähke ”Fedor Alekseyevich Shcherbakov, born 7 November 1918”, 18.7.1963. Record Number 104-10172-10224, MFF.

⁹⁰ Kekkosen ja Guflerin keskustelusta, jossa Friberg oli ”tulkkina” kts. Kekkosen pvk. 18.1.1963; ”F-M muistio” n:1, 2.2.1962; CIA sähke ”Fedor Alekseyevich Shcherbakov, born 7 November 1918”, 18.7.1963. Record Number 104-10172-10224, MFF.

Yhdysvalloissa ei näiden kontaktien takia luotettu Pöyhöseen eikä häneen haluttu pitää suoraa yhteyttä, mutta se ei estänyt hänen kauttaan saatujen mielenkiintoisten tietojen hyväksikäyttöä. Suomen sotilastiedustelun kannalta Pöyhösen laajat kontaktit Neuvostoliiton turvallisuuspalveluihin olivat merkittäviä ja muiden tehtäväksi jäi niiden hyväksikäyttö esimerkiksi juuri CIA:n suuntaan. Friberg lupasi antaa Maunulalle hänen kaipaavansa tiedot ja seuraavaan tapaamiseen Friberg toi myös Neuvostoliitossa lännelle vakoilleen eversti Oleg Penkovskin vuotamia papereita ilman mitään vastapalveluksia, sekä Fribergin seuraajaksi esitellyn William ”Hank” ”Heikki” Kosken näytille. Yhteys oli luota ja se oli sekä Puolustusvoimien että CIA:n kannalta niin hedelmällinen, että sitä kannatti sen hetkessä kansainvälispoliittisessa tilanteessa pitää yllä KGB:n varoitteluista huolimatta.

Puolustusvoimien johdon eri kanavien kautta saama tilannekuva oli nimittäin vakava ja se näytti samaan suuntaan. Tämän suunnan päässä oli kolmas maailmansota. Sodasta ei puhuttu ainoastaan mahdollisena tulevaisuuden skenaariona, vaan kysymykset, joihin pyrittiin löytämään vastaukset, olivat: milloin se syttyy ja mistä syystä, sekä miten Suomi voisi siitä selvitä. Neuvostoliitosta tuli KGB:n kautta tietoja, että sodan syttyminen oli ollut jo lähellä⁹¹ ja Kekkonen totesi noottikriisin jälkeisissä tunnelmissa joulukuussa 1961, että sota alkaa ”todennäköisesti ehkä jo ensi vuonna”.⁹² Epäselvää oli kuitenkin se, millä puolella Suomi tulisi sotimaan. Kekkonen nimittäin totesi myös, että liittoutuminen olisi välttämätöntä. ”Suomen puolustusvoimat eivät tule taistelemaan yksin seuraavassa sodassa”, totesi Kekkonen Puolustusvoimien johdolle joulukuussa 1961.⁹³ Puolustusvoimien katsannosta oli pelkona, että liittoutuminen tapahtuisi väärään suuntaan. Golub totesi Pöyhöselle jo vuoden 1961 alussa, vajaa vuosi ennen noottikriisiä, Pöyhösen mukaan voitonriemuisen naurun saattamana: ”Ei teidän tarvitse pelätä meidän puolelta mitään. Kohta kuitenkin taistelette sopimuksen velvoittamina meidän puolellamme. Me emme silloin enää vaadi [...] pyydämme vain.”⁹⁴

Sisäpoliittiset heijastukset

Frank Fribergin Aatos Maunulalle paljastama nimilistä Anatoli Golitsyn kertomista suomalaisista vaikuttaja-agenteista oli huolestuttava. Se sisälsi Moskovan-lähettiläs Eero A. Wuoren, akateemikko Kustaa Vilkun, maalaisliiton puoluesihteerin Arvo Korsimon, Helsingin poliisikomentaja Erik Gabrielssonin, TPSL:n johtohenkilöt

⁹¹ U. A. Käkönen Sakari Simeliukselle 28.10.1960 (liitteinen). F 2 Sal, T23601, PEA.

⁹² PM tasavallan presidentin luona 14.12.1961 pidetystä neuvottelutilaisuudesta, 16.12.1961. F 3 Sal, T23601, PEA.

⁹³ ibid.

⁹⁴ PM III Konsuli Grigori Golubin käynnistä kotonani saunassa 9.1.61, Kauko Pöyhönen. F 3 sal, T23601, PEA.

Emil Skogin ja Aarre Simosen sekä Puolustusvoimien puolelta entisen sotilastiedustelun päällikön, puolustusministeriön kansliapäällikön ja puolustusministerin Kalle Lehmuksen (Fribergin mukaan pelasi kaikkiin suuntiin) ja eversti Arvo Wiitasen. Fribergin mukaan näitä yhteistoimintamiehiä oli kaksi ryhmää – rahasta ja palveluksien toivosta toimivat. Fribergin jatkoi, että ”NL:n tarkoituksena on Suomen itsenäisyyden tuhoaminen ja sen liittäminen kommunistiseen blokkiin. Valtaus suoritetaan sisäältä päin soluttautumalla Suomen yhteiskuntaelämän kaikkiin portaisiin.”⁹⁵ CIA:n Friberg ei maininnut Golitsynin paljastusten suurinta nimeä, Urho Kekkosta, KGB:n agenttina, mutta asiaa tutkinut Pertti Salminen on todennut sotilasjohdon muistiinpanojen pohjalta käyneen ilmi, että nimenomaan Kekkonen nähtiin Puolustusvoimien johdossa KGB:n suurimpana vaikuttaja-agenttina. Tämä käy ilmi siitä, että nootin päämääräksi Golitsyn totesi presidentin valitsemisen ja Kekkonen oli tietoinen asiasta, mutta ei reagoinut mitenkään.⁹⁶

Puolustusvoimissa Fribergin varoitukset otettiin tosissaan ja ensimmäisenä toimen Moskovan-sotilasasiamies eversti Kauko Pöyhönen kutsuttiin Helsinkiin informoitavaksi Eero A. Wuoren mahdollisista yhteyksistä. Samalla Pöyhöstä informoitiin salakuuntelusta, jota tapahtui ainakin Pöyhösen työhuoneen puhelimen ja esimerkiksi Yhdysvaltain suurlähetystössä sinne lahjoitetun vaakunan kautta.⁹⁷ Ensitoimia vakavampi rektio oli kuitenkin Puolustusvoimien johdon lisääntynyt huolestuminen Kekkonen ja Suomen poliittisen elämän itäliukumasta, josta ei näyttänyt tulevan loppua. Fribergin tiedot vahvistivat jo ennestään epäilevää suhtautumista Kekkonen ajan poliittiseen yhteistoimintaan sekä suomalaisten kommunistien että Neuvostoliiton kanssa. Suurena shokkina Puolustusvoimille tuli Kekkonen päätös päästää kommunisteja maanpuolustuskursseille. Nyt sanat piti asettaa entistä varovaisemmin, sillä Suomen vasemmistolehdet olivat hanakoita tarttumaan upseerien julkisiin esiintymisiin ja niissä esiintyviin todellisiin tai kuviteltuihin neuvostovastasiin lausumiin.⁹⁸ Näin ollen Kekkonen ja maalaisliitto, jonka tukisäätiön rahakanavista Friberg oli erityisen kiinnostunut,⁹⁹ yhdistyivät Neuvostoliiton ja kommunismin pelkoon. Puolustusvoimien johdon ajatuksissa Kekkonen antoi liikaa periksi idällä ja kommunisteille. Tämä oli taas vaarallista koko Suomen itsenäisyyden kannalta erityisesti, kun KGB käytti näitä ”hyödyllisiä idiootteja” hyväkseen.

⁹⁵ ”F-M muistio n:o 1” 2.2.1962 ja ”F-M muistio n:o 2” 5.2.1962. 2 sal, T22595, PEA. Kaikki tiedot eivät olleet täysin uusia, sillä ulkoministeriössä tiedettiin jo pari vuotta aiemmin Kalle Lehmuksen luovuttaneen tietoja molempiin suuntiin. Kts. Max Jakobsonin päiväkirja 12.8.1958. Kotelo 36, Max Jakobsonin arkisto, KA.

⁹⁶ Rentola 2009, 36; Salminen 1995, 146.

⁹⁷ ”F-M muistio n:o 3” 8.3.1962. 2 sal, T22595, PEA.

⁹⁸ Kolbe 2011, 54–56.

⁹⁹ ”F-M muistio n:o 3” 8.3.1962. 2 sal, T22595, PEA.

Lauri Sutela sai myös Rex Bosleyn kautta arvokasta tietoa Yhdysvaltojen ja Britannian suhtautumisesta Suomeen. Bosley ei nimittäin uskonut kaikkia Golitsyn kertomuksia ja paljastuksia, jotka kuitenkin Yhdysvalloissa menivät läpi. Brittiedustelussa ei uskottu, että Wuori, Gabrielsson tai Simonen olisivat agenteja. He keskustelivat neuvostoliittolaisten kanssa ja saattoivat siinä sivussa aina sanoa jotain, jota voitiin käyttää hyväksi, mutta tarkoitukselliseen toimintaan ei Bosley uskonut. Sen sijaan eversti Arvo Wiitanen oli hänen mukaansa selvä tapaus.¹⁰⁰ Suurin syy kuitenkin Yhdysvaltojen asenteeseen, jonka mukaa Suomi oli liu’ussa ja ”ikään kuin menetettyä” oli Bosleyn mukaan se, ettei Yhdysvalloissa luotettu Kekkoseen.¹⁰¹ Sutela sai nämä tiedot yli vuoden ennen Kekkosta, joka kuuli lännen näkemyksistä Golitsyn paljastuksiin elokuussa 1973, niin ikään Rex Bosleyltä.¹⁰² Ei Kekkosta tosin ollut myöskään pidetty pimennossa. Yhdysvaltain suurlähettiläs Bernard Gufler tulkkinan Frank Friberg olivat käyneet kertomassa alustavia tietoja Kekkoselelle jo tammikuussa 1962. Friberg ihmettelikin Maunulalle, ettei Kekkonen vaikuttanut huolestuneelta, eikä kysellyt nimiä.¹⁰³

Pelko tietynlaisesta ”solutuksesta” ei jäänyt vain Puolustusvoimien piiriin, vaan sitä pelättiin yleisemminkin. Esimerkiksi Kekkosen kanssa työskentelysuhteessa, joskaan ei erityisen lämpimissä väleissä, ollut Sakari Tuomioja totesi Tukholman-sotilasiasiamies Lars Heinrichsille: ”On paha jos maalaisliitto nyt alkaa soluttamaan armeijaakin, eihän kukaan voi silloin enää luottaa toiseen. Tuomioistuimia ja eräitä muita instansseja on jo solutettu.”¹⁰⁴ Tällä solutuksella Tuomioja tarkoitti hieman yllättäen kenraaliksi nimitettyä Yrjö Keinosta, jota pidettiin yleisesti useaan otteeseen puolustusministerinä olleen maalaisliiton Arvo Pentin miehenä.¹⁰⁵

Solutautumisen estämiseksi piti Puolustusvoimien olla mahdollisimman tarkasti perillä kommunistien ja Neuvostoliiton toiminnasta sekä niiden kytköksistä Suomessa, johon siis myös maalaisliiton ”solutus” oli kytköksissä. Tämä oli kuitenkin ennen

¹⁰⁰ Operaatio ”Laatikko-Ukko”, 17.4.1962. Kansio 4, Raimo Heiskasen arkisto, KA. Kimmo Rentola viitta näihin tietoihin Yhdysvaltojen ja Britannian erilaisesta suhtautumisesta *Ratakatu 12*:sta, mutta Rentolan käyttää lähteenään toisen käden tietoa, eli Sakari Simeliuksen päiväkirjamerkintää 18.4.1962. Rentola tulkitsee Sutelan brittikontaktin, jonka Rentola veikkaa olleen Rex Bosley, suuhun toteamuksen, ettei Suomea parane eristää, sillä se ”merkitsee pakottamista yhä enemmän sinne”. Informaation suunta oli kuitenkin toinen, sillä tämä oli käytännössä viesti, jonka Sutela antoi briteille. Muuten Rentolan päätelmät Simeliuksen päiväkirjamerkinnöistä ovat oikeita. kts. Rentola 2009, 41–42 ja tähän liittyvä nootti n:o 123, 275.

¹⁰¹ Operaatio ”Laatikko-Ukko”, 17.4.1962. Kansio 4, Raimo Heiskasen arkisto, KA.

¹⁰² Kekkosen pvk 29.8.1963.

¹⁰³ ”F-M muistio n:o 1” 2.2.1962. 2 sal, T22595, PEA. Kts. myös Rentola 2009.

¹⁰⁴ Lars Heinrichs Lauri Sutelalle 16.9.1963. Kotelo 29, Raimo Heiskasen arkisto, KA. Lainauserkit Sakari Tuomiojan lausumasta olivat jo alkuperäisessä Heinrichsin kirjeessä.

¹⁰⁵ Salminen 1995, 344–350.

kaikkea supon tehtävä, kun sotilastiedustelu pyrki kartoittamaan sotilaallisia uhkia ja tilannetta Suomen lähialuilla. Jossain määrin nämä kaksi tehtävää kuitenkin limittyivät toisiinsa ja erityisesti sotilastiedustelun osana ollut tutkintatoimista oli keskittynyt mahdollisten sisäisten uhkien kartoittaminen.¹⁰⁶ Supolla ja tutkintatoimistolla oli myös yhteistyötä ja tieto kulki molempiin suuntiin.¹⁰⁷ Tilanne oli kuitenkin ongelmallinen, sillä valtiojohto määräsi tehtävän, jota Puolustusvoimissa toteutettiin ja se oli myös se taho, joka päätti asetettaisiinko puolustus sotatilanteessa itään vai länteen. Tämä ei missään mielessä ollut päivänselvää. Kenraali Adolf Ehrnrooth pohti, että Suomessa oli useita, jotka eivät lähtisi sotimaan Natoa vastaan ja useita (monen propagandavuoden jälkeen), jotka eivät lähtisi sotimaan Neuvostoliittoa vastaan.¹⁰⁸ Puolustusvoimien piirissä suunta oli kuitenkin selvä ja uhka tuli idästä.¹⁰⁹ Samalla epäily valtiojohtoa kohtaan oikeutti Puolustusvoimien johdon ajattelussa toimimaan sen ohi erityisesti tiedonkeruussa ja yhteyksien luomisessa, sekä asehankinnoissa.

Samaan aikaan ulkoministeriön virkamiesten ja Puolustusvoimien johdon välinen yhteistyö oli parantunut ja rauhanturvaaminen oli kenties painavin osa-alue, joissa tätä yhteistyötä käytännössä harjoitettiin ja jonka kautta yhteistyö tiivistyi. Parantuneesta yhteistyöstä oli paljon käytännön esimerkkejä myös rauhanturvaamistoiminnan ulkopuolella jo 1960-luvun alkupuolella. Ensimmäisille maanpuolustuskursseille otettiin Max Jakobson ja Ilkka Pastinen ulkoministeriöstä puhumaan,¹¹⁰ sotilasasiamiesten neuvottelupäivillä oli ulkoministeriön edustaja mukana¹¹¹ ja 1963 paljastuneessa Yrjö Aavin vakoilutapauksessa Puolustusvoimien ja ulkoministeriön välinen suhde näkyi käytännössä. Salaisiksi leimattuja kirjoja itään antaneen kirjastonhoitajan jäädessä kiinni, pyrittiin Puolustusvoimien ja ulkoministeriön yhteistyöllä patoamaan lehtikirjoitukset aiheesta. Se onnistuikin alkuun Suomessa, mutta juttu tuli lopulta julki muita reittejä.¹¹² Kylmän sodan loppupuolella järjestettiin jo pääesikunnan tiedusteluosaston ja ulkoministeriön poliittisen osaston välisiä saunailtoja.¹¹³

¹⁰⁶ Viitasaari 2006; 428; Lauri Sutelan haastattelu 5.4.2002 klo 10 – n. 13.00. Puheet, artikkelit ja muistiinpanot, Lauri Sutelan arkisto, PK-2383/1, KA.

¹⁰⁷ Esim. Supo amp XX A, lausunnot sotilasviranomaisille; Supo amp XX B, Sotilasvirastojen henkilökuntaa ja sotapalveluksessa olevia; Supo XX C, Muut sotilasasiat. KA.

¹⁰⁸ Pöytäkirja sotatieteellisen seuran kokouksesta 7.5.1963. F 5 sal, T 23601, PEA.

¹⁰⁹ Esim. Eräitä strategisia ja operatiivisia peruskysymyksiä, operatiivisen osaston päällikkö 20.7.1970. Erikoisjärjestelmiin kootut asiakirjat; muistiot (1951–1970), Operatiivinen osasto, T-26965/68, KA.

¹¹⁰ Kolbe 2011, 38.

¹¹¹ Lauri Koho Raimo Heiskaselle 12.3.1972. Kotelo 5, Raimo Heiskasen arkisto, KA.

¹¹² Maisteri Yrjö Aavin jutun tulo julkisuuteen, V. Tervasmäki 5.11.1963. Kotelo 25, Raimo Heiskasen arkisto, KA.

¹¹³ Kutsu poliittisen osaston ja pääesikunnan tiedusteluosaston yhteiseen esitelmä ja reipailutilaisuuteen 7.6.1982. Kotelo 25, Raimo Heiskasen arkisto, KA.

Turvallisuuspolitiikan kolmiodraama – Puolustusvoimat, ulkoministeriö ja Kekkonen

Puolustusvoimien suhteet itään ja länteen olivat erittäin arkaluonteiset 1960-luvun vaihteessa. Neuvostoliitto pyrki sitomaan Puolustusvoimia yhteistoimintaan ja erityisesti sotilastiedustelu solmi salaisia suhteita lännen tiedustelupalveluihin tasapainottaakseen tätä itäliukumaa. Julkisesti kaikkia lännestä tehdyt asehankinnat tai korkean tason vierailut tuli aina tasapainottaa itäisillä hankinnoilla tai vierailuilla. Rauhanturvaaminen poikkesi tästä perussäännöstä. Se oli luonteeltaan läntistä ja Varsovan liiton maat eivät vielä 1960-luvulla osallistuneet siihen. Tästä huolimatta sen tapahtuessa YK:n raameissa, ja puolueettomien sekä liittoutumattomien maiden tasapainottaessa tätä läntisyyttä, Neuvostoliitto hyväksyi rauhanturvatoiminnan. Suomen osallistuminen toi uuden kanavan myös Puolustusvoimille läntisen ja erityisesti pohjoismaisen yhteistyön kehittymiselle. Gustav Hägglund on kuvaillut tämän rauhanturvaamisen kautta tapahtuneen yhteistyön olleen Puolustusvoimien henkireikä 1970-luvulla sen laajentuessa ja arkipäiväistyessä.¹¹⁴

1960-luvun alussa kuitenkin maailmassa vallinnut yleinen sodan pelko sai rauhanturvaamisen näyttämään ylimääräiseltä rasitteelta, joka olisi poissa Suomen puolustamisesta. Sen kautta tapahtunut yhteistyö oli hidasta ja pitkäjänteistä, mutta jos sota syttyisi ”ensi vuonna”, kuten Kekkonen sotilasjohdolle manasi, pitäisi toimet siihen varautumiseksi olla nopeita ja tehokkaita. Tästä syystä salaisten läntisten kontaktien avulla pyrittiin ennen kaikkea välittömän toimintakyvyn lisäämiseen ja enakoivan tiedon hankintaan, jotta sota ei pääsisi täysin yllättämään Suomea. Konkreettisimmillaan tämä sotaan valmistautuminen näkyi pohjoismaisten asevoimien tiivistyneessä yhteistyössä 1960-luvun alussa, mutta myös Puolustusvoimien suhteissa idän ja lännen suurvaltoihin. Suomen puolustusvoimissa ei aiottu alistua Neuvostoliiton ohjailuun, vaikka lännessä niin saatettiin pelätä, vaan valmistauduttiin tarvittaessa taistelemaan vastaan. Sotasuunnitelmissa uhka tuli nimenomaan idästä, vaikka tarvittaessa oltiin valmiina torjumaan puolueettomuuden loukkauksia kaikista ilmansuunnista. Suomen asetelman epäsymmetrisyys suurvallan naapurissa sai kuitenkin sotilasjohdon harkitsemaan jopa mahdollisuutta, jossa Suomi ottaisi lännen ydinaseita tilanteessa, jossa Neuvostoliiton voimaa ei voitaisi padota perinteisin voimin.¹¹⁵

Vuoden 1964 elokuun miellyttävässä kesäillassa, tyttären syntymäpäiväjuhlien jälkeen, Simeliuksen päätyi kuitenkin johtopäätökseen, että maailma oli sittenkin

¹¹⁴ Itse asiassa kuultuna – Gustav Hägglund. Yle Areena. < <https://areena.yle.fi/1-4313578> > [katsottu 6.12.2018].

¹¹⁵ Suomen strateginen asema ja Suomen puolustukselle asetettavat strategiset perusteet, Operatiivinen osasto 11.11.1960. Erikoisjärjestelmiin kootut asiakirjat; Muistiot (1951–1970), T-26965, KA.

muuttunut maailmansotien päivistä ja diplomatian sekä myös rauhanturvaamisen avulla riitakysymyksiä pystyttiin ratkomaan entistä tehokkaammin:

”Maailma on muuttunut kovasti kansojen välisten riitakysymysten suhteen: Pohjois-Vietnamissa ja Kyproksella mm[?] suoritetaan selviä sotatoimia, mutta siitä huolimatta sota ei ole syttynyt, vaan neuvotellaan. Entisen käytännön mukaan riitti maailmanpalon aikaansaamiseksi Sarajevon laukaukset.”¹¹⁶

Vaikka Simelius antoi ilmiselvästi arvoa myös diplomaattisille ponnisteluille, oli hänen ja muun Puolustusvoimien johdon mielestä Suomen puolueettomuuden kannalta ensiarvoisen tärkeää, että Puolustusvoimat saisi resurssit, joilla puolueettomuutta pystyttiin sodan uhatessa suojelemaan. Jos Simeliusta oli jo aiemmin epäilyttänyt Kekkoseen henkilöityvä suuntaus, jossa annettiin liikaa periksi kommunisteille, niin viimeistään kiista puolustuksen määrärahoista katkaisi suhteen käytännössä kokonaan. Simelius sai 13. huhtikuuta kuulla Puolustusvoimien perushankintalain pysähtyneen ennen eduskunnan äänestykseen menoa.¹¹⁷ Pian Simelius sai myös kuulla Kekkosen puuttuneen asiaan muistiolla, jolloin asian käsittely oli laitettu jäihin ilman että Simeliukselle oli edes viitsitty asiasta ilmoittaa.¹¹⁸ Puolustusvoimain komentajan ja presidentit suhteet menivät viimeistään tässä vaiheessa pakkasen puolelle.

Simelius kirjoitti Kekkoselle kirjeen, jossa uhkasi erolla Puolustusvoimien ollessa kyvytön hoitamaan tehtäväänsä, jos rahoitusta ei saataisi kuntoon. Kekkonen palautti kirjeen puolustusministerin välittämänä ja terveisillä, ettei tule eroa hyväksymään, sillä se heikentäisi Suomen asemaa lännessä.¹¹⁹ Myöhemmin Kekkonen totesi Antero Jyrängille Simeliuksen olleen niin tyhmä, että oli tyytynyt tähän vastaukseen. Samalla Kekkonen totesi, että poliitikkojen ja Puolustusvoimien yhteisen puolustusneuvoston perustaminen vuonna 1957 oli ”nokkela toimi puolustuslaitokselta. Saatiin poliitikot mukaan hyväksymään puolustuslaitoksen ajatuksia.” Toisaalta Kekkonen jatkoi, että samat ministerit kannattivat puolustusneuvoston istunnoissa sotilaitten ehdotuksia, jotka sitten valtioneuvoston istunnossa jättivät toteuttamatta.¹²⁰ Näin näytti käyneen myös perushankintalaille – tosin Kekkosen henkilökohtaisen puuttumisen seurauksena.

¹¹⁶ Sakari Simeliuksen päiväkirja 8.8.1964. A 6 Sal, T23601, PEA.

¹¹⁷ Sakari Simeliuksen päiväkirja 13.4.1964. A 6 Sal, T23601, PEA.

¹¹⁸ Suomen Pankissa pidetyltä lounaalta 16.4.1964. F 6 Sal, T23601, PEA.

¹¹⁹ Sakari Simelius Urho Kekkoselle 20.4.1964; Muistiinpano kirjeen alalaidassa ”9.5.64...”, Sakari Simelius 12.5.1964. F 6 Sal, T23601, PEA.

¹²⁰ Jyränki 1990, 152–153.

Simelius pohti eroa varsin hartaasti päiväkirjassaan varsinkin sen jälkeen, kun hankintalaki lopullisesti elokuussa kaatui. Hän tuli kuitenkin pohdinnoissaan lopulta siihen tulokseen, että budjetti tarkoitti kuitenkin parannusta entiseen ja oli viisainta rauhoittua ja yrittää jatkaa kaikesta huolimatta. Välit Kekkoseen eivät tämän jälkeen enää parantuneet. Jos Kekkonen ja Puolustusvoimien johdon suhteet olivat hankalat, niin ulkoministeriön ja Puolustusvoimien suhde oli parantunut, ja ulkoministeriö pyysi toimimaan myös Kekkonen suuntaan. Näin ollen ulkoministeriöllä oli tässä tilanteessa ainutlaatuinen mahdollisuus ajaa myös omia aloitteitaan kuten rauhanturvaamista sekä Kekkoselle että Puolustusvoimille, sillä Pohjoismaissa suunniteltiin samaan aikaan Pohjoismaisen rauhanturvaamisen tehostamista.¹²¹

Marraskuussa 1962, muutamaa päivää ennen Oslossa järjestettyä pohjoismaista pääministerikokousta, jossa yhteispohjoismainen valmiusjoukkohanke YK:n tulevia rauhanturvaoperaatioita varten nousi ensimmäisen kerran virallisesti esiin, Max Jakobson ja Aatos Maunula keskustelivat Suomen linjasta suhteessa aloitteeseen. Tapaamisessa Maunula lupasi, että Puolustusvoimissa selvitetään käytännön mahdollisuudet valmiusjoukkojen perustamiselle, mutta pääministeri Ahti Karjalaiselle voitaisiin antaa jo Osloon vietäväksi terveiset Suomen periaatteessa positiivisesta asenteesta aloitetta kohtaan. Maunula kirjasi Jakobsonin kanssa käymästä keskustelusta ylös kolme periaatetta, joiden takia Suomen tulisi ottaa positiivinen asenne valmiusjoukkoja kohtaan. Nämä olivat YK:n tukeminen, yhteistyö Pohjolan kanssa ja puolueettomuus.¹²² Nämä kolme periaatetta muodostavat hyvän pohjan rauhanturvaamisen arvostuksen ja siitä saatavien hyötyjen tarkastelulle kylmän sodan Suomessa. Samalla ne olivat myös alttiita tulkintoilla, siitä mitä niillä lopulta tarkoitettiin ja kuinka pitkälle niissä pitäisi mennä. Rauhanturvaaminen liittyi tiiviisti osaksi Suomen 1950-luvun puolivälissä alkanutta kiihtyvää kansainvälistymistä. Tätä osittain myös vaikeaa kehitystä YK:n roolille, puolueettomuudelle ja pohjoismaisuudelle annetut merkitykset myös heijastelevat. Vaikka ne olivat varmasti näiden kaikkien toimijoiden intresseissä, niin esimerkiksi puolueettomuus tai Pohjolan yhteistyö sai eri merkityksiä eri hallinnon sektoreilla. Kansainvälistyvä ja entistä laaja-alaisempi ulko- ja turvallisuuspolitiikka muuttivat presidentin ja ulkoministeriön toimintakenttää, mutta erityisen suuri ja konkreettinen muutos tapahtui Puolustusvoimissa, jossa esimerkiksi rauhanturvaaminen sekä nostivat sen merkitystä suomalaisessa yhteiskunnassa että asettui resurssista kilpailtaessa perinteisempää maanpuolustusta vasten.

Maunulan ja Jakobsonin tapaamisessa nousi myös esiin, että rauhanturvaaminen oli ensin poliittinen ja vasta sitten sotilaallinen hanke.¹²³ Toisin sanoen ulko-

¹²¹ Kts. luku ”Rauhanturvaaminen, Puolustusvoimat ja Pohjolan puolustusliitto”.

¹²² Maunulan pvk 8.11.1962. 1 sal, T22595, PEA.

¹²³ ibid.

ministeriö presidentin suostumuksella tekisi tarvittavat poliittiset päätökset, jolloin Puolustusvoimien tehtäväksi jäi niiden toteuttaminen, tai tässä tapauksessa sen tutkiminen oliko suomalaisen valmiusjoukon perustaminen käytännössä mahdollista. Noottikriisistä alkanut ulkoministeriön ja Puolustusvoimien entistä tiiviimpi yhteistyö kuitenkin madalsi tätä ulkopoliittikan ja puolustuspolitiikan välistä raja-aitaa. Puolustusvoimien kannalta oli järkevää tukea ulkoministeriötä tällaisissa avauksissa, sillä vastavuoroisesti erityisesti uusien hävittäjien ja ohjusten hankinta ei edennyt ilman ulkoministeriön apua. Näin varsinkin, kun Kekkonen suhtautui Puolustusvoimiin varauksellisesti. Valmiusjoukkoasiassa Jakobson oli saanut Maunulan puolelleen. Seuraavaksi piti saada vielä Kekkonen hyväksyntä.

9 Valmiusjoukot ja aktiivisen YK-politiikan luominen

Suomen päästessä YK:n jäseneksi oli Suomen asema varsinkin lännen silmissä siinä määrin heikko, ettei Suomella katsottu olevan juuri minkäänlaisia mahdollisuuksia vastustaa Neuvostoliiton painostusta. Tästä syystä oman itsenäisen linjan luominen, vaikka se olikin hyvin varovainen ja syrjään vetäytyvä, paransi Suomen asemaa lännen silmissä. Isossa-Britanniassa ja Ruotsissa 1950-luvun puolivälissä vallinnut pelko Suomen tipahtamisesta Neuvostoliiton syliin YK-jäsenyyden myötä ei käynyt toteen, ja samalla YK:sta itsestään oli muodostunut astetta helpompi paikka myös Suomelle toimia. Kylmän sodan kamppailun jo lähes täysin halvaannuttanut järjestön toimintakyky parani ja YK:ssa suurvaltojen välille syntyi kompromisseja. Samalla YK:n toiminnan painopiste siirtyi käsittelemään ennen kaikkea kolmannen maailman kysymyksiä ja dekolonisaatiota. Tällä sektorilla YK:lla oli mahdollisuus toimia, sillä pelkän itä–länsi-vastakkainasettelun rinnalle nousi pohjoinen–etelä-vas-takkainasettelu ja YK:lla oli mahdollisuus toimia näissä kysymyksissä välittäjänä ja rauhanturvaajana.¹²⁴

Suomi-kuvan kannalta pelkkä passiivinen erottautuminen itäryhmästä ei kuitenkaan enää riittänyt 1960-luvulle tultaessa, vaan Suomi näyttäytyi YK-lähettiläs Ralph Enckellin sanoin jonkinlaisena pohjoismaisena ulkojäsenenä eikä aitona pohjoismaana.¹²⁵ Tähän kuvaan halusi ulkoministeriö muutoksen. Taustalla vaikuttivat lisäksi yöpakkasten, noottikriisin ja Neuvostoliitosta loikanneen Anatoli Golitsyn väitteiden luoma epäluuloisuus Suomen asemasta ja kyvystä, tai ylipäättään halusta, vastustaa Neuvostoliiton painostusta. Tästä syystä, ja parantaakseen omaa asemaansa, tuli Suomen aktivoida YK-politiikkaansa. Tämä taas tarkoitti harkittujen riskien ottamista.

¹²⁴ Gaiduk 2012, 247–255; Bellamy, Williams & Griffin 2010, 85.

¹²⁵ Ralph Enckell Max Jakobsonille 6.3.1962. Kb 29, UMA.

Enckellin luomaa ”korsettia”¹²⁶, joka sääтели Suomen esiintymistä maailmanjärjestössä, höllennettiin hieman 1960-luvun mittaan. Aikaisempi syrjään vetäytyminen muuttui aktiiviseksi osallistumiseksi ja pelkän selviytymisen sijaan YK-jäsenyys laitettiin hyötykäyttöön puolueettomuuspolitiikan toteuttamiseksi. Uusi aktiivisempi politiikka oli tulosta Enckellin päätelmästä, jonka mukaan Suomen puolueetonta ja pohjoismaista asemaa korostaakseen tuli aktivoida YK-politiikkaansa sitä vaivanneesta syrjään vetäytymisestä ja varovaisuudesta, joka saattoi Suomen linjan ja aseman alttiiksi spekulatioille ja oletuksille Suomen ulkopoliittisen liikkumavaran kaudesta.

”Jos muissa pohjoismaissa ruvetaan kärkkäästi kuvittelemaan, että tahdomme aina niin sanotuista poliittisista syistä pysytellä syrjässä milloin mistäkin, kuinka ihmeessä voimme edellyttää, että kauempana meistä olevat maat ymmärtävät meidät oikein?”¹²⁷

Ulkoministeriössä poliittisen osaston päälliköksi vuonna 1962 kohonnut Jakobson antoi Enckellin ehdotuksille sivustatukea ja kehitteli myöhemmin yhä aktiivisempaa YK-politiikka siirryttyään itse YK-suurlähettilääksi. New Yorkista tuli Suomen aktiivisen puolueettomuuspolitiikan suurin ja tärkein näyttämö, jonka luomisessa Enckellin ja Jakobsonin roolia on syytä korostaa. YK-politiikkaa tehtiin Kekkonen suostumuksella, mutta sen käytännön ideointi ja hoitaminen oli pitkälti ulkoministeriön korkeimpien virkamiesten vastuulla. Ulkoministeriöön kehittyi oma YK-asioihin perehtynyt ryhmittymä, joka kykeni varsin suvereenisti hoitamaan tähän ulkopolitiikan lohkoon kuuluvia asioita. Tämä ulkoministeriön sisälle kehittynyt ryhmittymä tuli tunnetuksi ”everstijuntan” sekä ”tohtorikoplan” nimillä Jakobsonin vuoden 1971 epäonnistuneen pääsihteerikampanjan jälkeen, jolloin erityisesti vasemmisto hyökkäsi ryhmittymää vastaan uuden ulkopolitiikan vaatimuksin.¹²⁸ Ennen tämän porukan muotoutumista Ralph Enckell pitkälti muotoili sen linjan mitä Suomi YK:ssa noudatti.¹²⁹

Suomen itsenäinen YK-politiikka ei aina miellyttänyt Neuvostoliittoa, joiden edustajat Enckellin mukaan ”kalastelevat ahkeraan ja näyttävät jatkuvasti tälläkin pyrkivän saada meidät suomalaiset piiriinsä.”¹³⁰ Enckellin mukaan Suomen ulkoministerien seurustelu oli ennen vuoden 1960 yleiskokousta rajoittunut vain pohjoismaisten ja itäeurooppalaisten ryhmään, joka ei edistänyt Suomen asemaa eikä kuvaa

¹²⁶ Soikkanen 2003, 197. Enckell puhui itse mieluummin ”kaidasta polusta”.

¹²⁷ Ralph Enckell Max Jakobsonille 6.3.1962. Kb 29, UMA.

¹²⁸ Soikkanen 2003, 183–184.

¹²⁹ Soikkanen 2003, 197–200.

¹³⁰ Ralph Enckell Jaakko Hallamalle 16.9.1960. Kb 29, UMA.

puolueettomasta valtiosta. Tämä johtui hänen mukaansa kokemattomuudesta ja huonosta kielitaidosta. Näin ollen seurustelupiiriä olisi laajennettava ja myös pohjoismaisessa ryhmässä olisi mahdollista entistä aktiivisempaan politiikkaan.¹³¹

Neuvostoliitossa tämä herätti vastareaktion. Kevättalvella 1962 Helsingin-suurlähetystöstä raportoitiin Moskovaan Suomen muuttuneen YK:ssa Neuvostoliittoa kohtaan kielteisemmäksi ja lännelle myönteisemmäksi. Selitykseksi tarjottiin presidentin taipumista oikeistovoimille. Moskovasta kehoitettiin ennakolta vaikuttamaan sekä puolueisiin että ulkoministeriöön YK-asioissa. YK:ssa toimivista suomalaisista piti lähettää tarkat kuvaukset, jotta voitaisiin löytää parhaat keinot heidän ohjailemiseensa. Suomen kannanottoja kritisoiitiin sekä Eero A. Wuorelle että Ahti Karjalaiselle ja erityisesti Enckell joutui Neuvostoliiton tulilinjalle.¹³² Kesäkuussa 1962 KGB:n Mihail Kotov valitti Kekkoselle Enckellin suhtautuneen Neuvostoliiton edustajiin ja esityksiin tavalla, joka ei sopinut Suomen puolueettomuuteen eikä maiden hyviin suhteisiin. Kekkonen ei tunnustanut tuntevansa tällaisia asioita, mutta vastasi Enckellin olevan ”luonteeltaan vaikea ja ylimielinen ja itserakas, mutta tietorikas ja työkykyinen mies.”¹³³ Kekkonen totesi Suomen laimeuden Neuvostoliiton aloitteisiin johtuneen ennen kaikkea Golitsynin loikkauksen ja nootin luomasta epäluulosta lännessä, jota ei saanut vahvistaa.¹³⁴ Neuvostoliitossa ei kuitenkaan tyydytty Kekkoson perusteluihin, vaan Jorma Vanamon ottaessa vuodenvaihteessa Moskovan-suurlähettilään paikan vastaan, syytti varaulkoministeri V. V. Kuznetsov heti tervehdyskäynnillä Suomen asettuneen lännen puolelle eräissä YK-äänestyksissä.¹³⁵

Samaan aikaan pohjoismaisessa piirissä ja Suomessa suunniteltiin rauhanturvaamisen tehostamista, vaikka Neuvostoliiton tiedettiin suhtautuvan siihen kriittisesti erityisesti Kongon tapahtumien johdosta. Tästä huolimatta merkittävimmät Suomen rauhanturvaamiseen vaikuttaneet päätökset tehtiin juuri vuosien 1963–1964 aikana, jolloin Suomessa päätettiin yhdessä Ruotsin, Norjan ja Tanskan kanssa perustaa valmiusjoukot YK:n rauhanturvaamistehtäviin ja osallistua Kyprokselle perustettuun rauhanturvaamisoperaatioon. Päätökset eivät olleetkaan missään tapauksessa helppoja.

Suunnittelu suomalaisen valmiusjoukon perustamisesta YK:n tulevia rauhanturvaoperaatioita silmällä pitäen nytkähti virallisesti käyntiin Oslolla 13.–14.11.1962 pidetyn pohjoismaiden pääministerikokouksen jälkeen. Pohjolan pääministerien tapaamisessa suunnitelmat ja toiveet yhteispohjoismaisten valmiusjoukkojen muodostamisesta, ja Suomen mahdollisuudesta osallistua niihin, nousivat esiin. Muiden tiedustellessa tapaamisessa Suomen kantaa, totesi pääministeri Ahti Karjalainen, ettei

¹³¹ *ibid.*

¹³² Soikkanen 2003, 197–198.

¹³³ Urho Kekkoson pvk. 1.6.1962.

¹³⁴ *ibid.*

¹³⁵ Soikkanen 2003, 198.

Suomelta ole asiaa aikaisemmin tiedusteltu, mutta se voitaisiin ottaa harkittavaksi hallituksessa.¹³⁶ Karjalainen osasi odottaa valmiusjoukkoasian nousevan esiin kokouksessa, mutta ei ilmeisesti halunnut ottaa siihen vielä kantaa, vaikka Jakobson ja Maunula ilmaisivat positiivisen kantansa Karjalaiselle ennen kokousta.¹³⁷

Ulkoministeriössä pohjoismaiden aloite valmiusjoukkojen muodostamiseksi YK:n käyttöön nousi esiin ensimmäisen kerran jo maaliskuussa 1962 YK-suurlähettiläs Ralph Enckellin ja ulkoministeriön poliittisen osaston päällikkö Max Jakobsonin välisessä kirjeenvaihdossa. Ralph Enckell oli New Yorkissa sattumalta keskustellessaan Norjan YK-edustaja Sievert A. Nielsenin kanssa kuullut Ruotsin, Norjan ja Tanskan suunnittelevan valmiusjoukkoja. Pohjoismaat eivät olleet katsooneet tarpeelliseksi kysyä Suomelta halukkuutta olla mukana valmistelussa, sillä ne ajattelivat Suomen kuitenkin siitä kieltäytyvän. Enckell ei hyväksynyt ajatusta siitä, että muut maat päättivät Suomen puolesta mitä Suomen asema kestää. Tämä sai Enckellin pohtimaan Suomen YK-politiikan onnistumista ja Suomen asemaa yleensä, sillä vaikka Suomi saattaisi kieltäytyä tarjouksesta, tulisi Enckellin mielestä Suomelle aina varata mahdollisuus itse tehdä omat ratkaisunsa.¹³⁸

Pohjoismaiden aloite valmiusjoukkojen muodostamiseksi ei ollut sekään täysin uusi, vaan se oli jatkoa jo 1958 pääsihteeri Dag Hammarskjöldin YK:n yleiskokouksessa esittämään ajatukseen YK-joukoista, joka oli kohdannut vastustusta erityisesti Intian ja Neuvostoliiton taholta ja siitä syystä vedetty takaisin. Hammarskjöld ei kuitenkaan luopunut ajatuksesta, vaan lähetti 1959 tiedustelun Suomen, Ruotsin, Norjan ja Tanskan ulkoministereille kiinnostuksesta ja mahdollisuudesta valmiusjoukkojen perustamiseksi. Hammarskjöld oli muita Pohjoismaiden päämiehiä ja diplomaatteja innokkaampi ottamaan Suomen mukaan tällaisiin kaavailuihin¹³⁹, niin kuin Suezin valvontajoukon kokoaminen oli jo osoittanut. YK-suurlähettiläs Ralph Enckell pääsi siis ensimmäisen kerran valmiusjoukkoasian kanssa tekemisiin jo vuonna 1958. Tällöin miettiessään Suomen mahdollista suhtautumista, otti Enckell asiaan varovaisen kannan selittäen Ruotsin ja Norjan YK-edustajille lain Puolustusvoimien käytöstä aiheuttavan vaikeuksia tämän kaltaisille aloitteille. Asiaa ei pidetty

¹³⁶ Muistio Suomen osallistumisesta pohjoismaisiin YK:n valmiusjoukkoihin. Max Jakobson 7.1.1963. Suomen YK-valmiusjoukot (perustaminen). 113 C4d UMA.

¹³⁷ Maunulan pvk 8.11.1962. 1 sal, T22595, PEA

¹³⁸ Ralph Enckell Max Jakobsonille 6.3.1962. Kb 29, UMA.

¹³⁹ Ruotsin ulkoministeriön apulaisosastopäällikkö (Lind) antoi Suomen Tukholman suurlähetystön lähetys sihteeri Paul Gustafssonille tiedoksi Hammarskjöldin kirjeen, sillä hän ”arveli, ettei Suomelle tällaista tiedustelua ole tehty”. Todellisuudessa Hammarskjöldin kirje Suomeen ja Ruotsiin oli päivätty samalle päivälle (12.6.) lähes kuukausi ennen ko. tiedonantoa. Kirjelmä 2646/791, YK:n sotilasjoukot. Paul Gustafsson 10.7.1959. Aloite kansallisista valmiusjoukoista. 113 C4d UMA.

pohjoismaissa erityisen kiireellisenä ja lopullisesti se hautautui Kongon kriisiin sekä Hammarskjöldin dramaattiseen kuolemaan.¹⁴⁰

Vuonna 1962 Enckellin korviin kantautunutta uutta aloitetta ei ollut tehty YK-sihteeristön taholta, vaan muut Pohjoismaat olivat oma-aloitteisesti käyneet asiaan uudelleen käsiksi. Enckellin ja Norjan Nielsenin välisten keskusteluiden jälkeen Suomen mahdollinen kiinnostus ottaa osaa valmiusjoukkoihin levisi myös muihin pohjoismaihin ja varsinkin Ruotsi otti asiakseen Suomen informoimisen Pohjoismaisten valmiusjoukkojen edistymisestä.¹⁴¹ Suomen ottaminen mukaan valmiusjoukkosuunnitelmiin oli tärkeää erityisesti Ruotsille, sillä tiivis ja näkyvä¹⁴² sotilaallinen yhteistyö Nato-maiden kanssa oli Ruotsin puolueettomuuspolitiikan kannalta arkaluonteista.¹⁴³ Toinen syy liittyi kenties Ruotsin omaan turvallisuuspolitiikkaan: suomalaisten omilla ehdoilla tapahtuva tiukempi liittyminen osaksi pohjoismaista rintamaa antoi Ruotsille turvallisuuspoliittista vapautta kylmän sodan maailmassa. Suomessa Enckell ja Jakobson ryhtyivät pohtimaan osallistumisen mahdollisuuksia ja muut Pohjoismaat olivat jatkossa tietoisia siitä, että Suomi saattaisi sittenkin osallistua yhteispohjoismaiseen hankkeeseen. Jakobson laittoi ulkoministeriössä käyntiin hiljaisen selvitystyön osallistumisesta ja aloitti hienovaraiset tiedustelut presidentin ja hallituksen kannoista vajaa vuosi ennen edellä mainittua pohjoismaista pääministerikokousta.¹⁴⁴

Alkuperäisissä suunnitelmissa osallistuminen ei välttämättä tarkoittanut sotilaallisia joukkoja. Monialaiseen katastrofintorjuntaan suunniteltu valmiusjoukko, jossa eri kokonaisuuden olisi työnjaollisesti tarkoin rajattu kullekin maalle erikseen, tarjosi Suomelle mahdollisuuden osallistua toiminnan ei-sotilaalliseen puoleen kuten lääkintähuoltoon.¹⁴⁵ Tähän suuntaan Enckell ja Jakobson myös ajatusta alkuun rakensivat ja se liittyi osaksi Suomen YK-politiikan kaikenpuolista aktivoimista, jonka tarkoituksena oli Suomen YK-politiikan linjanmuutos. Ajatuksena oli, ettei Suomi

¹⁴⁰ Kirjelmä 1629/580, YK:n valvontajoukot, pääsihteerin aloite. Ralph Enckell 22.6.1959. Aloite kansallisista valmiusjoukoista. 113 C4d UMA.

¹⁴¹ Muistio Skandinavian maiden YK:n valmiusjoukot. Matti Cawen 2.5.1963. Suomen YK-valmiusjoukot (perustaminen). 113 C4d UMA.

¹⁴² Ruotsi neuvotteli Naton kanssa yhteistyösopimuksen mahdollisen kriisin varalle, mutta se pidettiin salaisena. Julkisuudessa Ruotsi esiintyi puolueettomana mm. Suomen herkkään asemaan vedoten.

¹⁴³ Muistio Skandinavian maiden YK:n valmiusjoukot. Matti Cawen 2.5.1963. Suomen YK-valmiusjoukot (perustaminen). 113 C4d UMA.

¹⁴⁴ HV-kirjeet Ralph Enckelliltä Max Jakobsonille 6.3.1962, Max Jakobsonilta Ralph Enckellille 3.4.1962 ja 9.5.1962. Kb 29 UMA; Muistio Suomen osallistumisesta pohjoismaisiin YK:n valmiusjoukkoihin. Max Jakobson 7.1.1963. Suomen YK-valmiusjoukot (perustaminen). 113 C4d UMA.

¹⁴⁵ Muistio Suomen osallistumisesta pohjoismaisiin YK:n valmiusjoukkoihin. Max Jakobson 7.1.1963. Suomen YK-valmiusjoukot (perustaminen). 113 C4d UMA.

enää välttelisi luottamustehtäviä, vaan pyrki aktiivisesti vaikuttamaan omaan kuvaansa ja asemaansa maailmalla. Tähän liittyi mahdollisuus Enckellin saamisesta YK:n yleiskokouksen puheenjohtajaksi sekä ajatus siitä, että tulevaisuudessa näihin paikkoihin tulisi aktiivisesti pyrkiä.¹⁴⁶ Tähän samaan kokonaisuuteen liittyi lisäksi pyrkimys valtuuskunnan uudistamisesta asiantuntija ja virkamiespainotteisemmaksi vähentämällä sen poliittista edustusta, joka Enckellin ja Jakobsonin näkemyksen mukaan lähinnä vain vaikeutti lähetystön työtä. Näitä ajatuksia kehiteltiin Enckellin ja Jakobsonin välillä, jonka jälkeen Jakobson pyrki saamaan niille tarvittavan poliittisen tuen, eli lähinnä Kekkosen suostumuksen.

Virallisesti valmiusjoukkoasian valmistelu alkoi Suomessa tammikuussa 1963, jolloin Jakobson laati muistion presidentille, pääministerille, ulkoministerille sekä valtiosihteerille pyytäen lupaa tunnustella Suomen mahdollisuutta osallistua pohjoismaiseen valmiusjoukkohankkeeseen. Perusteluna Jakobson mainitsi YK:n käytävän rauhanturvaamisoperaatioihin ”vain sellaisten maiden palveluksia, jotka nauttivat yleistä kansainvälistä luottamusta ja arvonantoa” ja näin ollen Suomen ”osallistuminen muiden pohjoismaiden rinnalla valmiusjoukkojen muodostamiseen olisi omiaan vahvistamaan yleistä käsitystä puolueettomuuspolitiikastamme.” Jakobson jatkoi vielä, että valmiusjoukkojen muodostaminen ei kuitenkaan sitoisi Suomea osallistumaan mihinkään sellaiseen operaatioon, mihin Suomi ei itse olisi valmis tai halukas osallistumaan.¹⁴⁷

Pohjoismaista erityisesti Tanska jarrutti aloitetta, kun taas Ruotsi ajoi sitä voimakkaasti ja myös Norja hyväksyi sen. Tanskassa vastustusta herätti erityisesti aloitteen vaatimat kustannukset, joiden pelättiin menevän jo parlamentin hyväksymästä Tanskan puolustuksen modernisoitumiseen tähtäävästä 375 miljoonan tanskan kruunun lisäyksestä puolustusbudjettiin. Naton taholta oli tullut painetta puolustuksen modernisointiin ja samaa painetta tuli myös Norjalle. Siellä lisäystä ei kuitenkaan ollut vielä hyväksytty ja YK-joukkojen kautta saatu lisärahoitus toimi yhtenä tapana Norjan puolustusvoimien yleiselle vahvistamiselle, sillä rahaa ei ollut erikseen korvamerkitty YK:lle. Ruotsi toimi kuitenkin aloitteen tärkeimpänä taustavoimana ja piti myös Suomen kahdenvälisesti tilanteen tasalla, vaikka Suomesta ei osallistuttu Pohjoismaiden puolustusministerien tapaamisiin, joissa valmiusjoukkoja suunniteltiin. Samalla Ruotsi ajoi käytännöllistä linjaa, joka jätti oven Suomen osallistumiselle auki. Norjalle ja Tanskalle Ruotsi painotti valmiusjoukkojen nimittämistä ”pohjoismaiseksi YK-joukoksi” ennemmin kuin ”skandinaaviseksi YK-joukoksi.”¹⁴⁸

¹⁴⁶ kts. esim. HV-kirje Ralph Enckelliltä Urho Kekkoselle 7.7.1962. kb 29, UMA.

¹⁴⁷ Muistio Suomen osallistumisesta pohjoismaisiin YK:n valmiusjoukkoihin. Max Jakobson 7.1.1963. Suomen YK-valmiusjoukot (perustaminen). 113 C4d UMA.

¹⁴⁸ Midtgaard 2009, 58–61.

Taustalla myös Yhdysvallat ja Iso-Britannia tarkastelivat Pohjoismaisen aloitteen etenemistä suurella mielenkiinnolla ja suunnittelivat tiiviissä yhteistyössä myös omia valmiusjoukkoa YK:n käyttöön. Isossa-Britanniassa jo lähes hautautuneella hankkeella oli arvovaltainen tukija, kun läheisissä yhteyksissä kuningasperheeseen ollut asevoimien esikuntapäällikkö (Chief of the Defence Staff) amiraali Louis Mountbatten valmisteli ulkoministeriölle rauhanturvaamista käsittelevän ehdotuksen Kongon kaaosmaisen tilanteen johdosta. Vaarana oli, että YK:sta muodostuisi Hammarskjöldin kuoleman jälkeen pelkkä puhekerho, ilman kykyä vastata maailman konflikteihin. Isossa-Britanniassa tehdyn kyselyn mukaan 73 prosenttia kannatti YK-valmiusjoukon luomista ja 29 prosenttia oli valmis myös itse palvelemaan siinä. Myös YK:ssa pääsihteeri U Thant vetosi vuonna 1963 jäsenvaltioihin omien YK-valmiusjoukkojen asettamiseksi, jotta operaatioiden alun improvisoinnin tarve vähenisi ja joukot saataisiin nopeasti liikkeelle. Tämä oli brittien mukaan täysin linjassa heidän omien suunnitelmien kanssa. Yhdysvaltojen ja Ison-Britannian yhteistyössä syntyi kahdeksan kohdan suunnitelma YK:n rauhanturvaamista varten, joka marraskuussa 1962 annettiin pääsihteerille.¹⁴⁹

Tanskasta tuli Yhdysvaltoihin viestiä, ettei Suomi todennäköisesti voisi ottaa osaa suunnitteilla olleisiin joukkoihin,¹⁵⁰ mutta hieman vastentahtoinen Tanska lähti itse lopulta huhtikuun lopulla mukaan aloitteen. Yhdysvaltojen Tukholman-lähetystön saamien tietojen mukaan puolustusministerin tapaamisessa Norjan Stavangerissa innokkaaksi kalamieheksi tiedetty Norjan Gudmund Harlem ja myös koko ikänsä veneillyt ruotsin Sven Anderson olivat vieneet Tanskan ministerin Victor Gramin pienellä kalastusveneellä Stavangerin tuuliselle selälle kalastamaan. Lähetystön mukaan ”iltapäivän edetessä Tanskan puolustusministerin vastustus sotilaallisten suunnitelmien eteenpäinviemiseksi muuttui toissijaiseksi hänen halulleen palata kuivalle maalle”, ja tämä halu sai hänet hyväksymään valmiusjoukkoaloitteen käynnistämisen, joskin Tanska edelleen tämä jälkeen jarrutteli sen toimeenpanoa.¹⁵¹ Samalla myös Ruotsi ehdotti Stavangerissa Suomen kutsumista mukaan suunnitelmiin.¹⁵²

Suomessa Jakobsonin tammikuussa laatima muistio valmiusjoukoista ei näytä saaneen suurtakaan vastakaikua, mutta asia eteni omalla painollaan. Koska Ruotsille,

¹⁴⁹ Briscoe 2003, 136–146.

¹⁵⁰ Köpenhaminasta Washingtoniin 6.5.1963, No: 731. Box 1849, Pol 27-4, RG 59, NARA.

¹⁵¹ Tukholmasta Washingtoniin 7.5.1963, A-1054 from Stockholm, Nordic Standby Force For UN Service. Box 1849, Pol 27-4, RG 59, NARA. “As the afternoon advanced the Danish Defence Minister’s objections to going ahead with the military plans were subordinated to his desire to get back to dry land, and the latter considerations finally convinced him to agree to the former proposals.”; Midtgaard 2009, 58–61.

¹⁵² Köpenhaminasta Washingtoniin 6.5.1963, No: 731. Box 1849, Pol 27-4, RG 59, NARA.

Norjalle ja Tanskalle oli vihjattu Suomen mahdollisesta halusta osallistua valmiusjoukkojen muodostamiseen, tiedustelivat kyseiset Pohjoismaat huhtikuun lopulla virallisesti Suomen kantaa asiaan. Tämä taas antoi Jakobsonille aiheen tiedustella New Yorkista Enckellin mielipidettä aloitteeseen.¹⁵³ Enckellin vastaus lähti pari päivää myöhemmin ja siinä hän antoi varauksettoman tukensa valmiusjoukkojen muodostamiselle Suomeen. Enckell perusteli kantaansa ensinnäkin Suezin operaation kokemuksilla, jossa Suomen toiminta sai Enckellin mukaan kansainvälistä arvostusta osakseen, mutta itse komppanian kokoaminen vei muita Pohjoismaita pidemmän ajan. Toiseksi perusteluksi Enckell mainitsee Suomen YK-politiikan, jota tulisi aktivoida:

”Jos meillä katsotaan, että Suomen kuuluminen YK:hon on välttämätön paha ja että toimintamme tulisi täällä rajoittua niukimpaan mahdolliseen, on vastaus minulle esitettyyn kysymykseen tietysti täysin erilainen kuin jos katsotaan, niin kuin minä katson, että meidän tulee pystyä käyttämään omaksi hyväksemme kuulumista YK:hon, missä ei ole suinkaan vaikeata meidän saavuttaa hyvä asema, hyvät suhteet ja hyvä maine. Jotakin olemme toki saavuttaneet; mutta ulottuvillamme on paljon enemmän.”¹⁵⁴

Enckellin mukaan Suomen ei tulisi muuten, kuin pakottavista ulkopoliittisista syistä, jättäytyä muiden pohjoismaiden joukosta YK:ssa. Hänen mukaansa Suomi oli liian usein toiminut niin kuin Suomi olisi ”jonkinlainen pohjoismaiden ulkojäsen.”¹⁵⁵ Pari päivää tästä ulkoministeriön poliittisen osaston jaostosihteeri Matti Cawen lähetti laajan muistion pohjoismaiden valmiusjoukkosuunnitelmista ja Suomen mahdollisuuksista osallistua näihin suunnitelmiin. Cawen tulkitsee muistiossaan Ruotsin esikuntatyöskentelyn yhdessä Nato-maiden kanssa olleen varsin arkaluonteinen kysymys, josta syystä on Ruotsille jätetty myös mahdollisuus esiintyä omana kansallisenä joukkonaan. Pohjoismaisten puolustusministerien kokouksessa hanketta kutsuttiin Pohjoismaiseksi valmiusjoukoksi, joka antoi Ruotsista saatujen tietojen mukaan mahdollisuuden Suomen osallistumiseen. Erona kuitenkin tammikuiseen Jakobsonin muistioon oli se, ettei toukokuussa enää puhuttu vain katastrofintorjunnasta vaan myös sotilaallisesta rauhanturvaamisesta.¹⁵⁶

¹⁵³ Salasähke UM:stä New Yorkiin 27.4.1963. Suomen YK-valmiusjoukot (perustaminen). 113 C4d UMA.

¹⁵⁴ HV-kirje Ralph Enckelliltä Max Jakobsonille 30.4.1963. Suomen YK-valmiusjoukot (perustaminen). 113 C4d UMA.

¹⁵⁵ *ibid.*

¹⁵⁶ Muistio Skandinavian maiden YK:n valmiusjoukot. Matti Cawen 2.5.1963. Suomen YK-valmiusjoukot (perustaminen). 113 C4d UMA.

Päivä Cawenin muistion jälkeen 3. päivä toukokuuta Jakobson lähetti Caweniin ja Enckelliin tukeutuen saman sisältöisen muistion kuin tammikuussa, jossa hän pyysi jälleen ulkoministeriölle valtuuksia tunnustella Suomen osallistumista.¹⁵⁷ Jakobson muisteli kirjoissaan *Veteen piirretty viiva* sekä *Tilinpäätös* Kekkosen vastanneen YK:n Kongon operaatiosta saaman negatiivisen mielikuvan saatelemana: ”siihen silmukkaan emme päättämme pane”.¹⁵⁸ Jakobsonin mukaan Kekkosen mieli alkoi kuitenkin muuttua pari päivää myöhemmin alkaneella Jugoslavian matkalla, jossa Jakobson itsekin oli mukana. Matkalla Kekkosen asenne myös sitoutumattomia maiden kokouksia kohtaan lieveni ja hän sai ajatuksen myöhemmälle esitykselleen ydinaseettomasta pohjolasta.¹⁵⁹

Valmiusjoukkoasia ei kuitenkaan ollut täysin jäissä Kekkosen vastustavasta asenteesta huolimatta, sillä Kekkosen ja Jakobsonin toukokuun Jugoslavian matkan aikana pääesikunnasta valmistui muistio käytännön järjestelyistä ja summittainen kustannusarvion valmiusjoukkojen muodostamisesta.¹⁶⁰ Jakobson toimitti kyseisen muistion Kekkoselle 20. kesäkuuta vastaten samalla saatekirjeessään Kekkosen kysymykseen: ”kenen silmissä Suomi muodostamalla valmiusjoukon saavuttaisi etua ja vahvistaisi asemaansa puolueettomana valtiona.” Jakobsonin vastaus kuului, että ”niiden muiden puolueettomien ja sitoutumattomien valtioiden silmissä, jotka aktiivisimmin tukevat YK:n ja sen pääsihteerin pyrkimyksiä toimia kriisien eristämiseksi.” Näin ollen Jakobson liitti Suomen valmiusjoukot Pohjoismaiden ohella laajempaan YK:n kehikkoon ja esitti erityisesti blokkien ulkopuolisten valtioiden antavan arvoa ja kenties jopa seuraavan Pohjoismaista esimerkkiä. Jakobson ei vähemmän yllättävästi mainitse Kekkoselle Yhdysvaltojen kiinnostusta YK:n rauhanturvaamisen kehittämiseen, mutta jatkoi vielä, viitaten Jemenin tarkkailijaoperaatioon, että mitään varsinaista itä-länsi-jakoa ei oikeastaan ole rauhanturvaamiskysymyksessä YK:ssa, sillä Neuvostoliittokaan ei vastusta rauhanturvaamista, kunhan se tapahtuu kaikkien suurvaltojen suostumuksella. Toisin sanoen turvallisuusneuvoston päätös, jossa Neuvostoliitolla oli veto-oikeus, oli edellytyksenä myös Suomen osallistumiselle operaatioihin ja Suomi saattoi pitää tämän varauksen päätettäessä yksittäisestä operaatiosta.¹⁶¹ Tästä huolimatta arvio siitä, ettei mitään itä-länsi-jakoa ollut olemassa, oikoi hieman mutkia niin kuin myöhemmin kävi ilmi.

¹⁵⁷ Muistio Suomen osallistuminen pohjoismaisiin YK:n valmiusjoukkoihin. Max Jakobson 3.5.1963. Suomen YK-valmiusjoukot (perustaminen). 113 C4d UMA.

¹⁵⁸ Jakobson 2001, 423; Jakobson 1980, 327.

¹⁵⁹ *ibid.*; ydinaseettomasta vyöhykkeestä, sitoutumattomien maiden kokouksesta kts. esim. Suomi 1994.

¹⁶⁰ Muistio YK-valmiusjoukkojen muodostaminen. Maj Nordgren, pääesikunta 12.5.1963. Suomen YK-valmiusjoukot (perustaminen). 113 C4d UMA.

¹⁶¹ Max Jakobson Urho Kekkoselle 20.6.1963. Suomen YK-valmiusjoukot (perustaminen). 113 C4d UMA.

Kekkonen, mietittyään uudelleen kysymystä, hyväksyi Jakobsonin perustelut ja antoi heinäkuun alussa hyväksyntänsä hankkeelle, kunhan Suomelle jätettiin mahdollisuus kieltäytyä operaatioista, jotka olivat Suomen ulkopoliitiikan kannalta arveluttavia. Vaikka Kekkonen hyväksyi hankkeen ulkopoliittisen puolen, jätti hän kirjeessään Jakobsonille taloudellisen puolen riippumaan valtionvarainministerin kannasta. Asia olisi esitettävä hänelle ja sanottava: ”mikään elintärkeä asia tämä ei ole, mutta todennäköisesti hyödyllinen.”¹⁶²

Saatuuan Kekkoselta hyväksynnän Jakobson vei valmiusjoukkoasian vauhdilla maaliin. Hän esitteli asian valtioneuvoston ulkoasianvaliokunnalle 23. heinäkuuta. Kokouksessa paikalla olleet pääministeri Ahti Karjalainen, ulkoministeri Veli Merikoski ja kauppa- ja teollisuusministeri Toivo Wiherheimo totesivat, että suunnitelmaa tulisi edelleen kehittää ja saattaa eduskunnan tietoon.¹⁶³ Jakobson laatikin elokuun alussa muistion siitä, missä määrin eduskunnan myötävaikutus olisi tarpeen asian valmistelussa. Muistiossa Jakobson toteaa, että koska kyseessä on vain valmiuden luominen ja muodostettavan joukko-osaston käytöstä määrää hallitus ilman ennakkositoumuksia, ei asiaa ole tarvis alistaa eduskunnalle muilta osin kuin varojen saamiseksi. Jakobson jatkaa, että jos Suezin operaatiota pidetään ennakkotapauksena, ei joukkojen käyttöä ulkomailla tarvitse myöskään alistaa eduskunnalle, sillä päätös Suezin operaatiosta tehtiin eduskuntaa kuulematta. Tosin vuonna 1956 Suezin operaatiosta keskusteltaessa eduskunta kritisoi tätä järjestelyä, jossa joukot luvattiin YK:n käyttöön ja vasta sen jälkeen kysyttiin eduskunnalta varoja sen muodostamiseksi. Tätä Jakobson ei muistiossaan tuo esiin, mutta toteaa sen sijaan että koska asiassa on periaatteellista kantavuutta, tulisi se saattaa eduskunnan ulkoasianvaliokunnan tietoon.¹⁶⁴

Syyskuun 2. päivänä ulkoministeriöstä annettiin New Yorkiin ohjeet, jossa pyydettiin saattamaan YK:n pääsihteerin tietoon Suomen päätöksestä valmiusjoukkojen luomisesta YK:n rauhanturvaoperaatioita varten.¹⁶⁵ Seuraavana päivänä sama tiedonanto annettiin Ruotsin, Norjan ja Tanskan ulkoministeriöille¹⁶⁶ ja sitä seuraavana päivänä STT:lle.¹⁶⁷ Asian käytännön järjestelyt annettiin puo-

¹⁶² Urho Kekkonen Max Jakobsonille 3.7.1963. Suomen YK-valmiusjoukot (perustaminen). 113 C4d UMA.

¹⁶³ VN:n ulkoasianvaliokunnan kokouspöytäkirja 23.7.1963. Ahti Karjalaisen arkisto, kotelo 61.

¹⁶⁴ Muistio YK:n valmiusjoukon muodostaminen. Max Jakobson 7.8.1963. Suomen YK-valmiusjoukot (perustaminen). 113 C4d UMA.

¹⁶⁵ Salasähke UM:stä New Yorkiin 2.9.1963. Suomen YK-valmiusjoukot (perustaminen). 113 C4d UMA.

¹⁶⁶ Salasähke UM:stä Osloon, Kööpenhaminaan ja Tukholmaan 3.9.1963. Suomen YK-valmiusjoukot (perustaminen). 113 C4d UMA.

¹⁶⁷ UM:n tiedote STT:lle 4.9.1963. Suomen YK-valmiusjoukot (perustaminen). 113 C4d UMA.

lestaan puolustusministeriön ja pääesikunnan valmisteltavaksi. Ohjeeksi annettiin, että valmisteluissa olisi muiden pohjoismaiden kokemuksia voitava käyttää mahdollisimman paljon hyväksi.¹⁶⁸ Vaikka valmiusjoukkojen suunnittelun pääpainopiste näin siirtyi pois ulkoministeriöstä, suunnittelusta aiheutuvat kulut menivät kuitenkin myös jatkossa ulkoministeriön pääluokasta. Tämä kertoo ennen kaikkea siitä, että valmiusjoukkojen muodostaminen oli ulkopoliittinen ja ulkoministeriön masinoima hanke, jossa Puolustusvoimien tehtäväksi jäi päätöksen toteuttaminen.¹⁶⁹

10 Rauhanturvaaminen, Puolustusvoimat ja Pohjolan puolustusliitto

Valmiusjoukkoja koskevaa aloitetta ajettiin ennen kaikkea ulkoministeriössä, mutta se herätti myös Puolustusvoimien johdossa kasvavaa kiinnostusta, sillä poliittissotilaallinen yhteistyö Pohjoismaiden kanssa oli samaan aikaan keskustelun kohteena erityisesti Suomessa, Ruotsissa ja Norjassa. Näiden maiden turvallisuuspoliittiseen tilanteeseen ja pohjoismaiseen yhteistyöhön pyrki 1950- ja 60-luvuilla vaikuttamaan ryhmittymä, jota kutsuttiin Pohjola-aktivisteiksi. Heidän tarkoituksenaan oli muodostaa Pohjolan puolustusliitto, jossa Suomi irtaantuisi YYA-sopimuksesta ja Norja Natosta liittyessään tähän puolueettomaan liittoutumaan.¹⁷⁰ Suomen puolustusvoimien suhdetta Pohjolan aktivisteihin on käsitelty muutamassa tutkimuksessa, joissa on todettu pääesikunnan olleen kiinnostuneen asiasta ja seuranneen toimintaa sivusta, mutta käytännön yhteydenpitoon ei näiden tutkimusten mukaan ryhdytty.¹⁷¹ Esimerkiksi Pekka Visurin mukaan Puolustusvoimissa ei juuri uskottu Pohjolan puolueettomuusajatukseen eikä ”puolustusvoimien johto halunnut politikoida tasavallan presidentin selän takana” ja näin ollen ”Pohjolan puolueettomuus- tai puolustusliittohanke ei johtanut konkreettisiin toimiin.”¹⁷² Samalla tapaa Jarkko Vesikansa toteaa, että ”Pohjola-aktivistit jäivät pitkälti kuriositeetiksi”, sillä ”Kekkonen Suomessa aktivistien ajatuksille ei ollut tilaa eikä toiminta saanut koskaan merkittävästi ilmaa alleen.”¹⁷³ Tämä ei kuitenkaan pidä paikkaansa. Puolustusvoimissa oli halua toimia myös Kekkonen selän takana, sillä hänen ei juurikaan Puolustusvoimissa luotettu ja luonnollisimpana yhteistyökanavana oli nimenomaan Pohjoismaat. Vaikka itse Pohjola-aktivistien toiminta saattoikin jäädä

¹⁶⁸ Ulkoasianministeri Veli Merikosken ja osastopäällikkö Max Jakobsonin kirje puolustusministeriöön 21.9.1963. Suomen YK-valmiusjoukot (perustaminen). 113 C4d UMA.

¹⁶⁹ Kronlund ja Valla 1996, 164.

¹⁷⁰ Pohjola-aktivisteista kts. Airio 2013, 160–207.

¹⁷¹ Visuri 2010, 130–132; Salminen 1995, 237–245; Suominen 2012, 156–266; Airio 2013, 189–190; Vares 2006, 587.

¹⁷² Visuri 2010, 131.

¹⁷³ Vesikansa 2004, 197.

kuriositeetiksi, niin Pohjolan puolustusliiton ajatus sai tuulta alleen Puolustusvoimissa, jossa sitä lähdettiin kehittämään.

Suomessa Pohjola-aktivisteihin kuuluivat lähinnä Saksassa ensimmäisen maailmansodan aikaan sotilaskoulutusta hankkineista jääkäreistä koostunut ydinjoukko johdossaan jääkärieversti Walter Horn, sekä muita Puolustusvoimien entisiä upseereja, kuten sota-aikaan ennen kaikkea Päämajassa palvellut ja sen jälkeen asekatkenässä tuomittu eversti Valo Nihtilä. Samaan porukkaan kuului myös urheilumiehenä tunnettu Lauri ”Tahko” Pihkala sekä YK:n päämajassa Suezin kriisiä Dag Hammarskjöldin kanssa ratkonut ja Kyproksen rauhanturvaoperaation johtoon vuonna 1966 valittu A. E. Martola, joka myös YK:ssa pyrki levittämään Pohjolan aatetta.¹⁷⁴ Suomen ensimmäisen YK-lähettiläs G. A. Gripenbergin mainitaan myös levittäneen Pohjola-aktivistien aatetta jäätyään pitkälti diplomaattuuraltaan eläkkeelle.¹⁷⁵ Alkuun salaseuran omaisesti toiminut ydinryhmä alkoi 1950-luvun lopulla levittää asiaa lehtikirjoitusten, eri kielille käännettyjen muistioiden ja henkilökohtaisten kontaktien avulla mahdollisimman monen vaikutusvaltaisen henkilön tietoon Suomessa, Ruotsissa, Norjassa, Saksassa ja Yhdysvalloissa.¹⁷⁶

Näissä toimissa myös A. E. Martola matkusti vuonna 1961 Punaisen ristin puheenjohtajan roolissa Yhdysvaltoihin mukanaan nippu Valo Nihtilän kirjoittamia muistioita *The North in the Struggle Between East and West*, joita Martola jakoi YK-kontaktejaan hyväksi käyttäen muun muassa YK:n pääsihteeri Dag Hammarskjöldille ja rauhanturva-asioista vastuussa olevalle YK:n alipääsihteeri ja rauhannobelisti Ralph Bunchelle.¹⁷⁷ Martolan matka jatkui New Yorkista Washingtoniin, jossa muistioita meni Yhdysvaltain sotilasjohdolle ja suurlähettiläs Rafael Seppälälle. Walter Hornin tietojen mukaan Pohjola-aktivistien viestin uskottiin menneen Seppälän kautta ensin Georg F. Kennanille ja hänen kauttaan aina presidentti John F. Kennedylle asti. Nihtilän muistion laatimisen ja sen levittämisen taustalla oli hurja yritys Pohjolan puolustusliittoajatuksen viemisestä Kennedylle, jotta hän ottaisi asian esiin Nikita Hruštšovin kanssa kesällä 1961 Wienissä käydyssä suurvaltatapaamisessa. Tätä ei tapahtunut ja Wienissä käsiteltiin tuloksetta Berliinin tilannetta, joka

¹⁷⁴ Martola Käytti YK:sta saamiaan kontakteja asian levittämisessä 1960-luvun alussa, josta merkinä on Pohjola-aktivistien muistio hänen mapissaan New Yorkin YK-arkistossa. Pohjola-aktivisteista kirjoittanut Pentti Airio toteaa Martolan toiminnan kuitenkin loppuneen luonnostaan hänen siirryttyään Kyproksen rauhanturvaoperaation johtoon. Pihkala kuitenkin matkusti Kyprokselle tapaamassa Martolaa myös tämän ollessa operaation johdossa. Martola ei kirjoittanut tapaamisesta päiväkirjaansa, joten kenties myös Pohjola-aktivismi oli esillä tapaamisessa. kts. General Martola, I. A. E., S-0316-0004-26, UNA; Airio 2013, 206.

¹⁷⁵ Kekkonen pvk. 31.8.1960; Airio 2013, 190.

¹⁷⁶ Airio 2013, 160–207.

¹⁷⁷ Kyseinen muistio on jäänyt myös Martolan mappiin New Yorkin YK-arkistoon.

tulehtui Berliinin saarroksi pian neuvottelujen jälkeen. Pohjola-aktivistit yrittivät kuitenkin ilmeisen tosissaan saada myös Pohjolan tilannetta asialistalle.¹⁷⁸

Toiminta sai taakseen laajaa kannatusta myös varsin vaikutusvaltaisissa piireissä ja esimerkiksi Ruotsin pääministeri Tage Erlander suhtautui toimintaan positiivisesti,¹⁷⁹ mutta samaan aikaan sitä myös vastustettiin. Suomessa Kekkonen otti alkuun asiassa sivustaseuraajan roolin todeten asiaa hänelle esitelleelle Päiviö Hetemäelle: ”Minä en kiellä enkä kehoita”.¹⁸⁰ Ilmeisesti Kekkonen pian kuitenkin ymmärsi, ettei suunnitelmalla ollut toteutumisen mahdollisuuksia Neuvostoliitossa, eikä varsinaisesti myöskään Norjassa, ja se saattaisi näin ollen vain heikentää Suomen puolueettomuuspolitiikan uskottavuutta.¹⁸¹ Kekkonen mukaan toiminta antoi varsin toivottoman kuvan Suomen asemasta lännessä ja tämä vaikutti negatiivisesti Suomen asemaan. Vielä pahempaa Kekkonen mukaan olisi tilanne, jossa idea Pohjolan puolustusliitosta menisi lännessä läpi, mutta Neuvostoliitossa torjuttaisiin sen toteutus.¹⁸² Erityisesti noottikriisin jälkeen Kekkonen asettui vastustamaan Pohjola-aktivistien toimintaa voimallisesti. Nuoren polven ulkopoliittiselle yhdistykselle vuonna 1965 pitämässään puheessa Kekkonen totesi koko ajatuksen perustuvan väärinkäsitykseen Suomen ulkopoliittisesta asemasta ja YYA-sopimuksesta, joka ei ollut sotilaallinen liittosopimus, vaan sitoumus oman alueen puolustamisesta. Jos Neuvostoliitto joutuisi muuta kuin Suomen kautta sotaan, ei YYA-sopimus Kekkonen mukaan velvoittaisi Suomea muuhun kuin pysymään puolueettomana. Näin ollen Suomi ei ollut pyrkimässä eroon YYA-sopimuksesta ja ajatus siitä, että Neuvostoliitto kahlitsee Suomen, oli perusteiltaan täysin väärä.¹⁸³

Marraskuussa 1962 Pohjola-aktivistien asia kantautui myös Tukholman-sotilasiamiehenä toimineen Lars Heinrichsin tietoon. Hän otti asian esiin suurlähettiläs

¹⁷⁸ Airio 2013, 176–181.

¹⁷⁹ Airio 2013, 175, 181, 186–188, 191, 219.

¹⁸⁰ Sitaatin Kekkonen vastauksesta esitti alun perin Pentti Airio. Lähteenä on ilmeisesti Walter Hornin arkisto. Airio 2013, 175. Kekkonen mainitsee päiväkirjassaan Hetemäen esitelleen Pohjola-aktivistien toimintaa hänelle. Kekkonen pvk. 31.8.1960.

¹⁸¹ Airio 2013, 175–176, 181–186. Vrt. esim.

¹⁸² Urho Kekkonen Ahti Karjalaiselle 13.2.1962. Vuosikirja 1962, UKA. Kriittisestä asenteestaan huolimatta Kekkonen suhtautuminen ainakin Martolaan jatkui normaalina, vaikka Kekkonen tiesi Martolan olevan aktiivinen Pohjola-aktivisti. Martola pysyi eläköidyttyään vakituisen väen upseeriluettelossa ja sai ylennykset kenraaliluutnantiksi ja myöhemmin jalkaväen kenraaliksi. Pentti Airio tulkitsee tämän johtuneen siitä, että Kekkonen piti Martolaa ehdokkaana armeijan ylipäälliköksi sodan syytyessä. Kts. Airio 2013, 206.

¹⁸³ Suomen turvallisuuspolitiikkaan liittyviä näkökohtia, 29.11.1965 Helsingissä. Kekkonen Urho, puheita ja kirjoituksia II, 1967. Aatos Maunula tiedusteli myös CIA-kontaktinsa mielialoja Kekkonen puheeseen, mutta nämä (Friberg ja Koski) eivät olleet ehtineet siihen tutustua.

Sakari Tuomiojan kanssa, joka oli myös tietoinen ryhmän toiminnasta.¹⁸⁴ Tuomioja suhtautui toimintaan ilmeisen positiivisesti, sillä Walter Hornin tietojen mukaan Tuomioja oli ollut Martolan mukana perehdyttämässä alkuvuodesta 1961 myös YK:n pääsihteeri Dag Hammarskjöldin asiaan.¹⁸⁵ Heinrichs sopi tapaamisen Ruotsissa Pohjolan aatetta ajaneen eversti evp. Andres Grafströmin kanssa saadakseen lisätietoja asiasta.¹⁸⁶ Grafström, joka omasi hyvät kontaktit Suomessa osallistuttuaan vapaaehtoisena sekä talvi- että jatkosotaan,¹⁸⁷ kertoi Heinrichsille olleensa juuri matkalla Suomessa. Grafström oli ollut yhteydessä muihin Pohjola-aktivisteihin, mutta toisin kuin suomalaiset aktivistit Grafström ei ollut mukana vain henkilökohtaisesta vakaumuksestaan, vaan hän oli Ruotsin puolustusvoimien komentajan kenraali Tors-ten Rappin nimittämä yhteismies asiassa. Ruotsin puolustusvoimissa suhtauduttiin Grafströmin mukaan positiivisesti Pohjola-aktivismiin ja siellä oltaisiin valmiita käymään neuvotteluja sen eteenpäin viemiseksi. Ruotsalaiset toivoivat, että Suomen puolustusvoimien johto nimeäisi oman yhteismiehensä, jotta yhteistoimintaa voitaisiin alustavasti suunnitella.¹⁸⁸

Heinrichs informoi asiasta Lauri Sutelaa, jota kautta asia meni Simeliuksen ja Maunulan tietoon, jääden tämän ryhmän sisälle.¹⁸⁹ Simelius oli tosin perehdytetty Pohjola-aktivismiin jo syyskuussa 1960 ja Maunula marraskuussa 1961.¹⁹⁰ Molemmat myös seurasivat asian edistymistä suurella mielenkiinnolla. Sotilasasiamies Lars Heinrichs totesi heti ensimmäisen informaation saatuaan, että Pohjolan aktivistien asia ei saisi riistäytyä.¹⁹¹ Aktivistien muistioissa Suomen tilanteesta annettiin niin negatiivinen kuva, ettei se sopinut Puolustusvoimien pyrkimykseen herättää luottamusta Suomessa ja Suomen ulkopuolella omiin mahdollisuuksiin ja haluun puolustautua.¹⁹² Toisaalta Sutela pyöritteli asiaa myös periaatteessa positiiviseen sävyyn Heinrichsille todeten, että yhteistyön valmisteleminen sotilaallisella sektorilla olisi iso asia, joka tarjoaisi ”kaikenlaisia näkymiä”, mutta olisi samaan aikaan hyvin arka aihe.¹⁹³

Grafström oli jo Suomen matkallaan valtuuttanut pohjola-aktivistien ydinryhmään kuuluvan kenraaliluutnantti evp. Lennart Oeschin välittämään Maunulalle tiedon ruotsalaisten toiveesta saada Puolustusvoimien välinen yhteys asian tiimoilta.¹⁹⁴

¹⁸⁴ Lars Heinrichs Lauri Sutelalle 27.11.1962. Kotelo 29, Raimo Heiskasen arkisto, KA. Airio 2013, 222.

¹⁸⁶ Lars Heinrichs Lauri Sutelalle 27.11.1962. Kotelo 29, Raimo Heiskasen arkisto, KA.

¹⁸⁷ Holmström 2012, 397; Visuri 2010, 131; Airio 2013, 189 ja siihen liittyvä nootti nro 225, 238.

¹⁸⁸ Lars Heinrichs Lauri Sutelalle 8.12.1962. Kotelo 29, Raimo Heiskasen arkisto, KA.

¹⁸⁹ Lauri Sutela Lars Heinrichsille 20.12.1962. Kotelo 29, Raimo Heiskasen arkisto, KA.

¹⁹⁰ Airio 2013, 217.

¹⁹¹ Lars Heinrichs Lauri Sutelalle 27.11.1962. Kotelo 29, Raimo Heiskasen arkisto, KA.

¹⁹² Lars Heinrichs Lauri Sutelalle 8.12.1962. Kotelo 29, Raimo Heiskasen arkisto, KA.

¹⁹³ Lauri Sutela Lars Heinrichsille 20.12.1962. Kotelo 29, Raimo Heiskasen arkisto, KA.

¹⁹⁴ Lars Heinrichs Lauri Sutelalle 8.12.1962. Kotelo 29, Raimo Heiskasen arkisto, KA.

Heinrichs varmisti Grafströmin puheita kahteen otteeseen Ruotsin tiedustelupäällikkö eversti Bo Westiniltä, joka totesi Grafstömin todellakin nauttivan Ruotsin puolustusvoimien johdon luottamusta.¹⁹⁵ Heinrichsin mukaan ruotsalaiset suhtautuivat Pohjolan asiaan ”vakavasti ja samalla tarpeellista varovaisuutta noudattaen.”¹⁹⁶ Ruotsin puolustusvoimat olivat Heinrichsin mukaan valmiita käymään neuvotteluja ja asettamaan materiaalia Suomen puolustusvoimien käyttöön.¹⁹⁷

Ruotsin lisäksi myös Norjan ulkoministeri Halvard Lange oli nimennyt Norjan Suomen-sotilasasiamies everstilutnantti Leif Schanchen osallistumaan aktiivisesti toimintaan ja Heinrichs tapasi Schanchen Tukholmassa muutama päivä Grafströmin tapaamisen jälkeen. Oslosta Helsinkiin matkalla olleella Schanchella oli mukanaan Norjan viranomaisten myöntävä vastaus toimitettavaksi Maunulalle (ilmeisesti toimimisestaan Norjan edustajana asiassa) ja Schanche totesi Norjassa maaperän olevan hedelmällinen Pohjolan puolueettomuusajatukselle.¹⁹⁸ Suomessa Lars Heinrichsin sai vastuulle yhteysmieheksi roolin, vaikka varsinkin Norjassa toivottiin yhteysmiestä suoraan pääesikunnasta. Suomessa suosittiin kuitenkin sotilasasiamiesten välistä yhteydenpitoa pääesikunnan valtuuttamana.¹⁹⁹

Ruotsissa ja Norjassa asiaan suhtauduttiin positiivisesti. Norja oli kuitenkin Naton jäsenenä niin sidottu, ettei Heinrichsin nähnyt onnistumisen mahdollisuuksia sillä sektorilla. Heinrichs kirjoitti Sutelalle, että yhteistoiminnan varsinainen painopiste tulisi todennäköisesti olemaan Suomen ja Ruotsin välillä. Ruotsin puolustusvoimat suhtautuivat asiaan toiveikkaasti ja yhteistyölle löytyi yhteinen pohja, sillä Suomen tarjoama ”suoja-alue” oli Ruotsin etujen kannalta elintärkeä.²⁰⁰ Yhteisistä intresseistä huolimatta Heinrichs suhtautui asiaan edelleen varovaisesti todeten Sutelalle: ”[j]os asia tulee ilmi niin Ruotsille ei tapahdu mitään, ei myöskään Norjalle, mutta Suomi pesee pyykin.”²⁰¹ Sutela jakoi Heinrichsin ajatukset ja antoi niin varauksellisen lausunnon Maunulalle, että tämä ihmetteli päiväkirjassaan Sutelan negatiivisuutta ja kirjasi antavansa vielä oman vastaehdotuksensa Sutelalle ennen lopullista päätöstä.²⁰²

¹⁹⁵ Lars Heinrichs Lauri Sutelalle 8.12.1962 ja 19.1.1963 (jälkimmäisessä tapauksessa kyseessä on 16 sivuinen muistio/kirje, jota Heinrichs täydentää 19.1., 24.1., 26.1., 27.1., 29.1. 30.1 ja 31.1.1963. Kokonaisuus on päivätty 29.1.1963, mutta käytän selvyuden vuoksi tarkkaa päiväystä viitattessani tähän kokonaisuuteen). Kotelo 29, Raimo Heiskasen arkisto, KA.

¹⁹⁶ Lars Heinrichs Lauri Sutelalle 8.12.1962. Kotelo 29, Raimo Heiskasen arkisto, KA.

¹⁹⁷ *ibid.*

¹⁹⁸ Lars Heinrichs Lauri Sutelalle 12.12.1962. Kotelo 29, Raimo Heiskasen arkisto, KA.

¹⁹⁹ Lauri Sutela Lars Heinrichsille 20.12.1962 ja 23.1.1963. Kotelo 29, Raimo Heiskasen arkisto, KA.

²⁰⁰ Lars Heinrichs Lauri Sutelalle 8.12.1962. Kotelo 29, Raimo Heiskasen arkisto, KA.

²⁰¹ Lars Heinrichs Lauri Sutelalle 15.12.1962. Kotelo 29, Raimo Heiskasen arkisto, KA.

²⁰² Maunulan pvk. 12.1.1963. 1 sal, T22595, PEA.

Päätös Puolustusvoimien kannasta Pohjoismaiseen sotilaalliseen yhteistoimintaan tehtiin pääesikunnassa 14. tammikuuta 1963, jolloin Maunula ja Sutela pääsivät aluksi yhteisymmärrykseen asiassa ja Sutela luopui kielteisestä asenteestaan. Tämän jälkeen Maunula ja Sutela esittivät asian Simeliukselle, joka hyväksyi sen.²⁰³ Seuraavana päivänä Sutela informoi Heinrichsin, jolle annettiin lupa jatkaa yhteydenpitoa Ruotsin ja Norjan kanssa.²⁰⁴ Päätös perustui kuitenkin joihinkin oleellisiin muutoksiin Pohjola-aktivistien pyrkimyksiin verrattuna. Suurin muutos oli sen hyväksyminen, ettei Norja voisi erota Natosta eikä Suomi YYA-sopimuksesta. Norjalaiset yhtyivät tähän kantaan. Tältä pohjalta pohdittiin yhteisiä nimityksiä kolmen maan välisen yhteistoiminnan tehostamiseksi.²⁰⁵ Samalla Suomen suhtautumisessa Norjaan ja Ruotsiin otettiin aste-ero, jonka mukaisesti Ruotsin kanssa tehtävä yhteistoiminta voisi mennä pidemmälle kuin Norjan. Kenraalimajuri Carl Erik Almgren totesi Heinrichsille, että oli myös ”nähtävä se tilanne että asia tulisi ajankohtaiseksi vain Suomen ja Ruotsin osalta.”²⁰⁶ Myös Heinrichsin käyttämä lyhenne toiminnasta vaihtui tämän periaatepäätöksen jälkeen. Aiemmin hänen käyttämänsä PA (Pohjolan aktivismi) muuttui P-N-asiaksi (tai PN-asia), tai myöhemmin kolmioksi (symbolina tai kirjoitettuna).²⁰⁷ Sutela tosin käytti välillä myös entistä PA nimeä kirjoittaessaan samasta asiasta²⁰⁸ ja Maunula puhui myös suoraan ”Pohjolan puolueettomuuskysymyksestä”²⁰⁹ ja ”Pohjolan puolustuksesta”.²¹⁰

²⁰³ Maunulan pvk. 14.1.1963. 1 sal, T22595, PEA. Kts. myös Lauri Sutela Lars Heinrichsille 20.12.1962. Kotelo 29, Raimo Heiskasen arkisto, KA. Sutela totesi Heinrichsille, että päätös suhtautumisesta tehtäisiin alkuvuodesta palaverissa komentajan kanssa ja pyysi myös Heinrichsiä osallistumaan. Ilmeisesti Heinrichs ei osallistunut itse palaveriin, mutta oli seuraavana päivänä kuitenkin Sutelan prepattavana päätöksen ja noudatettavan linjan suhteen. Pekka Visuri vetää Maunulan päiväkirjojen perusteella täysin vastakkaisen johtopäätöksen ja toteaa lähinnä Sutelan kielteisen kannan. Kts. Visuri 2010, 130–131.

²⁰⁴ Heinrichs viittaa tähän päivään (15.1.1963) ja Helsinkiin puhuessaan sovitusta menettelystä kirjeessään Sutelalle. Kts. Lars Heinrichs Lauri Sutelalle 30.1.1963. Kotelo 29, Raimo Heiskasen arkisto, KA.

²⁰⁵ Lars Heinrichs Lauri Sutelalle 29.1. ja 31.1.1963. Kotelo 29, Raimo Heiskasen arkisto, KA.

²⁰⁶ Lars Heinrichs Lauri Sutelalle 31.1.1963. Kotelo 29, Raimo Heiskasen arkisto, KA.

²⁰⁷ Vrt. Lars Heinrichsin kirjeet Lauri Sutelalle 8.12.1962 (PA), 29.1.1963 (P-N-asia), 31.1. ja 6.2.1963 (kolmio), sekä 24.4.1963 (Δ-symboli). Kotelo 29, Raimo Heiskasen arkisto, KA. Mielenkiintoinen kuriositeetti on, että Ruotsi, Norja ja Tanska käyttivät salaisesta sotilaallisesta yhteistoiminnastaan samaa nimitystä *Trekante*. Kts. Pettersson 2006, passim.; Holmström 2012, 191.

²⁰⁸ Lauri Sutela Lars Heinrichille 28.3.1963. Kotelo 29, Raimo Heiskasen arkisto, KA.

²⁰⁹ Käsikirjoitettu muistilappu, 1.12.1963 ja Muistio keskusteluista kenr Almgren’in kanssa 1.12.1963, Aatos Maunula 2.12.1963. 3 sal, T22595, PEA.

²¹⁰ Muistio Ruotsin puolustuseseikunnan päällikön kenr C E Almgrenin kanssa käymistäni keskusteluista, Aatos Maunula 11.3.1964. 3 sal, T22595, PEA.

Ensimmäisenä toimenpiteenä kaikki kolme yhteysmiestä halusivat rajoittaa asiasta tietävien ryhmän niihin, jolla olisi reaaliset mahdollisuudet valmistella ja toimeenpanna yhteistyötä. Näin yhteistoiminta voitiin myös pitää paremmin salassa.²¹¹ Norjan Schanche toivoi ”Hornin porukan” lopettavan muistioiden kirjoittamisen ja halusi eristää ”vanhat parrat” ulos sotilaallisesta yhteistoiminnasta.²¹² Näin myös tehtiin, vaikka Ruotsin tiedustelupäällikkö Westin mukaan ”siviilisektori” saattoi jatkaa yleisten asioiden parissa.²¹³ Tätä ”siviilisektoria” myös jossain määrin informoitiin Suomessa pääesikunnan taholta.²¹⁴ Sekä Simelius että Maunula osallistuivat Pohjola-aktivistien toimintaan siirryttyään pois vakituisesta palveluksesta, joten jonkinlainen yhteys pääesikunnan ja aktivistien välillä säilyi.²¹⁵ Sotilaallisen yhteistoiminnan linja otettiin kuitenkin Puolustusvoimien haltuun.²¹⁶

Yhteistoiminnan salaaminen

Puolustusvoimien yhteistyön laatu Ruotsin ja Norjan kanssa, samoin kuin erityisesti läntiset CIA ja MI6 kontaktit, olivat tulenarkoja ja ne haluttiin salata. Vuotoja joka tapauksessa sattui ja niitä myös pelättiin omasta leiristä. Heti ensimmäisessä kokoontumisessa Grafströmin kanssa oli sovittu, että yhteys tulisi näin ollen toimimaan

²¹¹ Lars Heinrichs Lauri Sutelalle 8.12. ja 15.12.1962. Kotelo 29, Raimo Heiskasen arkisto, KA.

²¹² Lars Heinrichs Lauri Sutelalle 15.12.1962. Kotelo 29, Raimo Heiskasen arkisto, KA.

²¹³ Lars Heinrichs Lauri Sutelalle 19.1.1963. Kotelo 29, Raimo Heiskasen arkisto, KA.

²¹⁴ Lars Heinrichs Lauri Sutelalle 24.1.1963. Kotelo 29, Raimo Heiskasen arkisto, KA. Horn kävi tapaamassa Heinrichsiä Tukholmassa ja keskustelussa selvisi, että eversti evp Valo Nihtilä oli keskustellut Maunulan kanssa Pohjolan aktivistien asiasta, jonka jälkeen Nihtilä oli ”oikein informoinut Hornin, joka oli tyytyväinen”.

²¹⁵ Walter Horn Aatos Maunulalle 18.5.1966. 4 sal, T22595, PEA. Maunulan kokoelmassa on oma kansio ”Pohjolan puolueettomuusliittoa koskevat asiakirjat 1960–1967”, jossa on mm. kirjeitä Hornilta ja lehtileikkeitä asian tiimoilta. Edellä mainitussa kirjeessä Horn kertoo Maunulalle myös Simeliuksen osallistuneen eläkkeellä ollessaan keskusteluihin Pohjolan puolueettomuusongelmasta.

²¹⁶ Heinrichs kertoi Sutelalle myös eräistä Pohjolan aktivistien toimintaan liittyvistä ”intiaanileikin” piirteistä jäsenille annettuine salanimineen, jotka Heinrichsin mukaan eivät olleet täysin harmittomia. Elokuussa tapahtuneen Lauri ”Tahko” Pihkalan Tukholman vierailun aikana aktivistien toiminta sai myös amatöörimäisiä piirteitä. Pihkala oli matkustanut tapaamaan englantilaista sotateoretikko Basil Liddel Hartia, joka oli kirjoituksillaan Euroopan atomiasettomasta vyöhykkeestä inspiroinut Pohjolan aktivisteja, mutta kahdenkeskisessä tapaamisessa Liddel Hart oli Pihkalan mukaan puhunut ”pirun omituista englantia, josta ei saanut mitään selvää.” Heinrichs pohti mitä Liddel Hart mahtoi heidän touhuistaan ajatella, kun kumpikaan ei ollut ilmeisesti ymmärtänyt toisiaan, mutta totesi samalla, ettei asialla enää ollut niin väliä suunnittelun siirryttyä pois aktivisteilta. kts. Lars Heinrichs Lauri Sutelalle 30.8.1963. Kotelo 29, Raimo Heiskasen arkisto, KA. Basil Liddel Hartin vaikutuksesta Pohjolan aktivisteihin kts. Airio 2013, 174.

henkilökohtaisia kanavia pitkin, eikä mitään pantaisi paperille.²¹⁷ Tässä ei kuitenkaan täysin pitäydytty, sillä Heinrichs oli kirjeenvaihdossa Sutelan kanssa asian tiimoilta. Henkilökohtaisten yhteyksien jatkaminen oli kuitenkin ensiarvoisen tärkeää ja tätä myös Ruotsista korostettiin. Yhteys haluttiin säilyttää myös mahdollisten henkilövaihdosten sattuessa.²¹⁸ Pohjolan yhteistyön pitäminen pienessä piirissä oli ajatuksen saatua ilmaa siipiensä alle erityisen tärkeää. Schanchen mukaan Norjassa puolustusliiton uudesta sotilaallisesta neuvotteluvaiheesta tietoisia olivat puolustusministeri Gudmund Harlem, puolustusvoimain komentaja kenraali Øen Bjarne, yleisesikunnan päällikkö Harald Løken ja tiedustelupäällikkö eversti Wilhelm Evang.²¹⁹ Näistä nimistä Heinrichs kiinnitti erityistä huomiota Evangiin, joka tiedustelupäällikkönä omasi laajat kontaktit. Evangin kontakteista Heinrichs mainitsi erikseen Laatikko-ukon eli Rex Bosleyn ja totesi Sutelalle, että olisi erityisen tärkeää noudattaa sovittua aste-eroa Norjan ja Ruotsin välillä.²²⁰ Heinrichs ei eritellyt epäluulonsa syytä, mutta hän oli tietoinen ainakin Bosleyn ja Kekkonen seurustelusta.²²¹ Ruotsissa aktiivisia henkilöitä olivat ainakin armeijan ylipäällikkö kenraali Torsten Rapp, puolustuseseikunnan päällikkö ja Aatos Maunulan keskustelukumppani kenraaliluutnantti Carl Erik Almgren, tiedustelupäällikkö eversti Bo Westin, Pohjola-aktivisti eversti evp. Andres Grafström ja ilmeisesti myös Ruotsin Suomen-sotilas-asiamies Bertil Risling tiesi asiasta.

Ylipäättään Pohjolan puolustusliittoajatuksen parissa ja liepeillä työskenteli varsin kirjava joukko aktiivipalveluksessa olevia sekä jo eläkkeelle siirtyneitä upseereja, joilla oli varsin moninaiset yhteydet. Erityisesti Ruotsin Carl Erik Almgren oli aktiivinen toimija joka sektorilla. Hän hoiti salaisen yhteistyön kehittämistä Norjan, Tanskan ja Yhdysvaltojen kanssa, keskusteli Suomen sotilasjohdon kanssa hyvin luottamuksellisesti ja kuului vielä Ruotsin vastarintaverkostoon.²²² Almgren ei jäänyt ainoaksi Suomen, Ruotsin ja Norjan yhteistyön parissa työskennelleeksi henkilöksi, joka kuului myös eurooppalaiseen Stay Behind -verkostossa (myös operaatio Gladio), joka syntyi tai synnytettiin Yhdysvaltojen ja Ison-Britannian taholta ympäri

²¹⁷ Lars Heinrichs Lauri Sutelalle 8.2.1962. Kotelo 29, Raimo Heiskasen arkisto, KA.

²¹⁸ Lars Heinrichs Lauri Sutelalle 24.4.1963. Kotelo 29, Raimo Heiskasen arkisto, KA.

²¹⁹ Lars Heinrichs Lauri Sutelalle 29.1.1963. Kotelo 29, Raimo Heiskasen arkisto, KA.

²²⁰ Lars Heinrichs Lauri Sutelalle 30.1.1963. Kotelo 29, Raimo Heiskasen arkisto, KA.

²²¹ Heinrichs tiesi Bosleyn laajoista kontakteista Suomessa, joihin Heinrichs itse myös kuului suurlähettiläs Sakari Tuomiojan tavoin. Tuomioja ja Heinrichs ilmeisesti myös keskustelivat ainakin jossain määrin tapaamisistaan Bosleyn kanssa. Esimerkiksi syyskuussa 1963 Bosley oli matkalla Suomessa ja mennessään lounasti Heinrichsin kanssa. Takaisintulomatallaan Bosley tapasi puolestaan Tuomiojan, joka kertoi Bosleyn tavanneen Suomessa ”Presidentin, Kleemolan ja Gabrielssonin”, joka oli sairaalassa huonossa kunnossa. Kts. Lars Heinrichs Lauri Sutelalle 16.9.1963. Kotelo 29, Raimo Heiskasen arkisto, KA.

²²² Dalsjö 2006, 179.

Eurooppaa Neuvostoliiton miehityksen varalta. Pohjoismaissa vastarintaliikkeet olivat syntyneet toisen maailmansodan jälkeen Neuvostoliiton miehityksen pelossa kansalliselta pohjalta, mutta ne liittyivät myöhemmin Naton ylläpitämään yhteistyöverkostoon, joka kattoi lähes koko Euroopan.²²³ Tiedustelupäällikkö Evang oli Norjan Stay Behind -verkoston yksi johtajista ja sen perustaja.²²⁴ Ruotsin yhteysmies Grafström toimi Ruotsin Stay Behind -verkoston ”kansliapäällikkö” vastuullaan aseellinen vastarinta ja rekrytoinnit. Carl Erik Almgren oli puolestaan Ruotsin vastarintaliikkeessä sotilasedustaja.²²⁵ Sotilastiedustelun (Section II) päällikkö Bo Westin alaisena ulkomaille suuntautunutta tiedustelua (T-kontoret) johtanut Thede Palm kuului myös verkoston johtoon, joten oletettavasti myös Westin oli hyvin perillä Ruotsin vastarintaliikkeestä, joka oli perustettu ruotsiin pääministeri Tage Erlanderin aloitteesta.²²⁶

Suomessa Pohjola-aktivisti eversti Valo Nihtilä oli Pekka Visurin mukaan Pariisissa vuosina 1951–1954 asuessaan luonut yhteydet Stay Behind -verkostoon.²²⁷ Kekkonen taustavoimana muun muassa tiedustelusuheteita hoitanut ja samalla Suomen vastarintaverkostoa 1950-luvulla tutkinut Kustaa Vilkuna piti Valo Nihtilää yhtenä suomalaisen vastarintaverkoston jäsenenä. Vilkunan mukaan Nihtilän tehtävänä oli toimia Puolustusvoimien ylipäällikkönä seuraavan sodan alkaessa. Hänet oli lähetetty Pariisiin luomaan yhteyksiä ja varmistamaan, että Suomi olisi osa länsiliitoutumaa.²²⁸ Samalla Visuri rinnastaa ja liittää Stay Behind -verkoston ja Pohjola-aktivismiin toisiinsa, ja selittää näiden yhteyksien vaikuttaneen siihen, ettei Puolustusvoimat olisi ottanut osaa Pohjolan puolustusliittoa ajavaan toimintaan.²²⁹ Ei Nihtilän mahdollisesti tiedossa olleet yhteydet ja rooli vastarintaverkostossa kuitenkin herättäneet erityisiä epäilyjä pääesikunnassa. Nihtilä sai nimittäin jonkinlaisen ”preppauksen” Pohjolan asian edistymisestä Maunulalta sen pääpainon siirryttyä Puolustusvoimille.²³⁰ Myös Horn, joka vieraili Heinrichsin luona Tukholmassa, oli Nihtilältä jo kuullut asian etenemisestä ja oli tyytyväinen kuulemaansa.²³¹

²²³ Kts. Riste 2014; Wala 2016; Riste 2007; Nuti 2007; Cogan 2007 vrt. Ganser 2009.

²²⁴ Riste 1999, 34–54.

²²⁵ Holmstöm 2012, 397–398; Kanger & Hedin 1998.

²²⁶ Holmstöm 2012, 391–418; Kanger & Hedin 1998; Riste 2014, 48–49.

²²⁷ Visuri 2010, 131. Visuri on myös perehtynyt suomalaiseen vastarintaverkostoon ja esimerkiksi Olav Risten artikkelin (Riste 2014, 49–50) tiedot suomalaisesta Stay Behind -verkostosta perustuvat pääosin Pekka Visurin seminaariesitelmään Stay Behind -workshopissa Osllossa vuonna 2005.

²²⁸ Herlin 1993, 253, 256–257.

²²⁹ Visuri 2010, 131. Myös Pertti Salminen yhdistää ruotsalaisen Stay Behind -verkoston ja Pohjola-aktivistit toisiinsa Grafströmin toimiessa molemmissa aktiivisena.

²³⁰ Lauri Sutela Lars Heinrichsille 23.1.1963. Kotelo 29, Raimo Heiskasen arkisto, KA.

²³¹ Lars Heinrichs Lauri Sutelalle 24.1.1963. Kotelo 29, Raimo Heiskasen arkisto, KA.

Ylipäättään Suomen mahdollisesta vastarinta- tai Stay Behind -verkostoista tiedetään varsin vähän sen jälkeen, kun valvontakomission paljasti ja hajotti jopa 35 000 valmiudessa olevan sotilaan verkoston asekatkentuutkinnoissa ja -oikeudenkäynneissä heti jatkosodan päättymisen jälkeen.²³² Nihtilä olikin ollut myös asekatkennän johtohahmoja ja antanut käskyn aseiden hajasijoittamisen aloittamisesta.²³³ Asekatkennän paljastuminen ei muuttanut Suomen sotilasjohdon asenteita, mutta teki siitä entistä varovaisemman. Suomalaiset solmivat 1950-luvulla tiedustelu yhteyksiä Norjaan ja Ruotsiin,²³⁴ eikä myöskään miehitykseen varautuminen jäänyt unholaan. Vuonna 1960 pääesikunnan operatiivinen osasto suunnitteli hyvin suppean piirin suunnitelmissa sissitoimintaa sekä vastarintaliikettä Neuvostoliiton hyökkäystä ja/tai YYA-sopimuksen nojalla Suomen pakolla luovuttamia alueita varten. Suunnitelman mukaan vastarintaliikkeen ja sissitoiminnan ”periaatesuunnitelmat on tehtävä erittäin suppeassa piirissä ja niihin on perehdytettävä joitakin henkilöitä myös siviilipiireissä.”²³⁵ Tässä suhteessa Suomeen suunniteltu vastarintaverkosto muistutti Ruotsin vastaavaa, jossa siviilipuolen henkilöt olivat tärkeässä roolissa ja organisaatio oli verkostoa tutkineiden ja muun muassa Almgrenia haastatelleiden journalistien Thomas Kangerin ja Oscar Hedinin mukaan luotu alueittain siten, etteivät eri alueet tienneet toisistaan eikä saman alueen alemman portaan väki tuntenut edes toisistaan. Näin ollen vuotojen tapahtuessa koko organisaatio ei paljastuisi, sillä kommunikointi tapahtui salanimien välityksellä radiolla. Mallia järjestelmän luontiin otettiin Isosta-Britanniasta ja Yhdysvalloista, ja maan miehityksen tapahtuessa evakuointi olisi tullut tapahtumaan Isoon-Britanniaan.²³⁶

Suomessa vuoden 1960 operatiivisessa suunnitelmassa varauduttiin tai spekuloiittiin myös lännen varmistusluonteisella ja vähäisellä hyökkäyksellä Suomeen sekä suuremmalla hyökkäyksellä tilanteessa, jossa Ruotsi olisi liittynyt Natoon ja tilanne sotilaallisesti lännelle suosiollinen, mutta varsinaisen uhan nähtiin tulevan Neuvos-

²³² kts. Riste 2014, 49–50. Suomessa Stay Behind -verkoston olemassaolo, koko ja merkittävyys ovat vielä hämärän peitossa. Viitteitä sen olemassaoloon on olemassa, mutta ne perustuvat joihinkin nimettömiin haastatteluihin ja aihetodisteisiin. Yksittäisiä varsin amatöörimäisiä yrittäjiä on myös paljastunut, mutta laajempi kuva on selvittämättä. kts. Ganser 2009, 268–280 (kirjan suomenkielisessä painoksessa on luku vastarintaverkostosta Suomessa, joka perustuu pitkälti Jukka Rislakin tutkimuksiin); Suominen 2012, 227–232; Rentola 2009, 172–175.

²³³ Määttä 1997 [luettu 7.3.2020].

²³⁴ Riste 2014, 50; Riste 1999, 55–60.

²³⁵ Suomen strateginen asema ja Suomen puolustukselle asetettavat strategiset perusteet, operatiivinen osasto 11.11.1960. Erikoisjärjestelmiin kootut asiakirjat; Muistiot (1951–1970), T-26965, KA. Muistion jakelu oli suppea. Siitä tehtiin viisi kopiota, joista kaksi jäi operatiiviseen osastoon ja kolme muuta meni Puolustusvoimain komentajalle, yleisesikunnan päällikölle ja päämajamestarilla.

²³⁶ Kanger & Hedin 1998; Holmstöm 2012, 391–418; Riste 2014, 48–49.

toliiton taholta, jolla oli ainoana valtiona intressi tietyssä tilanteessa Suomen valloittukseen ja kyky yllättävään hyökkäykseen. Näin ollen vastarintaliikettä suunniteltiin nimenomaan Neuvostoliiton varalta ja pääesikunnan mukaan tuli toiminnan tukialueita valittaessa varmistaa, että maa- ja meriyhteys länteen säilyisi, ”vaikkakin ulkopuolinen huolto sekä myös jossain määrin evakuointi tapahtuneekin ilmoitse.”²³⁷ Ruotsissa toiminta ja valmistelu keskittyivät tiedusteluun, sabotaaseihin ja moraaliseen/psykologiseen valmistautumiseen.²³⁸ Psykologian tai ”henkisen maanpuolustuksen”, kuten kansakunnan yhtenäisyyden ja maanpuolustushengen varmistamiseen tähtäävää toimintaa tällöin nimitettiin, merkitys ymmärrettiin hyvin myös pääesikunnan suunnitelmissa: ”koko kansaan perustuva sissisota kyetään lamauttamaan vain tuhoamalla koko kansa.” Samalla siinä annetaan ymmärtää vastarintaliikkeen luomisesta nimenomaan eteläiseen Suomeen, jonka puolustaminen oli suunnitelmien painopisteenä, kun taas Pohjois-Suomessa varauduttiin alueluovutuksiin: ”Sissitoimintaan varaudutaan aktiivisin toimenpitein Pohjois-Suomessa ja suunnitelmat tehdään myös muuta Suomea varten, jolloin toimintaan varaudutaan kytkemään vastarintaliike.”²³⁹

Norjassa ja Ruotsissa vastarintaverkostot oli niiden salaisesta luonteesta huolimatta perustettu vähintään jonkinasteisella poliittisella hyväksynnällä ja monet eturivin poliitikot Olof Palmea myöten ottivat osaa suunnitteluun.²⁴⁰ Suomen, Ruotsin ja Norjan välisessä yhteistyössä joitain Stay Behind -verkoston johtohenkilöitä pyrittiin kuitenkin eristämään, joskaan yhteydet verkostoon eivät olleet varsinaisena syynä tähän. Evangin luotettavuus asetettiin Heinrichsin taholta kyseenalaiseksi ja ruotsalaiset vaihtoivat sotilasasiamies Bertil Rislingin aloitteesta yhteysmiehenä toimineen Grafströmin uuteen vakituudessa palveluksessa olevaan upseeriin. Grafströmille annettiin tehtäväksi yhteyden jatkaminen Hornin porukkaan, johon hänellä oli muutenkin hyvät suhteet. Myös Heinrichs ja Sutela pitivät tätä järkevänä liikkeenä.²⁴¹ Tämän jälkeen kaikki Suomen, Ruotsin ja Norjan välisen sotilaallisen yhteistoiminnan parissa työskennelleet olivat vakituudessa palveluksessa olevia korkearvoisia upseereja. Tässä piirissä tapahtunut yhteistoiminta onkin pysynyt hämmäs-

²³⁷ Suomen strateginen asema ja Suomen puolustukselle asetettavat strategiset perusteet, operatiivinen osasto 11.11.1960. Erikoisjärjestelmiin kootut asiakirjat; Muistiot (1951–1970), T-26965, KA. Suunnitelmaa on käsitelty aiemmin ainakin Vesa Tynkkynen ja Petteri Joukon tutkimuksessa, mutta siinä suunnitelman vastarintaliikkeen perustamisesta jätetään käsittelyn ulkopuolelle. kts. Tynkkynen & Jouko 2007, 82–83.

²³⁸ Riste 2014, 48–49.

²³⁹ Suomen strateginen asema ja Suomen puolustukselle asetettavat strategiset perusteet, operatiivinen osasto 11.11.1960. Erikoisjärjestelmiin kootut asiakirjat; Muistiot (1951–1970), T-26965, KA.

²⁴⁰ Holmstöm 2012, 391–418; Kanger & Hedin 1998; Riste 2014, 48–49.

²⁴¹ Lars Heinrichs Lauri Sutelalle 24.1.1963, Lauri Sutela Lars Heinrichsille 31.1.1963, 7.2.1963. Kotelo 29, Raimo Heiskasen arkisto, KA.

tyttävän hyvin salassa aina tähän päivään saakka. Esimerkiksi Suomen sotilasjohdon toimintaa vuosina 1961–1966 väitöskirjassaan (1995) tutkinut Pertti Salminen käsiteli myös Pohjola-aktivisteja ja näiden yhteyttä Suomen, Ruotsin ja Norjan asevoimiin. Salminen sai tietoja myös Norjan Leif Sanchelta, joka kertoi olleensa Suomessa Pohjola-aktivistien asiassa yhteydessä Pihkalan, Hornin, Oeschin ja Nihtilän kanssa, mutta ei lainkaan Heinrichsin kanssa. Heinrichsin kirjeet Sutelalle paljastavat kuitenkin Sanchen olleen kolmen maan välille perustetun neuvotteluelimen jäsen ja ehdottaneensa itse asiasta tietoisten henkilöiden rajoittamista niihin, joilla oli reaaliset edellytykset kehittää ja valmistella yhteistoimintaa, jolloin Pohjola-aktivistit jäivät tämän piirin ulkopuolelle.²⁴²

Heinrichsin epäluulo Norjan tiedustelupäällikkö Evangia kohtaan osui osittain oikeaan, sillä Neuvostoliiton loikkari Golitsyn vihjeiden perusteella Norjassa oli havaittu vakava vuoto. Paljon huomiota sekä lehdistössä että myöhemmässä tutkimuksessa saaneella tapauksella oli myös myöhempi haarauma Suomeen ja Puolustusvoimiin. Norjan turvallisuuspoliisi, jonka päällikön välit olivat ennestään kiristyneet Evangin kanssa, pidätti vuoden takia Evangin sihteerin Ingeborg Lygren. Pidätys osoittautui harhalaukaukseksi ja Lygre päästettiin vapaaksi parin kuukauden tutkimuksen jälkeen. Naton dokumentteja itään vuotanut naisvirkailija olikin Gunvold Galtung Haavik, joka jäi lopulta rysän päältä kiinni vuonna 1977.²⁴³ Evang ja turvallisuuspoliisin johtaja saivat jättää paikkansa vakoilutapauksen jälkiselvittelyjen ja Evangin toimintatapojen johdosta 1966²⁴⁴, mutta suomalaisten kannalta kriittiset jälkipelit pelattiin vuonna 1977, kun norjalainen Ny Tid -sanomalehti teki paljastusjutun Norjan sotilastiedustelun toiminnasta Suomessa 1950-luvulla. Jutusta syntyi oikeustapaus lehdelle tietoja antanutta norjalaista majuria vastaan. Sen yhteydessä ”vuoristomökin yksinäisyydessä”²⁴⁵ elellyt Evang todisti oikeudelle sekä kertoi medialle, että Suomella, Ruotsilla ja Norjalla oli tosiaan ollut salaista tiedusteluyhteistyötä.²⁴⁶

²⁴² Vrt. Salminen 1995, 238–239, 255 (nootti n:o 190) ja Lars Heinrichs Lauri Sutelalle 15.12.1962, 29.1.1963. Kotelo 29, Raimo Heiskasen arkisto, KA

²⁴³ Riste 1999, 274–280; Rentola 2009, 42.

²⁴⁴ *ibid.*

²⁴⁵ Norjan tiedustelupäällikkö Bull-Hansen halusi ilmeisesti ottaa etäisyyttä Evangiin ja hänen paljastuksiinsa todeten Heiskaselle: “Retired Colonel Evang has unfortunately expressed himself in his mountain cottage solitude to som mass media.” Fredrik Bull-Hansen Raimo Heiskaselle 13.9.1977. Kansio 6, Raimo Heiskasen arkisto, KA.

²⁴⁶ Raimo Jokinen Raimo Heiskaselle 25.7.1977 ja 6.8.1977. Kansio 6, Raimo Heiskasen arkisto, KA. Sotilasasiamies Raimo Jokinen oli saanut kuulla Evangin hoitaneen tiedustelujohtajan pestiään varsin omavaltaisesti ja siitä haluttiin tehdä loppu, kun hänet siirrettiin syrjään. Jokisen saaman tiedon mukaan Evangin johtama ”[t]iedustelupalvelu oli kuin valtio valtiossa.”

Suomen sotilastiedustelussa tilannetta seurattiin jännittyneenä Evangin kriittisten tietojen takia ja tiedustelupäällikkö Raimo Heiskanen lähestyi Norjan virkaveljeä kysymyksillä Evangin mahdollisista uusista paljastuksista.²⁴⁷ Norjan Fredrik Bull-Hansen vastasi saaneensa lukea Evangin kuulusteluraportin ja totesi, ettei mitään nimiä tai uusia paljastuksia olisi enää tiedossa.²⁴⁸ Lehdistö kirjoitteli tapauksesta jonkin verran, mutta paljastukset jäivät lähinnä 1950-luvun tapahtumiin, jolloin Evang oli rekrytoinut suomalaisia kaukopartiomiehiä tiedusteluretkille Neuvostoliittoon. Samaan aikaan Evang oli ollut yhteyksissä Suomen sotilastiedustelua hoitaneeseen eversti Kalle Lehmuksen sekä SDP:n kanssa ja paljastusten Suomea koskeneeksi kuumaksi perunaksi nousi kysymys siitä, tapahtuiko 1950-luvun tiedustelu Suomen hiljaisella hyväksynnällä.²⁴⁹ Samoihin aikoihin ilmestyneessä kirjassa myös entinen CIA:n johtaja William Colby paljasti olleensa itse 1950-luvulla perustamassa vastarintaverkosta Suomeen, Ruotsiin, Norjaan ja Tanskaan. Nämä väitteen Evang kiisti jyrkästi ja myös myöhemmät Evangin tiedot jäivät piiloon.²⁵⁰

Myös Ruotsissa oli kesäkuussa 1963, Pohjolan suunnitelmien päästyä juuri alulle, läntisiä sotilaspiirejä kuohuttanut vakoilutapaus. Ruotsalainen ilmavoimien eversti Stig Wennerström jäi kiinni pitkäaikaisesta vakoilusta Neuvostoliiton sotilastiedustelu GRU:n hyväksi. Wennerström oli toiminut sotilasasiamiehenä Moskovassa ja Washingtonissa sekä korkeissa viroissa Ruotsin armeijassa ja ulkoministeriössä. Wennerström omasi laajat kontaktit läntisissä diplomaatti ja sotilasasiamiespiireissä, joita hän käytti hyväkseen vakoilussa. Vakoilu kohdistui Ruotsin lisäksi Yhdysvaltoihin ja muihin Nato-maihin jatkuen yhteensä 15 vuotta. Vakoilun luonteesta johtuen Ruotsi teki läheistä yhteistyötä Yhdysvaltojen ja Britannian kanssa vakoilutapausten selvittämiseksi, mutta Wennerströmin vakoilun laajuus, jopa 30 000 dokumenttia, aiheutti vakavaa haittaa lännelle.²⁵¹ Suomen sotilastiedustelussa ymmärrettiin Wennerströmin vakoilun kohdistuneen lähinnä länteen ja Nattoon, mutta mahdolliset Suomea koskevat vuodetut tiedot haluttiin myös kartoittaa, joten asiaa pidettiin esillä lähinnä Lars Heinrichsin toimesta Tukholmassa.²⁵² Ruotsalaiset myös lupasivat informoida tutkimuksensa tuloksista Suomea koskevat osiot

²⁴⁷ Raimo Heiskanen Fredrik Bull-Hansenille 9.8.1977. Kansio 6, Raimo Heiskasen arkisto, KA.

²⁴⁸ Fredrik Bull-Hansen Raimo Heiskaselle 13.9.1977. Kansio 6, Raimo Heiskasen arkisto, KA.

²⁴⁹ HS 31.7.1977; HS 11.8.1977; HS 25.5.1978.

²⁵⁰ HS 15.5.1978.

²⁵¹ Widen 2006, 931–953. Wennerström raportoi myös kriisien yhteydessä lännen reaktioista sekä tunnelmista. Kenties vakoilusta ei ollut pelkästään haittaa, sillä Kuuban ohjuskriisin yhteydessä hän raportoi amerikkalaisten valmiudesta mennä loppuun asti.

²⁵² Lars Heinrichs Lauri Sutelalle 2.7.1963 ja 21.8.1963; Lauri Sutela Lars Heinrichsille 30.10.1963. Kotelo 29, Raimo Heiskasen arkisto, KA

ja sama järjestelmä ulotettiin kaikkiin maihin, joita koskevia vuotoja löydettiin.²⁵³ Carl Erik Almgren totesi lopulta vuoden 1963 lopulla Aatos Maunulalle, että haurautumia Suomeen ei oltu löydetty, lukuun ottamatta Wennerströmin toimeksiantajan tapaamista Suomen maaperällä.²⁵⁴

Myöhemmin paljastui kuitenkin, että Wennerströmin vakoilutapauksesta oli kuin olikin kytköksiä myös Suomeen, sillä Wennertström oli paljastanut Neuvostoliittoon Suomen ja Ruotsin käyvän keskustelua Draken-hävittäjistä 1961.²⁵⁵ Heinrichs arveli Wenneströmillä olleen osuutta asiaan, kun Suomen ensimmäinen hankintayritys ”torpedoitiin”.²⁵⁶ Puolustusministeriössä oli vuoden 1961 alussa asetettu puoltamaan Drakenien hankintoja. Kenraaliluutnantti Adolf Ehrnrooth matkusti kolme kertaa Ruotsiin edistämään hankintoja ja näissä keskusteluissa myös Wennerström oli ollut mukana.²⁵⁷ Ruotsissa asetettiin puoltamaan Drakenien myymistä Suomelle ja Maunula esitti puoltavan kannanottonsa Kekkoselle helmikuussa 1962.²⁵⁸ Noottikriisin jälkimainingeissa Suomen hankinnat tuli Kekkonen mukaan painottaa kuitenkin itään ja Drakenien myyntiehdotus jäi vaille toimenpiteitä.²⁵⁹ Heinrichs kommentti hankkeen kaatumisesta liitti Kekkonen idänsuhteet syyksi siihen, että ruotsalaisten hävittäjien sijaan ne hankittiinkin Neuvostoliitosta. Wenneström oli vuotanut asian Neuvostoliittoon, josta oli taivuteltu Kekkonen sitä vastaan. Jos pohjoismaisissa suhteissa meinattiin saada jotain aikaan, piti ne salata sekä lehdistöltä, Neuvostoliitolta että Kekkoselta.

Säröä Suomen ja Ruotsin yhteistyöhön aiheuttikin epäluottamus suomalaisen politiikkaan. Esimerkiksi Tukholmaan lähettilääksi siirtyneet Eero A. Wuoren käytös aiheutti paheksuntaa, sillä hän oli erään koston illallisen aikana puheillaan saanut Almgrenin vaimon itkemään ja pöytäpuheessaan valistanut ruotsalaisia siitä, miten Neuvostoliiton kansalaisiin tulisi suhtautua.²⁶⁰ Ruotsin puolustusvoimien komentaja Torsten Rapp oli kehottanut Wuorta pyytämään anteeksi rouva Almgrenilta. Anteeksipyyntöä ei herunut, vaan Wuori totesi Rappille: ”naisille pitää olla ilkeä,

²⁵³ Lars Heinrichs Lauri Sutelalle 29.8.1963 (kirje päivätty 19.8.1968). Kotelo 29, Raimo Heiskasen arkisto, KA; Widen 2006, 939, 952.

²⁵⁴ Muistio keskustelusta kenr Almgrenin kanssa 1.12.1963, Aatos Maunula 2.12.1963. T23601, F 5 sal, PEA.

²⁵⁵ Lars Heinrichs Aatos Maunulalle 21.9.1964. 3 sal, T22595, PEA.

²⁵⁶ Lars Heinrichs Aatos Maunulalle 29.9.1964. 3 sal, T22595, PEA.

²⁵⁷ PM Draken hävittäjäkoneiden Ruotsiin suoritettujen tiedustelujen ja yhteydenotot. Puolustusneuvosto 5.3.1963; Ev Wennerströmin kuulusteluja (sivu Ruotsissa suoritettujen kuulustelujen pöytäkirjasta, jossa Suomea koskeva osuus), Aatos Maunulalle 11.6.1964. 3 sal, T22595, PEA.

²⁵⁸ Aatos Maunula Urho Kekkoselle 3.2.1962. Vuosikirja 1962, UKA.

²⁵⁹ Salminen 1995, 111.

²⁶⁰ Lisätietoja keskusteluistani kenr Almgrenin kanssa Tukholmassa 29.5.1964, Aatos Maunula 10.6.1964. 3 sal, T22595, PEA.

niin ne tulevat yöllä käymään.”²⁶¹ Sinänsä pieni ja merkityksetön tapaus heijastelee omalla tavallaan laajempaa ongelmaa, joka ajatuksessa Pohjolan yhteenliittymässä oli. Heinrichs sai useammalta taholta kuulla, että Ruotsissa luotettiin täysin suomalaisiin sotilaisiin, mutta poliitikkojen kanssa oli niin ja näin.²⁶²

Yhteistoiminnan logiikka

Suunnitelmat Suomen, Ruotsin ja Norjan välillä kuitenkin jatkuivat, vaikka vuotojen vaara oli ilmeinen. Heinrichsin mukaan Suomella oli varsin hyvä asema Pohjolan yhteistyösuunnitelmien lähdettyä liikkeelle. Walter Horn oli ajankohtaistanut 1950-luvun puolivälissä vanhan erityisesti Ruotsissa ja ruotsalaisissa upseeripiireissä kannatusta herättäneen ajatuksen Pohjolan puolustusliitosta. Ruotsin kannalta katsottuna suomalaiset olivat nyt vastanneet kauan sitten tehtyyn vetoomukseen ja näin ollen Suomen lähtökohta ruotsalaisiin nähden oli varsin edullinen. Norjan näkökohdasta suomalaiset olivat nyt aloitteen tekijöitä, mutta myös Norjassa asenneilmasto oli suopea pohjoismaiselle yhteistyölle.²⁶³ Heinrichsin mukaan puheissa Naton heikosta pohjoissiivestä oli reaalinen tausta ja Norjan ohella myös Tanska halusi etäännyttää itseään Naton kovasta ytimestä kohti pohjoismaisuutta.²⁶⁴ Tämä selitti pitkälti myös näiden maiden halun pohjoismaiseen yhteistoimintaan. Samalla tapaa kuin Norjassa myös Tanskan sotilastiedustelussa toivottiin henkilökohtaisia kontakteja Suomen sotilastiedusteluun ja pääesikuntaan.²⁶⁵

Ruotsi käytti Suomen asemaa argumenttina ja syynä sille miksi Ruotsi ei virallisesti liittynyt Natoon, mutta myös Norjassa ja Tanskassa vallitsi jäsenyydestä huolimatta samanlaista ajattelua, joka ilmeni etäisyyden ottamisena Naton kovaan sotilaalliseen ytimeen. Norjassa ja Tanskassa oltiin vastahakoisia ottamaan Naton tukikohtia sekä ydinaseita maaperälleen. Kun Yhdysvallat ja Britannia ajattelivat Neuvostoliiton uhkaa yleismaailmallisen patoamisen ja pelotevaikutteen kautta (*deterrence*), Pohjoismaissa alueellista turvallisuutta lähestyttiin enemmän Pohjolan tasapainon kautta, jota ei saanut järkyttää (*reassurance*).²⁶⁶ Tämä kannusti Pohjolan väliseen yhteistyöhön rauhan aikana. Mahdollisen sotilaallisen uhan konkretisoituessa Pohjola nähtiin puolestaan Ruotsissa, Norjassa ja Tanskassa kokonaisuutena, jota tuli puolustaa sekä pohjoismaisen yhteistyön että Naton avustuksella. Jotta suunniteltu yhteistyö sodan kynnyksellä toimisi, piti sen pelisäännöt sopia rauhan aikana

²⁶¹ Lars Heinrichs Aatos Maunulalle 12.6.1964. 3 sal, T22595, PEA.

²⁶² Lars Heinrichs Aatos Maunulalle 11.1.1965. 3 sal, T22595, PEA.

²⁶³ Lars Heinrichs Lauri Sutelalle 30.1.1963. Kotelo 29, Raimo Heiskasen arkisto, KA.

²⁶⁴ Lars Heinrichs Lauri Sutelalle 7.11.1963. Kotelo 29, Raimo Heiskasen arkisto, KA.

²⁶⁵ Lars Heinrichs Lauri Sutelalle 6.5.1963 ja 29.8.1963 (kirje merkitty 19.8.1963, mutta jatkettu myöhemmin). Kotelo 29, Raimo Heiskasen arkisto, KA.

²⁶⁶ Petersson 2012, 223–224.

salaisesti Pohjolan tasapainoa järkyttämättä. Tässä Suomella oli myös oma osansa pelattavana Neuvostoliiton ensimmäisenä etuvartiona, kunhan Suomi ei antautuisi liian syvään yhteistyöhön YYA-sopimuksen puitteissa.

Heinrichs, Schancken ja Grafström, joka vielä tässä vaiheessa toimi Ruotsin yhteysmiehenä, suunnittelivat tammikuun lopulla työjärjestystä ja ensimmäinen varsinainen tapaaminen sovittiin maaliskuuksi 1963. Ennen ensimmäistä kokoontumista jokainen sai tehtäväkseen selvittää eräitä Pohjolan yhteistoimintaan liittyviä näkökohtia, joiden pohjalta puolustusvoimien välistä yhteistoimintaa voitiin ryhtyä hahmottelemaan. Grafströmin tehtäväksi tuli tehdä selkoa vuoden 1948 Pohjolan puolustusliittoa koskeneiden suunnitelmien pohjalta siitä materiaalista, joka jo oli olemassa ”Pohjolan yhteenliittymistä koskevassa asiassa”.²⁶⁷ Vuonna 1948 Ruotsi, Norja ja Tanska suunnittelivat Pohjolan puolustusliittoa, joka kuitenkin kaatui Norjan ja Tanskan liittyttyä Natoon. Nato-jäsenyydestä huolimatta Norjan, Tanskan ja Ruotsin välille syntyi tiivis puolustus- ja tiedusteluyhteistyö, johon myös Yhdysvallat ja Iso-Britannia omalta osaltaan sitoutuivat.²⁶⁸

Tätä Ruotsin puolueettomuuden varjoissa tapahtunutta länsiyhteistyötä ja sen loigikkaa on tutkittu Ruotsissa varsin paljon. Virallisen puolueettomuuspoliittisen komitean selvitystyönä syntynyttä *Om kriget kommit..* -tutkimusta (1994) edelsi vuonna 1992 tehty poliittinen päätös perustaa komitea ja antaa tutkijoille pääsy archiveihin.²⁶⁹ Samaan aikaan Suomessa Ruotsista lähteneisiin huhuihin tiedusteluyhteistyöstä suhtauduttiin täysin eri tavalla ja puolustusministeri Elisabeth Rehn kielsi vuonna 1992 Suomen ja Ruotsin välillä olleen salaista yhteistyötä. Rehn painotti lausumaansa toteamalla, että jos yhteistyötä oli ollut niin joko hänen tai asiaa hänen valtuuttamanaan tutkineiden henkilöiden tulisi erota.²⁷⁰

²⁶⁷ Lars Heinrichs Lauri Sutelalle 29.1.1963. Kotelo 29, Raimo Heiskasen arkisto, KA.

²⁶⁸ Esim. Dalsjö 2006, 145–159.

²⁶⁹ SOU 1994:11, 3–4.

²⁷⁰ HS 14.9.1992. Rehn oli teetättänyt selvityksen, jossa tutkittiin silloin ilmoille tulleita väitteitä ruotsalaisten ja suomalaisten yhteistyöstä salaisen vastarintaliikkeen luomiseksi Neuvostoliiton miehityksen varalle. Rehnin mukaan selvityksen tuloksena oli, ettei Suomi ollut harjoittanut salaista yhteistyötä Ruotsin kanssa. Myös puolustusministeriö ja ulkoministeriö kielsivät tiedusteluyhteyden Ruotsiin. Ulkoministeri Paavo Väyrynen totesi julkisuudessa olevan ilmeisesti liian pitkälle meneviä tulkintoja siitä, millaista yhteydenpito on ollut. Puolustusministeriöstä korostettiin puolestaan, että ”Suomen puolustusvoimien tiedustelu palvelee vain sitä itseään. Tiedustelutietojen vaihtoa vieraiden valtioiden kanssa ei harjoiteta.” Eduskunnan puolustusvaliokunta pyysi asiasta selvitystä ja valiokunnan kuultavaksi tulivat Rehnin lisäksi puolustusministeriöstä kenraalimajuri Pertti Nykänen ja pääesikunnan tiedustelupäällikkö Yrjö Viitasaari. Valiokunnan puheenjohtaja Kalevi Lammisen mukaan kaikki kolme pitivät yhteistyöväitteitä perusteettomina ja Nykänen kertoi valiokuntalaisille, että tärkeille ruotsalaisvieraille kerrottiin ”enimmäkseen sanomalehdistä kerättävissä olevia tietoja”. kts. HS HS 15.9.1992, HS 18.9.1992.

Myöhemmin Suomen ja Ruotsin välisestä yhteistyöstä on löytynyt kuitenkin merkkejä, samoin kuin erityisesti sotilastiedustelun suhteista myös muihin Pohjoismaihin. Nämä löydökset ovat ennen kaikkea viitanneet epäviralliseen paikallistason yhteistyöhön, tiedustelupäälliköiden välisiin keskusteluihin ja korkean tason epävirallisiin tapaamisiin.²⁷¹ Ruotsalaiset Mikael Holmström ja Sten Ekman ovat löytäneet merkkejä ajoittain tiiviistäkin hiljaisesta yhteistyöstä Suomen ja Ruotsin välillä,²⁷² mutta yhteistyön luonne, sen alkaminen sekä toimintatavat ovat kuitenkin jääneet piiloon. Koko kuvaa ei ole edelleenkään mahdollista muodostaa saatavissa olevista lähteistä, mutta nämä osa-alueet saavat merkittävän valaistuksen pääesikunnan ja Raimo Heiskasen arkistoaineistoista. Ennen kaikkea Suomen puolustusvoimat on jäänyt aikaisemmissa tutkimuksissa lähes kokonaan Pohjolan suuremman kuvion ulkopuolelle, jonka muodostivat Ruotsin, Norjan, Tanskan, Yhdysvaltojen ja Ison-Britannian välinen tiivis yhteistyö ja suunnitelmat sodan varalle.

Ruotsissa juuri puolueettomuuspoliittisen komitean löydöksiä oli, että vuonna 1948 suunniteltu Pohjolan puolustusliitto oli alkupiste Ruotsin, Norjan ja Tanskan väliselle yhteistyölle. Alkuun Pohjolan puolustusliittoa suunniteltaessa syntynyt yhteistoiminta Ruotsin, Norjan ja Tanskan välille kehittyi Naton perustamisen jälkeen vuonna 1949 suorien kahdenvälisen suhteiden varaan. Ruotsalaiset muodostivat sodan aikana Norjaan ja Tanskaan lähetettäviä eri puolustushaarojen yhteistoimintaryhmiä ja rauhan aikana käytännön kontaktit tapahtuvat sotilasasiamiesten välityksellä, joita täydensivät yhteydet rajan alueellisten johtajien välillä.²⁷³ Yhteistoiminnan logiikkaa oli siis täysin sama Suomea puolustusvoimien tullessa mukaan kuvioon. Myös toimijat olivat osittain samoja erityisesti Almgrenin ollessa kaikissa suunnitelmissa aktiivisena puuhamiehenä Ruotsin puolustusvoimain komentaja Torsten Rappin seurattessa suunnitelmien edistymistä taustalla.²⁷⁴

Tammikuussa 1963 Anders Grafström sai tehtäväkseen selvittää vuoden 1948 suunnitelmat skandinaavisesta puolustusliitosta, jotka otettiin näin myös Suomen, Ruotsin ja Norjan välisten suunnitelmien pohjaksi. Heinrichin mukaan tämä antaisi suomalaisille mahdollisuuden perehtyä sekä Ruotsin että Norjan tavoitteisiin ja niiden motiiveihin. Schanchen tehtäväksi tuli selvittää maiden väliseen ”standardisointiin” liittyvät näkökohdat, joka puolestaan Heinrichin mukaan selittäisi samalla Norjan aivoituksia. Heinrichsin tehtävänä oli kartoittaa Ruotsissa asuvat suomalaiset reserviläiset, jota hän piti muuten tähdellisenä. Heinrichs totesi vielä, että kaikille kysymyksille oli yhteistä se, että ne antaisivat hengähdysaikaa ennen ensimmäistä varsinaista tapaamista. Schanchen mukaan työryhmän varsinaisena tavoitteena olisi ”määrittää ne

²⁷¹ Esim. Suominen 2012, 264–272; Salminen 1995, 237–245, 299–305.

²⁷² Holmström 2012, 163–188; Ekman 2018, passim.

²⁷³ SOU 1994:11, 149–159, 203–215; Dalsjö 2006, 146–154, 178–184, 191–192.

²⁷⁴ Dalsjö 2006, 178–179.

kysymykset, jotka saattaisivat helpottaa yhteistoimintaa sellaisessa tapauksessa, että Norja, Ruotsi ja Suomi sa-tapauksessa [sodan ajan tapauksessa / sotatapauksessa] tai tietyn maailmanpoliittisen tilanteen syntyessä joutuisivat toimimaan yhdessä”. Schanche jatkoi vielä: ”eräänä tarkoituksena voi olla, että tuollaisen maailmanpoliittisen tilanteen syntyessä meillä on aineisto, jonka avulla poliittiselle johdolle kussakin maassa voidaan todistaa Pohjoismaisen yhteenliittymisen välttämättömyys.”²⁷⁵

Työryhmän valitsemat aihealueet ovat pitkälti samoja, joiden pohjalta Ruotsi, Norja ja Tanska tekivät salaista sotilaallista yhteistyötä, ja joiden pohjalta Ruotsi liittyi Naton sotilaallisiin rakenteisiin ja suunnitelmiin Pohjolassa säilyttäen kuitenkin rauhan ajan puolueettomuuspolitiikkansa. Tämä kuvio vaati pitkälle vietyä standardisointia, minkä takia Ruotsissa muun muassa valmisteltiin joitain lentokenttä otamaan vastaan raskaita pommikoneita lännestä, standardisoitu yhteydenpitoa ja valmisteltu merivoimien yhteistoimintaa. Ruotsin, Norjan ja Tanskan ilmavoimilla oli erityisen tiiviit suhteet ja yhteiset salaiset suunnitelmat maiden ilmapuolustuksen yhdistämiseksi Neuvostoliiton hyökkäyksen alla. Toinen läheinen yhteistyösektori oli rauhanajan tiedustelu, jossa jokaisella maalla oli omat erityisosaamisalueet: Tanskalla DDR, Puola ja eteläinen Itämeri; Ruotsilla Suomi, läntinen Neuvostoliitto ja Baltia; Norjalla luoteinen Neuvostoliitto ja erityisesti Murmanskin sotilaskohteet.²⁷⁶

Yhteistyön kehittyminen oli ottanut aikaa. Vuonna 1949 Ruotsin, Norjan ja Tanskan välillä oli päädytty 11 kohdan listaan kehitettävistä aloista, jotka antavat viitteitä yhteistoiminnan suuntaviivoista Pohjolassa. Lista yhteistoiminnasta sisälsi yhteiset menettelytavat, koodiston ja salakielen maiden väliseen kommunikointiin, ilmavalvonnan koordinoinnin, maavoimien yhteistyön neljällä alueella Ruotsin ja Norjan rajalla, merivoimien välisen yhteistyön Itämerellä, sekä terminologian ja menettelytapojen yhdenmukaistamisen maiden välillä. Yhteistyön edetessä erityisesti Norjan ja Ruotsin ilmavoimien välinen yhteistyö tiivistyi mahdollistaen sota-ajan integroitumisen. Samalla Naton suuret sotilasmaat Yhdysvallat ja Iso-Britannia liittyi näihin suunnitelmiin. Jos Ruotsin, Norjan ja Tanskan välinen yhteistyö sai muotonsa 1950-luvun alkupuolella saaden tämän jälkeen aina tarpeen vaatiessa päivitystä, niin sotilaallinen yhteistyö erityisesti Yhdysvaltojen kanssa koki tätä yhteistyötä tutkineen Robert Dalsjön mukaan varsinaisen muodonmuutoksen vuosien 1954–1966 välisenä aikana. Tällöin sota-ajan yhteistyö ilma- ja merivoimien välillä varmistettiin ja Ruotsi sai todennäköisesti myös tiedon pääsystään Yhdysvaltojen ydinsateenvarjon piiriin, jolloin Ruotsi saattoi luopua oman ydinaseen kehittelystä.²⁷⁷ Tämä oli se laajempi sotilaallinen kuvio Pohjoismaissa, jonka piiriin Suomen puolustusvoimat oli astumassa.

²⁷⁵ Lars Heinrichs Lauri Sutelalle 29.1.1963. Kotelo 29, Raimo Heiskasen arkisto, KA.

²⁷⁶ Petersson 2012, 224–225.

²⁷⁷ Dalsjö 2006, 16–151, 159–160.

Risto Hyvärisen, joka työskenteli sotilastiedustelun tehtävien parissa ennen siirtymistään ulkoministeriöön, laati vuonna 1962 muistion Fennoskandian puolueettomuudesta. Muistiossa puolueeton Pohjola nähtiin positiivisena tavoitteena, jota ei kuitenkaan olisi mahdollista saavuttaa ilman asialle otollista kansainvälistä tilannetta. Tämä kansainvälinen tilanne voisi Hyvärisen mukaan syntyä kylmän sodan liennytyksestä, ei kiristymisestä.²⁷⁸ Sodan uhka voisi puolestaan olla sen kaltainen tilanne, jossa valmiit suunnitelmat jonkinlaiselle Pohjolan puolustusliitolle voisivat olla tarpeen. Ruotsin kylmän sodan strategisessa ajattelussa nämä kaksi toimintalinjaa yhdistyivät. Ruotsin puolustusajattelussa merkittävää oli mahdollisimman pitkä pysyttelemine neutraalina valtiona, jolloin Ruotsi voisi välttää maan joutumisen ydinsodan kohdealueeksi. Ruotsissa ei uskottu, että sotaa voitaisiin kokonaan välttää, mutta pysyttelyminen sotatoimien ulkopuolella konfliktin alussa mahdollistaisi myös lännen apujoukkojen ryhmittymisen Ruotsin avuksi.²⁷⁹ Suomen saaminen muiden pohjoismaiden tueksi suoran Neuvostoliiton sotilaallisen hyökkäyksen alla oli näiden tavoitteiden kannalta tärkeää.

Aatos Maunula kirjasi syyskuussa 1963 päiväkirjaansa Norjan-sotilasasiamies everstiluutnantti Esko Rauniolta saatuja tietoja, joiden mukaan Norjassa oli perustettu työryhmä, jonka tarkoituksena oli tehdä tutkielma Pohjoismaiden puolueettomuudesta ja puolustusliitosta. Rainion käsityksenä oli, ettei reaalaisia mahdollisuuksia onnistumiseen ollut kuitenkaan olemassa. Norja ei voinut irrota Natosta, koska sen apu oli suurempaa kuin yhdistyneen Pohjolan. Ruotsille puolestaan koituisi vain suuria velvoitteita ja nykytilanne, jossa Suomi oli suojana ilman, että sen maksoi Ruotsille mitään, oli parempi. Suomi puolestaan ei voisi irrota YYA-sopimuksesta, paitsi sillä edellytyksellä, että Pohjola orientoituisi itään, joka olisi taas Neuvostoliiton riemuvoitto. Maunulan kirjasi Rainion käsityksiin liittyen mielenkiintoisen ajatuksen Suomen ja Pohjolan suhteesta, joka asetti Pohjolan yhteenliittymän tarkoituksenmukaisuuden kyseenalaiseksi, mutta tuki yhteistä ja salaista suunnittelua sodan varalle. Tämän mukaan Naton pohjoinen voimaryhmä oli itseasiassa myös Suomen henkivakuutus, jos Suomi joutuisi Neuvostoliiton taholta uhatuksi. Yhdysvaltain lähetystön virkamies oli todennut suoraan Rainiolle, että ”Naton itäraja oli virallisesti Norjassa, mutta todellisuudessa paljon idempänä” antaen näin epäsuorasti ymmärtää Naton ja Ruotsin suhteen kriisin koittaessa.²⁸⁰ Myös Suomessa uskottiin ja ymmärrettiin, että Ruotsi tulisi liittymään Natoon, jos Neuvostoliitto kiristäisi

²⁷⁸ Pohjolan puolueettomuuskysymys, päivämätön (merkintä: N:lle 20.3.1962) ja nimeämätön muistio. Kotelo 4, Raimo Heiskasen arkisto, KA; Salminen 1995, 240 ja tähän liittyvä nootti nro 194, 256. Salmisella on tekstissä väärä vuosi 1963, mutta nootissa oikea 1962. Muistion tekijäksi mainitaan Risto Hyvärinen ja päivämääräksi 14.3.1962.

²⁷⁹ Dalsjö 2014, 187–194.

²⁸⁰ Maunulan pvk 8.10.1963. 1 sal, T22595, PEA.

otetaan Suomesta.²⁸¹ Tämä automaatio toimi tässä ajattelussa Suomen henkivakuutuksena, sillä Pohjola olisi yhteenliittymänkin jälkeen niin heikko, että se orientoituisi jompaankumpaan suuntaan. Maunula kirjoitti päiväkirjaansa: ”tiedetään mikä suunta se on – tämä ei käy.” Parasta olisikin ”meidän oma puolueettomuuslinjamme”, niin että ”Naton henkivakuutus myös säilyisi Pohjolassa”.²⁸²

Pohjolan puolustuksen ja rauhanturvaamisen epäpyhä liitto

Samaan aikaan salaisten suunnitelmien kanssa Pohjoismaat suunnittelivat kuitenkin myös julkisesti yhteispohjoismaista sotilaallista hanketta, nimittäin valmiusjoukkoja YK:n rauhanturvaamisoperaatioiden käyttöön. Näihin valmisteluihin myös Suomi oli pikkuhiljaa kevään 1963 aikana lähdössä mukaan. Suomen edustajaksi loka-kuussa pidettyyn valmiusjoukkoja suunnittelevaan yhteispohjoismaiseen kokoukseen Osloon meni Lars Heinrichs, jolla oli näin ensikäden yhteys sekä Pohjolan puolustussuunnitelmiin että Pohjoismaiden valmiusjoukkoihin.²⁸³ Hänen ajatuksissaan nämä myös yhdistyivät tukemaan toisiaan. Heinrichs suositteli jo heinäkuussa Maunulalle ja Sutelalle Suomen osallistumista valmiusjoukkohankkeeseen, ”koska se tarjoaisi meille konkreettisia mahdollisuuksia pohjoismaiseen yhteistoimintaan sotilaallisellakin sektorilla.”²⁸⁴ Tätä ennen toukokuussa Max Jakobsonin uudessa ehdotuksessa valmiusjoukkohankkeeseen mukaan lähtemisestä oli pelkästä siviilipuolen katastrofin torjunnasta siirrytty sotilaalliseen rauhanturvaamiseen. Puolustusvoimien positiivinen kanta sotilaalliseen toimintaan edesauttoi varmasti tätä siirtymää sotilaalliseen valmiusjoukkoon. Poliittisessa mielessä Suomen sotilaallisen osallistumisen mahdollisti Ruotsin toive pitää eri maiden joukko-osastot erillisinä, jolloin

²⁸¹ Lars Heinrichs lähetti tarkastusosaston päällikölle (Lauri Sutela) kirjeen Ruotsissa julkaistusta lehtikirjoituksesta, jossa Ruotsin puolustusministeri olisi Tukholman yliopistossa järjestetyssä väittelyssä todennut Ruotsin pysyvän puolueettomana, vaikka Neuvostoliitto miehittäisi Suomen. Heinrichsin mukaan Sakari Tuomioja ja Max Jakobson olivat asian takia yhteydessä Ruotsin ulkoministeriöön. Heinrichs kirjoitti myös, että hänen oma käsityksensä Ruotsin reagoinnista oli täysin erilainen. Ilmeisesti Maunula kirjoitti kirjeen kopion reunaan, että Svenska Dagbladetin juttu oli virheellinen. Reaktiot kertovat kuitenkin asian merkityksestä. Lars Heinrichs Lauri Sutelalle 21.11.1963. 3 sal, T22595, PEA.

²⁸² Maunulan pvk 8.10.1963. 1 sal, T22595, PEA. Päiväkirjan kontekstista ei täysin selviä oliko tämä ajatus Maunulan oma, vai tuliko se suoraan Rainion kirjeestä Maunulalle. Joka tapauksessa se asetti Pohjolan yhteenliittymän tarkoituksenmukaisuuden kyseenalaiseksi.

²⁸³ Lauri Sutela Lars Heinrichsille 18.9.1963. Kotelo 29, Raimo Heiskasen arkisto, KA

²⁸⁴ Lars Heinrichs Lauri Sutelalle 2.7.1963. Kotelo 29, Raimo Heiskasen arkisto, KA. Heinrichs kertoo lähettäneensä kirjeen Sutelan poissaollessa Maunulalle, jossa oli esittänyt mainitun näkökohdan valmiusjoukoista. Itse kirjettä ei löydy Maunulan kokoelmasta.

julkisesti Suomen ja Ruotsin ei tarvinnut osallistua esikuntatyöskentelyyn yhdessä kahden Nato-maan kanssa.²⁸⁵

Erillisistä kansallisista valmiusjoukoista huolimatta Oslon valmistavassa kokouksessa päätettiin yhdistää esikuntaupseerien valmennuskoulutus ja antaa se norjalaisien ja tanskalaisten upseerien hoidettavaksi niin, että itse kurssi järjestettäisiin Ruotsissa. Syynä tälle oli se, että kansainvälisen esikunnan oletettiin noudattavan samoja menetelmiä kuin Nato-esikunnat ja norjalaisilla sekä tanskalaisilla oli tästä kokemusta. Sen sijaan Ruotsi olisi Suomelle helpompi paikka ottaa osaa näihin koulutuksiin. Heinrichs totesi Pohjoismaisille virkaveljilleen valmennuskurssin olevan tarpeellinen. Suomessa Heinrichsin ja Raunion laatiman kokousmuistion reunaan merkinnän tehnyt pääesikunnan järjestelyosaston osastopäällikkö eversti Ville-Poju Somerkari siunasi järjestelyn myös suomalaisten osalta ja ensimmäiset suomalaiset kurssilaiset, everstiluutnantti Uolevi Koskenpalo ja majuri Reino Raitasaari, lähtivät huhti-toukokuussa 1965 Ruotsissa järjestetylle ensimmäiselle yhteispohjoismaiselle YK-kurssille. Rauhanturvaamisen kautta tehtävä tekninen yhteistyö pääsi heti alkuun paljon syvemmäksi kuin poliittiseksi mielletty kanssakäyminen esimerkiksi puolustusministerien välillä. Pohjoismaisten puolustusministerien tapaamiseen Suomen puolustusministerillä ei ollut asiaa ennen vuotta 1967, jolloin Sulo Suorttanen osallistui ensimmäisenä suomalaisensa puolustusministerinä tapaamiseen. Kekkonen totesi vielä vuonna 1965, kuullessaan suurlähettiläs P. K. Tarjanteen selitelleen Suomen puolustusministerin poissaoloa Arvo Pentin kielitaidottomuudelle, että Ruotsin kanssa voitaisiin pitää kokouksia, kun taas Nato-maiden kanssa ei.

”Tarjanteen pitää tämä asia selvittää, ettei hän yrittele selitellä kielitaidon puutteella sitä, että Suomi ei voi olla sotilaallisessa yhteistyössä NATO-maiden sotilasviranomaisten yhteistyökokouksissa. On se kumma, miten tuo ”puolueettomuus” käsitetään. NATO:on voi mennä, mutta mikä poru nousisi, jos Varsovan liitto vaatisi samaa.”²⁸⁶

Vuoden 1963 kesään mennessä Pohjolan suunnitelmissa oli päästy Heinrichsin sanoin normaaleihin uomiinsa ja ”rivissäjärjestys” oli palautettu. Suomalaisilla ei ollut kiire asian suhteen ja Sutela peräänkuulutti myös Heinrichsiltä malttia asiassa.²⁸⁷ Marraskuussa 1963 Heinrichs totesi Sutelalle, ettei kolmioasiassa ole kuulunut vielä kukaan uutta, mutta Suomella oli asiassa ”niin hyvä asema, että meidän kannattaa katsella ja

²⁸⁵ Midtgaard 2009, 58–61.

²⁸⁶ Suomi 1994, 310. Juhani Suomen kirjaama lainaus alun perin Urho Kekkosen Ahti Karjalaiselle kirjoittamasta viestistä. Kts. nootti 7, s. 616.

²⁸⁷ Lauri Sutela Lars Heinrichsille 20.12.1962, 7.2.1963. Kotelo 29, Raimo Heiskasen arkisto, KA.

odottaa.”²⁸⁸ Ruotsalaiset eivät olleet nimenneet vuoden 1963 loppuun mennessä uutta yhteysmiestä Grafströmin tilalle ja asia oli muutenkin odottavalla kannalla. Karl Erik Almgren vieraili kuitenkin Suomessa marras-joulukuun vaihteessa ja heti uudestaan maaliskuussa 1964, jolloin Pohjolan asiasta oli mahdollista keskustella suoraan johdon tasolla. Maunula valmisteli kysymyksiä ja aiheita keskustelua varten, joka käytiin joulukuun ensimmäisenä päivänä 1963. Maunula halusi tietää oliko Ruotsi valmiina asettamaan edustajan ”suppeaan neuvotteluelimeen”, jossa Suomelta oli jo Heinrichs ja Norjalta Schanche, ja oliko Almgren ajatellut keskustelujen aloittamisen ajankohtaa sekä oliko laadittu suunnitelmaa keskusteltavista aiheista.²⁸⁹

Maunula halusi itse todeta Almgrenille asian taustan olevan Pohjoismaissa painottaakseen, ettei sitä ollut syötetty Neuvostoliitosta. Maunulan mukaan Suomen sotilasjohto tuki ajatusta, mutta se ei omin päin tehnyt sotilaallista suunnittelua Suomessa. Yhteydenpito Suomen, Ruotsin ja Norjan välisessä puolustus suunnittelussa tulisi myös jatkossa tapahtumaan sotilasasiamiesten ja sotilastiedustelun kautta, ja Lars Heinrichsillä oli erikoisvaltuus hoitaa asiaa Suomen puolesta. Avoimia kysymyksiä oli tässä vaiheessa paljon. Ketkä ovat hankkeen takana ja mikä sen lopullinen tavoite on. Oliko todellisia onnistumisen mahdollisuuksia ja olisiko Pohjolan yhteistyymä lopulta edes edullinen vaihtoehto? Miten yhteistoiminta ja yhteydenpito salataan ja oliko lopulta kyse vain tiedusteluyhteistyöstä?²⁹⁰

Yhteistyön eteenpäin saattamiseksi oli kuitenkin olemassa myös useita vähemmän vaarallisia alueita, kuten normaalien vierailujen, yhteistyön ja kaupan lisääminen. Vaarattomiin osa-alueisiin kuului myös YK-joukot, jotka jälleen liitettiin Pohjola-asiaan. Maunula valmistautuikin keskustelemaan Almgrenin kanssa Pohjolan yhteistyön yhteydessä myös valmisteilla olevasta YK-pataljoonasta, joka olisi valmis syksyllä 1964.²⁹¹ Vaikka Suomi erityisesti Neuvostoliittoon päin painotti oman joukko-osaston itsenäisyyttä, oli suunnitelma lähtenyt nimenomaan yhteispohjoismaisena hankkeena ja vaikka yhteistä pohjoismaista esikuntaa ei muodostettukaan, niin tietty standardisointi ja yhteydenpito olivat tarpeen.²⁹² Ulkoministeriössä joukkojen muodostamisessa oli annettu ohjeeksi ottaa mallia Ruotsista, joten se sopi

²⁸⁸ Lars Heinrichs Lauri Sutelalle 6.11.1963. Kotelo 29, Raimo Heiskasen arkisto, KA.

²⁸⁹ Kysymyksiä, jotka voivat tulla esille YE:n päällikön keskustellessa Almgrenin kanssa, Pääesikunta 4.11.1963. 3 sal, T22595, PEA.

²⁹⁰ Muistio (n:o 1) (käsin kirjoitettu pienille muistilehden vihoille ilmeisesti itseä varten), 1.12.1963. 3 sal, T22595, PEA.

²⁹¹ Muistio (n:o 2) (Samoin kuin muistio n:o 1, tämäkin on käsin kirjoitettu pienelle muistion lehdelle), 1.12.1963. 3 sal, T22595, PEA.

²⁹² Suomen joukko-osaston itsenäisyyden korostamisesta Neuvostoliittoon kts. luku ”Idän ja lännen puristuksissa”. Asia oli ilmeisen herkkä, sillä Svenska Dagbladetin uutisoidessa ”yhteisestä” pohjoismaisesta YK-valmiusjoukosta otti Suomen ulkoministeriö välittömästi yhteyttä Ruotsin ulkoministeriöön virheen korjaamiseksi. Lars Heinrichs Lauri Sutelalle 21.11.1963. 3 sal, T22595, PEA.

hyvin myös Pohjolan yhteistyön erääksi veturiksi.²⁹³ Maunula halusi tiedustella Almgrenilta, miten Suomen YK-pataljoonan yhteys Ruotsin armeijaan järjestettäisiin ja voisiko hän komentaa yhden tai kaksi upseeria Ruotsiin. Kiinteä yhteistointa oli jatkossa kaikin puolin toivottavaa.²⁹⁴

Maunula laati keskustelusta Almgrenin kanssa kaksi muistiota, jotka kuitenkin eroavat toisistaan. Toinen on käsin kirjoitettu pienelle muistilehdelle ilmeisesti juuri ennen keskustelua ja toinen on virallinen pääesikunnan muistio. Käsin kirjoitetussa versiossa ”Pohjolan puolueettomuusasia ja sotilaat” on ensimmäisenä kohtana ja jälleen alleviivattuna vaarattomana osa-alueena on mainittu YK-joukot. Toisena keskustelun kohtana on ”YK-joukot”. Virallisesta muistiosta Pohjolan kysymys on kuitenkin jätetty pois, joko siitä syystä, ettei se noussut esiin, tai siksi että muistiolla oli liian laaja jakelu. Suomalaiset upseerit olivat joka tapauksessa tervetulleita tutustumaan Ruotsin YK-joukkoihin ja Almgren lupasi myös lähettää viimeisimmät suunnitelmat suomalaisille. Mielenkiintoisena kohtana Maunulan käsin kirjoitetussa muistilapussa on ”Muut materiaaliasiat”, jossa alleviivattuna kysymyksenä Maunula on kirjoittanut mahdollisen hankintojen standardisoinnin Suomen ja Ruotsin välillä.²⁹⁵

Almgrenin toinen Suomen vierailu tapahtui maaliskuussa 1964 ja myös tällä kertaa valmistauduttiin puhumaan ”Pohjolan puolustuskysymyksestä”²⁹⁶. Heinrichs kirjoitti Maunulalle, että Almgren oli valmis keskustelemaan ”P-N asiasta”, mutta hänen kanssaan matkustanut everstiluutnantti ei asiaa tuntenut, joten mahdollinen keskustelu pitäisi käydä kahden kesken, tai mahdollisesti suomalaisen asiaan perehtyneen upseerin tulkkana.²⁹⁷ Tällä kertaa Pohjolan puolustuskysymys ei kuitenkaan noussut esiin. Maunulan mukaan asia tunnetaan puolin ja toisin hyvin, ja mitään uutta ei olisi tuskin ollut esitettävissä. Maunulan mukaan käytännön kysymyksiä

²⁹³ Ulkoasianministeri Veli Merikosken ja osastopäällikkö Max Jakobsonin kirje puolustusministeriöön 21.9.1963. Suomen YK-valmiusjoukot (perustaminen). 113 C4d UMA.

²⁹⁴ Muistio, 1.12.1963 ja Kysymyksiä, jotka voivat tulla esille YE:n päällikön keskustellessa Almgrenin kanssa, Pääesikunta 4.11.1963. 3 sal, T22595, PEA.

²⁹⁵ Käsikirjoitettu muistilappu, 1.12.1963 ja Muistio keskusteluista kenr Almgren’in kanssa 1.12.1963, Aatos Maunula 2.12.1963. 3 sal, T22595, PEA. Itse olen taipuvainen sen tulkinnan kannalle, että keskustelu käytiin, mutta siitä ei tehty muistiota. Tähän viittaa se, että asia oli molemmissa Maunulan itselleen laatimissa muistilapuissa ensimmäisenä ja hän on vetänyt katkoviivan kohtien ”Pohjolan puolueettomuusasia ja sotilaat” sekä ”Muut materiaaliasiat” eteen. Tämä saattaa viitata niiden arkaluonteisuuteen. Ainakaan se ei viittaa siihen, että juuri nämä kohdat olisivat jääneet keskustelujen ulkopuolelle, sillä muistilapussa on myös muita kohtia, joista keskustelua ei virallisen muistion mukaan syntynyt.

²⁹⁶ Termiä käytetään Maunulan muistiosta keskusteluista. kts. Muistio Ruotsin puolustus-esikunnan päällikön kenrm C E Almgrenin kanssa käymistäni keskusteluista, Aatos Maunula 11.3.1964. 3 sal, T22595, PEA.

²⁹⁷ Lars Heinrichs Aatos Maunulalle 21.2.1964. 3 sal, T22595, PEA. Maunulan Ruotsin kielen taito ei ilmeisesti ollut mitenkään sujuva, sillä hän käännätti myös Almgrenin lähettämiä kirjoja. Tästä huolimatta he kävivät kirjeenvaihtoa.

Suomen ja Ruotsin yhteisistä ongelmista olivat itse asiassa kaikki keskustelussa esille tulleet asiat. Näitä käytännön kysymyksiä olikin runsaasti menossa samanaikaisesti. Ruotsalaiset olivat huolissaan tietyistä itä-länsi-suunnan tie ja siltahankkeista pohjoisessa, jotka joko nopeuttaisivat neuvostojoukkojen etenemistä tai lisäisivät Neuvostoliiton kaupallista tai muuta kiinnostusta Suomen, Ruotsin ja Norjan rajojen tuntumassa.²⁹⁸ Ruotsissa ja Suomessa puuhattiin myös konfliktivarman viestiyhteyden vetämisestä Pohjanlahden yli ja materiaalihankinnoista kumpaankin suuntaan, sekä ruotsissa asuvien suomalaisten reserviläisten Suomeen palauttamisen käytännöistä, jos sille tulisi tarvetta.

Hankinta-asioista erityisesti Drakenit olivat jälleen pinnalla 1960-luvun puolivälissä. Tällä kertaa ruotsalaiset olivat halukkaita myymään, Suomen pääesikunta ostamaan ja amerikkalaisetkin olivat myötämielisiä, kunhan vain saisivat varmuuden, etteivät salaiset komponentit menisi Suomen kautta Neuvostoliittoon.²⁹⁹ Oppina edellisestä kerrasta, jolloin Wenneström oli vuotanut näitä keskusteluita itään, asia päätettiin Maunulan ja Almgrenin välisessä kirjeenvaihdossa pitää salaisena, jottei se tällä kertaa kaatuisi.³⁰⁰

Drakenien ostoa ei kuitenkaan tälläkään kertaa sujunut ilman ongelmia, sillä niiden rahoitus piti järjestää ja Kekko ärsytti upseerien aktiivisuus asiassa. Rahoituskysymyksessä pyrittiin vaikuttamaan erityisesti Suomen Pankin pääjohtaja Klaus Warikseen ja Ahti Karjalaiseen, jotka pyydettiin Ruotsiin vierailulle.³⁰¹ Pääesikunta toimi asiassa muutenkin hyvin oma-aloitteisesti poiketen Kekkonen jo 1961 antamasta ohjeesta, jonka mukaan päätös piti tehdä ensin valtioneuvostossa ja vasta sen jälkeen lähettää kauppaneuvottelija liikkeelle.³⁰² Draken-asian edetessä Aimo Pajunen joutui toteamaan, että Almgrenin informointi oli tehty tavallaan jo ”ennakolta” kun ei voitu kertoa Almgrenin olleen jo jonkin aikaa täysin perillä Suomen aikeista.³⁰³ Draken-hankinnan pullonkauloja oli itseasiassa pyritty ratkomaan Almgrenin kanssa jo vuodesta 1963 lähtien.³⁰⁴ Upseerien aktiivisuus ei jäänyt kuitenkaan vaille huomiota. Valtiosihteeri Jaakko Hallama totesi Kekkoselle, että ”asiassa on

²⁹⁸ Muistio Ruotsin puolustusosikunnan päällikön kenrmi C E Almgrenin kanssa käymistäni keskusteluista, Aatos Maunula 11.3.1964. 3 sal, T22595, PEA.

²⁹⁹ Visuri 2010, 140; Salminen 1995, 288–299.

³⁰⁰ Aatos Maunula Carl Erik Almgrenille 9.2.1965; Carl Erik Almgren Aatos Maunulalle 13.2.1965. 3 sal, T22595, PEA.

³⁰¹ Lars Heinrichs Lauri Sutelalle 12.6.1964. Kotelo 29, Raimo Heiskasen arkisto, KA. Waris oli tosin muutenkin hyvin myötämielinen Puolustusvoimien hankinnoille ja oli tietoinen upseerien aktiivisuudesta Draken-asiassa. Kts. myös Salminen 1995, 303–306.

³⁰² PM tasavallan presidentin luona 14.12.1961 pidetystä neuvottelutilaisuudesta, 16.12.1961. F 3 Sal, T23601, PEA.

³⁰³ Aimo Pajunen Aatos Maunulalle 25.2.1965. 3 sal, T22595, PEA.

³⁰⁴ Muistio keskusteluista kenrmi Almgrenin kanssa 1.12.1963, Aatos Maunula 2.12.1963. 3 sal, T22595, PEA.

jotain mätää”, kun puolustusneuvosto oli jälleen ylittänyt valtuutensa. Kekkonen haukkui puolustusministeriön ja pääesikunnan Tamminiemen neuvotteluissa ja oli haluton kiirehtimään hankintoja.³⁰⁵ Lopulta ensimmäiset Drakenit tulivat Suomeen vasta vuonna 1970.³⁰⁶

Yhteistyö Ruotsin ja Suomen puolustusvoimien välillä oli muutenkin hyvin tiivistä ja Almgren suunnitteli myös turisti- ja kalastusreissuksi naamioitua matkaa Suomeen tarkastelemaan tiestöä ja maastoa Pellon ja Haaparannan seuduilla. Alue liittyi Ruotsin puolustus suunnitelmien painopistekaistaan.³⁰⁷ Aikaisemmin samana vuonna ruotsalaisen kapteenin ja erään toisen ruotsalaisen tiedustelutoiminta Oulun seudulla herätti pääesikunnan huomion ja heidän epäiltiin toimivan Ruotsin puolustusvoimien laskuun.³⁰⁸ Maunula totesi Tukholman vierailulla Almgrenille, että tämän kaltainen toiminta saattaa aiheuttaa häiriötä hyvillä suhteilla ja se on joka tapauksessa tarpeetonta.³⁰⁹ Tietoa saisi kysymällä tai itse vierailemalla, eikä siihen tarvittu salaista tiedustelua. Almgren vastasi Maunulalle luottamuksellisella kirjeellä, että kyseisen kapteenin ja hänen partnerinsa toiminta lopetettiin jo 1963 ja Oulun seudun tiedustelu oli tapahtunut omasta aloitteesta.³¹⁰ Maunulalla oli tiedossa, että toinen heistä oli tosiaan tiedustellut jo 1962 Turun ja Kokkolan välillä lentokenttiä ja tutka-asemia.³¹¹ Kenties tiedustelu oli vielä silloin ollut tarpeen, mutta yhteistyön päästyä vauhtiin tietoa sai helpomminkin. Almgrenin mukaan kyseisiä henkilöitä oli jyrkästi kehoitettu luopumaan aktiivisuudestaan ja Ruotsin henkilötiedustelusta (HUMINT) vastuulla olleen tiedustelutoimiston (T-kontoret) johtaja Thede Palm luovutti ”täydellisen raportin” turvallisuustiedustelusta vastuussa olevan tutkintatoimiston johtaja Kalevi Särämäkarille.³¹² Maunula kitti Almgrenia jämeristä toimista ja totesi asian olevan näin ollen poissa päiväjärjestyksestä.³¹³

Sotilassektorin yhteistyö toimi varsin vaivattomasti, mutta laajemman poliittisen yhteistyön esteenä oli erityisesti Kekkonen kielteinen asenne Pohjola-aktivismiin ja suomalaisten upseerien omavaltaiseen toimintaan. Kekkonen katsoi heidän astuvan hänen omalle tontilleen ulkopoliittikan hoitoon ja sanoi murskaavansa kaikki

³⁰⁵ Visuri 2010, 140.

³⁰⁶ Salminen 1995, 288.

³⁰⁷ Lars Heinrichs Aatos Maunulalle 18.8.1964 ja kirjeen liitteenä oleva Kalastus- ja tutustumismatka Lappiin, Lars Heinrichs 18.8.1964. 3 sal, T22595, PEA.

³⁰⁸ ”Lokakuussa 1962...”, päiväämätön viesti/kertomus ruotsalaisten toiminnasta Suomessa. 3 sal, T22595, PEA.

³⁰⁹ Lisätietoja keskusteluistani kernm Almgrenin kanssa Tukholmassa 29.5.1964, Aatos Maunula 10.6.1964. 3 sal, T22595, PEA.

³¹⁰ Carl Erik Almgren Aatos Maunulalle 22.6.1964. 3 sal, T22595, PEA.

³¹¹ ”Lokakuussa 1962...”, päiväämätön viesti/kertomus ruotsalaisten toiminnasta Suomessa. 3 sal, T22595, PEA.

³¹² Carl Erik Almgren Aatos Maunulalle 22.6.1964. 3 sal, T22595, PEA.

³¹³ Aatos Maunula Carl Erik Almgrenille (päiväämätön kirjekonsepti). 3 sal, T22595, PEA.

upseerien klikki-kunnat, jotka pyrkivät ottamaan valtakunnan asiat omiin käsiinsä.³¹⁴ Hallamaa Kekkonen ohjeisti jo 1960-luvun alussa katsomaan toisella silmällä upseerien tekemisiä ja Kekkonen myös asettui Puolustusvoimien suuren hankintaohjelman tielle sen loppuvaiheessa 1964.³¹⁵ Pohjolan puolustusyhteistyö jäi asevoimien yhteistyön tasolle, eikä rauhan aikana poliittisia onnistumisen mahdollisuuksia ollut olemassa. Norjan Schanche kävi tapaamassa Heinrichsiä Tukholmassa ja tiedusteli miten ”Pohjola-asia” edistyy. Heinrichs vastasi, ettei sillä hetkellä ollut syytä kehittää sitä muuten kuin henkilökohtaisten suhteiden luomisena Suomen ja Norjan puolustusvoimien välillä. Schanche yhtyi tähän näkökohtaan, jonka suuntaviivat olivat piirretty jo Simeliuksen vieraillessa Norjassa maaliskuussa 1963.³¹⁶

Suomen, Ruotsin ja Norjan välisestä yhteistyöstä ja sotilaallisesta suunnittelusta ei kuitenkaan luovuttu. Tästä kertoo jo se, että lopulta myös Ruotsi asetti yhteismieheksi ”Pohjola-asiaan” eversti Holmin. Holmin mukaan Almgren oli myös maininnut, että yhteistoimintaa olisi odotettavissa Heinrichsin ja Holmin välillä.³¹⁷ Toiminta jatkui, mutta Heinrichs palatessa Suomeen vuonna 1965 ja Maunula jäädessä eläkkeelle 1966 yhteistyöstä jääneet käytössä olevat arkistojäljet päättyvät. Suunnitelmissa mukana olleista Heinrichsistä tuli sotilastiedustelun päällikkö, ja Sutela eteni aina Puolustusvoimain komentajaksi asti. Myös Karl Erik Almgren nousi Ruotsin maavoimien komentajaksi (Arméchef).

Toiminnan vaikutukset

Pohjolan suunnitelmiin liittynyt ja vähemmän vaarallisena pidetty YK-joukkojen asia tuotti nopeasti tuloksia ja yhteistyötä. Suomen vahvempi osallistuminen rauhanturvaamiseen edellytti lisääntyvää yhteistyötä ja osallistumista myös Pohjoismaiden puolustusministerien kokoontumisiin.

Näissä kokoontumisissa käsiteltiin virallisesti YK:n rauhanturvaamista, mutta epävirallisissa sotilaiden välisissä keskusteluissa vaihdettiin vähintään tietoja Pohjoismaiden välillä. Osallistujat ovat myöhemmin muistelleet Mikael Holmströmille,

³¹⁴ Salminen 1995, 298; Visuri 2010, 134.

³¹⁵ Soikkanen 2003, 249.

³¹⁶ Lars Heinrichs Aatos Maunulalle 21.9.1964. 3 sal, T22595, PEA. Simelius vieraili Norjan puolustusvoimain komentajan vara-amiraali F H Johannessen vieraana 14.-22.3.1964. Mukaan matkalle määrättiin adjutantti Jaakko Valtanen, sotilasasiamies Esko Raunio ja Lauri Sutela, joka kuitenkin sairastui ja hänen tilalleen lähti eversti N Riuttala. Matkan järjestelyt hoidettiin ilmeisen säntillisesti ja myös turvallisuus huomioidiin. Tarkastusosaston tuli nimittäin tarkastaa lentokone ennen lähtöä, ja Sutela sekä Valtanen ottivat taskuaseet mukaan. kts. Suunnitelma puolustusvoimain komentajan vierailusta Norjaan 14.3.–22.3.1964 ja Kertomus Puolustusvoimain komentajan virallisesta vierailusta Norjaan 14.3.–22.3.1964. 3 sal, T22595, PEA.

³¹⁷ Lars Heinrichs Aatos Maunulalle 13.11.1964. 3 sal, T22595, PEA.

miten ensimmäisenä päivänä keskusteltiin YK-asiat läpi, minkä jälkeen oli yleensä lehdistötilaisuus, jossa puolustusministerit saattoivat kirkkain silmin todeta, ettei muista kuin YK-asioista ollut keskusteltu. Seuraavana päivänä oli kuitenkin vielä ohjelmassa jokin tutustumisvierailu ennen kotiinpaluuta ja erityisesti aamupala, josta muodostui alusta myös muille keskusteluille. Aamupalalla puhuttiin ilman ulkopuolisia avoimesti sotilaspolitiikasta ja ajankohtaisista aiheista Pohjoismaiden välillä niiden muutamien kesken, jotka tiesivät kuinka läheistä yhteistyötä Pohjoismaissa todella harjoitettiin. Siitä tietämättömät pitivät aamupalaa merkityksettömänä.³¹⁸ Rauhanturvaamisen myötä suomalaisilla oli pääsy myös näihin keskusteluihin.

Ruotsissa puolustusministerinä kahteen otteeseen 1970-luvun lopulla ja 80-luvun vaihteessa toiminut Eric Krönmark toteaa Holmströmille luottaneensa kaikkiin hänen aikanaan Suomessa toimineisiin puolustusministereihin, mutta tietäneensä Suomessa vaikuttaneesta ”kotiryssäjärjestelmästä”, minkä takia suomalaisten kanssa piti olla hieman pidättyneempi kuin muiden. Jos ruotsalaiset olivat hieman herkkiä Nato-yhteistyöhön, niin Suomessa sille oltiin allergisia.³¹⁹ Suomen tapaus eroaa tässä mielessä muista Pohjoismaista. Ruotsin, Norjan ja Tanskan keskenään solmit mat keskenään salaiset puolustussopimukset, jotka olivat poliitikkojen hyväksymiä. Suomessa Ruotsiin ja Norjaan tapahtuneen puolustusyhteistyön alkuun panevana ja ylläpitävänä voimana olivat sotilaat, jotka tekivät yhteistyötä toisten sotilaiden kanssa Pohjoismaissa. Epäselväksi jää missä määrin esimerkiksi ulkoministeriössä tiedettiin näistä yhteistyökuvioista. Suomalaisten puolustusministerien osallistuminen Pohjoismaisiin kokouksiin ajettiin kuitenkin ulkoministeriön ja puolustushallinnon yhteistyöllä läpi.

Kekkonen oli vastustanut Suomen puolustusministerin osallistumista Pohjoismaisiin kokouksiin, mutta hänen päänsä kääntyi Puolustusvoimien ja ulkoministeriön perustellessa Suomen osallistumista puolueettomuuden vaatimuksin. Lars Heinrichs lähestyi Aatos Maunulaa asiassa jo tammikuussa 1965. Suomella oli ollut kahdessa edellisessä kokouksessa tarkkailijoina asemamaiden suurlähettiläät, mutta Heinrichsin mukaan olisi aika eri maiden YK-joukkojen yhdenmukaistamisen takia lähettää asiantuntijajäsenet pääesikunnasta ja puolustusministeriöstä Gotlannissa 1965 järjestettyyn kokoukseen. Heinrichs totesi, että olisi syytä muuttaa käytäntöä, jossa puolustusministeri oli jäänyt kokousten ulkopuolelle, sillä olihan hän tehnyt vierailuja Neuvostoliittoonkin.³²⁰ Heinrichs katsoi myös, että hänen olisi itsekin osallistuttava kokoukseen yhdessä Tanskan ja Norjan sotilasasiamiesten kanssa.³²¹

³¹⁸ Holmström 2012, 177.

³¹⁹ Holmström 2012, 176–178.

³²⁰ Lars Heinrichs Aatos Maunulalle 11.1.1965. 3 sal, T22595, PEA.

³²¹ Lars Heinrichs Aatos Maunulalle 15.2.1965. 3 sal, T22595, PEA.

Myös ulkoministeriössä kannatettiin puolustusministerin osallistumista kokouksiin. Ruotsiin suurlähettilääksi siirtynyt Ralph Enckell lähestyi asiassa vuosien 1965 ja 1966 aikana sekä Urho Kekkosta että puolustusministeriön kansliapäällikkö Kaarlo Leinosta, joka lähtikin kesäkuun 1966 Suomen edustajaksi Oslon kokoukseen. Enckellin mukaan puolustusministerien kokoukset koskivat yksinomaan YK:n rauhanturvaamista ja koska kaikista Pohjoismaista (pois lukien Islanti) oli rauhanturvaajia joko Kyproksella tai Suezin alueella ja näissä maissa oli omat valmiusjoukkojärjestelynsä, niin myös Suomen puolustusministerin olisi syytä jatkossa ottaa osaa Pohjoismaisiin tapaamisiin. Lisäksi Enckell näki A. E. Martolan valinnan Kyproksen operaation johtoon ja Lauri Kohon toiminnan YK:n pääsihteerin sotilasasian neuvonantajana nostavan suomalaisten johto-osuuden rauhanturvaamisessa huomiota herättävän suureksi, joka samalla tuki myös Pohjoismaista koordinaatioita. Enckellin mukaan YK:n rauhanturvaamisessa tarvittiin selvemmin kuin ennen puolueettomien maiden ydin ja Suomen sekä Ruotsin lisäksi näitä maita ei ollut kovin montaa. Enckell oli myös itse ottanut osaa puolustusministerien kokoukseen Suezin kriisin jälkeen vuonna 1957 ja uudestaan vuonna 1965, jolloin kokous järjestettiin Ruotsin Visbyssä. Ongelmaksi oli Suomessa nähty Neuvostoliiton suhtautuminen Pohjoismaiseen yhteistyöhön puolustussektorilla, mutta Enckellin mukaan ”tietämättömällä on tapana nähdä pöpöjä myös keskellä kirkasta päivää.”³²² Asenne puolustusministerin osallistumiseen tulisi muuttua, olihan Ruotsin ja Suomen puolustusministerin jo vierailleet muutenkin toistensa kotimaissa kolmenkymmenen vuoden tauon jälkeen.

”Olen kuullut esitettävän jotakin niin hämmästyttävää tässä yhteydessä kuin että ”jos ryhdymme sotilaalliseen yhteistyöhön NATO-valtioiden kanssa täytyy siihen ryhtyä myös Varsovan sopimuksen valtioiden kanssa.” Sellaisestahan tässä ei ole lainkaan kysymys. Mutta että niin ei ole pitää meidän myös pystyä tekemään täysin selväksi niille, jotka niin ajattelevat.”³²³

Samalla pohjoimaisen yhteistyön tueksi nimenomaan rauhanturvaamisasiassa järjestetty koulutuksellinen yhteistyö vahvistui entisestään. Vuonna 1965 alkanut yhteinen päällystön koulutusohjelma jatkui aina vuoteen 1973 sakkaa, jolloin julkaistiin Pohjoismaiden yhteinen manuaali valmiusjoukoille (sininen kirja), jonka perusteella pohjoismaiset YK-joukot koottiin ja koulutettiin. Pohjoismaista rauhanturvaamisyhteistyötä tutkinut Peter Viggo Jakobsen onkin todennut rauhanturvaamisen saralla tapahtuneen yhteistyön ja tietojenvaihdon kiihtyneen ja lopulta institutionalisoi-

³²² Ralph Enckell Urho Kekkoselle 4.5.1965. 1/45, UKA.

³²³ Ralph Enckell K. O. Leinoselle 11.7.1966. YK:n rauhanturvaamistoiminta; yleistä, 113 C4a, UMA.

tuneen edellä mainittujen koulutus- ja yhteistyörakenteiden ansiosta 1960 ja 70-lukujen aikana. Samalla rauhanturvaamisesta tuli Jakobsenin mukaan osa pohjoismaista identiteettiä, jossa myös Suomi oli alusta asti mukaan.³²⁴

Tämän julkisen yhteistoiminnan lisäksi myös Pohjolan salainen yhteistoiminta putkahtaa jälleen esiin 1970-luvulla tavalla, joka viittaa hyvinkin läheisen yhteistoiminnan jatkumiseen ja kehittymiseen. Mikael Holmströmin paljastaa tutkimuksessaan myös Ruotsin ja Suomen välisen hävittäjäsovimuksen. Samaan aikaan kun Ruotsi harjoitteli ja integroi ilmapuolustusta Naton kanssa, Ruotsissa varastoitiin lentokonevarikoille käytöstä poistettuja Draken hävittäjiä. Suomessa puolestaan koulutettiin ylimääräisiä lentäjiä, vaikka lentäjien koulutus oli varsin kallista. Kuvion tarkoituksena oli antaa Suomelle sodan uhatessa Draken-hävittäjiä, joiden määrä Pariisin rauhansopimuksen mukaan oli muuten rajattu 60 hävittäjään. Puolustusvoimain komentaja Jaakko Valtanen vahvisti Holmströmin tiedot oikeiksi ja toteaa sen olleen ennemminkin suusanallinen sopimus kuin kirjallinen, joka sopii Pohjolan salaisen yhteistyön periaatteeseen olla panematta mitään paperille.³²⁵

Asia kuulostaa kovin tutulta. Ensimmäisessä tapaamisessa Heinrichsin ja Ruotsin Grafströmin välillä joulukuussa 1962, Heinrichs tiedusteli miten Ruotsi olisi valmis Suomea avustamaan. Grafströmin mukaan ja Heinrichsin muistiin kirjoittamana ”sotilaallisen yhteistoiminnan 1. vaihe olisi, että (lähinnä Ruotsin ja Suomen) ilmapuolustusjärjestelmä luotaisiin joustavaksi niin että ne tietyssä vaiheessa voitaisiin yhdistää (paremminkin integroida). Suomella voisi olla tukikohtia ja tiettyjä varikkojakin Ruotsissa.”³²⁶ Vähintään tämä yhteistoiminnan ensimmäinen vaihe oli siis 1970-luvulla saavutettu suomalaisten ostaessa Draken-hävittäjiä ja ruotsalaisten varastoidessa niitä Suomelle yli Pariisin rauhansopimuksen Suomelle määräämään enimmäismäärän. Samalla Suomen ilmapuolustus liittyi osaksi Ruotsin, Norjan, Tanskan ja Yhdysvaltojen luomaan kokonaisuutta, jonka tarkoituksena oli vastata Neuvostoliiton mahdolliseen hyökkäykseen Pohjois-Euroopassa.

Puolustusvoimien yhteydenpito ja varsinkin tiedusteluosaston yhteydet Norjaan olivat myös erittäin tiiviit. Vuonna 1966 tiedustelujohtajat Suomen Aijol Brandt ja Norjan Wilhelm Evang sopivat operaatio Nocturnosta, jossa heidän välilleen luotiin ohjeet ja menetelmät salakielisestä radioyhteydenpidosta.³²⁷ Yhteydenpidon tasoa ja sen pysyvyyttä kuvaa myös vuonna 1975 sotilasasiamieheksi Osloon siirtyneen everstiluutnantti Raimo Jokisen tapaaminen Norjan sotilastiedustelussa työsken-

³²⁴ Jakobsen 2017, 285–286; kts. myös Blomberg 2011, 76–77.

³²⁵ Holmström 2012, 183.

³²⁶ Lars Heinrich Lauri Sutelalle 8.12.1962. Suluissa olevat lisäykset ovat Heinrichsin omia kommentteja Grafströmin selostukseen.

³²⁷ Veikko Vesterinen Raimo Heiskaselle 30.10.1972. Kotelo 5, Raimo Heiskasen arkisto, KA; Suominen 2012, 273.

nelleen Arne Ekelandin kanssa. Ekeland kehui olevansa muu muassa eversti Schancen kanssa aktiivinen Suomen ystävä ja osoitti laajan tietämyksensä Jokiselle. Ekelandin tietolähteet Suomessa olivat niin hyvät, että Puolustusvoimia ulkomailta edustavan ja esittelevän sotilasasiamiehen piti pyytää Suomen tiedustelupäällikkö Raimo Heiskaselta viimeisimpiä tietoja Suomen puolustusvoimien ratkaisuksista ja suunnitelmista, jotta voisi keskustella Norjan tiedustelupäällikön kanssaan ”tasaveroisina” kumppaneina Suomen puolustusvoimista.³²⁸

Heiskasen tullessa Heinrichsin jälkeen tiedustelupäälliköksi linjasi hän myös suhteiden tasosta Ruotsiin ja Norjaan. Yhteistyö ja tietojenvaihto saattoivat jatkua tiiviinä ja muun muassa signaalitiedustelun tietoja voitiin antaa myös Pohjolaan.³²⁹ Suhteissa Norjaan kuitenkin, Heiskanen kirjasi, piti ”yhteistoiminnan olla ”realistisella” pohjalla tai sitten ei enää mitään yhteistoimintaa.” Realistisella pohjalla Heiskanen tarkoitti, että kansainvälisen kriisin sattuessa yhteydenotto Norjaan ja tietojen vaihto sekä merkityksen arviointi olivat hyväksyttäviä. Norja halusi myös muun muassa sen hetkisiä tiedustelutietoja siitä, mitä on tapahtunut tai tapahtumassa itärajan takana erityisesti Leningradin sotilaspäässä, mitä maavoimien verkkoja Suomessa oli löydetty ja voisiko Suomi aloittaa tiettyjen taajuusalueiden seuraamisen. Norjasta myös vakuutettiin, että sen tiedustelupalvelu oli itsenäinen, eikä Norja halunnut vieraan maan (Naton) tiedustelua alueelleen. Näin ollen kaikkia Suomen antamia tietoja ei tarvitsisi myöskään antaa Natolle, joka tietysti ainakin vähentäisi vuotojen riskiä.³³⁰ Yhteistyö jatkui siis tiiviinä myös Heinrichsin jäädessä pois tiedustelupäällikön paikalta 1971 ja Heiskanen matkusti itse Norjaan ja Ruotsiin sopimaan pelisäännöistä.³³¹

Pohjolan yhteistyön kenties syvin vaihe 1960-luvun alussa linkittyi samaan aikaan tapahtuneeseen pohjoismaisten valmiusjoukkojen perustamiseen. Valmiusjoukkojen avulla Suomessa ajettiin pohjoismaista yhteistyötä ja kuvaa Suomesta yhtenä Pohjoismaana. Pyrkimykset aikaansaada jonkinlainen Pohjolan puolustusliitto oli saman päämäärän salainen puoli, jonka toivottiin konkretisoituvan mahdollisen sodan uhatessa, vaikka se ei ainakaan rauhan vallitessa saanut valtiojohdon ja Kekosen tukea taakseen. Valmiusjoukon luominen ja rauhanturvaaminen sai näin ollen hyvin välineellisen roolin Puolustusvoimissa. Se nähtiin vielä 1960-luvun alussa muuten ylimääräisenä ja resursseja vievänä lisätehtävänä. Kansainvälisesti ajateltuna rauhanturvaamisen ei nähty kireässä tilanteessa tuovan niin paljon hyötyä, sillä Puolustusvoimilla solmi samaan aikaan muutenkin laajat tiedusteluverkostot.

³²⁸ Raimo Jokinen Raimo Heiskaselle 4.11.1976. Kotelo 6, Raimo Heiskasen arkisto, KA.
³²⁹ Syksy 1971, Raimo Heiskasen päiväamätön ja käsin kirjoittama konsepti. Kotelo 18, Raimo Heiskasen arkisto, KA.

³³⁰ Raimo Heiskasen muistiinpanot 17.11.1971. Kotelo 4, Raimo Heiskasen arkisto, KA.

³³¹ Suhteista Norjaan ja Ruotsiin kts. vielä Suominen 2012, 264–278.

Pohjoismaissa puolustusvoimien suhteet olivat muutenkin hyvin tiiviit ja avoimet, mutta toisaalta valmiusjoukkojen luominen ainakin Lars Heinrichsin ja Aatos Mau-nulan ajatuksissa tarjosi mahdollisuuden myös Pohjolan sotilaallisen yhteistoimin-nan alkuun saattamiseksi. Valmiusjoukkosuunnitelmat olivatkin hyvässä vauhdissa, kun Kyproksen tulenarka tilanne oli vaarassa räjähtää käsiin alkuvuodesta 1964. Suomalainen valmiusjoukon perustaminen viivästyi tämän kansainvälispoliittisen kriisin seurauksena aina vuoteen 1969, mutta tästä Kyprokselle lähetetystä pataljoo-nasta alkoi Suomen ja Puolustusvoimien merkittävä rooli YK:n rauhanturvaoperaa-tioissa ja myös Kyproksen kysymyksessä yhteys nimenomaan Ruotsiin oli merkit-tävä.

11 Ulkopoliittista ristivetoa Kyproksen rauhanturvaoperaatiota perustettaessa

Suomen valmiusjoukkosuunnitelmat ja niiden toteutus jäivät puolitiehen, kun tilanne Kyproksella meni pisteeseen, jossa YK:n turvallisuusneuvosto päätti perustaa rau-hanturvaoperaation rauhoittamaan Kyproksen kreikkalaisten ja turkkilaisten välisiä yhteenottoja. Suomen ilmoitus omasta valmiusjoukosta vaikutti siihen, että YK:n pääsihteeri U Thant päätti kysyä joukko-osastoa myös Suomesta, jossa osallistumi-seen suhtauduttiin alkuun epäilevästi. Ralph Enckell huomautti U Thantille YK:n rahoitusjärjestelyjen, jossa joukkoja lähetävien maiden oletettiin itse maksavan osan kuluistaan, saattavan muodostua ylivoimaiseksi esteeksi. Toisaalta Enckell mainitsi myös vapaaehtoiisiin reserviläisiin perustuvan suomalaisen järjestelyn aiheuttavan pitkähkön kokoontumisajan. Näihin Enckellin arveluihin U Thant huomautti vapaa-ehdoista avustuksista koottavan avustuksen kattavan suuren osan menoista ja toivoi Suomen valmiusjoukkojärjestelyn nopeuttavan suomalaisen joukon kokoamista. U Thant pyysi myös kiinnittämään huomiota siihen, että operaatio olisi tuskin toteutet-tavissa ilman riittävää sitoutumattomien osuutta ja mahdollisia sitoutumattomia maita oli varsin vähän.³³² Pääsihteerin pyyntö ei tullut Suomelle kuitenkaan täytenä yllätyksenä, sillä Enckell oli kuullut pääsihteerin kysyneen aikaisemmin jo Ruotsin kantaa, joka sillä erää oli ollut hyvin varauksellinen.³³³ Ruotsissa haluttiin varauk-sellisella vastauksellaan väistää osallistumisen operaatioon, johon sekä hallitus että armeija suhtautui nihkeästi.

³³² New Yorkista Helsinkiin 2.3.1964. Suomen rauhanturvaamisjoukot Kyproksella I. 113 C4b UMA.

³³³ UM:n tiedotus n:o 5 edustuston päälliköille 18.3.1964, Suomen osallistumisesta Kyp-roksen rauhanturvajoukkoihin. Suomen rauhanturvaamisjoukot Kyproksella I. 113 C4b UMA.

Ruotsi ei ollut suinkaan ainut varauksellisesti Kyproksen operaatioon suhtautunut valtio, vaan Kyproksen rauhanturvaoperaation ongelmaksi muodostui riittävien joukkojen saaminen. Tilanne oli ollut vielä Suezin ja Kongon operaatiota muodostettaessa päinvastainen. Hammarskjöldillä oli ollut varaa valita mieleisensä valtiot, kun taas Kyproksen operaatio uhkasi kaatua ennen alkuaan vapaaehtoisten valtioiden puutteeseen. Syynä tähän oli ennen kaikkea Kongon operaatio, jossa YK-joukot joutuivat sodan osapuoleksi ja idea puolueettomasta rauhanturvatoiminnasta tahriintui kansainvälisen yhteisön silmissä. Rauhanturvatoiminta Kongossa näytti erehdyttävästi länsimaisen imperialismiin uudelta ilmenemismuodolta Afrikassa. Neuvostoliitto käytti tätä mielikuvaa estoitta hyväkseen, eikä nousemassa oleva kolmas maailma katsonut toimintaa kovin hyvällä.³³⁴ Ymmärrettävästi joukkoja lähettävien maiden halu sitoutua uuteen selkkaukseen ei ollut korkealla. Ruotsi, joka oli sitoutunut Kongon sotaisaan operaatioon, sai kokea negatiivisen julkisuuden nahoissaan. Kansainvälisessä lehdistössä Ruotsin YK-joukkoja syytettiin erilaisista julmuuksista, Ruotsin osallistumisen katsottiin herättävän kysymyksiä Ruotsin puolueettomuuden suhteen ja esitettiin myös väitteitä siitä, että Ruotsi ajoi omia taloudellisia etujaan Kongossa.³³⁵

Kyproksen rauhanturvaoperaation taustalla vaikutti suurvaltapolitiittinen paine, jota ilman operaatio olisi tuskin ollut mahdollinen. Kyproksen geopoliittinen asema oli Natolle ja erityisesti Isolle-Britannialle ja Yhdysvalloille niin merkittävä, etteivät ne voineet jättää sen kohtaloa oman onnensa nojaan. Isolla-Britannialla oli Kyproksella kaksi strategisesti tärkeää sotilastukikohtaa, joiden merkitystä lisäsi entisestään Ison-Britannian asevoimien vetäytyminen Egyptistä 1950-luvulla. Näiden kautta Kyproksella eli myös tukikohtien ulkopuolella paljon Ison-Britannian kansalaisia. Yhdysvalloilla oli puolestaan kaksi tiedusteluasemaa saarella, joista toinen oli julkinen keräten alueen avointen lähteiden tietoja päätöstentekijöille (Foreign Broadcast Information Service, FBIS) ja toinen salainen keräten signaalitiedustelutietoja. Vaikka Kypros ei kuulunut Natoon, niin selkkaus saarella uhkasi Ison-Britannian (ja Naton) sillanpääasemaa itäisellä Välimerellä ja näin ollen myös Ison-Britannian asemaa Lähi-Idässä. Tämän lisäksi mahdollisesti kärjistyvä konflikti Kyproksella uhkasi laajeta Naton sisäiseksi välienselvittelyksi Kreikan ja Turkin välillä saarelle sijoitettujen brittijoukkojen pyrkiessä rauhoittamaan kiihtyneitä tunteita. Yhdysvaltojen, Ison-Britannian ja Naton strateginen etu vaativat tilanteen rauhoittamista millä tahansa käytettävissä olevalla keinolla.³³⁶

³³⁴ Gaiduk 2012, 255–261; Tullberg 2012, 275–288; Gerard & Kuklick 2015, 73–90; Belamy, Williams & Griffin, 87–88.

³³⁵ Glover 2011, 114–115.

³³⁶ James 2002, 3–5, 41–44; Ker-Lindsay 2001, 50–51; O'Malley & Craig 1999, 1–7.

Varautunut ensireaktio

Kyproksen itsenäistyessä vuonna 1960 oli sen suvereenius taattu Ison-Britannian, Kreikan ja Turkin välisellä sopimuksella, jossa nämä ”takaajavaltiot” valvoivat Kyproksen itsenäisyyttä ja alueellista koskemattomuutta. Kahden väestönosan välisen jännitteen kasvaessa vuoden 1963 aikana huolestuivat takaajavaltiot tilanteesta, mutta yksikään niistä ei alkuun halunnut YK:n puuttuvan asiaan. Iso-Britannia pelkäsi tukikohtiensa puolesta, jotka saattaisivat dekolonisaation parissa työskentelevässä YK:ssa herättää ikävää huomiota ja toisaalta YK:n kautta Neuvostoliito pääsisi sotkeutumaan Kyproksen tilanteeseen. Monikansallinen YK-joukko oli myös Ison-Britannian kannalta epävarmuutta luova tekijä, sillä takeita sen omasta roolista siinä ei ollut ja muiden maiden joukko-osastot voisivat luoda odottamattomia ongelmia erityisesti, jos ne tulisivat Ison-Britannian kannalta epämieluisista maista.³³⁷ Puolustusministeri Peter Thorneycroft oli huolissaan ”kommunistisen blokin ja värillisten naamojen” ilmestymisestä joukkoihin, vaikka kumpikaan ei ollut erityisen todennäköistä ottaen huomioon aiemmat operaatiot, joissa ei ollut itäblokin valtioita, ja Kyproksen nihkeän suhtautumisen rotuerottelukysymyksiin.³³⁸ Tämän lisäksi myös mahdollisten YK-joukkojen rahoitus herätti huolta koko järjestön tulevaisuudesta, sillä YK oli muutenkin finanssikriisin partaalla erityisesti Neuvostoliiton ja Ranskan kieltäytyttyä maksamasta rauhanturvaamisen menoja.³³⁹

Turkki epäili YK:n kykyä turvata turkkilaisen vähemmistön oikeudet ja saarelle sijoitetut YK-joukkojen nähtiin heikentävän sen omia mahdollisuuksia tarvittaessa takaajavaltiona puuttua sotilaallisesti tilanteeseen. Kreikka ei puolestaan luottanut ”vasemmistolaiseen” Kyproksen johtaja arkkipiispa Makarios III:nteen, joka YK:ssa voisi saada kannatusta ja ajaa omia poliittisia tavoitteitaan. Myöskään suurvallat eivät olleet alkuun innostuneita YK:n mukaantulosta. Yhdysvalloissa perusteet olivat pitkälti samoja kuin Isolla-Britannialla ja sen lisäksi Yhdysvalloissa haluttiin ”säätää” YK:n rauhanturvaajat mahdollisiin konflikteihin, joissa ei olisi valmiiksi brittijoukkoja paikalla pitämässä järjestystä. Neuvostoliitossa puolestaan YK:n pääsihteerin aktiivisuus herätti muistoja Trygve Lien ja Dag Hammarskjöldin toiminnasta Koreassa ja Kongossa. Neuvostoliiton mukaan päätökset myös operatiivisesta toiminnasta piti jättää turvallisuusneuvostolle ja vastusti U Thantin pyrkimystä nimittää saarelle YK:n huomioitsija ilman turvallisuusneuvoston mandaattia. Ainut YK:n läsnäoloa toivova taho oli Kyproksen kreikkalaiset, jotka muodostivat enemmistön Kyproksen asukkaista ja toivoivat suojaa Turkin mahdollisia toimia vastaan.³⁴⁰

³³⁷ James 2002, 87–90; Ker-Lindsay 2001, 50–53.

³³⁸ James 2002, 88. Lainaus alun perin ”Communist Bloc and coloured faces”.

³³⁹ James 2002, 87–90; Ker-Lindsay 2001, 50–53.

³⁴⁰ *ibid.*

Yhdysvaltain ja Ison-Britannian ensimmäisenä suunnitelmana Kyproksen tilanteen rauhoittamiseksi oli Naton rauhanturvaoperaatio. Tämä olisi ollut lännen intressien mukaista, sillä Naton sisäisesti toimeenpanema operaatio ei olisi antanut Neuvostoliitolle mahdollisuutta vaikuttaa tilanteen ratkaisuihin ja operaation toteuttaminen jo olemassa olevien sotilaallisten rakenteiden varassa olisi joka tapauksessa ollut yksinkertaisempi toimeenpanna kuin monikansallinen YK-operaatio. Erityisesti britit, jotka huomasivat jääneensä yksin yhä pahanevien vihamielisyyksien alle, toivoivat Natolta kollektiivisia toimia tilanteen selvittämiseksi. Samaan aikaan Hruštšov, jolle Naton sisäinen hajaannus näyttäytyi ennen kaikkea mahdollisuutena, hämmensi soppaa tarjoamalla tukeaan Kyproksen kreikkalaisten johtajalle arkipiispa Makariokselle. Washingtonissa ei alkuun innostuttu brittien ehdotuksesta, mutta tilanne muuttui, kun Turkin pääministeri Ismet Inonu antoi Yhdysvalloille päivän aikaa puuttua Kyproksen tapahtumiin sekä Makarioksen toimintaan, tai Turkki hyökkäisi saarelle. Turkin hyökkäys uhkasi levitä puolestaan Turkin ja Kreikan väliseksi välienselvittelyksi. Estääkseen Naton sisäisen sodan Yhdysvallat ja Britannia tekivät suunnitelman saarelle lähetettävästä 10 000 sotilaan Nato-joukoista, jonka edellytyksenä oli, että Turkki ja Kreikka eivät sekaantuisi tilanteeseen. Brittien painostuksessa Makariosta hyväksymään Nato-joukot, ehdotti Makarios Naton sijaan YK-joukkoja.³⁴¹ Tämä avasi tien myös Neuvostoliiton vaikutukselle ja Hruštšov käytti mahdollisuuden hyväkseen nostamalla tilanteen kylmän sodan kuumaksi kysymykseksi varoittamalla Britanniaa ja Yhdysvaltoja ottamasta ”tätä pientä ja puolueetonta valtiota Naton sotilaalliseen valvontaan”³⁴² Tämä muutti viimeistään Ison-Britannian asenteen YK-joukkoja kohtaan ja pakotti samalla Yhdysvallat hyväksymään asian viemisen turvallisuusneuvostoon. Jäljelle jäi pyrkimys mieluisten valtioiden saamisesta mukaan joukkoihin, joka tarkoitti käytännössä Ison-Britannian saamista mukaan ja itäblokin sulkemista ulos.³⁴³

Tämä tausta huomioiden oli ymmärrettävää, että Jakobsonin ja Enckellin antamat vastaukset U Thantın tiedusteluun Suomen halukkuudesta osallistua YK-operaatioon olivat varautuneita. Jakobson totesi Suomen hallituksen tulevan perusteellisesti harkitsemaan pyyntöä, mutta alustavasti osallistumisen esteenä oli neljä asiaa. Ensinnäkin Suomen valmiusjoukko oli vasta suunnitteluvaiheessa, joten pataljoonan kokoaminen veisi aikaa. Toiseksi joukkoja lähettävien maiden vastuu omasta rahoituksesta ei ollut sopusoinnussa niiden periaatteiden kanssa, joiden pohjalta Suomen valmiusjoukkoa suunniteltiin. Kolmanneksi korvausten saaminen vapaaehtoisina avustuksina Yhdysvalloilta ja sen liittolaisilta voisi antaa operaatiolle

³⁴¹ O’Malley & Craig 1999, 95–96; Ker-Lindsay 2001, 56–63; James 2002, 72, 76–86.

³⁴² Moskovasta Yhdysvaltain ulkoministeriöön 7.2.1964. Box 2082, Pol 23-8, RG 59, NARA.

³⁴³ Ker-Lindsay 2001, 60–63.

yksipuolisen poliittisen värityksen, joka saattaisi asettaa Suomen puolueettomuuden kyseenalaiseksi. Neljänneksi YK-joukkojen tehtävän kytkeminen Kyproksen takaa-javaltioiden (Britannia, Kreikka ja Turkki) toimintaan voi olla omiaan saattamaan Suomen tilanteisiin, joissa osallistuminen joutuisi ristiriitaan puolueettomuuden kanssa.³⁴⁴ Enckell oli puolestaan heti alkuun todennut U Thantille rahoituksen ja pitkän valmisteluajan saattavan muodostua ylivoimaiseksi esteeksi Suomen osallistumiselle.³⁴⁵

Jakobsonin ja Enckellin varaukselliset vastaukset eivät välttämättä kertoneet niinkään heidän omista ajatuksistaan rauhanturvaamista kohtaan, vaan he pyrkivät luomaan luontevan tavan kohteliaasti kieltäytyä operaatiosta. Kekkonen olikin ilmoittanut kielteisen kantansa Jakobsonin esitellessä asian ensimmäistä kertaa presidentille.³⁴⁶ Näin ollen ensireaktioissa näkyy jo Suezilta ja Kongosta tuttu pyrkimys kieltäytyä vetoamalla operaation epäkohtiin ja siitä koituviin rasituksiin – ilman että varsinaista pirua tarvitsee nimetä. Joukkojen rahoitus oli toistuvasti esillä aina kun suomessa katsottiin poliittisesti epäedulliseksi osallistua tiettyyn rauhanturvaoperaatioon. Tätä selitystä oli käytetty jo Suezin operaatiossa 1956–57, kun Helsingissä todettiin Suomen etujen vaativan komppanian vetämistä pois, vaikka samaan aikaan sisäisessä muistiossa todettiin rahoituksen olevan järjestettävissä.³⁴⁷ Suomen periaatteiden kannalta heikompiakin rahoitus kelpasi aina silloin, kun osallistuminen katsottiin ulkopoliittisesti tarkoituksenmukaiseksi. Sakari Tuomioja vihjaisi tästä myös Yhdysvaltain lähettiläälle Tukholmassa Kyproksen YK-joukkojen ollessa rakenteilla.³⁴⁸

Samalla tapaa valmiusjoukkosuunnitelmien keskeneräisyys oli varsinkin Puolustusvoimien kannalta hidastava ja hankaloittava tekijä, mutta ei ylitsepääsemätön este. Suomalaisen YK-pataljoonan kokoaminen sujui muutamassa viikossa heti kun päätös osallistumisesta saatiin aikaan. Kyproksen tilanteessa lisäksi tärkeämpää oli

³⁴⁴ Varsovasta Helsinkiin 3.3.1964, sähkö n:o 31. Suomen rauhanturvaamisjoukot Kyproksella I, 113 C4b, UMA.

³⁴⁵ New Yorkista Helsinkiin 2.3.1964, sähkö N.o 22/21. Suomen rauhanturvaamisjoukot Kyproksella I, 113 C4b, UMA.

³⁴⁶ Kronlund ja Valla 1996, 139. Tieto perustuu Jakobsonin haastatteluun, jossa Jakobson kuitenkin kertoo Kekkonen vastanneen samoilla sanoilla kuin kirjoissaan (2001, 1980) puhuessaan valmiusjoukkojen perustamisesta vajaata vuotta aiemmin. Kronlund ja Valla tulkitsevat kyseisen epäjohdonmukaisuuden toteamalla: ”Missään tapauksessa Kekkonen ei ollut alkuun innostunut sen enempää valmiusjoukoista kuin Kyprokseen lähdistä”, kts nootti n:o 5, s. 154.

³⁴⁷ kts. luku ”YK:n rauhanturvaperiaatteiden luominen ja Suomen rooli” kappale ”Yritys irtaantua jo ennen lähtöä” ja luku ”Suomen maine, kylmän sodan epävarmuudet ja operaatioista vetäytymisen vaikeudet”.

³⁴⁸ Tukholmasta Yhdysvaltain ulkoministeriöön 10.3.1964. Box 2082, Pol 23-8, RG 59, NARA.

osapuolten hyväksymä kompromissi YK-joukkojen kokoonpanosta ja valmistelujen aloittaminen, kuin joukkojen perille saaminen, sillä brittijoukkoja oli joka tapauksessa jo saarella. Operaatio olikin pitkään näiden joukkojen varassa. Kanadalaisten saapumisen jälkeen vielä puolet YK-joukosta koostui jo Kyproksella olleista brittisotilasta, jotka olivat muuntautuneet puolueettomiksi rauhanturvaajiksi vaihtamalla omat barettinsa YK:n sinisiin. Nämä brittijoukot odottivat saarelle muiden maiden joukkojen saapumista ja tehtävien jakamista. Kyproksen rauhanturvaoperaatiota myös johti jonkin aikaa Britannian armeijan kenraalimajuri Michael Carver, joka oli passitettu saarelle kontrolloimaan Turkin mahdollista hyökkäystä, ennen kuin operaation johtoon valittu intialainen kenraali Prem Singh Gyani pääsi paikalle ottamaan vetovastuun. Carverin varsinainen rooli YK-joukoissa oli toimia Gyanin varakomentajan ja tässä roolissa hän määräsi brittitiedustelun jatkamaan toimintaansa Kyproksella samalla, kun YK-joukot keräsivät myös tietoja osapuolista, joka meni myös Yhdysvaltoihin. Myös Kyproksen YK-joukkojen rahoituksesta 35 prosenttia tuli Yhdysvalloilta. Operaatio oli siis syntynyt Britannian ja Yhdysvaltojen vaikutuksella, ja ne myös pyrkivät kontrolloimaan sitä omien strategisten intressiensä mukaisesti, vaikka U Thant painotti joukkojen puolueettomuutta.³⁴⁹

Jakobsonin ensimmäisessä vastauksessa mielenkiintoista olikin ajatus siitä, että osallistuminen kehitteillä olevaan Kyproksen operaatioon voisi olla Suomen puolueettomuuspolitiikan kannalta epäedullista. Tämä ajatus kääntyi muutamassa päivässä pääläelleen ja rauhanturvaajien lähettämistä perusteltiin ennen kaikkea sen puolueettomuuspolitiikalle tuomien hyödyn kautta. Mitkä olivat siis ne tekijät, jotka näiden päivien aikana muuttuivat? Vastaus tähän kysymykseen kertoo niistä edellytyksistä ja tavoitteista, joiden varaan Suomen rauhanturvaaminen nojasi.

Jakobsonin ja Enckellin varautuneet ensireaktiot pääsihteerin kysymykseen annettiin ennen YK:n yleiskokouksen päätöstä rauhanturvaoperaation luomisesta tilanteessa, jossa Kyproksen tilanne oli epäselvä ja Ruotsi oli haluton osallistumaan. Tässä tilanteessa varovainen asennoituminen oli ymmärrettävää. Välttämättöminä edellytyksinä Suomen osallistumiselle oli konfliktin osapuolten hyväksymä YK-mandaatti, Neuvostoliiton äänestyspäätös turvallisuusneuvostossa ja Ruotsin osallistuminen. Jakobsonin viittaus Kyproksen takaajavaltioiden toimintaa viittaa osapuolten hyväksymään YK-mandaattiin, joka päätettiin turvallisuusneuvostossa. Turvallisuusneuvoston päätöksen edellytyksenä oli puolestaan se, ettei Neuvostoliiton sitä suoraan vastusta – muuten se kaataisi päätöslauselmaa veto-oikeudellaan. Ymmär-

³⁴⁹ James 2002, 128–137; O'Malley & Craig 1999, 103–104. Tiedustelu toimi erityisesti Kyproksen sisäisiin ryhmittymiin, kun taas erityisesti Turkin aikeiden ennakointi oli joukoille vaikeampaa. Tämä näkyi vuonna 1974, kun Turkki hyökkäsi Kyproksella ja UNIFICYP ei osannut lainkaan varautua sotaan. Kts. luku ”Rauhanturvaaminen ja Puolustusvoimat” kappale ”Vähän kuin Talvisota”.

rettävästi Suomessa ei kuitenkaan haluttu suoraan viitata Neuvostoliiton kantaan, mutta viittaus YK-mandaattiin sisälsi käytännössä myös tämän puolen. Ratkaisevassa äänestyksessä Neuvostoliitto yhdessä Tšekkoslovakian kanssa pidättäytyi äänestämästä. Tällä ratkaisulla Neuvostoliitto ei kaatanut operaatiota, mutta jätti itselleen mahdollisuuden arvostella sitä hyvinkin tiukasti. Tämä äänestyspäätös kuitenkin riitti mahdollistamaan Suomen osallistumisen.

YK-mandaatin ja Neuvostoliiton äänestyspäätöksen lisäksi kolmantena välttämättömänä ehtona oli Ruotsin osallistuminen. Tämän Tukholman-suurlähettiläs ja myöhempi Kyproksen rauhankäyttäjän Sakari Tuomioja totesi myös yhdysvaltalaiselle kollegalleen Tukholmassa,³⁵⁰ ja suomalaiset Ruotsin suurlähettiläs Ingemar Hägglöfille jo ennen kuin turvallisuusneuvostossa oli päätetty rauhanturvaoperaation muodostamisesta. Ulkoministeriöstä kerrottiin Hägglöfille, että Suomen osallistumisen ehtoina olivat Ruotsin osallistumisen lisäksi, turvallisuusneuvoston selkeä mandaatti ja YK:n maksamat kulut.³⁵¹ Jakobson totesikin ensireaktiona Varsovasta Suomen pitävän tärkeänä, että Suomi ja Ruotsi pysyisivät samalla linjalla.³⁵² Ruotsi toimi Suomen rauhanturvaamisen veturina ja mallimaana, jonne katseet Suomessa aina tällaisissa tilanteissa kääntyivät. Ruotsi piti Suomea mukana ja esillä myös erilaisissa pohjoismaisissa rauhanturvaamiseen liittyvissä suunnitelmissa, ja samalla Ruotsissa seurattiin tarkalla korvalla Suomen kannanottoja. Osallistuminen operaatioon ilman Ruotsin mukanaoloa, olisi ollut hyvin epätodennäköistä vielä 1950- ja 60-luvuilla. Kyproksen tapauksessa Ruotsin asema korostui entisestään, sillä Ruotsin päätös muodostui ratkaisevaksi koko rauhanturvaoperaation perustamisen kannalta, ja kun Ruotsi ei suostunut lähtemään ainoana puolueettomana maana mukaan, kääntyivät katseet samalla Suomeen.

Näiden välttämättömien ehtojen toteutuminen ei kuitenkaan itsessään selitä Suomen osallistumispäätöstä, vaan ne ainoastaan mahdollistivat todellisen harkinnan rauhanturvaoperaatioon osallistumisesta. Niiden lisäksi tarvittiin poliittinen motivaatio osallistumispäätökselle eli riittävät ehdot. Näiden ehtojen toteutuminen riippui operaatiosta mahdollisesti Suomelle koituvien hyötyjen ja haittojen suhteesta, joka taas oli riippuvainen päätöksentekijöiden tavoitteista, valtasuhteista ja tilannekuvista. Kyproksen tapauksessa tilanteen saama suuri kansainvälinen huomio ja strateginen merkitys erityisesti lännelle voitiin tulkita, joko mahdollisuutena Suomen läntisen kuvan parantamiseen tai riskinä idänsuhteille. Operaatio voitiin, niin kuin

³⁵⁰ Tukholmasta Yhdysvaltain ulkoministeriöön 10.3.1964. Box 2082, Pol 23-8, RG 59, NARA.

³⁵¹ Helsingistä Tukholmaan 25.2.1964. HP 48:291, Utrikesdepartementets 1920 års dossier-system 1920–1974, Utrikesdepartementet med föregångare, Riksarkivet.

³⁵² Varsovasta Helsinkiin 3.3.1964, sähkö n:o 31. Suomen rauhanturvaamisjoukot Kyproksella I, 113 C4b, UMA.

Jakobsonin ensimmäisestä vastauksesta kävi ilmi, kääntää tarvittaessa joko puolueettomuutta tukevaksi tai sitä heikentäväksi tekijäksi. Jakobsonin ja Enckellin ajattelussa osallistuminen tuki Suomen puolueettomuutta ja pohjoismaisuutta tilanteessa, jossa yöpakkaset, noottikriisi ja entisen KGB-upseeri Anatoli Golitsynin paljastukset olivat rapauttaneet lännen uskoa Suomen poliittisen johdon haluun pysyä itäisen vaikutuspiirin ulkopuolella. Rauhanturvaamisesta tuli väline Suomen kuvan parantamiselle lännessä ja siinä mielessä lännen intressien mukainen operaatio oli myös Suomelle etu. Yksinään, ilman Ruotsin osallistumista, Suomi ei kuitenkaan operaatioon voisi lähteä. Tilanteen teki tässä mielessä mielenkiintoiseksi Suomelle langennut ratkaiseva asema, jossa Suomen päätös näytti ratkaisevan koko operaation kohtalon. Suomen ulkopoliittinen johto, Urho Kekkonen, Jaakko Hallama ja Max Jakobson, olivat kuitenkin lähteneet turvallisuusneuvoston päätöstä edeltävänä päivänä Puolaan valtiovierailulle ja ulkopoliittinen päätöksenteko oli Helsingissä jäissä.

Rintamalinjat

Tilanne Kyproksella oli ennen turvallisuusneuvoston äänestystä kiristynyt entisestään. Vakavia välikohtauksia sattui ympäri saarta ja molemmat puolet kokivat tappioita brittijoukkojen yrittäessä epätoivoisesti pitää tilannetta hallinnassa. Myös Yhdysvaltain lähetystöön tehtiin pommi-isku ja CIA varoitti Kyproksen kreikkalaisten uskovan Yhdysvaltojen tukevan Nato-joukkoja saaren kahtiajakamiseksi. Tästä syystä CIA:n analyyseissä saarelle lähetettävät Yhdysvaltain joukot olisivat vaarassa joutua iskujen ja hyökkäysten kohteeksi. Tämä käänsi Yhdysvaltain apulaisulkoministeri George Ballin kannattamaan kansainvälisiä rauhanturvajoukkoja ilman Yhdysvaltain sotilaita. Ball matkusti itse Nikosiaan neuvottelemaan Makarioksen kanssa kansainyhteisön maista sekä yhdestä tai kahdesta puolueettomasta maasta kootun rauhanturvajoukon hyväksymisestä. Ball myös varoitti Makariosta menemästä liian pitkälle tai Yhdysvallat antaisi Turkin hyökätä saarelle ja ottaa tilanteen hallintaan. Makarios kuitenkin pelkäsi, että jos Kyprokseen saapuvien rauhanturvajoukkojen komento jätettäisiin Yhdysvalloille ja Britannialle lännen tukema Kyproksen turkkilaisten separatismi johtaisi Kyproksen kahtiajakoon.³⁵³

Makarios pelasi kovaa peliä, sillä Turkki oli aloittanut valmistelut hyökkäyksen varalle ja amerikkalaisten sekä brittien varasuunnitelmana, rauhanturvaoperaation kaatuessa, oli katsoa sormien välistä Turkin hyökkäystä saarelle. Suunnitelman mukaan Turkin armeija voisi ottaa lännen tuella laajat alueet Kyproksesta haltuunsa, kunhan vain joukot välttäisivät samalla yhteenottoja Kyproksen kreikkalaisten kanssa. Suunnitelman tarkoituksena oli pyrkiä hallitsemaan konfliktia, niin ettei

³⁵³ O'Malley & Craig 1999, 96–100; James 2002, 68–75, 83–86.

Kreikka näkisi Turkin toimia täytenä invaasiona ja syynä aloittaa sotatoimia Turkia vastaan. Sota Turkin ja Kreikan välillä olisi ollut vaikeasti hallittava konflikti, joka olisi heikentänyt Natoa ja voinut osoittautua kovaksi iskuksi Yhdysvaltojen strategisille intresseille. Suunnitelma konfliktin rajaamiseksi tietyille alueille Turkin hyökkäyksen sattuessa oli herkkä eskalaatiolle, vaikka Britannia vahvisti joukkojaan sekä niiden komentoa saarella. Lontoon ja Washingtonin pelkona oli vielä, että jos Turkin hyökkäys leviäisi suunnitelmaa laajemmaksi, siitä seuraisi Neuvostoliiton sotilaallinen väliintulo.³⁵⁴ Tästä syystä kansainvälinen rauhanturvaoperaation muodostui Yhdysvaltojen sekä Britannian diplomaattisen ponnistelujen päämääräksi. Pyrkimyksenä oli pelata aikaa rauhoittamalla Turkia ja Kreikkaa samaan aikaan kun YK-joukkojen ongelma tuli ratkaista niin nopeasti kuin mahdollista.

Yhdysvaltain sekä Britannian strateginen etu pakotti maat kovempiin diplomaattisiin ponnistuksiin yhdessä YK:n sihteeristön kanssa joukkojen aikaansaamiseksi. Ongelmana oli kuitenkin kokoonpano ja vapaaehtoisten maiden puute. Kanada ei suostunut lähtemään pelkkien natomaiden operaatioon, vaan asetti osallistumisensa ehdoksi yhden puolueettoman maan mukanaolon. Katseet kääntyivät tässä Ruotsiin, sillä Itävalta ja Irlanti näyttivät kieltäytyvän. Itävallassa ei ollut hallitusta, joka olisi kyennyt tekemään kyseisen päätöksen, ja Irlanti lähetti YK:lle alkuun kielteisen vastauksen. Jäljelle jäivät Ruotsi ja Suomi, joista Suomi ei olisi mukana ilman Ruotsia. Ruotsissa katsottiin puolestaan, että pelkkien Nato-maiden operaatio ei olisi Ruotsin puolueettomuuspolitiikan mukaista, joten ehdoksi osallistumiselle asetettiin toisen puolueettoman mukanaolo.³⁵⁵ Muiden kieltäytyttyä pallo näytti jäävän Suomelle tilanteessa, jossa Suomen ulkopoliittinen johto, ja tätä kautta koko ulkopoliittinen päätöksenteko, oli päivästä riippuen kiertoajelulla Krakovassa, hiihtämässä Zakopanen vuoristossa tai metsästävässä Olsztynin metsissä huonojen sähköyhteyksien päässä, samaan aikaan kun Turkin laivasto odotti hyökkäyskäskyä Kyproksen saaren tuntu-massa.³⁵⁶

Tilanne käytännössä pakotti Suomen aktiivisen ja passiivisen YK-politiikan toisiaan vastaan. Pelko siitä, että Suomen ja Neuvostoliiton suhteet kärsisivät, ei ollut katteeton operaation palvellessa ennen kaikkea Naton kylmän sodan strategiaa. Tämä ymmärrettiin myös sekä Neuvostoliitossa että Suomessa. Izvestija kutsuikin Kyproksen rauhanturvaoperaatiota kesällä 1964 läntisen imperialismien voimannäyteeksi.³⁵⁷ Suomessa puolestaan mielipiteet sekä ulkoministeriössä että lehdistössä jakaantuivat osallistumista kannattaviin ja sitä vastustaviin. Lontoon-suurlähettiläs

³⁵⁴ O'Malley & Craig 1999, 96–100.

³⁵⁵ James 2002, 102–107.

³⁵⁶ Tasavallan presidentin virallinen vierailu Puolaan 3.–11.3.1964. 22/9 UKA.

³⁵⁷ Suomen Moskovan-suurlähetystön lehdistökatsaus n:o 6, 9.6.1964. Suomen YK-valmiusjoukot (perustaminen). 113 C4d2, UMA.

Leo Tuominen, joka oli toiminut Suomen Suez-operaation aikana valtiosihteerinä, kehotti Suomen pitäytymistä operaation ulkopuolella. Tuominen viittasi Suezin operaatiosta tuttuun ongelmaan, jossa YK:n pidentäessä joukkojen toimikautta, herättäisi vetäytyminen enemmän negatiivista huomiota kuin osallistuminen. Näin ollen Tuominen kannatti toimintalinjaa, jossa paasikiveläisittäin pitäydyttäisiin suurvaltojen konfliktien ulkopuolella, vaikka sitä ei tulisikaan ääneen lausua.³⁵⁸ Samalla tapaa varsinkin Helsingin Sanomat ja Kansan Uutiset julkaisivat kriittisiä pääkirjoituksia Suomen osallistumisen suhteen:

”[...] ei Suomella ole vielä pitkään aikaan edellytyksiä vastata myönteisesti U Thantin pyyntöön. Kun hänen toimivaltuutensa Kyproksen YK-joukkoihin nähden kestävät vain kolme kuukautta ja sen jälkeen kysymys joutuu uudelleen ratkaistavaksi, ei ole mitään syytä tehdä hätiköityjä päätöksiä.”³⁵⁹

Kanadan lähettiläs tiedusteli ”länsimielisen ja poliittisesti itsenäisen” Helsingin Sanomien päätoimittaja Aatos Erkolta syytä lehden kielteiseen linjaan. Erkon mielestä oli parempi pysyä kokonaan operaation ulkopuolella, kuin lähettää rauhanturvaajia ja sen jälkeen vetää ne äkisti pois tilanteen muuttuessa. Erkko näki, että sotien traumaattisen muiston takia suomessa vaadittaisiin osaston poisvetämistä, jos operaatiossa syntyisi kuolonuhreja. Toiseksi Erkko ennusti, että Neuvostoliitto ei välttämättä tukisi enää tulevaisuudessa operaatiota ja tässä tilanteessa Suomen olisi pakko vetää myös oma pataljoonansa pois. Näin käydessä osallistumisesta olisi ollut enemmän hallaa kuin hyötyä Suomelle. Kanadassa ymmärrettiin hyvin, että Neuvostoliiton tuki oli myös edellytys Suomen mukanaololle.³⁶⁰ Rauhanturvaoperaatiolla oli näin vahvempi pohja, kun puolueettomat Irlanti ja Itävalta ottivat siihen lopulta osaa. Muussa tapauksessa Neuvostoliiton olisi ollut helpompi pelata Suomi-kortilla omia tavoitteitaan.

Epäilevästi Suomen osallistumiseen suhtautui myös Osmo Orkomies, joka oli Tuomisen kanssa hoitanut aiemmin Suezin operaatiota ulkoministeriössä ja sittemmin päätenyt Egyptiin lähettilääksi. Kanadan virkaveljen tiedustellessa Kairossa Suomen mahdollista osallistumista, Orkomies antoi varsin pessimistisen arvion: valmiusjoukot eivät olisi valmiina vielä neljään kuukauteen ja toisin kuin Suezilla, operaatio Kyproksella vaatisi rauhanturvaajilta parempaa englanninkielentaitoa, joka olisi ongelmana rauhanturvaajia rekrytoitaessa. Orkomies viittasi vielä Suomen virkamieshallitukseen sekä Kekkonen valtiovierailuun ja arveli Kekkonen ilmoittavan

³⁵⁸ Leo Tuominen Max Jakobsonille 6.3.1964. Suomen rauhanturvaamisjoukot Kyproksella I, 113 C4b, UMA.

³⁵⁹ HS 6.3.1964, pk.

³⁶⁰ Helsingistä Ottawaan 17.3.1964. RG 25, vol. 10130, File 21-14-1-CYP, Part 5, LAC.

kielteisen päätöksensä heti palattuaan Suomeen. Kanadan lähettiläs totesi sähkönsä Ottawaan, että Orkomies katsoi tilannetta Suomen kapeasta poliittisesta näkökulmasta eikä pyrkinytkään ottamaan huomioon YK:n tai Kanadan näkökulmaa. Näin ollen Suomessa ensisijaisesti tarkkailtiin Neuvostoliiton asennetta ja jos sieltä suunnasta ei vedota Suomen osallistumisen puolesta, niin Suomi pysyy epäluuloisena. Lähettilään mukaan Ruotsi toimii kuitenkin tässä Neuvostoliiton vastavoimana vetäen Suomea mukaansa.³⁶¹

Kanadan lähettilään arvio oli varsin onnistunut. Neuvostoliitto nähtiin varsin yleisesti Suomen osallistumista rajoittaneena tekijänä, mutta suomalaisista lähteistä tämä ei juurikaan noussut esiin. Ulkoministeriössä varottiin lausumasta ääneen Neuvostoliiton asenteen mahdollisesti rajoittavan suomalaista päätöksentekoa. Tämä kierrettiin vetoamalla turvallisuusneuvoston yksimieliseen kantaan. Suomalaisista lähteissä ei juuri spekuloitu Neuvostoliiton suhtautumisella, vaikka se eittämättä oli suomalaisten mielissä. Neuvostoliitto oli hyvin kovasanaisesti puuttunut suunnitelmiin Nato-operaatiosta ja myös suunniteltu YK-operaatio oli tässä mielessä erittäin länsipainotteinen. Samaan aikaan Ruotsin ulkoministeriötä ei vaivannut sama kainous kuin Suomea, vaan Neuvostoliiton suhtautumista operaatioon tarkkailtiin sekä siitä raportoitiin hyvinkin suurella mielenkiinnolla. Suomen, Irlannin, Kanadan ja Ruotsin YK-edustajien kokoontuessa New Yorkissa, sovittiin osallistumisen erääksi ehdoksi sen, ettei Iso-Britannia muodostaisi yli puolta operaation miesvoimasta ja että nämä maat saisivat tasapuolisen ja riittävän edustuksen operaation johdossa.³⁶² Tätä Suomi myös edellytti ilmoittaessaan lopulta osallistumisestaan.³⁶³

Ruotsin YK-lähettiläs Sverker Åström totesi Neuvostoliiton saaneen kolme merkittävää myönnytystä, joita U Thant turvallisuusneuvoston istunnossa myös painotti: kaikkien turvallisuusneuvoston jäsenten piti saada jatkuvaa ajantasaista tietoa joukoista, niiden toimikausi olisi uudistettava turvallisuusneuvoston istunnossa kolmen kuukauden välein ja sen menot eivät menisi YK:n yleisbudjetista. Åström pani merkille, ettei Neuvostoliiton YK-edustaja Ivan Federenkon puheessa, näiden myönnytysten jälkeen, mainittu epäilyjä YK-joukkojen käyttämisestä Naton omiin tarkoituksiin.³⁶⁴ Sen sijaan Federenko totesi Neuvostoliiton suhtautuneen negatiivisesti kaikkien, myös YK-joukkojen, lähettämiseen Kyprokselle ja hän myös kritisoi päätöslauselman kohtaa neljä, jossa turvallisuusneuvosto suositteli pääsihteerille YK-

³⁶¹ Kairosta Ottawaan 11.3.1964. RG 25, vol. 10130, File 21-14-1-CYP, Part 5, LAC.

³⁶² New Yorkista Tukholmaan 4.3.1964 (sähke n:o 213). HP 48:291, Utrikesdepartementets 1920 års dossiersystem 1920–1974, Utrikesdepartementet med föregångare, Riksarkivet.

³⁶³ Kronlund & Valla 1996, 142–143.

³⁶⁴ New Yorkista Tukholmaan 4.3.1964 (sähke n:o 211). HP 48:291, Utrikesdepartementets 1920 års dossiersystem 1920–1974, Utrikesdepartementet med föregångare, Riksarkivet.

joukkojen perustamista.³⁶⁵ Päätöslauselmassa annettiin pääsihteerille turvallisuusneuvostoa suuremmat toimivaltuudet joukkojen operatiivisesta toiminnasta. Pääsihteerin nimittämä komentaja raportoi pääsihteerille, joka puolestaan pitäisi joukkoja antaneet maat ja turvallisuusneuvoston ajan tasalla.³⁶⁶ Federenkon mukaan tämä järjestely sivuutti turvallisuusneuvoston ja vaati tästä erillistä äänestystä, jossa Neuvostoliitto ei kuitenkaan aikonut kaataa koko päätöslauselmaa vaan pidättäytyä.³⁶⁷

Neuvostoliiton yleisenä tavoitteena oli saada YK-operaatiot turvallisuusneuvoston tiukkaan kontrolliin, jolloin myös operatiiviset päätökset vaativat Neuvostoliiton hyväksynnän.³⁶⁸ Kyprokselle lähetettävälle YK-joukoille asetetut tiukat määräajat ja velvollisuus pitää turvallisuusneuvosto ajan tasalla, olivat askel tähän suuntaan Kongon operaatioon verrattuna. Neuvostoliitto oli tässä suhteessa saanut tavoitteensa läpi ja vaikka se vaati pääsihteerin aseman määrittelleestä neljännessä pykälästä erillisen äänestyksen, josta se sitten yhdessä Tšekkoslovakian ja Ranskan kanssa pidättäytyi, meni päätöslauselma ”yksimielisesti” läpi.³⁶⁹ Vielä kuukautta aiemmin olivat puheet olleet astetta kovempi. Hruštšovin helmikuussa Yhdysvalloille, Isolle-Britannialle, Ranskalle, Turkille, Kreikalle ja YK:n turvallisuusneuvostolle lähettämässä viestissä todettiin puolueettoman ja rauhaa rakastavan Kyproksen joutuneen Naton aggression kohteeksi, jonka lopullisena tarkoituksena oli Kyproksen miehittäminen. Hruštšovin sanoin ”olemme todistamassa julmaa kajoamista Kyproksen tasavallan itsemääräämisoikeuteen, itsenäisyyteen ja vapauteen, ja yritystä tuoda tämä pieni ja puolueeton valtio Naton sotilaalliseen valvontaan.”³⁷⁰ Myös YK-operaatiota arvosteltiin tarvittaessa hyvinkin rankasti, mutta jännittyneessä tilanteessa turvallisuusneuvoston päätöksen jälkeen, myös Neuvostoliiton intresseissä oli saada nimenomaan YK-operaatio toimintakykyiseksi, kun vaihtoehtona oli lähinnä Nato-operaatio.

Neuvostoliiton kriittisen julkisivun takaa vaikuttaneesta myönteisestä asenteesta tulikin viitteitä, kun päivä turvallisuusneuvoston päätöksen jälkeen YK:n sihtee-

³⁶⁵ New Yorkista Tukholmaan 4.3.1964 (sähke n:o 208). HP 48:291, Utrikesdepartementets 1920 års dossiersystem 1920–1974, Utrikesdepartementet med föregångare, Riksarkivet.

³⁶⁶ Security Council Resolution 186, S/RES/186(1964), 4.3.1964. United Nations Digital Library.

³⁶⁷ New Yorkista Tukholmaan 4.3.1964 (sähke n:o 208). HP 48:291, Utrikesdepartementets 1920 års dossiersystem 1920–1974, Utrikesdepartementet med föregångare, Riksarkivet.

³⁶⁸ Gaiduk 2012, 290.

³⁶⁹ New Yorkista Tukholmaan 4.3.1964 (sähke n:o 207). HP 48:291, Utrikesdepartementets 1920 års dossiersystem 1920–1974, Utrikesdepartementet med föregångare, Riksarkivet; James 2002, 96.

³⁷⁰ Letter dated 8 February 1964 from the representative of the USSR addressed to the President of the Security Council, 8.2.1964. United Nations Digital Library

ristöön kuuluva Vladimir Suslov kehotti Åströmille Ruotsia osallistumaan, sillä muuten joukoista uhkasi tulla yksipuolinen – toisin sanoen pelkkien Nato-maiden operaatio. Suslovin mukaan Ruotsin osallistuminen helpottaisi pääsihteerin tehtävää.³⁷¹ Vaikka Suslov oli YK:n sihteeristöä ja siinä mielessä edusti YK:ta eikä Neuvostoliittoa, ei hän todennäköisesti olisi ajanut operaatiota, joka olisi ollut Neuvostoliiton intressien vastainen. Suslovilla oli myös sanojensa mukaan ”omat keinonsa” pitää yhteyttä Moskovan kanssa.³⁷² Samankaltainen ohje tulikin myös Suomelle. Ralph Enckell kertoi Åströmille olleensa samana päivänä lounaalla Kyproksen ulkoministerin ja Neuvostoliiton YK-edustaja Ivan Federenkon kanssa. Lounaalla Enckell oli todennut, ettei Suomi ollut vielä tehnyt päätöstä osallistumisestaan, johon Federenko varsin yksiselitteisesti totesi ”me toivomme Suomea”. Åström selvensi vielä, ettei Enckellin mukaan lause sisältänyt ironiaa eikä pilaa.³⁷³

Seuraavana päivänä ulkoministeriölle lähetetyssä sähkössä Enckellin alkuun epäilevä suhtautuminen olikin vaihtunut ja hän totesi, että Suomen olisi ”syytä vakavasti pyrkiä myönteiseen tulokseen”. Enckell perusteli kantaansa viiden kohdan listalla: (1.) turvallisuusneuvoston päätös oli ollut yksimielinen; (2.) kaikki konfliktiin osapuolet olivat hyväksyneet Suomen ehdokkaaksi nimenomaan tunnustetun puolueettoman asema pohjalta; (3.) pääsihteerin toivoi samoin perustein Suomen osallistumista katosen samalla, että YK-joukkojen kansainvälisen tasapainon edellytti Suomen mukanaoloa; (4.) edellisten kohtien pohjalta osallistuminen vahvistaisi Suomen puolueettomuutta ja osoittaisi, että Suomi pyrkii käytännössä tukemaan ”yleisesti toivottua” rauhanturvaamista; (5.) päätös valmiusjoukoista edellytti, että Suomi aktiivisesti tutkii kaikki mahdollisuudet osallistumiselle.³⁷⁴ Perusteluihin pääsi siis myös päätös valmiusjoukkojen muodostamisesta, vaikka Kekkonen oli puoli vuotta aiemmin painottanut Suomen itsenäistä päätösvaltaa yksittäisten operaatioiden suhteen.³⁷⁵ Todennäköisesti viesti Federenkon toteamuksesta meni kuitenkin myös Puolaan, sillä alkuun epäilevät sähköet Varsovasta muuttuivat astetta positiivisemmiksi operaatiota kohtaan. Samana iltana Federenkon toiveen jälkeen, Jakobson pyysi

³⁷¹ New Yorkista Tukholmaan (salasähke n:o 23), 5.3.1964. HP 48:291, Utrikesdepartementets 1920 års dossiersystem 1920–1974, Utrikesdepartementet med föregångare, Riksarkivet. Kts. myös James 2002, 104.

³⁷² U Thant 1978, 63–64. Asia tuli esille YK:n pääsihteerin U Thantin pyrkimässä välittämään Vietnamin konfliktia syyskuussa 1964. Suslov, jonka tehtäväksi tuli välittää viesti Hanoiin, sai asian hoidettua Moskovan kautta: ”Mr. Suslov, who assured me that he had his own means of communication with Moscow[...]”.

³⁷³ New Yorkista Tukholmaan 5.3.1964. HP 48:291, Utrikesdepartementets 1920 års dossiersystem 1920–1974, Utrikesdepartementet med föregångare, Riksarkivet.

³⁷⁴ New Yorkista Helsinkiin 6.3.1964, sähkö n:o 33/32. Suomen rauhanturvaamisjoukot Kyproksella I. 113 C4b UMA.

³⁷⁵ Urho Kekkonen Max Jakobsonille 3.7.1963. Suomen YK-valmiusjoukot (perustaminen). 113 C4d UMA.

tiedottamaan pääsihteerille Suomen suorittavan kiireellisiä tutkimuksia osallistumisen mahdollisuuksista.³⁷⁶

Tästä huolimatta päätös osallistumisesta ei ollut missään määrin varmaa ja se aiheutti myös suoranaista vastustusta Helsingissä, eikä sitä Tukholmassakaan otettu millä tahansa ehdoilla vastaan. Åström raportoi Suomen, Kanadan ja Irlannin YK-edustajien kanssa käymästään alustavasta keskustelusta heti turvallisuusneuvoston päätöksen jälkeen (4.3.), jossa he määrittivät tiettyjä ehtoja mahdolliselle osallistumiselle. Åströmin mukaan joukkoja lähettävillä mailla olikin loistava tilaisuus neuvotella ja tinkiä ehtoja, sillä Kyproksen tilanne oli vakavuudestaan huolimatta ollut vakaa turvallisuusneuvoston aloittaessa Kyproksen asian käsittelyn. Tästä syystä omien neuvottelumahdollisuus kannatti käyttää, vaikka joukkojen lähettäminen hieman tästä johtuen myöhästyisikin.³⁷⁷ Kaksi päivää myöhemmin Hägglöf totesi puolestaan suomalaisten asenteen olevan vastentahtoinen. Suomalaiset toivoivat voivansa välttää osallistumisen, tai vähintään saavansa lisää aikaa. Näin ollen suomalaiset ottivat tyytyväisinä tiedon siitä, ettei Ruotsi tarvinnut vielä tässä vaiheessa Suomen vastausta.³⁷⁸

Suomen puolustusvoimissa vallinnut nihkeys erityisesti nopeaa osallistumista kohtaan kävi selväksi, kun sen teettämässä selvityksessä joukkojen lähettämisestä todettiin niiden kokoamiseen menevän kolme kuukautta aikaa ja että se olisi lisäksi odotettua kalliimpaa.³⁷⁹ Hägglöfin mukaan tämän suuntaista vastausta oli myös ulkoministeriössä odotettu.³⁸⁰ Käytännössä se tarkoitti samaa kuin kieltäytyminen, sillä YK:lla ei ollut kolmea kuukautta aikaa odotella Suomen osallistumista. Enckell ihmettelikin selvityksen arviota verrattuna Ruotsiin ja Helsingissä päätettiin pyytää puolustusministeriöltä uusi selvitys. Siinä joukkojen kokoamiseen meni enää kuusi viikkoa valtioneuvoston periaatepäätöksestä. Samalla spekulointiin jälleen Suezin tapaan varusmiesten käytöllä, jolloin kokoamiseen menisi enää kolme viikkoa, mutta vaatisi eduskuntakäsittelyä perustuslain säätämisyjärjestyksessä. Puolustusministe-

³⁷⁶ Varsovasta Helsinkiin 5.3.1964, sähke n:o 32; Helsingistä New Yorkiin 5.3.1964, YKE-32. Suomen YK-valmiusjoukot (perustaminen). 113 C4d UMA.

³⁷⁷ New Yorkista Tukholmaan 4.3.1964, sähke n:o 213. HP 48:291, Utrikesdepartementets 1920 års dossiersystem 1920–1974, Utrikesdepartementet med föregångare, Riksarkivet.

³⁷⁸ Helsingistä Tukholmaan 6.3.1964. HP 48:291, Utrikesdepartementets 1920 års dossiersystem 1920–1974, Utrikesdepartementet med föregångare, Riksarkivet.

³⁷⁹ Kronlund & Valla 1996, 141.

³⁸⁰ Helsingistä Tukholmaan 7.3.1964, n:o 10. HP 48:291, Utrikesdepartementets 1920 års dossiersystem 1920–1974, Utrikesdepartementet med föregångare, Riksarkivet.

riön antamina vaihtoehtoina oli siis nopea ja erittäin nopea vaihtoehto, joista jälkimmäinen ”tosin häiritsisi paljon puolustuslaitoksen toimintaa.”³⁸¹

Lopullinen päätös

Päätös Kyprokselle lähetettävistä rauhanturvajoukoista nytkähti lopulta eteenpäin, kun Jaakko Hallama ja Max Jakobson palasivat Helsinkiin keskiviikkona 11. maaliskuuta Kekkonen jatkaessa vielä kolmen päivän vierailulle Neuvosto-Viroon. Paluutaan seuraavana päivänä Hallama antoi Hägglöfille tiedon, jonka mukaan Suomi olisi 99-prosentin varmuudella mukana ja sama tieto kulki myös Kanadaan.³⁸² Tämä avasi kansainvälisellä tasolla YK-joukkojen umpisolmun, kun Ruotsi ilmoitti Hallaman sanaan luottaen alkavansa muodostaa tarvittavia joukkoja ja Kanada ilmoitti olevansa valmis lähettämään joukot yhdessä Ruotsin kanssa, vaikkakin Ruotsin ehto toisesta puolueettomasta valtiosta jäi voimaan ja Suomi ei ollut vielä varmistanut osallistumistaan.³⁸³

Asia ei ollut edelleenkään Suomessa täysin selvä. Vielä perjantaina 13. päivä Hägglöfin kanssa keskustellut Jakobson totesi, ettei Suomi olisikaan täysin varmasti mukana. Näin siitä huolimatta, että hallituksessa ei esiintynyt mainittavaa vastustusta. Suomessa hallituksen muodosti Reino Lehdon virkamieshallitus, jolla ei ollut mainittavia ulkopoliittisia tavoitteita, mutta koska päätös joukkojen lähettämisestä tehtiin hallituksen nimissä, piti hallituksen tehdä asiasta muodollinen päätös.³⁸⁴ Asiaa oli käsitelty ilman pääministeriä kokoontuneessa ulkoasianvaliokunnassa 12. maaliskuuta Jakobson esitellessä asian ja päädytty periaatteessa myönteiseen ratkaisuun.³⁸⁵

Eduskunnassa operaatioon suhtauduttiin kuitenkin hallitusta kriittisemmin. Jakobson oli käynyt keskustelemassa osallistumisesta eduskunnan ulkoasianvaliokunnan kanssa ja kertoi Hägglöfille, joka Yhdysvaltojen Helsingin-lähetystön mukaan näinä päivinä käytännössä asui ulkoministeriössä,³⁸⁶ että eduskunnassa oli epäilty YK-joukkojen mahdollisuuksia saada mitään hyödyllistä aikaan saarella ja epäiltiin muutenkin suomalaisten lähettämistä. Hägglöf epäili, että Jakobson oli myös itse

³⁸¹ Puolustusministeriön PM 7.3.1964; Helsingistä New Yorkiin 7.3.1964, YKE-35; Helsingistä Varsovaan 7.3.1964, Pu-63. Suomen rauhanturvaamisjoukot Kyproksella I, 113 C4b, UMA.

³⁸² Helsingistä Tukholmaan 12.3.1964, n:o 12. HP 48:291, Utrikesdepartementets 1920 års dossiersystem 1920–1974, Utrikesdepartementet med föregångare, Riksarkivet; Memorandum for under-secretary: Cyprus, R. Campell 12.3.1964. RG 25, vol. 10130, File 21-14-1-CYP, Part 5, LAC.

³⁸³ James 2002, 110–111.

³⁸⁴ Lehdon hallituksen ulkopoliittisista tavoitteista kts. Soikkanen, 2003, 59.

³⁸⁵ VN:n ulkoasianvaliokunnan kokouspöytäkirja 12.3.1964. VN:n ulkoasianvaliokunnan pöytäkirjat 1960–1964. Cb UMA.

³⁸⁶ James 2002, 207 (nootti n:o 69).

huolestunut siitä mihin Kyproksen tilanne ja YK-joukkojen väliintulo voisi johtaa, ja totesi ettei olisikaan ”sataprosenttisen varmaa, että Suomi voisi osallistua”. Suomi ei ollut luvannut sataprosenttisen varmasti osallistumista, mutta 99-prosentin varmuudella kuitenkin, ja tästä Hägglöf myös Jakobsonia muistutti. Ruotsissa oltiin aloittamassa YK-joukkojen kokoamista Hallaman lupauksen pohjalta ja Ruotsi ei edelleenkään halunnut olla ainut puolueeton maa YK-joukoissa, joten ruotsissa toivottiin Suomen vahvistavan osallistumisensa viimeistään seuraavan aamupäivän aikana, kun Kekkonenkin olisi palannut Virosta. Samanlainen toive pikaisesta positii-visesta ilmoituksesta tuli myös kanadalaisilta.³⁸⁷

Jakobsonin mukaan Suomen toteuttama aktiivinen puolueettomuuspolitiikka sekä YK:n tukeminen kriittisenä aikana jättivät ainoastaan mahdollisuuden osallistumiselle. Kriittinen tilanne ei kuitenkaan poistanut vaikeuksia päätöksen suhteen, eikä Jakobson uskonut voivansa nopeuttaa Suomen ilmoitusta osallistumisesta. Tuominen olikin soittanut Lontoosta ja nimettömään lähteeseen vedoten todennut Turkin joukkojen jo puuttuneen Kyproksen tilanteeseen. Jakobsonin mukaan sota saattaisi olla aamuun mennessä käynnissä ja tilanne sitä mukaan muuttunut. Hägglöf totesi siinä tapauksessa olevan valitettavaa, ettei Suomi ja Ruotsi olleet edeltävänä päivänä ilmoittaneet osallistumisestaan, sillä tällöin koko Tuomisen maalailema sota olisi kenties voitu välttää.³⁸⁸ Sakari Simelius tiesi samana iltana kirjoittaa päiväkirjaansa, että ”YK-pat[aljoona] ilmeisesti tultaisiin lähettämään” hallituksen tehdessä seuraavana päivänä asiasta päätöksen. Samalla pääesikunnassa aloitettiin tarvittavat valmistelut pataljoonan kokoamiseksi.³⁸⁹

Kun sotaa ei syttynyt päätös osallistumisesta saatiin kuin saatiinkin seuraavana aamuna, kahdentoista päivän mietinnän jälkeen, myös Suomessa aikaan. Se vahvistettiin hallituksen aamupäivällä pidetyssä ”iltakoulussa”, jossa Jakobson oli jälleen esittelemässä asiaa. Kokouksessa sihteerinä ollut Jouko Loikkanen teki kyseisestä kokouksesta muistiinpanot, joiden mukaan hallituksen neuvotteluissa oli esillä harvinainen eli ulkopoliittinen asia.³⁹⁰ Jakobson esitteli varsin perusteellisesti asian periaatteellista puolta todeten, että muodollisia esteitä osallistumiselle ei ole, turvallisuusneuvosto on asiasta yksimielinen ja Suomen asettamat vaatimukset ovat toteutuneet. Tämän lisäksi Ruotsi on asettanut oman osallistumisensa ehdoksi jonkun muun puolueettoman maan osallistumisen. Jakobson totesi Suomen puolueettoman aseman korostuvan maailman silmissä osallistumisen myötä ja luki asiasta luon-

³⁸⁷ Ingemar Hägglöf Torsten Nilssonille 13.3.1964, Nr 251. HP 1 Af 273, Politik: allmänt Finland, Utrikesdepartementets 1920 års dossiersystem 1920–1974, Utrikesdepartementet med föregångare, Riksarkivet.

³⁸⁸ ibid.

³⁸⁹ Sakari Simeliuksen päiväkirja 13.3.1964. A 6 Sal, T23601, PEA.

³⁹⁰ Jouko Loikkasen puhtaaksikirjoitetut muistiinpanot 14.3.1964. Lehdon hallitus 63–64. Jouko Loikkasen kokoelma, TPA.

nostellun tiedonantoluonnoksen, sekä totesi loppuun presidentti Kekkonen hyväksyneen kyseisen toimintalinjan. Tämän jälkeen hallituksen ulkoministerinä toiminut Jaakko Hallama puolsi asiaa ja asiasta käyty lyhyt keskustelu käsitti muutaman käytännön asian, kuten sen tuleeko asia eduskunnan käsittelyyn ja tehdäänkö siitä laki. Ainut poikkipuolinen sana tuli oikeuskansleri Antti Hannikaiselta, joka totesi, ettei päätös täytä viralliselle päätökselle asetettuja vaatimuksia. Asia kuitattiin sillä, että Suezin asia hoidettiin samalla tavalla ja hallitus hyväksyi joukkojen lähettämisen.³⁹¹ Välittömästi kokouksen jälkeen Jakobson lähetti tiedonannon päätöksestä pääsihteerille³⁹², Suomen edustustoille³⁹³ ja STT:lle³⁹⁴.

Suomessa päädyttiin puolustusministeriön vaihtoehdoista kuusi viikkoa vaati-vaan vapaaehtoisten värväämiseen, joskin esikuntayksikkö oli tällä kertaa mahdollista lähettää jo aiemmin. Samalla Suomessa vaadittiin tasaveroista osallistumista joukkojen johtoportaan ja joukkojen toimintaa koskeviin konsultaatioihin.³⁹⁵ Toisin kuin vielä Suezille Suomen pataljoonaa ei haluttu eristää muista. Ei se tosin olisi enää Kyproksella onnistunutkaan.

Päätöksen jälkeen esitys määrärahojen myöntämisestä YK-pataljoonalle tuli eduskunnan käsittelyyn 19. ja 20. maaliskuuta. Eduskunnassa SDP:n Veikko Helle arvosteli erityisesti tapaa, jolla hallitus oli määrärahaesityksen jättänyt, sillä varsin suuresta 700 miehen pataljoonasta ja siihen varatusta 5,5 miljoonan markan määrärahasta ei Helteen mukaan oltu yhteydessä puolueisiin ja niiden eduskuntaryhmiin.³⁹⁶ SKDL:n ryhmän mukaan varat olisikin tullut ottaa puolustuslaitoksen perushankintoihin myönnettyistä määrärahoista.³⁹⁷ Myös Hertta Kuusisen mukaan oli hie-man nurinkurista, että eduskunnalta pyydettiin määrärahoja asiaan, jota koskeva lakiesitys tuotiin sitä huomattavasti myöhemmin eduskuntaan.³⁹⁸

Laki suomalaisesta valvontajoukosta tuli lopulta eduskuntaan huhtikuussa ja koh-tasi varsin paljon vastustusta erityisesti SKDL:n taholta, mutta myös SDP:n ryhmässä eduskunnan sivuuttaminen lakitekstissä herätti vastustusta. Näin ollen puolustusvalio-kunnan lakiehdotukseen tuli kaksi vastalauseetta. SKLD:n edustajien vastalauseessa

³⁹¹ Jouko Loikkasen käsin kirjoitetut muistiinpanot 14.3.1964. Iltakoulut Lehto & Virolainen. Jouko Loikkasen kokoelma, TPA.

³⁹² UM:n sähkö New Yorkiin 14.3.1964. Suomen rauhanturvaamisjoukot Kyproksella I. 113 C4b UMA.

³⁹³ UM:n sähkö edustustoille, Kyproksen kysymys 14.3.1964. Suomen rauhanturvaamisjoukot Kyproksella I. 113 C4b UMA.

³⁹⁴ UM:n tiedote STT:lle 14.3.1964. Suomen rauhanturvaamisjoukot Kyproksella I. 113 C4b UMA.

³⁹⁵ Helsingistä New Yorkiin 14.3.1964, YKE-37. Suomen rauhanturvaamisjoukot Kyproksella I, 113 C4b, UMA.

³⁹⁶ Valtiopäivät 1964, pöytäkirjat I, Helle, 215–216.

³⁹⁷ Valtiopäivät 1964, pöytäkirjat I, Åsvik, 216–217.

³⁹⁸ Valtiopäivät 1964, pöytäkirjat I, Kuusinen, 217.

pelättiin, että ”lain hyväksyminen saattaa vastaisuudessa häiritsevästi vaikuttaa maamme Neuvostoliiton kanssa tekemän ystävyys-, yhteistyö- ja avunautosopimuksen puitteissa muodostuneeseen puolueettomuuspolitiikkaamme. Esimerkiksi kävi Korean sota (myöhemmissä käsittelyissä myös Kongon operaatio) ja tästä syystä eduskunnalle tuli antaa valtuudet YK-joukkojen perustamisesta ja käytöstä tapauskohtaisesti. Tämä tapahtuisi vastalauseen mukaan siten, että laki osoitettaisiin koskemaan vain Kyproksen rauhanturvajoukkoja ja se olisi voimassa ainoastaan vuoden loppuun saakka.³⁹⁹ SDP:n vastalauseessa puolestaan halutiin rajata valvontajoukon koko muiden Pohjoismaiden tapaan korkeintaan 2000 mieheen ja lain ensimmäiseen pykälään tarkennuksena vaatimuksen eduskunnan kuuleminen joukkoja lähetettäessä.⁴⁰⁰

Lakiesitys oli eduskunnan käsittelyssä huhti-toukokuussa ja keskustelu sen ympärillä oli varsin värikästä. Erityisesti rauhanturvaamisen merkityt Suomen puolueettomuudelle herätti vastakkaisia näkemyksiä. Suurin osa edustajista katsoi sen lisäävän Suomen puolueettomuutta ja arvonantoa, mutta SKDL:ssä sen katsottiin heikentävän tai jopa vaarantavan Suomen puolueettomuuden.⁴⁰¹ Vasemmiston käsitys puolueettomuudesta pohjasi YYA-sopimukseen ja oli luonteeltaan ennen kaikkea itäistä, kun taas muille puolueettomuus oli eurooppalaista läntistä ja kenties ennen kaikkea ruotsalaista, jos mallia ryhdyttiin hakemaan. Neuvostoliiton arvostelun kiihdyttyä rauhanturvaaamista kohtaan kevään ja kesän aikana, myös SKDL:n arvostelu ja erityisesti Suomeen perustettavan valmiusjoukon arvostelu sai jopa konspiratiivisia piirteitä:

Tulkoon vielä todetuksi, että me kansandemokraatit vastustamme pysyvän valvontajoukon muodostamista (Eduskunnasta: Se on kuultu jo!). – Ehkä se on hyvä toistaa vielä. – Pysyvän valvontajoukon muodostaminen ja sille sotilaallisen koulutuksen antaminen on tekemiemme valtiosopimusten vastainen. Suomen ja liittoutuneitten välillä tehdyn rauhansopimuksen mukaan ei Suomi saa puolustusvoimiin kuulumattomille antaa sotilaallista koulutusta. Lakiehdotuksen mukaan ei pysyvä valvontajoukko kuuluisi puolustusvoimiin, mutta sille tul-taisiin antamaan jatkuvasti sotilaallista opetusta. Näin ollen jo itse lakiehdotuksessa edellytetään sellaista, mikä ei ole sopusoinnussa tekemämme rauhansopimuksen kanssa. Käytännössä, jos valvontajoukosta tulee pysyvä, valtiosopimus-temme rikkominen muodostuu paljon suuremmaksi kuin miltä se tämän lakiehdotuksen puitteissa näyttää. [...] Jo pitemmän aikaa on maamme äärioikeisto vaatinut rauhansopimuksen sotilaallisten määräysten muuttamista. Mainitut

³⁹⁹ Valtiopäivät 1964, asiakirjat I, Vastalause I puolustusasianvaliokunnan mietintöön n:o 1 hallituksen esityksen n:o 43 johdosta.

⁴⁰⁰ Valtiopäivät 1964, asiakirjat I, Vastalause II puolustusasianvaliokunnan mietintöön n:o 1 hallituksen esityksen n:o 43 johdosta.

⁴⁰¹ Kts. Kronlund & Valla 1996, 268–275.

piirit pyrkivät sen nyt toteuttamaan käytännössä ilman YK:n suostumusta. Laki-ehdotuksen mukaan valvontajoukko voi olla kuinka suuri tahansa, ja sille voidaan, kuten olen todennut, antaa kaikkea sotilaallista koulutusta. Liioittelematta voidaan sanoa, että oikeisto pyrkii tämän lain nojalla ajamaan muitakin tarkoituksia, kuin mistä nyt on kysymys.⁴⁰²

Lain kolmannessa käsittelyssä 15. toukokuuta Hertta Kuusinen esitti koko lain hylkäämistä. Jos laki joka tapauksessa hyväksyttäisiin, ehdotti Kuusinen sen jättämistä lepäämään yli vaalien, mikä olisi lain hylkäämisen ohella merkinnyt pataljoonan vetämistä pois Kyprokselta. Perusteluissa SKDL:n edustajat totesivat oikeistopiirien kääntäneen rauhanturvaamisen militaristisen yllytyksen välikappaleeksi, sen rahoituksen olisi pitänyt mennä Puolustusvoimien budjetista eikä tulla ylimääräisenä ja pysyvä valmiusjoukko voisi viedä Suomen ristiriitaan YYA-sopimuksen varaan rakentuvan puolueettomuuden kanssa. Ehdotus lepäämään jättämisestä ei olisi tarvinnut kuin kolmasosan eduskunnan äänistä, mutta se kaatui äänin 44–142.⁴⁰³

Osittain SKDL:n kritiikistä johtuen ja SDP:n edustajien esittämänä lopulliseen lakiin tuli maininta valmiusjoukon 2000 miehen enimmäismäärästä ja ensimmäiseen pykälään määritelmä rauhanturvajoukon perustamisen tavasta: [...] hallitus eduskunnan ulkoasiainvaliokuntaa kuultuaan kussakin tapauksessa erikseen tehtävällä päätöksellä voi asettaa rauhan ja turvallisuuden ylläpitämistä varten Yhdistyneiden Kansakuntien käyttöön [...]”.⁴⁰⁴ Kokemus oli osoittanut ja tulevat operaatiot vahvistivat sen, että nämä kaksi instanssia – hallitus ja eduskunnan ulkoasianvaliokunta – eivät lakitekstistä huolimatta käytännössä juurikaan vaikuttaneet joukkojen lähettämiseen tai lähettämättä jättämiseen. Sen sijaan presidentti, joka mainitaan ainoastaan joukkojen komentajan nimittäjänä, oli yhdessä ulkoministeriön kanssa ratkaisevassa asemassa päätöksiä tehtäessä. Seuraavan kerran eduskunta, jonka päätösvaltaa SKDL ei halunnut kaventaa tai luovuttaa hallitukselle, pääsi keskustelemaan rauhanturvaamislaista vuonna 1984, jolloin lakia uudistettiin.

Ulkopoliittisia vaikutuksia

Kyproksen kriisin ulkopoliittista päätöksentekoa katsottaessa Suomelle avautui kansainvälisen jännittyneen tilanteen seurauksena mahdollisuus aktiivisuuteen, joka edesauttaisi Suomen läntistä kuvaa ja läntistä yhteistyötä, eikä myöskään näyttänyt vahingoittavan idänsuhteita. Se mikä Helsingistä ja Tehtaankadulta katsottuna olisi

⁴⁰² Valtiopäivät 1964, pöytäkirjat I, Puhakka, 409–410.

⁴⁰³ Kronlund & Valla 1996, 274–275.

⁴⁰⁴ Valtiopäivät 1964, asiakirjat I, Eduskunnan vastaus hallituksen esitykseen n:o 43 laiksi suomalaisesta valvontajoukosta.

saattanut näyttää epäilyttävältä länsiliukumalta, näytti New Yorkissa hyödylliseltä Naton patoamiselta itäisellä Välimerellä. Neuvostoliiton suhde Suomeen oli riippuvainen paitsi maailmanpoliittisesta tilanteesta myös asemapaikasta ja niiden välisestä tärkeysjärjestyksestä.

Näin ollen, vaikka Kyproksen operaatiota neuvostopropagandassa arvosteltiin, ei se ollut täysin Neuvostoliiton intressien vastainen. Muuten Neuvostoliitto olisi joka tapauksessa kaatanut sen turvallisuusneuvoston äänestyksessä. Aivan kuten Suslov Åströmille sanoi, rauhanturvaoperaatiosta uhkasi tulla Naton sisäinen, joka Neuvostoliiton kannalta olisi ollut YK:ta huomattavasti heikompi vaihtoehto. YK:n kautta Neuvostoliitolla oli jonkinlainen vaikutusmahdollisuus strategisesti tärkeän Kyproksen saaren tulevaisuuteen, varsinkin kun vaihtoehtona olisi ollut Nato-operaatio ja Naton asemien lujittaminen entisestään itäisellä Välimerellä. Toisaalta molemmille suurvalloille rauhanturvaamisesta kehittyi myös keino hillitä ns. ”sijaissoitia”, joissa suurvallat suoraan tai epäsuorasti tukivat eri osapuolia, ja jotka levitesään sisälsivät maailmansodan uhan. Kypros oli varsinkin Hruštšovin kovien lausuntojen jälkeen kehitymässä hankalaksi tilanteeksi myös Neuvostoliitolle, jonka sanojen pitävyyttä katsottaisiin tilanteessa, jossa Turkki hyökkäisi saarelle. Tilanteen pelättiin kehittyvän ”Välimeren Kuubaksi”⁴⁰⁵ ja tämä ei olisi kummankaan suuravalla intresseissä. Näin ollen Neuvostoliiton julkisen propagandan ja taustalla tehtävän diplomatian välinen ristiriita on täysin ymmärrettävää.

Suomessa erityisesti ulkoministeriössä rauhanturvaamista ja idänsuhteiden välistä kitkaa ryhdyttiin tämän jälkeen vähättelemään tai jopa Suomen osallistumista perustelemaan Suomen tarjoamalla palveluksilla myös Neuvostoliitolle. Näin rauhanturvaamista perusteli Risto Hyvärinen vuonna 1969 huomioiden samalla kontekstin – bilateraalin versus multilateraalinen – ratkaisevan merkityksen rauhanturvaamiselle ja ennen kaikkea puolueettomuudelle, jonka korostaminen oli alkanut herättää myös vastareaktioita Neuvostoliitossa.

”[...] asennoitumista Suomeen on Neuvostoliitossa tarkastelut kahdelta eri näkökannalta. Yhtäältä Suomen-politiikan on määrittänyt Neuvostoliiton yleissuhdautuminen kansainvälisiin kysymyksiin. Tästä näkökulmasta Suomen puolueettomuus on Neuvostoliitolle tärkeä monissa yhteyksissä, kuten YK:n rauhanturvaamisessa, välitystehtävissä sekä sovitteluissa kansainvälisissä järjestöissä ydinsulkusopimuksen käsittelyn antaman esimerkin tavoin. Tältä kannalta Suomen puolueettomuuden uskottavuuden säilyttäminen myös lännessä on Neuvostoliitonkin intressien mukaista, koska vain silloin puolueettomuuspolitiikkamme on käyttökelpoista mainituissa tehtävissä.

⁴⁰⁵ Welin & Ekelund 2004, 12.

Toisaalta taas Neuvostoliitossa saatetaan tuntea pelkoa Suomenkin oletettua länteen liukumista kohtaan ja tästä, bilateralisesta näkökulmasta katsottuna maamme puolueettomuuden korostaminen saatetaan kokea epäsuotavaksi.⁴⁰⁶

Rauhanturvaamisen ja idänsuhteiden problematiikkaa käsiteltiin myös suurlähettiläspäivillä vuonna 1965. Ahti Karjalaisen ulkopoliittisen alustuksen jälkeen suurlähettiläs Arto Pakaslahti tiedusteli, oliko YK-pataljoonan lähettäminen vaikuttanut mitenkään Suomen ja Neuvostoliiton suhteisiin. Karjalaisen ja suurlähettiläs Jorma Vanamon todettua, ettei kritiikkiä ole kuulunut, kertoi Jakobson Neuvostoliiton joka kerta hyväksyneen turvallisuusneuvostossa YK-joukkojen toiminnan.⁴⁰⁷ Jakobsonin mukaan Kyproksen tapauksessa noudatettiin vapaaehtoista rahoitusmenetelmää, joka oli Neuvostoliiton hyväksyttävissä, vaikka ei siihen itse osallistunutkaan. Tällä tavalla vältettiin ottamasta kantaa tulenarkaan kysymykseen siitä, olivatko nämä maksut pakollisia vai eivät.⁴⁰⁸ Rahoitus oli Suomen kannalta tappiollinen, sillä vapaaehtoisia avustuksia ei Kyproksen operaatioon osallistuneille maille missään vaiheessa tullut niin paljon kuin sitä pataljoonan ylläpitämiseen kului. Tällä järjestelyllä kuitenkin ohitettiin suurempi ongelma. Pinnan alla nimittäin kupli rauhanturvaamiseen rahoitukseen ja toimintaperiaatteisiin liittyvä suurvaltojen välinen kiista, joka kärjistyi lopulta uhkaamaan koko maailmanjärjestön olemassaoloa. Tämä kysymys tuli myös Suomelle vastaan, vaikka se Kyproksen tapauksessa pystyttiin kiertämään.

12 Idän ja lännen puristuksissa

Yhdysvaltojen ja Neuvostoliiton vaikutusvaltakamppailu ei rajoittunut vain Kyproksen rauhanturvaoperaation perustamiseen ja sen kokoonpanoon. Taustalla vaikutti suurvaltojen välinen kiistely rauhanturvaamisen toimintaperiaatteista, joka Kyproksen tilanteeseen peilaten tulee myös paremmin ymmärrettäväksi. Kyseessä oli kiista rauhanturvaamisen toimintatavasta, sillä Neuvostoliiton mukaan päätökset piti mahdollisimman pitkälle alistaa turvallisuusneuvostolle, jossa sillä itsellään oli mahdollisuus vaikuttaa päätöksiin. Yhdysvallat puolestaan näki rauhanturvaamisen palvelevan sen omia kylmän sodan intressejään, vaikka YK itsessään oli kääntymässä Yhdysvaltojen dominanssista kohti kolmannen maailman dekolonisaatiokysymyksiä:

⁴⁰⁶ P.M. Neuvostoliiton Suomen-politiikka, Risto Hyvärinen 18.11.1969. Eri asiakokonaisuudet (1959–1970), Ahti Karjalaisen arkisto, KA.

⁴⁰⁷ Kyproksen joukkojen toimikausi oli kolmen kuukauden mittainen, jonka jälkeen aina uudesta toimikaudesta päätettiin turvallisuusneuvostossa. Operaatiosta on muodostunut YK:n historian pisin sen jatkuessa edelleen tätä kirjoitettaessa, joten asia on ollut monesti turvallisuusneuvoston käsittelyssä.

⁴⁰⁸ Keskustelua ulkoministerin katsauksen johdosta 15.6.1965. Suurlähettiläskokouksia, 21–91 UKA.

itä–länsi-kamppailusta kohti pohjoinen–etelä-vastakkainasettelua. Yhä suurempi sitoutumattomien maiden joukko teki YK:n yleiskokouksesta Yhdysvaltojen kannalta arvaamattoman, eikä se enää pystynyt tehtailemaan omia päätöslausemiaan. Tästä huolimatta rauhanturvaaminen säilyi Yhdysvaltain ulkopolitiikan ja kylmän sodan strategian kannalta suosiollisena. Tämän varmistamiseksi myös jatkossa Yhdysvallat ei halunnut päästää Neuvostoliittoa vaikuttamaan suoraan varsinkaan operatiiviseen toimintaan, vaan operaatioissa YK-sihteeristön tuli säilyttää toimintavapaus jo pelkän sujuvuuden ja vaikuttavuuden varmistamiseksi.⁴⁰⁹

Vaikka länsiliittoutuma onnistui käyttämään rauhanturvaamista omien intressien ajamiseen tehokkaammin kuin Neuvostoliitto, niin ei Hruštšovkaan ollut toimeton YK:n hyödyntämisessä. Neuvostoliiton oli vain rakenteellisesti vaikeampi saada YK:ssa omia päätöslausemiaan hyväksytyksi varsinkin vielä 1960-luvun alkupuolella. Erityisen mielenkiintoinen suunnitelma kylmän sodan kuumimpien kiistakysymysten ratkaisemiseksi Neuvostoliitolle mieluisin tuloksin oli Hruštšovin vuoden 1962 strategia, johon myös suomalaisilla rauhanturvaajille oli suunniteltu oma pieni osansa.⁴¹⁰

Hruštšov suunnitteli lokakuuhun 1962 huipentuvaa kaksoisstrategiaa Kuuban ja Berliinin suunnilla. Hruštšovin uhkarohkeana ajatuksena oli, että neuvosto-ohjukset Kuubassa pakottaisivat Kennedyn korvaamaan Länsi-Berliinin Nato-joukot puolueettomien maiden YK-joukoilla, jotka voitaisiin vähitellen vetää kokonaan pois, ja näin Berliinistä muodostuisi vapaakaupunki. Pehmittääkseen tästä aiheutunutta iskua Yhdysvalloissa Hruštšov olisi puolestaan allekirjoittanut sopimuksen ydinaseiden koe-kiellosta. Hruštšov uskoi, että Kennedyn olisi Kuuban ohjusten pakottaman hyväksyttävä Neuvostoliiton ehdot ”kylmän sodan lopettamiseksi”⁴¹¹ lokakuussa 1962.

Hruštšov keräsi raportteja rauhanturvaajien toiminnasta Egyptissä ja Kongossa, ja niiden pohjalta valmisteli ehdotuksen Berliiniin sijoitettavista YK-joukoista. Tämän suunnitelman Hruštšov esitti Kennedylle kesällä 1962.⁴¹² Suunnitelmaan kuului YK-joukkojen lisäksi myös YK:n päämajan siirtäminen Berliiniin, jota Hruštšov esitteli puolestaan YK:n pääsihteerille U Thantille.⁴¹³ Hruštšovin ehdotus sai jyrkän kielteisen vastaanoton Kennedyltä ja Yhdysvaltojen ulkoministeriöstä, missä pohdittiin todellista motiivia esityksen takana.⁴¹⁴ Hruštšov ymmärsi, että vastaanotto tulisi olemaan kielteinen, mutta tarkoituksena olikin painostaa YK-joukot Länsi-Berliiniin Kuubassa sijaitsevilla ohjuksilla. Poliittisesta ja diplomaattisesta koneistosta

⁴⁰⁹ Gaiduk 2012, 286–291.

⁴¹⁰ Fursenko & Naftali 2007, 438–464. Kuvaus Hruštšovin suunnitelmasta perustuu pääsääntöisesti tähän tutkimukseen.

⁴¹¹ Fursenko & Naftali 2007, 464

⁴¹² FRUS, Berlin Crisis 1962–1963, 330–337. Esityksessä ei ole päivämäärää, mutta Yhdysvaltojen ulkoministeriössä sitä käsiteltiin heinäkuun alussa 1962.

⁴¹³ Gaiduk 2012, 284–286.

⁴¹⁴ FRUS, Berlin Crisis 1962–1963, 351–55.

Hruštšovin strategian taustalla kertoo omaa kieltään se, että Pariisin-suurlähettiläs Gunnar Palmroth keskusteltuaan neuvostoliittolaisen kollegansa kanssa raportoi Suomen ulkoministeri Veli Merikoskelle suunnitelmista länsi-Berliinin asettamisesta YK:n suojelukseseen ja sinne lähetettävistä puolueettomien maiden sotilaista.⁴¹⁵ Samasta asiasta ja suomalaisten osallistumisesta uutisoitiin jo aiemmin Helsingin Sanomissa, jonne tieto oli mennyt Bonnin kirjeenvaihtajan kautta.⁴¹⁶

Hruštšovin suunnitelma Länsi-Berliiniin lähetettävistä YK-joukoista kariutui Kuubaan matkaavien ohjusten paljastuttua tunnetuin seurauksin CIA:n ilmatiedustelussa. Seuraavina viikkoina maailma kävi lähempänä ydinsotaa kuin koskaan ennen tai sen jälkeen (tähän päivään asti) ja samalla vajosi pohja pois Hruštšovin suunnitelmista Länsi-Berliinin varalle. Hruštšov ei tästä huolimatta täysin luopunut ajatuksesta Länsi-Berliinissä olevien Nato-maiden korvaamisesta YK-joukoilla, vaan piti sitä myös myöhemmin esillä eri yhteyksissä Saksan tilanteen ratkaisun avaimena.⁴¹⁷ YK toimi alustana, jossa suurvallat ajoivat omia kylmän sodan intressejään erilaisin keinoin ja aloittein, mutta kylmän sodan kovaan ytimeen ei YK:ta ei tahdottu päästää vaikuttamaan muuten kuin niissä tapauksissa, joissa suurvallat etsivät pois pääsyä eskaloitumassa olevista konflikteista.⁴¹⁸ CIA:n tutkimusraportissa *The United Nations: Problems and Potential* (1974) todettiin, että YK heijastaa kylmän sodan tilannetta mutta ei siihen vaikuta:

”Yhdistyneet kansakunnat, huolimatta sen kannattajien toiveista ja arvostelijoiden peloista, ei suuresti vaikuta maailmanpolitiikan perustrendeihin ja kehitykseen. Toisinaan se selvittää kansainvälisen politiikan päätöksiä; useimmin se ainostaan heijastelee niitä.”⁴¹⁹

⁴¹⁵ Gunnar Palmroth Veli Merikoskelle 31.8.1962. Pol. tied. No 93/62, UMA. Kiitän tästä lähteestä Turun poliittisen historian professori Louis Clerciä.

⁴¹⁶ HS 2.6.1962.

⁴¹⁷ Vuoden vaihteen mielialoja, Moskovassa oleva suurlähetystö raportti n:o 1, Eero A. Wuori 3.1.1963; N. S. Hruštšovin ulkopoliittinen puhe Korkeimmassa Neuvostossa, Eero A. Wuori 18.12.1962. 21/37, UKA.

⁴¹⁸ Kts. esim. Gaiduk 2012, 301. Gaiduk toteaa YK:n kahta ensimmäistä vuosikymmentä käsittelevässä tutkimuksessaan, että vaikka YK ei pystynyt toteuttamaan kaikkia tavoitteitaan, vaan muuttui varsinkin sen alkuvuosina lähinnä propagandafoorumiksi, niin erityisesti Kuuban ohjuskriisissä ja Suezin kriisissä YK pystyi edesauttamaan kriisien laukeamista ja suoran suurvaltojen välisen konfliktin ehkäisemistä. Korean sodassa YK edesauttoi sodan pysymistä paikallisena ja YK:lla oli tärkeä rooli myös Berliinissä (1948–49), Palestiinassa, Libanonissa ja Kyproksella. Jos YK:n puuttuminen ei kuitenkaan palvelut suurvaltojen kansallisia intressejä pidettiin se ulkopuolella. Esim. Unkari ja Laos (NL:n veto); Yhdysvaltojen operaatiot Guatemalassa ja Kuubassa; ja molempien suurvaltojen halu pitää YK Berliinin 1950- ja 60-luvun vaihteen kriisien ulkopuolella.

⁴¹⁹ Memorandum, *The United Nations: Problems and Potential*, 11.9.1974. CIA's Freedom of Information Act Electronical Reading Room.

Raportti saattoi vähätellä YK:n luoman sääntöperäisen maailmanjärjestyksen merkitystä ja normiston pidäkkeellistä vaikutusta sotiin sekä YK:n mahdollisuutta sovittaa konflikteja, mutta kuvaa hyvin kylmän sodan suurien toimijoiden ajattelua YK:ta kohtaan. Ongelmana oli, että kun aiemmin Yhdysvallat oli voinut käyttää YK:ta hyväkseen kylmän sodan propagandakamppailussa, ”koska äänestysten lopputulos osoitti Washingtonin diplomaattista vahvuutta ja Moskovan eristäytyneisyyttä”, niin dekolonisaation ja jäsenmäärän räjähdysmäisen kasvun myötä huomio oli kiinnittynyt pohjoinen – etelä vastakkainasetteluun. Suurin osa vähiten kehittyneistä maista (less developed countries, LDC) oli näissä kysymyksissä eri linjoilla Yhdysvaltojen kanssa, jonka he näkivät epätasa-arvoisen status quon puolustajana.⁴²⁰

Jatkotutkimuksessa *The United Nations: Problems Continue, Potential Erodes* (1975) tilanteen nähtiin entisestään pahentuneen mennessä 29. yleiskokouksen aikana, kun LCD-ryhmä ei enää tyytynyt taloudelliseen ja tekniseen apuun, vaan pyrki kansainvälisen järjestelmän ja sopimusten uudistuksiin, jossa ne saisivat tasavertaisen roolin teollisuusmaiden kanssa. Tämän ryhmän saadessa kahden kolmasosan enemmistön yleiskokouksen jäsenmäärästä, ne saattoivat niiden intressien yhdistyessään päättää myös tärkeistä asioista keskenään. Tämä aiheutti jatkuvia vaikeuksia Yhdysvalloille, sillä YK oli 1960- ja 70-lukujen aikana muuttunut ”areenasta, mikä oli valmiina tukemaan Yhdysvaltojen kylmän sodan politiikkaa, areenaksi, joka arvosteli Yhdysvaltojen kantaa globaaleissa kysymyksissä.” Yleiskokouksen tuomitseva kanta Etelä-Afrikan ja Israelin politiikkaa kohtaan oli eräs esimerkki tästä kehityksestä.⁴²¹ Kriittinen lukija saattaa pohtia, eikä tämä kehitys juuri kertonut YK:n lisääntyneestä vaikutuksesta maailmanpolitiikkaan ja kylmän sodan kysymyksiin, vaikka se ei ollutkaan Yhdysvaltojen intressien mukaista tai tuonut välittömiä muutoksia vallitseviin voimasuhteisiin. Se antoi uusille valtioilla vaikutuskanavan, jossa maailman ja vähiten kehittyneiden maiden tilannetta ei lähestytytkään etupäässä kylmän sodan kontekstissa, vaan alueellisina ja rakenteellisina ongelmina.

Dag Hammarskjöldin kuolema häntä kuljettaneen lentokoneen pudotessa epäselvissä olosuhteissa Pohjois-Rhodesiassa syyskuussa 1961, avasi myös Neuvostoliitolle uusia toimintamahdollisuuksia YK:ssa, sillä Hammarskjöldin tilalle valittu U Thant oli Neuvostoliiton kannaltaan mieluisempi pääsihteeri kuin itsenäinen ja varsin läntinen Hammarskjöld, jonka toiminta Kongossa oli osoittanut, Suomen ulkoministerille jätetyn Neuvostoliiton muistion mukaan, että ”hänen enempi olonsa YK:n pääsihteerin korkeassa virassa on käynyt sietämättömäksi”.⁴²² Neuvostoliiton

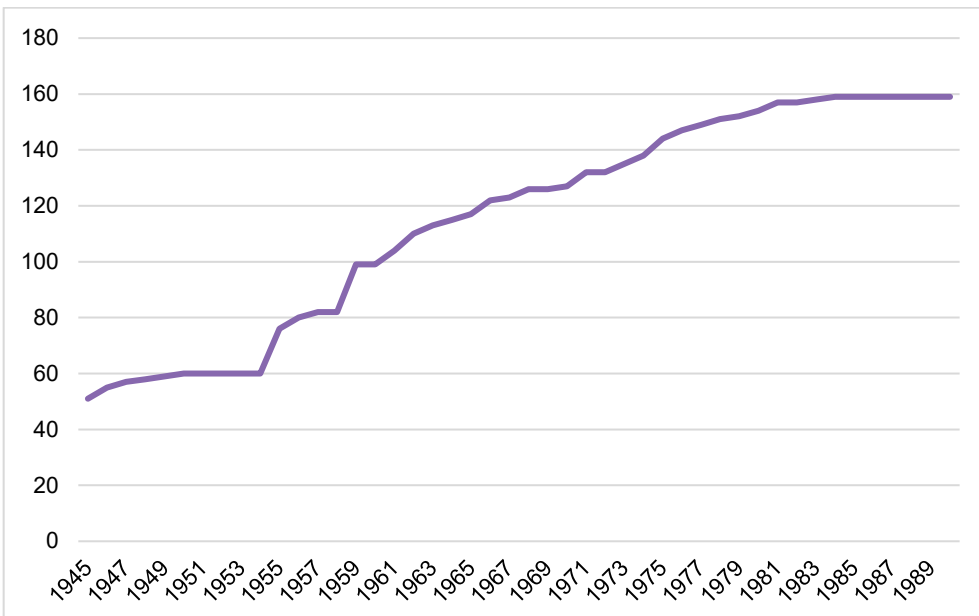
⁴²⁰ ibid.

⁴²¹ Memorandum, The United Nations: Problems Continue, Potential Erodes, 11.2.1975. CIA’s Freedom of Information Act Electronical Reading Room.

⁴²² Suurlähettiläs Zaharovin ulkoministeri Törnngrenille 20.3.1961 jättämä epävirallinen muistio eräistä maailmapoliittisista kysymyksistä. 21/37, UKA.

ehdotuksena oli antaa pääsihteerin tehtävä kolmen hengen troikalla, jonka muodostaisi edustajat länsivalloilta, sosialistisilta mailta ja puolueettomista maista, mutta myös U Thant oli Neuvostoliiton kannalta askel eteenpäin.⁴²³ Vielä pääsihteerinä enemmän YK:n toimintaan vaikutti dekolonisaation myötä syntynyt YK:n jäsenvaltioiden räjähdysmäinen kasvu, joka tarkoitti samalla Yhdysvaltojen ja lännen domonoinnin loppumista erityisesti YK:n yleiskokouksessa (kts. taulukko 2) Neuvostoliitto pyrki esiintymään uusien kolmannen maailman jäsenvaltioiden ja kehitysmaiden keskuudessa tietynlaisena suojelijana ja odotti saavansa näiltä kannatusta ehdotuksilleen, mutta tulokset jäivät odotettua laihemmiksi. Vaikka Neuvostoliitto oli yleiskokouksen äänestyksissä usein samalla puolella kuin kehitysmaat, johtui se siitä, että Neuvostoliitto kannatti näiden ehdotuksia, eikä päinvastoin.⁴²⁴

Taulukko 2. YK:n jäsenmäärän kehitys 1945–1990.⁴²⁵

⁴²³ Gaiduk 2012, 261, 275–277.

⁴²⁴ Gaiduk 2012, 265. Taistelussa kehittyvien maiden äänistä KGB turvautui myös varsin luoviin ratkaisuihin esimerkiksi lähettämällä Yhdysvaltojen kansalaisoikeustaistelujen innoittamana uusien afrikkalaisten valtioiden YK-edustajille rasistisia ja herjaavia kirjeitä amerikkalaista valkoista ylivaltaa kannattavien piirien nimissä herättääkseen epäluuloja Yhdysvaltoja kohtaan. Andrew & Mitrokhin 2006, 436.

⁴²⁵ Taulukon lähteenä: Growth in United Nations membership, 1945-present, United Nations verkkosivut. <<https://www.un.org/en/sections/member-states/growth-united-nations-membership-1945-present/index.html#1945>> [luettu 5.2.2020].

Uusien jäsenvaltioiden lisäksi Neuvostoliitto pyrki vaikuttamaan YK:n rauhanturvaamisen toimintatapoihin ja rahoitukseen. Rahoituksen taustalla vaikutti Neuvostoliiton pyrkimys päästä vaikuttamaan läntisenä pidettyyn rauhanturvaamiseen aiempaa enemmän. Rauhanturvaamisen kustannukset olivat yhä uusien operaatioiden myötä kasvussa, ja Neuvostoliitto ei suostunut maksamaan omaa osuuttaan niistä. Suezin UNEF-operaatiota Neuvostoliitto piti laittomana, sillä se oli perustettu yleiskokouksessa eikä turvallisuusneuvostossa, jonka päätäntävaltaa Neuvostoliitto vahti tarkasti. Yleiskokouksen hyväksymät operaatiot herättivät huolta siitä, että ne voitiin perustaa ilman Neuvostoliiton hyväksyntää ja jopa käyttää sitä vastaan. Kongon ONUC-operaatiosta oli Neuvostoliitto ollut päättämässä turvallisuusneuvostossa, muttei suostunut silti maksamaan sen kuluja. Syynä tähän oli Hammarskjöldin tapa johtaa operaatiota, joka Hruštšovin mukaan oli amerikkalaismielistä. Operaation kustannukset tulisi Neuvostoliiton mukaan joka tapauksessa veloittaa hyökkääjältä, joka Kongon tapauksessa oli Belgia. Tässä taistelussa Neuvostoliitto ei ollut myöskään yksin, sillä myöskään Ranska ei suostunut maksamaan rauhanturvaamisesta koituneita menoja, sillä se oli pidättäytynyt ONUC-operaation äänestyksestä, eikä hyväksynyt YK:n puuttumista kolonialismin kysymyksiin ja piti koko rauhanturvaamista ylimääräisenä tehtävänä, joka tulisi maksaa vapaaehtoisilla lahjoituksilla.⁴²⁶

Vuoden 1964 yleiskokouksen lähestyessä tilanne oli menossa pisteeseen, jossa puhuttiin YK:n peruskirjan 19. artiklan soveltamisesta YK:n yleiskokouksen äänestyksellä. Artiklan mukaan maat, joiden maksamattomien jäsenmaksujen osuus ylittää säädetyt rajat, menettäisi äänioikeutensa YK:ssa. Neuvostoliitto oli Yhdysvaltojen tulkinnan mukaan laukaisemassa kyseisen artiklan toimenpiteet. Neuvostoliitto uhkasi ulosmarssilla, jos artiklaa sovellettaisiin. Yhdysvallat puolestaan uhkasi lakata maksamasta YK:n jäsenosuuttaan, joka oli noin 40 prosenttia YK:n kokonaiskuluista, jos Neuvostoliitolle myönnettäisiin erivapauksia. Neuvottelut tilanteen laukaisemiseksi eivät tuottaneet tulosta ja YK:ta uhkasi jopa hajoaminen äänestyksessä, jossa yleiskokous päättäisi 19. artiklan soveltamisesta Neuvostoliittoon.⁴²⁷

Suomi oli Suezin operaatiosta saakka voimakkaasti vaatinut muun muassa omien menojensa korvaamista yhteisvastuun periaatteella, joka oli ristiriidassa Neuvostoliiton linjan kanssa. Marraskuun kolmantena 1964 Yhdysvaltain suurlähetystön sihteeri kävikin ulkoministeriössä tiedustelemassa Suomen kantaa 19. artiklan soveltamiseen. Hän kertoi Taneli Kekkoselle, että Yhdysvallat luotti kaikkien Pohjoismaiden tukeen asiassa. Tanskan ja Norjan olivat jo luvanneen tukensa siinä tapauksessa, että neuvottelut kaatuvat ja myös Ruotsi oli faktisesti tukenut Yhdysvaltojen tulkintaa. Yhdysvalloissa toivottiin ja oletettiin kaikkien pohjoismaiden yhteistä menet-

⁴²⁶ Gaiduk 2012, 286–288; Luard 1989, 444.

⁴²⁷ MacQueen 2006, 95–99; Gaiduk 2012, 287–290. kts. myös Jakobson 2001, 403.

telyä Yhdysvaltojen kannan puolesta, jonka Taneli Kekkonen muistiossaan nimesi kuvaavasti ”laillisuuslinjaksi”.⁴²⁸

Viikkoa myöhemmin Neuvostoliiton suurlähettiläs Aleksei Zaharov kävi Ahti Karjalaisen luona antamassa muistion Neuvostoliiton suhtautumisesta YK:n rahoituskriisiin. Sen lisäksi Zaharov saattoi suullisesti ”Suomen hallituksen tietoon”, että Neuvostoliitto ei voi hyväksyä Yhdysvaltain kantaa ja ”pitää epäystävällisenä tekona minkä tahansa valtion kantaa, joka suoranaisesti tukee vaatimusta 19. artiklan soveltamisesta, tai pidättäytymällä äänestyksestä välillisesti auttaa läpi tämän vaatimuksen.”⁴²⁹ Samanlaista viestiä Neuvostoliitto lähetti myös Aasian ja Afrikan delegaatioille YK:ssa saaden monet näistä maista epäileväksi Yhdysvaltojen aloitteen suhteen. politbyroon ohjeissa Neuvostoliiton edustustolle painotettiin valmiutta maksaa osuus rauhanturvaamisen menoista, jos ne jatkossa toimisivat turvallisuusneuvoston välittömässä valvonnassa.⁴³⁰ Suomi joutui muutenkin varsin kiperässä kysymyksessä kahden tulen väliin. Ensinnäkin Suomen oikeana pitämä ja aikaisemmin julistama yhteisvastuun periaate tuki Yhdysvaltojen esitystä, ja tältä kannalta lipeäminen tulkittaisiin lännessä merkiksi Neuvostoliiton painostuksesta ja Suomen näennäisestä puolueettomuudesta. Toiseksi Neuvostoliiton ja Zaharovin viesti oli varsin selvä, ja siinä jopa äänestyksestä pidättäytyminen tulkittiin Neuvostoliittoa vastaan toimimiseksi. Kolmanneksi YK:n mahdollinen hajoaminen olisi merkinnyt kansainväliselle järjestelmälle ja Suomelle turvattomuuden lisääntymistä. Vaikka YK:n mahdollisuudet konfliktien estämiseksi olivat rajattuja, toimi se organisaationa, jossa blokkirajojen ylittävä vuoropuhelu oli mahdollista ja Suomelle tienä tiukasta kahdenvälisyydestä kohti monenkeskistä maailmaa, jossa sen toimintamahdollisuudet olivat aiempaa suuremmat.

Samaan aikaan Suomessa jouduttiin ottamaan kantaa myös toiseen idän ja lännen välejä hiertäneeseen kysymykseen rauhanturvaamisesta. Toukokuussa 1964, vain muutama kuukausi sen jälkeen kun suomalainen pataljoona oli lähtenyt Kyprokselle, jätti Kanadan Suomen-suurlähettiläs Jakobsonille muistion, jossa pyydettiin Suomea osallistumaan Ottawaan suunniteltuun konferenssiin rauhanturvaamisen tehostamiseksi.⁴³¹ Asiaa oli tätä ennen sivuttu huhtikuussa YK:ssa Ison-Britannian ja Yhdysvaltojen kokoon kutsumassa tapaamisessa, jossa valmiusjoukkoja YK:n käyttöön luvanneiden ja rauhanturvaamisoperaatioihin aiemmin osallistuneiden maiden edustajat kokoontuivat keskustelemaan rauhanturvaamisesta. Tapaamisessa aloite rau-

⁴²⁸ Taneli Kekkonen P.M. 4.11.1964. Vuosikirja 1964, UKA.

⁴²⁹ Ahti Karjalaisen P.M. 10.11.1964. Vuosikirja 1964, UKA.

⁴³⁰ Gaiduk 2012, 290.

⁴³¹ Muistio Kanadan ehdotus valmiusjoukkomaiden kokouksen järjestämisestä. Max Jakobson 19.5.1964. YK:n rauhanturvaamisoperaatioita koskeva konferenssi Ottawassa 1964 I. 113 C4e, UMA.

hanturvaamisen tehostamisesta pyrittiin ottamaan YK:n pääsihteeriltä joukkoja antavien maiden hallituksille, jotka oma-aloitteisesti tutkisivat rauhanturvaamisen tehostamisen mahdollisuuksia ja ilmoittaisivat tuloksista pääsihteerille.⁴³² Kanada tarttui tähän ehdotukseen ja ryhtyi valmistelemaan kokousta rauhanturvaamisen kaikinpuoliseksi tehostamiseksi.

Suomen kannalta aloitteesta teki hankalan se, että konferenssiin kutsutut maat olivat Suomea ja Ruotsia lukuun ottamatta Nato-maita⁴³³, ja kokous liitettiin ajatuksen YK-armeijan perustamisesta, vieläpä tavalla jossa aloite YK:n sotilaallisesta kehittämisestä otettiin YK:lta omiin käsiin länessä.⁴³⁴ Keskustelu YK:n armeijasta ei ollut missään nimessä uusi ja kenties kaikkein konkreettisimmallaan sitä käytiin heti toisen maailmansodan jälkeen 1945, jolloin Yhdysvalloissa oli valmiina suunnitelma 40 000 sotilaan siirtämisestä YK-armeijaan. Amerikkalaisten aktiivisuus herätti huolestumista Moskovassa armeijan käyttötarkoituksesta ja Neuvostoliitto vetäytyi neuvotteluista, jotka kaatuivat 1948. Tämän jälkeen pääsihteerin Trygve Lie esitti useamman esityksen, jotka eivät johtaneet käytännön toimiin.⁴³⁵ Vuonna 1964 ajatus YK:n turvallisuusneuvoston ulkopuolelta johdetusta YK-armeijasta soti kaikkia Neuvostoliiton YK-politiikan peruseriaatteita vastaan ja näin ollen se huomioitiin Neuvostoliitossa erittäin negatiivisessa sävyssä. Izvestija julkaisi kesäkuun alussa hyvin kriittisen artikkelin, jossa todettiin siirtomaaimperiuminsa menettäneiden johtavien läntisten suurvaltojen turvautuvan nyt kollektiivisiin toimenpiteisiin ylläpitääkseen valta-asemaansa maailmassa. Samassa kirjoituksessa myös Kyproksen YK-joukot nähtiin todisteena siitä, että Nato pyrki käyttämään rauhanturvaimista omien tarkoituksiensa toteuttamiseen.⁴³⁶

⁴³² Aarno Karhilon P. M., 20.4.1964. YK:n rauhanturvaamisoperaatioita koskeva konferenssi Ottawassa 1964 I. 113 C4e, UMA.

⁴³³ Kokoukseen kutsuttiin alun perin Suomi, Ruotsi, Norja, Tanska ja kokouksen isäntämaa Kanada. Tämän lisäksi Neuvostoliitossa se liitettiin laajemmin Yhdysvaltojen ja Ison-Britannian aikaisempiin aloitteisiin.

⁴³⁴ Reutersin uutisen (16.5.) mukaan kyseessä oli ”YK:n rauhanarmeijan perustaminen”. Uusi Suomi uutisoi asiasta samaan tapaan jo aiemmin (9.5.) ja Kauppalehti Reutersia lainaten myöhemmin (26.5.). Myös Kanadan pääministeri Lester Pearson oli puheessaan ja artikkelissaan rauhanturvaamisen kehittämisestä esittänyt YK:n sotilasesikunnan perustamista. Muistio Kanadan ehdotus valmiusjoukkomaiden kokouksen järjestämisestä. Max Jakobson 19.5.1964; Kanada haluaa mm. Suomen mukaan YK:n rauhanturvaajoihin. US, 9.5.1964; sekä Suomi mukaan kesällä YK:n vakinaisen joukon perustamaan kokoukseen. Kauppalehti 26.5.1964. YK:n rauhanturvaamisoperaatioita koskeva konferenssi Ottawassa 1964 I. 113 C4e, UMA. Kts. myös Kronlund & Valla 1996, 168–170.

⁴³⁵ Bellamy & Williams 2010, 83, 168–169.

⁴³⁶ Suomen Moskovan-suurlähetystön lehdistökatsaus n:o 6, 9.6.1964. Suomen YK-valmiusjoukot (perustaminen). 113 C4d2, UMA.

Eero A. Wuori raportoi reilu viikko ennen Izvestijan artikkelia Ruotsin pääministeri Tage Erlanderin kanssa käymästään keskustelusta, jossa Wuori ja Erlander totesivat sekä Suomen että Ruotsin joutuvat pahimmillaan selkkaukseen Neuvostoliiton kanssa Kyproksen joukkojen johdosta. Vaikka Neuvostoliitto oli äänestänyt turvallisuusneuvostossa Kyproksen operaation puolesta, niin ongelmana oli YK-joukkojen rahoitus ja rakenne, joka oli Neuvostoliiton YK-politiikan vastainen.⁴³⁷ Neuvostoliitto korosti turvallisuusneuvoston, jossa Neuvostoliitolla oli veto-oikeus, roolia YK:n korkeimpana päättävänä elimenä. Tämä Neuvostoliiton politiikka nousee voimakkain sanakääntein esiin myös Izvestijan artikkelissa:

”Samalla julkaistut tiedot osoittavat, että kaikkien niinsanottujen ”kansainvälisten asevoimien” luomista koskevien suunnitelmien alkuunpanijat ja tekijät huolellisesti kiertävät juuri kaikki peruskirjan perustavaa laatua olevat määräykset esittäen asian niin, että tällaista toivovat valtiot muka itse organisoivat nämä voimat, kun taas YK:n koneisto (Turvallisuusneuvoston sivuuttaen) määrää niiden komentajat ja käyttävät niiden suhteen määräysvaltaa. Tällaista YK:n peruskirjan karkeaa loukkaamista ei tietenkään voi hyväksyä kukaan, jota kiinnostaa rauhan ja Yhdistyneiden Kansakuntien järjestön itsensä lujittaminen.”

Tavalla tai toisella Yhdysvaltain hallitsevat poliitikot ja heidän muutamat blokkiliittolaisensa, ennen kaikkea Englanti, yrittävät ”YK-joukkojen” varjolla laillistaa luonteeltaan avoimesti poliisi- ja rangaistustoimiin kuuluvat operaationsa, jotka kohdistuvat vapautensa ja riippumattomuutensa puolesta taistelevia maita ja kansoja vastaan. Ei saata olla epäilystäkään siitä, että tämä hanke on Yhdistyneiden Kansakuntien järjestön peruskirjan päämäärille ja periaatteille vihamielisenä tehtävä tyhjäksi”.⁴³⁸

Suomessa, sekä myös Ruotsissa, Neuvostoliiton asenne oli aavisteltu jo ennen kyseistä artikkelia. Suomen ei kannattanut kuitenkaan suoralta kädeltä kieltäytyä kutsusta, sillä sekä Ruotsissa että Suomessa pelättiin taitamattomasti hoidetun tilanteen seurauksia. Pelkona oli, että Suomi jatkossa laskettaisiin eri kastiin kuin muut rauhanturvajoukkoja lähettävät maat ja tämä pitkälti vesittäisi rauhanturvaamisesta koituvan ulkopoliittisen hyödyn tilanteessa, jossa Suomea Kyproksen pataljoonan myötä alkoi päästä varteenotettavaksi rauhanturvaajamaaksi.⁴³⁹ Suomi tarvitsi

⁴³⁷ Suurlähettiläs Eero A. Wuoren keskustelu Ruotsin pääministeri Tage Erlanderin kanssa, 26.5.1964. Vuosikirja 1964, UKA.

⁴³⁸ Suomen Moskovan-suurlähetystön lehdistökatsaus n:o 6, 9.6.1964. Suomen YK-valmiusjoukot (perustaminen). 113 C4d2, UMA.

⁴³⁹ HV-kirje Ralph Enckelliltä Max Jakobsonille 12.5.1965; sekä Ruotsin YK-suurlähettiläs Sverker Åströmin muistio 8.5.1964. YK:n rauhanturvaamisoperaatioita koskeva konferenssi Ottawassa 1964 I. 113 C4e, UMA.

jälleen muiden Pohjoismaiden ja erityisesti Ruotsin sivustatukea asian junailmisessa.

Suomessa pohdittiin kesästä 1964 alkaen toimintatapoja, joilla ongelmiin sekä 19. artiklan soveltamisesta että Kanadan konferenssialoitteesta vastattaisiin. Molemmilla tapauksissa kyseessä oli nollasummapelejä, jossa vaakakupeissa olivat (jälleen) Suomen ulkopoliittikan kaksi toimintalinjaa: kahdenväliset suhteet Neuvostoliittoon ja Suomen läntinen puolueettomuuspolitiikka. Suomen aktiivisen YK-politiikan päällimmäisenä ideana oli nimenomaan puolueettomuuden korostaminen, joten YK:ssa Suomi ei halunnut sortua Neuvostoliiton ohjailtavaksi. Puolueettomuuden korostamisellakin oli kuitenkin rajat, jotka mukautuivat Suomen geopoliittisen aseman ja Kekkonen ulkopoliittisen realismin muottiin. Vaikka ulkoministeriön korkeimpien virkamiesten ajamana, Suomen YK-politiikassa oli enemmän liikkumavaraa kuin ennen, niin Neuvostoliittoa ei sopinut kuitenkaan ylen määrin ärsyttää!

Ulkopoliittinen päätöksenteko meni näissä kysymyksissä pitkälti samaa linjaa kuin valmiusjoukkojen perustamisen ja Kyproksen pataljoonan lähettämisen yhteydessä: Jakobson ja Enckell ulkoministeriön muiden virkamiesten avustuksella valmistelivat politiikkalinjan, joka pyrittiin hyväksyttämään Kekkosella. Tosin Kekkonen tuntui olevan näissä asioissa myös itse aktiivisempi kuin valmiusjoukkojen perustamisen tai Kyproksen pataljoonan lähettämisen yhteydessä.⁴⁴⁰ Tämän lisäksi muut pohjoismaat muodostivat tärkeän viitekehysten ja selkänöjan Suomen linjalle, jota sitten yritettiin myydä Neuvostoliittoon mahdollisimman montaa eri reittiä samalla kuulostellen tarkalla korvalla neuvostojohdon kantoja.⁴⁴¹

Kanadan konferenssialoitteessa Suomi haki Ruotsin suosiollisella avustuksella ensin muiden Pohjoismaiden tuen kannalleen,⁴⁴² ja sen jälkeen lähetti jo useaan otteeseen idänsuhteissa toimineella kaavalla vastauksensa, mutta tällä kertaa länteen. Siinä oltiin periaatteessa myötämielisiä ehdotukselle, mutta sen jälkeen sivulauseen omaisella

⁴⁴⁰ kts. kokonaisuudessaan vuosikirja 1964, UKA. Kekkonen myös erikseen hyväksyi Jakobsonin muistion Ottawan konferenssin suhteen kirjoittaen muistion yläkulmaan: ”Näin on hyvä, lopullinen.” Muistio Kanadan ehdotus valmiusjoukkojen kokouksen järjestämisestä. Max Jakobson 19.5.1964. YK:n rauhanturvaamisoperaatioita koskeva konferenssi Ottawassa 1964 I. 113 C4e, UMA.

⁴⁴¹ Kekkonen pyrki ottamaan YK:n rahoituskriisin ja Suomen rauhanturvaamisen säännöllisesti esille keskusteluissaan neuvostojohdon kanssa. kts. esim. Muistiinpanot Tasavallan Presidentin ja ulkoministeri Gromykon tapaaminen 23.3.1964. Max Jakobson 25.3.1964; Muistio Tasavallan Presidentin ja presidentti Mikojanin viralliset keskustelut 22.12.1964. Max Jakobson 23.12.1964; kts. myös HV-kirje Matti Valtasaarelta Urho Kekkoselle. 21.4.1964; sekä Muistio Tasavallan Presidentti Kekkonen ja presidentti Titon keskusteluista 2.6. ja 6.6.1964. Kaikki edelliset Vuosikirja 1964, UKA.

⁴⁴² Pohjoismaat koordinoivat tarkasti yhteen vastauksensa Kanadan aloitteeseen kts. pohjoismaiden yhteispelistä ja sen kehittymisestä kansiot: YK:n rauhanturvaamisoperaatioita koskeva konferenssi Ottawassa I ja II, 113 C4e, UMA.

jatkokolla vedettiin matto alta koko aloitteelta. Vastauksessa huomioitiin esityslistan poliittinen luonne ja siitä johtuvat ”väärintulkinnat” mediassa, jonka takia Suomi ehdotti konferenssin siirtämisestä New Yorkiin.⁴⁴³ Suunnitelmana oli, että muut Pohjoismaat lähettävät saman tyyliset vastauksensa Suomen vastauksen kanssa ja sen lisäksi Norjan ehdottaisi laajempaa osallistujalistaa.⁴⁴⁴ Kun Kanadassa ymmärrettiin Suomen vastauksen jälkeen, että Pohjoismaat olivat asiassa samalla kannalla, veti Kanada aloitteensa pois, eikä Suomen kanssa konferenssiin kaikkein varauksellisemmin suhtautuneen Ruotsin tarvinnut antaa omaa vastaustaan.⁴⁴⁵ Kanadassa ei kuitenkaan haluttu luopua konferenssista kokonaan ja aloitetta muokattiin Suomelle sopivampaan muotoon, jossa poliittisluontoiset asiat oli jätetty kokonaan pois asialistalta ja osallistujamaita oli huomattavasti enemmän.⁴⁴⁶ Jakobsonin heinäkuussa Aarno Karhilolle antama toimintaohje uuteen kokousaloitteeseen liittyen oli paljon puhuva ja kertoo myös rauhanturvaamisen ympärillä vallinneesta epävarmasta tilanteesta:

”Lienee tarkoituksenmukaista toimia tässä asiassa vetelästi olematta silti niin negatiivinen, että meitä voitaisiin syyttää yrityksen torpedoimisesta tai sabotoimisesta.”⁴⁴⁷

Konferenssialoitteen toinen toimintalinja oli Suomen valmiusjoukkojen kansallisen luonteen ja YK:n toimintapuitteiden korostaminen Neuvostoliitolle. Tilaisuuden tähän tarjosi Kekkosen Jugoslavian presidentti Titon syntymäpäivillä kesäkuussa pitämä puhe, jossa todettiin rauhanturvaamisen olevan täysin Suomen omissa käsissä ja sen vaativan laajaa yksimielisyyttä YK:ssa.⁴⁴⁸ Tätä puhetta Suomi diplomaattiteitse vei neuvostojohdon tietoisuuteen. Yllä mainitun Izvestijan artikkelin johdosta sai lähetyksen neuvos Björn Alholm tehtäväkseen mennä tapaamaan Neuvostoliiton varaulkoministeri Aleksandr Orlovin. Muodollisena aiheena tapaamiselle oli Suomen päätös pitää rauhanturvajoukot

⁴⁴³ Jakobsonin sähke ulkoministeriöstä Ottawan suurlähetystöön 4.6.1964. YK:n rauhanturvaamisoperaatioita koskeva konferenssi Ottawassa I, 113 C4e, UMA.

⁴⁴⁴ Sähke Tukholmasta Ulkoministeriöön 1.6.1964; sekä Jakobsonin sähke ulkoministeriöstä New Yorkiin 4.6.1964. YK:n rauhanturvaamisoperaatioita koskeva konferenssi Ottawassa I, 113 C4e, UMA.

⁴⁴⁵ Muistio Kanadan aloite rauhanturvaamiskonferenssiksi. Aarno Karhilo 22.6.1964. YK:n rauhanturvaamisoperaatioita koskeva konferenssi Ottawassa I, 113 C4e, UMA.

⁴⁴⁶ Ulkoasianministeriön tiedotus n:o 12, Kanadan aloite YK:n rauhanturvaamistoimenpiteitä koskevaa kokemustenvaihtoa käsittelevän asiantuntijakokouksen koollekutsumiseksi, Max Jakobson 24.7.1964. YK:n rauhanturvaamisoperaatioita koskeva konferenssi Ottawassa I, 113 C4e, UMA.

⁴⁴⁷ HV-kirje Max Jakobsonilta Aarno Karhilolle 7.7.1964. YK:n rauhanturvaamisoperaatioita koskeva konferenssi Ottawassa I, 113 C4e, UMA.

⁴⁴⁸ Tasavallan Presidentti Kekkosen puhe presidentti Titon kunniaksi järjestetyillä juhlapäivällisillä kesäkuun 1 p:nä 1964. Vuosikirja 1964, UKA.

Kyproksella vielä kolmen kuukauden ajan.⁴⁴⁹ Tätä kautta keskustelun voisi sitten kääntää valmiusjoukkoasiaan ja siinä korostaan Kekkosen puhetta ja sen sanomaa.⁴⁵⁰ Samalla eri tapaamisissa neuvostojohdon kanssa nostettiin rauhanturvaaminen hienovaraisesti esiin, mutta vastaukset näihin selostuksiin olivat varsin niukkoja.⁴⁵¹

Neuvostoliitossa oli heinäkuun alkuun mennessä valmisteltu ”muistio eräistä toimenpiteistä YK:n tehokkuuden lisäämiseksi kansainvälisen rauhan ja turvallisuuden varmentajana”, jossa Neuvostoliitto esitti oman kantansa YK:n rauhanturvaamistoimintaan. Muistio jätettiin aluksi Suomen, Ruotsin, Itävallan ja Japanin hallituksille, ja lopulta esiteltiin myös YK:ssa, jossa se aiheutti paljon keskustelua länsileirissä.⁴⁵² Suomeen muistio luovutettiin pariinkin otteeseen muistutukseksi Neuvostoliiton kannoista. Suurlähettiläs Aleksei Zaharov jätti sen heinäkuun alussa ulkoministeri Jaakko Hallamalle ja marraskuussa pääministeri Ahti Karjalaiselle. Suomessa kyseinen muistio tulkittiin ennen kaikkea asemien ottamisena yleisessä ”köydenvedossa” rahoituskriisin ratkaisemiseksi, mutta muistion luovutusten ajankohdat liittyivät sen myös Suomen päätöksiin sekä Ottawan konferenssista että 19. artiklan soveltamisesta.⁴⁵³ Suomi seurasi tässäkin asiassa Ruotsia ja koska Ruotsi jätti vastauksen muistioon, niin myös Suomi teki samoin.⁴⁵⁴ Vastauksessa lainattiin jälleen Kekkosen Titolle pitämää puhetta Suomen rauhanturvaamisesta.⁴⁵⁵

⁴⁴⁹ Turvallisuusneuvoston mandaatti Kyproksen operaatiolle oli kolme kuukautta, joten mandaatti piti uusia aina tasaisin välein. Samoin myös Suomen hallitus (ulkoasianvaliokunta) päätti Suomen jatkosta aina kolmen kuukauden välein.

⁴⁵⁰ HV-kirje ulkoministeriöstä (kirjoittajan nimi puuttuu) B.O.Alholmille 26.6.1964. Suomen YK-valmiusjoukot (perustaminen). 113 C4d2, UMA.

⁴⁵¹ Muistio Tasavallan Presidentin ja presidentti Mikojanin viralliset keskustelut 22.12.1964. Max Jakobson 23.12.1964; Muistiinpanot Tasavallan Presidentin ja ulkoministeri Gromykon tapaaminen 23.3.1964. Max Jakobson 25.3.1964; HV-kirje Matti Valtasaarelta Urho Kekkoselle. 21.4.1964. Vuosikirja 1964, UKA; Keskustelua ulkoasianministerin katsauksen johdosta 15.6.1965. 21/91, UKA.

⁴⁵² Sähke New Yorkista ulkoministeriöön 15.7.1964; Kirjelmä n:o 1462/933, Neuvostoliiton muistio YK:n rauhanjoukkoasioissa; teollisuusmaiden keskustelu 10.7.64. Aarno Karhilo 10.7.1964; Kirjelmä 1507/966, Neuvostoliiton muistio YK:n rauhanturvajoukkoasiassa; teollisuusmaiden keskustelu 15.7.1964. Aarno Karhilo 12.7.1964; Kirjelmä 1544/992, Neuvostoliiton muistio YK:n rauhanturvajoukkoasiassa; teollisuusmaiden keskustelu 23.7.1964. Aarno Karhilo 23.7.1964. Neuvostoliiton muistion rauhanturvaamiskysymyksestä 6/7 1964. 113 C4a, UMA.

⁴⁵³ HV-kirje Aarno Karhilolta Max Jakobsonille 7.7.1964; Ulkoasianministeriön poliittinen tiedotus N:o 23, Neuvostoliiton muistio YK:n rauhanturvaamistoiminnasta, Max Jakobson 10.7.1964. Neuvostoliiton muistion rauhanturvaamiskysymyksestä 6/7 1964. 113 C4a, UMA.

⁴⁵⁴ Max Jakobsonin sähke ulkoministeriöstä New Yorkiin 15.7.1964. Neuvostoliiton muistion rauhanturvaamiskysymyksestä 6/7 1964. 113 C4a, UMA.

⁴⁵⁵ Ulkoasianministeriön poliittinen tiedotus No: 28, Neuvostoliiton muistio YK:n rauhanturvatoiminnasta, Pentti Suomela 31.7.1964. Neuvostoliiton muistion rauhanturvaamiskysymyksestä 6/7 1964. 113 C4a, UMA.

Kanadassa puolestaan Suomen ”periaatteessa myönteinen” vastaus ensimmäiseen konferenssikutsuun oli otettu lähtökohdaksi uutta aloitetta tehtäessä ja tällä kertaa aloite tehtiin niin varman päälle, ettei myöskään Suomella ollut syytä siitä enää kieltäytyä. Kanadan ulkoministeriö oli myös varmistanut, että Ruotsi olisi mukana, vaikka Suomi ei muutoksista huolimatta kokoukseen osallistuisi.⁴⁵⁶ Yleisesti ottaen Pohjoismaissa ei konferenssiin suhteuduttu mitenkään kovin innokkaasti, mutta sen järjestämisestä ei enää myöskään vastustettu.⁴⁵⁷ Kun Suomen vaatimat muutokset oli kerran aloitteeseen tehty ja muut Pohjoismaat olivat kokoukseen osallistumassa, oli myös Suomen syytä osallistua.⁴⁵⁸ Tämä siitä huolimatta, että Neuvostoliiton kanta konferenssiin pysyi muuttumattomana ja suurlähettiläs Zaharov luovutti jälleen lokakuun lopulla Suomeen yhden muistion Neuvostoliiton torjuvasta kannasta. Tällä kertaa muistio annettiin pääministeri Virolaiselle ja siinä käsiteltiin hyvin kriittisesti Ottawan kokousta ja sen osallistujamaita sekä tarkoitusta.⁴⁵⁹ Zaharoville jätetyssä vastauksessa todettiin kokouksen sisältävän vain teknillisiä kysymyksiä, sekä Suomen jatkossakin toimivan ”vakiintuneen puolueettomuuspolitiikkansa mukaisella tavalla” ja toivovan laajaa yhteisymmärrystä YK:n jäsenvaltioiden kesken.⁴⁶⁰ Jo aiemmin oli Jakobson tullut siihen ratkaisuun, että Suomesta ei tulisi lähettää korkearvoisia upseereja kokoukseen, vaikka näin oli toivottu, jotta kokouksen teknillistä luonnetta painotettaisiin.⁴⁶¹ Kokoukseen siviilinä osallistunut lähetysneuvos Aarno Karhilo ilmoitti myös, että Jakobsonin antamaa ohjetta ”vetelästä” linjasta noudatettaisiin edelleen kokouksessa ja minkäänlaisiin yhteisiin tiedonantoihin tai kommuniqueoihin ei otettaisi osaa.⁴⁶²

⁴⁵⁶ Kronlund & Valla 1996, 174–175.

⁴⁵⁷ Yleisesti voisi sanoa, että asenne muuttuu sitä positiivisemmaksi konferenssia kohtaan mitä kauempana maa on Neuvostoliitosta. Tämä päti myös pohjoismaihin Tanskan suhtautuessa ehdotukseen kaikkein innostuneimmin. Kts. HV-kirje Ralph Enckelliltä Max Jakobsonille 1.9.1964. YK:n rauhanturvaamisoperaatioita koskeva konferenssi Ottawassa II, 113 C4e, UMA; sekä HV-kirje Tyyne Leivo-Larssonilta Urho Kekkoselle. Vuosikirja 1964, UKA.

⁴⁵⁸ P.M. Kanadan hallituksen ehdotus YK:n rauhanturvatoimintaa koskevan kokouksen järjestämisestä. Max Jakobson 29.9.1964. YK:n rauhanturvaamisoperaatioita koskeva konferenssi Ottawassa II, 113 C4e, UMA.

⁴⁵⁹ Muistion, jonka Neuvostoliiton suurlähettiläs Zaharov jätti 29.10.1964... Vuosikirja 1964, UKA.

⁴⁶⁰ Suomen hallituksen vastaus Zaharovin jättämään muistioon 2.11.1964. YK:n rauhanturvaamisoperaatioita koskeva konferenssi Ottawassa II, 113 C4e, UMA.

⁴⁶¹ P.M. Kanadan hallituksen ehdotus YK:n rauhanturvatoimintaa koskevan kokouksen järjestämisestä. Max Jakobson 29.9.1964. YK:n rauhanturvaamisoperaatioita koskeva konferenssi Ottawassa II, 113 C4e, UMA.

⁴⁶² HV-kirje Aarno Karhिलolta Max Jakobsonille 28.10.1964. YK:n rauhanturvaamisoperaatioita koskeva konferenssi Ottawassa II, 113 C4e, UMA.

Joulukuun alussa Jakobson pyrki saamaan Kekkoselta tuen myös 19. artiklan soveltamiskysymyksessä esittämäänsä kantaan, jonka mukaan Suomen tulisi pidättäytyä mahdollisessa äänestyksessä, jos neuvotteluratkaisuihin ei suurvaltojen välillä päästäisi. Jakobson keräsi kirjeeseensä Suomen aikaisemmat kannanotot rauhanturvajoukkojen rahoituskysymykseen, jotka olivat järjestäen olleet eri linjalla Neuvostoliiton kannan kanssa. Jakobsonin mukaan tämä ei kuitenkaan ollut vahingoittanut Suomen ja Neuvostoliiton suhteita, mutta sen sijaan se on huomattavalla tavalla vahvistanut Suomen asemaa puolueettomana valtiona ja lisännyt arvonantoa sitoutumattomien maiden joukossa. Tältä pohjalta Jakobson jatkoi, että jos Suomi tällä kertaa kuitenkin äänestäisi yhteisvastuun periaatetta vastaan, olisi se täyskäännös aikaisempaan politiikkaan nähden. Tämä taas tulkittaisiin ulkoapäin pakotetuksi vaihtoehdoksi ja olisi ”tervetullut argumentti niille, jotka tahtovat leimata puolueettomuutemme näennäiseksi.” Pidättäytyminen olisi sen sijaan Jakobsonin mukaan helposti perusteltavissa suurvaltojen välisten ristiriitojen ulkopuolella pysymisenä.⁴⁶³

Kekkonen yhtyi Jakobsonin näkemykseen toteamalla, että ”argumentteeraus on tietenkin paikallaan”, mutta kritisoi vastauksessaan Jakobsonille asian ”paperille panemisen ajankohtaa”, sillä ”turhaa on tällä meidän herätellä nukkuvaa karhua”. Toisin sanoen Kekkonen ei halunnut etukäteen antaa Jakobsonille lupaa pidättäytyä, sillä sinänsä myös Kekkonen oikeana pitämä kanta joutuisi uuteen valoon, jos YK todella olisi vaarassa hajota.⁴⁶⁴ Asia ei kuitenkaan koskaan päätynyt YK:n äänestykseen saakka, sillä YK:ssa ei haluttu mennä niin pitkälle. Lopullisena tuloksena kiistassa oli Yhdysvaltojen perääntyminen asiassa sen jälkeen, kun sen edustama tiukka linja 19. artiklan soveltamisesta Neuvostoliittoon sai yhä enemmän arvostelua osakseen ja tuki Yhdysvaltojen takana väheni. Alkuun yleiskokouksen alkua siirrettiin joulukuuhun 1964 ja se vedettiin lopulta läpi poikkeusjärjestelyin, jossa ainoastaan välttämättömimmät asiat laitettiin äänestyksiin ja niissä päätökset nuijittiin pöytään ilman vastaääniä. Tällä välin Yhdysvallat ja Neuvostoliitto neuvottelivat kompromissin, jossa Neuvostoliitto oli valmis sekä maksamaan osan rästiin jääneistä menoistaan että tukemaan tulevia rauhanturvaoperaatioita myös taloudellisesti.⁴⁶⁵ Rauhanturvaamisen osalta suurvaltojen välille jäi kuitenkin hiertämään, niiden erilainen lähestymistapa. Neuvostoliitto painotti turvallisuusneuvoston roolia myös

⁴⁶³ HV-kirje Max Jakobsonilta Urho Kekkoselle 8.12.1964. Vuosikirja 1964, UKA.

⁴⁶⁴ Urho Kekkonen vastaus Max Jakobsonille 10.12.1964. Vuosikirja 1964, UKA. Vrt. Suomi 1994, 231. Juhani Suomi on tulkinnut kyseistä Jakobsonin kirjettä siten, että Jakobson yritti taivutella Kekosta länsivaltain edustamalle kannalle. Näin ollen Suomen mukaan Kekkonen vastasi Jakobsonille ”ärtyneellä kirjeellä” ja asettui kannalle, joka Suomen ”omista eduista riippumatta tehokkaimmin estäisi YK:n hajoamisen”, vaikka Kekkonen Suomen mukaan olikin tyytymätön YK:ta kohtaan.

⁴⁶⁵ Gaiduk 2012, 289–290.

operatiiviseen päätöksentekoon, kun taas Yhdysvallat halusi antaa pääsihteerille enemmän valtaa ja mahdollisuuksia itsenäisiin päätöksiin.⁴⁶⁶

Rauhanturvaamisen ja YK:n ympärillä vallinnut idän ja lännen välinen kiistely erilaisine aloitteineen ja muistioineen kertoo siitä epävarmuudesta, joka rauhanturvaamistoiminnan ympärillä 1960-luvun alkupuolella vielä vallitsi. Suomen valitsema linja oli tilanteeseen nähden varsin aktiivinen ja rohkea, vaikka esimerkiksi Kanadan kokousaloitteessa aktiivisuutta kartettiin. Voidaankin kysyä missä määrin Suomen ulkopolitiikan peruslinjaksi muotoutunut pysyttäytyminen suurvaltojen välisten ristiriitojen ulkopuolella oli kiinni tulkinnasta ja tarkoituksenmukaisuudesta. Kylmän sodan kuumina vuosina sitä voitiin soveltaa lähes mihin tahansa kysymykseen, tai sitten jättää soveltamatta, jos siitä koitua hyöty olisi suurempi kuin mahdolliset riskit. Ratkaisu riippui niistä tilanne- ja uhkakuvista sekä toiminnan tavoitteista, joita ulkopolitiikasta päättävillä ja sitä hahmottelevilla toimijoilla oli. Puolueettomuus on aina ollut ristiriitainen ja tulkinnallinen termi ja toimintatapa, joka on saanut hyvin erilaisia käytännön sovelluksia. Tässä mielessä Suomen harjoittama puolueettomuuspolitiikka ei ollut poikkeus ja se antoi periksi hyvin erilaisiin tulkitoihin sen soveltamisesta tietyssä tilanteessa ja kontekstissa. Suomessa sen avulla luotiin kuitenkin ennen kaikkea sekä henkistä ja käytännöllistä yhteyttä länteen, joka heijastui erityisesti Suomi-kuvan luomisen tarpeissa.

13 Rauhanturvaaminen Suomi-kuvan luojana

Suomen ulkoministeriössä oli 1950-luvun puolivälissä herätty siihen, ettei Suomen tunnetuksi tekeminen ja ulkomailla tiedottaminen vastannut enää tarpeita, vaan se oli hajaantunutta, tehotonta ja ammensi vielä sotavuosien kokemuksista. Tiedottamisessa oli pyritty ennemminkin varautumaan pahimman varalle ja torjumaan tarvittaessa propagandan keinoin vaaroja kuin rakentamaan modernia Suomi-kuvaa ulkomailla. Sotien aikana Suomen asioista tiedottaminen oli ollut tarkasti ylhäältä johdettua ja sitä hallitsi sodan vaatima sensuuri. Suomen ulkosuhteiden kanssa tekemisessä olleilla toimijoilla ei ollut halua palata tähän, mutta toisaalta ulkoministeriössä haluttiin kuitenkin lisätä yhteistyötä ja koordinointia. Suomen jäsenyydet Pohjoismaiden neuvostossa ja YK:ssa sekä Unescossa vaativat uudenlaista tiedotustoimintaa ja kulttuurista kanssakäymistä ja toisaalta ”yöpakkaset” sekä noottikriisi lisäsivät entisestään Suomen tarvetta tiedottaa omasta ulkopolitiikasta ja valtioluonteesta yleisemminkin. Suomi-kuva olikin kylmän sodan ajan ulkopolitiikan

⁴⁶⁶ Kts. esim. USA:n ja Neuvostoliiton näkemykset YK:n rauhanturvaamistoiminnasta, Pertti Jokinen 25.4.1972. Hyvä veli –kirjeet (YKE) (1964–1979), Puolustusministeriön YK-toimisto, T-25098/84, KA.

ytimessä Suomen idän ja lännen rajapinnalla olleen turvallisuuspoliittisen aseman vuoksi.⁴⁶⁷

Suomessa kriisiajan tiedotuksesta siirryttiin pikkuhiljaa Suomi-kuvan aktiiviseen rakentamiseen 1960-luvulle tultaessa. Vuonna 1956 valtioneuvosto asetti komitean suunnittelemaan Suomea koskevan tiedotus ja valistustoimintaa. Komitea puheenjohtajaksi asetettiin Ralph Enckell, jonka seuraajaksi tuli Osmo Orkomiehen lyhyen puheenjohtajakauden jälkeen Max Jakobson vuonna 1960. Jakobsonin komiteaksi nimetty työryhmä ryhtyi pohtimaan Suomen tunnetuksi tekemistä ja maakuvatyötä. Komitean mietintö valmistui toukokuussa 1961 ja siinä keskityttiin pohtimaan kysymystä siitä, mikä oli se Suomi, jota tulisi ylipäättään tehdä tunnetuksi, ja kenelle viesti haluttiin kohdentaa. Tärkeää ei ollut enää niinkään Suomesta kirjoitetujen palstamillimetrien määrä, vaan oikeanlainen ja moderni kuva kohdennettuna Suomen kannalta merkittävälle vaikuttajajaksilöille.⁴⁶⁸ Samalla Suomi-kuvan luomisen avulla oli mahdollista pohtia myös Suomen omaa identiteettiä ja kansallista luonnetta kylmän sodan maailmassa. Sotavuosien nationalismista siirtyminen kohti puolueettomuutta vaati myös suomalaisten itsensä vakuuttamista uuden ulkopoliittikan hyödyistä sekä Suomen itsenäisestä, modernista ja puolueettomasta valtioluonteesta.⁴⁶⁹

Ralph Enckell pyrki osaltaan tekemään juuri tällaista työtä New Yorkissa. Käytyään alkuvuodesta 1962 keskusteluja Suomen YK-politiikasta juttua tekevän tiedostussihteerin kanssa, kirjoitti hän ajatuksistaan myös ulkoministeriöön Max Jakobsonille. Samalla Enckell maalaillee varsin osuvasti sen toimintakentän, missä Suomi-kuvaa rakennettiin 1960-luvun alussa. Tarve sen tekemiseen kumpusi ennen kaikkea maailman muutoksesta, jossa keskinäisriippuvuuden kasvu oli johtanut kaikki maat läheisempiin keskinäisiin suhteisiin kuin ennen, ja toisaalta Suomessa vallinneista vääristä kuvitelmissa Suomen kansainvälisen aseman suhteen.

”Kokonaiset maanosat ovat astuneet uusina valtatekijöinä historiaan, sen subjekteina oltuaan sen objekteina. Välimatkat, maantieteelliset, taloudelliset, poliittiset, sotilaalliset, sivistykselliset, ovat kutistuneet huikaisevaa vauhtia. Meistä on kaikista tullut naapurit. Maailma on lyhyessä ajassa tullut mittaamattoman lähemmäksi Suomea. [...] Suomi ei ole eikä voikaan olla tästä kaikesta syrjässä. Monella meikäläisellä on edelleen ehkä romanttinen mutta varmasti vanhentunut käsitys Suomen asemasta maailman kartalla, Suomen kansainvälisestä ominaispainosta. Suomi ei ole syrjäinen, ei pieni, ei köyhä eikä valtiona

⁴⁶⁷ Lähteenkorva & Pekkarinen 2008, 101–109; Clerc 2015a, 147–148; Clerc 2015b, 188–207; Soikkanen 2003, 355–364.

⁴⁶⁸ *ibid.*

⁴⁶⁹ Clerc 2015b, 190–191.

nuori ainakaan YK:n mittapuulla mitattuna. [...] Meistä monella on, outo kyllä, vähättelevä käsitys omasta maastamme, varsinkin kansainvälisissä yhteyksissä: meitä nolottaa usein, kun Suomi esiintyy isoisten seurassa, meillä on kummallinen vastakohta ”Suomi ja ulkomaat” saanut jalansijaa; olemme kansainvälisesti ujoa kansaa; ujokin toisinaan salaa remseällä [sic] rehkimisellään kiusaantuneisuutensa. Terveellistä ja rauhallista itsetuntoa meillä esiintyy vielä kovin vähän: menestys kansainvälisissä asioissa edellyttää ehdottomasti kykyä nähdä itsemme ja maamme oikeinkokoisina, ei pienempinä eikä suurempina.”⁴⁷⁰

Enckellin mukaan YK:ssa Suomi tiedettiin talvisodan, velanmaksun, Paavo Nurmen ja Jean Sibeliuksen kautta. Nämä kaikki ylittivät inhimillisen kyvyn rajat ja pitivät sisällään sankaruutta ja ehdottomuutta. Tältä pohjalta Enckellin mukaan myös Suomi lähti YK:ssa rakentamaan Suomi-kuvaa, ollen vakavana, vastuuntuntoisena ja ennakkoluulottomana maana mukana maailman rakentamisessa. YK:ssa ei kuitenkaan riittänyt, että Suomi sanoin osoitti hyvää tahtoa, vaan tarvittiin myös tekoja. Muiden tuli luottaa tahdon lisäksi myös Suomen kykyyn, taitoon ja pätevyyteen toimia.⁴⁷¹ Rauhanturvaamisen kautta Suomen YK-politiikassa ja Suomi-kuvan rakentamisessa oli mahdollista osoittaa sekä halua että kykyä toimia Suomelle sopivassa roolissa maailmanrauhan eteen.

Suomen identifioituminen YK:ssa

YK:n asema oli Suomi-kuvan rakentamisen kannalta keskeinen eräänlaisena supervaikuttajana, jonka kautta Suomi-kuva levisi ympäri maailmaa. Enckellin mielestä Suomi-kuva ei muodostunut tiedottamisella vaan toiminnalla YK:ssa. ”[P]iirrämme täällä jatkuvasti toiminnallamme, puheenvuoroillamme ja äänestyksellämme Suomen kuvaa” totesi Enckell Jakobsonille vuonna 1962.⁴⁷² YK-jäsenyyden ensimmäisinä vuosina oli Suomi Enckellin mukaan onnistunut osoittamaan, ettei se kulkenut kenenkään talutushihnassa, vaan teki itsenäisiä päätöksiä.⁴⁷³ Tästä huolimatta Suomea ei nähty myöskään täytenä Pohjoismaana, vaikka Suomessa niin haluttiin itse uskoa ja muille vakuuttaa.

Vuonna 1961 ulkoministeri Ralf Törngren kirjoitti vaikutusvaltaiseen *Foreign Affairs* –julkaisuun artikkelin ”The Neutrality of Finland”, jossa Törngren yritti selvittää Suomen asemaa ja historiaa idän ja lännen välissä Pohjoismaana, joka oli

⁴⁷⁰ Ralph Enckell Max Jakobsonille 23.2.1961. Kirjeenvaihto (1960–1965), Ralph Enckellin arkisto, KA.

⁴⁷¹ *ibid.*

⁴⁷² Soikkanen 2003, 355. Myös Ralph Enckellin lainaus alun perin Soikkasen tutkimuksessa.

⁴⁷³ HV-kirje Ralph Enckelliltä Leo Tuomiselle 29.11.1956. Kb 29, UMA.

oman turvallisuutensa vuoksi ja sotien opettamana solminut YYA-sopimuksen Neuvostoliiton kanssa. Törngrenin mukaan Suomi oli YK:ssa tunnustettu Skandinaavisen⁴⁷⁴ ryhmän jäsen, vaikka ryhmä ei toiminut täysin yhteismitallisesti kaikissa kysymyksissä. Törngrenin mukaan Skandinaavinen ryhmä oli jakaantunut turvallisuuspoliittisissa perusratkaisuissa Norjan, Tanskan ja Islannin valitessa Naton, kun taas Suomi ja Ruotsi valitsivat puolueettomuuden. Tästä huolimatta ryhmän teki tiivistä ja pragmaattista yhteistoimintaa, joka näkyi muun muassa Pohjoismaisena passivapautena ja työntekijöiden vapaana liikkuvuutena Pohjoismaiden välillä. Törngrenin mukaan pragmaattinen yhteistoiminta oli itseasiassa taannut Skandinavian alueella suuremman integraation kansalaisten jokapäiväiseen elämään vaikuttavissa asioissa kuin missään muualla maailmassa.⁴⁷⁵

Suomen Pohjoismaisesta luonteesta ja YK:n Skandinaavisesta ryhmästä sai Suomen kannalta vähemmän mairittelevan kuvan lukemalla professori Thomas Hovetin klassiseksi perustutkimukseksi muodostunutta teosta *Bloc Politics in the United Nations*, joka ilmestyessään vuonna 1960 oli ensimmäinen systemaattinen yritys tutkia YK:n sisällä vaikuttavia ja osittain vasta kehitteillä olevia erilaisia alueellisia ryhmittymiä ja äänestysblokkeja niiden merkityksen samanaikaisesti kasvaessa YK:n päätöksenteossa.⁴⁷⁶ Kenties Hovetin tutkimus oli ollut osaltaan vaikuttamassa myös Törngrenin artikkelin taustalla sellaisena Suomi-kuvana, jota haluttiin torjua. Tutkimuksessa Suomi laitettiin osaksi Itä-Euroopan alueellista ryhmittymää erottuen kuitenkin Jugoslavian kanssa Neuvostoliiton äänestysblokista, kun taas Skandinavian äänestysblokkiin kuuluivat tutkimuksen mukaan vain Ruotsi, Norja, Tanska ja Islanti. Hovetin mukaan Suomi neuvotteli muiden Skandinaavisten maiden kanssa, mutta näyttää olevan maantieteellisistä syistä liitossa Itä-Euroopan kanssa. Tosin Suomen äänestyskäyttäytymisestä ei Hovetin mukaan voinut tutkia tarkasti ennen kuin Suomi olisi osallistunut vielä useampaan yleiskokouksen istuntokauteen. Samalla Hovetin tutkimuksessa Suomi sijoittui alikehittyneeksi maaksi.⁴⁷⁷ Törngrenin ja Hovetin antamien Suomi-kuvien, ja yleisemmin Suomen omakuvan ja läntisen Suomi-kuvan, välinen kuilu näkyi aktiivisemmän YK-politiikan taustalla. Aktiivisuuden tarkoituksena oli päästä Hovetin muodostamasta kuvasta Törngrenin

⁴⁷⁴ Törngren selitti artikkelissaan käyttävänsä termiä Skandinavia (Scandinavian), koska se oli tunnetumpi kuin Pohjoismaat (Nordic), mutta tarkoitti sillä nimenomaan Suomea, Ruotsia, Norjaa, Tanskaa ja Islantia.

⁴⁷⁵ “The Neutrality of Finland”, Ralf Törngren heinäkuu 1961, *Foreign Affairs*. <<https://www.foreignaffairs.com/articles/finland/1961-07-01/neutrality-finland>> [luettu 21.10.2020].

⁴⁷⁶ Kts. esim. Goodricht 1960 ja Soward 1960 (arvostelut Thomas Hovetin tutkimuksesta). Tutkimuksen asemaa YK-kirjallisuuden joukossa osoittaa myös se, että siihen viitataan edelleen YK:ta käsittelevissä tutkimuksissa. Kts. esim. Gaiduk 2012.

⁴⁷⁷ Hovet 1960, 73–74, 123, 127.

antamaan Suomi-kuvaan, Itä-Euroopan ryhmästä Skandinaavisen ryhmän jäseneksi ja aliekehittyneiden maiden ryhmästä läntiseksi teollisuusmaaksi.

YK:ssa valtiot identifioidaan ennen kaikkea erilaisiin valtioryhmiin, joiden piirissä ne virallisesti ja säännöllisesti kokoontuvat keskustelemaan yleiskokouksen linjavedoista. Nämä äänestysryhmät (caucusing group) muodostuvat virallisten ja muodollisten tapaamisten ympärille, kun taas maantieteelliset ryhmät (geographical distribution groups), jotka määrittelevät muun muassa turvallisuusneuvoston vaihtuvien jäsenmaiden kokoonpanon (maantieteellisillä ryhmillä yleiskokouksen määrittämät kiintiöpaikat turvallisuusneuvostossa), muodostuivat pitkään epävirallisten ”herrasmiessopimusten” ja yhteisymmärryksen varaan. Ensimmäinen virallinen yleiskokouksen päätös maantieteellisistä ryhmistä tehtiin 1957 ja siinä muodostettiin ”Länsi-Euroopan ja muiden maiden” ryhmä, vaikka sen perustamista vastustettiin tämän ryhmän sisältä.⁴⁷⁸

Eri ryhmät ovat olleet enemmän tai vähemmän muuttuvia YK:n perustamisesta lähtien ja jotkut maat saattavat kuulua useampaan äänestysryhmään, mutta ei yleensä eri maantieteellisiin ryhmiin.⁴⁷⁹ Esimerkiksi Yhdysvallat ei virallisesti kuulunut mihinkään ryhmittymään, eikä Nato-maat muodostaneet omaa ryhmittymäänsä, sillä ne kokoontuivat ainoastaan ad hoc -pohjaisesti tarpeen vaatiessa.⁴⁸⁰ Myöskään Suomea ei vielä Thomas Hovetin vuonna 1960 julkaistussa ensimmäisessä YK:n ryhmiä käsittelevässä tutkimuksessa laskettu mihinkään äänestysryhmään kuuluvaksi. 1950-luvun lopulla näitä äänestysryhmittymiä oli kuitenkin kahdeksan: Aasialais-Afrikkalainen, Arabivaltioiden, Afrikan, Beneluxmaiden, Brittiläisen kansayhteisön, Latinalaisen Amerikan, Skandinavian ja Länsi-Euroopan ryhmät. Näiden lisäksi YK:ssa oli ainoana täysin yhtenäisenä ryhmittymänä Neuvostoliiton blokki, joka äänesti ja toimi yhtenä yksikkönä yhdeksän äänensä turvin.⁴⁸¹

YK:ssa maantiede on ollut erityisen politisoitunutta koko sen olemassaolon ajan. Maantieteellisesti tasapuolinen edustus on tarkoittanut erilaisten maantieteellisten ryhmien syntymistä varmistamaan kaikille alueille edustajia eri YK:n elimiin. Se miten maailma tulisi maantieteellisesti jakaa ja mitkä maat niputtaa yhteen on ollut poliittista. Esimerkiksi Itä-Euroopan maantieteellisen ryhmän määrittäminen oli järjestön kaksi ensimmäistä vuosikymmentä alttiina politikoinnille ja kylmän sodan vastakkainasettelulle. Neuvostoliitossa katsottiin, että tähän ryhmään tulisi kuulua vain neuvostoystävällisiä kommunistisia valtioita, joista valittu edustaja näin ollen

⁴⁷⁸ Hovet 1960, 29–46; Götz 2008, 362; Daws 1999, 11–12.

⁴⁷⁹ Jossain tapauksissa brittiläisen kansanyhteisön maat saivat erillisen paikan YK:n toimielimissä, vaikka samat maat kuuluivat myös normaaleihin maantieteellisiin ryhmiin. Kts. Hovet 1960, 33–34.

⁴⁸⁰ Gaiduk 2012, 244–247.

⁴⁸¹ Hovet 30–32.

myös edustaisi Moskovan kannalta oikeaa kantaa. Lännessä tätä ryhmää pyrittiin kuitenkin laajentamaan lisäämällä siihen aluksi Kreikka ja Turkki. Myös Jugoslavia pysyi ryhmän jäsenenä huolimatta välirikosta Neuvostoliiton kanssa ja vuonna 1955 hyväksytyistä uusista jäsenmaista myös Suomi niputettiin ainakin Hovetin mukaan osaksi Itä-Euroopan maantieteellistä ryhmää.⁴⁸²

Samaan aikaan Suomi kutsuttiin myös Länsi-Euroopan ja muiden maiden kokoukseen suunnittelemaan ryhmän sisäisen yhteydenpidon tiivistämistä heti tammi-kuussa 1956. Suomen lisäksi myös muut uudet Länsi-Eurooppalaiset jäsenvaltiot Itävalta, Italia, Portugal ja Espanja, sekä Itä-Euroopan maantieteelliseen ryhmään kuuluneet Jugoslavia, Turkki ja Kreikka osallistuivat kokoukseen. Pohjoismaissa vastustettiin Länsi-Euroopan ja muiden maiden kehitystä kohti tiiviimpää äänestysryhmää, sillä tiiviimpi identifioituminen kolonialistisia rakenteita (Ranska, Beneluxmaat ja Portugali), autoritaarisia järjestelmiä (Espanja ja Portugali) ja etnisiä ristiriitoja (Pohjois-Irlanti) ylläpitäviin valtoihin ei ollut toivottavaa. Pohjoismaiden ymmärtäminen tätä taustaa vasten nähtiin kaikissa Pohjoismaissa poliittisena rasitteensa. Länsi-Euroopan ja muiden maiden -ryhmän suunnittelussa tiiviimpää yhteistyötä 1960-luvulla ja sen piirissä asetettiin Kanadan, Belgian, Ranskan, Italian, Espanjan Ruotsin ja Ison-Britannian edustajien työryhmä suunnittelemaan yhteistyötä, joka kuitenkin kaatui Ruotsin vastustukseen. Sen sijaan Pohjoismaissa kehittyi tiivis keskinäinen identifikaatio erityisesti YK:ssa.⁴⁸³ Vaikka Länsi-Euroopan ja muiden maiden -ryhmästä ei muodostunut tiivistä äänestysryhmää, niin alkuvuosien epävarmuuksista huolimatta Suomi varmisti paikkansa samaisessa maantieteellisessä ryhmässä YK-elinten edustustoa valittaessa.

Ralph Enckellin mukaan Suomi oli tullessaan YK:n jäseneksi samana vuonna hyväksytyistä ainut marginaalivaltio. Kun useimmilta tiedettiin etukäteen odottaa tietynlaisia kannanottoja, oli Suomi arvoituksellisempi. Lehtimiehen kysyessä turvallisuusneuvoston vaalien yhteydessä Neuvostoliiton apulaisulkoministeri Vasili Kuznetsovilta voisiko Suomi tulla ehdokkaaksi Itä-Euroopalle varatulle paikalle, oli Kuznetsov todennut, ettei Suomi kuulu Itä-Euroopan ryhmään. Enckell kirjoitti myöhemmin pitäneensä uutena tulokkaana kysymystä outona, mutta kauemmin paikalla ollut Gripenberg ymmärsi vastauksen merkityksen Suomelle.⁴⁸⁴ Käytännössä Suomen päätyminen Länsi-Euroopan ja muiden ryhmään mahdollisti Suomen toimijuuden YK:ssa. Itä-Euroopan korista valittuna itsenäinen toiminta olisi ollut astetta

⁴⁸² Daws 1999, 19; Hovet 1960, 33, 123. Myös Sam Daws niputtaa Suomen alkuun Itä-Euroopan maantieteelliseen ryhmään viittaamalla Thomas Hovetin tutkimukseen. Kts. myös Götzs 2008, 367–369, 378 (nootti n:o 26).

⁴⁸³ Götzs 2008, 365–367; 369–371.

⁴⁸⁴ Ralph Enckell Max Jakobsonille 16.11.1962 (konsepti). Kirjeenvaihto (1960–1965), Ralph Enckellin arkisto, KA.

vaikeampaa, ellei mahdotonta, sillä Neuvostoliitossa korostettiin yhtenäisyyttä ja ryhmän yhteistyötä.⁴⁸⁵ Sen sijaan Länsi-Euroopan ja muiden ryhmästä valittuna Suomi toimi erityisesti Moskovasta katsottuna idän ja lännen välisissä ristiriitakysymyksissä tasapuolisemmin kuin ryhmän muut valtiot. Diplomaattisen ja akateemisen maailman välillä tasapainoillut Klaus Törnudd totesikin vuonna 1967 Suomen YK-politiikkaa käsitelleessä tutkimuksessa, että ”kaikki Hovetin lausumat Suomesta ovatkin virheellisiä”.⁴⁸⁶ Törnuddin mukaan Suomi kuului selvästi Pohjoismaiden ryhmään.⁴⁸⁷ Hovetin virheellisiä Suomi-tulkintoja hän perustelee, sillä että Hovet on ottanut alusta saakka väärän ennakoasenteen Suomea kohtaan, jossa Suomi jäi ”kaikkien tutkittavien ryhmien ulkopuolelle, vaikka hän muutamissa kohdin jonkin verran epäröiden sijoittaa Suomen Itä-Euroopan ja alikehittyneiden maiden joukkoon.”⁴⁸⁸

Ilmeisesti Suomen valumisen länsileiriin mahdollisti nimenomaan Suomen pohjoismaisuus. Suomi valittiin heti YK-jäsenyytensä alussa kolmen vuoden kaudelle (1957–1959) YK:n talous- ja sosiaalineuvosto ECOSOC:iin Pohjoismaille varatulta paikalta. Pohjoismailla oli tässä vaiheessa oma paikkansa neuvostossa, josta se joutui välillä myös luopumaan YK:n jäsenmäärän kasvaessa.⁴⁸⁹ Maantieteellisen ryhmät hakivatkin vielä Hovetin tutkimuksen tullessa julki muotoaan. Törnudd toteaa itse yleiskokouksen varmistaneen 18. istuntokaudella (1963–1964) maantieteelliset jaot, jotka olivat tätä ennen jo muodostuneet käytännöksi, ja samoilla linjalla on myös tutkija Norbert Götz, joka toteaa ryhmien varmistuneen ennen kaikkea siinä vaiheessa, kun turvallisuusneuvoston vaihtuvien jäsenmaiden paikkalukua oltiin lisäämässä kuudesta kymmeneen.⁴⁹⁰ Yleiskokouksen päätöslauselmassa vuodelta 1963 tunnustettiin neljä maantieteellistä ryhmää YK:n alaisiin elimiin: Aasian ja Afrikan maat, Itä-Euroopan maat, Latinalaisen Amerikan maat, sekä Länsi-Euroopan ja muut maat.⁴⁹¹

Pohjoismaiden kuulussa jo ennen maantieteellisten ryhmien varmistumista Euroopan ryhmään, josta Itä-Eurooppa erottautui erilleen, tipahti myös Suomi nimen-

⁴⁸⁵ Daws 1999, 19; Gaiduk 2012, 238–241.

⁴⁸⁶ Törnudd 1967, 179.

⁴⁸⁷ Törnudd 1967, 172.

⁴⁸⁸ Törnudd 1967, 175. Törnudd ei ota varsinaisesti kantaa Hovetin väitteeseen Suomen kuulumisesta Itä-Euroopan äänestysryhmään muuten kuin toteamalla kaikkien Hovetin tietojen Suomesta olevan virheellisiä ja tarjoamalla Ralph Enckellin tulkintaa Pohjoismaisesta yhteistyöstä YK:ssa sekä osoittamalla esimerkkejä Suomen kuulumisesta Pohjoismaiseen ryhmään.

⁴⁸⁹ Törnudd 1967, 41–43.

⁴⁹⁰ Götz 2008, 362–363, 368; Törnudd 1967, 44.

⁴⁹¹ Question of equitable representation on the Security Council and the Economic and Social Council, päätöslauselma 1991 (XVII) 17.12.1963. United Nations Digital Library.

omaan Länsi-Eurooppaan, vaikka ryhmien sisällä tapahtui myös vaihtelua ja esimerkiksi Jugoslavia vaihteli ryhmien välillä paikkaa aina vuoteen 1962 saakka, jolloin se siirrettiin Itä-Euroopan ryhmään.⁴⁹² Tutkija Katie Verlin Laatikainen on todennut, että laillisen pohjan Pohjoismaiselle identifioitumisella antoi vuonna 1962 solmittu Pohjoismainen yhteistyösopimus (the Nordic Treaty of Cooperation) eli niin kutsuttu Helsingin sopimus. Siinä sovittiin muun muassa tullivapaudesta ja työn vapaasta liikkuvuudesta Pohjoismaiden välillä, joka sinetöi samalla Törngrenin *Foreign Affairs* -lehdessä mainostaman käytännön yhteistyön Pohjolassa, mutta myös Pohjoismaiden välisestä yhteistyöstä kansainvälisissä järjestöissä.⁴⁹³ YK:ssa Pohjoismaat ottivat Länsi-Euroopan ja muiden -ryhmän hyödyt erityisesti tiedonkulun ja taloudellisen yhteistyön saralla, mutta eivät halunneet näyttäytyä osana tätä ryhmittymää.⁴⁹⁴

Suomen kannalta paikan vakiinnuttaminen Länsi-Euroopan ja muiden maiden ryhmässä mahdollisti hakeutumisen luottamustehtäviin. Esimerkiksi vuonna 1962, jo ennen maantieteellisen jaon virallistamista YK:n päätöslausemaa, Ralph Enckell kirjoitti Kekkoselle ja Jakobsonille mahdollisuudestaan tulla valituksi Länsi-Euroopan ryhmästä YK:n yleiskokouksen puheenjohtajaksi.⁴⁹⁵ Puheenjohtajuus kiersi periaatteessa maantieteellisten ryhmien välillä ja Enckelliä huhuttiin puheenjohtajaksi Länsi-Euroopan ja muiden maiden vuorolla, mutta paikka meni lopulta sivu suun. Enckell totesi jokseenkin katkerana, että hänellä olisi ollut hyvät mahdollisuudet tulla valituksi vuonna 1965, mutta Suomessa erityisesti ulkoministeriössä ei ollut valmiutta kilpailla tällaisista paikoista ja koko toimintaa Helsingissä leimasi puolivillaisuus, jolloin muut ajoivat ohi.⁴⁹⁶ Samaa virhettä ei tehty enää Jakobsonin pyrkiessä YK:n pääsihteeriksi kuusi vuotta myöhemmin.

Ulkoministeriössä Suomen äänestyskäyttäytymistä käsitteleviin tutkimuksiin vastattiin korostamalla Suomen erityisasemaa kylmässä sodassa. Max Jakobson totesi Törnuddin lainaamana Suomen YK-politiikkaa käsitelleessä seminaarissa vuonna 1964, että Suomi ei sopinut näissä tutkimuksissa mihinkään kategoriaan, sillä ”Suomen puolueettomuuspolitiikka on tietyllä tapaa ainutlaatuista. Se on sovitettu koskemaan oloja, jotka ovat Suomelle ominaisia ja tässä mielessä ainutlaatuisia.”⁴⁹⁷ Tämä ei tarkoittanut sitä, etteikö Suomi käytännössä kuuluisi Pohjoismaiseen ryhmään.

⁴⁹² Bailey 1964, 31; Götz 2008, 367–368,

⁴⁹³ Laatikainen 2003, 414.

⁴⁹⁴ Götz 2008, 365–367; 369–371.

⁴⁹⁵ Ralph Enckell Urho Kekkoselle 7.7.1962; Ralph Enckell Max Jakobsonille 29.3.1962. kb 29, UMA; Ralph Enckell Urho Kekkoselle 2.4.1963. 1/41, UKA.

⁴⁹⁶ Ralph Enckell Max Jakobsonille 4.10.1965. Kirjeenvaihto (1960–1965), Ralph Enckellin arkisto, KA. Kts. myös. Ralph Enckell Urho Kekkoselle 6.10.1964. 1/43, UKA; Ralph Enckell Urho Kekkoselle 1.9.1965. 1/45, UKA.

⁴⁹⁷ Törnudd 1967, 176; US 6.11.1964.

Törnudd ja Jakobson totesivat tilastollisten menetelmien johtavan usein harhaan, sillä niissä ei nähty yksittäisten äänestysten taustalla vaikuttavaa kokonaisuutta.⁴⁹⁸ Vastatessaan Hovetin ja eräiden muiden tilastollisesti YK:n äänestyskäyttäytymistä tutkijoiden tulkintaan Suomesta enemmän osana Itä-Eurooppaa kuin Pohjoismaita, Törnudd kalibroi samalla puolueettomuuden siten, että Suomi oli itseasiassa puolueettomampi kuin muut Pohjoismaat, jotka olivat lähempänä läntistä ryhmittymää.⁴⁹⁹ Tukea tähän tulkintaan Törnudd sai vuonna 1967 julkaistusta *Cooperation and Conflict* -lehden numerosta, jossa neljä Pohjoismaista tutkijaa – suomalainen Jaakko Kalela, norjalainen Kurt Jacobsen sekä ruotsalaiset Jan-Erik Lidström ja Claes Wiklund – tutkivat Pohjoismaista ryhmää YK:ssa ja tulivat kukin siihen tulokseen, että Pohjoismainen ryhmä oli koherentti äänestysryhmä, jonka koheesio oli kasvanut 1950-luvun puolivälistä 1960-luvun puoliväliin ennen kaikkea Suomen ollessa yhä useammin muiden Pohjoismaiden kanssa samassa linjassa. Samalla Suomi oli näistä maista kaikkein puolueettomin itä-länsi-vastakkainasettelun äänestyksissä.⁵⁰⁰

Kylmän sodan ristiriidat olivat 1960-luvun kuluessa joka tapauksessa vähentäneet merkitystään, ja YK:n suurimmaksi ryhmittymäksi oli noussut kylmän sodan blokkien ulkopuolinen ”kolmannen maailman” tai sitoutumattomien valtioiden hyvin löyhä ryhmittymä, joka muutti YK:n dynamiikkaa. Kylmän sodan kysymyksistä oltiin siirtymässä yhä enemmän globaaleihin ongelmiin ja niiden ratkaisuihin. Jos YK:n ensimmäistä vuosikymmentä hallitsi kylmän sodan vastakkaisuus, niin Suomen YK-jäsenyyden ensimmäistä vuosikymmentä hallitsi dekolonisaation mukanaan tuoma muutos, joka jatkoi vaikutustaan koko kylmän sodan ajan.⁵⁰¹ Yhdysvaltojen laskiessa vielä ennen vuotta 1955, että tärkeisiin päätöksiin vaadittava kahden kolmanneksen enemmistö oli saatavissa Nato-maiden ja Latinalaisen Amerikan maiden tuella, niin vuonna 1956 tämä ei enää ollut mahdollista.⁵⁰²

Tilanne vaikenä Yhdysvaltojen kannalta entisestään dekolonisaation nostaessa Afrikan ja Aasian valtiot suurimmaksi ryhmäksi YK:n yleiskokoukseen. Muutos oli dramaattinen ja se tapahtui muutamassa vuodessa 1960-luvun alkupuolella (kts. taulukko 3). Suomen kannalta tämä kehitys mahdollisti entistä aktiivisemmän politiikan YK:ssa, sillä kylmän sodan vastakkainasettelun rajoitukset eivät kahlinneet Suomea samalla tavoin pohjoinen – etelä vastakkainasettelun kysymyksissä. Näissä kysymyksissä Suomen oli mahdollista nostaa omaa profiilia ja rakentaa positiivista Suomi-kuvaa muun muassa rauhanturvaamisen keinoin, josta kehittyi YK:lle tärkeä keino hallita maailmassa ja järjestössä vallitsevaa rakennemuutosta. Samalla myös

⁴⁹⁸ Törnudd 1967, 172–184;

⁴⁹⁹ Törnudd 1967, 184.

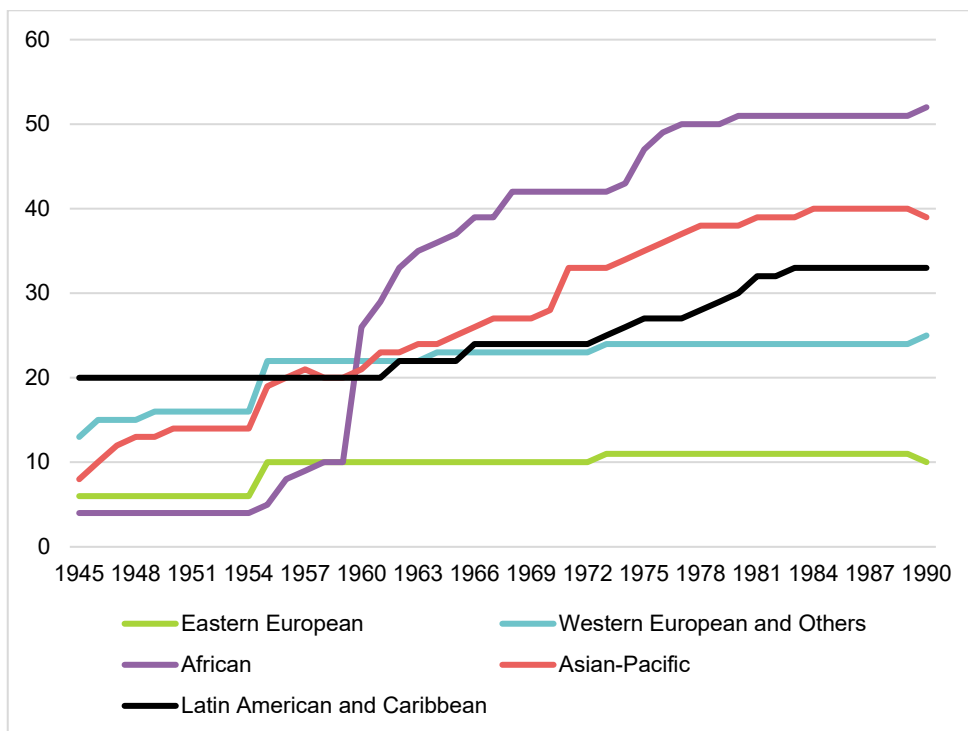
⁵⁰⁰ Kalela 1967; Jacobsen 1967; Lidström & Wiklund 1967.

⁵⁰¹ Kts. Luard 1989, 1–17.

⁵⁰² Gaiduk 2012, 255.

Yhdysvalloissa nimenomaan rauhanturvaaminen säilyi merkittävänä keinona omien intressien ajamiseen maailmassa ja sitä tuettiin, vaikka yleiskokoukseen suhteuduttiin uusien jäsenvaltioiden myötä entistä epäilevämmiin.⁵⁰³

Taulukko 3. YK:n jäsenvaltioiden määrän kehitys maantieteellisten ryhmien mukaan eriteltynä 1945–1990.⁵⁰⁴

⁵⁰³ Esim. Memorandum, The United Nations: Problems and Potential, 11.9.1974. CIA's Freedom of Information Act Electronical Reading Room.

⁵⁰⁴ Taulukon lähteinä: Growth in United Nations membership, 1945-present, United Nations verkkosivut. <<https://www.un.org/en/sections/member-states/growth-united-nations-membership-1945-present/index.html#1945>> [luettu 5.2.2020]; United Nations Regional Groups of Member States, United Nations verkkosivut. <<https://www.un.org/dgacm/content/regional-groups>> [luettu 21.10.2020]. Rajatapauksista tai erikoistapauksista (Suomi), Turkki, Israel, Malta ja Yhdysvallat ovat asetettu Länsi-Euroopan ja muiden maiden ryhmään, Jugoslavia Itä-Euroopan ryhmään ja Kypros Aasian ja Tyynenmeren ryhmään. Jako on tehty sillä perusteella, että näihin ryhmiin kyseiset maat ovat päätyneet. Myös ryhmät ja niiden nimet ovat vakiintuneet vasta kylmän sodan kuluessa tai sen jälkeen. Aina vuoteen 1971 asti YK:ssa oli erillinen Afro-Aasialainen ryhmä, jotka erotettiin erikseen talous ja sosiaalineuvoston (ECOSOC) vaaleissa 1971 (kts. Götz 2008, 363). Afro-Aasialainen ryhmä sisälsi tässä vaiheessa yli puolet koko YK:n jäsenmäärästä. Taulukossa nämä ovat kuitenkin eroteltuna aina vuodesta 1945 lähtien.

Ulkoministeriössä uusi tilanne ja sen suomat mahdollisuudet Suomelle ymmärrettiin tuoreeltaan. Max Jakobson lähetti vuonna 1966 ulkoministeri Ahti Karjalaiselle laajan selostuksen Suomen YK-politiikasta ja sen mahdollisuuksista. Jakobsonin mukaan YK:ssa kovista puheista huolimatta suurvallat päätyivät yhä useammin kompromissiratkaisuihin, joista oli tulossa tavallinen toimintatapa YK:ssa. Tätä kompromissihalukkuutta lisäsi vielä YK:hon otettujen uusien kehittyvien maiden suuri määrä, joka vääjäämättä muutti YK:n luonnetta itä–länsi-vastakkainasettelusta yhä enemmän pohjoinen–etelä-vastakkainasettelun kysymyksiin. Jakobsonin mukaan uudet kehitysmaat saattoivat suuren äänimääränsä turvin kääntää asioiden käsittelyn haluamaansa suuntaan ja niitä ei kiinnostanut Euroopan kylmän sodan kysymykset, vaan kolonialismin ja taloudellisen epätasapainon purkaminen. Jakobsonin mukaan YK:n kehitys ja Suomen YK-politiikka eivät olleetkaan enää kaikilta osiltaan toistensa tasalla, sillä ”on työlästä osoittaa pysyvämme ristiriitojen ulkopuolella, ellei esiinny ristiriitoja, joiden ulkopuolella pysyä.” Puolueettomuuspolitiikkaa ei Jakobsonin mukaan voinut enää ”toteuttaa niinkään väistämällä kuin osallistumalla.”⁵⁰⁵

Jakobsonin mukaan Suomen osallistuminen rauhanturvatoimintaan oli antanut Suomen YK-politiikalle ”aktiivista ja positiivista sisältöä, joka ilman Suomen kuvan ääriiviivat olisivat [...] voineet helposti hämärtyä.” Suomi tunnettiin, ainakin Jakobsonin mukaan vuonna 1966, YK:ssa puolueettomana maana, rauhanturvaamistoiminnan aktiivisena tekijänä, pohjoismaisen ryhmän jäsenenä, ja teollisuusmaana. Tosin viimeksi mainittu identiteetti ei ollut vielä niin vakiintunut kuin muut ja tästä syystä Jakobson ehdotti suurempaa osallistumista kehitysaputoimintaan ja taloudellisten kysymysten käsittelyyn YK:ssa. Realistisessa Suomen YK-politiikassa rauhanturvaaminen oli lisännyt Suomen pohjoismaista ja puolueetonta kuvaa YK:ssa, kun taas Suomen lisääntyvä apu YK:n kehitysaputoiminnalle parantaisi Suomen kuvaa myös kehittyneenä teollisuusmaana. Aktiivisempi osallistuminen taloudellisiin kysymyksiin edellytti sitä, että Suomi käyttäisi siihen enemmän varoja ja enemmän asiantuntevaa henkilökuntaa. Jakobsonin mukaan Suomen etu vaati tätä, eikä pohjoisen ja etelän välisissä ongelmissa Suomella ollut syytä harjoittaa ”väistämisen politiikkaa”.⁵⁰⁶

Rauhanturvaaminen viiteryhmäpolitiikkana ja valmiusjoukkojen perustaminen

Suomen tuli oman etunsa tähden esiintyä YK:ssa mielikuvien lisäksi myös käytännön kysymyksissä osana Pohjoismaita. Vaikka yhteispohjoismainen äänestyspäätös ei toimisikaan selityksenä Neuvostoliitolle, kuten Enckell jo vuonna 1956 pohti, niin

⁵⁰⁵ Max Jakobson Ahti Karjalaiselle 20.1.1966. Kansio 51, Max Jakobsonin arkisto, KA.

⁵⁰⁶ Max Jakobson Ahti Karjalaiselle 20.1.1966. Kansio 51, Max Jakobsonin arkisto, KA.

pohjoismainen yhteistyö ja identifioituminen edesauttoi Suomi-kuvan luomista muiden valtioiden piirissä. Epäilyjä Suomen suhteesta Pohjoismaiseen ryhmään joka tapauksessa esiintyi aina akateemisia tutkimuksia myöten, joten Suomen aktiivisemmän YK-politiikan perustana oli käytännössä vakiinnuttaa paikkansa tässä ryhmässä. Epäilyjä esiintyi myös Pohjoismaiden sisällä, erityisesti kun muut maat olivat vakiinnuttaneet yhteistyön jo ennen Suomen jäsenyyttä. Suomella olikin alkuun vaikeuksia päästä mukaan sekä mielikuvissa että käytännössä Pohjoismaiseen ryhmään. Tämän myös aloite Pohjoismaisista valmiusjoukoista oli osoittanut. Kun muut Pohjoismaat suunnittelivat hanketta 1960-luvun alkuvuosina, Suomi ”unohdettiin” informoida asian etenemisestä ennen kuin Enckell sattumalta kuuli aloitteesta.

Rauhanturvaaminen toimi joka tapauksessa hyvänä käytännön toimintana ja Suomi-kuvan rakentajana Itä-Euroopan ja Pohjoismaiden välillä keikkuneelle Suomelle. Sen lisäksi että rauhanrakentajan rooli tai kansainvälisen politiikan lääkärin rooli, niin kuin Kekkonen YK:ssa Suomea mainosti, oli itsessään positiivinen, niin pohjoismaiden yhteistyö rauhanturvaamisen saralla toi Suomen lähemmäs muita Pohjoismaita asiassa, joka sai paljon huomiota sekä julkisuudessa että eri maiden YK-edustustoissa. Enckell ymmärsi tämän siinä vaiheessa, kun tieto Ruotsin, Norjan ja Tanskan suunnittelemasta Pohjoismaisesta valmiusjoukosta saavutti hänet 1962. Suomi ei Enckellin mukaan voisi enää toimia ikään kuin se olisi pohjoismaisen ryhmän ulkojäsen, jos se todella halusi muun maailman silmissä kuulua tähän ryhmittymään. Aktiivisempi YK-politiikka ja Suomi-kuvan modernisointi vaativat pelkän tiedottamisen lisäksi rohkeutta tehdä käytännön päätöksiä, jotka näyttivät Suomen kuuluvan osaksi Pohjolaa.⁵⁰⁷

Rauhanturvaamisen kehittäminen liittyi näihin Suomen muuttuneisiin mahdollisuuksiin sekä tavoitteisiin, ja se myös täytti tehtävänsä. Rauhanturvaamisen merkitys Suomen länsipolitiikalle nousee varsin selvästi esiin katsottaessa esimerkiksi Ison-Britannian Helsingin-lähetysten vuoden 1964 vuosiraporttia. Siinä Suomen poliittinen tilanne nähtiin varsin synkkänä. Neuvostoliiton vaikutus ja suora vaikuttaminen Suomen sisäisiin asioihin, sekä tästä johtuva Suomen politiikan huonomaineisuus, nähtiin vain entisestään kasvaneen vuoden aikana. Kuitenkin kaikkein rohkaisevimpana merkinä, ja poikkeuksena Suomen ulkopolitiikan idän suhteiden ensisijaisuudesta, nähtiin Suomen osallistuminen Kyproksen rauhanturvaoperaatioon. Suomen todettiin lähteneen operaatioon mukaan, vaikka monilla suomalaisilla oli suuria epäilyksiä osallistumisesta suhteen.⁵⁰⁸

Suomen ilmoittaessa oman valmiusjoukon muodostamisesta YK:ssa syyskuussa 1963, ei Suomea silti laskettu täysin samaan kastiin muiden Pohjoismaiden kanssa. Suomen lupaus valmiusjoukon perustamisesta mainittiin yhdessä muiden Pohjois-

⁵⁰⁷ Kts. luku ”Valmiusjoukot ja aktiivisen YK-politiikan luominen”.

⁵⁰⁸ Annual Review for 1964. FO 371/180060, TNA.

maiden kanssa, mutta perään yleensä lisättiin jonkinlainen ehtolause. Esimerkiksi Yhdysvaltain YK-lähettiläs Adlai E. Stevensonin pitäessä Princetonin yliopistolla Dag Hammarskjöldin muistoluentoa pari päivää ennen suomalaisen ja ruotsalaisen etukomennuskunnan saapumista Kyprokselle, esitti Stevenson Skandinaavisten maiden valmiusjoukot rohkaisevana edistysaskeleena kohti YK:n yhä nopeampaa ja tehokkaampaa puuttumista maailman eri konflikteihin. Suomi pääsi tähän Stevensonin mainitsemaan ”Skandinaavisten maiden” ryhmään, mutta varauksena nimenomaan Suomen osalta oli epäily siitä, ettei Suomi tulisi liittymään yhdistettyyn komentoon vaan toimisi omana joukko-osastonaan.⁵⁰⁹

Valmiusjoukkojen kokoamisesta päätettäessä Suomi ei kuulunut pohjoismaiseen ydinryhmään, vaan toimi asiassa ulkojäsenen tavoin. Tanskalainen tutkija Kristine Midtgaard näkee Ruotsin olleen pohjoismaisen valmiusjoukkoaloitteen alkuun paneva voima. Ruotsi neuvotteli asiasta Norjan ja Tanskan kanssa vuodesta 1960 lähtien, ja nämä kolme maata myös perustivat valmiusjoukot vuonna 1964, kun se jäi Suomessa perustamatta. Midtgaard toteaa myös Suomen osallistuneen keskusteluihin niin kauan kuin ne tapahtuivat ulkoministerien tasolla. Puolustusministeriön kokouksiin Suomi ei osallistunut, koska Neuvostoliitto suhtautui YK-joukkoihin kielteisesti ja se ei halunnut Suomen ottavan osaa minkäänlaisiin puolustusvoimien välisiin läntisiin neuvotteluihin.⁵¹⁰

Myös Midtgaard toteaa, että Suomi saattoi kuitenkin valmiusjoukkojen kautta edistää pohjoismaista identiteettiään. Keinona tähän oli Suomen ja Ruotsin välinen muista valmiusjoukkoneuvotteluista irrotettu yhteys. Tätä kautta Suomella oli mahdollisuus saada tietoa asian etenemisestä sekä jossain määrin myös vaikuttaa siihen. Tämä näkyi siinä, että Ruotsi ryhtyi ajamaan pragmaattisempaa linjaa Norjan ja Tanskan kanssa käymissään neuvotteluissa ja puhui aloitteesta mieluummin ”Pohjoismaisena YK-joukkona” kuin ”Skandinaavisena YK-joukkona”. Lopputuloksena olivat ennen kaikkea kunkin maan omat ja erilliset valmiusjoukot, eikä yhteinen pohjoismainen tai skandinaavinen valmiusjoukko.⁵¹¹ Tämä jätti Suomelle takaportin, jota kautta myös Suomi saattoi todeta kuuluvansa samaan ryhmittymään, vaikka Suomen oma valmiusjoukko todellisuudessa lykkääntyi Kyproksen pataljoonan lähtiessä matkaan. Samalla Suomi saattoi myös väistää epäilyt Suomen osallistumisesta yhdistyneeseen skandinaaviseen komentoon, sillä sitä ei käytännössä muodostettu.

Suomi oli luvannut YK:ssa valmiusjoukot, ja vaikka suunnitelmat niitä varten olivat jo pitkällä Kyproksen pataljoonan lähtiessä liikkeelle, jätettiin suunnitelman toteuttaminen hamaan tulevaisuuteen. Tärkeimpänä syynä tähän oli se, ettei Suomessa ollut varoja eikä Puolustusvoimista tahdottu antaa upseereja, jotta olisi voitu

⁵⁰⁹ *The Papers of Adlai E. Stevenson*, 536–537.

⁵¹⁰ Midtgaard 2009, 58–61.

⁵¹¹ Midtgaard 2009, 58–61.

perustaa erillinen valmiuosasto Kyproksen pataljoonan oheen. Niiden sijaan Suomi esitti Kyproksen pataljoonan olevan tämä luvattu valmiusjoukko, jolloin Suomi saattoi YK:ssa todeta panneensa lupauksensa jo käytäntöön.⁵¹² Suomella oli valmiusjoukko ainakin YK:n papereissa ja suomalaisten YK:ssa pitämissä puheissa, vaikka samaan aikaan sitä ei todellisuudessa ollutkaan. Käytäntö ei ollut mutkaton ja aiheutti myös Suomessa ihmetystä asian todellisesta tilasta. Tanskan-suurlähettiläs Päivö Tarjanne ihmetteli ulkoministeriölle Ahti Karjalaisen YK:n yleiskokouksessa syyskuussa 1965 antamaa kuvaa Suomen valmiusjoukoista, jotka voitiin ”tarpeen vaatiessa viivytyksittä asettaa YK:n palvelukseen”, vaikka sitä ei ”de facto” ollut olemassa. Kyproksen joukkoa ei Tarjanteen mielestä voitaisi hätätilassakaan laillisesti siirtää muualle ja Suomen mahdollinen osallistuminen uuteen operaatioon ei tulisi tapahtumaan ”viivytyksittä” vaan suurella viiveellä. Tarjanne toivoi, ettei joutuisi asiaa ainakaan ulkopuolisille selittämään.⁵¹³ Jaostopäällikkö Aarno Karhilo vastasi Tarjanteelle, että Karjalaisen teksti oli ”poliittisista tarkoituksenmukaisuussyistä todellakin hieman yläkanttiin vedetty”, mutta osasto voitaisiin hätätilassa kuitenkin siirtää, jos miehet siihen itse suostuisivat.⁵¹⁴ Näin myös käytännössä toimittiin vuonna 1972, kun Kyprokselta lähetettiin ”palokunta” Siinaille lopettamaan Israelin ja Egyptin väliset vihollisuudet, mutta tämä osasto oli väliaikainen ja pienempi kuin lopullinen pataljoona, joka täydennettiin varsin nopeasti Suomesta.

Kyproksen kriisin takia kesken jääneestä valmiusjoukon rahoituksesta ja perustamisesta tehtiin lopulta vuonna 1969 ulkopolitiikan johdon tasolla päätös, jossa aiemmin vain puheissa ja osittain paperilla ollut valmiusjoukko todellisuudessa perustettiin. Syyn valmiusjoukon kehittämiseksi antoi Kyproksen pataljoonan pieneminen ja Suomi-kuvan vaatimukset, jotka uhkasivat suomalaista rauhanturvaamista. Päätös lopullisesta perustamisesta tehtiin vastauksena käynnissä olleisiin tilanteisiin, joissa valmiuden todellinen laatu uhkasi paljastua. Max Jakobson lähestyi asiaa takia ulkoministeri Ahti Karjalaista lokakuussa 1969. Jakobsonin perusteli valmiusjoukon pikaista perustamista sillä, että Suomelta tultaisiin todennäköisesti pyytämään joukkoja Lähi-itään, jossa vuoden 1967 kuuden päivän sodan jälkeiseen asemasotaan päätyneeseen tilanteeseen haettiin ratkaisua rauhanneuvotteluista ja YK:n sihteeristössä suunniteltiin tästä syystä myös rauhanturvaoperaatiota. Jakobsonin mukaan Suomelta tultaisiin pyytämään luvattua valmiusjoukkoa tähän operaatioon, joten se tulisi pikimmiten perustaa.

⁵¹² Aarno Karhilo Päivö Tarjanteelle 9.10.1963. Suomen YK-valmiusjoukot (perustaminen), 113 C4d, UMA.

⁵¹³ Päivö Tarjanne Aarno Karhilolle 7.10.1965. Suomen YK-valmiusjoukot (perustaminen), 113 C4d, UMA.

⁵¹⁴ Aarno Karhilo Päivö Tarjanteelle 9.10.1963. Suomen YK-valmiusjoukot (perustaminen), 113 C4d, UMA.

”Suomen etujen mukaista ei ole sallia sitä, että puolueettomuuspolitiikkaamme kuuluva osallistumisemme YK:n rauhanturvaamistoimintaan vaarantuisi tai kokisi takaiskun vain teknisen valmistautumattomuutemme vuoksi. Tämän johdosta esitän, että valmiusjoukon perustamiseen ryhdytään välittömästi ja että tarvittavat varat hankitaan seuraavassa lisäbudjetissa.”⁵¹⁵

Asiasta oli tehty jo periaatepäätös hallituksen ulkoasianvaliokunnassa toukokuussa 1969, mutta varojen hankkiminen ja asian kiireellisyyden korostaminen vaativat Jakobsonin kirjettä. Risto Hyvärisen esityksessä ulkoasianvaliokunnalle oli puhuttu tulevasta tarpeesta, joka konkretisoituisi Kyproksen operaation supistamisen myötä ja johon tulisi vastata hyvissä ajoin.⁵¹⁶ Kiirehtiminen tehoi ja Niinisaloon perustettiin YK-koulutuskeskuksen esikunta lopulta marraskuussa 1969.⁵¹⁷ Pelkkien lupauksen sijaan Suomen pitkäaikainen käytännön rauhanturvatyö ja osallistuminen, joka lähti Kyproksen operaatiosta, oli Suomen rauhanturvaamisen kuvan kannalta ensiarvoisen tärkeää. Pelkkä lupaus osallistumisesta herätti vielä epäilyjä osallistumisen muodosta ja laadusta, joka käytännön työssä, niin hyvässä kuin pahassa, osoitettiin Kyproksella ja sen jälkeen Siinailla.

Valmiusjoukkojen todellinen valmius askarrutti silti yhä edelleen asian parissa työskenteleviä, sillä valmiiden joukkojen ja materiaalien puuttuminen saattaisi paljastua, jos turvallisuusneuvosto tekisi päätöksen uuden operaation aloittamisesta ja Suomelta kysyttäisiin joukkoja. Lauri Koho ihmetteli tätä Raimo Heiskaselle, pohditi miten Suomen ulkopoliittinen johto ja hallitus olisivat selvinneet pulmasta, jos turvallisuusneuvosto olisi pyytänyt Suomelta virallisesti luvattua valmiuspataljoonan Guineaan marraskuussa 1970, kun Portugalin erikoisjoukot hyökkäsivät Guinean pääkaupunki Conakryyn.⁵¹⁸ Kun muut Euroopan siirtomaavallat olivat taipuneet Afrikan dekolonisaatioon, niin António de Oliveira Salazarin johtama Portugali kävi viimeiseen asti taistelua oikeudestaan siirtomaihin.⁵¹⁹ Guinean presidentti Ahmed Sekou Touré pyysi YK:n turvallisuusneuvostolta sotilaallisia joukkoja, mutta turvallisuusneuvosto, jossa myös Suomi vielä istui, lähetti epäselvän tilanteen johdosta erityisedustuksen (special mission) tutkimaan tilannetta ja tämän

⁵¹⁵ Max Jakobson Ahti Karjalaiselle 2.10.1969. Vuosikirja 1969, UKA.

⁵¹⁶ Valtioneuvoston ulkoasianvaliokunnan kokouspöytäkirja 7/1969, 12.5.1969. Liitteenä PM Suomen pysyvä YK-valvontajoukko, Risto Hyvärinen 9.5.1969. Cb VN:n ulkoasianvaliokunnan pöytäkirjat 1965–1969, UMA.

⁵¹⁷ Kronlund & Valla 1996, 185.

⁵¹⁸ Lauri Koho Raimo Heiskaselle 29.11.1970. Kansio 4, Raimo Heiskasen arkisto, KA.

⁵¹⁹ Westad 2017, 481–482.

perustella tekemään tarvittavat jatkotoimenpiteet.⁵²⁰ Myös Max Jakobson valittiin edustajaksi tähän ryhmään, jonka antamassa raportissa Portugalin todettiin syyllistyneen iskuun, joka turvallisuusneuvostossa tuomittiin, mutta rauhanturvaoperaatioon ei kuitenkaan enää ollut tarvetta.⁵²¹ Koho mielti joka tapauksessa olisiko hätätapauksessa, jossa Guineaan olisikin lähetetty rauhanturvajoukko, pitänyt ”kupata” puolustuslaistosta, vai olisiko kriisi osoittanut, ettei Suomen valmiusjoukon valmius olekaan täydellinen ainakaan materiaalisesti.⁵²²

Tässä vaiheessa Suomessa oli jo jonkinlainen valmiuspataljoona. Puolustusministeriön YK-toimiston päällikkö majuri Keijo Pennanen totesi helmikuussa 1970, että aiemmin pelkästään paperilla ollut valmiuspataljoona, oli realisoitunut ”jonkinlaisessa valmiudessa” olevaksi joukoksi, vaikka sen hetkisillä määrärahoilla kestäisi Pennanen mukaan ”vuosia” ennen kuin puolustuslaitokselta lainattu varustus saataisiin maksetuksi.⁵²³

Valmiusjoukkojen ja suomalaisen rauhanturvaamisen kehittämisen painopiste olikin pikkuhiljaa siirtymässä puolustusministeriöön, jonne pääesikunnassa aiemmin sijainnut YK-toimisto siirtyi vuonna 1968. Pääesikunnan ja puolustusministeriön välillä oli ollut myös kiistaa rauhanturvaamisen käskyvaltasuhteista, sillä Puolustusvoimissa katsottiin pataljoonan olevan sotilaallisesti sen alainen, vaikka erityisesti sen vaatima budjetti haluttiinkin pitää visusti erillään puolustusmäärärahoista.⁵²⁴ YK-koulutuskeskuksen toiminta ja virat vakinaistuiivat lopullisesti vasta 1970-luvun alkuvuosina ja toiminta oli muutenkin vielä suhteellisen pientä, määrärahat tiukalla ja vastakohtaisuus Puolustusvoimien kotimaan tehtävien ja rauhanturvaamisen välillä oli vielä varsin jyrkkä. Tämä heijastui erityisesti materiaalisesta valmiuden heikkoon tilaan muihin pohjoismaihin verrattuna.⁵²⁵ Itse valmiusjoukkoja suunniteltaessa puolustusministeriössä ammennettiin muun muassa Kongon kokemuksista, mistä syystä myös suomalaisen valmiusjoukkoon suunniteltiin maavoimien lisäksi erillistä ilmatorjuntaosastoa, lento-osastoa ja merivoimien fregattia.⁵²⁶

⁵²⁰ Telegram dated 70/11/22 addressed to the Secretary-General from the President of the Republic of Guinea, S/9988; Security Council official records, 25th year, 1558th meeting, 22/23 November 1970, New York. United Nations Digital Library-

⁵²¹ Report / by the President of the Security Council and the Secretary-General, S/9999; Resolution 290 (1970) / [adopted by the Security Council at its 1563rd meeting], 8.12.1970, S/RES/290(1970). United Nations Digital Library.

⁵²² Lauri Koho Raimo Heiskaselle 29.11.1970. Kansio 4, Raimo Heiskasen arkisto, KA

⁵²³ Keijo Pennanen Bo Klenbergille 23.2.1970. Hyvä veli -kirjeet (YKE) (1964–1979), Puolustusministeriön YK-toimisto, T-25098/84, KA.

⁵²⁴ Vuorensola 2007, 38–42.

⁵²⁵ Keijo Pennanen Lauri Koholle 15.12.1970. Hyvä veli -kirjeet (YKE) (1964–1979), Puolustusministeriön YK-toimisto, T-25098/84, KA.

⁵²⁶ Keijo Pennanen Lauri Koholle 1.7.1970; Keijo Pennanen Bo Klenbergille 16.3.1971. Hyvä veli -kirjeet (YKE) (1964–1979), Puolustusministeriön YK-toimisto, T-25098/84, KA.

Puolustusministeriön saama uusi entistä aktiivisempi ja näkyvämpi rooli perustui ennen kaikkea suomalaisen valmiusjoukon perustamiseen ja suunnitteluun. Myös Puolustusvoimissa pelkästään Suomen sotilasmaineen takia pataljoonalle pyrittiin antamaan parhaat mahdolliset käytössä olevat varusteet ja toimintamahdollisuudet pataljoonan työn edesauttamiseksi.⁵²⁷ YK:n pääsihteerin sotilaallisena neuvonantajana toimineen Indar Jit Rikhyen vieraillessa Suomessa syksyllä 1964, totesi hän Simeliukselle suomalaisen pataljoonan pärjänneen hyvin. Simelius kirjasi huomion ilmeisen tyytyväisenä päiväkirjaansa.⁵²⁸ Myös Kyproksen joukkoja lähettäessä muun muassa Aatos Erkon mielessä ollut epäily mahdollisesta suomalaisten kotiuttamisesta tilanteen kiristyessä joko suurvaltapolitiittisesti tai paikan päällä, osoittautuivat aiheettomiksi. Turvallisuusneuvosto päätti Kyproksen operaation mandaatin jatkamisesta kolmen kuukauden välein ja sitä myös joka kerta jatkettiin ilman suurempaa hämmennystä. Samalla tapaa myös Suomen osallistuminen muodostui parin ensimmäisen mandaatin pidennyksen jälkeen hyvin luonnolliseksi aina 1970-luvun puoliväliin asti, jolloin Suomessa ryhdyttiin etsimään keinoa siirtää Suomen osallistumisen painopiste pois Kyprokselta kohti Lähi-itää.

Rauhanturvaajat Suomi-kuvassa

Rauhanturvaamistoiminnan kautta muodostuneeseen Suomi-kuvaan vaikutti Suomen valtion harjoittaman aktiivisuuden ohella myös rauhanturvajoukkojen, sekä niiden johdossa olleiden henkilöiden onnistumiset ja epäonnistumiset, varsinkin jos ne muodostuivat laajan uutisoinnin arvoisiksi. Suomalainen Kyproksen pataljoona hoiti työnsä yleisesti ottaen varsin hyvin ja suomessa rauhanturvaajia käytettiin positiivisen Suomi-kuvan rakentamiseen. Suomalaisten joukkojen toimintaa esiteltiin aika ajoin *Look at Finland* ja *Finnish Features*-lehdissä, joiden tarkoituksena oli myönteisen Suomi-kuvan levittäminen maailmalla. Näissä lehdissä Suomi ja suomalaiset rauhanturvaajat esiteltiin pyyteettöminä rauhantekijöinä, jotka oman henkensä uhalla taistelivat rauhan puolesta maailman konfliktipesäkkeissä. Kesän 1964 *Look at Finland* tiesi kertoa, ettei Suomessa ollut pulaa vapaaehtoisista, kun kutsu kävi Kyproksen operaatioon. Hakijoita oli vähintään 5000 ja mukana oli jopa naisia ja lapsia, jotka jouduttiin artikkelin mukaan luonnollisesti karsimaan pois.⁵²⁹ Kuva Suomesta ideaalina rauhanturvamaana alkoi muodostua Kyproksen pataljoonasta, vaikka samaan aikaan Suomessa esiintyi myös käsityksiä Välimeren aurinkolomalle lähtevistä rauhanturvaajista.⁵³⁰ Suomen pataljoonassa palvelleiden lähes tuhannen rauhanturvaajan puolenvuoden toimikaudet

⁵²⁷ Sakari Simeliuksen päiväkirja 13.3.1964. A 6 Sal, T23601, PEA.

⁵²⁸ Sakari Simeliuksen päiväkirja 26.8.1964. A 6 Sal, T23601, PEA.

⁵²⁹ *Look at Finland*, Summer 1964, 19.

⁵³⁰ Immonen 2016, passim.

tarkoittivat sitä, että yhä suurempi osa suomalaisista nuorista miehistä pääsivät rauhanturvatehtävissä tutustumaan Välimeren maisemiin, jonne suomalainen massaturismi oli myös ottamassa ensiaskeliaan. Näin ollen kevään 1965 *Look at Finland* saattoi kirjoittaa jo tuhansista suomalaisista rauhanturvaajista, jotka olivat palvelleet Kyproksella.⁵³¹

Samalla näin suuri joukko tarkoitti väistämättä sitä, ettei ulkoministeriö tai puolustushallinto voinut kontrolloida ja seuloa lähtijöitä yhtä tarkalla kammalla kuin ne olisivat toivoneet. Seikkailunhaluisia ja Suomen mainetta pilaavia rettelöitsijöitä oli pelätty jo Suezin komppaniassa, jossa esiintyneet ongelmat kuitenkin onnistuttiin pitämään lähinnä komppanian sisäisinä. Yhtenä keinona tähän oli komppanian eristäminen Sharm el-Sheikkiin. Kyproksella pataljoonaa ei enää pyritty eristämään, eikä se olisi ollut mahdollistakaan, vaan Nikosian kaupunki houkutusineen sai viekoitella suomalaisia YK-sotureja.

Suomalaisten rauhanturvaajien helmasyntinä Kyproksella oli nimenomaan juopottelu, joka toistuvasti liittyi myös muihin rauhanturvaajien tekemiin rikkomuksiin. Näistä rikkomuksista kirjattiin rangaistuskortti, joista lähes puolet on laskettavissa alkoholin aiheuttamiksi. Jossain tapauksissa juopottelu johti myös toisenlaisiin rikkomuksiin, kuten liikkuminen humalassa kielletyillä alueilla, tai alkoholin salakuljettaminen ja nauttiminen vartiotehtävissä. Rauhanturvaajien messeissä sai nauttia alkoholia tiettyjen kellonaikojen mukaan, jos ei ollut palveluksessa, mutta rangaistukorttiin päätyi esimerkiksi juodessa itsenä siihen kuntoon, ettei kyennyt palvelukseen tai joutuessaan sotapoliisin pidättämäksi. Juopotteluun liittyvien rikkomusten jälkeen suomalaisille jaettiin toiseksi eniten rangaistuksia liikkumiseen ja oleskeluun liittyvien määräysten rikkomisesta. Näitä olivat muun muassa luvaton poistuminen yksiköstä ja myöhästyminen lomilta paluussa. Kolmanneksi suurin rikkomus oli vartiopalveluksesta annettujen määräysten rikkominen, kuten vartiossa nukkuminen tai lukeminen. Ensimmäisen kuuden vuoden aikana kirjoitetuista vajaan 900 rangaistuskortista yli 40 prosenttia oli alkoholista annettujen määräysten rikkomuksia, reilu neljäsosa liikkumisesta koskevien määräysten rikkomisesta ja 16 prosenttia vartiorikkomuksia. Ainoastaan ensimmäisessä komppaniassa vuonna 1964 alkoholi ei ollut suurin rikkomus. Tämä johtui siitä, että Nikosiassa oli vielä tähän aikaan rauhanturvaajilta kiellettyjä alueita. Jos heitä sieltä kuitenkin tavattiin, kirjattiin heille rangaistuskortti liikkumisesta kielletyillä alueilla. Se mikä kuitenkin veti suomalaisia näille alueille, olivat siellä sijaitsevat ”ilotalot”. Myöhemmin alueella liikkuminen sallittiin ja tästä johtuneet rangaistukset myös vähenivät huomattavasti. Suurin osa rikkeistä ajoittui myös rotaatioaikoihin, jolloin vanhat lähtivät pois ja uudet tulivat tilalle, mutta niitä kirjattiin myös muina aikoina.⁵³²

⁵³¹ *Look at Finland*, Spring 1965, 26–29.

⁵³² Tutkielma *Kyproksella toimineiden suomalaisten YK-pataljoonien 1–12 aliupseereiden ja jääkäriensä rangaistusten tarkastelua*, Kari Lasonen (päiväämätön) syksyiltä 1971. T-25098, kotelo 11, KA.

Rauhanturvaajiin sovellettiin sotaväen rikosoikeutta ja rangaistukset olivat varsin ankaria varsinkin miehistön ja alipäällystön osalta, kun upseereiden rikkomuksia katsottiin enemmän sormien välistä. Hyväksi käytännöksi todettiin jo varsin varhain sota-oikeuden istunnon tuominen Helsingin sijasta Nikosiaan, jonne lennätettiin Suomesta tuomarit jakamaan oikeutta pahimmille töppäilijöille. Suomen 3. pataljoonan komentaja eversti Lauri Boldt ehdotti vuonna 1965 suomeen pitkäjänteistä rangaistuspolitiikkaa, joka tarkoitti erityisesti toistuvien rikkomusten tekijöille astetta kovempaa kohtelua ja passitusta sota-oikeuden eteen. Boldt katsoi, että jokaista rikkomusta voitiin pitää palvelurikkomuksena, joka ”vaarantaa rauhanturvaamisen menestyksellisen suorituksen ja samalla on omiaan pienentämään Suomen puolustusvoimiin kohdistuvaa arvonantoa.”⁵³³ Suomen maineen ollessa pelissä Nikosiassa pidettyjen sota-oikeuden istuntojen tuomiot olivat ankaria ja jopa muutaman kuukauden ehdottomat vankeusrangaistukset eivät olleet tavattomia suomalaisten rauhanturvaajien yleensä humalassa tapahtuvista töppäilyistä.

Monella tapaa tyypillinen ja kuvaava, mutta normaalia suuremmaksi paisunut tapaus sattui Nikosiassa joulukuussa 1967. Suomalaiset rauhanturvaajat olivat vietämässä iltaa Nikosian Regina Streetin kabaree-ravintoloissa, kun aamuyöstä syntyi useita erillisiä tappelunnujakoita suomalaisten rauhanturvaajien ja kyproslaisten miesten välillä. Ilmeisesti suurin osa näistä tapahtui ilman sen kummempaa provokaatiota suomalaisten taholta ja tämä ei suomalaisia miellyttänyt. Erääseen tappeluun osallistunut luutnantti vietiin suomalaisten toimesta takaisin yksikkönsä, josta sotilaspoliisit yrittivät häntä tavoittaa. Suomalaiset eivät olleet yhteistyöhaluisia, mutta sotilaspoliisit onnistuivat lopulta yksikköä haravoimalla tavoittaa luutnantin, jonka he veivät päämajaansa lisäselvityksiä varten. Samaan aikaan paikalle saapunut suomalainen kapteeni, joka sotilaspoliisiin mukaan oli valmiiksi humalassa, totesi päivystävälle upseerille, ettei sotilaspoliisilla ollut asiaa hänen komppaniaansa tutkimaan. Kapteeni oli itse koko illan yrittänyt yöllisen seuran toivossa tehdä lähempää tuttavuutta kyproslaiseen naiseen, mutta nainen oli kuitenkin valomerkin jälkeen mieluummin paikallisen miehen kuin kapteenin seurassa. Ilmeisesti kapteeni ei tätä täysin hyväksynyt, sillä lopulta nainen läimäytti häntä avokämmenellä sekä puri peukaloon jättäen siihen muiston liiallisen innokkuuden seurauksista.

Kapteeni oli tuohduksissaan illan tapahtumista ja sotilaspoliisien suomalaisten yksikössä tekemästä etsinnästä, vaikka hänen esimiehenään toiminut majuri totesi sotilaspoliisin toimineen sääntöjen mukaan. Kapteeni ei kuitenkaan tyytynyt tähän, vaan pui asiaa sotilaspoliisiin luota takaisin yksikkönsä päässeeseen luutnantin ja heidän seuraansa liittyneiden muiden suomalaisten kanssa vielä neljältä aamuyöstä upseerimessissä. Konsultoituaan vielä puolitoista tuntia kavereitaan ja vodkapulloa

⁵³³ Rangaistusasiat, Lauri Bodlt 3.6.1965. Liite 3 YKPS 3:n kirjeeseen n:o 207 komento-toimistolle. T-25098, kotelo 11, KA.

kapteeni ilmoitti päivystävälle luutnantille, että komppania oli herätettävä ja otettava muotoon ohjeistusta varten puoli kuuden aikaan aamulla. Näin myös tehtiin ja kapteeni totesi komppanialle, että jatkossa sotilaspoliisit, jotka saapuivat hänen komppaniaansa yhdeksän jälkeen illalla, oli pidätettävä ja laitettava säilöön. Tämän jälkeen kapteeni palasi illan tapahtumiin ja näytti purtua peukaloaan esimerkkinä suomalaisiin kohdistuneista hyökkäyksistä paikallisissa ravintoloissa. Kapteeni lupasi iltalomat kaikille, jotka lähtisivät puhdistamaan kabaree-ravintolat. Vapaaehtoisia kertyikin parikymmentä miestä, joille kapteeni allekirjoitti iltavapaat, vaikkei enää itse poistunut yksiköstään.

Huhut suomalaisten aikeista levisivät, mutta yksikön majuri ajatteli kapteenin selvinneen sen verran edellisestä yön jäljestä, ettei puheita pantaisi käytäntöön.⁵³⁴ Toisin kuitenkin kävi ja suomalaiset rauhanturvaajat lähtivät illalla rauhan sijaan hakemaan hyvitystä kokemistaan vääryyksistä. Näiden vääryyksien joukkoon kuului myös ravintoloissa tapahtuneet muut epärehellisyydet, kuten erilaiset epäselvyydet vaihtorahoissa ja viinan myynissä.⁵³⁵ Noin viidenkymmenen rauhanturvaajan joukko saapui vähän ennen yhtätoista ensimmäiseen kabaree-ravintolaan, jossa jo paikalla olleet suomalaiset alkoivat huudoin ja jalkaa polkemalla vaatia paikkaa ”puhdistettavaksi”. Paikalla ollut luutnantti otti mikrofonin ja omien sanojensa mukaan pyrki rauhoittamaan tilanteen. Toisen todistuksen mukaan luutnantti pyrki enemminkin villitsemään joukkoa toimintaan kuin rauhoittamaan sitä ja metelin yli oli ilmeisen vaikea sanoa, kummasta lopulta oli kyse. Joka tapauksessa paikallisen vatsatanssijan esitys jäi lyhyeen, kun pullot, lasit ja lähes koko kabareen irtaimisto heitettiin tanssilavalle. Suomalainen sadanviidenkymmenen rauhanturvaajan lauma, josta erottui noin kolmenkymmenen miehen ”iskujoukko”, ryyni seuraavaksi ulos hajottaen ikkunoita ja ovia matkalla. Ensimmäisen ravintolan jälkeen saman kadun viereisistä kabareista ne, jotka eivät ehtineet telkeämään oviaan, saivat samanlaisen kohtalon yhdessä muutaman matkan varteen osuneen auton kanssa suomalaisten jatkaessa Nikosian ”puhdistustaan”.⁵³⁶

Samana iltana oli neljä sotilaspoliisia partioimassa kyseisellä kadulla ja heidän vahvuuteensa liittyivät kaksi ravintolassa vapaa-aikaa viettänyttä sotilaspoliisia. Nämä eivät kyenneet suomalaisia rauhoittamaan, mutta samaan aikaan muutamien suomalaisten kanssa käymiensä tappelunjakoiden jälkeen joukko vihaisia kypros-

⁵³⁴ Raportti Special Investigation Unit, United Nations Force in Cyprus, 3.1.1968. Finnish soldiers episodes / incidents, S-1070-0037-12, UNA

⁵³⁵ YKSP 8:n komentaja everstiluutnantti Veikko Rusanen puolustusministeriön YK-toimiston päällikkö majuri Reino Raitasaarelle. 18.12.1967. Kotelo 12, T-21850, KA.

⁵³⁶ Raportti Special Investigation Unit, United Nations Force in Cyprus, 3.1.1968. Finnish soldiers episodes / incidents, S-1070-0037-12, UNA; YKSP 8:n komentaja everstiluutnantti Veikko Rusanen pääesikunnan/puolustusministeriön YK-toimistoille 21.12.1967. Kotelo 12, T-21850, KA.

laisia alkoi aseistautua rautaputkin ja puukepein. Jotkut jopa repivät katukylttejä saadakseen niistä itsellensä lyömäaseen. Sotilaspoliisit pyrkivät asettautumaan suomalaisten ja kyproslaisen väliin. Kun kyproslaiset olivat valmiita hyökkäämään joukolla suomalaisten kimppuun, ampui paikalla ollut siviilipoliisi useita laukauksia ilmaan ja sai tilannetta sen verran rauhoittumaan, että paikalle hälytetyt sotilaspoliisit saivat lopulta kuljetettua suomalaiset takaisin yksikköönsä. Muistoksi yöstä jäi mustelmien ja veristen silmäkulmien lisäksi kasa kuitteja, joiden avulla eri ravintolat vaativat YK:lta korvauksia hajotetuista tavaroista, maksattomista juomista ja peruuntuneista esityksistä. Näissä korvausvaatimuksissa kymmenen punnan vahingot saattoivat nousta kahteensataan, ja metallista tehdyt huonekalut hajota yllättävän helposti, mutta joka tapauksessa maksettavia vahinkoja kertyi jonkin verran.⁵³⁷

Rahallisia korvauksia huomattavasti vakavampi asia oli kuitenkin rauhanturvajien ja paikallisen väestön kiristyneet välit. Eräiden väitteiden mukaan suomalaiset olivat jopa kutsuneet mellakan yhteydessä Kyproksen presidentti Makariosta ”sodomiitiksi”.⁵³⁸ Suomen maineen takia asianosaisille piti antaa tuomiot nopeasti. Näin myös Suomessa haluttiin tehdä, jotta voitiin osoittaa Suomen ottavan asian vakavasti. Helsingin sota-oikeus kokoontui reilu kolme viikkoa tapahtuman jälkeen Nikosiaan käsittelemään tapahtumaa ja 25 syytetyn asiaa, kun yllytyspuheen pitäneen kapteenin asia meni suoraan Helsingin hovioikeuteen. Sota-oikeuden tuomiot olivat ankaria, vaikka näytöt olivat muutamaa pääpukaria lukuun ottamatta varsin heppoisia. Syyllisiä ja syyttömiä oli nimittäin mahdotonta erottaa toisistaan siinä noin 150 suomalaisen rauhanturvaajan joukossa, jotka olivat tapahtumapaikalla viettämässä iltaa. Pataljoonan komentaja eversti Veikko Rusasen mukaan todisteita oli mahdoton hankkia yleisen mylläkän ja kabareiden pienen koon takia.⁵³⁹ Näin ollen sota-oikeuden päätyvät karsittiin varsin yksinkertaisella menettelyllä. Jos sattui kuulusteluissa jotain tunnustumaan, joutui syytetyksi. Jos oman todistuksen mukaan ainoastaan seurasi tapahtumia sivusta, laitettiin todistajaksi. Sota-oikeudessa erityisen raskauttavana asianhaaran pidettiin vielä esimiehen käskyä vastaan toimimista, jonka takia tuomiot myös kovenivat. Tämä siitä huolimatta, että tutkimusten perusteella ja syytettyjen omasta mielestä oli kyseenalaista, olivatko suomalaiset toimineet käskyjä vastaan vai itseasiassa toteuttaneet niitä.⁵⁴⁰

Suomalaisia Nikosian sota-oikeudessa edusti ensimmäisen vuoden oikeustieteen opiskelija ja suomalainen rauhanturvaaja Lauri Lehtimaja. Myöhemmin Lehtimaja

⁵³⁷ Raportti Special Investigation Unit, United Nations Force in Cyprus, 3.1.1968. Finnish soldiers episodes / incidents, Office for Special Political Affairs, S-1070-0037-12, UNA.

⁵³⁸ Lehtimaja 2014.

⁵³⁹ YKSP 8:n komentaja everstiluutnantti Veikko Rusanen pääesikunnan/puolustusministeriön YK-toimistoille 21.12.1967. Kotelo 12, T-21850, KA.

⁵⁴⁰ *ibid.*; Lehtimaja 2014.

päätyi korkeimman oikeuden jäseneksi ja eduskunnan oikeusasiamieheksi, mutta Kyproksella hän sai ensikosketuksensa oikeussaliin. Suomalaisen rauhanturvaajan puolueettomuus pääsi jälleen testiin Lehtimaja toimiessa samassa oikeusprosessissa sekä rauhanturvaajien oikeusavustajana että Kyproksen kreikkalaisten asianomistajien tulkkina ja oikeudellisena neuvosantajana, sekä vielä esitutkintaa johtaneen oikeusupseerin neuvonantajana. Lehtimajan puolustuspuheista huolimatta suomalaisista seitsemän tuomittiin kahden ja kolmen kuukauden ehdottomiin vankeusrangaistuksiin, kaksi kahden vuoden ehdolliseen ja lopuilla määrättiin sakkoja. Ravintolapitäjien korvaukset sovittiin etukäteen ja niitä tuli maksettavaksi 5600 markkaa, joka kerättiin kolehtihengessä yksiköstä ja siihen osallistui myös kanadalaisia rauhanturvaajia sekä operaation johdossa ollut A. E. Martola, jolta muuten tuli ”hyytäviä” kommentteja tapauksen johdosta. Tuomiot olivat näyttöön nähden suhteettoman kovia, varsinkin kun niitä vertaa yllytyspuheen pitäneen ja sormeen purruksi tulleen kapteenin hovioikeudessa saamaan 30 päivän arestirangaistukseen.⁵⁴¹ YK:n rauhanturvatoiminnasta vastuussa ollut alipääsihteeri Ralph Bunche lähetti kuitenkin hänen oikeana kätenään toimineen Brian Urquhartin kautta Suomen YK-lähetystölle ja sotilasviranomaisille kiitokset ”siitä nopeudesta ja vakavasta suhtautumisesta, jolla Nicosian [sic] yöklubimellakaa on selvitetty.” Vaikka YK:n sihteeristön mielestä tuomioita voitiin pitää varsin ankarina, oli Suomen toiminta esimerkkinä siitä miten tällaisia rauhanturvajoukoissa sattuneita välikohtauksia olisi myös jatkossa selvitettävä.⁵⁴² Poliittinen paine nopeisiin ja ankariin tuomioihin oli siis olemassa ja myöhemmin suurimman hälyn mentyä ohi Helsingin hovioikeus alensi myös miehistöön kuuluvien ehdottomat vankeusrangaistukset sakoiksi.⁵⁴³

Nopeat tuomiot, ”kapakkamellakkaan” osallistuneiden lennättäminen takaisin Suomeen ja maksetut korvaukset rauhoittivat tilanteen Nikosiassa ja rauhanturvaoperaatio saattoi jatkua ennallaan. Asia ylitti uutiskynnyksen Suomen lisäksi myös kansainvälisesti, mutta aivan kaikissa uutisissa asiaa ei kauhisteltu. Etelä-Suomen Sanomat otsikoi tapauksen varsin positiivisessa valossa todeten, että ”Suomalaiset YK-joukot puolustivat kunniaansa” Nikosiassa. Helsingin Sanomat otti kuitenkin asetta kriittisemmän otteen, vaikka ravintoloissa huijatuksi itsensä kokeneiden suomalaisten motiiveja myös ymmärrettiin. Pääkirjoituksessa verrattiin tapahtumaa Viikinkien ryöstöretkiin, jolloin ”[P]uoli Eurooppaa rukoili [...] Korkeimmalta pelastusta pohjanmiesten raivolta.” Lehden mukaan ”suomalaiset etunenässä ja ruotsalaiset ja tanskalaiset sivustatukena, ottivat yökerhoissa oikeuden omiin käsiinsä. [...] YK:n palvelukseen lähtevien valiojoukkojen tulee ymmärtää, että jokaisen miehen

⁵⁴¹ Lehtimaja 2014.

⁵⁴² Matti Cawen Seppo Pietilälle 17.1.1968. Suomen YK:n rauhanturvajoukot Kyproksella V, 113 C4 b, UMA.

⁵⁴³ Lehtimaja 2014.

on pystyttävä voittamaan itsensä ja nousemaan henkilökohtaisten loukkausten yläpuolelle. Heidän on kyettävä olemaan esimerkkinä niille, joiden riitoja joukot on lähetetty hillitsemään.”⁵⁴⁴

Suomen pataljoonassa lehdistön suurta kiinnostusta hieman kummasteltiin ja tapauksesta pyrittiin antamaan ”tasapainoisempi” kuva, joka tarkoitti ”kapakkamellakan” vaikutusten silottelua ja hallintaa, sekä tapauksen poikkeuksellisuuden korostamista, jos sitä ylipäättään tarvitsi ensimmäisten skruppien jälkeen enää käsitellä. Puolustusvoimissa ja puolustusministeriössä korostettiin, että Suomen komppania hoiti työnsä hyvin, oli edelleen hyvissä väleissä paikallisten kanssa ja toivottu osa operaatiota. Suomen pataljoonan komentajan lähetettyä kirjallisesti valittelut tapahtuneesta Kyproksen sisäasianministerille, todettiin sisäasianministerin vastauskirjeessään, ettei Kyproksen hallituksen arvostus Suomen joukko-osastoa kohtaan ollut laskenut tapahtuman seurauksena. Tämä tieto annettiin Suomessa lehdistölle, jotta lehdistön kuva tapauksesta saisi ”todellisemman värin”.⁵⁴⁵

Helsingin Sanomat kirjoitti myös ”kapakkamellakan” ensimmäisen uutisoinnin yhteydessä majuri Reino Raitasaaren toteamana, että ensimmäisen Kyproksen pataljoonan jälkeen rikkomusten määrä oli ollut selvässä laskussa. Raitasaaren mukaan ensimmäisen pataljoonan komentajan määräämät 120 rangaistusta oli toisen pataljoonan aikana vähentynyt 70:een ja kolmannessa pataljoonassa niitä määrättiin enää 50.⁵⁴⁶ Raitasaaren antamat luvut ovat hyvin summittaisia ja reippaasti alaspäin sievistettyjä, vaikka suunta on oikeanlainen. Rangaistusten nopeaa vähenemistä on Raitasaaren lausunnossa myös liioiteltu, sillä ensimmäinen pataljoonassa annettiin todellisuudessa 160 rangaistusta ja vielä neljännessä pataljoonassa rangaistusten määrä oli 102. Tämän jälkeen rangaistusten määrä alkoi tasaisesti laskea ja kapakkamellakaan osallistunut kahdeksas pataljoona sai enää 48 rangaistusta.⁵⁴⁷

Rangaistusten lasku ei kuitenkaan kerro niinkään alkuaikojen järjestyshäiriöiden vähenemisestä kuin rangaistuskäytäntöjen lievenemisestä. Pääesikunnan YK-toimistossa todettiin vuonna 1967 kehityksen menneen itseasiassa huonompaan suuntaan, varsinkin sen jälkeen, kun miehistölle ryhdyttiin myymään oluen lisäksi myös viinaa messeissä. Ilmeisesti upseerien alkoholinkäyttöä pidettiin vastuullisempänä, tai vähintään asiaan kuuluvana, mutta miehistössä oli tullut esiin tapauksia, joissa messissä oli myyty vartiomiehelle vodkaa ja olutta ennen vartiopalvelusta. Eräessä tapauksessa soturille aamupäivällä myyty vodkapullo ja viisi tölkkiä olutta

⁵⁴⁴ HS 20.12.1967.

⁵⁴⁵ Veikko Rusasen kirje pääesikunnan YK-toimistoon 29.12.1967. Kirjeet (1967–1968), Pääesikunnan YK-toimisto, T-21850/6, KA.

⁵⁴⁶ HS 19.12.1967.

⁵⁴⁷ Tutkielma *Kyproksella toimineiden suomalaisten YK-pataljoonien 1–12 aliupseereiden ja jääkäriensä rangaistusten tarkastelua*, Kari Lasonen (päiväämätön) syksyiltä 1971. T-25098, kotelokäyttö, KA.

oli huvennut iltapäivän aikana ja lopputuloksena oli vartiorikos. Tällaisia vartiorikkomuksia ei kuitenkaan aikaisemman tapaan käsitelty enää sota-oikeudessa vaan seurausena oli 10–14 päivän arestirangaistus. Samalla lailla tapauksessa, jossa upseeri oli myynyt lisätienestin toivossa verottomia savukkeita eteenpäin Suomessa, oli rangaistukseksi riittänyt asian yleisyydestä johtuen suullinen huomautus. Pääesikunnassa laadittu muistio on nimetön, mutta tekstistä on pääteltävissä kirjoittajan olleen tiiviisti tekemisissä aikaisempien pataljoonien kanssa. Hänen mukaansa näiden jälkeen kuri ja henki oli ilmeisesti alkanut lipsua: ”ensimmäisissä YK-pataljoonissa ei haikailtu vapaa-ajan viettopulmien kanssa, eikä tämä kysymys muodostunut minikäänlaiseksi probleemiksi. Jos tässä suhteessa on tapahtunut suurempi muutos, vastuu on pataljoonan johdon.”⁵⁴⁸

Ulkoministeri Ahti Karjalainen puolestaan pesi omaa ja Suomen valtion vastuuta tapauksesta toteamalla YK-tiedotustilaisuudessa Helsingin Sanomien uutisen mukaan, että ”Hallituksella ei ole aihetta ilmoittautua osasylliseksi suomalaisen YK-pataljoonan Kyproksessa aiheuttamaan epäjärjestykseen”, sillä ”suomalainen pataljoona on Yhdistyneiden Kansakuntien eikä Suomen hallituksen alainen. Tämän vuoksi järjestyksen pito joukko-osastosta kuuluu YK:lle.”⁵⁴⁹ Toteamus on jokseenkin kiistanalainen, sillä vaikka YK tosiaan järjesti tapauksesta tutkinnan, jota varten perustettiin oma *Special Investigation Unit*, todettiin Kyproksella toimivan suomalaisen valvontajoukon määräyksissä varsin yksiselitteisesti valvontajoukon olevan Suomen sotaväen rikoslain ja sotaväen järjestyssäännön alainen.⁵⁵⁰ Näiden ohjeiden mukaan myös käytännössä toimittiin, kun Suomen sota-oikeus lennätettiin Nikosiaan jakamaan oikeutta. Valtiovallalle ja ulkoministeriölle kelpasi kyllä rauhanturvaaminen positiivisena Suomi-kuvan luojana, jolloin rauhanturvaajien suomalaisuutta korostettiin, mutta ongelmien sattuessa varsinkin Karjalaisen kommentissa on nähtävissä tietynlaista ongelmatapausten etäännyttämistä virallisesta Suomesta. Meidän pojat turvaavat rauhaa, kun YK:n miehet rettelöivät.

Tapauksen kuitenkin päätyttyä kaikkien muiden paitsi ehkä tuomittujen osalta suotuisasti, tuli siitä lähinnä suomalaisen rauhanturvaamisen folklorea, joka esiintyy rauhanturvaamista käsittelevissä muistelmissa ja muisteloissa, eikä se sen suurempaa pahennusta herättänyt ulkomaillaan. Itse asiassa kanadalaiset olivat ilmeisen valmiita kyseisenä yönä 1967 ojentamaan auttavan kätensä suomalaisille, mutta sotilaspoliisit eristivät kanadalaiset ulos tapahtumapaikalta. Suomalaisia oikeudessa edustaneen Lauri Lehtimajan mukaan myös Irlannin Helsingin-

⁵⁴⁸ *Viihdytystoiminta YKPS:ssa. Mielialakysymys*, Pääesikunnan YK-toimisto (päiväämätön) 1967. T-25098, kansio 11, KA.

⁵⁴⁹ HS 21.12.1967.

⁵⁵⁰ Kyproksella toimivaa suomalaista valvontajoukkoa koskevia määräyksiä, puolustusministeri K. O. Leinonen 11.6.1964. Kansio 11, T-25098, KA.

suurlähettiläs oli myöhemmin eräällä illallisessa ollut pahoillaan siitä, ettei irlantilaisille ollut lähetetty kutsua, vaikka he olivat varsinaisia kapakkamellakoinnin ammattilaisia.⁵⁵¹

14 Suomi sillanrakentajana idän ja lännen välissä?

Suomen ulkopolitiikan kannalta 1960-luku oli Suomen kansainvälisen aseman vahvistumisen aikaa. Vuosikymmenen alun varovainen, syrjäänvetäytyvä ja monesti puolisatelliitin leiman saanut Suomi teki yhä aktiivisempaa ulkopolitiikkaa, josta se sai myös tunnustusta. Lännessä Suomi-kuvaa hallitsi koko kylmän sodan ajan Neuvostoliiton läheisyys ja sen vaikutuspiiri, mutta myös puolueettomuuspolitiikka sai huomiota osakseen. Suomen puolueettomuutta ei nähty aivan Ruotsin, Itävallan, Irlannin ja Sveitsin kaltaisena, mutta toisaalta Suomi yhä harvemmin laskettiin myöskään Itä-Euroopan kastiin. Suomen ulkopolitiikan pyrkimys näyttäytyä ennen kaikkea pohjoismaana tuotti tulosta. Vaikka Suomi oli idänpolitiikkansa takia ”musta lamma” muiden Pohjoismaiden joukossa, niin se siitä huolimatta laskettiin yhä useammin tähän joukkoon kuuluvaksi.⁵⁵² Rauhanturvaamisella ja Suomen pyrkimyksellä esiintyä idän ja lännen välisenä sillanrakentajana oli tässä omat tärkeät roolinsa, mutta kyse oli ennen kaikkea kokonaisuudesta, jossa erityisesti suurvaltojen Suomelle antamat asenteet heijastuivat sen kansainvälipoliittiseen asemaan.

1960-luvun alussa ainakin jossain määrin läpi menneet Anatoli Golitsyn väitteet Kekkosesta Neuvostoliiton agenttina, eivät johtaneetkaan Kekkosen aseman ja luottamuksen menetykseen lännessä. Loikkauksen jälkeen erityisesti Yhdysvalloissa luottamus Kekkoseen oli pohjalukemissa ja tämä pakotti sen etsimään länsimielisempiä yhteistyökumppaneita Suomesta, mutta 1970-luvulle tultaessa Kekkosen asema oli kuitenkin palautunut ja jopa ennestään vahvistunut. Kimmo Rentola selittää tätä Kekkosen aseman paradoksia kolmella tekijällä. Ensinnäkin kommunismin asema ei myönnetyksistä ja peloista huolimatta vahvistunutkaan Suomessa. Toiseksi Kekkosen asema oli joka tapauksessa niin vahva Suomen poliittisessa elämässä, että hänen kanssaan oli asioitava, ja kolmanneksi Kekkosen kohteleva agenttina olisi

⁵⁵¹ Lehtimaja 2014.

⁵⁵² Tämä Suomi-kuva oli hallitsevana lännessä aina kylmän sodan loppuun saakka. Vuonna 1987 tehdystä Suomi-kuva työryhmän muistiossa todettiin muun muassa, että Tanskassa Suomi nähtiin pohjoismaana, mutta Norja ja Ruotsi olivat kuitenkin läheisemmät; Norjassa Suomen idänsuhteita kohtaan tunnettiin ”lievää epäluuloa”; Isossa-Britanniassa Suomen puolueettomuudesta puhuttiin harvoin ja jos niin tehtiin, ero oli selkeä verrattuna Itävallan, Ruotsin tai Sveitsiin puolueettomuuteen; Ranskassa ajateltiin Suomen olevan pieni pohjoinen maa, joka ei välttämättä ollut skandinaavinen; Yhdysvalloissa puolestaan Suomen puolueettomuus tunnettiin, mutta sen tulkinnasta esiintyi hyvin erilaisia käsityksiä. Suomen-kuva työryhmän muistio 1987, 51–52.

vienyt hänet vain entistä enemmän Neuvostoliiton syliin. Lännen kannalta järkevämpää oli siis pyrkiä tukemaan Suomen sekä Kekkonen politiikan positiivisia elementtejä kuin eristäminen, joka veisi Suomea entistä tiiviimmin Neuvostoliiton kylkeen.⁵⁵³ Kenties tämä ei kuitenkaan ollut aivan koko kuva, sillä samaan aikaan Yhdysvalloissa tapahtunut ulkopoliittisen ajattelun muutos sai Suomen harjoittaman ulkopoliittikan myös näyttämään järkevältä ja loogiselta. *Realpolitik*-ajattelun murtautuminen Yhdysvaltojen ulkopoliittikkaan toi myös Kekkonen reaalipoliittikalle uutta ymmärrystä. Samaan aikaan kylmän sodan liennytyshetimit sekä Ruotsin irtautuminen moraalisemman ja ennen kaikkea hyvin yhdysvaltalaiskriittisen ulkopoliittikan linjalle, toi Suomelle uusia mahdollisuuksia aktiivisesti ajaa omaa puolueettomuuspolitiikkaansa länteen. Tämä siitä huolimatta, että samaan aikaan Neuvostoliitossa Suomen puolueettomuuteen suhtauduttiin entistä kriittisemmin.

Realpolitik

Yhdysvalloissa *realpolitik*-ajattelu on yhdistetty erityisesti Henry Kissingerin nimeen, vaikka Kissinger ei itse termiä juuri käyttänyt ja hän ei myöskään ollut tiukasti suuntautunut yhteenkään kansainvälisten suhteiden koulukuntaan. Kissinger yhdessä Richard Nixonin ja Gerald Fordin kanssa toivat kuitenkin Yhdysvaltojen ulkopoliittiseen ajatteluun reilun annoksen realismia, joka myös heijastui heidän tekevänsä ulkopoliittikassa.⁵⁵⁴ Tämä politiikka jakaa edelleen voimakkaasti mielipiteitä. Toiset pitävät Kissingeriä sotarikollisena, joka edustaa kaikkea sitä mikä Yhdysvaltojen politiikassa on ollut pielessä, kun taas toisille Kissinger on edelleen suuri ulkopoliittisen strategian mestari.⁵⁵⁵ Kissinger, juuriltaan saksanjuutalainen emigrantti, työskenteli ennen siirtymistään Nixonin ulkopoliittiseksi neuvonantajaksi Harvardin yliopistossa tutkimusaiheenaan erityisesti 1800-luvun eurooppalainen järjestelmä. Sieltä Kissinger myös imi vaikutteita omaan ajatteluunsa. Euroopassa

⁵⁵³ Rentola 2009, 41–42.

⁵⁵⁴ Bew 2016, 256–259, 266–267; Del Pero 2013, 43–76.

⁵⁵⁵ Hanhimäki 2003, 637–676; Hanhimäki 2017, 99–102. Kissinger ristiriitaisuutta kuvaa hyvin hänen toimintansa Vietnamin sodassa. Kissinger sai yhdessä Lê Đức Thọ kanssa Nobelin rauhanpalkinnon Vietnamin sodan rauhanneuvotteluista 1973, jota Thọ ei suostunut vastaanottamaan sodan edelleen jatkuessa. Historioitsija Niall Fergusonin Kissinger elämäkerran ensimmäinen osa *The Idealist* (2015) antaa Kissingeristä *realpolitik*-ajattelijan sijaan kuvan rauhaa rakentavana idealistina. Kissingerin on kuitenkin väitetty myös sabotoineen Vietnamin sodan rauhanneuvotteluja ennen vuoden 1968 presidentinvaaleja, jotta Nixon tulisi valituksi, ja oli myös päättämässä Yhdysvaltojen sodankäynnin levittämistä Vietnamin naapurivaltioihin Kambodžaan ja Laosiin. Eryteisesti journalisti Christopher Hitchens kirjassaan *The Trial of Henry Kissinger* (2002) keskittyi syyttämään Kissingeriä sotarikoksista Vietnamin, Chilessä, Bangladeshissa, Kyproksella ja Itä-Timorissa.

vallinnut vallan tasapaino, Euroopan konsertti, perustui pitkälti Ison-Britannian tasapainottavaan rooliin ja näitä opetuksia myös Kissinger toi kylmän sodan kontekstiin. Vaikka saksalainen syntyperä on herättänyt rinnastuksia Kissingerin ajattelussa Otto von Bismarckiin, niin ennemmin Kissinger ammensi Itävallan kansleri Klemens von Metternichiltä sekä Ison-Britannian sota- ja ulkoministeri Robert Stewart Castlereaghilta, joiden ansiosta Napoleonin sotien jälkeinen Euroopan konsertti muodostui. 1960-luvun lopulla Neuvostoliiton ja Kiinan välirikosta alkanut Yhdysvaltojen lähentyminen Kiinan kanssa, sekä Yhdysvaltojen ja Neuvostoliiton välinen liennytyks muodosivat niin kutsutun ”strategisen kolmion” Yhdysvaltojen, Neuvostoliiton ja Kiinan välille. Tämä mahdollisti Yhdysvalloille hieman saman tyyppisen vaa’an kielen roolin kuin 1800-luvun eurooppalaisessa järjestelmässä oli ollut Isolla-Britannialla. Kissinger katsoi, että Yhdysvallat saattoi peluuttaa kylmässä sodassa Neuvostoliittoa ja Kiinaa toisiaan vasten keräten itse hedelmät.⁵⁵⁶

Kissinger kritisoi yhdysvaltalaiseen liberalismiin pohjautunutta ulkopoliitikkaa ja erityisesti wilsonilaista idealismia, jossa Yhdysvaltojen odotettiin toimivan jonkinlaisen altruismin hengessä ja luovan maailmaan moraalisesti kestävänsä sääntöperusteisen maailmanjärjestyksen. Kissingerin mukaan tämä oli haihattelua, joka oli paitsi turhaa myös vaarallista, sillä se oli arvaamatonta ja riippuvainen harjoittajansa altruismin tai moraalin tulkinnasta. Niiden sijaan kansallinen etu oli ainakin Kissingerin mukaan laskettavissa oleva ja vakaa pohja ulkopoliitikan hoitamiselle. Tästä syystä Yhdysvaltojen tavoitteena ei voinut olla esimerkiksi Neuvostoliiton poliittisen järjestelmän muuttaminen, vaan ongelmana oli lähinnä sen ulkopoliitikan ekspansiivisuus tai vallankumouksellisuus, joka aiheutti epävakautta kansainväliseen järjestelmään. Näin ollen Yhdysvaltojen harjoittamasta sotilaallisen patoamispolitiikan (containment) sijaan piti tehdä yhteistyötä sitouttamalla (engagement) Neuvostoliiton ulkopoliitikka säilyttämään kylmän sodan ja suurvaltojen välinen tasapaino.⁵⁵⁷ Kyseessä oli ennen kaikkea Yhdysvaltojen sisä- ja ulkopoliittisista vaikeuksista johtunut keinovalikoiman muutos. Ydinasekilpa, Vietnamin sota, sisäpoliittiset levottomuudet, taloudellinen taantuma ja lopulta Watergate-skandaali pakottivat Yhdysvaltojen ulkopoliittisen eliitin uudelleen arvioimaan sotilaalliseen voimaan perustuneen patoamispolitiikan mielekkyyttä. Sotilaallisen voiman sijaan kylmän

⁵⁵⁶ Bew 2016, 241, 263–265; Judt 2009, 359–366; Suri 2009, 129. Kissinger itse arvosteli Otto von Bismarckin politiikkaa siitä, että vaikka Bismarck itse oli loistava ja nerokas valtiomies, niin hän oli luonut järjestelmän, joka edellytti saman tasoisensä valtiomiehen selvitäkseen. Kun näin ei käynyt, Bismarck kylvi siemenen 1900-luvun saksalaiseen murhenäytelmään. Kissinger lainasi (ainakin kahteen eri otteeseen) preussilaisen kenraali Albrecht von Roonin sanoja Otto von Bismarckista: ”No one eats with impunity from the tree of immortality” (kukaan ei syö rankaisematta kuolemattomuuden puusta). kts. Kissinger 1994, 136; Bew 2016, 260 ja tähän liittyvä nootti n:o 19 sivulta 347.

⁵⁵⁷ Del Pero 2013, 73–76.

sodan kamppailun keinoiksi otettiin sitouttaminen, liennytyt, neuvottelut ja henkilösuhteisiin perustuva diplomatia. Tavoite pysyi kuitenkin samana ja Neuvostoliitto Yhdysvaltojen päävastustajana, jota vasten lähes kaikki ulkopoliittikan teot peilattiin.⁵⁵⁸

Tässä kansainvälisessä kuviossa Yhdysvallat siirtyi Nixonin ja Kissingerin johdolla oikeastaan lähemmäs sen tyyppistä ulkopoliittikka, jota Suomi koko kylmän sodan ajan oli pyrkinyt harjoittamaan.⁵⁵⁹ Yhdysvalloilla oli toki Suomea mittavammat mahdollisuudet, ja näin ollen erilaiset keinovalikoimat tämän politiikan tekemiseen, eikä patoaminen myöskään kokonaan poistunut kuvioista esimerkiksi Lähi-idässä, mutta ajatusmallit Suomen ja Yhdysvaltojen välillä joka tapauksessa lähenevät toisiaan. Tämä auttoi osaltaan yhteisymmärryksen luomisessa. Samalla neuvotteludiplomatian kasvanut rooli suurvaltojen välisten suhteiden määrittäjänä antoi Suomelle mahdollisuuden oman kansainvälisen roolin vahvistamiseen. Tämän kaltaisen *realpolitik*-ajattelu oli uutta Yhdysvaltojen ulkopoliittisessa perinteessä. Yhdysvallat kykeni toki tarvittaessa myös ennen Kissingeriä ja Nixonia kyyniseen oman edun ajamiseen, mutta tästä huolimatta *realpolitik*-ajattelu tunnettiin kuitenkin vieraaksi, lähinnä eurooppalaisen kyynisen ulkopoliittikan tuotteeksi, jota ei ollut syytä matkia.⁵⁶⁰

Kissinger ei halunnut pohjustaa ulkopoliittikkaansa moraalisiin, laillisuuteen tai edistykseen, vaan kansalliseen etuun.⁵⁶¹ Tästä syystä esimerkiksi Kissingerin apulaisena toiminut Winston Lord opasti ulkoministeriön kollegoitaan keskittymään ihmisoikeuksien sijaan Yhdysvaltojen vaikutusvallan kasvattamiseen, kun he tekivät Kissingerille ehdotuksia aktiivisemmasta Etelä-Afrikan politiikasta.⁵⁶² Tämä sama eetos vallitsi myös 1970-luvun rauhanturvaoperaatioissa Lähi-idässä, jossa YK:n rauhanturvaajien ja alueella ilman YK:n mandaattia toimivien ”monikansallisten joukkojen” tehtävät kulkivat käsi kädessä Yhdysvaltojen Lähi-idän politiikan kanssa. Sen tarkoituksena ja seurauksena oli Neuvostoliiton vaikutusvallan supistuminen alueella.⁵⁶³

Ulkopoliittisen ajattelutavan lisäksi myös sen tekemisen keinot olivat Nixonin ja Kissingerin Yhdysvalloissa poikkeuksellisia aiempaan nähden. Kissinger suosi

⁵⁵⁸ Hanhimäki 2008, 503–512.

⁵⁵⁹ Kts. esim. Aunesluoma, Petersson & Silva 2007, 186–189.

⁵⁶⁰ Bew 2016, 240, 252–253. John Bewn mukaan ensimmäisen kerran Yhdysvalloissa omaa ulkopoliittikkaa kuvailtiin *realpolitik*-termillä vuonna 1962, kun Yhdysvaltojen toimet ja politiikka Iranissa kyseenalaistettiin ja Bobby Kennedyn piti vastentahtoisesti rationalisoida Yhdysvaltojen toimia.

⁵⁶¹ Del Pero 2013, 72.

⁵⁶² Bew 2016, 267.

⁵⁶³ Kts. luku ”Kylmä sodan maailma ja rauhanturvaaminen muutoksen kynnyksellä” kapale ”Muutoksen tuulet ja ”uudet sodat””.

salaisia takaportin kautta tapahtuneita neuvotteluja ja henkilökohtaisia suhteita yli kylmän sodan rajamuurien. Näiden suhteiden avulla Kissinger sääteli Yhdysvaltojen ulkopoliittikkaa pitäen monesti langat hyvin tarkasti omissa käsissään. Parlamentarismin rakenteet olivat Kissingerin mielestä liian hitaita ja kankeita ulkopoliittikan tekemiseen.⁵⁶⁴ Israelin lähettiläs Simcha Dinitzille Kissinger totesi kesken jom kippur -sodan kiihkeimpiä vaiheita lokakuussa 1973, että Israelin ongelma oli sen parlamentaarinen järjestelmä, joka ei mahdollistanut ulkopoliittisen päätöksenteon keskittämistä yhdelle henkilölle. Kissingerin mukaan Dinitzin ja pääministeri Golda Meirin pitäisi pystyä toimimaan kuten hän ja Nixon. Sen sijaan ”toinen toistaan puukottavan” hallituksen koolle kutsuminen halvaannutti päätöksenteon.⁵⁶⁵ Nixon, joka ei ollut ulkopoliittisesti vain Kissingerin ohjailun varassa, vaan omasi sekä kokemusta että näkemystä ulkopoliittikan suunnasta, antoi kuitenkin Kissingerille paljon vastuuta heidän määrittelemiensä tavoitteiden ajamisessa.⁵⁶⁶ Kissingerin rooli kasvoi entisestään Nixonin sotkeuduttua Watergate-skandaalin myötä sisäpoliittiseen turbulenssin ja Kissinger saattoi esimerkiksi ilman presidentin läsnäoloa päättää Yhdysvaltojen ydinasevalmiuden nostamisesta ja laskemisesta vuonna 1973.⁵⁶⁷

Kissingerin uudenlaisen politiikan juuret, sekä sen ensimmäiset heijastukset Suomeen, löytyvät Kissingerin yliopistotaustasta ja niistä vuosista, jotka hän vietti

⁵⁶⁴ Judt 2009, 346–349, 356, 360–362; Hanhimäki 2004, 34–35.

⁵⁶⁵ Muistio puhelinkeskustelusta Simcha Dinitz / Henry Kissinger, 26.10.1973. The Kissinger Telephone Conversations: A Verbatim Record of U.S. Diplomacy, 1969-1977, DNSA. Nimenomaan jom kippur -sodan kontekstissa Israelin parlamentaarisessa ulkopoliittisessa päätöksenteossa oli kuitenkin myös puolensa. Israel joutui yllätetyksi sodan alussa ja osa hallituksesta oli valmis Israelin salassa kehittämän atomipommin käyttöön erityisesti Syyrian rintamalla, joka näytti olevan luhistumaisillaan. Näin ei lopulta käynyt ja Israel Yhdysvaltojen tuella käänsi tilanteen edukseen. Parlamentaariset rakenteet toimivat tässä tapauksessa tällaisia kohtalokkaita päätöksiä ehkäisevinä, jolloin yhden ihmisen mahdolliset heikkoudet tai tilannekuvan vääristymät eivät johda niin helposti äkkipikaisesti ratkaisuihin.

⁵⁶⁶ Bew 2016, 263; Judt 2009, 342, 345, 358–362; Hanhimäki 2004, 17–31.

⁵⁶⁷ Hanhimäki 2004, 310–311, 315–317; Kissinger 1982, 581–582. Päätös tapahtui yöllä 24.–25. lokakuuta 1971. Hanhimäen mukaan Nixon oli Watergate-tutkinnan lauantaan 20. lokakuuta 1971 saamasta käänteestä, joka tuli tunnetuksi nimellä ”Saturday Night Massacre”, niin masentunut, että oli vielä muutamaa päivää myöhemmin sen verran humalassa, ettei voinut tehdä perusteltuja ratkaisuja. Kissinger kutsui kyseisenä yönä hallinnon tärkeimmät virkamiehet koolle ilman Nixonia ja päätti vastata Neuvostoliiton Lähi-Idän haasteeseen mahdollisesta yksipuolisesta interventioista jom kippur- sotaan, asettamalla Yhdysvaltojen sotavoimat korkeimpaan mahdolliseen hälytystilaan (DEFCON III). Ratkaisulla oli oma merkityksensä myös suomalaiselle rauhanturvaa- miselle kts. luku ”Painopiste Lähi-itään” kappale ”Aselepo ja rauhanturvaoperaation perustaminen”.

”kylmän sodan yliopistoksi”⁵⁶⁸ kutsutussa Harvardissa. Vaikka Yhdysvaltojen ulkoasiainhallinnossa *realpolitik* oli vielä 1960-luvulla termi, jolla yleensä kuvailtiin muiden maiden toimia ja niiden harjoittamaa ulkopoliittista pragmatismia, niin Yhdysvaltojen yliopistoissa *realpolitik*-suuntaus oli vaikuttanut jo pidemmän aikaa. Vaikutusvaltaiset realistiseen ulkopoliittikkaan keskittyvät kirjat, kuten ennen kaikkea Hans Morgenthau vuonna 1948 julkaisema *Politics among Nations*, jossa Morgenthau kehitti poliittisen realismin käsitettä, vaikuttivat uuden sukupolven ulkopoliitiikan tekijöihin ympäri maata.⁵⁶⁹

Harvardissa ulko- ja puolustuspolitiikan käytännön tekeminen ja tutkimus kohetasivat, kun kansainvälisten suhteiden teoreettistieteellinen kehittäminen oli painottunut lähinnä Chicagon ja Yalen yliopistoihin.⁵⁷⁰ Kissinger, joka teoreettisten koulukuntien sijaan oli kiinnostunut aatehistoriasta ja valtiomiestäidosta,⁵⁷¹ työskenteli Harvardin kansainvälisten suhteiden keskuksessa, jossa hän tuli tunnetuksi kirjojensa lisäksi Harvardin kansainvälisen seminaarin kehittäjänä. Kissinger valittiin tehtävään vuonna 1951 ollessaan vielä maisterivaiheen opiskelija ja veti ohjelmaa aina siihen saakka, kunnes siirtyi Nixonin ulkopoliittiseksi neuvonantajaksi.⁵⁷² Harvardiin myös suomalaiset ulkopoliitiikan tekijät solmivat yhteyksiä. Tätä kanavaa

⁵⁶⁸ Jeremi Suri on nimennyt Kissingerin Harvardin vuosista kertovan kappaleen nimellä ”The Cold War University” kirjassa *Henry Kissinger and the American Century* (2007). Termillä tarkoitetaan politiikan tekemisen ja tutkimisen tiivistä suhdetta tietyissä yliopistoissa. Harvard ei ollut ainoa kylmän sodan yliopisto, mutta se oli niistä Surin mukaan merkittävin. Suri lainaa termiä monilta sitä aiemmin käyttäneiltä. kts. Suri 2007, 93–95 ja näihin liittyvä nootti n:o 3 sivuilta 299–300.

⁵⁶⁹ Bew 2016, 243–244, 252–253.

⁵⁷⁰ Bew 2016, 257.

⁵⁷¹ Bew 2016, 241, 257–259, 261–262; Del Pero 2013, 43–44, 66–67. Kissingerin suhde amerikkalaiseen tai eurooppalaiseen realismiin on monisyinen. Toisaalta häntä on pidetty näiden tuotteena ja kehittäjänä, amerikkalaisena Otto von Bismarckina, Klemens von Metternichtinä, Robert Stewart Castlereaghina tai heidän jälkeen vaikuttaneen Lordi Robert Salisburynä, mutta Kissingerin harjoittama *realpolitik* tai realismi ei ollut mitenkään puhdasoppista, eikä hänellä ollut varsinaisia historiallisia ”sankareita”. Kissingerin suhde amerikkalaisen realismin kehittäjiin, erityisesti George F. Kennaniin ja Hans Morgenthauhin, ei ollut vailla erimielisyyksiä, joista esimerkiksi Vietnamin sota oli yksi merkittävä. Morgenthau vastusti realismin pohjalta Vietnamin sotaa ja kirjoitti tästä suoraan myös Kissingerille. Kissinger puolestaan piti amerikkalaista realismia turhan jäykkänä ja akateemisenä käytännön politiikan tekoon. Morgenthau on todennut Kissingerin taitona olleen aina oman ideologiansa sopeuttamisen vallitseviin realiteetteihin, jolloin hänen harjoittamansa politiikka ja hänen ajatuksensa ovat monikasvoisia ja ne vaihtuvat tarkoituksenmukaisuuksien mukaan. Tyylipuhtaan realistin sijaan Kissingerin ajattelun taustalla on todettu olleen myös häikäilemätöntä opportunistia.

⁵⁷² ”In Theory and In Practice: Harvard’s Center for International Affairs, 1958–1983”, David Atkinson. Weatherhead Center for International Affairsin verkkosivut. <<https://wcfia.harvard.edu/about/theory-and-practice-harvards-center-international-affairs-1958-1983>> [luettu 20.3.2019].

avaamassa oli Risto Hyvärinen, joka toimi vierailevana tutkijana 1963–1964 samaisessa Kissingerin johtamassa Fellows-ohjelmassa. Hyvärisen jälkeen Harvardiin matkusti niin paljon Suomen ulko- ja puolustuspolitiikan nousevia kykyjä, joiden joukossa oli muun muassa useampi Puolustusvoimien myöhempi komentaja, että kriitikoiden suunnalta puhuttiin jo Kekkonen taustalla vaikuttavista ”Harvardin pojista”.⁵⁷³

Harvardin yhteyden muodostuminen ei ollut missään määrin sattumaa, sillä Kissingerin johtaman seminaarin tavoitteena oli solmia tiiviit vaihto-ohjelmat niihin maihin, joissa Yhdysvaltojen strategiset ja ideologiset intressit kohtasivat. Huomio keskittyi Ranskan, Italian, Itävallan ja Länsi-Saksan lisäksi Neuvostoliiton vaikutuspiirissä oleviin Suomeen ja Jugoslaviaan, joissa Neuvostoliiton vaikutusta tasapainotti perinteisesti vahvat siteet Yhdysvaltoihin. Koulutusohjelman juuret olivat syvällä kylmän sodan kamppailussa sekä antikommunismissa, ja esimerkiksi CIA rahoitti ohjelmaa erilaisten yksityisten järjestöjen kautta sekä auttoi mahdollisten osallistujien löytämisessä.⁵⁷⁴ Kissinger jätti alkujaan vaihto-ohjelman ulkopuolelle Skandinavian, Ison-Britannian ja Sveitsin, koska näissä maissa oli ennestään vahvat antikommunistiset perinteet ja niiden suhde Yhdysvaltoihin oli mutkattomampi, mutta Hyvärisen paikka tuli nimenomaan Norjan kautta, jossa yksi maan turvallisuuspolitiikan pioneereista Nils Örvik nimesi Hyvärisen seuraajakseen.⁵⁷⁵ Vaihto-ohjelman tarkoituksena oli luoda yhteys ja kannustaa niitä intellektuelleja, jotka ajoivat Yhdysvaltojen kannalta oikeita aatteita ja kykenivät vaikuttamaan kotimaansa politiikkaan. Hyvärinen sopi tähän tehtävään, sillä hän oli Puolustusvoimien nousevia kykyjä, jonka kirjoitukset jo ennen Harvardia muistuttivat Kissingerin ajatuksia valtioitsekkyuden ensisijaisuudesta ja merkityksestä kansainvälisessä politiikassa.⁵⁷⁶ Harvardin Fellows-ohjelman perustana oli henkisen maanpuolustuksen kehittäminen ja levittäminen, sekä ratkaistavana ongelmana demokraattisen yhteiskunnan yhtenäisyyden ja antikommunismien moraalisen perustan varmistaminen näissä yhteiskunnissa. Kissinger painotti vahvaan johtajuuteen pohjautuvaa demokratiaa enemmän kuin massojen valtaa ja tätä sanomaa Harvardiin kutsutun eliitin tuli viedä kotimaahansa. Individualismin, yksityisomistuksen ja liberaali demokratian vahvistaminen auttaisi kohtaamaan sisäiset ja ulkoiset kriisit sekä kommunismin paineen.⁵⁷⁷

⁵⁷³ Apunen 2012, 29. Puolustusvoimien komentajista Harvardin ”fellowseina” ovat olleet Gustav Hägglund, Jan Klenberg ja Ari Puheloinen. Puheloinen vierailu tapahtui kylmän sodan jälkeen 1996–1997 ja hän opiskeli myös Neuvostoliitossa. Hägglund 2006, 109–119.

⁵⁷⁴ Suri 2009, 117–123.

⁵⁷⁵ *ibid*, 118; Apunen 2012, 29; Hyvärinen 2000, 54–57.

⁵⁷⁶ kts. esim. Hyvärinen 1963, 83.

⁵⁷⁷ Suri 2009, 116–120.

Harvardin yhteyden taustalla oli siis ennen kaikkea Yhdysvaltojen ulko- ja turvallisuuspoliittiset pyrkimykset ja samalla kantilta tätä yhteyttä katsottiin myös Suomen ulkoministeriössä. Jakobsonin käydessä alkuvuodesta 1966 Harvardissa esitelmöimässä Suomen puolueettomuuspolitiikasta tapasi hän samalla Henry Kissingerin ja Thomas Schellingin, joka Kissingerin ohella vaikutti sekä Yhdysvaltojen turvallisuuspolitiikassa että yliopistomaailmassa. Jakobson totesi Risto Hyvärisen vierailun tehneen hyvän vaikutuksen, jota olisi mahdollisuuksien mukaan jatkettava ja käytettävä hyväksi. Jakobson pyysi, että Hyvärinen selittäisi ulkoministeri Ahti Karjalaiselle toisaalta Harvardin ja toisaalta Kissingerin ja Schellingin kaltaisten miesten merkityksen Yhdysvaltojen politiikalle, jotta Karjalainen ymmärtäisi, ”etteivät nämä kontaktit olleet pelkästään ’akateemisia’”.⁵⁷⁸ Harvardissa vaikuttikin 1960-luvulla merkittävä polvi Yhdysvaltojen tulevia ulkopoliitiikan muovailijoita. Kissingerin lisäksi siellä työskenteli muun muassa Jimmy Carterin ulkopoliittinen neuvoantaja Zbigniew Brzezinski.⁵⁷⁹ Hyvärinen teki työtä käskettyä ja korosti Karjalaiselle Harvardia kanavana, jonka avulla ymmärrystä Suomen politiikkaa kohtaan voitiin lisätä. Hyvärinen oli myös saanut jo pyynnön järjestää Suomesta ”hyvä mies” Harvardiin seuraavaksi lukukaudeksi ja hän pyrki sellaisen löytämään joko ulkoministeriöstä tai Puolustusvoimista.⁵⁸⁰ ”Hyvä mies” löytyi lopulta Puolustusvoimista, kun komentajakapteeni Jan Klenberg, jonka urakehitys johti lopulta 1990 nimitykseen Puolustusvoimain komentajaksi, lähti lukukaudeksi 1966–1967 Harvardiin.⁵⁸¹

Vaikuttimet Harvardin yhteyden taustalle sopivat yhteen – Yhdysvallat pyrki hilitsemään Suomen itäliukumaa tukemalla länsimielistä älymystöä ja tämä sama älymystö haki Harvardista tukea omalle politiikalleen, jonka lopullisena päämääränä oli pitää Yhdysvallat Suomelle suosiollisena ja näin estää Suomen valuminen Neuvostoliiton syliin. Samalla Hyvärisen ja Jakobsonin mainitsema ymmärryksen lisääminen oman maan politiikkaan kulki molempiin suuntiin.⁵⁸² Yhteys oli erityisen merkityksellinen aikana, jolloin Suomen nähtiin olevan kaltevilla pinnalla, milloin tahansa valmiina tipahtamaan Neuvostoliiton syliin, mutta esimerkiksi edelleen vuonna 1978 Suomen YK-edustustossa työskennellyt Jukka Valtasaari kävi fellows-ohjelman koordinaattorille vakuuttamassa miten tärkeänä Suomi piti mahdollisuutta määrääjain esittää ehdokkaita *Center for Intranational Affairs* -ohjelman fellowseiksi. Tällä kertaa koordinaattori Benjamin ”Ben” Brown ja Jan Klenberg olivat jo

⁵⁷⁸ Max Jakobson Risto Hyväriselle 20.1.1966. YK-edustusto 1965–1969 (Jakobson, Max), Kb 30, UMA.

⁵⁷⁹ Väisse 2018, 15–66.

⁵⁸⁰ Risto Hyvärinen Max Jakobsonille 3.2.1966. YK-edustusto 1965–1969 (Jakobson, Max), Kb 30, UMA.

⁵⁸¹ Myllyniemi 1997 b. [luettu 20.10.2020].

⁵⁸² Kts. esim. Apunen 2012, 29. Apusen mukaan amerikkalainen ajattelutapa sai Harvardin kautta ”vankan jalansijan turvallisuuspoliittisen päätöksenteon ytimessä.”

käyneet kirjeenvaihtoa Suomen Siinain YK-joukkojen komentajana työskennelleen Gustav Hägglundin ehdokkuudesta, joka toteutuikin lopulta pari vuotta myöhemmin 1981.⁵⁸³

Juntta, puolueettomuus ja YK

Suomessa on pitkä perinne kylmän sodan ajan poliittisen realismin tulkintaan, jossa Suomi hävityn sodan jälkeen pakon edessä omaksui pienvaltiorealismia, joka perustui sopeutumiseen. Suomi sopeutui Neuvostoliiton turvallisuusintresseihin ja kahden välisten suhteiden avulla, sekä turhaa moralisointia välttämällä, onnistui säilyttämään itsenäisyytensä ja hivuttautumaan siirtymään lopulta kohti puolueettomuutta.⁵⁸⁴ Suomalaisen pienvaltiorealismia juuret kantavat aina 1800-luvulle autonomian ajan myöntyväisyyspoliittikkoihin, sekä saksalaiseen *realpolitik*-ajatteluun, jossa poliittisen toiveajattelun sijaan otettiin mitä oli saatavissa soputulla suurvaltan intresseihin ja luomalla siihen ”luottamukselliset” suhteet.⁵⁸⁵ Reaalipoliittinen ajattelu ei kuitenkaan anna suoria toimintasuosituksia ulkopoliittikan tekijöille. Tästä käytännön esimerkkeinä ovat realistien jakautuminen vastakkaisiin leireihin suhteessa Neville Chamberlainin myöntyväisyyspolitiikkaan Adolf Hitlerin Saksaa kohtaan ja myöhemmin Yhdysvaltain sotatoimiin Vietnamissa.⁵⁸⁶ Sama vastakkaisuus on pienemmässä mittakaavassa nähtävissä Suomen kylmän sodan historiassa.

Monitulkintaisuuden lisäksi reaalipoliittikka ei myöskään ole vapaa ideologista ja harjoittajiansa maailmankuvasta. John Bew on E. H. Carria lainaten kuvaillut osuvasti *realpolitik*-ajattelun saksalaisia juuria todeten, miten Euroopan ”hullunvuoden” 1848 epäonnistuneiden kapinoiden jälkeen liberaalit, radikaalit ja jopa sosialistit alkoivat ajatella ennemminkin, mikä on käytännössä mahdollista, kuin mikä on ideaalitalanteessa toivottavaa.⁵⁸⁷ Bew toteaa, että *realpolitik* ei ollut ikaikaista eikä perustunut vain machiavellimaiseen valtaa vallan vuoksi tai juonittelua juonittelun vuoksi ajatteluun. *Realpolitik* kehitettiin Saksassa 1800-luvun puolessa välissä ja piti sisälleen pyrkimyksen elinolojen kohentamiseen ja omien ideologisten tavoitteiden eteenpäin viemiseen. Näitä pyrkimyksiä ajettiin reaalipoliittikan keinoin vallitsevat voimasuhteet huomioiden.⁵⁸⁸ Tähän samaan ajatukseen pohjautui myös suomalainen reaalipoliittikka suurvaltojen paineessa, eikä suomalainenkaan ulkopoliittinen itseymmärrys ollut ideologiasta tai maailmankuvasta vapaa. Jos näin olisi ollut, olisi

⁵⁸³ Jukka Valtasaari Keijo Korhoselle 22.11.1978. Kb 30, UMA; Myllyniemi 1997 a. [luettu 25.4.2019].

⁵⁸⁴ Pursiainen & Forsberg 2015, 68–70.

⁵⁸⁵ Palonen 1987, passim.; Pursiainen & Forsberg 2015, 68.

⁵⁸⁶ Bew 2016, 178–181, 245–246, 260–263.

⁵⁸⁷ Bew 2016, 28.

⁵⁸⁸ *ibid.*, 17–30.

Suomen voimatasapaino huomioiden kannattanut erityisesti sotilallisesti liittoutua vahvemmin itään eikä haaveilla länsi-integraatiosta.

Suomi-kuvaa laajasti tutkinut Louis Clerc on todennut Max Jakobsonin olleen suomalaisen realistisen ulkopolitiikan, jonka mukaan hyviä idänsuhteita ylläpitämällä Suomen oli mahdollista myös kehittää suhteitaan länteen, merkittävien sanallistaja ja puolestapuhuja erityisesti kansainväliselle yleisölle.⁵⁸⁹ Suomalaisen luottamuksellisiin suhteisiin pohjaavan reaalipolitiikan perusselityksen ja ennen kaikkea Jakobsonin ajattelun taustalla vaikutti kuitenkin myös toisenlainen realismi. Sen mukaan Suomen ei pitäisi luottaa Neuvostoliiton suopeuteen Suomen länsisuhteiden mahdollistajina, vaan päinvastoin Suomen tulisi padota näiden länsisuhteiden avulla Neuvostoliiton vaikutusta Suomessa.

Liittoutuminen lännen kanssa ei ollut todellinen vaihtoehto Suomelle, vaikka siitä oli haaveiltu Pohjolan puolustusliiton muodossa vielä 1960-luvun alkupuolella. Tämä ei tarkoittanut sitä, etteikö länsisuhteilla ollut merkitystä. Sotilaallisessa mielessä Suomi oli alttiina suurvallan naapurissa, mutta tästä huolimatta saattoi nostaa kriisikynnystään – niitä panoksia, joita Suomen henkinen, poliittinen tai sotilaallinen valloittaminen vaatisi. Keinoina tähän olivat puolustuskyvyn ja -halun kehittäminen henkisen maanpuolustuksen ja Puolustusvoimien kehittämisohjelmien avulla, sekä Suomi-kuvan luominen ennen kaikkea länsimaissa. Realistin mielestä valtiot joka tapauksessa ajavat kansainvälisessä järjestelmässä omaa etuaan muiden kustannuksella, joten kyse on vain siitä, kuinka paljon esimerkiksi Suomen poliittinen varmistaminen Neuvostoliitolle maksaa ja toisaalta kuinka toivottavaa se kyseisessä kansainvälisessä tilanteessa on.⁵⁹⁰ Tämän takia myös Suomen kuvan ja kansainvälisen roolin tuli erota Itä-Euroopasta. Suomi ei saanut ollut Unkari, Tšekkoslovakia tai Puola, joissa neuvostopanssarien saapumisen aiheuttamat vastareaktiot lännessä jäivät näiden maiden kannalta varsin laimeiksi, koska niiden nähtiin joka tapauksessa kuuluvan Neuvostoliiton vaikutuspiiriin. Aidosti puolueettoman maan valtaaminen tai selvä painostaminen olivat astetta vakavampia konflikteja myös kylmän sodan kannalta ja tästä syystä epäilyt Suomen puolueettomuuspolitiikan aitoudesta tai puheet suometumisesta otettiin hyvin vakavasti. Suomi-kuvan luominen oli kylmän sodan aikana Suomen turvallisuuspolitiikan kovaa ydintä. Tämä käy hyvin ilmi Jakobsonin vuonna 1973 tekemistä ehdotuksista Suomen Etyk-valtuuskunnalle niin kutsutun Brežnevin opin käsittelystä, joka antoi Neuvostoliitolle mahdollisuuden puuttua Itä-Euroopan sisäiseen kehitykseen.

Brežnevin [sic] oppi ei tietenkään sinänsä ole ristiriidassa Suomen edun kanssa, kunhan on selvää, että se ei koske Suomea. Kun sen sisältö määritellään

⁵⁸⁹ Clerc 2016, 113.

⁵⁹⁰ Realistisen koulukunnan kehityksestä kts. Korab-Karpowicz, 2018.

ideologisesti eli proletaarisiksi internationalismiksi, ei tässä suhteessa voikaan esiintyä mitään epäselvyyksiä. Jo tästä syystä ei olisi mielestäni eduksi, jos Genevessä pidettävä puheenvuoromme voitaisiin tulkita siten, että pyrimme sanoutumaan irti Breznevlin opista. Puheenvuoron pitäisi osoittaa pitävämme itsestään selvänä, ettei Breznevlin oppi ulotu Suomeen.”⁵⁹¹

Max Jakobson oli tässä mielessä ambivalentti hahmo Suomen ulkopoliitiikan taustalla. Toisaalta hän pyrki vaimentamaan lännen epäilyjä Suomen politiikkaa kohtaan ja perusteli parhaansa mukaan Suomen ulkopoliitiikan ratkaisuja sekä sen erityislaatua ja ainutlaatuisuutta kylmässä sodassa.⁵⁹² Hän pyrki parhaansa mukaan torjumaan suomettumisepäilyjä ja luomaan Suomi-kuvaa aidosti puolueettomasta Pohjoismaasta. Toisaalta Jakobson loi länsiyhteyksiä, joiden avulla hän pyrki muokkaamaan tätä puolustamaansa Suomen ulkopoliitiikkaa kohti läntisempää puolueettomuutta ja suurempaa liikkumavaraa. Jakobson pyrki siis omalta osaltaan viemään Suomea kohti sitä jokseenkin ruusuista kuvaa, jota hän jo ennestään Suomesta loi, ja tarvittaessa tästä vielä yli, sillä vaikka Suomen idänsuhteiden kohdalla puhuttiin paljon luottamuksesta, ei sitä juuri kummallakaan puolella riittänyt. Turvallisuutta piti luoda muilla keinoilla.

Jakobsonin arvioidessa vuonna 1969 Kekkoselle Suomen YK:n turvallisuusneuvostokauden saavutuksia, totesi hän operaation tarkoituksena olleen Suomen puolueettoman aseman vahvistamisen lainaten Kekkosen omia sanoja: ”Suomi menetteli kuin mies, joka sukeltaa veteen todistaakseen itselleen ja muille osaavansa uida.”⁵⁹³ Tämä tavoite oli Jakobsonin mukaan saavutettu ja Suomi oli kyennyt turvallisuusneuvostossa osoittamaan Suomen noudattavan itsenäistä ja riippumatonta linjaa. Jakobson tiedusteli seuraavaksi toimisiko Kekkosen vuoden 1961 Yhdysvaltojen matkalla esittelemän Suomen ulkopoliitiikan paradoksi myös kääntäen vai johtaisiko se vahinkoihin idässä. Kun Kekkosen esittelemän paradoksin mukaan Suomen hyvät suhteet Neuvostoliittoon olivat edellytys sille, että Suomi pystyi parantamaan länsisuhteitaan, niin Jakobsonin käänsi ajatuksen ympäri. Hänen mukaansa Suomen länsisuhteet olivat ennemminkin edellytys sille, että Suomi ylipäättään saattoi pitää

⁵⁹¹ Max Jakobson Matti Tuoviselle 10.12.1973. Kotelo 39, Max Jakobsonin arkisto, KA.

⁵⁹² Esim. artikkelinsa ”Substance and appearance: Finland” (1980) Jakobson aloitti suomalaisen realipolitiikkaan sopivalla toteamuksella: ”niin kuin historia on voittajien kirjoittama, niin on myös maailmanpolitiikan agenda voimakkaiden sanelemaa.” Pienet valtiot jäivät tässä katsannossa helposti suurvaltojen hallitseman maailmanpolitiikan objekteiksi. Jakobsonin mukaan tämä näkyi erityisesti niiden politiikkaa tulkittaessa. Kts. ”Substance and appearance: Finland”, Max Jakobson summer 1980, The Foreign Affairs. <<https://www.foreignaffairs.com/articles/finland/1980-06-01/substance-and-appearance-finland>> [luettu 21.10.2020].

⁵⁹³ Max Jakobson Urho Kekkoselle ”lokakuu” 1969. Vuosikirjat 1969, UKA.

itsensä kannalta tyydyttäviä suhteita itään. Suomen länsisuhteiden kehitys ei ollut kiinni ainoastaan Suomen ja Neuvostoliiton kahdenvälisistä suhteista, vaan hyvät länsisuhteet parantaisivat Suomen puolueettomuuden asemaa myös Neuvostoliitossa. Jakobson myi tätä ajatusta Kekkosele todeten, että Neuvostoliitossa ymmärrettiin Suomen ulkopoliittikkaa. Puolueettoman Suomen palvelukset erityisesti YK:ssa olivat arvokkaita myös Neuvostoliitolle, sillä Suomi saattoi sitoutumattomana valtiona pitää hyviä suhteita kaikkiin osapuoliin.⁵⁹⁴

Jakobsonin päättely menee hänen irtosivuille pitämässään päiväkirjassa vielä asetta pidemmälle. Marraskuussa 1959 Jakobson kirjoitti Neuvostoliiton johdon ”kunnioittavan aina vain voimakasta vastapeluria”. Heikkoutta näyttävät valtiot joutuivat väistämättä suurvallan armoille, joten Suomen kannalta ensiarvoisen tärkeää oli Neuvostoliiton arvio Suomen vastustuskyvystä ja halusta.⁵⁹⁵ Hyvät kahdenväliset suhteet ilman lännen tasapainottavaa vaikutusta johtaisivat näin ollen Itä-Euroopan satelliittimaiden joukkoon. Jugoslavian esimerkki osoitti lisäksi sen, ettei ”Neuvostoliitto sittenkään ole valmis uhraamaan valtakunnallisia suhteita ideologisten tekijöiden vuoksi”. Tätä ajatusta Jakobson yhdessä Päiviö Hetemäen kanssa pyrkivät tuomaan Kekkosele jo vuonna 1958 keskellä ”yöpakkaskriisiä”.⁵⁹⁶

Jakobsonin poliittisen toiminnan taustalla olikin ajatus Suomen liittämistä osaksi kansainvälistä järjestelmää ja hyvien suhteiden luominen länteen sekä muuhun maailmaan Neuvostoliiton painostusta vastaan, sekä myös riittävän maanpuolustuksellisen pelotevaikutuksen turvaaminen. Paradoksi ei ollutkaan Suomen länsisuhteissa vaan Suomen idänsuhteissa, joissa luottamuksellisten ja hyvien suhteiden edellytys, ainakin Suomen näkökannalta, oli suhteiden taustalla vaikuttava ”salavihollisuus”.⁵⁹⁷ Yhteistyöstä ja luottamuksesta puhuttaessa, ei ollut lainkaan haitaksi, jos aina silloin tällöin kävi selväksi Suomen olevan tarvittaessa valmiina vastarintaan, eikä Suomen painostaminen myöskään lännessä jäisi vaille vastareaktiota. Jakobson hahmotteli lännen tärkeyttä Suomen turvallisuuteen kirjeessään Uuden Suomen päätoimittaja Lauri Aholle jo vuonna 1954 ja myöhemmin kylmän sodan jälkeen Helsingin Sanomien kolumneissa, joissa asettui kannattamaan Suomen Natojäsenyyttä. Vuoden 1954 kirjeessään Aholle Jakobson näki nimenomaan YK:n paikana, jossa Suomella olisi kylmän sodan realiteettien vallitessa mahdollista hakea selkänäojaa lännessä Neuvostoliiton vaikutusta vastaan:

⁵⁹⁴ *ibid.*

⁵⁹⁵ Max Jakobsonin päiväkirja 25.11.1959. Kotelo 36, Max Jakobsonin arkisto, KA.

⁵⁹⁶ Päiviö Hetemäki Urho Kekkosele 1.12.1958. Kotelo 36, Max Jakobsonin arkisto, KA. Kirje on Jakobsonin päiväkirjan välissä ja 1.12.1958 Jakobson toteaa kirjoittaneensa ko. kirjeen Hetemäelle, joka hyväksyi sen ”muutamin lievennyksin”. Kirje lähetettiin Hetemäen nimissä Kekkosele.

⁵⁹⁷ Termistä kts. Apunen 2015, 52–56.

”Olen samaa mieltä kanssasi siitä, että tämä [Suomen YK-jäsenyys] ei olisi enää niin onnetonta kuin vielä joitakin vuosia sitten. Mutta jos tarkoituksena olisi varmistaa YK:n piirissä, ettemme kuulu itäblokkiin, niin silloin on siellä esiinnyttävä sen mukaisesti. Jos äänestäisimme YK:ssa sen hengen mukaisesti, joka meillä on sodan jälkeen vallinnut, niin voisi käydä niin, että joutuisimme amerikkalaisten silmissä juuri siihen blokkiin, jota haluamme välttää. [...] Tärkein takuu, jonka itsenäisyytemme jatkumiseksi voimme tällä hetkellä saada, on kuitenkin lännen ja nimenomaan Amerikan luottamus siihen, että haluamme todella pysyä itäisen vaikutuspiirin ulkopuolella.”⁵⁹⁸

Suomen itsenäisyyden ja aseman säilyttäminen on Suomen ulkopoliitiikan päätehtävä, jolle muut tavoitteet ja toimintatavat ovat alisteisia. Tämä tavoite voitiin saavuttaa pienten myönnytysten, tasapainottamisen ja tarpeen vaatiessa itsepäisen puolustuksen avulla. Neuvostoliitto ei kuitenkaan arvostanut heikkoa vastapeluria, vaan liiallisten myönnytykset olisivat tie kohti kansandemokratiaa ja satelliittivaltion asemaa. Suomen olisi siis otettava se mitä oli saatavissa: puolueetonta asemaa korostamalla Suomi pitäisi etäisyyttä Neuvostoliittoon ja Itä-Euroopan kansandemokratioihin samaan aikaan, kun länsisuhteita parantamalla Suomen turvallisuuspoliittinen asema helpottuisi. Lisäämällä Suomen turvallisuuspoliittiseen yhtälöön Neuvostoliiton toimia rajoittavia muuttujia Suomen kriisikynnys kasvaisi. Kahdenvälisyydestä oli siis päästä kohti monenkeskisyttä, jossa Suomen ulkopoliittinen liikkumavara olisi suurempi ja turvallisuuspoliittinen asema parempi. Tässä tiivistyy erityisesti Jakobsonin ympärille kerääntyneen ulkopoliittisen ryhmittymän – niin sanotun ”evers-tijuntan” – ydinajatus.⁵⁹⁹

Vuoron perään ulkoministeriön poliittisen osaston päällikkönä ja YK-suurlähettiläänä olleiden Ralph Enckellin ja Max Jakobsonin, sekä myös sekä Risto Hyvärinen että Ilkka Pastisen, toiminnan taustalla vaikutti ajatus siitä, miten Suomen ulkopoliittikka tulisi hoitaa ja mihin sillä pyrkiä. Heidän ei voi sanoa olleen vain Suomen ulkopoliittista linjaa tunnollisesti toteuttavia virkamiehiä, vaan tähän linjaan aktiivisesti vaikuttavia toimijoita. Ulkoministeriön virkamiehet pyrkivät vaikuttamaan Kekkonen kantaihin Suomen ulkopoliitiikan hoidosta ja sen suunnasta. Suomen ulkopoliitiikan ja YK-politiikan aktiivoinen tarkoitti heille ennen kaikkea Suomikuvan luomista lännen suuralloissa ja tätä kautta Suomen turvallisuuden parantamista. Jos tämän päätehtävän ohella oli mahdollisuus edistää muita Suomelle ja

⁵⁹⁸ Max Jakobson Lauri Aholle 19.2.1954. Kotelo 35, Max Jakobsonin arkisto, KA.

⁵⁹⁹ Sen ydinryhmään kuului Jakobsonin lisäksi erityisesti Ilkka Pastinen, Risto Hyvärinen, Aimo Pajunen ja Keijo Korhonen, muttei se ollut mitenkään kiinteä ryhmittymä. Kts. luku ”Aihe ja aikaisempi tutkimus” kappale ”Suomi YK:ssa ja kylmän sodan maailmassa”.

Pohjoismaille tärkeitä teemoja ja arvoja, niin aina parempi, mutta marssijärjestys oli selvä: turvallisuus ennen muita ulkopoliittisia arvoja.

Tässä vaikutustyössä he myös onnistuivat ja erityisen selvästi tämä näkyi Suomen harjoittamassa YK-politiikassa, jossa linjat joutuivat vastakkain heti ensimmäisessä YK-yleiskokouksessa 1956, jossa tuli päättäväksi minkä kannan Suomi ottaisi Unkarin kysymyksessä. Kekkonen katsoi, että Suomi oli pakotettu myötäilemään Neuvostoliiton kantaa, mutta Ralph Enckell käänsi hänen päänsä Tamminiemessä vedoten Suomen puolueettomuuteen.⁶⁰⁰ Samoin Kekkonen mieltyi ja omaksui vuonna 1958 Enckellin ajatuksen ulkopoliitiikasta ”leikkikehänä”, jossa Suomen oli itse asetettava toimivapautensa rajat tai muussa tapauksessa Neuvostoliitto asettaisi ne.⁶⁰¹ Tästä ajatuksesta sekä Kekkonen että Enckell myös halusivat pitää kiinni niin idän kuin lännen suhteen. Enckell närkästyminen muiden pohjoismaiden päätökseen pitää Suomi valmiusjoukkosuunnitelmien ulkopuolella, koska Suomi muiden pohjoismaiden arvioiden mukaan ei siihen voisi kuitenkaan osallistua, sai Enckellin pohtimaan Suomen YK-politiikkaa ja sen perusteita uusiksi. Leikkikehää oli laajennettava Suomi-kuvan ja pohjoismaisen yhteistoiminnan vuoksi. Tässä rauhanturvaaminen toimi hyvänä avauksena.

Ralph Enckellin diplomaattisen luennoiva, varsin koukeroinen ja miltei ylimielinen⁶⁰² tapa kirjoittaa asemapaikoiltaan hämärtää hänen kirjeidensä taustalla vaikuttavia pyrkimyksiä, mutta jossain tapauksissa ne nousivat varsin selvästi esiin. Esimerkiksi vuonna 1960 Enckell ihmetteli ulkoministeriön apulaisosastopäällikkönä toimineelle Jakobsonille muuttuneita käytänteitä kirjeiden jakelussa. Enckell oli erityisen huolissaan siitä, että hänen kirjeensä eivät saavuttaisi Kekosta, jonka ajatukseen ja toimintaan hän yritti vaikuttaa raportoimalla ja valistamalla Suomen YK-politiikan perusteista sekä merkityksestä.

⁶⁰⁰ Soikkanen 2003, 193–194.

⁶⁰¹ Apunen 2015, 51; Apunen 2005, 73–74; Kekkonen pvk. 12–13.9.1958.

⁶⁰² Esim. Enckellin siirryttyä Tukholmaan suurlähettilääksi, ei hän malttanut kuitenkaan olla valistamatta ulkoministeriön poliittisen osaston päällikkö Risto Hyväristä Suomen YK-politiikan perusteista sekä poliittisen osaston toimintatavoista. Erääseen kirjeeseen Hyvärinen vastasi: ”Syynä siihen [että kirje jää lyhyeksi] on, paitsi henkisen suorituskykyni rajoittuneisuus myöskin se, että otettuani vastaan poliittisen osaston päällikön tehtävät olen joutunut työskentelemään entistä pontevammin...”. Erääseen toiseen kirjeeseen Hyvärisen vastus kuului: ”Kiitän sinua virkeästä kiinnostuksestani poliittisen osaston töitä kohtaan, mikä jälleen ilmeni Titon kirjeen tiedotusasiasta lähettämästäsi virkakirjeestä ja henkilökohtaisesta kirjeestä. Koska meillä kaikesta huolimatta vallitsee tällä osastolla muun kuin työn puute, toivon Sinun tyytyvän siihen, että en anna myös virkakirjeitse selitystä asiasta, vaan hyväksyisit tämän henkilökohtaisemman muodon.” Risto Hyvärisen HV-kirjeet Ralph Enckellille 6.5.1967 ja 27.6.1968. Kotelo 8, Ralph Enckellin arkisto, KA.

”Olin tahtonut lujittaa eräitä aikoinaan Suomessa läpiajamiani kannanottoja; en suinkaan siksi, että minä olin ne ehdottanut vaan siksi, että ne olivat meille parhaat. Olin myös luullut että voivani todeta, mitä olimme näin menettelemällä täällä saavuttaneet. Mutta eihän mikään tuosta käy päinsä elleivät sanani tavoita niitä lukijoita – sitä lukijaa – joita varten kirjoitan.

Ehkä olen erehtynyt. Ehkä tahdotte minun kirjoittavan suoraan hänelle.”⁶⁰³

Max Jakobson puolestaan puhui samasta asiasta käyttäen metaforaa laivasta. ”Kun laiva kallistuu toiselle kyljelle, miehistön velvollisuus on yrittää lisätä painoa vastakkaisella laidalla”, totesi Jakobson kirjoittaessaan ulkoministeriön ja Kekkonen suhteesta Juhani Suomen tutkimusta arvioidessaan.⁶⁰⁴ Tähän toteamukseen sisältyy myös Suomen YK-politiikan idea ja toteutus. Kekkonen ollessa idänsuhteiden takuumies ja henkilökohtainen suojelija, jäi länsisuhteiden käytännön hoidossa, ideoinnissa ja sen merkityksen korostamisessa enemmän tilaa ulkoministeriön virkamiehille. Tämä toimi myös käyttökelpoisena taktiikkana Suomen ulko- ja turvallisuuspolitiikassa, jossa Kekkonen ei tarvinnut henkilökohtaisesti polttaa näppejään idässä liian aktiivisella länsipolitiikalla, joka kuitenkin kokonaisuuden kannalta oli elintärkeä selkänöjä Suomelle. Näin ollen oli parempi, että Kekkonen luottomiehet ulkoministeriössä tekisivät parhaansa tällä sektorilla, ja jos he menettäisivät Neuvostoliiton luottamuksen, niin kuin kävi Jakobsonin pääsihteerivaalin jälkeen, olisi heidät tarvittaessa varsin helppo siirtää sivuun vähemmän tuulisille asemapaikoille.⁶⁰⁵

Jakobson toimi vielä Enckelliä suurempaan Suomen ulkopoliittisen linjan muokkaamiseksi liiallisena pitämästään idän myötäilystä kohti läntisempää ja pohjoismaisempaa linjaa. Jakobsonin keinoina ulkopoliittikkaan vaikuttamiseksi olivat hänen laajat kontaktiverkostonsa, joiden kanssa hän kävi kirjeenvaihtoa ja keskusteluja.⁶⁰⁶ Suomessa varsinkin kokoomuksen Päiviö Hetemäki sai Jakobsonilta myös ulkoministeriön raporttien kopioita luettavakseen.⁶⁰⁷ Jakobsonin toinen reitti

⁶⁰³ Ralph Enckell Max Jakobsonille 24.2.1960. Kb 29, UMA.

⁶⁰⁴ HS 19.10.1994. Kts. myös Jakobson 2001, 489. Jakobsonin *Tilinpäätös*-kirjassa esiintyy myös metafora valtiolaiivasta. Ulkoministeriön vastapainon tarkoitus oli ”estää valtiolaiivan ajautuminen liiaksi itään siltä kurssilta, jonka kapteeni oli itse määrännyt – puolueettomuuslinjalta.

⁶⁰⁵ Kts. esim. Rentola 2005, 72–73. Rentola toteaa Kekkonen tarvinneen uuden ulkopoliittikan puristuksessa ”tohtorikoplaa” virallisen linjan vartiomiehinä itään päin ja puhe-miehinä lännen suuntaan, minne he saivat esiintyä presidentin henkilökohtaisina luot-tomiehinä.” Sen sijaan venäläisten kanssa asioidessaan Kekkonen ei kaivannut virka-miehiä.

⁶⁰⁶ Kts. Jakobsonin kontakti- ja tuttavapiiristä Hentilä 2018, 102–103.

⁶⁰⁷ Jakobsonin ja Hetemäen kirjeenvaihtoa sekä Jakobsonin Hetemäelle lähettämiä UM:n raporteja löytyy Max Jakobsonin arkistosta varsin runsaasti. Kts. erityisesti kansio n:o 51, Max Jakobsonin arkisto, KA.

oli Uusi Suomi, johon hän kirjoitti nimimerkillä Suomen ulkopoliitikasta hyvinkin kriittisiä kolumneja, toimien faktisesti samaan aikaan ulkoministeriön ja Uuden Suomen palkkalistoilla Lauri Ahon ja Eero Petäjäniemen päätoimittajajaksilla.⁶⁰⁸

Kolmantena vaikutuskanavana, tai pikemminkin selkänöjana, Jakobsonilla oli kontaktit läntisiin poliittisiin piireihin, sekä tiedustelupalveluihin. Kimmo Rentola on tulkinut laajaa CIA:n suomettumista käsittelevää raporttia siten, että yhtenä sen käyttämistä lähteistä oli Jakobson.⁶⁰⁹ Tätä tukee myös Jakobsonin henkilökohtaisen ystävän Yhdysvaltojen YK-lähettiläs Arthur Goldbergin salasähke ulkoministeri Dean Ruskille vuoden 1967 Israelin ja Egyptin välisen kuuden päivän sodan aikana, jossa Jakobson esittää Suomen Neuvostoliiton- ja Egyptin-lähettiläiden antamia tietoja tilanteesta, sekä ”Suomen” kantoja ja omia arvelujaan Egyptin ja Neuvostoliiton mahdollisista seuraavista liikkeistä. Sähkeeseen on merkitty Jakobsonin nimen perään sulkuihin hänet luottamukselliseksi lähteeksi (Finland-protect source).⁶¹⁰ KGB:n Viktor Vladimirov totesikin saunassa DDR:n edustajille maaliskuussa 1971 Jakobsonin olevan ”amerikkalaisten agentti”.⁶¹¹ Tällä oli vaikutusta Jakobsonin pyrkiessä samaan aikaan YK:n pääsihteeriksi, sillä erityisesti KGB:n taholta annettiin DDR:n lisäksi myös Yhdysvaltoihin sekä Isoon-Britanniaan jo varsin varhain viestiä siitä, että Neuvostoliitto kaataisi Jakobsonin, vaikka julkisesti pidättydyttiin antamasta arvioita tai todettiin arabivaltioiden vastustavan juutalaista Jakobsonia.⁶¹²

⁶⁰⁸ Max Jakobson Lauri Aholle 13.1.1955, 22.12.1955, 19.2.1954, ”syyskuu” 1955; Lauri Aho Max Jakobsonille 1.3.1954, 29.3.1954, 16.12.1955. Kotelo 35, Max Jakobsonin arkisto, KA. Eero Petäjäniemi Max Jakobsonille 1.2.1957, 23.4.1957, 23.3.1957, 27.12.1957; Max Jakobson Eero Petäjäniemelle 17.3.1957. Kirjeenvaihto (1936–1972), Eero Petäjäniemen arkisto, KA.

⁶⁰⁹ Rentola 2012, 7–8; Rentola 2009, 163 ja erityisesti tähän liittyvä nootti n:o 668, s. 292. Kyseinen raportti: ”Finlandization” in action: Helsinki’s Experience with Moscow, CIA Intelligence Report, elokuu 1972, no. 0059/72. CIA’s Freedom of Information Act Electronical Reading Room.

⁶¹⁰ New Yorkista Washingtoniin 14.6.1967, USUN5722. Top Secret/Nodis--Arab-Israeli Crisis: Chron. including the UN actions and other countries positions, June 11-30, 1967, Folder: 100998-011-0680, Pro Quest History Vault.

⁶¹¹ Rentola 2005, 389. Keskustelu käytiin saunassa, kuten käy ilmi nootista n:o 38, 500–501. Keskustelu liittyi käynnissä olleeseen YK:n pääsihteerivaaliin, jota Jakobson ei tulisi Vladimirovin mukaan voittamaan.

⁶¹² Esim. CIA Central Intelligence Bulletin no. 040, 27.4.1971. CIA’s Freedom of Information Act Electronical Reading Room; Moskovasta Washingtoniin 14.5.1971, MOSCOW 3201, Finnish UN SYG Campaign. USSR political and foreign relations, April 1, 1971-May 31, 1971, including 24th CPSU Congress, and Strategic Arms Limitation Talks, Folder: 009248-010-0619, Pro Quest History Vault; kts. luku ”Ulkopoliittinen päätöksenteko kylmän sodan loppupuoliskolla”.

Neljäntenä kanavana Jakobsonilla oli suora yhteys Kekkoseen, jolle Jakobson ehdotti ja perusteli ulkopoliittisia toimintalinjoja.⁶¹³

Suomessa Jakobsonin toiminta ei jäänyt pimentoon, vaan hänen toimintansa sekä Kekkosen puolesta että häntä vastaan oli varsin hyvin tiedossa.⁶¹⁴ Maalaisliiton piirissä kuitenkin arveltiin, että Jakobsonin pääsisi aina teollisuuden palvelukseen, vaikka saisikin potkut ulkoministeriöstä ja näin ollen hänen selustansa oli turvattu.⁶¹⁵ Jakobson sai itsenäisen toimintansa takia paljon sekä vastustajia että kannattajia Suomen poliittisissa piireissä.⁶¹⁶ Kekkosen varsin ambivalenttia suhdetta Jakobsoniin kuvaa hyvin hänen päiväkirjaansa vuonna 1965 kirjoittama huomio: ”Se mies on aika kettu. Ja lahjakas kuin harva.”⁶¹⁷

Ulkoministeriön ”everstijuntan” toiminta näkyi ennen kaikkea YK:ssa, jossa Suomi harjoitti aktiivista politiikkaa läpi 1960-luvun. Rauhanturvaamisen kehittä-

⁶¹³ Erityisesti Juhani Suomi on arvostellut teoksissaan Max Jakobsonin toimintaa, jota hän pitää liian länsimielisenä ja epäluotettavana tai kaksinaamaisena Kekkosta kohtaan. Kriittikissä saattaa olla perää, mutta Suomen tulkintoja tuntuu vaivaavan tässä asiassa tarkoitushakuisuus. Esimerkiksi Suomi toteaa käsitellessään Kekkosen ja ulkoministeriön suhdetta, että Ruotsin Suomen-suurlähettiläs Ingemar Hägglöf kertoi raportissaan joulukuussa 1965, miten ulkoministeriön virkamiesjohto tilasi ”vaivihkaa” Ruotsin hallituspiireistä sopivia lausuntoja Kekkosen hillitsemiseksi todeten seuraavaksi luetettavuusongelman personoituvan Jakobsoniin (kts. Suomi 1994, 228). Tässä ei kuitenkaan ole perää ainakaan Suomen käyttämän lähteen valossa. Ulkoministeriöstä pyydettiin todella lausuntoa, mutta ei niinkään Kekkosen hillitsemiseksi, vaan Norjassa, Ruotsissa ja Suomessa olevan Pohjoismaisen puolustusliittoa koskevien huhujen kumoamiseksi, jotka ärsyttivät Kekkosta. Hägglöf toteaa Kekkosen puheessaan nuoren polven ulkopoliittisessa yhdistyksessä vieläpä viitanneen tähän Juhani Suomen mukaan ”vaivihkaan” tilattuun kannanottoon. Tässä kohtaa puhetaan Kekkosen toteaaakin, että ”hypoteettinen keskustelu” puolustusliitosta oli tyrehtynyt sen jälkeen, kun asia oli kumottu (ilmeisesti virallisesti Ruotsin taholta). Kts. Ingemar Hägglöf Torsten Nilssonille 6.12.1965, Kekkosen senaste nordisk utspel. HP 1 Af 273, Politik: allmänt Finland, Utrikesdepartementets 1920 års dossiersystem 1920–1974, Utrikesdepartementet med föregångare, Riksarkivet. Kts. myös Suomen tulkinta YK:n 19. artiklan kysymyksessä (luku 12 ”Idän ja lännen puristuksissa”) ja Suomen kirja-arvostelu Jakobsonin kirjasta *Tilinpäätös* (2001) (Juhani Suomen arvostelu Max Jakobsonin kirjasta ”pelon ja toivon aika”. Ulkoministeriön verkkosivut. <https://um.fi/uutiset/-/asset_publisher/GRSnUwaHDPv5/content/juhani-suomen-arvostelu-max-jakobsonin-kirjasta-pelon-ja-toivon-aika-> [luettu 19.2.2020].

⁶¹⁴ Kekkosen tiesi tai sai selville Jakobsonin käyttämät nimimerkit ja arveli myös Jakobsonin antavan UM:n salaisia raportteja Hetemäellä. Kts. Kekkosen pvk. 26.5.1963, 4.1.1965.

⁶¹⁵ Muistiinpano lounastuksesta 8.1.1965 (Loikkanen/Autio), Jouko Loikkanen 8.1.1965 (”kirjan” sivut 96 a ja 96 b). I Virolaisen hallitus, Jouko Loikkasen kokoelma, TPA.

⁶¹⁶ Tämä sama kahtiajakaisuus on säilynyt myös historiankirjoituksessa vrt. esim. Jukka Tarkka ja Juhani Suomi. Jakobson on kuitenkin omalla tuotannollaan pystynyt vaikuttamaan paljon siihen, miten hänet ja hänen toimintansa nykyään nähdään.

⁶¹⁷ Kekkosen pvk. 10.2.1965.

minen oli tapahtunut Jakobsonin ja Enckellin aloitteesta ja seuraava vaihe Suomen aktiivisessa YK-politiikassa oli turvallisuusneuvostoon hakeutuminen, joka sitä ennen oli nähty suurvaltojen välisten ristiriitojen kenttänä, jonne ei Suomen kannattanut mennä. Jakobson perusteli Kekkoselle YK-politiikan uutta vaihetta kuusi sivuisella kirjeellä, jossa hän selitti Suomen poliittisten toimintamahdollisuuksien olleen loppuun käytetty. Panos rauhanturvaamisessa oli jo niin huomattava, ettei Jakobsonin mukaan sillä alalla olisi juuri uutta saavutettavaa. Tämä käsitys joutui 1970-luvulla kyseenalaiseksi Lähi-idän operaatioiden myötä, mutta tuki Jakobsonin turvallisuusneuvostoajatusta. Lisäksi Jakobson totesi, että aseistariisunnassa Geneven aseistariisuntakomitea esittää niin merkittävää osaa, että siihen kuulumattomat maat esittävät väistämättä sivuosaa, eikä Ruotsin lisäksi toista Pohjoismaata otettaisi siihen mukaan. Afrikka ei tarjonnut Jakobsonin mukaan uutta hedelmällistä työkenttää ja muissa kansainvälisen politiikan kysymyksissä painopiste oli siirtymässä yleiskokoukselta turvallisuusneuvostoon. Vuonna 1968 mahdollisuus Suomen ensimmäiselle turvallisuusneuvostokaudelle oli olemassa ja Jakobsonin mukaan sinne kannatti pyrkiä, sillä vaikka jäsenyys toisi mukanaan tiettyjä riskejä, niin:

”jos ei mitään uskalla, ei myöskään mitään voiteta, ja tässä tapauksessa voimme voittaa sen, että yhdellä iskulla, osoittamalla itseluottamusta, hälvettäisimme puolueettomuuspolitiikkamme kestättömyyteen yhä kohdistuvat epäilyt.”⁶¹⁸

Jakobson lainasi vielä Kekkonen omia sanoja Paasikivi-seurassa, jossa Kekkonen oli todennut Suomen YK-politiikan antavan ”aktiivista ja positiivista sisältöä puolueettomuuslinjallemme”. Kekkonen vastaus Jakobsonille oli lyhyt ja ytimekäs: ”Kantani myönteinen. Kekkonen.”⁶¹⁹ Valmistelut tehtiin New Yorkissa ja Suomi aloitti vuonna 1969 turvallisuusneuvoston vaihtuvana jäsenmaana vuoden toimikautensa. Kausi turvallisuusneuvostossa sujui hyvin, sillä käsiteltävänä oli lähinnä Afrikkaa ja Lähi-itää koskevia päätöslauselmia, joissa Suomi saattoi toimia aktiivisena. Turvallisuusneuvoston vuoden 1970 hyväksymästä viidestätoista päätöslauselmasta peräti yksitoista olikin Suomen esittämiä.⁶²⁰ Samalla Suomi ja Jakobson profiloituivat myös rauhanturvaamisessa, sillä Jakobson esitti säännöllisiä pääsihteerin johdolla ja suljettujen ovien takana tapahtuvia turvallisuusneuvoston jäsenten ministeritason

⁶¹⁸ Max Jakobson Urho Kekkoselle, (päiväämätön kirje) helmikuu 1968. Vuosikirja 1968, UKA.

⁶¹⁹ *ibid.*

⁶²⁰ Soikkanen 2008, 200–201. Ainoa tahra Suomen maineeseen oli pidättäytyminen Al Asqan moskeijan polttamista koskevasta päätöslauselmasta, joka tuomitsi Israelin. Arabimaat pettyivät Suomen ja Jakobsonin menettelyyn eikä Kekkonenkaan ollut mielissään. Kts. Soikkanen 2008, 158.

tapaamisia rauhanturvatoiminnan tehostamiseksi. Ehdotus otettiin Yhdysvaltojen ulkoministeriössä positiivisesti vastaan, eikä se sotinut myöskään Neuvostoliiton kantaa vastaan, sillä Suomi oli muotoillut ehdotuksensa Neuvostoliiton oman aloitteen pohjalta. Ensimmäinen tapaaminen, jossa käsiteltiin kansainvälistä tilannetta ja YK:n kykyä rauhan ja turvallisuuden ylläpitämiseksi, pidettiin lokakuussa 1970.⁶²¹

Positiivisesta kehityksestä huolimatta rauhanturvaamisen tehostamiselle löytyi myös arvovaltaisia vastustajia. Yhdysvalloissa Kissinger ei suhtautunut rauhanturvaamisen tehostamiseen erityisen innokkaasti, vaikka myöhemmin käytti rauhanturvaamista hyväkseen erityisesti Lähi-idässä. Tässä mielessä Yhdysvaltojen ohjailussa oleva rauhanturvaaminen sopi paremmin hänen ajatteluunsa kuin itsenäinen ja tehokas YK. Neuvostoliittossa puolestaan tehokas rauhanturvaaminen, erityisesti jos se ei olisi turvallisuusneuvoston tiukassa kontrollissa, herätti jatkuvaa vastustusta.⁶²² Neuvostoliiton YK-lähettiläs Jakov Malik tenttasikin Jakobsonin käsityksiä rauhanturvaamisesta Jakobsonin tunnustellessa huhtikuussa 1971 idän mielipidettä hänen pääsihteerihdokkuudelleen. Vielä tässä vaiheessa Jakobson arvioi Neuvostoliiton kenties asettavan hänen kannatukselleen ehtoja, mutta uskoi optimistisesti kannatuksen olevan saavutettavissa. Jakobsonin mukaan Malik piti hänen Helsingin Sanomille antamasta maltillisesta haastattelusta, jossa Jakobson peräänkuulutti nimenomaan suurvaltojen ja turvallisuusneuvoston roolia YK:n toiminnan tehostamisessa.⁶²³

Suomalainen YK:n pääsihteerin oli Suomen aktiivisen YK-politiikan viimeinen suuri tavoite turvallisuusneuvostokauden jälkeen. Suomalaisen pääsihteerin uskottiin nostavan myös Suomen puolueettomuuden arvostuksen uudelle tasolle. Rauhanturvaaminen toimi tässä puolueettomuuspolitiikan luomisessa pohjana, jonka päälle uudet aloitteet rakennettiin. Se oli ollut Suomen aktiivisen YK-politiikan airut ja Kyprokselta alkanut jatkuva toiminta huomioitiin positiivisesti erityisesti lännessä, jossa Suomen ulkopoliittikkaa muuten herätti jatkuvia epäilyjä.⁶²⁴

⁶²¹ FRUS, United Nations, 1969–1972, Volume V, 218–224.

⁶²² Kts. luku ”Painopiste Lähi-itään” kappale ”Siinain operaation tausta” ja ”Kiista kokonpanosta ja mandaatista”.

⁶²³ Max Jakobson Urho Kekkoselle 16.4.1971. 1/57, UKA; HS 28.2.1971.

⁶²⁴ Esim. Exchange of remarks between the President and Urho Kekkonen, President of Republic of Finland [Ford Speech or Statement], 3.8.1976. White House Press Releases (Ford Administration), 1974–1977, Collection GRF-0248, NARA; Memorandum for the President, Your Meeting with Finnish President Kekkonen, Henry Kissinger 24.7.1970. Folder: 103974-003-0675, ProQuest History Vault; Finnish Foreign Policy in the 1970’s, 6.8.1970. USA maa-arvio Suomi v. 1970, UKK & USA 1970, Pekka Visurin kokoelma, TPA. kts. myös luku ”Ulkopoliittinen päätöksenteko kylmän sodan loppupuoliskolla” kappale ”Monenkeskisten ja kahdenvälisten suhteiden eroavaisuus”.

Suomen ulkopoliittikan ruuhkavuodet

1970-luvun alkupuolella Suomen uusi aktiivisuus sai yhä enemmän huomiota ja myös arvostusta osakseen erityisesti Yhdysvalloissa ja tämä samalla mahdollista Suomen aktiivisen politiikan jatkumisen. Aktiivisuuden kannalta oli keskeistä, että sekä idässä että lännessä nähtäisiin Suomen toiminta positiivisessa valossa, eikä omille tavoitteille vastakkaisena. Näin ollen Suomi ei saanut näyttäytyä Yhdysvalloissa pelkältä Neuvostoliiton asianhoitajana, vaikka erityisesti Etyk oli nimenomaan Neuvostoliiton alun perin ajama aloite, johon Suomi tarttui. Rauhanturvaimisen ja laajemman YK-politiikan avulla luotu itsenäisen ulkopoliittikan kuva edesauttoi tätä kehitystä, mutta ratkaisevaa sen suhteen oli Suomen ulkopoliittikkaa johtaneen Kekkonen kuvan täydellinen muuttuminen Yhdysvalloissa.

Suomen puolueeton välittäjän rooli idän ja lännen välisissä neuvotteluissa ei ollut mitenkään itsestään selvää vielä 1960-luvun lopulla. SALT-delegaation (Strategic Arms Limitation Talk) johtajan Gerard Smithin pohtiessa kesäkuussa 1969 parasta neuvottelupaikkaa Yhdysvaltojen ja Neuvostoliiton strategisten aseiden rajoittamisneuvotteluille, oli Helsinki hänen listassaan neljännellä sijalla edellään Washingtonin ja Moskovan kesken jaetut kaksiosaiset neuvottelut sekä Wien ja Geneve. Helsingin hyvinä puolina Smith näki erityisesti sen syrjäisen sijainnin, jonka takia median ja YK:n Genevessä sijaitseva aseistariisuntakomitea eivät aiheuttaisi ylimääräistä painetta neuvotteluille. Helsingistä Neuvostoliiton delegaation olisi myös mahdollista pitää tiivistä yhteyttä Moskovaan. Helsingissä oli kuitenkin Yhdysvaltojen delegaation kannalta muita vaihtoehtoja heikommat tilat, ja Helsinki ei Smithin mukaan ollut myöskään yhtä puolueeton kuin Geneve tai Wien.⁶²⁵ Yhdysvaltojen lähetystö ennätti jo kohteliaasti kiittää Helsingin tarjoamista neuvottelupaikaksi samalla, kun Hyväriselle todettiin neuvottelujen kuitenkin alkavan todennäköisesti joko Wienissä tai Genevessä.⁶²⁶ Helsingissä neuvottelut kuitenkin käynnistyivät marraskuussa 1969, sillä Neuvostoliitto toivoi näistä vaihtoehtoista nimenomaan Helsinkiä. Nixonin, Kissingerin ja Neuvostoliiton lähettiläs Anatoli Dobrynin välisissä neuvotteluissa lokakuussa Washingtonissa Dobrynin esitti Helsinkiä neuvottelupaikaksi. Nixonin kysyessä mistä syystä Neuvostoliitto toivoi Helsinkiä, sillä hän suosi mieluummin Wieniä, vastasi Dobrynin Helsingin valikoituneen mieluisimmaksi paikaksi maiden ulkoministerien aiemmassa tapaamisessa esitetyistä vaihtoehtoista, mutta ei pitänyt paikan vaihtamista myöskään suurena ongelmana. Nixon oli kyllä pyytänyt ulkoministeri William Rogersia painottamaan Helsingissä pidetyn kokouksen Yhdysvalloille tuottamia ongelmia, mutta Dobrynin kertoman mukaan

⁶²⁵ Memorandum for the Secretary, Place for SALT, Gerard Smith 20.6.1969. Nuclear History II, 1969–1976, DNSA.

⁶²⁶ Helsingistä Washingtoniin 12.7.1969, Helsinki as site for SALT talks. Folder: 101076-004-0547, ProQuest History Vault.

Rogers oli eri vaihtoehtojen punnitsemisen sijaan tyytynyt vain manaamaan Helsingin hemmettiin: “to hell with ’Sinki’”.⁶²⁷ Neuvottelujen aloituspaikaksi jäi näin ollen Helsinki.

Kekkosen tehdessä kesällä 1970 valtiovierailun Yhdysvaltoihin näkyi taustamuistioissa kuitenkin jo aiempaa selvästi myötämielisempi suhtautuminen Suomeen ja Kekkosen politiikkaan. Jos vielä vuonna 1960 – jo ennen noottikriisiä ja Kekkosesta levinneitä agenttiväitteitä – Yhdysvaltojen kansallinen turvallisuusneuvosto (NSC) kuvaili Kekkosen olevan vakuuttunut Neuvostoliiton saavuttamasta valta-asemasta kylmässä sodassa ja ajavan Neuvostoliiton suuntaan suurempia myönnytyksiä kuin useimmat muista suomalaisista, niin kymmenen vuotta myöhemmin Kissinger ja Rogers kehuivat Suomen pysyneen aidosti puolueettomana Ruotsin ottaessa erityisesti Vietnamin sodan takia vahvan Yhdysvaltojen vastaisen asenteen.⁶²⁸ Suomi oli tässä asiassa puolueeton, kun taas Ruotsin puolueettomuus sai lainausmerkit ympärilleen sen valitessa emotionaalisesti puolensa.⁶²⁹

Kekkosen tehdessä ensimmäisen valtiovierailunsa Yhdysvaltoihin vuonna 1961, todettiin taustamuistiossa hieman turhamaisen ja liiankin itsevarman Kekkosen ohjanneen Suomea yhä lisääntyvään neuvostomyönteiseen politiikkaan pitääkseen itsensä ja maalaisliiton vallassa.⁶³⁰ Toisen valtiovierailun alla vuonna 1970 oli ääni vaihtunut kellossa ja William Rogers totesi Kekkosen vastustaneen vasemmistosta kumpuavaa sisäpoliittista painetta harjoittaa aktiivista ja lännelle vihamielistä puolueettomuutta. Ruotsin johto oli antanut vasemmistolle periksi, Kekkosen ei.⁶³¹ Myös Kekkosen idänsuhteiden ainoiksi motiiveiksi mainittiin nyt Suomen itsenäisyyden ja puolueettomuuden säilyttäminen. Neuvostoliitolla oli edelleen 1970-luvun alussa suuri vaikutus Suomeen ja Suomen liikkumatila oli hyvin rajallinen, mutta Kissingerin mukaan Suomi oli Neuvostoliiton painetta helpottaakseen asemoinut itsensä mahdollisuuksien mukaan pohjoismaiden, lännen ja maailmanjärjestöjen kylkeen. Tässä mielessä Suomi oli jo vuosia lähettänyt rauhanturvaajia erityisesti Suezille ja Kyprokselle. Kissingerin mukaan suomalaiset uskoivat, että maailman

⁶²⁷ FRUS, SALT I, 1969–1972, Volume XXXII, 139.

⁶²⁸ Vrt. U.S. Policy toward Finland, Nation Security Council 30.12.1960 (NSC 6024), Folder: 002953-003-0816, ProQuest History Vault & Memorandum for the President, Secretary Rogers Proposes State Visit by Finnish President Kekkonen, Henry Kissinger 22.4.1970; Memorandum for the President, State Visit of President Kekkonen of Finland, William Rogers 20.4.1970, Folder: 103974-003-0675, ProQuest History Vault.

⁶²⁹ Memorandum for the President, Secretary Rogers Proposes State Visit by Finnish President Kekkonen, Henry Kissinger 22.4.1970, Folder: 103974-003-0675, ProQuest History Vault.

⁶³⁰ Memorandum for the President, Visit of President Kekkonen, Arthur Schlesinger, jr. 13.10.1961, Folder: 009227-005-0455, ProQuest History Vault.

⁶³¹ Memorandum for the President, State Visit of President Kekkonen of Finland, William Rogers 20.4.1970, Folder: 103974-003-0675, ProQuest History Vault.

silmien alla tehtyjen palvelusten avulla maailma tajuaisi myös Suomen itsenäisyyden arvon.⁶³² Tehtaankadulla puolestaan Suomen ja Yhdysvaltojen suhteiden parantuminen ja Yhdysvaltojen suurlähetystö positiivinen asenne aiheutti jo epäilyjä Suomen lännettymisestä.⁶³³

Nixon, Kissinger tai Rogers eivät asettuneet myöskään poikkiteloin Brežnevin ja Gromykon ehdottaessa maaliskuussa 1972 Etykin pitopaikaksi Helsinkiä.⁶³⁴ Tämä oli viimeistään merkki Yhdysvaltojen aiempaa ymmärtäväisemmästä suhtautumisesta Suomeen. Yhdysvalloissa ymmärrettiin Euroopan turvallisuuskokousaloitteen lähteneen Neuvostoliitosta, joka tarvitsi sen eteenpäin ajamiseksi Suomea puolueettoman välittäjän asemaan. Samalla Yhdysvalloissa kuitenkin ymmärrettiin Suomen tarttuneen aloitteeseen ennen kaikkea korostaakseen omaa aktiivista puolueettomuuttaan idässä, eikä vain toimiakseen Neuvostoliiton ulkopoliittikan tahdottomana edistäjänä. Neuvostoliitto tarvitsi puolueetonta maata ajaakseen omaa agendaansa ja Suomi riittävän tärkeää aloitetta ajaakseen sen siivellä omaa puolueettomuuttaan.⁶³⁵ Suomi ei missään nimessä ajanut tahdottomasti Neuvostoliiton aloitteita ja Etyk-ky-symyksessä Suomen linja oli Kissingerin mukaan lähempänä Yhdysvaltoja kuin eräiden Yhdysvaltojen omien Nato-liittolaisten.⁶³⁶

CIA:n syksyn 1972 raportin ”*Finlandization*” in action mukaan Suomi pelasi ristiriitaisia tavoitteita onnistuneesti. Suomen keskeinen rooli Etykiä koottaessa oli ensisijaisen tärkeää Suomen EEC-jäsenyysneuvotteluiden kannalta, jonka Kekkonen toivoi menevät läpi Etykin siivellä – Moskova ei vastustaisi Suomen jäsenyyttä niin kauan kuin Suomi puolueettomana maana olisi Etyk-prosessin keskiössä. Samaan aikaan kuitenkin Suomen Neuvostoliitolle myönnytyksenä ajama kahden Saksan politiikka oli vaarassa heikentää Suomen puolueettomuuden kuvaa lännessä, joka saattaisi aiheuttaa lännen vastustuksen Helsingistä Etykin pitopaikkana kaataen samalla koko Suomen ylläpitämän kuvion. CIA:ssa katsottiin tuoreeltaan riskipelin kannattaneen, sillä länsi ei ollut asettunut vastustamaan Suomen roolia Etykissä. CIA:ssa ymmärrettiin Suomen aktiivisen puolueettomuuspolitiikan ja erilaisten aloitteiden tavoitteena olleen Suomen oman aseman parantamisen. Vaikka Suomi otti aloitteita Neuvostoliitosta ja teki sinne myönnytyksiä, se ei ollut tahdoton pelinappula. Suomen uutta aktiivisuutta ja ennen kaikkea tietynlaista riippumattomuutta osoitti CIA:n

⁶³² Memorandum for the President, Your Meeting with Finnish President Kekkonen, Henry Kissinger 24.7.1970. Folder: 103974-003-0675, ProQuest History Vault.

⁶³³ Urho Kekkosen pvk. 9.12.1970.

⁶³⁴ FRUS, European Security, Volume XXXIX, 285–294.

⁶³⁵ “Finlandization” in action: Helsinki’s Experience with Moscow, CIA Intelligence Report, elokuu 1972, no. 0059/72, s. 67–68, 94–107. CIA’s Freedom of Information Act Electronical Reading Room.

⁶³⁶ Memorandum for the President, Your Meeting with Finnish President Kekkonen, Henry Kissinger 24.7.1970. Folder: 103974-003-0675, ProQuest History Vault.

mukaan myös pyrkimys saada Max Jakobson YK:n pääsihteeriksi.⁶³⁷ Tavoite kaatui Neuvostoliiton vetoon turvallisuusneuvostossa, mutta samalla se osoitti lännelle Suomen itsenäisyyttä. Suomi ajoi loppuun saakka Neuvostoliitolle epämieluisia ehdokasta, eikä lähtenyt sitä kesken kaiken vaihtamaan. Suomen ja Max Jakobsonin kampanja ei siis kenties epäonnistunut aivan täysin, vaikka lopullinen tavoite jäi saavuttamatta.

Suomalaisen rauhanturvaamisen, ja ylipäätään ulkopolitiikan teon, kannalta kenties merkittävin lyhyen aikavälin seuraus Jakobsonin tappiosta oli ”everstijuntan” siirtyminen sivuun uusien tekijöiden ottaessa heidän paikkansa. Risto Hyvärinen, jota oli spekuloitu Suomen uudeksi YK-edustajaksi, kärsi pääsihteerivaalin jälkeen vakavasta sairauskohtauksesta ja siirtyi Jugoslaviaan lähettilääksi. Ilkka Pastinen, jolle oli lupailtu poliittisen osaston päällikön paikkaa, siirtyi YK:n palvelukseen, ja Max Jakobson, joka toivoi joko valtiosihteerin tai suurlähettilään paikkaa Lontoossa, lähetettiin Tukholmaan.⁶³⁸ Jakobson valitti Päiviö Hetemäelle ulkoministeriön politisoituneen, vaikka tuskin sitä epäpoliittiseksi oli voinut aiemminkaan sanoa. Jakobson syytti tästä ”politisoitumisesta” Kekkosta, joka syrjäyttämällä ”everstijuntan” oli samalla aloittanut virkamiesten poliittiset leimaamiset. Tästä syystä Suomi pelasi Etykiä ”amatöörijoukkueella ammattilaisia vastaan. Parhaat voimamme ovat karanteenissa – Hyvärinen ja Pastinen.”⁶³⁹ Samalla kun suomalaisen rauhanturvaamisen kehittymiseen eniten vaikuttaneet virkamiehet siirtyivät muihin tehtäviin, niin erityisesti puolustusministeriö sai valmiusjoukon perustamisen myötä enemmän vastuuta rauhanturvaamisen suunnittelusta.

Jakobsonia itsenään alkoi varsin nopeasti kismittämään suurlähettilään työ Tukholmassa ja hän valitteli Päiviö Hetemäelle, miten on ”työlästä edustaa ulkomailla politiikkaa, johon ei itse usko.” Jakobson totesikin jo tammikuussa 1973 hakevansa aktiivisesti uutta työpaikkaa.⁶⁴⁰ Hetemäen suunnittelema ja tarjoama perusteilla olleen elinkeinoelämän valtuuskunnan (EVA) johtajan pesti vaikutti Jakobsonin mielestä yhä houkuttelevammalta vaihtoehdolta. Tätä houkuttelevuutta lisäsi entisestään Kekkosen ilmoitus jättäytymisestä pois presidentin tehtävistä, mistä syystä vuonna 1978 tulisi olemaan Suomen tulevaisuuden kannalta poikkeuksellisen tärkeät presidentinvaalit. Koko järjestelmä pitäisi uusia, sillä ”Kekkosen systeemi ilman

⁶³⁷ “Finlandization” in action: Helsinki’s Experience with Moscow, CIA Intelligence Report, elokuu 1972, no. 0059/72, s. 67–68, 94–107. CIA’s Freedom of Information Act Electronic Reading Room.

⁶³⁸ Soikkanen 2008, 309–311.

⁶³⁹ Max Jakobson Päiviö Hetemäelle 15.1.1973. Suurlähettiläs Tukholmassa (1972–1974), Max Jakobsonin arkisto, KA.

⁶⁴⁰ *ibid.*

Kekkonen neroutta olisi tuhoon tuomittu”, totesi Jakobson ja suunnitteli porvarillista yhteistyötä vaaleissa.⁶⁴¹

Alkuvuodesta 1974 Jakobson kirjoitti Hetemäelle olevansa kiinnostunut johtamaan uutta eturyhmää, mutta valitteli samalla kansainvälisten tehtävien puutetta ja kysyi voisiko Hetemäki täydentää tältä osin tehtäväkenttää.⁶⁴² Ulkopolitiikka ei jäänytkaan vieraaksi myöskään uudessa tehtävässä, vaan aktiivisuus jatkui jopa siinä määrin, että Jaakko Hallama valitteli Kekkoselle ”EVA:n pidoista”, joissa ”tohtori-kopla” valmensi ulkoministeriön diplomaatteja ja ulkoministeriäkin.⁶⁴³ Myös YK:ssa ”everstijunta” palasi pikkuhiljaa aseisiin 1970-luvulla. Aarno Karhilon (1972–1977) jälkeen Suomen edustajina YK:ssa olivat Ilkka Pastinen (1977–1983) ja Keijo Korhonen (1983–1988), joten Suomen YK-politiikassa oli huomattavaa jatkuvuutta koko kylmän sodan ajan. Kekkonen, jonka ilmoitus poisjättäytymisestä muodostui ankaksi, varmisti Hallaman varoituksen saattelemana,⁶⁴⁴ ettei Pastinen kerännyt enää ympärilleen samanlaista voimaryhmittymää kuin Jakobson ja puuttui suoraan joihinkin YK-lähetystön nimityksiin. Kekkonen oli nimittäin järkyttynyt kuullessaan miten kovaa ja miten itsenäisesti pääsihteeripeliä olikaan New Yorkissa pelattu.⁶⁴⁵

⁶⁴¹ Max Jakobson Päiviö Hetemäelle 25.10.1973. Suurlähettiläs Tukholmassa (1972–1974), Max Jakobsonin arkisto, KA.

⁶⁴² Max Jakobson Päiviö Hetemäelle 2.1.1974. Suurlähettiläs Tukholmassa (1972–1974), Max Jakobsonin arkisto, KA.

⁶⁴³ Jaakko Hallama Urho Kekkoselle 9.11.1976, 23.11.1976. Henkilökohtaiset, salaiset asiakirjat 1976, UKA.

⁶⁴⁴ *ibid.*

⁶⁴⁵ Soikkanen 2008, 309–310, 466–467.

IV Sitoutumisen vuodet 1973–1990

15 Ulkopoliittinen päätöksenteko kylmän sodan loppupuoliskolla

Neuvostoliitossa suosittiin fysiologian ja ihmisen käyttäytymisen tutkijana Ivan Pavlovia, joka tunnetaan lähinnä koiristaan. Psykoanalyysin ja sosiologian kaltaiset oppianeet eivät olleet virallisessa suosiossa, koska ne eivät soveltuneet kuuliaisien neuvostoihmisten luomiseen niiden monitahoisen ihmiskäsityksensä takia. Sisäisesti ristiriitainen ihminen ei voisi olla hyvä neuvostokansalainen, jonka luomiseksi piti vain yhteiskunta ja elämän aineelliset olosuhteet muokata oikeiksi ja ihminen ehdollistuisi ristiriidattomaksi kokonaisuudeksi ympäröivän yhteiskunnan kanssa.¹ Samankaltainen ehdollistamisen ja ehdottomuuden käyttäytymismalli toimi myös ulkopoliitikassa. Neuvostoliitolla oli Suomessa ehdottomat viholliset ja ystävät, joista jälkimmäiseen ehdollistaminen puri. Vihollisista saattoi tulla ystäviä, mutta ei ilman myönnytyksiä.² Keppiä ja porkkanaa tarjoamalla saatiin Suomessa tuloksia aikaan, kun taas puolueettomuutta, läntisyyttä ja itsemääräämisoikeutta tarkasti vaalineet toimijat saivat jopa äärioikeiston leiman.³ Max Jakobson oli Neuvostoliiton kannalta kenties huonoin mahdollinen suomalainen ehdokas YK:n pääsihteerikilpaan, varsinkin kun ottaa huomioon vielä Jakobsonin juutalaisuuden ja Neuvostoliitossa kukkineen antisemitismin.⁴

Lauri Koho kiinnitti huomionsa näihin samoihin asioihin, pohtiessaan tiedustelupäällikkö Raimo Heiskaselle Jakobsonin tappion syitä ja seurauksia. Koho pohti, oliko Suomessa oltu liiankin aktiivisia ja totesi, että kenties tappio ei ollutkaan niin paha asia kuin aluksi tuntui, sillä voitto olisi tuonut mukanaan pääsihteerin käsittelemien vaikeiden kansainvälispoliittisten tilanteiden heijastumia myös Suomeen. Koho pyrki myös selvittämään Neuvostoliiton veton syytä ja

¹ Gessen 2018, 32–35.

² kts. esim. Neuvostoliiton johdon suhteesta Väinö Tanneriin Majander 1998, 322–352; Majander 2004, 18–20.

³ Kts. esim. Keski-Rauska 2015, 419–425; Aaltola 2016, 57–64.

⁴ Antisemitismistä Neuvostoliitossa kts. esim. Gessen 2018, 21–22, 61–62, 157–158; Werth 2000, 275–282.

päätyi selittämään sitä ennen kaikkea Jakobsonin juutalaisuudella, joka olisi itsessään voinut olla vielä ylitettävissä, mutta Jakobsonin vanhempia pidettiin YK:ssa ja erityisesti Neuvostoliiton leirissä sionisteina. Samaan aikaan Izvestijassa oli artikkeli, jossa sionismia verrattiin fasismiin. Asiaa ei helpottanut Kohon mukaan lehtien kirjoittelu Jakobsonin isoisästä Venäjän emigranttina.⁵

Ulkoministeriöstä tappiota selitettiin Neuvostoliiton pyrkimyksellä lisätä turvallisuusneuvoston roolia yli pääsihteerin, jolloin Jakobson oli liian aktiivinen, sekä Neuvostoliiton muuttuneella suhtautumisella Suomen puolueettomuuteen.⁶ Merkkejä Neuvostoliiton suhtautumisen muutoksesta olikin ollut ilmassa jo 1960-luvun lopulta lähtien.⁷ Kekkonen katsoi vähintään Suomen ulkopoliitiikan kannalta olleen kuitenkin parasta, että syy löytyi nimenomaan Jakobsonin persoonasta eikä Suomen ulkopoliitiikan linjasta tai idänsuhteiden muutoksesta.⁸

YK:n sihteeristössä U Thantin henkilökohtaisena avustajana toiminut KGB:n tiedustelu-upseeri Viktor Lessiovski totesikin Koholle samana päivänä, kun Waldheim nimitettiin pääsihteeriksi, käyneensä kesällä Helsingissä ja antaneensa ”elefantin töräyksen” vahvuisen vihjeen Jakobsonin vaihtamisesta toiseen ehdokkaaseen. Lessiovskin mukaan toinen ehdokas olisi saanut Neuvostoliiton tuen, mutta Suomessa ei hänen mukaansa välitetty vihjeestä, vaan New Yorkissa suomalaiset sen sijaan protestoivat Neuvostoliiton edustustolle pyrkimyksistä vaikuttaa Suomen valintaan.⁹ KGB:n toimijat olivatkin aktiivisia Jakobsonin kannattajia myös Helsingissä. Albert Akulov totesi Jakobsonin käyttävän Suomea hyväkseen oman karriäärinsä luomisessa, Vladimir Stepanov totesi Kremlin olevan Jakobsonia vastaan ja myös Kekkonen pyrkimys Viktor Vladimirovin kautta saada neuvostojohdon tuen päättyi vastustavaan kantaan Jakobsonin amerikkalaisyhteyksien takia, joista Vladimirov myös DDR:n edustajille kertoi.¹⁰ Aktiivisuudella oli

⁵ Lauri Koho Raimo Heiskaselle 30.1.1972. Kotelo 25, Raimo Heiskasen arkisto, KA. Kohon mukaan hänen pääsihteerivaalista keräämänsä aineisto kehittyi lopulta niin ”vaaralliseksi”, että ei voinut kertoa siitä muuten kuin ”henkilökohtaisesti” tavatessaan Heiskasen seuraavan kerran kasvokkain. Kts. Lauri Koho Raimo Heiskaselle 21.2.1972. Kotelo 5, Raimo Heiskasen arkisto, KA.

⁶ Soikkanen 2008, 308–309.

⁷ Kts. esim. P.M. Neuvostoliiton Suomen-politiikka, Risto Hyvärinen 18.11.1969. Eri asiakokonaisuudet (1959–1970), Ahti Karjalaisen arkisto, KA.

⁸ Soikkanen 2008, 309.

⁹ Muistiinpano 22.1271 klo 19.10, Lauri Koho. Liitteenä kirjeessä Lauri Koho Raimo Heiskaselle 30.1.1972. Kotelo 25, Raimo Heiskasen arkisto, KA. Muistiinpanoissa neuvostoliittolainen sihteeristön virkamies on merkitty vain nimikirjaimilla VL, mutta nimenomaan Viktor Lessikovski kävi Helsingissä ja kehotti Jakobsonia luopumaan ehdokkuudestaan. Kts. Soikkanen 2008, 304. Lessikovskin yhteys KGB:hen selvisi myös jo varsin varhain. Kts. Barron 1981, 26 (1. painos vuodelta 1974).

¹⁰ Soikkanen 2008, 295, 304.

vastapuolensa, eikä se ollut aina miellyttävä Suomen asemassa olleen valtion kannalta. Koho lainasikin professori Matti Kuusen sanoja, siitä mitä oli isänmaallisuus YYA-Suomessa. ”Me olemme hiljaa, mutta sisimmässämme pidämme arvot järjestyksessä. Se on vähemmän puhumisessa, laulamisessa, rumpujen pärinässä tai lipussa kuin harmaassa kestävyudessa, kaiken uhallakin viitsimisessä, sitkeässä päättäväisyydessä.”¹¹

Suomessa Pavlovin koiria alkoi kuitenkin 1970-luvun mittaan olla entistä enemmän, kun yhä laajentunut kulissien takainen vaikuttaminen koetteli muun muassa Ralph Enckellin vaalimaa itsenäistä päätöksentekoa, eli niin kutsuttua ”leikkikehää”, jossa ei antauduttu minkäänlaisiin etukäteiskonsultaatioihin Neuvostoliiton kanssa ulkopolitiikan saralla, vaan itse asetettiin oman toiminnan rajat. Kenties juuri pääsihteerivaalin opetuksia olikin, että tästä luovuttiin myös YK-politiikan saralla 1970-luvulle tultaessa.

Kekkosen linja ja Suomen puolustuspolitiikka

Max Jakobsonia on välillä kutsuttu Suomen Kissingeriksi. Nimitys tulee lähinnä heidän saman tyyppisen taustavaikuttajan asemansa ansiosta, mutta poliittiselta tyyliltään vielä osuvampi rinnastus olisi Kissingerin ja Kekkosen välillä.¹² Kissinger ymmärsi Kekkosen tekemään politiikkaa paremmin kuin aiemmat Yhdysvaltojen hallinnot. Salaiset takaportin suhteet, valtiomiestaidon korostaminen, vallan hamuaminen ja *realpolitik*-ajattelu muistuttivat itse asiassa yllättävän paljon Suomen ja Kekkosen ajan ulkopolitiikkaa. Yhdysvaltojen ulkopoliittisen muutoksen myötä Kekkosen ei ollut ainoastaan henkilö, jonka kanssa oli olosuhteiden pakosta asioitava, vaan Kissinger saattoi, kenties jopa hieman ihailevasti, todeta Kekkosen olevan ”helvetinmoinen jätkä”.¹³ Tässä asiassa oli tultu pitkälle 1960-luvun alun epäilyksen alaisena olleesta Kekkosesta, jonka vaihtamista lännelle suotuisampaan henkilöön toivottiin.

¹¹ Lauri Koho Raimo Heiskaselle 30.1.1972. Kotelo 25, Raimo Heiskasen arkisto, KA.

¹² Ulkoministeri Erkki Tuomioja käytti tätä vertausta puheessaan Max Jakobsonin muistotilaisuudessa Säätytalolla vuonna 2013. Erityisesti Tuomiojan lausumana vertaus niinkin ristiriitaiseen henkilöön kuin Henry Kissinger on mielenkiintoinen. Samaa vertausta käytettiin vuonna 1981 ilmestyneessä ja paljon kohua aiheuttaneessa kirjassa Tamminiemen pesänjakajat, mutta siinä nimityksen sai osakseen Keijo Korhonen. Kts. ”Erkki Tuomioja: Max Jakobson oli Suomen Kissinger”, HS 15.3.2013 <<https://www.hs.fi/politiikka/art-2000002620547.html>> [luettu 20.10.2020]; *Tamminiemen pesänjakajat* 1981, 87.

¹³ Kissingerin kommentti Frederick Dentin mainittua tapaamisestaan Kekkosen kanssa: ”He is a hell of a guy”. Muistio puhelinkeskustelusta Frederick Dent - Henry Kissinger, 17.3.1976. The Kissinger telephone conversations: A verbatim record of U.S. diplomacy, 1969-1977, DNSA.

Tällä oli myös epäsuorana seurauksena se, että kun aiemmin Yhdysvaltojen oli pitänyt hakea Suomesta länsimielisiä yhteistyökumppaneita niin puolustusvoimien kahdenvälisistä yhteyksistä kuin Harvardin vaihto-ohjelman kautta, niin 1970-luvulla näiden takaportin yhteyksien tarve Kekkosen vastapoolina hyvin pitkälti hävisi. Yhteyksien ylläpidon toimintalogiikka muuttui ja vaikka Suomessa puolueettomuuspolitiikkaa ajaneet virkamiehet, Max Jakobson etunenässä, jäivät taustalle ja YYA-sopimuksen rooli suhteessa puolueettomuuteen kasvoi, niin Kekkosen rooliin Suomen itsenäisyyden takaajana luotettiin entistä enemmän. Vaikka Neuvostoliitossa arvostelu Suomen puolueettomuuspolitiikkaa kohtaan kasvoi eikä puolueettomuutta sopinut enää entiseen malliin korostaa, niin tästä huolimatta Suomi ei ollut enää samanlaisessa vaarassa tipahtaa Neuvostoliiton syliin kuin vielä 1950- ja 1960-luvulla. Suomen turvallisuuspoliittinen asema oli vakaampi kuin ennen ja Suomi kesti aiempaa paremmin idän painostuksen. Kriisin sietokyky, tai muodikkaammin resilienssi, oli kasvanut.

Ulkopolitiikan teon tavan lisäksi toinen yhteinen tekijä Kekkosen ja Kissingerin välillä löytyy heidän harjoittamansa politiikan heikkouksista. Kekkosen pitäessä liian kauan liian montaa lankaa käsissään, tapahtui väistämättä lipsahduksia. Yhden ihmisen voimavarat eivät riittäneet kaikkialle. Samalla tapaa myös Kissingeriä on syytetty liian monien asioiden haalimisesta itselleen, jolloin samalla vähemmän tärkeitä asioita tuli hoidettua vähän sinne päin. Suuressa strategiassa, eli liennytyksessä, Kiinan suhteissa ja Lähi-idän rauhanneuvotteluissa tuli Yhdysvalloille voittoja, mutta samalla erityisesti muualla Lähi-idässä syntyi uusia ongelmien alkuja, jotka myöhemmin kirjaimellisesti räjähtivät silmille.¹⁴

Kekkosen suuren voiton, Helsingin vuoden 1975 Euroopan turvallisuus- ja yhteistyökonferenssin, vastapainoksi syntyi yhä enemmän tahattomia tai tahallisia ylilyöntejä ja ajan poliittiset kulissit eivät kestäneet päivänvaloa. Kekkosen vallan perustana ollut henkilökohtainen suhde Neuvostoliiton johtoon ja sen seurauksena saavuttama lähes yksinvaltainen asema toi mukanaan valitettavia piirteitä ”kotiryssäjärjestelmiseen”, jossa luotetut neuvostoliittolaiset valmensivat suomalaisia vaikuttajia, sekä suomettumisepäilyineen, jossa puolestaan itäisen naapurin mielipiteitä ja mielihaluja pyrittiin kilpaa ennakoimaan. Lontoon-sotilasasiamies Erik Wihtol totesi jo vuonna 1974, että oli vaikea torjua väitteitä, joissa todettiin Kekkosen pyrkivän turhaan aina Neuvostoliittoon päin, vaikka voisi joskus myös pysyä paikallaan ja antaa aloitteiden tulla Neuvostoliiton taholta. Samalla kyseltiin, etteikö Suomen olisi järkevää rajata saman henkilön presidenttikaudet kahteen, sillä vaikka Kekkonen oli kuinka virkeä, jatkuvasti muuttuva maailma vaati tuoreita ajatuksia sekä ”nuoremmat ja joustavammat aivot”. Kruununperijää ei vain

¹⁴ Judt 2009, 341–367.

ilmeisesti tahtonut löytyä.¹⁵ Jos luottamus Kekkosta kohtaa oli kasvanut Yhdysvaltain hallinnossa, niin epäilyksiä hänen politiikkaansa kohtaan esiintyi yhä edelleen esimerkiksi juuri Isonsa-Britanniassa, jossa Suomen sotilasasiamies ja myöhempi pääesikunnan tiedustelupäällikkö Pertti Nykänen joutui vuonna 1980 teemaan, ettei häntä laskettu samaan luokkaan Ruotsin, Itävallan ja Sveitsin kanssa. Suomen sotilasasiamies oli suunnilleen samassa luokassa Jugoslavian kanssa ja kun muut puolueettomat pääsivät tutustumaan mielenkiintoisiin sotilas-kohteisiin, tuli Nykäselä kutsuja lähinnä gin-tislaamoihin.¹⁶

Ison-Britannian suurlähettiläänä Suomessa 1980-luvun alkuvuosina toiminut Andrew Stuart vahvisti tämän muistelleessaan myöhemmin uraansa. Stuartin mukaan Isoon-Britanniaan luotettiin Suomen puolustusvoimissa ja valtiojohtossa, ja hänen mukaansa Iso-Britannia toimi tietynlaisena Suomen puolustuspolitiikan salaisena liittolaisena kylmän sodan aikana. Riittävästi viskiä juotuaan Lapin yöttömässä yössä, suomalaiset saattoivat jopa vaivihkaa kysellä neuvoja ja ajatuksia, joilla YYA-sopimuksen konsultaatiovaatimuksia voitaisiin mahdollisesti Neuvostoliitossa torjua. Tästä huolimatta Ison-Britannian asevoimissa vallitsi myös vastakkaisia näkemyksiä, joiden mukaan Suomi auttaisi Neuvostoliittoa mahdollisen sodan syttyessä Pohjolassa. Stuartin mukaan erityisesti kylmän sodan alkua hallinnut ajattelutapa puolueettomuudesta hieman moraalittomana rintamakarkuruutena vaikutti edelleen jossain määrin Naton piirissä.¹⁷ Euroopassa olevien Natojoukkojen komentaja amerikkalainen Bernard Rogers epäili tähän tyylin tammi-kuussa 1983 Helsingin Sanomille antamassaan haastattelussa puolustaisiko Suomi todella aluettaan tilanteessa, jossa Neuvostoliitto hyökkäisi Pohjolaan.¹⁸ Stuart totesi itse nähneensä puheiden taakse – puhuttiin mahdollisesta uhasta lännestä, vaikka puolustus asetettiin itään.¹⁹

Tästä sanojen ja tekojen ristiriidasta, jossa varsinaiset teot tai tarkoitukset olivat vain osittain johdettavissa käytetyistä sanoista, käytti eräs brittidiplomaatti nimeä ”finlandology” muunnoksena tutummasta sanasta ”sovietology” tai ”kremlinology”.²⁰ Tärkeää ei ollut vain se mitä suomalaiset sanoivat, vaan myös millä äänensävyllä se sanottiin ja miten se suhtautui aiemmin sanottuun. Tässä mielessä

¹⁵ Erik Wihtol Raimo Heiskaselle 21.10.1974. Kotelo 5, Raimo Heiskasen arkisto, KA.

¹⁶ Pertti Nykänen ehdotti, joskaan ei aivan tosissaan, että seuraavan kerran kun Natoasiamiehet menivät Suomessa seuraamaan jotain mielenkiintoista, niin Ison-Britannian sotilasasiamies ”lähetetäisiin tutustumaan esim Marimekkojen valmistukseen tai rappioalkoholistien kuntouttamiseen Lepakkoluolassa.”

¹⁷ Andrew Stuartin haastattelu 10.9.2002 (haastattelijana Jimmy Jamieson). BDOHP. HS 4.1.1985.

¹⁸ Andrew Stuartin haastattelu 10.9.2002 (haastattelijana Jimmy Jamieson). BDOHP.

²⁰ President Koivisto’s address to the United Nations General Assembly, P. G. Harborne 5.10.1983. Finland and the United Nations, FCO 33/6828, TNA.

sotilastiedustelun suhde Britannian salaisen palvelun kanssa oli täysin eri tasolla, johtuen kenties juuri tiedustelun salaisesta ja sitä kautta suuremmasta luonteesta, ja esimerkiksi SIS:n päällikkö Maurice Oldfield kiitteli eläköityessään tehtävästään vuonna 1978 Suomen sotilastiedustelun päällikkö Raimo Heiskasta palvelujen välisestä vakiintuneesta yhteistyöstä kumpaaakin maata kohtaavien vaarojen patoamiseksi. Oldfieldin mukaan yhteistyö ei jäänyt vain tiedustelupalvelujen väliseksi ja vakuutti brittien tekevän kaikkensa Suomen auttamiseksi.²¹ Kuitenkin Kekkonen viimeiset presidenttikaudet, jolloin hän eristäytyi yhä enemmän vanhojen kavereiden, lähipiirin ja entisten ulkoministeriön avustajien kuihtuessa ympäriltä tai katkaistua välinsä, heijastuivat Suomen yhä pahemmin umpeen urautuvassa ulkopoliittikan tekemisessä.²²

Kekkonen laati kenties pitkän matkan uuvuttamana ja ilman poliittisia avustajia jo vuonna 1965 päivällispuheen, jossa varomattomasti totesi: ”me voimme ylläpitää puolueettomuuttamme ainoastaan sillä edellytyksellä, että rauhantila säilyy Euroopassa.” Suomessa erityisesti ulkoministeriössä oltiin kauhuissaan määritelmästä, jossa Suomen puolueettomuus koskisikin vain rauhan aikaa, ja lause herätti kohua myös ulkomailla.²³ Samalla tavoin vapaassa illanvietoissa, metsästyretkillä tai saunassa oli jatkuvana vaarana, että tuli lupailtuja liikoja tai puhuttua ohi suunsa. Näin kävi vuonna 1975, kun Puolustusvoimain komentaja Lauri Sutela sai Moskovan-sotilasasiamieheltä kuulla Suomen ja Neuvostoliiton puolustusvoimien yhteistyön tiivistämiseen ja selvittämiseen tähänneen protokollalaitteen olevan jo valmisteluvaiheessa Neuvostoliiton puolustusministeriössä. Neuvostoliitossa asiaan suhtauduttiin innolla ja erityisesti suurlähettiläs Stepanov

²¹ Maurice Oldfield Raimo Heiskaselle 16.1.1978. Kotelo 6, Raimo Heiskasen arkisto, KA. Maurice Oldfield käyttää kirjeessään Suomen ja Ison-Britannian tiedustelupalvelujen välisestä yhteistyöstä termiä ”liaison”, joka merkitykseltään on satunnaista yhteistyötä (cooperation) vakiintuneempi. Termistä kts. esim. Svendsen 2015; Svendsen 2009; Agrell 2006.

²² Raimo Heiskasen tietojen mukaan Kekkonen eristäytymisestä oltiin niin huolissaan, että presidentille olisi haluttu perustaa uusi taustaryhmä neuvonantajiksi poliittisiin kysymyksiin. Kesällä 1980 järjestetyssä kokouksessa asiaa käsiteltiin, mutta presidentin kansliapäällikkö Juhani Sipponen oli vastustanut asiaa ja se oli rauennut. Muita kokoukseen osallistujia oli Heiskasen tietojen mukaan ainakin entinen presidentin kansliapäällikkö, maaherra ja myöhempi EVA:n toimitusjohtaja Kauko Sipponen ja Kulutusosuuskuntien keskusliiton toimitusjohtaja ja kansanedustaja Niilo Hämäläinen. Raimo Heiskasen muistiinpanot 13.9.1981. Kotelo 25, Raimo Heiskasen arkisto, KA.

²³ Soikkanen 2003, 261; Jakobson 1983, 18–21. Lainaus Soikkasen kirjasta.

ajoi asiaa aktiivisesti Suomeen päin.²⁴ Aloite kuvaa osuvasti Suomeen 1970-luvulla kehittyneen henkilöityneen ulko- ja turvallisuuspolitiikan ja takaportin kontaktien, eli niin kutsutun ”kotiryssäjärjestelmän”, vaaroja sekä Puolustusvoimien ja puolustuspolitiikan erovaisuutta moniin muihin politiikan lohkoihin verrattuna. Puolustusvoimat laitto viimeiseen saakka vastaan Neuvostoliiton yhteistyöehdotuksille, kun monella muulla politiikan alalla yhteistyö tiivistyi.

Stepanov oli kuuleman mukaan sopinut protokolla-asiasta Suomen presidentin ja Puolustusvoimain komentajan kanssa aiemmin metsästysretkellä. Sutelan todetessa Kekkoselle, ettei hän tiennyt metsästysretkellä käydyistä keskusteluista mitään, kun ei ollut mukana, sai Sutela lyhyen vastauksen: ”Et”.²⁵ Vapaamuotoinen keskustelu oli käyty Kekkosen ja Stepanovin välillä yleisesikunnan päällikkö Viktor Georgijevitš Kulikovin vieraillessa Suomessa, ja Kekkonen oli myöntynyt jonkinlaiseen ympäröyreeän sotilaallisen yhteistoiminnan edelleen kehittämiseen. Kekkosen mukaan oli kuitenkin käsittämätöntä, että hänen sanomisistaan oli vedetty tämän kaltaisia johtopäätöksiä.²⁶ Sutela oli jo kertaalleen torjunut Stepanovin ehdotuksen YYA-sopimuksen soveltamista koskevien neuvottelujen aloittamisesta, Stepanovin esittäessä sitä saunomisen ja illanvieton lomassa Sutelalle.²⁷ Raimo Heiskasen mukaan yhteistyöehdotusten pysähtyttyä jälleen kerran Puolustusvoimissa keväällä 1975, oli Stepanov siirtynyt korkeammalle portaalle lähes tyyen suoraan Kekkosta.²⁸ Sutelan saadessa tietää aloitteesta pelkäsi hän, että

²⁴ PM Perjantaina 12.12.1975..., Lauri Sutela (päiväämätön konsepti) joulukuu 1975. Kotelo 29, Raimo Heiskasen arkisto, KA. Alkuperäinen paperi on Heiskasen arkistossa, mutta sama käsin kirjoitettu konsepti löytyy kopiona myös Sutelan arkistosta ja myöhemmin koneella puhtaaksi kirjoitettu versio sekä Heiskasen että Sutelan arkistosta. kts. NL:n yritys Protokollan aikaansaamiseksi asevoimien välillä, Lauri Sutela (päiväämätön). Puheet, artikkelit ja muistiinpanot, kotelo 1, Lauri Sutelan arkisto, KA.

²⁵ PM Käynti tasavallan Presidentin luona Tamminiemessä 14.12.1975 klo 14.35–14.50. Lauri Sutela (päiväämätön liite). Kotelo 29, Raimo Heiskasen arkisto, KA. kts. myös Lauri Sutelan päiväkirjamuistiinpanot 19.12.1975. Muistiinpanot presidentin esittelyistä, kotelo 1, Lauri Sutelan arkisto, KA.

²⁶ ibid.

²⁷ PM Olin 28.5.1974 kutsuttuna..., Lauri Sutela 29.5.1974. Kotelo 29, Raimo Heiskasen arkisto, KA. Huom. Sutelan käsin kirjoittama huomautus s. 2 marginaalissa. Sutela ei kertonut pääesikunnan tiedusteluosastolle salaisista keskusteluistaan Neuvostoliittolaisten kanssa, kunnes vasta jäätyään pois vakituisesta palvelusta 1983, jolloin hän ilmeisesti antoi muistiinpanonsa Raimo Heiskaselle. Kts. myös Kenraali Lauri Sutelan haastattelu 05.04.2002 klo 10.00 – n. 13.00 (haastattelijana kerm Yrjö Viitasaari aiheena ”Suomen sotilastiedustelu 1944–1974). Puheet, artikkelit ja muistiinpanot, kotelo 1, Lauri Sutelan arkisto, KA.

²⁸ PM protokolla – formula-asiasta, Raimo Heiskanen 29.12.1975. Kotelo 29, Raimo Heiskasen arkisto, KA.

protokolla työnnettäisiin Suomelle valmiina käteen, joten se tuli keskeyttää ennen suurempia vahinkoja. Sutelan tehtäväksi jäi Kekkonen valtuutuksella aloitteen pysäyttämisen samalla tapaa kuin vuosien 1972 ja 1978 samantyylisten aloitteiden ja tässä Sutela myös onnistui Stepanovin jouduttua lopulta perääntymään todettuaan ensin kuitenkin Kekkonen olleen asian suhteen myönteinen.²⁹ Sutela päätteli, että juuri tämä keskustelu oli ilmeisesti käyty Teijon hirvenmetsästysmatkalla Stepanovin ja Kulikovin kanssa.³⁰

Kekkonen ei kahta kertaa langennut samaan ansaan ja kun vuonna 1978 marsalkka Ustinov ja Stepanov paasasivat Kultarannassa sotilasalan laahaavan muuten hyvin kehittyneiden suhteiden jäljessä, keskeytti muuten varsin vaitonainen Kekkonen keskustelun kutsumalla vieraat ensin pariin otteeseen saunaan, jossa ”oli sen verran löylyä, ettei siellä juuri puhe luistanut, tokko ajatuskaan”, ja lopuksi vielä syömään.³¹ Tälläkin kertaa yhteistyöaloitteet jäivät kuitenkin leijumaan ilmaan, eikä niistä varsinaisesti kieltäydytty, vaikka Sutela itse antoi arvoa Kekkonen taitavalle väistämistaktikalle.³² Vielä illallispöydässä marsalkka Ustinov oli todennut, että suunnitelman allekirjoittaminen Sutelan tulevan lomamatkan aikana tulisi olemaan tärkeä tapahtuma.³³ Ennen lomamatkalle lähtöään presidentin esittelyssä Kekkonen totesi, ettei yhteisiä sotaharjoituksia tulisi järjestelmään, mutta ei toisaalta pitänyt jonkinlaista esikuntatyöskentelyä vaarallisena. Vanhan tiedustelumiehen vainu heräsi ja Sutela jäi pohtimaan, kuka oli puhunut Kekkoselle esikuntatyöskentelystä. ”Ne eivät ole ennen kuuluneet ukon sanavarastoon” pohti Sutela. Kekkonen evästyksenä Sutelan lomamatkalle oli, ettei tämä heti panisi vastaan, vaan malttaisi kuunnella, ja kehotti vielä kertaalleen lukemaan YYA-sopimuksen tekstin.³⁴

²⁹ PM Perjantaina 12.12.1975..., Lauri Sutela (päiväämätön konsepti) joulukuu 1975. Kotelo 29, Raimo Heiskasen arkisto, KA.

³⁰ Sutelan muistiinpanot Presidentin esittelyistä 19.12.1975. Muistiinpanot presidentin esittelyistä, kotelo 1, Lauri Sutelan arkisto, KA.

³¹ PM NL:n marsalkka Ustinovin virallinen vierailu Suomessa 10-14.7.1978 ja yhteiset sotaharjoitukset, (päiväämätön) Lauri Sutela. Lauri Sutelan muistiinpanot

³² P.M. Keskusteluista Kultarannassa Neuvostoliiton marsalkka Ustinoville järjestetyn sauna- ja illallistilaisuuden aikana 12.7.1978. Kotelo 29, Raimo Heiskasen arkisto, KA.

³³ *ibid.*

³⁴ NL:n marsalkka Ustinovin virallinen vierailu Suomessa 10 - 14.7.1978 ja yhteiset sotaharjoitukset, Lauri Sutela (päiväämätön, mutta laadittu omien muistiinpanojen pohjalta sen jälkeen, kun Sutela siirtyi eläkkeelle 1983, sillä allekirjoituksena ”ev:ssä Lauri Sutela”) Kotelo 29, Raimo Heiskasen arkisto, KA. vrt. Sutelan muistiinpanot Presidentin esittelyistä 13.9.1978. Muistiinpanot presidentin esittelyistä, kotelo 1, Lauri Sutelan arkisto, KA.

Sutela sai kokea avoinna olevan tilanteen nahoissaan suunnatessaan Neuvostoliittoon syyskuussa 1978. Sutela eristettiin ensin Moskovassa muusta matkaseurueesta yöpymään kylmään autiotaloon, jossa ei ollut sähköä eikä vettä, mutta sänky ja vuodevaatteet olivat kosteat. Horkassa nukutun yön jälkeen Sutela istutettiin Ustinovin ja neljän muun marsalkan kanssa keskustelemaan ”yhteisesti kiinnostavista asioista” valokuvaajien ottaessa samaan aikaan kuvia seurueesta. Sutela ei kuitenkaan antautunut keskusteluihin peläten niitä käytettävän häntä vastaan, jos hän myöhemmin kieltäisi käydyt ”neuvottelut”.³⁵ Tilannetta ei varsinaisesti edesauttanut Kekkonen Sutelalle antama kirje, jonka hän luovutti eteenpäin Ustinoville. Kirjeessä Kekkonen totesi, että Sutelan epävirallinen vierailu tulisi olemaan ”tärkeä rengas maittemme puolustusvoimien välisessä kanssakäymisessä.”³⁶ Sutelan jatkaessa seurueineen matkaansa Mustalle merelle oli lopullisena keinona käytetty niin kutsuttua ”hunaja-ansaa”, joka sekään ei toiminut Sutelan jättäessä ylimääräisten tippojen pelossa juomansa koskematta illallisella, jonne hänet oli ohjattu yhdessä englantia puhuvan nuoren ja kauniin naisen kanssa.³⁷ YYA-sopimusneuvotteluja sen enempää kuin yhteisiä sotaharjoituksia ei näin ollen saatu kovista yrityksistä huolimatta käyntiin, mutta monella muulla sektorilla yhteistyö Suomen ja Neuvostoliiton välillä tiivistyi.

Leikkikehän murtuminen YK:ssa

Suomen jossain määrin vakiintunut turvallisuuspoliittinen asema ei näkynyt Suomen ulko- ja turvallisuuspoliittisen keskustelun monimuotoistumisena, vaan ennemminkin sen supistumisena entisestään. Sen sijaan, että ulkopolitiikan kehittyminen maailman mukana olisi nähty positiivisena asiana, ulkopolitiikan muuttamisesta tuli kirosana, jonka avulla lyötiin vastustajia. Julkisessa sanassa suurimpia syntejä, jonka 1970-luvun poliitikko Suomessa saattoi tehdä, oli Kekkonen ulkopolitiikan kritisointi tai vastustaminen. Todellinen tai kuviteltu työ Suomen ulkopolitiikan muuttamiseksi esitettiin myyräntyönä koko Suomea vastaan.³⁸

Myös Suomen YK-politiikassa Enckellin vaalima itsenäinen linja murtui pikkuhiljaa 1960- ja 1970-lukujen aikana. Toimiessaan Suomen YK-politiikan parissa 1950- ja 1960-luvuilla Enckell kirosi turhan ystävälliset sanamuodot

³⁵ Rautkallio 2008, 357–359; Suominen 2012, 347.

³⁶ Urho Kekkonen D. F. Ustinoville 18.9.1978. Matti Lukkarin teoksen 'Lauri Sutela Puolustusvoimain komentaja' käsikirjoitusta koskevat asiakirjat, kotelo 2, Lauri Sutelan arkisto, KA.

³⁷ Rautkallio 2008, 357–359; Suominen 2012, 347.

³⁸ Kekkonen myyttinen maan isän imago oli myös tarkkaan harkitun propagandistisen työn tulosta. Kts. Lounasmeri & Kortti 2018.

yhteisistä tavoitteista Neuvostoliiton edustajille, jolloin vastapuolelle saattoi tulla käsitys jonkinlaisesta yhteistyötä tai jopa kannanottojen koordinoinnista.³⁹ Tätä Neuvostoliitto teki Itä-Euroopan maiden kanssa, ei Suomen. Kommunistiset valtiot olivat nimittäin järjestäneet vuodesta 1957 lähtien vuosittaisen konferenssin ennen yleiskokouksen alkua, jossa sovittiin yhteisistä linjauksista ja taktiikoista.⁴⁰

Neuvostoliiton edustajat Suomessa ja New Yorkissa esittivät välillä myös Suomen ulkoministeriölle toiveitaan yleiskokouksen äänestyskäyttäytymisen suhteen, kuten vuoden 1964 YK:n rahoituskriisin aikaan, mutta Suomi vahti erityisesti uutena YK:n jäsenvaltiona 1950-luvulla, mustasukkaisesti muodollisen päätöksenteon rajoja. Erityisesti Ralph Enckell kunnostautui Suomen oman ”leikki-kehän” vaalimisessa. Suomi tekee omat päätöksensä ilman etukäteiskonsultaatioita ja kantaa niiden seuraukset.⁴¹ Enckellin mukaan ulkoministeri Törngren oli sortunut turhaan hermostuneisuuteen ennen Suomen ensimmäisen YK-yleiskokouksen alkua Smolnassa sanoessaan Neuvostoliiton suurlähettiläs Viktor Lebedeville toivomuksen valtuuskuntien välille kehittyvästä ”hedelmällisestä yhteistoiminnasta”. Törngrenin toistaessa toiveen ”ystävällisestä yhteistoiminnasta” ennen lähtöään New Yorkiin ei Lebedev enää voinut Enckellin mukaan käsittää tätä muuna kuin yhteistoimintapyyntönä, missä mielessä Lebedev sitten myös vieraili pääministeri Fagerholmin luona aiheuttaen Suomen YK-politiikalle lisäpainetta.⁴² Valtuuskunnan tuli kuitenkin osoittaa itsenäistä linjaa ja tässä Enckellin mukaan se oli myös onnistunut. Suomi ei kulkenut kenenkään talutusnuorassa, joskaan se ei myöskään ollut erityisen merkittävä toimija YK:n päämajassa.⁴³

YK-politiikan aktivoiminen mursi kuitenkin tämän perusasetelman. Ilkka Pastinen selitti Keijo Korhoselle vuonna 1979 tapaansa konsultoida Neuvostoliittoa etukäteen Suomen ja Pohjoismaiden aloitteista, sillä Neuvostoliiton edustusto ei halunnut tulla yllätetyksi. Pastisen mukaan tähän perustui myös Suomen hyvä

³⁹ Ralph Enckell Leo Tuomisille 29.11.1956. Kb 29, UMA.

⁴⁰ Gaiduk 2012, 238–241. Aloite konferenssin koolle kutsumiseksi oli tullut Itä-Euroopan valtioiden taholta ennen vuoden 1956 yleiskokousta, jossa uusien YK:n jäsenmaiden myötä myös kommunistisen blokin määrä kasvoi. Tätä ennen koordinointi oli tapahtunut kahdenvälisesti joko ulkoministeriöiden tai YK-delegaatioiden välityksellä.

⁴¹ Apunen 2015, 51; Apunen 2005, 73–74; Kekkosen pvk. 12–13.9.1958.

⁴² Ralph Enckell Leo Tuomisille 29.11.1956. Kb 29, UMA. Lainaukset Ralph Enckelliltä. Ne ovat Enckellin kirjeessä lainaukseksi merkittyjä Ralf Törngrenin sanomisia Viktor Lebedeville. Moskova ei yleensä antanut suoranaisia käskyjä, mutta odotti kuitenkin kuuliaisuutta ja yhteistyötä, joten satelliittimaat katsoivat paremmaksi olla hyvin perillä Moskovan kannasta. Ensimmäinen tällainen kokous järjestettiin kesällä 1957 ja sinne oli kutsuttu myös Kiina, Mongolia, Pohjois-Vietnam ja Pohjois-Korea, jotka eivät olleet YK:n jäseniä, mutta pääsivät tätä kautta esittämään näkemyksiään.

⁴³ *ibid.*

yhteistyö Neuvostoliiton kanssa YK:ssa.⁴⁴ Tämän tapaista järjestelyä Vladimirov oli yrittänyt saada aikaan jo vuonna 1958 – aikana, jolloin Suomen itsenäinen linja aiheutti epäilyjä Suomen länsiliikumasta YK:ssa. Tällöin Vladimirov oli ehdottanut Karjalaiselle yhteistoimintaa, jossa häntä ennakolta informoitaisiin Suomen suhtautumisesta suuriin kysymyksiin YK:ssa. Karjalainen ilmoitti etukäteiskonsultaation ajatuksesta Kekkoselle, joka näki sen yhteyden ja synkronoinnin SKP:n kesän 1958 eduskuntavaaleissa saavuttaman vaalivoiton huumassa, puolueen 40-vuotisjuhlissa, annettuihin lausuntoihin Suomen YK-politiikan muuttamisesta ”passiivisen politiikan harjoittajasta aktiiviseksi, selvästi sosialismin leirin kannalle asennoituvaksi YK:n jäseneksi.”⁴⁵ SKP sai sillä kertaa jäädä suurimman puolueen asemasta huolimatta oppositioon ”yöpakkashallituksen” muodostuttua maalaisliiton, SDP:n ja kokoomuksen varaan, eikä YK-politiikan etukäteiskoordinointiinakaan mitä ilmeisemmin sillä erää lähdetty. Kuitenkin 1970-luvun lopulla ”Viktor” ja Keijo Korhonen jo luontevasti Saariselän matkalla hiihdon lomassa keskustelivat Suomen YK-politiikan tulevasta linjauksista ja strategiasta suomalaisen Richard Müllerin saamiseksi aseistariisuntakonferenssin puheenjohtajaksi. Keskustelujen jälkeen Korhonen ehdotti Pastiselle Vladimirovin antamien ohjeiden täytäntöönpanoa sellaisinaan.⁴⁶

Suomi ei tästä huolimatta alistunut pelkäksi Neuvostoliiton juoksupojaksi, vaan ennemminkin nämä etukäteistunnustelut heijastelivat tietynlaista Suomen oman ulkopoliittisen itseluottamuksen kasvua ja lännen lisääntynyttä ymmärrystä sen tavoitteista. Suomen YK-politiikka oli 1960-luvulta lähtien aktiivista, muttei kuitenkaan sosialismin leiriin asennoitunutta, kuten kommunistien piirissä oli 1950-luvulla haaveiltu. TASS:in Helsingin toimiston päällikkönä 1980-luvulla toiminut Aleksandr Gorbunov muistelee, miten Suomen YK-valtuuskunta otettiin sekä diplomaattikunnan että KGB-upseerien käsittelyyn aina ennen yleiskokouksen alkamista. Suomi saattoi hänen mukaansa vähäpätöisissä kysymyksissä äänestää niin kuin tahtoi ja osoittaa näin puolueettomuutta, mutta globaaleissa kysymyksissä Suomen tuli äänestää Neuvostoliiton tahdon mukaisesti. Tämä ei kuitenkaan aina onnistunut. Tehtaankadulla kirottiin Gorbunovin mukaan vielä 1980-luvulla Suomen arvaamatonta äänestyskäyttäytymistä ja erityisesti ulkoministerinä ollutta Pär Stenbäckkiä, jonka alaisuudessa Suomi muun muassa pidättäytyi äänestyksessä ydinaseiden ensikäytön kieltävästä päätöslauselmasta.⁴⁷

⁴⁴ Ilkka Pastinen Keijo Korhoselle 26.1.1979. Kb 30, UMA.

⁴⁵ Rentola 1997, 463. Lainaus on Kimmo Rentolalta, joka viittaa sen lähteenä: Supon tiedostuslehtinen 7/58, 6.8.1958, Supo Tied. 3.

⁴⁶ Keijo Korhonen Ilkka Pastiselle 15.5.1979. Kb 30, UMA.

⁴⁷ Gorbunov 1992, 109–112.

Samalla tapaa Juri Derjabin muisteli Suomen Kuvalehdelle vuonna 1996, että Suomi ajoi hyvin taitavasti monenkeskisissä ympyröissä omaa puolueettomuuttaan. Tämä aiheutti Moskovassa dilemman: kahdenvälisesti lisääntyneitä puolueettomuutta pidettiin ongelmana, kun taas YK:ssa ja Etykissä Suomi ajoi puolueettomana myös Neuvostoliitolle tärkeitä asioita eteenpäin.⁴⁸ Aktiivisuus YK:ssa edellytti jonkinasteista koordinoitua ja ennen kaikkea tarkkaa etukäteistunnusteluja. Aloitteet, joilla ei ollut läpimenon mahdollisuuksia, kannatti ennemmin jättää pöytälaatikkoon kuin viedä eteenpäin jommankumman suurvallan kaadettavaksi. Jakobsonin pääsihteerivaalin kampanja oli hyvä muistutus tästä. Jos Suomen tarkoituksena oli saada YK:ssa jotain aikaa, oli koordinoitua välttämätöntä ja se tapahtui yhtä lailla idän kuin lännen suurvaltojen kanssa. Neuvostoliiton suuntaan koordinoitua tapahtui ainakin osittain Suomen merkittävimmän KGB-toimijan kautta.

Suomen noudattama taktiikka tuotti myös tuloksia. Vuoden 1978 Yhdysvaltojen YK-edustuston arvoissa Suomen ja erityisesti Ilkka Pastisen toiminta sai suorastaan ylistäviä arvioita. Vaikka jotkut edustajat pitivät Pastista hieman karkeana, oli hän Yhdysvaltojen lähetystön mukaan tehokas ja ennen kaikkea hyödyllinen Yhdysvaltojen kannalta. Samalla tapaa Suomen edustusto oli pienuudesta huolimatta hyvin organisoitu, ja vaikka Suomi Neuvostoliitolle herkissä kysymyksissä joutui välillä sivuun pohjoismaisesta viiteryhmästään, niin erityisesti aseistariisunnan ja ihmisoikeuksien saralla Suomi oli tärkeä toimija.⁴⁹

Yhdysvaltain lähetystön mukaan Suomi oli toiminut vuoden 1977–78 yleiskokouksen aikana ratkaisevassa roolissa merkittävimmissä ihmisoikeuskysymyksissä. Tämä johtui amerikkalaisten mukaan Pastisen tarmokkaasta jalkatyöstä, Suomen omaksumasta välittäjän roolista niin idän ja lännen kuin myös pohjoisen ja etelän välillä, sekä Suomen johtavasta roolista pohjoismaisen ryhmän yhtenäisyyden varmistamiseksi. Esimerkiksi Idi Amin johtaman Ugandan ihmisoikeuskysymyksessä Suomi oli amerikkalaisten mukaan toiminut lähes yksinään varmistuen pohjoismaisen ryhmän suosion, hillinnyt kommunistisen blokin pyrkimyksiä, tasoittanut lännen kärsimättömyyttä ja pessimismää, sekä pitänyt jatkuvan keskusteluyhteyden Afrikan valtioihin. Suomi oli painottanut Yhdysvalloille, että lännen roolin tulisi rajoittua tarjoukseen julkisesta keskustelusta luopumiseen ehdolla, että Afrikan valtiot tekisivät asialle jotain yksityisesti. YK ei kyennyt toimimaan asiassa ja Uganda oli itse YK:n ihmisoikeuskomission jäsen vuosina 1977–79,

⁴⁸ SK 49/1996.

⁴⁹ New Yorkista Washingtoniin 29.3.1978, sähke 1147, 1978USUNN01147, Central Foreign Policy Files, 1973-79 / Electronic Telegrams, RG 59: General Records of the Department of State, AAD.

joten Yhdysvaltojen lähetystön mukaan Suomen ajama kanta oli osoittautunut oikeaksi.⁵⁰

Suomesta oli tullut ensimmäisen reilun kahdenkymmen jäsenyysvuotensa aikana merkittävä ja aktiivinen toimija YK:ssa keräten samalla toiminnallaan suurvaltojen arvontoa. Suuri osa tästä toiminnasta oli kulissien takaista ja epävirallista. Aiempi pitäytyminen virallisiin kontakteihin erityisesti Neuvostoliiton kanssa, oli muuttunut pyrkimykseksi päästä epävirallisen välittäjän rooliin. Ilkka Pastinen on muistelmissaan kuvannut, miten suurin osa YK:n diplomatiasta tapahtui epävirallisissa tapaamisissa päämajan baareissa drinkkien ääressä. Esimerkiksi turvallisuusneuvoston kokoontuessa oli sen tekemä päätöslauselma, tai päätöslauselman kaatuminen, jo etukäteen tiedossa. Mikään osapuoli ei halunnut tulla yllätetyksi itse kokouksessa, jonka päätyttyä ”tunnelma [oli Pastisen mukaan] kuin teatterin tai urheilukilpailun loputtua.”⁵¹

YK:ssa Suomi saattoikin toimia kokoaan suuremmassa roolissa. Tätä väitettä tukee vuonna 2018 julkaistu tutkimus eri kansallisuuksien suhteellisesta osuudesta YK:n sihteeristössä. Suomella on ollut väkilukuun ja jäsenmaksuosuuteen suhteutettuna eniten paikkoja YK:n johtotehtävissä sen historian aikana, ja näin ollen suhteellisesti eniten valtaa. Toiseksi sijoittuneella Ruotsilla on ollut enemmän paikkoja kuin Suomella, mutta suhteellisesti Suomi on väkilukuunsa ja bruttokansatuotteeseensa nähden ollut länsinaapuriaan vaikutusvaltaisempi.⁵² 1970-luvun puolivälissä Suomella olikin käsissään neljä kahdestakymmenestä johtavasta maailmanjärjestön virasta ja tukku muita tärkeitä tehtäviä. Erityisesti Suomi kunnostautui rauhanturvaamisen ja aseistariisunnan aloilla. Tämä yliedustus saatoi osaltaan kääntyä lopulta myös suomalaisia vastaan, eikä esimerkiksi Richard Müller saanut enää, Vladimirovin neuvoista huolimatta, aseistariisuntaneuvotte-lujen puheenjohtajan paikkaa Risto Hyvärisen jälkeen.⁵³

Entiset YK-diplomaatit ovat muistelleet, miten Suomi 1970-luvulle tultaessa otti YK:ssa Ruotsin paikan merkittävimpanä luottamustehtäviä saaneen jäsenmaana. Tämä johtui heidän mukaansa Ruotsin ulkopoliittikan terävöitymisestä ja sen omaksumasta roolista ”maailman omatuntona”, joka ärsytti erityisesti Vietnamin sodan kanssa tuskaillutta Yhdysvaltoja.⁵⁴ Jokainen nimitys on omalaisensa prosessi eivätkä Pohjoismaat yleensä asettuneet toisiaan vastaan, mutta

⁵⁰ New Yorkista Washingtoniin 29.3.1978, sähke 1147, 1978USUNN01147, Central Foreign Policy Files, 1973-79 / Electronic Telegrams, RG 59: General Records of the Department of State, AAD.

⁵¹ Pastinen 1994, 190–196.

⁵² Novosad & Werker 2018, 13–16.

⁵³ Soikkanen 2008, 378; Hyvärinen 2000, 182.

⁵⁴ Pastinen 229–230; Hyvärinen 2000, 173–174; Jakobson 1983, 79–81, 283.

huomioissa saattaa silti olla perää. Erityisesti Richard Nixonin hallinto kiitteli Suomea nimenomaan siitä, ettei se lähtenyt Ruotsin harjoittamaan ulkopoliitiikkaan mukaan, vaan piti vaatimukset moraalisemmasta ulkopoliitiikasta kurissa ja pysyi näin ollen aidosti puolueettomana.⁵⁵ Samalla tapaa Henry Kissinger saattoi, vähintään neuvottelutaktillisista syistä, esittää Ruotsin vastustajanaan YK:ssa, kun taas Suomi pysyi neutraalina.⁵⁶ Timo Soikkanen on ulkoministeriön historiassa todennut erityisesti Ilkka Pastisen nauttineen suurvaltojen arvostusta ja tästä syystä saaneen tärkeitä luottamustehtäviä hoitaakseen maailmanjärjestössä.⁵⁷

Monenkeskisten ja kahdenvälisten suhteiden eroavaisuus

Suomen saamat kokoaan suuremmat mahdollisuudet vaikuttaa YK:ssa perustuivat nimenomaan monenkeskisen diplomatian ja kylmän sodan vastakkainasettelun luomaan mahdollisuuteen toimia puolueettomana ja aktiivisen välittäjänä, ja samaan asiaan perustui myös Suomen saama rooli rauhanturvaamisessa. Kahdenvälisissä yhteyksissä Suomi palasi takaisin kokoisekseen toimijaksi, joskin YK:ssa saatua roolia saatettiin käyttää myös näissä yhteyksissä hyväkseen, erityisesti jos Suomen ja Pohjoismaiden ajamat asiat miellyttivät vastapuolta. Tämä monenkeskisten ja kahdenvälisten suhteiden eroavaisuus näkyy hyvin Ilkka Pastisen urakehityksessä.

Pastisen viettäessä viimeisiä kuukausiaan New Yorkissa ennen siirtymistään Lontooseen suurlähettilääksi, tuli YK:ssa vielä eteen mahdollinen Israelin sulkeminen järjestön ulkopuolelle arabien ja kolmannen maailman vaatiessa Israelin YK-jäsenyydestä käytävää äänestystä sen hyökättyä Libanoniin syksyllä 1982. Tämä ei sopinut Suomenkin kannattamaan universaaliusperiaatteeseen, jossa kaikki maat tuli pitää maailmanjärjestössä neuvotteluyhteydessä huolimatta niiden teoista ja toiminnasta. Toisaalta Israelin perässä olisi ollut vaarana Yhdysvaltojen ulosmarssi ja koko maailmanjärjestön toimintakyvyn romahtaminen. Pastinen ehdotti yleiskokouksessa Suomen ja Pohjoismaiden edustajana menettelytapahdotusta, jossa päätettiin vain, ettei Israelin valtakirjakysymystä otettaisi enää esiin meneillään olevassa yleiskokouksessa ja näin vältettiin ottamasta kantaa itse asiaan eli Israelin toimintaan Libanonissa.⁵⁸ Helsingin Sanomien pääkirjoituk-

⁵⁵ Tämä näkyi erityisesti Kekkosen tehdessä valtiovierailunsa Yhdysvaltoihin 1970. Kts. myös Rentola 2005, 65.

⁵⁶ Muistio puhelinkeskustelusta Henry Kissinger – Anatoli Dobrynin, 25.10.1973. The Kissinger Telephone Conversations: A Verbatim Record of U.S. Diplomacy, 1969–1977, DNSA.

⁵⁷ Soikkanen 2008, 378.

⁵⁸ HS 28.10.1982.

nessa todettiin ylistävästi, että ”toimi oli erinomainen kruunaus suurlähettiläs Ilkka Pastisen päättymässä olevalle YK-uralle. Samalla kyvykäs ammattidiplomaatti antoi oivan oppitunnin kaikille kansainvälispoliittista ongelmakenttää harastelijamaisesti viime aikoina lähestyneille henkilöille. Suomen ja muiden Pohjoismaiden toiminta osoitti, että maailmanjärjestö tarvitsee maltillisia sovittelijoita entistä kipeämmin.”⁵⁹

Pastisen siirrettyä New Yorkista Lontooseen suurlähettilääksi vuonna 1983 otettiin hänet mielellään maassa vastaan. Ison-Britannian Suomen-suurlähettiläs Andrew Stuart totesi Pastisesta tulevan aktiivisemmän, joskin jossain määrin vähemmän herramiesmäisen, lähettilään kuin edeltäjänsä Richard Töttermann. Pastinen sopi Lontooseen ja Suomen ulkoministeriöstä vitsailtiin Stuartille, ettei kukaan enää Suomessa kykenisi ymmärtämään Pastista, jos hänen Oxfordin aksenttinsa tulisi yhtään huolitellummaksi. Samaan aikaan Pastinen omai Stuartin mukaan myös turhamaisia piirteitä ja tästä syystä hänen saattaisi olla vaikea hyväksyä Suomen mitätöntä merkitystä Ison-Britannian hallitukselle. Stuart toivoi, että Pastinen otettaisiin kuitenkin vakavasti ja häntä kohdeltaisiin vilpittömästi ja ystävällisesti, sillä se saattaisi jatkossa edesauttaa Ison-Britannian politiikkaa Suomessa.⁶⁰ YK:ssa Suomi oli ollut luonnostaan kovempi tekijä kuin kahdenvälisissä diplomaatiassa Lontoossa. Suomen vaikutusvallalla oli kuitenkin myös New Yorkissa rajansa. Suomen merkittävyys perustui sen kykyyn sovittaa ja ”kovaan jalkatyöhön”, ei sen kykyyn määritellä keskustelujen agenda. Ei edes yhdessä muiden Pohjoismaiden kanssa.

Pohjoismaiden pyrkiessä tehostamaan YK:n toimintakykyä vuoden 1983 aikana, jouduttiin Ison-Britannian ulkoministeriössä toteamaan Pohjoismaiden ja Ison-Britannian näkemysten erilaisuus monissa tärkeissä kysymyksissä.⁶¹ Ulkoministeriössä oli kuitenkin halua löytää yhteistä pohjaa keskusteluille Suomen kanssa. Lontoossa ymmärrettiin Suomen ja Pohjoismaiden antavan paljon painoarvoa YK-asioille ja vastikään virkaatekevänä presidenttinä aloittaneen Mauno Koiviston suhtautuminen YK-puheessaan uusiin keskimatkan ohjuksiin nähtiin jokseenkin maltillisena. Tätä linjaa haluttiin tukea. Suomessa oli laajoja mielenosoituksia YK:n aseistariisuntaviikon aikana ja Suomi omaa etuaan ajaakseen ajoi aseistariisuntaa ja ydinaseetonta vyöhykettä, jonka varjolla Pravda esitti Suomen liittolaisekseen asiassa, mutta Koiviston mutkikkaat sanakäänteet ja yleisasenne

⁵⁹ HS 29.10.1982, pk.

⁶⁰ A. C. Stuart A. M. Woodsille 2.7.1982. New Finnish ambassador to the U.K., FCO 33/5949, TNA.

⁶¹ M. J. L. Kirk A.S. Collinsille, 14.11.1983; A. S. Collins P. G. Harbornelle 22.10.1983. Finland and the United Nations, FCO 33/6828, TNA.

Suomessa tulkittiin kuitenkin hyvin maltillisina.⁶² Samaan aikaan Pohjoismaat olivat esittäneet YK:lle ehdotuksia järjestön tehokkuuden kasvattamiseksi, jotka erityisesti turvallisuusneuvoston reformin osalta eivät kuitenkaan miellyttäneet Isoa-Britanniaa. Yhteinen pohja ja lähestymistie löytyi kuitenkin erityisesti rauhanturvaamisesta ja sen tehostamisesta, jota sekä britit että suomalaiset toivoivat.⁶³ Rauhanturvaamisesta olikin tullut suomalaiselle diplomatialle merkittävä käyntikortti ja positiivisen Suomi-kuvan rakennuspuu, joka näkyi selvästi myös länsimaisissa arvioissa ja kuvauksissa Suomesta.

Samalla Suomen sillanrakentajan, välittäjän tai rauhanturvaajan rooli toimi yhtenä merkittävänä perusteluna Neuvostoliiton ja Suomen asevoimien välisen yhteistyön tiivistämistä tähtäävien aloitteiden torjumiseksi myös Neuvostoliitossa. Puolustusvoimissa ehdotuksia oli torjuttu yleisellä tasolla YYA-sopimuksen, Pohjolan vakauden ja Suomen kansainvälisen aseman kautta. YYA-sopimuksessa oli määräykset siitä, millä edellytyksillä sotilaalliset konsultaatiot voitiin aloittaa, vakaa Pohjola palveli rauhan asiaa ja Suomen kansainvälinen rooli kylmän sodan eturistiriitojen ulkopuolella palveli myös Neuvostoliiton etuja. Tämä kolmas perustelu, jossa korostettiin Suomen mahdollisuuksia blokkien ulkopuolisena valtiona edesauttaa kriisien rauhanomaista ratkaisua ja näin edesauttaa myös Neuvostoliiton tavoitteita, muistuttaa Ralph Enckellin esittämää Suomen YK-politiikan perusajatusta puolueettomien maiden yhteistoiminnasta ennen Suomen ensimmäistä YK-yleiskokousta 1956. Suomi ajoi omaa asemaa Neuvostoliiton kokonaisedun siivellä. Se mikä kahdenvälisesti näytti vastaan hangoittelulta, voitiin multilateraalisessa tai kylmän sodan kontekstissa esittää yhteisen hyvän ajamisena. Puolueettomuus ei enää 1970-luvun jälkeen toiminut perusteluna Neuvostoliitolle, mutta blokkien ulkopuolinen välittäjän rooli ajoi saman asian tiedustelupäällikkö Raimo Heiskasen pohtiessa vuonna 1982 Puolustusvoimien näkökohtia Neuvostoasevoimien ehdotuksiin suhteiden tiivistämisestä:

”Emme voi ryhtyä mihinkään mikä muuttaisi Suomen saavuttamaa kansainvälistä asemaa. Mahdollisuutemme toimia suurvaltojen eturistiriitojen ulko-

⁶² President Koivisto’s address to the United Nations General Assembly, P. G. Harborne 5.10.1983; Finland and the United Nations, A. S. Collins 31.10.1983; P. G. Harborne A. S. Collinsille 1.11.1983, UN disarmament week in Finland; P. G. Harborne A. S. Collinsille 3.11.1983, UN disarmament week. Finland and the United Nations, FCO 33/6828, TNA.

⁶³ M. J. L. Kirk A.S. Collinsille, 14.11.1983; A. S. Collins P. G. Harbornelle 22.10.1983. Finland and the United Nations, FCO 33/6828, TNA.

puolella on hyödyttänyt kriisien ratkaisua sekä Pohjolan rauhanomaista kehitystä. Se on myös edullinen Suomelle mutta myös Neuvostoliitolle.”⁶⁴

Suomen lähettämät Kyproksen rauhanturvajoukot herättivät positiivista huomiota ulkomailla ja erityisesti läntisessä maailmassa, mutta lopullisen suomalaisen rauhanturvaamisen, sekä myös rauhanrakentajan roolin, läpimurto ja kulta-aika alkoivat Lähi-idän toisesta operaatiosta Egyptin ja Israelin välillä jom kippur -sodan jälkeen loppuvuodesta 1973.

16 Painopiste Lähi-itään

Lauantaina 6. lokakuuta 1973 Israelin hiljentyessä viettämään juutalaisen kalenterin pyhintä päivää, sovitukselle omistettua jom kippuria, hyökkäsi Egyptin ja Syyrian armeijat kahdella rintamalla Israeliin. Sota tuli tunnetuksi sen alkamispäivän mukaan jom kippur -sotana. Lähes täydellisenä yllätyksenä alkanut hyökkäys ravisteli Lähi-idän herkkää voimatasapainoa ja koetteli suurvaltojen välisen liennytyksen kestävyyttä osoittaen samalla sen rajat. Sota strategisesti tärkeässä Lähi-Idässä asetti liennytyksen vakkalaudalle kylmän sodan logiikan vetäessä haluttomia suurvaltoja kohti keskinäistä konfliktia.⁶⁵ Liennytyksen rajat tulivat vastaan kansainvälisen järjestelmän lainalaisuuksista. Kylmän sodan järjestelmän erikoisuuksiin kuului, että omaan vaikutuspiiriin kuuluvat valtiot tai hallinnot, joita suurvallat poliittisesti, taloudellisesti ja sotilaallisesti tukivat, saattoivat omia tavoitteitaan ajaakseen pakottaa suurvallat itsellensä epäedulliseen politiikkaan, jos ne globaalistrategian kannalta nähtiin riittävän merkittävänä. Häntä heilutti koiraa eikä se auttanut, vaikka koira tämän ymmärsi.⁶⁶

Jom kippur -sodassa suurvaltojen Lähi-idän tärkeimmät liittolaiset Israel ja Egypti kävivät keskenään sotaa, joten se automaattisesti liennytyksestä huolimatta liittyi osaksi kylmän sodan asetelmaa ja sitä, miten sitä käytiin. Liennytyksen vaikutus oli nähtävissä erityisesti Euroopassa, jossa sodan uhka ja jännitys oli vähentynyt ja tilanne stabilisoitunut.⁶⁷ Kylmän sota ei kuitenkaan ollut päättynyt, vaikka

⁶⁴ Puolustusvoimien näkökohdat keskusteltaessa neuvostoasevoimien ehdotuksista, Raimo Heiskanen 23.2.1982. Kotelo 25, Raimo Heiskanen arkisto, KA.

⁶⁵ Daigle 2012, 294–331; Little 2010, 319–322, Westad 2017, 464–466; Bickerton 2009, 130–137. Englanninkielisessä tutkimuksessa tutumpi nimitys on kuitenkin ”October War”.

⁶⁶ Gaddis 2010, 12–14.

⁶⁷ Hanhimäki 2010, 198–218; Savranskaya & Taubman 2010, 146–147, 156–157.

näin saatettiin ajatella.⁶⁸ Sen painopiste oli kuitenkin siirtynyt kolmanteen maailmaan, jossa vaikutusvaltakamppailu oli vähintään yhtä kiihkeää kuin aiemminkin.⁶⁹ Niin kauan kuin suurvallat näkivät kylmän sodan nollasummapelinä, jonka päämääränä oli vaikutusvallan maksimointi ja väistäminen oli merkki heikkoudesta, ei liennytyks eikä edes suoranainen suursodan pelko poistanut sodan mahdollisuutta. Tilanteesta ulospääsyyn tarvittiin suurvaltojen välisen keskinäisen yhteisymmärryksen lisäksi ulkopuolinen taho, joka ylikansallisena ja puolueettomana mahdollisti kaikille osapuolille riittävän kunniaakaan ulospääsyn konfliktista. Tässä roolissa Yhdistyneet kansakunnat osoitti tarpeellisuutensa. Ilman omaa armeijaa se tarvitsi puolestaan avukseen kylmään sotaan sitoutumattomia valtioita, joilla oli riittävä sotilaallinen valmius. Pienet ja puolueettomat Euroopan valtiot osoittivat tässä kohtaa arvonsa myös suurvaltojen välisten kiistakysymysten ratkaisussa.

Egyptin ja Israelin välistä tulitauko- ja loitontamissopimusta valvomaan syntyneestä rauhanturvaoperaatiosta (UNEF II) muodostui Suomen ja YK:n rauhanturvaamistoiminnan tähtihetki, joka oli tärkeässä roolissa sekä liennytyksen pelastamisessa että Egyptin ja Israelin välisen sodan päättämisessä. Tämä tilanne antoi Suomelle mahdollisuuden oman profiilin nostamiseen ja omien tavoitteiden ajamiseen. Ensio Siilasvuon toimiessa YK:n korkeimpana sotilasvirkamiehenä Lähi-Idän neuvotteluissa ja Suomen lähettäessä yhdessä Ruotsin ja Itävallan kanssa ensimmäisinä valtiona rauhanturvaajansa Siinaille, syntyi pohja myös suomalaisen rauhanturvaamisen erityislaadun korostamiselle. Tämä resonoi puolestaan hyvin Suomen ulkopoliittisten tavoitteiden sekä kansallisen itseymmärryksen kanssa, jossa Suomi oli entistä tiiviimmin omaksunut idän ja lännen välisen silanrakentajan roolin erityisesti SALT-neuvotteluja ja Etykiä isännöidessään.⁷⁰ Rauhanturvaamisen onnistumiset Siinailla poistivat tehokkaasti siihen aikaisemmin kohdistuneita epäluuloja. Se nähtiin näiden onnistumisten jälkeen yhä laajemmin sekä sotilaallisesti että ulkopoliittisesta hyödyttävänä toimintana, jonka avulla Suomi saattoi korostaa sotilasosaamistaan ja positiivista kansallista identiteettiään blokkien ulkopuolisena Pohjoismaana. Lähi-idän rauhanturvaamisen

⁶⁸ Liennytyks herätti aikalaisissa myös ajatuksia kylmän sodan päättymisestä ja tilanteen normalisoitumisesta, jolloin sen loppumista ja uutta jännitettä, joka alkoi 1970-luvun lopulla, kutsuttiin ”toiseksi kylmäksi sodaksi” tai jopa ”uudeksi kylmäksi sodaksi. kts. esim. Fred Hallidayn *The Making of Second Cold War* (1983). Halliday jakaa kylmän sodan neljään jaksoon 1946–1953, 1953–1969, 1969–1979 ja 1979– (s. 3–23). Tällaista jakoa näkee käytettävän edelleen kts. esim. Best, Hanhimäki, Maiolo & Schulze 2015.

⁶⁹ Westad 2017, 475–500.

⁷⁰ Browning 2008, 198–200; Browning 2002, 50–53.

luonteen ja merkityksen kunnollinen ymmärtäminen vaatii itse operaation ja sen lainalaisuuksien yhdistämistä laajempiin suurvaltojen kylmän sota tavoitteisiin alueella.

Kylmän sodan ajan rauhanturvaamisen tunnuspiirteiksi erityisesti Lähi-idässä muodostui se, ettei niihin osallistunut suurvaltojen joukko-osastoja eikä entisiä kolonialistisia valtioita. Sen sijaan niiden periaatteina olivat puolueettomuus, vähäinen voimankäyttö ja osapuolten suostumus joukkojen toiminnalle.⁷¹ Operaatioita muodostettaessa tämä ei ollut missään mielessä itsestään selvää, vaan rauhanturvaamisen toimintatavoista vallitsi suuria erimielisyyksiä turvallisuusneuvoston jäsenten kesken eikä Euroopan Nato-maat tahtoneet hyväksyä Yhdysvaltojen sanelupolitiikkaa Lähi-idässä. Jälkikäteen selväpiirteisenä näyttäytyvän toiminnan luonteen ratkaisi kylmän sodan järjestelmän lainalaisuuksien ohella ajoitus ja satuma. Tällä oli taas suora vaikutus suomalaisen rauhanturvaamisen kehitykseen ja merkitykseen, sillä puhe rauhanturvaamisen suurvallasta vaati ympärilleen kylmän sodan kontekstin ja perinteisen rauhanturvaamisen, joka muodostui pitkälti pienten eurooppalaisten valtioiden ympärille. Suurvaltojen välinen kylmän sodan kuvio vaikutti siis mitä suurimmassa määrin Suomen mahdollisuuksiin toimia ja ajaa omia tavoitteitaan. Rauhanturvaoperaatioon ja suomalaisten merkittävään rooliin päättyneessä prosessissa Suomi oli kylmän sodan ja suurvaltojen pyörteissä vailla juurikaan mahdollisuutta vaikuttaa lopputulokseen muuten kuin ilmaisemalla kiinnostuksen joukkojen lähettämiseen, mutta mukaan päästyään myös suomalaisilla oli merkitystä.

Kylmän sodan liennytyshkehitys, joka vaikutti negatiivisesti Suomen puolueettomuuspolitiikkaan Suomen ja Neuvostoliiton kahdenvälisissä suhteissa, mahdollisti kuitenkin Suomen yhä näkyvämmän toimimisen monenkeskisessä ympäristössä rauhanpolitiikan hyväksi niin Etykiä koottaessa kuin YK:n rauhanturvaamisessa.⁷² Toisaalta Suomen oma sisä- ja ulkopoliittinen tilanne ja pyrkimykset vaikuttivat siihen, kuinka paljon tähän toimintaan haluttiin panostaa ja mitä sillä toivottiin saavutettavan. Suomalaisen rauhanturvaamisen kehittyminen ja ymmärtäminen vaativat siis sekä globaalin kylmän sodan ja liennytyshkehityksen, että Suomen oman ulko- ja turvallisuuspolitiikan sekä sisäpoliittisen tilanteen nivomista yhteen. Alkuun on kuitenkin syytä palata aikaan ennen jom kippur -sodan syttymistä ja siihen kehitykseen joka johti Egyptin ja Syyrian hyökkäykseen sekä

⁷¹ Kts. Bellamy, Williams & Griffin 2010, 58.

⁷² Esim. Juhani Suomi kuvailee liennytyksen ja Suomen idänsuhteen ongelmaa aikakautta käsittelevän kekkoskirjan otsikolla *Liennytyksen akanvirrassa* (1998). Kts myös Soikkanen 2008, 13–16.

toisaalta niihin toimiin, joiden ansiosta Suomessa oltiin valmiita lähettämään rauhanturvaajat Siinaille loitontamaan taistelevia joukkoja toisistaan.

Siinain operaation tausta

Egyptiä vuodesta 1956 hallinnut Gamal Abdel Nasser oli kansallistanut Suezin kanavan oltuaan vain muutaman kuukauden presidenttinä ja vastusti länsivaltojen pyrkimyksiä sen seurauksena syntyneessä sodassa, jonka lopettamiseksi suomalaiset ensimmäisen kerran lähtivät turvaamaan rauhaa. Rauhanturvaamisoperaatio (UNEF I) oli toiminnassa vuoteen 1967 saakka, jolloin Nasser kielsi YK-joukkojen toiminnan Egyptin alueella pakottaen pääsihteeri U Thantin lopettamaan ensimmäisen Siinain rauhanturvaoperaation. YK-joukkojen vetäytyttyä alueelta Nasser vei Egyptin joukot niiden tilalle estäen Israelin pääsyn punaiselle merelle. Tuloksena oli Egyptin ja Israelin välinen kuuden päivän sota kesäkuussa 1967. Varsinaiset sotatoimet alkoivat Israelin yllätyshyökkäyksellä, joka sen mukaan oli ennakoivaa itsepuolustusta. Sota oli nopea ja katastrofaalinen Nasserille, jonka joukot Israel löi nopeasti ottaen koko Siinain niemimaan haltuunsa. Aselevon jälkeen Israel ei suostunut enää luovuttamaan valloittamia alueita jättäen Siinain kysymyksen hiertämään mahdollista Israelin ja Egyptin välistä rauhaa.⁷³

Kuuden päivän sota haastoi myös rauhanturvaamisen järjestyksen ja kun Lähi-idän tilanne palasi neuvottelupöytään vuonna 1971, oli myös Yhdysvaltojen, Ison-Britannian, Ranskan ja Neuvostoliiton välinen rauhanturvaoperaatio konkreettisesti pöydällä. YK:n turvallisuusneuvoston pysyvistä jäsenvaltioista Isolla-Britannialla oli merkittävä rooli Kyproksen rauhanturvaoperaatiossa. Samalla tapaa erityisesti britit ja ranskalaiset olivat halukkaita lähettämään joukkojaan myös Siinaille, jos sopimus Egyptin ja Israelin välillä saataisiin aikaan. Brittien ehdotuksena oli neljän vallan yhteinen operaatio YK:n sateenvarjon alla. Tällä kokoonpanolla YK-joukkojen arvovalta olisi myös huomattavasti painavampi kuin pienten valtioiden muodostamalla ja sotilaallisesti heikolla UNEF:lla, jonka Egypti oli karkottanut vuonna 1967.⁷⁴

Operaatioon suhtauduttiin positiivisesti myös Yhdysvalloissa ja Neuvostoliitossa tilanteen ollessa Israelin ja Egyptin välillä kriittinen 1970-luvun alkupuolella. Asevarustelu oli kiihtynyt Neuvostoliiton tarjotessa moderneja ohjuksia ja hävittäjiä sekä omia ”sotilasneuvonantajia” Egyptille. Vuosien 1967 ja 1971

⁷³ Little 2010, 312–318; Bickerton 2009, 106–130.

⁷⁴ Näistä kaavailuista ja Yhdysvaltojen suhtautumisesta rauhanturvaamiseen kts. Middle East Guarantees [Senior Review Group Discussion of Guarantees to Israel], Secret Minutes 14.4.1971, Kissinger Transcripts, 1968–1977, DNSA. UNEF I:n vetäytymisestä ja läntisistä arvioista sen merkityksestä kts. Briscoe 2003, 219–224.

välissä noin kaksikymmentätuhatta Neuvostoliiton neuvonantajaa palveli Egyptissä ja useimmat heistä sotilaallisissa tehtävissä, kuten hävittäjälentäjinä ollen faktisesti vastuussa Egyptin ilmapuolustuksesta. Samaan aikaan Yhdysvallat tuki ja aseisti Israelia, joten tilanne herätti pelkoja myös kylmän sodan kuumenemista. Neuvostoliiton ulkoministeri Andrei Gromyko lähestyi vielä syksyllä 1971 suoraan Nixonia Lähi-Idän rauhanehdotuksella, jossa Neuvostoliitto lupautui vetämään kaikki joukkonsa Egyptistä vaihtokauppana Israelin täydellisestä vetäytymisestä Siinailta. Neuvostoliitto lopettaisi myös asetoimitukset arabivaltioille rauhansopimuksen solmimisen jälkeen ja osallistuisi tarvittaviin poliittisiin toimiin sekä turvallisuustakuisiin, joita arabivaltioiden ja Israelin välille muodostettaisiin. Neuvostoliiton myönnytykset miellytti Nixonia ja jonkinlainen suurvaltojen tai neljän vallan välinen rauhanturvaoperaatio oli vielä loppuvuodesta 1971 pöydällä ja täysin mahdollinen.⁷⁵

Israel ei kuitenkaan uskonut Neuvostoliiton rauhanpyrkimyksiin varsinkin, kun Neuvostoliitto vaati Israelin vetäytymistä vuoden 1967 rajojen taakse ennen rauhansopimuksen solmimista ja Egypti oli juuri solminut Neuvostoliiton kanssa yhteistyösopimuksen. Rauhanaloite ja suurvaltojen rauhanturvaoperaatio kaatui näin ollen Israelin vastustukseen ja vuoden 1972 Yhdysvaltain presidentinvaalien läheisyyteen. Nixon ei voinut ajaa politiikkaa, joka olisi herättänyt näkyvää tyytymättömyyttä Israelissa, jos mieli tulla uudelleenvalituksi. Kissingerin mukaan Gromykon ehdotusten mukainen Lähi-idän rauhanprosessi saisisikin jäädä vuoteen 1973. Vaikka Neuvostoliitto toivoi ja vaati Yhdysvalloilta nopeampaa toimintaa neuvottelujen aloittamiseksi, vei presidentinvaalit, Vietnamin sodan lopettaminen sekä Yhdysvaltain uusi kiinanpolitiikka Valkoisen talon huomion Lähi-idän kustannuksella.⁷⁶

Israelilla ei vielä tässä vaiheessa ollut painetta suostua minkäänlaisiin kompromisseihin. Kuuden päivän sota oli luonut Israeliin liiankin itsevarman ilmapiirin omasta sotilaallisesta kyvykkyydestä verrattuna arabivaltioihin ja kun Egyptin ei ollut valmis tinkimään Israelin joukkojen vetäytymisestä Siinailta vuoden 1967 rajojen taakse, ei myöskään Israelilla ollut syytä suostua rauhanaloitteisiin.⁷⁷ Tältä osin tilanne muuttui ratkaisevasti jom kippur -sodan jälkeen ja samalla muuttui myös kylmän sodan asetelma Lähi-idässä, joka taas vaikutti erityisesti Yhdysvaltain politiikkaan alueella. Ratkaisevana hetkenä tässä kehityksessä oli Nasserin kuolema syyskuussa 1970 ja hänen seuraajansa Anwar Sadatin uusi länsimyönteisempi politiikka. Sadat ymmärsi, että rauhaa ei voisi syntyä ilman Yhdysvaltojen

⁷⁵ Daigle 2012, 168–175; Vanetik, Shalom & Shalom 2013, 155–181.

⁷⁶ Daigle 2012, 201–207, 216, 223–227; Vanetik, Shalom & Shalom 2013, 205–213.

⁷⁷ *ibid.*

apua, joten hän lähetti tai ainakin onnistuneesti esitti lähettävänsä lähes kaikki Neuvostoliiton sotilasneuvonantajat sekä muut sotilasedustajat pois maastaan kesällä 1972 ja aloitti jom kippur -sodan lokakuussa 1973 Israelia vastaan muuttaen asetelmia pysyvästi Lähi-idässä.⁷⁸

Kylmän sodan liennytyks oli edesauttanut Israelin ja Egyptin välisen tilanteen lukkiutumista jonkinlaisen sodan ja rauhan välimaastoon, jossa Israelin joukot hallitsivat Siinaita Egyptin joutuessa tyytymään tähän miehitystilanteeseen. Tästä tilanteesta pois päästäkseen Anwar Sadat tarvitsi kriisin, joka uhkasi kylmän sodan liennytyksestä ja näin ollen nostaisi Lähi-Idän tilanteen akuutimmaksi suurvaltojen asialistalla. Sota vetäisi suurvallat vastakkain ja pakottaisi ne aloittamaan neuvotellut tilanteen laukausemiseksi.⁷⁹

Egyptin ja Syyrian hyökätessä lokakuussa 1973 oli Israelin tiedustelu epäonnistunut havaitsemaan vaaraa. Israel ja myös Yhdysvallat aliarvioivat aikaisempien sotilaallisten menestysten takia arabivaltioiden sotilaallisen kyvykkyyden. Israel ei uskonut Egyptin aloittavan sotaa, sillä Egyptillä ei ollut edes Syyrian avustuksella nähty olleen juurikaan mahdollisuuksia voittoon. Sadat ei kuitenkaan tarvinnut sotilaallista voittoa saadakseen lukkiutuneen tilanteen eteenpäin ja aloitti hyökkäyksen, joka yllätti Israelin niin ajoituksellaan kuin sotilaallisella kyvyllään. Egyptin armeija, jolle Neuvostoliitto oli myynyt viimeisintä sotilasteknologiaa, soti paremmin ja kyvykkäämmin kuin aiemmin eikä Israelin kyennyt omaksi ja Yhdysvaltojen yllätykseksi torjumaan hyökkäystä. Jos Israel oli aiemmin saanut varsin helposti ilmaherruuden itsellensä, niin nyt Egyptin ja Syyrian joukot onnistuivat Neuvostoliiton aseteknologian avustuksella pudottamaan merkittävän osan Israelin ilmavoimien koneista. Israelin ollessa valmistautumaton hyökkäykseen, sillä oli lisäksi vaikeuksia saada panssarivaunujaan etulinjaan. Viikon taistelujen jälkeen Israelin tappiot olivat niin merkittäviä, että se tarvitsi Yhdysvaltojen apua menetettyjen hävittäjien ja panssarivaunujen korvaamiseksi. Valkoisessa talossa avunpyyntöön suostuttiin ja tilanne rintamalla alkoi kääntyä

⁷⁸ Vrt. esim. Bickerton 2009, 130; Daigle 2012, 200, 258–260; Vanetik, Shalom & Shalom 2013, 157, 201 ja Ginor & Remez 2017 b, 173–174, 272–275. Isabella Ginor ja Gideon Remez haastavat vakiintunutta tulkintaa Neuvostoliiton sotilasneuvonantajien poistumisesta Egyptistä kesällä 1972. Heidän mukaansa tämä oli vain Kairon ja Moskovan taktiikka vakuuttaa Israel ja Yhdysvallat siitä, ettei se tulisi tekemään hyökkäystä. Todellisuudessa Neuvostoliitto heidän mukaansa tuki ja aseisti Egyptiä koko tämän ajan. Esimerkiksi Neuvostoliiton poistaessa jäljelle jääneet neuvostoliittolaiset perheineen juuri ennen sodan syttymistä, Moskova pyrki etäännyttämään itsensä sodasta, vaikka samoilla koneilla miehiä ja materiaalia tuotiin Egyptiin. Ginorin ja Remez in tulkinta pohjautuu pääasiassa neuvostoliittolaisten sotaveteraanien muistelmille ja haastatteluille.

⁷⁹ Daigle 2012, 284–290.

vääjäämättä Israelin hyväksi, mutta henkinen ilmapiiri oli muuttunut. Israel ei olutkaan sotilaallisesti niin ylivoimainen kuin aiemmin.⁸⁰

Yhdysvalloissa presidentin ulkopoliittinen neuvonantaja Henry Kissinger piti tilanteessa langat tiukasti käsissään. Kissinger näki kaksi kylmän sodan strategista tavoitetta, joita Yhdysvaltojen olisi suojeltava ja jotka hallitsivat koko konfliktin ajan Yhdysvaltain ulkopoliittista päätöksentekoa. Ensinnäkin Yhdysvaltojen tuli estää Neuvostoliittoa saamasta hallitsevaa asemaa Lähi-idässä. Diplomaattisten ponnistelujen avulla, ja ennen kaikkea Sadatin ajettua Neuvostoliiton sotilasvoimat pois Egyptistä, ei Kissinger halunnut niitä enää takaisin. Toiseksi Yhdysvaltojen tuli osoittaa, ettei Neuvostoliiton apuun tukeutumalla saisi omia tavoitteitaan läpi. Israel ja sen tukeminen oli tässä suurvaltapelissä lähinnä toissijaisena tavoitteena. Neuvostoliitto ei saisi näyttäytyä Lähi-idässä pelastajana, johon arabivaltiot entistä enemmän tukeutuisivat, mutta samalla Neuvostoliittoa ei myöskään sopinut nöyryyttää liikaa, jotta liennytyt ei vaarantuisi. Yhdysvallat haki pistevoittoa, ei täydellistä tyrmäystä.⁸¹

Kissinger matkusti Moskovaan ratkaisemaan tilannetta ja yhteisymmärrys tulitauosta syntyi varsin helposti. Tulitauko solmittiinkin YK:ssa 22. lokakuuta. Sen sijaan Israelissa sen pään yli solmittua tulitaukoa ei hyväksytty ja se jatkoi hyökkäystä vakiinnuttaakseen asemansa Siinailla. Tämän saattamana ja liennytyksen pelastaakseen Brežnev ehdotti jälleen Nixonille Neuvostoliiton ja Yhdysvaltojen yhteistä operaatiota Lähi-idässä. Brežnevin ehdotukseen liittyi varoitus, jonka mukaan Neuvostoliiton täytyisi toimia yksinään sodan lopettamiseksi, jos Yhdysvallat ei suostuisi yhteiseen operaatioon. Brežnevin ja politbyroon suunnitelmassa muutaman tuhannen neuvostosotilaan lähettäminen Lähi-itään lopettamaan Israelin hyökkäykset olisi oivallinen osoitus arabimaailmalle siitä, että Neuvostoliiton apuun saattoi edelleen luottaa. Tämä saattaisi tuoda Neuvostoliitolle takaisin sen arvovallan, joka muutaman edellisen vuoden aikana oli Lähi-idässä pahasti murentunut. Nixon ja Kissinger ottivat Brežnevin puheet yksipuolisesta interventiosta haasteena Yhdysvaltoja kohtaan, eivätkä he hyväksyneet Neuvostoliiton sotilaallista läsnäoloa Lähi-idässä, vaikka se perustuisi YK:n mandaattiin. Yhdysvalloissa Nixon joutui yhä syvemmälle Watergate-skandaalin kouriin, joka lopulta elokuussa 1974 päättyi Nixonin eronpyyntöön. Ilman presidenttiä kokoonnut kansallinen turvallisuusneuvosto näki Nixonin heikon aseman yhtenä syynä Neuvostoliiton haluun lähettää joukkojaan Lähi-itään. Tämän lisäksi turvalli-

⁸⁰ Bickerton 2009, 130–137; Ginor & Remez 2017 a, passim.; Ginor & Remez 2017 b, 147–149, 327–356; Bar-Joseph 2015, passim.; Bar-Joseph 2005, 47–51; Walton 2010, 175–181, Bar-Zohar & Mishail 2013, 301–322; Daigle 2012, 294–329.

⁸¹ Hanhimäki 2004, 308–309; Haney 1997, 75–79, 102–104.

suusneuvosto katsoi, että jos Neuvostoliiton joukot sodan varjolla lähtisivät Lähi-itään, jäisivät ne sinne pysyvästi. Tämä olisi kohtalokasta Yhdysvaltojen Lähi-idän strategialle.⁸²

Tässä tilanteessa YK:n rauhanturvaaminen osoittautui toimivaksi välineeksi ajaa Yhdysvaltojen etuja Lähi-idässä. Tilanne oli muuttunut Anwar Sadatin uuden politiikan seurauksena niin, että suurvaltojen yhteisen operaation sijaan Valkoisessa talossa haluttiin estää Neuvostoliiton joukkojen paluu Egyptiin. Näin ollen Kissingerin tavoitteeksi nousi perustaa vuoden 1956 Suezin operaation tapaan rauhanturvaoperaatio, josta turvallisuusneuvoston pysyvät jäsenet suljettaisiin pois. Yhdysvaltojen malli nosti muun muassa Suomen osakkeita rauhanturvaamisessa, mutta myös suurvaltojen operaatio pysyi pöydällä toisena vaihtoehtona.

Kun Yhdysvallat pelasi kylmän sodan vaikutusvaltakamppailua, Isossa-Britanniassa tilanne nähtiin ennen kaikkea alueellisena konfliktina, joka vaaransi Lähi-idän öljytuonin.⁸³ Ison-Britannian ulkoministeri Alec Douglas-Homen mukaan rauhaa ei voisi syntyä ilman Israelin vetäytymistä Siinailta ja sitä ei voisi tapahtua ilman riittävän vahvaa rauhanturvaamisoperaatiota. Israel ei luottanut kansainvälisiin vakuutuksiin, koska YK:n rauhanturvaaminen oli pettänyt Israelin aiemmin, mutta tämä ei Douglas-Homen mukaan ollut merkki itse ajatuksen heikkoudesta, vaan todiste siitä, ettei turvallisuusneuvosto ollut saavuttanut riittävän vahvaa konsensusta siitä, miten operaatio tulisi perustaa. Jos turvallisuusneuvoston läntiset vakituiset jäsenet, Yhdysvallat mukaan luettuina, yhdessä ”vakavien hallitusten” kanssa lähettäisi joukkoja, olisi vuoden UNEF:in vuoden 1967 epäonnistuminen vältettävissä. Douglas-Homen mukaan olisikin aika luopua ajatuksesta, jonka mukaan rauhanturvajoukot tulisi koostua puolueettomista valtioista.⁸⁴

Kissingerille rauhanturvajoukkojen toimintakyky ei ollut yhtä merkittävä kysymys, kuin niiden rakenne. Kissinger ei ollut varma pitäisikö rauhanturvaamista ylipäätään tehostaa. Ainakin sen itsenäisyyden lisääminen Yhdysvalloista saat-taisi koitua kohtalokkaaksi YK:n yleisilmeen kääntynyttä yhä enemmän Yhdysvaltoja vastaa. Kiinan YK-jäsenyyden siirryttyä Taiwanilta Kiinan kansantasaval-lalle loppuvuodesta 1971, Yhdysvaltojen ulkoministeriössä tehtiin tutkimus sen

⁸² Vasiliev 2018, 89–91; Israelyan 1995, 180–196; Daigle 2012, 294–329; Hanhimäki 2004, 307–320; Haney 1997, 75–79, 102–104

⁸³ The Middle East War and US/UK Relations, Rowland Baring (The Earl of Cromer), 9.1.1974. Ser. 3, Vol. 4, Documents on British Policy Overseas.

⁸⁴ Lontoosta Tel Aviviin 16.10.1973, Tel 339 to Tel Aviv NFW 10/9, Middle East: Guarantees, Alec Douglas-Home. Serie 3, Vol. 4, Documents on British Policy Overseas.

mahdollisista vaikutuksista Yhdysvaltojen YK-politiikalle. Tutkimuksessa spekuloiitiin Kiinan jäsenyyden kenties (joskaan ei todennäköisesti) mahdollistavan rauhanturvaamisen kehittymisen ja vahvistamisen YK:n alkuperäisen rauhanturvaamisen suuntaan, jossa sille olisi olemassa YK:n alainen sotilaallinen yksikkö ja rauhanturvaajat.⁸⁵ Kissingerin kirjoittamassa arvioissa todettiin vahvan YK:n rauhanturvaamisen olevan lähinnä vanha ulkoministeriön keppihevonen. Valkoinen talo epäili, ettei Kiina tukisi vahvaa rauhanturvaamista ja oli ylipäättään epävarmaa, pitäisikö Yhdysvaltojen tukea sitä, sillä Yhdysvaltojen mahdollisuudet vaikuttaa YK:ssa tehtäviin päätöksiin olivat vähentyneet.⁸⁶ Näin ollen länsimainen ja ohjailtavissa oleva YK:n rauhanturvaaminen (ja YK:n pääsihteeri) oli Kissingerin suunnitelmissa sen tehokkuutta tärkeämpiä tekijöitä. Lähi-idän rauhankehityksessä Kissinger varasikin itselleen keskeisimmän roolin ja YK:n tuli ennen kaikkea tukea tätä kehitystä eikä pyrkiä omiin ratkaisuihin.

Suomalaiset rauhanturvaajat Lähi-itään osana Pohjoismaita

Päivää ennen Brežnevin uhkausta yksipuolisesta interventioista soitti YK:n pääsihteeri Kurt Waldheim Henry Kissingerille kertoakseen Pohjoismaissa olevista valmiusjoukoista, jotka yhdessä Kanadan ja Itävallan joukkojen kanssa voitaisiin lähettää Siinaille.⁸⁷ Kissingerin tiedustellessa ulkoministeriön mielipidettä näiden joukkojen käyttöön, YK-politiikasta vastuussa olleen ulkoministeriön jaoston päällikkö David H. Popperin totesi alustavasti kannattavansa skandinaavisten,

⁸⁵ Memorandum for mr. Henry A. Kissinger, Submission of NSSM 141, Samuel de Palma 3.12.1971, sisältää liitteenä tutkimuksen "Implications for U.S. Policy of the Participation of the People's Republic of China in Multilateral Diplomacy: A Study Pursuant Nation Study Memorandum NSSM 141". Presidential directives. Part II, DNSA.

⁸⁶ Analytical Summary of NSSM 141 Study: Implications for U.S. Policy of the Participation of the People's Republic of China in Multilateral Diplomacy, China and the United States: from hostility to engagement, 1960–1998, DNSA. Muistiossa ei ollut nimeä, mutta kommentteissa käytetään silti minämuotoa. Kyseinen tutkimus oli Kissingerin tilaama ja se kulki hänen kauttaan myös Nixonille, joten oletettavasi myös kommentit olivat Kissingerin kirjoittamia. Toinen mahdollisuus on, että kommentit olivat suoraan Nixonilta, sillä Kissinger toteaa Nixonin arvioineen tutkimuksen. kts. NSSM 141 – Implications for U.S. Policy of the Participation of the People's Republic of China in Multilateral Diplomacy, Wright, W. Marshall 22.12.1971 (liitteenä on Kissingerin kirjoittama "National Security Decision Memorandum"), Presidential Directives, Part II, DNSA.

⁸⁷ Muistio puhelinkeskustelusta Kurt Waldheim / Henry Kissinger, 23.10.1973. The Kissinger Telephone Conversations: A Verbatim Record of U.S. Diplomacy, 1969–1977, DNSA.

johon myös Suomi kuului, ja kanadalaisten joukkojen lähettämistä Siinaille.⁸⁸ Yhdysvaltain YK-edustaja John Scali totesi puolestaan, että heidän tulisi pyrkiä kontrolloimaan Waldheimia, joka puhui kahdentuhannen rauhanturvaajan lähettämisestä 24 tunnin varoitusajalla. Kissingerin kysyessä Scalilta miksi Yhdysvallat vastustaisi rauhanturvaajien lähettämistä, korjasi Scali etteivät he vastustaneet sitä, vaan halusi ainoastaan informoida Kissingeriä Waldheimin aikomuksista.⁸⁹ Rauhanturvaajien lähettäminen sopi siis Yhdysvaltojen ulkopoliittiselle johdolle, mutta samalla se halusi itse pitää langat tiukasti käsissään. Kissinger soittikin seuraavaksi Neuvostoliiton lähetystön ministerineuvos Yuli Vorontsoville ja totesi Yhdysvaltojen olevan valmis ”harkitsemaan Skandinavian maiden ehdotusta joukkojen lähettämisestä”.⁹⁰ Kaikki tämä tapahtui 15 minuutin kuluessa 23. päivän aamuna Kissingerin puhelimesta. Suomi nähtiin näissä keskusteluissa ennen kaikkea osana Skandinaavista tai Pohjoismaista ryhmää, jonka välinen yhteistyö ja koordinaatio nosti koko ryhmittymän painoarvoa päätöksiä tehtäessä.

Pohjoismaisten joukkojen lähtövalmius perustui nimittäin Norjan puolustusministeri Alv Fostervollin lausuntoon Pohjoismaiden puolustusministerien tapaamisen jälkeen ja Pohjoismaiden luovuttamaan tutkimukseen niiden valmiusjoukoista. Lähi-itään mahdollisesti lähetettävistä joukoista oli keskusteltu tapaamisessa ja siellä esiteltiin myös *Nordic Stand-by Forces in United Nations Service* -kirja, joka oli jo luovutettu YK:n sihteeristölle New Yorkissa. Kirjassa annettiin kuva pitkällä viedyistä valmiusjoukkojärjestelyistä Suomen, Ruotsin, Norjan ja Tanskan kesken, joten oletuksena oli Pohjoismaiden myös saavan joukot nopeasti liikkeelle.⁹¹ Puolustusministeritapaamisen jälkeen Fostervoll totesi Norjan, Ruotsin, Tanskan ja Suomen olevan valmiina lähettämään yhteisen rauhanturvajoukon, jos YK sitä pyytäisi. Norjan Yhdysvaltojen-lähetystö vahvisti Yhdysvaltojen ulkoministeriölle 5200 rauhanturvaajan olevan lähtövalmiina. Tarvittavat henkilös- tövalinnat sekä koordinaatiot Pohjoismaiden välillä oli jo tehty.⁹²

⁸⁸ Muistio puhelinkeskustelusta David H. Popper / Henry Kissinger, 23.10.1973. The Kissinger Telephone Conversations: A Verbatim Record of U.S. Diplomacy, 1969-1977, DNSA.

⁸⁹ Muistio puhelinkeskustelusta John Scali / Henry Kissinger, 23.10.1973. The Kissinger Telephone Conversations: A Verbatim Record of U.S. Diplomacy, 1969-1977, DNSA.

⁹⁰ Muistio puhelinkeskustelusta Yuli Vorontsov / Henry Kissinger, 23.10.1973. The Kissinger Telephone Conversations: A Verbatim Record of U.S. Diplomacy, 1969-1977, DNSA.

⁹¹ Kronlund & Valla 1996, 195.

⁹² Sähke ulkoministeriltä puolustushaarakomentajien neuvostolle, CIA:lle ja Valkoiselle talolle, 20 lokakuuta 1973. US Department of State, USNA.

Suomessa kutsua operaatioon oli odotettu jo jonkin aikaa ja valmistelut oli aloitettu jo kolme vuotta aiemmin. Suomessa kesällä 1970 alkaneisiin Lähi-idän rauhanneuvotteluihin suhtauduttiin odottavan innostuneesti, varsinkin jos niiden seurauksena Siinaille perustettaisiin uusi rauhanturvaoperaatio kolme vuotta edellisen operaation päättymisen jälkeen. Elokuun alussa reilu pari viikkoa ennen ruotsalaisen Gunnar Jarringin vetämien neuvottelujen alkamista, kertoi Suomen Kyproksen joukkojen komentaja eversti Reino Raitasaari puolustusministeriön YK-toimiston päällikkö majuri Keijo Pennaselle Kyproksella pyörivistä huhuista, joiden mukaan Kyproksen YK-joukoista tultaisiin pyytämään joukkoja mahdollisesti muodostettavaan Lähi-Idän rauhanturvaoperaatioon. Innostusta myös näytti löytyvän. Kanadalainen everstiluutnantti oli todennut Raitasaarelle tuhannen miehen pataljoonan olevan lähtövalmiina Kanadassa. Raitasaari jatkoi, että useammallakin maalla näytti olevan suunnitelmana lähettää Kyprokselta Siinaille etukomennuskunta valmistelemaan omien joukkojen saapumista.⁹³

Myös puolustusministeriössä aloitettiin pikaiset valmistelut. Pennanen lähetti Raitasaarelle pyynnön valmistella suomalaisen valmiusjoukon, joka edellisenä vuotena oli lopulta perustettu, mahdollinen lähettäminen Lähi-itään. Puolustusministeriössä tehtyjen suunnitelmien mukaan Raitasaari olisi uuden valvontajoukon komentaja ja hän ottaisi mukaansa Kyprokselta parin miehen etukomennuskunnan valmistelemaan Suomesta saapuvan varsinaisen valvontajoukon saapuminen. YK-toimistossa haluttiin varmistaa suomalaisen valmiusjoukon sujuva saapuminen, jos Jarringin neuvottelut johtaisivat rauhaan ja Suomelta pyydetäisiin joukkoja. Näin ollen Raitasaari sai ohjeen rokottaa itsenä ja mukaansa valitsemansa miehet koleraa vastaan, mutta huhujen välttämiseksi pitää suunnitelma tiukasti vain omassa tiedossa. Valmistelujen salaamiseksi Lähi-Itään lähetettävästä valvontajoukoista käytettiin peitenimeä ”seuramatkat”, joka Pennasen mielestä kuulosti riittävän viattomalta ollakseen herättämättä huomiota.⁹⁴

Suomalaisten rauhanturvaajien mahdollinen lähettäminen Lähi-itään, ei ollut uusi asia myöskään valtiojohtossa. Max Jakobson kirjoitti siitä ulkoministeri Ahti Karjalaiselle jo lokakuussa 1969, jolloin rauhansuunnitelmat olivat myös olleet esillä.⁹⁵ Karjalaisen kautta Jakobsonin ehdotus meni myös Kekkoselle ja siinä perusteltiin suomalaisen valmiusjoukon pikaista perustamista Suomeen mahdollisen Lähi-idän operaation takia. Jakobsonin mukaan YK:n sihteeristö suunnitteli Lähi-idän rauhanturvajoukkojen perustamisen yksityiskohtia. YK:ssa lähdettiin siitä,

⁹³ Reino Raitasaari Keijo Pennaselle 6.8.1970. T-25098/82, KA.

⁹⁴ Keijo Pennanen Reino Raitasaarelle 26.8.1970. T-25098/82, KA.

⁹⁵ Näistä suunnitelmista ja niiden kaatumisesta kts. Daigle 2012, 48–72; Vanetik, Shalom & Shalom 2013, 54–72.

että joukkojen kokoonpanon tulisi olla kaikkien osapuolten hyväksyttävissä ja Jakobsonin mukaan sihteeristöllä oli käytettävissään Israelin puolustusvoimien analyysi kaikkien YK:n jäsenmaiden poliittisesta asennoitumisesta Lähi-idän kysymykseen. Siinä viiteen kategoriaan jaetuista YK:n jäsenvaltioista kymmenen pääsi puolueettomien ryhmään ja näistä ainoana Pohjoismaana olisi Suomi, kun muut Pohjoismaat olivat Israelia joko suosivien tai sitä säännöllisesti tukevien ryhmässä. Jakobsonin mukaan sihteeristöstä oli kerrottu Suomen olevan niiden maiden joukossa, joilta rauhanturvaajien tultaisiin pyytämään.⁹⁶

Kun lupaavista merkeistä huolimatta rauhaa ei kuitenkaan kesällä 1970 syntynyt, pyörähti Suomen Kyproksen pataljoonassa rotaatio, jonka jälkeen koko Suomen etukomennuskunnan oli määrä lähteä Kyproksen sijaan Suomesta.⁹⁷ Rotaatiossa vaihtui myös Kyproksen pataljoonan komentaja Raitasaaren siirtyessä Parolaan panssarikoulun johtajaksi. Raitasaari totesi Pennaselle olevansa kyllä valmis lähtemään myös Hämeenlinnasta, milloin vain kutsu kävisi.⁹⁸ Näin myös tapahtui kolme vuotta myöhemmin. Raitasaaresta tuli Suomen valvontajoukon komentaja, kun rauhanturvaoperaatio Siinaille lopulta hyvin erilaisissa olosuhteissa perustettiin.

Spekulaatiot neljän suuvallan muodostamasta rauhanturvaoperaatiosta saavuttivat myös Suomen. Asiasta kirjoitettiin muun muassa *The New York Times*issä, jonka mukaan operaatioon otettaisiin Yhdysvaltojen, Ison-Britannian, Ranskan ja Neuvostoliiton lisäksi myös muiden maiden joukkoja. Toisaalta Neuvostoliiton sotilasosasto Israelin rajoilla ei saisi sen hyväksyntää, joten kahden suurvallan osalta voisi kyseeseen tulla myös varsinaisia sotilasosastoja tukevat toimet.⁹⁹ Myös Lauri Koho, joka työskenteli YK:ssa osana Jarringin neuvotteluja, näki tilanteen erittäin hankalana ja etenemisen hitaana.¹⁰⁰ Max Jakobson esitti puolestaan näkemyksensä asiaan Paasikivi-Seurassa tammikuussa 1971 ja samalla esitti Suomen joukkojen lähettämistä Lähi-itään, olihan kuulijakunnassa muiden muassa Yhdysvaltojen Suomen-suurlähettiläs Val Peterson. Jakobsonin mukaan neljän suuren vallan joukkojen lähettäminen Siinaille oli epätodennäköistä, mutta Suomi voisi myös tässä tapauksessa osallistua operaatioon, koska Suomen puolueettomuus oli tunnustettua. Osallistumisen ehtona oli luonnollisesti se, että neljä suurta hyväksyisivät operaation. Peterson lähetti Washingtoniin sähköksen, jossa

⁹⁶ Max Jakobson Ahti Karjalaiselle 2.10.1969. Vuosikirja 1969, UKA.

⁹⁷ Keijo Pennanen Reijo Raitasaarelle 4.9.1970. T-25098/82, KA

⁹⁸ Reijo Raitasaari Keijo Pennaselle 12.9.1970. T-25098/82, KA.

⁹⁹ NYT 21.3.1971.

¹⁰⁰ Lauri Koho Keijo Pennaselle 22.3.1971. Hyvä veli -kirjeet; YK-edustusto (YKE), T-25098, KA. *The New York Times*in

kertoi tilanteen vaatiessa Suomen mahdollisesti tarjoavan rauhanturvaajia, koska tämä vahvistaisi Suomen asemaa itsenäisenä ja puolueettomana valtiona.¹⁰¹

Lähi-itä tarjosikin oivallisen kohteen Suomelle nostaa omaa profiiliaan ja tehdä samalla työtä rauhan hyväksi. Kekkonen näki itse, että Neuvostoliitolla ja Yhdysvalloilla oli yhteinen intressi Lähi-idän ongelmien rauhanomaiseen ratkaisuun ja pyrki myös välittämään tunnelmia ja näkemyksiä suurvaltojen välillä. Vierailtuaan Neuvostoliitossa metsästysretkellä, kertoi Kekkonen Petersonille, että Moskovassa oltiin huolissaan joidenkin Egyptin armeijan kuumapäisten upseerien pyrkivän itsenäisesti luomaan ongelmia alueelle.¹⁰² Kekkonen mukaan Neuvostoliitossa uskottiin sekä Yhdysvaltojen ja Neuvostoliiton yhteiseen intressiin Lähi-idässä. Niin kuin Jakobson Paasikivi-Seurassa totesi, oli Lähi-itä yksi kylmän sodan vaarallisimmista paikoista, jossa kuitenkin kumpikaan suurvalta ei halunnut lietsoa vastakkainasettelua. Nixon oli todennut Kekkoselle Washingtonissa heinäkuussa 1970 Lähi-idän olevan potentiaalisesti paljon vaarallisempi alue kuin Vietnam oli koskaan ollut. Lisääntynyt Neuvostoliiton tuki Egyptille ja erityisesti sotilaalliset neuvonantajat lisäsivät vaaraa. Ensimmäinen Neuvostoliiton ja Israelin välinen yhteenotto tulisi Nixonin mukaan olemaan äärimmäisen vaarallinen.¹⁰³

Suomella oli lopulta Siinailla paljon vastuuta ja sen mukana myös julkisuutta, sillä suomalainen Kyprokselta lähtenyt 211 miehen ”palokunta” täydennettiin Suomesta 800 miehen pataljoonaksi, Ensio Siilasvuo määrättiin operaation johtajaksi ja New Yorkissa Lauri Koho toimi pääsihteerin sotilaallisena neuvonantajana. Suomessa osallistuminen operaatioon oli valmiusjoukon ja Kyproksen pataljoonan myötä muuttunut entistä normaalimmaksi toiminnaksi ja päätöstä osallistumisesta ei enää tarvinnut odottaa. Tämä näkyi myös uutisoinnissa, jossa ei enää pohdittu pitäisikö Suomen osallistua ja mitä hyötyjä tai haittoja siitä olisi, vaan kerrottiin lähinnä suomalaisten rauhanturvaajien tekemisistä. Helsingin Sanomien mukaan suomalaisten ripeyttä kiiteltiin YK:ssa ja Kyprokselta lähtenyt suomalainen osasto sai heti vastuulleen rintaman vaarallisimman ja kovimman paikan – israelilaisten sillanpääaseman, jossa suomalaiset sotilaiden tehtävänä oli työntyä taistelevien osapuolten väliin.¹⁰⁴

¹⁰¹ Helsingistä Washingtoniin 19.1.1971, Finnish Army might Serve in Middle East Settlement. Folder: 102664-004-0831, ProQuest History Vault.

¹⁰² Helsingistä Washingtoniin (päiväämätön) maaliskuu 1971, Discussion with President Kekkonen. Folder: 101076-019-0777, ProQuest History Vault.

¹⁰³ Memorandum for Mr. Henry A. Kissinger the White House, Memorandum of Conversation Between President Nixon and President Kekkonen of Finland, Theodore L. Eliot jr., 14.8.1970. Folder: 103974-003-0675, ProQuest History Vault.

¹⁰⁴ HS 28.10.1973; HS 30.10.1973.

Aselepo ja rauhanturvaoperaation perustaminen

Lähi-idän tilanne muodostui vaaralliseksi lokakuussa 1973 ja mukana oli mahdollisuus sen leviämisestä suurvaltojen väliseksi sodaksi. Toisin kuin vielä Suezin kriisin, Kongon sisällissodan tai vuoden 1967 kuuden päivän sodan aikana, Neuvostoliitto oli kehittänyt sotilaallista kykyään myös kauempana olevien kriisien suhteen ja kykeni vuonna 1973 tarvittaessa kokoamaan nopeasti joukkojaan Lähi-Itään Egyptin ja Syyrian avuksi.¹⁰⁵ Kissinger katsoikin, että Brežnevin uhkaus Neuvostoliiton yksipuolisesta interventiosta oli yksi vakavimmista haasteista, jonka Neuvostoliiton johto oli Yhdysvaltojen presidentille koskaan esittänyt ja hänen mielestään vastauksen tuli olla niin kova, että se järkyttäisi neuvostojohdon yrittämästä sitä uudestaan. 25. päivän vastaisena yönä turvallisuusneuvosto päätti vastata Brežnevin kirjeeseen asettamalla Yhdysvaltain armeija korkeimpaan mahdolliseen rauhanajan valmiuteen (DEFCON III) ympäri maailmaa, ja jos tämä jäisi Moskovassa huomaamatta, niin kolme Yhdysvaltojen lentotukialusta asetettiin valmiuteen Välimerelle. Yhdysvaltojen Nato-kumppaneista Isoa-Britanniaa varoitettiin toimista tuntia ennen valmiuden nostoa ja muita informoitiin seuraavana aamuna Brysselissä.¹⁰⁶

Mahtipontinen liike toi toivotun tuloksen, vaikka ei täysin ilman seuraamuksia. Yhdysvaltojen toiminta järkytti yhtä lailla Lontoota kuin Moskovaa. 25. päivän aamuna puoli kahdeksalta alkaneessa politbyroon kokouksessa varsin yksimielisesti todettiin, ettei Neuvostoliitto voinut antaa konfliktin eskaloitua sodaksi suurvaltojen välillä. Kokouksessa mukana ollut Viktor Israelyanin on myöhemmin kirjoittanut, että politbyroossa ei ymmärretty mistä Yhdysvaltojen raju reaktio johtui. Tästä huolimatta esimerkiksi pääministeri Aleksei Kosygin totesi, ettei Syyrian ja Egyptin takia olisi järkevää ottaa riskiä sodan syttymisestä Yhdysvaltoja vastaan. Vaikka Moskovassa ei ollut täyttä varmuutta oliko uhkaus yksipuolisesta interventiosta edes syynä valmiuden nostolle, päätti politbyroo vetää sen takaisin. Brežnev hyväksyi viestissään Nixonille molempien maiden lähettämät sotilastarkkailijat Neuvostoliiton ja Yhdysvaltojen yhteiseksi operaatioksi, jolloin yksipuolisen interventioon ei enää ollut tarvetta.¹⁰⁷ Neuvostoliitto suostui myös pysyvien jäsenten sulkemiseen rauhanturvaoperaation ulkopuolelle, vaikkei siitä pitänyt. Moskovassa oltiin enemmän huolissaan rauhan tuomisesta Lähi-Itään ja mahdollisesta turvallisuusneuvoston debatista Yhdysvaltojen valmiuden noston johdosta, kuin päätöslauselman sanamuodoista. Egypti hyväksyi pysyvien jäsenten sulkemisen ulos ja turvallisuusneuvoston vaihtuvat jäsenet olivat sitä

¹⁰⁵ Vasiliev 2018, 95–96.

¹⁰⁶ Hanhimäki 2004, 310–311, 315–317; Kissinger 1982, 581–582.

¹⁰⁷ Israelyan 1995, 180–196.

yksimielisesti sitä esittäneet, joten Neuvostoliiton YK-edustaja Jakov Malik sai ohjeen äänestää päätöslauselman puolesta.¹⁰⁸

Tilanteen merkitystä ja Valkoisen talon impulsiivista toimintakulttuuria kuvaa hyvin varsin epävarmoista, alemman virkamiestason keskusteluista, Valkoiseen taloon päätynyt tieto tai huhu siitä, että Iso-Britannia saattaisi veto-oikeudellaan kaataa vielä koko päätöslauselman. Kissinger ei tarkastanut pitääkö tieto paikkaansa, vaan totesi ykskantaan Ison-Britannian Yhdysvaltojen lähettiläälle, että maiden välinen erityissuhteen loppuisi siihen, jos britit eivät tukisi Yhdysvaltoja turvallisuusneuvostossa.¹⁰⁹ Nixon puolestaan uhkasi menevänsä vielä pidemmälle ja vetävänsä Yhdysvaltojen sotilaat Euroopasta, jos Iso-Britannia veto-oikeudellaan tarvेलisi turvallisuusneuvoston päätöslauselman.¹¹⁰ Yhdysvaltojen suurlähettiläs Rowland Baring (The Earl of Cromer) ihmetteli jälkeenpäin, että väärä tieto oli ylipäättään mennyt presidentille asti.¹¹¹ Välikohtaus oli jäävuoren huippu Yhdysvaltain ja sen eurooppalaisten liittolaisten välisissä suhteissa tapahtuneessa viilenemisessä, joka oli yksi jom kippur -sodan tarkoittamattomia ja odottamattomia seurauksia.

Päätöslauselma rauhanturvaoperaation perustamisesta meni lopulta turvallisuusneuvoston äänestyksessä läpi äänin 14–0 vain Kiinan pidättäytyessä äänestämästä.¹¹² Britannia ja Ranska, jotka suhtautuivat niiden ulossulkemiseen kielteisesti, hyväksyivät päätöslauselman sodan lopettamiseksi.¹¹³ Ranska vaati kuitenkin resoluution kohdasta, jossa suljettiin turvallisuusneuvoston pysyvät jäsenet joukon ulkopuolelle, erillistä äänestystä voidakseen tuoda tyytymättömyytensä julki pidättäytymisen muodossa. Ranskan Louis de Guiringaud totesi turvallisuusneuvostossa Ranskan tukevan UNEF:in perustamista, mutta näki pysyvien jäsenten sulkemisen heikentävän sen mahdollisuuksia onnistua. Sotilaallisen vaikutuksen lisäksi, turvallisuusneuvoston päätös rauhanturvaoperaation perustamisesta

¹⁰⁸ Israelyan 1995, 201.

¹⁰⁹ Muistio puhelinkeskustelusta Henry Kissinger / Lord Cromer (Rowland Baring), 25.10.1973. The Kissinger Telephone Conversations: A Verbatim Record of U.S. Diplomacy, 1969-1977, DNSA.

¹¹⁰ Muistio puhelinkeskustelusta Richard Nixon / Henry Kissinger, 25.10.1973. The Kissinger Telephone Conversations: A Verbatim Record of U.S. Diplomacy, 1969-1977, DNSA.

¹¹¹ The Middle East War and US/UK Relations, Rowland Baring (The Earl of Cromer), 9.1.1974. Ser. 3, Vol. 4, Documents on British Policy Overseas.

¹¹² Security Council official records, 28th year, 1750th meeting, 25 October 1973, New York. United Nations Digital Library.

¹¹³ New Yorkista Washingtoniin 26.11.1973, sähke 4218, 1973USUNN04218. Central Foreign Policy Files, 1973-79 / Electronic Telegrams, RG 59: General Records of the Department of State, AAD.

merkitsi pysyvien jäsenten sitoutumista tulitauon ylläpitoon ja siitä syystä niitä ei saisi poissulkea. Ranska oli Guiringaudin mukaan valmis ottamaan osaa, jos ”todellinen” rauhanturvajoukko myöhemmin perustettaisiin.¹¹⁴

Samalla linjalla oltiin Ison-Britannian ulkoministeriössä, jossa muodostettu joukko-osasto nähtiin ennemminkin väliaikaisena ratkaisuna, kuin lopullisena rauhan takaajana. Iso-Britannia oli valmis Ranskan tavoin ottamaan osaa, jos vahvempi operaatio saataisiin myöhemmin käyntiin. Sillä piti brittien mukaan olla tarkkailun lisäksi pidäke- ja pelotevaikutus (deterrent), joten siihen piti kuulua taistelujoukkoja, jotka sijoitettaisiin ”neurologisiin kohtiin” Israelin rajoille. Britit suunnittelivat Siinain, Gazan, Länsirannan ja Golanin demilitarisointia, jota nämä rauhanturvajoukot turvaisivat, eikä niitä voisi vetää pois muuten kuin kaikkien turvallisuusneuvoston pysyvien jäsenten hyväksynnällä. Tätä ajatusta britit myivät myös Washingtoniin.¹¹⁵ Lontoossa UNEF-operaation perustaminen nähtiin näin ollen positiivisena kehityksensä tulitauon aikaansaamiseksi, mutta ei lopullisena ratkaisuna, ja britit olivat valmiina avustamaan rauhanturvaajien kuljetuksissa Kyprokselta Siinaille. YK:ssa ilmenneet vaikeudet saada joukkoja toimintalueelle tehtäviinsä, eivät kuitenkaan ainakaan lisänneet uskoa YK-joukkojen kykyyn ratkoa Lähi-idän ongelmia.

Sodan päättyessä epävakaaseen aselepoon suomalaisista, ruotsalaisista ja itävaltalaisista Kyproksen rauhanturvajoukoista koottiin kustakin noin 200 miehen ”palokunta” lähetettäväksi Siinaille valvomaan aselepoa Egyptin ja Israelin välillä. Jos Suomen valmiusjoukkojen riittävän nopeaa valmiutta ja kykyä lähettää joukot konfliktipaikalle oli vielä muutamaa vuotta aiemmin aiheellisesti epäilty, oli toiminta nyt erittäin nopeaa ja tehokasta. Suomen Kypros-pataljoonan komentaja everstiluutnantti Aulis Kemppainen sai aamuyöstä 26. lokakuuta 1973 puhelimitse Suomesta luvan siirtää 219 miehen osaston Kyprokselta Siinaille. Suomen virallinen vastaus osallistumisesta muodostettuun Lähi-Idän rauhanturvaoperaatioon oli vasta matkalla New Yorkiin, kun suomalaiset jo istuivat brittiläisessä kuljetuskoneessa matkalla Kairoon. Seuraavan päivän illalla Yhdysvaltain ja Neuvostoliiton YK-lähettiläiden vielä kiistellessä YK:n turvallisuusneuvostossa joukko-osaston mandaatista, oli suomalainen osasto jo lähestymässä Suezin keskustaa aloittaakseen tehtävänsä samalla kun ruotsalaiset olivat jo aloittaneet joukkonsa ryhmittämisen.¹¹⁶

¹¹⁴ Security Council official records, 28th year, 1750th meeting, 25 October 1973, New York. United Nations Digital Library.

¹¹⁵ Lontoosta Washingtoniin 31.10.1973, Tel 2186 to Washington NFW 2/29, Text of draft message from Heath to Nixon on the need for early start to peace negotiations. Serie 3, Vol. 4, Documents on British Policy Overseas.

¹¹⁶ Kronlund & Valla 1996, 193–194.

Nopeus ja tehokkuus olivat tehtävän onnistumisen ja YK:n arvovallan kannalta ensiarvoisen tärkeitä. Työ rauhanturvaamisen kehittämiseksi kantoi hedelmää ja aiempiin Suezin ja Kyproksen operaatioihin verrattuna suomalaiset olivat nyt paljon valmiimpia osallistumaan uuteen operaatioon. Toisin kuin Kyproksen tapauksessa poliittinen päätös osallistumisesta uuteen operaatioon tuli helposti. Tätä edesauttoi lopulta vuonna 1969 muodostettu valmiusjoukko, jonka toiminta- valmiutta vielä 1970-luvun alussa parannettiin ja vaivihkaa koko ajan lisääntynyt sekä syventynyt pohjoismainen yhteistyö rauhanturvaamisen saralla. Suomi oli sitoutunut osallistumaan YK:n operaatioihin yhdessä muiden Pohjoismaiden kanssa ja Siinain operaatiota oli odotettu Suomessa jo 1970-luvun alusta lähtien. Osallistumista edesauttoi vielä se, että suomalainen osasto oli valmiina Kyproksella ja Suomen joukot sekä Kyproksella että Siinailta saatiin valmiusjoukkojen ansiosta nopeasti täydennettyä Suomesta vaadittuihin mittoihinsa.¹¹⁷

Kiista kokoonpanosta ja mandaatista

Kyproksen ”palokunnan” jo saavuttua Egyptiin, kiisteltiin turvallisuusneuvostossa vielä rauhanturvajoukkojen lopullisesta kokoonpanosta. Kissinger totesi Waldheimille jo ennen turvallisuusneuvoston äänestystä rauhanturvaoperaation muodostamisesta, ettei Yhdysvallat hyväksynyt Neuvostoliiton lisäksi myöskään Itä-Euroopan maita eikä kommunistisia maita YK-joukkoihin. Kissingerin mukaan Itä-Euroopan maiden mukaantulo aiheuttaisi Washingtonissa luottamuskriisin YK-joukkoja kohtaan. Maailmassa piti olla riittävästi halukkaita puolueettomia valtioita joukkojen kokoamiseen, jotta Itä-Eurooppaa ei tarvitsisi ottaa mukaan, totesi Kissinger Waldheimille.¹¹⁸ Kissingeriä ei haitannut omien liittolaisten, lähinnä Kanadan, Ison-Britannian, Norjan ja Tanskan, jääminen ulos operaatiossa niin kauan kuin myöskään Neuvostoliiton liittolaiset jäisivät ulkopuolelle.

Waldheimin mainitessa Puolan mahdollisesta mukaantulosta, totesi Kissinger Yhdysvaltojen tekevän jo suuren myönnytyksen päästämällä Ruotsin mukaan.¹¹⁹ Päätös Kyproksen operaatiossa lähetettävästä etukomennuskunnasta, johon kuului Suomi, Ruotsi, Itävalta ja Irlanti, oli syntynyt varsin helposti, varsinkin kun Neuvostoliitto ja Ranska osallistuisivat myös kustannuksiin äänestettyään turvalli-

¹¹⁷ *ibid.*, 192–199.

¹¹⁸ Muistio puhelinkeskustelusta Kurt Waldheim - Henry Kissinger, 25.10.1973. The Kissinger Telephone Conversations: A Verbatim Record of U.S. Diplomacy, 1969-1977, DNSA.

¹¹⁹ *ibid.*

suusneuvostossa operaation puolesta.¹²⁰ Neuvostoliitosta huomautettiin kuitenkin heti tämän jälkeen operaation jo saaneesta läntisestä luonteesta, sillä myös operaation johto Ensio Siilasvuon johdolla oli otettu UNTSO:sta eikä siihen kuulunut henkilöstöä Itä-Euroopasta. Neuvostoliitosta vaadittiin tasaisempaa maantieteellistä edustusta, sekä ennen kaikkea myös Itä-Euroopan mukaan tuloa.¹²¹

Kissinger käytti hyväkseen muun muassa Ruotsin ja Yhdysvaltojen välillä vallinnutta diplomaattista kriisiä padotessaan Itä-Euroopan mukaantulon YK-joukkoihin. Yhdysvaltojen ja Ruotsin diplomaattisuhteet olivat olleet jäässä Olof Palmén verrattua joulukuussa 1972 Yhdysvaltojen pommituksia Vietnamissa natsi-Saksan sotarikoksiin. Nixonin ollessa Floridassa lomailemassa oli henkilökohtaisesti juutalaisten vainot Saksassa kokenut Kissinger itsenäisesti päättänyt diplomaattisten suhteiden katkaisemisesta.¹²² Neuvostoliiton Yhdysvaltojen-lähettiläs Anatoli Dobrynin korostaessa Kissingerille Neuvostoliiton edellyttävän, ettei sosialistisia maita poissuljettaisi YK-joukoista, totesi Kissinger Yhdysvaltojen haluavan vain sulkea YK-joukoista sotilasliittoihin kuuluvat maat yhteiskuntajärjestyksestä riippumatta. Dobrynin todetessa edelleen, että joukot näyttivät kuitenkin yksipuolisilta, Kissinger kysyi, katsoiko Dobrynin Ruotsin olevan heidän puolellaan.¹²³ Mielenkiintoista on, että Kissinger käytti esimerkkinä Ruotsia eikä Suomea, jolla oli kuitenkin YYA-sopimus Neuvostoliiton kanssa. Vaikka maiden välinen suhde oli varsin viileä, kuului Ruotsi kuitenkin länteen paljon lujemmin sitein kuin Suomi. Dobrynin tyytyi huomauttamaan, että joukkojen tulisi olla myös alueellisesti tasapainoinen. Tätä edellytti myös turvallisuusneuvoston päätös, joten pelkät puolueettomat Euroopan valtiot eivät käyneet joukkojen rungoksi. Kissinger vastasi, että koska etujoukot tuli saada nopeasti paikalleen, oli ne otettu Kyproksella jo olevista joukoista, jonka lisäksi Kissinger heitti hieman piirilevasta haluavansa pitää ”ruotsalaiset lämpimässä ilmastossa”.¹²⁴

¹²⁰ Esim. Washingtonista Belgradiin 30.11.1973, sähke 213476, 1973STATE213476. Central Foreign Policy Files, 1973-79 / Electronic Telegrams, RG 59: General Records of the Department of State, AAD.

¹²¹ New Yorkista Osloon 8.12.1973, sähke 4483, 1973USUNN05486. Central Foreign Policy Files, 1973-79 / Electronic Telegrams, RG 59: General Records of the Department of State, AAD.

¹²² Berggren 2011, 419–424.

¹²³ Muistio puhelinkeskustelusta Henry Kissinger – Anatoli Dobrynin, 25.10.1973. The Kissinger Telephone Conversations: A Verbatim Record of U.S. Diplomacy, 1969-1977, DNSA

¹²⁴ Muistio puhelinkeskustelusta Henry Kissinger – Anatoli Dobrynin, 26.10.1973. The Kissinger Telephone Conversations: A Verbatim Record of U.S. Diplomacy, 1969-1977, DNSA

Yhdysvaltojen linja joukkoja muodostettaessa herätti närää Ison-Britannian ja Ranskan lisäksi erityisesti Norjassa, joka jäi Natoon kuuluvana valtiona joukkojen ulkopuolelle, vaikka nimenomaan Norjassa oli oltu aktiivisia Pohjoismaisten valmiusjoukkojen mainostajia. Norjan pysyvä YK-edustaja Ole Ålgård totesi Norjan Nato-jäsenyyden saattavan olla vaakalaudalla, jos YK ei pyytäisi Norjalta joukkoja Siinaille ja myös puolustusministeri Alv Fostervoll toi pettymyksensä julki amerikkalaisille. Yhdysvaltain Oslon-lähetystössä todettiin Ålgårdenin jossain määrin liioitelleen ulkopuolelle jäämisen vaikutusta, mutta vasemmistosta oli tosiaan ehdotettu Norjan Nato-jäsenyydestä kansanäänestystä ja UNEF:in ulkopuolelle jäämistä saatettaisiin käyttää esimerkkinä Nato-jäsenyyden huonoista puolia, sillä lähetystön mukaan Norjassa YK:n tukemista pidettiin Norjan ulkopoliitiikan kulmakivenä.¹²⁵ Yhdysvaltojen YK-lähetystöstä todettiin, ettei Norjan ulkopuolelle jääminen perustunut niinkään Norjan Nato-jäsenyyteen kuin maan läntisestä luonteesta, jolla viitattiin ilmeisesti maantieteellisen tasapanon vaatimukseen.¹²⁶ Kun Suomesta ja Ruotsista pyydettiin joukkoja heräsi Norjassa kysymys miksi Norja ei päässyt mukaan. Tätä pohdittiin myös asevoimissa, jossa oli valmistauduttu osallistumaan. Kapteeni Reidar Kjelstrup lähestyi pääsihteeri Kurt Waldheimia kirjeellä, jossa hän totesi norjalaisten sotilaiden harjoitelleen vuodesta 1967 asti rauhanturvaamistehtäviä. Norjalaisten sijaan mukaan oli kuitenkin otettu rauhanturvaajia maista, joilla ei ollut aiempaa kokemusta ja tästä syystä vain ruotsalaiset ja suomalaiset olivat saaneet joukkonsa liikkeelle. Norjassa odotti Kjelstrupin mukaan 1300 sotilasta, jotka olisivat alle viikossa valmiita lähtemään Lähi-itään, mutta jos kutsua ei tulisi voisi jatkossa olla hankalaa saada päteviä sotilaita vapaaehtoisiksi.¹²⁷ Brian Urquhart valitteli norjalaiselle tilannetta, mutta totesi joukkojen valitsemisen tapahtuneen ennen kaikkea turvallisuusneuvostossa.¹²⁸

Ennen varsinaisten joukkojen saapumista Waldheim halusi saada myös huolto- ja logistiikkajärjestelyt toimintaan alueella. Tätä varten Siinaille piti saada

¹²⁵ Oslost Washingtoniin 31.10.1973, sähke 4025, 1973OSLO04025. Central Foreign Policy Files, 1973-79 / Electronic Telegrams, RG 59: General Records of the Department of State, AAD.

¹²⁶ New Yorkista Osloon 8.12.1973, sähke 4483, 1973USUNN05486. Central Foreign Policy Files, 1973-79 / Electronic Telegrams, RG 59: General Records of the Department of State, AAD.

¹²⁷ Reidar Kjelstrup Kurt Waldheimille 14.11.1973. Negotiations concerning the establishment and composition of UNEF II, Secretary-General Kurt Waldheim, S-0899-0003-08-00001, UNA.

¹²⁸ Brian Urquhart Reider Kjelstrupille 14.11.1973. Negotiations concerning the establishment and composition of UNEF II, Secretary-General Kurt Waldheim, S-0899-0003-08-00001, UNA.

nopeasti niistä vastaavat joukot. Tällainen löytyi Kanadasta valmiina lähtöön, mutta Neuvostoliitto ei hyväksynyt Nato-maan ottamista mukaan ilman Itä-Eurooppaa.¹²⁹ Yhdysvallat joutui käytännöllisistä syistä antamaan periksi alun tiukasta suhtautumisesta Itä-Euroopan maihin, mutta halusi silti pitää Neuvostoliiton vaikutuksen minimissään.¹³⁰ Tilannetta vaikeutti entisestään se, ettei Israel tahtonut hyväksyä joukkoihin maita, jolla sillä ei ollut diplomaattisuhteita. Pitkien neuvottelujen ja lukuisten turvallisuusneuvoston suljettujen ovien takana tapahtuvien äänestysten jälkeen kompromissiksi tuli Kanadan ja Puolan ottaminen kuljetus ja logistiikkajoukoiksi. Suomen, Ruotsin, Itävallan ja Irlannin seuraksi turvallisuusneuvosto valtuutti pääsihteerinä pyytämään joukkoja Ghanasta, Indonesiasta, Nepalista, Panamasta ja Perusta. Nämä maat suostuivat ja niiden lisäksi vielä Senegal lähetti oman osaston lopulliseen noin 7000 rauhanturvaajaa sisältävään kansainväliseen joukko-osastoon.¹³¹ Lopputulos oli kompromissi, mutta kaikkein mieluisin se oli Yhdysvalloille, joka kuitenkin joutui kärsimään Lähi-idän saavutuksensa aiheuttamia seurauksia niin heikentyneissä suhteissa Euroopan Nato-liittolaisiin kuin myös Neuvostoliittoon.¹³²

Valkoisessa talossa katsottiin, että sen saavuttaman vaikutusvaltavoiton oli mahdollistanut YK:n turvallisuusneuvosto ja sen perustama rauhanturvaoperaatio. Kissinger totesi senaattori J. William Fulbrightille, Israelin ja Egyptin johtajien valmistautuessa samaan aikaan Siilasvuon johdolla ensimmäiseen neuvotteluunsa Siinailla, että mitä tahansa YK:sta ajatellaankin, oli se mahdollistanut nyt saavutetut tulokset.¹³³ Samalla tapaa Kissinger totesi Waldheimille, ettei voinut kuvitella mitä olisi voinut tapahtua ilman YK:ta.¹³⁴ YK:n olemassaolo ja sen tarjoamat mahdollisuudet olivat tärkeitä, vaikka sen kautta toimiminen välillä turhautti Kissingeriä.¹³⁵ Turvallisuusneuvosto tarjosi paikan neuvotteluille ja ylikansalliselle toiminnalle erityisesti rauhanturvaamisen muodossa. CIA:n vuoden

¹²⁹ *The Blue Helmets* 1985, 80–82.

¹³⁰ Esim. Muistio puhelinkeskustelusta John Scali – Henry Kissinger, 25.10.1973; Muistio puhelinkeskustelusta John Scali – Anatoli Doprynin, 26.10.1973. *The Kissinger Telephone Conversations: A Verbatim Record of U.S. Diplomacy, 1969–1977*, DNSA

¹³¹ *The Blue Helmets* 1985, 81.

¹³² Judt 2009, 357.

¹³³ *ibid.*

¹³⁴ Memorandum of Conversation 23.11.1973, Meeting with UN Secretary General Waldheim. Kissinger Transcripts, 1968–1977, DNSA.

¹³⁵ Normaali parlamentarismin rakenteet olivat Kissingerin mielestä liian hitaita ja kankeita ulkopolitiikan tekemiseen puhumattakaan YK:n multilateraalisesta diplomatiasta. Kts. Judt 2009, 346–349, 356, 360–362; Hanhimäki 2004, 34–35; Muistio puhelinkeskustelusta Simcha Dinitz / Henry Kissinger, 26.10.1973. *The Kissinger Telephone Conversations: A Verbatim Record of U.S. Diplomacy, 1969–1977*, DNSA.

1974 tutkimuksessa *The United Nations: Problems and Potential*, kaikkien YK:n rauhanturvaoperaatioiden nähtiinkin hyödyttävän joko suoraan tai välillisesti Yhdysvaltain intressejä, vaikka YK:n yleiskokous oli muuttunut sille vihamieliseksi. Muistion mukaan vuonna 1974 aktiivisena oli kolme operaatiota, jotka suoraan edesauttoivat Yhdysvaltojen ulkopoliittisia tavoitteiden saavuttamista. Nämä olivat YK-joukot Kyproksella, Egyptissä ja Syyriassa.¹³⁶

Erityisesti Israel ja Neuvostoliitto katsoivat joutuneensa taipumaan joukkoja muodostettaessa, ja tämä näkyi maiden suhtautumisessa muodostettuun rauhanturvaoperaatioon, joka oli molemmissa maissa jo ennestään epäilevä. Israel kielsi Puolan osastolta pääsyn valloittamilleen alueille, koska ilmeisesti epäili näiden olevan tiedustelijoita, joiden tehtävänä oli raportoida Moskovaan Israelin sotilaallisesta voimasta ja ryhmytyksestä.¹³⁷ Puolan edustaja lähestyi alipääsihteeri Brian Urquhartia, todeten ettei Puola voinut hyväksyä muista eroavia oikeuksia ja Urquhart yhtyi Puolan kantaan.¹³⁸ Siilasvuo toivoi Israelin johdon allekirjoittamaa lupaa joukkojen vapaasta liikkumisesta, mutta Waldheim halusi toimia pragmaattisesti ja lähestyi Kissingeriä, joka ei kuitenkaan ymmärtänyt miksi kaikkien piti päästä Israelin hallitsemille alueille, jos joukossa oli kuitenkin maita, jotka sinne pääsivät. Ongelma kosketti ennen kaikkia puolalaisia, koska huollon vapaa liikkuminen oli toiminnan kannalta erityisen tärkeää. Kissinger lupasi puhua israelilaisten kanssa ja totesi, etteivät he ainakaan vastustaneet vapaata liikkumista.¹³⁹

Neuvostoliitto kritisoi samasta syystä voimakkaasti UNEF:in toimintaa ja toivoi sen saamista tiukempaan turvallisuusneuvoston kontrolliin. Yhdysvaltojen YK-lähetystössä todettiin Israelin toiminnan haittaavan YK:n toimintaa merkittävästi. Enemmän lähetystö oli kuitenkin huolissaan Neuvostoliiton mahdollisuuksista käyttää operaation vaikeuksia hyväkseen pyrkimyksissään saada rauhanturvaaminen turvallisuusneuvoston tiukempaan kontrolliin.¹⁴⁰ Helmikuussa 1974 Neuvostoliitto olikin jo hyökännyt operaatiota vastaan toimittamalla 22 kysymyksen listan pääsihteeri Waldheimin vastattavaksi. Yhdysvaltojen YK-lähetystössä

¹³⁶ Memorandum, *The United Nations: Problems and Potential*, 11.9.1974. CIA's Freedom of Information Act Electronical Reading Room.

¹³⁷ Kts. luku "Tiedustelua ja värväysyrityksiä".

¹³⁸ Note for the file, Brian Urquhart 13.12.1973. items-in-Middle East - peacekeeping operations and other missions - UNEF II - negotiations concerning the establishment and composition of UNEF II, Secretary-General Kurt Waldheim, S-0899-0003-08-00001, UNA.

¹³⁹ Memorandum of Conversation 23.11.1973, Meeting with UN Secretary General Waldheim. Kissinger Transcripts, 1968–1977, DNSA.

¹⁴⁰ New Yorkista Washingtoniin 22.3.1974, sähke 978, 1974USUNN00978. Central Foreign Policy Files, 1973-79 / Electronic Telegrams, RG 59: General Records of the Department of State, AAD.

todettiin hyökkäyksen olleen ”liennytyksen hengen vastainen” ja sisältävän kysymyksiä, jotka eivät sillä erää kuuluneet pääsihteerille tai turvallisuusneuvostolle. Edustustossa pääteltiin tarkoituksena olleen painostaa YK ja turvallisuusneuvosto hyväksymään Neuvostoliiton doktriinin rauhanturvaamisen malliksi.¹⁴¹ UNEF:in jatkoajasta keskusteltaessa huhtikuussa Jakov Malik kritisoi operaatiota jälleen jyrkästi. Malik totesi UNEF:in olevan liian suuri ja siinä olevan tuplasti liikaa kanadalaisia joukkoja. Sen lisäksi Israel vaikeutti sen toimintaa estämällä joukkojen vapaan liikkumisen, eikä maantieteellinen tasapaino edelleenkaan toteutunut. Tämän lisäksi pääsihteerin tulisi raportoida useammin, tarkemmin ja täydellisemmin turvallisuusneuvostoa operaation kulusta.¹⁴² Operaatio sai puolen vuoden jatkoajan, mutta syksyllä sama kritiikki YK:n toimintaa kohtaan jatkui. Tällä kertaa YK:n sihteeristössä epäiltiin, että Neuvostoliiton pyrkimyksenä oli päästä vaikuttamaan Lähi-idän rauhankehitykseen YK:n kautta.¹⁴³ Näistä neuvotteluista se oli tipahtanut ulkokehälle Kissingerin henkilökohtaisen ”sukkuladiplomatian” takia.

17 Rauhanturvaaminen ja Puolustusvoimat

Siinä vaiheessa, kun YK:n turvallisuusneuvosto pääsi yksimielisyyteen jom kipur -sodan lopettamisesta ja Siinaille lähetettävästä rauhanturvajoukosta, Henry Kissingerin työ varsinaisesti vasta alkoi. Kissingerin tavoitteena oli liennytysoptiikastaan ja yhteistyö lupauksista huolimatta ennen kaikkea padota Neuvostoliiton vaikutusta ja vaikutusvaltaa Lähi-idässä samaan aikaan kun hän matkusti väsymättä neuvottelemassa eri Lähi-idän pääkaupungeissa rauhansopimuksesta. Näissä tavoitteissaan hän myös onnistui. Lähi-itä, joka oli jakautunut Neuvostoliiton ja Yhdysvaltojen liittolaisiin lähes samaan tapaan kuin Eurooppa, koki sodan jälkeen mullistuksen, kun Neuvostoliiton lähin liittolainen alueella vaihtoi leiriä. Neuvostoliitto oli tukenut Egyptiä taloudellisesti sekä sotilaallisesti vuoden 1956 Suezin kriisistä lähtien ja maiden välillä oli vuonna 1971 vahvistettu puolustusopimus, mutta sodan jälkeinen kehitys vei sitä yhä tiiviimmin Yhdysvaltain kylkeen. Jos vuoden 1956 kriisin seurauksena entiset suurvallat Iso-Britannia ja

¹⁴¹ New Yorkista Washingtoniin 5.2.1974, sähke 401, 1974USUNN00401. Central Foreign Policy Files, 1973-79 / Electronic Telegrams, RG 59: General Records of the Department of State, AAD.

¹⁴² New Yorkista Washingtoniin 5.4.1974, sähke 1137, 1974USUNN01137. Central Foreign Policy Files, 1973-79 / Electronic Telegrams, RG 59: General Records of the Department of State, AAD.

¹⁴³ New Yorkista Washingtoniin 17.11.1974, sähke 4155, 1974USUNN04155. Central Foreign Policy Files, 1973-79 / Electronic Telegrams, RG 59: General Records of the Department of State, AAD.

Ranska menettivät otteensa Suezin kanava-alueeseen, niin vuoden 1973 sota teki saman Neuvostoliitolle. Tämä kehitys oli alkanut jo ennen sotaa, mutta Kissingerin välitystehtävä, joka sai sukkuladiplomatian nimen, marginalisoi lopullisesti Neuvostoliiton vaikutuksen Siinailla. Isku oli kova ja vaikea nieltävä Neuvostoliitossa, joka lopulta kuitenkin sai uusia liittolaisia Egyptin, entisen panarabialaisuuteen tähtäävän liikkeen johtovaltioon, uuteen politiikkaan pettyneistä ja Kissingerin rauhanrakentamisessa vähemmälle huomiolle jääneistä Syyriasta ja Irakista. Kumpikaan suurvalloista ei ollut niinkään kiinnostunut rakentamaan kestäväää rauhaa Lähi-idässä kuin ajamaan omia kylmän sodan etujaan. Kissinger ja Yhdysvallat näytti voittaneen tämän pelin, mutta joutui maksamaan voitostaan kovaa hintaa heikentyneiden suurvaltasuhteiden muodossa, jotka myöhemmin näkyivät erityisesti Indokiinassa ja Afrikan kysymyksissä.¹⁴⁴

Jom kippur -sota, tai pikemminkin sen jälkiselvittelyt, muodostuivat käännekohdiksi sekä Lähi-idän kansainvälisessä tilanteessa että suomalaisen rauhanturvaamisen kehityksessä. Jälkimmäinen kehityslinja oli monella tavalla riippuvainen edellisestä, joskaan Yhdysvaltojen voitot Lähi-idässä eivät heijastuneet pelkästään positiivisesti Neuvostoliiton pohjoiseen rajanaapuriin. Lähi-idän merkityksen kasvu kansainvälisen kylmän sodan areenalla ja suomalaisten rauhanturvaajien merkittävä asema YK:n operaatioissa, nostivat kuitenkin rauhanturvaamisen arvostusta erityisesti Puolustusvoimissa, jossa se ei enää näyttänytäkään vain häiritsevänä sivutehtävänä oman maan puolustamisen rinnalla. Tämä asennemuutos on todettu jo aiemmassa tutkimuksessa, mutta sen syitä ei ole kovin syvällisesti aiemmin pohdittu. Jarl Kronlund ja Juha Valla toteavat UNEF II -operaation kääntäneen viimeistään Puolustusvoimien mielipiteen rauhanturvaamista kohtaan, sillä miehet saivat kokemusta ja tuntumaa sodasta, jota normaalissa palveluksessa ei muuten voitu tarjota.¹⁴⁵ Tämä pitää osaltaan paikkaansa, mutta se ei ole ainut syy rauhanturvaamisen arvostuksen nousulle.

Puolustusvoimissa ja -hallinnossa tapahtuneeseen asennemuutokseen vaikutti erityisesti neljä tekijää. Ensinnäkin strateginen ajattelu oli Puolustusvoimissa kokenut muutoksen edeltäneen kymmenen vuoden aikana rauhanturvaamista tukevaan suuntaan. Toiseksi Lähi-idän tilanteen rauhoittaminen ja molempia suurvaltoja tyydyttävän ratkaisun hakeminen näyttäytyivät entistä tärkeämpinä myös Suomen oman turvallisuuspolitiikan kannalta. Kolmanneksi 1970-luvun poliittinen ilmapiiri kotimaassa sai Puolustusvoimien kannalta katsottuna yhä huolestuttavimpia piirteitä, joiden henkiseksi vastapainoksi rauhanturvaaminen muodostui.

¹⁴⁴ Westad 2018, 453–454, 463–469, 472–473, 484; Hanhimäki 2004, 303–304, 326–331; Yaqub 2013, 250–257.

¹⁴⁵ Kronlund & Valla 1996, 205–206.

Neljänneksi puolustushallinnolla oli 1960-luvun lopulta asti yhä enemmän käytännön vastuuta rauhanturvaamisen hoidosta ja kehityksestä. Puolustushallintoon kasvoi tämän johdosta, ja toisaalta pitkään jatkuneen Kyproksen operaation muovaamina, uusi sukupolvi, joka hamusi kansainvälisiä tehtäviä ja pyrki nostamaan rauhanturvaamisen arvostusta myös päättävien elinten suuntaan. Siinain operaatio oli myös tässä kehityksessä ratkaisevassa asemassa.

Kylmän sodan tilannekuva

Rauhanturvaamisen arvostus oli pikkuhiljaa noussut jo ennen Siinain operaatiota Puolustusvoimissa, jossa strateginen ajattelu koki muutoksia 1960-luvun mittaan. Vuosikymmenen alussa suurvaltojen välinen sota näytti jopa todennäköiseltä. Sen pelättiin syttyvän Berliinin, Kuuban, Lähi-idän tai jonkun muun nopeasti eskaloituvan kriisin seurauksena ja vetävän myös Suomen mukaansa. Sotaan valmistautuminen, ennen kaikkea Puolustusvoimien materiaalista valmiutta parantamalla, hallitsi Puolustusvoimain johdon ajattelua.¹⁴⁶ Rauhanturvaaminen oli tältä kannalta häiritsevä lisätehtävä, sillä myös rauhanturvaaminen vei rahaa ja upseereita. Tämä taas oli monesti poissa Puolustusvoimien kehityksestä ja toiminnasta, erityisesti kun eduskunnassa esitettiin myös mielipiteitä, joiden mukaan rauhanturvaamisen budjetti tulisi ottaa Puolustusvoimien perushankintoihin tarkoitetuista määrärahoista. Puolustushallinnossa nämä kaksi budjettia pyrittiin pitämään viisusti irti toisistaan.¹⁴⁷

Kansainvälisesti hyvin yleisesti jaettu käsitys kylmän sodan vaarallisuudesta alkoi kuitenkin myös herättää kritiikkiä ja vastakkaisia tulkintoja. Esimerkiksi vaikutusvaltaisessa kirjassaan *Power and the Pursuit of Peace*, jonka ensimmäinen painos ilmestyi vuonna 1962, historioitsija Harry Hinsley totesi kansain-

¹⁴⁶ PM tasavallan presidentin luona 14.12.1961 pidetystä neuvottelutilaisuudesta, 16.12.1961; Thomas Tallberg'in (USA) kirje Tasavallan Presidentille pvm:llä 27.11.61, Sakari Simelius 20.12.1961; Muistio Suomen ja Neuvostoliiton mahdollisesta sotilaallisesta yhteistyöstä käytäviä neuvotteluja varten, (Risto Hyvärinen) tarkastustoimisto 1.8.1961. F 3 Sal, T23601, PEA; Visuri 2010, 117–121.

¹⁴⁷ Kts esim. Muistio YK-rauhanturvatoiminnasta 30.8.1967, Jouko Keltanen (nimetön ja päiväämätön, mutta ”Keltanen” kirjoitettu lyijykynällä yläkulmaan); Pöytäkirja YK-neuvottelukunnan kokouksesta n:o 2/69, Kauko Pöyhönen (puheenjohtaja) 18.11.1969. Valmiusjoukkosuunnitelmat (1964–1984), T-25098, KA; SKDL:n edustajat esittivät vastalauseen valtiovarainvaliokunnan mietintöön määrärahojen myöntämisestä suomalaisen valvontajoukon perustamista, vastustamista, koulutusta ja ylläpitoa varten. SKDL:n neljän edustajan mukaan määrärahat tulisi ottaa Puolustusvoimien perushankintoihin suunnatuista määrärahoista. Valtiopäivät 1964, asiakirjat I, valtiovarainvaliokunnan mietintö N:o 10 hallituksen esitykseen N:o 34 ja siihen esitetty vastalause.

välisen järjestelmän olleen itseasiassa vuoden 1945 jälkeen varsin vakaa. Molemmilla suurvalloilla liittolaisineen oli konflikteissa pidäkkeitä, jotka estivät niitä antautumasta sotaan toisiaan vastaan. Valtiot olivat alkaneet ymmärtää tämän niin kutsutun ydinasepariteetin saavuttamisen jälkeen 1950-luvun puolivälistä alkaen, mutta samat pidäkkeet olivat vaikuttaneet jo aiemmin, jolloin suurvallat eivät halunneet esimerkiksi Koreassa tai Suezilla ryhtyä täysimittaiseen sotaan toisiaan vastaan. Hinsleyn mukaan myöskään vahingossa alkanut ydinasosota ei vaikuttanut todennäköiseltä.¹⁴⁸ Suomessa nuoremman polven upseerit alkoivat päätyä samanlaisiin päätelmiin. Kirjassaan *Sarjatulta* vuodelta 1966 Aimo Pajunen hyökkäsi vanhentunutta sotilasstrategiaa vastaan. Pajusen mukaan oli lähinnä naurettavaa, että Suomessa harjoituksissa räjäyteltiin uutiskuvista tuttuja sienipilviä muodostavia panoksia samaan aikaan kun maavoimat jatkoivat hyökkäystään.

”Sotaharjoituksissa keltainen puoli paukuttelee bensiiniräjähteellä kuvattuja atomipommeja, jotka nostavat tutun sienimäisen pilven taivaalle. Siitä huolimatta sininen puoli saavuttaa jos ei voittoa niin ainakin kunniaakaan tasapelin suomalaisen korpisoturin harmaan kivenkin läpäisevällä sisulla. [...] Mitä onkaan pari atomipommia sinkojen, rynnäkkökiväärien ja suomalaisten kenttäpakkien rinnalla. Näin puolustusvoimat on vuosikausia julistanut ulospäin itse omaksuvaansa harhakuvaa, että Suomi voi menestyksellä puolustautua ilman omia ydinaseita, vaikka hyökkääjä sellaisia käyttäisikin. Ei ihme, että poliitikkojen usko sotilaiden kykyyn ajatella realistisesti on järkkynyt.”¹⁴⁹

Pajusen mukaan oli vihdoinkin tunnustettava, ettei Suomi voisi puolustautua sitä vastaan käytävässä ydinasosodassa. Toisaalta ei ollut kuitenkaan realistista eikä edes tavoiteltavaa hankkia omaa ydinasetta. Ydinaseiden käytön mahdollisuus oli kuitenkin Pajusen mukaan laskenut erityisesti sen jälkeen, kun kummallakin osapuolella oli mahdollisuus ensi-iskun jälkeiseen tuhoisaan vastaiskuun. Molemmat osapuolet saattoivat tuhota toisensa, eikä se ollut kenenkään kannalta järkevää politiikkaa. Pajunen käytti amerikkalaisen Herman Kahnin kehittämää sodan eskalaatioteoriaa, jossa oli seitsemän porrasta, joista neljännellä otettiin ydinaseet käyttöön. Teorian seitsemäs taso oli täysimittainen ydinasosota, johon kuuluivat kaupunkien ja sivilisaation tuhoaminen hallitsemattomissa kostoiskuissa idän ja lännen välillä. Pajusen mukaan teoria voitiin kääntää de-eskalaatioon ja 1960-luvun puolivälissä oli todennäköisyys ydinaseiden käytölle laskemassa. Tilalle oli tullut entistä monimuotoisempi turvallisuuspolitiikka, jota myös Suomessa oli

¹⁴⁸ Hinsley 1967, 346–367.

¹⁴⁹ Pajunen 1966, 81.

kehitelty. Kumpikin suurvalta olivat joutuneet osoittamaan pidättyväisyyttä konflikteissa. Ydinaseista huolimatta, tai kenties niistä johtuen, Suomen mahdollisuus puolustaa aluettaan oli Pajusen mukaan itseasiassa parantunut. Suuren valtion ei ollut järkevää hyökätä pieniä valtioita vastaan, varsinkaan ydinaseita käyttäen, siitä aiheutuneen kansainvälisen vastareaktion takia.¹⁵⁰

Samaisena vuonna 1966, Risto Hyvärinen tuli puolustusneuvoston tilaamassa ja salaiseksi leimatussa tutkimuksessaan *Näkökohtia Suomen turvallisuuspolitiikasta* pitkälti samoihin johtopäätöksiin Pajusen kanssa Suomen parantuneesta kansainvälisestä asemasta ja Fennoskandian laskeneesta todennäköisyydestä joutua minkään valtion sotatoimien kohteeksi. Erityisesti Euroopassa vallitseva status quo oli Hyvärisen mukaan molempien suurvaltojen intresseissä, kun taas pohjoinen–etelä-vastakkainasettelu oli nousussa. Suomen mahdollisuudet toteuttaa itsenäistä ulkopolitiikkaa olivat näin ollen kasvaneet ja kansainvälisen yhteisön mahdollisuudet konfliktien ratkaisemiseksi esimerkiksi rauhanturvaamisen keinoin olivat parantuneet. Tärkeäksi näkökohdaksi Suomen puolustuksessa nousi ensinnäkin riittävän suuri rauhanajan valmius, joka ennaltaehkäisisi mahdollisen hyökkääjän halua tunkeutua maahan ja nopean yllätyshyökkäyksen torjunta erityisesti suurissa kaupungeissa.¹⁵¹ Rauhantutkimuslaitoksen johtaja Raimo Väyrysen epäillessä vuonna 1975 Puolustusvoimien tarpeellisuutta ja kykyä vastata mahdollisiin uhkiin, vastasi Pajunen Puolustusvoimien merkityksen piilevän siinä, että ”ne voimavarat ja kustannukset joilla Suomi tai osa siitä voidaan ottaa haltuun, ovat kohtuuttomia verrattuna hyötyyn.”¹⁵² Puolustusvoimien tehtävänä ei siis ollut niinkään lyödä sotilaallisesti mahdollista vihollista kuin ennaltaehkäisevästi varjella Suomen koskemattomuutta ja sodan syttyessä torjua yllätyshyökkäys ja hankkia aikavoitto, jonka turvin Suomella olisi mahdollisuus kansainvälisen yhteisön painostuksen aikaansaamaan aselepoon tai viime kädessä liittoutumiseen puolueettomuutta uhkaavaa voimakeskusta vastaan.

Risto Hyvärisen kohdalla käsitys Suomen sotilaspoliittisen aseman paranemisesta ja ydinasein käydyin suursodan mahdollisuuden pienenemisestä tapahtuivat

¹⁵⁰ Pajunen 1966, 8–24; 79–84. Herman Kahn kävi vuonna 1969 myös Pääesikunnassa keskustelemassa käsityksistään (keskustelussa olivat läsnä Kaarlo Leinonen, Lauri Sutela, Keijo Korhonen, Aimo Pajunen ja Jan Klenberg). Kahnin mukaan Pohjola ja Suomi eivät olleet kriisialttiita alueita, ja Suomen ja Ruotsin joutuminen hyökkäyksen kohteeksi oli lähinnä ”akateeminen kysymys”. Keskustelu Mr. Herman Kahnin kanssa 11.5.1969, Jan Klenberg 12.5.1969. Erikoisjärjestelmiin kootut asiakirjat; Muistiot (1951–1970), T-26965, KA.

¹⁵¹ *Näkökohtia Suomen turvallisuuspolitiikasta* (212 sivua), Risto Hyvärinen 14.4.1966. Erikoisjärjestelmiin kootut asiakirjat; Mietinnöt ja tutkimus Suomen turvallisuuspolitiikasta, T-26965, KA.

¹⁵² HS 3.7.1975.

1960-luvun alkupuolella, kenties juuri hänen Harvardissa viettämänsä vuoden aikana. Vielä elokuussa 1961 Hyvärinen totesi arviossaan Pohjois-Euroopan asemasta suursodassa, että olisi ”liioiteltua optimismia olettaa [...] ydinaseiden käytön varmaa jäämistä taka-alalle tulevassa suursodassa.” Hyvärisen mukaan Yhdysvalloissa herännyt uusi kiinnostus tavanomaisiin joukkoihin, ei tarkoittanut vielä ydinaseiden syrjäyttämistä. Jommankumman osapuolen joutuessa tavanomaisessa sodassa ahtaalle, ydinaseet astuisivat jälleen kuvaan, joten Hyvärisen mukaan ”lienee tarkoituksenmukaista tarkastella tulevaa mahdollista suursotaa nimenomaan ydinasesotana.”¹⁵³ Samalla tavalla pääesikunnan operatiivisen osaston vuoden 1960 suunnitelmissa ydinasesodan uhka oli hyvin todellinen ja siihen piti vastata keinoja kaihtamatta. Vaihtoehtoina olivat liittoutuminen tai jopa omien ydinräjähteiden hankkiminen. Operatiivisen osaston suunnitelmat olivat vielä 1960-luvun alussa kaukana Kekkosen muutamaa vuotta myöhemmin esittämästä ydinaseettoman Pohjolan ajatuksesta.

”[Y]dinräjähteiden käyttöönotosta johtuen pienten valtioiden mahdollisuudet puolustautua yksin suurvallan totaalista hyökkäystä vastaan ovat oleellisesti pienentyneet. Kansakunnan on asetettava koko voimansa mitään keinoja kaihtamatta hyökkääjää vastaan, jolloin mahdollisuudet ko kansakunnan säilymiseen edelleenkin on. [...] Pienten valtioiden on pyrittävä hankkimaan ydinräjähteitä tai ainakin jo rauhan aikana tähdättävä koulutus sekä valmistelut siihen. [...] Suomen joutuessa suurvaltasodassa jomman kumman osapuolen hyökkäyksen kohteeksi, voinee Suomi saada ydinräjähteitä itselleen tai sitten tulitukea niiden muodossa vastapuolelta.”¹⁵⁴

Suomen strateginen asema jäi kuitenkin 1960-luvun puoliväliin tultaessa katveeseen. Suurvaltojen suhteet näyttivät vakiintuneen Berliinin ja Kuuban kriisien jälkeen ja samalla ne tulivat varovaisemmiksi ydinaseiden suhteen. Suomen kannalta oli lisäksi merkittävää, että Yhdysvaltojen ydinasevoima siirtyi pommikoneista mannertenvälisiin ohjuksiin, joiden torjuntaa ei voinut, niiden korkean lentoreitin vuoksi, enää Suomelta vaatia.¹⁵⁵ Käytännön keinoina Suomen turvallisuuspolitiikan vahvistamiseen Hyvärinen totesi vuoden 1966 tutkimuksessaan, että Puolustusvoimien kehittämisen päämääränä tulisi olla sen kyky ennalta ehkäistä Suomea

¹⁵³ Arviointia Pohjois-Euroopan asemasta suursodan näyttämönä, Risto Hyvärinen 17.8.1961. F 3 sal, T23601, PEA.

¹⁵⁴ Suomen strateginen asema ja Suomen puolustukselle asetettavat strategiset perusteet, Operatiivinen osasto 11.11.1960. Erikoisjärjestelmiin kootut asiakirjat; Muis-tiot (1951–1970), T-26965, KA.

¹⁵⁵ Visuri 2010, 144.

vastaa suunnattu yllätyshyökkäys. Painopiste oli Hyvärisen mukaan siirrettävä rauhan ajan erittäin nopeasti liikkeellepantavien suojajoukkojen toimintavalmiuden tehostamiseen, vaikka sitten hidastamalla liikekannallepanon muita osia. Tehokas yllätyshyökkäyksen torjunta edellytti myös tehokasta tiedustelua, joka kykenisi ennalta varoittamaan Suomea uhkaavasta vaarasta. Tällöin Suomi voisi ”poliittisin ja sotilaallisin toimin signaloida tämä hyökkääjälle, jolloin luopuminen hyökkäyksestä on todennäköistä”.¹⁵⁶

Puolustusvoimain komentaja Yrjö Keinonen kritisoi Hyvärisen tutkimusta erityisesti Fennoskandian sotilaallisen merkityksen vähättelystä ja siitä, että Hyvärinen uskoi Suomea vastaan käydyn sodan todennäköisemmin päättyvän nopeasta. Samoin Keinonen kritisoi Hyvärisen ajattelua, siitä ettei puolustuspolitiikkaa Hyvärisen mukaan kannattanut perustaa YYA-sopimukseen, koska se ei ollut Suomen puolueettomuuden mukaista. Keinosen mukaan YYA-sopimus oli realiteetti, joka oli otettava huomioon. Keinonen halusi kehittää Puolustusvoimia kokonaisvaltaisemmin kuin mitä Hyvärinen ja totesi, ettei Hyvärisen tutkimusta sellaiseen voisi käyttää Suomen puolustusfilosofian perustana. Suomen puolustusstrategia oli kuitenkin menossa tähän suuntaan ja myös Keinonen hyväksyi yllätyshyökkäyksen torjunnan tärkeyden.¹⁵⁷

Puolustusvoimissa yllätyshyökkäyksen torjunta ja kaupunkien suojeleminen muodostuivat päätehtäviksi jo siitäkin syystä, ettei pitkäkestoisen suurhyökkäyksen torjuntaan katsottu riittävän materiaalisia edellytyksiä yhtä kuukautta kauempaa. Eskaloituneessa konfliktissa sotaa jatkettaisiin sissisodan keinoin sekä ulkovaltojen avustamana.¹⁵⁸ Tämä oli myös länsivaltojen toiveissa, sillä mahdollisen sodan aikana Suomesta järjestetty tehokas sissisota heikentäisi merkittävästi Neuvostoliiton voimaa Pohjolassa. Vuoden 1970 operatiivisessa suunnitelmassa todettiin lisäksi, että [y]llätyshyökkäys voi tulla vain Varsovan liiton taholta, mutta julkisissa keskusteluissa jätetään aina suunta avoimeksi.”¹⁵⁹ Puolueettomuuden

¹⁵⁶ Näkökohtia Suomen turvallisuuspolitiikasta (212 sivua), Risto Hyvärinen 14.4.1966, sivu 137. Erikoisjärjestelmiin kootut asiakirjat; Mietinnöt ja tutkimus Suomen turvallisuuspolitiikasta, T-26965, KA.

¹⁵⁷ Lausunto valtiotieteen tohtori Risto Hyvärisen tutkimustyöhön ”Näkökohtia Suomen turvallisuuspolitiikasta”, Puolustusvoimain komentaja (Yrjö Keinonen) lokakuu 1966. Erikoisjärjestelmiin kootut asiakirjat; Mietinnöt ja tutkimus Suomen turvallisuuspolitiikasta, T-26965, KA.

¹⁵⁸ Eräitä näkökohtia puolustusvalmistelujen kehittämiseksi, Paavo Juntila 24.11.1969. Erikoisjärjestelmiin kootut asiakirjat; muistiot (1951–1970), Operatiivinen osasto, T-26965/68, KA

¹⁵⁹ Eräitä strategisia ja operatiivisia peruskysymyksiä, operatiivisen osaston päällikkö 20.7.1970. Erikoisjärjestelmiin kootut asiakirjat; muistiot (1951–1970), Operatiivinen osasto, T-26965/68, KA

loukkauksia oltiin valmiina torjumaan myös Naton taholta, mutta sodan uhka tuli idästä. Myös Ruotsissa suunniteltiin puolustuksen aloittamista jo Suomen puolelta, mutta suomalaiset olivat varsin hyvin tietoisia näistä kaavailuista ja tukivat niitä. Sen sijaan Neuvostoliiton asevoimien pyrkimystä sitoa Puolustusvoimat tiiviimpään kanssakäymiseen rauhan aikana, pyrittiin Puolustusvoimissa kaikin keinoin vastustamaan.

Rauhanturvaamisen kannalta muuttunut tilannekuva ja kokonaisvaltaisen turvallisuuspolitiikan läpimurto tarkoittivat sitä, että se oli useammassakin mielessä entistä tarkoituksenmukaisempaa. Jos 1960-luvun vaihteessa Puolustusvoimien tehtävät liittyivät sodan ajan valmistautumiseen, niin 1970-luvulle tultaessa rauhan ajan valmius ja kokonaisvaltainen turvallisuuspolitiikka olivat nousseet entistä tärkeämmiksi osiksi Puolustusvoimien tehtäväkenttää. Tehtävien siirryttyä yhä enemmän rauhan ajan toimintaan, myös rauhanturvaaminen näytti entistä mielekkäämmältä. Sen avulla Suomi saattoi edesauttaa Hyvärisen ja Pajusen hahmottamia tavoitteita.

Rauhanturvaaminen viestitti muulle maailmalle Suomen asemaa, puolueettomuutta ja sotilasosaamista. Samalla Puolustusvoimissa pikkuhiljaa herättiin huomaamaan rauhanturvaamisoperaatioiden mahdollisuudet Puolustusvoimien toimintakyvyn kannalta. Operaatiot olivat halpoja kertausharjoituksia reserveille ja vakinaisen väen upseerit saivat kosketusta moderneihin konflikteihin ja kansainväliseen toimintaympäristöön. Operaatioissa eri maiden joukot arvoivat toisiaan ja toistensa sotilaallista kyvykkyyttä, sekä niissä sai uutta tietoa muiden maiden koulutuksellisesta ja teknisestä osaamisesta. Kyproksella Kanadan ja Suomen osastojen vaihtaessa vastuualueitaan, näin kävi vahingossa. Kanadalaiset olivat jättäneet ilmeisesti huolimattomuuttaan jälkeensä neljä kappaletta ”raketinheittimen, bazuukan, panssarikauhun tai vastaavan” raketteja, joiden Reino Raitasaari arveli kiinnostavan suomalaisia asesuunnittelijoita, sillä ne olivat ”kuranttia palveluskäytössä olevaa suuravaltatavaraa.” Suomalaiset ottivat vahingosta kaiken hyödyn irti ja Raitasaari lähetti tavallisen ammuslastin joukkoon naamioidut raketit Suomeen tutkittavaksi ennen kuin kanadalaiset alkoivat kysellä hävinneiden laukaustensa perään.¹⁶⁰ Tämänkaltaisten vahinkojen lisäksi joukkojen kyky hoitaa tehtäviään oli tarkkailun alaisena ja moderneista sodankäynnin metodeista otettiin jatkuvasti oppia. Vaikka rauhanturvaajat olivat YK:n johdossa, ei kansallisuudet jääneet unholaan, vaan rauhanturvaajista muodostui kyseisen maan puolus-

¹⁶⁰ Reino Raitasaari Keijo Pennaselle 19.5.1970. Hyvä veli -kirjeet; YK:n Suomen pataljoona (YKSP), YK:n Suomen osasto Kyproksella (YKSO) (1968–1991), Puolustusministeriön YK-toimisto, T-25098, KA.

tuslaitoksen julkisia mannekiineja, jotka toimivat sekä median että kansainvälisen yhteisön jatkuvan tarkkailun alaisina.

Vähän kuin talvisota

Jos Suomen muuttunut strateginen asema mahdollisti rauhanturvaamisen arvostuksen nousun erityisesti Puolustusvoimissa, niin Siinain positiivisten kokemusten myötä rauhanturvaaminen lopulta vakiintui osaksi Suomen kylmän sodan ajan ulko- ja turvallisuuspolitiikkaa. Siinain rauhanturvaamisoperaatiosta muodostui lopulta menestys, vaikka tilanne oli monessa kohtaa kriittinen. Kissingerin välitystyörytysten ongelmana ei enää lokakuun sodan jälkeen ollut Egypti, jota Yhdysvallat vielä 1960-luvun alussa piti suurimpana uhkana omalle politiikalleen alueella. Sodan päättymisen jälkeen Kissinger ja Sadat pääsivät varsin helposti sopimukseen Israelin ja Egyptin välisen jännitteen lieventämisestä askel askeleelta. Kissinger pyysi Sadatia kuitenkin hyväksymään kaksi ehtoa liennytyksen käynnistämiseksi. Ensinnäkin saarroksissa olleen Egyptin kolmannen armeijakunnan ahdinko tulisi jatkumaan vielä viikkoja, kenties jopa kuukausia ennen sen lopullista vapauttamista, ja toiseksi Sadatin tuli hyväksyä se, että ainoastaan Yhdysvallat kykeni aikaansaamaan Egyptiä hyödyttävän sopimuksen Israelin kanssa.¹⁶¹

Neuvostoliiton tarjoama apu oli menettänyt merkityksensä ja Sadat oli valmis hyppäämään Yhdysvaltojen kelkkaan. Egyptin lisäksi Kissingerin tuli kuitenkin saada myös Israel hyväksymään joukkojensa vetäytymisen ja asteittaisen jännityksen lieventämisen, sekä Neuvostoliiton hyväksymään Yhdysvaltojen ja tarkemmin sanoen Kissingerin johtavan roolin Lähi-idän rauhanneuvotteluissa samaan aikaan kun kotimainen oppositio tuli pitää aisoissa. Israelissa Ariel Sharonin johtamat oikeisto vastusti myönnytyksiä ja keräsi kasvavaa kannatusta, jonka takia pääministeri Golda Meirin liikkumavara oli hyvin rajattua. Samalla tapaa myös Yhdysvalloissa kasvavaa sisäpoliittista painetta aiheuttivat Israelilta vaaditut myönnytykset sekä koko liennytyksen politiikka Neuvostoliiton suuntaa. Moskova, jossa ymmärrettiin hyvin Kissingerin pyrkimykset Yhdysvaltojen vaikutusvallan kasvattamiseksi, syytti puolestaan Washingtonia lupaustensa ja sopimusten rikkomisesta ottamalla yksipuolisen roolin Lähi-idän rauhanneuvotteluissa ja jättämällä Moskovan pimentoonsa. Vaikka Yhdysvallat oli Kissingerin johdolla ottanut kuskan paikan rauhanneuvotteluissa, niiden onnistuminen oli jatkuvasti vaakalaudalla. Neuvottelujen päällä leijui jatkuvasti uuden sodan uhka.¹⁶²

¹⁶¹ Hanhimäki 2004, 319.

¹⁶² Suri 2009, 254–265; Hanhimäki 2004, 324–331.

Neuvostoliitto oli kuitenkin auttamatta ulkona tilanteesta viimeistään tammikuun 1974 jälkeen, jolloin ensimmäinen Israelin ja Egyptin välisestä kolmesta loitontamissopimuksesta allekirjoitettiin Ensi Siilasvuon valvonnassa Kairo-Suez valtatie kilometripylvään 101 kohdalle pystytetyssä teltassa. Sinne ulottuivat Israelin uloimmat asemat Suezin kanavan länsipuolella.¹⁶³ Kissingerin taktiikka oli rauhoitella ja vakuutella Moskovaa Yhdysvaltojen hyvistä aikeista samanaikaisesti, kun Neuvostoliitto tosiasiallisesti pidettiin rauhanprosessin ulkopuolella. Jussi Hanhimäen mukaan Kissinger onnistuneen taktiikan taustalla ja edellytyksenä oli neuvotteluosapuolien halu pitää Neuvostoliitto rauhanprosessiin ulkopuolella. Neuvostoliiton avustus ei ollut Egyptille enää yhtä tärkeää kuin ennen ja myös Syyriassa katsottiin Egyptin ja Israelin välisen loitontamissopimuksen onnistuneen juuri siitä syystä, että Neuvostoliiton rooli neuvotteluissa oli niin pieni. Tästä syystä Neuvostoliitolla ei ollut tammikuun 1974 sopimuksen jälkeen reittiä rauhanneuvotteluihin ilman Yhdysvaltojen tukea, jota se ei saanut. Moskova ei voinut enää myöskään lyödä kiilaa Yhdysvaltojen omaan selustaan Euroopan kautta, sillä OPEC lopetti Euroopan ja Yhdysvaltojen välejä Lähi-idässä hirtänneen öljyboikottinsa maaliskuussa 1974.¹⁶⁴ Neuvostoliitto oli auttamatta ulkona Suezin ratkaisusta, vaikka sillä oli omia tarkkailijoita UNTSO:ssa ja sen toiveesta Puola oli mukana UNEF:issa.

Suomalaissa rauhanturvaajilla oli oma roolinsa Kissingerin loppuun saattamien neuvottelujen käynnistäjinä marraskuussa 1973, vaikka ensimmäinen neuvottelukierros lopulta päättyi, osittain Kissingerin omasta vastustuksesta johtuen, tuloksettomina.¹⁶⁵ Osapuolten väliset neuvottelut alkoivat kuitenkin Ensio Siilasvuon johtamina 11. päivänä marraskuuta 1973 samaisen kilometritolppa 101:n luona, jossa lopullinen sopimus Kissingerin johdolla allekirjoitettiin.

¹⁶³ Shlomo 2016, passim.

¹⁶⁴ Hanhimäki 2004, 329.

¹⁶⁵ Siilasvuo kertoo muistelmissaan Kissingerin vastustavasta asenteesta neuvotteluja kohtaan. Siilasvuon mukaan tämä johtui todennäköisesti suurvaltojen edustajalle tyypillisestä YK:n toiminnan ja merkityksen vähättelystä. YK oli sekaantumassa asioihin, joita Kissinger piti omana reviiirinään. Toisaalta Kissinger oli myöhemmin todennus Siilasvuolle, ettei aika ollut vielä marraskuussa 1973 kypsä poliittiseen ratkaisuun ja myös Siilasvuo toteaa myöhemmin hyväksyneensä tämän selityksen. Jussi Hanhimäen mukaan Kissingerin tarkoituksena olikin neuvottelujen vieminen ensin multilateraaliseen kontekstiin Geneveen, josta kuitenkin ei saanut muodostua lopullista ratkaisua. Multilateralismin tarkoituksena oli vakuuttaa ennen kaikkea Moskova, joka syytti Yhdysvaltoja ja Kissingeriä sooloilusta ja liennytyistä vastaan toimimisesta. Yhdysvallat osoitti tukeaan Geneven konferenssille, joka päättyttyään tuloksettomana, toimisi Kissingerin henkilökohtaisen sukkuladiplomatian lähtölaukauksena Lähi-idässä. kts. Siilasvuo 1987, 261–264; Hanhimäki 2004, 320–322; Shlomo 2016, passim.

Neuvottelut alkoivat Siilasvuon mukaan ”jäätävissä” tunnelmissa. Israel ei alkuun halunnut YK:ta lainkaan välittämään, sillä he halusivat kohdata egyptiläiset ”kasvoista kasvoihin” ilman kolmannen osapuolen läsnäoloa, kuten Siilasvuo alun tunnelmia muistelee. Edistyminen oli hidasta ja tähän kyllästyneenä Siilasvuo päätti laittaa neuvotteluihin hieman liikettä. Neuvottelujen pohjaksi otetun kuuden kohdan sopimuksen viimeisenä asiana oli sotavankien vaihto, jota ei kuitenkaan voinut toteuttaa ennen YK:n tarkastuspisteiden perustamista Kairo-Suez tielle, Israelin hallussaan pitämille alueille. Toisen neuvottelupäivän päätteeksi Siilasvuo antoi käskyn perustaa kaksi tarkastuspistettä, jotka olivat lähinnä symbolisia, sillä käytännössä Israel valvoi valloittamaansa aluetta YK:n toimista huolimatta. Symboleilla oli kuitenkin merkitystä maailman silmien ollessa kiinnittyneinä Lähi-idän tilanteeseen. Ensimmäinen tarkastuspiste perustettiin YK:n oikeutuksella ilman etukäteen tehtyjä konsultaatioita toisen neuvottelupäivän päätteeksi 12. marraskuuta kokouspaikan viereen. Toinen tarkastuspiste perutettiin lähemmäs Suezin kaupunkia, kilometripylvään 119 kohdalle, myöhemmin samana iltana. Sen nimeksi tuli Gamma ja Suomen pataljoonan komentaja eversti Reino Raitasaari sai vastuulle sen perustamisen.¹⁶⁶

Israelissa YK:n itsenäinen toiminta heidän hallitsemillaan alueilla herätti suuttumusta. Suomalaisten pystytettyä YK:n lipun lähelle Israelin omaa tarkastuspistettä checkpoint Gammalla, ajoi paikalle raskaasti aseistautunut Israelin armeijan joukko-osasto, joka otti lipun haltuunsa ja lastasi suomalaisten teltat ja varusteet kuljetusauton lavalle käskien suomalaiset matkoihinsa. Raitasaaren mennessä paikalle tarkastamaan tilannetta, vaikutti se varsin vakavalta. Raskaasti aseistautuneet Israelin armeijan sotilaat uhkasivat suomalaisia voimatoimilla, elleivät suomalaiset vetäytyisi lippuineen. Raitasaarella oli kuitenkin Siilasvuon määräys tarkastuspisteen perustamisesta, joten hän keräsi suomalaisista noin 90 miehen osaston, joka lähti sitä perustamaan. Joukko-osasto jätti aseensa leiriin, asettui tiiviiseen kyynärpääojennukseen ja lähti yllättäen tunkeutumaan Israelin hajanaisen miehityksen läpi. Kahakassa nyrkit ja kiväärinperät heiluivat, mutta laukauksilta vältyttiin. Kertaalleen repeytynyttä YK:n lippua pystyssä pitäneiden suomalaisten ja israelilaisten välille syntyi pattitilanne yön laskeutuessa ja viedessä suurimmat tappeluhalat. Suomalainen osasto kerääntyivät yöpuulle YK-lipun ympärille viltteihin kääriytyneenä tavarat ja teltat edelleen autoissa.¹⁶⁷

¹⁶⁶ Siilasvuo 1973, 239–253; Ensio Siilasvuo Kurt Waldheimille 12.11.1973, Number: UNEF/OPS 131. Checkpoints (Suez-Cairo Road) (UNEF II), Office for Special Political Affairs, S-0332-0004-13, UNA.

¹⁶⁷ Virtanen 2011, 101–106; Siilasvuo 1987, 249–253.

Aseettomien YK:n lipun alla kulkevan joukon ampuminen olisi ollut poliittinen skandaali, johon Israelilla ei ollut varaa. Tätä Siilasvuo käytti myös hyväkseen seuraavana aamuna tullessaan selvittämään tilannetta. Kun tunnelma Gammalla muuttui jälleen uhkaavaksi, Siilasvuo painotti Israelin sotilasjohdolle YK:n rauhanturvaajia vastaan avatun tulen herättävän maailman huomion. Uhkaava tunnelma laukesi kuitenkin nopeasti ja joukko-osastojen välillä alkoi astetta rennompaa vuorovaikutusta.¹⁶⁸ Rentous oli sen sijaan kaukana Siilasvuon ja Israelin puolustusministeri Moshe Dayan välisissä neuvotteluissa. Dayan totesi uhkaavasti, ettei UNEF pakottaisi häntä tekemään mitään, mikä olisi Israelin kannalta epäedullista, ja Siilasvuo vastasi samalla äänensävyllä, ettei Israel estäisi häntä eikä UNEF:ia täyttämästä tehtäviään. Suurimpana ongelmana neuvotteluissa oli kilometripylväs 119:n tarkastuspisteen kohtalo, jota Dayan ei halunnut antaa UNEF:in haltuun sen ollessa syvällä Israelin hallitsemalla alueella. Dayan totesi Siilasvuolle, että ellei Siilasvuo poistaisi miehiään, ne tulitaisiin poistamaan Israelin asevoimien taholta. Waldheimin kysyessä Siilasvuon mielipidettä jatkotoimista, taipui Siilasvuo mieluummin vetämään osaston pois Gammalta, kuin päästämään tilannetta pisteeseen, joka johtaisi aseiden tai muun väkivallan käyttöön YK-joukkoja kohtaa. Tarkastuspiste jäi perustamatta sillä erää Waldheimin päätettyä, että YK:n olisi järkevintä perääntyä sillä erää ja palata myöhemmin perustamaan tarkastuspistettä.¹⁶⁹

Kilometripylväs 119 (tai checkpoint Gamman) tapahtumat jäivät lähtemättömästi suomalaisen rauhanturvaamisen alitajuntaan ja folkloreen. Tapahtumilla oli oma merkityksensä YK-joukkojen arvovalan ja toimintakyvyn kannalta. Suomalaisen rauhanturvaajien lähtiessä hoitamaan tehtävänsä pelissä oli paitsi Suomen sotilasmaine myös YK:n rauhanturvaamisen toimintakyky ja tulevaisuus, joka vuoden 1967 vetäytymisen jälkeen oli saanut epäilyjä osakseen.¹⁷⁰ YK-joukkojen tuli ottaa paikkansa kentällä ja osoittaa, ettei joukkojen yli voinut niin vain kävellä. Suomalaisten periksiantamattomuutta kiiteltiin YK:ssa ja suomalaisten toiminta nousi aina New York Timesin etusivulle asti eikä asia jäänyt myöskään Valkoisen talossa huomiotta.¹⁷¹ Puolustusministeriön sotilasasianosastolla suoma-

¹⁶⁸ Ensio Siilasvuo Brian Urquhartille & Roberto Guyerille 15.11.1973, Number: UNEF/OPS 131. Checkpoints (Suez-Cairo Road) (UNEF II), S-0332-0004-13, UNA; Virtanen 2011, 108–109.

¹⁶⁹ *ibid.*; New Yorkista Washingtoniin 13.11.1973, sähke 4708, 1973USUNN04708. Central Foreign Policy Files, 1973-79 / Electronic Telegrams, RG 59: General Records of the Department of State, AAD.

¹⁷⁰ Bricoe 2003, 219–224; Siilasvuo 1987, 253.

¹⁷¹ The New York Times 13.11.1973; Memorandum of Conversation 23.11.1973, Meeting with UN Secretacy General Waldheim. Kissinger Transcripts, 1968–1977, DNSA; Virtanen 2011, 106.

laisten YK-tehtävissä toimivien upseerien ja rauhanturvajoukkojen toiminnastaan saamaa huomiota ja arvontoa verrattiin jopa talvisotaan.

”[N]äissä tehtävissä [YK:n ylimmissä johtoportaisissa] palvelleet suomalaiset ovat yhdessä YK-joukkojemme kanssa tuoneet maallemme kansainvälistä good-willia ja tehneet puolustusvoimiamme tunnetuksi ulkomailla tavalla, joka on verrattavissa siihen, mihin Puolustusvoimat yltivät Talvisodassa.”¹⁷²

Tästä huolimatta Suomessa tapahtuma sai turhankin suuret mittasuhteet. Puolustusministeriön YK-toimiston päällikkö yltyi valvontajoukkotoimikunnan kokouksessa kehuaan suomalaisten tehneen huomaamatta teon, jolla saattoi olla ”maailmanhistoriallista merkitystä.”¹⁷³ Tämän tarinan mukaan aseistamattomat suomalaiset ottivat ylivoimaiselta vastustajalta haltuunsa YK:n menettämät asemat. Tarina on vähintään puolittainen, mutta se jäi elämään ja vaikuttamaan suomalaisen rauhanturvaamisen itseymmärryksessä. Rauhanturvaamisen rooli kylmän sodan järjestelmässä alkoi kuitenkin viimeistään Siinailla kirkastua. Kylmän sodan aikana YK-joukkojen vahvuus oli niiden heikkoudessa ja sotilaallista voimaa tärkeämmäksi asiaksi muodostui niiden nauttima arvovalta ja luottamus. Jos Kongossa rauhanturvaaminen oli mennyt rauhaan pakottamisen suuntaan, niin Lähi-idässä, sekä vuoden 1974 jälkeen myös Kyproksella, rauhanturvaamisesta muodostui ”perinteistä”, siinä mielessä miten se erityisesti kylmän sodan jälkeisen kehityksen myötä on jaoteltu. YK-joukkojen tehtävänä oli hieman yksinkertaisten taistelevien armeijoiden etäännyttäminen toisistaan asettumalla itse osapuolten väliin valvomaan rauhaa.

Suomalaisten rauhanturvaajien sekä Siilasvuon henkilökohtaiset saavutukset Siinailla nostattivat Suomessa positiivista huomiota, joka jossain tapauksissa yltyi hurmoksellisiin mittoihin. Paikat olivat pahoja,¹⁷⁴ mutta suomalaisia rauhanturvaamisen raportteja lukiessa näyttävät suomalaiset lähes yksinään estäneen Siinailla väkivaltaisuuksien uudelleen puhkeamisen. Näiden kertomusten mukaan suomalaisten Kyprokselta lähettämä ”palokunta” oli ensimmäisenä paikalla ja saivat vastuulleen pahimman paikan Suezin kaupungin liepeiltä. Suomalaiset olivat noudattaneet Siilasvuon käskyä: ”siirtykää Suezin kaupunkiin, jos pääsette; menkää osapuolten väliin, jos uskallatte; lopettakaa taistelutoiminta, jos kykenette.”

¹⁷² PM Mahdollisuuksista lisätä reservin upseerien osuutta YK:n rauhanturvatehtävissä, Puolustusministeriön sotilasasianosasto, YK-asiat 22.1.1974. Sekalaiset asiakirjat, T-25098/40, KA.

¹⁷³ Kronlund & Valla 1996, 204.

¹⁷⁴ Kts. esim. Virtanen 2011, 86–98.

Suusanallisen käskyn sanamuodoista ei tosin ole täyttä varmuutta ja siitä liikkuu hieman eri versioita, jopa puolustusministeriön omissa muistioissa.¹⁷⁵ Puolustusministeriön mukaan tässä tehtävässä suomalaiset osoittivat joka tapauksessa puolueettomuutta ja näyttivät sotilasosaamista, jonka seurauksena suomalaiset saivat sekä Egyptin että Israelin kunnioituksen ja vaativimmat tehtävät alueella. ”UNEFin osalta kilometritolppa 101 jää historiaan tuloksellisena neuvottelupaikana. Suomalaisen pataljoonan kannalta nousee rinnalle kuitenkin kilometritolpan 119 alue, jossa ev[ersti] Raitasaari miehineen loi todellisen maineensa”, todetaan puolustusministeriön muistiossa.¹⁷⁶

Suomalaista sisua korosti vielä, että saavutukset tehtiin ”takapuoli risoista housuista vilkkuen”, sillä rahat ja varusteet olivat Suomessa tiukalla, ja osa varusteista jäi vielä saamatta kuljetusvaikeuksista johtuen.¹⁷⁷ Checkpoint Gamman tapahtumien saamaa poikkeuksellista huomiota lisäsi Suomessa vielä se, että YK ei tiedottanut tapahtumista ja ilmeisesti suoraan kielsi joukko-osastoja raportoimasta muun muassa Gamman tapauksesta, mikä jätti tilaa huhuille, joissa tuskin ainaakaan vähäteltiin suomalaisten saavutuksia.¹⁷⁸ Eräässä muistelmassa muistellaan yksityiskohtaisesti miten karatea harrastanut suomalainen rauhanturvaaja taisteli israelilaisten kanssa, joita oli runsaat sata neljätoista suomalaista vastaan. ”Jos-sain vaiheessa hänellä oli äijä kiinni kummassakin jalassa ja kolmas vasemmassa kädessä, oikealla hän kuitenkin huiteli, minkä kerkesi. Israelilaiset vetelivät konepistooliensa piipulla suomalaisia kupeisiin, mutta jättivät kaulansa suojaamatta ja siihen hän aina löi. Tajuttomia tai puolitajuttomia israelilaisia tippui yksitellen

¹⁷⁵ YK:n suomalainen valvontajoukko Lähi-idässä (YKSV 1), puolustusministeriön sotilasasianosasto 22.1.1974. Lähi-itä 1974–75, 113 C4b, UMA. Käsky löytyy yllä olevassa muodossa puolustusministeriön muistiosta, mutta toisessa muistiossa muodossa: ”menkää Suezin kaupunkiin, jos pääsette, tunkeutukaa osapuolten väliin, jos uskallatte, tehkää YK tunnetuksi.” Käsky julkaistiin jälleen hieman eri muodossa Sinibaretit 2 -kirjassa ja se teki Kronlundin ja Vallan mukaan suomalaisista sankareita, jotka toteuttivat mahdottoman tehtävän. Sinibaretit-kirjan kirjoittaneen Tauno Kuosan mukaan käsky olikin Raitasaaren muunnelma. Siilasvuon muistelmien mukaan käsky kuului ”menkää Sueziin palauttamaan rauha”. Kts. Muistio YK:n Suomen valvontajoukon kuljetuksista ja toiminnasta Suezilla, puolustusministeriön sotilasasianosasto 12.2.1974. Lähi-itä 1974–75, 113 C4b, UMA; Kronlund & Valla 1996, 324 ja tähän liittyvä nootti n:o 33, s. 341; Kuosa 1982 b, 49; Siilasvuo 1987, 214.

¹⁷⁶ Muistio YK:n Suomen valvontajoukon kuljetuksista ja toiminnasta Suezilla, puolustusministeriön sotilasasianosasto 12.2.1974. Lähi-itä 1974–75, 113 C4b, UMA.

¹⁷⁷ Virtanen 2011, 107. Lainaus alun perin Aulis Laineen kuukausikertomuksesta. Kuljetusvaikeuksista kts. esim. Esko Nieminen Pertti Jokiselle 1.12.1973. Hyvä veli – kirjeet; YK-edustusto (YKE), T-25098, KA.

¹⁷⁸ Esko Nieminen Pertti Jokiselle 1.12.1973. Hyvä veli –kirjeet; YK-edustusto (YKE), T-25098, KA.

hiekkapenkalle konepistoolit sylissä.” Kyse ei ollut siitä, etteikö myös vastustajalle olisi annettu arvoa ja kun suomalaista taltuttamaan lähetetty ”iso roikale” oli itsekin lähitaistelun ammattilainen, ei suomalainen voinut enää mitään: ”[v]astapuolella oli voimaa ja tekniikkaa”.¹⁷⁹ Suomen pataljoonan päällikkö Reino Raitasaaren YK-toimistolle kirjoittama värikäs kuvaus ”Gamman” tapahtumista ja Suomen pataljoonan alkuvaiheista antaa hyvän kuvan Suomeen saapuneen informaation sävyistä, tapahtuman saamasta merkityksestä ja siitä kansallistunteesta, jonka Siinain rauhanturvaaminen tuoreeltaan herätti:

”Ensio Siilasvuon, luvalla sanoen mitään tekemätön esikunta se vain istuu peräpukamillaan ja ihmettelee. [...] Kiitos suomalaisten on koneisto sentään jotenkin pyörinyt nitisten ja natisten. [...] Voi meitä ja voi heitä. Siellä kuuro sokeaa auttaa ja ontuva rampaa taluttaa. [...] Suomesta tulleet rauhanturvaajat ovat kilttejä ja työteliäitä, jotka eivät muuta kaipaa kuin esimiehen ohjaavaa kättä (ja kaljaa). Viime päivien kahakoissa Check-Pointille km-tolppa 119 km luona teki hampaisiin aseistettuihin israelilaisiin voittajiin melkoisen vaikutuksen, kun suomalaiset riisuuntuivat ensin huolellisesti aseista, murtautuivat kolmirivillään I[sraelin] aseistetun avorivin läpi ja ryhmittäytyivät renkaaksi lipun ympärille[,] syljeskelivät nyrkkeihinsä ja olivat silmät loistaen valmiina hitonmoiseen nyrkkitappeluun. Kun komppaniassa (EK ja HK) levisi tieto, että reservijoukkue kahakoi nyrkein Check-Point ”Gammalla” ilmoittautuivat sairaalan potilaatkin mukaan ja niin sitä menttiin. Ripuli unohtui! Tämä kaikki näyttää tehneen vaikutuksen I[sraelin] kenraaleihin, komentajaportaaseen ja miehistöönkin. Alkuun meitä kohdeltiin pilipalipoikina, - egyptiläisinä. Nyt lähes ihmisinä!”

Suomalaiset rauhanturvaajat saivat lisää aihetta ylpeyteen reilu puoli vuotta Siinaille lähdön jälkeen, kun Turkki teki maihinnousun Kyproksella ja valtasi kolmanneksen saaresta, minkä jälkeen jakolinja Kyproksen kreikkalaiseen ja turkkilaiseen puoleen jäi pysyväksi. Samalla vaihtui rauhanturvaoperaation tehtävät status quoja ylläpitäväksi Kyproksen kreikkalaisten ja turkkilaista välisen puskurivyöhykkeen valvonnaksi.¹⁸⁰ Suomen puolustusvoimille rauhanturvaaminen oli paitsi keino esitellä omaa sotilasosaamistaan, myös mahdollisuus vertailla omaa kyvykkyyttään muihin, ottaa vinkkejä ja kehittää toimintaa modernien sotien ehdoilla. Suomalaiset eivät näissä toimituksissaan joutuneet häpeämään omaa osaamistaan myöskään suurten sotilasmahtien keskellä, vaikka tilanne tuli täytenä yllätyk-

¹⁷⁹ Nyberg 2006, 31.

¹⁸⁰ Lindley 2001, 83.

senä. Turkin maihinnousua onkin käytetty esimerkkinä tilanteesta, jossa rauhanturvaaminen olisi tarvinnut tehokkaampaa omaa tiedustelukoneistoa, jonka avulla maihinnousu olisi voitu ennakoida aiemmin.¹⁸¹ Suomen pataljoonan päällikkö sai esikunnasta neljän aikaan aamuyöstä tiedon Turkin laivaston ryhmittymisestä, kun hyökkäys alkoi kaksi tuntia myöhemmin kello kuusi aamulla. Yllättävä tilanne koetteli osastojen ja niiden johdon osaamista ja ammattitaitoa. Tappioiden vaara oli ilmeinen ja monet joukko-osastot vetivät rauhanturvaajansa suojaan. Suomen pataljoona sen sijaan miehitti kaikki tarkkailupaikat ja partioi mahdollisuuksien mukaan heti aselevon jälkeen aluettaan, joten suomalaiset olivat varsin ”levällään” ja monissa tapauksissa ilman mahdollisuutta tietojen vaihtoon tai käskyjen antoon, sillä suomalaiset viestintävälineet pettivät isompien ja vahvempien viestimien tullessa paikalle ja viedessä yhteydet.¹⁸²

Sodan alettua vartioasemien evakuoiminen ei edes ollut mahdollista tai välttämättä järkevää, sillä ne tarjosivat parhaan mahdollisen suojan tulta vastaan. Rauhanturvaajat joutuivat toimimaan taistelukentällä molempien osapuolten ristitulessa, joka alkoi laskuvarjojoukkojen pudottamisella, tykkituloella ja lopulta suomalaisten mielestä ihmeen pitkän mietinnän jälkeen maihinnousulla. Kaksi suomalaisten asemaa paloi maan tasalle ja yksi partio vangittiin vuorokaudeksi.¹⁸³ Pataljoonan komentaja everstiluutnantti Jorma Pullinen totesi, että välillä ohjeiden antaminen oli hankalaa, kun esimerkiksi eräällä tarkkailupaikalla kysyttiin ohjetta mihin suuntaan olisi turvallista vetäytyä molempien osapuolten ampuessa kohti ja uhkaavan metsäpalon läheisyydessä, ei suuntaa tahtonut löytyä sodan riehuessa ympärillä. Lopulta osasto kiipesi kallionharjalta ”40 m kohtisuoraan alaspäin” vuorensinämän syvennyksestä.¹⁸⁴ Pullisen myöhemmin tekemä tutkielma suomalaisten toiminnasta kertoo suomalaisten toiminnasta verrattuna muihin maihin:

Lakiimme perusteun Suomen lippu liuhuu YK:n lipuin rinnalla maailman levottomuuspesäkkeissä. Aivan sattumalta se ei ole Suomen Sotalippu, vaikka rauhan asialla ollaakin. Sen alla palvelevat Suomen armeijat ja suomalaiset sotilaskunnan edustajat ovat paitsi maailmanrauhan myös oman maamme kannalta tärkeässä tehtävässä. Näissä polttopisteissä on jatkuvasti takkailijoita

¹⁸¹ Maceda 2007, 30–31; O’Neill & Rees 2005, 90.

¹⁸² Martti Jokihaara Esko Niemiselle 27.7.1974. Hyvä veli -kirjeet; YK:n Suomen pataljoona (YKSP), YK:n Suomen osasto Kyproksella (YKSO) (1968–1991), Puolustusministeriön YK-toimisto, T-25098/82, KA.

¹⁸³ *ibid.*

¹⁸⁴ Jorma Pullinen Esko Niemiselle 3.8.1974. Hyvä veli -kirjeet; YK:n Suomen pataljoona (YKSP), YK:n Suomen osasto Kyproksella (YKSO) (1968–1991), Puolustusministeriön YK-toimisto, T-25098/82, KA.

yli kahdestakymmenestä maasta. Yhtä paljon kuin aseita siellä punnitaan eri maiden ihmisiä sotilaina, maansa puolustajina. Uskon, että pojat siellä eivät ole saattaneet isien mainetta häpeään mitä sotilaskuntoon niin ruumiin kuin siulunkin tulee.¹⁸⁵

Majuri Martti Jokihaara purki sen sijaan mieltään eräiden muiden osastojen toimintakyvystä niiden hylätessä sodan alkaessa tehtävänsä: ”poliisit ottivat ensimmäisinä hatkat alueiltaan. Varsinaisia paskahousuja koko sakkii. Olihan heillä siihen toki moraalinen oikeus sillä FC [Force commander, UNFICYP:in komentaja] heti ensimmäisten laukausten jälkeen antoi puolinaisen käskyn Opin [observation post / tarkkailuasemien] tyhjentämisestä. Näin sitä taistelujen puhkeamista estetään.”¹⁸⁶ YK:n rauhanturvaamisen tehtävänä kyseisessä tilanteessa ei ollut osapuolien pakottaminen rauhaan, vaan luetettavan tiedon kerääminen tilanteesta, josta muuten oli vaikeaa tai mahdotonta saada puolueetonta tietoa, sekä evakuointi ja humanitääriset tehtävät alueelle. Suomalaiset hoitivat työnsä mallikkaasti ja tietoa tuli tasaiseen tahtiin hyökkäyksen vaiheista ja kulusta. Tätä tietoa kansainvälinen yhteisö ja YK tarvitsivat pyrkiessään luomaan aselepoa.

Jorma Pullinen kiittelikin suomalaisten ammattitaitoa tilanteessa, jossa hänen mukaansa ainoana pataljoonana, suomalaiset joutuivat hyökkäyksen alle. Pullinen kehui tarkkailupaikkojen sotilaita vakaasta toiminnasta epävakaisissa oloissa pahinten taistelujen riehuessa ympärillä ja suomalaisten sotilaiden toimintaa kautta linjan. Onneakin oli matkassa, sillä molemmat puolet ampuivat varsin sumeilematta kohti ja kranaatinheitin ampui suomalaisen majoituspaikan pihaan useita laukauksia kreikkalaisten perustettua sen viereen tykistöpesäkkeen. Pullinen arvioi, että kymmenen kaatunutta olisi ollut ihan realismia ilman onnea. Tilanteessa sotilaiden myös hermot joutuivat myös koville, sillä paikka oli varsin totinen:

”Meille hyökkääjän ja osapuolten vihanpidon jalkoihin jääneenä – ainoana – pataljoonana on täytyntä olla todellista sotilaallista onnea. Kun on nyt selvinnyt että meitä kohti on ammuttu arviolta – varmasti – satoja (ehkä tuhansia) luoteja, pihoihimme putosi kymmeniä krh [kranaatinheittimien] kranaatteja erilaisista sirpaleista puhumattakaan, voi väittää, että pataljoonan tappiot

¹⁸⁵ Havaintoja Suomalaisen YK-joukkojen henkilöstön käyttäytymisestä ja johtajien toiminnasta ilmeisessä hengenvaarassa Kyproksen sodan aikana kesällä 1974, everstiluutnantti J Pulliainen 1.3.1976. Rauhanturvaamisaiheiset opinnäytteet ja tutkielmat (1971–1979), Puolustusministeriön YK-toimisto T 26978/22, KA.

¹⁸⁶ Martti Jokihaara Esko Niemiselle 27.7.1974. Hyvä veli -kirjeet; YK:n Suomen pataljoona (YKSP), YK:n Suomen osasto Kyproksella (YKSO) (1968–1991), Puolustusministeriön YK-toimisto, T-25098/82, KA.

voisivat olla yli 10 kaatunutta. Mm Crazy Cornerin seinistä on laskettu 127 luodin tai sirpaleen reikää. Edustussaunankin – perskeles – on repinyt kymmenkunta luotia. No siitähän selvittiin. Olen ylpeä Suomen poikien suorituksista. Yksikään ei jättänyt paikkaansa, vain parin hermot pettivät (tai kiristyi-vät liikaa) koska tarvitsivat lääkärin hoitoa. Pahimmankin taistelun hetkellä op:n [observation post / tarkkailuasema] ilmoitukset tulivat selvinä ja rauhallisina radiosta (esim. Martti: ”kranaatteja alueellanne, 88 hk:aa [helikopteria] laskeutuu... á 12 miestä... turkkilaiset hyökkäävät kr [kreikkalaisten] tukikohtaan... huonosti menee ihan läjässä ovat.””¹⁸⁷

Samaa viestiä tuli myös Siinailta. Raitasaaren tuli tyly arvio muiden maiden suorituskyvystä: ”roskasakkia ovat tämän kriisin molemmat osapuolet ja vielä suurin osa YK-joukoistakin. [...] Israel on tähän asti voittanut. Ei sen takia että se olisi parempi vaan koska se on VÄHEMMÄN KEHNO kuin arabit. [...] Tällaista se on kun naamiot riisutaan.”¹⁸⁸ Kirjeistä ja raporteista noussut kuva suomalaisesta YK-sotilaasta on itse asiassa kuin suoraan Väinö Linnan *Tuntemattomasta sotilaasta*. Sotilaallisuus ei ollut vapaata tai kasarmielämää vietettäessä välttämättä huipussaan ja erilaisia ”törmäilyjä” sattui yhtenä, mutta tosipaikan tullen toiminta oli määrätietoista ja tehtävät pyrittiin viimeiseen saakka täyttämään. Hermoja lepuutettiin tilanteiden jälkeen tai välillä (hurtin) huumorin, purnaamisen ja viinan turvin, joista viimeinen aiheutti omia varsin vakavia ongelmiaan. Tietynlainen julkisuudessa ja puolustushallinnossa vallinnut hurmiollisuus ei vaikuttanutkaan kuvaan suomalaisesta YK-sotilaasta, joka oli tavallinen suomalainen mies: teki mitä piti, mutta ei liiemmin sillä kerskaillut tai esittänyt ylevämpää mitä oli. Helsingin Sanomien lentokentällä haastattelema 23-vuotias nivalainen jääkäri tiivistää nämä tunnelmat: ”Poliisi se minut tuli kotoa hakemaan, lappu vaan tuli kouraan. Ensi kertaa olen menossa ulkomaille – ehkä tässä on seikkailun ja vähän rahankin hakua.” Samaisella lennolla toiselle komennukselle lähtenyt majuri vahvistaa tämän todeten samalla työn tuovan samalla kokemusta modernista sodankäynnistä: ”Onhan sitä mentävä maailmaa katsomaan, ja ammattisotilaille tämä kaikki on vain lisää kokemusta.”¹⁸⁹

¹⁸⁷ Jorma Pullinen Esko Niemiselle 3.8.1974. Hyvä veli -kirjeet; YK:n Suomen pataljoona (YKSP), YK:n Suomen osasto Kyproksella (YKSO) (1968–1991), Puolustusministeriön YK-toimisto, T-25098/82, KA.

¹⁸⁸ Reino Raitasaari Esko Niemiselle & Keijo Pennaselle 14.10.1974. Hyvä veli -kirjeet; Rauhanturvajoukko Lähi-idässä (UNEF II), Puolustusministeriön YK-toimisto, T-25098/83, KA. Kapitaalit ja alleviivauksen alkuperäisestä kirjeestä.

¹⁸⁹ HS 2.11.1973.

Sisäinen ja ulkoinen turvallisuus

Rauhanturvaamisen herättämän kansallistunteen lisäksi se nähtiin Suomessa entistä merkittävämpänä toimintana myös Suomen oman turvallisuuden kannalta. Tämä perustelu ei vielä Kyproksen konfliktissa ollut yhtä todellinen kuin Lähi-idässä, jossa rauhanturvaamisen ja kansainvälisen yhteisön vuorovaikutuksen turvin mahdollisia suurvaltojen välisiä konflikteja voitiin entistä tehokkaammin kitkeä. Pienet ja puolueettomat valtiot näyttivät muodostuneet maailman omaksitunnoksi, joilla oli oikeasti merkitystä jännityksen lieventämisessä alueilla, joissa konfliktit uhkasivat eskaloitua. Lähi-itä oli yksi merkittävimmistä tällaisista alueista ja siellä eskaloitunut konflikti olisi saattanut uhata myös Suomen asemaa.

Kasvavan keskinäisriippuvuuden aikakaudella Suomen kohtaama sotilaallinen painostus saattaisi lähteä liikkeelle kansainväliseksi levinneestä paikallisesta kylmän sodan konfliktista, jonka vaikutukset säteilivät ympäri maailmaa. Paikallisten konfliktien leviäminen liittolaissuhteiden myötä globaaliksi kylmän sodan kiristymiseksi oli hyvin realistinen skenaario nimenomaan Lähi-idän tilanteessa ja rauhanturvaaminen oli eräs keino sen rajoittamiseksi. Tällainen epävarmuuden hetki, joka ei lopulta realisoitunut, koettiin vuodenvaihteessa 1975, kun Kissingerin välitystehtävä näytti ajautuneen umpikujaan. Samaan aikaan Suomen sotilastiedustelulle tuli eri lähteistä tietoja sekä Yhdysvaltojen että Varsovan liiton maiden harjoittlevan aavikkosodankäyntiä, ja Lauri Kohon kautta tuli puolestaan tieto Yhdysvaltojen aikeista lähettää omia rauhanturvaajiaan Siinaille.¹⁹⁰ Uusi Lähi-Idän sota näytti monien mielestä todennäköiseltä ja se uhkasi myös Suomen asemaa, erityisesti jos suuravallat joutuisivat konfliktissa vastakkain. Ruotsissa tilannetta pidettiin sotilasasiamies Jaakko Moilasan mukaan räjähdysalttiina jo alkuvuodesta 1974, mutta siitä huolimatta vielä loppuvuodesta arveltiin, ettei sota syttyisi vielä aivan lähitulevaisuudessa. Sodan edellytykset oli olemassa, mutta ruotsalaisten mukaan uutta materiaalia ei ollut vielä riittävästi sodan aloittamiseen. Kissingerin välitystehtävältä katsottiin kuitenkin pudonneen pohja.¹⁹¹

Washingtonista Norjaan siirtynyt suurlähettiläs Olavi Munkki ei ollut tammi-kuussa 1975 yhtä toiveikas. Hän totesi ulkoministeri Ahti Karjalaiselle Kissingerin pelanneen pelinsä loppuun. Munkin saamiensa tietojen mukaan Israel tulisi tästä syystä hyökkäämään alkukesästä Libanonin kautta Syyriaan kohteenaan Damaskos. Isku suoritettaisiin viikossa, jolloin Neuvostoliitto ei ehtisi puuttua siihen. Onnistuneella hyökkäyksellä Israel hankkisi 7–10 vuoden aikavoiton ennen

¹⁹⁰ Erkki Silvo Raimo Heiskaselle 8.1.1974; Olavi Lehti Raimo Heiskaselle 16.1.1975; Lauri Koho Raimo Heiskaselle 13.10.1975. Kotelo 5, Raimo Heikasen arkisto, KA.

¹⁹¹ Jaakko Moilanen Raimo Heiskaselle 15.1.1974, 21.11.1974. Kotelo 5, Raimo Heikasen arkisto, KA.

Egyptin ja Neuvostoliiton uutta lähentymistä ja arabivaltioiden varustautumista.¹⁹² Sotilasasiamies Veikko Vesterisen keskustellessa Munkin kanssa Lähi-idän konfliktin mahdollisista vaikutuksista Suomeen, pelkäsi Munkki Yhdysvaltojen panostavan Norjaa ottamaan ydinaseita alueelleen Lähi-idästä alkaneen kriisin seurauksena, sillä Yhdysvallat ja Nato voisivat Norjaan sijoitetuilla taktisilla ydinaseilla painostaa Neuvostoliittoa maltilliseen toimintaan Lähi-idässä. Pohjois-Norjassa taktiset ydinaseet uhkasivat Kuolan laivastotukikohtia ja Munkin mukaan Neuvostoliitto ei voisi sietää tätä, vaan ryhtyisi ennakoiviin vastatoimiin Pohjois-Suomea hyväksikäyttäen. Munkin mukaan Neuvostoliitossa pelättiin juuri tätä ja norjalaiset poliitikot olivat myöntäneet, että taktiset ydinaseet saataisiin Norjaan 24 tunnissa. Kriisi voisi siis eskaloitua nopeasti myös Pohjolassa. Munkki halusi saattaa tämän mahdollisuuden myös tiedusteluosaston tietoon ja pyysi Vesteristä kirjoittamaan asiasta Heiskaselle, jonka kautta myös Pohjolan ydinaseetonta vyöhykettä voisi kenties jälleen edistää.¹⁹³

Suursodan syttymiselle oli olemassa monia kansainvälispoliittisia pidäkkeitä, mutta kylmän sodan kiristymisen vaikutuksen pelättiin iskevän ennen kaikkea takaoven kautta. Kylmä sota ei missään päin maailmaa jäänyt pelkästään kansainvälisen järjestelmän erityispiirteeksi, vaan se ulottui myös sisäpolitiikan ja yksilöiden tasolle. Kylmä sota yhdisti, erityisesti uhkakuvissa, kansainvälisen järjestelmän vastakkaisuudet yhteiskunnan sisäisiin vastakkainasetteluihin. Puolustusvoimissa erityisesti kommunismi oli perinteisesti nähty potentiaalisena yhteiskuntajärjestystä uhkaavana sisäisenä voimana, mutta myös Neuvostoliitolle muuten vaikutukselle alttiiden henkilöiden ”soluttautuminen” poliittiseen ja taloudelliseen eliittiin herätti kasvavassa määrin huolta 1960-luvun alkupuolelta lähtien. Sotilastiedustelun johtaja Aijol Brandt ja tutkintatoimiston johtaja Kalevi Särämäkari käännättivät Suomeksi tästä problematiikasta Ruotsin sotilastiedustelun johtaja Bo Westin artikkelin *Mitä on kumouksellinen sodankäynti?* vuonna 1965. Brandt ja Särämäkari ohjeistivat varsin laajasti sotilasjohdolle jakamassaan artikkelin saatesanoissa, että aiheen arkaluonteisuuden vuoksi ainakaan vakinaisen väen keskuudessa siitä ei kuitenkaan pidettäisi julkisia esitelmiä.

”Luonteenomaista [idän ja lännen valtataistelulle] on, että tämä uusi suursota tosiasiaissa jo on täydessä käynnissä, vaikka kukaan ei halua sitä tunnustaa. [...] Jos sota on politiikan jatkamista toisin keinoin, niin on myös rauha

¹⁹² Veikko Vesterinen Raimo Heiskaselle 27.1.1975. Kotelo 5, Raimo Heiskasen arkisto, KA.

¹⁹³ Veikko Vesterinen Raimo Heiskaselle 17.3.1975. Kotelo 5, Raimo Heiskasen arkisto, KA.

taistelun jatkamista toisin keinon. [...] Kumouksellisen sodan tavoite on tuhota kohteeksi joutuneen kansakunnan omalaatuisuus ja korvata sen yhteiskuntajärjestys hyökkääjän omalla. [...] Sota ”naamioidaan” toisinaan rehelliseksi rauhanajan toimiksi – poliittisiksi neuvotteluiksi, kauppasopimuksiksi, taloudelliseksi avuksi, teknilliseksi ja materiaaliseksi avustukseksi tai kulttuurivaihdoksi. [...] Kumouksellinen sota on totaalinen ja pitkäaikainen. Rintamalinja kulkee koko yhteiskuntaelämän ja sen kaikkien ilmenemismuotojen läpi, jolloin erikoisesti on huomattava, että yksityinen kansalainen usein on pääasiallisena kohteena. [...] Sisäisen hajaannuksen aikaansaamisen eräänä ehtona on viides kolonna, joka toimii avoimesti tai peitetysti – taikka tavallisesti molemmilla tavoilla. [...] Peli voidaan pelata myös siten, että opportunistit ja yhteistyö- ja kompromissihalukkaat värvätään omalle puolelle. [...] Psykologisella rintamalla on vakavin uhka. Tässä ei strategian tarkoituksena ole vain kaivaa maata yksilön ja yhteiskunnan vastustustahdon alta vaan myös korvata peruskäsityksiä keinotekoisilla. Työn laatua voidaan kuvailla sellaisen perusarvojen alasrepimisellä kuin uskonto, moraalit, yhteiset tekijät poliittisten käsitysten, yhteiskuntakuuluvuuden, lainkuuliaisuuden ym alueilla ts niillä aloilla, jotka pitävät yhteiskuntaa koossa. [...] Koska kumouksellista sotaa käydään rauhan aikana, on puolustus myös rauhan ilmaisu. Hyökkäys on totaalinen ja sen vuoksi täytyy puolustus järjestää käsittämään koko yhteiskuntaa.”¹⁹⁴

Suomen sotilasstrategiassa kriisiskenaarioiden vaihtoehdot muuttuivat sodan uhan pienentyessä yhä enemmän rauhan ajan painostuskeinoihin, joilla Suomen asemaa saatettaisiin joko ulkoisen ja/tai sisäisen painostuksen avulla muuttua. Operatiivisen osaston vuoden 1968 skenaariossa Suomen strategiseen asemaan tai poliittiseen asenteseen voitiin vaikuttaa joko (1.) taloudellisella tai henkisellä painostuksella; (2.) asevoimin peitetysti tai avoimesti uhkaamalla; (3.) sisäisin, mahdollisesti ulkoa tuetuin levottomuuksin, jotka tähtäävät kansainvaltaisen hallintojärjestelmän asteittaiseen kumoamiseen; (4.) tai yllättävällä kaappaushyökkäyksellä, joka saattoi alkaa sotilaallisesti tärkeiden kohteiden miehittämisellä ja jatkoa valtakunnan elintärkeiden osien valtaamisella.¹⁹⁵

¹⁹⁴ Kumouksellinen sodankäynti (lähettäjä Aijol Brandt ja Kalevi Särämäkari), n:o 29 Tark-os 14 d, 22.1.1965. 5 sal, T22595, PEA. Artikkelin jakelu oli laaja, mistä kertoo jo se, että siitä otettiin yhteensä 84 kopiota jaettavaksi.

¹⁹⁵ Puolustusvoimien kehittämisen periaatteista, Ernei Kanninen 6.11.1968. Erikoisjärjestelmiin kootut asiakirjat; muistiot (1951–1970), Operatiivinen osasto, T-26965/68, KA.

Sodan uhan laskettua sisäisestä turvallisuudesta, maanpuolustushengestä sekä taloudellisen ja henkisen painostuksen patoamisesta tuli kuitenkin yhä merkittävämpää. Suomen ei tullut tästä näkökulmasta katsoen antaa rauhan aikana piiruaan periksi omasta puolueettomuusasenteestaan, eikä antautua liian tiiviiseen yhteistyöhön. Risto Hyvärinen, joka siirtyi pääesikunnan tarkastusosastosta ulkoministeriöön ja sen poliittisen osaston päälliköksi vuonna 1967, sai tästä asenteesta johtuen tehtaankadulla kutsumanimen ”musta eversti”.¹⁹⁶

Puolueettomuuspolitiikan kasvanut rooli ja merkitys toivat Puolustusvoimat takaisin tärkeäksi osaksi Suomen ulkopoliittisia ratkaisuja, jota vielä turvallisuuspoliittisen ajattelun läpimurto korosti. Puolustusvoimien rooli osana Kekkonen puolueettomuuspolitiikkaa näkyi paitsi puolueettomuuden turvaamisessa, myös rauhanturvaamisessa ja YK-politiikassa, joista muodostui tärkeät välineet puolueettomuuden tunnetuksi tekemisessä. Tšekkoslovakian miehityksen jälkeen puolueettomuus ei ollut kuitenkaan enää huudossa itänaapurissa ja lopulta 1970-luvulla myös Suomessa siitä puhuttiin yhä varovaisemmin. Tämä uhkasi rapauttaa myös Puolustusvoimien merkitystä. Samalla ulkoministeriöön, hallituksen johtopaikoille ja Kekkonen lähipiiriin nousi yhä enemmän Puolustusvoimiin varauksellisesti suhtautuneita henkilöitä. Jos vielä 1960-luvulla ulkoministeriön ”everstijuntta” Max Jakobson keulakuvanaan toimi Kekkonen ”ensimmäisenä koneena”, niin erityisesti YK:n pääsihteerivaalissa kokemansa tappion jälkeen tämän voimaryhmän merkitys laski, joskaan ei kokonaan lakannut. Ilkka Pastisen noustessa Suomen YK-edustajaksi, ei hänelle annettu enää mahdollisuutta koota uutta ”junttaa” tai ”koplaa”. Sen sijaan Kekkonen otti kansliapäälliköksen vasemmistotautaisen Antero Jyrängin ja ulkopoliittiseksi neuvonantajakseen Jaakko Kalelan, joka tiedustelupäällikkö Raimo Heiskasen mukaan ”ajattelee [Jyrängin ohella] aseellisesta maanpuolustuksesta ja Suomen puolustusvoimien ulkopoliittisesta merkityksestä myös YYA-sopimuksen osalta toisin kuin [...] me.”¹⁹⁷ Ulkoministeriössä erityisesti SDP-taustaiset diplomaatit pääsivät yhä parempiin asemiin. SDP oli itse puolueena siirtynyt toisen maailmansodan jälkeisestä tiukasta anti-kommunismista myötämielisempää suuntaan Neuvostoliittoa kohtaan. Suomessa puolueettomuuspolitiikan suosio laski ja sen sijaan keskityttiin enemmän YYA-sopimuksen tulkintoihin. Suomessa YYA-sopimuksen sotilaallista roolia pyrittiin vähättelemään, eikä pelkästään sen varaan rakentuva puolustus ollut missään mielessä Puolustusvoimien mieleen.

¹⁹⁶ Apunen 2012, 28.

¹⁹⁷ Raimo Heiskanen Olavi Lehdelle 24.9.1973. Kotelo 5, Raimo Heiskasen arkisto, KA.

Kekkosen ulkopoliittinen neuvonantaja Jaakko Kalela kävi läpi Puolustusvoimien vuonna 1976 valmistuneen koulutusmateriaalin, jota Tiedonantajassa oli jo vuodenvaihteessa arvosteltu. Kalelan mukaan opetuspaketin historiallinen osuus oli erityisesti jatkosodan osalta puhdas ajopuuteorian tiivistymä. Suomi oli syytön koettelemuksiinsa, jotka johtuivat ainoastaan Saksan ja Neuvostoliiton etupiirijäosta, mutta urhean taistelun avulla Suomi onnistui saavuttamaan itsenäisyyden. Historiallinen osuus ei kuitenkaan Kalelan mukaan ollut ongelmallisin osuus paketissa, vaikka Tiedonantaja oli juuri tätä vastaan hyökännyt. Tulossa olisi nimitäin paljon pahempaa, jos julkiseen käsittelyyn otettaisiin koulutusmateriaalin turvallisuuspoliittinen osuus. Siinä esitettiin Kalelan mukaan Suomen noudattavan ”sveitsiläistyypistä puolueettomuutta”. Kuin varmistukseksi tälle otettiin Sveitsi myös esimerkiksi siitä, miten ampumalla alas 240 lentokonetta Sveitsi osoitti halua ja kykyä sodan ulkopuolella pysymiseen.¹⁹⁸

Kalelan säännöllisesti tapaama neuvostoliittolainen ”diplomaattikontakti” vaaritteli ja moitti Suomea juuri tämän kaltaisesta sveitsiläistyypisen puolueettomuuden korostamisesta vain muutamaa päivää aikaisemmin. Erityisen arvostelun kohteeksi joutui Kekkosen ulkoministeriksi nostama Keijo Korhonen, jolla tiedettiin olleen läheiset suhteet ”mustiin eversteihin”. Huomionarvoista on myös, että Risto Hyvärinen oli tehnyt tutkimuksen juuri Sveitsin puolueettomuudesta, jossa samalla vedettiin yleisiä johtopäätöksiä pienten puolueettomien maiden mahdollisuuksista säilyttää puolueettomuutensa Sveitsin esimerkkiin vedoten. Ulkoministeriön toiminta herättikin Kalelan keskustelukumppanissa ihmetystä: ”[o]n annettu aiikeisemmasta poikkeavia lausuntoja, jankutetaan puolueettomuudesta, ministerivierailujen kohteet [Egypti ja Japani] herättävät ihmetystä, sosialistisiin maihin suhtaudutaan vihamielisesti, jne.” Vaikka Suomi oli Kalelan neuvostokontaktin mukaan ”suvereeni ja puolueeton maa”, ei Suomi ollut Sveitsi ja Korhonen puhui puolueettomuudesta ikään kuin sveitsiläisten tarkoittamassa mielessä.¹⁹⁹ Puolustusvoimien opetuspaketissa, samoin kuin vuonna 1973 ilmestyneessä *Tietoa maanpuolustuksesta: maanpuolustus turvallisuuspolitiikan osana* ja ”lievemässä muodossa” ensimmäisessä parlamentaarisen puolustuskomitean mietinnössä, esitettiin Suomen ulko- ja turvallisuuspoliittikkaa toisen maailmansodan jälkeisen siten, että Kalelan mukaan ”sen ainoa punainen lanka on puolueettomuuden rakentaminen, vakiinnuttaminen ja lujittaminen”.²⁰⁰ Ongelmana oli siis YYA-sopimuksen sivuuttaminen ja Suomen ulkopoliittisten tavoitteiden suhde tähän.

¹⁹⁸ Jaakko Kalela Urho Kekkoselle 24.1.1977. Henkilökohtaisia, salaisia 1977, UKA.

¹⁹⁹ Muistio Neuvostonäkemyksistä eräistä ajankohtaisista asioista, Jaakko Kalela 20.1.1977. Henkilökohtaisia, salaisia 1977, UKA.

²⁰⁰ Jaakko Kalela Urho Kekkoselle 24.1.1977. Henkilökohtaisia, salaisia 1977, UKA.

Ulkoministeriön nousevat virkamiehet keskittyivätkin entistä tarmokkaammin YYA-sopimuksen tulkintaan, jättäen Neuvostoliiton suhteille kiusalliseksi muodostuneen puolueettomuuden korostamisen vähemmälle. Puolustusvoimissa oli sen sijaan puolueettomuudesta kehittynyt koko toiminnan ydin ja edellytys. Vuonna 1967 puolustusministeriö julkaisi kirjasen *Maanpuolustuksen tienviitat*, jossa Puolustusvoimien kehittämisen tavoitteiksi asetettiin puolueettomuuden suojaaminen, valtakunnan alueen puolustaminen ja YYA-sopimuksen toteuttaminen omin voimin sekä ennalta ehkäisevä puolustuskyky. Suunnitelman materiaallinen perusta, niin kutsuttu PV-ohjelma, julkaistiin pääpiirteissään seuraavana vuotena kirjasessa *Puolustuskykymme materiaallinen perusta 1968*.²⁰¹ Jos idän-suhteissa puolueettomuudesta tuli arka kohta, niin puolustushallinnossa puolueettomuudesta ei haluttu lievetä tippakaan YYA-sopimuksen avunantopykälän suuntaan, sillä se olisi samalla vienyt koko puolustuslaitoksen uskottavuuden.

Pääsikunnan kokoamassa *Tietoa maanpuolustuksesta* -kirjassa vuodelta 1973, johon Keijo Korhonen kirjoitti kappaleen ”Suomen ulkopoliittikka turvallisuuspolitiikan osana”, puolueettomuus esitettiin Suomen ulkopoliittikan toimintametodina ja sen uskottavuuden edellytyksenä pidettiin sekä riittävää puolustuskykyä että sen kansainvälistä uskottavuutta, joka koeteltaisiin nimenomaan kriisitilanteissa. Jotta puolueettomuuteen kriisitilanteissa uskottaisiin, pitäisi sen uskottavuutta rakentaa määrätietoisesti ja johdonmukaisesti rauhan aikana.²⁰² Kekkonen saattaessa todeta, ettei Suomi voi olla puolueeton sodan ja rauhan kysymyksissä, Puolustusvoimille puolueettomuus tarkoitti juurikin sen turvaamista sodan uhatessa tai sodan alkaessa.²⁰³ Toinen kysymys oli, että puolueettomuudesta oltiin valmiina luopumaan siinä tilanteessa, jossa sitä loukattiin. Itse asiassa puolueettomuus antoi vähintään moraalisen oikeutuksen myös liittoutumiseen tarvittaessa. Puolustusosoikeus oli jo YK:ssa määritelty valtion perusoikeus ja jos puolueettomuuden loukkaus tapahtuisi sellaisen valtion taholta, jonka sotilaallinen voima muodostaisi kohtuuttoman epäsymmetrian, olisi valtion tehtävä kaikkensa olemassaolonsa turvaamiseksi.²⁰⁴ Kekkonen itse totesi kylmän sodan kuumina

²⁰¹ *Maanpuolustuksemme Tienviitat* 1967; Keinonen 1968; Juottonen 2006, 241.

²⁰² Korhonen 1973, 15–19.

²⁰³ Tasavallan Presidentin puhe Turun Yliopiston ylioppilaskunnan 50-vuotisjuhlassa 9.11.1972. Doria.

²⁰⁴ YK:n peruskirjan 51. artiklan mukaan: Jos jokin Yhdistyneiden Kansakuntien jäsen joutuu aseellisen hyökkäyksen kohteeksi, ei mikään tämän peruskirjan säännös saa rajoittaa sen luonnollista oikeutta erilliseen tai yhteiseen puolustautumiseen, kunnes turvallisuusneuvosto on ryhtynyt tarpeellisiin toimenpiteisiin kansainvälisen rauhan ja turvallisuuden ylläpitämiseksi. *Yhdistyneiden Kansakuntien peruskirja & Kansainvälisen tuomioistuimen perussääntö* 2015, 43.

vuosina, että Suomi olisi pakotettu liittoutumaan sodan alkaessa.²⁰⁵ Pelkona Puolustusvoimien kannalta oli, että liittoutuminen voisi tapahtua väärään suuntaan. Tässä mielessä YYA-sopimuksen sotilaallinen luonne kiellettiin Suomessa, vaikka Neuvostoliiton armeijan piirissä sitä pidettiin nimenomaan sotilassopimuksena. Puolustusvoimissa YYA-sopimuksen velvoitteiden toteuttamista käytettiin perusteena määrärahoista keskusteltaessa, mutta muuten sen ei nähty luovan sotilassopimukselle ominaista koneistoa tai automatiikkaa.²⁰⁶ YYA-sopimus toimi myös määrärahojen perusteena lähinnä siinä mielessä, että heikko puolustus voisi antaa Neuvostoliitolle mahdollisuuden tuoda oma puolustus Suomen puolelle.²⁰⁷ Myös Jaakko Kalela kiinnitti huomiota Puolustusvoimien pitkään institutionaaliseen muistiin, joka ei hevin taipunut ulkopoliittisiin suhdannevaihteluihin.

”Armeijan ongelma näyttää olevan se, että ideologinen jatkuvuus sen osalta on kaikkein voimakkain. Poliittisesti ensimmäinen tasavalta haudattiin 1944, sen johtajat tuomittiin ja uuden politiikan oikeutus perustettiin aikaisemman politiikan kritiikkiin. Vähitellen historiankirjoitus ja sitä perässä laahaten myös kouluopetus on vapautunut entisistä uskomuksista ja alkanut suhtautua kriittisesti menneeseen. Sen sijaan armeija näyttää pelkäävän legitimitteettinsä menetystä, jos se alkaa kriittisesti arvioida sodanaikaisia päiväkäskyjä ja propagandaa.”²⁰⁸

Puolustusvoimien yhteiskunnallinen rooli

Max Jakobsonin pääsihteerivaalin jälkeen erityisesti Demarissa alkoi arvostelu entistä Kekkonen ykkösryhmää vastaan. Ryhmää kutsuttiin lehdessä ”everstijuntaksi”, joka itsessään kertoo sen vastustajien suhtautumisesta ryhmittymään ja Puolustusvoimiin ylipäätään. Upseereista Risto Hyvärinen ja Aimo Pajunen on laskettu mukaan tähän ryhmittymään, joka ajoi myös Puolustusvoimien kehitystä. Ryhmän hajottua pääsihteerivaalin jälkeen myös Puolustusvoimien suhde ulkoministeriöön koki kolauksen. Käytännössä tämän sai huomata YK:n sotilasedustaja Pertti Jokinen, joka totesi palanneensa uuden YK-lähettilään Aarno Karhilon (1972–1977) alaisuudessa takaisin nollapisteeseen, kun työskentely Jakobsonin ja erityisesti Hyvärisen kanssa oli lähtenyt sujumaan. Jokisen tarkoituksena oli tehdä sotilasedustajasta hyödyllinen myös YK-edustustolle, jonka asenne Jokisen

²⁰⁵ PM tasavallan presidentin luona 14.12.1961 pidetystä neuvottelutilaisuudesta, 16.12.1961. F 3 Sal, T23601, PEA.

²⁰⁶ Korhonen 1973, 18.

²⁰⁷ Esim. Sakari Simelius Urho Kekkoselle 20.4.1964. F 6 Sal, T23601, PEA.

²⁰⁸ Jaakko Kalela Urho Kekkoselle 24.1.1977. Henkilökohtaisia, salaisia 1977, UKA.

mukaan heijasteli lähettilään asennetta.²⁰⁹ YK:ssa suhteet lämpenivät kuitenkin nopeasti erityisesti sen jälkeen, kun UNEF II-operaatio käynnistyi ja sotilasasiantuntijaa tarvittiin YK-edustuksessa. Suomen ulkopoliitikassa ja YK-politiikassa oli samaan aikaan monia asevoimien tehtäväkenttää koskettavia aloitteita. Rauhanturvaamisen lisäksi aseistariisunnan saralla käytiin tärkeitä neuvotteluja (SALT ja MBFR (Mutual and Balanced Force Reduction)) ja myös Etykiin liittyi Puolustusvoimien asiantuntemusta vaativia osa-alueita. Risto Hyvärisen noustessa YK:n erityisedustajaksi, oli puhuttu jopa Suomen YK-politiikan militarisoitumisesta.²¹⁰

Lauri Sutelan tullessa komentajaksi olivat myös suhteet presidenttiin pikkuhiljaa parantuneet, mutta yhteiskunnan poliittinen ilmapiiri ei enää tukenut Puolustusvoimia. Tätä ruokki Neuvostoliiton ja vasemmiston koko 1970-luvun jatkunut kriittinen asenne Puolustusvoimia kohtaan. Sutelan mukaan Neuvostoliiton uusi suurlähettiläs Aleksei Beljakov letkautteli ensitapaamisellaan sotilasjohdon kanssa lokakuussa 1970 Neuvostoliiton turvaavan Suomen sotilaallisesti. Jos neuvostojoukkojen olisi kuitenkin tultava Suomeen pakolla, Neuvostoliitossa suurlähettiläät rinnastuivat marsalkkaan ja myös Beljakovilla oli tästä syystä sotilaspuku, josta ei omien sanojensa mukaan poliitikkona pitänyt ja käytti ainoastaan ollessaan tyytymätön. Beljakov esitti sotilasjohdolle toiveen, ettei hänen koskaan tarvitsisi tulla marsalkan puvussaan pääesikuntaan.²¹¹ Vuoden 1977 valtakunnallisessa paraatissa, kesken kiihaiden puolueettomuuskamppailujen, Neuvostoliiton suurlähettiläs Vladimir Stepanov puolestaan syytti Sutelan puheen sisältäneen liikaa itsenäisyyttä ja liian vähän ystävyyttä. Sotilastiedustelun tiedon mukaan Stepanov ”toivoi” Sutelan erottamista, johon pääministeri Kalevi Sorsan vastasi, ettei kai muutakaan voinut, jos Neuvostoliitto niin toivoi.²¹² Kekkoselle Sutela totesi puheen olleen paras, jonka oli koskaan pitänyt. Tämän lisäksi puhe oli vielä Kekkoson etukäteen hyväksymä. Kekkoson väittäessä hermostuneesti Neuvostoliiton lehdistön puuttuneen puheeseen, Sutela tarjoutui idänsuhteiden niin vaatiessa eroamaan. Kekkoson vastaukseksi tarjoama tokaisu ei miellyttänyt kenraalia: ”Se riippuu venäläisistä”.²¹³

²⁰⁹ Pertti Jokinen Keijo Pennaselle 18.9.1972. Hyvä veli –kirjeet; YK-edustusto (YKE), T-25098, KA.

²¹⁰ Pertti Jokinen Keijo Pennaselle 31.1.1972. Hyvä veli –kirjeet; YK-edustusto (YKE), T-25098, KA.

²¹¹ PM Eräiden sotilasjohtajiemme käynti NL:n suurlähettilään luona, Lauri Sutela 19.10.1970. Vsk. 1970, UKA.

²¹² Tiedustelupäällikön muistio 21.6.1979. Kotelo 25, Raimo Heiskasen kokoelma, KA.

²¹³ Sutelan muistiinpanot presidentin esittelystä 22.4., 27.5. & 23.6.1977. Kotelo 1, Lauri Sutelan arkisto, KA.

Sutela sai jatkaa ja oli itse asiassa saanut pari vuotta aiemmin jo jatkoa pesiinsä, josta hänen piti alun perin eläköityä 60 vuoden iässä 1978. Puolustusvoimain komentajan eläkeikää nostettiin kuitenkin ennen Sutelan eläköitymistä 65 vuoteen.²¹⁴ Toisin kuin Simeliuksella, Sutelan ja Kekkosen suhde ei ajoittaisten tiukkojenkaan sanavaihtojen takia katkennut, vaan työskentelysuhde säilyi suhteellisen hyvänä.²¹⁵ Kalevi Sorsa sen sijaan herätti myös muilla toimillaan Puolustusvoimissa epäilyjä. Moskovan-sotilasasiamies Yrjö Honkanen puki tämän sanoiksi 1982 kirjoittaessaan Sorsan idänsuhteista, joita Sorsa Honkasen mukaan ajoi ”häikäilemättömästi poliitt[is]en tarkoituksenmukaisuuden kannalta.” Raimo Heiskanen laittoi sanan ”häikäilemättömästi” sulkuihin ja korjasi ylle ”taitavasti”.

”Sorsa ajaa näin ollen huikean korkealla profiililla Neuvostoliittoon päin. Siinä jäävät kotikommunistimme, ainakin rehdeimmät heistä, pahasti jalkoihin. Kunpa Sorsa vaan oman ja puolueensa etua innoissaan ajaessaan ei unohtaisi pienen Suomen kokonaisuutta. Tai ehkä hän sitä ajaakin. Mene ja tiedä.”²¹⁶

Erityisesti uuden ulkopoliitiikan, uusvasemmiston ja pasifismin nousut uhkasivat rapauttaa Puolustusvoimien tarkoitusta ja toiminnan perusteita. Tähän oli myös Puolustusvoimissa vastattava. Pajunen totesi jo vuonna 1966, että ”puolustusvoimien on ollut pakko tulla kuorestaan, tarkistaa asenteistaan ja huomata, että rauhanturvaamisesta oli tullut maanpuolustuksen päätehtävä.” Pajusen mukaan tämä oli merkittävää aikakaudella, joka oli erilaisten rauhanliikkeiden kulta-aikaa. Sen sijaan, että rauhanliikkeet tyytyisivät vain puhumaan rauhasta, on myös niiden ryhdyttävä tekoihin ilman poliittisia leimamerkkejä. Pajusen reseptinä ongelmaan on rauhanliikkeiden keskinäisen kyräilyn lopettaminen ja liittyminen mukaan siihen käytännön rauhantyöhön, jota Puolustusvoimat YK:ssa jo harjoitti.²¹⁷ Toisin kuin monet muut upseerit Pajunen, jossa erään haastattelun mukaan oli muista kenraaleista poiketen ”siviilimäistä inhimillisyyttä ja ystävällisyyttä”²¹⁸, liikkui ja argumentoi hyvin luonnollisesti ja sujuvasti ajan nuorisopoliittisissa piireissä. Pajunen siirryttyä puolustusministeriöön osastopäälliköksi 1975 ja lopulta kansliapäälliköksi 1979, sai hän myös enemmän käytännön vastuuta rauhanturvaamisesta. Vuoden 1984 uudessa

²¹⁴ Suomi & Suominen 2008, 198–206; Suomi 2005, 349; HS 16.4.1978; Sutelan muistutpanot presidentin esittelystä 28.11.1975. Kotelo 1, Lauri Sutelan arkisto, KA.

²¹⁵ Sutela 1995, 44–52.

²¹⁶ Yrjö Honkanen Raimo Heiskaselle 4.2.1982. Kotelo 7, Raimo Heiskasen arkisto, KA.

²¹⁷ Pajunen 1966, 42–46.

²¹⁸ ”Nuori kenraali”, Kotiliesi n:o 9 (toukokuu) 1978.

rauhanturvaamislaissa puolustusministeriölle annettiin nimittäin myös valtuudet tehdä päätökset ”toiminnan vähäisestä laajentamisesta tai supistamisesta”.²¹⁹ Asennemuutos oli kuitenkin kaiken kaikkiaan hidasta.

Pajusen kehotuksesta huolimatta vasemmalta tulevaan haasteeseen ei kuitenkaan vastattu vielä 1970-luvun vaihteessa erityisesti rauhanturvaamistoimintaa korostamalla, vaan Puolustusvoimien merkitystä pyrittiin edelleen perustelemaan oman maan puolustamisen ja toisaalta myös YYA-sopimuksen Suomelle antamien velvoitteiden kautta, sekä viimekädessä YK:n itsepuolustusosoikeiden avulla. Ymmärrys rauhanturvaamisen julkisuusarvosta Puolustusvoimille oli kuitenkin kasvussa. Vuonna 1968 julkaistussa *Puolustuskymmene materiaalin perusta* -kirjasessa perusteltiin Puolustusvoimien hankintoja ja materiaalista valmiutta ennen kaikkea sillä, että Suomen harjoittaman puolueettomuuspolitiikan ja ulkopolitiikan tukena piti olla tiettyä katetta, eli riittävä maanpuolustuskyky ja muiden valtioiden luottamus Suomen puolueettomuustahtoon, mutta myös rauhanturvaaminen nousi esiin. Rauhanturvaamisen avulla ei pyritty niinkään edistämään materiaallisen tilanteen parantamista, vaan se nähtiin ennemminkin tätä rapauttavana tekijänä YK-joukkojen lainatessa varusteita Puolustusvoimilta. Lauri Sutela muistutti, ollessaan vuonna 1969 YK-valvontajoukkotoimikunnan kokouksessa Puolustusvoimien edustajana, ettei Puolustusvoimien kehitysohjelma saanut vaarantua rauhanturvaamisesta johtuen.²²⁰ Sen sijaan kirjasessa otettiin YK-joukot esimerkiksi siitä, ettei Suomen kaltaisen puolueettomaan maan puolustusvoimien kehittäminen aiheuttanut kilpavarustuksen lisääntymistä, vaan päinvastoin YK:ssa ne toimivat jännitystä lieventävissä tehtävissä. Myöhemmin tämä ajan henkeä mukaileva argumentti Suomen puolustusvoimista lähinnä rauhan armeijana sai yhä enemmän jalansijaa.

”Puolueettomuuspolitiikkaan liittyvät asevoimat on valtioiden välisen jännityksen lieventämisen kannalta sikäli myönteisessä asemassa, ettei se kasvata vastapainoa eikä edistä kilpavarustelua. Päinvastoin on osoittautunut, että erityisesti puolueettomien valtioiden Yhdistyneiden Kansakuntien käytettäväksi asettamat yksiköt ovat käyttökelpoisia järjestön rauhanturvaamistoiminnassa”²²¹

²¹⁹ Rauhanturvaamislaki 514/1984, 29.6.1984. Finlex. <<https://finlex.fi/fi/laki/ajantasa/kumotut/1984/19840514>> [luettu 21.10.2020].

²²⁰ Kts. esim. Pöytäkirja YK-neuvottelukunnan kokouksesta n:o 2/69, valmiusjoukkosuunnitelmat (1964–1984), T-25098, KA.

²²¹ Keinonen 1968.

Majuri Börje Lagerströmin sotakorkeakoulun diplomityössä *Suomen rauhanturvatoimintaan osallistumisen merkitys* maanpuolustuksellemme (1977) todettiin rauhanturvaamisen hyödyn koituvan lähinnä sotilaalliselle maanpuolustukselle ja etenkin koulutukselle johtajakoulutuksen ja kertausharjoitusten muodossa. Materiaalisen merkityksen Lagerström arvioi melko vähäiseksi, mutta potentiaalisena rauhanturvaamisen hyötynä työssä nähtiin sen merkitys maanpuolustustiedostukselle. Samaa mieltä oli Henkisen maanpuolustuksen suunnittelukunnan tilalle 1970-luvulla syntyneen Maanpuolustustiedotuksen suunnittelukunnan pääsihteeri Heikki Rätty, joka oli Lagerströmin haastattelussa todennut, että YK-toimintaa tulisi korostaa entistä enemmän eräänä Puolustusvoimien tehtävänä juuri sen myönteisen vaikutuksen vuoksi. Pääesikunnan tiedotusosaston päällikkö everstilutnantti Jorma Kaarlola antoi samantapaisia arvioita myös Lagerströmille antamassaan haastattelussa, jossa kiinnitti huomiota rauhanturvaamisen positiivisen vaikutukseen muuten maanpuolustukseen varauksellisesti suhtautuvien piirissä. Toiminta oli yleisesti hyväksyttyä ja kaikki puolueet kannattivat siihen osallistumista. Myönteinen julkisuus tuli Lagerströmin tutkimuksen mukaan selvästi esiin lokajoulukuussa 1973 kenraali Siilasvuon johtaman UNEF:in ja Suomen pataljoona aloittaessa toimintansa Siinailla.

”Pataljoonan hyvä suoritus osoitti, että tiukan paikan tullen voi puolustusvoimiin luottaa. Tämä toistui Siinain rintaman loitontamisneuvotteluissa keuhkotalvella v 1974 ja Kyproksen toisen kriisin aikana saman vuoden kesällä [...] maanpuolustukseen varauksellisestikin suhtautuvat piirit ovat vuoden 1973:n Lähi-idän tapahtumien jälkeen saattaneet nähdä sotilaskoulutuksessamme myönteisiä piirteitä.”²²²

Maanpuolustustiedotuksen suunnittelukunnan omissa mielipidekyselyissä, joita tehtiin tasaisin väliajoin suomalaisesta maanpuolustushengestä, rauhanturvaaminen esiintyi ensimmäisen kerran vuonna 1974. Kysymykseen kansalaisten suhtautumisesta Suomen YK:n rauhanturvajoukkojen määrästä, 86 prosenttia vastaajista halusi joko säilyttää entisellään tai lisätä rauhanturvaajien määrää. Suurin osa 67 prosenttia oli silloisen noin tuhannen rauhanturvaajan pitämisen kannalla.²²³ YK-joukkojen positiivinen vaikutus näkyi selvästi kysymyksessä Yhdistyneiden

²²² Suomen rauhanturvaamiseen osallistumisen merkitys maanpuolustukselle, Börje Lagerström 15.7.1977. Muut rauhanturva asiat: Rauhanturvaamisaiheisia opinnäytteet ja tutkielmat (1971–1979), T-26978, KA.

²²³ Suhtautuminen Suomen YK:n rauhanturvajoukkoihin 1974. Kansalaisten käsityksiä turvallisuuspolitiikasta, Tutkimukset 1965–1971, Maanpuolustustiedotuksen suunnittelukunnan arkisto, KA.

kansakuntien mahdollisuuksista toimia sovittelijana suurvaltojen välisissä vakavissa ristiriidoissa. Vuonna 1967 reilu 40 prosenttia vastasi YK:n mahdollisuuksien olevan erittäin tai melko hyvät, kun taas vuonna 1974 tätä mieltä oli jo reilu 60 prosenttia vastaajista.²²⁴

Rauhanturvaajien suosio pysyi seuraavina vuosina korkealla tasolla huolimatta esimerkiksi Libanonin UNIFIL-operaation vaikeudesta. Vuonna 1985 suomalaisia rauhanturvaajia joutui Libanonissa panttivangeiksi ja suomalaisille rauhanturvaajille sattui vielä useampi kuolemantapaus samana vuonna, mutta tämä ei juurikaan laskenut kannatusta. Loppuvuodesta 1985 tehdyssä tutkimuksessa 83 prosenttia vastaajista piti rauhanturvaamista melko tai erittäin tarpeellisena Suomen turvallisuuden kannalta.²²⁵ Seuraavan vuotena kysyttiin suoraan Libanoniin lähetetyistä YK-joukoista alueen ja rauhanturvaajien turvallisuuden sekä Suomen ulkopolitiikan kannalta. Suomen ulkopolitiikan kannalta 83 prosenttia piti joukkojen lähettämistä melko tai erittäin hyvänä, kun sama luku alueen turvallisuuden kannalta oli 76 prosenttia ja joukkojen turvallisuuden kannalta 46 prosenttia. Takaiskut näkyivät viimeisessä luvussa, mutta painetta esimerkiksi joukkojen vetäytymiseen ei juuri näyttänyt olevan, vaan rauhanturvaajat nähtiin erityisesti Suomen ulkopolitiikkaa hyödyttävänä asiana.²²⁶ Merkittävää oli myös, että näissä tutkimuksissa vastaajien iällä, puolueella tai asepalveluksen suorittamisella ei näyttänyt olevan juurikaan merkitystä kannatuslukuihin, vaan rauhanturvaaminen hyväksyttiin kautta linja suomalaisessa yhteiskunnassa.

Rauhanturvaamisesta tulikin yksi Puolustusvoimien lakisäätöistä tehtävistä vuonna 1974 ja Suomeen oli kehittynyt oma kansainvälisissä tehtävissä uraansa tehneiden upseerien joukko, vaikka Puolustusvoimissa pyrittiinkin pitämään upseerit pääasiassa kotimaan tehtävissä ja kansainvälisiä komennuksia rajoitettiin.²²⁷ Tästä huolimatta A. E. Martolan jälkeen YK-tehtäviin päätyneistä erityisesti Lauri Koho ja Ensio Siilasvuo tekivät uransa kansainvälisissä tehtävissä. Myös Gustav Hägglund palveli sekä UNTSO:n tarkkailijaoperaation johdossa, että Libanonin

²²⁴ YK:n mahdollisuudet toimia sovittelijana suurvaltojen välisissä ristiriidoissa 1974. Kansalaisten käsityksiä turvallisuuspolitiikasta, Tutkimukset 1965–1971, Maanpuolustustiedotuksen suunnittelukunnan arkisto, KA.

²²⁵ Pitää ao asioita kansamme turvallisuuden kannalta..., taloustutkimus 1986, turvallisuuspoliittinen mielipidetutkimus 1985. Tutkimukset 1982–1986, Maanpuolustustiedotuksen suunnittelukunnan arkisto, KA.

²²⁶ Suomen lähettämät rauhanturvajoukot Etelä-Libanoniin, Suomalaisten suhtautuminen maanpuolustukseen joulukuu 1986. Tutkimukset 1982–1986, Maanpuolustustiedotuksen suunnittelukunnan arkisto, KA.

²²⁷ Kertomus yleisesikuntapäällikön ja komentopäällikön tarkastusmatkasta Yhdistyneiden kansakuntien suomalaisiin rauhanturvaamisjoukkoihin 28.2. – 14.3.1977, Ermei Kanninen ja Jaakko Valtanen 14.1977. T-25098/24, KA.

operaation johdossa, mutta teki näiden lisäksi myös uraa kotimaassa päätyen Puolustusvoimain komentajaksi asti. Tämä tuskin olisi ollut mahdollista vielä kylmän sodan vuosina, jolloin pitkä ulkomaanpalveluksen nähtiin heikentävän kotimaan urakehitystä. Lauri Koho toivoi paluuta Suomeen useaan otteeseen 1960-luvun mittaan, sillä nuoremmat upseerit tahtoivat mennä urakehityksessä ohi. Paikka oli kuitenkin liian tärkeä erityisesti sen jälkeen, kun Kohosta tuli pääsihteerin ainut sotilaallinen neuvonantaja. Suomessa Koho joutui joka tapauksessa ylennysten ohella myös taistelemaan eläkkeestä, jota ei kertynyt YK:ssa vietetystä ajasta, kunnes suotuisa päätös tuli osittain tiedustelupäällikkö Raimo Heiskasen avittamana.

Itsenäisyyspäivän ylennykset vuonna 1973 ja Puolustusvoimien lakiuudistus vuonna 1974 osoittivat käytännössä rauhanturvaamisen merkityksen ja arvostuksen sekä sen vaatimukset Puolustusvoimille. Itsenäisyyspäivänä sekä Siilasvuo että Koho saivat ylennykset, jotka eivät hoituneet täysin kivuttomasti. Heidän asemansa YK:n organisaatiossa eivät vastanneet enää heidän arvoaan Suomen puolustusvoimissa ja tehtävät maailmanjärjestön näkyvimmillä paikoilla vaativat myös kotimaassa heidän urakehityksensä huomioimista. Siilasvuo uhkasi menettää Siinaille perustetun rauhanturvaoperaation komentajan paikan, joka oli kenraaliluutnantin pesti Siilasvuo ollessa sotilasarvoltaan kenraalimajuri.²²⁸ YK:n palveluksessa olevat korkeimmat upseerit olivat julkisuudessa paljon esillä ja tärkeitä henkilöitä myös Puolustusvoimien julkikuvan kannalta. Ylennyksissä oli kuitenkin se varjopuoli, että Siilasvuon ja Kohon tuli saada myös kotimaasta arvoaan vastaava virka, jota he eivät olleet hoitamassa. Vaatimukset YK:ssa tehdyn urakehityksen huomioimisesta kävivät kuitenkin vuoden 1973 aikana yhä voimakkaimmiksi. Alkuvuodesta ulkoministeriö pyrki parhaansa mukaan vaikuttamaan Kohon urakehitykseen Puolustusvoimissa, jottei hän katsoisi välttämättömäksi palata takaisin Suomeen huonojen uranäkymien takia.²²⁹ Loppuvuodesta UNEF II -operaation perustamisen jälkeen Siilasvuon ylentämistä kenraaliluutnantiksi kyseltiin alkuun kentältä sekä Suomen edustusverkon kautta ja lopulta sitä vaadittiin aina Helsingin Sanomien pääkirjoitusta myöten.²³⁰

Suomen joukoissa, jossa joihinkin tehtäviin oli vaikeuksia löytää vaadittua sotilasarvoa vastaavaa henkilöstöä, palveli rauhanturvaajia oikeaa sotilasarvoaan korkeimmilla natsailla. Pikaylennyksen saaneet reservin vänriket ristittiin jou-

²²⁸ HS 5.11.1973.

²²⁹ Matti Tuovinen Aarno Karhिलolle 26.2.1973. Kb 30, UMA.

²³⁰ Kts. esim. Reino Raitasaari Stig Wikbergille 19.11.1973. Hyvä veli -kirjeet; Rauhantuvajoukko Lähi-idässä (UNEF II), Puolustusministeriön YK-toimisto, T-25098/83, KA; Veikko Vesterinen Raimo Heiskaselle 12.11.1973. Kotelo 5, Raimo Heiskasen arkisto, KA; HS 14.11.1973, pk.

koissa ”Mikkihiirikapteeneiksi”.²³¹ YK-toimiston Keijo Pennanen totesi Koholle, että tämä oli ”suomalaisten keskeinen salaisuus”, joka johtui värväysteknisistä syistä.²³² Kenraalikunnassa tämä ei sopinut ja Siilasvuon sekä Kohon tehtävät vaativat YK:n tasolla korkeampaa kotimaan sotilasarvoa. ”Huolitellun hurmaavan”²³³ Siilasvuon, kuten Helsingit Sanomat häntä vuonna 1976 kuvaili, ylentämättä jättäminen olisi näyttänyt varsin kummalliselta rauhanturvaamistehtävien väheksymiseltä ja suomalaisten saaminen korkeisiin YK-virkoihin edellytti asian huomiointia myös kotimaassa. Itsenäisyyspäivänä 1973 Siilasvuon sai ylennyksen, joka vaati kuitenkin poikkeuskäsittelyä, sillä hänellä oli Puolustusvoimissa vain everstin virka. Aikaisempi periaate, jonka mukaan ylennys voitiin myöntää vain yhtä arvoa virka-asemaa ylemmän, sai Siilasvuon tapauksessa poikkeusjärjestelyn presidentin esittelyssä. Samassa esittelyssä Kekkonen vahvisti myös Kohon ylenemisen kenraalikuntaan, joten kansainvälisistä tehtävistä muodostui suomalaisen rauhanturvaamisen kehityksen myötä mahdollinen kanava ylennyksiin ohi perinteisen suomalaisen virkakierron, erityisesti kun paikka oli Suomelle riittävän merkittävä ja julkinen.²³⁴

Seuraavana keväänä eduskunnassa oli puolestaan käsittelyssä hallituksen esitys uudesta laista puolustusvoimille ja tämän keskustelun yhteydessä myös eduskunnalla oli aiempaa suurempi mahdollisuus vaikuttaa rauhanturvaamisen kehitykseen, sillä aiemmissa päätöksissä leimallisena piirteenä ollut kiire ei tällä kertaa haitannut eduskunnan työtä. Alkuun Kalevi Sorsan johtama hallitus ei huomioinut rauhanturvaamista lakiesityksessään, mutta esityksen ollessa puolustusvaliokunnan harkittavana, halusi se lisätä rauhanturvaamisen yhdeksi Puolustusvoimien lakisäateisistä tehtävistä.²³⁵ Asia ei ollut täysin uusi. Sekä lakiesitys että pyrkimys rauhanturvaamisen nivomiseen osaksi Puolustusvoimien päätehtäviä lähtivät liikkeelle ensimmäisen parlamentaarisen puolustuskomitean työstä vuodelta 1971. Komitean perustamisessa Aimo Pajusella oli merkittävä rooli, mutta itse komiteassa rauhanturvaamisen lisäämistä yhdeksi Puolustusvoimien tehtävistä ehdotti SKDL:n kansanedustaja Kauko Hjerpe.²³⁶ Toisaalta tämä kertoo SKDL:n aiempaa myönteisemmästä suhtautumisesta rauhanturvaamiseen, mutta toisaalta myös eduskunnan vuoden 1964 valvontajoukkoa käsittelevässä keskuste-

²³¹ Heikkinen 2008, 29.

²³² Keijo Pennanen Lauri Koholle 16.3.1971. Hyvä veli -kirjeet (YKE) (1964–1979), Puolustusministeriön YK-toimisto, T-25098/84, KA.

²³³ HS 16.4.1976.

²³⁴ HS 1.12.1973, 6.12.1973, 8.2.1975.

²³⁵ Valtiopäivät 1974, asiakirjat III, Puolustusasianvaliokunnan mietintö N:o 1 hallituksen esitykseen n:o 105.

²³⁶ Pihlajamaa 2018, 26–34, 50–51.

lussa nimenomaan Puolustusvoimista erillinen ja sotilaallista koulutusta saava valvontajoukko nähtiin vähintään epäilyttävänä. Rauhanturvaamisen nivominen osaksi Puolustusvoimien tehtäviä sopi siis myös SKDL:n pidemmän linjan tavoitteisiin.

Parlamentaarisen puolustuskomitean lopullisessa mietinnössä vuonna 1971 pohdittiin, että YK:n ja rauhanturvaamisen merkitys Suomen turvallisuuteen oli ennen kaikkea välillinen. Se tuli esiin ”maailmanjärjestön yleiseen jännitystiloihin lieventämiseen ja rauhantilan lujittamiseen tähtäävässä toiminnassa. Sitä vastoin ei ole todennäköistä, että sotilaallisen selkkauksen sattuessa YK voisi ryhtyä toimiin Suomen suoranaisesti auttamiseksi.”²³⁷ Komitean mukaan YK:n vahvistaminen ja tukeminen muun muassa rauhanturvaajia lähettämällä oli Suomen turvallisuusasetusten mukaista ja se ehdotettiin rauhanturvaamisen lisäämistä myös Puolustusvoimien yhdeksi lakisääteiseksi tehtäväksi.²³⁸ Lakia säädettäessä kolme vuotta myöhemmin puolustusvaliokunta nosti komitean mietintöön pohjautuen rauhanturvaamisen jälleen esiin, sillä:

”Huomioon ottaen nykyisessä maailmantilanteessa kansainvälisen rauhanpolitiikan tavoitteet ja maamme pyrkimyksen pysyvän rauhantilan aikaansaamiseksi maailmassa, olisi valiokunnan mielestä tehtäviin sisällytettävä erityinen maininta tästä toiminnasta. [...] Täten luodaan valvontajoukko- ja tarkkailijatoiminnalle kokonaisvaltainen järjestely puolustushallinnon puitteissa. Vaikkakin suomalaisesta valvontajoukosta annetun lain (276/64) mukaan valvontajoukko on puolustusministeriön alainen, uusi kohta 7 velvoittaisi myös puolustusvoimia myötävaikuttamaan erinäisiin valvontajoukon valmiutta koskeviin toimiin, mikä käytännössä on jo toteutettu.”²³⁹

Eduskunnassa rauhanturvaamisen lisäämistä ei vastustettu ja erityisesti kokoomuksen oikeaan siipeen ja Kekkoseen vastustajiin lukeutunut Eero Lattunen puhui rauhanturvaamisen lisäämisen puolesta. Lattunen oli sanojensa mukaan myös itse puolustusvaliokunnassa ehdottanut rauhanturvaamisen lisäämistä Puolustusvoimien tehtäviin.²⁴⁰ Lainsäädäntöprosessin vaiheet kuvaavat hyvin rauhanturvaamisen 1970-luvun alkupuolella saamaa entistä vahvempaa asemaa: parlamentaarisessa puolustuskomiteassa sitä oli ehdottanut SKDL:n Kauko Hjerppe ja eduskunnassa sen äänekkäimpiin kannattajiin kuului kokoomuksen Eero Lattunen. Muista Puolustusvoimien tehtäviin ja yhteiskunnalliseen rooliin liittyneistä

²³⁷ Parlamentaarisen puolustuskomitean mietintö 1971, 20.

²³⁸ *ibid.*, 13–14, 20, 26.

²³⁹ Valtiopäivät 1974, asiakirjat III, Puolustusasianvaliokunnan mietintö n:o 1 hallituksen esitykseen n:o 105.

²⁴⁰ Valtiopäivät 1974, pöytäkirjat I, Lattunen, 968.

kysymyksistä Lattunen ja SKDL:n ryhmä eivät sitten enää päässetkään samalle aaltopituudelle.

Samalla eduskunnan huomio kiinnittyi riittämättömistä määrärahoista ja järjestelyjen tilapäisyydestä johtuviin ongelmiin suomalaisessa rauhanturvaamisessa. SDP:n Ralf Fribergin mukaan suomalainen rauhanturvaaminen oli kärjistäen jopa kriisissä, jonka taustalla oli ”hallituksen puuttuva mielenkiinto luoda YK-toiminnalle kestävä materiaaliset ja henkiset edellytykset.” Materiaaliset heikkoudet aiheuttivat jopa kuolonuhreja, sillä Siinailla tapahtuneesta suomalaisen rauhanturvaajien miinaan ajosta olisi voinut selvitä ilman uhreja, jos auto olisi ollut panssaroitu. Fribergin mukaan myös Niinisolassa toimiva YK-koulutuskeskus toimi tilapäisjärjestelyjen varassa ja rajoitti samalla muun muassa tilapäisten vakanssien takia myös Puolustusvoimien toimintaa. Toisaalta lain käsittelyn aikana ilmi tullut suomalaisten YK-miesten salakuljetuskandaali ja muutamat muut vapaa-ajan töppäilyt toivat ikävää kansainvälistä huomiota Suomelle.²⁴¹ Nämä ongelmat olisivat Fribergin mukaan vältettävissä lainsäädännöllä, riittävällä miesten koulutuksella ja budjetoinnilla, jossa luotaisiin YK-toimintaan sen vaatimat vakanssit ja kentällä oleville YK-miehille riittävän mielekästä vapaa-ajan tekemistä.²⁴² Fribergin viesti oli sama, jota tuli kentältä ja puolustusministeriön YK-toimistosta, mutta kehitys oli tässä suhteessa hidasta ja raha tiukilla.²⁴³

Kronlund ja Valla toteavat, että rauhanturvaamisen lisääminen Puolustusvoimien tehtäviin tehtiin siitä huolimatta, että Puolustusvoimista oli ilmoitettu lisätehtävien rasittavan henkilöpulasta kärsiviä Puolustusvoimia entisestään.²⁴⁴ Myös eduskunnassa todettiin Puolustusvoimien sisäiset ristiriidat ”YK-tehtävien ja puolustusvoimien muiden tehtävien ja normaalin palvelun välillä.” Lattulan mukaan tämä johtui juuri siitä, että Suomessa YK-tehtävät eivät varsinaisesti kuuluneet Puolustusvoimille vaan niitä hoidettiin puolustusministeriön kautta ja olisi näin lainsäädännöllä korjattavissa.²⁴⁵ Rauhanturvaamisen tullessa yhdeksi Puolustusvoimien lakisääteisistä tehtävistä, ei YK-tehtäviä ja sen vaatimuksia voinut kiertää, jos jotkut upseerit vielä tämän suuntaisia toiveita elättelivät. Joka tapauksessa rauhanturvaamiseen arvostus oli myös luonnostaan kasvussa sekä yhteiskunnassa

²⁴¹ Kts. näistä lisää luku ”Ulkopolitiikkaa sisäpolitiikan antamissa raameissa” kappale ”Vanhat ja uudet ongelmat”.

²⁴² Valtiopäivät 1974, pöytäkirjat II, Friberg, 1542–1543.

²⁴³ Kts. luku ”Kannattaako tätä enää jatkaa?”

²⁴⁴ Kronlund & Valla 1996, 276. Kronlund ja Valla eivät yksilöi missä vaiheessa kyseinen ilmoitus oli Puolustusvoimista annettu eikä kohtaa ole nootitettu, mutta se sopii mm. Sutelan YK-valvontajoukkotoimikunnan kokouksissa aiemmin antamiin kommentteihin rauhanturvaamisen vaatimuksista.

²⁴⁵ Valtiopäivät 1974, pöytäkirjat I, Lattunen, 968.

että Puolustusvoimissa ja asennemuutos rauhanturvaamista kohtaan hyvässä vauhdissa, kun se tuli myös lain mukaan yhdeksi Puolustusvoimien tehtävistä.

18 Tiedustelua ja värväysyrityksiä

Puolustusvoimien kannalta merkityksellistä oli myös rauhanturvatehtävien avulla saatu tieto konfliktialueilta, jotka olivat tiedustelupiireissä käypää vaihtotavaraa. Näin ollen rauhanturvatehtävät toisaalta lisäsivät sotilastiedustelussa tiedon tarvetta ja toisaalta lisäsivät tiedustelun mahdollisuuksia tiedonhankintaan. Tämä oli kylmän sodan Suomessa riskialtista toimintaa tiedustelusuhteiden painottuessa 1960-luvulla solmittujen yhteistyösopimusten kautta länteen ja toisaalta itse rauhanturvaajilta vaaditun puolueettomuuden takia, mutta samalla erityisesti Puolustusvoimien toimintakyvyn kannalta kannattavaa. Riskiarvio haittojen ja hyötyjen suhteen jäikin lähinnä sotilastiedustelulle, sillä valtiojohdolla ei ollut täyttä käsitystä suhteiden laadusta, suunnasta ja määrästä.

Tiedustelun ja suoranaisen vakoilun on perinteisesti nähty, tai haluttu nähdä, rauhanturvaamiseen kuulumattomana osa-alueena, sillä perinteisesti rauhanturvaaminen tapahtuu tiedustelulle vieraassa multilateraalisessa ympäristössä ja perustuu luottamuksen rakentamiseen sekä konfliktin osapuolten välille että rauhanturvaajiin itseensä. Erityisesti salainen tiedonhankinta on näin ollen nähty tätä luottamusta ja joukkojen puolueettomuutta rapauttavana tekijänä.²⁴⁶ Esimerkiksi Pohjoismaista rauhanturvaamista käsittelevässä tutkimuksessaan Peter Viggo Jakobsen toteaa tiedustelun olleen kylmän sodan aikana YK:n rauhanturvaamisessa vain marginaalisessa osassa, kun taas 1990-luvulta lähtien Nato-operaatioissa sen rooli kasvoi merkittävästi. YK:ssa ei ollut omia tiedustelu-upseereja, vaikka joi-tain erityisjärjestelyjä kyllä tapahtui kun tietoa joka tapauksessa tarvittiin, ja kerättyä tietoa kutsuttiin tiedustelutiedon sijaan sotilaalliseksi informaatioksi.²⁴⁷ Näin ollen rauhanturvaamistoiminnassa on pyritty välttämään tiedustelua, varsinkin terminä, ja tutkimuksessa erityisesti kylmän sodan aikaisen tiedustelun suhde rauhanturvaoperaatioihin on verrattain vähän tutkittu, mutta viimeisten vuosien aikana enemmän huomiota herättänyt, osa-alue rauhanturvaamista ja Yhdistyneitä kansakuntia käsittelevässä tutkimusperinteessä. Tämä johtuu tiedustelun pikkuhiljaa saamasta suuremmasta ja tunnustetummasta merkityksestä kylmän sodan

²⁴⁶ Dorn 2010, 275–277; Abilova & Novosseloff 2016, 2–4; Barry 2011, 3–16.

²⁴⁷ Jakobsen 2006 a, 27, 68–69, 134–135.

jälkeisissä YK:n rauhaa tukevissa operaatioissa.²⁴⁸ Nykyajasta herännyt kiinnostus on ruokkinut samalla myös historiallista analyysiä ja vuonna 2010 julkaistussa *The Oxford Handbook of National Security Intelligence* -teoksessa YK:n rauhanturvaamisoperaatioiden tiedustelu sai jo oman lukunsa, jossa analyysin kohteina on erityisesti Korean, Kongon, Namibian ja Ruandan operaatiot, sekä YK:n yleistä roolia tiedustelun maailmassa.²⁴⁹

Ajatus rauhanturvaamisesta ja tiedustelusta toisensa poissulkevinä käytäntöinä on ollut jokseenkin naiivi. Käytännössä rauhanturvaoperaatiot vaativat informaatiota konfliktin osapuolten liikkeistä ja toiminnasta, käytettiin tästä tiedonkeruusta mitä nimitystä tahansa, ja vaikka YK:n käytännöissä varsinkaan salaista tiedustelua ei juurikaan käytetty, pyrittiin tietoa mahdollisuuksien mukaan kuitenkin keräämään.²⁵⁰ Tätä rauhanturvaamisen sisäistä, operatiivista tiedonhankintaa, lähemmäs tämän tutkimuksen problematiikkaa tulee kuitenkin rauhanturvaamisen ja tiedustelun ulkoinen yhteys – niiden kietoutumista yhteen laajemmassa kansainvälispoliittisessa ja paikallisessa kontekstissa, erityisesti valtiollisten tiedustelupalvelujen tiedonlähteenä ja turvallisuushaasteena. Samalla tätä puolta rauhanturvaamisen ja tiedustelun suhteesta on tutkittu kansainvälisestikin tarkasteltuna erittäin vähän.²⁵¹ Artikkelissaan *Does the UN Have Intelligence?* Simon Chesterman toteaa, että YK:ta on aina pidetty tiedustelun lähteenä. YK:n oman tiedustelutoiminnan kehittämisen haasteena onkin kansallisen tiedustelun ja monikansallisen YK:n välinen ristiriita, jossa valtiot osallistuvat toimintaan ennemmin saadakseen kuin jakaakseen informaatiota.²⁵² Suomessa rauhanturvaaminen ja tiedustelu on kuitenkin nähty suoranaisesti toisensa poissulkevinä käytänteinä. Pertti Suominen kirjoittaa tiedustelupäällikkö Raimo Heiskasen elämäkerrassa sotilas-tiedustelun periaatteista kylmän sodan aikana, Heiskasta lainaten: ”Yksityisellä tiedolla ei rauhan aikana voi olla sellaista merkitystä, että sen saamiseksi

²⁴⁸ Kts. esim. Rietjens & de Waard 2017, Chesterman 2006, Steele 2006, Välimäki 2009. YK-operaatioiden luonne on muuttunut entistä haastavimmaksi kylmän sodan jälkeen ja niitä on myös entistä enemmän. Oman tiedustelukapasiteetin lisääminen edesauttaisi nopeaa reagointia rauhan hyväksi ja se myös vähentäisi YK:n sihteeristön riippuvuutta kansallisista tiedusteluorganisaatioista. Tämän tarve tuli esiin Irakin sodan (2003) alla, jolloin Yhdysvaltojen tiedustelu pyrki vaikuttamaan myös YK:n päätöksentekoon sodan valtuuttamiseksi.

²⁴⁹ Dorn 2010, passim. Kts myös esim. Maceda 2007, 25–34; Barry 2011, 3–16.

²⁵⁰ *ibid.*; Maceda 2007, 25–34; Chesterman 2006, 152–155.

²⁵¹ Olen löytänyt viitteitä rauhanturvaamisen käyttämisestä tiedustelupalvelun lähteenä lähinnä Olev Risten Norjan tiedustelupalvelua käsittelevässä tutkimuksessa ja Alan Jamesin Kyproksen kriisiä käsittelevästä tutkimuksesta. Kts. Riste 1999, 230–231; James 2002, 134.

²⁵² Chesterman 2006, 151.

kannattaa ottaa maamme asemaa koskevia riskejä.” Tähän perustuen Suominen jatkaa edelleen Heiskasta lainaten: ”emme myöskään anna ulkomaille matkustaville upseereille tai esimerkiksi YK:ssa palveleville tehtäviä. Tiedustelun on silloin väistyttävä.”²⁵³ Suominen ei aseta näitä Heiskasen periaatteista kyseenalaiseksi, vaikka kertoo samassa teoksessa YK:ssa uraa tehneen Lauri Kohon lähettäneen YK:n raportteja Heiskaselle, joka vieläpä määritteli asiakysymykset, joista toivoi saavansa vastauksia.²⁵⁴

YK:n rooli monien maailman konfliktialueiden ytimessä antoi YK:lle ainutlaatuisen roolin myös tiedustelun näkökulmasta ja tämä herätti varsin luonnollisesti myös eri tiedustelupalvelujen kiinnostuksen YK-toimijoita kohtaan. Tämä taas antoi kahdenlaisia haasteita rauhanturvaajia antaneiden maiden palveluille. Ensinnäkin operaatiosta saatua tietoa vaihtamalla omat osakkeet tiedustelumaailmassa nousivat ja houkutus sen vaihtamiseen omalta kannalta merkittävään tietoon oli suuri. Sotilaiden lähettäminen konfliktialueille myös lisäsi oman tiedustelupalvelun mielenkiintoa kohdemaan oloja ja mahdollisia tulevaisuuksia kohtaan. Toiseksi omien kansainvälistä uraa tekevien sotilashenkilöiden määrän kasvaessa, myös turvallisuustiedustelun haasteet kasvoivat. Turvallisuustiedustelun avulla pyrittiin pääsemään selville ja näin ennalta ehkäisemään, tai pahimmassa tapauksessa lopettamaan, vieraan valtion värväystoiminta oman maan YK-henkilöstön keskuudessa. Huomion keskiössä olivat erityisesti henkilöt, joilla oli hyvät mahdollisuudet YK:n kautta saada ensikäden tietoa konfliktialueen tilanteesta. Kylmän sodan ajan maailmassa tiedustelulla oli tärkeä rooli sekä idässä että lännessä eikä rauhanturvaaminen tai Yhdistyneet kansakunnat olleet tässä pelissä poikkeus.

Suomessa YK:n rauhanturvaamisen ja tiedustelun yhteys oli jo hallinnollisesti varsin ilmeinen, sillä Suomen YK-lähetystössä toimiva sotilasneuvonantaja raportoi toiminnastaan tiedusteluosastolle, kun yhteys rauhanturva-asioita hoitavaan puolustusministeriön YK-toimistoon hoitui lähinnä henkilökohtaisten niin kutsuttujen hyvä veli -kirjeiden kautta. Tämä ei tarkoita, että sotilasneuvonantaja olisi ollut YK:ssa erityisesti tai yksinomaan tiedustelutehtävissä, puhumattakaan vakoilusta tai muusta salaisesta tiedonhankinnasta. YK:ssa toimivan sotilasneuvonantajan työtehtävät olivat lähinnä rauhanturva-asioiden seuraaminen ja raportointi sekä puolustushallintoon että ulkoministeriöön, suhteiden ylläpitäminen YK-sihteeristöön ja muihin delegaatioihin, suomalaisten rauhanturvaajien etujen ajaminen sekä kaikenlaiset juoksevat tehtävät, joihin kuului kaikkea yhteysmiehenä

²⁵³ Suominen 2012, 172. Kts. myös Katkelma ”5. Eräitä periaatteita”, (päiväämätön) Raimo Heiskanen. Kotelo 28, Raimo Heiskasen arkisto, KA.

²⁵⁴ Suominen 2012, 127.

toimimisesta aina kenraali Kohon kadonneiden housujen etsimiseen.²⁵⁵ Joka tapauksessa myös sotilastiedustelu oli kiinnostunut kaikesta YK:n toiminnasta ja raportit tiedusteluostolle tukivat muita kautta saatuja tietoja.

Sotilasneuvonantajan virka oli perustettu jo vuonna 1965 Suomen lisääntyneen rauhanturvaamisaktiivisuuden ansiosta New Yorkiin, mutta sitä hoitaneet sotilasasiamiehet toimivat oikeastaan kaksois- tai kolmoisroolissa: Yhdysvaltojen sotilasasiamiehen sivumaana oli Kanada ja hänen apulaissotilasasiamies oli samaan aikaan vielä YK-edustuston sotilaallinen neuvonantaja. Työ vaati matkustelua ja aiheutti myös ongelmatilanteita tärkeysjärjestyksen suhteen. Tehtävää hoitaneen Pertti Jokisen mukaan tilanne olisi erityisen ongelmallinen siinä tapauksessa, että syttyisi konflikti, jossa sekä Yhdysvallat että YK olisivat tavalla tai toisella mukana. Tällöin lisääntyneet tehtävät vaativat sotilasasiamiehen läsnäoloa sekä Washingtonissa että New Yorkissa.²⁵⁶ Apulaissotilasasiamies oli Washingtonissa erityisesti tiedusteluosaston tehtävissä, kun taas YK:ssa tehtävä oli erilainen ja liittyi ennen kaikkea rauhanturvaamiseen ja muihin YK:n sotilaallista osamista vaativiin alueisiin, kuten aseistariisuntaan. YK:n sotilasedustajan raportit eivät päätyneet kuitenkaan vielä 1970-luvun alkupuolella lainkaan rauhanturvaamista Suomessa hoitaneelle puolustusministeriön YK-toimistolle, vaan menivät ainoastaan tiedusteluosastolle. Pertti Jokinen huomautti, että hänen mielestään YK-toiminnasta ei pitäisi lähettää raportteja tiedusteluosastoon, vaan ”nämä kaksi asiaa olisi pidettävä jyrkästi toisistaan erillään.”²⁵⁷ YK-toimiston pyynnöstä YK:n sotilasedustajan raporttien kopioita lähti myös YK-toimistoon, mutta ongelmat tiedon kulkeutumisessa eivät täysin lakanneet.²⁵⁸ Kolmen maan käytäntö ja tiedusteluosasto jatkui aina vuodenvaihteeseen 1980, jolloin Jouko Keltanen sai tehtäväkseen toimia yksinomaan YK:ssa.²⁵⁹

²⁵⁵ Suomen pysyvän YK-edustuston sotilasedustajan vuosikatsaus, Pääesikunnan tiedusteluosasto, Pertti Jokinen 22.2.1972. Hyvä veli -kirjeet; YK-edustusto (YKE), T-25098, KA. Kohon housuja etsittiin useamman kirjeen voimin puolustusministeriön YK-toimistosta, josta ne lopulta myös löytyivät hautautuneena käytöstä poistetun kaapin nurkkaan. Kts. esim. Esko Nieminen Pertti Jokiselle 9.5.1974. Hyvä veli -kirjeet; YK-edustusto (YKE), T-25098, KA.

²⁵⁶ Suomen pysyvän YK-edustuston sotilasedustajan vuosikatsaus, Pääesikunnan tiedusteluosasto, Pertti Jokinen 22.2.1972. Hyvä veli -kirjeet; YK-edustusto (YKE), T-25098, KA.

²⁵⁷ Pertti Jokinen Keijo Pennaselle 8.2.1972. Hyvä veli -kirjeet; YK-edustusto (YKE), T-25098, KA.

²⁵⁸ Kts. Jouko Loikkanen Jorma Pullisessa 8.2.1979. Hyvä veli -kirjeet; YK-edustusto (YKE), T-25098, KA.

²⁵⁹ *Kadettiupseerit 1920–1985*, 309 (Keltanen, Jouko Iivari Pellervo).

Yhdistyneet kansakunnat oli tiedustelun saralla mielenkiintoinen kohde. YK:lla oli suurvaltojen tiedustelussa merkittävä rooli ja kylmän sodan aikainen YK:n päämaja oli täynnä eri maiden tiedusteluvirkamiehiä. YK:n kautta tiedustelujärjestön edustajan oli helppo soluttautua Yhdysvaltoihin ja saada kattavaa tietoa eri maiden kollegoilta. Nämä järjestelyt olivat myös hyvin tiedossa jo kylmän sodan aikana. John Barronin urauurtavassa kirjassa KGB:stä kiinnitettiin huomiota YK:n merkitykseen KGB:n soluttautumiskanavana jo vuonna 1974. Barronin mukaan KGB:n oppeihin kuului, että Yhdysvaltoihin soluttautuessaan he käyttivät normaalien peitteiden sijaan kansainvälisiä järjestöjä, joista YK ja sen alajärjestöt olivat kaikkein merkittävimpiä. Barron huomauttaa YK:n olevan siinä mielessä sopiva paikka soluttaa tiedustelijoita, että Neuvostoliitto säästi siinä samalla rahaa. Pelkästään Yhdysvaltojen maksuosuus YK:n menoista oli 1970-luvun puolivälissä 25 prosentin luokkaa ja kokonaisuudessaan YK:n budjetti katettiin suurimmaksi osaksi länsimaiden maksuilla. YK:n alueellisen tasapainon vaatimus varmisti kuitenkin, että sopivia paikkoja YK:sta ja sen sihteeristöstä löytyi, ja näihin paikkoihin laitetun KGB:n edustajan palkan maksoi käytännössä länsi.²⁶⁰

Yhdysvaltojen senaatin tiedusteluvaliokunnan raportissa *Soviet Presence in the UN Secretariat* (1985) todettiin Neuvostoliiton käyttävän YK:n sihteeristössä olevia Neuvostoliiton kansalaisia hyödykseen maan ulkopoliittikan ja tiedustelun tavoitteita ajaessaan. Samalla länsi maksoi suurimman osan heidän palkastaan. Kahdeksastasadasta YK:n sihteeristöön kuuluvasta neuvostoliittolaisesta noin neljäsosan todettiin olevan yksiselitteisesti tiedustelijoita ja moni muu teki yhteistyötä KGB:n ja GRU:n kanssa. Kaikkien neuvostoliittolaisten YK:n virkamiesten tuli vastata, jos KGB pyytäisi heidän apuaan. Raportin mukaan Neuvostoliiton tiedustelu käytti YK:ta kerätäkseen tietoja, värvätäkseen agentteja, tukeakseen maailmanlaajuisia tiedusteluoperaatioita ja kerätäkseen tieteellistä sekä teknistä informaatiota.²⁶¹

Myös Suomessa oltiin hyvin selvillä YK:n roolista tiedustelujärjestöjen pelikenttänä. Tarkastusosastolta (tiedusteluosaston ”salanimi” vuoteen 1968 saakka²⁶²) Lontoon ja Washingtonin kautta New Yorkiin siirtynyt Lauri Koho piti vuoden 1972 sotilasasiamiesten neuvottelupäivillä esitelmän ”Neuvostoliiton yrityksistä käyttää YK:ta hyväkseen tiedustelu- ja vakoilutoiminnassa”.²⁶³ Koho

²⁶⁰ Barron 1981, 24–27 (1. painos vuodelta 1974).

²⁶¹ Soviet Presence in the UN Secretariat, Report of the Senate Select Committee on Intelligence United States Senate, 1985. <<https://www.intelligence.senate.gov/sites/default/files/publications/9952.pdf>> [luettu 18.2.2020].

²⁶² Viitasaari 2006, 428.

²⁶³ Lauri Koho Raimo Heiskaselle 21.2.1972. Kotelo 5, Raimo Heiskasen arkisto, KA.

totesi pääesikunnan tiedustelupäällikkö Raimo Heiskaselle aiheen olevan hyvin ”kuuma” ja pyysi harkitsemaan, miten se salaisiinkin papereihin merkitään. Samalla Koho painotti kuulijakunnan rajoittamista mahdollisimman pieneen ja pohti jopa ulkoministeriön edustajan rajaamista sen ulkopuolelle.²⁶⁴ Koho oli itse YK:n palkkalistoilla ja näin ollen vierailut sotilasasiamiesten neuvottelupäivillä olivat epävirallisia, Kohon pyrkiessä sovittamaan lomapäivänsä tai muun matkustamisen aina neuvottelupäivien yhteyteen.²⁶⁵

Kohon tehdessä merkittävän sotilasuran YK:n palveluksessa ja nousten YK:n pääsihteerien U Thant in ja Kurt Waldheim in sotilaalliseksi neuvonantajaksi, hän pääsi samalla käsiksi yhä salatumpaan tietoon, jota rauhanturvaoperaatioista ja muuta kautta YK:lle kertyi.²⁶⁶ Hänen tiedoillaan oli käyttöä myös Suomen sotilastiedustelulle, joka Suomen lähialueiden lisäksi kaipasi yhä enemmän tietoa suurvaltojen ja Euroopan lisäksi erityisesti Välimeren ja Lähi-idän sotilaallisesta ja poliittisesta tilanteesta.²⁶⁷ Tietoa tarvittiin, koska Suomi lähetti yhä enemmän rauhanturvaajia alueelle ja toisaalta Lähi-idän konfliktien vaikutukset olivat havaittavissa myös Suomessa. Tarve ja tieto kohtasivat ja Lauri Koho ryhtyi loppuvuodesta 1970 tiukkaa lähdesuojaa korostaen lähettämään salaista YK:n materiaalia Lähi-idästä ystävälleen Raimo Heiskaselle ja yhteys jatkui sekä neuvottelupäivien että materiaali-lähetysten osalta aina siihen saakka, kunnes Koho palasi Suomeen vuodenvaihteessa 1978.²⁶⁸ Suomi käytti siis myös itse YK:ta tiedustelutiedon hankintaväylänä.

Koho totesi Heiskaselle joulukuussa 1971, että hänen ongelmana oli lähennä materiaalin suuri määrä, jota hän sai noustessaan YK:n organisaatiossa korkeammalle. Tästä materiaalista piti poimia sotilastiedustelua kiinnostava tieto ja lähettää se Suomeen. Materiaali oli kuitenkin monesti erittäin arkaa ja Kohon rooli sen lähettäjänä piti peittää, joten Koho ei uskaltanut käyttää normaalia postia, vaan materiaali piti lähettää kuriiripostissa, joka taas maksoi. Koho halusi tämän takia

²⁶⁴ Lauri Koho Raimo Heiskaselle 12.3.1972. Kotelo 5, Raimo Heiskasen arkisto, KA.
²⁶⁵ kts. Lauri Koho Raimo Heiskaselle 21.2.1972, 12.6.1972, 3.6.1973 ja 4.3.1974. Kotelo 5, Raimo Heiskasen arkisto, KA.

²⁶⁶ Lauri Koho Raimo Heiskaselle 27.12.1971. Kotelo 4, Raimo Heiskasen arkisto, KA.
²⁶⁷ Aluejako tiedustelullisen merkityksen mukaan, tiedustelukartta vuodelta 1971. Kotelo 18, Raimo Heiskasen arkisto, KA. Kartassa lähialueiden ulkopuolella olevia tärkeitä alueita olivat Eurooppa, Yhdysvallat, Neuvostoliitolle kuulunut Arkangelin alue Barentsinmerellä, Kiina, Vietnam ja Lähi-itä sekä Välimeri.

²⁶⁸ Lauri Koho Raimo Heiskaselle 29.11.1970, 31.10.1971 ja 27.12.1971. Kotelo 4, Raimo Heiskasen arkisto, KA; Lauri Koho Raimo Heiskaselle 25.8.1976, 20.3.1977 ja 14.4.1977. Kotelo 6, Raimo Heiskasen arkisto, KA.

organisoida yhteyden paremmin ja pyysi Heiskasta aina välillä kertomaan mitä tiedusteluosasto tutkii, jotta hän voisi lähettää tarpeellista materiaalia.²⁶⁹

Materiaali, jota Koho sai ja lähetti, sisälsi muun muassa FBIS-katsaukset (Foreign Broadcast Information Service) ja BBCM:n (BBC Monitoring) kuuntelukatsaukset.²⁷⁰ Ne olivat eri maiden medioista kerättyjä avoimen lähteiden tiedustelu-raportteja (OSINT), jotka koottuna yhteen muodostivat tiedustelulle merkittävää tietoa. FBIS oli avoimia lähteitä tutkiva osasto CIA:ssa, joka raportoi Yhdysvaltain keskustiedustelupalvelulle eri maiden mediakeskustelua. Kohon mukaan esimerkiksi Neuvostoliiton päivittäinen raportti oli noin 40 sivun mittainen. BBCM oli puolestaan Britannian yleisradiosta (BBC) erillinen osasto, joka oli perustettu toisen maailmansodan aikana seuraamaan ulkomaista tiedonvälitystä ja propagandaa. Tätä tehtävää se jatkoi myös kylmän sodan käynnistyessä erityisesti rautaesiriipun takana.²⁷¹ BBCM:n katsauksien paperimäärä oli Kohon mukaan vähäisempi, mutta paperia kertyi joka tapauksessa paljon. Näiden lisäksi Koho sai ensikäden tietoa erityisesti Lähi-idän ja Kyproksen tilanteesta. Rauhanturvaoperaatioista tulleita salaisia raportteja ja osin hänen itse tuottamiaan materiaaleja, kuten kartoja joukkojen liikkeistä ja ryhmyksistä. Tiedot olivat arvokkaita tiedusteluosastolle ja Heiskanen pyrki ratkaisemaan lähetykseen liittyvän ongelman.²⁷²

Heinäkuussa 1973, ennen jom kippur -sodan syttymistä, Heiskanen määritteli Koholle viisi kysymystä, joiden ympäriltä informaatio oli erityisen toivottavaa. Ensimmäiset kaksi kohtaa olivat Lähi-idän ja Kyproksen tilanteiden kehittyminen, ja kolmantena oli Euroopan liennytyt. Heiskasta kiinnosti eri valtioiden ja valtaryhmittymien näkökohdat liennytyksen kehityksestä Euroopassa, sekä erityisesti suurvaltojen välillä käynnissä olleet neuvottelut asestariisunnasta (Strategic Arms Limitation Talks, SALT), perinteisten joukkojen vähennyksistä Euroopassa (Mutual and Balanced Force Reduction, MBFR) ja tekeillä ollut Euroopan turvallisuus- ja yhteistyökonferenssi (Etyk). Neljäntenä kohtana Koho voisi raportoida niistä käsityksistä ja mielipiteistä, joita lausuttiin julkisuudessa ja ”kulissien takana” Suomesta yleisesti, sekä erityisesti Suomen hallituksen ulkopoliitikasta ja

²⁶⁹ Lauri Koho Raimo Heiskaselle 29.11.1971 ja 27.12.1971. Kotelo 4, Raimo Heiskanen arkisto, KA.

²⁷⁰ Koho käytti itse jälkimmäisestä nimeä ”BBC:n kuuntelukatsaukset”, joka on mitä ilmeisemmin suomennos BBC Monitoring -nimestä, tai tämän tuottaman tiedustelu-raportin nimestä. BBCM:n luomisesta ja tarkoituksesta kts. Johnson 2013.

²⁷¹ Kts. Hulnick 2010, 229–240.

²⁷² Lauri Koho Raimo Heiskaselle 27.12.1973 ja 8.10.1975; Raimo Heiskanen Lauri Koholle 9.1.1974. Kotelo 5, Raimo Heiskanen arkisto, KA.

maanpuolustuksesta. Viidentenä oli turvallisuustiedusteluun liittyvät asiat, olipa kyse yksityisestä henkilöstä tai yhteisöstä.²⁷³

Heiskanen nosti viimeisenä mainitsemastaan turvallisuustiedustelusta hyvänä esimerkkinä esille Kohon aiemmin lähettämän kirjeen, jossa Koho kertoi tietoonsa tulleita seikkoja suomalaisen UNTSO:n sotilastarkkailijan värväysyrityksestä.²⁷⁴ Kohon mukaan kyseinen tarkkailija oli yritetty värvätä Neuvostoliiton sotilasasiamiehen taholta ”henkilökohtaiseksi tiedottajaksi” suomalaisen ollessa Kyproksella rauhanturvaajana. Kohoa mietitytti kyseisen sotilastarkkailijan suhteet Neuvostoliiton sotilasasiamieheen. Miksi juuri hänet oli yritetty värvätä ja voisiko häntä enää käyttää YK:n tehtävissä?²⁷⁵ Ilmeisesti Neuvostoliiton sotilastiedustelu (GRU) oli aktiivisella tuulella 1970-luvun alussa Välimerellä ja Lähi-idässä, sillä kyseisen suomalaisen kanssa samaan aikaan ja vieläpä samoissa tehtävissä, ensin rauhanturvaajan Kyproksella ja sen jälkeen vuonna 1973 UNTSO:ssa tarkkailijana, toimi myös ruotsalainen Stig Bergling, joka YK-tehtävien yhteydessä myi salaisia asiakirjoja GRU:lle. Mossad pidätti Berglingin lopulta maaliskuussa 1979 ja hänet tuomittiin Ruotsissa elinkautiseen, kunnes hän pakeni Suomen kautta Neuvostoliittoon 1987. Bergling palasi myöhemmin Ruotsiin ja pääsi vielä vapaaksi ennen kuolemaansa. Bergling toimi YK-tehtävien ohella Ruotsin turvallisuuspoliisissa, joten tapauksesta oli turvallisuuspoliisin johtajan mukaan mittavia haittoja Ruotsille.²⁷⁶

Varsin luonnollisesti myös Suomessa oltiin kiinnostuneita omien YK-sotilaiden tekemisistä ja kontakteista, ja näiden selvittämisessä oltiin valmiina menemään varsin pitkälle. Esimerkiksi vuonna 1956 Suezille lähteneessä Suomen komppaniassa toimi sekä pääesikunnan tutkintatoimiston että suojelupoliisin tiedottajat, jotka raportoivat tovereistaan Suomeen. Epäilyksen alla olivat erityisesti kommunisteiksi tai vasemmistolaisiksi epäillyt henkilöt.²⁷⁷ Pääesikunnan tut-

²⁷³ Raimo Heiskanen Lauri Koholle (kirjeluonnos) heinäkuu 1973. Kotelo 5, Raimo Heiskasen arkisto, KA.

²⁷⁴ Toisena kohtana samassa kirjeessä oli Kohon saama tieto henkilöstä, joka oli antanut Neuvostoliiton suurlähetystölle reserviupseerien jäsenluettelon ja tietoja keskustapuoleen johtoelinten mahdollisesta salakuuntelusta ja seurannasta. Jälkimmäiset tiedot Koho oli saanut Suomesta, ja olivat todennäköisesti muutenkin tiedusteluosaston tiedossa, mutta lisätiedot suomalaisen tarkkailijan värväysyrityksestä tulivat YK:n kautta ja olivat näin ollen erittäin arvokkaita myös tiedusteluosastolle. kts. Lauri Koho Raimo Heiskaselle 3.6.1973. Kotelo 5, Raimo Heiskasen arkisto, KA.

²⁷⁵ Lauri Koho Raimo Heiskaselle 3.6.1973. Kotelo 5, Raimo Heiskasen arkisto, KA.

²⁷⁶ ”Ruotsalaisvakooja Stig Bergling on kuollut – pako Suomen läpi on vakoilun historiaa”, HS 29.1.2015. <<https://www.hs.fi/ulkomaat/art-2000002796380.html>> [luettu 20.10.2020].

²⁷⁷ Turunen 2006, 244–256.

kintatoimistoon yhteyttä piti Mannerheimin ristin ritari ja ilmeisesti Norjan tiedustelupalvelun palveluksessa Neuvostoliittoon suunnattuja vakoiluretkiä tehnyt Paavo Suoranta. Akuutista rahapulasta kärsivällä Suorannalla oli Suezilla tutkintatoimiston tehtävän lisäksi myös henkilökohtaisia bisneksiä. Hän pyrki availemaan suhteita puutavaran viemiseksi Pohjois-Suomesta Norjan kautta Egyptiin ja tässä hän sai apua myös tutkintatoimiston Kalevi Särmäkarilta.²⁷⁸

Paavo Suorannasta elämäkerran kirjoittaneen Pekka Turusen mukaan, Suorannan lähtiessä puolen vuoden palveluksen jälkeen takaisin Suomeen, hänen paikalleen etsittiin uutta tiedottajaa ja tässä tarkoituksessa lähestyttiin myös kompanian päälliköksi nimitettyä Ensio Siilasvuota, joka kieltäytyi. Toisena nimenä esiin nousi tutkintatoimistossa työskennellyt everstiluutnantti Erik Liukkonen (entinen Hildén), joka haki YK-joukkoihin ja mitä ilmeisimmin myös tiedottajan tehtäviin, mutta häntä ei tutkintotoimistosta puollettu. Perusteluina oli, että hänet oli juuri saatu perehdytettyä uuteen tehtävään tutkintatoimistossa. Turunen epäilee tutkimuksessaan, että taustalla vaikutti myös Liukkosen oma tausta. Hän oli nimittäin toiminut toisen maailmansodan aikana SS-miehenä Saksassa. Suomalaisia SS-miehiä tutkineen Andre Swanströmin mukaan Liukkonen kuului vielä SS-miesten sisäpiiriin – niihin, jotka olivat mukana kansallissosialistisen aatteen ajamina. Swanströmin mukaan Liukkonen oli myös SS-tehtävissä toiminut Päämajan valvontaosaston tiedonantajana, vaikka hänen lojaalisuutensa suunta akselilla SS-aseveljet Päämajan valvontaosasto jäikin epäselväksi. Tällaisen miehen ilmaantuminen YK:n mukana Israelin rajoille olisi saattanut herättää epämiellyttäviä kysymyksiä, vaikka tutkintatoimistossa ura sai jatkaa aina 1960-luvulle saakka.²⁷⁹ Ruotsissa oli tuore esimerkki aiheen herkkyydestä. Nuoruudessaan kansallissosialistiseen liikkeeseen kuuluneen Suezin pataljoonan komentajan menneisyyden tullessa julki, syntyi ruotsalaisessa lehdistössä kohu, joka ratkesi vasta kyseisen komentajan vapauttaessa puolustusministeriön pyynnöstä itse itsensä tehtävästä.²⁸⁰

Omien rauhanturvaajien lisäksi kiinnostusta herätti myös Lähi-itä alueena ja sen sotilaallinen kehitys. Vuoden 1971 tiedustelukartassa Suomen sotilastiedustelun painopisteet on määritelty lähialueiden ulkopuolelta kolmeen kategoriaan: tärkeisiin alueisiin, seurattaviin alueisiin ja muihin alueisiin. Tärkeitä alueita lähialueiden ulkopuolella olevia alueita olivat Eurooppa kokonaisuudessaan, Yhdys-

²⁷⁸ Turunen 2006, 253–254.

²⁷⁹ Turunen 2006, 255–256; Swanström 2018, 405–407, 413–414. Toisaalta kuitenkin myöskin SS-joukoissa vapaaehtoisena palvellut Pekka Malinen laitettiin 1970-luvulla suurlähettilääksi Egyptiin ja Syyriaan ilman, että tästä olisi pelätty syntyneen ongelma Israelin taholta.

²⁸⁰ Ruotsalaisen YK-etujoukon lähdön seuraaminen ja patl. kom. määrääminen, O. R. Bäckman. Asiakirjat; YK:n Suomen komppania 1–2 (YKSK), T-25098, KA.

vallat, Neuvostoliitolle kuulunut Arkangelin alue Barentsinmerellä, Kiina, Vietnam ja Lähi-itä sekä Välimeri. Tosin sanoen sotilastiedustelu painottui lähialueille, Eurooppaan, suurvaltoihin ja konfliktialueille.²⁸¹ Lähialueilla kiinnostus keskittyi kaikkiin ilmansuuntiin, mutta tärkeänä erona eri alueiden välillä oli se, että Neuvostoliitosta tiedustelutieto tuli saada eri menetelmillä kuin lännestä. Lännestä tietoa oli saatavilla jatkuvasti yhteistyössä kyseisten maiden viranomaisten kanssa, kun taas idästä ja Baltiasta tiedon saanti oli ”hidasta ja vaikeaa”.²⁸² Neuvostoliittoon suunnattua tiedustelutietoa saatiin julkisesta materiaalista, sotilas-asiamiehiltä, kohdealueilla vierailevilta suomalaisilta ja diplomaattiraporttien kautta. Näiden lisäksi käytössä oli signaalitiedustelun (SIGINT) menetelmiä, eli elektroninen mittaus-, tutka- ja kuuntelutiedustelu, sekä aivan lähialueilla myös valokuvaustiedustelu.

Näiden lisäksi merkittävä tiedustelutiedon hankintakanava oli yhteistyö muiden tiedustelulaitosten kanssa. Suomen maantieteellinen ja myös poliittinen asema merkitsivät sitä, että Suomi saattoi hankkia arvokasta tietoa Neuvostoliitosta, jota saattoi vaihtaa itselle merkittävään tiedustelutietoon. Suomi tarkkaili elektronisen tiedustelun menetelmin rajanaapuriaan ja hankki Neuvostoliitosta aseteknologiaa, joiden tekniset tiedot olivat haluttuja sekä länessä että Lähi-idässä. Rauhanturvaamisen myötä Suomi sai myös ensikäden tietoa erityisesti Lähi-idän konfliktialueilta. Tämä kaikki oli käypää kauppatavaraa tiedustelupii-reissä, mutta samaan aikaan niiden vaihtamisessa piili paljastumisen riski. Raimo Heiskasen, ainakin ulospäin antamien, tiedusteluperiaatteiden mukaan mikään tieto ei ollut niin merkittävä, että sen takia kannattaisi riskeerata valtiosuhteita.²⁸³ Toisaalta tiedustelussa mitään ei myöskään saatu, jos ei minkäänlaisia riskejä oltu valmiina ottamaan. Näin ollen tulkinnan varaiseksi jää, mikä oli sopiva riskitaso. Tärkeää joka tapauksessa oli olemassa olevien tiedusteluyhteyksien salaaminen ja tässä sotilastiedustelu oli valmiina menemään hyvin pitkälle, sillä monet tiedustelun suhteista olivat erityisesti kylmän sodan poliittisessa ilmapiirissä erittäin tulenarkoja.

Suomi vaihtoi keräämäänsä signaalitiedustelun materiaalia CIA:n kanssa, vaikka suhteen paljastuminen kävi lähellä ja Suomen yhteistyöstä Yhdysvaltojen turvallisuusvirastojen kanssa kirjoitettiin myös julkisuudessa aina miestenlehti

²⁸¹ Aluejako tiedustelullisen merkityksen mukaan, tiedustelukartta vuodelta 1971. Kotelo 18, Raimo Heiskasen arkisto, KA.

²⁸² Lähialueet hitaat muutokset (maa- ja yleistiedustelu), Lähialueet nopeiden tilanne-muutosten selvittäminen (maa- ja yleistiedustelu), tiedustelukartat vuodelta 1971. Kotelo 18, Raimo Heiskasen arkisto, KA.

²⁸³ Katkelma ”5. Eräitä periaatteita”, (päiväämätön) Raimo Heiskanen. Kotelo 28, Raimo Heiskasen arkisto, KA.

Penthousea myöten.²⁸⁴ Ensimmäisen kerran Suomen tiedusteluyhteys tuli julkisesti esiin lokakuussa 1972 yhdysvaltaisessa uusvasemmistolaisessa Ramparts-lehdessä, jossa kerrottiin Suomen myyvän NSA:lle (National Security Agency) kaiken materiaalin, jonka suomalaiset saivat kerättyä Neuvostoliiton rajalla olevilla tutkillaan.²⁸⁵ Yhteys Yhdysvaltoihin oli arka ja tiedustelupäällikkö Raimo Heiskanen otti heti artikkelin julkaisemisen jälkeen kontaktin yhteyshenkilöönsä, eli mitä ilmeisemmin CIA:n Suomen aseman päällikkö David Whippleen.²⁸⁶ Hän totesi, että artikkelin tiedoista 70–80 prosenttia oli julkaistu jo aiemmin, mutta pari aiemmin julkaisematonta asiaa oli myös noussut esiin. Tärkeät kohdat olivat kuitenkin virheellisiä ja Suomea koskeva väite oli ”laukaus pimeään”. Vuotaja oli NSA:lla työskennellyt kersantti, jolla ei ollut pääsyä kaikkiin artikkelissa olleisiin tietoihin, eikä varsinkaan Suomen ja Yhdysvaltojen väliseen tietojenvaihtosopimukseen. Yhteyshenkilön mukaan kyseinen sopimus oli laadittu vain CIA:n kanssa, eikä CIA sopimuksen mukaisesti antanut saamiaan elektronisen tiedustelun materiaaleja eteenpäin. Hänen mukaansa tietojenvaihto Suomen kanssa oli niin niin tärkeää CIA:lle, etteivät he voineet ottaa riskejä suhteen kaatumisesta. ”Vaurioarviossaan” Heiskanen luotti lähteensä vilpittömyyteen ja totesi, että artikkelissa oli niin paljon asiavirheitä, ettei Suomen toiminta tämän vuoksi paljastuisi itään. Sitä voitaisiin tarvittaessa käyttää Suomen tiedustelun kompromettomiseksi, mutta Neuvostoliitossa kuitenkin ymmärrettäisiin CIA:n ja NSA:n välinen työnjako ja tästä johtuen myös artikkelin antamien tietojen heikkous.²⁸⁷

Heiskanen kielsi systemaattisesti minkäänlaisen tietojenvaihdon Yhdysvaltojen kanssa. Jorma Lindforsin ja Jukka Rislakin julkaistessa vuonna 1978 kirjan *CIA : selvitys Yhdysvaltain tiedustelupalvelun toimista maailmalla ja Suomessa*, nousi tietojenvaihto jälleen esiin. Heiskanen valmistautui torjumaan syytöksiä hahmottelemalla perusteluja sille, miksi kirjan tiedot olivat vääriä ja mahdottomia. Heiskasen mukaan jo vuoden 1972 paljastusten jälkeen tehtiin tutkimus, jossa selvisi, ettei tietojen luovuttaminen olisi ollut mahdollista ilman ilmeistä ja liian suurta paljastumisen varaa. ”Tällaista sopimusta ei pääesikunnan tiedustelu-

²⁸⁴ Tad Szulc, *The NSA—America’s \$10 billion Frankenstein*, Penthouse November 1975 (leike kyseisestä artikkelista). Kotelo 20, Raimo Heiskasen arkisto, KA.

²⁸⁵ U.S. Electronic Espionage: A Memoir, Ramparts August 1972 (leike). Kotelo 20, Raimo Heiskasen arkisto, KA.

²⁸⁶ Yhteysmiehen nimeä ei ole mainittu, mutta todennäköisesti Helsingissä ollut yhteyshenkilö oli CIA:n Suomen aseman päällikkö David Whipple. Pertti Suominen kirjassaan Raimo Heiskasesta puhuu yhteyshenkilöstä David Whiplenä. Kts. Salmi-
nen 2012, 280–281, 324.

²⁸⁷ Lyijykynällä hahmoteltu konsepti viralliseen vaurioarvioon suullisesti saaduista tiedoista, Helsinki 4.8.1972. Kansio 5, Raimo Heiskasen kokoelma, KA.

osastolla luonnollisestikaan ole eikä ole ollut”, kirjoitti Heiskanen hahmottelemaansa konseptiin väitetystä tietojenvaihtosopimuksesta NSA:n kanssa.²⁸⁸

Epäilty yhteistyö ei kuitenkaan niin vain kuollut vaan putkahtivat aina uudesta pinnalle. Brittitoimittaja Duncan Campbellin kertoessa vuonna 1989 Kansan Uutisille suomalais-amerikkalaisesta tiedusteluyhteistyöstä,²⁸⁹ pyysi myös Moskova, Mauno Koiviston KGB-kontakti Felix Karasevin välityksellä, tietoja asiasta ja yhteistyö nousi valtiomiestasolle. Supon päällikkö Seppo Tiitinen kertoi presidentti Mauno Koivistolle kysyneensä asiaa sotilastiedustelun päällikkö Pertti Nykäseltä, joka totesi väitteiden olleen täysin perättömiä. Nykänen oli varmistanut asian myös edeltäjältään Raimo Heiskaselta. Tiitinen kertoi Koivistolle yhteistyöväitteiden taustalla olleen Stella Polaris -operaatio, jossa suomalainen sodan aikainen tiedustelumateriaali rahdattiin mahdollisen miehityksen varalta Ruotsiin, amerikkalaisen Ramparts-lehden paljastus, Paasikiven päiväkirjojen yksittäiset maininnat sekä Rislakin kirjoitukset. Tiitisen mukaan tiedustelupäälliköiden välillä oli tietenkin normaalia yhteydenpitoa, mutta ei sen enempää.²⁹⁰

Koivisto tyytyi tähän vastaukseen ja sotilastiedustelun suhde CIA:n kanssa sekä tämän suhteen laatu jäi myös presidentti Koivistolta piiloon. Salaisuus oli tietysti helpompi poliittisessa johdossa kiistää, kun siitä kerran ei oltu edes tietoisia. Ilmeisesti sotilastiedustelun länsisuhteet noudattelivat koko kylmän sodan ajan niitä 1950-luvulla availleen eversti Kalle Lehmuksen periaatteita. Lehmus totesi Helsingin raastuvanoikeudelle vuonna 1962, että ”[s]alaisen tiedustelupalvelun menettelytavat ovat joskus niin arkaluonteisia tai niin häikäilemättömiä, etteivät esimiehet halua niistä kuulla.”²⁹¹ Tämän lisäksi Lehmus painotti vielä salaisessa tiedustelussa luotujen luottamuksellisten suhteiden loukkaamattomuuden merkitystä, jolloin suhdetta ei saa milloinkaan paljastaa muuten kuin toisen osapuolen luvalla.²⁹² Asiassa on kaksi puolta. Tiitisen ja Koiviston keskustelussa mentiin suoraan tiedustelutiedon lähteisiin, jolloin niiden kieltäminen oli toisaalta asian pimittämistä Puolustusvoimien ylipäälliköltä ja toisaalta tiedustelusuhteiden sekä kolmannen osapuolen varjelemista, jotka tiedustelussa ovat ensiarvoisen tärkeitä periaatteita. Asiaa mutkisti vielä se, että myös sotilastiedustelun asiat

²⁸⁸ Raimo Heiskasen hahmottelemat konseptit (päiväämättömät vuodelta 1978). Kansio 18, Raimo Heiskasen kokoelma, KA.

²⁸⁹ KU 29.4.1989.

²⁹⁰ Tasavallan presidentin ja suojelupoliisin päällikön, poliisineuvos Seppo Tiitisen keskustelu ma 29.5.1989 klo 16.10–16.40 Tiitisen muistiinpanojen mukaan (linnassa). Mea:7, tasavallan presidentin kanslian III arkisto, KA.

²⁹¹ Helsingin raastuvanoikeudelle, Kalle Lehmus 19.1.1962. Kotelo 19, Kustaa Vilkkunan kokoelma, TPA.

²⁹² *ibid.*

kulkivat Tiitisen kautta eikä suoraan. Raimo Heiskasen määritellyssä toteuttamisaan tiedustelun periaatteita kirjoittamassaan päiväämättömässä katkelmassa, määritteli hän samalla salauksen tason, jolla sotilastiedustelussa toimittiin:

”Koskaan ei paljasteta lähettä. [...] Tiedustelupäällikön ulkomaisia kontakteja ei ole kerrottu kenellekkään ulkopuoliselle ei UM:n virkamiehille tai SUPO:lle. [...] Niitä siis yksinkertaisesti ei ole olemassa. Samalla tavoin ei elektronista tiedusteluamme ole selvitetty kellekkään ulkopuoliselle. Ei edes puolustusvoimien henkilöstö tunne sitä; aavistuksia luonnollisesti on [...]”²⁹³

Tulenarkaa oli myös rauhanturvaamisoperaatioista saadun tiedon antaminen eteenpäin toiselle osapuolelle. Rauhanturvaamisen kannalta merkittävät alueet olivat Välimeri ja Lähi-itä, joista jälkimmäinen oli sotilastiedustelun mielenkiinnon kohteena jo ennen jom kippur- sotaa. Sota ja ennen kaikkea rauhanturvaajien lähettäminen nostivat kuitenkin sekä kiinnostusta että Suomen arvon potentiaalisena tiedustelutiedon vaihtajana. Suomi sai rauhanturvaamisen kautta tietoa konfliktialueelta, mutta Suomi oli myös toisessa mielessä erityisesti Israelille mielenkiintoinen yhteistyökumppani. Suomi oli nimittäin ainut läntiseksi mielletty valtio, joka oli hankkinut Neuvostoliitosta aseita. Tämä herätti kiinnostusta jo 1960-luvulla, kun Suomi hankki MiG-hävittäjiä ja Isossa-Britanniassa oltiin kiinnostuneita niiden ohjekirjoista sekä toimintakyvystä. Israelin kannalta tieto tuli tarpeen, sillä jom kippur -sodassa myös Neuvostoliitosta hankittu aseteknologia oli osoittautunut kykeneväksi vastaamaan Israelin ja Yhdysvaltojen haasteeseen.

Sodan alku oli sujunut Israelilta katastrofaalisesti. Syynä tähän oli Israelin valmistautumattomuus arabivaltioiden hyökkäykseen. Vain muutamia päiviä ennen sodan syttymistä Israelin tiedustelu oli todennut Egyptin ja Syyrian hyökkäyksen olevan erittäin epätodennäköistä. Tietoja sodan uhasta sekä valmisteluista oli kyllä saatu useammalta taholta, mutta siihen ei haluttu uskoa. Tietynlainen kulminaatiopiste Israelin tiedustelun epäonnistumisessa oli Mossadin varmistetun lähteen kautta saama suora varoitus Egyptin hyökkäyksestä, joka kuitenkin Israelissa armeijan tiedustelupalvelu Amanin taholta päätettiin pitkälti sivuuttaa. Mossadin lähde, koodinimi ”The Angel” (enkeli), oli Ashraf Marwan, presidentti Nasserin vävy-poika, joka kuului Egyptin poliittiseen eliittiin ensin Nasserin ja hänen kuolemansa jälkeen Sadatin sisäpiirissä. Hänellä oli pääsy Egyptin salaisimpiin tietoihin ja kokouksiin, kuten Nasserin ja Sadatin neuvotteluihin Moskovon kanssa. Näitä tietoja hän antoi suoraan Mossadille, mutta siitä huolimatta hänen

²⁹³ Katkelma ”5. Eräitä periaatteita”, (päiväämätön) Raimo Heiskanen. Kotelo 28, Raimo Heiskasen arkisto, KA.

luotettavuutensa oli alusta asti kyseenalainen. Marwan oli vuonna 1969 itse ilmoittanut halukkuudestaan ryhtyä Israelin vakoilijaksi. Tapa, jolla hän astui Israelin palvelukseen, herätti heti alkuun epäilyjä hänen luotettavuudestaan, jotka eivät missään vaiheessa ole täysin väistyneet. Marwan varoitti ennen jom kippur - sodan syttymistä Egyptin hyökkäyksestä, mutta aiemmin keväällä ja kesällä tulleet varoitukset heikensivät varoituksen uskottavuutta, eikä Israel reagoanut.²⁹⁴

Kiista Marwanin roolista on jatkunut nykypäiviin asti ja kertoo omaa kieltään siitä traumasta, jonka Israelin tiedustelu nukahtaminen aiheutti. Erityisesti Amanin päällikkö Eli Zeira on syyttänyt Marwania kaksoisagentiksi, jonka tarkoituksena oli ainoastaan hämätä Israelin tiedustelua syöttämällä väärää tietoa hyökkäyksen alkamisesta. Mossadin johtaja Zvi Zamir on kuitenkin puolustanut lähdeään, jota hän on kutsunut parhaaksi agentiksi, joka Israelilla on ollut.²⁹⁵ Syyskuussa 2018, kun jom kippur -sodasta tuli kuluneeksi 45 vuotta, Israelin valtionarkisto julkaisi Zvi Zamirin käsin kirjoittaman varoituksen päivää ennen sodan syttymistä. Sinä Zamir totesi Marwaniin vedoten sodan syttyvän 99 prosentin varmuudella seuraavana päivänä. Varoitus, samoin kun tiedot siitä miten Egypti sotaa tulisi käymään, osoittautuivat oikeiksi. Sota voitiin Zamirin ja Marwinin mukaan kenties vielä estää julkaisemalla tieto lehdissä, mutta tämäkin varoitus jäi vaille riittävän suuria toimenpiteitä sotilastiedustelussa, jolla oli sen hetken käytännössä ainoana palveluna suora pääsy pääministerin luo.²⁹⁶ Nämä tiedot eivät kuitenkaan poista epäilyjä, joiden mukaan Marwan oli kaksoisagentti tai vähintään Neuvostoliiton ja Egyptin tiedustelupalvelujen tiedostama vaikutusvalta-agentti, jota he käyttivät syöttääkseen disinformaatiota Israeliin ja Yhdysvaltoihin. Tämän tulkinnan mukaan hän antoi kyllä tietoja, mutta liian vähän ja ennen kaikkea liian myöhään. Näin ollen Israelilla ei ollut todellisuudessa aikaa reagoida ja suorittaa liikekannallepanoa. Jos tämä pitää paikkaansa, erittäin vaikea operaatio onnistunut täydellisesti.²⁹⁷

²⁹⁴ Ginor & Remez 2017 a, passim.; Ginor & Remez 2017 b, 147–149, 327–356; Bar-Joseph 2015, passim.; Bar-Joseph 2005, 47–51; Walton 2010, 175–181, Bar-Zohar & Mishail 2013, 301–322; Vasiliev 2018, 87–88.

²⁹⁵ Bar-Joseph 2005, 47-51.

²⁹⁶ Judah Ari Gross: ‘Odds of war lower than low’: Paper highlight intel failures in Yom Kippur War. The Times of Israel 17.9.2018. <<https://www.timesofisrael.com/odds-of-war-lower-than-low-papers-highlight-intel-failures-in-yom-kippur-war/>> [luettu 28.11.2018].

²⁹⁷ Vrt. Ginor & Remez 2017 a, passim. ja Bar-Joseph 2015, passim. Molemmat artikkelit käsittelevät Ashraf Marwanin roolia Israelin agenttina ja päätyvät vastakkaisiin johtopäätöksiin. Uri Bar-Josephilla oli laaja pääsy Israelin tiedustelun arkistoihin ja hän pitää Marwania aitona Israelin agenttina, kun taas Isabella Ginor ja Gideon Remez käyttävät uusi aineistoja, jotka koostuvat lähinnä neuvostoliitolaisten veteraanien muistelmista ja haastatteluista, todetessaan Marwanin syöttäneen disinformaatiota Israelille.

Israel eli edelleen kuuden päivän sodassa saamansa voiton euforiassa Egyptin ja Syyrian hyökätessä. CIA käytti hyvin paljon Israelista saamiaan tietoja ja oli samassa käsityksessä Israelin kanssa hyökkäyksen epätodennäköisyydestä. Sota tuli näin ollen yllätyksenä sekä Amerikassa että Israelissa. Israelin tiedustelu oli pettänyt pahasti ja sodan jälkeen Israelin sotilastiedustelun päällikkö Eli Zeira sai syyt niskaansa ja erotettiin. Israelin tiedustelupalvelu ei voinut hyväksyä samantasaista epäonnistumista ja se hamusi kiihkeästi tietoja sekä Egyptin liikkeistä että Neuvostoliiton toimista. Suomi, joka oli mukana YK:n rauhanturvaoperaation kaikilla tasoilla, sai puolueetonta tietoa alueen tilanteesta useasta eri lähteestä. Tämä tieto oli haluttua erityisesti Israelissa, mutta myös muut maat ilmaisivat kiinnostuksena. Suomen sotilastiedustelulla oli yhteys suoraan Mossadin päällikkö Zvi Zamiriin, joka oli toiminut vuodesta 1966 sotilasasiamiehenä Lontoossa sivuakreditointinaan Skandinavia. Hänet pestattiin vuonna 1968 Mossadin päälliköksi ja palveli tässä tehtävässä vuoteen 1974 asti. Jäädessään eläkkeellä Zamir kirjoitti Raimo Heiskaselle kirjeen, jossa kiitti yhteistyöstä kahden maan tiedustelupalvelujen välillä ja toivoi sen jatkuvan uuden päällikön alaisuudessa.²⁹⁸

Yhteydenpito Mossadin uuteen päällikköön myös jatkui. Heinäkuussa 1976 Israelin erikoisjoukot iskivät Ugandan Entebben lentokentälle linnoittautuneita Air France lennon kaapanneita palestiinalaisterroristeja vastaan. Terroristit saivat tukea Ugandaa johtaneelta Idi Aminilta, mutta erikoisoperaatiosta muodostui yksi onnistuneimmista kautta aikain.²⁹⁹ Puolen tunnin aikana yli sata pankkivankia vapautettiin, kun kolme panttivankia ja yksi operaatioon osallistunut Israelin sotilas menehtyivät. Myös useita terroristeja ja Ugandan armeijan sotilaita saivat surmansa. Pari päivää operaation jälkeen Mossadin päällikkö Yitzhak Hofi lähetti Raimo Heiskaselle kirjeen, jossa hän selosti lyhyesti operaation johtanutta kehitystä ja kiitti Heiskasta sekä Suomen sotilastiedustelua yhteistyöstä taistelussa terrorismia ja pahuutta vastaan. Heiskanen kirjoitti kirjeen laitaan toteamuksen ”[e]i ole olemassa mitään cooperaati[ota]!”.³⁰⁰ Tietoja vaihdettiin, mutta Heiskanen ei hyväksynyt määritelmää Suomen ja Israelin tiedustelupalvelujen välisestä yhteistyöstä. Vuonna 1976 määritelmä oli erityisen herkkä, sillä suomalaisten rauhanturvaajien yhteistyö israelilaisten kanssa oli herättänyt jo New Yorkissa epäilyjä

²⁹⁸ Zvi Zamir Raimo Heiskaselle 11.8.1974. Kotelo 5, Raimo Heiskasen kokoelma, KA.

²⁹⁹ Operaatiosta kts. Pedahzur 2009, 53–62. Operaatio Entebbe on myöhemmin poikinnut muun muassa lukuisia elokuvasovituksia.

³⁰⁰ Yitzhak Hofi Raimo Heiskaselle 7.7.1976; Maurice Oldfield Raimo Heiskaselle 16.1.1978. Kansio 6, Raimo Heiskasen arkisto, KA. Yitzhak Hofin (Mossad) kirjeessä sana ”cooperation” mainitaan vielä kahteen otteeseen. Maurice Oldfield (SIS) käyttää termiä ”liaison”.

Suomen puolueettomuudesta Lähi-idässä.³⁰¹ Heiskasella kiisti myöhemmin samaan tapaan yhteistyön, ainakin määritelmällisesti, suhteissaan sekä britteihin että ruotsalaisiin, vaikka myös näissä tapauksissa vastapuoli määritteli yhteyden yhteistoiminnaksi (”cooperation” ja ”liaison”) ja yhteydenpito sekä tietojenvaihto oli erittäin vilkasta.³⁰²

Suomen ja Israelin tiedustelutiedon vaihto toimi ennen kaikkea Lontoon kautta, jossa Suomen sotilasasiamies tapasi säännöllisesti Israelin tiedustelupalvelun edustajaa. Näissä tapaamisissa tieto kulki molempiin suuntiin jo ennen jom kippur -sodan alkamista. Lontoosta oli kehkeytynyt muutenkin merkittävä asema- paikka sotilastiedustelulle ja sen suhteille. Suomen sotilasasiamies Kai Ruusuvuoren äkillinen kuolema tammikuussa 1973 toi kuitenkin katkoksen suhteisiin, sillä hänen yhteytensä olivat henkilökohtaisia. Ruusuvuori oli tärkeä osa sotilastiedustelun verkostoja. Hän oli saanut tiedustelukoulutusta Britanniassa, hoitanut merivoimien tiedustelua ja solminut merkittäviä suhteita sotilasasiamiehenä.³⁰³ Hänen kuolemansa jälkeen suhteet piti lämmittää uudelleen.

Lontoossa suurlähettiläs Otso Wartiovaaran puheille tuli Ruusuvuoren yhteys- henkilö, jonka sukunimi ”alkaa C:llä”. Kyseessä oli ilmeisesti nimimerkki ”C”, jota käyttää kulloinenkin Britannian ulkomaantiedustelun päällikkö. Alkuvuodesta 1973 tässä tehtävässä oli John Rennie.³⁰⁴ Yhteydestä ei tiennyt kukaan muu Lontoossa, ”C:n” kertoman mukaan ei edes hänen ”omassa talossa” oltu tietoisia yhteydestä Ruusuvuoreen. Hän totesi heidän olevan valmiina jatkamaan yhteydenpitoa Lontoossa, muualla lännessä tai puolueettomissa maissa sen mukaan miten se Suomelle sopi, sillä hän oli itse jäämässä eläkkeelle.³⁰⁵ Heiskanen pyysi Wartiovaaraa järjestämään uudelle sotilasasiamiehelle komentaja Erik Wihtolille tapaamisen C:n ja hänen seuraajansa kanssa, jotta siirto tapahtuisi luontevasti.³⁰⁶ Ruusuvuoren apulaissotilasasiamiehen Erkki Silvon puheille tuli puolestaan

³⁰¹ Kts. luku Ulkopoliitikkaa sisäpolitiikan antamissa raameissa” kappale ”Everstiriita”.

³⁰² Suominen 2012, 263–264, 316–318. Liaison-termi kts. Maurice Oldfield Raimo Heiskaselle 16.1.1978. Kotelo 6, Raimo Heiskasen arkisto, KA.

³⁰³ Ruusuvuoresta merivoimien tiedustelun johtajana kts. Viitasaari 2006, 428.

³⁰⁴ John Rennien poika jäi vaimoineen kiinni kokaiinin salakuljetuksesta tammikuussa 1973. Pian tämän jälkeen Rennie pyysi eroa, joka kuitenkin torjuttiin ja hän jäi eläkkeelle vasta virallisen eläkeiän saavutettuaan tammikuussa 1974. Hänen tilalleen tuli Maurice Oldfield. Wartiovaara kirjjeessä todetaan, että C siirtyy eläkkeelle täältä 1.4.1973 ja on aikeissa siirtää yhteytensä tänne jo 1.2. saapuvalle seuraajalleen. kts. Deacon 1985, 161–162; Clive & Smith 2004 [luettu 28.11.2018].

³⁰⁵ Otso Wartiovaara Raimo Heiskaselle 23.1.1973. Kotelo 5, Raimo Heiskasen arkisto, KA.

³⁰⁶ Raimo Heiskanen Otso Wartiovaaralle 9.2.1973. Kotelo 5, Raimo Heiskasen arkisto, KA.

kontakti ”IX”, joka sai kutsumanimekseen ”Välimeren mies”.³⁰⁷ Kyseessä oli Israelin tiedustelupalvelun edustaja. Wihtol pyrki lämmittämään suhteita uudelleen ja ”Välimeren miehen” kanssa tietojenvaihto lähtikin sujumaan nopeasti vanhoilla uomillaan. Muita kontakteja Lontoossa olivat Länsi-Saksan tiedustelupalvelun ”talvinen mies” ja Hollannin tiedustelupalvelu Hollannin ollessa Suomen sotilasiamiehen jalkamaa.³⁰⁸ Jom kippur -sodan päätyttyä näitä reittejä pitki tuli toivomuksia niin rauhanturvaajien raporteista kuin YK-operaation yksityiskohdista.

Yhteys Israelin ja Suomen tiedustelun välillä toimi jo ennen rauhanturvaajien lähettämistä, mutta jom kippur -sota nosti yhteyden uudelle tasolle. Lontoon-sotilasiamies Wihtolin mukaan Israelilla oli ”hervittävä uutisnälkä Kairon jokapäiväisistä asioista.”³⁰⁹ Hän epäili, että Egypti oli saanut hajotettua Israelin tiedusteluverkon maassaan sodan alkaessa ja Suomesta tulleet tiedot kelpasivat. Erityisesti Israel tiedusteli Suomesta Neuvostoliiton käyttämistä aseista ja Neuvostoliiton aikeista Egyptin suhteen.³¹⁰ Neuvostoliitto aseisti Egyptiä, joten samaiset aseet olivat käytössä Lähi-idässä, ja Suomella oli ensikäden tietoa sekä Neuvostoliiton aseista että suurvallan politiikasta. Maksuna oli Israelin puolesta aiemmin toimineet Välimeren ja Intian valtameren tilannetiedotukset, mutta tiedon tarpeen kasvaessa sai myös Suomi vastauksia yhä konkreettisimpiin kysymyksiin. Heiskanen lähetti Wihtolille vastauksia ”Välimeren miehen” kysymyksiin ja vastatietoina Heiskanen toivoi tietoja satamista ja lentokentistä, jotka Välimerellä, Punaisella merellä ja Persianlahdella toimivat Neuvostoliiton todellisina tukikohtina. Heiskanen mukaan Suomelle tärkein kysymys oli kuitenkin MBFR (Mutual and Balanced Force Reduction). Samalla Heiskanen varoitti liiasta innokkuudesta kysymyksiensä esittämisen suhteen. Heiskanen mukaan oli olemassa kielto, ettei saa osoittaa niin suurta kiinnostusta, että esittää kysymyksiä. Keskustelu oli toki saluttua.³¹¹

Suomalaisten lähettäessä rauhanturvaajia lisääntyi Israelin mielenkiinto entisestään. Eräs erityistä kiinnostusta herättänyt asia oli Neuvostoliiton käyttämät kuljetuskoneet ja niiden lasti. Suomalainen rauhanturvapataljoona lähti Seutulán lentoasemalta Neuvostoliiton koneilla määränpäänään Kairo. Tai näin oli ainakin suunniteltu. Todellisuudessa kuljetuksissa oli suuria ongelmia. Joko koneita ei

³⁰⁷ Erkki Silvo Raimo Heiskaselle 4.2.1973. Kotelo 5, Raimo Heiskanen arkisto, KA.

³⁰⁸ Esim. Erik Wihtol Raimo Heiskaselle 31.7.1973, 4.9.1973, 30.10.1973, 6.11.1973. Kotelo 5, Raimo Heiskanen arkisto, KA.

³⁰⁹ Erik Wihtol Raimo Heiskaselle 15.10.1973. Kotelo 5, Raimo Heiskanen arkisto, KA.

³¹⁰ *ibid.*; Erik Wihtol Raimo Heiskaselle 30.10.1973, 13.11.1973, 20.8.1974; Erkki Silvo Raimo Heiskaselle 8.1.1974. Kotelo 5, Raimo Heiskanen arkisto, KA.

³¹¹ Erik Wihtol Raimo Heiskaselle 6.7.1973, 31.7.1973, 30.10.1973; Raimo Heiskanen Erik Wihtol 10.9.1973. Kotelo 5, Raimo Heiskanen arkisto, KA.

ilmestynyt lainkaan tai ne tulivat väärinä päivinä sovittua vähemmällä kapasiteetilla. Suomalaisten joukkojen kuljetuksissa oli suuria ongelmia, joiden käsittely oli varsin kiusallista YK:ssa. Neuvostoliitto, joka arvosteli rauhanturvaamisen länsipainotteisuutta, myös käytännössä hankaloitti operaation toteuttamista, ja YK:ssa esimerkiksi amerikkalaisten kuljetuskoneiden pyytäminen korvaajiksi oli poliittisesti arka paikka. Neuvostoliiton uhkaus yksipuolisesta interventioista oli tuoreessa muistissa ja Lauri Kohon mukaan YK:ssa spekulointiin Neuvostoliiton pitävän koneitaan varalla mahdollisen intervention toteuttamista varten. Toisena selityksen on, että Neuvostoliitto halusi tietoisesti hankaloittaa YK-sihteeristön työtä katsottuaan kärsineensä arvovaltatappion.³¹² Israelin tiedustelu oli myös kiinnostunut sekä Neuvostoliiton koneista että Neuvostoliiton, sekä Puolan, lähettämistä sotilastarkkailijoista ja rauhanturvaajista, joiden Israelissa katsottiin olevan tiedustelutarkoituksessa. Israel epäili koneiden tuoneen Egyptiin sotatarvikkeita ja vakoilijoita.³¹³

Israelin Lontoon-laivastoasiamiehen apulainen esitti Wihtolille kysymyspatterin asiasta. Suomalaisten lennoista tiedusteltiin tarkat reitit ja ajat, tiedot käytetyistä koneista, kuljetetusta materiaalista, miehistöstä. Onko mukana ollut Neuvostoliiton sotilaita tai materiaalia. Puolalaisista haluttiin tietää mistä yksiköistä ne tulivat, ovatko he tiedusteluhenkilöitä, lukumäärä, mihin sijoittuvat ja kenelle raportoivat. Wihtol vakuutti Israelin sotilasasiamiehelle, että Suomi otti tehtävänsä tosissaan ja oli aidosti puolueeton konfliktin osapuoliin nähden. Wihtolin mukaan Israelin punaisena vaatteena oli Neuvostoliitto ja sen kuljetukset arabimaihin. Huumorin varjolla Israelin sotilasasiamies totesi, että enemmän koneita oli laskeutunut kuin mitä Suomesta oli lähtenyt. Wihtol epäili, että huumorin varjolla puhuttiin varsin vakavaa asiaa.³¹⁴

Israelin tiedusteli ei ollut suinkaan ainoa tiedusteluorganisaatio, joka oli kiinnostunut näistä Neuvostoliiton Suomelle tarjoamista lennoista. Hollannin sotilasasiamies kyseli Heiskaselta Helsingissä tietoja lennoista, mutta oli lopulta tyytymättömän Heiskasen antamiin vastauksiin. Hän lähestyi Suomen Puolan-sotilasasiamies Jouko Lintusen kautta Heiskasta uudelleen kysymyksillä lennon alkuperäisestä suunnitelmasta, toteutuneista kuljetuksista, niiden kapasiteetista ja koneiden alkuperästä sekä niiden tarvitsemista polttoainetäydennyksistä.³¹⁵ Heiskanen pyysi Lintusta rauhoittelemaan hollantilaista, ettei hän hermostuneena lavertele

³¹² Kronlund ja Valla 1996, 324–327.

³¹³ Erik Wihtol Raimo Heiskaselle 6.11.1973, 13.11.1973 (kysymykset liitteinä). Kotelo 5, Raimo Heiskasen arkisto, KA.

³¹⁴ *ibid.*

³¹⁵ Jouko Lintunen Raimo Heiskaselle 12.2.1974. Kotelo 5, Raimo Heiskasen arkisto, KA.

asioita ulkopuolisille ja lupasi palata vielä uudelleen asiaan. Heiskanen totesi Lintuselle, ettei Suomella ensinnäkään ollut kaikkia tietoja mitä Hollannista pyydettiin, eikä hän toiseksi halunnut antaa niitä ulos. Heiskanen lupasi kuitenkin antaa jotain lisää Hollannin rauhoittamiseksi.³¹⁶

Israelia kiinnosti lentojen lisäksi rauhanturvaoperaation järjestelyt ja sitä kautta Suomeen kertynyt tieto osapuolten liikkeistä sekä ylipäättään Neuvostoliiton, itäblokin ja arabivaltioiden aikomuksista alueella. Puolueettomien maiden tiedot alueesta kiinnostivat Israelissa. Wihtolin mukaan Israel ei luottanut naapuriehinsa, joten puolueettomien maiden tiedot tulivat tarpeeseen. Pienetkin tiedot olivat arvokkaita varmistamaan Israelin omia tietoja ja näitä saattoi saada muun muassa suomalaisten rauhanturvaajien raporteista.³¹⁷ Myös Israelin sisäinen Mossadin ja sotilastiedustelun välienselvittely, sekä aiempi epäonnistuminen vaativat tiedustelun tehostamista.

Heiskasen kirjasi, ilmeisesti ennen jom kippur -sotaa ja rauhanturvaajia, tietojenvaihdosta ja sen periaatteista Israelin kanssa. Heiskasen mukaan Puolustusvoimat saivat Israelista tietoja turvallisuustiedusteluun, Lähi-idän kriisin ja arabimaailman sotilaalliseen ja poliittiseen kehitykseen liittyvistä asioista sekä suurvaltojen (erityisesti Neuvostoliitto ja Kiina) toiminnasta Lähi-idässä. Suomi antoi Heiskasen mukaan puolestaan vastauksia turvallisuustiedusteluun ja Neuvostoliiton politiikkaan sekä asetekniikkaan liittyvissä kysymyksissä. Heiskasen mukaan osa informaatiosta tuli viikoittain Israelin Helsingin-lähetystön kautta.³¹⁸ Rauhanturvaamisen myötä kysynnän kohteiksi Israelissa nousivat myös rauhanturvaajien saama raportit ja tilannekuva.

Helmikuussa 1974 Israelin edustaja lähettikin Lontoon kautta Suomeen kysymyspatterin rauhanturvaamisesta. Israelissa oltiin kiinnostuneita YK-joukkojen organisaatiosta ja alueellisista vastuista maittain, johtosuhteista, toimintaohjeista, millaisia ilmoituksia rauhanturvaajat tekevät ja kenelle, ja oliko olemassa suunnitelmia sijoittaa rauhanturvaajia myös Syyrian ja Jordanian rajalle. Kysymykset lähettänyt apulaissotilasasiamies Erkki Silvo pahoitteli erikseen vielä hankalia ja vaikeasti vastattavia kysymyksiä Heiskaselta.³¹⁹ Suomella oli tietoa, mutta sen antaminen oli riskialtista. Paljastuessaan tietojenvaihto olisi erittäin kiusallinen sekä rauhanturvaamisen että idänsuhteiden kannalta. Toisaalta kanava Mossadiin

³¹⁶ Raimo Heiskanen Jouko Lintuselle 15.2.1974. Kotelo 5, Raimo Heiskasen arkisto, KA.

³¹⁷ Erik Wihtol Raimo Heiskaselle 31.5.1974. Kotelo 5, Raimo Heiskasen arkisto, KA.

³¹⁸ ”Pääesikunnan tiedusteluosaston päällikkö ja tutkintatoimiston päällikkö pitävät ajoittain yhteyttä Israelin tiedustelupalveluun”, (päiväämätön) Raimo Heiskanen. Kotelo 18, Raimo Heiskasen arkisto, KA.

³¹⁹ Erkki Silvo Raimo Heiskaselle 22.2.1974. Kotelo 5, Raimo Heiskasen arkisto, KA.

jäähtyisi, jos tietoja ei annettaisi. Wihtol toivoikin joitain kaupankäynnin edistämiseksi, sillä Israelilta tuli paljon Suomen kannalta mielenkiintoista tietoa erityisesti Lähi-idän tapahtumista ja Neuvostoliiton toimista siellä, sekä muun muassa ”uudesta maailmanlaajuisesta sabotaasifirmasta alkutiedot”.³²⁰ Yhteistyö ei katkenut, vaan kehittyi entisestään ja mitä ilmeisemmin sitä arvostettiin myös Israelissa. Toukokuussa 1974 Wihtol totesi israelilaisten olevan tyytyväisiä. He olivat myös palkanneet Suomea puhuvan ja kääntämiskykyisen henkilön palvelukseen, joten myös suomenkieliset paperit olivat tervetulleita.³²¹ Maaliskuussa 1975 Israelin kontakti tiedusteli YK-tarkkailijoiden havainnoista Siinailla ja Golanilla, sekä kyseli miten suomalaisten mielestä yhteydenpitoa voisi edelleen kehittää. Mistä Suomi olisi kiinnostunut? Wihtolin mukaan kysymykset olivat jälleen hankalia, mutta kun ”kaverit nukkuvat kuvainnollisesti ”puukko kurkulla” ja tekevät kaikkensa saadakseen tietoja [...] tiedonjano on hirvittävä.”³²²

Tämän tyyppinen rauhanturvaamisen ja tiedustelun sekoittaminen oli riskialtista. Suomen toiminta rauhanturvaoperaatioissa kompromettoituisi, jos julkisuu-teen vuotaisi Suomen antavan tietoaan toiselle osapuolelle. Heiskanen ymmärsi paljastumisen riskit ja muistutti myös Wihtolia varovaisuudesta. Heiskasen mukaan Ruotsin IB-skandaalissa ja Norjassa tapahtuneen murhajutun selvittelyssä oli Israelilla ollut näpit pelissä. Ruotsin IB-skandaalissa oli paljastunut Ruotsin yhteydet Israelin tiedustelupalveluun ja Norjassa paljastui Israelin salainen toiminta. Heiskanen oli huolissaan siitä, että myös suomalaisten tietojenvaihto voisi vuotaa ja tiedusteli Wihtolilta miten Israelin kanssa meneteltiin lähteen salaamiseksi.³²³ Wihtol selosti Heiskaselle tietojenvaihdon alkuperän peittämiseksi tehtyjä toimenpiteitä ja totesi, että myös Neuvostoliitolle oli voitu todeta sotilasasiamiesten yhteydenpidon johtuvan israelilaisen sivuakkreditioinnista Suomeen. Wihtolin mukaan samalla oli saatettu todeta Suomen myös hoitavan Neuvostoliiton asioita Israelissa, jolloin oli päästy mukavaan tasapainoon.³²⁴

Israelin tiedustelupalvelu oli käyttänyt rauhanturvaamaita myös aiemmin tietojen saamiseksi. Vuonna 1959 Israelin tiedustelu oli ehdottanut norjalaisille tiedustelutiedon vaihtoa. Myös tässä tapauksessa yhteistyö alkoi Lontoossa, jossa ehdotus oli tullut ilmeisesti nimenomaan Israelin taholta. Norjalla oli tarkkailijoita UNTSO:ssa ja rauhanturvaajia UNEF:issa, joten kiinnostus oli myös tässä

³²⁰ Erik Wihtol Raimo Heiskaselle 30.7.1974, 31.8.1974. Kotelo 5, Raimo Heiskasen arkisto, KA.

³²¹ Erik Wihtol Raimo Heiskaselle 31.5.1974. Kotelo 5, Raimo Heiskasen arkisto, KA.

³²² Erik Wihtol Raimo Heiskaselle 11.3.1975. Kotelo 5, Raimo Heiskasen arkisto, KA.

³²³ Raimo Heiskanen Erik Wihtolille 16.1.1974. Kotelo 5, Raimo Heiskasen arkisto, KA.

³²⁴ Erik Wihtol Raimo Heiskaselle 28.1.1974. Kotelo 5, Raimo Heiskasen arkisto, KA.

tapauksessa molemminpuolista. Kuuden päivän sodan jälkeen marraskuussa 1967 Norjasta lähti tiedustelumiehiä myös tutustumaan Israelin sotasaalikkeseen ottamiin Neuvostoliitosta tullessiin asejärjestelmiin.³²⁵ Tietojenvaihdon lisäksi Israel käytti myös likaisempia keinoja erityisesti YK:n palveluksessa toimiviin sotilastarkkailijoihin ja siviilivirkamiehiin. Vuonna 1957 Suezin ruotsalaisesta pataljoonasta lähetettiin kotiin upseeri, jonka Israelin tiedustelupalvelu oli värvännyt.³²⁶ Suomen Siinain komppanian päällikkönä toimineen Reino Raitasaaren veli, Reijo, joka myös toimi pitkään eri YK-tehtävissä, kertoi myöhemmin Israelin tiedustelupalvelun käyttäneen erityisesti perheellisiin miehiin ”hunaja-ansaa”. Tässä hyvin perinteisessä menetelmässä tiedustelupalvelun palveluksessa toimineet naiset houkuttelivat sopivissa tilanteissa miehiä seksisuhteisiin ja kiristivät tämän jälkeen todisteiden avulla YK-miehiä luovuttamaan tietojaan tai ryhtymään yhteistyöhön. Ensio Siilasvuon autonkuljettaja toiminut Raimo Majuri kunnostautui tällaisten juhlien järjestäjänä, jossa ”ensikontakti” tapahtui.³²⁷

Rauhanturvaamisen ja sotilastiedustelun sekoittuminen ei myöskään jäänyt vain Israelia koskevaksi yksittäistapaukseksi, vaan konfliktialueelle lähetetyt rauhanturvaajat edellyttivät tietojenvaihtoa myös muissa operaatioissa. Sama kuvio toistui (jossain määrin), kun suomalaiset rauhanturvaajat lähtivät Namibiaan ja tiedusteluyhteys solmittiin presidentti Mauno Koiviston siunauksella Etelä-Afrikan tiedustelupalvelun kanssa. Pyyntö oli ilmeisesti tullut Etelä-Afrikasta suomalaisten tullessa valituksi rauhanturvaoperaatioon. Seppo Tiitinen esitteli asian Koivistolle todeten, että epävirallisesti ilman dokumentaatiota tapahtuva kontaktointi oli Suomen rauhanturvajoukkojen intressissä, mutta apatheidia vastustanutta Afrikan kansalliskongressia (ANC) ja KGB:tä koskevissa kysymyksissä keskustelija voitiin käydä korkeammalla tasolla (”senior level”). Koivisto siunasi rauhanturvaamista koskevan tietojen vaihdon, mutta oli tietoinen myös Etelä-Afrikan tiedustelupalvelun käyttämisestä kovista keinoista sekä yhteyksistä ja totesi Tiitiselle Etelä-Afrikan tiedustelun ilmeisesti tukevan ja väärentävän asiapapereita Angolassa toimiville Unitan sisseille, jotka puolestaan sotivat Neuvostoliiton ja Kuuban tukemia joukkoja vastaan. Suurvaltapoliittinen kuvio oli siis jälleen varsin arka Suomelle, mutta tästä huolimatta Koivisto antoi luvan rauhanturvaamista koskevaan tietojenvaihtoon.³²⁸

³²⁵ Riste 1999, 230–231.

³²⁶ Turunen 2006, 265.

³²⁷ Suomalaisia YK-miehiä houkuteltu seksillä vieraan vallan agenteiksi, HS 19.1.2009. <<https://www.hs.fi/kotimaa/art-2000004626892.html>> [luettu 20.10.2020].

³²⁸ Tasavallan presidentin ja suojelupoliisin päällikön, poliisineuvos Seppo Tiitisen keskustelu ti 28.3.1989 klo 9.30–10.10 Tiitisen muistiinpanojen mukaan (linnassa). Mea:7, tasavallan presidentin kanslian III arkisto, KA.

YK oli eräs kylmän sodan ajan tiedustelun keskeisiä pelikenttiä, jota eri maiden tiedustelupalvelut käyttivät hyväkseen tiedonhankinnassa, peitteenä ja väräämistarkoituksissa. Samalla tapaa rauhanturvaaminen ja rauhanturvaajat olivat tiedustelulaitosten mielenkiinnon kohteena. Suomi ei tässä suhteessa eronnut muista maista, vaikka osittain tarkoituksellisesti Suomessa rauhanturvaaminen ja tiedustelu on esitetty toisensa poissulkevinä toimina. Myös Suomessa YK:ta ja rauhanturvaajia käytettiin tiedustelutiedon hankinnassa ja suhteiden luonnissa hyväksi. YK:ssa Suomi toimi kokoaan suuremmissa roolissa ja tästä syystä suomalaisilla oli myös pääsy tietoihin, joilla oli arvoa tiedustelupiireissä. Suomen sotilastiedustelulla oli hyvät suhteet ja yhteydet alan kovimpiin ja samalla monesti häikäilemättömmimpiin palveluihin: Israelin Mossadiin, Yhdysvaltojen CIA:han, Ison-Britannian SIS:ään ja lopulta myös Etelä-Afrikan tiedustelupalveluun. Tämä kertoo omaa kieltään Suomen merkityksestä tiedustelun kentällä kylmän sodan vuosina. Samalla tiedustelu toimi Suomessa varsin itsenäisesti ilman, että valtiojohtolla oli käsitystä sen toimintatavoista. Rauhanturvaaminen kytkeytyi tiedusteluun ja se paransi entisestään Suomen tiedustelun asemaa kansainvälisillä markkinoilla, sillä rauhanturvaajien saamista tiedoista konfliktien ytimistä oli huomattavan paljon kysyntää. Samalla rauhanturvaaminen työllisti erityisesti turvallisuustiedustelua ja itsessään edellytti ajantasaisen tilannekuvan pitämistä alueilta, jonne suomalaisia lähetettiin.

Suomalaisella rauhanturvaamisella oli näin ollen myös tiedustelun kautta positiivinen piilovaikutus Suomen turvallisuuspolitiikalle ja ennakoitavuukselle, joskin samaan aikaan peli oli monella tapaa vaarallista ja paljastumisen vaikutukset olisivat voineet olla kohtalokkaita monellekin toimijalle. Julkisuuksien päästessään vihjailut rauhanturvaoperaatioista ja YK:n päämajasta saadun luottamuksellisen tiedon vaihtamisesta esimerkiksi Mossadin kanssa, olisi tiennyt kansainvälistä skandaalia Suomelle ja suomalaiselle rauhanturvaamiselle. Tätä ei kuitenkaan tapahtunut ja tietojen vaihto osoittautui hyödylliseksi Puolustusvoimille ja erityisesti sen tiedustelulle. Mielikuvissa ja myöhemmissä tutkimuksissa ylläpidetty rauhanturvaamisen ja tiedustelun välinen tiukka rajamuuri voidaan joka tapauksessa unohtaa. Nämä olivat kietoutuneet toisiinsa samalla tapaa, kuin tiedustelu kietoutui kaikille muillekin elämän ja politiikan osa-alueille kylmän sodan vuosina.

19 Kannattaako tätä enää jatkaa?

Jom kippur -sodan aiheuttama öljykriisi ja maailmanmarkkinoiden lama iski Suomeen pienellä viiveellä, sillä vaikka Lähi-idän öljynhinnan kallistuessa sitä kauhattiin välillä jopa kymmenkertaisella hinnalla edelliseen vuoteen nähden, sai

Suomi talven 1973 peloistaan huolimatta turvattua öljynsaannin valtaosin Neuvostoliitosta tuodun öljyn turvin. Neuvostoliitosta tuodun öljyn jatkuva kallistuminen kehittyi kuitenkin lopulta hintasodaksi Suomen ja Neuvostoliiton välillä lisäten talouden ongelmia Suomessa.³²⁹ Taantuma iski lopulta kovaa 1970-luvun puolivälissä. Työttömyys, inflaatio ja valtiovelka kasvoivat ja markkinat eivät vetäneet. Kalevi Sorsan vuodesta 1972 kokoama hallitus oli paremmassa taloudellisessa tilanteessa voinut panostaa sosiaalisiin uudistuksiin, mutta öljykriisi vei maailmanmarkkinat lamaan ja Sorsan hallituksen vastatuuleen. Julkisen talouden menoista jouduttiin leikkaamaan ja esimerkiksi vastikään tehdyn peruskoulu-uudistuksen perusrahoitusta leikattiin tuntuvasti. Mukana oli suuri annos ideologista vastustusta, jota talouden huonot näkymät ja työttömyys lietsoivat. Sisäisesti riitautunut hallitus erosi kesäkuussa 1975 ja Suomessa järjestettiin eduskuntavaalit, joiden tuloksena oli hallitusneuvottelujen umpikuja. Ylimenokautena Suomea hallitsi Keijo Liinamaan virkamieshallitus ennen Kekkonen väkisin kokoamaa Martti Miettusen ”hätätilahallitusta”, jonka tehtäväksi tuli työttömyyden ja talouden korjaaminen.³³⁰ Raha oli tiukalla ja sillä oli suora seuraus yhä kallistuneeseen rauhanturvaamiseen.

Vain vajaa kaksi viikkoa ennen Kekkonen pitämää puhetta, jossa hän luki ma-donlukuja Suomen talouden heikosta tilasta ja kertoi ”runnaavansa kokoon” Martti Miettusen johtaman ”kansallisen hätätilan hallituksen”,³³¹ lähestyi Liinamaan hallituksen valtionvarainministeri Heikki Tuominen ulkoministeriä ja puolustusministeriä rauhanturva-asioissa. Tuominen totesi, että vaikka hän oli suhtautunut positiivisesti suomalaisten joukkojen lähettämiseen, siihen meni huomattava määrä rahaa. YK:n maksamat korvaukset laahasivat perässä, eikä korvaukset täysimääräisinäkään kattaneet kaikkia kuluja. Tiukassa taloudellisessa tilanteessa Tuominen vaati perusteellista arviointia siitä, ”kannattaako meidän sittenkään jatkaa tätä hommaa.”³³² Myös Kekkonen oli hieman aikaisemmin kiinnittänyt huomiota asiaan tiedustellen Jaakko Iloniemeltä missä määrin Kauppalehden artikkeli Suomen 71 miljoonan markan YK-saatavista piti paikkaansa.³³³ Puolustus-

³²⁹ Kuisma 1997, 437–461.

³³⁰ Okkonen 2017, 263–267; Suomi 1998, 632–663.

³³¹ Presidentti Urho Kekkonen puhe 27.11.1975. Yle Elävä arkisto. [<https://yle.fi/aihe/artikkeli/2006/09/08/kansallinen-hatatilahallitus>] [kuunneltu 20.11.2018].

³³² Heikki Tuominen Olavi Mattilalle ja Erkki Huurtamolle 16.11.1975. YK:n rauhanturvatoiminta; Suomen osallistumisen yleiset perustee, 113 C4a, UMA.

³³³ Jaakko Iloniemi Reijo Uusiniemelle 6.11.1975 (liitteenä Kauppalehden artikkeli Kekkonen kommenteilla). Suomen UNEF-joukot; korvausvaatimus I, UMA.

ministeriön ja ulkoministeriön tehtäväksi tuli suorittaa selvitys rauhanturvaamisen rahoituksesta sekä ennen kaikkea sen hyödyistä ja haitoista.

Miettusen saadessa viiden puolueen ”hätätilahallituksen” kokoon ja aloitettua toimintansa ei paine kalliina pidetyn rauhanturvaamisen perustelemisesta ainaakaan hellittänyt. Puolustushallinto ja ulkoministeriö ryhtyivät yhdessä selvittämään rauhanturvaamisen hyötyjä ja haittoja. Helsingissä järjestetyn Euroopan turvallisuus ja yhteistyö konferenssin päätyttyä sai Jaakko Iloniemi tehtäväkseen matkustaa Kyprokselle ja Siinaille katsastamaan Suomen joukkojen toimintaa suomalaisen rauhanturvaamisen tulevaisuus mielessään.

Rauhanturvaamisen määrärahoista ei voinut kovin helposti enää nipistää ilman rauhanturvaajien määrän vähentämistä. Määrärahojen niukkuus oli tuottanut varsin hankalia ongelmia suomalaiselle valvontajoukolle jo aiemmin. Kyproksella ja myöhemmin myös Siinalla palvelevilla rauhanturvaajilla oli välillä varsin yksitoikkoisen palvelun ohella hyvin vähän järkevää tekemistä. Rahaa elokuvien ostoon tai harrastustoimintaan ei kuitenkaan tahtonut herua. Kyproksen pataljoonan päällikkö Reino Raitasaari vertasi puolustusministeriön YK-toimiston päällikköä raha-asioissa antiikin taruston Sisyfokseen, jonka kohtalona oli vierittää ikuisesti kivenlohkareta ylös jyrkkää rinnettä. Kun kivi lähestyi huippua se vieräi alas ja homma alkoi jälleen alusta.³³⁴ Puolustusministeriön YK-toimistossa ja kentällä todettiin tilanteen pahentavan joukkojen alkoholin käyttöä ja muita lieveilmiöitä mielenterveydestä sukupuolitauteihin. Raitasaari totesi, ettei rauhanturvaajilla yksinkertaisesti ollut muuta tekemistä kuin ”tippuri ja viina.”³³⁵

Vuoteen 1975 mennessä ulkoministeriössä ja puolustushallinnossa oli kuitenkin muodostunut varsin yhtenäinen kuva rauhanturvaamisesta tarpeellisuudesta. Sitä pidettiin rahallisen uhrauksen arvoisena toimintana sekä ulkopoliittikan että puolustuspolitiikan taholla. Tämä yksimielisyys oli syntynyt verrattain myöhään, vain muutaman edeltävän vuoden aikana. Ei rauhanturvaaminen tätä ennenkään itse toiminta erityistä vastustusta aiheuttanut, mutta puolustushallinnossa sen oli nähty tai pelätty heikentävän Suomen omaa puolustuskykyä. Ulkoministeriössä rauhanturvaamisen hyödyt Suomen ulkopoliitikalle oli selvimmin nähtävillä jo aiemmin ja vaikka Kyproksen operaatiota koottaessa oli myös diplomaattikunnasta tullut osallistumista kritisoivia näkemyksiä, ei toiminnan lähdettyä käyntiin enää kuulunut erityisen kriittisiä lausuntoja. Puolustusministeriössä ja

³³⁴ Reino Raitasaari Keijo Pennaselle 11.12.1969 (kts. myös 12.2.1970). Hyvä veli -kirjeet; YK:n Suomen pataljoona (YKSP), YK:n Suomen osasto Kyproksella (YKSO) (1968–1991), Puolustusministeriön YK-toimisto, T-25098, KA.

³³⁵ Reino Raitasaari Keijo Pennaselle 11.4.1970. Hyvä veli -kirjeet; YK:n Suomen pataljoona (YKSP), YK:n Suomen osasto Kyproksella (YKSO) (1968–1991), Puolustusministeriön YK-toimisto, T-25098, KA.

pääesikunnassa rauhanturvaamisen arvostus oli noussut erityisesti onnistuneen Siinain operaation myötä. Vielä 1970-luvun vaihteessa rauhanturvaamisen nähtiin asettuvan monessa suhteessa maanpuolustusta vasten. Upseeripulasta kärsivä Puolustusvoimat ei halunnut päästää upseerejaan pitkille ulkomaankomennuksille, valmius- sekä valvontajoukkojen lainaamaa materiaalia ei pystytty korvaamaan ja puolustuksen kehittämiseen tarvittavat määrärahat uhkasivat jakaantua rauhanturvaamisvalmiuden kehittämisen kanssa.³³⁶

Vuonna 1975 nämä pelot olivat pikkuhiljaa jäämässä taka-alalle, joskaan eivät vielä kaikilta osiltaan hävinneet. Puolustusministeriön YK-toimiston päällikkö majuri Esko Nieminen kirjoitti maaliskuussa johtoportaan suhtautumisesta vaki-tuisen väen upseerien ulkomaankomennuksiin ja henkilökriisiin: ”kyllä täällä teidän puolestanne tapellessa törmää niin ahtaisiin ajatusrakennelmiin, että soisi vihdoinkin yläpäähänkin ilmestyvän jonkinlaista kansainvälisen kokemuksen ja yleismaailmallisen näkemyksen antamaa väljyyttä.”³³⁷ Puolustusministeriön YK-toimistossa oli kehittynyt suomalaisessa rauhanturvaamisessa vielä 1970-luvulla poikkeuksellinen ajattelutapa, jossa paitsi nähtiin kansainvälisten tehtävien ja kokemuksen arvo upseereille, lähestyttiin itse rauhanturvaamista enemmän tehtävien menestyksellisen hoitamisen kuin ulkopoliittisten irtopisteiden kalastelun kautta. Toimistossa ymmärrettiin, että rauhanturvaajat olisivat tasan niin kauan kentällä, kuin niistä nähtäisiin olevan ulkopoliittista hyötyä, mutta tehtävien menestyksellinen hoitaminen edellytti keskittymistä ja paneutumista itse tehtävään.³³⁸ Reilu viikko johtoportaan ajatusmallien valittelun jälkeen Nieminen totesi, että jotain oli jo saatu aikaan arvostuksen nostamisessa: ”tarkoitus on [...] että rauhanturvajoukon komentajan tehtävä rinnastetaan kotimaassa olevan pataljoonan komentajan tehtävään virkauralla, mainitsipa [Jaakko] Valtanen mahdollisesta kertoimestakin, mitä se sitten merkinnee.”³³⁹

³³⁶ Kts esim. Keijo Pennanen Pertti Jokiselle 8.3.1973. Hyvä veli -kirjeet; YK-edustusto (YKE), T-25098, KA; Muistio YK-rauhanturvatoiminnasta 30.8.1967, Jouko Keltanen (nimetön ja päivämätön, mutta ”Keltanen” kirjoitettu lyijykynällä yläkulmaan); Pöytäkirja YK-neuvottelukunnan kokouksesta n:o 2/69, Kauko Pöyhönen (puheenjohtaja) 18.11.1969. Valmiusjoukkosuunnitelmat (1964–1984), T-25098, KA; Kronlund & Valla 1996, 185–188.

³³⁷ Esko Nieminen Jorma Pulliselle 5.3.1975. Hyvä veli -kirjeet; YK:n Suomen pataljoona (YKSP), YK:n Suomen osasto Kyproksella (YKSO) (1968–1991), Puolustusministeriön YK-toimisto, T-25098/82, KA.

³³⁸ Kts. esim. Esko Nieminen Reino Raitasaarelle ja Olavi Lopmerelle 18.1.1976. Hyvä veli -kirjeet; YK:n Suomen pataljoona (YKSP), YK:n Suomen osasto Kyproksella (YKSO) (1968–1991), Puolustusministeriön YK-toimisto, T-25098, KA.

³³⁹ Esko Nieminen Olli Lopmerelle 14.3.1975. Hyvä veli -kirjeet; YK:n Suomen pataljoona (YKSP), YK:n Suomen osasto Kyproksella (YKSO) (1968–1991), Puolustusministeriön YK-toimisto, T-25098/82, KA.

Nuoren polven upseerit, jotka itse olivat olleet mukana rauhanturvaoperaatioissa joko kentällä tai hallinnossa, nousivat yhä merkittävimpiin tehtäviin puolustushallinnossa. Kuva palmun alla lomailevista rauhanturvaajista vaihtui ymmärrykseen kansainvälisen työn vaatimuksista ja sitä kautta sen koulutuksellisista hyödyistä Puolustusvoimille. 1970-luvulla myös Puolustusvoimien johdossa lähti, vähintäänkin symbolisesti merkittävä, sukupolven vaihdos käyntiin, kun sodan jälkeen täysi-ikäisiksi kasvaneet upseerit nousivat johtotehtäviin. Ensimmäinen kenraalikuntaan noussut upseeri, joka ei itse osallistunut toisen maailmansodan taisteluihin, oli vuonna 1975 kenraalimajuriksi ja ilmavoimien komentajaksi nimitetty Rauno Meriö, ja toinen oli viisitoista vuotta puolustusministeriön kansliapäällikköä toiminut Aimo Pajunen.³⁴⁰ Kolmantena tuli kontra-amiraaliksi vuonna 1978 nimitetty Jan Klenberg, josta vuonna 1990 tuli Puolustusvoimain komentaja. Näistä erityisesti Pajunen sai paljon myös käytännön kokemusta ja vastuuta rauhanturvaamisen järjestämisestä. Häntä hieman vanhemmat kenraalit Jaakko Valtanen ja Ermei Kanninen, jotka nuorina miehinä olivat myös itse joutuneet rintamalle, ja tekivät uransa pääesikunnassa – Kanninen operatiivisissa suunnittelutehtävissä ja Valtanen lähinnä henkisen maanpuolustuksen sekä tiedottamisen tehtävissä – suhtautuivat rauhanturvaamiseen positiivisesti.

Kannisen ja Valtasen vuonna 1977 suorittama tarkastusmatka Siinaille ja Kyprokselle teki heihin positiivisen vaikutuksen. He toivat raportissaan esiin rauhanturvaamisen arvon sekä reservien että upseerien koulutuksen kannalta. Raportin mukaan 13 000 miestä oli palvellut rauhanturvatehtävissä, joissa tehtävän ohella annettiin sotilaallista jatkokoulutusta. Tällä oli Kannisen ja Valtasen mukaan merkitystä myös Puolustusvoimien toimintakyvylle. Pataljoonan komentajille, upseereille ja perusyksikön päälliköille palvelus oli johtamistaidollisessa mielessä tehokasta joukko-osastopalvelua. Samalla palvelus tarjosi sekä reserviläisille että vakinaisen väen upseereille mahdollisuuden hankkia kielitaitoa ja avartaa kansainvälistä kokonaisnäkemystä. Kannisen ja Valtasen mukaan ei ollut ”arvioitava vähäiseksi myöskään sitä merkitystä, joka suomalaisten sotilaiden itsestään antamalla kuvalla on eri maiden tuntemaan luottamukseen Suomen puolustusvoimien kykyyn hoitaa tehtävänsä myös kotimaassa.”³⁴¹

³⁴⁰ Meriön nimitys kenraalimajuri tuli samana vuonna komentajaksi nimittämisen kanssa 1975 ja Pajusen 1976. Ilmavoimissa kenraalien eroamisikä oli 55 vuotta ja muilla 60 vuotta, joten kenraalivuotia Pajuselle ehti kertyä enemmän, sillä Meriö oli syntynyt 1933 ja Pajunen 1931.

³⁴¹ Kertomus yleisesikuntapäällikön ja komentopäällikön tarkastusmatkasta Yhdistyneiden kansakuntien suomalaisiin rauhanturvaamisjoukkoihin 28.2.–14.3.1977, Ermei Kanninen ja Jaakko Valtanen 14.1977. T-25098/24, KA.

Pajunen, Kanninen ja Valtanen olivat eräitä vahvimpia ehdokkaita Puolustusvoimain komentaja Lauri Sutelan seuraajaksi. Puolustusvoimain komentajan eroamisikää nostettiin kesken Sutelan kauden 60:stä 65:een vuoteen, joten Kanninen ehti jäädä eläkkeelle vuotta ennen uuden komentajan valintaa, joka lopulta tapahtui 1983. Pajunen Norjan turvallisuuspolitiikasta lausuman kärkkään mieliteen johdosta helmikuussa 1982 annettu valtioneuvoston muistutus, sekä hänen saamansa jonkinlainen ”poliittisen upseerin” leima, laskivat hänen mahdollisuutensa, vaikka häntä ainakin jossain piireissä pidettiin ennakkosuosikkina. Lopulta komentajaksi valittiin Jaakko Valtanen.³⁴² Jos Sutela toi vielä monesti julki huolestumisensa rauhanturvaamisen vaatimasta verosta Puolustusvoimille, alkoi Valtanen puhua yhä enemmän rauhanturvaamisen turvallisuuspoliittisesta merkityksestä ja koulutusmahdollisuuksista.³⁴³ Ristiriitojen hillitseminen ja kylmän sodan liennytyksen auttoivat Valtasen mukaan myös Suomen asemaa. Samalla Suomeen oli pikkuhiljaa kehittynyt oma, lähinnä vain YK:ssa uraa tehneiden upseerien ryhmä kirkkaimpana tähtenään Ensio Siilasvuo. Tämän ryhmän painoarvo alkoi myös näkyä yhä selvemmin 1970-luvun mittaan, vaikka Kannisen ja Valtasen arvioissa YK-palvelus nähtiin erityisesti hyödyllisenä koulutusvaiheena eikä jatkuvana palveluksena. Pienen maan puolustusvoimilla ei ollut mahdollista luoda monille upseereille erillistä YK-uraa.³⁴⁴ Tässä suhteessa Pajunen oli koko uransa kenties vielä Kannista ja Valtastakin hanakampi lähettämään suomalaisia sotilaita kansainvälisiin tehtäviin.³⁴⁵

Vuonna 1975 elettiin kuitenkin vielä tietynlaista murrosvaihetta. Rauhanturvaamisesta oli tehty edellisenä vuotena yksi Puolustusvoimien lakisääteisistä tehtävistä ja positiiviset kokemukset erityisesti Siinailla olivat nostaneet rauhanturvaamisen arvostusta yhteiskunnassa, jota tiukka taloudellinen tilanne koetteli.³⁴⁶ Jaakko Iloniemen matkustaessa joulukuussa 1975 Lähi-itään keskustelemaan Egyptin ja Israelin edustajien, rauhanturvajoukkojen esikunnan ja johdon upseerien sekä suomalaisten rauhanturvaajien ja tarkkailijoiden kanssa, pelissä oli

³⁴² Suomi & Suominen 2008, 198–206; Suomi 2005, 349; HS 16.4.1978. Muita nimiä, joita oli esillä ennen Sutela jatkoaikaa vuonna 1978, olivat Kannisen ohella Urpo Levo ja Ensio Siilasvuo, ja myöhemmin vuonna 1983 Pentti Väyrynen, Rauno Meriö, Jan Klenberg, Wilhelm Stewen ja Lauri Koho.

³⁴³ HS 4.2.1986; Suomi & Suominen 2008, 256–257.

³⁴⁴ Kertomus yleisesikuntapäällikön ja komentopäällikön tarkastusmatkasta Yhdistyneiden kansakuntien suomalaisiin rauhanturvaamisjoukkoihin 28.2. – 14.3.1977, Ermei Kanninen ja Jaakko Valtanen 14.1977. T-25098/24, KA.

³⁴⁵ Pajunen 1966, 42–46; ”Kenraali Pajunen: Armeijan sotaoppi taas vanhentunut”, HS 30.11.1994. <<https://www.hs.fi/kotimaa/art-2000003387400.html>> [luettu 20.10.2020].

³⁴⁶ Laki puolustusvoimista 402/1974, 31.5.1974. Finlex.

suomalaisen rauhanturvaamisen tulevaisuus. Matkan tarkoituksena oli vastata halitukseksi tulleisiin epäilyihin rauhanturvaamisen tarkoituksenmukaisuudesta kiristyneessä taloudellisessa tilanteessa. Samalla ulkoministeriön YK-toimiston Pekka Harttila lähetti Ottawan- ja Tukholman-lähetystöihin pyynnön selvittää Ruotsin ja Kanadan yleisasennetta rauhanturvaamiseen sekä New Yorkiin pyynnön vertailla Suomen osallistumista muihin maihin ja suurlähettiläs Karhilon henkilökohtaisen arvion rauhanturvaamisen merkityksestä Suomen YK- ja puolueettomuuspolitiikalle.³⁴⁷

Jaakko Iloniemi laati näiden pohjalta laajalla jakelulla muistion ”Havaintoja YK:n rauhanturvaamisesta ja Suomen osuudesta siinä” huhtikuussa 1976. Muistiossa kerrattiin suomalaisten osallistuminen rauhanturva- ja tarkkailijaoperaatioihin, sekä mainittiin erikseen Suomen, Ruotsin ja Itävallan olleen ainoat maat, joiden joukkojen läsnäolo Siinailla hyväksyttiin ilman neuvotteluja. Ilonimen mukaan Suomi ilmoitti myös ensimmäisenä joukkojensa olevan käytettävissä.³⁴⁸

Iloniemi kertasi myös operaatioiden rahoituksen ja arvioi YK:n rauhanturva-toiminnan yleistä merkitystä toteamalla sen olevan ainut sotilaallinen organisaatio, joka kykenee tunkeutumaan eri konflikteissa taistelevien joukkojen väliin ja muodostamaan puskurivyöhykkeen, jonka molemmat osapuolet hyväksyvät. Iloniemen mukaan yleinen mielipide YK:ssa oli 1970-luvun mittaan kehittynyt tavalla, joka ennakoiki käänteikohta rauhanturvaamisessa. ”Yhä useimmat jäsenvaltiot ovat hyväksyneet rauhanturvatoimet kansainvälisen yhteisön välttämättömiksi välikappaleiksi kriisien ja selkkausten hillitsemiseksi ja ratkaisemiseksi.” Suurvallat olivat lähestyneet toisiaan ja ainoastaan Kiina suhtautui toimintaan kielteisesti. Aiempien periaatteellisten ristiriitojen aikana Suomi oli ottanut pragmaattisen linjan, joka mahdollisti Suomen laajan osallistumisen, jonka periaatteena oli Iloniemen mukaan käsitys, että Suomi saa osallistumisesta itselleen ”selviä, joskaan ei mitattavissa olevia hyötyjä.”

Mitä nämä hyödyt sitten olivat? Ensinnäkin Suomen oli turvallisuuspolitiikkansa takia halunnut tukea YK:n toimintaa ja erityisesti sen toimintaa rauhan rakentamiseksi. Iloniemen mukaan rauhanturvaaminen oli näkyvä osoitus Suomen harjoittamasta ”aktiivisesta rauhanpolitiikasta, jonka kansainvälistä arvostusta osallistumisvalmiutemme on lisännyt.” Toiseksi ”rauhanturvaamistoiminta on Suomen puolueettomuuspolitiikan suora funktio.” Suomi on Iloniemen mukaan

³⁴⁷ Helsingistä New Yorkiin 21.11.1975, YKE-1152, Helsingistä Ottawaan ja Tukholmaan 21.11.1975, C-733. YK:n rauhanturvatoiminta; Suomen osallistumisen yleiset perusteet, 113 C4a, UMA.

³⁴⁸ P.M. Havaintoja YK:n rauhanturvatoiminnasta ja Suomen osuudesta siinä, Jaakko Iloniemi 8.4.1976. YK:n rauhanturvatoiminta; Suomen osallistumisen yleiset perusteet, 113 C4a, UMA.

nähty luonnollisena rauhanturvamaana, koska kriisien osapuolet ovat voineet luottaa Suomen tasapuolisuuteen. ”Suomalaisten tehokkuus, motivaatio ja kurinalaisuus ovat korkeaa luokkaa, ja tämä heijastuu myös muiden kansallisuuksien edustajien osoittamassa arvonnossa” toteaa Iloniemi. Suomalaiset rauhanturvaajat nauttivat huomattavaa luottamusta toiminta-alueella ja tästä syystä suomalaiset saivat myös vaikeimpia tehtäviä hoitaakseen. Suomalaisjoukkojen läsnäolo oli siis toistaiseksi välttämätöntä rauhan säilymisen kannalta Lähi-idässä. Sen lisäksi erityisesti Siilasvuon, mutta myös Kohon, näkyvät asemat YK:ssa sekä Suomen kokonaispanoksen suuruus olivat tuoneet Suomen puolueettomuuspolitiikan yleiseen tietoisuuteen Lähi-idän maissa ja kansainvälisen median kiinnostuksen takia myös laajemminkin.³⁴⁹

Iloniemen muistio ei jäänyt ainoaksi suomalaisten rauhanturvaamisen hyötyjä arvioivaksi raportiksi, vaan alkukevästä 1977 ulkoministeriön sisäisessä seminaarissa Königstedtissä päätettiin laatia selvitys rauhanturvaamisen hyödyistä ja kustannuksista. Tehtävää varten ulkoministeriöön perustettiin työryhmä, jonka johtajaksi valittiin ulkoministeriön Reijo Uusiniemi ja sen jäseniksi Uusiniemi toivoi saavansa edustajat ulkoministeriöstä, puolustusministeriöstä, valtiovarainministeriöstä ja Suomen Pankista. Lopulta valtiovarainministeriöltä ja Suomen Pankilta pyydettiin vain lausunnot. Työryhmä ensimmäisessä kokouksessa syyksi tähän todettiin sen käsittelemien asiapaperien erittäin salainen luonne, mutta toisaalta ulkoministeriössä pohdittiin myös johtopäätösten teon vaikeutuvat, jos ulkopuoliset pääsisivät mukaan työryhmään. Paine supistuksille tuli nimenomaan valtiovarainministeriöstä, minkä takia jo vuoden 1975 aikana oli muun muassa Kyproksella painetta pikaisiin supistuksiin palkkamenoissa. Näin ollen riittävän painokkaan loppupäätelmän tekemistä olisi saattanut hankaloittaa, jos jäseniä olisi tullut myös tästä suunnasta. Puolustusministeriöstä työryhmään valittiin kaksi edustajaa, jolloin työryhmä oli ulkoministeriön ja puolustusministeriön yhteinen.³⁵⁰

Työryhmän tuloksena oli ainutlaatuinen raportti Suomen rauhanturvapolitiikan perusteista, joka on jäänyt aiemmissa suomalaista rauhanturvaamista käsitte-

³⁴⁹ *ibid.* Kaikki lainaukset ko. muistiosta.

³⁵⁰ PM Kokonaisselvityksen laatiminen Suomen rauhanturvatoiminnan hyödyistä ja kustannuksista: esitys työryhmän asettamiseksi, 15.4.1977; työryhmän asettaminen, 47/Sot/77 Sal, 5.5.1977; Suomen osallistumista rauhanturvaamiseen käsittelevän työryhmän kokouspöytäkirja 1/1977, Reijo Uusiniemi ja Marjatta Ojala 14.6.1977. Suomen rauhanturvatoiminta, 113 C4a, UMA; Esko Nieminen Jorma Pulliselle 8.8.1975. Hyvä veli -kirjeet; YK:n Suomen pataljoona (YKSP), YK:n Suomen osasto Kyproksella (YKSO) (1968–1991), Puolustusministeriön YK-toimisto, T-25098/82, KA.

levissä tutkimuksissa käsittelemättä.³⁵¹ Raportissa rauhanturvaamisen hyötyä suomalaiselle yhteiskunnalle pyrittiin perustelemaan hyvin monelta eri näkökohdalta ulkopoliittikan, puolustuspolitiikan ja talouden kannalta tarkasteltuna. Ulkoministeriön, puolustusministeriön edustajat olivat rauhanturvaamisen järjestelyistä ja koordinoinnista vastaavan valmiusjoukkotoimikunnan kokouksissa toki pohtineet myös rauhanturvaamisen tarkoituksenmukaisuutta ja jatkoa jo aiemmin, mutta vuoden 1977 raportissa Suomen osallistuminen perusteltiin aiempaa perusteellisemmin ja monipuolisemmin. Eräänä perustavanlaatuisena ajatuksena oli asenne muutoksen aikaansaaminen siinä suhteessa, että Suomen etuja ajavaa ulkopoliitikkaa ei voinut vain luoda, vaan se saataisi myös maksaa.³⁵²

Työryhmän väliraportti esitettiin Königstedtissä Jaakko Iloniemen johdolla. Paikalla oli edustustojen päälliköitä, osasto- ja jaostopäälliköt, sekä puolustusministeriöstä Aimo Pajunen ja YK-toimiston päällikkö Jorma Pullinen. Seminaarissa todettiin, että rauhanturvaamisen vaikutukset valtiontalouden ja kansantalouden kannalta tulisi selvittää vielä paremmin. Tässä piti ottaa huomioon toiminnan valuuttavaikutus, devalvaatiohyöty, verotushyöty ja käytöstäpoistetun kaluston uudelleenkäyttöarvo sekä työllisyysnäkökohdat. Kun nämä kaikki tekijät otettiin huomioon, jäisi määriteltäväksi kuinka paljon rauhanturvaamisen poliittisesta hyödystä oltaisiin valmiita maksamaan YK:lta saatujen korvausten jälkeen. Kokouksessa todettiin, ettei olisi tarkoituksenmukaista korostaa yksinomaisesti hyötyjä, vaan ”hallituksen tulisi tarkastella rauhanturvatoimintaa kokonaisuudessaan laajempänä ulkopoliittisena menona.”³⁵³ Lopullisessa raportissa mukana oli myös työllisyysnäkökohta, jossa arvioitiin rauhanturvaajista noin puolien olevan työttömiä astuessaan palvelukseen, jolloin rauhanturvaamista saatettiin pitää myös tietynlaisena työllisyystoimenpiteenä erityisesti lama-kauden aikana, vaikka määrät eivät ylänneetkään erityisen suuriksi.³⁵⁴

³⁵¹ Suomen osallistuminen YK:n rauhanturvatoimintaan, työryhmä: Reijo Uusiniemi (PJ), Oiva Väänänen (PIM), Simo Mäkipää (PIM), Kari Veikko Salonen (UM), Marjatta Ojala (siht.) 1.12.1977. Suomen rauhanturvatoiminta, 113 C4a, UMA. Esimerkiksi Kronlundin ja Vallan tutkimuksessa ei raporttia mainita, vaikka he muuten kyllä kirjoittavat suomalaisten omista arvioista rauhanturvaamisen suhteen sekä eri hallinon alojen risteävistä näkemyksistä. (kts. esim. Kronlund & Valla 1996, 203–207). Tämä saattaa johtua siitä, että se on ulkoministeriön arkistossa hieman muusta aineistosta poiketen rauhanturvatoiminnan yleisten asioiden yhteydessä.

³⁵² YK:n rauhanturvatoiminta, (allekirjoittamaton muistio tai sen osa) 12.4.1977 (PM 261). Suomen rauhanturvatoiminta, 113 C4a, UMA.

³⁵³ Suomen osallistumista YK:n rauhanturvatoimintaan käsitellyt ulkoasianhallinnon sisäinen seminaari Königstedtissä 16.8.1977 klo 10.00–15.30. Suomen rauhanturvatoiminta, 113 C4a, UMA.

³⁵⁴ Suomen osallistuminen YK:n rauhanturvatoimintaan, työryhmä: Reijo Uusiniemi (PJ), Oiva Väänänen (PIM), Simo Mäkipää (PIM), Kari Veikko Salonen (UM), Marjatta Ojala (siht.) 1.12.1977. Suomen rauhanturvatoiminta, 113 C4a, UMA.

Työryhmän raportissa rauhanturvaamisen ulkopoliittinen hyöty perusteltiin suurelta osin Ilonimen aiemman muistion pohjalta, mutta uusiakin näkökohtia nousi esiin. Königstedtin seminaarissa todettiin, että raporttiin tulisi lisätä hyötynäkökulmaksi myös sen liittyminen osaksi Suomen turvallisuuspolitiikkaa, jolla oli vaikutusta kahdenvälisiin suhteisiin rauhanturvakohteissa olevien valtioiden kanssa.³⁵⁵ Ajankohtaisen ollut Kyproksen operaation supistaminen ja rauhanturvaamisen painopisteen siirtymistä Lähi-itään perusteltiin lopullisessa raportissa kauppapoliittisin perustein. ”Rauhanturvatoimintaan osallistuminen Lähi-idän alueella tuo Suomen kauppapoliittikan kannalta arvokkaita suhteita alueen öljyä tuottaviin valtioihin”, raportissa todettiin ja perusteltiin näin ollen Lähi-idän suurempaa merkitystä Kyprokseen verrattuna.³⁵⁶ Jos suurvallat ovat öljyn toivossa yhä uudestaan sekaantuneet voimakeinoin Lähi-idän tilanteeseen, niin ei Suomikaan täysin osattomaksi jäänyt. Käytetyt keinot olivat astetta pehmeämpiä ja diplomaattisempia, mutta alueiden merkitys laskettiin myös Suomessa sen raaka-aineiden ja kaupallisten mahdollisuuksien mukaan. Samalla tapaa eduskunnassa SDP:n Ralf Friberg ja Erkki Tuomioja perustelivat Namibian merkitystä Suomen kehitysavun kohdemaana sen luonnonvarojen ja kaupallisten mahdollisuuksien kautta. Alueen timantti, kupari, uraani ja öljyvarannot tekivät siitä panostamisen arvoisen.³⁵⁷

Puolustusministeriö perusteli rauhanturvaamisen hyötyjä Suomen sotilaspolitiikalle viideltä eri kannalta: koulutuksellinen hyöty, saatu kokemus, pohjoismaiden yhteistoiminta, kielitaidon kohentuminen ja materiaalihankinnat. Sen mukaan puolueettomien maiden puolustusvoimille oli ominaista kansainvälisten kosketusten vähäisyys. Liittoutumien ulkopuolella olevan Suomen aseman olisi varsin eristetty ilman YK-palveluksen suomia yhteyksiä ja tämä taas johtaisi helposti virheellisiin arvioihin muiden maiden asevoimien suorituskyvystä. YK-tehtävissä omien joukkojen tehokkuutta saatettiin vertailla teknisesti paremmin varustettujen joukkoihin. Vertailu ja kriisiaikojen taistelutilanteet olivat osoittaneet, että Suomi kykeni oudoissakin olosuhteissa täyttämään tehtävänsä. Samalla rauhanturvajoukoissa toimiminen, niiden puolueettomuus ja tehokkuus, yleistettiin usein koske-

³⁵⁵ *ibid.*

³⁵⁶ Suomen osallistuminen YK:n rauhanturvatoimintaan, työryhmä: Reijo Uusiniemi (PJ), Oiva Väänänen (PIM), Simo Mäkipää (PIM), Kari Veikko Salonen (UM), Marjatta Ojala (siht.) 1.12.1977. Suomen rauhanturvatoiminta, 113 C4a, UMA.

³⁵⁷ Valtiopäivät 1974, kirj. ksm. n:o 379, Friberg ym.: Namibialle annettavan kehitysavun tehostamisesta.

maan koko maan puolustusvoimia. Tehokas toiminta oli hyvää mainosta omasta tehokkuudesta.³⁵⁸

Raportin mukaan myöskään YK-palvelun rasitteita ei pidä liioitella, vaikka henkilötilanne olikin Puolustusvoimissa vaikea ja nuorten upseerien poissaolo näkyi varusmieskoulutuksessa. Raportin mukaan YK-palveluksessa 1300 henkeä saa vuosittain kertausharjoituksen, joka vastasi normaalia kertausharjoitusta paremmin sodan ajan tilannetta kokoonpanoltaan, toiminnaltaan ja käsittelyltään. Näin ollen erityisesti YK-joukoissa saatava johtamiskokemus nähtiin merkittävänä, vaikka YK-joukoilta puuttui taktillinen koulutus varsinaiseen kertausharjoitukseen verrattuna. Samalla kielitaitoisen ja erityisesti englannin kieltä osaavan henkilökunnan määrä oli kasvanut nimenomaan YK-palveluksen johdosta ja tämä nähtiin etuna Puolustusvoimien toiminnan kannalta.³⁵⁹

Rauhanturvaamisen merkille pantavana piirteenä, raportin mukaan, oli myös pohjoismainen sotilaallinen yhteistyö, joka oli alkanut heti ensimmäisen Suezin operaation aikaan vuonna 1956. Suomalaiset ja ruotsalaiset sotilasviranomaiset toimivat yhteistyössä joukkojen lähettämässä, ruotsalaisten omatessa aiempaa kokemusta YK:ssa toimimisesta. Tämä jälkeen yhteistyö oli vain tiivistynyt ”sotilaallisella rauhanturvasektorilla”. Joukkojen organisointia, varustamista ja lähettämistä koskeva yhteistoiminta laajeni vuonna 1965 käsittämään myös sotilastarkkailijoiden ja esikuntaupseerien lähettämistä, ja vuonna 1977 myös sotilaspäällystö sekä kuljetusupseerit koulutettiin yhteisillä kursseilla. Muut maat ovat saaneet tietoja Suomen puolustusvoimista ja suomalaiset muiden Pohjoismaiden ”järjestelyistä sekä sotilaallisesta kurista ja hengestä”. Näillä sekä positiivisilla että negatiivisilla kokemuksilla oli merkitystä Suomen omassa suunnittelussa ”myös YK-tehtävien ulkopuolella”. Raportin mukaan samalla YK-joukoissa oli syntynyt erityinen pohjoismaisen yhteenkuuluvuuden tunne.³⁶⁰

Viimeisenä sotilaallisena perusteluna Suomen jatkuvalla osallistumiselle oli materiaalihankinnat, jotka nähtiin nyt YK-politiikkaa tukevana asiana. Varsin pitkään Puolustusvoimilta lainattu materiaali oli nähty Puolustusvoimien valmiutta heikentävänä asiana, mutta raportissa painotettiin YK-joukoille tehtävien hankintojen kautta syntyneitä yhteyksiä ulkomaille ja kokemuksia kiireellisistä hankinnoista, jotka edesauttoivat myös kriisiajan toimintoja. Kotimaahan tehtävät

³⁵⁸ Mitä hyötyä puolustusvoimillemme on YK:n rauhanturvatoimintaan osallistumisesta, puolustusministeriö 1.8.1977; Suomen osallistuminen YK:n rauhanturvatoimintaan, työryhmä: Reijo Uusiniemi (PJ), Oiva Väänänen (PIM), Simo Mäkipää (PIM), Kari Veikko Salonen (UM), Marjatta Ojala (siht.) 1.12.1977. Suomen rauhanturvatoiminta, 113 C4a, UMA.

³⁵⁹ *ibid.*

³⁶⁰ *ibid.*

hankinnat puolestaan lisäsivät tuotantoa. Puolustusvoimien ja YK-joukkojen hankinnat yhdistämällä oli myös saatu taloudellisia voittoja. YK-joukkojen viesti ja sähköteknillinen materiaali ja siitä saadut kokemukset olivat arvokkaita Puolustusvoimille. Raportin mukaan YK-joukot muodostivatkin mielenkiintoisen kokeilukentän, joista saatavat kokemukset voitiin soveltaa sodan ajan joukkoihin. Haittojen korostuminen johtui raportin mukaan siitä, että haitat kohdistuivat rauhan ajan joukkoihin, kun taas hyödyt sodan ajan valmiuteen.³⁶¹

Puolustusvoimia koskeva osuus raportista edusti uudenlaista ajattelua rauhanturvaamisen hyödyllisyydestä Puolustusvoimille, jolloin rauhanturvaamista ei lähestytty enää rasisiteena vaan tärkeänä uutena osa-alueena Puolustusvoimien toiminnassa. Kylmän sodan maailma, jossa eristäytyminen ei ollut enää toivottavaa, erityisesti suurvallan naapurissa olevalle pienelle valtiolle, rauhanturvaaminen tarjosi mahdollisuuden kansainväliseen sotilaalliseen yhteistoimintaan. Raportin kuvaama pohjoismaisen yhteistoiminnan jatkuva laajeneminen ja tiivistyminen heijastui varsin tarkasti jo Lars Heinrichin ja Aatos Maunulan 1960-luvun alun ajattelussa, joissa YK-joukkojen avulla pyrittiin erityisesti Suomen ja Ruotsin välisen salaisen ja julkisen sotilaallisen yhteistoiminnan lujittamiseen. Tältä osilta ajatukset Pohjolan puolustusliitosta eivät jääneet täysin hedelmättömiksi, vaikka varsinainen liitto kariutui kylmän sodan tarjoamien näköalojen kapeuteen. Se mikä oli 1960-luvulla erittäin salaista yhteistoimintaa, oli reilu vuosikymmen myöhemmin osittain arkipäivää. Jos valmiusjoukkoja suunniteltaisiin ja Kyprokselle lähtiessään suomalaiset olivat Neuvostoliitolle vakuutelleet oman joukko-osaston itsenäisyyttä ja erillisyyttä erityisesti pohjoismaisista Nato-maista, niin 1970-luvulla Pohjoismainen yhteistyö oli jo tiivistä. Yhteistyön tiivistyminen oli käynyt pikkuhiljaa ja asteittain. 1970-luvulla tehtiin jo pohjoismaisia suunnitelmia, joissa eri maiden valmiusjoukkojen toiminnalle ja lähettämiselle oli tehty yhteiset standardit niiden yhteistoiminnan tukemiseksi ja mahdolliseksi yhteenliittymiseksi.³⁶² Tämä on hyvä osoitus siitä, että Suomen ulkoinen turvallisuuspoliittinen asema oli huomattavasti vakaampi 1970-luvulla, vaikka yhteiskunnan sisäinen suomettuminen oli enemmän tapetilla.

Raportin yhteenvedossa päädyttiin toteamaan, että vaikka kustannukset olivat markkamääräisesti laskettavissa, ei se ollut mielekäästä, koska rauhanturvaamistoiminnan hyöty ei ollut laskettavissa markkamääräisesti. Taloudellinen rasitus ei kuitenkaan ollut missään nimessä sitä luokkaa, että toiminta kannattaisi lopettaa. Raportin painava loppupäätelmä ansaitsee tulla lainatuksi sellaisenaan:

³⁶¹ *ibid.*

³⁶² Kts. esim. Kronlund & Valla 1996, 195.

”Rauhanturvaamisen hyöty nähdään selvemmin vertailussa sellaiseen nollatilanteeseen, jossa Suomi ei lainkaan osallistuisi YK:n rauhanturvatoimintaan. [...] Mainitussa nollatilanteessa kansainvälispoliittinen arvostuksemme ja kymmene toimia puolueettomasti ei olisi riittävä ollaksemme käyttökelpoisia YK:n rauhanturvatoimintaan. Rauhanturvatoiminta on ollut olennainen ulkopoliittikkamme väline kahden vuosikymmenen ajan, jota taustaa vasten on nähtävä Suomen käyttökelpoisuus myös Euroopan turvallisuus- ja yhteistyökonferenssissa.

Osallistuminen YK:n rauhanturvatoimintaan on ollut Suomen poliittisen kuvan kannalta menestyksellistä toimintaa, mikä osallistuminen on myös lisännyt yleisen turvallisuuspolitiikan tehokkuutta ja uskottavuutta. Mainitussa nollatilanteessa Suomen asema kansainvälispoliittisen järjestelmän nykyisessä tilassa olisi huomattavan erilainen. Voidaan sanoa, että mahdollinen osallistumattomuutemme YK:n rauhanturvatoimintaan osoittaisi aktiivin, rauhantahtoisen puolueettomuuspolitiikkamme epäonnistumista.”³⁶³

Jotta Suomen ulkopoliitiikan ei voisi sanoa epäonnistuneen, piti Suomella olla rauhanturvaajia maailmalla. Vanhojen operaatioiden loppuessa, tai Suomen vetäytyessä niistä, piti uusi operaatio avata jonnekin muualle. Suomessa oli siirrytty rauhanturvaamisen saralla tilanteesta, jossa sen tarkoituksenmukaisuutta ja hyötyjä pohdittiin, tilanteeseen, jossa Suomen merkittävä osallistuminen eri YK-operaatioihin oli itsestään selvää. Tämä taas tarkoitti, ettei operaatioista kieltäytyminen ollut enää niin yksinkertaista, vaikka niiden vaarat olivat nähtävissä. Omaa rauhanturvaamisen mainetta ylläpitääkseen oli otettava osaa myös vaikeampiin ja riskialttiimpiin operaatioihin. Tällainen avautui esimerkiksi Libanoniin vuonna 1978.

Kiristyneellä taloudellisella tilanne aiheutti kuitenkin jatkuvaa painetta erityisesti Suomen osallistumiselle Kyproksen rauhanturvaoperaatioon. Kyproksen operaatiota koottaessa vuonna 1964 Neuvostoliitto ja puuttumattomuutta korostanut Ranska olivat haluttomia osallistumaan sen kustannuksiin. Jotta operaatio saatiin kokoon, piti se rahoittaa erillisillä, YK:n budjetin ulkopuolisella rahoituksella. Käytännössä operaatio rahoitettiin lähinnä lännen antamilla vapaaehtoisilla avustuksilla. Kun operaatio venyi, laski samalla YK:n jäsenvaltioiden into vapaaehtoisten Kyproksen maksujen maksamiselle. Operaatio oli käytännössä koko ajan talousvaikeuksissa, vaikka sitä pyrittiin supistamaan. Vuonna 1975 Suomen

³⁶³ Suomen osallistuminen YK:n rauhanturvatoimintaan, työryhmä: Reijo Uusiniemi (PJ), Oiva Väänänen (PIM), Simo Mäkipää (PIM), Kari Veikko Salonen (UM), Marjatta Ojala (siht.) 1.12.1977. Suomen rauhanturvatoiminta, 113 C4a, UMA.

YK:lta perimät maksut oman osallistumisen kuluista laahasivat jo kolme ja puoli vuotta jäljessä. Valtionvarainministeriössä nämä kustannukset nähtiin ylimääräisenä rasitteena, josta tulisi luopua.³⁶⁴

Alkusyksyllä turkkilaisten mairhinnousun jälkeen Suomen Kyproksen pataljoona oli lähes 630 miehen vahvuinen. Pataljoonaa supistettiin seuraavan vuoden aikana 200 miehellä. Samaan aikaan solmittu toinen loitontamissopimus edellytti lisää rauhanturvaajia Siinaille, jonne Suomi puolestaan lisäsi 160 rauhanturvaajaa. Supistukset Kyproksella jatkuivat ja lopulta vuoteen 1977 mennessä Suomi oli supistanut omaa Kyproksen pataljoonaansa niin paljon, että YK:n sihteeristössä katsottiin, ettei se enää kyennyt täyttämään sille asetettuja tehtäviään. YK:sta annettiin Suomelle kaksi vaihtoehtoa: joko 220 miehen osaston täydennys viidelläkymmenellä miehellä tai vetäytyisi kokonaan. Ulko- ja puolustusministeriössä katsottiin operaatiosta saadun poliittisen ja sotilaallisen hyödyn olevan rajattua. Ulkoministeriön mukaan poliittinen hyöty saatiin erityisesti nopealla reagoinnilla operaation alkuvaiheessa, ei enää niinkään suurella osallistumisella myöhemmässä vaiheessa. Saaren sotilaallisen tilanteen ollessa vakaa, ei puolustusministeriö nähnyt myöskään sotilaallisesta kannalta kovinkaan paljon hyötyjä osallistumisesta. Samalla taloudelliset ja poliittiset tekijät suosivat enemmän Lähi-idän operaatioihin osallistumista, joten Suomi oli valmis vetämään Kyproksen osastonsa pois.³⁶⁵

Suomen Kyproksen pataljoonan supistushalut herättivät New Yorkissa ikävää huomiota. YK-lähetystön sotilasneuvonantaja Jukka Pajalan mukaan Suomen esittäessä pataljoonaansa poislähtöä, jos Suomen vaatimuksiin ei suostuttaisi, oli sihteeristöstä todettu: ”hyvä olisikin kun lähtisivät”. Pajalan mukaan Suomen tulisi hyväksyä YK:n antamat raamit, eikä pyrkiä itse johtamaan asioita toisin kuin YK haluaa niiden menevän. Pajalan mukaan New Yorkista katsoen näytti siltä, ettei puolustusministeriössä ymmärretty YK tehtäviin lähetetyn pataljoona olevan YK:n käytössä ja johdossa. Suomen pataljoonan komentaja Olli Lopmeren ylentäminen everstiksi, vaikka YK:n Kyproksen operaation ohjesäännöissä todettiin pataljoonan komentajien sotilasarvoksi everstiluutnantti, kuului Pajalan mukaan

³⁶⁴ New Yorkista Helsinkiin 11.12.1975, YK:n rauhanturvaamistoiminta, rahoitus. YK:n rauhanturvatoiminta; Suomen osallistumisen yleiset perustee, 113 C4a, UMA.

³⁶⁵ P.M. Suomen Kypros-joukkojen vetäytyminen; ulkoasianministeriön ja puolustusministeriön edustajien välinen keskustelu, 11.8.1977. Nimeämätön kansio (merkintä: 15/574 SalD-77), 113 C4a, UMA; YK:n rauhanturvatoiminnan poliittiset aspektit ja 33 vallan komitean työ, jaostosihteerin Hans Ottelinin alustus YK-neuvottelukunnan poliittisen jaoston kokouksessa 15.9.1977; Suomen osallistumista YK:n rauhanturvatoimintaan käsitellyt ulkoasianhallinnon sisäinen seminaari Königstedtissä 16.8.1977 klo 10.00–15.30. Suomen rauhanturvatoiminta, 113 C4a, UMA; Kronlund & Valla 1996, 207–217.

tähän samaan Suomen omaleimaiseen toimintaan, joka Kyproksella herätti ikävää huomiota. Operaation johtaja intialainen Prem Chan oli kiinnittänyt ylennykseen huomiota ja vaikka hän piti ylennystä sinänsä oikeutettuna, oli se erityisesti Suomen supistaessa samaan aikaan pataljoonan kokoa, omiaan aiheuttamaan hämmennystä koko operaation johtosuhteissa.³⁶⁶

Pataljoonan supistamiselle oli Suomessa kova poliittinen tahto, jonka määritti erityisesti Suomen taloudellinen tilanne ja Kyproksen operaation rahoitus, joka ei mennyt YK:n varsinaisesta budjetista ja oli näin ollen koko ajan veitsenterällä. Suomessa vetäytymisestä säästyneet rahat (tai kolmasosa niistä) haluttiin sijoittaa valmiusjoukon toimintavalmiuden nostoon, jotta Suomi olisi valmis lähettämään rauhanturvajoukot mahdolliseen uuteen konfliktiin. Kyproksen tilanne oli lukkiutunut ja sieltä saatava ulkopoliittinen hyöty olisi enää marginaalinen. Sen sijaan uutta mahdollisesta konfliktista sammuttamaan lähetetty suomalainen palokunta keräisi maailman huomion ja sympatiat puoleensa. Samalla taloudellisesti potentiaalisimmille alueille Afrikkaan ja Lähi-itään lähetetty pataljoona voisi avata myös taloudellisia mahdollisuuksia ja kaupankäyntiä kyseisten maiden kanssa. Ikävästä huomiosta huolimatta Suomi halusi irtaantua Kyprokselta. Samalla Suomi jätti kuitenkin mahdollisuuden palata tilanteen kiristyessä takaisin ja saarelle jäi pieni suomalainen esikunta. Siinailla olevasta pataljoonasta osa oli jatkuvassa valmiudessa lähtöön, jos tarvetta Kyproksella tai muualla ilmenisi.³⁶⁷

20 Kylmä sodan maailma ja rauhanturvaaminen muutoksen kynnyksellä

Siinain rauhanturvaoperaatio oli Suomelle pitkään esikuva ja malli, jonka kautta rauhanturvaamista tarkasteltiin. Suomi halusi saman tyyppisiä operaatioita, mutta niitä ei tahtonut tulla vastaan. Rauhanturvaaminen oli 1980-luvulla muutoksessa, jota vauhditti kylmän sodan lieveneminen tai yksipuolistuminen Afrikassa ja Lähi-idässä. Euroopassa kylmä sodan kehitys kulki eri polkua kuin kolmannessa maailmassa, jossa kylmän sodan muutokset olivat havaittavissa aikaisemmin.

³⁶⁶ Jukka Pajala Raimo Heiskaselle 28.12.1976. Kansio 6, Raimo Heiskasen arkisto, KA.

³⁶⁷ P.M. Suomen Kypros-joukkojen vetäytyminen; ulkoasianministeriön ja puolustusministeriön edustajien välinen keskustelu, 11.8.1977. Nimeämätön kansio (merkintä: 15/574 SalD-77), 113 C4a, UMA; YK:n rauhanturvatoiminnan poliittiset aspektit ja 33 vallan komitean työ, jaostosihteeri Hans Ottelinin alustus YK-neuvottelukunnan poliittisen jaoston kokouksessa 15.9.1977; Suomen osallistumista YK:n rauhanturvatoimintaan käsitellyt ulkoasianhallinnon sisäinen seminaari Königstedtissä 16.8.1977 klo 10.00–15.30. Suomen rauhanturvatoiminta, 113 C4a, UMA; Kronlund & Valla 1996, 207–217.

Kylmän sodan kiristyminen, tai ”toinen kylmä sota”, alkoi 1970-luvun lopulla, jolloin jo aiemmin kolhuja saanut liennytyks jäi lopullisesti taka-alalle ja sen tilalle nousi jälleen kovemman vastakkainasettelun kausi. Neuvostoliiton hyökkäys Afganistaniin, Itä-Euroopan ja ennen kaikkea Puolan pyrkimykset oman liikkumavaran lisäämiseen, lännen kovempi politiikka, joka henkilöityi Margaret Thatcheriin ja Ronald Reaganiin, sekä uusien keskimatkan ohjusten tulo Eurooppaan kiristivät tilannetta ja kolmannen maailmansodan pelko palasi Eurooppaan.³⁶⁸ Euroopassa toisen kylmän sodan keskiössä oli jälleen Saksa, jonne Nato oli tuomassa uusia keskimatkan ohjuksia. Bonnissa aitiopaikalla tilannetta tarkkaillut sotilas-asiamies tiivistä vuonna 1981 nämä tunnelmat: ”liennytyks on vahvasti jäässä. Kevään tulosta ei merkkejä näy...”.³⁶⁹

Vaikka 1980-luvun alkupuoliskoa hallitsi kylmän sodan tunnelman kiristyminen, niin toisen suurvallan voimien jännittyminen ääri rajoille ja kenties ennen kaikkea sen johtoportaan vanhenemisesta sekä uudistuskyvyttömyydestä johtunut idean ehtyminen ja paikallaan polkeminen alkoivat samalla näkyä. Jos se ei näkynyt niinkään Bonnissa tai Helsingissä, niin 1980-luvun alkupuolella se näkyi jo Lähi-idässä ja Afrikassa.³⁷⁰ Neuvostoliiton vaikutuspiiri alkoi hajota ja rakoilla reunoista ja näillä alueilla myös rauhanturvaajat toimivat.³⁷¹ 1980-luvun alun rauhanturvaamisessa on havaittavissa samat ongelmat ja kehityskulut, jotka lopulta kylmän sodan päätyttyä räjähtivät käsiin ja muovasivat YK:n rauhanturvaamisesta laaja-alaista kriisinhallintaa.³⁷² Sotien, ja niiden seurauksia hillitsevän rauhanturvaamisen, luonteen muutos yhä enemmän valtioiden välisyydestä valtioiden sisäiseksi, YK:n toimijuutta ja toimintatapoja kohtaan esitetyt haasteet sekä laaja-alaisen humanitäärisen tehtävän korostaminen olivat nähtävissä jo kymmenen vuotta ennen kylmän sodan lopullista päättymistä. Suomalainen rauhanturvaaminen joutui kohtaamaan nämä muutokset, eikä niiden omaksuminen ollut täysin kivutonta.

Muuttunut tilanne näkyi konkreettisesti siinä, että Suomi kieltäytyi vuosien 1978–1982 aikana useamman kerran eri pyynnöistä lähettää rauhanturvaajia. Uutta Siinaita ei enää tullut ja tätä oli vaikea sulattaa. Suomessa odotettiin Nambian itsenäistymistä kuin kuuta nousevaa, eikä uudet Lähi-idän operaatiot näyttäneet tarjoavan muuta kuin ongelmia. Vuonna 1978 Suomi veti joukkonsa pois Kyprokselta tarkoituksenaan vahvistaa valmiusjoukkoaan, jonka toivottiin

³⁶⁸ Westad 2017, 501–526; Westad 2010, 331–364; Fink 2017, 193–195, 200–220.

³⁶⁹ Kalevi Tarvainen Raimo Heiskaselle 20.2.1981. Kotelo 7, Raimo Heiskasen arkisto, KA.

³⁷⁰ Vasilev 2018, 95–120, 221–232.

³⁷¹ Strategisesta ylivenymisestä kts. esim. Roberts 2010, 516–517; Gaddis 2010, 16–17. Kts. myös Westad 2017, 553–556.

³⁷² Kts. Bellamy, Williams & Griffin 2010, 190–197.

lähtevän Namibiaan mahdollisimman pian. Tilanne Etelä-Afrikassa ja Namibiassa ei kuitenkaan edistynyt ja operaatio ei päässyt käyntiin. Samalla Siinain operaation jatko oli epäselvä Neuvostoliiton kielteisen asenteen takia ja lopulta se päätettiin lopettaa vuonna 1979 Neuvostoliiton vastustaessa sitä ja edellisenä vuonna syntynyttä Israelin ja Egyptin välistä Camp Davidin rauhansopimusta.³⁷³ Suomessa jouduttiin kohtaamaan tilanne, jossa oli pakko hyväksyä myös vähemmän suosittuja tehtäviä, jos Suomi halusi edelleen esiintyä yhtenä suurista rauhanturvamaista.

Siinailla operaatio oli kulkenut alusta lähtien käsi kädessä Yhdysvaltojen välitystehtävien kanssa. Henry Kissingerin välitystehtävän tuottaessa syyskuussa 1975 toisen loitontamissopimuksen Egyptin ja Israelin väliin, laajeni samalla se alue, jota olisi kyettävä valvomaan. Lisääntyneen rauhanturvatarpeen lisäksi sopimuksessa sovittiin erityisen Yhdysvaltojen rakentaman ja valvoman ennakkohälytysjärjestelmän perustamisesta Siinailla. Tämä oli myös ehto Israelin suorittamalle vetäytymiselle. Tästä sai alkunsa *Sinai Field Mission* (SFM) nimen saanut YK:n ulkopuolinen, vaikkakin tiiviissä yhteydessä sen kanssa toiminut, Yhdysvaltain ylläpitämä operaatio, joka elektronisen valvontajärjestelmän avulla tarkkaili demilitarisoitua aluetta Siinailla. Egyptin ja Israelin rauhansopimuksen solmimisen jälkeen tehtävä sai uusia ja laajentuneita muotoja, ja otti UNEF:in paikan Siinailla.³⁷⁴

UNEF II oli lopulta eräs onnistuneimmista YK:n rauhanturvaoperaatioista. Israel ja Egypti sitoutuivat syyskuussa 1978 Camp Davidin rauhanprosessiin Yhdysvaltojen presidentti Jimmy Carterin välittämänä presidentin maaseutuhuvilalla käytyjen intensiivisten neuvottelujen päätteeksi. Israelin ja Egyptin välillä seuraavana vuonna solmittu rauhansopimus oli ensimmäinen Israelin ja arabivaltioiden välillä. Se lopetti Israelin perustamisesta lähtien vallinneen sotatilan Israelin ja Egyptin välillä, ja sopimuksen myötä Siinai palautui Egyptin haltuun ensimmäistä kertaa kuuden päivän sodan jälkeen 1967. Egyptistä tuli lopullisesti Yhdysvaltojen liittolainen alueella saaden lähes yhtä paljon avustusta kuin Israel ja Egyptin irtaantuminen arabimaiden solidaarisuudesta tarkoitti sitä, että Israelin miehitys Golanin kukkuloilla, Länsirannalla ja Gazassa tulisi jatkumaan. Rauhansopimus aiheutti kuitenkin jyrkän vastareaktion arabimaailmassa ja sen allekirjoittanut Egyptin presidentti Anwar Sadat murhattiin 1982 sopimuksen solmimisen vuosipäivänä.³⁷⁵

³⁷³ Varady 2017, 95–96.

³⁷⁴ James 1990, 112–120.

³⁷⁵ Bicerton 2009, 139–147; Vasiliev 2018, 106–108, 112–117.

Egyptin ja Israelin välisessä rauhansopimuksessa, joka allekirjoitettiin lopulta maaliskuussa 1979, oli erikseen määritellyt turvallisuusvyöhykkeet, jotka muodostettiin Siinaille. Sopimuksen mukaan YK:n rauhanturvaajat tulisivat valvomaan näitä vyöhykkeitä, mutta YK:n mandaatin päättyessä ja rauhanturvaajien vetäytyessä SFM otti vetäytyvien rauhanturvaajien tehtävät hoitaakseen. Presidentti Carter oli samana päivänä, kun rauhansopimus solmittiin luvannut Yhdysvaltojen ryhtyvän muodostamaan YK:n ulkopuolisia monikansallisia joukkoja, jos turvallisuusneuvostossa ei saataisi myönteistä päätöstä aikaan. Seuraavan vuoden yrityksistä huolimatta YK-johtoista operaatiota ei saatu muodostetuksi Neuvostoliiton vastustaessa YK:n kytkemistä siihen, joten Yhdysvallat ryhtyi Egyptin ja Israelin kanssa neuvottelemaan Israelin lopullisesta vetäytymisestä ja monikansallisista joukoista. Näiden neuvottelujen tuloksena elokuussa 1981 syntyi protokollasopimus rauhansopimuksen toteuttamiseksi ja *Multinational Force and Observers* (MFO) sai alkunsa. Yhdysvaltojen omien joukkojen ja johdon lisäksi uuteen monikansalliseen joukko-osastoon tuli ensimmäinen komentaja Norjasta, kun sekä YK tehtävissä että myös Suomessa sotilasasiamiehenä toiminut ja Norjan sotilastiedustelua 1970-luvun loppupuolella johtanut Fredrik Bull-Hansen valittiin tehtävään. Joukko-osastoja, kuljetusyksiköitä, sotilaspoliiseja ja operaation johtoa tuli lisäksi Fidžiltä, Kolumbiasta, Uruguaysta, Italiasta, Australiasta, Uudesta-Seelannista, Ranskasta, Hollannista ja Isosta-Britanniasta.³⁷⁶

Kairon-suurlähetystön mukaan Suomeen vuonna 1981 vierailulle tulleen Egyptin ulkoministerin tarkoituksena oli vierailun aikana tiedustella myös Suomelta joukkoja perusteilla olevaan uuteen monikansalliseen rauhanturvajoukkoon. Ulkoministeriössä valmisteltiin muistio, jossa vuoden 1964 valvontajoukkolain ja vuoden 1974 Puolustusvoimista annetun lain perusteella todettiin Suomen voivan antaa joukkoja vain Yhdistyneiden kansakuntien käyttöön, eikä Suomi näin ollen voinut ottaa osaa uuteen YK:n ulkopuoliseen operaatioon. Samoilla perusteilla myös Ruotsi oli kieltäytynyt operaatiosta.³⁷⁷ Suomalainen rauhanturvaaminen perustui YK:n toimeenpanemiin operaatioihin ja YK:ta Suomessa myös haluttiin tukea. YK joutuikin 1980-luvun alkupuolella ahtaalle Lähi-idässä, kun uudet lännen ja ennen kaikkea Yhdysvaltojen ajamat YK:n ulkopuoliset monikansalliset rauhanoperaatiot ottivat YK:n paikkaa ensin Siinailla ja sen jälkeen Libanonissa, jonne perustetut *Multinational Force I ja II* (MNF)

³⁷⁶ James 1990, 112–130; *The Egyptian-Israeli Peace Treaty*, 26.9.1979 <<https://assets.mfo.org/e9944888d5376063dbf8e952e701bfd4>> & Origins <<https://mfo.org/origins>>. MFO:n verkkosivut. (luettu 21.2.2019).

³⁷⁷ Muistio Suomen osallistuminen rauhanturvatehtäviin, Dieter Vitzhum 24.3.1981. Suomen rauhanturvatoiminta, 113 C4a, UMA.

haastoivat YK:n roolia alueella. Tähän myös Suomessa oli sopeuduttava ja vastattava, jos mieli pysyä merkittävänä rauhanturvamaana. Muutosta ja sopeutumisista korosti lisäksi Suomen 1970-luvun rauhanturvaamisen eräiden kulmakivien – Siinain UNEF II -operaation, Ensio Siilasvuon ja Lauri Kohon – siirtymiset syrjään lyhyen ajan sisällä 1970- ja 80-lukujen vaihteessa.

Jäähyväiset Siilasvuolle

Siinain operaation tullessa päätökseensä myös Siilasvuon tehtävä Lähi-idän rauhanturvaamisen koordinaattorina tuli tarkastelun kohteeksi YK:n sihteeristössä. Siilasvuon alipääsihteerin tehtävä maksettiin UNEF:in budjetista ja operaation päätyttyä sihteeristössä katsottiin, ettei Siilasvuon korkeaa virkaa enää Lähi-idän operaatioiden koordinoimiseksi tarvittaisi. Siilasvuon lähtöön liittyi kuitenkin hieinan enemmän dramatiikkaa, mitä aiemmassa tutkimuksessa on noussut esiin. Pelkkien säästötoimenpiteiden ohella asiaan vaikutti nimittäin myös Siilasvuon liiankin hyväksi muodostuneet suhteet Israeliin. Ilkka Pastisen tavatessa toukuussa 1979 pääsihteerin lähimpänä apulaisen ja neuvonantajana rauhanturvakysymyksissä toimineen Brian Urquhartin, kertoi hän luottamuksellisesti Siilasvuota kohtaan esitetyistä epäilyistä. Urquhartin mukaan Siilasvuon toimintaa on arvosteltu arabitalolta, samoin kuin hänen asumistaan Jerusalemissa. Pastisen todetessa suomalaisten saaneen vain hyväksyviä lausuntoja Siilasvuon puolueettomuudesta, korjasi Urquhart ongelmana olevan lähinnä se, että israelilaiset ylistivät liikaa Siilasvuota ja näin heikensivät hänen poliittista asemaansa. Pastisen mukaan Urquhart oli suhtautunut jo pidempään karsaasti Siilasvuohon ja osaan hänen kentällä tekemiinsä ratkaisuihin.

Siilasvuosta oli tullut näkyvin ja tärkein symboli suomalaiselle rauhanturvaamiselle ja Siinain operaation päättyessä suomalaisten rauhanturvaajien määrä tulisi muutenkin vähenemään, joten YK-edustuston oli tehtävä kaikkensa pitääkseen Siilasvuon paikallaan. Pastinen perusteli Urquhartille Lähi-idän koordinaattorin tehtävän jatkumista ennallaan sillä, ettei operaatiot alueella vähentyneet, vaikka UNEF päättyikin. Libanoniin oli samaan aikaan perustettu uusi operaatio (UNIFIL), joka piti Lähi-idän rauhanturvaoperaatiot edelleen kolmessa (UNIFIL, UNDOF ja UNTSO). Perustelut eivät kuitenkaan aiheuttaneet Urquhartissa toivottua reaktiota. ”[K]irves on pantu puun juurelle”, Pastinen joutui toteamaan Keijo Korhoselle. Hän arveli, että Waldheim ja Urquhart olivat molemmat Siilasvuon tehtävän lakkauttamisen kannalla ja perustelut kyllä löytyisivät, joten siitä suunnasta ei olisi apuja saatavissa. Pastinen kuitenkin arveli, että Yhdysvalloilla olisi Egyptin ja Israelin välisen rauhansopimuksen jälkitalanteessa vahva intressi pitää YK:n rooli ja tehtävät ennallaan ja Yhdysvaltojen kautta Suomi voisi kenties

vaikuttaa YK:n sihteeristöön.³⁷⁸ Näissä arveluissaan Pastinen oli myös oikeassa. Yhdysvalloissa ei haluttu järkyttää herkkää tilannetta ja Siilasvuon hyvät suhteet Israeliin katsottiin ainoastaan positiivisena asiana.

Yhdysvaltain Israelin-lähettiläs Samuel Lewis, jolla oli tärkeä rooli Israelin ja Egyptin välisen Camp Davidin sopimuksen neuvottelijana, totesi kesäkuussa olevansa huolissaan Siilasvuon mahdollisesta syrjäyttämisestä tai vaihtamisesta siviilipuolen edustajaan. Lewisin mukaan Siilasvuo omasi ainutlaatuisen historiallisen perspektiivin ja kokemuksen kaikkien osapuolten käsittelystä hankalissa tilanteissa. Ennen kaikkea Lewis näki Siilasvuon onnistuneen hankkimaan Israelin luottamuksen ja kunnioituksen. Israelin luottamusta ei ollut helppo saavuttaa varsinkaan YK:n edustajana, joten tämä oli merkittävä etu Siilasvuon tehtävien kannalta. Lewisin mukaan myöskin ajoitus oli pahin mahdollinen, sillä neuvottelut Etelä-Libanonin kysymyksestä olivat kesken. Lewis pyysi, että Yhdysvaltojen YK-lähetystö painostaisi Urquhartia muuttamaan mielensä.³⁷⁹ Yhdysvaltojen Kairon-lähetystö yhtyi Lewisin mielipiteeseen. Lähetystön mukaan Siilasvuolla oli erinomaiset suhteet myös Egyptiin, jossa arvostettiin Siilasvuon tehokkuutta ja puolueettomuutta.³⁸⁰ Ainakin UNEF II- operaation alkuvaiheissa vuonna 1973 tämä oli pitänyt paikkaansa, sillä Suomen sotilastiedustelulle ja ulkoministeriölle tuli nimeomaan Egyptin kautta pyyntö Siilasvuon ylentämisestä, jotta hän saisi koko operaation johtoonsa. Egyptin Norjan-lähettilään kautta tullut pyyntö perustui väitteeseen, jonka mukaan Yhdysvallat haluaisi vaihtaa Siilasvuon pois siitä syystä, ettei tämä suostunut, toisin kuin edeltäjänsä, jakamaan tietojaan Yhdysvaltojen tiedustelupalvelulle.³⁸¹ Tilanne oli kuudessa vuodessa keikahtanut pääläelleen ja Washington yhtyi Kairon-lähetystön näemyksiin Siilasvuon tarpeellisuudesta ja tasapuolisuudesta. Yhdysvaltojen ulkoministeri Cyrus Vance pyysi YK-lähetystöä vahvistamaan Patiselle ja Urquhartille Washingtonin Siilasvuota tukevan kannan. Vaikka Vance ei halunnut Yhdysvaltojen sotkeutuvan YK:n sisäisiin suhteisiin New Yorkin ja Jerusalemin

³⁷⁸ Ilkka Pastinen Keijo Korhoselle 7.5.1979. Kb 30, UMA.

³⁷⁹ Tel Avivista ulkoministeriöön 7.6.1979, sähke 12252, 1979TELAVI12252, Central Foreign Policy Files, 1973–79 / Electronic Telegrams, RG 59: General Records of the Department of State, AAD.

³⁸⁰ Kairosta ulkoministeriöön 7.6.1979, sähke 11756, 1979CAIRO11756, Central Foreign Policy Files, 1973–79 / Electronic Telegrams, RG 59: General Records of the Department of State, AAD.

³⁸¹ Veikko Vesterinen Raimo Heiskaselle 12.11.1973. Kotelo 5, Raimo Heiskasen arkisto, KA.

välillä, niin Yhdysvallat voisi tuoda esiin huolensa Siilasvuon lähdöstä vaikeassa tilanteessa.³⁸²

Yhdysvaltojen toimet eivät kuitenkaan auttaneet. Yhdysvaltojen YK-lähetystön painottaessa Washingtonin kantaa Urquhartille, vastasi hän, ettei ollut niinkään varma Siilasvuon tehneen niin loistavaa työtä kuin Washington väitti. Urquhart oli huolissaan siitä, ettei Siilasvuo ollut innostunut operaatioiden poliittisesta puolesta. Aktiivinen ja voimakas edustaja voisi saada hieman parempia tuloksia aikaan. Siilasvuo oli hoitanut Lähi-idän tehtäviä liian kauan ja New Yorkissa oltiin sitä mieltä, ettei alipääsihteerin tehtävää enää tarvittu, varsinkaan kun hän hoiti vain operaatioiden sotilaallista puolta. Urquhart oli kuitenkin Washingtonin kanssa yhtä mieltä siitä, että ajoitus oli huono ja Siilasvuon tehtävä saisi jatkoa vuoden loppuun saakka, kenties vielä sen jälkeenkin.³⁸³ Urquhart oli manannut jo vuonna 1974 UNEF:in käynnistyessä Siilasvuon poliittisen pelisilmän puutetta. Siilasvuo oli medialle todennut operaation seitsemästä tuhannesta rauhanturvaajasta vain kahden tuhannen olleen maaliskuussa puskurivyöhykkeellä, joka oli rauhanturvaajien toiminta-alueita. Operaatiolla oli toimintavaikeuksia Israelin valikoitua maat, jotka se päästi hallitsemilleen alueille. Operaatiota ja sen toimintaa muutenkin arvostellut Neuvostoliiton YK-edustaja Jakov Malik kysyi sarkastisesti, oliko tämä normaali suhdeluku etulinjan rauhanturvaajien ja huollon sekä reservien välillä. Urquhart totesi Yhdysvaltojen turvallisuusneuvoston edustajalle, olevansa raivoissaan Siilasvuon ”harhaanjohtavan” kommentin takia.³⁸⁴ Kun Siilasvuo kentällä olevana sotilaana ajatteli operaation käytännön toteutusta, piti New Yorkissa tasapainoilla multilateraalissa diplomatiassa ja pitää koko operaatio ylipäättään hengissä. Lähestymistapojen eron takia kentän ja päämajan välillä oli varsin usein ristiriitoja, ja myös Koho arvosteli aika ajoin Siilasvuon esityksiä tai toimintaa.³⁸⁵

Asia kärjistyi entisestään syksyn 1979 mitta. Lokakuussa tilanne oli Yhdysvaltain Jerusalemin pääkonsuli Michael Newlin mukaan vain entistä kriittisempi

³⁸² Ulkoministeriöstä New Yorkiin 7.6.1979, sähke 146852, 1979STATE146852, Central Foreign Policy Files, 1973–79 / Electronic Telegrams, RG 59: General Records of the Department of State, AAD.

³⁸³ New Yorkista ulkoministeriöön 8.6.1979, sähke 2451, 1979USUNN02451, Central Foreign Policy Files, 1973–79 / Electronic Telegrams, RG 59: General Records of the Department of State, AAD.

³⁸⁴ New Yorkista ulkoministeriöön 14.4.1974, sähke 874, 1974USUNN00874, Central Foreign Policy Files, 1973–79 / Electronic Telegrams, RG 59: General Records of the Department of State, AAD.

³⁸⁵ Esim. New Yorkista ulkoministeriöön 11.6.1974, sähke 2125, 1974USUNN02125, Central Foreign Policy Files, 1973–79 / Electronic Telegrams, RG 59: General Records of the Department of State, AAD.

Siilasvuon lähtemisen kannalta. *Sinai Field Missionin* (SFM) ja tarkkailijaoperaation UNTSO:n välisen yhteistyön ja vastuunjaon määrittely oli kesken ja Siilasvuolla oli ainutlaatuinen tietämys tilanteesta. Kenties vielä tätä merkittävämpää oli se, että Newlin mukaan mahdollinen seuraaja ei välttämättä olisi yhtä yhteistyöhaluinen kuin Siilasvuo tietojen vaihtamisessa ja muussa yhteistyössä nopeasti muuttuvissa kriisitilanteissa.³⁸⁶ Vielä marraskuussa Hannan Bar-On Israelin puolustusministeriöstä varoitteli amerikkalaisia muutosten haitallisista vaikutuksista Israelin ja Egyptin rauhansopimuksen täytäntöönpanoon sekä Libanonin tilanteeseen. Kun samaisen keskustelin aikana, tieto Siilasvuon erosta tuli tuoreeltaan ilmi, totesi Bar-On, että väärän henkilön valinta tulisi johtamaan suuriin ongelmiin.³⁸⁷

Myös Urquhart oli kääntynyt Siilasvuon jatkon kannalle, mutta ongelmaksi muodostui lopulta Siilasvuon tehtävä. YK:n taloudesta ja henkilöstöstä vastaava sihteeristö halusi lopettaa Lähi-idän koordinaattorin tehtävän ja tarjosi Siilasvuolle alempaa tehtävää alemmalla palkalla ja tätä Siilasvuo ei niellyt. Siilasvuon ollessa koordinaattorina alipääsihteerin (Under-Secretaries-General, USG) tehtävässä, joka oli YK:n hierarkiassa toiseksi korkein arvo, halusi sihteeristö alentaa Siilasvuon apulaispääsihteerinä (Assistant Secretary-General, ASG) tarkkailijaoperaatio UNTSO:n päälliköksi. Pääkonsuli Newlin totesi yleensä hillityn Siilasvuon kiihtyneen ehdotuksesta. Siilasvuon mukaan ero palkassa ei ollut merkittävä, mutta hän ei hyväksynyt hänen alentamistaan 12 vuoden palvelun jälkeen, varsinkin kun kyseessä ei ollut kuin vuoden jatko aika vanhassa tehtävässä.³⁸⁸

Urquhart sai myönnytyksenä Siilasvuolle ja Yhdysvalloille sihteeristön suostumuksen palkan pysymisestä entisellään ja myös tehtävänimikkeen jatkumisesta Lähi-idän koordinaattorina, joka kuitenkin muutettaisiin apulaispääsihteerin (ASG) tehtäväksi. Newlinin yrittäessä suostutella Siilasvuota hyväksymään ehdotetun kompromissiin, totesi Siilasvuo, ettei voinut sitä hyväksyä. Hän oli taistellut saadakseen alipääsihteerin (USG) arvon vuonna 1975 ja hänen alentamisensa

³⁸⁶ Jerusalemista ulkoministeriöön 19.10.1979, sähke 3364, 1979JERUSA03364, Central Foreign Policy Files, 1973–79 / Electronic Telegrams, RG 59: General Records of the Department of State, AAD.

³⁸⁷ Tel Avivista New Yorkiin 21.11.1979, sähke 24808, 1979TELAV24808, Central Foreign Policy Files, 1973–79 / Electronic Telegrams, RG 59: General Records of the Department of State, AAD.

³⁸⁸ Jerusalemista ulkoministeriöön 31.10.1979, sähke 3484, 1979JERUSA03484, Central Foreign Policy Files, 1973–79 / Electronic Telegrams, RG 59: General Records of the Department of State, AAD.

tekisi tilanteesta mahdottoman.³⁸⁹ Tässä taistelussa alipääsihteerin virasta Siilasvuo oli käyttänyt myös Suomen puolustusvoimia hyväkseen, sillä hän oli juuri saanut kompromissina koulutuspäällikön viran pääesikunnasta, jonne häntä odotettiin saapuvaksi UNEF-joukkojen komentajan paikalta. Siilasvuo oli käyttänyt tätä hyväkseen ja vaatinut alipääsihteerin virkaa, tai palaisi Suomeen. Siilasvuon saadessa YK-viran, erosi hän Puolustusvoimien palveluksesta.³⁹⁰

Newlinille Siilasvuo valitti hänen todellisen vaikutusvaltansa UNIFIL:iin ja UNDOF:iin olevan muutenkin rajattu ja alipääsihteerin arvo oli yksi harvoista eduista, joita hän nautti. Siilasvuo ihmetteli lisäksi sihteeristön asennetta ja epäili, että hänellä oli New Yorkissa vastustajia. Newlinin mukaan Urquhart oli tehnyt parhaansa Jerusalemin ja New Yorkin välissä ja pyysi, ettei Siilasvuo polttaisi siltoja takanaan, sillä Siilasvuon lähtö heikentäisi Yhdysvaltojen intressejä alueella. Newlin joutui kuitenkin raportoimaan Washingtoniin, että Siilasvuo oli loukkaantunut ja koki tilanteen heijastavan New Yorkin yleistä asennetta häntä kohtaan.³⁹¹ Siilasvuo jätti eroanomuksensa Waldheimille, joka hyväksyi sen ja Siilasvuo palasi Suomeen vuodenvaihteessa 1980. Urquhart oli omasta puolestaan ärsyyntynyt Siilasvuon hylkäävästä asenteesta, vaikka todisteli Yhdysvaltojen YK-lähettiläälle tehneensä kaikkensa Siilasvuon pitämiseksi paikallaan. Urquhart odotti kritiikkiä erityisesti Israelin taholta ja pelkäsi vielä Siilasvuon aloittavan kampanjan New Yorkin päämajaa vastaan.³⁹²

Suomelle Siinain ja Kyproksen operaatioiden päättyminen, sekä Namibian rauhanprosessin viivästyminen tarkoittivat sitä, ettei Suomella olisi enää ollut rauhanturvaajia, jos uusiin operaatioihin ei olisi suostuttu. Tätä tilannetta pahensi 1980-luvun vaihteessa Suomen tunnetuimman rauhanturvaajan vetäytyminen Suomeen. Muutamaa vuotta aiemmin 1978 myös toinen erittäin pitkän uran YK-tehtävissä tehnyt kenraalimajuri Lauri Koho oli palannut Suomeen. Paluunsa kunniaksi antoi Koho Helsingin Sanomille haastattelun, jossa puhui hyvin suoraan Kyproksen tilanteen toivottomuudesta todeten, että rauhanturvaajat olivat

³⁸⁹ Jerusalemissa ulkoministeriöön 15.11.1979, sähke 3664, 1979JERUSA03664, Central Foreign Policy Files, 1973–79 / Electronic Telegrams, RG 59: General Records of the Department of State, AAD.

³⁹⁰ Komentaja ja puolustusministeri, Lauri Sutela 6.5.2002. Kansio 2, Lauri Sutelan arkisto, KA; Sutelan muistiinpanot presidentin esittelystä 11.4.1975 & 23.1.1976. Kotelo 1, Lauri Sutelan arkisto, KA.

³⁹¹ Jerusalemissa ulkoministeriöön 15.11.1979, sähke 3664, 1979JERUSA03664, Central Foreign Policy Files, 1973–79 / Electronic Telegrams, RG 59: General Records of the Department of State, AAD.

³⁹² New Yorkista ulkoministeriöön 21.11.1979, sähke 5446, 1979USUNN05446, Central Foreign Policy Files, 1973–79 / Electronic Telegrams, RG 59: General Records of the Department of State, AAD.

enemminkin lopullisen rauhan esteenä kuin sitä takaamassa.³⁹³ YK:n päämajassa kyseinen haastattelu herätti ikävää huomiota ja Suomen YK-edustustossa veikailtiin Kohon saman tien menettäneen mahdollisuutensa uusiin YK-tehtäviin.³⁹⁴

Rauhanturvaamisen merkitys Suomen puolueettomuuspolitiikan onnistumiselle oli tunnustettu viimeistään ulkoministeriön ja puolustusministeriön yhteisraportissa vuonna 1977, joten Suomen vetäytyminen rauhanturvatehtävistä olisi merkinnyt yhden merkittävän turvallisuuspoliittisen lohkon häviämistä. Tämä ei käynyt päinsä. Asenneilmapiiri oli 1970-luvun mittaan kehittynyt suuntaan, jossa Suomella tuli olla rauhanturvaajia. Suomessa toivottiin uusia operaatioita, joissa Siinain sankariteot voisivat toistua, mutta jäljellä oli vain heikkoja vaihtoehtoja, joista kaikkein heikoimpana pidettiin Libanonia.

Libanon

Libanonissa vuonna 1975 syttynyt sisällissota sai maan kuohumaan yli äyräiden, ja vaikka virallisesti sisällissota päättyi seuraavana vuonna, ei Libanonin hallinnolla ollut keinoja järjestyksen palauttamiseksi maahan.³⁹⁵ Kesällä 1976 Syyria, jonka suhde Israeliin pysyi kireänä, puuttui asevoimillaan Libanonin tilanteeseen. Neuvostoliitto, joka tuki Syyrian asevoimia, vastusti Syyrian puuttumista sotaan, muttei käytännössä voinut siihen vaikuttaa.³⁹⁶ Syyria toivoi, että voisi interventiollaan estää Israelia puuttumasta sotaan ja pitää Libanonin ongelmat paikallisina. Nämä ongelmat johtuivat heikosta keskusvallasta ja maan jakautumisesta useisiin eri uskonnollisiin ja puolisolitaallisiin järjestöihin. Israelissa Syyrian toiminta herätti pelkoja siitä, että Syyria voisi hyökätä kahdelta rintamalta Israelia vastaan. Kenties vielä Syyriaa enemmän Israelissa haluttiin pysäyttää Libanoniin sen sisällissodan turvin majoittautunutta Palestiinan vapautusjärjestöä (PLO), joka teki iskuja Israelia vastaan Etelä-Libanonista käsin. Israelin asenne tiukentui entisestään, kun vuonna 1977 Israeliin valittiin ensimmäistä kertaa maan historiassa oikeistolainen kovan linjan hallitus, joka ajoi entistä tiukempaa linjaa PLO:ta kohtaan ja näki moraaliseksi velvoitteekseen auttaa Libanonin kristittyä vähemmistöä. Viimeinen pisara tulehtuneelle tilanteelle oli palestiinalaisen ryhmän maaliskuussa 1978 suorittama terrori-isku Haifasta Tel Aviviin matkalla olleeseen bussiin, jonka seurauksena 38 israelilaista kuoli ja 78 loukkaantui. Israel suoritti tämän johdosta rajoitetun hyökkäyksen Etelä-Libanoniin tarkoituksenaan tuhota

³⁹³ HS 29.1.1978.

³⁹⁴ Jouko Keltanen Jorma Pulliselle 20.4.1978. Hyvä veli -kirjeet; YK-edustusto (YKE), T-25098, KA.

³⁹⁵ *The Blue Helmets* 1985, 108.

³⁹⁶ Yaqub 2013, 256.

PLO:n asemat ja tiivisti yhteistyötään Libanonin kristittyjen ja heidän armeijansa sekä puolisotilaallisten joukkojensa kanssa.³⁹⁷ YK:n turvallisuusneuvosto päätti tässä vaiheessa Libanonin hallituksen pyynnöstä puuttua tilanteeseen. Libanonin hallituksen mukaan sillä ei ollut yhteyttä PLO:hon ja se pyrki yhdessä muiden arabivaltioiden kanssa ottamaan tilanteen hallintaansa, mutta Israel esti tämän. Turvallisuusneuvosto vaati Israelin vetäytymistä Etelä-Libanonista ja päätti perustaa rauhanturvaoperaation (UNIFIL) valvomaan tätä vetäytymistä.³⁹⁸

YK-joukon mandaatti perustui samaan kaavaan mikä oli tuottanut tulosta Siinailta ja sen periaatteisiin kuului puuttumattomuus valtion sisäisiin asioihin ja voiman käyttö vain itsepuolustukseksi.³⁹⁹ Tilanne Libanonissa erosi kuitenkin huomattavasti Siinaista, sillä konfliktin osapuolina eivät olleet vain valtiot ja niiden armeijat, vaan Libanonissa vaikutti monia puolisotilaallisia järjestöjä omine tavoitteineen.⁴⁰⁰ Lähi-idän koordinaattorina toiminut Ensio Siilasvuo oli joukkojen lähettämistä vastaan ja yritti varoittaa myös New Yorkin päämajaa ottamasta operaatiota, erityisesti kun hänen suunnittelemansa sotilaallisesti tehokas YK-osasto ei toteutunut. Libanoniin perustettava Yhdistyneiden kansakuntien väliaikainen rauhanturvajoukko (United Nations Interim Force in Lebanon, UNIFIL) piti nimensä mukaan olla vain väliaikainen, sillä erityisesti Yhdysvallat ajoi sen avulla ratkaisua akuuttiin ongelmaan siitä, miten Israelin vetäytymisen Libanonista voisi toteuttaa suhteellisen kunniaakkaasti. YK:n mennessä paikalle tuli sen tehtävänsä mukaisesti rakentaa joka tapauksessa myös rauhaa ja turvallisuutta sekä auttaa Libanonin hallitusta ottamaan tilanne hallintaansa. Väliaikaisuus jäi näin ollen haaveeksi, vaikka YK:n sihteeristössä pitkä sitoutuminen nähtiin jo joukkoa rakennettaessa riskinä, jossa YK-joukot joutuisivat monimutkaisen tilanteen vietäväksi kykenemättä kuitenkaan siihen vaikuttamaan.⁴⁰¹ Siilasvuo arvostelikin muistelmissaan Yhdysvaltoja, joka ajoi operaation perustamista, mutta ei sen jälkeen riittävästi tukenut sen tehtävän toteutumista.⁴⁰²

³⁹⁷ Varady 2017, 29–39; Bickerton 2009, 148–151; Best, Hanhimäki, Maiolo & Schulze 2015, 478.

³⁹⁸ *The Blue Helmet* 1985, 108–111.

³⁹⁹ *ibid.*

⁴⁰⁰ Hyvänä esittelynä Libanonin konfliktiin, eri osapuoliin ja ratkaisuyrityksiin ennen vuotta 1983 kts. Jabbara & Jabbara 1983, 577–612. Hieman uudempana tutkimuksena kts. Varady 2017.

⁴⁰¹ James 1983, 618–619; Siilasvuon suunnitelmista kts. Selostus lomamatkasta Israeliin 11.–25.3.1978, Ermei Kanninen 26.3.1978. Sekalaiset asiakirjat; YK:n suomalainen valvontajoukko Libanonissa 1–12 (YKSL) ja rauhanturvajoukko Libanonissa, United Nations Interim Force in Lebanon (UNIFIL) (1978–1988), T-25098, KA.

⁴⁰² Siilasvuo 1987, 460.

Siilasvuon suunnitellessa Libanonin operaatiota nousi myös Siinain Suomen pataljoona mahdollisena joukkoja antavana maana esiin, mutta tämä ajatus jäi nopeasti innostuksen puutteeseen Suomessa sekä Iranin, Ruotsin, Ranskan, Norjan ja Nepalilain tarjotessa joukkoja lähinnä Siinailta ja Golanilta.⁴⁰³ Joulukuussa 1978 YK:n sihteeristö tiedusteli epävirallisesti Suomen valmiutta lähettää rauhanturvaajia Libanoniin Iranin ja Ranskan annettua ymmärtää vetävänsä Libanonissa olevat pataljoonansa pois. Suomesta annettiin ohjeet hoitaa epävirallinen pyyntö pois alta niin, ettei virallista pyyntöä tulisi. Suomen kieltäytymistä perusteltiin ulkoasianministeriön taholta seitsemän kohdan listalla, joka annettiin hallituksen ulkoasianvaliokunnalle tiedoksi. Ensinnäkin Suomen osuus Lähi-idässä oli jo huomattava, eikä joukkojen lisääminen olisi olennaisesti lisännyt siitä Suomelle koituvaa hyötyä. Toiseksi ulkoministeriön mukaan suomalainen valmiusjoukko oli ylivarustettu Libanonin huollollisiin olosuhteisiin. Kolmanneksi Suomi ei voisi lähettää pataljoonaa Namibiaan, jos se lähetettäisiin muualle. Neljänneksi Etelä-Libanonissa oli osapuolia liian paljon, eikä kiistaa arvion mukaan voitu ratkaista kohtuullisessa ajassa. Sen sijaan pienetkin ryhmittyvät saattoivat provosoida sotilaallisia levottomuuksia. Viidenneksi rahoitus ei ollut tyydyttävällä pohjalla, sillä operaation rahoitettiin osittain lahjoitusvaroin ja vain osittain YK:n budjetin kautta. Kuudenneksi operaatio saattaisi tulla ”pitkäaikainen ja turhauttava” ja näin ollen vaikea perusteltavana kotimaassa. Viimeisenä kohtana todettiin vielä, että osallistumalla Libanonin operaatioon Suomi sitoutuisi ”hankalaan ja omalta kannalta tarpeettomaan tehtävään.” Samalla Suomi olisi menettänyt sen liikkumavapauden, jonka Kypros-pataljoonan kotiuttaminen oli tuonut.⁴⁰⁴ Perusteluissa näkyi, miten rauhanturvaaminen aina ja lähes pelkästään perusteltiin Suomen omista lähtökohdista käsin. Jos hyötyjä ei ollut saatavilla, ei joukkoja kannattanut lähettää. Toisaalta perusteluissa näkyi myös Suomen taloudellinen tilanne, jota pidettiin edelleen tiukkana. Kyproksen operaatiosta Suomella oli huonoja kokemuksia vapaaehtoiseen avustukseen perustuvasta rahoitusjärjestelmästä. Tämän lisäksi Suomessa odotettiin lähinnä Namibian operaation alkua, jonne osallistumista ei missään nimessä haluttu vaarantaa.

Namibian operaation odottelu ei ollut ainoastaan tekosyy, jonka varjolla Libanonin operaatiosta kieltäydettiin, vaan loppuvuodesta 1978 Namibian operaa-

⁴⁰³ Selostus lomamatkasta Israeliin 11.–25.3.1978, Ermei Kanninen 26.3.1978. Sekalaiset asiakirjat; YK:n suomalainen valvontajoukko Libanonissa 1–12 (YKSL) ja rauhanturvajoukko Libanonissa, United Nations Interim Force in Lebanon (UNIFIL) (1978–1988), T-25098, KA; HS 21.3.1978.

⁴⁰⁴ P.M. Osallistuminen rauhanturvatoimintaan Etelä-Libanonissa, Pekka J. Korvenheimo 13.12.1978. YK:n väliaikainen rauhanturvajoukko Libanonissa (UNIFIL), 113 C4b, UMA.

tion valmistelut olivat täydessä käynnissä sekä YK:ssa että Suomessa. YK-edustuston sotilaallinen neuvonantaja Jouko Keltanen odotti lokakuun lopussa Namibian operaation perustamista joulukuun puolivälin tienoilla.⁴⁰⁵ Sen sijaan tällöin tulikin kysymys mahdollisuudesta lähteä Libanoniin, joka ei vaikuttanut läheskään yhtä houkuttevalta vaihtoehdolta. Suomalaiset valmiusjoukot olivat kahden viikon lähtövalmiudessa Namibiaa varten ja sihteeristöstä tuli Keltaselle jopa lupailuja, ettei matkaan lähdettäisi ilman suomalaisia, joskin Keltanen ymmärsi ettei Suomen osallistuminen ollut itseisarvo, vaan siitä luovuttaisiin tarpeen vaatiessa.⁴⁰⁶ YK:ssa nousi nimittäin Etelä-Afrikan aloitteesta Pohjoismaisten pataljoonien poistaminen mahdollisten rauhanturvaajien joukosta ja Suomen YK-edustustossa oltiin hieman skeptisiä operaation ja Suomen osallistumisen suhteen.⁴⁰⁷ Myös sotilastiedustelun kautta tuli tietoja siitä, ettei Etelä-Afrikan hallitus hyväksyisi myöskään suomalaisia rauhanturvaajia.⁴⁰⁸ Tässä tapauksessa sekä sotilastiedustelulla että puolustusministeriöllä saattoi olla osittain myös sama lähde, eli Jouko Keltanen, joka oli edelleen tiedusteluosaston alaisuudessa.⁴⁰⁹ Lauri Sutela välitti joka tapauksessa tiedusteluosaston tiedot myös Kekkoselle.⁴¹⁰ Erityisesti ruotsalaisia Etelä-Afrikka ei halunnut mukaan ja vastusti ruotsalaisen joukko-osaston liittämistä UNTAG:in sotilasyksikköön vuonna 1989, kun operatiota lopulta päästiin YK:ssa kokoamaan. Tästä syystä ruotsalaiset jäivät myös lopullisesta kokoonpanosta.⁴¹¹

Ilkka Pastinen pyrki vaikuttamaan asiaan Yhdysvaltojen kautta ja soitti tammikuussa 1979 Yhdysvaltojen YK-lähettiläs Donald McHenryille esittäen huolensa Etelä-Afrikan kielteisestä kannasta Suomea ja Ruotsia kohtaan. Pastinen totesi Suomen olleen operaation varhainen tukija ja Suomella olleen joukko-osasto valmiina jo jonkin aikaa. Pastinen toivoikin Yhdysvaltojen ja turvallisuusneuvoston pysyvien jäsenvaltioiden pitävän Suomen puolia Etelä-Afrikan torjuvasta asenteesta huolimatta. McHenry totesi Etelä-Afrikan ilmaisseen Suomen olevan

⁴⁰⁵ Jouko Keltanen Jorma Pulliselle 25.10.1978. Hyvä veli -kirjeet; YK-edustusto (YKE), T-25098, KA.

⁴⁰⁶ Jouko Keltanen Jorma Pulliselle 1.2.1979. Hyvä veli -kirjeet; YK-edustusto (YKE), T-25098, KA.

⁴⁰⁷ Jouko Keltanen Jorma Pulliselle 8.2.1979. Hyvä veli -kirjeet; YK-edustusto (YKE), T-25098, KA.

⁴⁰⁸ Suominen 2012, 246.

⁴⁰⁹ kts. luku ”Tiedustelua ja värväysyrityksiä”.

⁴¹⁰ Suominen 2012, 246.

⁴¹¹ New Yorkista Helsinkiin 8.2.1989, asia: UNTAG:in kokoonpano; New Yorkista Helsinkiin 20.2.1989, asia: TN; YK:n Namibia joukot, UNTAG; Ruotsin pääministerin lausunta. Jec:1 Namibia (1980–1990), tasavallan presidentin kanslian III arkisto, KA.

”hyväksyttävyyden rajoilla”. Syyksi torjuvaan asenteeseen Etelä-Afrikasta oli todettu heidän vastustavan kaikkia maita, jotka tukivat joko poliittisesti tai sotilaallisesta Lounais-Afrikan vapautusliike Swapoa. Yhdysvalloissa epäiltiin, että Etelä-Afrikassa oltiin kuitenkin vielä huolestuneempia suomalaisten ja ovambonjen läheisistä suhteista.⁴¹² Ovambot ovat Ambomaalla, nykyisen Namibian ja Angolan alueella, asuva kansa ja sinne Suomesta oli lähtenyt lähetyssaarnaajia 1870-luvulta lähtien. Suomelle olikin kehittynyt yhteys Afrikasta juuri Ambomaahan.⁴¹³

Golanin kukkulat

Iranin vallankumous (1979) avasi Suomelle kolmannen mahdollisuuden Nami-bian ja Libanonin sijaan. Vuonna 1974 Israelin ja Syyrian välisen tulitaukosopimuksen jälkeen turvallisuusneuvosto päätti perustaa rauhanturvaoperaation (UNDOF) maiden välisille Golanin kukkuloille. Egyptin ja Israelin välinen tilitauko ja Siinaille vuotta aiemmin perustettu UNEF olivat rauhoittaneet tämän jom kippur -sodan näyttämön, mutta Israelin ja Syyrian välisellä Golanilla jännite pysyi korkeana. Keväällä 1974 tilanne oli erittäin tulenarka. Molemminpuolinen tulitus uhkasi eskaloitua sodaksi, kunnes turvallisuusneuvosto pääsi sopimukseen rauhanturvaoperaation perustamisesta.⁴¹⁴ Operaation rungon muodostivat Itäval-lan ja Perun pataljoonat ja huollosta vastasivat Siinailta otetut Kanadan ja Puolan joukot. Peru veti pataljoonansa pois heinäkuussa 1975 kuukautta ennen kotimassa suoritettua sotilasvallankaappausta ja tilalle tuli Iranin pataljoona.⁴¹⁵ Iranin pataljoona pysyi paikallaan aina maaliskuuhun 1979, jolloin Iranissa syttyi vallanku-mous. Yhdysvaltain tukemassa vallankaappauksesta vuonna 1953 Iranin shaa-hiksi noussut Mohammad Reza Pahlavi, joutui autokraattisten otteidensa takia vuoden 1978 aikana yhä laajenevien mielenosoitusten kohteeksi. Hän julisti syys-kuussa sotatilan, mutta kun myöskään oman armeijan tuki ei enää näyttänyt var-malta pakeni hän maasta tammikuussa 1979. Vallan Iranissa sai islamistinen aja-tollah Ruhollah Khomeinille, joka halusi irtaantua täysin kylmän sodan asetel-mista kääntäen selkensä sekä Neuvostoliitolle että Yhdysvalloille.⁴¹⁶ Iranin pataljoona sai lähteä nopealla aikataululla Golanilta, ja YK:sta kysyttiin sekä Suomen että Ruotsin halukkuutta tilapäisesti korvata Iranin jättämä aukko.

⁴¹² New Yorkista Washingtoniin ja Helsinkiin 26.1.1979, sähke 338, 1979USUNN00338. Central Foreign Policy Files, 1973-79 / Electronic Telegrams, RG 59: General Records of the Department of State, AAD.

⁴¹³ Soiri & Peltola 1999, 55–59.

⁴¹⁴ *The Blue Helmets* 1985, 97.

⁴¹⁵ *The Blue Helmets* 1985, 102.

⁴¹⁶ Westad 2018, 492–493.

Tilapäisyyden pituutta YK:sta ei osattu määritellä, mutta YK:n pyrkimyksenä oli toteuttaa maantieteellistä tasapainoa, jolloin kahden Euroopan puolueettoman maan, Itävallan ja Suomen, osallistuminen ei ollut paras mahdollinen ratkaisu.⁴¹⁷ Suomen Siinain pataljoonassa oli aina reservissä oleva vahvennettu komppania, niin kutsuttu ”kolmas veljes”, joka oli valmiudessa lähtemään tarpeen vaatiessa uusiin tehtäviin. Suomessa hallituksen ulkoasianvaliokunta hyväksyi komppanian siirtämisen Golanille, mutta ehtoina sille olivat siirron väliaikaisuus ja se ettei komppaniaa missään tapauksessa käytettäisi Libanonissa.⁴¹⁸ Suomen osaston ottaessa Iranin paikan Golanilla, herättiin puolustusministeriössä ja ulkoministeriössä siihen, että suomalaisten rauhanturvaajien määrä saattaisi lähitulevaisuudessa tipahtaa rajusti. Egyptin ja Israelin välinen rauhansopimus tarkoittaisi sitä, että UNEF tultaisiin supistamaan tai kokonaan lakkauttamaan. Samalla Namibian operaation aloitus lykkääntyi entisestään aina hamaan tulevaisuuteen. Puolustusministeriöstä lähestyttiin ulkoministeri Paavo Väyrystä ja ulkoministeriötä ehdotuksella Suomen pysyvästä osallistumisesta Golanille pienellä pataljoonalla, sillä ”Suomen rauhanturvajoukon vahvuuden pieneneminen komppaniaksi tai poistaminen kokonaan Lähi-idästä ei olisi suotavaa ajatellen asemaamme eräänä tärkeimpänä rauhanturvamaana.”⁴¹⁹ Samalla YK:n päämajalla oli vaikeuksia löytää sopiva korvaava valtio Suomen tilalle. Filippiinit ja Nepal olivat kieltäytyneet ja muualtakaan Aasiasta ei tahtonut sopivaa osastoa löytyä, joten Suomen ja Itävallan varaan muodostunut rauhanturvaoperaatio nosti osakkeitaan sen maantieteellisestä tasapainon periaatteesta huolimatta.⁴²⁰

Ilkka Pastisen kertoi Suomen kaavailuista huhtikuun alussa 1979 alipääsiihteri Brian Urquhartille, joka otti Pastisen mukaan innostuneesti tiedon Suomen mahdollisuudesta vahvistaa Golanin väliaikaista komppaniaa toisella komppanialla. Urquhart arveli myös, että kaikista vaikeuksista huolimatta Namibian operaatio lähtisi käyntiin, sillä hän ei nähnyt Etelä-Afrikalla olevan muuta vaihtoehtoa. Sen sijaan Siinain operaatio tulisi supistumaan tai kokonaan päättymään.⁴²¹ YK:ssa pyrittiin kuitenkin edelleen muodostamaan Golanille maantieteellisesti tasapainoinen operaatio ja Siinain operaation päättyessä voisi sieltä mahdollisesti siirtää jonkun ei-eurooppalaisen osaston Golanille. Suomi sai luvan täydentää

⁴¹⁷ New Yorkista ulkoministeriöön, salasanoma 28.3.1979. Suomen UNDOF-joukot, 113 C4b, UMA.

⁴¹⁸ P.M. Suomen YK-komppanian siirto määräajaksi Golanille, Juhani Suomi 23.2.1979. Suomen UNDOF-joukot, 113 C4b, UMA.

⁴¹⁹ Suomen osallistuminen YK:n rauhanturvatoimintaan; PM muistio 2.4.1979. Suomen UNDOF-joukot, 113 C4b, UMA.

⁴²⁰ New Yorkista Helsinkiin 28.3.1979. Suomen UNDOF-joukot, 113 C4b, UMA.

⁴²¹ New Yorkista Helsinkiin 3.4.1979. Suomen UNDOF-joukot, 113 C4b, UMA.

komppaniaansa, mutta vain 40 rauhanturvaajalla.⁴²² Kesällä 1979 Siinain operaation tulevaisuus ratkesi lopullisesti turvallisuusneuvoston päätökseen sen lopettamiseksi. Golanin operaatio sai puolestaan jatkoa ja myös ruotsalaiset esittivät kiinnostuksensa pataljoonansa siirtämisestä Golanille, mutta suomalaisilla oli Pastisen mukaan Ruotsiin verrattuna etulyöntiasema. Suomella oli jo komppania paikalla, Ruotsilla oli joka tapauksessa oma komppania Kyproksella, ja Suomi oli osoittanut Namibian kysymyksessä aktiivisuutta.⁴²³ Siinailla olevien Indonesian tai Ghanan osastojen siirtäminen Golanille ei onnistunut Israelin vastustaessa, vaikka sihteeristössä tätä ilmeisesti toivottiin. Israel ei hyväksynyt hallitsemilleen alueilleen valtioita, joiden kanssa sillä ei ollut diplomaattisuhteita ja tämän lisäksi Ghanassa elettiin kesän 1979 aikana sisäisten levottomuuksien ja väkivaltaisten vallanvaihtojen kurimuksessa.⁴²⁴

Suomen kampanja tuotti tulosta lopulta lokakuun vaihteessa, jolloin pääsihteerin Waldheim esitti turvallisuusneuvostolle Suomen komppanian täydentämistä pataljoonaksi ja samalla väliaikaisesta statuksesta luopumista. Waldheim saattoi esittää asian turvallisuusneuvostolle siinä valossa, että Suomi oli tarjonnut pataljoonaa, joten aloite maantieteellisesti Euroopan puolueettomien varaan tukeutu- vasta operaatiosta ilman kolmannen maailman joukkoja ei tullut hänen taholtaan.⁴²⁵ Suomi puolestaan tarvitsi pääsihteeriltä nimenomaisesti pyynnön osallistumisesta, jotta päätöksenteko Suomessa menisi parlamentaarisesti oikein ja YK:n pääsihteerin pyyntö voitiin esittää eduskunnan ulkoasianvaliokunnalle ja hallitukselle, joka oli alun perin antanut luvan vain väliaikaiseen osallistumiseen. Tästä syystä Waldheim lähetti turvallisuusneuvostolle kirjeen, jossa hän ehdotti suostumista Suomen hallituksen tarjoukseen, jolla käytännössä tarkoitettiin Suomen YK-edustuston suullisesti tekemiä ehdotuksia.⁴²⁶ Kun turvallisuusneuvosto suostui tähän, saattoi Waldheim todeta YK:n hyväksyvän Suomen tarjouksen samaisen pataljoonan luovuttamisesta YK:n käyttöön, jolloin asia voitiin taasen viedä eduskunnan ja hallituksen hyväksyttäväksi.⁴²⁷ Suomessa YK:n sihteeristön käyttämä muotoilu Suomen hallituksen esittämän tarjouksen hyväksymisestä muuttui eduskunnan ulkoasianvaliokunnalle ja hallitukselle esitettäessä muotoon, jossa pääsihteerin ”esitti” ja ”pyysi” Suomen hallitukselta joukkojen täydentämistä

⁴²² New Yorkista Helsinkiin 29.5.1979. Suomen UNDOF-joukot, 113 C4b, UMA.

⁴²³ New Yorkista Helsinkiin 7.6.1979; New Yorkista Helsinkiin 28.6.1979. Suomen UNDOF-joukot, 113 C4b, UMA.

⁴²⁴ New Yorkista Helsinkiin 8.6.1979. Suomen UNDOF-joukot, 113 C4b, UMA.

⁴²⁵ New Yorkista Helsinkiin 7.8.1979. Suomen UNDOF-joukot, 113 C4b, UMA.

⁴²⁶ New Yorkista Helsinkiin 7.8.1979. Suomen UNDOF-joukot, 113 C4b, UMA.

⁴²⁷ New Yorkista Helsinkiin 17.8.1979; Helsingistä New Yorkiin 21.8.1979, asia: UNDOF; Suomen osallistuminen. Suomen UNDOF-joukot, 113 C4b, UMA.

pataljoonaksi.⁴²⁸ Suomen valvontajoukosta vuonna 1964 säädetyin lain mukaan hallitus saattoi eduskunnan ulkoasianvaliokuntaa kuultuaan tehdä päätöksen joukkojen lähettämistä,⁴²⁹ mutta tarkalleen katsoen päätös Suomen osallistumisesta Golanille tehtiin YK:n turvallisuusneuvostossa ennen kuin se käsiteltiin Suomen hallituksessa tai eduskunnassa. Päätös saatiin kuitenkin tehdyksi ja Suomen jatko Golanilla varmistui.⁴³⁰

Vuoden 1984 uudistetussa laissa presidentin, valtioneuvoston ja eduskunnan roolit joukkojen lähettämässä lopulta selkeytettiin, siten että päätöksen osallistumisesta ja lopettamisesta teki presidentti valtioneuvoston esityksestä ja eduskunnan ulkoasianvaliokuntaa kuultuaan. Vuoden 1964 laissa presidenttiä ei mainittu lainkaan muuten kuin valvontajoukon päällikön valinnassa. Käytännössä presidentti oli jo aiemmin tehnyt päätöksen rauhanturvaajien lähettämisestä, mutta vuoden 1964 lain mukaan ”hallitus eduskunnan ulkoasiainvaliokuntaa kuultuaan” saattoi lähettää rauhanturvaajat.⁴³¹ Niin kuin Golanille lähetettävän pataljoonan tapaus osoittaa ”hallitus” tarkoitti monesti samaa kuin ”ulkoministeriö” siinä vaiheessa, kun Suomen ja New Yorkin välillä päätettiin rauhanturvaajien lähettämistä. Suomalaisten lähtiessä lopulta Libanoniin vuonna 1982, oli tämä samainen erehdys myös lipsahtaa pääministeri Kalevi Sorsalle ja STT:lle. Ulkoministeri Pär Stenbäckin tiedote meinasi lähteä ulkoministeriöstä muodossa, jossa ”hallituksen alustava suhtautuminen pääsihteerin pyyntöön on myönteinen”. Ilmeisesti Jaakko Blomberg huomasi virheen ennen lähetystä ja korjasi ”hallituksen suhtautumisen” tilalle ”ulkoministeriön suhtautuminen”.⁴³² Pääministeri Sorsan ollessa Moskovassa vierailulla, olisi Sorsa itse ja lehdistö saattaneet ihmetellä hallituksen kannanmuodostusta asiassa ennen kuin hallitus oli ehtinyt käsitellä koko asiaa.

⁴²⁸ Muistio Suomalaispataljoonan asettaminen YK:n Golanin valvontajoukkoon (UNDOF), 21.8.1979 (jakelu: Eduskunnan ulkoasianvaliokunnan jäsenet ja varajäsenet); Valtioneuvoston esittelylista 22.8.1979. Suomen UNDOF-joukot, 113 C4b, UMA.

⁴²⁹ Valtioapäivät 1964, asiakirjat I, Eduskunnan vastaus hallituksen esitykseen n:o 43 laiksi suomalaisesta valvontajoukosta.

⁴³⁰ New Yorkista ulkoministeriöön 7.8.1979; New Yorkista ulkoministeriöön 9.8.1979. Suomen UNDOF-joukot, 113 C4b, UMA.

⁴³¹ Valtioapäivät 1964, asiakirjat I, Eduskunnan vastaus hallituksen esitykseen n:o 43 laiksi suomalaisesta valvontajoukosta.

⁴³² Lähtevä sanoma ulkoministeriöstä (Jaakko Blomberg) Moskovaan 29.10.1982. Suomalaisen rauhanturvajoukkojen lähettäminen Libanoniin (Beiruttiin) UNIFIL v. 1982. 31–16 UNIFIL, UMA.

Joukkomurha Beirutissa

Samaisessa puolustusministeriön muistiossa, jossa ehdotettiin Golanin osaston täydentämistä ja vakinaistamista, todettiin myös, ettei Suomen kannattanut ottaa toista Lähi-idän rauhanturvaoperaatiota.⁴³³ Libanonissa joukko-osastojen vaihtuvuus oli varsin suuri ja uusia pyyntöjä tuli. Ensimmäisen joulukuussa 1978 tapahtuneen epävirallisen tiedustelun jälkeen uusi epävirallinen pyyntö tuli vain puoli vuotta myöhemmin kesällä 1979. Suomen YK-edustusto vastasi kielteisen kannan olevan edelleen voimassa.⁴³⁴ Marraskuussa 1979 Norja puolestaan ehdotti, että sen ylläpitämä kenttäsaaraala voitaisiin hoitaa pohjoismaisen rotaation voimin, sillä Norjalla oli vaikeuksia rekrytoida vapaaehtoisia. Suomen Punaisen Ristin mukaan Suomella ei ollut samoja ongelmia, vaan esimerkiksi Thaimaahan samoihin aikoihin kerättyyn 60 hengen lääkintäryhmään oli ilmoittautunut 200 halukasta.⁴³⁵ Tanska kieltäytyi, kun taas Ruotsi oli suostunut ottamaan sairaalan vuodeksi vastuulleen, jolloin Suomen vuoto olisi koittanut maaliskuussa 1981. Puolustusministeriön selvittäessä mahdollista osallistumista ongelmaksi muodostui pätevän henkilöstön saaminen kenttäsaaraalaan. Se olisi edellyttänyt naisten värväämistä sairaanhoitajiksi ja naisten ottaminen mukaan edellytti taas muutosta valvontajoukkolakiin. Puolustusministeriössä tultiin siihen tulokseen, ettei kenttäsaaraalan perustaminen vuodeksi ollut teknisesti mahdotonta, mutta ministeriössä ei ollut valmiutta siihen. Mikäli Suomi lähtisi mukaan ehdotti puolustusministeriö vastuun antamista esimerkiksi Suomen Punaiselle Ristille, jolloin kenttäsaaraala ei olisi osa Suomen rauhanturvaamisorganisaatiota.⁴³⁶ Suomen Punainen Risti ryhtyi selvittämään tätä ja suhtautui siihen periaatteessa myönteisesti. SPR:n pääsihteerin mukaan ennen lopullista päätöstä tulisi sen henkilöstön ja YK-henkilöstön statukset ja suhteet selvittää YK:n päämajassa, sekä tarkkailla ruotsalaisten sairaalan toimintaan tekemät muutokset.⁴³⁷ Myös Ruotsin vuodeksi

⁴³³ Suomen osallistuminen YK:n rauhanturvatoimintaan; PM muistio 2.4.1979. Suomen UNDOF-joukot, 113 C4b Lähi-itä, UMA.

⁴³⁴ New Yorkista ulkoministeriöön 11.3.1983. UNIFIL; Suomen joukot v. 1983, 31–16, UMA.

⁴³⁵ Muistio Kenttäsaaraala Libanonissa, Tapani Brotherus 29.11.1979. YK:n väliaikainen rauhanturvajoukko Libanonissa (UNIFIL) v.1979, 113 C4b Libanon, UMA.

⁴³⁶ Pohjoismaainen YK-kenttäsaaraala Libanoniin. Puolustusministeriön sotilasasianosasto 21.12.1979. YK:n väliaikainen rauhanturvajoukko Libanonissa (UNIFIL) v.1979, 113 C4b Libanon, UMA.

⁴³⁷ UNIFILin kenttäsaaraala Libanonissa (SPR:n selvitys/muistio), Kai Warras 10.7.1980. YK:n väliaikainen rauhanturvajoukko Libanonissa (UNIFIL) v.1979, 113 C4b Libanon, UMA.

kaavailtu toimikausi tuplaantui heti alkuun.⁴³⁸ Lopulta Ilkka Pastinen asettui vastustavalle kannalle, sillä Ruotsi oli sairaalan ottamisen jälkeen esiintynyt täysivaltaisena UNIFIL-maana. Pastisen mukaan Suomen osallistuminen Golanille ja tarkkailijatoimintaan oli riittävä panos Lähi-idän rauhanturvaamiseen.⁴³⁹

Asetelma Lähi-idässä muuttui jälleen, kun Israel otti astetta kovemman asenteen naapureihinsa vuoden 1981 vaalien jälkeen, jossa haukkamaiset Yitzhak Shamir ja Ariel Sharon saivat pää- ja puolustusministerin virat. Erityisesti Sharon näki sodan Syyriaa ja PLO:ta vastaan sekä väistämättömänä että välttämättömänä. Hänen tavoitteenaan oli sodan avulla saavuttaa Lähi-idässä geostrateginen muutos Israelin hyväksi. Vuoden 1981 aikana palestiinalaississien ja Israelin armeijan väliset yhteenotot, joiden johdosta noin 5000 israelilaista siviiliä joutui lähtemään pois palestiinalaisten rakettien alta, johtivat Yhdysvaltain välittämään aselepoon kesällä 1981. Samalla Israelissa tultiin siihen johtopäätökseen, että PLO:ta vastaan suunnattu maaoperaatio olisi tarpeen. Israelin suunnitelmat Libanonin miehittämiseksi muuttuivat todellisuudeksi vuonna 1982 Israelin Ison-Britannian-lähettilään salamurhayrityksen jälkeen. ”Operaatio rauha Galileaan” lähti liikkeelle kuudes kesäkuuta 1982. Operaatio myytiin Israelin parlamentille ja suurelle yleisölle rajoitettuna sotana, vaikka sen tarkoitus oli palestiinalaisten karkottaminen Libanonista ja palestiinalaisen nationalismin tuhoaminen länsikaistalla ja Gazassa, uuden poliittisen järjestyksen luominen ja Syyrian joukkojen ajaminen pois Libanonista. Sharonin suurstrategia alkoi horjua, kun Israelin tukemat Libanonin joukot eivät täyttäneet omaa osuuttaan suunnitelmasta, eli lähinnä PLO:n karkottamista pääkaupunki Beirutista, jotta Israelin joukot eivät näyttäisi arabipääkaupungin valloittajilta. Tämän johdosta Israelin joukot aloittivat suurta inhimillistä kärsimystä aiheuttaneen Beirutin piirityksen. Kaupungin siviiliväestö joutui kestämään useiden viikon ajan Israelin joukkojen pommituksia, puutetta ja nälkää piiritetystä kaupungissa, jota huomioitsijat vertasivat jopa Hiroshimaan ja vuoden 1945 Berliiniin.⁴⁴⁰

Neuvostoliiton kylmässä sodassa kokemat takaiskut Lähi-idässä, joista Egyptin kääntyminen Yhdysvaltojen kelkkaan oli suurin, näyttivät kääntyvän toisaalla voitoiksi arabimaailman yhdyntyessä Egyptin uutta politiikkaa vastaan. Camp Davidin sopimuksen solmimisen jälkeen erityisesti Syyria, Libya, Etelä-Jemen, Irak

⁴³⁸ Muistio Tutustumismatka Norjan hoidossa olevaan YK:n kenttä sairaalaan Libanonissa, Mauri Koskela & Juhani Alanko 25.3.1980. YK:n väliaikainen rauhanturvajoukko Libanonissa (UNIFIL) v.1979, 113 C4b Libanon, UMA.

⁴³⁹ New Yorkista ulkoministeriöön 5.5.1980 (Ilkka Pastinen). YK:n väliaikainen rauhanturvajoukko Libanonissa (UNIFIL) v.1979, 113 C4b Libanon, UMA.

⁴⁴⁰ Best, Hanhimäki, Maiolo & Schulze 2015, 478–479; Iyad 2013, 265; *The Blue Helmets* 1985, 137–147; Scianna 2019, 651–652; Heikki Älli, *Silmitön sota jatkuu: Beirutia pommitettiin kiivaasti ja kauan*, HS 13.8.1982.

ja PLO tuomitsivat sopimuksen, vahvistivat keskinäistä yhteistyötään ja peräänkuuluttivat tarvetta kehittää suhteitaan itäblokkiin. Neuvostoliitto solmi yhteistyö- ja avunantosopimuksen Syyrian kanssa vuonna 1980 presidentti Assadin toivossa sopimuksen toimivan pidäkkeenä Israelin tuleville toimille. Tämä kehitys näytti tasoittavan Yhdysvaltojen saavuttamaa etulyöntiasemaa Lähi-idässä, mutta Neuvostoliitolta puuttui tutkija Alexey Vasilievin mukaan sekä voimaa, pääomaa että poliittista tahtoa ottaa menettämänsä asemat takaisin.⁴⁴¹

Neuvostoliiton kannalta lupaavasti alkanut Afganistanin vallankumous huhtikuussa 1978 kääntyi ensin sisällissodaksi ja johti lopulta Neuvostoliiton armeijan väliintuloon joulukuussa 1979, joka puolestaan osoittautui katastrofiksi niin operationaalisesti kuin myös Neuvostoliiton ulkoisen kuvan kannalta. Lähi-idän valtiot eivät tukeneet Neuvostoliiton toimia Afganistanissa ja arabivaltioiden lupaavasti alkanut yhteistyö päättyi sekin Iranin ja Irakin väliseen sotaan 1980–1981, joka jakoi Lähi-idän valtioita. Näin ollen Yhdysvaltojen takaiskut eivät kehittyneet Neuvostoliiton hyödyksi Lähi-idässä. Neuvostoliiton ikääntyvät johtajat, Leonid Brežnev etunenässä, eivät kyenneet tarttumaan mahdollisuuksiin eivätkä vastaamaan uusiin haasteisiin enää 1980-luvulle tultaessa.⁴⁴²

Tästä syystä Israelin suorittaessa vuonna 1982 hyökkäyksensä Libanoniin Neuvostoliitto pidättäytyi reagoimasta juuri muuten kuin verbaalisesti tuomiten Israelin ja Yhdysvallat YK:ssa. Neuvostoliiton johtotähtenä Lähi-idässä, Vasilievin mukaan, oli pitää Syyria riittävän vahvana, jotta se pysyisi suosiollisena. Neuvostoliitto korvasi Syyrian ilmavoimat, jotka tuhoutuivat Israelia vastaan käydyissä taisteluissa Israelin pudottaessa 85 Syyrian konetta kokematta omia tappioita, kehittyneellä ohjusjärjestelmällä. Tästä huolimatta läntisen aseistuksen ylivoimaisuus verrattuna itäiseen tuli tuskallisen selvästi ilmi, kun Yhdysvaltojen liittolainen voitti näinkin ylivoimaisesti neuvostoaseistuksella taistelevan Syyrian armeijan. Syyria hyväksyi tulitauon kesäkuussa, jonka jälkeen PLO ja sen liittolaiset jäivät yksin kohtamaan Israelin armeijan. Lähi-idässä oli yhä selvempää, että ainoastaan Yhdysvalloilla oli jonkinlaista poliittista vaikutusvaltaa Israeliin ja tästä syystä Yhdysvallat jatkoi yksin Lähi-idän rauhankehityksen keskiössä.⁴⁴³

Taistelujen kiihtyessä Beirutissa Yhdysvallat pyrki välittämään tulitaukoa osapuolten välille. Tästä syystä Yhdysvallat esitti monikansallista joukon (Multinational Force, MNF) lähettämistä Libanoniin valvomaan tulitaukoa Israelin, PLO:n ja Syyrian sekä Libanonin kristillisen ja musliminväestön väliin. Yhdysvallat takasi myös PLO:n turvallisen poistumisen Beirutista ja siviiliväestön suojelun. UNIFIL

⁴⁴¹ Vasiliev 2018, 107–120.

⁴⁴² *ibid.*

⁴⁴³ *ibid.*; Varady 2017, 91–100; Yaqub 2013, 258–260; Jabra & Jabra 600–602.

nähtiin laajasti tehottomana ja sen syytettiin vain laskevan ruumiita, joten YK oli menettämässä arvoaltaansa Libanonissa. Tämän lisäksi Israel sekä myös Yhdysvallat vastustivat YK-johtoista operaatiota, joten elokuussa itsenäinen monikansallinen joukko, joka koostui Yhdysvaltojen, Ranskan ja Italian osastoista, perustettiin Neuvostoliiton varoituksista huolimatta Libanoniin. MNF onnistuikin ensisijaisessa tehtävässään, PLO:n turvatassa saattamisesta pois Beirutista, ja oli valmiina nopeaan vetäytymiseen luottavaisena siihen, että vastavalittu Libanonin presidentti Bashmir Gemayel saisi tilanteen hallintaansa. Näin ei käynyt, vaan MNF:n Beirutista vetäytymisen jälkeisenä päivänä Gemayel salamurhattiin ja hänen takanaan ollut parlamentaarinen tuki hajosi. Taistelut palasivat ja Israelin armeija marssi Beiruttiin, jossa se hallitsemallaan alueella katsoi sivusta, kun Libanonin kristityt sotilaat silmittömästi murhasivat satoja tai peräti tuhansia Sabran ja Shatilan pakolaisleireille majoittuneita palestiinalaisia pakolaisia ja Šiiamuslimeja, joiden joukossa oli sekä miehiä, naisia, lapsia että vanhuksia.⁴⁴⁴

Suomessa Beirutin humanitääriin kriisi aiheutti sen, että Suomen Libanonin politiikka joutui uudelleenarvioitavaksi sekä ulko- että puolustusministeriössä. Aikaisempi nuiva suhtautuminen Libanonin rauhanturvaoperaatioon kääntyi positiiviseksi ja Suomi päätti tarjota rauhanturvaajiaan Beirutin tilanteen helpottamiseksi. Myös Yhdysvallan tuomitsi Beirutin pakolaisleirien murhat ja 19. syyskuuta 1982 turvallisuusneuvosto hyväksyi yksimielisesti päätöslauselman numero 521, jossa turvallisuusneuvosto tuomitsi palestiinalaisten siviilien ”rikollisen joukkomurhan” (criminal massacre) Libanonin pääkaupungissa.⁴⁴⁵ Turvallisuusneuvosto valtuutti myös pääsihteeri Javier Pérez de Cuéllarin selvittämään rauhanturvaajien lähettämistä Beiruttiin ja Suomessa katsottiin, että oli aika korjata kantaa UNIFIL:iin osallistumisen suhteen. Suomen Golanin pataljoonassa oli, samoin kuin Siinaila aiemmin, reservi, joka voitiin nopeasti irrottaa uuteen operaatioon. Puolustusministeriöstä Aimo Pajunen sekä YK-toimisto vakuuttivat, että Golanilta voitiin lähettää 12 tunnissa 150 rauhanturvaajan joukko-osasto Beiruttiin. Suomessa Namibiaan suunniteltu 700 rauhanturvaajan pataljoonan oli samaan aikaan sitoutunut saapumaan YK-koulutuskeskukseen seitsemän vuorokauden kuluessa päätöksenteosta ja matkaan pataljoona voisi lähteä 10–14 vuorokaudessa.⁴⁴⁶

⁴⁴⁴ Varady 2017, 91–100, Cimbala & Foster 2010, 35–37; Jabra & Jabra 600–601.

⁴⁴⁵ Security Council resolution 521 (1982). United Nations Digital Library.

⁴⁴⁶ Suomalaisten YK-rauhanturvajoukkojen käyttömahdollisuudet Lähi-idässä nykytilanteessa, puolustusministeriön YK-toimisto 20.9.1982; Suomalaisten rauhanturvajoukkojen mahdollinen lähettäminen Libanoniin (Beiruttiin), Richard Müller 20.9.1982. Suomalaisen rauhanturvajoukkojen lähettäminen Libanoniin (Beiruttiin) UNIFIL v. 1982. 31–16 UNIFIL, UMA.

Ulkoministeriön poliittisen osaston muistiossa hallituksen ulkoasianvaliokunnalle todettiin, ettei Suomi ollut aiemmin pitänyt tarkoituksenmukaisena tarjota joukkoja Libanoniin, koska Suomella oli jo ennestään joukkoja Lähi-idässä ja valmiusjoukko oli tahdottu pitää valmiudessa Namibian kysymyksen ratkaisua varten. Muistion mukaan tilanne oli sekä poliittisesti että humanitäärisesti kehittynyt kuitenkin toisenlaiseksi. ”Nimenomaan humanitääristä tilannetta silmälläpitäen sekä tähdentääksemme Suomen ilmaisemaa voimakasta tukea YK:n toiminnan aktivoimiseksi ja sen arvovallan palauttamiseksi Libanoniin olisi suotavaa voida ilmaista Suomen positiivinen valmius asiassa.”⁴⁴⁷ Suomen kannalta katsottuna Namibian tilanne näytti ajautuneen pisteeseen, jossa operaation käynnistyminen tulisi siirtymään hamaan tulevaisuuteen ja Beirutissa, jonne maailman silmät olivat kiinnittyneet, Suomi voisi ajaa samalla omaa etua puuttamalla tilanteeseen sen ollessa akuutti. Aivan kuten ulkoministeriön ja puolustusministeriön yhteisessä selvityksessä todettiin, poliittinen hyöty saatiin tilanteen alkuvaiheessa, ei enää niinkään myöhemmällä osallistumisella.

Israel vastusti edelleen jyrkästi YK-joukkojen tuloa Beiruttiin tai sen tuntumaan.⁴⁴⁸ Yhdysvaltojen tukiessa Israelin kantaa YK oli kykenemätön toimimaan. Sen sijaan ilman YK:n mandaattia toimivat monikansalliset joukot palasivat Libanoniin. Neuvostoliitossa Leonid Brežnevinkin kunto oli vuoden 1982 aikana heikentynyt ja hän menehtyi lopulta marraskuussa, joten politbyroon katseet olivat kääntyneinä lähinnä Brežnevin seuraajakilpaan. Ikääntyvältä neuvostojohdolta puuttui strategia vaikutusvaltansa säilyttämiseksi Lähi-idässä ja reaktio YK:n sivuuttamiseen Libanonissa oli varsin mieto. Neuvostoliiton YK-lähetystö tuomitsi ennen kaikkea Israelin, mutta myös sen toiminnan mahdollistaneen Yhdysvaltojen, toimet rikoksina ihmisyyttä vastaan, mutta suurvaltojen välisen aseellisen konfliktin riski näytti Libanonin tapauksessa mitättömältä. Tämä antoi Yhdysvalloille ja Ronald Reaganille mahdollisuuden ajaa monikansallisia joukkoja oman vaikutusvaltansa lisäämiseksi ja vieraiden joukkojen, lähinnä PLO:n ja Syyrian, poistamiseksi Libanonista.⁴⁴⁹

Monikansallisten joukkojen tulo sekä Siinaille että Libanoniin näytti samalla heikentäneen YK:n vaikutusvaltaa ja ylipäätään YK:n johtaman rauhanturvaamisen roolia erityisesti Lähi-idän ristiriitojen ratkaisuisissa. Rauhanturvaajat olivat katselleet voimattomina Israelin operaatiota Libanonissa ja Israel ei luottanut YK:hon, eikä halunnut YK-joukkoja alueelle. Yhdysvaltojen kannalta monikansallinen joukko oli

⁴⁴⁷ Suomalaisten rauhanturvajoukkojen mahdollinen lähettäminen Libanoniin (Beiruttiin), Richard Müller 20.9.1982. Suomalaisen rauhanturvajoukkojen lähettäminen Libanoniin (Beiruttiin) UNIFIL v. 1982. 31–16 UNIFIL, UMA.

⁴⁴⁸ *The Blue Helmets* 1985, 142; *USA:n uhkailu taivutti Israelin tulitaukoon*, HS 13.8.1982.

⁴⁴⁹ Varady 2017, 145–148; Vasiliev 2018, 107–120.

YK:ta parempi keino ajaa omia tavoitteitaan, sillä Neuvostoliitolla ei ollut vaikutusvaltaa sen toimintaan ja Yhdysvallat saattoi lähettää omia sotilaitaan operaatioon. Margaret Thatcher totesi tapaamisessa Ronald Reaganin kanssa vuonna 1984, ettei UNIFIL tarjonnut tarpeellista suojelua, vaan lähinnä ”istuu ja tulee ammutuksi”. Thatcher kyseenalaisti samalla ylipäätään YK:n kyvyn tarjota tehokkaat rauhanturvajoukot. Reagan vastasi ongelman johtuvan osittain siitä, että Neuvostoliitto asetti niin monia rajoituksia sille, miten YK-joukkoja voitiin käyttää.⁴⁵⁰

Monikansallisilla joukoilla ei ollut samoja ongelmia. Kun YK alueellisen ja poliittisen tasapuolisuuden vaatimuksineen oli ohitettu, myös Ranska, Italia ja Iso-Britannia olivat valmiina ottamaan osaa operaatioon, tosin kukin omista syistään. Ranskalla oli historialliset siteet alueeseen, suhteellisen hyvät suhteet sekä arabivaltioihin että Libanonin kristittyihin ja se oli johtanut yhdessä Yhdysvaltojen kanssa diplomaattisia ponnistuksia sodan lopettamiseksi. Ranska oli esittänyt YK:n turvallisuusneuvostolle Neuvostoliiton tukemaa päätöslauselmaa YK:n tarkkailijoiden valvomasta aselevosta ja PLO:n poistumisesta Libanonista, mutta Yhdysvallat kaatoi päätöslauselman ja ajoi YK:n sijaan itsenäisiä monikansallisia joukkoja. Ranska halusi tästä syystä tasapainottaa Yhdysvaltojen vaikutusta osallistumalla monikansallisiin joukkoihin omalla pataljoonallaan, jonka Ranska siirsi suoraan UNIFIL:istä jättäen näin oman paikkansa YK-operaatioissa. Italia puolestaan oli enemmän huolissaan humanitaarisesta tilanteesta, vaikka se samalla toivoi operaation myös parantavan suhteitaan Yhdysvaltojen kanssa. Iso-Britannia tuli joukkojen palatessa Beirutiin mukaan Yhdysvaltojen pyytämänä.⁴⁵¹

YK:n alipääsihteeri Brian Urquhart kiitti Suomea tarjouksesta rauhanturvajoukon antamisesta, mutta totesi ettei YK:lla ollut monikansallisen joukon perustamisen takia suunnitelmia rauhanturvaajien lähettämisestä Beirutiin.⁴⁵² Suomen jo ilmoitettua halukkuudestaan joukkojen lähettämiseksi, kääntyi YK:n pääsihteeri Suomen puoleen ensin Ranskan ja myöhemmin myös Nepalín vedettyä osastona pois YK-operaatiosta. Suomen oli tarkoitus korvata Nepalín jättämä aukko UNIFIL:ssä. Ulkoministeriön poliittisen osaston muistiossa Richard Müller asetui kannattamaan pyyntöä siitä syystä, että Suomen tuli tukea nimenomaan YK:n toimintaa muiden rauhanturvajärjestelyjen uhatessa YK:n asemaa. Muistion mukaan myös arabivaltiot tukivat nimenomaan YK:n toimintaa alueella. Tämän lisäksi Müller varsin optimistisesti oletti UNIFIL:in toimintamahdollisuuksien ja

⁴⁵⁰ Thatcher-Reagan meeting at Camp David (record of conversation), 22.12.1984. MTF A.

⁴⁵¹ Cimpala & Foster 2010, 43–46.

⁴⁵² Brian Urquhart Ilkka Pastiselle 29. syyskuuta 1982. Suomalaisen rauhanturvajoukkojen lähettäminen Libanoniin (Beirutiin) UNIFIL v. 1982. 31–16 UNIFIL, UMA.

roolin muuttuvan parempaan päin. Osallistumisen puolesta puhuivat myös erityisesti humanitäärisen tilanteen vaatima tarve rauhanturvaajille ja UNIFIL:in rahoitus, joka maksettiin YK:n vakituisesta budjetista toisin kuin Kyproksen operaatio.⁴⁵³ Tässä kohtaa perustelut olivat vuodesta 1978 kääntynyt pääläelleen.⁴⁵⁴ Myös Namibian operaatio lykkääntyi entisestään ja Müllerin mukaan Suomen osallistuminen siihen oli entistä epävarmempaa.

”Alustavan myönteisen vastauksen puolesta puhuvat seuraavat tekijät:

1. Suomen YK-politiikan johdonmukainen ja aktiivinen suhtautuminen YK:n rauhanturvatoimintaan yleensä.

2. Suomen hallituksen ilmaisema syvä huolestuminen YK:n viimeaikaisesta syrjäyttämisestä näissä tehtävissä. Esityksemme YK:n kapasiteetin vahvistamisesta ja YK:n roolin palauttamisesta tässä suhteessa.

3. UNIFIL:in toimintamahdollisuuksien ja roolin todennäköinen muutos syntyneen uuden tilanteen johdosta.

4. Valvontajoukkojen suuri tarve Libanonin tilanteen rauhoittamiseksi (myös erityisesti humanitäärisessä mielessä siviiliväestön turvallisuuden kannalta) ja stabiliteetin aikaansaamiseksi sekä vieraiden joukkojen vetäytymisen toteuttamiseksi.

5. Arabiliigan nk. 7n ryhmän maiden (joihin kuuluu myös PLO) selvästi aktivoitunut osallistuminen – mm. Fezin huippukokouksen sopimus – Lähi-idän kysymyksen ratkaisuun pyrkivässä toiminnassa. Ryhmän todennäköinen preferenssi YK:n panoksen vahvistamisen puolesta.

6. Namibian kysymyksen ratkaisun tielle on nousemassa uusia esteitä, jotka saattavat edelleen siirtää lopullista ratkaisua asiassa. Lisäksi Suomen yhä epätodennäköisempi osallistuminen Namibian valvontajoukkoihin.

7. UNIFILin rahoitus perustuu jäsenvaltioiden sääntömääräisiin rahoitusvelvollisuuksiin, joten rahoitus ei esim. kuten Kyproksen joukkojen osalta ole vapaaehtoisuuden pohjalla.”⁴⁵⁵

⁴⁵³ Muistio UNIFIL:in Nepalilaisen yksikön (450 miestä) korvaaminen suomalaisilla joukoilla; YK:n sihteeristön epävirallinen tiedustelu, Richard Müller 22.10.1982. Suomalaisen rauhanturvajoukkojen lähettäminen Libanoniin (Beiruttiin) UNIFIL v. 1982. 31–16 UNIFIL, UMA.

⁴⁵⁴ Vrt. P.M. Osallistuminen rauhanturvatoimintaan Etelä-Libanonissa, Pekka J. Korvenheimo 13.12.1978. YK:n väliaikainen rauhanturvajoukko Libanonissa (UNIFIL), 113 C4b, UMA.

⁴⁵⁵ Muistio UNIFIL:in Nepalilaisen yksikön (450 miestä) korvaaminen suomalaisilla joukoilla; YK:n sihteeristön epävirallinen tiedustelu, Richard Müller 22.10.1982. Suomalaisen rauhanturvajoukkojen lähettäminen Libanoniin (Beiruttiin) UNIFIL v. 1982. 31–16 UNIFIL, UMA.

Jaakko Blomberg pyysi myös Suomen YK-edustustolta kommentit Suomen mahdollisesta osallistumisesta päätöksenteon nopeuttamiseksi.⁴⁵⁶ New Yorkista tulleissa perusteluissa tunnustettiin alkuun operaation ongelmat, jotka lähetystön mukaan johtuivat UNIFIL mandaatin ylimalkaisuudesta ja epäselvyyksissä sen toiminta-alueesta. Israelin asevoimien, Etelä-Libanonin armeijan (SLA) ja eri falangistiryhmittymien ristipaineessa UNIFIL oli ajoittain ollut toimintakyvytön.⁴⁵⁷ SLA oli Israelin tukea nauttivat hallituksen vastainen armeija, jonka avulla Israel pyrki muodostamaan turvallisuusvyöhykkeen rajalleen, ja jonka johtaja Saad Haddad julisti myös itsenäisen Etelä-Libanonin valtion, vaikka ei saanut yhtenkään valtion tunnustusta. Tästä syystä näiden joukkoja kutsuttiin YK:ssa myös de facto joukoiksi tai tosiasiallisiksi joukoiksi (de facto forces, DFF), sillä vaikka YK ei ollut tunnustanut joukkoja konfliktin osapuoliksi, olivat ne tosiasiallisesti olemassa. Kristityt falangistit olivat puolestaan puolisolitaallisia ryhmittymiä Etelä-Libanonissa.⁴⁵⁸

Näistä ongelmista johtuen osa joukkoja YK-operaatioon lähettäneistä maista olivat esittäneet myös turhautumisensa. YK-edustusto painotti vastauksessaan, että UNIFIL:in roolin vähättely perustui lyhytnäköiseen tarkasteluun, joka ei ottanut huomioon YK:n merkitystä koko Lähi-idän rauhanrakennuksen kannalta. Edustuston mukaan UNIFIL:in vähättely tai vaatimukset sen lopettamisesta olivat omiaan palvelemaan Israelin tarkoituksia Libanonin ja Israelin raja-alueiden rauhoittamisesta kahdenkeskinen järjestelyin Etelä-Libanonin armeijan kanssa ”ilman sitä [vähäisintäkään] irritaatiomomenttia, jonka [YK:n] läsnäolo Israelille aiheuttaa.” Lähetystössä oltiin luottavaisia siihen, että YK voisi saada uuden roolin kaikkien vieraiden maiden joukkojen vetäytyessä Libanonista ja turvallisuusvyöhykkeiden luomisessa Etelä-Libanoniin. Monikansalliset joukot eivät olleet vaihtoehto YK:lle ja niiden toiminnan kestosta ei ollut tietoa. Lähetystö arveli, että ne voisivat sisäpoliittisista syistä joutua vetäytymään, jolloin YK:n rooli jälleen korostuisi. Lisäksi myös New Yorkista korostettiin UNIFIL:in sodan seurausena saamaa uutta humanitääristä roolia, joka ilmeni sodan jalkoihin jääneiden siviilien suojelemisena ja auttamisena. Myös YK:n pääsihteeri korosti tätä uutta roolia ja sen merkitystä Libanonin kansalaisyhteiskunnalle kaikista

⁴⁵⁶ Lähtevä sanoma ulkoministeriöstä (Blomberg / pvh. Mäkinen) New Yorkiin 30.10.1982. Suomalaisen rauhanturvajoukkojen lähettäminen Libanoniin (Beirutiin) UNIFIL v. 1982. 31–16 UNIFIL, UMA.

⁴⁵⁷ New Yorkista Helsinkiin 31.10.1982. Suomalaisen rauhanturvajoukkojen lähettäminen Libanoniin (Beirutiin) UNIFIL v. 1982. 31–16 UNIFIL, UMA.

⁴⁵⁸ Eri eyhmittymistä kts. Varady 2017, 21–39. Kts. myös Kronlund & Valla 1996, 85–90, 233–234 (nootti n:o 34).

UNIFIL:in vaikeuksista huolimatta.⁴⁵⁹ Suomessa rauhanturvaamisen uutta humanitääristä roolia ryhdyttiin Libanonin operaation myötä korostamaan. Tämä näkyi esimerkiksi Libanonista annetuissa lausunnoissa ja eduskunnassa kahta vuotta myöhemmin käydystä rauhanturvalainsäädännön uudistuksesta käydyissä keskustelussa.⁴⁶⁰

YK-edustustosta todettiin vielä, että vaikka sosialistiset maat eivät osallistuneet UNIFIL:in kustannuksiin ja sekä Puola että Neuvostoliitto pidättäytyivät turvallisuusneuvostossa äänestyksessä UNIFIL:in mandaatin pidennyksestä, eivät ne kuitenkaan missään tapauksessa vastustaneet operaation jatkamista. YK operaatio oli Neuvostoliitolle monikansallista operaatiota parempi vaihtoehto. Edustuston mukaan myös Israelin vastustava kanta oli todennäköisesti vain taktista Israelin pyrkiessä kahdenvälisiin järjestelyihin Libanonin kanssa. Yhdysvallat oli sen sijaan pyrkinyt vakuuttamaan Israelille UNIFIL:in tarpeellisuutta. Lähetystön mukaan Israelin asenne oli muuttumassa parempaan. Lähi-idän kokonaistilanteessa oli tärkeää antaa Libanonin hallitukselle tukea, ja Suomi oli puolestaan johdonmukaisesti antanut tukensa YK:lle rauhan ja turvallisuuden ylläpitämiseksi.⁴⁶¹

Pääsihteerin esittäessä virallisen pyynnön Suomelle, kantautui tieto Suomen mahdollisesta osallistumisesta myös Israeliin ja Beirutiin.⁴⁶² Tel Avivissa Israelin ulkoministeriön edustajat pyysivät suurlähettiläs Erkki Mäentakaisen keskustelemaan Suomen mahdollisesta osallistumisesta Libanonin YK-joukkoihin. Israelilaisten mukaan tieto pääsihteerin pyynnöstä Suomelle tuli täytenä yllätyksenä, vaikka Israelin ulkoministeriö oli odottanut YK:n konsultaatiota asiassa. Myöskään Suomen ulkoministeri Pär Stenbäck ei maininnut asiasta tavatessaan Israelin Suomen suurlähettilään viikkoa aikaisemmin. Israelissa ei ymmärretty mitä täydennysjoukot tekisivät alueella, vaikka alueella oleville YK-joukoille ei löytynyt mielekkäitä tehtäviä. Israelin ulkoministeriön alivaltiosihteerin totesi arvostavansa Suomen poliittisista asennetta rauhanturvaajien lähettämiseksi, mutta samalla vihjasi varsin suoraan, että suomalaisten olisi parempi jäädä kotiin. Alivaltiosihteerin mukaan norjalaiset joukot, jotka olivat ottaneet nepalilaisten lähdettyä näiden tehtävät hoitaakseen, olivat alkaneet soveltaa YK:n operatiivisia standardi-

⁴⁵⁹ New Yorkista Helsinkiin 31.10.1982. Suomalaisen rauhanturvajoukkojen lähettäminen Libanoniin (Beirutiin) UNIFIL v. 1982. 31–16 UNIFIL, UMA.

⁴⁶⁰ Kts. luku Ulkopolitiikkaa sisäpolitiikan antamissa raameissa” kappale ”Lainsäädäntökeskustelu”.

⁴⁶¹ New Yorkista Helsinkiin 31.10.1982. Suomalaisen rauhanturvajoukkojen lähettäminen Libanoniin (Beirutiin) UNIFIL v. 1982. 31–16 UNIFIL, UMA.

⁴⁶² Beirutista Helsinkiin 29.10.1982; Tel Avivista ulkoministeriöön 1.11.1982. Suomalaisen rauhanturvajoukkojen lähettäminen Libanoniin (Beirutiin) UNIFIL v. 1982. 31–16 UNIFIL, UMA.

menettelyjä muuttaen samalla järjestelyjä, jotka olivat vallinneet Etelä-Libanonin armeija SLA:n ja nepalilaisjoukkojen välillä. SLA:n johtaja majuri Haddad ei ollut mieleissään tapahtuneesta ja Israel oli alivaltiosihteerin sanojen mukaan joutunut selvittämään sotkua. Hän neuvoi Mäentakaiselle, ettei Suomi yrittäisi panna mitään muutosta vallitsevaan status quoon mennessään alueelle, ja jos Suomi ei lähettäisikään joukkojaan, voisi Suomi välttää tämän riskin, ja samalla välttää Suomen ja Israelin välisiä suhteita mahdollisesti hiertävän rasitteen.⁴⁶³

Israelin taholta tehtiin siis varsin selväksi, ettei Suomea tai YK-joukkoja yli-päätään tahdottu Libanoniin häiritsemään Israelin politiikkaa. Ulkoministeriö selvitteli ennen suomalaisen etujoukon lähtöä, miksi YK:n päämaja ei ollut konsultoinut Israelia ja mistä norjalaisten vaikeudet johtuivat. Urquhart myönsi YK:n laiminlyöneen ilmoitusvelvollisuutensa Israelille, vaikkakaan YK ei UNIFIL:in tapauksessa konsultoinut Israelia etukäteen siinä tapahtuneista muutoksista.⁴⁶⁴ UNIFIL toimi Libanonissa eikä Israelissa, vaikka Israel olikin mukana naapurimaansa konfliktissa. Norjan ja Haddadin väliset selvittelyt olivat puolestaan käynnissä suomalaisen etujoukon lähtiessä liikkeelle, mutta YK-sihteeristöstä vakuutettiin sen selviävän ennen suomalaisten tuloa. UNIFIL:in johto pyrki selvittämään, olivatko nepalilaisten ja Haddadin joukkojen väliset järjestelyt rauhanturvaoperaation kannalta hyväksyttäviä, kun samaan aikaan SLA:n ylläpitämä norjalaisen pataljoonan saarto oli jo jatkunut kaksi viikkoa. SLA oli myös kaapannut norjalaisten ajoneuvot, jotka olivat jo palautettu suomalaisen etujoukon lähtiessä kohti Libanonia.⁴⁶⁵ Jottei suomalaisille jäisi mitään epäselvyyksiä siitä mikä Suomen asema oli, seisotettiin etukomennuskuntaa Beirutissa ilman lentolupaa. Pataljoonan komentaja eversti Matti Skyttä totesi seisotuksen olevan kenties ”vihje Suomen hallitukselle, että pataljoonaa ei tänne toivota ja näyttö siitä, kuka on herra alueella ja mikä on asemamme.” Skyttä ehdotti asian julistamista painostuskeinona, mitä ei kuitenkaan lopulta tapahtunut.⁴⁶⁶

YK-joukkojen asema oli joka tapauksessa Libanonissa erilainen mihin Suomi oli aiemmin tottunut. Suomi päätti lähettää pataljoonan tilanteessa, jossa UNIFIL oli suurissa vaikeuksissa ja siihen joukkoja antaneet maat vetäytyivät siitä yksi toisensa jälkeen. Suomalaisten vielä valmistellessa pataljoonansa lähettämistä tuli

⁴⁶³ Tel Avivista Helsinkiin 1.11.1982. Suomalaisen rauhanturvajoukkojen lähettäminen Libanoniin (Beirutiin) UNIFIL v. 1982. 31–16 UNIFIL, UMA.

⁴⁶⁴ New Yorkista Helsinkiin 1.11.1982. Suomalaisen rauhanturvajoukkojen lähettäminen Libanoniin (Beirutiin) UNIFIL v. 1982. 31–16 UNIFIL, UMA.

⁴⁶⁵ New Yorkista Helsinkiin 4.11.1982. Suomalaisen rauhanturvajoukkojen lähettäminen Libanoniin (Beirutiin) UNIFIL v. 1982. 31–16 UNIFIL, UMA.

⁴⁶⁶ Beirutista Helsinkiin 5.11.1982. Suomalaisen rauhanturvajoukkojen lähettäminen Libanoniin (Beirutiin) UNIFIL v. 1982. 31–16 UNIFIL, UMA.

YK:lta pyyntö lisätä sen miesvahvuutta 462:stä 725:een, koska myös Nigeria oli vetämässä pataljoonansa pois.⁴⁶⁷ Puolustusministeriöstä todettiin, että se toisi lisää kustannuksia, kantahenkilökunnan irrottamisessa voisi ilmetä ongelmia ja Suomen Namibian operaatioon osallistumisen mahdollisuudet heikkenisivät. Erityisesti puolustusministeriössä pelättiin suuremman osallistumisen tuovan sisäpoliittisia haasteita, kun koko operaation tarkoituksenmukaisuuteen ja etukäteissuunnitteluun liittyvä arvostelu voisi lisääntyä taloudellisten rasitteiden lisäksi.⁴⁶⁸ Suomi täydensi pataljoonaansa lopulta 496 rauhanturvaajaan.⁴⁶⁹

Miksi Suomi lähti mukaan?

Libanonin UNIFIL-operaatio koettiin Suomen ulko- ja turvallisuuspolitiikasta vastuussa olleissa tahoissa riskialttiina, potentiaalisesti pitkäaikaisena, turhauttavana ja vaikeasti perusteltavana rauhanturvaoperaationa heti sen käynnistyttyä maaliskuussa 1978, eikä asenteen itse operaatiota kohtaan juuri tästä muuttuneet. Suomalaisten tullessa Libanoniin teki Israel kaikin tavoin selväksi, ettei heitä siellä kaivattu. Tämän lisäksi alueella toimi lukuisia pienempiä puolisolitaallisia järjestöjä, joiden poliittinen kanta ei aina ollut edes selvillä. YK:lla oli hyvin vähän tukijoita alueella ja tehtävien toteuttaminen muodostui aiempaa haastavammaksi, eikä tämä tullut missään määrin yllätyksenä Suomessa. Mitkä asiat siis sai Suomen ulkopoliittisen johdon pyörtämään mielensä muutaman vuoden aikana ja lähettämään rauhanturvaajia Libanoniin loppuvuodesta 1982?

Ensinnäkin Suomen ulko- ja turvallisuuspolitiikassa rauhanturvaamisen merkitys oli 1970-luvun mittaan kohonnut tasolle, jossa Suomella täytyi olla rauhanturvaajia maailmalla. Muuten Suomen puolueettomuus- ja YK-politiikka olisivat joutuneet epäilyksen alaisiksi, tai vähintään uusille ennen koskemattomille poluille. Rauhanturvaamisen saavuttama suosio Suomessa antoi samalla mahdollisuuden myös yhä vaikeampiin operaatioihin osallistumiseen. Onnistuneen Siinain operaation päättyessä Suomi etsi uutta operaatiota, johon se voisi ottaa osaa ja mielellään vielä sen alkuvaiheessa, jolloin siitä saatava poliittinen hyöty ja näkyvyys olisi suurimmillaan. Tällainen operaatio näytti syntyvän Namibiaan, mutta sen viivästyminen pakotti Suomen kääntämään katseensa

⁴⁶⁷ New Yorkista Helsinkiin 6.11.1982. Suomalaisen rauhanturvajoukkojen lähettäminen Libanoniin (Beiruttiin) UNIFIL v. 1982. 31–16 UNIFIL, UMA.

⁴⁶⁸ Suomen Libanonin-pataljoonan sijoitus ja miesvahvuus, puolustusministeriön sotilasasianosasto, Jorma Valo 8.11.1982. Suomalaisen rauhanturvajoukkojen lähettäminen Libanoniin (Beiruttiin) UNIFIL v. 1982. 31–16 UNIFIL, UMA.

⁴⁶⁹ Helsingistä New Yorkiin 26.11.1982. Suomalaisen rauhanturvajoukkojen lähettäminen Libanoniin (Beiruttiin) UNIFIL v. 1982. 31–16 UNIFIL, UMA.

Libanoniin, jossa Israelin hyökkäyksen jälkeen pääkaupunki Beirutin tilanne oli katastrofaalinen täyttäen samaan aikaan sekä moraalisen velvoitteen että oman politiikan tarkoituksenmukaisuuden vaatimukset. Suomen kertaalleen tarjottua joukkojaan Libanoniin, ei ulkopoliittinen johto voinut oikein enää kieltäytyä pääsihteerin pyynnöstä, kun sekä Ranska että Nepal vetivät osastonsa pois. Kenties siihen ei enää ollut haluakaan, sillä Namibiaan lähtö näytti yhä epätodennäköisemmältä.

Toiseksi Neuvostoliiton hiipuva vaikutusvalta Lähi-idässä nosti länsiblokin omassa piirissä suorittamat monikansalliset operaatiot haastamaan YK:n asemaa Lähi-idässä ja rauhanturvaamisessa ylipäättään. Monikansalliset joukot asettivat haasteen YK:n rauhanturvatoiminnan, vaikka kummankin puolen tarkoituksena oli tehdä yhteistyötä yhteisen päämäärän saavuttamiseksi. Vuonna 1982 vaikutti siltä, että Reaganin rauhansuunnitelmien onnistuessa yhteistyö saattoi johtaa YK:n alisteiseen asemaan monikansalliselle joukolle.⁴⁷⁰ Suomen osallistuminen perustui YK:n mandaattiin, jonka myös Neuvostoliitto vähintään passiivisesti hyväksyi, joten uusi kehitys haastoi myös Suomen kehittymässä olevaa itseymmärrystä rauhanturvaamisen suurvallasta. Toisaalta Suomi pyrki johdonmukaisesti myös kehittämään ja tukemaan YK:n toimintamahdollisuuksia. Suomen asemassa olevalle pienelle valtiolle vahva ja toimintakykyinen YK sekä sen luoma sääntömääräinen maailmanjärjestys olivat parempi vaihtoehto kuin kummankaan blokin ylivalta. Vaikka Suomi pyrki rauhanturvaamisen avulla asemoitumaan osaksi länttä ja Pohjolaa, oli Neuvostoliiton liian suuren globaalien ahdinon vaarana otteen kiristäminen Suomesta. YK:ssa tätä vaaraa ei ollut yksin turvallisuusneuvoston veto-oikeuden takia.

Sen sijaan monikansallisissa rauhanturvaoperaatioissa Yhdysvalloilla oli toinen jalka aina kylmän sodan vaikutusvaltakamppailussa. Kun Yhdysvaltojen kansallisessa turvallisuusneuvostossa päätettiin vuonna 1981 lähettää merijalkaväkeä Siinaille valvomaan ja varmistamaan Egyptin ja Israelin välisen rauhansopimuksen toteutumista, oli keskustelun alla kaksi tavoitetta. Ensimmäinen oli pitkäkestoisien rauhan saavuttaminen entisten vihollisten välille ja toinen oman sotilaallisen vaikutusvallan ja läsnäolon lisääminen Lähi-idässä Siinaille perustettavan tukikohdan muodossa.⁴⁷¹ Libanonissa Yhdysvaltojen monikansallinen joukko-osasto oli puolestaan osa presidentti Ronald Reaganin ajamaa Lähi-idän rauhansuunnitelmaa, jonka tarkoituksena oli varmistaa Yhdysvaltojen valta-asema.⁴⁷²

⁴⁷⁰ Kts. Varady 2017, 145–148.

⁴⁷¹ Paper for NSC meeting of Sinai peacekeeping, 14.2.1981. CIA's Freedom of Information Act Electronical Reading Room.

⁴⁷² Varady 2017, 145–148.

Rauhanturvaaminen oli Yhdysvalloille samalla aina oman ideologian ja vaikutusvallan lisäämistä. Varsin kuvaavasti Ronald Reagan julisti Yhdysvaltojen 1980-luvulla käyttöönotettavan mannertenvälinen monikärkiohjusjärjestelmän nimeksi *Peacekeeper* (rauhanturvaaja).⁴⁷³

Kolmanneksi Libanonissa rauhanturvaaminen oli muutoksessa, mutta jos Suomi halusi esiintyä merkittävänä rauhanturvaajana, oli operaatioiden vaikeneminen ja monipuolistuminen hyväksyttävä. Libanonissa YK:n rauhanturvaamisen tulevaisuus oli jatkuvan neuvottelun ja määrittelyn alaisena. Tähän prosessiin Suomi pääsi kenties osittain tahtomattaan mukaan lähettäessään pataljoonan. Libanonissa kylmän sodan paine ja jakolinjat eivät enää 1980-luvulla tuntuneet mitenkään ratkaisevilta, sillä Neuvostoliitto suhtautui Libanonin tilanteeseen ja YK-operaatioon varsin pidättyvästi.⁴⁷⁴ Neuvostoliitto myös pidättäytyi yhdessä itäblokin maiden kanssa turvallisuusneuvostossa joukkojen mandaattien pidennyksiä koskevissa päätöslauselmissa eikä suostunut maksamaan sen kuluja, jotka sen mukaan tulisi veloittaa hyökkääjältä eli Israelilta, mutta ei myöskään vastustanut joukkojen läsnäoloa, jotka joka tapauksessa olivat parempi vaihtoehto monikansallisiin joukkoihin verrattuna.⁴⁷⁵ Israelin ja Yhdysvaltojen suhde joukkoihin poikkesi myös toisistaan. Israel piti YK-joukkoja parhaimmillaankin hyödyttömänä ja pahimmillaan vahingollisina sen omille suunnitelmille ja neuvotteluille Etelä-Libanonin erillisestä asemasta. Yhdysvallat tuki YK-joukkojen jatkoa ja vielä Jimmy Carterin kaudella katsoi, ettei voinut toimia ohi YK:n Libanonissa. Tähän tuli muutos Reaganin kaudella, kun se lähetti joukko-osasto monikansallisiin joukkoihin, jota se suosi YK:n jäykän ja tehottoman koneiston sijaan.⁴⁷⁶ UNIFIL:in toimintamahdollisuuksia kyseenalaisti entisestään Israelin joukkojen marssiminen Libanoniin ohi YK-joukkojen, jonka jälkeen monissa joukkoja lähettävissä maissa pohdittiin osallistumisen ja ylipäätään toiminnan järjestyttävyyttä. Suomalaisten astuessa mukaan kuvioon elettiin Libanonin sekä YK:n rauhanturvaamisen kannalta merkittäviä hetkiä ja jo pelkkää suomalaisten mukaantuloa kiiteltiin joukkojen moraalia tukevana toimena.⁴⁷⁷

⁴⁷³ Statement on Deployment of the MX Missile, Ronald Reagan 22.11.1982. Ronald Reagan Presidential Library.

⁴⁷⁴ Vasiliev 2018, 115.

⁴⁷⁵ New Yorkista Helsinkiin 31.10.1982. Suomalaisen rauhanturvajoukkojen lähettäminen Libanoniin (Beiruttiin) UNIFIL v. 1982. 31–16 UNIFIL, UMA.

⁴⁷⁶ Varady 2017, 67–68, 85–88, 94–100, 117–118.

⁴⁷⁷ New Yorkista Helsinkiin 12.11.1982. Suomalaisen rauhanturvajoukkojen lähettäminen Libanoniin (Beiruttiin) UNIFIL v. 1982. 31–16 UNIFIL, UMA.

Muutoksen tuulet ja ”uudet sodat”

YK:n rauhanturvaamisen tulevaisuus tilanteessa, jossa kylmän sodan rintamalinjat eivät selvästi hillinneet konfliktien osapuolia ja konflikti itsessään kumpusi valtioiden välisten suhteiden ohella hyvin paljon valtion sisäisistä ristiriidoista, herätti keskustelua YK-joukkojen tarpeellisuudesta ja roolista. Suurvaltapoliittisen paineen vähennettyä piti YK:n itsensä sekä myös joukkoja antaneiden maiden määritellä tulevaa tehtäväkenttää ja suhdetta toisaalta puolueettomuuden ja valtioiden sisäisen riippumattomuuden sekä toisaalta toiminnan mielekkyyden ja tehokkuuden välillä. Ongelma on varsin tuttu monista eri konflikteista ja humanitäärisistä interventioista: missä kulkee kansainvälisen yhteisön vastuun ja kansallisen puuttumattomuuden rajat, voiko sotilaallisin keinoin ylipäätään luoda rauhaa ja minkä osapuolten suhteen avunannon ja puolueettomuuden vaatimusta tulisi toteuttaa.

Suomen puolustushallinnossa Libanonin operaatio herätti heti alkuun keskustelua rauhanturvaamisen tulevaisuudesta. Israelin tehdessä vuoden 1978 maaliskuussa hyökkäyksen Libanoniin oli pääesikunnan päällikkö Ermei Kanninen samaan aikaan Israelissa lomamatkalla ja tiiviissä yhteydessä Siilasvuohon, joka samaan aikaan kokosi YK-joukkoa lisäten samalla Kannisen ymmärrystä alueen ja YK-joukkojen ongelmista. Kannisen mukaan ”[m]atka aiheutti sen, että asenteeni Israelia kohtaan muuttui yhä enemmän kriittiseksi. On vaikea enää uskoa Israelin johtajien kykyyn luotsata itsetietoiseksi kasvatettu kansa onnelliseen tulevaisuuteen”. Tämä aiheutti vaikeuksia YK:lle, semminkin kun Siilasvuon pyrkimys saada sotilaallisesti toimintakykyinen ja tehokkaasti aseistettu YK-joukko pysähtyi poliittisiin ongelmiin New Yorkissa. Siilasvuon ehdotus oli varsin radikaali verrattuna aikaisempaan rauhanturvaamiseen: viisi mekanisoitua ja moottoroitua pataljoonaa, joissa yhteensä 5500 miestä ja varustuksena muun muassa panssariajoneuvot, panssarintorjunta-aseet ja kranaatinheitinimet. Lisäksi Siilasvuon ehdotti merivalvonta-aluksia sekä samasta maasta koottua huoltoa ja esikunnan runkoa. Erityisesti Siilasvuon korosti aikaisempaa suurempia valtuuksia tarkastus ja pidätysoikeuksille sekä tarvittaessa voimakeinojen käyttöä. Waldheim vetosi poliittisiin hankaluuksiin, joiden takia lopputuloksena oli jokseenkin epäselvä mandaatti ja voimankäytön rajoitukset itsepuolustukseen, vaikka Siilasvuon yritti vielä protestoida tilanteen erilaisuutta verrattuna aikaisempiin operaatioihin, sillä ”vastassa [oli] terrori-”armeija”.”⁴⁷⁸

⁴⁷⁸ Selostus lomamatkasta Israeliin 11.–25.3.1978, Ermei Kanninen 26.3.1978. Sekalaiset asiakirjat; YK:n suomalainen valvontajoukko Libanonissa 1–12 (YKSL) ja rauhanturvajoukko Libanonissa, United Nations Interim Force in Lebanon (UNIFIL) (1978–1988), T-25098, KA. Viimeisen virkkeen kuvaus Ensio Siilasvuon ja Kurt Waldheimin viestittelystä, sekä siinä esiintynyt lainaus, ovat Ermei Kannisen selostuksesta.

Kannisen mukaan asia oli ”sotilaallisesti selvä, mutta poliittisesti arkaluontoinen”. Tästä syystä Kanninen pelkäsi YK-joukkojen epäonnistuvan tehtävässään:

”YK-joukkojen ja lähinnä UNIFIL:in vaikutus on tässä tilanteessa epävarma. Mikäli puutteelliset valtuudet ja vajavainen varustus johtavat epäonnistumiseen, saattaa tämä vaihe muodostua kielteiseksi käännekohdaksi YK-joukkojen tällä hetkellä varsin positiiviseen toimintakuvaan ja sen antamiin odotuksiin. Tulevaisuuden ratkaisujen avaimet eivät ole YK-joukkojen käsissä, vaan tällä hetkellä lähinnä Israelin hallussa. USA:n vaikutus on tietenkin merkittävä, mutta Israelin on itsensä löydettävä nykyistä rakentavampi linja turvatakseen kansalleen rauhallinen tulevaisuus.”⁴⁷⁹

Libanonin tilannetta ja siitä heränneitä pohdintoja on mielenkiintoista verrata Mary Kaldorin kehittelemään ”uusien sotien” käsitteeseen. Kaldor kuvaa käsitteellä kylmän sodan jälkeistä muuttunutta sodan kuvaa, jossa sotivat osapuolet eivät ole enää hierarkkisia kansallisvaltion ylläpitämiä armeijoita, jotka sotivat toisiaan vastaan, vaan yhteiskunnan sisäisiä sotilaallisia ryhmittymiä, joiden tarkoituksena ei välttämättä ole edes voittoa vastustajaa, vaan hallita terrorin avulla. Kaldorin tulkinta lähti Jugoslavian hajoamissotien tarkastelusta ja on sen jälkeen siirtynyt muun muassa Itä-Ukrainan konfliktiin.⁴⁸⁰ Uusien sotien ajatusta on kritisoitu ennen kaikkea siitä, ettei nämä sodan piirteet ole kovinkaan uusia, vaan myös monissa kylmän sodan aikana käydyissä konflikteissa oli samoja piirteitä, ja toisaalta siitä, että uudet sodat eivät välttämättä ole sotia laisinkaan erityisesti, jos ne ovat etupäässä yksityisten ja/tai rikollisten organisaatioiden ylläpitämää epäjärjestystä. Kylmän sodan hallitsevuus on kahlinnut sotien sisäisen dynamiikan tulkintaa, joka kylmän sodan päättyessä on päässyt paremmin esiin ja näyttäytynyt uutena.⁴⁸¹

Kaldor yhdessä kansainvälisen oikeuden emeritaprofessori Christine Chinkin kanssa tunnustavan myös kylmän sodan aikaisten sotien omanneen uusien sotien piirteitä, mutta pitäytyvät silti 1990-luvulta alkaneessa uusien sotien kaudessa. Heidän mukaan erityisesti sotien globalisoituminen ja uusi teknologia ovat muuttaneet kaikkien sotien luonnetta.⁴⁸² Kenties keskeisintä Kaldorin ajattelussa onkin, että hänen mukaansa uudet sodat ovat aiheuttaneet ongelmia vanhojen

⁴⁷⁹ *ibid.*

⁴⁸⁰ Kaldor 2012; Kaldor 2018; Chinkin & Kaldor 2017.

⁴⁸¹ Chinkin & Kaldor 2017, 6–7. Uusia sotien käsitettä arvostelleista kts. esim. Shaw 2000.

⁴⁸² *ibid.*

sotien ajattelutapojen mukaan perustetuille rauhanturvaamis- ja rauhanrakentamisooperaatioille.⁴⁸³ Kaldor on peräänkuuluttanut tästä syystä uutta tapaa rakentaa rauhaa ja kehitellyt ajatusta kosmopoliittisesta poliisitoiminnasta ja toisen polven inhimillisestä turvallisuudesta, jossa rauhanturvaajat valtioiden sijaan valvovat ihmisoikeuksien toteutumista ja uudelleen muodostavat legitiimejä poliittisia yhteisöjä.⁴⁸⁴

Libanon tarjoaa tässä mielessä mielenkiintoisen yksittäistapauksen uusien sotien ja niiden hallitsemisen logiikasta. Kaldor ja Chinkin määrittelevät uudet sodat viiden kohdan listalla, joka istuu Libanonin tilanteeseen varsin hyvin.⁴⁸⁵ Ensinnäkin uusia sotia soditaan ennemmin identiteetin – etnisen, uskonnollisen, heimon – kuin poliittisen idean tai geopolitiittisten tavoitteiden takia. Tämä pätee Libanonin sisäiseen tilanteeseen, jossa sotivat osapuolet olivat ennen kaikkea uskonnollisia ja jossain määrin jopa vaikeita tunnistaa. Näiden lisäksi esimerkiksi Israelilla ja Syyrialalla, sekä näiden tukijoilla Yhdysvalloilla ja Neuvostoliitolla joukkoja ja/tai välillisiä intressejä alueella. Kaldorin mukaan uusien sotien piirteenä onkin juuri toimijoiden moninaisuus – valtiolliset ja ei-valtiolliset, sekä yhteiskunnan sisäiset ja ulkoiset toimijat ovat kaikki läsnä.⁴⁸⁶ Toiseksi toimijat ovat muuttuneet, sillä vanhat sodat sodittiin Kaldorin ja Chinkin mukaan valtioiden asevoimien välillä, jotka käyttivät univormua, rekrytoitiin valtion taholta ja olivat valtion lainsäädännön sekä sotilaallisen järjestyksen alaisia yksiköitä. Sen sijaan uusissa sodissa osapuolet ovat monesti löyhiä ja muuttuvia verkostoja, jotka liikkuvat yli valtionrajojen. Ne sisältävät jäänteitä vakituisista asevoimista, puolisoitilaallisista järjestöistä, sotapäälliköistä, jihadisteista, terroristeista, palkkasotilaista, yksityisistä turvallisuustoimijoista ja rikollisjärjestöistä. Jälleen Libanonissa, jossa valtio ei kyennyt ylläpitämään järjestystä, oli kehittynyt erilaisia irtonaisia ei kenenkään varsinaisessa kontrollissa olevia järjestöjä – Ermei Kannisen ja Ensio Siilasvuon sanoin terrori-”armeijoita”.

Kolmantena ovat keinot, jotka vanhoissa sodissa perustuivat lähinnä vastakaisten asevoimien yhteenotoista, olivat uusissa sodissa muuttuneet harvemmiksi ja pääsääntöinen väkivalta kohdistuu siviiliväestöön. Tämä pätee jälleen Libanoniin, jossa Sabran ja Shatilan pakolaisleireillä tapahtuneet murhat järkyttivät koko maailmaa. Neljäntenä uuden sodan tunnusmerkkinä on sodan rahoitus, joka vanhoissa sodissa tapahtui verojen ja valtion virallisina lainoilla. Uusissa sodissa

⁴⁸³ Chinkin & Kaldor 2017, 394–414; Kaldor 2018, 40–74, 115–117.

⁴⁸⁴ Bellamy, Williams & Griffin 2010, 27.

⁴⁸⁵ Chinkin & Kaldor 2017, 8–19. Viiden kohdan lista uusien sotien luonteesta selityksineen.

⁴⁸⁶ Kaldor 2013, 5.

rahoitus ei ollut keskittynyttä, vaan avointa ja vapaana maailmantaloudelle. Työtömyys on korkeaa ja osallistuminen sotatoimiin matalaa. Verotusta ei käytetä, joten osapuolten tulee kerätä rahoitus muulla tavoin, joihin yleensä liittyy väkivaltaa tai sillä uhkaamista. Libanonissa eri osapuolten rahoitus tuli eri lähteistä, eikä millään osapuolella ollut riittäviä resursseja ylläpitää toimintaa verotuksen tai muiden valtion varainkeruun keinoin, mutta eri osapuolet saivat rahoitusta ja resursseja muilta valtioilta, mikä ei tarkoittanut sitä, että nämä valtiot olisivat voineet täysin kontrolloida avustamiaan toimijoita. Samalla alueella toimi PLO:n kaltaisia järjestöjä, jonka verkostot ovat Kaldorin uusille sodille tyypillisiä.⁴⁸⁷ Viimeisenä piirteenä on edellisten kohtien yhdistelmänä syntynyt uusien sotien logiikka, jotka ovat pitkäikäisiä, sillä niitä on vaikea lopettaa tai rauhoittaa, ja niillä on tapana levitä yli rajojen. Jälleen tämä kuvailu sopii erittäin hyvin Libanoniin, jonka konflikti ylipäätään nähtiin eri tahoilla hyvin eri valossa, eikä rauhanturvaoperaatio väliaikaisuuden nimestä huolimatta ole voinut vetäytyä tähän päivään mennessä. Vuoden 1958 jälkeen perustettujen YK:n Libanonin operaatioiden pääasiallisena tarkoituksena onkin ollut konfliktin leviämisen tukahduttaminen muualle Lähi-itään.

Kaldorin mukaan toimenpiteet uusien sotien lopettamiseksi ovat olleet väärinä toimijoiden vääränlaisen suhtautumisen takia. Libanonin sisällissota täyttää Kaldorin ja Chinkin kuvailemat uusien sotien tunnusmerkit, joskin he itse pitäytyvät 1990-luvun aikarajassa ja kuvailevat kylmän sodan aikaisia lähinnä dekolonisaaation synnyttämiä ja uusien sotien tunnusmerkkejä omaavia konflikteja ainoastaan uusien sotien esiasteeksi.⁴⁸⁸ Libanonin sotaa rauhoittamaan perustettu rauhanturvaoperaatio toimi konfliktin luonteesta huolimatta kylmän sodan logiikalla perinteisen rauhanturvaamisen metodein ja mandaatilla, jossa ei (samoin kuin esimerkiksi Kongossa 1960–1964) edes käytännössä tunnistettu sisäistä konfliktia, vaan pyrittiin lopettamaan ulkopuolinen (Israelin) tunkeutuminen Libanoniin, varmistamaan sen vetäytyminen Etelä-Libanonista ja palauttamaan *kansainvälinen rauha ja turvallisuus*.⁴⁸⁹ Kaldorin turvallisuusajattelun kritiikissä painotetaan kyllä kylmän sodan aikaisten keinojen rajoittuneen joko konfliktin patoamiseen tai perinteiseen rauhanturvaamiseen, jonka periaatteet (osapuolten suostumus, puolueettomuus ja vähäinen voimankäyttö) ovat estäneet muun muassa siviiliväestön tehokkaan suojelun. Geopoliittisen vastakkainasettelun aikakaudella ”uudet sodat” jäivät suuren kuvion ja turvallisuusajattelun jalkoihin, jolloin ne leimattiin pieniksi ja

⁴⁸⁷ Kts. esim. Bickerton 2009, 148–157; Varady 2017, 21–39.

⁴⁸⁸ Chinkin & Kaldor 2017, 9.

⁴⁸⁹ ”UNIFIL mandate”, UNIFIL-operaation internet-sivut <<https://unifil.unmissions.org/unifil-mandate>> [luettu 13.1.2020]. Kursivointi lisätty.

yhteiskunnan sisäisiksi ongelmiksi, johon puuttumista hankaloitti entisestään YK:n periaatteellinen puuttumattomuus valtion sisäisiin asioihin.⁴⁹⁰

Toisaalta UNIFIL:in mandaatin kolmannen kohdan pyrkimys auttaa Libanonin hallitusta palauttamaan sen määräysvalta alueella salli myös jonkinlaisen sisäisiin asioihin puuttumisen. Tämä näkyi erityisesti pyrkimyksenä siviilien suoje- luun, joka on tyypillistä myös kylmän sodan jälkeen kehittyneelle kriisinhallin- nalle. UNIFIL:in osallistujavaltiot pyrkivät hakemaan muutosta vuonna 1978 luo- tuun mandaattiin, jotta se vastaisi paremmin rauhanturvaajien toimintaolosuhteita, erityisesti Israelin vuoden 1982 hyökkäyksen jälkeen. Suomen ottaessa osaa ope- raatioon uskottiin ulkoministeriössä, että mandaattia olisi uusittava konkreetti- semmaksi. Optimismista huolimatta mandaatti pysyi muuttumattomana aina vuo- teen 2006 saakka, jolloin se lopulta uusittiin. Siviilien suojele ei myöskään ole puolueettomuutta ja vähäistä voimankäyttöä suosiville sekä tappioita välttelevälle rauhanturvaamiselle helppoa, kuten kylmän sodan jälkeen on käynyt selväksi eri- tyisesti Ruandassa 1994 ja Bosnian sodassa 1995, joissa YK ei pystynyt estämään kansanmurhaa ja Srebrenican joukkomurhaa.⁴⁹¹ Suomessa nimenomaan siviilien suojele toimi joka tapauksessa perusteena operaatiossa pysymiselle yhdessä YK:n tukemisen kanssa ja konfliktin patoamisen kanssa, siitä huolimatta, ettei mandaat- tin (ainakaan nopeaan) toteuttamiseen puolustushallinnossa ja ulkoministeriössä juuri uskottu.

Suomen ensimmäisten Libanonin pataljoonien komentajana ja puolustusmi- nisteriön sotilasasianosaston toimistopäällikkönä toimineen eversti Matti Skytän vieraillessa Norjan ulkopoliittisen instituutin järjestämässä UNIFIL:iä käsitel- leessä seminaarissa, heräsi ministeriössä pohdinta YK-joukkojen asemasta ja voi- mankäytöstä. Skytän mukaan Libanonin YK-joukon asema muodostui vaikeaksi jo alusta lähtien, eikä se koskaan kyennyt täysin täyttämään mandaattiaan. Joukko oli perustettu nopeasti ja ilman kaikkien osapuolten suostumusta tai neuvotteluja, joka pudotti heti poliittisen pohjan pois. Skytän mukaan myös UNIFIL:in toi- minta oli liian ponnetonta, sillä ratkaisuna oli vain poliittisen ratkaisun hakeminen ongelmiin, ja tämä oli johtanut periksi antamiseen kentällä ja samalla ”YK- joukkojen saattamiseen jatkuviin vaaratilanteisiin.”⁴⁹²

Seminaarissa UNIFIL todettiin joka tapauksessa tarpeellisenä, sillä sen pois- vetäminen aiheuttaisi uhkan maailmanrauhalle Israelin ja Syyrian etujen törmä-

⁴⁹⁰ Kaldor 2018, 40–74, 115–117; Chinkin & Kaldor 2017, 394–414.

⁴⁹¹ Kaldor 2018, 108.

⁴⁹² Puolustusministeriön sotilasasiainosaston muistio, Matti Skyttä 30.7.1986. Sekalaiset asiakirjat; YK:n suomalainen valvontajoukko Libanonissa 1–12 (YKSL) ja rau- hanturvajoukko Libanonissa, United Nations Interim Force in Lebanon (UNIFIL) (1978–1988), T-25098, KA.

tessä toisiinsa, jonka lisäksi YK:n läsnäolo oli tärkeää paikallisen väestön kannalta. Suomen kannalta Skyttä nosti esiin kaksi asiaa, joihin tulisi kiinnittää huomiota: UNIFIL:in aseman vahvistaminen ja ”peace keeping –termin selventäminen.” Suomen etujen mukaista oli Skytän mukaan tukea YK:ta, jonka arvovaltaa ja samalla tulevia operaatioita, UNIFIL:in voimattomuus murensi. Skytän mukaan rauhanturvaamisen voimankäyttö oli Libanonin myötä noussut uuteen valoon (sittem Kongon) ja ”lujuuden puute” oli johtanut ongelmiin. Näin ollen myös Suomen tulisi määrittää periaatteelliset linjat voiman käyttöön. Puolustusministeriön YK-toimistossa kirjeen alalaitaan kerättiin voiman käytön positiiviset ja negatiiviset puolet. Jälkimmäiseen päätyivät ihmistappiot, ”action-reaction” eli voimankäytön aiheuttamat vastareaktiot, kustotoimenpiteet, YK-joukkojen joutuminen osaksi ongelmaa ja puolueettomuuden häviäminen. Positiivisina puolina nähtiin se, että joukko olisi luja, sen johdonmukaisuus lisääntyisi ja uskottavuus oman alueen valvonnassa kasvaisi, sekä viimeisenä hieman mystinen ”sotilaskunnia”.⁴⁹³

Ensio Siilasvuon ohella Suomessa pääesikunta, YK-pataljoona ja puolustusministeriö pyrittiin siis selventämään ja laajentamaan rauhanturvaamisen käsitettä ja toimintatapoja jo 1980-luvulla. Sotilaat toivoivat mandaatin puitteissa mahdollisuuksia puuttua tilanteeseen myös järempiä keinoja käyttämällä ja tilanteen erillaisuus aiempiin operaatioihin tiedostettiin, mutta erityisesti Siilasvuo on myöhemmin syyttänyt Yhdysvaltoja riittävän tuen puutteesta operaatiolle.⁴⁹⁴ Yhdysvaltojen politiikkaa monikansallisen operaation perustamisessa tutkinut Corrin Varady on todennut presidentti Ronald Reaganin yhdessä avustajiensa kanssa nähneen Libanonin tilanteen ennen kaikkea osana Israelin ja arabivaltioiden välistä laajempaa selkkausta, jolloin Libanonin sisäinen tilanne muodostui toisijaiseksi. Tällöin päätöksenteossa korostui Reaganin Lähi-idän rauhanehdotus ja Neuvostoliiton patoaminen, eikä konfliktin luonne ja dynamiikka. Tämä tuli vastaan monikansallisen operaation tavassa vastata Libanonin tilanteeseen lähinnä voimankäyttöä lisäämällä, jolloin se joutui osalliseksi sotaan. Varady mukaan Yhdysvaltojen toimintaa kuvasi kiivas itsepuolustus, joka ilmeni Yhdysvaltojen kietoutumista yhä syvemmälle Libanonin ongelmiin. Joukko-osasto ja koko ulkopoliittinen johto reagoivat kohtaamaansa uhkaan koventamalla otteitaan, jotta pystyisi täyttämään asetetut tavoitteet ja tehtävät.⁴⁹⁵

Samanlaista viestiä voimankäytön roolista tuli myös suomalaisille. Erityisestä Jimmy Carterin ja myöhemmin Bill Clintonin hallinnossa sekä yliopistomaailmassa vaikuttanut Robert E. Hunters totesi Jaakko Kalelalle ja sotilasasiamies

⁴⁹³ *ibid.*

⁴⁹⁴ Siilasvuo 1987, 460.

⁴⁹⁵ Varady 2017, 243–253.

Veikko Rutaselle, ettei Libanonin rauhanturvajoukoilla ollut suurtakaan merkitystä ja sen tulisi olla miesmäärältään moninkertainen täyttääkseen tehtävänsä. Pienestä joukosta oli Huntersin mukaan enemmän haittaa kuin hyötyä ja tämän lisäksi joukoilla olisi pitänyt olla sekä pidätys että tulitusoikeus. Hunterin mukaan rauhanturvajoukkojen sekä monikansallisten joukkojen rooli voisi kuitenkin kasvaa, jos Reaganin rauhansuunnitelmat onnistuisivat. Tässäkin tilanteessa Israelin syvä epäluulo YK:n rauhanturvaamista kohtaa oli UNIFIL:in ongelmana.⁴⁹⁶ Huntersin lausunto kuvastaa erityisesti Libanonin YK-operaatiota kohtaan tunnettua epäluuloa, jonka korjaamiseksi tarjottiin sotilaallisen kyvykkyyden merkittävää lisäämistä.

Libanonissa monikansallisen joukon kokoamisessa ja johtamisessa voitiin periaatteessa luopua YK:n kankeudesta ja hitaudesta, joskin eri maiden osastojen välinen koordinointi monikansallisessa joukossa epäonnistui varsin totaalisesti ja tuloksena oli toiminnaltaan ennemmin neljä erillistä kansallista osastoa, kuin yhtenäinen monikansallinen operaatio.⁴⁹⁷ Yhdysvalloissa Reaganin hallinto sivuutti lähes tyystin Libanonin sisäiset jännitteet ja lähestyi monikansallisten joukkojen tehtäviä käytännössä ainoastaan Israelin ja PLO:n kautta. Kenties vielä suurempi ongelma oli, että näiltä osastoilta puuttui YK-mandaatin puolueettomuus ja sen mukanaan tuoma arvovalta erityisesti arabien näkökulmasta. Israel oli hyökkäyksensä jälkeen pitänyt aseellisella voimalla järjestystä yllä erityisesti Beirutissa ja kun se vetäytyi, oli monikansallisen joukon otettava sen paikka. Tästä johtuen erityisesti Yhdysvaltojen ja Ranskan osastot joutuivat yhä laajeneviin yhteenottoihin paikallisten puolisolitaallisten voimien kanssa ja yhä enemmän osalliseksi konfliktiin.

Suurvaltojen ja entisten siirtomaavaltiojen mentaliteettiin ja sotilasdoktriiniin YK:n rauhanturvaamisen vahvuudet eivät oikein istuneet. YK:n vahvuus oli niiden heikkoudessa. Niiden arvovalta ei perustunut sotilaalliseen voimaan, vaan maailmanjärjestyksen arvovaltaan. Ranskan osaston saapuessa YK-operaatioon 1978, olivat he Siilasvuon mukaan tiedustelleet ”missä vihollinen on”.⁴⁹⁸ YK-operaatioissa ei ollut tapana puhua vihollisista, vaan pyrkimyksenä ja edellytyksenä oli luoda mahdollisimman hyvät tai vähintään asialliset suhteet kaikkiin osapuoliin, joka Libanonissa ei ollut helppo tehtävä. Osana monikansallista operaatiota ”vihollinen” tuli myös ranskalaisille turhankin tutuksi. PLO:n ja Israelin vetäytyminen Beirutista onnistui, mutta MNF:n vetäytyessä jäi myös palestiina-

⁴⁹⁶ Washingtonista Helsinkiin 10.11.1982. Suomalaisen rauhanturvajoukkojen lähettäminen Libanoniin (Beiruttiin) UNIFIL v. 1982. 31–16 UNIFIL, UMA.

⁴⁹⁷ Kts. esim. Scianna 2019, passim.

⁴⁹⁸ James 1983, 628.

laisten siviilien suojeleminen, joka kostautui Sabran ja Shatilan verilöylyssä. Yhdysvaltojen laajentunut voimakäyttö oli herättänyt yhä suurempaa arvostelua Neuvostoliitossa ja pakolaisleirissä tapahtuneet murhat saivat lähes koko maailman arvostelemaan Israelin ohella myös Yhdysvaltoja, joka oli antanut suurvallan lupauksen siviilien suojelelta. MNF joutui palaamaan takaisin sijoilleen Beirutin ja lopullinen isku Yhdysvaltojen rauhanturvaamiselle oli Hizbollahin terrori-isku Yhdysvaltojen ja Ranskan joukkoja vastaan. Räjähdeillä täytetyt kuorma-autot ajettiin Yhdysvaltojen ja Ranskan parakkeihin. Räjähdyksessä kuoli 241 Yhdysvaltojen sotilasta ja se veti joukkonsa pois. Beirutista muodostui Yhdysvalloille fiasko, jota se ei voinut unohtaa.⁴⁹⁹

Yhdysvaltojen jouduttua vetäytymään hävisi samalla pahin haaste YK:n rauhanturvaamiselle ja Yhdysvaltojen interventio politiikka koki hetkellisen takaiskun. Samat kysymykset nousivat uudelleen esiin kylmän sodan päätyttyä, mutta siihen saakka YK:n rauhanturvaamisen merkitys säilyi ja kasvoi entisestään. Beirutin tappioiden syytä tutkittaessa Pentagon löysi kolme merkittävää opetusta: ole puolueeton, käytä vähäisintä mahdollista voimaa ja tunne vihollisesi.⁵⁰⁰ Nämä opetukset, ja erityisesti kaksi ensimmäistä, olivat myönnetyksiä YK:n rauhanturvaamisen suuntaan, joka perustui puolueettomuuteen ja osapuolten suostumukseen, mutta samalla ne olivat huonosti sovitettavissa yhteen sotilaallisen intervention vaatimusten kanssa. Myös YK törmäsi tähän pyrkiessään laajentamaan rauhanturvaamisen toimintakenttää vastatakseen kylmän sodan jälkeen syntyneisiin konflikteihin. Nämä kylmän sodan jälkeisen ajan kuumat kysymykset kansainvälisen yhteisön ja sotilasliittojen roolista rauhanrakentamisessa, yhteiskunnan sisäisen ja ulkoisen turvallisuuden lomittumisesta ja voimankäytön rajoitteista ja mahdollisuuksista olivat nähtävissä pienoiskoossa Libanonissa 1980-luvulla.⁵⁰¹

Libanonin (ja Kongon) tilanne osoittavat sen, että YK oli valmis puuttumaan yhteiskunnan sisäisiin ristiriitoihin myös kylmän sodan kaudella. Toisaalta tätä puuttumista on heikentänyt turvallisuusneuvostossa aikaansaadun mandaatin heikkous ja sopimattomuus sisäisten konfliktien ratkaisemiseen. Tekevässä portaassa oli halua tarkemman ja vahvemman mandaatin luomiseen, mutta turvallisuusneuvostossa ei tällaista toiveista huolimatta saatu aikaan. Kylmän sodan rauhanturvaamisen erityispiirteenä onkin uusien ja vanhojen sotien sijaan turval-

⁴⁹⁹ Varady 2017, 167–169.

⁵⁰⁰ Connaughton 2001, 56, 135–136.

⁵⁰¹ Tässä mielessä varsin mielenkiintoisena voi pitää Italian positiivisia kokemuksia monikansallisista joukoista, jotka poikkesivat täysin Yhdysvaltojen ja Ranskan kokemuksista. Samalla poikkesi Italian keino vastata konfliktiin. Italian joukko-osasto säilytti puolueettomuuden, kunnioittavat käytöksen osapuoliin ja vähäisen voimakäytön kts. Scianna 2019.

lisuusneuvoston eripuraisuus – Neuvostoliiton ja Kiinan epäilevä suhtautuminen rauhanturvaamiseen sekä Yhdysvaltojen ja Ison-Britannian pyrkimys käyttää rauhanturvaamista omien strategisten etujen ajamiseen kylmässä sodassa. Tästä syystä sisäisiin konflikteihin vastattiin Libanonissa perinteisen rauhanturvaamisen menetelmin ja toisaalta Kongossa erityisesti lännen intressejä noudatellen. Kylmän sodan päättyessä konfliktien luonteen muutoksen sijaan muuttuivat toimintaedellytykset. Mary Kaldorin ”geopoliittisen turvallisuusajattelun” kritiikissä on perää, vaikka itse sotien luonteen muutosta ja sen sijoittamista juuri 1990-luvun vaihteeseen voikin arvostella. Kylmän sodan aikana paikalliset konfliktit asetettiin ja pyrittiin ratkomaan ennen kaikkea kylmän sodan geopoliittisessa kontekstissa, eikä niiden olisi omilla ehdoilla, mikä aiheutti ongelmia itse operaatioiden toteuttamiselle.

”Vaarallinen Libanon” muuttaa asenteita

Suomessa Libanonin operaation hankaluus, monitahoisuus ja aktiivinen roolin hakeminen herätti vastakkaisia ajatuksia sen mielekkyydestä Suomen kannalta. Operaation hankaluus ei kuitenkaan välttämättä ollut ainoastaan negatiivinen asia, sillä erityisesti Puolustusvoimien oli mahdollisuus saada haastavampien operaatioiden kautta todellista harjoitusta. Suomen käymistä sodista oli jo aikaa, eikä toisen maailmansodan korpisota vastannut enää 1980-luvulla sodan todellisuutta. Rauhanturvaamisen avulla Puolustusvoimilla oli mahdollisuus pysyä konfliktien kehityksen hermoilla ja näissä tehtävissä yksittäiset sotilaille oli sekä mahdollisuus ammattitaidon hankkimiseen, että sen hyödyntämiseen tosioloissa.

Puolustushallinnon suhtautuminen erosi tässä mielessä poliittisten päättäjien negatiivisista arvioista. Ulkoministeri Paavo Väyrynen pohti Suomen osaston poisvetämistä lähes heti sen lähdettyä vuonna 1983. Väyrysen mukaan osallistumisvahvuuden tarkistus ei ollut vielä marraskuussa 1983 ajankohtainen, mutta UNIFIL-operaatiosta ei Väyrysen mukaan olisi saatavissa enempää poliittista hyötyä, kun otti huomioon Suomen osallistumisen laajuuden Lähi-idän eri rauhanturvaoperaatioissa. Väyrysen mukaan olisi syytä olla valmiina joukkojen vähentämiseen ja UNFIL-operaatiosta luopumiseen, joka limittyisi osaksi Namibian operaatioon osallistumista. Väyrysen mukaan Namibialle tuli antaa selkeä prioriteetti valmiusjoukkosuunnittelussa ja Suomen poliittisesta sitoumuksesta osallistumiseen olisi pidettävä myös jatkossa kiinni.⁵⁰² Suomalaiset eivät kuitenkaan

⁵⁰² Muistio: Neuvottelukokous puolustusministeriössä 13.10.1983, Jorma Valo & Vesa Yrjölä 10.11.1983. UNIFIL; Suomen joukot v. 1983, 31–16, UMA.

lähteneet Libanonista, vaikka operaation mandaattiin ei saatu toivottuja muutoksia ja rauhanturvaajiin kohdistuva uhka oli ilmeinen.

Tämä uhka konkretisoitui vuonna 1985, jolloin 24 suomalaista rauhanturvaajaa joutui Israelin tukeman SLA:n panttivangeiksi ja uhkauksena oli tappaa yksi suomalainen puolen tunnin välein. Suomalaiset pääsivät hengissä vaikkakin pahoinpideltyinä pois vankeudesta pitkällisten diplomaattiponnistusten seurauksena.⁵⁰³ Vaara uusista panttivangeista ja terrori-iskuista jäi kuitenkin elämään. 1990-luvulla vaara tuli ennen kaikkea PLO:n taholta, sillä Neuvostoliiton kaaduttua siellä asuvien juutalaisten mahdollinen kuljettaminen Suomen kautta Israeliin lisäsi terrori-iskun vaaraa myös Suomea kohtaan. Jasser Arafatin kirjeessä Mauno Koivistolle pyydettiin pelkän kauttakulun sijaan lähteille juutalaisille mahdollisuutta halutessaan matkustaa myös muualle kuin Israeliin. Mauno Koivisto pohti, että jos juutalaiset pantaisiin vain ”putkessa” Suomen kautta Israeliin laskisi se terrori-iskun uhkaa Suomessa, mutta lisäisi vaaraa muualla ja erityisesti Libanonin UNIFIL-pataljoonassa.⁵⁰⁴ Koivisto antoi neuvostojuutalaisille mahdollisuuden lähteä myös muualle, mutta pohti samalla UNIFIL-pataljoonan poistamista.

Koiviston johdolla Suomi oli jo vuonna 1985 panttivankikriisin jälkeen kielletty YK:n pyynnöstä Gustav Hägglundin nimittämisestä UNIFIL:in johtoon. Ilmeisesti Koivisto ei halunnut sitoutua Libanoniin, koska operaatiosta vetäytyminen muodostuisi sen jälkeen hankalammaksi. Vuotta myöhemmin YK:n pääsihteeri Javier Pérez de Cuéllarin ottaessa asian uudelleen esiin Olof Palmén hautajaisissa Koiviston kanssa, myöntyi tämä lopulta Hägglundin nimittämiseen.⁵⁰⁵ Vuonna 1990 Koivisto oli jälleen valmis vetämään Suomen joukot pois puhuesaan juutalaisten kauttakulusta supon päällikkö Seppo Tiitisen kanssa. Koivisto oli sitä mieltä, että Suomi oli palvellut tarpeeksi YK:ta suomalaisten oltua vuodesta 1982 saakka Libanonissa. Koivisto totesi Tiitiselä, että Puolustusvoimissa osallistumista pidettiin kuitenkin edelleen hyödyllisenä.⁵⁰⁶ Puolustusvoimien asenteissa olikin tapahtunut täyskäännös siitä, mitä ne olivat olleet ensimmäisten suomalaisten rauhanturvaajien lähtiessä Suezille kolmekymmentä neljä vuotta aiemmin. Kylmän sodan lopulla puolustushallinto ajoi voimakkaasti Suomen osallistumista mielekkäisiin tehtäviin ja vaikutti yhä enemmän suomalaisen rauhanturvaamisen kehitykseen. Osasyynä olikin nimenomaan Libanonin tehtävän hankaluus. Esimerkiksi vuoden 1988 *Sinibaretti*-lehdessä Puolustusvoimain

⁵⁰³ Kronlund & Valla 1996, 235–246; Virtanen 2011, 160–171.

⁵⁰⁴ Koivisto 1995, 298–299; Jokinen 2015, 152–154.

⁵⁰⁵ Kronlund & Valla 1996, 251–252.

⁵⁰⁶ Tasavallan presidentin ja suojelupoliisin päällikön, poliisineuvos Seppo Tiitisen keskustelu ti 10.7.1990 klo 11.00–11.50 Tiitisen muistiinpanojen mukaan (Kultarannassa). Mea:7, tasavallan presidentin kanslian III arkisto, KA.

komentaja Jaakko Valtanen totesi YK-sotilaitten olevan merkittäviä Suomen sotilaskoulutuksen ja sotilaallisen kyvykkyyden osoittajia, ja Hägglund puolestaan rauhanturvaajien maineen kohentuneen myös omien silmissä:

”Asenteet puolustusvoimien sisällä ovat muuttuneet parempaan suuntaan, kun on huomattu rauhanturvaamisen arvo sotilaalliselta kannalta ja sen tuoman impulssit niin kaluston, koulutuksen kuin johtamisen suhteen. Aiemmin oli yleisesti vallalla käsitys, että YK-toiminta on pelkkää supailua, rusketuksen hankintaa ja auton noutoa. Muut saivat tehdä työt kotona, kun nämä lomailivat. Mutta vaarallinen Libanon on muuttanut osaltaan asenteita.”⁵⁰⁷

Poliitikoissa ja päättäjissä tehtävien hankaluus ja lisääntyneet vaarat nähtiin riskeinä, joita ei välttämättä kannattaisi ottaa, mutta Puolustusvoimissa asiaa katsottiin ennemmin oman ammattitaidon kehittämisen näkökulmasta. Vaikka tämä on nähtävissä jo Libanonissa, niin kylmän sodan päättyminen nosti tämän vastakkaisuuden uudella tavalla esiin ravistellen samalla koko suomalaisen rauhanturvaamisen ja siitä kehittyneen itseymmärryksen perusteita. Vaikka puolustus- ja ulkoministeriössä toivottiin mandaatin uusimista ei Suomessa erityisesti poliittisesti oltu valmiita uuden tyyppisiin operaatioihin siinä vaiheessa, kun turvallisuusneuvoston eripuraisuuden aiheuttama ristiriita hävisi kylmän sodan päättyttyä. Suomalaisista rauhanturvaajista oli kehittynyt osittain tarkoituksellisen toiminnan seurauksena ideaali kuva, jossa nämä yliveraisen ammattitaidon ja puolueettoman asenteen turvin rakensivat rauhaa kaikissa YK:n operaatioissa. Ideaali ei täysin vastannut todellisuutta kylmän sodan aikana, mutta erityisesti kylmän sodan päättymisen jälkeiset uudet toimintatavat eivät tahtoneet istua suomalaiseen omakuvaan, joka oli kehittynyt kylmän sodan ajan sisä- ja ulkopoliittiseen tarpeeseen.

21 Ulkopolitiikkaa sisäpolitiikan antamissa raameissa

Ulkopolitiikan tekoa ei voi erottaa sisäpolitiikan antamista mahdollisuuksista ja sisäpolitiikan vaikutuksista, eikä ulkopolitiikkaa voi myöskään tutkia pelkkänä valtioiden välisenä strategisena taisteluna kansainvälisen politiikan eristetyllä pelikentällä. Sisäpolitiikalla on vaikutusta ulkopolitiikkaan. Eri tulkinnat siitä missä määrin tämä vaikutus näkyy vaihtelevat tätä nykyä sisäpolitiikan ensisijaisuudesta – *das primat den innerpolitik* – neorealistiseen kuvaan sisäpolitiikan antamista

⁵⁰⁷ Sinibaretti 4/1988; Kronlund & Valla 1996, 255–256.

rajoitteista ulkopoliitiikan teolle.⁵⁰⁸ Rauhanturvaamisen kannalta tarkasteltuna sisäpoliittinen yksimielisyys antaa mahdollisuuden osallistumiseen myös vaikeisiin ja vähemmän suosittuihin operaatioihin. Sisäpoliittisesti rauhanturvaaminen saavutti Suomessa kylmän sodan loppua kohti mentäessä suosion, joka mahdollisti muun muassa Libanonin operaatioon osallistumisen, vaikka siellä rauhanturvaajat joutuivat entistä kovempiin paikkoihin. Vaikka tilanne erityisesti Libanonissa oli ajoittain erittäin hankala, niin siitä huolimatta sisäpoliittinen paine vetäytymiselle pysyi varsin maltillisena.⁵⁰⁹ Suomalainen rauhanturvaaminen nähtiinkin suomalaisessa keskustelussa luonnollisena toimintana nimenomaan suomalaisille ja osallistuminen välttämättömänä YK:n toimintakyvyn kannalta. Tämän kuvan luominen ei ollut suinkaan sattumaa.⁵¹⁰

Rauhanturvaamisen saamaa asemaa Pohjoismaissa tukineen Viggo Jakobsenin mukaan Pohjoismaissa rauhanturvaamiseen osallistuminen perustui intressin, altruismin ja identiteetin yhdistelmään. Oman kansallisen intressin (oman edun), ja moraalisen altruismin (auttamishalun) yhdistyessä rauhanturvaamisesta tuli osa kansallista identiteettiä Pohjoismaissa 1960-luvulta lähtien.⁵¹¹ Jakobsenin mallia mukaillen myös suomalaisen rauhanturvaamisen kontekstissa on syytä tarkastella reaalipoliittisen intressin ja idealistisen auttamishalun välistä jännitettä erityisesti nuorisoliikehännän synnyttämän moraalisen ulkopoliitiikan vaatimuksen noustessa myös suomalaiseen keskusteluun 1960-luvulta lähtien.⁵¹²

Jakobsenin mukaan rauhanturvaamisesta tuli 1960-luvulta lähtien kaikissa Pohjoismaissa osa kansallista identiteettiä, jolloin osallistuminen nähtiin luonnollisena ja tärkeänä osana muusta usein sotaisaksi mielletystä maailmasta erottunutta pohjoismaisuutta. Jakobsenin mallissa kansalliseen identiteettiin kuuluvat poliittiset argumentit, jotka tukevat rauhanturvaamista joko identiteetin, tavan tai kansallisen roolin kautta luoduilla mielikuvilla. Jakobsen näkee tämän todisteeksi siitä, että YK tukeminen on sisäistetty kansalliseen identiteettiin tavalla, jossa YK:n tukeminen on automaattista, ei juuri herätä kansallista keskustelua ja nähdään kansallisen ylpeyden aiheeksi.⁵¹³ Tällä määritelmällä suomalainen rauhanturvaaminen pääsee tähän kategoriaan. Tämä näyttäytyi erityisen selkeästi vuoden

⁵⁰⁸ Hill 2003, 220–224; Pursiainen & Forsberg 2015, 309, 323–348.

⁵⁰⁹ Kts. Suomalaisten suhtautuminen maanpuolustukseen, joulukuu 1986. MTS:n omat ja tilatut tutkimukset 1982–1986, Maanpuolustustiedotuksen suunnittelukunnan arkisto, KA.

⁵¹⁰ Kts. esim. luku ”Ulkopoliitiikkaa sisäpolitiikan antamissa raameissa” kappale ”Lainsäädäntökeskustelu”.

⁵¹¹ Jakobsen 2017, 282–283.

⁵¹² Soiri & Peltonen 1999, 16–54, 74–78, 155–156; Rentola 2005, 142–162, 169–173; Meinander 2019, 166–179.

⁵¹³ Jakobsen 2017, 283.

1977 puolustusministeriön ja ulkoministeriön välisen rauhanturvaamisen hyötyjä ja haittoja tutkivan raportin päätelmissä, jonka mukaan Suomella tuli olla rauhanturvaajia operaatioissa, jotta Suomen harjoittaman puolueettomuuspolitiikan voi sanoa olleen onnistunutta.⁵¹⁴ Samalla tavalla se näkyi 1980-luvun päätöksenteossa, jossa vaihtoehtona ei ollut enää suomalaisen rauhanturvaamisen radikaali supistaminen, vaan ikävämmätkin operaatiot otettiin vastaan, jos muita ei ollut tarjolla.

Tähän päästäkseen piti toiminnan perusteissa yhtyä, ainakin Jakobsenin mallin mukaisesti, sekä moraalinen ulkopoliittikka että intressipohjainen reaali politiikka. Suomessa intressipohjaisen ulkopoliittikan vaatimukset ja moraalis-idealistsiset perustelut joutuivat kuitenkin yhä enemmän törmäyskurssille, kun erityisesti kansalaisyhteiskunnasta tuli painetta idealistisempaan ja ihmisläheisempään ulkopoliittikkaan pelkän kyynisen valtioiden välisen voimapolitiikan analyysin oheen. Samalla tähän nivoutui Suomen puolueettomuus, joka oli koko kylmän sodan ajan tärkeimpänä perusteluna Suomen rauhanturvaamiseen osallistumiselle, mutta joka oli myös muutoksessa. Suomen ulkopoliittisessa johdossa suhtautumiseen kansallisiin vapautusliikkeisiin ja ihmisoikeuksien rikkomisiin vaikutti aina suurempi kylmän sodan kuvio – miten suurvallat suhtautuvat Suomen kannanottoihin ja tuen ilmaisuihin esimerkiksi Etelä-Afrikassa, jossa apartheidia noudattavaa hallintoa tuettiin hyvin pitkään Yhdysvalloissa, ja Lähi-idässä, jossa Israel oli Yhdysvaltojen liittolainen ja tuen osoitus voisi vaikuttaa Suomen puolueettomaan kuvaan lännessä. Samalla kuitenkin kansalaisyhteiskunnasta, eri (nuoriso) järjestöistä ja YK:n yleiskokouksen päätöslauselmista muodostui painetta ottaa voimakkaammin kantaa kansallisten vapautusliikkeiden puolesta.⁵¹⁵

Tässä jonkinlaista vertailua ja esimerkkiä antoi erityisesti Ruotsi ja Olof Palmén harjoittamaan omaehtoisen ulkopoliittikkaan. 1960-luvun puolivälin jälkeen ne nuoret idealistit, jotka eivät ryhtyneet kannattamaan suoraa vallankumousta anarkismin, maolaisuuden tai marxilais-leninistisen taistolaisuuden nimissä, toivoivat silti Suomen tekevän omaehtoista ulkopoliittikkaa ja tukevan edistysmielisiä voimia maailmassa, jotka useimmiten olivat samalla myös Neuvostoliiton tukemia. Näin he pyrkivät laajentamaan ahdasta lähinnä turvallisuuteen ja talouteen keskittyvää kansallisen intressiin määritelmää kohti kansalaisyhteiskunnaksi ja kansainvälistä oikeutta painottavaa idealistisempaa ulkopoliittikkaa. 1970-luvulla lähinnä SDP-taustaiset virkamiehet alkoivat ottaa suurempaa sijaa ulkoministeriön nimityspoliittikassa, ja tätä kautta ajoivat uutta idealistisempaa ajattelua myös ministeriöön. Tästä huolimatta ulkoministeriö pysyi pitkään resistanssina moraalis-

⁵¹⁴ Kts. luku ”Kannattaako tätä enää jatkaa?”.

⁵¹⁵ Soiri & Peltonen 1999, 16–54, 74–78, 155–156

idealistisen ulkopoliitiikan vaatimukselle erityisesti YK-politiikassa, jota muotoilivat vanhat ”everstijuntan” jäsenet Ilkka Pastisen ja Keijo Korhosen toimiessa Suomen YK-edustajina 1970- ja 80-luvuilla.⁵¹⁶ Tätä idealismin painetta ulkoministeriössä sekä jossain määrin myös puolustushallinnossa padottiin korostamalla käytännön rauhantyötä, joka näkyi erityisesti rauhanturvaajien lähettämisenä näihin samoihin konflikteihin, joka oli myös sisäpoliittisesti suosittua. Tämä taas vaati puolueettomuutta käytännössä kentällä eri osapuolten välillä ja suurvaltojen välisissä kiistoissa YK:ssa. Tämä mukaisesti Suomi ei voinut ottaa kantaa, jotta se voisi käytännössä vaikuttaa. Tosin mahdollisuuksiin vaikuttaa ei juurikaan ulkoministeriön ”vanhassa kaartissa” uskottu ja puolueettomuus oli enemmän kytköksissä Suomen asemaan Neuvostoliiton naapurissa.⁵¹⁷

Puolueettomuus oli koko kylmän sodan ajan eräs rauhanturvaamistoiminnan merkittävimpiä perusteluja. Puolueettomat maat olivat kylmän sodan kaksinaipaisessa järjestelmässä sopivia maita rauhanturvaamiseen toteuttajiksi, koska kaikkien osapuolien oli helppo hyväksyä ne. Toimiminen tässä viiteryhmässä lisäsi Suomen puolueettomuuspolitiikan tunnettavuutta ja uskottavuutta, ja Suomen yhdessä muiden Pohjoismaiden kanssa kehittämä valmiusjoukko lisäsi Suomen käytettävyyttä konfliktien ollessa päällä. Puolueettomuuden ja rauhanturvaamisen nähtiin vahvistavan toisiaan.⁵¹⁸ Suomen ulkopoliitikassa puolueettomuus oli keino korostaa Suomen riippumattomuutta Neuvostoliitosta ja itsenäistä ulkopoliitikkaa. Muihin Euroopan puolueettomiin verrattuna Suomi oli tässä suhteessa poikkeus. Kun muut olivat lähtökohtaisesti läntisiä, niin Suomi oli toisen maailmansodan jälkeen ja YYA-sopimuksen velvoittamana ensi sijassa Neuvostoliiton etupiirissä. Suomelle puolueettomuuden vaihtoehto oli olla Neuvostoliiton satelliitti, kun Ruotsille, Itävallalle, Sveitsille ja Irlannille vaihtoehto oli ennen kaikkea länsiliittoutuminen ja puolueettomuus nähtiin jossain määrin myönnytyksenä Neuvostoliitolle. Ne kuuluivat läntisen puolueettomuuden piiriin, kun taas Suomen tapaus oli monimutkaisempi.⁵¹⁹

Neuvostoliitossa puolueettomuus ja liittoutumattomuus nähtiin erityisesti Hruštšovin rauhanomaisen rinnakkainelön ajatuksessa keinoina, jolla Eurooppaa

⁵¹⁶ *ibid.*; Rentola 2005, 142–162, 169–173; Meinander 2019, 140–152, 178–193; Soikkanen 2008, 201–206, 435–474. Ilkka Pastinen toimi Suomen YK-edustajana Aarno Karhilon jälkeen 1977–1983 ja Keijo Korhonen 1983–1988.

⁵¹⁷ Kts. luku ”Ulkopoliitikkaa sisäpolitiikan antamissa raameissa” kappaleet ”Tarkoituksenmukaisuuksien taidetta” ja ”Lainsäädäntökeskustelu” & luku ”Rauhanturvaaminen ja Puolustusvoimat” kappale ”Puolustusvoimien yhteiskunnallinen rooli”.

⁵¹⁸ Kts. esim. Valtasaari 2009, 67.

⁵¹⁹ Rainio-Niemi 2014, 63; Hanhimäki 2016, 21–26.

ja dekolonisoituva maailma voisivat asteittain, ilman sotaa, siirtyä sosialismiin ja näin rapauttaa lännen yhtenäisyyttä. Kylmän sodan tilanteen siirtyessä erityisesti Euroopassa yhä enemmän ekspansiivisuudesta kohti omien asemien varmistamista ja suurvaltojen liennytyä, myös puolueettomuuden asema muuttui erityisesti Suomessa. Suomalainen puolueettomuus alkoi Neuvostoliitossa näyttäytyä yhä vähemmän mahdollisuutena ja yhä enemmän rasitteena. Turhan houkuttelevana esimerkkinä Itä-Euroopan valtioille, joiden linjassa pitämiseksi Neuvostoliitto oli valmiina käyttämään tarvittaessa kovia keinoja.⁵²⁰ Puolueettomuuden muuttunut rooli tuntui Suomessa, jossa esimerkiksi kommunistineuvotteluissa oli yhä vaikeampi saada mainintaa Suomesta puolueettomana valtiona. Suomessa heränneet uuden ulkopolitiikan vaatimukset korostivat myös yhä vähemmän puolueettomuutta, jonka sijaan YYA-sopimuksen rooli Suomen aseman määrittäjänä korostui.⁵²¹ Ei puolueettomuuspolitiikka kokonaan hävinnyt, sillä sen perusteet eivät muuttuneet. Sen vaihtoehtona oli edelleen tiiviimpi asema Neuvostoliiton kyljessä ja myös YYA-sopimuksen johdannossa oli todettu ”Suomen pyrkimyksen pysyä suurvaltojen välisten eturistiriitojen ulkopuolella”.⁵²² Toisaalta puolueettomuus oli myös riippuvainen siitä kontekstista, missä siitä puhuttiin ja tämä on myös syytä ottaa huomioon. Jos kahdenvälisen idänsuhteiden kontekstissa puolueettomuudella ei elämöity, niin monenkeskisessä YK-politiikassa se oli edelleen tärkeä väline Suomelle, eikä se herättänyt vastustusta. Neuvostoliitossa puolueettomuus nähtiin rauhan ajan vapaaehtoisena ulkopolitiikkana ja liittyvän Neuvostoliiton rinnalle muun muassa YK:hon taistelemaan rauhan ja aseistariisunnan puolesta lännen sotaisaa imperialismia vastaan.⁵²³ Puolueettomuutta tai tasapuolisuutta vaadittiin myös rauhanturvaamisoperaatioissa, joissa rauhanturvaajien toiminta oli riippuvainen konfliktien osapuolten hyväksynnästä.

Puolueettomuus konfliktin osapuoliin oli samalla yhteydessä laajempaan puolueettomuuspolitiikkaan suurvaltojen ristiriidoissa. Rauhanturvaamisesta ja sen vaatimasta tasapuolisuudesta tuli oiva selitys sille, miksei Suomi voinut ottaa kantaa tiettyihin konflikteihin aikana, jolloin puolueettomuuspolitiikka ei ollut enää yhtä merkittävä määrittäjä Suomen tekemisille kuin aiemmin 1950- ja 1960-luvuilla. Tämä näkyi erityisesti Lähi-idässä ja Etelä-Afrikassa. Samalla näiden

⁵²⁰ Hanhimäki 2016, 14–29; Rainio-Niemi 2014, 64–74; Furusenko & Naftali 2006, 22–32.

⁵²¹ Soikkanen 2008, 284–295; Blomberg 2008, 384–387.

⁵²² Sopimus ystävydestä, yhteistoiminnasta ja keskinäisestä avunannosta Suomen Tasavallan ja Sosialististen Neuvostotasavaltain Liiton välillä, 4.6.1948. Finlex. <https://finlex.fi/fi/sopimukset/sopsteksti/1948/19480017/19480017_2> [luettu 21.10.2020].

⁵²³ Rainio-Niemi 2014, 67–68, 73.

konfliktien kohdalla alkoi Suomessa esiintyä enenevässä määrin vaatimuksia moraalisemmasta ulkopoliitikasta. Puolueettomuus, moraalit ja multilateraalinen diplomatia eivät kuitenkaan aina käyneet yksiin.

Tarkoituksenmukaisuuksien taidetta

Suomen kylmän sodan tutkimuksessa ulkopoliitiikan vaikutus sisäpoliittisiin ratkaisuihin on varsin tunnettu ilmiö, mutta vaikutus kävi myös toiseen suuntaan.⁵²⁴ Tämä näkyi erityisesti 1960- ja 70-luvuilla, kun erityisesti nuorisossa ryhdyttiin haastamaan vanhoja ja totuttuja reaalipoliittisia lausumia, ja vaatimaan moraalisempaa ja idealistisempaa ulkopoliitiikkaa. Tämän haasteen vaikutus näkyi erityisesti ulkopoliittisissa ratkaisuissa niin kutsutussa kolmannessa maailmassa, jossa idän ja lännen vastakkaisuus ei ollut niin ilmeinen eikä ainut ristiriitajä ja jätettyminen suurvaltojen ristiriitojen ulkopuolelle ei näin ollen voinut suoraan määrittää myöskään Suomen kantaa.

Tähän liittyen alivaltiosihteeri Keijo Korhonen piti vapunaattona 1980 Tampereen yliopistolla esitelmän, jota hän kuvaili ”vappumielellä tehdyksi uusrealistiseksi uskontunnustukseksi” Kanava-lehden julkaistua Korhosen esitelmän keuhalla 1980. Esitelmässä Korhonen tunnustautuu ”uusrealismin” kannattajaksi, jota määrittä varsin pessimistinen usko ihmisen perusluonteesta:

”Mikäli olen voinut huomata, kansainvälisen politiikan systemaattisen tutkimuksen eräänä heikkoutena on usein, että sotketaan se, *mitä on* ja se, *miten pitäisi olla*. Normatiivinen tutkimus ei ole tutkimusta, vaan julistusta ja käännytystä. [...] Sen sijaan tunnustan löytäneeni ymmärrystä ja sitä mukaa apua asioiden juurista, ja niiden taustasta: historiallisista yhteyksistä, todellisten muuttujien ja voimatekijöiden keskinäisten suhteiden tutkiskelusta. Tunnustaudun sanottakoon vaikkapa uusrealismin kannattajaksi. [...] Vaikka valtiotsekkyyden vahingollisinta seurausta, sotaa, on pyritty rationaalisiin järjestyin torjumaan ja eliminoimaan, ja vaikka Suomen kaltaisen maan oman valtiodun mukaista on olla tässä kaikin tavoin mukana, on vaikea uskoa tehtävän lopulliseen onnistumiseen. Yhteisöjen välinen kilpailu ja yhteisön välinen väkivalta ovat kaiketi vanhempia kuin ihmiskunnan kirjoitettu historia. Kansainvälisen yhteisön käyttäytymissäännöt, suurvaltapolitiikka ja pienten maiden ongelmat ovat paljon vanhempia kuin ydinaseiden aikakausi.

Englantilainen matemaatikko ja lastenkirjailija Lewis Carrol kertoo kahdesta satuhahmosta, Mursusta ja Kirvesmiehestä, jotka kävelevät meren

⁵²⁴ Esim. Pursiainen & Forsberg 2015, 323–324; Soiri & Peltonen 1999, passim.

rannalla. He havaitsivat meressä pieniä ostereita ja pyysivät heitä mukaan kävelylle. Vain ostereista vanhin ja viisain kieltäytyi: muut luottivat Mursun ja Kirvesmiehen vakuutuksiin ja nousivat rannalle. Vaellettiin sen verran sisämaahan, että löytyi sopiva laakea kivi; nyt tarvittiin vain hieman leipää, pipuria ja etikkaa, ja ateria saattoi alkaa... Ostereiden armonanelut ja vetoaminen kahden suuren antamiin turvallisuus- ja koskemattomuustakeisiin eivät auttaneet mitään.

Syömisessä oli kuitenkin vivahde-eroja. Mursu, joka oli ilmeisesti ideologi, liikuttui kyyneliin asti ostereiden sydäntäsärkevistä valituksista, pyyhki silmiään suurella nenäliinalla ja mutisten ”olen syvästi pahoillani” söi nenäliinan suojassa muhkeimmat osterit. Kirvesmies oli taas teknokraatti: hän söi yksinkertaisesti niin monta kuin ehti.

Tuntuuko ajankohtaiselta? Carrol kirjoitti runosatunsa v. 1871...⁵²⁵

Korhosen ajattelussa mentiin jo lähelle eristäytymisen ja isolationismin ajatusta. Suomi saattoi osallistua multilateraaliin tai normatiivisiin hankkeisiin, mutta vain tiukasti oma etu mielessä. Jos tämä pääsi unohtumaan, olisi Suomen kohtalo sama kuin Lewis Carrolin ostereiden suurempien valtioiden paineessa. Siinä vaiheessa, kun tilanne kävisi kriittiseksi, ei kansainvälisen järjestelmän sopimukset ja käyttäytymissäännöt, sen enempää kuin suurten valtioiden kauniit lupaukset olisivat enää missään arvossa. Niihin Suomi ei Korhosen mukaan voinut turvallisuttaan perustaa, vaan kansallinen itsekkyyks ja jyrkkä reaalipolitiikka olivat pienten valtioiden onnistumisen ainoana takeena. Korhosen ottaessa oppia historiasta ja ihmisen sosiobiologisista perusominaisuuksista, joiden ydintä olivat lähinnä tuhansien vuosien selviytymistäistelun muovaamat primitiivireaktiot, sodat ja konfliktit näyttivät väistämättömiltä.

Rauhanturvaamista ja kehitysapua tuli lähestyä näin ollen vain ja ainoastaan niiden Suomelle koituvien hyötyjen kautta. Rauhanturvaamisesta hyötyjä oli saatavissa, kehitysavusta ei niinkään. Korhosen mukaan koko YK:n ideologinen perusta, kuten käsitykset edistyksestä ja taloudellisyhteiskunnallisesta kehityksestä, sekä demokratiasta, tasa-arvosta, oikeudenmukaisuudesta ja ihmisoikeuksista, olivat taustaltaan eurooppalaista ja siten rajoittuneita; eivätkä millään muotoa yleismaailmallisia. Niitä ei Korhosen mukaan edes tulisi soveltaa islamilaiseen kulttuuripiiriin, Kiinaan tai kehitysmaihin, ja koko ”kehitysmaaongelma” oli nähtävissä vain tämän ”faustisen” kulttuuripiirin ylivallan taustaa vasten. Suomen taloudellinen kehitys oli riippuvainen sen roolista läntisen kulttuuripiirin periferiassa – teollistuneen Euroopan siivellä, oman maa-alueen ja väestön erikois-

⁵²⁵ Korhonen 1980.

edellytyksiin nojautuen. Suomen antama kehitysapu oli lähinnä puuhastelua globaalissa mittakaavassa, sillä ”[Suomen] resursseilla ei maailmaa pelasteta; vaikka heittäisimme puolet kansantulosta kehitysapuun, ei kukaan huomaisi eroa. Hartiamme ovat kapeat koko maailmaa kannattamaan, mutta ihan riittävät tämänkokoisen kansan omiin tarpeisiin.”⁵²⁶

Korhosen ajattelu ei ollut mitenkään uutta, vaan ammensi realismin teoriaperinteestä, jota muun muassa E. H. Carr teoksessaan *The Twenty Years' Crisis* (1939) ja Hans Morgenthau teoksessaan *Politics Among Nations* (1948) kehittivät ennen ja jälkeen toisen maailmansodan. Myös Carrin mukaan asiat, kuten moraalit, rauha, oikeudenmukaisuus ja kansainvälinen oikeus eivät olleet universaaleja arvoja, vaan intressi ja viime kädessä valtioiden voimasuhteet määrittivät näiden sisällön. Voimakkaat ylläpitivät Carrin mukaan status quoa maailmassa säilyttääkseen valta-asemansa ja jakoivat heikoimmille murusia pitääkseen ne riittävän tyytyväisinä, jotta ne eivät ryhtyisi sodan avulla muuttamaan asetelmaa. Morgenthaun mukaan puolestaan ihminen hamusi luonnostaan valtaa ja näin ollen rauhan avain oli voimien ja intressien tasapainossa, ei moraalisisissa tai eettisissä pohdinnoissa.⁵²⁷

Todennäköisesti Korhonen ammensi myös Kenneth N. Waltzin teoksesta *Theory of International Politics*, joka oli ilmestynyt vastikää 1979 ja antoi uutta pontta realismin teorialle. Waltzin ajattelu sai ”neorealismia” kutsumanimen, joten Korhosen ”uusrealismi” muistutti myös nimensä puolesta Waltzin opeista. Neorealisminsa mukaan kansainvälinen järjestelmä oli hobbesilainen kaikkien sota kaikkia vastaan anarkia, jossa valtiot toimivat valtioideologiasta huolimatta samalla tavalla. Pääpaino oli omasta turvallisuudesta huolehtiminen ja voimien jakautumisesta kansainvälisessä järjestelmässä. Järjestelmän anarkistinen luonne vähensi halua ja mahdollisuuksia yhteistyölle, sillä valtiot kokivat turvattomuutta ja yhteistyön hyödyt eivät jakautuneet tasaisesti. Rationaalisesti toimivat valtiot huolehtivat omasta turvallisuudestaan, eivätkä hamunneet yhteistyötä tai kansainvälisiä normeja, jotka eivät hyödyttäneet valtion selviytymistä.⁵²⁸ Myös Korhosen mukaan pienille valtioille annetuilla turvallisuustakuilla tai muilla lupauksilla ollut mitään merkitystä siinä vaiheessa, kun sota syttyisi tai muu syy pakottaisi suuret valitsemaan lupauksen ja oman edun väliltä. Suomi oli Korhosen ajattelun mukaisesti perimmältään yksin maailmassa ja vaikka kansainvälisestä yhteistyöstä oli saatavissa olevia hyötyjä, ei sitä pitänyt tehdä muuten kuin tiukasti oma etu mielessä.

⁵²⁶ ibid.

⁵²⁷ Carr 2006; Morgenthau 1973; Korab-Karpowicz 2018.

⁵²⁸ Waltz 1979; Korab-Karpowicz 2018.

Moraalisemman ulkopoliitiikan vaatimus ja Korhosen parhaama ”normatiivinen tutkimus”, jolla hän tarkoitti 1970-luvulla uudelleen vironnutta kiinnostusta kansainvälisiin järjestöihin ja globaaliin edistysuskoon, asettivat haasteen Suomen ulkopoliitikalle, jonne kylmän sodan puristuksissa oli kehittynyt yhteisesti jaettu valheita, myyttejä ja jargonia. Lähes kaikki ymmärsivät ulkopoliittisen puheen ja tekojen välisen kuilun, mutta paremman puutteessa jargoniin ja myytteihin takerruttiin kahta kovemmin. Tällaisia myyttejä olivat Suomen idänsuhteet, jossa paljon toisteltu ”luottamus” oli kaikkea muuta kuin aitoa luottamusta, sekä puolueettomuus, jonka avulla voitiin perustella poliittisia ratkaisuja, joita ei muuten tohdittu sanoa ääneen.⁵²⁹ Samalla tapaa normatiivisesti kehystetty kehitysmaapolitiikka ja Suomen rooli rauhanrakentajana sekä idän ja lännen välisenä sillanrakentajana, olivat perusteiltaan moraalialia ja normatiivisuutta kaihtavia. Kenties suurin muutos niin sanotun uuden ulkopoliitiikan vaatimuksissa sekä toisaalta uusvasemmiston luomassa haasteessa, oli se, että aiemmin valkoisina valheina toistettuja myyttejä ryhdyttiin ottamaan todesta. Uuden ulkopoliitiikan propagoiijat toimivat puolue- ja parlamentaarisen järjestelmän sisällä lähinnä SDP:n piirissä, kun taas uusvasemmisto etupäässä sen ulkopuolella järjestöissä, yliopistoissa ja kansalaisyhteiskunnassa. Jälkimmäisen ryhmän kehittymiselle Vietnamin sodan vastustus on ollut tärkeä tekijä ympäri läntistä maailmaa, mutta yksittäisissä valtioissa sodan vastustus sekoittui yhteiskunnan sisäisiin jakolinjoihin ja yhteiskunnallisiin uudistusvaatimuksiin. Uutta ulkopoliitiikkaa ja uusvasemmistoa kuitenkin yhdisti ajatus siitä, että Suomen ulkopoliitiikan tulisi olla oikeasti normatiivista ja YYA-sopimus Suomen turvallisuuspolitiikan perustana. Radikaalien mielestä jopa idänsuhteissa tulisi oikeasti olla luottamusta. Kaikkien tuntemien fraasien ottaminen todesta paljasti ulkopoliitikassa vallitsevan sanojen ja tekojen ristiriidat, joka puolestaan uhkasi vanhan rakennelman perusteita ja sai sen edustajat varpailleen ja puolustuskannalle.⁵³⁰

Jukka Valtasaari puki Keijo Korhosen kanssa käymänsä keskustelun jälkeen tämän sanoiksi toteamalla, että ”ulkopoliittisesti taitaa olla mahdollista vain se, mikä on sisäpoliittisesti myytävissä.”⁵³¹ Valtasaari kuvasi lauseella ennen kaikkea Yhdysvaltojen liikkumavaraa liennytyskehityksessä, joka oli vastatuulella osittain sisäpoliittisen vastarektion takia, mutta se kuvasi samalla myös Suomen ulkopoliitiikan tekemisen mahdollisuuksia ja sisäpoliittisten haasteiden merkitystä. Rauhanturvaaminen ja Suomen YK-politiikka yleensä olivat keinoja, joiden

⁵²⁹ Kts. esim. Forsberg & Pesu 2016, passim.

⁵³⁰ Blomberg 2008, 384–387; Meinander 2019, 139–197; Rentola 2005, 124–134, 142–162.

⁵³¹ Jukka Valtasaari Keijo Korhoselle 22.11.1978. Kb 30, UMA.

avulla moraalisen ulkopoliitiikan haasteeseen voitiin vastata. YK:ssa eniten käsitellyt ihmisoikeusloukkaukset olivat Etelä-Afrikan apartheidpolitiikka ja Israelin toimet Länsirannalla ja Gazassa. Nämä molemmat alueet olivat samalla Suomen rauhanturvapolitiikan keskiössä. Sisäpoliittisiin vaatimuksiin diplomaattisuhteiden katkaisemisesta Etelä-Afrikan kanssa voitiin Keijo Korhosen tavoin todeta, että muun muassa rauhanturvaoperaation aloittaminen Namibiassa vaati suhteiden ylläpitoa.⁵³² Samalla tapaa Korhonen perusteli myös Suomen moraalisen närkästyntymisen linjaa, joka ei kuitenkaan tulisi heijastumaan Suomen tekemään ulkopoliittikkaan, Israelin hyökätessä Libanoniin kesällä 1982, ennen suomalaisten rauhanturvaajien saapumista ja Korhosen siirtymistä Suomen lähettilääksi Yhdistyneisiin kansakuntiin.

”Suhteissamme Israeliin tulee meille muodostumaan operatiivisia ongelmia.

Suomen hallituksen on nähdäkseni syytä, sekä kansainvälisistä että sisäisistä syistä, voimakkaasti demonstroida paheksumistaan Israelin Libanonin politiikan johdosta. Toisaalta tämä tulisi tapahtua tavalla, joka soveltuisi jatkoksi tähän asti noudatettuun Lähi-itä- ja Israel-politiikkaamme eikä tuottaisi meille vahinkoa.

Israelilla ei sinänsä ole meille sanottavaa itseisarvoa, varsinkin jos vastapainona ovat suhteemme arabimaailmaan. Mutta Suomen kuvaan USA:ssa vaikuttaa voimakkaasti se, miten Suomi suhtautuu Israeliin. Washington seuraa epäilemättä tarkasti toimiamme ja mahdollisesti tekee politiikkamuutoksistamme kokonaispolitiikkamme, nimenomaan Suomen ja Neuvostoliiton suhteisiin, liittyviä johtopäätöksiä. Washingtonin sietoraja meidän tekemiimme Lähi-idän –politiikan tarkistuksiin nähden olisi epäilemättä alempi kuin sanokaamme liittolaisten Alankomaiden tai Tanskan vastaaviin toimiin nähden. Niin kohtuutonta kuin se onkin, se on tosiasiana otettava huomioon.

Suhteemme Israeliin siis eivät ole tärkeät, mutta näiden suhteiden heijastuminen USA:n ja Suomen suhteisiin on.

Mitä sitten voitaisiin tehdä?

Eliminoisin ensin pois mahdottomat vaihtoehdot. Emme voi koskea diplomaattisiin tai kauppasuhteisiimme Israeliin. Emme voi myöskään protestoida lupaamalla nyt PLO:lle enempää kuin mitä olimme valmiita lupaamaan kuukausi sitten. [...]

⁵³² Muistio ”Mahdollinen suhteiden katkaiseminen Etelä-Afrikan tasavaltaan: toimenpiteen merkitys”, Keijo Korhonen 2.11.1977. Henkilökohtaiset, salaiset asiakirjat 1977, UKA.

Jäljelle jää tuskin muuta kuin YK toimintaforumina. Vanha tuttu asetelma siis.”⁵³³

Ensinnäkin Korhosen mukaan rauhanturvatoiminta Golanilla oli jatkuva menestys ja Suomen toiminta sai jatkua siellä, mutta Libanonin operaation tulevaisuus oli vaakalaudalla. Operaatio ja YK olivat kärsineet nöyryytyksen, kun Israelin sotilaat marssivat linjojen läpi Libanoniin. Operaation tuli saada uusi tehtävä ja mandaatti jatkuakseen. Toiseksi Suomen äänestyskäyttäytyminen YK:ssa oli jälleen tarkastelun alla arabivaltioiden vaatiessa Israelin jäsenoikeuksien lopettamista, kun taas Yhdysvallat suhtautui tällaisiin hyvin vakavasti. Suomen tulisi äänestää universaaliuseriaatteen mukaan Israelin erottamista vastaan ja täyttää tältä osin Yhdysvaltojen toiveet. Samaan aikaan äänestyselityksissä oli kuitenkin ilmaistava kovasanaisesti Suomen paheksuva kanta Israelin menettelyä kohtaan. Korhonen joutui tosin toteamaan, että ”verbaalinen eskalaatio on vuosien mittaan viety niin pitkälle, että sanat alkavat loppua – ellei nyt ryhdytä kiroamaan...”⁵³⁴

Kolmanneksi Korhosen mukaan Suomen olisi lisättä rahallista tukea palestiinalaisten pakolaisten avustusjärjestölle UNRWA:lle, Unicefille ja Punaiselle Ristille. Muutaman miljoonan avustukset tulisi antaa ”sopivan hälyn säästyksellä”. Neljäntenä toimena Korhonen esitti muita YK:n kautta tehtäviä ”demonstratiivisista toimista” YK:n käyttäytymissäntöjen tukemiseksi. Näiden merkitys olisi rajattuja, mutta osoittaisi sopivalla tavalla Suomen mielipiteen. ”Ikivanhoja asetelmia, joille YK tietenkään ei mahda mitään; mutta kysymys onkin demonstratiivisesta toiminnasta YK:n periaatteiden ja kansainvälisten käyttäytymissäntöjen tueksi.” Korhosen mukaan Suomen toimet tuli ajoittaa niin, että suurin häly laantuisi ja samalla niin, ettei hallituksen toimet ajoittuisi kesäaikaan, jolloin niiden näkyvyys oli heikkoa. Korhonen esitti elokuuta ja toivoi lisäksi pohjoismaista yhteistyötä toimenpiteissä.⁵³⁵

Korhosen tavoittelema linja oli siis olla käytännössä tekemättä mitään, mutta samalla riittävän voimakkailla lausunnoilla ja eleillä viestiä Suomen paheksuntaa. Riittävyuden rajat tulivat vastaan suhteessa Yhdysvaltoihin, jota Suomi ei halunnut loukata. Puheiden ei ollut tarkoituskaan vastata tekoja, vaan luoda moraalinen suojakuori inhorealisticelle ulkopolitiikalle. Kovien sanojen oli määrä tyydyttää sisäpoliittiset vaatimukset ja asettaa Suomi samaan linjaan Israelin toiminnan aiheuttaman kansainvälisen reaktion kanssa, samalla kun todelliset politiikka-

⁵³³ Keijo Korhonen Mauno Koivistolle 1.7.1982. Kansio 24, Mauno Koiviston arkisto, KA.

⁵³⁴ *ibid.*

⁵³⁵ *ibid.*

muutokset pidettiin mahdollisimman pieninä, jotta Yhdysvallat pysyisi Suomelle suosiollisena. YK:n turvallisuusneuvoston roolia kannatti tästä syystä korostaan. Pysyvien jäsenten veto-oikeus takasi sen, ettei turvallisuusneuvostossa syntyisi päätöslauselmia, joita jompikumpi suurvalloista ei hyväksyisi. Tämän lisäksi rauhanturvaaminen toimi oivallisena selityksenä sille, että Suomen tuli suhteutua kaikkiin osapuoliin puolueettomasti ja välttää turhaa provokaatiota. Muuten Suomen osallistuminen käytännön rauhantyöhön vaarantuisi.

Sisäpolitiikan realiteetit näyttäytyivät Libanonin miehityksessä, sekä Israelin ja arabimaailman välisissä konflikteissa kuitenkin yhä merkittävämpää roolia. Ulkoministeri Pär Stenbäck kirjoitti muistelmiensa mukaan samaisen Korhosen kirjeen kopion reunaan huomautuksen: ”Entäs sisäpolitiikka!”. Stenbäckin mukaan Suomessa oli ihmisiä, jotka katsoivat mielellään sormiensa läpi Israelin ylilyön-tejä palestiinalaisterrorin torjunnan nimissä.⁵³⁶ Samalla Suomessa oli kuitenkin myös varsin äänekkäs ryhmittymä, joka vaati näkyviä toimia Israelin tuomitsemiseksi. YK:ssa vaadittiin samaan aikaan jopa Israelin sulkemista pois yleiskokouksesta, johon puolestaan Yhdysvallat vastasi uhkauksella vetäytyä YK:sta, jos Israel suljettaisiin. Suomi ja Pohjoismaat toimivat kriisissä välittäjän asemassa YK:ssa ja Ilkka Pastinen ehdotti menettelytapäänestystä, jolla koko asia voitiin siirtää sillä erää syrjään.⁵³⁷

Suomessa oli joka tapauksessa paljon tahtoa ottaa kantaa Palestiinan puolesta ja Israelin politiikkaa vastaan. Tässä tarkoituksessa syntyi vuonna 1982 paljon keskustelua aiheuttanut ehdotus PLO:n johtaja Jasser Arafatin kutsumisesta Suomeen, joka hallituksessa kehittyi toimivaltakiistaksi kutsun parissa puuhanneen pääministeri Kalevi Sorsan ja ulkoministeri Pär Stenbäckin välille.⁵³⁸ Lähi-idän konfliktin tapaisessa monien eri toimijoiden yhä pahemmin eskaloituvassa tilanteessa, jossa keinot eivät kummallakaan osapuolella ole mitenkään eettisesti kestäviä, moraalinen kannanotto voi olla hankalaa. Se kenen puolesta kantaa otetaan, saattaa näyttäytyä toisen tulkitsijan silmissä tai toiselle viikolla vähemmän mairittelevassa valossa. Pär Stenbäckin mukaan Kalevi Sorsa haukkui hänet siitä hyvästä, ettei hän ollut tuominut tarpeeksi nopeasti Beirutin pakolaisleireissä

⁵³⁶ Stenbäck 2009, 318.

⁵³⁷ Kts. luku Ulkopoliittinen päätöksenteko kylmän sodan loppupuoliskolla” kappale ”Monenkeskisten ja kahdenvälisten suhteiden eroavaisuus”.

⁵³⁸ Kts. esim. HS 6.10.1982; Stenbäck 2009, 320–328. Arafatin vierailukutsu jäi kiistelyn jälkeen tekemättä ja Arafat vieraili ensimmäisen kerran Suomessa vuonna 1989, jolloin Sorsa toimi ulkoministerinä vierailun isäntänä. Kts. ”Jasser Arafatin Suomen vierailu jakoi mielipiteitä”, 23.6.2015. Yle Elävä arkisto. <<https://yle.fi/aihe/artikkeli/2015/06/23/jasser-arafatin-suomen-vierailu-jakoi-mielipiteita>> [katsottu/luettu 11.2.2020].

tapahtunutta joukkomurhaa ja Sorsa halusi muutenkin ottaa moraalisen ulkopoliitiikan johtajan kaavun itselleen ohi ulkoministerin.⁵³⁹

Etelä-Afrikan kysymyksessä moraaliset kannanotot olivat puolestaan periaatteessa helpompia kuin Lähi-idässä. Apartheidpolitiikan puolestapuhujia oli maailmassa ylipäättään vähän ja se tuomittiin varsin yksimielisesti YK:ssa. Suomen ulkopoliitiikan kannalta erityisesti Namibia ja sen vapaustaistelu vastentahtoista Etelä-Afrikkaan vastaan oli kohonnut merkittäväksi. Suomalaiset lähetyssaarnaajat saapuivat jo 1870-luvulla Ambomaalle, nykyisen Namibian pohjoisosaan, ja Suomessa oli pitkään tunnettu Afrikan maista yhteyttä nimenomaan Namibiaan.⁵⁴⁰ Ulkoministeriön vuoden 1967 YK-seminaarissa Yleisradion toimituspäällikkö Erkki Hatakka toi tämän yhteyden ilmi hyvää tarkoittavalla tavalla, joka kuitenkin erehdyttävästi muistuttaa kolonialistista ajattelua eurooppalaisista siviisityksen ja kulttuurin tuojina pimeään Afrikkaan:

”Yleisesti Suomessa tunnetaan Ambomaa käsitteenä, mutta harvat oikeastaan tietävät, että tämä Ambomaa on Lounais-Afrikassa sijaitseva alue, jolla asuu noin 45 % koko Lounais-Afrikan väestöstä ja jossa suomalaiset lähetyssaarnaajat ovat sadan vuoden ajan tehneet työtä. Siten kaikki, mitä 45 % Lounais-Afrikan väestöstä tietää maailman asioista, on suomalaisten lähetyssaarnaajien heille kertomaa. Sanon vain ohimennen, että se kuva, minkä he ovat maailmasta antaneet, ei ehkä ole niin laaja ja eriytynyt, kuin sopisi odottaa. Suomella on minusta juuri Lounais-Afrikan tapauksessa huomattavasti konkreettisempi osavastuu kuin monissa muissa Euroopan ulkopuolisissa tai kehitysmaita koskevissa kysymyksissä. Tiedän ainakin kahden suomalaisen kouluttaman mustaihaisen papin tulleen pidätetyksi ja viedyksi Pretorian vankiloihin.”⁵⁴¹

Suomessa nähtiin jopa tiettyä vastuuta Namibiaa kohtaan. Samalla Namibian politiikka liittyi Etelä-Afrikan politiikkaan, sillä Namibia oli itsenäistymässä Etelä-Afrikan hallinnasta. Suomen Etelä-Afrikan politiikka oli puolestaan koko 1970-luvun jatkuvan arvioinnin ja arvostelun kohteena. Etelä-Afrikan politiikan olikin vastattava erityisesti kansalaisyhteiskunnasta tulevaan haasteeseen ja oli pikkuhiljaa siirtynyt tuomitsevammalle linjalle. Suomi oli alkuaikoina pidättäytynyt YK:ssa Etelä-Afrikkaa koskevissa äänestyksissä ja äänesti ensimmäisen kerran apartheidin tuomitsevan päätöslauselman puolesta vuonna 1966.⁵⁴²

⁵³⁹ Stenbäck 2009, 320–328.

⁵⁴⁰ Soiri & Peltola 1999, 55–60; Saarelma-Maunumaa 2003.

⁵⁴¹ *Suomi YK:ssa 1967*, 124–125.

⁵⁴² Soikkanen 2008, 374–375; Soiri & Peltola 1999, 74–76.

Ralph Enckell selosti huhtikuussa 1960 perusteellisessa yhdeksänsivuisessa raportissaan YK:n tunnelmia ja Suomen linjaa apartheidpolitiikkaan, joka Sharpevillessä oli johtanut 69 värillisen mielenosoittajan kuolemaan ja 180 loukkaantuneeseen poliisin avatessa tulen mielenosoittajia kohti. Enckell totesi, että vaikka YK:n tarkoituksena oli pyrkimys ihmisten olojen parantamiseen, niin se ei tarkoittanut moraalisten kannottojen ottamista. Silloin kuin Suomessa katsottiin, että ehdotettu toimenpide todella parantaa ihmisten oloja, oli Suomi kannattanut päätöslauselmaa. Silloin kun päätöslauselmalla on ”pyritytty muuhun päämäärään” sanoutui Suomi siitä irti. Enckellin mukaan ”merkillisen harvassa ovat ne jäsenvaltiot, jotka ovat menetelleet samalla tapaa kuin me.” Moraali ei näin ollen itsessään sopinut Enckellin mukaan Suomen YK-politiikan ohjenuoraksi, eikä myöskään Suomen Etelä-Afrikan politiikan perusteeksi:

”Moraalisten tuomioiden langettaminen ei kuulu YK:n tehtäviin. On tietenkin annettava suurta arvoa, mitä suurinta arvoa, moraalille tuomioille. Mutta YK:ta voidaan tuskin pitää, niin kauan kuin se ei ole päässyt kohoamaan ylikansalliselle tasolle, oikeana paikkana niiden langettamiselle. Moraalisista tuomioista ei päätetä äänestämällä, YK:n enemmistö ei ole suinkaan aina korkeammalla moraalilla kuin vähemmistö. [...] On vaikeasti ajateltavissa, että mikään hallitus voisi hyväksyä ja myöntää oikeaksi ulkoa sille esitettyjä moitteita, vaikka nämä moitteet tulisivat itsensä YK:n taholta. [...] Apartheid-politiikka on epäilemättä mitä vastenmielisin ja sen jatkaminen on yhtä varmasti räikeässä ristiriidassa kehityksen kulun kanssa, niin Afrikassa kuin Afrikan ulkopuolella. Mutta asiaa ei ratkaista eikä sen ratkaisua edesauteta sillä, että maailmanjärjestön korkein elin tuomitsee tuon politiikan ja sen harjoittajat, seuraten yleiskokouksen antamaa, sangen arveluttavaa esimerkkiä. Pääsihteeri Hammarskjöld on toisessa yhteydessä todennut, että ”suverenisten valtioiden järjestössä äänestysvoitot saattavat jäädä näennäisiksi elleivät ne johda pysyvään suostumukseen pyrkiä rauhanomaiseen ja oikeudenmukaiseen ratkaisuun”. [...] Lähtiessämme YK-talosta sanoin eräälle kollegalleni toivovani, että tulokset osoittaisivat neuvoston harkinnan oikein mitä tilanne vaatii. Mutta, lisäsin, minulla on harvoin ollut niin vähän syytä toivehikkuteen enkä ollut oikein osannut odottaa, että näin vastuunalainen elin olisi tyytynyt käyttämään niin vähän diplomaattista taitoa ja niin vähän valtioviisautta niin tärkeässä asiassa.”⁵⁴³

⁵⁴³ Apartheid turvallisuusneuvostossa, Pysyvä edustusto New Yorkissa raportti n:o 1/1960, Ralph Enckell 6.4.1960. R-sarja, New York 1956, UMA.

Vuoden 1966 äänestys tarkoitti jonkinasteista irtaantumista vanhasta YK-politiikasta, jossa varottiin moraalisia tuomioita, sillä Suomen asema ei sallinut niiden antamista idän suuntaan. Enckell oli vedonnut Suomen äänestävän sellaisen ratkaisujen puolesta, joilla oli realistinen mahdollisuus vaikuttaa. Idän ja lännen välisissä suurissa kiistakysymyksissä turvallisuusneuvoston veto-oikeus tarkoitti käytännössä sitä, ettei muut kuin maltilliset ja kompromissiesitykset voineet vaikuttaa ja turvallisuusneuvoston päätösvaltaan Suomi myös vetosi. Jakobson joutui selittelemään Etelä-Afrikan muuttunutta äänestyskäyttäytymistä suhteessa Neuvostoliiton ihmisoikeusrikkomuksiin sillä, että tilanne Etelä-Afrikassa oli ainutlaatuinen siinä mielessä, että kun muualla ihmisoikeusrikkomukset tapahtuivat vastoin lakia, niin Etelä-Afrikassa ihmisoikeuksien ja perusvapauksien kunnioittaminen oli lain vastaista. Jakobsonin mukaan väittely realistien ja moralistien välillä oli Pohjoismaiden mallin mukaan siirtynyt Neuvostoliiton suhteesta kohti etelä-pohjoinen–vastakkainasettelua.⁵⁴⁴

Suomi korosti kuitenkin myös vuoden 1966 jälkeen YK:n turvallisuusneuvoston roolia ja universaaliuden periaatetta äänestäen vuonna 1974 enemmistön mukana Etelä-Afrikan kansainvälisestä yhteisöstä sulkemista vastaan. Samana vuonna ulkoministeriössä tutkittiin myös mahdollisuutta vetää Suomen edustaja pois Etelä-Afrikasta ja ylläpitää suhteita vain kaupallisen sihteerin välityksessä, mutta tähän ei kuitenkaan ryhdytty. Vuosikymmenen puolivälissä Etelä-Afrikan väkivaltaisuuDET, Mosambikin ja Angolan itsenäistyminen sekä Rhodesian ja Namibian tilanteen kärjistyminen aiheuttivat lisääntyvää kansainvälistä painostusta Etelä-Afrikkaa kohtaan ja myös Suomessa tutkittiin jälleen edustuston alentamista tai jopa suhteiden katkaisemista.⁵⁴⁵

Kansainvälisten suhteiden professori Osmo Apusen arvostellessa loppuvuodesta 1976 Suomen Etelä-Afrikan politiikkaa Demarissa, tiedusteli Kekkonen ulkopoliittiselta erityisavustajaltaan ”mitä sössötystä” Apunen oli kirjoittanut. Jaakko Kalelan mukaan Apusen tyyli oli sellainen, ettei siitä ”tavallisempi kuolevainen saa parillakaan lukemisella mitään irti”, mutta tulkitsi kuitenkin Kekkoselle Apusen tarkoittaneen Suomen Etelä-Afrikan politiikassa olleen kestämaton jännitystila.⁵⁴⁶ Puheet eivät vastanneet tekoja. Ulkoministeri Keijo Korhonen käytti YK:ssa varsin jyrkkää kieltä, mikä ei heijastunut Suomen harjoittamaan politiikkaan. Etelä-Afrikasta oli Apusen mukaan tullut Suomen YK-politiikan koetinkivi, eikä Suomen vanha linja tulisi sitä kestäämään. Asettaisiko Suomi ilman

⁵⁴⁴ Jakobson 1983, 60–64.

⁵⁴⁵ Soikkanen 2008, 374–375.

⁵⁴⁶ Jaakko Kalela Urho Kekkoselle 11.11.1976. Henkilökohtaiset, salaiset asiakirjat 1976, UKA.

YK:n turvallisuusneuvoston päätöstä pakotteita Etelä-Afrikan apartheid-hallintoa vastaan, tai katkaisisiko Suomi diplomaattisuhteensa Etelä-Afrikkaan? Kalelan mukaan Apunen toivoi uudenlaista suhtautumista ja politiikkaa, mutta Keijo Korhonen oli toista mieltä.⁵⁴⁷

Alivaltiosihteeriksi nimitetty Korhonen kirjoitti loppuvuodesta 1977 muistion suhteiden katkaisemisen hyvistä ja huonoista puolista. Asia oli jälleen ajankohtainen, sillä SDP:n puolueoimikunta oli antanut julkilausuman, jossa vaadittiin suhteiden katkaisemista ja myös eduskunnan ulkoasianvaliokunnan mietinnössä asia nousi esiin. Kekkonen oli itsekkin kahden vaiheilla asian suhteen. Korhosen mukaan suhteiden katkaisemisella tyydytettäisiin kotimaisia piirejä, jotka pitivät sitä poliittisesti tärkeänä, osoitettaisiin YK:ssa Suomen vahva paheksunta Etelä-Afrikan politiikkaa kohtaan ja tultaisiin muita Afrikan maita vastaan. Negatiivisten kohtien luettelo oli kuitenkin painavampi. Korhonen laskeskeli, että vaarantamalla kaupan jatkumisen, Suomi saattaisi menettää ”650 työpaikkaa paperiteollisuudesta ja 400 työpaikkaa metalliteollisuudesta. Kerrannaisvaikutukset työllisyyteen saadaan [Korhosen mukaan] kertomalla luvut viidellä tai kuudella.” Taloudellisten vaikutusten lisäksi Suomi luopuisi yhteispohjoismaisesta linjasta ja vaarantaisi mahdollisuudet osallistua Namibian kysymyksen selvittämiseen. Etelä-Afrikan vetäytyminen oli Korhosen mukaan kesken, eikä sen järjestelyistä päästäisi ratkaisuun ilman sen myötävaikutusta. Suomen edustajan kutsuminen kotiin kävi päinsä, mutta ei nähnyt tästäkään toimenpiteestä syntyviä hyötyjä. Korhosen totesi, ettei Suomen tulisi katkaista suhteitaan Etelä-Afrikkaan ja Kekkonen asettui lopulta Korhosen kannalle. Kekkonen kirjoitti muistion alalaitaan lyijykynällä varsin epäröivät sanat: ”Tehtäköön näin. En ole kovinkaan varma siitä.”⁵⁴⁸ Kekkonen lähetti muistion takaisin Korhoselle ja Suomi ei katkaissut diplomaattisuhteitaan Etelä-Afrikkaan.

Suomen ulkopoliitiikka, erityisesti Etelä-Afrikan kysymyksessä, mutta myös laajemmin, oli täynnä kaksinaismoralismia ja sitä kautta paradokseja. Ulospäin moraalinen ja rauhaa rakentava ulkopoliitiikka oli sisältä usein lähes inhorealistinen, vaikka kansalaisjärjestöjen vaikutuksesta Suomen hallitus päätti ryhtyä lopulta tukemaan kehitysavun piirissä myös kansallisia vapautusjärjestöjä Afrikassa.⁵⁴⁹ Oma etu ja tarkoituksenmukaisuus voittivat lähes aina moraaliset velvoitteet ja auttamisvelvoitteen. Ulkopoliitiikan paradoksi lähti Suomen kylmän

⁵⁴⁷ *ibid.*; Demari 9.11.1976.

⁵⁴⁸ Muistio ”Mahdollinen suhteiden katkaiseminen Etelä-Afrikan tasavaltaan: toimenpiteen merkitys”, Keijo Korhonen 2.11.1977. Henkilökohtaiset, salaiset asiakirjat 1977, UKA.

⁵⁴⁹ Soiri & Peltola 1999, 103–104.

sodan asemesta kahden blokin liepeillä kumpaakin sopivassa suhteessa mielistellen. Januksen kasvoinen ulkopolitiikka aiheutti paradokseja, jossa puheet ja teot eivät vastanneet, ja jossa moraalit muodostui lähes kirosanaksi. Toisaalta tämän oli kylmän sodan järjestelmässä politiikkaa, joka sai vastakaikua suurvalloista ja Suomi sai YK:ssa merkittäviä luottamustehtäviä. Ulkopolitiikan tekijät ovat alleviivanneet Suomen säilyttäneet hyvät suhteet suurvaltoihin myös sen jälkeen, kun Ruotsi Olof Palmen mukana siirtyi moraalisen ulkopolitiikan linjalle.⁵⁵⁰

Palmen tunnetuimpiin moraalisesti aktiivisen ulkopolitiikan tekoihin kuuluu Yhdysvaltojen Vietnamissa vuonna 1972 suorittamien joulupommitusten vertaaminen natsi-Saksan hirmutekoihin – absoluuttiseen pahaan maailmanhistoriassa. Ruotsi erosi tässä mielessä Suomesta, sillä Palmen elämäkerran kirjoittaneen Henrik Berggrenin mukaan Palme uskoi mahdollisuuteensa vaikuttaa sodan lopettamiseksi. Samalla Palme tunnusti tarvetta tuoda julki jyrkän paheksumisensa verbaalisesti riittävän vahvalla ilmaisulla, joka tiivistäisi Vietnamin sodan aiheuttaman turhautumisen ja suuttumuksen ilmapiiriin maailmassa, vaikka Ruotsin ulkoministeri oli jo ehtinyt tuomitsemaan pommitukset. Tämä myös sopi Palmen poliittiseen imagoon niin sisä- kuin ulkopoliittisesti, joka oli kehittynyt Palmen marssiessa vuonna 1968 yhdessä Vietnamin Neuvostoliiton-suurlähettilään kanssa Tukholmassa Vietnamin sodan vastaisessa suurmielenosoituksessa ja Palmen tunnistettua ensimmäisenä eurooppalaisena poliitikkona 1960-luvun polivälissä Yhdysvaltojen umpikujan Vietnamissa.⁵⁵¹

Suomen ulkopoliittisessa johdossa tuomioita ja moraalisia lausumia kavahdettiin, olihan Kekkonenkin vuonna 1961 YK:ssa nimenomaan todennut, ettei Suomi ole tuomari (vaan lääkäri) eikä näin ollen julista tuomioita.⁵⁵² Suomessa syvällä ulkopoliittisen eliitin itseymmärryksessä vaikutti myös käsitys hyvin rajallisesta mahdollisuudesta ylipäättään vaikuttaa suurten sanelemaan kansainväliseen politiikkaan. Keijo Korhonen läksytti Esko Ahon hallituksen lausumia turhan opettavaiseksi vielä vuonna 1991, kun Moskovassa Gennadi Janajevin junta yritti vallankaappausta. ”Meillä on tapana antaa neuvoja vain pyydettyä, varsinkin kun niillä ei tosiasiallisesti ole mitään vaikutusta” totesi päätoimittajaksi siirtynyt Korhonen ja jatkoi Paasikiven opetuksilla: ”Venäjä voi olla miten vahva tai heikko tahansa, meille suomalaisille se on aina tarpeeksi vahva”.⁵⁵³

⁵⁵⁰ Pastinen 1996, 172–188; Jakobson 1983, 79–83; Jakobson 2001, 447.

⁵⁵¹ Berggren 2011, 419–424. Kts. myös Meinander 2019, 141–144.

⁵⁵² Ulkopoliittisia lausuntoja ja asiakirjoja 1961, 153–157.

⁵⁵³ ”Keijo Korhosen puheenvuoro”, 1991. Yle Elävä arkisto. <<https://yle.fi/aihe/artikkeli/2011/08/19/suomi-komentoi-neuvostoliiton-vallankaappausta-kieli-keskella-suuta>> [katsottu 20.1.2020].

Ruotsissa aktiivisella ulkopoliitikalla tarkoitettiin ennen kaikkea pyrkimystä erottautua suurvaltojen luomasta järjestelmästä luomalla ”kolmas vaihtoehto” kapitalistisen ja kommunistisen järjestelmän väliin. Pienille valtioille juuri moraalisuuden ulkopoliitikan korostaminen onkin eräs tapa kohottaa oman valtion statusta verrattuna muihin vertaisiinsa. Ruotsin aktiivisessa ulkopoliitikassa kilpailu moraalisuuden statuksesta muiden pienten ja keskisuurten valtioiden kanssa muodostui suurvaltasuhteiden vaalimista tärkeämmäksi peliksi.⁵⁵⁴ Vietnamin pommitusten kohdalla tämä meni niin pitkälle, että samalla meni diplomaattisuhteet jäihin. Suomen ja Ruotsin läheisistä suhteista huolimatta, maiden ulkopoliitikan teko erosi tässä kohdin täysin toisistaan. Suomen ulkopoliittisessa johdossa oma ulkopoliittinen linja aseteltiin aina suurvaltojen mukaan. Suomi navigoi kylmän sodan ajan kansainvälisessä politiikassa ennen kaikkea Neuvostoliiton ja Yhdysvaltojen antamien maamerkkien mukaan. Jos Ruotsissa erottauduttiin, niin Suomessa pyrittiin peesaamaan, mikä ei ollut helppo tehtävä, jos peesattavia oli kaksi ja ne ajoivat eri suuntiin. Tämän Max Jakobson esitti iskevästi kirjassaan *38. kerros* (1983):

”meidän on nähtävä realistisesti vaikutusmahdollisuuksiemme rajat ja valittava oikeat, meille sopivat toimintamenetelmät. Moralisoiva ulkopoliitikka ei ole keino, jolla kyetään vaikuttamaan kansainvälisiin suhteisiin: se on ulkopoliittista itsetyydytystä. Emme voi pyrkiä muuttamaan maailmaa omien etujemme mukaiseksi törmäämättä ennemmin tai myöhemmin idänpolitiikkamme perusedellytyksiin.”⁵⁵⁵

Myös Ruotsissa erottautumisella oli kuitenkin rajansa, jotka kulkivat turvallisuuksessa. Samaan aikaan, kun Palme kovin samoin suosi Yhdysvaltojen Vietnamin politiikkaa, piti hän huolen siitä, ettei salainen sotilastekninen yhteistoiminta Yhdysvaltojen kanssa katkeaisi. Ruotsin puolustus oli riippuvainen tästä yhteistyöstä ja juuri tämä turvallisuuspiiri mahdollisti Ruotsin omaehtoisen ulkopoliitikan Suomeen verrattuna. Pysyäkseen ”vapaana suurvalloista” oli turvallisuudesta ja omasta puolustuskyvystä pidettävä huolta.⁵⁵⁶ Ruotsin puolustaminen oli myös

⁵⁵⁴ Wohlforth, De Carvalho, Leira & Neumann 2018, 533.

⁵⁵⁵ Jakobson 1983, 60.

⁵⁵⁶ Berggren 2011, 436–437. Palme käytti termiä vastatessaan kolmen saksalaisen kirjailijan avoimessa kirjeessä esittämään kiritiikkiin Ruotsin salaisen tiedustelun paljastaneiden lehtimiesten – Peter Brattin ja Jan Guilloun – vangitsemiseen ns. IB-skandaalin jälkeen. Palmen mukaan Ruotsi harjoitti salaista tiedustelua oman turvallisuutensa tähden. ”Haluamme pysyä itsenäisinä, toteuttaa omaa politiikkaamme. Haluamme pysyä vapaina suurvalloista” (suom. Heikki Eskelinen).

Yhdysvaltojen intressissä osana laajempaa sodan uhan varalle varautumista, joten kylmät diplomaattisuhteet eivät yltäneet puolustus- ja turvallisuuspolitiikkaan. Suhteiden jäähtymisen vaikutuksia oli sen sijaan muualla ulkopoliitikassa jo ennen joulua 1972 ja erityisesti Valkoisessa talossa Suomen ulkopoliitikka sai tässä vertailussa aidon puolueettomuuden leiman Ruotsin vihamieliseen ”puolueettomuuteen” verrattuna. Tällä oli merkitystä siinä vaiheessa, kun sopivia ehdokkaita haettiin muun muassa YK:n eri tehtäviin.⁵⁵⁷

Jos Palme oli pyrkinyt vaikuttamaan Yhdysvaltoihin ja Nixoniin verbaalisella ja moraalisisella painostuksella, niin Suomessa ei omien sanojen ylikorostukseen sorruttu, vaikka Vietnamin sota – ei vähiten sisäpoliittisen paineen ansiosta – tuomittiin myös Suomessa.⁵⁵⁸ Jakobsonin mukaan välittäjiä Vietnamin tilanteesta riitti kylliksi myös Pohjoismaisessa piirissä ja antaa samalla ymmärtää Suomen pysyneen ”realistisella” ja pidättyväisellä linjalla suhteessa sotaan.⁵⁵⁹ Suomessa ei kuitenkaan kieltäydytty välitystehtävistä Vietnamissa, vaikka omaa painoarvoa epäiltiin. Senaattori Charles Percy ehdotti marraskuussa 1970 pääministeri Karjalaiselle Suomen käyttävän vaikutusvaltaansa Hanoiin suostuttelemiseksi vakaviin ja todellisiin neuvotteluihin Vietnamin sodan lopettamiseksi Nixonin rauhansuunnitelmien pohjalta. Percyn selostettua puhelimesta suunnitelmansa ja Suomen kokoaan suuremmat mahdollisuudet vaikuttaa rauhan edistämiseksi, Karjalainen oli istunut hetken hiljaa, tiedustellut oliko Percy jo puhunut Kekkosen kanssa ja todennut Suomella olevan kenties mahdollisuus vaikuttaa Moskovassa olevan Pohjois-Vietnamin lähettilään kautta, joka oli joitain kertoja vierailut myös Suomessa. Yhdysvaltojen lähetystön mukaan Karjalainen oli ilmeisen mielissään Suomen saamasta tärkeästä asemasta kansainvälisessä politiikassa sekä Percyn mielitelevästä viittauksesta Karjalaisen omaan maineeseen rauhanrakentajana. Yhdysvaltojen Suomen-suurlähettiläs Val Petersonin mukaan Karjalainen otti tehtävän ilolla vastaan ja lähti sitä ajamaan ennen kaikkea Kekkoselle Suomen puolueettomuudelle koituneen positiivisen vaikutuksen ja omien poliittisten tavoitteidensa takia.⁵⁶⁰

Saman tyyppinen lähestyminen oli itseasiassa tehty jo vuotta aiemmin loka-kuussa 1969, jolloin Peterson oli pyytänyt silloiselta ulkoministeri Karjalaiselta Suomen hallituksen tukea ”joko suoraan tai liittolaisten välityksellä” Hanoiin

⁵⁵⁷ Kts. luku Suomi sillanrakentajana idän ja lännen välissä?” kappaleet ”Suomen ulkopoliitiikan ruuhkavuodet” ja ”Leikkikehän murtuminen YK:ssa”.

⁵⁵⁸ Kts. Pyhälä 2016, 17–72.

⁵⁵⁹ Jakobson 1983, 72–83.

⁵⁶⁰ William Rogers Henry Kissingerille 18.11.1970 (itse puhelu oli käyty 16.11.1970), Senator Percy’s Call on Primin Karjalainen: Vietnam. Folder: 101076-004-0547, ProQuest History Vault.

taivuttelemiseksi Yhdysvaltojen rauhanaloitteisiin. Karjalainen oli silloin todennut Suomen tekevän kaikkensa rauhan puolesta, mutta samalla muistuttanut Suomen olevan ”pieni maa rajallisella vaikutusvallalla”. Peterson oli vastannut Suomen moraalisen voiman olevan maan pienuudesta huolimatta merkittävä ja Suomen hallitus voisi rakentaa rauhaa taivutteleamalla Hanoiin positiivisempaan asenteeseen Yhdysvaltojen rauhanaloitetta kohtaan.⁵⁶¹ Myös ulkoministeri Väinö Leskiselälle oli ehdotettu kesällä 1970 yhteyden ottamista Hanoiin yhdysvaltalaisten sotavankien puolesta, johon Leskinen oli vastannut Suomen vakavasti harkitsevan ehdotusta.⁵⁶²

Percy tapasi Kekkonen samana päivänä Karjalaiselle tekemänsä puhelun jälkeen ja luovutti neljän senaattorin allekirjoittaman kirjeen, jossa pyydettiin Suomen tukea. Kekkonen totesi, että Suomella olisi kenties mahdollisuus välittää Pohjois-Vietnamin hallitukselle Percyn esittämät näkökohdat ja Suomi tulisi vakavasti tutkimaan senaattorin tekemää tarjousta.⁵⁶³ Samassa mielessä Yhdysvaltojen ulkoministeri oli tiedustellut Karjalaiselta, voisiko Suomi lähettää rauhanturvaajia Vietnamiin, jos sota saataisiin päätökseen. Karjalainen oli Max Jakobsonin mukaan vastannut sen olevan mahdollista ja sitä voitaisiin tarkastella, jos YK tekisi asiasta päätöksen. Osittain tämän avulla Jakobson perusteli myös valmiusjoukkojen pikaista perustamista Suomeen, ettei Suomi tämän takia joutuisi kieltäytymään rauhanturvaajien lähettämisestä Vietnamiin.⁵⁶⁴ Suomen linja resonoi suurvaltojen kanssa, sillä ne eivät kaivanneet pienten valtioiden moralisoivaa ylemmydentuntoa oman ulkopoliittikkansa hoidosta.

Ulkoministeriö sai samaan aikaan ikävää kotimaan julkisuutta erityisesti Etelä-Afrikan politiikallaan, kun vuonna 1972 julkisuuteen pääsi poliittisen osaston päällikkö Risto Hyvärisen kirje Etelä-Afrikan asianhoitaja Tauno Nevalaiselle. Siinä Hyvärinen totesi: ”Mielestäni meidän kannaltamme ei ole kyseessä moraalinen ongelma vaan nimenomaan tarkoituksenmukaisuusongelma. Siitä huolimatta saattaa olla tarkoituksenmukaista esiintyä joskus esiintyä ikään kuin olisimme moraalisesti huolestuneita.”⁵⁶⁵ Hyvärinen kirjoitti moraalien ja tarkoituk-

⁵⁶¹ Helsingistä Washingtoniin 29.10.1969. Folder: 101076-004-0547, ProQuest History Vault.

⁵⁶² William Rogers Henry Kissingerille 18.11.1970 (itse puhelu oli käyty 16.11.1970), Senator Percy’s Call on Primin Karjalainen: Vietnam. Folder: 101076-004-0547, ProQuest History Vault.

⁵⁶³ Senaattori Percy’n käynti Tasavallan Presidentin luona (ko. kirje liitteenä), Paavo Laitinen 16.11.1970. Vsk. 1970, UKA; Urho Kekkonen pvk. 16.11.1970; Suomi 1996, 554.

⁵⁶⁴ Max Jakobson Ahti Karjalaiselle 2.10.1969. Vuosikirja 1969, UKA.

⁵⁶⁵ Soikkanen 2008, 374. Hyvärisen kirjettä lainattu pidemmin Soikkasen tutkimuksessa.

senmukaisuuden ongelmasta pikkuvaltioiden näkökulmasta jo vuonna 1962 ilmestyneessä tutkielmassaan Sveitsin puolueettomuudesta. Kirjan päättävänä huomiona Hyvärinen esittää:

”Edellä on esitetty muutamia sellaisia toimintaperiaatteita, joiden tämän tutkielman kirjoittaja katsoo olevan tarkoituksenmukaisia [...] pyrittäessä vakavasti toteuttamaan pikkuvaltioiden puolueettomuuspolitiikkaa. Monet noista käsityksistä vaikuttavat epäilyttäviltä eettisessä mielessä. Vaikutelma on varmasti oikea kaikista muista näkökulmista kuin pikkuvaltion riippumattomuuden tavoittelun kannalta katsottuna. Mikäli ulkopoliittikan keinojen ja välineiden valinnassa muu kuin kylmä ja suunniteltu tarkoituksenmukaisuus, mikä tietysti merkitsee moraalisten arvojen ja menettelytapojen alituista korostamista julkisuudessa, on perustana, voidaan sellaisen politiikan toteutumismahdollisuuksia nykymaailmassa suuresti epäillä.

Vain harkittu itsekkyyks voi pitää pikkuvaltion suurvaltakonfliktien ulkopuolella. Sveitsi tarjoaa tästä oivan esimerkin.”⁵⁶⁶

Hyvärisen mukaan reaalipoliittinen tarkoituksenmukaisuus piti kätkeä ja tuoda julki moraalisisina julkilausumina. Rauhankorjaaminen, rauhanturvaaminen ja kehityksipolitiikka olivat juuri tällaista moraalisen ulkopoliittikan kaapuun puettua tarkoituksenmukaisuuspolitiikkaa. Tärkeää oli Suomen siitä saama hyöty, ei niinkään sen vaikutus kohdealueelle, mutta samalla Suomi saattoi käyttää tätä moraalisen politiikan suojakuorta hyväkseen padotessaan sisäpoliittista painetta poliittisen linjan jyrkentämisestä.

Tämä realistinen näkemys Suomen ulkopoliittikasta ja sen mahdollisuuksista oli pitkän aikavälin leimallinen piirre Suomessa koko kylmän sodan ajan. Realismin ja moralismin, sisä- ja ulkopoliittikan sekä eri yleisöjen vastakkaisuudesta puhuttiin vielä Presidentinlinnassa maaliskuussa 1990, kun toista kautta presidenttinä ollut Mauno Koivisto valmistautui antamaan lausunnon ”Paasikivi-Kekkosen linjan peruskysymyksistä” tilanteessa, jossa tämän linjan perusteet olivat järkkymässä kylmän sodan päättymiseen ja Itä-Euroopan vapautumiseen. Puhetilaisuuden sijaan Koivisto päätti antaa yksityishaastattelun Kainuun Sanomille, jonka päätoimittajana oli Keijo Korhonen. Presidentinlinnassa Jaakko Itoniemi, Aarno Karhilo, Jaakko Kaurinkoski, Max Rand ja Jaakko Kalela pohtivat realismin ja moralismin vaatimuksia sekä yleisöä, jolle viesti haluttiin kohdentaa. Itoniemen mukaan tehtävä oli ristiriitainen, kun ”pitäisi puhua yhtä suomalaisille ja toista ulkomaalaisille”. Itoniemi ehdottikin, että silloisessa epäselvässä tilanteessa

⁵⁶⁶ Hyvärinen 1963, 83. Ensimmäinen painos julkaistiin 1962.

kohteeksi otettaisiin yli 40-vuotiaat suomalaiset ja ulkomaat, eikä niinkään etsittäisi ”aplodeja tuolta nuorisojärjestöjen suunnasta”. Tarkoituksena olisi antaa perinteinen ulkopoliittinen puhe, jonka perussanomana oli, että Suomi vastaisuudesakin tulisi hoitamaan oman turvallisuutensa vanhan rakenteen pohjalta. Nuorisoa saatettiin kuitenkin koskella ajan henkeen sopivasti integraatiopolitiikalla, kansainvälistymisellä, ympäristökysymyksillä, avautumisella ja ulkomaalaisten helpommalla kohtelulla. ”Moraaliseeraavaa” otetta voitiin hakea myös Etykin kautta, joka tunnusti ihmisoikeudet kaikkien yhteisiksi eikä pelkästään valtioiden sisäiseksi asiaksi. Samalla Etykin kautta voisi Iloniemen mukaan myös lausua jotain ”operatiivisesta ongelmasta”, eli Neuvostoliiton sotilastukikohdista Baltiassa, jolle ei tahtonut löytyä enää perusteluja. Etyk-rakennelma oli mahdollistanut konkreettiset keskustelut joukkojen ja varustelujen supistamisesta, joka kävi yhteen ”kansallisten legitiimien suuremman vapauden pyrkimysten kanssa ympäri Eurooppaa.” Etyk toimi tässä tapauksessa samanlaisena oman linjan ankkuroivana multilateraalina järjestönä, jona YK oli monesti aiemmin toiminut erilaisissa kysymyksissä.⁵⁶⁷

Suomen realistisessa ulkopoliitikassa painotettiin käytännön toimia ja kehitystä moralisoivien sanojen sijaan. Suomi ei pienenä valtiona voinut ohjata tai pakottaa mitään valtiota kohti moraalisesti kestävämpää politiikkaa eikä erityisesti ulkopoliittisessa johdossa uskottu sääntöperusteiseen maailmanjärjestykseen suurvaltojen joka tapauksessa tehdessä lopulta mielensä mukaan.⁵⁶⁸ Suomen ei näin ollen oman etunsa tähden kannattanut sotkea välejäan mihinkään suuntaan, vaan ennemminkin pyrkiä neutraaliksi välittäjäksi. Tämä rooli mahdollisti sekä Suomen omien ulkopoliittisten tavoitteiden ajamisen että käytännön mahdollisuuden vaikuttaa ennen kaikkea rauhanturvaamisen avulla sodan uhkaa lieventävästi. Rauhanturvaamisoperaatioihin osallistuminen, joka sisäpoliittisesti oli erittäin suosittua, edellytti puolestaan kaikkiin suuntiin tasapuolista suhtautumista eikä liian räväköitä lausuntoja, mikä toimi samalla sopivana perusteluna, jos ja kun ei haluttu ottaa suurvaltojen kannalta kiusallisiin kysymyksiin liian tiukkaa linjaa. Tämä ei kuitenkaan aina miellyttänyt erityisesti nuorisoa, jossa haluttiin ottaa enemmän kantaa, ja jossain tapauksissa, kuten apartheidpolitiikassa, myös yleinen kansainvälinen mielipide edellytti myös Suomelta oman linjan asettelua tämän ”yleisen mielipiteen” suhteen.

⁵⁶⁷ Tasavallan presidentin haastattelu Kauniin Sanomille 5.4.90. Ideointikokous Linnassa 30.3.1990. KAINUUNS/EJ/JK/30.3.90. Kansio 40, Mauno Koiviston arkisto, KA.

⁵⁶⁸ Kts. esim. ”Substance and appearance: Finland”, Max Jakobson summer 1980, The Foreign Affairs. <<https://www.foreignaffairs.com/articles/finland/1980-06-01/substance-and-appearance-finland>> [luettu 21.10.2020].

Jos Viggo Jakobsenin mukaan pohjoismaisen rauhanturvaamisen ja kehitysavun institutionalisoitumiseen liittyi vahva altruistinen, humaani ja/tai moraalinen elementti, joka samalla tiivistä Pohjoismaiden ”erityisyyden” kylmän sodan blokkeihin verrattuna, niin Suomessa moraalisuuden paine aiheutti lähinnä ”operatiivisia ongelmia” tai ”tarkoituksenmukaisuusongelmia”, ei missään vaiheessa todellista moraalivelvollisuutta osallistumiselle. Lähimmäs tätä päästiin varmaankin Libanonissa, jossa uhka YK:n roolin valumisesta muille toimijoille lisäsi painetta vahvistaa nimenomaan YK:n rauhanturvaamista ja Namibiassa, jonne Suomella oli historiallisia siteitä. Suomen ulkopoliittisia linjoja ja YK-politiikkaa määritelleiden virkamiesten mukaan aidosti moraalinen tai jopa altruistinen ulkopoliitiikka voisi sen sijaan aiheuttaa itsessään ongelmia – jos Ruotsilla oli vielä varaa esiintyä ”maailman omatuntona”, niin Suomen asema ei antanut siihen mahdollisuuksia. Samalla ei kuitenkaan ollut sisäpoliittisesti lainkaan haitaksi, jos rauhanturvaaminen nähtiin Suomessa moraalisenä toimintana. Tämä lisäsi sen kannatusta, joka taas mahdollisti liikkumatilaa sekä osallistumisen että sen sisäpoliittisen hyväksikäytön suhteen.

Lainsäädäntökeskustelu

Mielenkiintoisen kurkistusaukon rauhanturvaamisen arvostuksen sisäpoliittiseen kehittymiseen ja siitä muodostuneeseen kuvaan sekä sen muutokseen tarjoaa rauhanturvaamisen lainsäädännön uudistaminen 1980-luvun alussa. Vaikka sen ympäriltä käyty eduskuntakeskustelu keskittyi lähes yksinomaan siihen, tulisiko naisille tarjota mahdollisuus osallistua rauhanturvaamiseen, niin samalla keskustelu paljastaa rauhanturvaamisen saaman luonnollisen ja vahvan aseman Suomessa, sillä naisten mukaan ottaminen aiheutti normaalia enemmän keskustelua myös rauhanturvaamisesta ylipäätään.

Suomen vuoden 1964 laki valvontajoukosta käytännössä esti naisten lähettämisen minkäänlaisiin rauhanturvatehtäviin. Laissa puhuttiin nimenomaan tehtäviin lähetettävistä miehistä. Tähän haluttiin muutos, kun rauhanturvaamislainsäädäntöä uusittiin kokonaisuudessa vuosien 1982–1984 aikana. Kiihkein ja käytännössä ainut keskustelu lain ympärillä käytiinkin ”mies” sanan muuttamisesta ”henkilöksi” lain kohdassa, jossa säädettiin rauhanturvaamisorganisaation enimmäismääräksi 2000 henkilöä. Asia ei kuitenkaan ollut täysin uusi. Puolustusministeriön YK-toimiston suunnitellessa Suomen valmiusjoukkoja 1970-luvulla oli esillä ollut myös kenttäsaaralan perustaminen ja samalla myös naisten värväämisen sairaanhoitajiksi. Tästä syystä YK-toimiston Keijo Pennanen tiedusteli Lauri Kohon kautta YK:n kantaa naisten mahdollisesta käytöstä

valmiusjoukossa.⁵⁶⁹ Kohon vastaus oli sillä kertaa torjuva, eikä YK:n päämajassa Kohon mukaan ilmennyt yhtäkään positiivista lausuntoa naisten käytöstä sairaanhoitotehtävissä. Suurimpina perusteluina torjuvalle asenteelle oli Kohon mukaan siitä aiheutuneet lisäjärjestelyt ja kulut, kun pitäisi hankkia ”erilliset majoitustilat, peseytymistilat, WC:t, yhteysupseerit, erilaiset päivärahat, erillinen vaatehuolto, turvallisuusvartiointi sekä monet muut seikat.” Kohon mukaan naisia valmiusjoukkoon esittävä maa alistetaan muiden maiden lääkintäelimmille.⁵⁷⁰ Rauhanturvaamislainsäädännön uudistamiskeskusteluissa naisten mukaan ottamisen nosti kuitenkin uudelleen esiin Reino Raitasaari rauhanturvaamislainsäädännön kehittämistoimikunnalle antamassaan asiantuntijalausunnossaan. Raitasaaren mukaan Ruotsilla ja Kanadalla oli naisia mukana erilaisissa avustavissa tehtävissä.⁵⁷¹ Lainsäädäntöprosessin aikana käyty keskustelu aiheesta muodostui kuitenkin kiihkeäksi ja se käytiin lähinnä vahvojen mielikuvien tasolla.

Eduskuntakeskusteluissa erityisesti SKDL:n kansanedustajat vastustivat muutosta. He perustivat vastustuksensa tasa-arvoasian neuvottelukunnan lausuntoon, jonka mukaan muutosta ei voinut perustella tasa-arvonäkökohdista, sillä naisten sulkeminen pois palveluksesta sotilaallisesta yhteisössä kriisialueella ei ollut ihmisoikeuksiin tai perusvapauksiin puuttumista. Tasa-arvoasian neuvottelukunta vastusti lausunnossaan puolustusvaliokunnalle muutosta, jossa ”mies” sana korvattaisiin sanalla ”henkilö”. Neuvottelukunnan mukaan muutos olisi alku naisten militarisoinnille. Suomen kommunistisen puolueen taistolaisista siipeä edustaneet Seppo Toiviainen ja Pentti Liedes jättivätkin vastalauseensa puolustusasianvaliokunnan mietinnön tästä kohdasta.⁵⁷² ”Kaikkien meidän tulee nähdä ne tosiasiat, että oikeiston taholta pyritään myös naisten vetämiseen miehen rinnalle mukaan sotaan, tekemään heistä sotilaita kaikessa karmeudessaan”, totesi Liedes eduskunnan käsitellessä lakia.⁵⁷³ SKDL ei jäänyt yksin vastustuksessaan, vaan esimerkiksi SDP:n Arja Alho ja Liisa Jaakonsaari yhtyivät neuvottelukunnan kantaan. Alho intoutui toteamaan, että ”tasa-arvoista olisi vaatia, että ylipäättään armeijat lakautettaisiin. Näin miehet voisivat olla tasavertaisia naisten kanssa, joiden ei tänä päivänä tarvitse tarttua aseisiin.”⁵⁷⁴ Jaakonsaari oli samoilla linjoilla todeten, ettei

⁵⁶⁹ Keijo Pennanen Lauri Koholle 15.12.1970. Hyvä veli -kirjeet; YK-edustusto (YKE), T-25098, KA.

⁵⁷⁰ Lauri Koho Keijo Pennaselle 19.1.1971. Hyvä veli -kirjeet; YK-edustusto (YKE), T-25098, KA.

⁵⁷¹ Muistio 13, 10.7.1981. Sisällön mukaan järjestetyt asiakirjat, T-23766, KA.

⁵⁷² Valtiopäivät 1984, asiakirjat C 2, PuVM n:o 1; Holli 1999, 239–240.

⁵⁷³ Valtiopäivät 1984, pöytäkirjat II, Liedes, 1162.

⁵⁷⁴ Valtiopäivät 1984, pöytäkirjat I, Alho, 893–894.

tasa-arvoa ollut se, että ”armeijaan saadaan naisia, vaan tasa-arvoa on se, että miehetkin riisutaan aseista.”⁵⁷⁵ Tässä tasa-arvokäsityksessä oli siis vahva pasifistinen pohjavire.

Muutoksen puolestapuhujien mukaan tasa-arvoasian neuvottelukunta oli menettänyt uskottavuutensa antaessaan lausuntonsa tai kävi jopa ”sotaa naisen tasa-arvoisuutta vastaan”.⁵⁷⁶ Esityksen puolestapuhujien mukaan naisille ei annettaisi sotilaallista koulutusta, tai vietäisi rauhanturvatehtäviin sodasta puhumattakaan, vaan annettiin mahdollisuus osallistumisesta avustaviin tehtäviin.⁵⁷⁷ Puolestapuhujien tasa-arvonäkemyksessä edusti sekin sukupuolten erilaisuutta alleviivaavaa arvoa maailmaa, eikä kukaan tahtonut antaa naisille samoja rauhanturvaamistehtäviä kuin miehille. Päinvastoin, kokoomuksen Anna-Kaarin Louvon mukaan oli lähinnä naurettavaa, kun ”naispuoliset emännät ja keittäjät ovat yrittäneet parissa viikossa kouluttaa miehen kōriläistä kokkeja”. Louvo jatkoi, että ”yksisormijärjestelmällä kirjoittavat YK-fighterit Suomen pataljoonan toimistoissa tuovat mieleen Neil Hardwickin parodiat suomalaisesta yhteiskunnasta. Itse en ole kuullut puhuttavan miespuolisista konekirjoittajista.”⁵⁷⁸

Vastustajien puheenvuoroissa huomautettiin, ettei tasa-arvo mainittavasti lisääntynyt sillä, että naiset pääsevät tekemään samoja toimisto-, keittäjä- tai sairaanhoitotehtäviä, joita he tekevät jo kotimaassa, mutta toisaalta naisia ei myöskään haluttu varsinaisiin rauhanturvatehtäviinkään. Debattia tasa-arvonäkökulmasta tutkinut Anna Maria Holli totesi molempien puolten käyttäneen sukupuolten erilaisuutta lähtökohtanaan ja varsinainen jakolinja muodostui pasifismin ja militarismien välille, joka samalla määritteli miten sukupuolten tasa-arvo esitettiin.⁵⁷⁹ Lain kohta sukupuolineutraalin ilmaisun käytöstä meni läpi lopulta varsin selvin äänin 89 – 23 (87 poissa)⁵⁸⁰, mutta samalla eduskunta edellytti hallitukselta, että se ryhtyy toimenpiteisiin, jotka ”rajoittavat naisten toimimisen rauhanturvaamisorganisaatioissa siviililuonteisiin tehtäviin sekä sulkevat heidät sotilasrangaistussäännön ulkopuolelle.”⁵⁸¹ Suomalaiset naiset pääsivät varsinaisesti vasta 1990-luvulla ensimmäisiin rauhanturvatehtäviinsä.

⁵⁷⁵ Valtiopäivät 1984, pöytäkirjat II, Jaakonsaari, 1164.

⁵⁷⁶ Valtiopäivät 1984, pöytäkirjat II, Louvo, 1233.

⁵⁷⁷ kts. esim. Valtiopäivät 1984, pöytäkirjat I, Miettinen (puolustusvaliokunnan puheenjohtaja), 884.

⁵⁷⁸ Valtiopäivät 1984, pöytäkirjat II, Louvo, 1234.

⁵⁷⁹ Holli 1999, 247.

⁵⁸⁰ Valtiopäivät 1984, pöytäkirjat II, Äänestys ja päätös, 1167–1168.

⁵⁸¹ Valtiopäivät 1984, asiakirjat D, Eduskunnan vastaus hallituksen esitykseen n:o 193/1983 vp.

Värikkäästä ja sotaisia mielikuvia tarjonneesta keskustelusta huolimatta, oli merkillepantavaa, kuinka yksimielisen positiivisesti eduskunta suhtautui itse rauhanturvaamistoimintaan ja Suomen osallistumiseen kaikkiin vuonna 1984 käynnissä olleisiin operaatioihin. Eniten naisten mukaan ottamista vastustaneita puheenvuoroja käyttänyt SKDL:n Pentti Liedes totesi kuitenkin, että ”rauhanturvaamistoiminnasta onkin muodostunut merkittävin ja näkyvin keino maailmanrauhan, turvallisuuden, ylläpitämiseksi. Mielihyvin onkin todettava Suomen osallistuneen onnistuneesti kaikkiin käynnissä oleviin YK:n rauhanturvaamisoperaatioihin. Sillä tavalla omalta osaltamme olemme voineet tehdä parhaamme rauhan ja turvallisuuden ylläpitämiseksi”.⁵⁸² Eduskunnan keskusteluissa yksimielisesti todettiin suomalaisten toiminnan olleen hyvää ja ansiokasta. Suomalaiset rauhanturvaajat olivat vaikuttaneet toimivillaan alueilla ”ehkä enemmän kuin mikään muu maa.”⁵⁸³ Suomalaisien vahvuuksiin kuuluivat ”kylmä pää ja lämmin sydän”, joka oli tärkeää erityisesti, kun Libanonissa rauhanturvaajille oli annettu entistä enemmän humanitäärisiä toimintaa ja siviiliväestön suojelutehtäviä.⁵⁸⁴

Eduskunnassa rauhanturvaamisen katsottiin olevan osa Suomen rauhantahtoista ulkopolitiikkaa, turvallisuuspolitiikkaa ja puolustuspolitiikkaa. Myös suomalaisen puolustuspolitiikan nähtiin varsinkin oikeiston taholta pyrkivän ainoastaan rauhan säilyttämiseen Suomen rajojen sisä- ja ulkopuolella.⁵⁸⁵ Näin ollen Suomen puolustusvoimat oli lähempänä ”rauhanarmeijaa” kuin varsinaista sotaa käyvää armeijaa. Eduskuntakeskusteluissa näkyikin selvästi rauhanturvaamistoiminnan positiivinen merkitys Puolustusvoimien kokonaiskuvalle ja henkiselle maanpuolustukselle. SDP:n Pekka Myllyniemi siteerasi rauhantutkija Göran von Bonsdorffia todetessaan, että YK:n rauhanturvajoukot olivat perusteiltaan täysin erilaisia kuin kansalliset sotavoimat, sillä ne edustivat kansainvälistä järjestelmää ja toimivat molempien osapuolten suostumuksella.⁵⁸⁶ YK:n harjoittama sotilaallinen toiminta ja rauhanturvaaminen muodostivatkin poikkeuksen, joka hyväksyttiin myös pasifistisissa piireissä osaksi pasifistista yhteiskuntaa. Esimerkiksi Pentti Linkolan kirjoittamassa ja Sadankomitean julkaisemassa *Isänmaan ja ihmisen puolesta – mutta ei ketään vastaan* -pamfletissa, jonka ensimmäinen painos ilmestyi 1960-luvulla ja sai sen jälkeen lukuisia uusia panoksia, Linkola kuvaa YK:n poliisiarmeijan tarjoamisen YK:n käyttöön yhtenä toimenä, jonka ”Suomi pasifistisena valtiona voisi tehdä maailmanrauhan ja oman turvallisuutensa hyväksi.”

⁵⁸² Valtiopäivät 1984, pöytäkirjat II, Liedes, 1161.

⁵⁸³ Valtiopäivät 1984, pöytäkirjat I, Myllyniemi, 888.

⁵⁸⁴ *ibid.*; Valtiopäivät 1984, pöytäkirjat I, Sutinen, 885 & Miettinen, 883.

⁵⁸⁵ *kts. esim.* Valtiopäivät 1984, pöytäkirjat II, Jouppila, 1163.

⁵⁸⁶ Valtiopäivät 1984, pöytäkirjat II, Myllyniemi, 1163.

”[Voisi] olla viisasta tarjota YK:n käyttöön Suezin-komppanian tapaan vapaaehtoisista värvättyä poliisiosastoa, jonka aseistuksen ja kustannukset Suomi maksaisi. YK:n poliisiarmeijalle voitaisiin parhaiten siirtää muikin käyttökelpoinen osa armeijamme aseistuksesta – sen sijaan että ”ne sulatettaisiin uudelleen ja niistä taottaisiin auroja, patoja ja kattiloita”, minkä moni luulee ”haihattelevan pasifismin” ainoaksi toiveeksi. [...] [O]n järjestettävä kansallisten armeijoiden sijalle vaarattomampia ”miehekästä” mieltä sitovia, jännityksen ja seikkailun tarvetta tyydyttäviä korvikkeita.”⁵⁸⁷

Riitta Uosukainen totesi eduskunnan tulo- ja menoarviokeskustelussa Puolustusvoimien tekevän ”eleetöntä rauhantyötä joka päivä niin omassa maassamme kuin YK:n rauhanturvaamistehtävissä.” Rauhantutkija Johan Galtungiin vedoten Uosukainen totesi, että Suomessa voitiin puhua ”rauhanarmeijasta”, joka siis tarvitsi riittävän suuren budjetin voidakseen ylläpitää arvokasta toimintaansa.⁵⁸⁸ Kokouksen Riitta Jouppila epäili jopa, että tasa-arvoasian neuvottelukunnan tarkoituksena oli pyrkimys ”heikentää turvallisuus- ja rauhanpolitiikkamme kannalta ensiarvoisen tärkeänä pidettävää maanpuolustustahtoa.”⁵⁸⁹ Lakiehdotuksen vastustajien taholta kiellettiin nämä syytökset ja annettiin arvoa rauhanturvaajien toiminnalle, mutta samalla katsottiin, että naisten työ rauhan edistämiseksi tulisi olla luonteeltaan erilaista. Naiset voisivat tehdä humanitääristä työtä erilaisissa järjestöissä tai sosiaalitason rauhantyötä yhteiskunnassa, sekä rakentaa ”kansojen välistä ystävyyttä”.⁵⁹⁰ Yleisesti ottaen naisia ei haluttu kuitenkaan alistaa sotilaallisiin organisaatioiden alaisiksi ja niiden käsky- sekä rangaistusvaltasuhteisiin, vaan naisten rauhantyön katsottiin olevan luonteeltaan ”pehmeämpää” kuin miesten harjoittaman rauhanturvaamisen.

Käsitys rauhanturvaamisen arvokkuudesta Suomelle ja kansainväliselle järjestelmälle, sekä suomalaisen rauhanturvaamisen erityislaatuisuus olivat läpäisseet kaikkien eduskuntapuolueiden seulan ja sitä ei kritisoitu enää mistään suunnasta 1980-luvulle tultaessa. Jos eduskunnan keskustelussa suomalaisille annettiin kansallista erityislaatuisuutta alleviivaava ja positiivisen nationalismiin sävyttämä maailmanrauhan rakentajan rooli, jossa nimenomaan suomella oli erityinen rauharmeija ja suomalaisilla rauhanturvaajilla monista muista poikkeavat kyky rauhanturvatehtävien toteuttamiseksi, niin pinnan alla vaikuttava kylmä reaalipolitiikka ei hävinnyt minnekään. Suomalainen rauhanrakentamisen paradoksi oli,

⁵⁸⁷ Linkola 1981, 33.

⁵⁸⁸ Valtiopäivät 1983, pöytäkirjat III, Uosukainen, 2622–2623.

⁵⁸⁹ Valtiopäivät 1984, pöytäkirjat II, Jouppila, 1163.

⁵⁹⁰ Valtiopäivät 1984, pöytäkirjat II, Jaakonsaari 1164 & Salminen 1164–1165.

että vaikka se kiedottiin altruismin kaapuun, niin sen perusteet olivat tiukasti kiinni kansallisessa edussa ja lähes inhorealisisessa maailmankuvassa, jossa teon vaikuttavuus ei ollut yhtä merkittävää kuin se miltä se näytti ja mitä siitä oli saatavissa. Reaalipolitiikkaa ei edelleenkaan peitelty, mutta siitä huolimatta suomalaisen rauhanturvaamisen motiiveja tai rauhanturvaajien toimintaa ei juuri kyseenalaistettu. Tähän samaan kuvioon kuului, että aktiivisen ja rauhantahtoisen ulkopoliitiikan näkyvämpinä edustajina toimineet rauhanturvaajat pääsivät asemaan, jossa heitä ei sopinut juurikaan arvostella. Suomalaisen rauhanturvaamisen ympärillä vallitsi nimittäin myös ongelmia, jotka eivät kuitenkaan juurikaan heijastuneet siitä Suomessa vallinneeseen kuvaan. Erityisen herkkä aihe oli epäilyt suomalaisten puolueettomuudesta ja tasapuolisuudesta, mikä oli yksi kehittynyt suomalaisen itseymmärryksen ytimeen.

Everstiriita

Käsitykset tasapuolisesta suhtautumisesta konfliktin osapuoliin ja ammattitaitoisesta suhteesta rauhanturvaamiseen oli Suomen lisäksi elimellinen osa myös muiden Pohjoismaiden itseymmärrystä. Tämä käsitys näkyy myös myöhemmässä tutkimuksessa. Peter Viggo Jakobsen on selittänyt Pohjoismaismaiden sopivuutta rauhanturvatehtäviin neljällä selittävällä tekijällä: (1.) turvallisuusneuvoston pysyvät jäsenet eivät voineet osallistua (muutamaa poikkeusta lukuun ottamatta), (2.) osallistujat eivät voineet tulla maista, joilla oli omia intressejä konfliktialueella, ja (3.) osapuolten tuli hyväksyä osallistuvat joukko-osastot, jotka (4.) piti saada riittävän nopeasti liikkeelle ja omata kyvyn tilanteen laukaisemiseen ilman voimankäyttöä. Pohjoismaat täyttivät Jakobsonin mukaan nämä ehdot, sillä ne olivat liian pieniä aiheuttamaan uhkaa, ja niillä ei ollut poliittisia tai taloudellisia intressejä eikä viimeaikaista kolonialistista taustaa tai oletettavasti myöskään imperialistisia pyrkimyksiä. Tämän lisäksi Pohjoismaat onnistuivat kokoamaan joukot, joilla oli onnistuneen rauhanturvaamisen edellyttämä ajattelutapa (peacekeeping mindset). Pohjoismaiset joukot ylpeilivät hoitavansa tehtävät ampumatta laukaustakaan ja voimankäyttöön turvautumista pidettiin lähinnä epäonnistumisena, kun taas brittiläisillä joukoilla Kyproksella ja ranskalaisilla joukoilla Libanonissa oli vaikeuksia sisäistää näitä periaatteista. Jakobsonin mukaan ylipäätään Pohjoismaiden osallistumisen taustalla oli näiden sopivuuden sekä kansallisten interssin ja arvojen lisäksi myös Pohjoismaissa kehittynyt onnistumisen narratiivi YK:n rauhanturvaamisen suhteen. Tämä kehittyi 1960-luvun aikana, kun alun epäilevä suhtautuminen vaihtui ymmärrykseen sen hyödystä Pohjoismaiden arvovallalle.⁵⁹¹

⁵⁹¹ Jakobsen 2006, 381–386.

Suomessa ulkopoliittinen johto halusi Suomen näyttäytyvän ennen kaikkea puolueettomana ja tasapuolisena rauhanrakentajana YK:n sateenvarjon alla, ja tämä taas edellytti erityisesti rauhanturvaamisoperaatioissa myös tarkkaa tasapuolisuutta kentällä. Ulkoministeriön ja puolustusministeriön vuoden 1977 raportissa rauhanturvaamisen nähtiin olevan jopa puolueettomuuspolitiikan suora funktio.⁵⁹² Rauhanturvaoperaatioissa tarvittiin puolueettomien maiden palveluja ja puolueettomuutta kentällä, joka puolestaan lisäsi Suomen puolueettomuuspolitiikan hyväksyttävyyttä. Esimerkiksi pitkän uran ulkoasianhallinnossa tehnyt Jukka Valtasaari on todennut puolueettomuuden ja osallistumisen rauhanturvaoperaatioihin tukeneen toisiaan.⁵⁹³ Tästä syystä kaikki epäilyt suomalaisten rauhanturvaajien tasapuolisuuden ja puolueettomuuden järkkymisestä kentällä olivat myös varsin vakavia uhkia koko tämän ulkopoliittisen rakennelman ja sen perusteiden kannalta.

Toisaalta samalla kun rauhanturvaajilta vaadittiin puolueettomuutta ja tasapuolisuutta, olivat he kuitenkin osallisina konflikteihin, joissa rauhanturvaajat saatettiin nähdä myös esteenä tai hidasteena konfliktin osapuolten etujen toteuttamiselle, eikä taloudelliset intressit jääneet kokonaan rauhanturvaamisen ulkopuolelle myöskään Suomessa, jossa Lähi-itä ja Namibia nähtiin mahdollisesti myös taloudellisesti hyödyttävinä kohdealueina.⁵⁹⁴ Rauhanturvaaminen ei ole missään vaiheessa täysin paennut myöskään kolonialismia ja sitä on myös kritisoitu (esimerkiksi Kongossa) kolonialismin tai imperialismin uusimmaksi muodoksi tavoitteenaan länsimaiden taloudellisten ja strategisten asemien vahvistaminen alikehittyneiden valtioiden kustannuksella.⁵⁹⁵ Tästä syystä kylmän sodan aikana ne länsimaat, joilla ei ollut kolonialistista perintöä Afrikassa saivat etusijan joukkoja koottaessa, vaikka niiden voitiin edelleen katsoa edustaneen ennen kaikkea länsimaisen kulttuurin ylivaltaa ja käsitystä länsimaille edullisen rauhan rakentamisesta ”pimeään” Afrikkaan ja Lähi-itään.⁵⁹⁶ Rauhanturvaaminen liittyi osaksi suurvaltojen käymää globaalia geopoliittista taistelua kaikkine lieveilmiöineen, joka lännessä miellettiin taisteluna liberaalin demokratian (vapauden) ja totalitarismin välillä. Tämän loi pohjan 1980-luvulla kehittyneelle ”liberaalin rauhan” käsitykselle, jonka mukaan demokraattiset valtiot eivät sodi keskenään vaan ainoastaan epäliberaaleja valtioita vastaan. Näin ollen erityisesti demokratian, liberaalin internationalismin ja vapaan kaupan lisääminen maailmassa vähentäisi tai

⁵⁹² Kts. luku: ”Kannattaako tätä enää jatkaa?”.

⁵⁹³ Valtasaari 2009, 67.

⁵⁹⁴ Kts. luku ”Kannattaako tätä enää jatkaa?” ja luvun ”Kylmä sodan maailma ja rauhanturvaaminen muutoksen kynnyksellä” kappale ”Joukkomurha Beirutissa”.

⁵⁹⁵ Kts. esim. Gaiduk 2012, 255–261; Glover 2011, 114–115; Tullberg 2012, 275–288; Gerard & Kuklick 2015, 73–90.

⁵⁹⁶ *ibid.*; Bellamy, Williams & Griffin 2010, 58.

poistaisi sotien mahdollisuuden. Näiden periaatteiden vieminen on kuitenkin joissain tapauksissa itsessään lisännyt epätasa-arvoa, liberaalien arvojen vastusta ja sotia erityisesti kylmän sodan päättymisen jälkeen.⁵⁹⁷ Näin ollen, vaikka rauhanturvaamisen kautta saavutettu jännityksen lieveneminen on ainakin yleensä positiivinen asia turvallisuuden ja ihmisoikeuksien toteutumisen kannalta, niin myöskään rauhanturvaaminen ja sen toimintatavat eivät ole vapaa kritiikistä.

Pohjoismaissa kylmän sodan aikana kehittynyt käsitys ja omakuva ”Pohjoismaisesta erityisyydestä” näkyi muun muassa näiden maiden tekemässä rauhanturvaamisessa ja YK-politiikassa. Käsitys pohjautui ajatukseen historiallisesta viattomuudesta ja ilmeni rauhan, edistyksen ja rationalismin korostamisena kansainvälisessä politiikassa.⁵⁹⁸ Tämä omakuva on ollut islantilaisten tutkijoiden Kristín Loftsdóttirin and Helga Björnsdóttirin mukaan vahva kaikissa Pohjoismaissa (joskaan ei aina näyttäytynyt samalla tavalla) ja pitkään immuuni kritiikille.⁵⁹⁹ Pohjoismaiseen erityisyyteen viime kädessä pohjautuu myös Jakobsenin tulkinta näiden maiden luonnollisuudesta ja soveltuvuudesta YK:n rauhanturvaamiseen. Myös ajatus suomalaisista rauhanturvaajista konfliktin osapuolena, puhumattaakaan jonkinlaisesta uskonalismista, on ollut kylmän sodan ajan rauhanturvaamiselle vieras, eikä sitä kylmän sodan jälkeenkään ole tahdottu hyväksyä.⁶⁰⁰ Suomessa ennen kaikkea ulkopoliittinen johto on vaalinut kuvaa puolueettomasta ja tasapuolisesta valtiosta, ja epäilykset Suomen puolueellisuudesta ovat aiheuttaneet tästä syystä voimakkaita vastareaktioita. Epäilemällä Suomen toiminnan absoluuttista puolueettomuutta on samalla kyseenalaistettu toiminnan perimmäisiä perusteita. Ulkoministeriön vuoden 1989 raportissa tämä omakuva nousee hyvin esiin ja samalla rauhanturvatoiminta rinnastetaan kuvaan koko suomalaisesta yhteiskunnasta:

”Tasapuolinen suhtautuminen alueellisten konfliktien osapuoliin niin YK:ssa kuin muillakin foorumeilla on johtanut siihen, että osapuolet ovat aina hyväksyneet suomalaiset joukot osaksi YK:n rauhanturvajoukkoja.

Tämä vahvistaa osaltaan merkittävästi kuvaa puolueettomasta Suomesta samalla, kun se edistää YK:n peruskirjan päämääriä, joihin olemme sitou-

⁵⁹⁷ Kaldor 2018, 101–105.

⁵⁹⁸ Loftsdóttir & Björnsdóttir 2015, 208–210; Browning 2007, passim.

⁵⁹⁹ Loftsdóttir & Björnsdóttir 2015, 209.

⁶⁰⁰ Kts. esim. ”Puolustusministeriö kiistää Suomen olevan sodassa Afganistanissa”, Susanna Siironen, Yle uutiset 15.3.2013. <<https://yle.fi/uutiset/3-6540223>> [luettu 12.2.2020]; ”On vastuutonta lähettää suomalaisia Afganistaniin vain liittolaisuusuhdeiden vahvistamiseksi”, Ilmari Kähkö, HS 9.9.2017. <<https://www.hs.fi/paakirjoitukset/art-2000005359852.html>> [luettu 12.2.2020].

tuneet. Osallistumisemme antaa kuvaa ulkopoliittisen linjamme ohella myös Suomesta ja suomalaisesta yhteiskunnasta.”⁶⁰¹

Rauhanturvaamisen ja erityisesti suomalaisen rauhanturvaamisen menestystarina sai viimeistään Siinain operaation myötä tiiviin jalansijan suomalaisessa yhteiskunnassa, eikä sitä enää arvostelut mistään suunnasta. Tästä idealistisesta omakuvasta ja toiminnan realiteettien välisestä jännitteestä alkoi myös Suomen sisäinen kiista Suomen pataljoonan puolueettomuudesta, joka yltyi vuonna 1976 ”everstiriidaksi”, joskaan kenraalitasokaan ei jäänyt sen ulkopuolelle. Riidan syynä oli Suomen pataljoonan käyttämät menetelmät ja sen suhteet eri osapuoliin. Pataljoonan tullessa Siinaille, oli tilanne kaoottinen. Operaation huolto ei toiminut ja Neuvostoliiton kuljetuskoneiden jättäessä tulematta ei pataljoonan mukaan saatu kaikkea sen tarvitsemaa rahtia. YK-toimistossa tilannetta pyrittiin paikkaamaan lähettämällä rahti kuten raskaat ajoneuvot laivalla, mutta myös täydennykset sujuivat hitaasta ja määrärahojen loputtua se jouduttiin joksikin aikaa myös keskeyttämään.⁶⁰²

Siinaille lähetty suomalainen pataljoona joutui taas elämään pitkälti kädestä suuhun, sillä vaikka Suomessa joukkojen lähettäminen oli suunniteltu etukäteen, niin kuljetuksen toteuttaneiden Neuvostoliiton rahtikoneiden kuljetusongelmat merkitsivät sitä, ettei joukkojen mukaan saatu kuin välttämättömimmät tavarat. Suomessa UNEF-operaation huoltoa myös arvosteltiin varsin ankarasti.⁶⁰³ Erityisesti puolalaisten ongelmana oli, etteivät he voineet kulkea vapaasti Israelin kielteisessä tiedustelijoiden pelossa heidän liikkumisensa. Suomesta pyrittiin täydentämään puutteita, mutta jälleen rahat tahtoivat loppua. Korvaukset YK:lta tulivat hitaasti, jos ollenkaan ja täydennykset jouduttiin välillä keskeyttämään kokonaan. Suomen pataljoona teki osittain tästä syystä paljon kauppa israelilaisten kanssa, mikä puolestaan pisti YK:n päämajassa silmään. Huhut suomalaisten mahdollisesta puolueellisuudesta aiheutti myrskyn suomalaisten keskuudessa. Pelkona oli suomalaisten aseman kompromettoituminen.

⁶⁰¹ *Suomi ja YK:n rauhanturvatehtävät* 1989, 17–18.

⁶⁰² Esko Nieminen Pertti Jokiselle 20.12.1973; Esko Nieminen Pertti Jokiselle 1.12.1973. Hyvä veli -kirjeet; YK-edustusto (YKE), T-25098, KA.

⁶⁰³ *ibid.*; YK:n toimintakertomus ajalta 1.11.73–30.4.74, N:o 579/Optsto/Dc, Reino Raitasaari 10.5.1974. Tilannekatsaukset ja toimintakertomukset (1973–1974), T-22852/30, KAM; Reino Raitasaari Esko Niemiselle 6.11.1973. Hyvä veli -kirjeet; Lausunto ”Hymy”-lehden n:o 1/76 artikkelin ”Rauhanturvaajat ryöstävät koteja” johdosta, Reino Raitasaari 28.12.1975. Rauhanturvajoukko Lähi-idässä (UNEF II), Puolustusministeriön YK-toimisto, T-25098/83, KA.

Kilometripylväs 119:n pystypainin jälkeen Suomen ja Israelin joukkojen väliset suhteet kuitenkin lämpenivät. Suomen pataljoona lainasi muun muassa Israelin sotasaaliiksi saamia autoja sekä osti tarvitsemiaan tavaroita ja elintarvikkeita Israelista. Tämä herätti kysymyksiä pataljoonan puolueettomuudesta erityisesti YK:n päämajassa. Suomen sotilasedustajana New Yorkissa toiminut everstiluutnantti Pertti Jokinen huomautti asiasta sotilastiedustelulle ja puolustusministeriön YK-toimistoon. Jokisen totesi, että hänelle oli tullut YK:n sihteeristöstä ja erityisesti Lauri Koholta tietoja siitä, että suomalaiset veljeilevät liikaa israelilaisten kanssa.⁶⁰⁴ Israelin sotilasasiamies oli lisäksi todennut Jokiselle, että Suomen ja Israelin sotilaiden välisten suhteiden olevan niin hyvät, että niitä olisi kenties jo syytä hieman salata.⁶⁰⁵ Koho oli puolestaan suomalaislähteestä saanut kuulla samanlaisia epäilyjä. Koho totesi lisäksi, että pataljoonan komentaja Reino Raitasaaren eräs Israelia puolustava lausunto saattaisi johtaa moitteisiin YK:n taholta.⁶⁰⁶ Kohon suomalaislähteeksi epäiltiin lähinnä UNEF:in esikunnassa toimivaa Tauno Kuosaa, joka Suomessa käydessään totesi kuitenkin, ettei pitänyt Raitasaarta puolueellisena.⁶⁰⁷

Raitasaari, joka sai tiedot omasta väitetystä puolueellisuudestaan, lähestyi puolustusministeriä kitkerällä kirjeellä, joka puolestaan herätti suuttumusta New Yorkissa. Raitasaaren tapa kirjoittaa ei ollut erityisen diplomaattinen ja ”rekan prosentti” muodostui käsitteeksi hänen kirjeidensä tyylistä lisätä asioihin, oli ne sitten kehuja tai haukkuja, oma prosenttinsa.⁶⁰⁸ Jokinen tiedusteli New Yorkista häneen kohdistuneista Raitasaaren väitteistä ja niiden mahdollisesta jatkokäsittelystä sekä siitä, miten hänen luottamuksellinen kirjeensä YK-toimistoon oli päätyntynyt Raitasaaren luettavaksi. Jokinen totesi lisäksi, ettei kyseessä hänen mielestään ollut niinkään Raitasaaren persoona kuin kuka Suomen pataljoonan ”veljeilystä” israelilaisten kanssa.⁶⁰⁹ Suomessa vierailut Ensio Siilasvuo, joka oli myös kuullut väitteitä Raitasaaren puolueellisuudesta, totesi Puolustusvoimien johdolle sekä puolustusministeriön YK-toimiston johtajalle, ettei puolueellisuusväitteissä

⁶⁰⁴ Pertti Jokinen Esko Niemiselle 22.2.1974. Hyvä veli -kirjeet; YK-edustusto (YKE), T-25098, KA.

⁶⁰⁵ Pertti Jokinen Esko Niemiselle 12.3.1974. Hyvä veli -kirjeet; YK-edustusto (YKE), T-25098, KA.

⁶⁰⁶ *ibid.*; Pertti Jokinen Esko Niemiselle 22.2.1974. Hyvä veli -kirjeet; YK-edustusto (YKE), T-25098, KA.

⁶⁰⁷ Esko Nieminen Pertti Jokiselle 17.4.1974. Hyvä veli -kirjeet; YK-edustusto (YKE), T-25098, KA.

⁶⁰⁸ Kronlund & Valla 1996, 199.

⁶⁰⁹ Pertti Jokinen Esko Niemiselle 27.3.1974, 3.5.1974. Hyvä veli -kirjeet; YK-edustusto (YKE), T-25098, KA

ollut mitään perää.⁶¹⁰ Asia hautautui sillä erää, mutta rintamalinjat oli muodostettu ja keskinäinen kyräily suomalaisten välillä jatkui. Toisella puolella olivat lähinnä YK:n palveluksessa olleet Koho ja Kuosa sekä jossain määrin sotilasasiamies Jokinen, ja toisella puolella Raitasaari tukijoineen. YK-toimiston päällikkö Esko Nieminen asettui lähinnä tukemaan Raitasaaren toimintaa, joskaan ei niinkään hänen kirjoitustyyliään, ja piti puhetta puolueellisuudesta ajojahtina, jolla Raitasaari pyrittiin savustamaan ulos.⁶¹¹ Myös Siilasvuo piti Raitasaarta arvossa ja oli tullut Koholle siitä, että hänen alaisiaan koskevat asiat oli saatettu sotilasasiamiehen kautta Suomen tietoon ja kansalliselle pohjalle. Siilasvuon mukaan Raitasaaren ja suomalaisten toiminta oli UNEF:in sisäinen asia.⁶¹²

Tilannetta ei ainakaan helpottanut helmikuussa 1975 tapahtunut selkkaus egyptiläisten kanssa. Suomalaiset vartiomiehet ottivat puskurivyöhykkeeltä kiinni kolme egyptiläistä tiedustelijaa, jotka vastustivat pidätystä ja suomalaisten suorittamaa aseidenriisuntaa. Yhden suomalaisen vartiomiehen ampuma ”varoituslaukaus” osui egyptiläistä kapteenia reiteen, sillä seurauksella, että häneltä jouduttiin ilmeisesti amputoimaan koko jalka.⁶¹³ Egyptiläiset sotilaat olivat luvatta YK:n valvomalla alueella, mutta myös ampuminen oli vastoin UNEF:in voimankäytön määräyksiä, joissa peräänkuulutettiin voimankäyttöä ainoastaan viimeisenä keinona itsepuolustukseksi aseellista hyökkäystä vastaan tai väkivaltaista aseista riisuntaa vastaan.⁶¹⁴ Suomalaisten toiminta asetettiin kyseenalaiseksi egyptiläisten taholta ja myös Suomen huolto vaikeutui entisestään, kun Suomen pataljoonan kulkemista rajoitettiin ja ajoneuvoihin kohdistettiin perusteellisia tarkistuksia.⁶¹⁵ Lisäksi egyptiläiset ilmoittivat, että suomalaisen pataljoonan Suezillä olevien osien oli poistuttava seitsemän vuorokauden kuluessa majoitusrakennuksista ja siirryttävä leirimajoitukseen, jolloin myös Suomen pataljoonan ja Egyptin

⁶¹⁰ Esko Nieminen Pertti Jokiselle 17.4.1974. Hyvä veli -kirjeet; YK-edustusto (YKE), T-25098, KA.

⁶¹¹ Esko Nieminen Pertti Jokiselle 27.6.1974. Hyvä veli -kirjeet; YK-edustusto (YKE), T-25098, KA.

⁶¹² Esko Nieminen Pertti Jokiselle 17.4.1974. Hyvä veli -kirjeet; YK-edustusto (YKE), T-25098, KA.

⁶¹³ UNEF information officer Birger Halldenin sähke New Yorkiin, Geneveen ja Jerusalemiin 19.2.1975. YK:n suomalaisen valvontajoukon siirtymiset Suezille, Siinaille ja Golanille, Puolustusministeriön YK-toimisto, T-25098/34, KA; Virtanen 2011, 118.

⁶¹⁴ Asevoiman käyttö, United Nations Emergency Force (suomennos), esikuntapäällikkö ev P. D. Hogan kontingenttien komentajille. YK:n suomalaisen valvontajoukon siirtymiset Suezille, Siinaille ja Golanille, Puolustusministeriön YK-toimisto, T-25098/34, KA.

⁶¹⁵ New Yorkista Helsinkiin 24.2.1975, nro. 156. (Nimeämätön kansio) 7/414 sal D - 74, 113 C4a, UMA.

hallituksen väliset diplomaattisuhteet katkeavat ja pataljoona ei enää ole oikeutettu saamaan mitään apua Egyptin viranomaisilta.⁶¹⁶ Siilasvuo pohti, että Suezilla olevat suomalaiset olisi siirrettävä Israelin hallitsemille alueille ja jonkin aikaa näytti myös mahdolliselta, että suomalaiset pitäisi siirtää kokonaan syrjään, mutta lopulta egyptiläisille riitti tapaukseen osallistuneiden rauhanturvaajien passittaminen pois Siinailta Kyprokselle.⁶¹⁷ Tauno Kuosa peruuttii myös joukoilta käskyn riisua aseista puskurivyöhykkeeltä tavatut sotilaat.⁶¹⁸ Tässä tilanteessa epäilyt Israel-myönteisyydestä näyttivät entistä pahemmilta.

Lähinnä ruotsalaisen pataljoonan taholta ja Kohon välittämänä, asetettiin myös Siilasvuon toiminta kyseenalaiseksi kesäkuussa 1975. Israelin tiedustelulle oli jäänyt epäselvän puskurivyöhykkeen rajanvedon seurauksena vartioasema syvälle YK:n hallitsemille alueille, josta tiedustelu viisitoistametriä korkean henkilönosturin ja kaukoputken avulla kykeni tarkkailemaan koko Suezin kanava-alueita ja siellä tapahtunutta liikehdintää. Ruotsalaisten ottaessa kyseisen alueen hallinnan vastuulleen nepalilaiselta pataljoonalta huomasi se puskurivyöhykkeen rajan kulkevan kilometrin väärässä kohtaa, jolloin tarkkailuasema oli myös yli kilometrin syvyydessä YK:n alueelle. Jostain syystä israelilaiset vetivät nosturinsa pois keväällä ja ruotsalaiset huomasivat tilaisuutensa koittaneen puskurivyöhykkeen rajojen tarkistamiseen ja sulkivat mahdollisuudet sen viemiseen takaisin samalla paikalle. Kun israelilaiset pyrkivät myöhemmin aseman uudelleen perustamiseen, syntyi ruotsalaisten ja israelilaisten välille sanaharkkaa, jota myös joukkojen komentajat pyrkivät selvittämään. Lopulta paikalle kutsuttiin myös Siilasvuo, joka muutaman tunnin päästä antoi luvan aseman uudelleenperustamiseen. Ruotsalaiset olivat Kohon mukaan niin käärmeissään asiasta, että kun ruotsalainen komentaja palasi kesällä kotimaahansa, vuosi tarina Expressen-lehdelle. Kohon mukaan tämä oli yksi esimerkki tapahtumasta, joka vaikutti Siinain YK-joukkojen luetettavuuden laskuun. Ruotsalaisen pataljoonan tarinan mukaan he pääsivät lopulta paljon harmia aiheuttaneesta tarkkailuasemasta eroon vasta, kun puolus-

⁶¹⁶ Helsingistä New Yorkiin 24.2.1975, nro. 137. (Nimeämätön kansio) 7/414 sal D -74, 113 C4a, UMA.

⁶¹⁷ *ibid.*, New Yorkista Helsinkiin 27.2.1975, nro. 173/156. (Nimeämätön kansio) 7/414 sal D -74, 113 C4a, UMA; Virtanen 2011, 118.

⁶¹⁸ YK:n suomalaisesta valvontajoukko 3:sta puolustusministeriön YK-toimistolle, Asevoiman käyttö UNEF:issa, N:o 544/Kntotsto/Dea, eversti Reino Raitasaari 8.4.1975. YK:n suomalaisen valvontajoukon siirtymiset Suezille, Siinaille ja Golanille, Puolustusministeriön YK-toimisto, T-25098/34, KA.

tusministeri Eric Holmqvist tuli syyskuussa vierailulle samaiselle paikalle ja nosturi ajettiin PR-tempauksena pois ministerin tieltä.⁶¹⁹

Suomalaisten keskinäinen tulehtunut tilanne räjähti lopullisesti käsiin Kohon ja Kuosan vieraillessa Suomen pataljoonassa toukokuussa 1976. Koho hermostui eräästä saamastaan vastauksesta siinä määrin, että marssi ulos tapaamisesta. Paikalle jäänyt Kuosa läksytti suomalaisia syyttäen heitä Kohon suuttuttamisesta ja pataljoonan omavaltaisista otteista. Hänen mukaansa Suomen pataljoona yritti muodostaa itsenäisen keisarikunnan Siinaille. Kuosan viimeinen syytös siitä, että pataljoona ”otti omaan taskuunsa” niin sanottuja kansallisia muonarahoja johti lopulta siihen, että Raitasaari määräsi pataljoonan oikeusupseeria tekemään esitutkinnan Kuosan lausunnoista. Syytös varojen kavaltamisesta oli vakava ja Raitasaaren mukaan esitutkinta oli tehtävä, jotta joko syyllisen saataisiin vastuuseen tai ”rienaava parhaaja sulkemaan suunsa ja vastuuseen”.⁶²⁰

Viimeisiä kuukausiaan pataljoonan komentajana viettänyt Raitasaari purki tyylilleen uskollisena pataljoonan viralliseen toukokuun 1976 kuukausiraporttiin vierailua. Hän kuvaili Kohoa kylmäksi, ynseäksi ja korskeaksi ja epäili Kuosan ja Kohon sopivuutta hoitamaan korkeita YK-tehtäviään, sillä ”[v]ierailu jätti pen-seän muiston kahdesta lähes sairaalloisen kunnianhimoisesta, raskassoutuisesta ja infantiilin itsetärkeästä tosikosta, jotka antoivat ymmärtää olevansa MAAILMANJÄRJESTÖ ITSE ynnä Hänen Uskollisin Sanainselittäjänsä.”⁶²¹ Koho lähestyi tiedustelupäällikköä raportin johdosta kysyen Heiskasen mielipidettä siitä, tekisikö hän siitä virallisen YK-asian, vai hoitaisivatko Suomen viranomaiset asian oma-aloitteisesti. Kohon mielestä asiaa ei voisi jättää siihen raportin sävyn ja jakelun laajuuden johdosta.⁶²² Koho ja Jokinen olivat odottaneet jonkinlaista puolustusministeriön vastausta jo Raitasaaren aiempiin kommentteihin,

⁶¹⁹ Lauri Koho Raimo Heiskaselle 17.9.1975, liitteineen. Kotelo 5, Raimo Heiskasen arkisto, KA; In Service of Peace: Middle East 1975. Pataljoonan muistikirja 1975. Fredsarkivet.

⁶²⁰ Raitasaaren käsin kirjoittama kommentti komentotoimiston päällikkö majuri P. Sotemaan tutkimuspyynnössä. Kts. kuulustelupöytäkirja 2/23.6.1976, YKSV 6, liitteineen. Kuulustelupöytäkirjat (1976), T-22260/1, KAM.

⁶²¹ Kuukausikatsauksen sivu liitteenä Lauri Kohon kirjeessä Raimo Heiskaselle 22.6.1976. Kansio 25, Raimo Heiskasen arkisto, KA. En ole onnistunut löytämään kuukausikatsausta kokonaisuudessaan. Puolustusministeriön YK-toimiston arkistossa sitä ei ole eikä myöskään Suomen pataljoonan omassa arkistokokonaisuudessa, johon on kerätty osa (mutta ei kaikki) katsauksista vuosilta 1973–1975. Myöskään ulkoministeriön arkistossa kyseistä katsausta ei ole tullut vastaan.

⁶²² Lauri Koho Raimo Heiskaselle 22.6.1976. Kansio 25, Raimo Heiskasen arkisto, KA.

mutta YK-toimistossa katsottiin silloin paremmaksi painaa asia villaisella ja antaa pölyn laskeutua.⁶²³

Tällä kertaa riidalla oli kuitenkin merkittäviä seurauksia. Puolustusministeriön Aimo Pajunen ei suostunut enää uusimaan Kuosan toimiaikaa, vaikka sitä YK:sta pyydettiin. Näin ollen Kuosa palasi Suomeen, jossa hän ei ollut enää Puolustusvoimien aktiivipalveluksessa. Samalla Suomi menetti erään tärkeimmistä YK-viroistaan, kun Kuosan paikka UNEF:in esikunnassa operatiivisen toimiston johtajana meni vaihdoksen myötä kiertoon. Kuosa pyrki vaikuttamaan jatkopäätökseen vielä YK:n kautta, mutta Pajunen ei jatkoa hyväksynyt. YK:ssa asiaa ihmeteltiin, varsinkin kun Kuosan mukana meni samalla hänen pitämä pestinsä. YK-lähetystön sotilasneuvoantaja Jukka Pajala kyseli Raimo Heiskaselta syitä Kuosan jatkoajan epäämiseksi pääsihteerin ”poikkeuksellisen myönteisestä pyynnöstä huolimatta”. Raimo Heiskanen kirjoitti kirjeen reunaan virallisen syyn olleen pitkä palvelus ulkomailla, mutta Pajunen oli informoinut Suomen YK-suurlähettiläs Aarno Karhilon myös todellisista syistä taustalla.⁶²⁴ Pajalan mukaan Kuosa olisi todennäköisesti jäädessään kohonnut myös UNEF:in esikuntapäälliköksi. Kuosan poisvetäminen piti Pajalan mukaan kielteisessä mielessä Suomen nimeä esillä YK:n päämajassa.⁶²⁵ Tosin myös Suomen sisäiset riidat herättivät kummastusta ja UNEF:in esikunnassa ihmeteltiin, ettei Kuosa pysynyt edes oman maan joukko-osaston kanssa väleissä.⁶²⁶

Myös vuonna 1975 everstiksi ylennetty Raitasaari siirtyi pois Puolustusvoimien palveluksesta palattuaan Suomeen, vaikka jatkoikin Suomen sinibarettien johtajana ja toimi myös jatkossa yhteispohjoismaisen YK-kurssin luennoitsijana. Pajunen antoi Raitasaarelle luvan vetää koulutusta sillä edellytyksellä, että YK-toimistolla oli etukäteen tiedossa ”mitä ukko aikoo puhua”. YK-toimiston virkaatekevä päällikkö majuri Simo Mäkipää pohti toiveikkaasti, että ”[t]uskin se nyt hulluja puhuu, vaikka kirjoittaa joskus kovin pontevasti.”⁶²⁷ Samalla Pajunen muistutti Raitasaaren seuraajaksi Siinaille mennyttä Esko Niemistä ehdottoman puolueettomuuden vaatimuksesta kaikessa Suomen toiminnassa.⁶²⁸ Raitasaaren

⁶²³ Pertti Jokinen Esko Niemiselle 27.3.1974; Esko Nieminen Pertti Jokiselle 17.4.1974. Hyvä veli -kirjeet; YK-edustusto (YKE), T-25098, KA.

⁶²⁴ Jukka Pajala Raimo Heiskaselle 6.10.1976. Kansio 6, Raimo Heiskasen arkisto, KA.

⁶²⁵ Jukka Pajala Raimo Heiskaselle 28.12.1976. Kansio 6, Raimo Heiskasen arkisto, KA.

⁶²⁶ Esko Nieminen Aimo Pajuselle 30.7.1976. Hyvä veli -kirjeet; Rauhanturvajoukko Lähi-idässä (UNEF II), Puolustusministeriön YK-toimisto, T-25098/83, KA.

⁶²⁷ Simo Mäkipää Esko Niemiselle 15.8.1976. Hyvä veli -kirjeet; Rauhanturvajoukko Lähi-idässä (UNEF II), Puolustusministeriön YK-toimisto, T-25098/83, KA.

⁶²⁸ Aimo Pajunen Esko Niemiselle 6.8.1976. Hyvä veli -kirjeet; Rauhanturvajoukko Lähi-idässä (UNEF II), Puolustusministeriön YK-toimisto, T-25098/83, KA.

asiantuntemukseen luettiin kuitenkin myös jatkossa ja hänen nimeään pidettiin YK:ssa esillä myös Namibian operaation komentoa suunniteltaessa.⁶²⁹

Eräänlainen jälkinäytös tähän näytelmään nähtiin vuonna 1985 Kuosan antaessa Helsingin Sanomille haastattelun, jossa hän arvosteli suomalaisten rauhanturvaajien toimintaa Libanonin panttivankitilanteessa, jossa 24 suomalaista rauhanturvaajaa jäi puolisolitaallisen ja israelilaismielisen sekä Israelin rahoittaman Etelä-Libanonin armeija SLA:n (South Lebanese Army) panttivangeiksi. Kuosa oli jo aiemmin arvostellut myös Suomen valtionjohtoa Libanonin operaation hyväksymisestä. Suomalaisen ollessa lähdössä vuonna 1982 totesi Kuosa Suomen Kuvalehdelle ja Helsingin Sanomille tilanteen olevan Libanonissa erilaisen kuin aiemmissa Suomen operaatioissa. Kuosan mukaan YK-joukoilla ei ollut mahdollisuutta toimia, sillä YK ei voinut perustaa edes tiesulkua ilman Israelin lupaa, joka todellisuudessa hallitsi aluetta. Samalla hän ennusti, että Libanonin operaatiosta saattaisi tulla ensimmäinen epäonnistunut YK-operaatio, johon Suomi otti osaa.⁶³⁰

Panttivankitilanteen ollessa päällä kolme vuotta myöhemmin, ensimmäisten tietojen mukaan suomalaiset vangeiksi jääneet rauhanturvaajat olivat lomalta palaamassa olleita viattomia sivullisia. Tämä ei ollut kuitenkaan täysi totuus, sillä koko kuvio lähti siitä, kun suomalaiset suostuivat tekemään valehyökkäyksen SLA:n asemia vastaan, jotta asemista valetulen avanneet, mutta todellisuudessa loikkaushaaveita elätelleet järjestön sotilaat pääsisivät näin rauhanturvaajien kyydissä Shiiamuslimien Amal-järjestön suojiin. SLA:n johdon kuullessa suomalaisten vanginneen ja luovuttaneen vangitsemansa sotilaat Amalin joukoille heräsi sekä Israelin että SLA:n puolelta epäily suomalaisten puolueellisuudesta. Näin ollen SLA vangitsi sekä valehyökkäykseen osallistuneet rauhanturvaajat että lomilta palanneen osaston. Myöhemmin vangeiksi, ja myös fyysisen pahoinpitelyn uhreiksi, joutuivat myös suomalaisten vapauttamisesta neuvotellut Suomen pataljoonan johto. SLA uhkasi tappaa yhden suomalaisen joka tunti, jos Amal-järjestö ei vapauttaisi ”panttivankejaan”.⁶³¹

Tiedot panttivankidraaman vaiheista pyrittiin pitämään visusti julkisuudelta salassa erityisesti sen ollessa käynnissä. Kun lehdistöön alkoi kuitenkin valua tietoja suomalaisten suorittamasta ”valehyökkäyksestä”, totesi Tauno Kuosa Helsingin Sanomille suomalaisten menetelleen vastoin YK:n periaatteita. Kuosan mukaan tällainen toisen osapuolen auttaminen ei olisi tullut kysymykseenkään Siinailla, muttei kuitenkaan maininnut niistä epäilyistä, joita hänellä itsellään oli

⁶²⁹ Jouko Keltanen Jorma Pulliselle 6.9.1978. Hyvä veli -kirjeet; YK-edustusto (YKE), T-25098, KA.

⁶³⁰ SK 17.12.1982; HS 31.10.1982.

⁶³¹ Kronlund & Valla 1996, 235–237.

ollut Siinain suomalaista pataljoonan toimintaa kohtaan. Siinaille suomalaisille olivat kehittyneet turhankin ystävälliset suhteet Israelin sotilaisiin, kun taas Libanonissa asia meni päinvastoin. Kuosan mukaan oli itsestään selvää, että suomalaisten rauhanturvaajien toiminta oli Libanonissa menettänyt uskottavuutta.⁶³²

Presidentti Mauno Koiviston Turun Sanomille ja Savon Sanomille antamasaan yhteisessä haastattelussa Kuosan sanomiset leimaattiin lähes maanpetturuudeksi.⁶³³ Tilanne oli kulissien takana ollut tiukka ja Koivisto oli itse johtanut Suomen diplomaattisia pyrkimyksiä rauhanturvaajien vapauttamiseksi, jossa pyrittiin Israeliin niin kahdenvälisesti kuin myös Yhdysvalloilta, Isolta-Britannialta ja Ranskalta apua pyytäen. Suomen ulkopoliittinen johto painosti Israelia diplomaattisuhteiden katkaisemisella; Israelia ja Yhdysvaltoja asian viemisestä turvallisuusneuvostoon, jossa keskustelu tulisi olemaan Israelin ja Yhdysvaltojen kannalta ikävää; sekä YK:ta sen salaisten raporttien tietojen julkaisulla, jos se ei itse asettuisi selvemmin tukemaan Suomea.⁶³⁴ Kuosan lausunto osui näin ollen ikävään kohtaan suomalaista itseymmärrystä ja Kuosaa syytettiin muun muassa oman pe-sän likaamisesta.⁶³⁵ Vaikka suomalaiset rauhanturvaajat oli vapautettu jo ennen Kuosan kommentteja ja tilanne oli siltä osin rauennut, niin kommentit tukivat käsitystä suomalaisten vähintään osasyllisyydestä tapahtumiin. Tätä myös Brian Urquhart suomalaisille tilanteen selvittyä toi esiin, mutta ajatus suomalaisten osasyllisyydestä ei tahtonut Suomessa ottaa tuulta alleen. Sen sijaan puolustusministeriön Aimo Pajunen katsoi suomalaisten syyllistyneen korkeintaan taktiseen virheeseen, olihan YK-joukkojen tehtävänä riisua.⁶³⁶ Mauno Koivisto puolestaan lähetti hyvin ylistävän viestin rauhanturvaajille:

”Olette vieraalla maalla toteuttamassa maailmanjärjestön antamaa tehtävää vaihtuvissa oloissa. Olette suojaamassa suojattomia itse huonosti suojattuina. Olette katsoneet vaaraa silmiin, ettekä järkyttyneet.

Isänmaa on ylpeä Teistä.”⁶³⁷

⁶³² HS 28.6.1985.

⁶³³ TS 2.7.1985; SS 2.7.1985.

⁶³⁴ Kronlund & Valla 1996, 237–249.

⁶³⁵ Länsi-Savo 3.7.1985, pk.

⁶³⁶ YK:n alipääsihteeri Brian Urquhartin vierailu Suomessa 15.–16.6.1985; keskustelu 15.6, Pekka Kujasalo 19.6.1985; New Yorkista Helsinkiin 26.9.1985, n:o 873. Jdd:1 UNIFIL. Suomalaiset panttivangit Libanonissa (1985–1985), Tasavallan presidentin kanslian III arkisto, KA; Kronlund & Valla 1996, 246–247.

⁶³⁷ Tasavallan presidentin kanslian tiedote, Tasavallan presidentti Mauno Koivisto on lähettänyt tänään seuraavan sähköen... (päiväämätön). Jdd:1 UNIFIL. Suomalaiset panttivangit Libanonissa (1985–1985), Tasavallan presidentin kanslian III arkisto, KA; Kronlund & Valla 1996, 246.

Suomalaisessa lehdistössä Kuosan ja Koiviston yhteenotosta nousi kysymykseksi sananvapaudesta. Koivistoa, joka oli edellisenä vuotena verrannut toimittajia sopuleihin, syytettiin sananvapauden karsimisesta. Pääkirjoituksissa todettiin, että Kuosan sanomisista voidaan olla mitä mieltä tahansa, mutta hänellä tuli olla oikeus sen sanoa.⁶³⁸ Suomen Kuvalehti hämmästeli pääkirjoituksessaan, että kun Koivisto oli aikaisemmin varoitellut väärästä kansallistunteesta, niin nyt hän ”tuntuu lietsovan eräänlaista ’meidän poikamme eivät voi tehdä väärin’ -uhoa.” Suomen Kuvalehti ei lähtenyt varsinaisesti suomalaisia rauhanturvaajia syyttämään, vaan suhtautui ennemminkin epäillen YK:n toimintaan Libanonissa, jossa oli ”[t]eoriassa mahdollista, että YK käyttää tätä osastoa [jonka Suomi on luovuttanut YK:n käyttöön] tavalla, joka on ristiriidassa Suomen yleisen mielipiteen ja ehkä Suomen etujenkin kanssa”. Näin ollen pelkkä YK:n mandaatin toteuttaminen ja parhaan harkinnan noudattaminen, eivät poistaneet kriittisen tarkastelun tarvetta. ”Yksiselitteinen tuki YK-joukoille riippumatta siitä, miten niitä käytetään, merkitsee Suomelle kuuluvan päätösvallan luovuttamista YK:lle. [...] Alamaisuus on uskomista”, saarnasi Suomen Kuvalehti.⁶³⁹

Koiviston puolelle kiistassa asetui erityisesti pää-äänenkannattajat poliittisen kentän vasemmalta laidalta. Tiedonantaja tiesi kertoa Kuosan ja Helsingin Sanomien hyökänneen Suomen ulkopoliittista johtoa vastaan. Sen mukaan Helsingin Sanomat ”paikkaa Israelin propagandatappiota tekemällä hälyjutun YK-joukkojen muka väärästä toiminnasta[...] [N]ykyisen presidentin henkilöä pommitetaan joko oikeistolaisempaa politiikkaan tai pelistä pois.”⁶⁴⁰ Suomen Kuvalehden mukaan ”[v]ähemmistöläiset näyttävät tuntevan vanhan niksin, jonka mukaan joukot pysyvät reippaalla mielellä, kun niitä vaan muistutetaan pelolla kaikennäköisillä salaliitoilla ja juonittelulla.”⁶⁴¹ Laitavasemmiston kannanmuodostus näytti tässä tapauksessa liittyvänkin ennemmin Israelin ja Palestiinan välisiin suhteisiin ja siitä käytyyn kiistaan, kuin itse rauhanturvaajien toimintaan. Vasemmisto erityisesti Euroopassa oli kuuden päivän sodan ja jom kippur -sodan välisenä aikakautena hylännyt Israelin ja ryhtynyt yhä voimallisemmin tukemaan erityisesti Palestiinaa.⁶⁴² Israelin omalla toiminnalla oli tässä tärkeä osansa, mutta samalla ne, jotka pitivät Israelin toimia oikeutettuna terrorismin torjuntana, saivat herkästi oikeistolaisen leiman. Tämä heijasteli myös kylmän sodan asetelmia, jossa Yhdysvallat oli Israelin perinteinen liittolainen. Suomalaiset rauhanturvaajat

⁶³⁸ Esim. HS 2.7.1985, pk; Iltalehti 3.7.1985, pk; Ilta-Sanomat 3.7.1985, pk; SK 12.7.1985, pk. vrt. Länsi-Savo 3.7.1985, pk.

⁶³⁹ SK 12.7.1985, pk.

⁶⁴⁰ Tiedonantaja 3.7.1985, pk.

⁶⁴¹ Sana on vapaa – vai onko?, SK 12.7.1985.

⁶⁴² Judt & Snyder 2012, 133–134.

kaapanneet SLA:n sotilaat olivat puolestaan Israelin liittolaisia Libanonissa. Asia oli valtiosuhteissa menossa pisteeseen, jossa Suomi oli valmiina jäädyttämään suhteensa Israelin valtion kanssa. Tämän toteuttamiseksi valtiosuhteeri Åke Wih-toli oli jo antanut ohjeet, kun tieto suomalaisten vapauttamisesta tuli.⁶⁴³ Kaapatut suomalaiset rauhanturvaajat olivat Lähi-idässä eri ryhmittymien pelinappulana ja samaa rataa noudatteli myös suomalainen keskustelu. Kuosa, joka oli Kokoomuk-sen Helsingin kaupunginvaltuutettu, sopi tässä kuviossa Israelia tukevan oikeiston rooliin. Vähänpä Tiedonantajat tiesi siitä, että Kuosan oma ura YK:ssa oli päättö-nyt pitkälti kiistaan suomalaisten ja israelilaisten liian lämpiminä pitämiään suh-teita kritisoituaan.

Suomen sisäisten epäilyjen lisäksi myös läntisiin tiedustusvälineisiin oli jo aiemmin ilmestynyt epäilyjä suomalaisten rauhanturvaajien toiminnasta ja mah-dollisesta puolueellisuudesta, jotka pohjasivat Israelin tiedottamiseen ja YK:sta nimettömästi annettuihin tietoihin.⁶⁴⁴ Brittiläisen The Sun -lehden mukaan suo-malaiset sotilaat saatettaisiin jopa asettaa sota-oikeuteen.⁶⁴⁵ Suomessa erityisesti YK-edustaja Keijo Korhonen vaati näiden tietojen kumoamista ja ellei YK ryh-tyisi tukemaan omia rauhanturvaajiaan olisi Suomen tehtävä se itse ja samalla kri-tisoitava YK:n tapaa hoitaa tilanne. Korhonen ilmoitti YK:n sihteeristölle jopa aikaraja, johon mennessä YK:n oli toimittava.⁶⁴⁶

Puolustusministeriön muistiossa presidentti Mauno Koivistolle pataljoonan puolueettomuuteen kohdistunut kritiikki todettiin aiheettomaksi. Perusteluna oli se, että Suomen pataljoona oli takavarikoinut aseita yhtä paljon sekä Amalin että SLA:n sotilailta näiden mennessä pataljoonan vastualueelle. Puolustusministe-riön mukaan myös UNIFIL:in komentaja hyväksyi Suomen toiminnan ja YK oli erikseen asettanut vielä tutkijalautakunnan selvittämään väitettyä puolueelli-suutta.⁶⁴⁷ Tämän raportin ulkoministeriö ja puolustusministeriö olisivat halunneet julkaista. Panttivankien vapauttamisen jälkeen tilannetta ja neuvotteluja YK:n puolelta hoitanut Brian Urquhart matkusti suoraan Helsinkiin selvittämään tilan-etta Suomen ulkopoliittiselle johdolle ja lupasi, että tiedottamisesta sovittaisiin Suomen kanssa. Urquhart ei kuitenkaan suositellut raportin julkaisemista sellai-seen tai ainakaan kokonaisuudessaan sen sisältämien ristiriitaisten tietojen vuoksi,

⁶⁴³ Valla & Kronlund 1996, 245–246,

⁶⁴⁴ Kts. Jerusalem Post 26.6.1985; Svenska Dagbladet 27.6.1985; The New York Times 27.6.1985. Kriittisestä kirjoittelusta kts. myös Demari 28.6.1985; HS 29.6.1985, pk. The Sun 27.6.1985.

⁶⁴⁶ Kronlund & Valla 1996, 243.

⁶⁴⁷ Muistio taustatietoja rauhanturvaajien kaappausdraaman johdosta, puolustusminis-teriö sotilasasianosasto 10.6.1985. Jdd:1 UNIFIL. Suomalaiset panttivangit Libano-nissa (1985–1985), Tasavallan presidentin kanslian III arkisto, KA.

eikä hän täysin kritiikitön ollut suomalaisten toimintaakaan kohtaan.⁶⁴⁸ Urquhart muisteli myöhemmin suomalaisten toimineen asiassa sinisilmäisesti, vaikkakin hyvää tarkoittaen.⁶⁴⁹ Myöskään itse raportissa ei niinkään pyritty näyttämään toteen suomalaisten toiminnan oikeellisuutta tai vääryyttä kuin toteamaan tapahtumat ja niihin vaikuttaneet olosuhteet sekä loikanneiden vapaaehtoisuus.⁶⁵⁰ Näin ollen tiedottamisesta vastuussa ollessa puolustusministeriössä YK-sotilaiden puolueettomuuden perusteluksi kävivät myös mielikuvat aina tasapuolisesta ja puolueettomasta suomalaisesta YK-sotilaasta, joita ei koskaan ennen oltu epäilty puolueellisuudesta:

”Suomalaisia on lähes 30 vuoden ajalta käytännön kokemusta YK:n rauhanturvatoiminnasta. Miloinkaan aikaisemmin rauhanturvaajiamme ei ole syytetty puolueellisuudesta. Päinvastoin, tasapuolista suhtautumista eri osapuoliin on pidetty ominaisena juuri suomalaisille rauhanturvaajille.”⁶⁵¹

Lopputuloksena oli pari viikkoa itse tapahtumista ja negatiivisävytteisistä uutisista myöhemmin julkaistu tutkijalautakunnan raportin tiivistelmä ja YK:n pääsihteeri Javier Pérez de Cuéllarin viesti suomalaisten rauhanturvaajien pyrkimyksestä UNIFIL:in mandaatin toteuttamiseen, vaikka olikin aktiivisena osapuolena tapahtumissa.⁶⁵² Helsingin Sanomien pääkirjoituksessa seuraavana päivänä todettiin Suomen olevan pilaamassa mainettaan Libanonissa osallistumalla kyseenalaiseen toimintaan, salaamalla tiedot siitä ja menemällä mukaan ”propagandasotaan” eri osapuolten välillä.⁶⁵³ Tosin lehden linja ei ollut kauttaaltaan näin

⁶⁴⁸ YK:n pääsihteerin Brian Urquhartin vierailu Suomessa 15.–16.6.1985; keskustelu 15.6, Pekka Kujasalo 19.6.1985; New Yorkista Helsinkiin 26.9.1985, n:o 873. Jdd:1 UNIFIL. Suomalaiset panttivangit Libanonissa (1985–1985), Tasavallan presidentin kanslian III arkisto, KA; Kronlund & Valla 1996, 246–247.

⁶⁴⁹ Urquhart 1987, 372–373.

⁶⁵⁰ Kts. Interim Report of UNIFIL Board if Inquiry on the Taking of Hostages of Finnish Soldiers by ”SLA” on 7 June 1985, 11.6.1985; Second Report of UNIFIL Board if Inquiry on the Taking of Hostages of Finnish Soldiers by ”SLA” on 7 June 1985; Final Report of UNIFIL Board if Inquiry on the Taking of Hostages of Finnish Soldiers by ”SLA” on 7 June 1985. Jdd:1 UNIFIL. Suomalaiset panttivangit Libanonissa (1985–1985), Tasavallan presidentin kanslian III arkisto, KA.

⁶⁵¹ Muistio taustatietoja rauhanturvaajien kaappausdraaman johdosta, puolustusministeriö sotilasasianosasto 10.6.1985. Jdd:1 UNIFIL. Suomalaiset panttivangit Libanonissa (1985–1985), Tasavallan presidentin kanslian III arkisto, KA.

⁶⁵² New Yorkista Helsinkiin 28.6.1985, liitteenä ”Statement of the spokesman”. Jdd:1 UNIFIL. Suomalaiset panttivangit Libanonissa (1985–1985), Tasavallan presidentin kanslian III arkisto, KA.

⁶⁵³ HS 29.6.1985, pk.

kriittinen, sillä samaisessa lehdessä ollut uutinen YK:n tiedonannosta uutisoitiin otsikolla ”YK:n rapotti hyväksyi täysin rauhanturvaajien toimet”.⁶⁵⁴

Vanhat ja uudet ongelmat

Panttivankidraaman käänneet olivat äärimmäinen esimerkki rauhanturvaamisen julkisuuskuvan hallinnasta, jota harrastettiin erityisesti ulkoministeriössä ja puolustusministeriössä. Ongelmista haluttiin vaieta ja luoda positiivista kuvaa suomalaisesta rauhanturvaamisesta. Jos ulkoministeriössä Suomi-kuvaa luotiin ennen kaikkea (mutta ei pelkästään) ulospäin, keskityttiin puolustusministeriössä sisäiseen kuvaan, sillä sen katsottiin vaikuttavan suoraan rauhanturvaajiksi hakeutuvien miesten laatuun.⁶⁵⁵ Monessa tapauksessa sekä ulospäin että sisäänpäin suunnattu tiedottaminen myös yhtyivät. Yhteiskunnan sisäisen kuvan luominen varmisti sekä rekrytoinnin onnistumisen että toiminnan kannatuksen pysymisen korkeana, minkä hedelmiä sitten poimittiin ulkopoliitiikan saralla. Puolustusministeriössä ylipäätään kiinnitettiin huomiota enemmän itse toimintaan ja sen vaatimuksiin, kuin ulkopoliittiseen hyötyyn, joka tuli ennen kaikkea ansiokkaan toiminnan oheistuotteena. YK-toimiston päällikkö Esko Niemisen mukaan laadukas toiminta puolestaan edellytti riittävän suurta hakijamäärää, josta rauhanturvaajat voitiin valita:

”[...] tässä työssä ei oma etu saa olla ensimmäisenä. Hyvin tietäen, että ulkopoliitikkomme ovat valmiit hyväksymään meidät juuri tarkalleen niin kauan kuin tuomme maalle ulkopoliittisia pisteitä, olen kuitenkin lähtenyt siitä vakaumuksesta, että itse työtä tehtäessä ei pitkälle pötkitä, jos kaikessa toiminnassa ajatellaan ensisijaisesti, onko se nimenomaan meidän etujemme mukaista. Uskon edelleen, että jos toimitaan varauksitta niin, että toiminta on tehokasta, ulkopoliittiset ja mahdollisesti muut pisteet tulevat perässä automaattisesti. [...] Meidän kotimaan hallintoportaiden miesten linja on seuraava: Suomalaisen rauhanturvatyön taso on turvattava. Emme halua kilpailla isoilla kontigenttiluvuilla laadun kustannuksella. Laadun pitäminen korkeana edellyttää valintamahdollisuuden säilyttämistä tarpeeksi suuresta hakija-

⁶⁵⁴ HS 29.6.1985.

⁶⁵⁵ Esim. Esko Nieminen Reino Raitasaarelle 14.5.1976. Hyvä veli -kirjeet; Rauhanturvaajoukko Lähi-idässä (UNEF II), Puolustusministeriön YK-toimisto, T-25098/83, KA.

määrästä lähtöerien suuruuteen verrattuna. Valinnanvaran edellytyksinä taas ovat riittävät houkutteet, jotka tässä tapauksessa ovat taloudellista laatuaan.⁶⁵⁶

Tilanne oli tässä suhteessa 1970-luvun puolivälissä kriittinen ja rauhanturvaamisessa tapahtui paljon samaan aikaan. Jaakko Iloniemi matkusti vuoden 1975 lopulla Lähi-itään tarkoituksenaan tarkastella rauhanturvaamisen kannattavuutta – hyviä ja huonoja puolia – Suomen ulkopolitiikan kannalta siinä esiintyneiden säästöpainneiden takia. Lopputuloksena oli yhdessä puolustusministeriön kanssa tehty tutkielma rauhanturvaamisen hyödyllisyydestä Suomen puolueettomuuspolitiikalle.⁶⁵⁷ Samana vuonna suomalainen rauhanturvaaminen oli myös negatiivisesti esillä YK:n päämajassa sekä lehdistössä. YK:ssa huomiota herätti sotilasneuvonantaja Jukka Pajalan mukaan Suomen Kyproksen pataljoonan supistamisvaatimukset, jotka eivät kohdanneet YK:n vähimmäisvaatimuksia, ja Kyproksen pataljoonan komentaja Olli Lopmerin ennaaikainen everstiksi ylentäminen Suomessa, vaikka YK:n säännöissä oli pataljoonien komentajien sotilasarvoksi määriteltä everstiluutnantti. Pajala mainitsi myös UNEF:in komentajan ruotsalaisen Bengt Liljesträndin eron olleen ilmeisesti Ensio Siilasvuon järjestämä. Näin ero ainakin New Yorkissa nähtiin, sillä miesten välit tiedettiin ongelmallisiksi.⁶⁵⁸

Samaan aikaan paljastui myös varsin laaja suomalaisten YK-miesten viinan, tupakan ja ampumatarvikkeiden salakuljetus Kyprokselta Suomeen. Viinaa ja tupakkaa tuotiin yli tullirajojen ja ampumatarvikkeita lähinnä matkamuistoina. Tullin laajamittaisissa tarkastuksissa tästä jäi Siinaille tulleiden tietojen mukaan kiinni jopa Suomen Kypros-joukkojen komentaja, jolla oli huomattava ylimääräinen satsi viinaa palatessaan Suomeen.⁶⁵⁹ Astetta vakavampiin rikoksiin sortuivat puolestaan Ensio Siilasvuon autokuljettajana toiminut Raimo Majuri yhdessä Pekka Erkkilän kanssa. He osallistuivat huumesalakuljetukseen Beirutista Suomen kautta Pohjoismaihin käyttäen hyväkseen YK-palveluksessa luotujen suhteita. Toiminta rahoitettiin kauppaamalla suomalaisille YK-miehille laittomasti verovapaita autoja. Kaksikko tuomittiin törkeistä veropetoksista, salakuljetuksista ja luvattomista hallussapidoista vankeuteen Suomessa ja myös 27 entistä

⁶⁵⁶ Esko Nieminen Reino Raitasaarelle ja Olavi Lopmerelle 18.1.1976. Hyvä veli -kirjeet; YK:n Suomen pataljoona (YKSP), YK:n Suomen osasto Kyproksella (YKSO) (1968–1991), Puolustusministeriön YK-toimisto, T-25098, KA.

⁶⁵⁷ Kts. luku ”Kannattaako tätä enää jatkaa?”.

⁶⁵⁸ Jukka Pajala Raimo Heiskaselle 28.12.1976. Kansio 6, Raimo Heiskasen arkisto, KA; Urquhart 1987, 261.

⁶⁵⁹ HS 21.8.1974, 23.8.1974; Reijo Raitasaari Esko Niemiselle 29.4.1974. Hyvä veli -kirjeet; Rauhanturvajoukko Lähi-idässä (UNEF II), Puolustusministeriön YK-toimisto, T-25098/83, KA.

suomalaista YK-sotilasta saivat jatkettuina rikoksina ehdolliset tuomiot salakuljetuksesta ja törkeästä veropetoksesta. Lehdistö raportoi tiivistä oikeudenkäynnin kulusta.⁶⁶⁰ Asia huomioitiin myös New Yorkissa, jossa sotilasneuvonantaja Jukka Pajalan totesi suomalaisten rauhanturvaajien laadun alkaneen kärsiä määrän seurauksena: ”Valitettavasti Suomi alkaa myös saada hyvän maineen ohella toisenlaista kuuluisuutta rauhanturvatoiminnassa ja voidaan sanoa, että kunnia meni, mutta maine senkun kasvaa.”⁶⁶¹

Nämä eivät olleet täysin ainutlaatuisia tapauksia suomalaisen rauhanturvaamisen historiassa, mutta tilanne oli monessa mielessä normaalia kriittisempi. Tapauksista raportoitii varsin laajasti Suomessa samaan aikaan, kun valtiovarainministeriön suosituksesta tarkasteltiin suomalaisen rauhanturvaamisen jatkoa sen hyötyjen kautta. Toiminnan saadessa samaan aikaan monia lieveilmiöitä, korostui ennen kaikkea lehdistösuhteiden merkitys. Puolustusministeriön osastopäällikkö Aimo Pajusen mukaan lehdissä oli esiintynyt erityisesti salakuljetuskohun jälkimmäisissä ikäviä juttuja myös rauhanturvajoukkojen toiminnasta, jotka olivat kuitenkin ”joko kokonaan tuulesta temmattuja tai vahingonteon tarkoituksessa tahallisesti väärin sävytettyjä”.⁶⁶² Tällä Pajunen tarkoitti ilmeisesti Hymy-lehden paljastusjuttua suomalaisten omavaltaisista toimista siviilien ryöstämisineen Egyptissä Siinain operaation alkupuolella ja Kyproksella Turkin maihinnousun yhteydessä. Jutusta tehtiin selvitys, jossa väitteet todettiin vääriksi tai vain löyhästi totuuteen pohjautuviksi.⁶⁶³ Puolustusministeriössä ei katsottu tarkoituksenmukaiseksi kirjoittaa vastineita tällaisten juttujen yhteydessä eikä varsinkaan Hymy-lehden jutulle haluttu antaa yhtään enempää näkyvyyttä. Sen sijaan ”asiallisen kuvan välittämiseksi” järjestettiin arvovaltaisille lehdille yhdessä ulkoministeriön kanssa matka Siinaille ja Kyprokselle tutustumaan suomalaisiin rauhanturvajoukkoihin. Kutsun reissuun saivat Helsingin Sanomat, Demari, Kansan Uutiset, Keskustapuolueen Sanomakeskus, Hufvudstadsbladet, Aamulehti ja Suomen

⁶⁶⁰ HS 4.12.1975, 13.12.1975, 17.12.1975, 13.1.1976, 16.4.1976, 11.5.1976, 9.11.1976, 11.5.1976, 13.11.1976

⁶⁶¹ Jukka Pajala Esko Niemiselle 24.2.1976. Hyvä veli -kirjeet; Rauhanturvajoukko Lähi-idässä (UNEF II), Puolustusministeriön YK-toimisto, T-25098/83, KA.

⁶⁶² Muisti suomalaisten lehtimiesten käynti rauhanturvajoukoissa, Aimo Pajunen 3.2.1976. Puolustusministeri Sulo Suorttasen vierailu Kyproksella sekä muut eri operaatioiden tarkastus- ja matkakertomukset (1964–1976), T-25098, KA

⁶⁶³ Väiliraportti Hymy-lehden artikkelista, puolustusministeriö YK-valvontajoukkotoimisto 30.12.1975. Hyvä veli -kirjeet; Rauhanturvajoukko Lähi-idässä (UNEF II), Puolustusministeriön YK-toimisto, T-25098/83, KA.

Kuvalehti.⁶⁶⁴ YK-joukkojen johdolle annettiin puolestaan ohjeeksi toteuttaa lehdistön toiveet, jotta juttujen sävy olisi positiivinen. YK-toimiston päällikkö Esko Nieminen pyysi, että lehtimiehille annettaisiin vapauksia, sillä ei saanut ”jäädä sellaista kuvaa, että heille näytetään vain se, mitä pataljoona haluaa näyttää.”⁶⁶⁵ ”Hautaa kuolleet, pane roistot tyrmään ja kansikuvapojat eturiviin”, Nieminen ohjeisti pilke silmäkulmassa Raitasaarta.⁶⁶⁶ Tämä onnistuikin hyvin, sillä Niemisen mukaan Suomeen palanneet lehtimiehet olivat lähinnä huolissaan siitä miten saivat juttuihin arvostelemaa sävyä, kun kaikki oli tuntunut niin myönteiseltä.⁶⁶⁷

Rauhanturvaamisesta pyrittiin antamaan positiivinen ja hieman kansallisromanttinen kuva ulkopolitiikan tarpeisiin. Näin ollen Suomessa mediasuhteissa pyrittiin myös suurempaan läpinäkyvyyteen kuin YK:ssa, jossa monikansallinen organisaatio oli mediasuhteissaan hyvin jäykkä ja konservatiivinen. Osittain tämä johtui suuresta määrästä poliittisesti ja kulttuurisesti erilaisia valtioita, jotka muodostavat YK:n ja joiden ehdoilla myös tiedottamisessa piti toimia, mutta toisaalta myös pääsihteerien välillä oli eroja. Dag Hammarskjöld (1953–1961), Kurt Waldheim (1972–1981) ja Javier Pérez de Cuéllar (1982–1991) olivat vastentahtoisia työskentelemään median kanssa, kun U Thant (1961–1971) oli perustanut viikoittaiset lehdistötapaamiset ja erityisen lehdistösuhteisiin hoitamiseen keskittyneen viran YK:n päämajaan. Tätä virkaa hoitaneiden yleisenä ongelmana oli, että he eivät olleet itse tietoisia siitä mitä järjestön kulisseyksissä tapahtui.⁶⁶⁸

Suomen avoimemman ja hyvänä pidetyn lehdistösuhteen tarkoituksena oli saada positiivisempaa viestiä läpi, mutta New Yorkissa suomalaisten toimijoiden lehdille antamat haastattelut ja paljastukset herättivät myös suuttumusta salaisiksi merkittyjen asioiden vuotamisesta Helsingin kautta julkisuuteen. YK-toimiston lipsauttaessa lehdistölle, että Suomen Siinain pataljoonan kolmesta komppaniasta yksi oli aina reservissä valmiina lähtemään tarvittaessa uuteen operaatioon, älähdettiin YK:n päämajassa tiedon olleen salainen. Lauri Koho totesi YK-edustuston sotilasneuvoantaja Jukka Pajalalle, ettei kohta voinut kerto suomalaisille mitään salaisia tietoja etukäteen, koska ne tahtoivat päätyä seuraavan päivän Helsingin Sanomiin. Pajalan mukaan YK:ssa oli tosiaan syntymässä sellainen asenne

⁶⁶⁴ Muisti suomalaisten lehtimiesten käynti rauhanturvajoukoissa, Aimo Pajunen 3.2.1976. Puolustusministeri Sulo Suorttasen vierailu Kyproksella sekä muut eri operaatioiden tarkastus- ja matkakertomukset (1964–1976), T-25098, KA

⁶⁶⁵ Esko Nieminen Juha Tenhuselle 14.3.1976. Hyvä veli -kirjeet; Rauhanturvajoukko Lähi-idässä (UNEF II), Puolustusministeriön YK-toimisto, T-25098/83, KA.

⁶⁶⁶ Esko Nieminen Reino Raitasaarelle 9.1.1976. Hyvä veli -kirjeet; Rauhanturvajoukko Lähi-idässä (UNEF II), Puolustusministeriön YK-toimisto, T-25098/83, KA.

⁶⁶⁷ Esko Nieminen Reino Raitasaarelle 14.5.1976. Hyvä veli -kirjeet; Rauhanturvajoukko Lähi-idässä (UNEF II), Puolustusministeriön YK-toimisto, T-25098/83, KA.

⁶⁶⁸ Crossette 2018, 374–377.

suomalaisia kohtaan, ettei suomalaisille haluttu kertoa etukäteen sellaisia asioita, joita ei haluttu julkisuuteen.⁶⁶⁹ Suomalaisten mediasuhde oli tässä mielessä aikaansa edellä ja sen tarkoituksena oli luoda ja vahvistaa kuvaa Suomesta rauhanturvaamisen suurvaltana. Avointen lehdistösuhteiden idea oli pitkälti sama, jonka sotilasiamies Bäckman huomasi Tukholmassa ruotsalaisten lähettäessä pataljoonaa Suezille vuonna 1956. Bäckmanin mukaan lehdistön annettiin kuvata varsin vapaasti, jotta ”ruotsalainen mentaliteetti tulisi niin tyydytetyksi, ettei se sitten enää utelisi todella tärkeitä asioita.”⁶⁷⁰

Tiedottamisessa elettiin koko ajan veitsenterällä, sillä kyseessä oli Suomen lisäksi myös YK:n maine. Suomessa katsottiin, että tiedottaminen ja uutiset olivat periaatteellisesti katsoen positiivinen asia, joka lisäsi kiinnostusta rauhanturvamista kohtaan ja edesauttoi näin pätevien rauhanturvaajien rekrytoimista. Samalla tämä oli vapaaehtoisuuteen perustuvassa suomalaisessa järjestelmässä astetta konkreettisempi kysymys, kuin vakituisessa palveluksessa olevien palkka-armeijoiden varaan rakentuneissa joukko-osastoissa. Ammattisotilaat lähtevät minne käsky käy, mutta suomalaisten mukaan jopa yksittäiset negatiiviset lehtikirjoitukset Suomen YK-joukoista näkivät heti seuraavaa vaihtokuljetusta suunniteltaessa. Hakijoina ei ollutkaan yhtä hyvää aineista kuin yleensä ja vaarana oli, että tämä näkyisi kentällä ja jälleen negatiivisina uutisina kotimaassa. Toisaalta hyvät kirjoitukset lisäsivät hakijoiden määrää.⁶⁷¹

Suomalaisen rauhanturvaamisen kuva on jäänyt osittain tämän seurauksena turhankin silloitelluksi ja pyyteettömäksi sankaritarinaksi. Suomalaiset rauhanturvaajat pärjäsivät hyvin ja saivat työstään kiitosta, mutta samalla ulkokuoren takana tietyt ongelmat kasautuivat. Tästä puolesta ei ole kirjoitettu kovinkaan paljon. Alkoholien käyttö on esitetty enemmän Nikosian hämyisten kabareiden veijaritarinoina kuin aitona ongelmana. Ajatus siitä, että raskas työ vaatii raskaat hovit, on jäänyt elämään.⁶⁷² Suomalaisen rauhanrakentajan pyyteetön ja ammattimainen kuva on muokannut omalta osaltaan samalla suomalaista itseymmärrystä suomalaisista rauhanrakentamisen ammattilaisina.

⁶⁶⁹ Jukka Pajala Esko Niemiselle 2.1.1975; Esko Nieminen Jukka Pajalalle 19.1.1975. Hyvä veli -kirjeet (YKE) (1964–1979), Puolustusministeriön YK-toimisto, T-25098/84, KA.

⁶⁷⁰ Ruotsalaisen YK-etujoukon lähdön seuraaminen ja patl. kom. määrääminen, O. R. Bäckman. Asiakirjat; YK:n Suomen komppania 1–2 (YKSK), T-25098, KA.

⁶⁷¹ Esim. Esko Nieminen Reino Raitasaarelle 14.5.1976. Hyvä veli -kirjeet; Rauhanturvajoukko Lähi-idässä (UNEF II), Puolustusministeriön YK-toimisto, T-25098/83, KA.

⁶⁷² Kts. luku ”Aihe ja aikaisempi tutkimus” kappale ”Rauhanturvaamisen suomalainen historiografia”.

Suomalaisen rauhanturvaamisen kannalta suurimmat ongelmat liittyivät alcoholin liikakäyttöön. Alkoholista kuvattiin kaikkien ongelmien äidiksi ja se oli hyvin yleisenä taustavaikuttajana myös suomalaisten rauhanturvaajien kuolemantapauksissa, ”törmäilyissä” ja muissa rikkomuksissa. Tämän lisäksi merkittäviä ongelmia aiheuttivat varsin korkeat itsemurhaluvut ja prostituution käytön aiheuttamat sukupuolitaudit, sekä verovapaiden autojen tuontirallinen yleistymisen suomalaisten keskuudessa. Jos yksittäisten rauhanturvaajien rikokset ja toilailut olivat kuitattavissa yksilöistä lähteneiksi ongelmiksi,⁶⁷³ niin nämä ongelmat olivat rakenteellisia ja läsnä suomalaisessa rauhanturvaamisessa koko 35 vuoden tutkimusajanjakson ajan.

Ongelmista oltiin puolustus- ja ulkoasiainhallinnossa hyvin tietoisia, mutta julkisuudessa suomalaisten toilailuista vaiettiin tai niitä vähäteltiin. Rauhanturvaamisesta saadun hyödyn kulmakivenä oli siinä kaikilla tasoilla toimivien suomalaisten ammattitaito ja puolueettomuus eri osapuoliin nähden. Käsitys suomalaisista rauhan rakentamisen rautaisina ammattilaisina kulki käsi kädessä Suomen ulkopoliittikan, sotilasmaineen, Suomi-kuvan luomisen ja oman ulkopoliittisen identiteetin kanssa. Kentällä tapahtuneet törmäilyt ja ongelmat vaikuttivat vähän, jos ollenkaan, positiiviseen peruskäsitykseen suomalaisista ylivermaisina rauhanturvaajina. Sekä puolustushallinnolla että ulkoministeriöllä, jotka rauhanturvaamisesta käytännössä hoitivat, oli myös käytännön intressi rahoituksen turvaamiseksi perustella toiminnan tarpeellisuutta ja suomalaisten ammattitaitoa ja vaieta negatiivisista puolista.

Esimerkiksi kansainvälisen ja kotimaisen lehdistön tiedustellessa suomalaisten rauhanturvaajien kuolemantapauksista, annettiin ulkoministeriöstä sekä puolustusministeriöstä luvut ja kaunisteltiin syyt. Helsingin Sanomat kirjoitti vuonna 1977 suomalaisten vetäytyessä Kyprokselta Aimo Pajuseen vedoten yhden suomalainen YK-jääkäriin kuolleen Kyproksella sotatoimissa, kun muuten Kyproksella surmansa oli saanut yksitoista henkeä, joista pääosa oli menehtynyt liikenneonnettomuuksissa.⁶⁷⁴ Uutistoimisto AP:lle annettiin vuotta myöhemmin tieto kolmestatoista Kyproksella ”pääasiassa liikenneonnettomuuksissa ja sairauksien vuoksi” menehtyneestä suomalaisesta. Näiden lisäksi AP:lle kerrottiin myös viidestä UNEF:issa miinoihin ja liikenneonnettomuuksiin ja yhdestä UNTSO:ssa lento-onnettomuudessa menehtyneestä suomalaisesta.⁶⁷⁵ Suurin yksittäinen

⁶⁷³ Kts. esim. Muisti suomalaisten lehtimiesten käynti rauhanturvajoukoissa, Aimo Pajunen 3.2.1976. Puolustusministeri Sulo Suorttasen vierailu Kyproksella sekä muut eri operaatioiden tarkastus- ja matkakertomukset (1964–1976), T-25098, KA

⁶⁷⁴ HS 17.9.1977.

⁶⁷⁵ Helsingistä New Yorkiin 6.4.1978, n:o 404. Suomen rauhanturvatoiminta, 113 C4a, UMA.

kuolinsyy Kyproksella oli kuitenkin itsemurhat ja turhan monessa kuolemantapauksessa myös alkoholilla oli joko suoraan tai välillisesti osuutta kuolemaan. Kenties varsin ymmärrettävästi näitä tietoja ei haluttu kuitenkaan antaa ulos, vaan puhuttiin mieluummin liikenteessä menehtyneistä. Itsemurhat olivat kuitenkin 1970-luvun loppuun saakka myös muualla kuin Kyproksella yksi merkittävimmistä rauhanturvaajien kuolinsyistä ja myös alkoholi vei suoraan suomalaisia hautaan.⁶⁷⁶

Ville Kivimäki on todennut suomalaisten sotilaiden psyykettä ja mielenterveyttä jatkosodan aikana tukiessaan, että talvisodan sankaritarina kesti myös psyykkisen paineen alle murtuneiden miesten käsittelyn ja heistä kertomisen, mutta jatkosodan ja erityisesti sen viimeisen kesän traumaattisten tapahtumien jälkeen tilanne oli toinen. Talvisodan jälkeen henkisesti murtuneet sotilaat vain vahvistivat kuvaa sotilaiden epäinhimillisestä saavutuksesta, mutta jatkosodan jälkeen sodassa psyykkisesti sairastuneet sotilaat kuvattiin pelkureiksi tai karkureiksi niiden rinnalla, jotka antoivat henkensä ylivoimaisen hyökkäyksen edessä.⁶⁷⁷ Hieman samalla tapaa kylmän sodan aikana rauhanturvaajien itsemurhat, raju alkoholinkäyttö ja psyykkiset oireet eivät sopineet siihen kuvaan, joka suomalaisesta rauhanturvaamisesta haluttiin luoda, eikä rauhanturvaamisen maineen katsottu kestävän ongelmien laajempaa julkista käsittelyä, vaikka sisäisessä keskustelussa ongelmat tiedostettiin.

1980-luvulle tultaessa itsemurhat ja alkoholiin liittyvät kuolemantapaukset vähenivät ja liikenneonnettomuudet sekä miinoihin menehtyneiden osuus nousi

⁶⁷⁶ Kuolemantapauksia ei ole arkistoitu yhteen paikkaan ja osa tapauksista puuttuu tutkinta-asiakirjoista, joissa ne periaatteessa pitäisi olla. Esimerkiksi Suomen Kyproksen pataljoonan kansiossa T-22258/33 Tutkintapöytäkirjat (kuolemantapaukset) (1964–1977) ei ole kerätty kuin kaksi kuolemantapausta, mutta siinä on sen sijaan paljon muita tutkintatapauksia. Tästä syystä kuolinsyiden hakeminen on tapahtunut eri pataljoonien omista arkistoaineistoista (tutkintapöytäkirjat ja kuukausikatsaukset), puolustusministeriön YK-toimiston arkistosta, Pääesikunnan YK-toimiston arkistosta, ulkoministeriön arkistosta, YK-arkistosta ja Helsingin Sanomien ”aikakoneen” avulla (lehdissä ei kuitenkaan uutisoitu läheskään kaikista kuolemantapauksista). Näistä lähteistä olen kerännyt löytämäni kuolinsyyt, johon arvioni suomalaisen rauhanturvaajien kuolemantapausten syistä ja syiden muutoksesta perustuu. Kahdesta Kyproksella tapahtuneesta kuolemantapauksesta en kuitenkaan onnistunut löytämään syytä, mutta itsemurhat olivat niin hallitsevassa asemassa löytämissäni yhdessätoista tapauksessa, että vaikka kaksi tapausta olisivat olleet esim. liikenneonnettomuuksia, niin itsemurhat olisivat silti suurin kuolinsyyt Kyproksella. Eettisistä syistä en halua yksilöidä tapauksia, enkä antaa niistä muuta kuin yleisiä tietoja niissä kohdissa, kun käytän niitä esimerkkeinä. Yksittäiset tapaukset kertovatkin ennen kaikkea suuremmasta ongelmasta ja trendistä suomalaisen rauhanturvatoiminnan taustalla.

⁶⁷⁷ Kivimäki 2013, 21–46.

suurimmiksi kuolontapauksia aiheuttaneiksi syiksi. Tässä mielessä erityisen surullinen vuosi oli 1985, jolloin viisi suomalaista rauhanturvaajaa kuoli liikenneonnettomudessa (3), miinaonnettomuudessa (1) ja sairauskohtauksessa (1). Seuraavana vuotena rauhanturvaamisen 30 vuotisen taipaleen kunniaksi annetussa puolustusministeriön tiedotteessa muistutettiin myös toiminnan aiheuttamista tappioista, joista ”varsinaisissa sotatoimissa tai miinaonnettomuuksissa on kuitenkin kuollut vain viisi valvontajoukon jäsentä. [...] Vaikeista ja oudoista palvelusolosuhteista johtuen ovat erilaiset onnettomuudet, erityisesti liikenneonnettomuudet, ja sairaudet vaatineet em. kaatuneiden lisäksi 28 muun suomalaiset rauhanturvaajan hengen”. Kun itsemurhat ja alkoholinkulutus rauhanturvajoukoissa vähenivät, näiden aiheuttamat kuolemat muuttuivat ”onnettomuuksiksi” tai myöhemmin muun muassa ”muiksi syiksi”⁶⁷⁸, mutta yhä edelleen niiden osuutta ei mainita kuolemantapauksista uutisoitaessa.⁶⁷⁹ Poikkeus tähän sääntöön on ulkoministeriön rauhanturvaamista käsittelevän työryhmän loppuraportti vuodelta 1989, jossa myös itsemurhat pääsivät kuolinsyiden joukkoon – joskin vain raportin liitteenä olleessa taulukossa. Liitteen ”suomalaisten YK-rauhanturvaajien tappiot 1956–1989” mukaan 34 suomalaista rauhanturvaajaa oli menettänyt henkensä. Näistä 10 merkittiin itsemurhaksi, joka on kokonaisuudessaan toiseksi yleisin kuolinsyy liikenneonnettomuuksien jälkeen (12). Alkoholiiin suoraan liittyneet tapaukset on puolestaan laitettu raportissa ”sairaudet” kategorian alle.⁶⁸⁰

Myös monessa itsemurhatapauksessa alkoholilla oli osuutta asiaan ja teot tapahtuivat vahvassa humalatilassa. Alkoholilla kuluiin Nikosiassa, Siinailla ja Golanilla paljon ja sitä myytiin miehistö-, aliupseeri ja upseerimesseissä laatikko-, pullo- ja tynnyrikaupalla. Suomalaisiin juomatapoihin kuului 1960 ja 1970-luvuilla väkevän viinan suhteellisen suuri osuus juodusta alkoholimäärästä ja sama trendi oli myös rauhanturvaoperaatioissa, joissa vodka, viski ja rommi olivat

⁶⁷⁸ ”Liikenne tappanut eniten suomalaisia rauhanturvaajia”, HS 27.7.2006. <<https://www.hs.fi/ulkomaat/art-2000004413536.html>> [luettu 21.10.2020].

⁶⁷⁹ ”Rauhanturvaajat kummeksuvat Ilkka Kanervan väitettä siitä, että suomalaissotilaiden tilanne Irakissa on rauhanturva-historian vaarallisin, HS 9.1.2020. <<https://www.hs.fi/politiikka/art-2000006367688.html>> [luettu 21.10.2020].

⁶⁸⁰ *Suomi ja YK:n rauhanturvatehtävät* 1989, 4 ja liite 3. Raportin tekstissä todetaan 10 rauhanturvaajan kuolleen palveluksessa ampumavälikohtauksen, miinaan ajon ja onnettomuuden takia, kun loput 24 ovat kuolleet palvelusvapaalla ollessaan. Tämä ei pidä paikkaansa, sillä esimerkiksi vuonna 1966 itsemurhan tehnyt rauhanturvaaja ampui itsensä vartiassa ollessaan. Liitteenä olleessa taulukossa eritellään kuolintapaukset syiden mukaan ja siinä itsemurhat ovat suurin yksittäinen syy, sillä 5 liikennekuolemaa on merkitty ”tilanteen mukaisiksi kuolemiksi” (eli palveluksessa olleiksi) ja 7 liikenneonnettomuutta ”muut syyt” -kohtaan (eli palvelusvapaana).

suositua. Puolella vuodessa pataljoonan hankintavaraston kautta saattoi kulkea toistakymmentä tuhatta pulloa viinaa janoisiin suihin, joka huuhdeltiin alas vielä kymmenkertaisella määrällä olutta.⁶⁸¹ Sääntöjen mukaan tiukkaa viinaa ei kuitenkaan saanut juoda saman päivänä kuin oli palvelusta ja olutta ei saanut nauttia kuuteen tuntiin ennen palveluksen alkamista, mutta aika usein tästä myös lipsuttiin ja kiinni jäädessään rapsahti humalassa tai pahassa krapulassa palvelleelle rauhanturvaajalle kurinpidollisia rangaistuksia.⁶⁸²

Alkoholinkäytön rajoitukset aiheuttivat puolestaan varsin paljon purnausta sekä miehistössä että upseeristossa. Alkoholisääntöjen noudattamisessa oli ilmeisesti Kyproksella lipsuttu ja miehistön sekä päällystön välillä vallitsi erilainen kohtelu, kun Reino Raitasaari alkoi vaatia alkoholin tiukempaa valvontaa tullessaan Kyproksen pataljoonan komentajaksi loppuvuodesta 1969. Kyseessä ei ollut suuri uudistus eikä alkoholin saanti merkittävä rajoittaminen, vaan entistä tiukempi ohjeiden noudattaminen.⁶⁸³ Ohjeiden mukaan alkoholin nauttimista oli rajoitettu messeihin. Raitasaari totesi, että kunhan jaksaa kävellä pari sataa metriä messiin, niin jokainen sai vetää laillisesti ”sen kun kukkaro ja pää kestävät”.⁶⁸⁴ ”Viinakäskyksi” nimetty linja aiheutti purnausta ja valituksia käyttäysmentaliteetin kasvusta siinä määrin, että pataljoonan huonosta hengestä päätettiin tehdä pataljoonan sisäinen tutkimus. Pataljoonan päällystön lausunnoissa suurimpana selityksenä huonolle hengelle nähtiin nimenomaan ”viinakäsky” ja sen aiheuttama vastareaktio saarella jo jonkin aikaa olleissa rauhanturvaajissa, jotka loivat

⁶⁸¹ Kertomus huollon toimialasta, liite n:o 3 YKSP 23:n toimintakertomukseen, 23.11.1975. T-25098, kotelo 11, KA. Kertomuksessa on eritelty eri juomien menekki puolen vuoden toimikaudella. Suomalaisten alkoholinkulutuksesta (100 prosentista alkoholia 15 vuotta täyttäneitä asukasta kohden) vajaa puolet oli 1980-luvulle saakka kirkkaita viinoja ja samanlainen suhde näytti olevan myös Kyproksen pataljoonalla. Esimerkiksi vuonna 2018 väkevien juomien osuus kokonaiskulutuksesta oli enää 18 prosenttia. kts. Alkoholijuomien kulutus 2017, 5–6. THL 2018.

⁶⁸² Esim. Käsky kenttäkauppatoiminnasta, määräykset messien myyntitoiminnasta sekä alkoholijuomien ostamisesta, säilyttämisestä ja tarjoilusta, Reino Raitasaari 17.8.1974. YK:n suomalaisen valvontajoukon siirtymiset Suezille, Siinaille ja Golanille; rauhanturvajoukot Lähi-idässä, T-25098/24, KA.

⁶⁸³ Aulis Laine Reino Raitasaarelle 9.1.1970. Hyvä veli -kirjeet; YK:n Suomen pataljoona (YKSP), YK:n Suomen osasto Kyproksella (YKSO) (1968–1991), Puolustusministeriön YK-toimisto, T-25098, KA.

⁶⁸⁴ Reino Raitasaari Keijo Pennaselle 12.1.1970. Hyvä veli -kirjeet; YK:n Suomen pataljoona (YKSP), YK:n Suomen osasto Kyproksella (YKSO) (1968–1991), Puolustusministeriön YK-toimisto, T-25098, KA.

vastarintaa koko pataljoonaan.⁶⁸⁵ Kyseiset henkilöitä oli niin päällystössä kuin miehistössä ja Raitasaari oli vakuuttunut, että kun ”roskan levittäjiä” potkaistaisiin Suomeen, niin henki lähtisi nousuun. Näin näyttää myös tapahtuneen.⁶⁸⁶

Alkoholin käytön ja stressaavan työympäristön yhteisvaikutuksessa rauhanturvaajien itsemurhat olivat varsin yleisiä ja rajoituksilla tuntui myös olevan vaikutusta itsemurhien laskuun. Tämä näkyi jo Raitasaaren Kyproksen pataljoonassa, jossa itsemurhilta säästytettiin. Raitasaari arvioi jokaista tuhatta rauhanturvaajaa kohden sattuneen yhden itsemurhan ja ”koputti puuta” vuoden 1970 syksyllä siitä, että kyseinen komppania oli tältä vielä säästynyt.⁶⁸⁷ Alkoholin ja masennuksen välinen korrelaatio on uusien tutkimusten mukaan merkittävä erityisesti miehillä, joista runsaasti alkoholia käyttävät kärsivät 2,6 kertaa useimmin masennuksesta kuin kohtuukäyttäjät.⁶⁸⁸ Poikkeuksellisessa olosuhteissa elävillä rauhanturvaajilla runsas alkoholinkäyttö ei ainakaan auttanut henkistä jaksamista. Rauhanturvaajien kuolemantapaukset eivät muodosta tilastollisesti kattavaa otosta, mutta 1980-luvulla kohtuullistuneella alkoholinkäytöllä oli varmasti merkitystä myös itsemurhien vähenemiseen suomalaisessa YK-joukoissa.

Alkoholi nähtiin suurimpana ongelmia aiheuttaneena tekijänä lähes kaikissa Kyprokselta lähetetyissä raporteissa. Niissä alkoholin käyttö yhdistettiin vierasmaaseen kulttuuriin, koti- ja naishuoliin sekä stressaavaan työhön, joka ”suomalaisen kansaluonteen” ryydittämänä tuotti ongelmia. Alkoholin liiallinen käyttö näyttää raporttien välittämän kuvan perusteella kuuluvan erottamattomana osana suomalaisen miehen luonnetta ja kovaa rauhanturvaamistyötä, eikä siihen näin ollen puututtu muuten kuin suurimmissa ongelmatapauksissa kovilla rangaistuksilla, pyrkimyksellä lisätä palveluksen oheen myös muita ajanviettomahdollisuuksia ja kiinnittämällä huomiota rauhanturvaajiksi lähetettävien valintaan. Kyproksella palvellut Kari Lasonen totesi YK-toimistolle vuonna 1972 laatimassaan tutkiel-

⁶⁸⁵ Kts. lausunnot pataljoonan hengestä: Reino Raitasaari 13.1.1970, P. Kallio 7.1.1970, E. Lehtovirta 10.1.1970, Aulis Laine 9.1.1970, Timo Raunu 9.1.1970, H. E. J. Kiviluoto 9.1.1970, A. Virolainen 10.1.1970, K. Hemminki 9.1.1970, Å. Rosenlöf 7.1.1970, Antti Rätty 9.1.1970, P. Lahdenperä 9.1.1970, K. Pippuri 6.1.1970. Hyvä veli -kirjeet; YK:n Suomen pataljoona (YKSP), YK:n Suomen osasto Kyproksella (YKSO) (1968–1991), Puolustusministeriön YK-toimisto, T-25098, KA.

⁶⁸⁶ Reino Raitasaari Keijo Pennaselle 12.1.1970; Reino Raitasaari Keijo Pennaselle 10.2.1970. Hyvä veli -kirjeet; YK:n Suomen pataljoona (YKSP), YK:n Suomen osasto Kyproksella (YKSO) (1968–1991), Puolustusministeriön YK-toimisto, T-25098, KA.

⁶⁸⁷ Reino Raitasaari Keijo Pennaselle 30.1.1970. Hyvä veli -kirjeet; YK:n Suomen pataljoona (YKSP), YK:n Suomen osasto Kyproksella (YKSO) (1968–1991), Puolustusministeriön YK-toimisto, T-25098, KA.

⁶⁸⁸ Levola 2018, 48.

massa, ettei Kyprokselle tulisi lähettää jo koulutuskaudella ”ryyppymieheksi” osoittautuneita. Pataljoonan hankintavaraston kautta kulkevan alkoholin myynti oli kovaa ja hinnat suomalaisittain katsottuna halpoja, vaikka käytön terveystaikutuksiin herättiin viimeistään 1970-luvulla myös puolustusministeriön YK-toimistossa, jossa käyttöä ryhdyttiin seuraamaan. Samaisessa tutkielmassa Lasonen, vuoden palvelukokemuksen syvällä rintaäänellä, osuvasti kuvaa suomessa vallinneita ajatuksia kansainvälisten tehtävien vaatimuksista, suomalaisen miehen sielunmaisemasta ja syistä rauhanturvaajien runsaaseen alkoholinkäyttöön:

”Miksi alkoholia sitten käytetään niin runsaasti? Miehet työskentelevät poikkeuksellisissa olosuhteissa, kaikki on toisin kuin Suomessa: ilmasto, väestö, kieli, tavat jne. Suurin osa sotilaista osaa vain suomea, siksi kontaktien sitominen on vaikeata. Siispä vapaa-aika kuluukin parhaiten messeissä alkoholia nauttien. Toisilla on koti-ikävä, kova yksinäinen työ vaatii ”kovat” hovit, toisinaan tovereiden esimerkki vetää kerran toisensa jälkeen alkoholin seuraan. Humalassa suomalainen luonne usein purkautuu hyvinkin rajusti. Lukuisat itsemurhat kertovat työn vaikeudesta.”⁶⁸⁹

Tietoa alkoholin haitoista oli 1960-luvulla jo runsaasti tarjolla. Leo Noron vuonna 1965 tekemässä *Terveys ja työ* -kirjassa todettiin alkoholin olevan terveydellisesti kaikkein haitallisoin nautintoainena, jonka vaikutuksia lisäsi vielä suomalaiset juomatavat. ”[P]ullo viinaa viikonloppuna, voimakas humalatila, tappelut ja muut murhenäytelmät ja sunnuntaina raskas kohmelo! [...] Alkoholi sumentaa terveen järjen ja turruttaa sosiaalisen tajun sekä nostaa esille ihmisen alkeelliset vaistot ja himot.” Kirjassa todettiin myös alkoholin olleen monien itsemurhien laukaisevana tekijänä, joten alkoholin ja itsemurhien välinen korrelaatio ymmärrettiin hyvin 1960-luvulla.⁶⁹⁰ Myös puolustusministeriön papereista löytyy tutkimustietoa alkoholin vaaroista. Niiden mukaan uhka oli kasvava, sillä kulutus oli lisääntynyt globaalisti, ja oli jopa merkkejä lisääntyneestä kuolleisuudesta alkoholin käytön lisääntymisen seurauksena. Joka tapauksessa terveydenhoitopalveluille alkoholihaitat oli suuri resurssieja vievä tekijä. Tutkimuksen mukaan 10–15 % sairaala-

⁶⁸⁹ Tutkielma Kyproksella toimineiden suomalaisten YK-pataljoonien 1–12 aliupseeriden ja jääkärien rangaistusten tarkastelua, Kari Lasonen (päiväämätön) syksyltä 1971. Kotelo 11, T-25098, KA.

⁶⁹⁰ Noro 1965, 47–48.

tapauksista johtui alkoholista ja niiden hoito vei jopa 40 % terveystalvelujen kokonaismenoista.⁶⁹¹

Itsensä vartiossa vuonna 1966 ampuneen rauhanturvaajan verestä löydetty 4,15 promillea alkoholia olisi luullut myös soittaneen hälytyskelloja, mutta varsinaisiin toimiin alkoholinkäytön vähentämiseksi puolustusministeriössä ryhdyttiin vasta 1970-luvun puolella. Alkoholin sietokyky on yksilöllistä ja riippuu paljon tottumuksesta, mutta jos yli kolmen promillen humalaa pidetään jo hengenvaarallisena niin yli neljän promillen humalaa, jossa henkilön toimintakyky ja tajunta kuitenkin säilyvät, ei saavuteta yhden illan juomisella. Myös Leo Noron vuoden 1965 tulkinnan mukaan 3–4 promillea merkitsivät jo voimakasta myrkytystä, kun 5–5,5 promillen seurauksena olisi kuolema.⁶⁹² Tässä tapauksessa kyseinen rauhanturvaaja oli kuitenkin jatkanut normaalia palvelustaan ja asetettu vuorolleen vartiopalvelukseen. Syyksi traagiseen kohtaloon todettiin ”äkillinen mielenhäiriö ja liiallinen alkoholin käyttö”.⁶⁹³

Puolustusministeriössä alkoholin käyttö nähtiin kuitenkin varsin normaalina tapana viettää aikaa erityisesti ”etelässä”. Kieltojen sijaan erityisesti 1960-luvulla ongelmaan pyrittiin vastaamaan ”sielunhoitoa” tehostamalla ja tämä jäi pitkälti sotilasappien kontolle. Tehtävää tällä sektorilla oli riittämiin, sillä niin kuin vuoden 1975 toimintakertomuksessa todetaan ”viinaa ja naisia koskevat kysymykset tahtovat näissä oloissa kasvaa ylimitoitetuiksi ja muodostavat yhdessä herkän kasvukentän kaikenlaatuisille ongelmille.”⁶⁹⁴ Vakavimpina näistä ongelmista olivat masentuneet ja itsetuhoiset rauhanturvaajat, jotka hakivat ratkaisua ongelmiinsa pullosta. Esimerkiksi eräs vuonna 1966 itseään konepistoolilla rintaan ampunut, mutta tapauksesta selvinnyt rauhanturvaaja, sai diagnoosin ”reactio depressiva”. Ongelmat Suomessa asuvan morsiamen kanssa saivat hänet käyttämään entistä runsaammin alkoholia ja lopulta turvautumaan epätoivoiseen tekoon. Ampumisen jälkeen edelleen tajuissaan ollut rauhanturvaaja hyvästeli palvelustovereitaan ja oli heikotuksen tilassa varma pääsevänsä pois. Sairaalaan kuljetettaessa hän oli vielä vastustellut ja ihmetellyt kannattaisiko häntä enää lähteä kuljettamaan

⁶⁹¹ Alkoholi kasvava uhka (ote), liite 2 sotilasasianoston raporttiin: alkoholin kulutuksen rajoittaminen YKSV:ssä, Aimo Pajunen & Jorma Pullinen 3.1.1978. YK:n suomalaisen valvontajoukon siirtymiset Suezille, Siinaille ja Golanille; rauhanturvajoukot Lähi-idässä, T-25098/24, KA.

⁶⁹² Noro 1965, 48.

⁶⁹³ Poliisitutkintapöytäkirja 21.6.1966. Kotelo 1, T-21850, KAM.

⁶⁹⁴ Kertomus komentotoimiston toimialasta, liite n:o 2 YKSP 23:n toimintakertomukseen, 23.11.1975. T-25098, kotelo 11, KA.

minnekään. Hoidoksi hän sai 30 päivän sairasloman ja tehostettua sielunhoitoa, jonka jälkeen hänet katsottiin jälleen palveluskuntoiseksi.⁶⁹⁵

Vuonna 1971 puolestaan muistamattomassa humalatilassa itseään palveluseella ampunut rauhanturvaaja ihmetteli myöhemmin sairaalassa tekoaan, joka ei kuitenkaan osoittautunut ainoaksi itsemurhayritykseksi edes samaisen reissun aikana. Edellisenä vuotena kotihuolien painamana hän oli myös muistamattomassa humalassa yrittänyt ampua itsensä majoitushuoneessa, mutta paikalle saapuneet kersantti ja jääkäri olivat keskeyttäneet yrityksen ja takavarikoineet hänen aseensa. Vuoden 1971 epäonnistuneen yrityksen jälkeen rauhanturvaaja ihmetteli kenttäsaaralassa ”miksi muistamattomassa humalatilassa tuleekin tällaisia hölmöyksiä tehdyksi.”⁶⁹⁶

Sivullisille puolestaan erityisen vaarallisia tapauksia olivat alkoholin vaikutuksen alaisena autoa ajaneet rauhanturvaajat, kuten vuonna 1966 reilusti yli kahden promillen humalassa auton kanssa jalankulkijaan töytäissyt luutnantti, joka ei humalaltaan kiinnittänyt suurempaa huomiota yliajosta aiheutuneeseen kolaukseen, vaan jatkoi matkaansa eteenpäin. Luutnantti ei myöskään kiinnittänyt erityistä huomiota hänen autonsa eteen ajaneeseen siviiliautoon, jonka kuljettaja kovaan ääneen ja vieraalla kielellä sätti luutnanttia, vaan ajoi takaisin kasarmille, jossa hän jatkoi normaaliin tapaan iltaa muutaman oluen parissa.⁶⁹⁷ Suomalaisten rauhanturvaajien humalassa tekemien aseellisten uhkailujen (tai leipäveitsen hui-taisujen) kohteena olivat sen sijaan yleensä omat palvelustoverit tai esimiehet.⁶⁹⁸

Puolustusministeriön tammikuussa 1977 suorittaman perehtymis- ja tarkastusmatkalla todettiin rikokseen ja rikkomuksiin sisältyvän ”miltei poikkeuksetta alkoholijuomien väärinkäyttö, mikä näyttääkin muodostavan näissä [Kyp-roksen ja Siinain] joukoissa merkittävän ongelman.” Tähän puuttumiseksi pyrittiin löytämään keinoja valvonnasta, anniskelun rajoittamisesta, sekä valistus- ja koulutustoiminnasta, sekä tapakulttuurin opetuksesta.⁶⁹⁹ Sinällään alkoholin nauttimista ja vastuullista kuluttamista ei pidetty ongelmana, eikä olutta ja erityisesti ruuan lomassa nautittua viiniä laskettu varsinaisesti alkoholikulutukseksi tai

⁶⁹⁵ Sotilasvammalain mukainen tapaturma- tai sairasilmoitus 24.11.1966 (liitteenä lää-kärintodistus ja tapaturmaselostus). Kotelo 10, T-21850, KA; Poliisitutkintapöytäkirja liitteineen. Kotelo 1, T-21850, KA.

⁶⁹⁶ Kuulustelupöytäkirja YKSP 14 / sotilaspoliisitoimisto, N:o 19/2.4.1971. Tutkinta-pöytäkirjat (kuolemantapaukset) (1964–1977), T-22258/33, KAM.

⁶⁹⁷ Poliisitutkintapöytäkirja liitteineen 12.10.1966. Kotelo 1, T-21850, KA.

⁶⁹⁸ Esim. Kuulustelupöytäkirja E-HK YKSV 6, 25/270876, KAM.

⁶⁹⁹ YK:n suomalaisiin valvontajoukkoihin suoritettu perehtymis- ja tarkastusmatka ai- kana 2.–18.1.1977, Heikki Huuskonen & Tauno Jokinen 28.1.1977. Kotelo 24, T-25098, KA.

ainakaan ongelmaksi, vaan jano- ja ruokajuomiksi.⁷⁰⁰ Ongelmana pidettiin enemmänkin sitä, etteivät suomalaiset osanneet vastuullista kuluttamista, vaan messeissä väkeviä viinoja meni runsaasti. Niitä tarjoiltiin ”timpeissä”, joka oli mitattavaksi epämääräinen ”rennosti ranteelta heitetty” kaato. Näin ollen myös anniskelun määrälliset rajoitukset olivat epämääräisiä. Alkoholin nauttimista ei haluttu kieltää rauhanturvaajilta, sillä ”alkoholijuomien nauttiminen niissä olosuhteissa kuuluu tärkeänä osana vapaa-ajan viihdytystoimintaa ja on luonteeltaan kansainvälistä sekä etelän oloissa yleensäkin tavanmukaista”.⁷⁰¹

Puolustusministeriön sotilasasianosaston osastopäällikkönä toimineen Aimo Pajusen ja toimistopäällikkö Jarmo Pullisen tammikuun 1978 muistiossa todettiin kuitenkin alkoholikäytön ”ylittäneen kohtuullisuuden rajat” ja tutkimusten perusteella vaikutti siltä, että osa rauhanturvaajista oli ”terveydellisessä vaarassa”. Kulutus oli nimittäin kasvanut entisestään mittoihin, joissa sen pelättiin aiheuttavan maksasairauksia. Vuoden 1977 Siinain 660 miehen pataljoonan messeissä myytiin kahdestatuhannesta reiluun kolmeentuhanteen pulloa väkeviä viinoja kuukaudessa, jonka päälle meni vajaasta kolmestakymmenestä tuhannesta yli viiteenkymmeneen tuhanteen mietoa alkoholijuomaa kuukaudessa. Suomalaiset juomatavat näkyivät myös tässä tilastossa. Jos mietoja meni keskimäärin jokaiselle rauhanturvaajalle laskettuna yhdestä kahteen pulloa päivässä, joka ei viikkotasolla ole vielä mitenkään erityisen hälyttävä määrä, niin väkeviä myytiin sen lisäksi vielä pullo viikossa jokaista rauhanturvaajaa kohti, mikä on absoluuttiselta alkoholimäärältään paljon suurempi riski. Tästä syystä puolustusministeriö käski Suomen pataljoonaa ryhtymään ”riittävän jyrkkiin toimenpiteisiin alkoholin keskimääräisen kulutuksen vähentämiseksi oleellisesti, sekä erityist toimiin huippukuluttajien osalta.”⁷⁰² Kulutus ei jakautunut tasaisesti, vaan osalle rauhanturvaajista alkoholi muodostui siinä määrin ongelmaksi, että pahimmat tapaukset päättyivät sairaalaan erittäin sekavassa tilassa juoppohulluuskohtauksen (deliriumin tremens) kourissa.⁷⁰³

⁷⁰⁰ Käsky kenttäkauppatoiminnasta, määräykset messien myyntitoiminnasta sekä alkoholijuomien ostamisesta, säilyttämisestä ja tarjoilusta, Reino Raitasaari 17.8.1974. YK:n suomalaisen valvontajoukon siirtymiset Suezille, Siinaille ja Golanille; rauhanturvajoukot Lähi-idässä, T-25098/24, KA.

⁷⁰¹ YK:n suomalaisiin valvontajoukkoihin suoritettu perehtymis- ja tarkastusmatka aikana 2.–18.1.1977, Heikki Huuskonen & Tauno Jokinen 28.1.1977. Kotelo 24, T-25098, KA.

⁷⁰² Alkoholin kulutuksen rajoittaminen YKSV:ssä, Aimo Pajunen & Jorma Pullinen 3.1.1978. YK:n suomalaisen valvontajoukon siirtymiset Suezille, Siinaille ja Golanille; rauhanturvajoukot Lähi-idässä, T-25098/24, KA.

⁷⁰³ Esim. Kuulustelupöytäkirja E-HK 6/1976, 1.6.1976. Kuulustelupöytäkirjat (1976), T-22260/1, KAM.

Siinain joukkoja tarkempi tilasto löytyy samaan aikaan Kyprokselta. Halpaa paikallisilta myyjiltä verovapaasti ostettua alkoholia kului rauhanturvaajien messeissä ja vuoden 1977 alkoholin kulutusta seurattaessa todettiin 660 miehen kulluttavan messeissä keskimäärin noin 30 litraa (29.8 l) 100 prosenttista alkoholia vuodessa. Määrä on yli kolminkertainen Suomessa keskimäärin kulutettuun noin 9 litraan 15 vuotta täyttäneitä asukasta kohden.⁷⁰⁴ Tämä tekee keskimäärin yli kahdeksan senttilitraa (83.8 ml) puhdasta alkoholia päivässä.⁷⁰⁵ Puolustusministeriön omien paperien mukaan 150 ml päiväkulutuksella riski maksakirroosiin oli jo ilmeinen.⁷⁰⁶ Määrää voi suhteuttaa myös nykyisiin Terveiden ja hyvinvointilaitoksen (THL) ohjeisiin alkoholin riskitasoista, joiden mukaan keskimääräinen suomalainen YK-sotilas Kyproksella vuonna 1977 olisi ollut alkoholin ongelmakäyttäjä. Jos nykyisten ohjeiden mukaan riskijuomisen raja menee suunnilleen 23–24 viikkoannoksessa⁷⁰⁷, kului Kyproksella vuoden 1977 laskelmien mukaan keskimäärin hieman yli 39 annosta viikossa.⁷⁰⁸ Tilastoon ei lisäksi ole laskettu iltalomilla paikallisissa kuppiloissa ja kabareissa nautittuja juomia, joskin osa siihen merkityistä juomista lähti varmasti lomien tai kotiutusten yhteydessä Suomeen. Raportteja ja tutkintapöytäkirjoja lukiessa saa käsityksen, että näistä johdettava tilaston epätarkkuus ei vääristä lukua ainakaan alaspäin. Suomeen pääsi

⁷⁰⁴ Alkoholi juomien kulutus 2018, THL:n tilausraportti 27.5.2019. Julkari-verkkosivusto. <<http://urn.fi/URN:NBN:fi-fe2019052717118>> [luettu 20.10.2020].

⁷⁰⁵ Taulukko *Alkoholin kulutus YKSV:ssä 1977*, liite muistioon/kirjeeseen n:o 483, *YKSP:n messjä koskevat määräykset*, Yhdistyneiden kansakuntien Suomen pataljoona 26, 1.4.1977. T-25098, kotelo 11, KA. Taulukko on ilmeisesti tehty laskemalla messeistä ostettu alkoholimäärä ja jakamalla se suomalaisten rauhanturvaajien lukumäärällä. Siinä ei ole esitetty arviota mahdollisesta virhemarginaalista, mutta kuviteltavissa on, että näin laskettaessa taulukko ei täysin vastaa todellista kulutusta. Toisaalta siinä ei ole otettu huomioon iltalomilla paikallisista ravintoloista kulutettua alkoholia ja toisaalta taas jokainen messistä ostettu pullo ei varmaankaan mennyt suoraan kurkusta alas, sillä tiukkojen tullimääräysten rajoissa (kaksi litraa per henkilö) sitä saattoi viedä myös lomilla tai kotiutuksen yhteydessä Suomeen. Messeissä tehtiin inventaario kolme kertaa vuodessa, joten kulutus on tältä osin varmasti lähellä oikeaa. Näin ollen katson taulukon olevan suuntaa antava ja paras mahdollinen arvio suomalaisten rauhanturvaajien alkoholinkulutuksesta vuonna 1977.

⁷⁰⁶ Alkoholi kasvava uhka (ote), liite 2 sotilasasian osaston raporttiin: alkoholin kulutuksen rajoittaminen YKSV:ssä, Aimo Pajunen & Jorma Pullinen 3.1.1978. YK:n suomalaisen valvontajoukon siirtymiset Suezille, Siinaille ja Golanille; rauhanturvajoukot Lähi-idässä, T-25098/24, KA.

⁷⁰⁷ 1 annos = 33 cl keskialtuta tai 12 cl mietoja viiniä tai 4 cl väkeviä.

⁷⁰⁸ Alkoholin terveydelle aiheuttamien riskien vähentäminen. Tiedä ja toimi -kortti 2015, THL. Julkari-verkkosivusto. <<http://urn.fi/URN:NBN:fi-fe2015123125455>> [luettu 20.10.2020].

harvoin ja tiukat tullimääräykset rajoittivat tuontia, mutta iltavapaalle pääsi huomattavasti useammin eikä näillä reissuilla syljetty lasiin.

Alkoholin aiheuttamat ongelmat läpäisisivät koko hierarkian, eikä esimerkiksi upseerien alkoholin käyttö ollut mitenkään hillitympää kuin miehistön. Eräällä tarkastusmatkalla vuonna 1977 tarkastaja sai itse kokea häiritsevän kovaäänisen melun upseerimessistä. Kyseisessä valmiusjoukossa upseerimessi oli ennenkin joutunut miehistön irvailujen kohteeksi: ”[u]pseerimessi on upseerimessi, miehismessi on herrasmiesmessi”.⁷⁰⁹ Kyproksella puhuttiin myös, että jotkut upseereista eivät jättäneet jälkeensä esikunnassa muuta kuin tyhjiä pulloja.⁷¹⁰ Tästä samaisesta syystä alkoi myös merkittävän uran rauhanturvaamisen parissa tehneen Gustav Hägglundin YK-palvelus. Hägglund on muistellut, miten Ensio Siilasvuo soitti joulukuussa 1977 Suomen maineen olevan vaakalaudalla, jos Siinain Suomen pataljoonan komentajaa ei vaihdeta. Vasta kolmisen kuukautta tehtävässä palvelussa eversti, oli viettänyt näistä suurimman osa humalassa ja ilmeisesti saanut parantolahoitoakin. Pataljoonassa asiaa peiteltiin, mutta kun tieto ongelman laajuudesta meni Suomeen, määrättiin rauhanturvaamistoiminnassa täysin untuvikko Hägglund pikakomennuksella Siinaille pataljoonan johtoon ilman suurempaa perehdytystä tehtäviinsä. Samalla huoltolennolla Suomeen lähtenyt eversti kerkesi Hägglundin mukaan perehdyttää seuraajansa vain näyttämällä huoneen, josta voisi hakea viskiä.⁷¹¹

Ongelmat eivät välttäneet edes aivan korkeinta johtoporrasta. YK:n rauhanturvaamisesta vastuussa ollut alipääsiihteri Brian Urquhart kertoi Ilkka Pastiselle maaliskuussa 1981 Golanin UNDOF-operaation johtajana toimineen kenraalimajuri Erkki Kairan ”jatkuvasta alkoholin väärinkäytöstä”. Urquhartin mukaan hänelle ja pääsihterille Waldheimille oli kantautunut tietoja, joiden mukaan ”Kaira ei säännöllisesti enää iltpäivisin olisi toimintakelpoinen”. Urquhart toivoi suomalaisten myötävaikutusta asiaan puuttumiseksi. Pastinen lähestyi Aimo Pajusta ehdottaen ensin asian todenperäisyyden tutkimista ja Kairan ottamista puhutteluun, jossa annettaisiin määräaika tapojen parantamiseksi. Jos sekään ei tepsisi, niin Pastinen ei nähnyt muuta vaihtoehtoa kuin miehen vaihtaminen, koska ”yli henkilökohtaisten ystävyysuhteidenkin meidän on katsottava maan maineen perään.”⁷¹² Pastinen oli vielä henkilökohtaisesti suositellut Kairan palkkaamista

⁷⁰⁹ YKSV 9:n tarkastus 12–16.12.1977, allekirjoitus K. T. (eli mitä ilmeisemmin kansliapäällikkö Kyösti Tolvanen) 10.1.1978. Kotelo 24, T-25098, KA.

⁷¹⁰ Pataljoonan komentajalla 7.1.1970, majuri Å. Rosenlöf. Hyvä veli -kirjeet; YK:n Suomen pataljoona (YKSP), YK:n Suomen osasto Kyproksella (YKSO) (1968–1991), Puolustusministeriön YK-toimisto, T-25098/82, KA.

⁷¹¹ Virtanen 2011, 121; Marttala 1995, 59–60.

⁷¹² Ilkka Pastinen Aimo Pajuselle 5.3.1981. kb 30, UMA.

Ensio Siilasvuon seuraajaksi tarkkailijaoperaatio UNTSO:n johtoon, josta Kaira vuotta myöhemmin 1981 siirtyi UNDOF:in komentajaksi. Urquhart suosittelee pääsihteeri Waldheimille Kairan palkkaamista nimenomaan Pastisen suosituksiin nojaten.⁷¹³ Mahdolliset ongelmat saatiin kuitenkin siinä määrin hallintaan, että Kaira sai vielä marraskuussa puolen vuoden jatkon komennukselleen.⁷¹⁴ Kansainvälistä uraa sekä rauhanturvatehtävissä että sotilasasiamiehenä Washingtonissa tehneen Kairan terveys petti kuitenkin kesken palveluksen. Kaira joutui helmikuussa 1982 Israelissa sairaalaan, josta hänet lennätettiin Suomeen.⁷¹⁵ Tiedustelupäällikkö Raimo Heiskasen salasähkeen mukaan Kairan sairaus oli vakava ja hänellä epäiltiin olevan maksa- ja aivovaurio.⁷¹⁶ Näin ollen Kaira pyysi keuhkokuumeen hoidon aloittamiseen syihin vedoten välitöntä eroa tehtävistään sekä YK:ssa että Puolustusvoimissa.⁷¹⁷

Tapauksen vaikutus olivat nähtävissä myös myöhemmin. UNDOF:in johtoon vuonna 1985 valittu Gustav Hägglund on myöhemmin todennut, ettei suomalaisia ollut haluttu Golanille operaation johtotehtäviin suomalaisten viinaan menevän maineen takia.⁷¹⁸ Golanin operaatio oli heti suomalaisten siirryttyä paikalle vuonna 1979 alkanut tässä mielessä huonoimmalla mahdollisella tavalla. Kanadalaisen päällystämässään sulkemisajan jälkeen kahden suomalaisen toverinsa kanssa juopotellut suomalainen yliluutnantti löytyi seuraavana aamuna kuolleena. Jo ennestään vahvassa humalassa ollut seurue oli hakenut ison viskipullon tiskin takaa ja juonut sen raakana. Kuolinsyyn tutkimuksissa todettiin suomalaisen upseerin tuupertuneen läheisen kuntosalin rappusille ja kuolleen liiallisen alkoholin käytön seurauksena, kun taas hänen ryyppykaverinsa löytyi messistä sammu-

⁷¹³ Brian Urquhart Kurt Waldheimille 14.12.1979. peacekeeping operations and other missions – United Nations Truce Supervision Organization [UNTSO] – Chief of Staff – Major General E.R. Kaira, Secretary-General Kurt Waldheim, S-0899-0003-05-00001, UNA.

⁷¹⁴ James O. C. Jonah Kurt Waldheimille 24.11.1981. Peacekeeping operations and other missions – UNDOF – commanders, Secretary-General Kurt Waldheim, S-0899-0004-10-00001, UNA.

⁷¹⁵ Report of the Secretary-General on the United Nations Disengagement Observer Force (for the period 21 May 1982 – 18 November 1982), S/15493, 18.11.1982. United Nations Digital Library.

⁷¹⁶ Salasähke (Pentti) Lehtimäelle, päivämätön luonnos. Henkilökysymykset, kotelo 25, Raimo Heiskasen arkisto, KA.

⁷¹⁷ Letter dated 28 April 1982 from the Secretary-General addressed to the President of the Security Council, S/15019, Javier Parex De Cuellar 30.4.1982. United Nations Digital Library; New Yorkista Helsinkiin 4.5.1982, UNDOF: Kenraalimajuri Kairan ero ja seuraajan nimittäminen. UNDOF joukot; komentaja, 31–16, UMA; HS 3.4.1982.

⁷¹⁸ Virtanen 2011, 121–122.

neena, mutta kunnossa.⁷¹⁹ Tapaus ei jäänyt ainoaksi, vaan samoihin aikoihin myös toisessa suomalaisen rauhanturvaajan kuolemantapauksessa syynä oli alkoholi. Puolustusministeriön YK-toimistosta painotettiin Golanin osaston komentajaa kiinnittämään huomiota ”viinan kauhistuksen torjuntaan”. Hymy-lehti oli ryhtynyt penkomaan YK-miesten vanhoja rötöksiä ja toimiston päällikön mukaan niiden selvitteleminen oli yksinään sen verran hankalaa, että uudet skandaalit eivät olleet tervetulleita.⁷²⁰

Libanonissa toukokuussa 1983 tehdyn kulutusilmoituksen mukaan alkoholin kulutus oli laskenut vuodesta 1977. Esimerkiksi toukokuun 1983 messien kulutus oli 1,375 litraa absoluuttista alkoholia kuukaudessa jokaista messin jäsentä kohden.⁷²¹ Tämä tekisi 16,5 litraa vuodessa, joka on edelleen selvästi enemmän kuin keskimäärin Suomessa ja se on edelleen riskirajoilla, mutta silti selvästi vuoden 1977 tilastoja vähemmän. 1980-luvulle tultaessa pahimmat ylilyönnit näyttävät jäävän taakse, mutta samalla suomalaisten rauhanturvaajien mainetta hiersivät muut ongelmat. Näistä suurimpana oli suomalaiseen rauhanturvaamisen järjestelmään pikkuhiljaa vakiintunut verovapaiden autojen ostaminen. Rauhanturvaajien palkat eivät enää Suezin vuoden 1957 jälkeen yltäneet siinä määrin korkeiksi, että se olisi toiminut houkuttimena hakea mukaan. Sen sijaan rauhanturvaajien luonteiseksi palkan päälle muodostui verovapaa auto, joka hankittiin toiminta-alueelta. Suomen tullimääräysten mukaan auto piti kuitenkin omistaa tietyn ajan ennen sen tuomista Suomeen, joten sitä piti säilyttää konfliktialueella turvassa. Tämä herätti irvailua siitä, kumpaa rauhanturvaajat mahtoivat varjella tarkemmin – omaa autoa, vai konfliktin jalkoihin joutuneita siviilejä.⁷²² Asia oli herättänyt varsin laajaa kansainvälistä huomiota aina *The Korea Timesiä* myöten jo Siinailla. Suomalaisten valvomaan aluetta kutsuttiin lehtitietojen mukaan ”Mercedes Alleyksi” siellä säilytettävien arvoautojen takia.⁷²³

Autoedusta muodostui ongelma suomalaiseen rauhanturvaamiseen erityisesti sen noustessa laajemman huomion kohteeksi keväällä 1990. YK:n rauhanturvasasioista vastannut alipääsihteeri Marrack Goulding nosti suomalaisten rauhan-

⁷¹⁹ New Yorkista Helsinkiin 23.4.1979; UNDOF military police incident report, master corporal D. E. Dominix 24.4.1979. Suomen UNDOF-joukot, 113 C4b, UMA.

⁷²⁰ Jorma Pullinen Pertti Seppäselle 4.10.1979. Hyvä veli -kirjeet; YK:n suomalainen valvontajoukko Golanilla, puolustusministeriön YK-toimisto, T-25098/83, KA.

⁷²¹ Katsaus YK:n suomalainen valvontajoukko 2 Libanonissa, operatiivinen toimisto 10.6.1983. UNIFIL; YK:n väliaikainen rauhanturvajoukko Libanonissa 1982–83 I, 31–16, UMA.

⁷²² IS 22.5.1989, pilakuva (nimimerkki KÄTSY). Pilakuvassa YK-sotilas kirjoittaa kirjettä autonsa konepellillä: ”Rakas perhe. Täällä parkkipaikalla me puolustamme uusia hienoja autojamme.”

⁷²³ Minneapolis Stars 2.8.1979; The Korea Times 5.8.1979.

turvaajien autot esiin keskustelussa Klaus Törnuddin kanssa. Gouldingin piti YK:n maineen ja arvovallan kannalta arveluttavana Suomen toimintaa, jossa rauhanturvatehtävissä olevat sotilaat tuovat suuren määrän kalliita yksityisautoja, jotka herättävät huomiota kyseisessä maassa. Asia ei ollut Gouldingin mukaan aivan vähäinen ja siihen oli jo julkisuudessa kiinnitetty huomiota, kun sama suomalaisten toiminta jatkui myös Namibiassa. Autot olivat nimenomaan suomalainen ongelma, sillä se oli Gouldingin mukaan muodostunut Suomessa keinoksi houkutella vapaaehtoisia palvelukseen, eikä YK:lla ollut vaikeuksia muiden maiden osastojen kanssa. Törnudd kiisti suomalaisten pyrkimyksen houkutella autojen avulla rauhanturvaajia palvelukseen ja selitti asian liittyvän ennemminkin Suomessa vallitsevaan korkeaan autoveroon. YK:n kannalta autot tulisi kuitenkin saada vähintään pois näkyviltä, sillä urheiluautoilla Namibiassa ajavat suomalaiset herättivät YK:n kannalta kiusallisen kuvan rauhanturvaamisesta paikallisessa väestössä. Törnudd lupasikin kiinnittää Suomen hallituksen huomion rauhanturvaajien autoihin.⁷²⁴

Hallituksen ja presidentin huomio oli tosin kiinnitetty rauhanturvaajien autoihin juuri aiemmin, sillä hallitukselta oli erikseen pyydetty lupa ja ohjeet verovapaisten autojen toimittamiseksi Suomeen. Namibian operaation kesti vajaan vuoden ja verovapaan auton sai tullilain mukaan toimitta Suomeen vain siinä tapauksessa, että auto oli ollut vuoden käytössä ulkomailla. Noin 400 suomalaista rauhanturvaajaa oli hankkinut uudet autot Namibiasta, joita eivät voineet viedä Suomeen verovapaasti, sillä niiden saamisessa oli myös kestänyt odotettua kauemmin operaation lykkääntymisen takia. Autopakolaisten tarkoituksena oli lähteä välittömästi YK-lennolla paluunsa jälkeen Eurooppaan odottelemaan vuoden määräajan päättymistä, kunnes puolustusministeriöstä esitettiin Namibian rauhanturvaajille verovapautta, vaikka vuoden määräaika ei tulisikaan täyteen, jotta miehet saatiin palaamaan Suomeen.⁷²⁵ Asetus meni ensin valtioneuvoston yleiseen istuntoon ja sen jälkeen presidentin esittelyyn, jossa se hyväksyttiin.⁷²⁶

⁷²⁴ P.M. Suomalaisten rauhanturvaajien autot. Klaus Törnudd 25.4.1990. YK Suomen rauhanturvaamistoiminta (mm. vierailut) v. 1990 II (1.3.–31.12.), 31.16, UMA.

⁷²⁵ Puolustusministeriön YK-toimisto valtiovarainministeriölle 5.4.1990; Tullihallituksen ennakkopäätös Namibian rauhanturvaajille 16.1.1990; Ongelmat tullimääräysten soveltamisesta UNTAG-operaatiossa. Sekalaiset asiakirjat; YK:n suomalainen valvontajoukko Namibiassa (YKSN), puolustusministeriön YK-toimisto, T-25098, KA.

⁷²⁶ Asetus Yhdistyneiden kansakuntien Namibian UNTAG-joukoissa palvelleiden ajoneuvojen tullittomuudesta, huhtikuussa 1990. Sekalaiset asiakirjat; YK:n suomalainen valvontajoukko Namibiassa (YKSN), puolustusministeriön YK-toimisto, T-25098, KA.

22 Aika entinen ei koskaan enää palaa

Max Jakobson totesi varsin tuoreeltaan kirjassaan *Vallanvaihto* vuonna 1992, että Suomen ulkopoliittinen johto ei kylmän sodan viimeisinä vuosina uskonut muutokseen, koska se ei halunnut sitä.⁷²⁷ Suomi oli rakentanut omaa kansainvälispoliittista ja turvallisuuspoliittista asemaansa toisen maailmansodan raunioista ja valvontakomission ikeestä itsenäiseksi ja pohjoismaiseksi hyvinvointivaltioksi. Sillä oli kylmän sodan maailmassa kansainvälispoliittista merkitystä ja rooli idän ja lännen välisenä välittäjänä sekä rauhan rakentajana. Kylmän sodan päättyminen merkitsi samalla tästä asemasta luopumista. Ruotsin puolustusvoimain komentaja Lennart Ljung pani jo 1980-luvun puolivälissä merkille Suomen haluttomuuden tunnustaa hälyttäviäkään merkkejä, sekä erityisesti alivaltioshteeri Klaus Törnuddin epävirallisen turvallisuuspoliittisen työryhmän kokouksessa tekemän huomion siitä, että suomalaisille on ”luonteenomaista [...] haluta pitää tilanne melko staattisena, ja siksi on vaikeaa nähdä tai edes tunnustaa niitä muutoksia, jotka eivät sovi haluttuun kuvaan.”⁷²⁸ Muutos ei välttämättä ollut mahdollisuus, vaan siinä piili vaara neuvostoimperiumin hajoamisesta hitaan hiipumisen sijaan räjähdysmäisissä levottomuuksissa Suomen rajojen kupeessa ja Suomen itselleen huolella rakentaman ”erityisaseman” katoamisesta. Puolueettomuudesta oli tullut Suomen ulkopoliittikan johtava identiteetti, mutta sille ei enää löytynyt entisiä perusteluja ja ennen kaikkea entistä roolia kylmän sodan jälkeisessä maailmassa. Sen hyväksyminen ja uuteen maailmanjärjestyksen totuttelu ei kuitenkaan sujunut ilman ki-puiluja.

Suomen turvallisuuspoliittinen asema oli vakiintunut erityisesti Mihail Gorbatšovin noustessa Neuvostoliitossa valtaan 1985. Gorbatšovia ja hänen aloittamiaan uudistuksia, jotka tunnettiin glasnostin (avoimuus) ja perestroikan (uudistukset) nimillä, pidettiin Suomessa tervetulleina ja näillä oli myös suora vaikutus Suomeen. Jos vielä 1980-luvun alussa erityisesti Afganistanin miehitys oli aiheuttanut vertailuja Suomen ja Afganistanin välillä, oli vuosikymmenen loppua kohti Suomi saavuttanut jonkinlaisen kylmän sodan turvallisuuspoliittisen lakipisteensä, jossa kaikki mitä oli pyritty saavuttamaan suurvallan naapurissa, oli tarjolla – erityisesti taloudellisen länsi-integraatio eteni ja Suomesta tuli lopultakin myös Eftan täysjäsen, Gorbatšov tunnusti jälleen Suomen puolueettomuuden

⁷²⁷ Jakobson 1992, 318.

⁷²⁸ Ekman 2018, 157–161 (lainaus sivulla 161). Ekman on lainannut Lennart Ljungin päiväkirjasta Suomen ja Ruotsin epävirallisen turvallisuuspoliittisen työryhmän tapaamiseen 23.5.1985 liittyneet huomiot kokonaisuudessaan. Suomentanut Veikko Ahola.

vuonna 1989 ja Suomen ulkopoliittinen liikkumavara näytti kasvaneen. Näin ollen läpi yhteiskunnan Suomen asema nähtiin jokseenkin hyvänä.

Tästä sodan ja konfliktin uhan hälvenemisestä jo 1980-luvun alkupuolella hyvän kuvan antaa Elinkeinoelämän valtuuskunnan (EVA) johtajan Jukka Tarkan tiedustelupäällikkö Raimo Heiskaselle antaman muistio suurvaltatasapainon näköaloista. Vuonna 1981 laaditussa muistiossa nähtiin erityisesti Puolan levottomuuksien sekä perinteisemmän Kiinan uhan takia Neuvostoliiton joutuvan sotatilanteessa sitomaan huomattavan suuren osan joukoistaan satelliittimaiden poliittiseen varmistamiseen. Näin ollen Neuvostoliiton rajanaapureista harmittomimmat olivat Suomi ja Mongolia, joista ”itsenäinen, kapitalistinen Suomi on tuottanut Neuvostoliitolle enemmän turvallisuutta ja hyötyä kuin turvapuskuriksi tarkoitettu kansandemokratioiden vyöhyke”. Neuvostoliiton ulkopoliittikan tavoitteiden nähtiin muuttuneen, sillä kun malliyhteiskunnan rakentaminen ei ollut onnistunut, niin myös maailmanvallankumouksen tavoitteista oli Moskovassa luovuttu. Talouskilpailu oli päättynyt lännen voittoon, joten:

”Neuvostoliitosta on tullut status quo –valtio, joka perustaa toimintansa sotilaspoliittiseen logiikkaan. Se tavoitteena on ensi sijassa varmistaa järjestelmänsä pysyvyys omalla valtioalueellaan sekä välittömässä poliittisessä vaikutuspiirissä. Jos se samalla voi edistää maailmanvallankumousta, se tekee luonnollisesti myös sen.”⁷²⁹

Muistion mukaan Neuvostoliiton yhtenäisyyteen kohdistuvat paineet saivat lännessä kohtuuttoman suuren huomion. Neuvostoliitto oli tarpeen vaatiessa valmis varmistamaan asevoimin sosialistisen järjestelmän jatkuvuuden Varsovan liiton alueella, ja myös kykenevä siihen. Sen sijaan se ei ilmeisesti pyrkinyt päävastustajiensa, Kiinan ja Neuvostoliiton, tuhoamiseen yllättävällä iskulla, vaan tasapainottamaan tilanteen riittävällä sotilaallisella kapasiteetilla, joka pystyisi vastaamaan myös Yhdysvaltojen ja Kiinan liittoutuessa.⁷³⁰ Tarkka antoi muistion Heiskaselle pohjustukseksi tulevaa tapaamista varten ja sen antama kuva Suomen varsin vakaasta ja hyvästä asemasta Neuvostoliiton naapurina on mielenkiintoinen erityisesti siinä mielessä, että jos sekä Puolustusvoimia että Max Jakobsonin johtamaa EVA:a oli vielä 1960- ja 1970-lukujen aikana syytetty Paasikiven-Kekkonen-linjan ja Neuvostoliiton vastaisesta toiminnasta, niin 1980-luvulla arvio Suomen saavuttamasta asemasta oli varsin positiivinen. Vaikka Heiskanen kirjoitti

⁷²⁹ Jukka Tarkka Raimo Heiskaselle 6.2.1981; liite suurvaltatasapainon näköalat, (nimeämätön) 12.2.1981. Kotelo 25, Raimo Heiskasen arkisto, KA.

⁷³⁰ *ibid.*

muistion reunaan kysymyksen, oliko Neuvostoliiton tulkinta status quosta offensiivinen ja vuosikymmenen vaihteessa Moskovan-sotilasasiamieheltä tuli varsin hälyttäviä viestejä, niin myös Heiskasen arvioissa Neuvostoliiton luottamus Suomen puolustusvoimiin oli lisääntynyt. Enää ei esiintynyt epäilyjä Puolustusvoimien luotettavuudesta ja syytöksiä ”tiettyjen ryhmien” myyräntyöstä, vaan luotettavuus oli saavutettu, vaikka vanhat ehdotukset asevoimien välisen yhteistyön parantamiseksi putkahtivatkin aika ajoin esiin erityisesti liian heppoiseksi arvioidun puolustuskyvyn takia.⁷³¹

Olettamus ulkopoliittisten toimijoiden haluttomuudesta muutoksiin piti erityisen hyvin paikkaansa rauhanturvaamisessa, josta oli kehittynyt yksi Suomen ulkopoliitiikan näkyvimpiä ja pitkäkestoisimpia hankkeita, joka samalla muokkasi Suomen ulkopoliittista identiteettiä. 1990-luvun alussa YK:ssa vallitsi optimismi YK:n rauhanturvaamisen kehittymisestä aidosti ylikansalliseksi voimaksi, joka pystyisi itsenäisesti puuttumaan kehitymisessä oleviin konflikteihin myös tarvittaessa ilman osapuolten suostumusta, sillä ensimmäistä kertaa YK:n historiassa turvallisuusneuvosto oli aidosti toimintakykyinen ja valmis puuttumaan maailman ongelmiin ilman keskinäistä kyräilyä.⁷³²

Samalla kuitenkin Suomessa muutos aiheutti epäilyksiä. Suomessa erityisesti ulkopoliittinen johto jäi haikailemaan vanhoja operaatioita, joissa rauhanturvaajat asettuivat taistelevien maiden väliin ja muodostivat demilitarisoidun alueen joukkojen väliin, jota ne valvoivat. Tämä asetelma oli tarjonnut Euroopan puolueettomille valtiolle erityisroolin rauhanturvaoperaatioita järjestettäessä. Monesti pelissä oli ollut suurvaltasuhteet, joiden pelastajaksi rauhanturvaajat saapuivat. Rauhanturvaaminen oli kuitenkin muutoksessa, eikä kelloa voinut kääntää takaisin.

Mikä olisi suomalaisen rauhanturvaamisen rooli uudessa kylmän sodan jälkeisessä ajassa, jossa Euroopan pienet ja puolueettomat valtiot olisivat vain joukkoja lähettäviä maita muiden joukossa ilman erityisasemaa, sillä idän ja lännen välinen tasapaino ei enää olisi ratkaisevaa. Sen sijaan entistä merkityksellisempää oli globaali tasapaino ja tässä tapauksessa Eurooppa ja Pohjoismaat olivat vahvasti yliedustettuna. Pohjoismailla oli kokemusta, näkemystä ja kyvykkyyttä hoitaa erilaisia operaatioita, mutta samalla ne olivat YK:lle varsin kalliita verrattuna moniin muihin. Mikä rooli ylipäätään rauhanturvaamisen avulla saaduista ulkopoliittisista hyödyistä olisi maailmassa, jossa entiset ulkopoliittiset lainalaisuudet eivät enää

⁷³¹ ”Sodan jälkeisen ulkopoliitiikan jaksottelu ja puolustusvoimien asennoituminen...” Raimo Heiskasen muistiinpanot ja konseptit I, päiväämätön taulukko; ”Neuvostoliitto”, päiväämättömän tutkielman yhdistelmä osio, Neuvostoliiton asevoimien suhtautuminen Suomeen. Kotelo 18, Raimo Heiskasen arkisto, KA.

⁷³² Kts. Bellamy, Williams & Griffin 2010, 93–103, 193–197, 214–220.

päteneet? Olisiko puolueettomuudella enää käyttöarvoa maailmassa, jossa Suomen länsi-integraatiota ei enää tarvinnut tehdä idän ehdoilla? Maailma oli avoinna ja päätökset itsestä kiinni. Riittävän pitkään samoja muureja tutkineelle vangille ainut vankilaa pelottavampi asia oli vapaus itse. Jos Suomi erityisesti eteläisiin naapureihinsa verrattuna elikin avovankilassa, niin ulkopoliittiset päätökset olivat joka tapauksessa perustuneet tuttuihin ja monen mielestä varmasti turvallisiin sääntöihin ja ehtoihin, joita ei yhtäkkiä enää ollut.

Kaikki tämä tapahtui hyvin nopeasti ja nopea muutos näkyi erityisen hyvin rauhanturvaamisessa. 1980-luvun loppuun mennessä suomalaisesta rauhanturvaamisen merkityksestä, tärkeydestä ja historiasta oli rakentunut hyvin vahva oma-kuva, joka joutui nopeiden muutosten eteen. Suomalainen rauhanturvaamisen merkitys ja sen edelläkävijän rooli oli perustunut kylmän sodan järjestelmään, jossa puolueeton Suomi saattoi esiintyä kokoaan suurempana erityisesti YK:ssa. Kun tämä järjestelmä hajosi, vedettiin samalla matto suomalaisen rauhanturvaamisen peruseriaatteiden alta. Muutos oli väistämätön, vaikkakaan ei aina toivottu.

Aallonharjalla

Vuonna 1988–1990 suomalainen rauhanturvaaminen eli todellisella aallonharjalla. Suomessa tervehdittiin tyytyväisinä Norjan Nobel-komitean päätöstä antaa vuoden 1988 Nobelin rauhanpalkinto YK:n rauhanturvaamiselle. Ulkoministeriön lehdistö- ja kulttuuriosaston johtoryhmä päätti ottaa palkinnosta seuranneesta positiivisesta huomiosta kaiken hyödyn irti tuottamalla yhdessä puolustusministeriön kanssa suomalaisesta rauhanturvaamisesta videofilmin *The Blue Berets*, jota jaettiin ulkomaan edustustojen kautta ympäri maailmaa ja esitettiin myös Suomessa ennen Nobelin palkinnon jakotilaisuutta. Filmin juonelle annettiin lähtökohdiksi hyvin kansallisromanttinen ja perinteinen tarina, niin kuin tällaisissa tapauksissa asiaan kuului. Tarina on varsin tuttu ja hyvin juurtunut suomalaisen rauhanturvaamisen itseymmärrykseen. Tämän mukaan Suomella oli pienenä kansakuntana omakohtaista kokemusta sodasta ja rauhasta, josta syntyi suomalaisten arvostus rauhaa kohtaan. Sotien kokemukset olivat siis opettaneet Suomelle rauhan ja itsemääräämisoikeuden arvon. Suomelle oli myös hyvät suhteet kaikkiin ilmansuuntiin ja kaikkiin maihin, joten Suomi oli varsin luonnollinen valinta rauhanturvaamista suorittavaksi maaksi. Tämän lisäksi filmissä tuli korostaa Suomen osuutta YK:n rauhanturvaamisessa esittelemällä suomalaisen rauhanturvaamisen kohdealueita, määrällistä panosta ja tunnettuja rauhanturvaajia. Suuri panostus peilattiin riskejä vasten kertomalla kaatuneista ja panttivangeiksi joutuneista suomalaisista, jolloin Suomi näyttäytyi lähinnä altruistisena rauhanrakentajana, joka

omien kovien kokemusten saattelemana ja opettamana oli valmis uhrauksiin kansainvälisen rauhanrakentamisen alttarilla. Filmiin lisättiin vielä YK:n pääsihteerin arvio Suomen panoksesta rauhanturvaamiselle ja pätkä Nobelin palkintoseremoniasta, jonka näin annettiin olevan pitkälti suomalaisten uhrausten ansiota.⁷³³

Filmin tekijäksi valikoitui lopulta Provision-yhtiö, joka painotti alkuun tehtyä yleistä rauhanturvaamistoiminnan esittelyä, jotta ohjelmaa olisi helpompi myydä ulkomaille. Loppuosa oli tarkoitettu suomalaisen rauhanturvaamisen esittelyyn. Ulko-ministeriössä Provisionin käsikirjoitukseen puututtiin sen verran, että ajatuksena ollut esittely ”UNEF:in historiallisista voitoista, jotka johtivat suoranaisesti Camp Davidin sopimukseen” jätettiin pois todennäköisesti sopimukseen liittyneiden ristiriitojen takia, joita ei haluttu nostaa esiin.⁷³⁴ Helsingin Sanomien arviossa todettiin lopputuloksen olleen ihanteellisuudessaan ja pyyteettömyydessään ”melkeinpä propagandistinen”. ”Koska *Siniset baretit* hienotunteisesti sivuuttaa aiheensa raadollisen todellisuuden, se on varmasti virallisen Suomen mieleen”, totesi Matti Ripatti arvostelussaan ja näinhän se olikin.⁷³⁵ Suomi kiillotti ja myi kiihtyvään tahtiin omaa rauhanturvaamisosaamistaan ulkomaille ja piti yllä kansallisromanttista kuvaa ”rauhanturvaamisen suurvallasta” kotimaassa. *The Blue Berets* ei toki ollut ainut tai ensimmäinen elokuva suomalaisesta rauhanturvaamisesta, mutta tässä tapauksessa elokuvan suuntaaminen pääasiassa maakuvatyöhön ulkomaille, oli varsin uutta.

Suomessa rauhanturvaaminen oli jo pitkään herättänyt kiinnostusta niin elokuvantekijöissä kuin uutistoimistoissa, joista jälkimmäiset tekivät operaatiosta ja suomalaisten osallistumisista erilaisia uutispätkiä. Esimerkiksi Arvi Lindin toimittama *Rauhanturvaajat* oli vuonna 1974 valmistunut dokumentti, jossa pääosan saivat suomalaiset Siinailla työskennelleet rauhanturvaajat ja heidän kokemuksensa, joissa korostui suomalainen rauhallisuus, sisu, ammattitaito ja kekseliäisyys. Myös ohjelmaan haastateltu Ensio Siilasvuo antoi arvoa suomalaisten reippaalle ja tarmokkaalle toiminnalle. Tosin esikunnassa haastateltu Tauno Kuosa totesi suomalaisten antaneen vuoden 1973 tiukoista alkuvaiheista ”hieman kehuisan kuvan”. Itävallan ja Ruotsin osastot olivat vähintään yhtä tiukassa tulituksessa. Joka tapauksessa Siilasvuo totesi näiden kolmen maan osastojen ”saaneen ihmeitä aikaan”. Tulitoiminta pysähtyi kuin käskystä ja mahdollisti poliittiset neuvottelut.⁷³⁶

⁷³³ Muistio Videofilmin tuottaminen Suomen osallistumisesta YK:n rauhanturvatoimintaan ennen Nobelin rauhanpalkinnon jakoa, Juha Knuutila 30.9.1988. YK; Suomen rauhanturvaamistoiminta – Videofilm ”The Blue Berets”, 31–16, UMA.

⁷³⁴ ”Blue Berets” TV-reportaasi rauhanturvatyöstä, Timo Leukio 14.10.1988. YK; Suomen rauhanturvaamistoiminta – Videofilm ”The Blue Berets”, 31–16, UMA.

⁷³⁵ HS 10.12.1988.

⁷³⁶ *Rauhanturvaajat* 1974. Yle Elävä Arkisto <<https://yle.fi/aihe/artikkeli/2010/07/05/rauhanturvaajat>> [katsottu 9.3.2020].

Puolustushallinto pyrki eri kanavien kautta myös itse tuomaan julki rooliaan rauhanrakentajana ja sen merkitystä Suomen turvallisuuspolitiikalle. Televisioon tehtiin jo vuonna 1970 Puolustusvoimien ja Mainos-Television yhteistyönä kuusiosainen *Tästä on kysymys* –sarja, jossa käsiteltiin suomalaisia maanpuolustus-kysymyksiä. Ohjelman tiedotteen mukaan maanpuolustuksesta annettiin ”pelkistettyä kansalaistietoutta reippaassa sotilashengessä” ja ensimmäisten osien maanpuolustuspropaganda sai myös Kansan Uutiset älähtämään militarismien esiinmarssista. Sarjan viidentenä osana näytetty ”Rauhan sotilas” oli tässä mielessä sovittelevampi. Siinä viestittiin Puolustusvoimien rauhanajan merkitystä Suomen turvallisuuspolitiikan osana. Ohjelma nosti esille kysymyksen siitä, kuka maksaa rauhanturvaamisen, johon vastaus oli luonnollisesti YK, joka samalla tarjosi 600 miehelle (silloinen Kyproksen pataljoonan vahvuus) työpaikat vuodeksi.⁷³⁷ Vuonna 1989 valmistui puolestaan Maanpuolustuslehden kustannus Oy:n tuottama Suomi – rauhanturvaamisen suurvalta, joka oli jatkoa heidän tuottamilleen kolmelletoista Suomen sotia käsitteleville videoelokuvalle. Myös tässä pitkässä elokuvassa perusasetelma oli hyvin myötäsukainen, joskaan kaikkia ongelmia ei myöskään kielletty. Elokuvasa haastateltu Gustav Hägglund toteaa, että suomalaisten rauhanturvaajien runsas alkoholinkäyttö, joka ei Hägglundin mukaan ollut suinkaan vain suomalaisten ongelma, oli lieventynyt ja ongelmia ei enää tällä sektorilla syntynyt.⁷³⁸

Vuonna 1986 tuli myös kuluneeksi 30 vuotta Suomen ensimmäisen rauhanturvaoperaation perustamisesta Suezille. Puolustusministeriön tiedotteessa suomalainen rauhanturvaamisen tarina kerrottiin juhlavuoteen sopivassa valossa. Suomi piti YK:ta ensisijaisena välineenä rauhaa ja turvallisuutta uhkaavien kriisien ratkaisussa ja oli puolueettomana osoittautunut hyvin sopivaksi rauhanturvaajamaaksi. Ensimmäisenä rauhanturvaajana mainitaan A. E. Martola, joka nimettiin marraskuussa pääsihteerin sotilaalliseksi neuvonantajaksi. Varsinainen komppania lähti joulukuussa, mutta joutui ”lähinnä varustamis- ja materiaalivaikeuksien takia” palaamaan vuoden palveluksen jälkeen. Tiedotteessa mainitaan lisäksi sen maailman lehdistön hämmästyks, kun suomalaiset saapuivat polkupyörineen Nikosiaan, Siinain nyrkkitappelu YK-lipun puolesta ja muut operaatiot. Käynnissä ollutta Libanonin operaation todettiin vaikeaksi siitä syystä, etteivät kaikki konfliktin osapuolet varauksettomasti tukeneet YK-joukkoja ja samalla annettiin arvoa kaapatuille suomalaisille, mutta tämän vastapainoksi todettiin puolustusministerin vierailulla paikallisilta kyläläisiltä saaneen kuulla, ”etteivät he voisi kuvitella, mitä tapahtuisi, jos suomalaiset lähtisivät.” Libanonin operaation

⁷³⁷ Virta 2012, 258–260. Lainaus alun perin ko. teoksessa.

⁷³⁸ *Suomi, rauhanturvaamisen suurvalta* 1989.

merkitystä korostettiinkin nimenomaan sen humanitääriin rooli paikallisen väestön keskuudessa. Tiedotteessa kerrottiin myös syyt rauhanturvatoimintaan osallistumiselle, joissa nousee esiin myös sen hyöty maanpuolustukselle:

”Rauhanturvatoimintaan osallistuminen on olennainen ja yleisesti hyväksytty turvallisuuspolitiikkaamme kuuluva osa. Se tuo näkyvällä tavalla maailman tietoisuuteen Suomen rauhantahtoisuuden ja puolueettomuuden. Toiminnasta koituu myös maanpuolustukselle merkittävä hyöty rauhanturvaajien saamaan kokemuksen ja koulutuksen myötä.”⁷³⁹

Vain pari viikkoa aiemmin oli ulkoministeri Paavo Väyrynen todennut Washingtonissa puolueettomuutta käsittelevässä kutsuseminaarissa puolueettomien maiden merkityksen olleen erityisen tärkeitä rauhanturvaamiselle, johon Suomi oli väkilukuun suhteutettuna tarjonnut enemmän rauhanturvaajia kuin mikään muu jäsenvaltio. Näin ollen Suomea kutsuttiin ”rauhanturvaamisen suurvallaksi”, joka Väyrysen mukaan samalla halusi olla myös ”kansainvälisen yhteistyön suurvalta” edistäen rauhanmukaista yhteistyötä ympäri maailmaa. Suomi piti ”ovensa auki” kaikkiin ilmansuuntiin. Väyrynen toisti amerikkalaisille Suomen ulkopolitiikan paradoksin, eli Kekkonen 25 vuotta aiemmin Yhdysvalloissa esittämän teorian, jonka mukaan Suomen hyvät idänsuhteet mahdollistivat suhteet myös länteen, ja näin alleviivasi Suomen ulkopolitiikan muuttumattomuutta ja ennen kaikkea Suomen ulkopolitiikassaan omaksumien ratkaisujen toimivuutta.⁷⁴⁰ Kansainvälisen yhteisön sijaan ”rauhanturvaamisen suurvallan” käsite upposi kuitenkin erityisesti suomalaisiin, jotka ottivat sen omakseen.

Kylmän sodan viimeiset vuodet 1988–1990 olivat samalla suomalaisen rauhanturvaamisen tähtihetkiä, vaikka se samaan aikaan tarkoitti myös entistä kiperämpiä paikkoja. Kylmän sodan lieveneminen avasi mahdollisuuksia ensin Afganistaniin, jonne syntynyt kriisi ja Neuvostoliiton interventio olivat lyöneet viimeisen naulan liennytyksen arkkuun 1980-luvun vaihteessa, jonka jälkeen kylmä sota viileni jälleen. Ennen kaikkea Neuvostoliiton vetäytymistä valvova YK:n pääsihteerin ”hyvän tahdon operaation” johtoon valittiin suomalainen Rauli Helminen.⁷⁴¹ Itse UNGOMAP-operaatiota presidentti, ulkoministeriö ja puolus-

⁷³⁹ Puolustusministeriö tiedottaa N.o 67, Suomalaiset 30 vuotta rauhanturvaajina, 2.12.1986 (lähetyispäivämäärä, julkaistavaksi aikaisintaan 8.12.1986 jälkeen). YK rauhanturvaamistoiminta, kokonaisvaltainen tarkastelu 1986–1987, 31–16, UMA.

⁷⁴⁰ Ulkopoliittisia lausuntoja ja asiakirjoja 1986, 60–65; HS 20.11.1986.

⁷⁴¹ Kronlund & Valla 1996, 366–373; “Facts & Figures”, United Nations Good Offices Mission in Afghanistan and Pakistan -operaation verkkosivusto <<https://peacekeeping.un.org/mission/past/ungomap/>> [luettu 15.3.2020].

tusministeriö tosin arvostelivat lähinnä mandaatin ja johtosuhteiden epäselvyyden takia, eikä Helmisenkään toiminta täysin säästynyt kritiikiltä. Presidentin kansliapäällikkö Jaakko Kalela, ulkoministeristeriön virkamiesjohto (valtiosihteeri Åke Wihtol, osastopäällikkö Jaakko Blomberg ja suurlähettiläät Klaus Törnudd ja Tapani Brotherus) ja puolustusministeriön kansliapäällikkö Aimo Pajunen pohtivat myös Helmisen kutsumista takaisin Suomeen, mutta tästä luovuttiin lähinnä siitä syystä, ettei suomalaisen rauhanturvaamiseen kohdistuisi negatiivista huomiota.⁷⁴² Presidentti Koivisto oli jokseenkin samoilla linjoilla.⁷⁴³

Afganistaniin ja sen naapurimaahan Pakistaniin lähetetyt suomalaiset tarkkailijat johdossaan Rauli Helminen olivat lähtiessään ulkoministeriön lehdistölle antaman lausunnon mukaan osoittaneet Suomen ulkopolitiikan nauttimaan arvonantoa ja sen saamaa luottamusta kaikkien osapuolten keskuudessa.⁷⁴⁴ Neuvostoliiton joukkojen poistuttua operaatio ajautui kuitenkin vaikeuksiin. Sen tehtäviin kuului osapuolten puuttumattomuuden, Neuvostoliiton joukkojen vetäytymisen ja pakolaisten vapaaehtoisen paluun valvonta. Näistä se pystyi hoitamaan vain Neuvostoliiton joukkojen vetäytymisen valvontaa, jonka toteutumisen jälkeen YK:n tarkkailijat makasivat sisällissodan jaloissa lähes ainoana tarkoituksenaan osoittaa YK:n läsnäoloa alueella. Pääsihteerin erityisavustaja Benin Sevanin mukaan tehtävien laatu ja asema sekä näihin liittyvät turvallisuustekijät olivat tiedossa, kun operaatioon oli lähdetty ja Suomen YK-lähetystön mukaan oli kyllästynyt asiasta jatkuvasti kuuluvaan ”marmatukseen”.⁷⁴⁵ Ulkoministeriön valtiosihteeri Åke Wihtol totesikin, että Afganistanin operaatioon menemistä olisi ehkä pitänyt aikanaan tarkemmin harkita, mutta kun siinä oltiin, oli vaikea äkkiä irrottautua vahingoittamatta Suomen mainetta rauhanturvaajana ja YK:n tukijana. Koivisto näki kuitenkin Helmisen vuoden mandaatin loppumisen keinona vaatia muutoksia tai Helmisen vetämisen Suomeen.⁷⁴⁶ Lopulta Helminen myös palasi Suomeen, kun YK:n pääsihteeri katsoi YK:n tehtävän muuttuneen enemmän poliittiseksi kuin

⁷⁴² Keskustelu puolustusministeriössä UNGOMAP-kysymyksestä 9.3.1989, Jaakko Kalelan muistiinpanot 10.3.1989. Kotelo 37, Mauno Koiviston arkisto, KA.

⁷⁴³ Tasavallan presidentti Mauno Koiviston ja ulkoasianministeri Pertti Paasion tapaminen 21.3.1989, pöytäkirja laatijana Jaakko Kalela. Kotelo 37, Mauno Koiviston arkisto, KA.

⁷⁴⁴ HS 24.4.1988; Kronlund & Valla 1996, 366.

⁷⁴⁵ New Yorkista Helsinkiin 24.3.1989, asia: Afganistanin tilanne UNGOMAP. Kotelo 37, Mauno Koiviston arkisto, KA- Kts. myös Muistio Afganistanin tilanne; UNGOMAPIN tehtävät neuvostojoukkojen vetäytymisen jälkeen, Jaakko Blomberg 9.3.1989. Kotelo 37, Mauno Koiviston arkisto, KA.

⁷⁴⁶ Tasavallan presidentti Mauno Koiviston ja ulkoasianministeri Pertti Paasion tapaminen 21.3.1989, pöytäkirja laatijana Jaakko Kalela. Kotelo 37, Mauno Koiviston arkisto, KA.

sotilaalliseksi, jolloin sotilaallista puolta voitiin supistaa. Operaatio ei kuitenkaan loppunut kokonaan, vaan poliittisten neuvottelujen avuksi ja kenraalimajuri Rauli Helmisen tilalle pääsihteri pyysi everstin arvoista sotilasta ja sellainen myös Suomesta löytyi, kun Heikki Haponen lähti johtamaan tehtävän loppuun.⁷⁴⁷

Suomen rauhanturvaamisen kannalta tätä vielä merkittävämpää oli Suomen pääseminen toista kertaa YK:n turvallisuusneuvostoon vuonna 1989, jossa Suomi oli samalla päättämässä rauhanturvaamisesta ja erityisesti Namibian operaation aloittamisesta, johon samalla itse otti osaa. Namibian operaatiota Suomi oli odottanut 1970-luvulta lähtien ja erityisesti sen jälkeen, kun Martti Ahtisaari oli valittu pääsihterin edustajaksi Namibiaan vuonna 1978. Ahtisaari sai myös vastuulleen Namibian operaation, joka samalla oli muodoltaan erilainen aikaisempaan verrattuna. Siinä siviili- ja sotilaspuoli yhtyivät, ja operaatioista muodostui alun kriittisten vaiheiden jälkeen menestys, kun Namibia itsenäistyi 1990.⁷⁴⁸

Kriittinen hetki Namibian operaatiossa koettiin ennen kuin YK-joukot olivat vielä päässeet paikalle. Operaation ollessa vielä muodostumassa Swapon sotilaat ylittivät rajan Angolasta Namibiaan varmistamaan asemiaan ennen tulossa olleita YK-joukkoja ja vaaleja. Ahtisaari myönsi Etelä-Afrikan vetoomuksesta niiden ennestään paikalla olleille joukoille YK:n mandaatin tilanteen palauttamiseksi ja Swapon joukkojen ajamiseksi takaisin. Tämä herätti suuttumusta ja epäilyjä koko operaation suhteen, sillä rajavälikohtauksissa ei välttytty myöskään kuolonuhreilta ja Etelä-Afrikan harjoittama apartheid-politiikka tuomittiin laajasti ympäri maailman.⁷⁴⁹ Esimerkiksi luterilaisen maailmanjärjestön kautta tuli tietoja, joiden mukaan UNTAG:in henkilökunta oli laiminlyönyt tehtäviään, juopotellut ja seurustellut liikaa eteläafrikkalaisten kanssa.⁷⁵⁰ Suomen YK-lähetystön mukaan myös sitoutumattomat valtiot (Non-Aligned Movement, NAM) etsivät syntipukkia ja kasvojenpesua Ahtisaaren ja YK:n kustannuksella.⁷⁵¹

Etelä-Afrikka odotti kannanottoa myös Suomen hallitukselta. Suomi oli vaikuttanut ja työskennellyt turvallisuusneuvostossa Namibian rauhanturvaoperaation perustamisen puolesta ja yli 800 hengen joukko-osaston turvaamaan Namibian itsenäistymistä, sekä koko operaatio oli Martti Ahtisaaren johdossa.⁷⁵² Tästä

⁷⁴⁷ New Yorkista Helsinkiin 11.4.1989, asia: UNGOMAP; Kronlund & Valla 1996, 372.

⁷⁴⁸ Bellamy, Williams & Griffin 2010, 99–100.

⁷⁴⁹ Muistio Ahtisaari Namibiasta, Jaakko Blomberg 5.4.1989. Kotelo 37, Mauno Koiviston arkisto, KA; HS 2.4.1989; HS 3.4.1989; HS 4.4.1989.

⁷⁵⁰ New Yorkista Helsinkiin 5.4.1989; asia Namibian kysymys; UNTAG. Jec:1 Namibia (1980–1990), Tasavallan presidentin kanslian III arkisto, KA.

⁷⁵¹ New Yorkista Helsinkiin 7.4.1989. Kotelo 37, Mauno Koiviston arkisto, KA.

⁷⁵² Etelä-Afrikan-lähetystö Suomen ulkoministeriölle 5.4.1989. Jec:1 Namibia (1980–1990), Tasavallan presidentin kanslian III arkisto, KA.

syystä Suomella oli tilanteessa myös oma maine pelissä. Jos Suomi oli rauhanturvaamisen saralla seurannut lähinnä Ruotsia 1960-luvulla ja esiintynyt etupäässä Pohjoismaisessa kontekstissa 1970-luvulla, niin Namibiaan ruotsalaista pataljoonaa ei otettu ja Suomi toimi enemmän yksin ja esiintyi hyvin aktiivisessa roolissa operaation taustalla ja turvallisuusneuvostossa.

Suomalaisia rauhanturvaajia oli Namibian operaation myötä vuosikymmenen vaihteessa lähes kaksituhatta eri kohdealueilla ja suomalaiset olivat merkittävässä asemassa lähes kaikissa aktiivisena olleissa YK-operaatioissa.⁷⁵³ Suomesta oli itse asiassa niin paljon rauhanturvaajia eri konflikteissa ja haastavissa tehtävissä, että Mauno Koivisto pelkäsi jo taloudellisia ja poliittisia takaiskuja purkaessaan varsin rehellisesti tuntojaan apartheidin lopettamiseen tähtäävien reunavaltioiden (Frontline States, FLS) puheenjohtajalle, Sambian presidentti Kenneth Kaundalle:

”Me olemme valtakuntana pidemmän ajan kuluessa sitoutuneet hyvin pitkälle YK:n kaikinpuoliseen tukemiseen. Viime päivien tapahtumat ovat havahduttaneet minut huomaamaan, että me olemme vaarassa ylittää niin inhimilliset kuin taloudelliset voimavaramme ja joutua kärsimään poliittisella tasolla korvaamattomia vahinkoja.

Meillä oli lähtövalmiudessa jo kerran pataljoona miehiä lähetettäväksi Namibiaan. Pääsihteerin pyynnöstä me olimme valmiita lähettämään sen Beirutiin, kun sota riehui siellä pahimmillaan. Onneksi näin ei kuitenkaan tapahtunut, vaan pataljoona sijoitettiin Etelä-Libanoniin, jossa sielläkin on ollut monenlaisia vaikeuksia.

Luovutimme kenraalin johtamaan Afganistanin sopimuksen noudattamista valvovaa hyvien palvelusten joukko-osastoa. Vaikka meillä ei täältä käsin ole mahdollisuuksia vaikuttaa välittömästi toimintaan siellä, tunnemme täällä olevamme kaiken aikaa vastuussa mitä arkaluonteisimpien asioiden hoidosta.”⁷⁵⁴

Koiviston tulkinnan mukaan Suomi oli *suostunut* lähettämään joukkojaan Beirutiin, minne *onneksi* suomalainen pataljoona ei lopulta lähtenyt, kun taas ulkoministeriössä ja Kalevi Sorsan johtamassa hallituksessa Beirutin katastrofi oli nimenomaan syy muuttaa aiempaa nihkeää suhtautumista Libanonin operaatiota

⁷⁵³ Peacekeeping and Finland, M. Heinrichs huhtikuussa 1989. Jec:1 Namibia (1980–1990), Tasavallan presidentin kanslian III arkisto, KA.

⁷⁵⁴ Mauno Koiviston henkilökohtainen lisäys ulkoministeriön laatimaan kirjeeseen Kenneth Kaundalle (kts. Tasavallan presidentti Mauno Koiviston ja ulkoasianministeri Pertti Paasion tapaaminen 11.4.1989, pöytäkirja laatijana Jaakko Kalela). Kotelo 37, Mauno Koiviston arkisto, KA.

kohtaa.⁷⁵⁵ Supon päällikkö Seppo Tiitiselälle Koivisto totesi, että hänen mielestään Suomi oli *palvellut* tarpeeksi kauan YK:ta Libanonissa, mutta Puolustusvoimat piti osallistumista edelleen hyödyllisenä.⁷⁵⁶ Afganistanin operaation vaikeudet ja Namibian välikohtaus pani Koiviston pohtimaan, että Suomi oli ylittämässä inhimilliset ja taloudelliset voimavaransa rauhanturvaamisessa, minkä seurauksena Suomi voisi kärsiä poliittista vahinkoa.

Koivisto, samoin kuin Kekkonen ennen häntä, oli varovaisempi suomalaisten osallistumisen suhteen erityisesti haastavissa operaatioissa ja lähestyi rauhanturvaamisesta Suomelle koituvia poliittisia hyötyjä hieman virkamiehistään poikkeavalla tavalla. Koiviston varovaisessa asenteessa oli pohjimmiltaan kyse sekä suomalaisten rauhanturvaajien turvallisuudesta että ennen kaikkea sen aiheuttamista vaikutuksista Suomen ulkopoliittikaan. Libanonin panttivankidraamassa Koivisto pyrki tekemään kaikkensa rauhanturvaajien vapauttamiseksi ja pelkäsi mahdollisia terrori-iskuja Libanonin rauhanturvaajia vastaa.⁷⁵⁷ Myös Afganistanissa rauhanturvaajien turvallisuus herätti huolta, mutta toisaalta puolustusministeriön, ulkoministeriön ja presidentin kansliapäällikön välisessä neuvonpidossa päädyttiin toteamaan, että sotilaiden oli aina oltava valmiita ottamaan myös riskejä ja operaatiota johtava Helminen oli ollut liiankin huolissaan henkilöstön fyysisestä turvallisuudesta. Tästä syystä tehokkuus oli kärsinyt ja tehtävä oli muuttumassa merkityksettömäksi.⁷⁵⁸

Yhdysvaltojen asianhoitajalle Koivisto totesi, että tehtävien epämääräisyyden ja YK:n tarjoaman puutteellisen logistisen tuen vuoksi UNGOMAP saattaisi joutua ”kiusallisiin ja vaarallisiin tilanteisiin sekä ehkä jopa syntipukiksi.”⁷⁵⁹ Koivisto ymmärsi, että vaaran lisäksi myös puolueettomuutta oli vaikeaa ylläpitää tilanteissa, joissa sodan logiikka ja propaganda hallitsivat ja YK:n tuli ottaa oma paikkansa kentällä. Sodan logiikka heijasteli myös varsinaisia sotaa käyviä osapuolia laajemmaksi esimerkiksi niihin valtioihin, jotka olivat osallisena konfliktin ratkaisuyrityksissä. Tästä oli esimerkkejä jo aiemmista operaatioista. Esimerkiksi Libanonissa UNIFIL:iä johtanut Gustav Hägglund joutui Ranskan

⁷⁵⁵ Kts. luku Kylmä sodan maailma ja rauhanturvaaminen muutoksen kynnyksellä” kappale ”Joukkomurha Beirutissa”.

⁷⁵⁶ Tasavallan presidentin ja suojelupoliisin päällikön, poliisineuvos Seppo Tiitisen keskustelu ti 10.7.1990 klo 11.00–11.50 Tiitisen muistiinpanojen mukaan (Kultarannassa). Mea:7, tasavallan presidentin kanslian III arkisto, KA.

⁷⁵⁷ Kronlund & Valla 1996, 235–246; kts. luku Kylmä sodan maailma ja rauhanturvaaminen muutoksen kynnyksellä” kappale ”Vaarallinen Libanon” muuttaa asenteita”.

⁷⁵⁸ Keskustelu puolustusministeriössä UNGOMAP-kysymyksestä 9.3.1989, Jaakko Kalelan muistiinpanot 10.3.1989. Kotelo 37, Mauno Koiviston arkisto, KA.

⁷⁵⁹ USA:n asianhoitaja M. Durkee kävi pyynnöstäni Linnassa 21.3.89, Mauno Koiviston muistiinpano 23.3.1989. Kotelo 37, Mauno Koiviston arkisto, KA.

presidentti Jacques Chiracin raskaan arvostelun kohteeksi sen jälkeen, kun Ranskan pataljoona joutui hyökkäyksen kohteeksi ja Hägglund oli lomailmassa Suomessa.⁷⁶⁰

Namibian tilanteen seurauksena Koivisto totesi kirjeessään Sambian presidentille, että Suomi tuki rauhanturvaajia ja uskoi heidän pyrkivän toimimaan rehellisesti tehtävien toteuttamiseksi, vaikka rehellisyys ei itsessään ole aina sotatilanteissa kunniasa.⁷⁶¹ Tuki tarkoitti sitä, että myös Suomi joutui tulilinjalle suomalaisten rauhanturvaajien ja operaation johtajien tekemisten, tekemättä jättämisten tai osapuolten turhautumisen takia. Tutkija Matti Pesu on kuvaillut Koivistoa ”suurvaltaempiristiksi”, joka otti suurvaltojen hallitsevan aseman maailmanpolitiikassa annettuna, mutta ei nähnyt myöskään pienvaltioita pelkinä suurvaltojen ulkopoliittikan objekteina. Pienvaltioilla oli mahdollisuus toimia suurvaltojen kautta tai suhteessa niihin esimerkiksi sillanrakentajan roolissa.⁷⁶² Tämä näky rauhanturvaamisessa, jossa Koivisto näki ulkopoliittisen hyödyn tulevan suhteessa operaation onnistumiseen ja erityisesti suurvaltojen YK-joukkoihin antamiin asenteisiin. Tästä seurasi, että jos operaatio epäonnistui tai kritiikki sen toimintaa kohtaan yltyi, olisi lopputulos myös Suomen maineen kannalta negatiivinen. Tästä syystä myös Koivisto pyrki mahdollisuuksiensa mukaan vaikuttamaan operaatioiden taustalla sekä suurvaltoihin että eri osapuoliin.

Namibiassa operaatio alun vaikeuden jälkeen muodostui joka tapauksessa onnistuneeksi ja rauhanturvaajat voitiin vetää itsenäistyneestä maasta vajaan vuoden kuluttua operaation alkamisesta. Tämä ei ainakaan heikentänyt omakuvaa ”rauhanturvaamisen suurvallasta”. Suomessa uskottiin varsin laajasti omaan rauhanturvaamiseen ja sen erityislaatuun muiden Pohjoismaiden kanssa, mutta kylmän sodan päättyminen toi muassaan muutoksia, jotka horjuttivat ja mursivat suomalaisen rauhanturvaamisen ja omakuvan perusteita.

Optimismia YK:ssa – pessimismiiä Suomessa

Johanna Rainio-Niemi ja Juhana Aunesluoma ovat todenneet alkuun epäilyjä ja paljon tarkoituksenmukaisuuksia sisältäneen Suomen puolueettomuuden kasvaneen tärkeäksi osaksi suomalaista itseymmärrystä ja tarinaa, jossa köyhä ja takapajuinen Suomi oli noussut kehittyneeksi, rauhantahtoiseksi ja tasa-

⁷⁶⁰ Kronlund & Valla 1996, 252–253.

⁷⁶¹ Mauno Koiviston henkilökohtainen lisäys ulkoministeriön laatimaan kirjeeseen Kenneth Kaundalle. Kotelo 37, Mauno Koiviston arkisto, KA.

⁷⁶² Pesu 2019, 86–87.

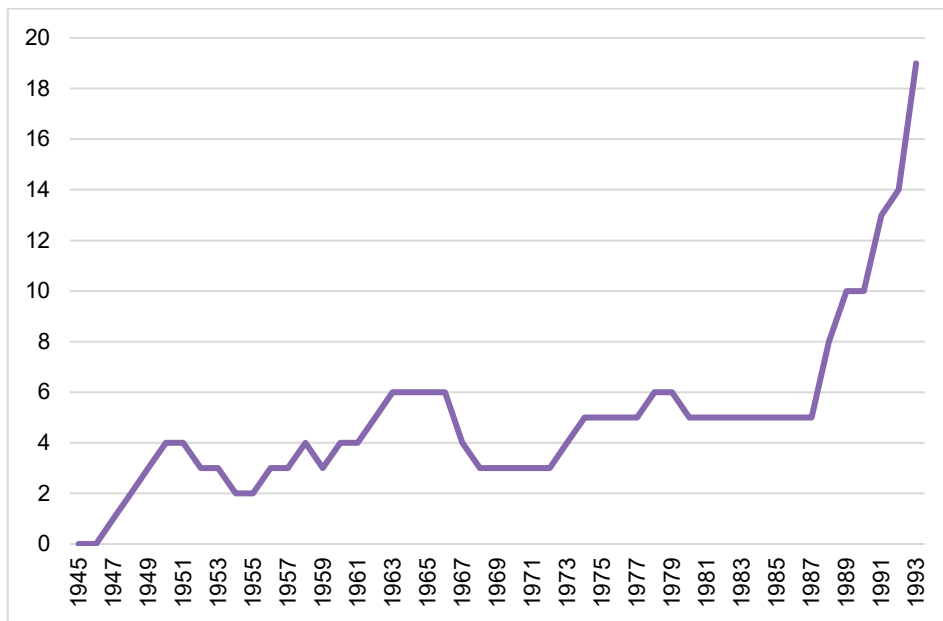
arvoiseksi pohjoismaiseksi hyvinvointivaltioksi 1970- ja 1980-lukujen aikana. Suomessa lähes koko kylmän sodan ajan jatkunut puolueettomuuden korostus ja vaaliminen olivat tuottaneet tulosta. Kylmän sodan päättyessä sekä päätöksentekijät että kansalaiset näkivät puolueettomuuden positiivisessa valossa osana suomalaista identiteettiä, eikä tästä luopuminen tapahtunut yhdessä yössä EU-jäsenyyslakemuksen myötä.⁷⁶³ Omasta identiteetistä luopumisen vaikeus näkyy erityisen hyvin rauhanturvaamisessa, joka oli kehittynyt merkittäväksi osaksi Suomen aktiivista puolueettomuuspolitiikkaa, mutta koki väistämättömiä muutoksia kylmän sodan päättyessä. Rauhanturvaamisen perinteisen roolin häviäminen ja sen käytäntöjen muuttuminen jättivät suomalaiset päätöksentekijät ristiriitaiseen tilanteeseen, jossa samaan aikaan haikailtiin vanhaan ja rakennettiin uutta.

Suomalaisen rauhanturvaamisen kultaiset vuodet olivat Yhdistyneiden kansakuntien kannalta katsottuna sen pysähtyneisyyden ja heikkouden aikaa. Turvallisuusneuvosto ei kylmän sodan maailmassa kyennyt vaikeisiin päätöksiin, joten ”rauhanturvaamisen suurvalta” toimi maailmassa, jossa rauhanturvaaminen eli suvantovaihettaan. Vuosien 1945–1987 aikana YK perusti kaikkiaan neljätoista operaatiota, joista jokainen liittyi tavalla tai toisella dekolonisatioon ja puolet näistä operaatioista muodostettiin Lähi-itään. Näistä operaatioista vain kolme (UNEF 1973, UNDOF 1974 ja UNIFIL 1978) perustettiin tämän aikajakson jälkimmäisellä puolikkaalla 1966–1987, joskin osa vanhoista jatkoi toimintaansa.⁷⁶⁴ Vuosien 1988–1993 aikana YK toimeenpani enemmän operaatioita kuin edeltäneen neljänkymmenen vuoden aikana yhteensä. Uusia operaatioita syntyi 20 kappaletta, joista vielä valtaosa (15) vuonna 1991 tai sen jälkeen.⁷⁶⁵

⁷⁶³ Rainio-Niemi & Aunesluoma 2016, 51–78.

⁷⁶⁴ Bellamy, Williams & Griffin 2010, 85–86.

⁷⁶⁵ Bellamy, Williams & Griffin 2010, 97–98.

Taulukko 4. YK:n valtuuttamien ja aktiivisina olleiden rauhanturvaamisoperaatioiden määrä 1945–1993.⁷⁶⁶

Uusia operaatioita syntyi tiuhaan, mutta ne eivät enää olleet perinteisiä loitontamisoperaatioita, vaan monimutkaisia konflikteja, joissa erityisen herkäksi keskustelun kohteeksi nousi voimankäytön mahdollinen lisääminen. Rauhanturvaajilta ei enää vaadittu samanlaista puolueettomuutta kuin ennen, eikä rauhanturvaajien saapumisen edellytys ollutkaan enää välttämättä osapuolten suostumus, vaan kyseeseen tulivat myös rauhaan pakottamiseen tähtäävät operaatiot. Näissä riskit olivat suuremmat ja rauhanturvaajat joutuivat helpommin sodan osapuoleksi. Entisillä ”rauhanturvaamisen suurvalloilla” ei ollut myöskään enää samanlaista asemaa rauhanturvaamisessa kuin ennen, vaan kolmannen maailman ja entisen itäblokin maat lähettivät entistä enemmän joukkoja. Operaatioista saatu sotilaallinen kokemus, yhteydet ja taloudellinen hyöty lisäsivät näiden maiden kiinnostusta osallistumiseen.⁷⁶⁷ Kylmän sodan aikana Suomen asema blokkien välissä oli varmistanut etusijan ja hyvät neuvotteluasemat operaatioita muodostettaessa. Kun

⁷⁶⁶ Kuvion lähteenä Bellamy, Williams & Griffin 2010, 86, 98. Kyseisen tutkimuksen kahdessa taulukossa on koottuna kaikki YK:n valtuuttamat operaatiot vuosien 1945–1987 ja 1988–1993 aikana. Olen korjannut UNEF II -operaation alkamaisvuodeksi 1973 (taulukossa on merkitty 1974).

⁷⁶⁷ Bellamy, Williams & Griffin 2010, 93–120.

kansainvälinen järjestelmä ei enää suosinut Suomea, jäljelle jäi pitkän kokemuksen suoma valmius ja nopea reagointikyky akuutteihin tilanteisiin. Osallistumisen sijaan uudeksi mahdollisuudeksi nousi rauhanturvaosaamisen vieminen muihin maihin, jolloin tekijästä tulisi kouluttaja. Suomalaisella ja Pohjoismaisella osallisella olikin jonkin verran kysyntää uusissa rauhanturvaamismaissa. Tämän lisäksi yhä kalliimmaksi käyvän rauhanturvaamisen ja Suomen talouden syöksykierre lamaan herätti jälleen kysymyksiä toiminnan tarkoituksenmukaisuudesta ja supistamis- ja tehostamispaineita. Suuri osa suomalaisen rauhanturvaamisen itseymmärryksestä ja identiteetistä oli hävinnyt eikä muutosta ollut helppo sulattaa, vaikka rauhanturvaaminen nähtiin edelleen tärkeänä osana Suomen ulkopoliitikkaa ja YK-politiikan keskeisenä painopistealueena.⁷⁶⁸

Suomi, joka oli koko kylmän sodan ajan ja erityisesti sen loppupuolella korostanut YK:n roolia ja pyrkinyt edistämään sen toimintakykyä kipuili myös YK:n laajentuneen voimankäytön kanssa niin rauhanturvaamisessa kuin myös muuten. Tämä nousi konkreettisesti esiin Suomen turvallisuusneuvostokauden aikana 1990 syntyneessä Persianlahden sodassa. Suomi turvallisuusneuvoston jäsenenä joutui päättämään YK:n mandaatista Yhdysvaltojen johtamalle sotilasoperaatiolle Saddam Husseinin Irakia vastaan sen liitettyä pienen öljyvaltio Kuwaitin alueeseensa. Yhdysvallat onnistui varsin nopeasti kokoamaan yli 700 000 sotilaan liittoutuman 35 maasta operaatio ”aavikkomyrskyyn”, jonka toteuttamiselle George Bush halusi YK:n turvallisuusneuvoston siunauksen. New Yorkiin turvallisuusneuvoston ministeritapaamiseen matkustanut ulkoministeri Pertti Paasio soitti kuitenkin päivää ennen äänestystä SDP:n puoluetoimistoon valitellen, ettei tiennyt voisiko äänestää turvallisuusneuvostossa päätöslauselmaehdotuksen puolesta, jossa YK valtuutti jäsenvaltionsa ”kaikkien välttämättömien keinojen” käyttöön, eli käytännössä sotaan, jos Irak ei määräaikaan mennessä vetäytyisi Kuwaitin alueelta.⁷⁶⁹

Asiaa oli käsitelty presidentti Mauno Koiviston ja hallituksen ulkoasianvaliokunnan tapaamisessa 26. marraskuuta, kolmea päivää ennen ministerikokousta New Yorkissa. Koiviston ja ulkoasianvaliokunnan tapaamisessa keskustelua herrätti ennen kaikkea päivämäärä, johon mennessä ”kaikki välttämättömät keinot”

⁷⁶⁸ Suomen osallistuminen rauhanturvaamistoimintaan. puolustusministeriön työryhmän selvitys 1993, jäsenet Jaakko Blomberg (UM), Pertti E. Nykänen (PLM), Pekka Pitkänen (PLM), Kari Höglund (PLM), Jussi Hautamäki (PV), Pekka Ojanen (UM), Rauno Viemerö (UM), Pekka Kujasalo (UM), Martti Koskenniemi (UM). Jdd:6 Selvitys Suomen osallistumisesta rauhanturvaamistoimintaan (1993), Tasavallan presidentin kanslian III arkisto, KA.

⁷⁶⁹ Resolution 678 (1990) / adopted by the Security Council at its 2963rd meeting, 29.11.1990. United Nations Digital Library.

otettaisiin käyttöön. Tässä vaiheessa pöydällä oli vuodenvaihte, jota Paasio piti liian lyhyenä aikaikkunana, sillä YK:n asettamat pakotteiden pitäisi ensin antaa vaikuttaa ja toisaalta Paasio pohti myös kuinka kauan ison armeijan vetäytyminen käytännössä kestäisi, ettei hyökkäys alkaisi siitä huolimatta, vaikka Irak olisi valmis vetäytymään. Paasion mukaan Suomi oli korostanut rauhanomaista ratkaisua ja pakotelinjaa, ja jos Suomi hyväksyisi hyvin lyhyen kuukauden määräajan, näyttäisi se jälkikäteen siltä kuin Suomi olisi marraskuussa hyväksynyt sotatoimiin ryhtymisestä ilman riittävää aikaa rauhanomaiselle ratkaisulle. Presidentin kansliapäällikkö Jaakko Kalela lisäsi vielä toisen, tarkoituksenmukaisuudesta kummunneen, näkökulman pidemmän määräajan hyödyllisyyteen. Suomen turvallisuusneuvostokausi tuli nimittäin päätökseen vuodenvaihteessa, ja jos määräaika menisi yli vuodenvaihteen, ei Suomi olisi enää turvallisuusneuvoston jäsen eikä näin ollen vastuussa sodan alkamisesta. Erityisesti näin, jos Suomi vielä ujuttaisi rauhanomaisen ratkaisun ensisijauuden vaatimuksen äänestysselektioonsä.⁷⁷⁰

Pääministeri Harri Holkeri ja RKP:n Ole Norrbäck katsoivat, että vaikka tilanne oli ikävä, ei Suomella ollut vaihtoehtoja. Holkerin mukaan myös rauhanomaisen ratkaisun saamiseksi, sodan uhka oli välttämätön. Koivisto totesi, Ranskan presidentti François Mitterrandiin vedoten, vallalla olleen sodan logiikan. Jos näyttäisi siltä, että olisi tulossa liian löysä sopimus Irakin kanssa, voisivat Irakin arabinaapurit tai Israel huolehtia sopivasta provokaatiosta, joka johtaisi aseelliseen selkkaukseen. Suomi ei voisi kuitenkaan lähteä sooloilemaan turvallisuusneuvostossa. Koivisto oli antanut Suomen periaatteellisen kannan julki hyvissä ajoin, jotta siihen ei kiinnitettäisi niin paljon huomiota kuin viime hetkellä tehtyyn päätökseen. Sen mukaan Suomi oli valmis toimenpiteisiin, joissa Irakille tehtäisiin vaihtoehdot selviksi.⁷⁷¹ Koivisto antoi puhelimesta päivää ennen kokousta Paasille ohjeeksi tarkkailla Neuvostoliiton ja Ranskan kantaa, ja asemoida Suomi näiden mukaan. Tärkeää oli se, kenen joukoissa Suomi näyttäisi seisovan, kun YK:n toimista Irakia vastaan äänestettäisiin.⁷⁷² Turvallisuusneuvoston pysyvät jäsenmaat keskustelisivat toimenpiteistä ensin keskenään, ennen kun vaihtuvia kuultaisiin, eikä myöskään vetoa ollut näköpiirissä, joten päätöslauselma tulisi pitkälti

⁷⁷⁰ Tasavallan Presidentin ja hallituksen ulkoasianvaliokunnan tapaaminen Linnassa 26.11.1990 klo 15.00–16.15, HUVUS.001/SAL/MM/19.12.90. Ulkopolitiikka selvityksiä 1990 marraskuu–joulukuu, Mauno Koivoston arkisto, KA.

⁷⁷¹ Ibid.

⁷⁷² Mauno Koiviston muistiinpanot ”Paasio soitti 28.11.90 n. klo 10.55”; Tasavallan presidentin, puoluesihteerin Ulpu Iivarin ja ministeri Matti Puhakan keskustelu 29.11.90 alkaen klo 11.45, KESK-90.4/ERSAL/26.3.92. Ulkopolitiikka selvityksiä 1990 marraskuu–joulukuu, Mauno Koivoston arkisto, KA.

kiinni lyötynä ja Suomi voisi vain reagoida tähän.⁷⁷³ Jos kylmän sodan aikana Suomi oli voinut vedota turvallisuusneuvoston päätökseen hankalissa asioissa, tietäen ettei turvallisuusneuvostossa päästäisi päätökseen, pääsi entistä tehokkaampi turvallisuusneuvosto myös hankalista asioista yksimielisyyteen ja Suomen piti sovittaa oma kantansa tähän. Siitä kun Suomi oli turvallisuusneuvostoon hakenut vuonna 1988 siihen kun Suomi siellä istui, oli tapahtunut paljon eikä vähäisimpänä näistä ollut Berliinin muurin murtuminen.

Ennen turvallisuusneuvoston kokousta Paasio valitteli kuitenkin puoluetoimistoon, ettei tiennyt jaksako toimia Koiviston vaatimalla tavalla. Paasion mielestä pitäisi löytää edellytykset jatkaa pakotelinjalla eikä asettaa aikarajaa, ja muutenkin saatuaan arvostelua osakseen, koki raskaana äänestää sodan puolesta. Samaan aikaan kun kokous oli jo New Yorkissa käynnissä, tulivat puoluesihteerin Ulpu Iivari ja ministeri Matti Puhakka kertomaan asiasta Koivistolle.⁷⁷⁴ ”Mitäs te puhuitte katastrofista”, kysyi Koivisto keskustelun alkuun. Jos ei ihan katastrofi vielä, niin asiasta uhkasi tulla toimivaltakiista presidentin ja ulkoministerin, kahden demarin, välille. Koivisto totesi, että pidättäytyminen yhdessä Kiinan kanssa ja aiemmasta kannasta luopuminen vasta olisikin profiloitumista.⁷⁷⁵

Samaan aikaan tämän päätöksen kanssa Suomen kansalaisia, yhdessä monien muiden maiden kansalaisen kanssa, oli panttivankeina Bagdadissa odottamassa pääsyä Suomeen. Olot eivät olleet erityisen huonot, mutta pyrkimys lännen poliittiseen painostukseen Kuwaitin asiassa oli selvä. Tässä ryhmässä Suomen toimintaa arvosteltiin ja Helsingin Sanomien mukaan panttivangit totesivat olevansa ”sen verran iäkkäitä, että muistamme ajan, jolloin Suomi ei antanut lausuntoja. Nyt kun ensimmäisen kerran suomalaisia on panttivankeina, annetaan räväköitä lausuntoja.”⁷⁷⁶ Myös muun muassa vasemmiston eduskuntaryhmä vaati Suomen pidättäytymistä äänestyksessä voimankäytöstä ja Suomeen perustettiin pikapikaa kansalaistoimikunta Rauha Lähi-itään, jossa eri rauhanjärjestöjen edustajat sekä kansaedustaja Saara-Maria Paakkinen vaativat kaikkien ei-sotilaallisten keinojen

⁷⁷³ Tasavallan Presidentin ja hallituksen ulkoasianvaliokunnan tapaaminen Linnassa 26.11.1990 klo 15.00–16.15, HUVUS.001/SAL/MM/19.12.90. Ulkopoliittikka selvityksiä 1990 marraskuu–joulukuu, Mauno Koiviston arkisto, KA.

⁷⁷⁴ Tapaaminen alkoi siitä tehdyn muistion mukaan 29.11. klo 11.45. Koiviston totesi turvallisuusneuvoston kokouksen käytävän samana iltana, mutta ko. kokouksen virallisen asiakirjan mukaan se alkoi jo klo 15 ja päättyi klo 18:55. Äänestys käytiin kokouksen puolesta välissä, joten aikaero huomioon ottaen (- 7 tuntia) äänestys oli jo käyty, kun Suomessa puhuttiin Paasion haluttomuudesta äänestää sen puolesta.

⁷⁷⁵ Tasavallan presidentin, puoluesihteerin Ulpu Iivarin ja ministeri Matti Puhakan keskustelu 29.11.90 alkaen klo 11.45, KESK-90.4/ERSAL/26.3.92. Ulkopoliittikka selvityksiä 1990 marraskuu–joulukuu, Mauno Koiviston arkisto, KA.

⁷⁷⁶ HS 29.11.1990.

käyttämistä, sillä voimankäytön hyväksyminen ei olisi puolueettomuuspolitiikan mukaista.⁷⁷⁷

Joulukuun ensimmäisenä ”puolensataa 15–16-vuotiasta koululaista” kerääntyi Irakin suurlähetystön eteen mielenosoitukseen vaatimaan panttivankia vapaisi. Ydinryhmän muodostaneen Tapiolan koulun yläasteen oppilaiden mukaan ”Suomen hallitus ei tee mitään, ja Väyrynenkin käy vaan vaalikampanjaa.”⁷⁷⁸ Edellispäivänä Väyrynen, joka oli mukana epävirallisessa panttivankien vapauttamista neuvottelevassa ryhmässä, olikin todennut Suomen erottautuvan puolueettomien maiden viiteryhmästä kovemmalla suhtautumisellaan. Väyrysen mukaan käsitys Suomen erottautumisesta viiteryhmästään oli huolestuttavaa ja kovat lausunnot, joihin kuului Irakin saartoa valvovan komitean puheenjohtaja Marjatta Rasin kommentit, olivat ”langettaneet varjon Suomen maineen ylle.”⁷⁷⁹

Koiviston mukaan panttivangit veivät kuitenkin vähäisenkin liikkumavaran Suomelta, sillä nyt kaikki muu kuin päätöslauselman puolesta äänestäminen tulkittaisiin Irakin kiristykseen taipumiseksi. Kylmän sodan päättyminen ei välttämättä näyttäytynytäkään Suomessa helpotuksena, vaan Suomi joutui entistä konkreettisemmin tekemisiin kovien kansainvälisten kysymysten kanssa. ”Nyt kun olemme menossa tähän kovaan maailmaan uudestaan, kovaan politiikkaan, niin meille tuottaa vaikeuksia Suomessa ymmärtää, että me emme ole missään Herran kukkarossa”, totesi Koivisto.⁷⁸⁰ Hallituksen neuvonpidossa Koivisto puolestaan totesi Suomen toimineen Irakin asiassa kansallisen intressin pohjalta, vaikka julkisessa keskustelussa tätä oli epäilty ja väitetty Suomen antautuneen YK:n vietäväksi. Koiviston mukaan Suomen tuli pitää yllä arvokkuutensa ja kasvonsa erityisesti niissä maissa, jotka ”pitävät samoja arvoja kunniassa kuin mekin”. Koivisto jatkoi hieman arvoituksellisella tyylillään arviotaan Suomen maakuvasta ja Suomen muuttuneista näkymistä, sekä kenties myös vihjasi näiden näkymien vaatimasta uudesta länsipolitiikasta, jossa Suomen asemaa ei enää voinutkaan kuitata pelkällä viittauksella paradoksiin.

”Me olemme pitkälti talvisodassa hankitulla maineella vielä eläneet. Mutta on syytä olettaa, että meillä on totuttu siihen, että maailma on niin pehmeä ja olemme niin Herran kukkarossa, että meille ei voi huonosti käydä. Ja me

⁷⁷⁷ *ibid.*

⁷⁷⁸ HS 1.12.1990.

⁷⁷⁹ HS 29.11.1990.

⁷⁸⁰ Tasavallan presidentin, puoluesihteerin Ulpu Iivarin ja ministeri Matti Puhakan keskustelu 29.11.90 alkaen klo 11.45, KESK-90.4/ERSAL/26.3.92. Ulkopolitiikka selvityksiä 1990 marraskuu–joulukuu, Mauno Koiviston arkisto, KA.

voimme tehdä mitä hyvänsä, niin muut aina putsaavat meidän osaltamme sit-
ten asiat.”⁷⁸¹

Koiviston kuvailema ”kovempi politiikka” vaati myös valmiutta kovempiin kei-
noihin ja päätöksiin Suomen aseman ylläpitämiseksi. Turvallisuusneuvostossa
Paasio äänesti päätöslauselman puolesta ja äänestysseleityksessään totesi Irakin
hyökkäyksen haastavan YK:n peruskirjan luoman kollektiivisen turvallisuuden
järjestelmän, joten Kuwaitin turvallisuuden varmistamisessa oli samalla kyse
kaikkien maiden, ennen kaikkea pienten, turvallisuudesta. Samalla Paasio kuiten-
kin painotti rauhanomaisen ratkaisun mahdollisuutta ja tärkeyttä – päätöslauselma
oli lähinnä varoitus ja Irakilla oli nyt mahdollisuus vastata huutoon.⁷⁸² Myös pää-
töslauselmassa annettu päivämäärä on suunniteltua parempi Suomen kannalta,
sillä takaraja määriteltiin tammikuun 15. päivään.⁷⁸³ Suomi ei olisi enää tällöin
turvallisuusneuvostossa, joskin kyse oli vain kahdesta viikosta. Lehdistölle Paasio
kuitenkin sanaili, ettei päätöslauselma tarkoittanut sitä, että ”sota alkaa 15. tam-
mikuuta keskiyöllä vaan pikemminkin[,] että kuuteen viikkoon se ei ala.”⁷⁸⁴

Suomen puolueettomuuteen kohdistuneen keskustelun takia Paasio julkaisi
kuitenkin *Ulkopolitiikka*-lehdessä artikkelin Suomen ja YK:n turvallisuusneuvos-
ton muuttuneista näköaloista. Paasion mukaan Suomi ei voinut noudattaa perin-
teistä puolueettomuutta Persianlahden kriisissä, eikä myöskään voinut suhtautua
sen osapuoliin tasapuolisesti. YK:n peruskirjaa ja kansainvälistä oikeutta oli ri-
kottu räikeästi ja se oli selvästi ja laajalla yksimielisyydellä todettu, joten YK:n
turvallisuusneuvosto oli päättänyt luvun VII mukaisista toimenpiteistä.⁷⁸⁵ Samalla
tavalla Paasio vetosi myös VII lukuun turvallisuusneuvoston puheessaan.⁷⁸⁶ Ky-
seinen luku ”toimenpiteet rauhaa uhattaessa tai rikottaessa taikka hyökkäysteko-
jen sattuessa” käsittelee YK:n toimia ”kansainvälisen rauhan ja turvallisuuden yl-
läpitämiseksi tai palauttamiseksi.” Kun artikla 41 käsittelee muiden kuin asevoi-
mien käyttöä tämän tehtävän toteuttamiseksi, niin artikla 42 valtuuttaa YK:n ryh-
tymään ”sellaiseen toimintaan ilma-, meri- tai maasotavoimien avulla, jota se pi-
tää tarpeellisenä kansainvälisen rauhan ja turvallisuuden ylläpitämiseksi tai

⁷⁸¹ Hallituksen neuvonpito 30.11.1990, HALL_NEU/SAL/TP/3.12.90. Ulkopoliitiikka
selvityksiä 1990 marraskuu–joulukuu, Mauno Koiviston arkisto, KA.

⁷⁸² Security Council Provisional verbatim record of the 2963rd meeting, 29.11.1990.
United Nations Digital Library.

⁷⁸³ Resolution 678 (1990) / adopted by the Security Council at its 2963rd meeting,
29.11.1990. United Nations Digital Library.

⁷⁸⁴ HS 1.12.1990.

⁷⁸⁵ Paasio 1990; HS 4.12.1990.

⁷⁸⁶ Security Council Provisional verbatim record of the 2963rd meeting, 29.11.1990.
United Nations Digital Library.

palauttamiseksi.”⁷⁸⁷ Tämä on samalla peruskirjan kohta, jolla rauhaan pakottamisen operaatiot yleensä perustellaan ja Persianlahden sota oli ensimmäinen kriisi, joka osoitti entistä yksimielisemmän turvallisuusneuvoston mahdollisuudet.⁷⁸⁸ Vaikka Paasion mukaan Suomen ulkopoliittikan keskeisimpiä periaatteita olivat ”puolueettomuus, YK:n peruskirjan kunnioittaminen sekä pyrkimys hyviin suhteisiin kaikkien maiden kanssa”, ei Suomi voinut vedota puolueettomuuteen YK:n päätettyä ryhtyä VII luvun mukaisiin toimiin.⁷⁸⁹

Muutosta ei kuitenkaan otettu Suomessa kovin hyvin vastaan. Puolueettomuus ja vähäisen voimankäytön periaate olivat suomalaisen rauhanturvaamisen ja itseymmärryksen ytimessä. Vuonna 1993 puolustusministeri Elisabeth Rehnin totesikin alipääsihteeri Kofi Annanille perinteisten rauhanturvaamisoperaatioiden soveltuvan paremmin Suomelle kuin Peace Enforment (rauhaanpakottaminen) -tyyppisen rauhanturvaamisen, jonka toimintatavat eivät olleet vielä täysin kehittyneet.⁷⁹⁰ Kofi Annan yritti ”diplomaattisin sanakääntein tehdä selväksi”, että Suomen painotus perinteisiin operaatioihin oli hieman ohi asiasta, koska näitä ei enää juurikaan esiintynyt. Tämän lisäksi Suomi, joka halusi perinteistä rauhanturvaamista, kieltäytyi suoraan Kyproksen operaatiosta sihteeristön sitä epävirallisesti tiedustellessa. Tapaamisessa mukana ollut virkamies totesi, että tämä oli kenties Kofi Annanin mielestä outoa, sillä ”mikä olisi perinteisempi kuin [Kyproksella toimiva] UNIFICYP?!”⁷⁹¹ Suomi haikaili perinteistä rauhanturvaamista, josta sillä oli hyviä kokemuksia, mutta ei suostunut ottamaan vastaan viimeistä perinteistä operaatiota, josta suomalaiset olivat samaan aikaan vetäneet loputkin rauhanturvaajat kotiin. Ristiriita oli silmiinpistävä ja se kertoi suomalaisen rauhanturvaamisen identiteetin olleen hakusessa.

Suomen vetäessä Kroatian sotaan lähettämänsä rakentajapataljoonansa pois vuonna 1993, ei YK löytänyt suomalaisille korvaajia, joka puolestaan aiheutti vaikeuksia operaatiolle. Samalla Suomi ei suostunut ottamaan osaa yhteispohjoismaiseen pataljoonaan. YK:n sihteeristössä rauhanturvaamisesta vastuussa olleet Kofi Annan ja Iqbal Riza totesivat Suomen tietoisesti muuttaneen rauhanturvapolitiikkaansa. Suomessa pyrittiin osallistumattomuutta selittämään lainsäädännön

⁷⁸⁷ *Yhdistyneiden Kansakuntien peruskirja & Kansainvälisen tuomioistuimen perussääntö* 2015, 36–38.

⁷⁸⁸ Bellamy, Williams & Griffin 2010, 49, 95–96.

⁷⁸⁹ Paasio 1990.

⁷⁹⁰ Puolustusministeri Rehnin ja alipääsihteeri Annanin tapaaminen, Juhani Loikkanen 7.5.1993. YK Suomen rauhanturvaamistoiminta v. 1993 I (1.1.–30.11.). 31.16, UMA.

⁷⁹¹ Wille B. Jaakko Laajavalle, 19.5.1993. YK Suomen rauhanturvaamistoiminta v. 1993 I (1.1.–30.11.). 31.16, UMA.

esteille, mutta sihteeristössä lainsäädäntöä ei pidetty varsinaisena syynä Suomen osallistumattomuuteen. Myöskään rahan puute ja lama olivat heikkoja selityksiä, kun paljon heikommassa taloudellisessa asemassa olevat maat lähettivät kuitenkin rauhanturvaajiaan. Suomen profiili rauhanturvaamisessa oli YK:n sihteeristön silmissä laskenut ja näin ollen Suomella oli myös vaikeuksia saada johtaviin aseisiin omia upseereja.⁷⁹² Muutos oli merkittävä muutaman vuoden takaiseen, mutta tätä ei Suomessa vielä täysin ymmärretty vaan Suomea pidettiin edelleen rauhanturvaamisen suurvaltana.⁷⁹³

Uusien toimintatapojen lisäksi myös uudet toimijat valtasivat rauhanturvaamisen alaa. Suomi, joka oli koko kylmän sodan ajan korostanut YK:n roolia, joutui outoon tilanteeseen, jossa YK oli 1990-luvun alun toiveikkuuden jälkeen menettämässä yhä enemmän alaa muille toimijoille. Suomessa tehtiin vuonna 1993 lainmuutos, jossa YK:n lisäksi Etyk voisi olla rauhanturvaoperaation toimeenpanija, mutta Etykillä ei ollut aikomusta luoda omia joukkoja ja sen valmius toteuttaa sotilaallisia operaatioita perustui YK:n kaltaiseen vapaaehtoisten maiden pänökseen, joten muutos jäi erityisesti sotilaallisen kriisinhallinnan osalta varsin nimelliseksi.⁷⁹⁴ Sen sijaan Nato nosti profiiliaan rauhanturvaamisen ja sotilaallisen kriisinhallinnan saralla, mutta tämä toimijuus istui varsin huonosti puolueettomuutta ja vähäistä voimankäyttöä korostaneeseen suomalaiseen rauhanturvaamiseen. Kylmän sodan aikana rauhanturvaamisen ympärille kehittynyt yhtenäisyys, jossa päätöksentekijät kaikista puolueista ja hallinnon sektoreista sekä kansalaiset hyväksyivät rauhanturvaamisen tärkeäksi osa-alueeksi Suomen ulko- ja turvallisuuspolitiikkaa, murtui. Tämä näkyi Maanpuolustustiedotuksen suunnittelukunnan mielipidemittauksissa, joissa esimerkiksi vuonna 2001 vain 39 prosenttia vastaajista hyväksyi Suomen osallistumisen Naton tai EU:n johtamiin operaatioihin.⁷⁹⁵ Suomalaiset mielsivät rauhanturvaamisen edelleen tärkeänä toimintana, mutta Nato-johtoisiin ja entistä kovempaa voimankäyttöä sisältäviin operaatioihin ei enää suhtauduttu samalla hyväksynnällä kuin YK-operaatioihin. Suomessa nimenomaan YK:n rauhanturvatoiminnan arvostus on ollut korkealla ja suomalaiset

⁷⁹² Puhelinkeskustelu ev Heikki Purolan kanssa 13.1.1994, Kari Höglund 17.1.1994. Rauhanturvaamistoiminnan organosointia ja henkilöasioita koskevat Rauhanturvaamistoiminnan vastuualueen (YK-toimisto) laatimat muistiot ja kertomukset, T-26978/8, KA.

⁷⁹³ Vrt. Vesa 2007. Unto Vesan mukaan muutos uusiin menetelmiin tapahtui sujuvasti, sillä valtiojohto ja media ovat ylläpitäneet kuvaa rauhanturvaamisen suurvallasta.

⁷⁹⁴ Laki Suomen osallistumisesta Yhdistyneiden Kansakuntien rauhanturvaamistoimintaan annetun lain muuttamisesta, 18.6.1993. Finlex. <<https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/1993/19930520>> [luettu 22.10.2020].

⁷⁹⁵ MTS, Tiedotteita ja katsauksia 2/2001.

ovat myös kylmän sodan jälkeen kaivanneet ”perinteistä rauhanturvaamista”, jota ei kuitenkaan käytännössä enää ollut.

Myös lainsäädäntöä muutettiin tältä osin yhä sallivampaan suuntaan. Jos vuoden 1993 laissa puhuttiin yksinomaan YK:n tai ETYK:in käyttöön annettavista rauhanturvaajista, niin vuonna 1995 muotoilua väljennettiin koskemaan YK:n tai ETYK:in päätökseen perustuvaa rauhanturvaamista.⁷⁹⁶ Toimeenpanijana saattoi siis olla myös jokin muu organisaatio. Suomi liittyikin Naton rauhankumppanuusohjelmaan (PfP, Partnership for Peace) vuonna 1994 ja Nato-johtoiseen Kosovon KFOR-operaatioon vuonna 1999. Nimenomaan näiden Nato-operaatioiden suosio oli kuitenkin suomalaisten keskuudessa laskenut dramaattisesti ja rauhanturvaamisen suomalaiset kulta-ajat menneet auttamatta ohitse.

⁷⁹⁶ Laki Suomen osallistumisesta Yhdistyneiden Kansakuntien ja Euroopan turvallisuus- ja yhteistyökonferenssin rauhanturvaamistoimintaan annetun lain muuttamisesta, 18.12.1995. Finlex. <<https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/1995/19951465>> [luettu 21.10.2020].

V Päätelmät

23 Pasifismilla kuorutettua reaalipolitiikkaa

Kylmän sodan aikana Suomen ulko- ja turvallisuuspolitiikan, YK-politiikan sekä rauhanturvaamisen taustalla vaikutti vastakkaisia ja osittain ristiriitaisia ajatusmalleja ja aatevirtauksia, jotka jäivät pitkälti yhtenäisenä esitetyn julkisivun taakse piiloon. Suomen ulko- ja turvallisuuspolitiikan vaihtoehtojen kapeus, YK:n ja ennen kaikkea sen turvallisuusneuvoston osittainen halvaantuminen kylmän sodan vastakkainasettelussa, sekä rauhanturvaamisen julkikuvan aktiivinen muokkaaminen vaikuttivat siihen, etteivät ristiriitajärjestäjät päässeet pintaan ennen kylmän sodan päättymistä. Näistä ristikkäisistä ajatussuunnista merkittävimmät olivat ulko- ja turvallisuuspolitiikan kulisseissa koko ajan vaikuttaneet patoamisen ja myöntyväisyyden välinen ristiriita, sekä rauhanturvaamisen kehittymiseen vaikuttaneiden pasifistisen ja sotilaallisen perinteen kietoutuminen yhteen. Näiden enemmän aatteellisten ristiriitojen lisäksi myös rauhanturvaamisen politiikka ja käytäntö tuottivat ristiriitoja ennen kaikkea kentän ja hallinnonhaarojen välille niin YK:ssa kuin myös Suomessa. Kylmän sodan päättymisen ja tästä kummunnut Suomen ulkopoliittisten mahdollisuuksien avautuminen, YK:n toimintakyvyn kasvu ja rauhanturvaamisen muutos toivat nämä ristiriitajärjestäjät paremmin esiin, mutta niiden juuret ovat paljon kauempana ja vaikutus paljon suurempi kuin aiemmin on esitetty. Ilman näiden ristiriitajärjestäjien ymmärrystä suomalaista rauhanturvaamisen ja kylmän sodan ajan ulko- ja turvallisuuspolitiikan kehittymistä ei voi täysin ymmärtää ja selittää.

Nämä ristiriitajärjestäjät ovat erityisesti Suomen tapauksessa parempia selittäviä tekijöitä rauhanturvaamiselle osallistumiselle, kuin moraalisen velvoitteen ja realistisen oman edun välinen jännite, jonka avulla rauhanturvaamista on monessa kansainvälisessä tutkimuksessa lähestytty. Suomessa tämä jakolinja oli vähintään häilyvä. Suomen kylmän sodan ajan ulko- ja turvallisuuspolitiikassa Suomen etu oli aina etusijalla, mutta jos samalla voitiin ajaa rauhaa ja puolustaa ihmisoikeuksia, niin aina vain parempi. Rauhanturvaajia Suomi ei kuitenkaan lähettänyt ilman, että toiminnasta oli nähtävissä olevia hyötyjä Suomelle. Moraaliselta kannalta toimintaa voisi kuvailla valtiolliseksi utilitarismiksi eli hyötymoraaliksi, jossa teon

moraalinen oikeus tai hyvyys syntyy nimenomaan siitä, että kaikki mukana olevat tai teon vaikutuspiirissä olevat osapuolet saavat toiminnasta hyötyä.¹

Suomen aktiivinen ulkopoliittikka ei tässä mielessä tarkoittanut niinkään Suomelle tärkeiden arvojen ja tavoitteiden edistämistä kuin Suomen turvallisuuden ja kansainvälisen aseman edistämistä. Suomen ulkopoliittisella johdolla oli ylipääntään hyvin rajattu käsitys Suomen mahdollisuuksista edistää maailmanrauhan tai ihmisoikeuksien kaltaisia tavoitteita, vaikka pyrkimys jännitystilojen lieventämiseen ja liennytykseen oli politiikassa läsnä. Suomessa tämä liennytyksen politiikka tapahtui ennen kaikkea tarjoamalla sopivia palveluita suurvalloille eikä omia arvoja tai mielipiteitä tuputtaen. Näin Suomi pyrki parantamaan samaan aikaan Suomen omaa asemaa, Suomi-kuvaa ja rauhanomaisia ratkaisuja.

Tässä Suomi erosi jossain määrin Ruotsista, jossa erityisesti pohjois–etelä-akselin kysymyksissä korostettiin enemmän omasta hyödystä vapaita (altruistisia) motiiveja. Huomattavaa on tosin myös, ettei Ruotsi toiminut kaikissa kysymyksissä samalla moraalisella innolla, vaan erityisesti puolustuskysymyksissä oma etu oli myös Ruotsissa etusijalla. Tämän lisäksi Aryo Makko on todennut Ruotsin ETYK-prosessia käsittelevässä tutkimuksessaan, että vaikka globaaleissa kysymyksissä Ruotsi toimi heikkojen puolustajina painottaen ihmisoikeuksia ja kansainvälistä oikeudenmukaisuutta, niin Euroopassa Ruotsi toimi reaalipolitiikan ehdoilla, eikä ajanut esimerkiksi ihmisoikeuksia samalla innolla ETYK:issä kuin globaaleissa kysymyksissä.² Tästä huolimatta ETYK loi pohjaa universaaleille ihmisoikeuksille ja samalla vauhditti Neuvostoliitossa alkanutta muutosta ja kenties jopa kylmän sodan päätöstä, kun myös itäblokin alueella ihmisoikeusajattelu nosti kansalaisyhteiskunnasta käsin päätään.³ Reaalipolitiikka ei välttämättä olekaan humanien arvojen vastaista tai niitä jarruttavaa politiikkaa ja tämä pätee myös suomalaiseen rauhanturvaamiseen. Operaatioihin ei olisi lähdetty, jos toiminnasta ei olisi nähty saatavan hyötyä Suomelle, mutta tämä ei itsessään poista tai vähennä rauhanturvaajien tekemää pitkäjänteistä työtä kriisialueilla. Suomen ulkopoliittikan kannalta mukana oleminen ja sen avulla saatava Suomi-kuva olivat tärkeämpiä kuin itse toiminnan vaikuttavuus, mutta samalla kentällä olevat toimijat ja Suomessa puhtaasti rauhanturvaamista hoitaneet tahot kuten puolustusministeriön YK-toimisto pyrkivät tehokkuuteen ja vaikuttavuuteen Suomelle tärkeiden ulkopoliittisten areenojen lisäksi myös kriisialueilla. Tässä kohtaa ero hallinnon haarojen välillä oli ilmeinen niin Suomessa kuin myös YK:ssa.

¹ Tätä termiä on käytetty erityisesti kuvailtaessa Suomen pakolaispolitiikan perusteita. Kts. Välimäki 2019, 103–107.

² Makko 2016, 5.

³ Kts. esim. Badalssi & Snyder 2019, 350–356.

Kentän ja hallinnon eroavaisuus tulee hyvin esiin Libanonin operaatioissa, jossa kentällä olleet toimijat ymmärsivät sen eroavan aiemmista operaatioista ja näin ollen tarvitsevan taakseen uusia keinoja, joita ei kuitenkaan hallinnossa voitu tai haluttu antaa. Libanonin operaation kautta myös Suomen ulkopolitiikan ristiriitaulottuvuudet ja kylmän sodan päättymisen murros tulee hyvin esiin paljastaen samalla jotain hyvin oleellista koko suomalaisen kylmän sodan ajan rauhanturvaamisen luonteesta. Mary Kaldorin myöhemmin kehittämää uusien sotien typologiaa soveltavasti jo ennen 1990-lukua käyttäen, kentällä ymmärrettiin rauhanturvaajien astuvan uuden sodan näyttämölle, mutta keinot sen rauhoittamiseen olivat vanhojen sotien valikoimasta. Ensio Siilasvuon radikaalit ehdotukset sotilaallisen voiman suuresta lisäämisestä eivät menneet läpi YK:n päämajassa New Yorkissa, jossa operaatiota lähestyttiin geopolitiikan kautta valtioiden välisenä ja multilateraalina poliittisena ongelmana. Libanonin operaatiota perustettaessa vuonna 1978 ei YK:ssa ollut vielä tahtoa eikä mahdollisuuksia vahvaan rauhanturvaamiseen tai yhteiskunnan sisäisiin jännitteisiin vastaamiseen, vaan konfliktia lähestyttiin kylmän sodan näkökulmasta valtioiden välisenä ongelmana. Tällaisena sen hoitamiseen sovellettiin metodeja, jotka menivät läpi turvallisuusneuvostossa, mutta jättivät rauhanturvaajat toivottaman tehtävän eteen kentällä. Kentän ja multilateraalien politiikan välinen ero heijastui operaatioissa, joissa New Yorkissa kamppailtiin kahtiajakautuneen turvallisuusneuvoston ristiriitojen kanssa ja kentällä vaillinaisen tai liian kunnianhimoisen mandaatin sekä siihen soveltumattoman rauhanturvakoneiston kanssa. Tämä politiikan ja itse toiminnan välinen ristiriita oli myös osasyynä Siilasvuon eroon YK:n palveluksesta vuoden 1979 lopussa.

Sama kahtiajako oli nähtävissä myös Suomessa, jossa Siilasvuon ehdotukset otettiin positiivisesti vastaan Puolustusvoimissa ja myös ulkoministeriössä nähtiin Libanonin mandaatin sopimattomuus vallitseviin olosuhteisiin, mutta Siilasvuon ehdottaman rauhanturvaamisen toteuttaminen olisi sotinut suomalaisen rauhanturvaamisen omakuvaa vastaan. Vaikka Libanonin ongelmat tiedostettiin, niin operaatioon päätettiin Suomessa osallistua ennen kaikkea siitä syystä, ettei suomalainen rauhanturvaaminen jäisi verrokkimaista jälkeen eikä muut toimijat sysäisi YK:ta sivuun rauhanturvaamisesta. Puolueettomuuspolitiikka tarvitsi polttoainekseen suomalaisia rauhanturvaajia ja toisaalta Libanonin humanitääriininen hätä salli moraalisen auttamistarpeen korostamisen sisäpolitiikassa samalla kun Puolustusvoimat hakivat kokemusta uuden tyyppisistä konflikteista. Rauhanturvaajien kohdatessa mahdottoman tehtävän korostettiin Suomessa suurelle yleisölle rauhanturvaajien tekemään tärkeää työtä siviilejä kohtaan ja Puolustusvoimissa tilanteen mahdollisuuksia oman toiminnan kehittämiseksi.

Kylmän sodan aikana suomalaisen rauhanturvaamisen omakuvaan kehittyikin jokseenkin paradoksaalisesti vahva pasifistinen pohjavire samaan aikaan kun rauhanturvaamista käytettiin erityisesti Puolustusvoimissa oman puolustuskyvyn ja Pohjoismaisen puolustusyhteistyön keppihevosenä. Tämä rauhanturvaamisen pasifistinen pohjavire selittää sen hyväksyttävyyden kasvun ja myöhemmin kehittyneen ”rauhanturvaamisen suurvalta” -narratiivin kehittymisen suomalaiseen itseymmärrykseen. Samalla pasifistisen ja militaristisen ajattelumaailman välinen jännite selittää myös suomalaisen rauhanturvaamisen kohtaamat vaikeudet, jotka johtuivat YK:n rauhanturvaamisen muutoksista kylmän sodan päättyessä.

Rauhanturvaamisen pasifistinen omakuva kehittyi pikkuhiljaa ja se sopi kylmän sodan ajan rauhanturvaamisen kehitykseen väkivallattomalle linjalle. Alkuun rauhanturvaamista ei kuitenkaan pidetty pasifistisena toimintana, vaan suomalainen vuonna 1956 Suezille lähetetty komppania valmistautui taistelemaan ja eduskunnassa vasemmisto varoitteli uudesta Korean sodasta, jossa lännen pillin mukaan toimiva YK-joukko siirtyisi taistelemaan Egyptin laillista hallintoa ja Neuvostoliiton vaikutusvaltaa vastaan. Suomalaista rauhanturvaoperaatioita varten perustettua valmiusjoukkoa käsitelleessä keskustelussa vuonna 1964 huolenaihe oli pysynyt samana, ja erityisesti Puolustusvoimien ulkopuolinen sotilaskoulutus nähtiin SKDL:n leirissä epäilyttävänä.

Pasifismia ei enteillyt myöskään Kyprokselle vuonna 1964 lähetetystä pataljoonasta Suomessa käyty keskustelu. Erityisesti eduskunnan vasemmistossa pelättiin oikeiston ja militarismin esiinmarssia rauhanturvaamisen helmoissa. Näitä pelkoja ei ainakaan helpottanut erään rauhanturvaajan toteamus lehdistölle siitä, miten rauhaa Kyprokselle luotaisiin: ”pari kylää matalaksi”.⁴ Kylien polttamisen sijaan rauhanturvaaminen kehittyi väkivallattomalle linjalle, joka miellytti yhä enemmän myös vasemmistoa. Vähäinen voimankäyttö syntyi operaatioiden luonteesta ja YK:n mahdollisuuksista vaikuttaa kentällä, vaikka samaan aikaan myös mahdollisuuksia sotilaallisen voiman lisäämiseen parannettiin. 1970-luvulla rauhanturvaajat saivat itse asiassa aiempaa enemmän valtuuksia voimankäytölle YK:ssa,⁵ ja myös Suomessa Kongon sotaisan operaation opettamina oli 1960- ja 70-luvun vaihteen suunnitelmissa suomalaisesta valmiusjoukosta vielä jalkaväestä erilliset ilma- ja merivoimien osastot sekä ilmatorjunta. Kylmän sodan loppupuolen rauhanturvaaminen ei kuitenkaan kehittynyt tähän suuntaan, vaan Siinailla UNEF II -operaatiossa ja Kyproksella UNIFICYP-operaatiossa vuonna

⁴ Kronlund & Valla 1996, 274.

⁵ Itsepuolustukseksi tarkoitettua ja määriteltyä rauhanturvaajien voimankäyttöä laajennettiin UNEF II -operaatiossa koskemaan myös operaation mandaatin puolustamista. Sloan 2014, 684–685.

1974 Turkin tehdessä invaasion saarelle, rauhanturvaajat osoittivat päättäväsyyttä varoen samalla antamasta aiheita aseelliseen provokaatioon. YK-joukkojen toimintakyky perustui, erityisesti Kongon operaation jälkeen, sotilaallisen voiman sijaan niiden nauttimaan luottamukseen ja YK:n arvovaltaan.

Tietynlainen pasifistinen pohjavire heijastui myös rauhanturvaamisen suomalaisessa lainsäädännössä, jossa rauhanturvaaminen rajattiin heti alkuun koskemaan ainoastaan YK-operaatioita eikä tätä haluttu ennen 1990-lukua muuttaa, vaikka erityisesti 1980-luvulla syntyi mahdollisuuksia osallistua myös YK:n ulkopuolisiin operaatioihin, ja vasemmiston epäilyjen aiheuttamina vuoden 1964 lainsäädännössä rauhanturvaajien enimmäismäärä rajattiin 2000 mieheen. Samalla eduskunnan vasemmiston vaatimus parlamentaarisen päätöksenteon lisäämisestä ja eduskunnan kuulemisesta rauhanturvaamisoperaatioita käynnistettäessä johti tilanteeseen, jossa laki ei todellisuudessa vastannut käytäntöä. Kun vuonna 1964 laaditussa valvontajoukkolaissa puhuttiin joukkojen lähettämisen kohdalla hallituksen päätöksestä eduskunnan ulkoasianvaliokunnan kuulemisen jälkeen, niin todellisuudessa päätökset YK:n suuntaan tehtiin ennemmin ulkoministeriön ja presidentin välillä, ja eduskunta sekä joissain tapauksissa myös hallitus asetettiin tapahtuneiden tosiasioiden eteen. Tämä ristiriita näkyi erityisesti suomalaisten lähtiessä Golanille UNDOF-operaatioon vuonna 1974. Käsitykset siitä tarjosiko ulkoministeriö joukko-osastoa YK:lle vai pyysikö YK tätä Suomelta vaihtui sitä mukaan, kun tekstejä ja päätöksiä ulkoministeriössä käännettiin suomesta englanniksi ja englannista suomeksi.

1970-luvulle tultaessa vasemmiston epäilykset joka tapauksessa väistyivät suomalaisen rauhanturvaamisen pasifistisen julkikuvan tieltä. Ensimmäisessä parlamentaarisessa puolustuskomiteassa 1970-luvun alussa ja eduskunnassa Puolustusvoimien lakisäätteisiä tehtäviä määriteltäessä puhuttiin rauhanturvaamisesta keinona maailmanrauhaan, mikä tietysti sopi myös YK:n peruskirjan periaatteisiin. Toinen asia oli, kuinka moni todella uskoi tämän tavoitteen toteutumisen mahdollisuuksiin, mutta rauhanturvaamisen periaatteena se yhdisti poliittisen oikeiston ja vasemmiston. Suomalaisen rauhanturvaamisen pasifistinen julkikuva tuli esiin erityisesti rauhanturvaamislainsäädäntöä uusittaessa vuonna 1984 ja tästä käydyssä eduskuntakeskustelussa, jossa suomalaisten nähtiin vaikuttaneen positiivisesti maailman eri konflikteihin YK:n rauhanturvaamisen keinoin ja nimenomaan suomalaisten rauhanturvaajien rauhallisen ja empaattisen luonteen soveltuvan erinomaisesti tämän työn tekemiseen. Näin ollen myös Puolustusvoimat sai eduskunnassa ”rauhanarmeijan” tittelin. Tämä pasifistinen julkikuva ja taustalla vaikuttava militaristinen perinne joutuivat lopulta törmäyskurssille 1990-luvulla kylmän sodan päättyessä, mikä vei samalla suomalaisen rauhanturvaamisen ongelmiin.

Ongelmana ei ollut niinkään sotien luonteen muuttuminen yhteiskunnan sisäiseksi ja samalla vaikeammin hallittaviksi konflikteihin, eikä tästä aiheutunut suurempi riski rauhanturvaajia kohtaan. Tämä näkyi Libanonissa, jossa rauhanturvaajat joutuivat entistä suurempaan vaaraan, mutta Suomessa sisäpoliittinen tuki osallistumiselle säilyi perustelujen siirryttyä entistä enemmän humanitäärisen suojeleluun. Suurin ongelma ei ollut edes rauhanturvaamisen ja kriisinhallinnan uudet toimijat, joista erityisesti Nato sai yhä enemmän vastuuta operaatioiden toteuttajana.

Ongelma oli sen sijaan keinoissa, sillä myös YK:n suorittama entistä laajalaisempi rauhanturvaaminen tai rauhaanpakottaminen nähtiin Suomessa hankalina poliittisina kysymyksinä. Suomi, joka oli YK-jäsenyytensä ensimmäisistä päivistä saakka peräänkuuluttanut ja pyrkinyt omalta osaltaan vahvistamaan YK:n toimintakykyä, ei ollut valmis seurauksiin toimintakyvyn todella kasvettua. Kylmän sodan aikana YK:n toimintakykyä oli rajoittanut suurvaltojen välinen vastakkaisuus ja niiden veto-oikeus turvallisuusneuvostossa. Tämän vastakkaisuuden hävittäessä ja turvallisuusneuvoston saadessa hetkellisesti täyden potentiaalinsa, hävisivät samalla esteet rauhanturvaamisen kehittämiseltä, jotka olivat kahlinneet sitä edelliset vuosikymmenet. YK:n halu puuttua yhä hankalampiin ja väkivaltaisempiin konflikteihin tarkoitti samalla aiempaa rauhanturvaamista hallinneista kolmesta periaatteesta – puolueettomuus, vähäinen voimankäyttö ja osapuolten suostumus – luopumista. Tähän Suomessa ei erityisesti poliittisesti oltu valmiita – ei vaikka Suomi oli itse turvallisuusneuvostossa edesauttamassa tätä kehitystä.

Suomen turvallisuusneuvostokaudella 1989–1990 kehityksen vauhti oli tässä suhteessa hurja. Jos rauhanturvaamisen jaottelussa käytetään Michael W. Doyle ja Nicholas Sambanisin mukaisesti kolmen sukupolven mallia,⁶ niin ensimmäisen sukupolven rauhanturvaamisesta siirryttiin toiseen sukupolveen erityisesti Namibian operaatiossa, jota YK valmisteli Suomen turvallisuusneuvostokauden alkupuolen. Operaatio piti ensimmäistä kertaa sisällään laajan komponentin, jonka kautta YK puuttui Namibian sisäisen hallinnon piirissä oleviin asioihin ja varmisti vapaan, reilun ja demokraattisen kansanäänestyksen. Tämä ei ollut Suomessa ongelma. Suomi oli edesauttamassa operaation syntymistä ja rauhanturvaamisen kehittymistä turvallisuusneuvostossa, operaation johtoon valikoitui Martti Ahtisaari ja Suomesta lähti iso yli 800 rauhanturvaajan joukko-osasto turvaamaan Namibian itsenäistymistä. Suomi oli kehityksen aallonharjalla, mutta jo saman vuoden loppupuolella siirryttiin, ensimmäisen kerran sitten Kongon ONUC-operaation 1960–1964, rauhanturvaamisen kolmanteen sukupolven turvallisuusneuvoston päättäessä sotilaallisista toimista Irakia vastaan. Enää ei vaadittu osapuolten

⁶ Doyle & Sambanis 2009.

suostumusta ja ennen kaikkea rauhan saavuttamiseksi oltiin valmiita käyttämään aseellista voimaa aivan eri mittakaavassa aiempaan nähden. Päätös voimatoimien hyväksymisestä ja sen saama vastustus kuvaavat puolueettomuudesta ja erityisesti voimatoimista päättämisen vaikeutta. Seuraavina vuosina Suomessa kipuiliin voimankäytön suhteen, eivätkä poliittisessa vastuussa olleet päättäjät puolustusministeri Elisabeth Rehnistä alkaen nähneet rauhaanpakottamisen sopivan Suomen harjoittamaksi rauhanturvaamiseksi. Suomessa haikailtiin vanhoja operaatioita, joita ei enää käytännössä ollut. Suomen ottaessa lopulta osaa vaikeisiin ja kovaa voimankäyttöä sisältäviin Nato-johtoisiin operaatioihin, oli niiden kansansuosio romahtanut ja sotilaiden aktuaalisesta osallistumisesta sotateoimiin on tullut jokseenkin arka ja käsittelemätön aihe Suomessa.⁷

Pasifistinen kuva rauhanturvaamisesta sopi Suomen yleiseen ulkopoliitiikkaan, jossa painotettiin sillanrakentajan, yhteistyön ja neuvottelujen merkitystä yli kylmän sodan rajamuurien. Toisen maailmansodan kauheudet ja kylmän sodan aikana jatkuvana vellonut ydinsodan uhka loivat tilaa rauhan brändille, jota edesauttamalla voitiin samalla nostaa omaa statusta kansainvälisillä areenoilla. Suomessa pidetyt huippukokoukset ja näistä erityisesti SALT ja Etyk alleviivasivat näitä Suomen ulkopoliitiikan arvoja samoin kuin yleinen YK:n tukeminen. Rauhanturvaajat istuivat hyvin tähän kuvaan erityisesti siitä syystä, että rauhanturvaaminen kehittyi mahdollisimman vähäisen voimakäytön linjalle 1970-luvulta eteenpäin. Tärkeää ei ollut vain rauha, vaan myös keinot rauhan saavuttamiseksi. Suomalaiset sankaritarinat Siinailta ja Kyprokselta korostivat suomalaista kylmäpäisyyttä ja ennen kaikkea vähäistä mahdollisinta voimankäyttöä. Väkivaltaan sai turvautua vain viimeisenä mahdollisena keinona ja jos näin oli pakko tehdä, niin oli järkevää ensin laskea aseet ja laittaa painiksi YK:n arvovaltaa puolustettaessa, kuten tapahtui Siinailla israelilaisten kanssa.

Samalla rauhanturvaamisen julkikuva pidettiin mahdollisimman tarkasti puhtaana eikä esimerkiksi paikka paikoin ylenmääräiseksi yltynyt alkoholinkäyttö lieveilmiöineen päässyt muutamaa poikkeusta lukuun ottamatta lehdistön reviteltäviksi. Samalla tapaa erityisesti kansainvälisessä lehdistössä huomiota herättänyttä suomalaisten ”autoetua” pyrittiin parhaan mukaan vähättelemään YK:ssa. Aina silloin tällöin, kun joku ikävämpi uutinen pääsi kotimaan lehtiin, oltiin niissä yleensä huolissaan suomalaisen rauhanturvaajien hyvän maineen puolesta. Tätä

⁷ Esimerkiksi Ruotsin osallistumisesta Afganistanin sotaan on tehty valtiollinen selvitys *Sverige i Afghanistan 2002–2014* (SOU 2017:16). Suomessa samantapaiseen ei ole tahdottu ryhtyä, mikä on herättänyt kysymyksen osallistumisen perusteista. Kts. esim. Limnell & Salenius-Pasternak 2009; Salenius-Pasternak: ”Suomi on päättänyt jatkaa osallistumista kahteen sotaan – Ovatko poliitikot valmiita kantamaan vastuun henkilövahingoista?”, HS 4.1.2019.

mainetyötä tehtiinkin puolustusministeriössä ja ulkoministeriössä puuttamalla tekoihin kovia rangaistuksia kaihtamatta ja korostamalla kulloisenkin tapauksen poikkeuksellisuutta, vaikka sisäisessä keskustelussa esimerkiksi juuri alkoholin aiheuttamat jatkuvat ongelmat tiedostettiin varsin hyvin eikä suomalaisia tästä syystä tahdottu yhdessä vaiheessa lainkaan Golanin UNDOF-operaation johtotehtäviin. Positiivisella viestillä kuitenkin varmistettiin Suomi-kuvan säilyminen, tulevat rekrytoinnit ja suomalaisen rauhanturvaamisen erityislaadun korostus. Vaikka Suomeen ja ulkomaille luodun kuvan painotukset saattoivat vaihtua lähinnä siitä syystä, että ulkomaille kohdistunut tiedotus oli yleensä yleisluonteisempaa ja Suomessa yksityiskohtaisempaa, niin Suomi-kuvan luomisessa sisä- ja ulkopoliittikka pitkälti limittyivät. Samantapainen positiivinen viesti suomalaisista osaavista rauhanturvaajista ja heidän saavutuksistaan toimi molemmilla areenoilla.

Voimankäytön lisääntyttä ja tullessa osaksi kylmän sodan jälkeisiä operaatioita on samalla Suomessa kasvanut operaatioiden arvostelu ja paluuta vanhaan ei enää ollut. Tässä kehityksessä rauhanturvaajilta jäänyttä kansallissankarin viittoa onkin Suomessa sovittu erityisesti 2000-luvulla rauhanneuvottelijoiden ja välittäjien päälle – etunenässä Harri Holkeri ja Martti Ahtisaari. Vuonna 2010 Alexander Stubbin johtama ulkoministeriö lanseerasi suomalaisesta rauhanturvaamisen historiasta kovin tutun kuuluisen tavoitteen, jonka mukaan Suomi tulisi seuraavien vuosien aikana nostaa ”rauhankäytön suurvallaksi”.⁸ Rauhankäytös onkin ollut tästä lähtien Suomen ulkopoliittikan painopistealue, joka esiintyy kaikkien puolueiden kannanotoissa ja hallitusten ohjelmissa ja selonteoissa.⁹ Tässä roolissa se ajaa pitkälti samankaltaisia ulkopoliittisia tavoitteita kuin rauhanturvaaminen kylmän sodan aikana ja on samalla jatkoa kovalle suomalaisista rauhanteon ammattilaisina. Tähän neuvottelupöydässä tai muilla sotilaallisista voimaa pehmeämmillä keinoilla vaikuttavaan suomalaisen rauhantekijän kuvaan myös kaikkien puolueiden on ollut edelleen helppo yhtyä, vaikka sotilaallisen

⁸ *Rauhankäytös: Suomen suuntaviivoja*, 2010; ”Stubb: Suomesta rauhankäytön suurvaltasta”, MTV uutiset 6.5.2010. Kts. myös Nissinen 2014, 127–129.

⁹ Esim. Vuoden 2019 hallitusohjelmassa asia on sanottu seuraavasti: ”Konfliktinesto, rauhankäytös ja -rakennus ovat Suomen ulkopoliittikan vahvistuva painopiste. Suomi pitää yllä ja kehittää valmiuksiaan osallistua kansainvälisiin siviili- ja sotilaallisen kriisinhallinnan tehtäviin yhdessä muiden kansainvälisten toimijoiden kanssa. Osallistuminen palvelee niin vastuunkantoa kansainvälisen rauhan ja turvallisuuden ylläpitämisestä kuin puolustusvoimien suorituskyvyn ja valmiuksien kehittämistä. Kts. *Osallistava ja osaava Suomi – sosiaalisesti, taloudellisesti ja ekologisesti kestävä yhteiskunta* 2019, 58. Vrt. Sipilän hallituksen vuoden 2016 ulko- ja turvallisuuspoliittisen selonteon luku N:o 5.13. ”Rauhankäytös vahvistuvana painopisteenä”.

kriisinhallinnan todellisuus erkaantui suomalaisen rauhanturvaamisen itselleen kehittämästä ideaalista.

Vertailu muihin Pohjoismaihin on tässä kohtaa paljastava. Norjassa ja Tanskassa Nato-johtoisin kovempaa sotilaallista voimaa käyttäviin operaatioihin yhtyminen oli itäisiä naapureitaan mutkattomampaa. Ne olivat ennestään Naton jäseniä ja näin ollen myös niiden asevoimat olivat yhteensopivia Nato-johtoisin operaatioihin. Näin ollen rauhanturvaamisen kehittyminen kriisinhallinnaksi sekä näiden maiden sisäisen painotuksen siirtyminen YK-operaatioista Nato-operaatioihin ei herättänyt suurta vastustusta ja se tapahtui oikeastaan varsin luonnostaan YK-rauhanturvaajien määrän kääntyessä myös yleisesti laskuun ja korvautuessa erityisesti Nato-rauhanturvaajilla.¹⁰ Tanskassa koko idean rauhanturvaajan kuva vaihtui 1960-luvun ihanteesta, jossa tanskalaiset pitivät yllä rauhaa ampu-matta laukaustakaan, 1990-luvulla taistelevaan rauhanturvaajaan, joka piti taistelukentällä yllä rauhaa. Muutokseen vaikuttivat erityisesti tanskalaisten kokemukset Bosnian sodasta, jonka rauhoittamiseksi perustetuissa YK-joukoissa oli mukana panssarivaunujen tukemia tanskalaisia rauhanturvaajia, joilla oli entistä laajempi oikeus puolustautua. Erityisesti vuoden 1994 kansainvälistäkin huomiota herättänyt tapahtuma, jossa tanskalainen tankki taisteli tiensä ulos serbien väijytyksestä tuhoten samalla näiden asevaraston, muutti tanskalaisten asenteita voimankäyttöä kohtaan. Samalla YK näyttäytyi Natoon verrattuna heikommalta vaihtoehdolta tällaisten operaatioiden toteuttajaksi.¹¹ Samanlainen kehitys tapahtui Norjassa, jossa YK-operaatiot eivät yksikertaisesti enää näyttäneet yhtä houkuttelevilta ja merkittäviltä kuin Nato-operaatiot.¹²

Ruotsi, joka puolueettomana maana vertautui Norjaa ja Tanskaa paremmin Suomeen, sopeutui sekin rauhanturvaamisen ja kriisinhallinnan muutoksiin Suomea paremmin. Ruotsin kokemus kylmän sodan ajan rauhanturvaamisesta oli ratkaisevasti erilainen Suomeen verrattuna johtuen sen Korean sotaan lähettämästä kenttäsaarialasta ja ennen kaikkea osallistumisesta Kongon operaatioon 1960–1964. Kongossa Ruotsi joutui keskelle sotatilaa ja sen rauhanturvaajat sotivat kansainvälisen sekä kotimaisen lehdistön paineen alla. Operaatiota tutkineen Andreas Tullbergin mukaan Ruotsissa perinteinen rauhanturvaamismalli, joka perustui vähäiseen voimankäyttöön, puolueettomuuteen, rauhan rakentamiseen ja siviilien suojeluun, joutui koetukselle ja väistymään tilanteessa, jossa rauhanturvaajat

¹⁰ YK:n rauhanturvaajien määrä nousi ensin nopeasti vuosien 1988 ja 1993 aikana 13 000 rauhanturvaajasta 79 000:een. Tämän jälkeen lasku oli yhtä nopeaa ja vuonna 1997 YK:lla oli enää 15 000 rauhanturvaa, eli määrä oli jälleen lähes samoissa kymmenen vuotta aiempaan verrattuna. Jakobsen 748.

¹¹ Jakobsen 2016, 748–750.

¹² Karlsrud & Osland 2016, 794.

tappoivat ja tulivat tapetuiksi vuosien 1961–1962 taistelutilanteissa. Ruotsin hallitus piti perinteisestä kuvasta kiinni, mutta pataljoonassa tilalle tuli taistelijan malli, jonka toiminta perustui perinteisimpiin sotilaallisiin hyveisiin: taistelutahoon, ammattimaisuuteen, kunniaan, velvollisuuteen, yhtenäisyyteen ja lojaalisuuteen. Kansainvälinen ja kotimainen paine Ruotsin hallitusta kohtaan kasvoi, kun lehdistössä levisi kuvia sodan julmuuksista, kuolemasta ja kärsimyksestä.¹³ Ruotsi joutui kohtaamaan kovemman voimankäytön ja perinteisestä rauhanturvaamisesta luopumisen jo 1960-luvulla, eikä koventunut voimankäyttö kylmän sodan jälkeen ollut länsinaapurissa enää yhtä kova paikka kuin Suomessa. Päinvastoin Ruotsissa haluttiin panostaa kansainväliseen kriisinhallintaan ja Nato-operaatioihin myös kansallisen puolustuksen kustannuksella. YK nähtiin Ruotsin ulko- ja turvallisuuspoliittisessa johdossa hitaana ja tehottomana uuden tyyppisiin operaatioihin ja toisaalta kansallinen intressi veti YK-operaatioiden sijaan Nato-operaatioihin. Ruotsissa korostettiin edelleen YK:n mandaattia erityisesti kotimaiselle yleisölle ja Nato-operaatioissa painotettiin ennemmin siviilien suojelua kuin sotilaallisia syitä, mutta siirtymä ei aiheuttanut Suomen kaltaisia ristiriitoja.¹⁴

Vaikka YK:ssa operaatioiden humanitääriin puoli korostui entisen geopoliittisen turvallisuusajattelun väistyttyä kylmän sodan päätyttyä ja Suomessa rauhanturvaajien tekemää humanitääristä työtä oli erityisesti Libanonin operaation alkamisen jälkeen voimakkaasti korostettu, niin aseellinen humanitääriin interventio oli vaikeammin perusteltavissa ja liitettävissä aiemmin kehittyneeseen kuvaan rauhanturvaamisesta. Jo Libanonissa suomalaisten rauhanturvaajien tekemät omaehtoiset puuttumiset osapuolten toimintaan ja erityisesti valehyökkäys yksittäisten ihmisten auttamiseksi, jonka seurauksena suomalaiset joutuivat panttivangeiksi, herättivät suomalaisessa lehdistössä huolta ja kritiikkiä, jonka mukaan suomalaiset olivat pilaamassa mainettaan luopumalla puolueettomuudesta. Puolueettomuus, vähäinen voimankäyttö ja osapuolten suostumus olivat kehittyneet elimelliseksi osaksi suomalaisen rauhanturvaamisen itseymmärrystä.

Suomalaiset puolueettomuuspolitiikat ja rauhanturvaaminen

Suomalaisen rauhanturvaamisen saama pasifistinen kuorrotus oli varsin paradoksaalinen, kun rauhanturvaamista tarkastelee Puolustusvoimien ja puolustushallinnon näkökulmasta. Puolustusvoimille rauhanturvaamisen kehittämiseen on 1960-luvun alusta saakka kuulunut sen suoma mahdollisuus puolustuskyvyn ja erilaisen puolustusyhteyksien kehittämiseksi erityisesti Pohjoismaissa, mutta myös

¹³ Tullberg 2012, 275–288.

¹⁴ Nilsson & Zetterlund 2016, 766–771.

yleisemmin lännessä. Samalla rauhanturvaamisen tuoma koulutuksellinen hyöty ja henkilökunnan kokemusten kartuttaminen sodankaltaisista olosuhteista, saivat yhä enemmän merkitystä Puolustusvoimien suhtautumisessa rauhanturvaamiseen 1970-luvulta lähtien. Rauhanturvaaminen on ollut tässä suhteessa täydellinen ulkopoliittinen työkalu konsensusta korostavassa yhteiskunnassa, sillä jokainen on voinut valita siitä itselle sopivan näkökulman. Rauhanturvaamista on samaan aikaan voitu kuvata pasifistisena maailmanrauhan hankkeena, kun rauhanturvaajia on kuvailtu suomalaisen kunniaakaan sotilasperinteen jatkajina.

Sama kylmän sodan aikainen ajattelu rauhanturvaamisen ja puolustuskyvyn yhteydestä on jatkunut myös kylmän sodan jälkeen. Suomen alustava päätös liittyä Naton rauhankumppanuusohjelmaan vuonna 1994 tapahtui suppeassa piirissä muutaman puolustusministeriön virkamiehen kesken ja se herätti suhteellisen paljon vastustusta eduskunnassa ja varauksellista suhtautumista myös hallituksessa. Samalla tapaa kuin kylmän sodan aikaisessa rauhanturvaamisessa, myös sotilaallisen kriisinhallinnan taholla tapahtuneen yhteistyön avulla Suomen puolustuskykyä ja -yhteyksiä on rakennettu lähemmäs Naton rakenteita. Yhteistyö ei jäänyt vain kriisinhallinnan tasolle, vaan siitä on erityisesti viime vuosina tullut merkittävämpää myös Suomen omalle puolustuspolitiikalle.¹⁵ Puolustusvoimien länsimaistuminen ja standardisointi rauhanturvaamisen siivellä on tapahtunut 1960-luvulta saakka niin suhteessa Pohjoismaihin ja erityisesti Ruotsiin kuin myös Natoon. Viime vuosina tapahtuneet suuren kehitysaskeleet Ruotsin, Norjan ja Suomen välisessä puolustusyhteistyössä ja Suomen Nato-suhteessa saivat rauhanturvaamisen suojassa alkunsa jo kuusikymmentä vuotta sitten.

Tässä suhteessa puolustusvoimien johdon asenteet erosivat jossain määrin puolustusministeriön YK-toimistossa vallinneesta ajattelusta. YK-toimiston hoidossa käytännön toimintaa, tuli sen myös lähestyä rauhanturvaamista ennen kaikkea tehtävien menestyksellisen suorittamisen kautta, eikä Suomen siitä saaman hyödyn. YK-toimistolla olikin alkuun vaikeuksia saada ajatuksiin läpi ja erityisesti rahat olivat tiukilla Suomessa. Tässä suhteessa onnistumiset kentällä ja sitä kautta Suomeen kantautunut positiivinen kuva toiminnasta tasoittivat tätä eroavaisuutta.

Tähän liittyy oleellisena osana YYA-Suomessa vaikuttanut, mutta ennen kaikkea käytännöllisistä syistä ennemmin piilossa pidetty Neuvostoliiton patoamiseen kaikilla käytettävissä olevilla keinoilla pyrkivä ulko- ja turvallisuuspolitiikan linja, joka asetui ainakin osittain Suomen kylmän sodan ajan ja YYA-Suomen symboliksi noussutta myöntäväisyyttä ja hyviä idänsuhteita painottavaa ulkopoliittikkaa vasten. Tämä liittyi vahvasti Suomen harjoittamaan puolueettomuus-

¹⁵ Pesu 2017 a, 32–34, Pesu 2017 c.

politiikkaan ja sen monitulkintaisuuteen. Suomen puolueettomuudesta nimenomaan ideologiana, eikä niinkään reaalioliittisena välttämättömyytenä, kirjoittaneet Juhana Aunesluoma ja Johanna Rainio-Niemi alleviivaavat puolueettomuuskäsitteen ymmärtämistä monikerroksisena ja laajasti yhteiskunnassa vaikuttaneena politiikkana, mentaliteettina ja identiteettinä, jonka yhteiskunnallinen merkitys ei päättynyt kylmän sodan loppumiseen tai Suomen EU-jäsenyyteen. Puolueettomuus ei ollut synonyymi suomettumiselle, joka hallitsi suomalaista poliittista kulttuuria kylmän sodan aikana ja josta haluttiin nopeasti luopua Neuvostoliiton kaaduttua.¹⁶

Suomen puolueettomuuspolitiikalle ei ollut yhtä standardia, vaan voisi enemmän puhua monissa eri politiikan lohkoissa tapahtuneista erilaisista puolueettomuuspolitiikoista. Kauppa- ja talouspolitiikassa puolueettomuus tarkoitti Kostamus-projektin kaltaisia suurhankkeita rautaesiripun takana ja Finneftan kaltaisia länsikaupan erityisjärjestelyjä idänkaupan ehdoilla. Puolueettoman Suomen sisäpolitiikassa hallituskoalition piti puolestaan nauttia paitsi eduskunnan myös Moskovan luottamusta, mutta puolustuspolitiikassa puolueettomuus tarkoitti sitä, ettei yhteisiin sotaharjoituksiin taivuttu ja YYA-sopimuksesta huolimatta vihollista oli tiin valmiina torjumaan itärajalla ja tämä tapahtuisi tarvittaessa jopa läntisten kumppanien avustamana. Samalla tavalla YK-politiikassa puolueettomuus oli ennen kaikkea keino päästä rauhanturvaamisen kaltaiseen toimintaan mukaan, joka paitsi nosti Suomen statusta maailmanjärjestössä myös lisäsi länsimaiden luottamusta Suomen politiikkaan, sen itsenäisyyteen ja Suomeen mahdollisena yhteistyötahona. Suomen YK-politiikka piti sisällään sen ensihetkistä lähtien ajatuksen kahdenvälisyyden ja neuvostoriippuvuuden tasapainottamisesta länsisuhteiden ja multilateraalien yhteistyön avulla. Vaikka YK:ssa otettiin Neuvostoliiton toiveet huomioon, ei Suomi päättynyt Neuvostoliiton juoksupojaksi, vaan itsenäiseksi ja erityisesti omaan kokoonsa nähden vaikutusvaltaiseksi jäseneksi. Merkittävänä toimijana Suomi saattoi perustella ja oikeuttaa YK:ssa toiminnan, joka kahdenvälisen idänsuhteiden kannalta olisi näyttänyt vähintään arveluttavalta, mutta sopi Neuvostoliiton laajempiin kylmän sodan tavoitteisiin. Sekä puolustuspolitiikkaan että YK-politiikkaan sisältyikin pyrkimys riippumattomuuden (puolueettomuuden) ja liikkumavaran lisäämiseen sekä Neuvostoliiton vaikutuksen kontrolloimiseen. Tämä ei tapahtunut automaattisesti eikä ilman määrätietoisia ponnisteluja ja YK:ssa tämä politiikka herätti myös vastustusta ja epäilyjä. Välillä epäilijöiden joukkoon liittyi myös presidentti Kekkonen, jonka päättä erityisesti ulkoministeriön virkamiehet pyrkivät kääntämään, ja kun tämä ei aina onnistunut sekä

¹⁶ Aunesluoma & Rainio-Niemi 2016, 77–78.

ulkoministeriön virkamiehet että Puolustusvoimien johto toimivat tarvittaessa myös presidentin selän takana.

Tämä puolueettomuuden monitasoisuus ja -tahoisuus resonoi Suomen rauhanturvaamisen kehittymisen kanssa. Rauhanturvaamiseen osallistumisen voitiin puolueettomuuspolitiikan ristiriidan takia nähdä sekä uhkana puolueettomuudelle että mahdollisuutena sen vahvistamiseksi. Alkuun rauhanturvaamisen suhdetta Suomen puolueettomuuteen leimasi epäily niiden yhteensopivuudesta, joka vaihtuivat pikkuhiljaa yksimieliseen kuvaan rauhanturvaamisen tärkeästä merkityksestä nimenomaan puolueettomuuspolitiikalle. 1990-luvun jälkeisessä kriisinhallinnassa puolueettomuus ei ole enää ollut samassa asemassa ja koko kylmän sodan ajan enemmän piilossa vaikuttanut yhteistyö läntisten toimijoiden kanssa nousi avainasemaan.

Suomen rauhanturvaaminen jäsenyi tämän puolueettomuuspoliittisen jännitteen ja itse päätöksenteon suunnitelmallisuuden perusteella kolmeen vaiheeseen, jotka samalla toimivat tämän väitöskirjan runkona. Alkuun vuosina 1956–1961 rauhanturvaamista hallitsi varovainen ja epäilevä ad hoc -pätöksenteko, jossa alkuun osallistuminen ei juuri herättänyt keskustelua eikä siinä ollut suunnitelmallisuutta. Osallistuminen tapahtui hieman vahingossa siinä mielessä, että alkuun ei nähty sopivaksi kieltäytyä, vaan ensimmäistä osallistumispäätöstä leimasi vaihtoehdottomuus. Tämän jälkeen päätöksentekoa leimasi varovaisuus, ajan pelaaminen, epäily ja taisi se välillä kaduttaakin. Tässä suhteessa ja erityisesti Suezin operaation kohdalla, päätös ei ollut lainkaan niin helppo kuin miten se myöhemmin on esitetty, vaikka ensi alkuun, marraskuussa 1956, se jäikin Unkarin kansannousun ja siitä seuranneen Neuvostoliiton miehityksen varjoon.

Toista vaihetta vuosina 1962–1972 leimasi positiivinen ja rakentava ad hoc -pätöksenteko, joskin myös epäilyksiä esiintyi vielä runsaasti. Samalla tapaa kuin ensimmäisessä vaiheessa rauhanturvaamisen päätökset tehtiin reagoivasti tilanteiden tullessa Suomen ulkopoliittiselle johdolle lähinnä ota tai jätä -tyyppisesti. Suomen YK-edustuston kuullessa hieman sattumalta Ruotsin, Norjan ja Tanskan suunnittelema yhteispohjoismaisesta valmiusjoukosta YK:n käyttöön, piti Suomen reagoida tähän jo varsin pitkällä olleeseen suunnitelmaan. Osallistuminen sopi virkamiesportaan ja erityisesti Ralph Enckellin ja Max Jakobsonin suunnitelmiin Suomen YK-politiikan aktivoimisesta Pohjoismaiseen suuntaan. Puolisen vuotta kestäneen presidentti Kekkonen suostuttelun jälkeen Suomi ilmoitti YK:ssa muodostavansa valmiusjoukot. Joukkojen muodostaminen jäi kesken, kun Kyp-roksen tilanne vaati suomalaisia rauhanturvaajia. Suomi näytti olevan koko operaation suhteen vaa'an kielen asemassa, joten taustalla vaikuttaneista epäilyistä huolimatta Suomessa katsottiin pitkän pohdinnan jälkeen parhaaksi lähteä mukaan.

Kyproksen operaatiosta lähti Suomen pitkän linjan osallistuminen YK:n rauhanturvaamiseen, mutta kesken jäänyt valmiuspataljoona hiersi vielä suomalaisen rauhanturvaamisen tulevaisuutta. Päätös lopulta perustaa valmiuspataljoona myös käytännössä teki suomalaisesta rauhanturvaamisesta suunnitelmallisempaa, mutta edelleen päätös sen perustamisesta johtui ennen kaikkea käsillä olevasta ongelmasta. Suomessa Kyproksen pataljoonaa oli pidetty periaatteessa valmiusjoukkoina, vaikka esimerkiksi Ruotsissa Kyproksen pataljoonan lisäksi myös valmiusjoukot perustettiin samaisena vuonna 1964. Suomessa joukkojen puuttuminen kävi tuskallisesti esiin siinä vaiheessa, kun Kyproksen pataljoona oli supistuttu siinä määrin, ettei se enää käynyt edes periaatteessa valmiusjoukoista. Suomi oli luvannut YK:lle aina valmiina olevan joukko-osaston tulevia operaatioita varten ja kun näytti todennäköiseltä, että YK tulisi sellaisen myös suomalta pyytämää, kävisi joukko-osaston puuttuminen ikävällä tavalla ilmi, ellei sitä myös käytännössä perustettaisi Suomeen. Käsillä olevaan ongelmaan vastattiin luomalla Niinisaloon YK-koulutuskeskus, jossa pikkuhiljaa rakennettiin Suomen valmiutta ja kykyä osallistua tuleviin operaatioihin.

Kolmatta vaihetta vuosina 1973–1990 kuvaa suunnitelmallisuus sekä tätä myötä rauhanturvaamisen yhteiskunnallisen vaikutuksen lisääntyminen. Rauhanturvaamisella oli yhä enemmän yhtymäkohtia yhä useampaan ulko-, puolustus- ja sisäpolitiikan sektoriin. Vaikka operaatiot ja Suomen mahdollinen osallistuminen niihin tulivat yleensä nopeasti ja valmiiksi räätälöityinä, eikä Suomi voinut juurikaan vaikuttaa esimerkiksi operaatioiden mandaattiin, niin suomalaista rauhanturvaamista ja kykyä vastata nopeasti eskaloituihin konflikteihin kehitettiin erityisesti puolustusministeriön YK-toimistossa. Samalla Suomessa kehittyi itseymmärrys rauhanturvaamisen ja puolueettomuuspolitiikan välisestä yhteydestä, jonka mukaan suomalaisia tuli olla mukana rauhanturvaoperaatioissa sen tukiessa Suomen puolueettomuuspolitiikkaa. Suunnitelmallisuus näkyi jo jom kippur -sodan jälkeen perustetussa UNEF II -operaatioissa, johon Suomella oli kykyä vastata nopeasti. Tämä johtui osaltaan valmiusjoukoista, Pohjoismaisesta yhteistyöstä ja siitä, että rauhanturvaajien lähettämistä Lähi-itään oli suunniteltu jo pari vuotta Lähi-idän rauhanneuvottelujen tuottaessa mahdollisesti tulosta.

Suunnitelmallisuus ja rauhanturvaamisen liittäminen kiinteäksi osaksi puolueettomuuspolitiikkaa tarkoitti samalla, että Suomesta tuli lähettää rauhanturvaajia ja tämä vei suomalaisia myös hankalimpiin operaatioihin. Puolustusvoimissa tapahtuneen asennemuutoksen takia hyväksyntä osallistumiselle oli kuitenkin entistä yksimielisempää. Rauhanturvaamisen yhteys Suomen turvallisuuspolitiikkaan ja puolustuspolitiikkaan vakiintuivat sen ollessa osasena useammassa merkittävässä poliittisessa hankkeessa, joista monen juuret ovat 1960-luvussa, mutta todellinen vaikutus näkyi vasta myöhemmin. Rauhanturvaamista käytettiin

sotilastiedustelussa hyväksi tiedonhankinnassa ja Puolustusvoimissa Pohjoismaisten puolustuspoliittisten yhteyksien luomisessa ja vakiinnuttamisessa. Ulkopoliittisesti siitä tuli elimellinen osa erityisesti länsimaissa tehtyä Suomi-kuvaa, jonka merkitys näkyi esimerkiksi Nixonin ja Kissingerin parantuneessa suhtautumisessa Suomen ulkopoliittikkaan. Samaan aikaan rauhanturvaaminen yhdisti myös sisäpoliittisesti suomalaisia, sillä hyvin harva suhtautui siihen enää kielteisesti ja sen sijaan rauhanteosta tuli yhä merkittävämpi osa suomalaista ulkopoliittista identiteettiä.

Suunnitelmallisuus koki lopulta kolauksen 1990-luvulla, kun rauhanturvaamisen periaatteet menivät uusiksi ja suomalaisen rauhanturvaamisen oli vaikea löytää enää paikkaansa. Kilpailu rauhanturvaamisen saralla lisääntyi uusien maiden tullessa mukaan peliin samalla kun Suomessa sisäpoliittinen yksimielisyys osallistumista kohtaa mureni ja lama asetti taloudellisia supistuspaineita myös rauhanturvaamista kohtaan. Neuvostoliiton kaaduttua ja kylmän sodan päätyttyä myöskään ulko- ja turvallisuuspoliittiset syyt osallistumisen taustalla eivät olleet enää yhtä akuutteja ja pakottavia, kun esimerkiksi länsi-integraatio ja muu läntinen yhteistyö ei ollut entiseen tapaan rajattua. Suomalainen rauhanturvaaminen tai sotilaallinen kriisinhallinta ei päättynyt, mutta sen huippukausi oli vääjäämättä ohi.

Lopuksi

Tämä väitöskirjan perustavanlaatuisena tarkoituksena on ollut tuoda yleensä erillisenä ja irrallisena esitetty rauhanturvaaminen osaksi Suomen ulko- ja turvallisuuspolitiikkaa sekä myös sisäpolitiikkaa osoittamalle merkitysyhteyksiä ja suhteita näiden välillä. Pyrkimys on siis ollut osoittaa, että rauhanturvaaminen on tärkeä osa suomalaista kylmän sodan ajan politiikka, ja tässä mielessä analyysin sekä tutkimuksen arvoinen myös jatkossa. Rauhanturvaamisen yhteys edellä esitettyihin suomalaisen politiikan eri haaroihin on itse asiassa ollut niin merkittävä, ettei yhden (laajankaan) väitöskirjan sivumäärä riitä tuomaan niistä kaikkia vivahteita esiin, vaan monissa tapauksissa käsittelyä olisi ollut mahdollisuus vielä paljon syventää. Tässä mielessä väitöskirja tuo esiin myös useita jatkotutkimuksen aiheita, joihin paneutumalla Suomen kylmän sodan ajan historiasta olisi ammennettavissa uutta merkittävää tietoa. Aiheita olisi varmasti useampia, mutta keskityn näistä neljään tekijän mielestä merkittävimpään Suomen kylmän sodan historian aukko-kohtaan.

Ensimmäinen jatkotutkimuksen aihe, joka olisi merkittävää Suomen kylmän sodan poliittisen historian ymmärtämiselle, on Suomen YK-politiikan laaja ja perusteellinen pitkän aikavälin analyysi ja käsittely. Selvennystä kaipaisi erityisesti kysymykset siitä, mitkä olivat eri asiakysymyksissä Suomen tavoitteet, mahdol-

lisuudet ja keinot vaikuttaa sekä todellinen vaikutus. Tässä käsittelyn piiriin olisi syytä ottaa rauhanturvaamisen ja muun kovan turvallisuuspolitiikan lisäksi sekä Suomen YK-politiikan muotoutuminen että YK:n merkitys muun muassa naisten ja lasten aseman kehityksessä, köyhyyden vähentämisessä ja kehitysmaapolitiikassa. Nämä alat tahtovat helposti Suomen kylmän sodan ajan käsittelyssä jäädä taka-alalle, vaikka suomalaisista muun muassa Helvi Sipilä teki urauurtavaa työtä YK:ssa juuri näiden asioiden parissa ja tietyssä mielessä YK:n on onnistunut olemassaolonsa aikana tällä sektorilla kovaa turvallisuutta paremmin. Toinen aihe, josta tämä tutkimus pääsi riippaisemaan vasta pintaa, on Suomen, Ruotsin ja Norjan välinen asevoimien välinen yhteys ja näiden tekemät suunnitelmat sodan varalle, näiden suunnitelmien kytkeytyminen laajempiin Naton ja Länsi-Euroopan sotilassuunnitelmiin, sekä myös tähän liittyvä Suomen sotilastiedustelun historia ja sen toiminta(-tavat). Näiden tarkastelu voi tuoda hyvin paljon uutta tietämystä Suomen kylmän sodan ajan historiasta, mutta toisaalta kysymysten laajan käsitteilyn esteenä ovat heikosti saatavilla oleva arkistoaineisto.

Kolmas vielä suurempaan rauhanturvaamiseen liittyvä jatkotutkimuksen aihe olisi rauhanturvaamisen sisäpoliittisten kytköksiä tarkempi analyysi ja erityisesti kansalaisyhteiskunnan sekä –järjestöjen suhde rauhanturvaamiseen ja suomalaiseseen rauhanpolitiikkaan. Miten esimerkiksi erilaiset rauhanjärjestöt tai muut toimijat puolueita myöten vaikuttivat siihen, että suomalaiseen itseymmärrykseen on kehittynyt jo pitkään vaikuttanut käsitys Suomesta ja suomalaisista rauhantuojina maailman konflikteissa. Neljäntenä rauhanturvaaminen ja YK-politiikka tarjoavat mielenkiintoisia esimerkkejä ulkopoliittisista päätöksenteko- ja valintatilanteista, jotka tuovat esiin totutusta presidenttikeskeisyydestä poikkeavaa dynamiikkaa Suomen ulko- ja turvallisuuspolitiikan taustalta. Näitä päätöksentekotilanteita olisi mielenkiintoista tarkastella systemaattisesti ja verrata esimerkiksi idänpolitiikan päätöksiin. Jo nyt voidaan sanoa, että kuva monipuolistuu, mutta mistä tämä lopulta kertoo. Heijastuiko Suomen tietynlainen kahden raiteen ulkopoliitiikka itään ja länteen myös yleisemmin päätöksentekoprosessiin eriytymisenä ”kaksille raiteille”?

Lähdeluettelo

Julkaisemattomat alkuperäisaineistot

The Churchill Archives Centre

British Diplomatic Oral History Programme (BDOHP) <<https://www.chu.cam.ac.uk/archives/collections/bdohp/>>

CIA's Freedom of Information Act Electronic Reading Room

<<https://www.cia.gov/library/readingroom/home>>

Digital National Security Archive (DNSA)

<<https://proquest.com/dnsa/>>

China and the United States: from hostility to engagement, 1960–1998

The Cuban Missile Crisis, 1962

The Kissinger Telephone Conversations: A Verbatim Record of U.S. Diplomacy, 1969-1977

The Kissinger Transcripts: A Verbatim Record of U.S. Diplomacy, 1969–1977

Presidential Directives on National Security, Part II: From Truman to George W. Bush

U.S. Nuclear History, 1969-1976: Weapons, Arms Control, and War Plans in an Age of Strategic Parity

Diplomatic Documents of Switzerland 1848–1975 (Dodis)

<<https://www.dodis.ch>>

Documents on British Policy Overseas (1946-present)

<<https://proquest.com/dbpo>>

Doria

<<https://www.doria.fi>>

Fredsarkivet, Folke Bernadotteakademien, Tukholma

<<https://fba.se/fredsarkivet/>>

(Verkkoversio ei vielä käytettävissä Suomesta)

Kansallisarkisto, Helsinki (KA)

A. E. Martolan kokoelma

Ahti Karjalaisen arkisto

Eero Petäjämäen arkisto

J. K. Paasikiven arkisto

Johannes Virolaisen arkisto

Lauri Sutelan arkisto

Maanpuolustustiedotuksen suunnittelukunnan arkisto

Mauno Koiviston arkisto

Max Jakobsonin arkisto

Puolustusministeriön Suez-toimikunta (T-23182)
 Puolustusministeriön YK-toimisto (T-25098)
 Pääesikunnan komentopäällikkö ja ulkomaanosasto (T-23484)
 Pääesikunnan komentotoimisto (T-19474)
 Pääesikunnan operatiivinen osasto (T-26965)
 Pääesikunnan tiedusteluosasto (T-22208)
 Pääesikunnan ulkomaan-toimisto (T-21398)
 Pääesikunnan YK-toimisto (T-21850)
 Raimo Heiskasen arkisto
 Ralph Enckellin arkisto
 Rauhanturvaamislaainsäädännön kehittämistoimikunta (T-23766)
 Suojelupoliisin arkisto
 Suomalaisen yhteiskunnan tuki -säätiön arkisto
 Suomen sotilasiamies (Tukholma)
 Tasavallan presidentin kanslian arkisto
 Valtioneuvoston pöytäkirjat
 Yhdistyneiden kansakuntien Suomen komppania (T-19740)

Kansallisarkisto, Mikkeli (KAM)

Yhdistyneiden kansakuntien Suomen pataljoona (Kypros) (T-22258)
 Yhdistyneitten kansakuntien suomalainen valvontajoukko (UNEF) (T-22825)

Library and Archives Canada, Ottawa (LAC)

Department of External Affairs fonds
 1963 central registry
 Block 21 – Military Actions
 Military actions – Peace-keeping [Peacekeeping] – Policy and plans – Cyprus

Margaret Thatcher Foundation (MTFA)

<<https://www.margarethatcher.org/archive>>

Mary Ferrell Foundation (MFF)

< <https://www.maryferrell.org/> >

National Archives and Records Administration, Washington (NARA)

RG 59: General Records of the Department of State
 RG 84: US Embassy Finland
 Access to Archival Databases (AAD) < <https://aad.archives.gov/aad/>>
 White House Press Releases (Ford Administration), 1974 – 1977
 <<https://catalog.archives.gov>>

Pro Quest History Vault

< <https://hv.proquest.com>>
 Records of the U.S. Information Agency, Cold War Era Research Reports
 Top Secret/Nodis--Arab-Israeli Crisis: Chron. including the UN actions and other countries
 positions, June 11-30, 1967
 USSR political and foreign relations, April 1, 1971-May 31, 1971, including 24th CPSU Congress, and Strategic Arms Limitation Talks

Pääesikunnan arkisto, Helsinki (PEA)

Aatos Maunulan arkisto (T22595)
 Sakari Simeliuksen arkisto (T23601)
 T. V. Viljasen arkisto (T21622)

Riksarkivet, Tukholma

Utrikesdepartementet arkiv

Ronald Reagan Presidential Library

< <https://www.reaganlibrary.gov/archives> >

Tasavallan presidentin arkistosäätiö, Orimattila (TPA)

Jouko Loikkasen kokoelma

Juhani Suomen kokoelma

Kustaa Vilkunan kokoelma

Pekka Visurin kokoelma

Urho Kekkosen arkisto (UKA)

1: Kirjeenvaihto

2: Sisällön mukaan järjestetyt asiakirjat

Henkilökohtaiset, salaiset asiakirjat

Vuosikirjat

The National Archives, Lontoo (TNA)

Foreign Office, Western Department and Foreign and Commonwealth Office, Western European Department (FCO 33)

Foreign Office: Political Departments: General Correspondence from 1906-1966 (FO 371)

Foreign Office: Confidential Print Finland (FO 473)

War Office: Directorate of Military Operations and Military Intelligence, and predecessors: Correspondence and Papers (WO 106)

Ulkoministeriön arkisto, Helsinki (UMA)

5: Ulkoasiainministeriö ja Suomen diplomaattinen edustus ulkomailta

12: Suomen ulkopolitiikka ja poliittiset suhteet muihin maihin

113: Yhdistyneet Kansakunnat

Kb: Kirjeet edustustoittain

Ulkoasianvaliokunnan pöytäkirjat

United Nations Archives and Records Management, New York (UNA)

Secretary-General Kurt Waldheim (1972-1981)

Office for Special Political Affairs (1955-1991)

United Nations Digital Library

< <https://digitallibrary.un.org> >

Julkaistut alkuperäisaineistot

Foreign Relations of the United States (FRUS) <<https://history.state.gov/historicaldocuments>>

1955-1957 (Dwight D. Eisenhower Administration (1953-1960))

Suez Crisis, July 26-December 31, 1956, Volume XVI. Toim. Nina J. Noring & John P. Glennon. United States Government Printing Office 1990.

United Nations and General International Matters, Volume XI. Toim. Lisle A. Rose & John P. Glennon. United States Government Printing Office 1988.

1958-1960

Eastern Europe; Finland; Greece; Turkey, Volume X, Part 2. Toim. Ronald D. Landa, James E. Miller, William F. Sanford, Jr., Sherrill Brown Wells & Glenn W. LaFantasie. United States Government Printing Office 1993.

- 1961–1963 (John F. Kennedy Administration (1961–1963))
Volume XIV, Berlin Crisis, 1961–1962. Toim. Charles S. Sampson & Glenn W. LaFantasia. United States Government Printing Office 1993.
- 1969–1976 (Richard M. Nixon and Gerald R. Ford Administrations (1969–1976))
Volume V, United Nations, 1969–1972. Toim. Evan M. Duncan & Edward C. Keefer. United States Government Printing Office 2004.
Volume XXXII, SALT I, 1969–1972. Toim. Erin R. Mahan & Edward C. Keefer. United States Government Printing Office 2010.
Volume XXXIX, European Security. Toim. Douglas E. Selvage & Edward C. Keefer. United States Government Printing Office 2007.
- Kekkonen, Urho: Urho Kekkosen päiväkirjat. 1, 1958–62. Toim. Juhani Suomi. Otava 2001. (Kekkosen pvk.)
- Kekkonen, Urho: Urho Kekkosen päiväkirjat. 2, 1963–68. Toim. Juhani Suomi. Otava 2002. (Kekkosen pvk.)
- Kekkonen, Urho: Urho Kekkosen päiväkirjat. 3, 1969–74. Toim. Juhani Suomi. Otava 2003. (Kekkosen pvk.)
- Kekkonen, Urho: Urho Kekkosen päiväkirjat. 4, 1975–81. Toim. Juhani Suomi. Otava 2004. (Kekkosen pvk.)
- Paasikivi, Juho Kusti: J. K. Paasikiven päiväkirjat 1944–1956. Ensimmäinen osa, 28.6.1944 - 24.4.1949. Toim. Yrjö Blomstedt & Matti Klinge. WSOY, 1985. (Paasikiven pvk.)
- Paasikivi, Juho Kusti: J. K. Paasikiven päiväkirjat 1944–1956. Toinen osa, 25.4.1949-10.4.1956. Toim. Yrjö Blomstedt & Matti Klinge. WSOY, 1986. (Paasikiven pvk.)
- Stevenson, Adlai E.: *The Papers of Adlai E. Stevenson: Vol. 8, Ambassador to the United Nations, 1961–1965*. Toim. Walter Johnson, Carol Evans, Eric C. Seans. Little, Brown and Co 1979. (*The Papers of Adlai E. Stevenson*).
- Valtiopäiväasiakirjat
Valtiopäivät 1956, pöytäkirjat & asiakirjat
Valtiopäivät 1964, pöytäkirjat & asiakirjat
Valtiopäivät 1974, pöytäkirjat & asiakirjat
Valtiopäivät 1983, pöytäkirjat
Valtiopäivät 1984, pöytäkirjat & asiakirjat
- YK:n yleiskokouksen 12. istuntokausi (17.9.–14.12.1957) sekä Suomen osallistuminen YK:n erityisjärjestön toimintaan. Ulkoasianministeriön kausijulkaisuja, 1958. (YK 1957)

Muu painettu tai sähköisesti julkaistu alkuperäisaineisto

- Finlex. Oikeusministeriön omistama oikeudellisen aineiston julkinen ja maksuton Internet-palvelu. <<https://www.finlex.fi>>.
- Sopimus ystäväyydestä, yhteistoiminnasta ja keskinäisestä avunannosta Suomen Tasavallan ja Sosialististen Neuvostotasavaltain Liiton välillä, 4.6.1948.
- Laki puolustusvoimista 402/1974, 31.5.1974.
- Rauhanturvaamislaki 514/1984, 29.6.1984.
- Laki Suomen osallistumisesta Yhdistyneiden Kansakuntien rauhanturvaamistoimintaan annetun lain muuttamisesta, 18.6.1993.

- Laki Suomen osallistumisesta Yhdistyneiden Kansakuntien ja Euroopan turvallisuus- ja yhteistyökonferenssin rauhanturvaamistoimintaan annetun lain muuttamisesta, 18.12.1995. Maanpuolustustiedotuksen suunnittelukunnan (MTS) mielipidetutkimukset. <https://www.defmin.fi/tehtavat_ja_toiminta/viestinta/maanpuolustustiedotuksen_suunnittelukunta_mts/mielipidetutkimukset> Tiedotteita 1/2006.
Tiedotteita ja katsauksia 2/2001.
- Maanpuolustuksemme tienviitat*. Puolustusministeriö 1967.
- Osallistava ja osaava Suomi – sosiaalisesti, taloudellisesti ja ekologisesti kestävä yhteiskunta*. Pääministeri Antti Rinteen & pääministeri Sanna Marinin hallitusohjelma. Valtioneuvoston julkaisuja 2019:23 & 2019:31. <<http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-287-808-3>>.
- Parlamentaarisen puolustuskomitean mietintö. Komiteamietintö 1971: A18. Helsinki 1971.
- Rauhanvälitys: Suomen suuntaviivoja*. Ulkoministeriö 2010. <https://um.fi/documents/35732/48132/rauhanvalitys_suomen_suuntaviivoja/3a8dc160-106e-ddde-43eb-69f92cd022f0?t=1525860123938> [luettu 21.10.2020]
- Soviet Presence in the UN Secretariat, Report of the Senate Select Committee on Intelligence United States Senate, 1985. <<https://www.intelligence.senate.gov/sites/default/files/publications/9952.pdf>>
- Suomen kuva työryhmän muistio*. Kauppa- ja teollisuusministeriö 1987.
- Suomi ja YK:n rauhanturvatehtävät: ulkoasiainministeriön asettaman työryhmän raportti*. Ulkoasiainministeriö 1989.
- Valtioneuvoston ulko- ja turvallisuuspoliittinen selonteko, Valtioneuvoston kanslian julkaisusarja 7/2016. <<http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-287-267-8>>.
- Yhdistyneiden Kansakuntien peruskirja & Kansainvälisen tuomioistuimen perussääntö*. Suomen YK-liitto 2015. https://www.ykliitto.fi/sites/www.ykliitto.fi/files/yk_peruskirja_2015_net.pdf [luettu 20.10.2020].

Lehdet ja uutissivustot

Helsingin Sanomat
Hufvustadsbladet
Iltalehti
Iltasanomat
The Jerusalem Post
The Korea Times
Kansan Uutiset
Kotiliesi
Look at Finland
Länsi-Savo
The Minneapolis Stars
The New York Times
Savon Sanomat
Sinibaretti
The Sun
Suomen Kuvalehti
Suomen Sosialidemokraatti (Demari)
Svenska Dagbladet
Tiedonantaja
Uusi Suomi

Foreign Affairs < <https://www.foreignaffairs.com>>

Helsingin Sanomat (verkkoaineisto) < <https://www.hs.fi> >
 The Times of Israel < <https://www.timesofisrael.com> >
 MTV uutiset < <https://www.mtvuutiset.fi> >
 Yle uutiset < <https://yle.fi/uutiset> >
 The Ulkopolitist < <https://ulkopolitist.fi> >

Audiovisuaalinen aineisto

National Geographic <<https://www.natgeotv.com/>>

Apollo 8: The Mission that Changed the World, 2018.

Suomi, rauhanturvaamisen suurvalta. Ohjaus Hannu Levänen & Eero Sinikannel. Maanpuolustuslehden kustannus Oy, 1989.

Yle Areena < <https://areena.yle.fi/> >

”Avaruuden kuuluisin kuva”. Sarjassa *Kuun valloittajat* (Chasing the Moon). Ohjaus Robert Stone. Public Broadcasting Service, 2019.

Vietnamin sota (The Vietnam War). Ohjaus Ken Burns & Lynn Novick. Public Broadcasting Service, 2017.

Itse asiassa kuultuna – Gustav Hägglund.

Yle Elävä arkisto <<https://yle.fi/aihe/elava-arkisto>>

”Jasser Arafatin Suomen vierailu jakoi mielipiteitä”, Mikael Heikinheimo 23.6.2015.

Keijo Korhosen puheenvuoro 1991.

Rauhanturvaajat. Arvi Lindin (toim.) filmiraportti, 1974.

”Suomi lähetti ensimmäiset rauhanturvaajat Suezille vuonna 1956”, 20.11.2007 (päivitetty 20.10.2019).

Kirjallisuus

Aaltola, Mika: ”Radikaali inhorealismi ja Suomen ulkopoliittiset opit”. *Kosmopolis* 46 (2), 2016, 57–64.

Abilova, Olga & Novosseloff, Alexandra: *Demystifying Intelligence in UN Peace Operations: Toward an Organizational Doctrine*. International Peace Institute 2016.

Agrell, Wilhelm: ”Sweden and the dilemmas of neutral intelligence liaison”. *Journal of Strategic Studies* 29 (4), 633–651.

Airio, Pentti: *Walter Horn : ensimmäinen jääkäri ja kylmän sodan Pohjola-aktivisti*. Docendo 2013.

Alasentie, Hanna: *Maaailman vaikein virka: YK:n pääsihteerinviran täyttäminen 1971 Suomen johdossa sanomalehdissä*. Pro gradu -tutkielma, Turun yliopisto 1999.

Alholm, Björn: *Toisinajattelija suurlähettiläänä*. Tammi 2001.

Anderson, Benedict: *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*. Uudistettu painos (alkuperäinen vuodelta 1983), Verso 2006.

Andrew, Christopher & Mitrokhin, Vasili: *The World Was Going Our Way: The KGB and the Battle for the Third World: Newly Revealed Secrets from the Mitrokhin Archive*. Basic Books 2006.

Apunen, Osmo: ”Vaikenemisen politiikkaa: suomettuminen ja Matti Pulkkinen älymystökritiikki Romaaninhenkilön kuolemassa”. *Kosmopolis* 45 (4), 2015, 40–56.

Apunen, Osmo: *Linjamiehet: Paasikivi-seuran historia*. Tammi, 2005.

Apunen, Osmo: *Silmän politiikkaa: Ulkopoliittinen instituutti 1961–2006*. Otava 2012.

Aunesluoma, Juhana & Rainio-Niemi, Johanna: ”Neutrality as Identity?: Finland’s Quest for Security in the Cold War.” *Journal of Cold War Studies* 18 (4), 2016, 51–78.

- Aunesluoma, Juhana; Petersson, Magnus & Silva, Charles: "Deterrence or Reassurance?: Nordic Responses to the First Détente, 1953-1956." *Scandinavian Journal of History* 32 (2), 2007, 183–208.
- Aunesluoma, Juhana: *Vapaakaupan tiellä: Suomen kauppa- ja integraatiopolitiikka maailmansodista EU-aikaan*. SKS 2011.
- Autti, Mikko: *Sinibaretteja Etelä-Libanoniin? Suomen rauhanturvapolitiikka 1978–1982*. Pro gradu -tutkielma, Helsingin yliopisto 2007.
- Autti, Pekka; Apunen, Osmo & Blomberg, Jaakko: *Yhdistyneiden kansakuntien rauhanturvajoukot*. Tammi 1966.
- Badalassi, Nicolas & Snyder, Sarah B.: "Conclusion". Teoksessa *The CSCE and the End of the Cold War: Diplomacy, Societies and Human Rights, 1972–1990*. Toim. Nicolas Badassi & Sarah B. Snyder. Berghahn Books 2019, 350–356.
- Bailey, Sydney D.: *The General Assembly of the United Nations*. Pall Mall Press 1964.
- Bar-Joseph, Uri: "A Question of Loyalty: Ashraf Marwan and Israel's Intelligence Fiasco in the Yom Kippur War". *Intelligence and National Security* 30 (5), 2015, 667–685.
- Bar-Joseph, Uri: *Watchman Fell Asleep, The The Surprise of Yom Kippur and Its Sources*. State University of New York Press 2005.
- Bar-Zohar, Michael & Mishail, Nissim: *Mossad: Israelin salaisen palvelun suurimmat operaatiot* (suom. Tero Valkonen). Tammi 2013.
- Barron, John: *KGB: the secret work of Soviet secret agents*. 11. painos (1. painos vuodelta 1974), Bantam Books 1981.
- Barry, Joseph A: *Bolstering United Nations Intelligence: Cultural and Structural Solutions*. A Research Report, Air University 2011.
- Bellamy, Alex J.: Paul Williams, and Stuart Griffin. *Understanding Peacekeeping*. 2. painos, Polity 2010.
- Berggren, Henrik: *Edessä ihana tulevaisuus: Olof Palme ja kansankoti* (suom. Heikki Eskelinen). Otava 2011.
- Berridge, G. R.: *Diplomacy: Theory and Practice*. Palgrave Macmillan 2005.
- Best, Antony; Hanhimäki, Jussi; Maiolo, Joseph & Schulze, Kristen: *International History of the Twentieth Century and Beyond: Third Edition.* Routledge 2015
- Bew, John: *Realpolitik: a History*. Oxford University Press 2016.
- Bickerton, Ian J.: *The Arab-Israeli Conflict: a History*. Reaktio 2009.
- Bjereld, Ulf; Johansson, Alf W. & Molin, Karl: *Sveriges säkerhet och världens fred*. Santérus 2008.
- Bjola, Corneliu & Kornprobst, Markus: *Understanding International Diplomacy: Theory, Practice and Ethics*. Routledge 2013.
- Blomberg, Jaakko: "Puolueettomuus vastaan luottamus: Everstijuntan ja uuden ulkopolitiikan ristiiriitä 1970-luvun alussa". *Kanava* 4-5/2008, 384–387.
- Blomberg, Jaakko: *Vakauden kaipuu: kylmän sodan loppu ja Suomi*. WSOY 2011.
- Briscoe Neil: *Britain and UN peacekeeping 1948–67*. Palgrave macmillan 2003.
- Browning, Christopher S.: "Branding Nordicity. Models, Identity and the Decline of Exceptionalism". *Cooperation and Conflict* 42 (1), 2007, 27–51.
- Browning, Christopher S.: "Coming or Moving Home?: 'Westernising' Narratives in Finnish Foreign Policy and the Re-interpretation of Past Identities". *Cooperation and Conflict* 37 (1), 2002, 47–72.
- Browning, Christopher S.: *Constructivism, Narrative and Foreign Policy Analysis: a Case Study of Finland*. Peter Lang 2008.
- Carr E. H.: *The Twenty Years' Crisis, 1919–1939*. Uudistettu painos esipuheella. Toim. Michael Cox (Alkuperäinen vuodelta 1939). Palgrave Macmillan 2016.
- Chesterman, Simo: "Does the UN have intelligence?". *Survival*, 48 (3), 2006, 149–164.

- Chinkin, Christine & Kaldor, Mary: *International Law and New Wars*. Cambridge University Press 2017.
- Cimbala, Stephen J. & Forster, Peter K.: *Multinational Military Intervention: NATO Policy, Strategy and Burden Sharing*. Ashgate Publishing 2010.
- Clausewitz, Karl von; *Sodankäynnistä* (suom. Heikki Eskelinen). (Alkuperäinen *Vom Kriege* vuodelta 1832) Art House 1998.
- Clerc, Louis: "Gaining Recognition and Understanding on her own terms: The Bureaucracy of Finland's Image Policy, 1948–66". Teoksessa *Histories of public diplomacy and nation branding in the Nordic and Baltic countries: representing the periphery*. Toim. Louis Clerc, Nikolas Glover & Paul Jordan. Brill 2015, 145–171. (2015 a)
- Clerc, Louis: "Ulkoasianministeriö ja Suomen maakuvalitiikan koordinointi kylmän sodan aikana". Teoksessa *Sotabrogabandasta brändäämiseen: Miten Suomi-kuvaa on rakennettu*. Toim. Virpi Kivioja, Olli Kleemola & Louis Clerc. Poliittisen historian julkaisuja 5, Turun yliopisto. Docendo 2015, 188–216. (2015 b)
- Clive, Nigel & Smith, Michael: "Rennie, Sir John Ogilvy [Jack] (1914–1981)". *Oxford Dictionary of National Biography*, 2004. [<https://doi.org/10.1093/ref:odnb/31597>].
- Cogan, Charles: "'Stay-Behind' in France: Much Ado About Nothing?". *Journal of Strategic Studies* 30 (6), 2007, 937–954.
- Connaughton, Richard Michael: *Military Intervention and Peacekeeping: the Reality*. Ashgate 2001.
- Conrad, Sebastian: *What is global history?* Princeton University Press 2016.
- Cortright, David: *Rauha: ajatusten ja liikkeiden historia* (suom. Eila Salomaa). Gaudeamus Helsinki University Press 2011.
- Crossette, Barbara: "Media". Teoksessa *The Oxford Handbook on the United Nations*. Toim. Thomas G. Weiss & Sam Daws. Oxford University Press 2018.
- Daigle, Craig: *The Limits of Détente: the United States, the Soviet Union, and the Arab-Israeli Conflict, 1969–1973*. Yale University Press 2012.
- Dalsjö, Robert: *Life-Line Lost: The Rise and Fall of 'Neutral' Sweden's Secret Reserve Option of Wartime Help from the West*. Santérus 2006.
- Dalsjö, Robert. "The Hidden Rationality of Sweden's Policy of Neutrality During the Cold War." *Cold War History* 14 (2), 2014, 175–194.
- Damme, Ilse Van; Kaplan, Robin L.; Levine, Linda J. & Loftus, Elizabeth F.: "Emotion and false memory: How goal-irrelevance can be relevant for what people remember". *Memory* 25 (2), 2017, 201–213.
- Daws, Sam: "The Origins and Development of the UN Electoral Groups". Teoksessa *What Is Equitable Geographic Representation in the Twenty-first Century? Report of a Seminar Held by the International Peace Academy and the United Nations University March 26, 1999*. Toim. Ramesh Thakur. United Nations University 1999, 11–29.
- Deacon, Richard: *'C': A Biography of Sir Maurice Oldfield*. Futura 1985.
- Del Pero, Mario: *The Eccentric Realist: Henry Kissinger and the shaping of American foreign policy*. Cornell University Press 2013.
- Dorn, A. Walter & Pauk, Robert: "Unsung Mediator: U Thant and the Cuban Missile Crisis." *Diplomatic History* 33 (2), 2009, 261–292.
- Dorn, A. Walter: "United Nations Peacekeeping Intelligence." Teoksessa *The Oxford Handbook of National Security Intelligence*. Toim. Loch K. Johnson. Oxford University Press 2010.
- Doyle, Michael & Sambanis, Nicholas: "Peacekeeping Operations". Teoksessa *The Oxford Handbook on the United Nations*. Toim. Sam Daws and Thomas G. Weiss. Oxford University Press 2008.

- Duara, Prasenjit. "The Cold War and the Imperialism of Nation-States." Teoksessa *The Oxford Handbook of the Cold War*. Toim. Richard H. Immerman & Petra Goedde. Oxford University Press 2013.
- Dzinesa, Gwinyayi Albert: "Culture and HIV/AIDS in African peacekeeping operations". Teoksessa *HIV/AIDS and the Security Sector in Africa*. Toim. Obijiofor Aginam & Martin R. Rupiya. United Nations University Press 2012, 101–116.
- Ekman, Sten: *Pohjolan salainen liitto: Ruotsi ja Suomi kylmässä sodassa* (suom. Veikko Ahola). Docendo 2018.
- Ferguson, Niall: *Kissinger: 1923–1968: The Idealist*. Allen Lane 2015.
- Fink, Carole K: *Cold War: An International History*. Routledge 2017.
- Forsberg, Tuomas & Pesu, Matti: "The 'Finlandisation' of Finland: The Ideal Type, the Historical Model, and the Lessons Learnt." *Diplomacy & Statecraft* 27 (3), 2016, 473–495.
- Frenda, Steven J.; Knowles, Eric D.; Saletan William & Loftus, Elizabeth F.: "False memories of fabricated political events". *Journal of Experimental Social Psychology* 49 (2), 2013, 280–286.
- Fursenko, Aleksandr & Naftali, Timothy: *Khrushchev's Cold War: the Inside Story of an American Adversary*. Norton 2006.
- Gaddis, John: "Grand strategies in the Cold War". Teoksessa *The Cambridge History of the Cold War, Volume 2, Crises and Détente*. Toim. Melvyn P. Leffler & Odd Arne Westad. Cambridge University Press 2010, 1–21.
- Gaiduk, Ilya V.: *Divided Together: the United States and the Soviet Union in the United Nations, 1945–1965*. Woodrow Wilson Center Press 2012.
- Ganser, Daniele: *Naton salaiset armeijat: operaatio Gladio ja terrorismi Länsi-Euroopassa* (suom. Lauri Itäkannas). Like 2009.
- Gerard, Emmanuel & Kuklick, Bruce: *Death in the Congo: Murdering Patrice Lumumba*. Harvard University Press 2015.
- Gessen, Masha: *Venäjä vailla tulevaisuutta: yksinvaltiuden paluu* (suom. Ilkka Rekiaro). Docendo 2018.
- Ginor, Isabella & Gideon, Remez: "Israel's Best Spy-or a Master Double Agent? New Light from the Soviet Angle on the Mystery of Ashraf Marwan". *The Journal of the Middle East and Africa* 8 (4), 2017, 383–396. (2017 a)
- Ginor, Isabella & Gideon, Remez: *The Soviet-Israeli War, 1967–1973: the USSR's Military Intervention in the Egyptian-Israeli Conflict*. Oxford University Press 2017. (2017 b)
- Glover, Nikolas: *National Relations: Public Diplomacy, National Identity and the Swedish Institute 1945–1970*. Doctoral thesis, Stockholm University, Nordic Academic Press 2011.
- Goodrich, Leland M.: "Bloc Politics in the United Nations". *American Academy of Political and Social Science* 332, 1960, 211–212.
- Gorbunov, Aleksandr: *Tehtaankatu 1* (suom. Esa Adrian). WSOY 1992.
- Götz, Norbert: "In a Class by Itself: Cold War Politics and Finland's Position vis-à-vis the United Nations, 1945–1956". *Journal of Cold War Studies* 10 (2), 2008, 71–96.
- Götz, Norbert: "Western Europeans and Others: The Making of Europe at the United Nations". *Alternatives: Global, Local, Political* 33 (3), 2008, 359–381.
- Hagman, Erik: "YK-joukkojemme kokemukset oma lukunsa puolustusvoimien lääkintähuollon historiassa". Teoksessa *Suomalaiset Sinibaretit: 1*. Toim. Aulis Laine, Martti Jokihaara, Uno Seppäläinen & Marjatta Ahlgrén. Kotimaankirja 1982.
- Hahn, Peter L.: *Caught in the Middle East: U.S. Policy toward the Arab-Israeli Conflict, 1945–1961*. The University of North Carolina Press 2004.
- Hallberg, Pekka, Martikainen, Tuomo; Nousiainen, Jaakko & Tiikkainen, Päivi: *Presidentin valta: hallitsijanvallan ja parlamentarismien välinen jännite Suomessa 1919–2009*. WSOY 2009.
- Halliday, Fred: *The Making of the Second Cold War*. Verso 1983.
- Halonen, Ilkka: "Suomalaista rauhanturvaamista 1955–57". *Kanava* 3/2007, 217–221.

- Haney, Patrick J: *Organizing for Foreign Policy Crises: Presidents, Advisers, and the Management of Decision Making*. University of Michigan Press 1997.
- Hanhimäki, Jussi M. “‘Dr. Kissinger’ or ‘Mr. Henry’? Kissingerology, Thirty Years and Counting.” *Diplomatic History* 27 (5), 2003, 637–676.
- Hanhimäki, Jussi M. “Conservative Goals, Revolutionary Outcomes: The Paradox of Détente: Détente: a Three-Way Discussion.” *Cold War History* 8 (4), 2008, 503–512.
- Hanhimäki, Jussi M.: “Kissinger, Vol. 1: 1923-1968: The Idealist and Kissinger’s Shadow: The Long Reach of America’s Most Controversial Statesman.” *Cold War History* 17 (1), 2017, 99–102.
- Hanhimäki, Jussi M.: “Non-Aligned to What?: European Neutrality and the Cold War”. Teoksessa *Neutrality and Neutralism in the Global Cold War: Between or Within the Blocs?*, Routledge 2016, 17–32.
- Hanhimäki, Jussi: *Containing Coexistence: America, Russia and the “Finnish Solution”*. Kent State University Press 1997. (1997 a).
- Hanhimäki, Jussi: *Scandinavia and the United States: an Insecure Friendship*. Twayne Publishers 1997. (1997 b).
- Hanhimäki, Jussi: *The flawed architect: Henry Kissinger and American foreign policy*. Oxford University Press 2004.
- Haukkala, Hiski & Vaahtoranta, Tapani: ”Suomen turvallisuuspolitiikan linjat ja koulukunnat”. Teoksessa *Suomen turvallisuuspoliittisen ratkaisun lähtökohtia*. Toim. Fred Blombergs. Maanpuolustuskorkeakoulun Julkaisusarja 1: Tutkimuksia nro 4, 2016.
- Hebert, Laura: “Analyzing UN and Nato Responses to Sexual Misconducts in Peacekeeping Operations”. Teoksessa: *Making Gender, Making War: Violence, Military and Peacekeeping Practices*. Toim. Annica Kronsell & Erika Svedberg. Routledge 2012, 107–120.
- Hecht, Gabrielle: *The Radiance of France: Nuclear Power and National Identity after World War II*. MIT Press 1998.
- Heikkinen, Esko: *OP Khiam: tehtävä Libanonissa*. Edico 2008.
- Herlin, Ilkka: *Kivijalasta harjahirteen: Kustaa Viikunan yhteiskunnallinen ajattelu ja toiminta*. Otava 1993.
- Hershberg, James: “The Cuban missile crisis”. Teoksessa *The Cambridge History of the Cold War, Volume 2, Crises and Détente*. Toim. Melvyn P. Leffler & Odd Arne Westad. Cambridge University Press 2010, 65–87.
- Hill, Christopher: *The Changing Politics of Foreign Policy*. Palgrave Macmillan 2003.
- Hinsley, Francis Harry: *Power and the pursuit of peace: theory and practice in the history of relations between states* (first paperback edition). Cambridge University Press 1967.
- Hitchens, Christopher: *The Trial of Henry Kissinger*. Verso 2002.
- Holli, Anna-Mari: “The Debate of Gender Equality within the Armed Forces – A case study of Finland”. Teoksessa *Equal Democracies?: Gender and Politics in the Nordic Countries*. Toim. Christina Berqvist & muut. Scandinavian University Press 1999.
- Holloway, David: “Nuclear weapons and the escalation of the Cold War, 1945–1962”. Teoksessa *The Cambridge History of the Cold War, Volume 1: Origins*. Toim. Melvyn P. Leffler & Odd Arne Westad. Cambridge University Press 2010, 376–397.
- Holma, Heikki & muut (toim.): *Suomalaista rauhanturvaamista ja kriisinhallintaa 1956–2018*. Suomen Rauhanturvaajaliitto ry, 2018.
- Holma, Heikki & muut (toim.): *Suomen rauhanturvaajaliitto 1968–2008*. Suomen rauhanturvaajaliitto 2010.
- Holma, Heikki: *Puolustusvoimat: Kansainvälistä Sotilaallista Yhteistoimintaa*. Heikki Holma 2012.
- Holmila, Antero & Mikkonen, Simo: *Suomi sodan jälkeen: pelon, katkeruuden ja toivon vuodet 1944–1949*. Atena 2015.
- Holmström, Mikael: *Den dolda alliansen : Sveriges hemliga NATO-förbindelser*. Atlantis 2012.

- Hovet, Thomas: *Bloc Politics in the United Nations*. Harvard University Press 1960.
- Hulnick, Arthut S.: "The Dilemma of Open Sources intelligence: Is OSINT Really Intelligence?". Teoksessa *The Oxford Handbook of National Security Intelligence*. Toim. Loch K. Johnson. Oxford University Press 2012.
- Hyrkkänen, Markku: *Aatehistorian mieli*. Vastapaino 2002.
- Hyvärinen, Risto: *Sveitsin puolueettomuus*. Tammi 1963.
- Hyvärinen, Risto: *Virkamiehiä, viekkautta ja vakoilua*. Otava 2000.
- Häggmann, Ann-Mari: Helsingius, Barbara (1937–). *Biografiskt lexikon för Finland* 2014. <<http://urn.fi/URN:NBN:fi:sls-5548-1416928958154>>.
- Immonen, Kari: *Historian läsnäolo*. Turun yliopisto, kulttuurihistoria 1996.
- Immonen, Karita: "*Lojumaan tai kuolemaan Välimeren auringonpaisteeseen*": *Kyproksen suomalaiset rauhanturvaajat sanomalehdissä keväällä 1964*. Pro gradu -tutkielma, Turun yliopisto 2016.
- Ishizuka, Katsumi: *Ireland and International Peacekeeping Operations 1960–2000: a Study of Irish Motivation*. Routledge 2013.
- Israelyan Viktor: *Inside the Kremlin During the Yom Kippur War*. Pennsylvania State University Press 1995.
- Iyad, Abu: "The Palestinian Liberation Organization and the Turn to Political Violence". Teoksessa *Justice interrupted: The struggle for constitutional government in the Middle East*. Toim. Elizabeth F. Thompson. Harvard University Press 2013, 239–274.
- Jabbara, Joseph G. & Jabbara, Nancy W.: "Lebanon: Gateway to Peace in the Middle East?". *International Journal*, 38(4), 1983, 577–612.
- Jacobsen, Kurt: "Voting Behaviour of the Nordic Countries in the General Assembly". *Cooperation and Conflict* 2 (3), 1967, 139–157.
- Jakobsen, Peter Viggo: "Denmark and UN Peacekeeping: Glorious Past, Dim Future". *International Peacekeeping* 23 (5), 2016, 741–761.
- Jakobsen, Peter Viggo: "The Nordic Peacekeeping Model: Rise, Fall, Resurgence?". *International Peacekeeping* 13 (3), 2006, 381–395. (2006 b).
- Jakobsen, Peter Viggo: "The United Nations and the Nordic Four: Cautious Sceptics, Committed Believers, Cost- Benefit Calculators". Teoksessa *The Routledge Handbook of Scandinavian Politics*. Toim. Peter Nedergaard & Anders Wivel. Taylor and Francis 2017, 281–293.
- Jakobsen, Peter Viggo: *Nordic Approaches to Peace Operations: A New Model in the Making*. Routledge, 2006. (2006 a)
- Jakobson, Max: *20. vuosisadan tilinpäätös: 2. Pelon ja toivon aika*. Otava 2001.
- Jakobson, Max: *38. kerros: havaintoja ja muistiinpanoja vuosilta 1965–1971*. Otava 1983.
- Jakobson, Max: *Kuumalla linjalla*. WSOY 1968.
- Jakobson, Max: *Vallanvaihto: havaintoja ja muistiinpanoja vuosilta 1974–92*. Otava 1992.
- Jakobson, Max: *Veteen piirretty viiva : havaintoja ja merkintöjä vuosilta 1953–1965*. Otava 1980.
- James, Alan: "Painful peacekeeping: The united nations in Lebanon 1978–1982". *International Journal* 38 (4), 1983, 613–634.
- James, Alan: *Keeping the Peace in the Cyprus Crisis of 1963–64*. Palgrave 2002.
- James, Alan: *Peacekeeping in International Politics*. Palgrave Macmillan 1990.
- Johnson, Laura Maria: *Establishing Broadcast Monitoring as Open Source Intelligence: The BBC Monitoring Service during the Second World War*. Doctoral dissertation, King's College London 2013.
- Jokinen, Christian: *Terrorismista ja sen torjunnasta: Suojelupoliisi ja kansainvälinen terrorismi 1958–2004*. Väitöskirja, Turun yliopisto 2015.
- Judt, Tony & Snyder, Timothy: *Thinking the Twentieth Century*. Penguin Press 2012.
- Judt, Tony: *Post War: a History of Europe Since 1945*. Penguin Books 2005.
- Judt, Tony: *Reappraisals: reflections on the forgotten twentieth century*. Penguin Books 2009.

- Jukarainen, Pirjo: "Men Making Peace in the Name of Just War: The Case of Finland". Teoksessa *Making Gender, Making War: Violence, Military and Peacekeeping Practices*. Toim. Annica Kronsell & Erika Svedberg. Routledge 2012, 90–105.
- Juntunen, Tapio: "Harmaantuvaa pienvaltioliberalismia: Suomi, ydinaseiden kieltosopimus ja ulkopolitiikan koulukuntavaikutteet". *Kosmopolis* 48 (4), 2018, 39–63.
- Juottonen, Jorma: "Määrärahat". Teoksessa *Suomen Puolustusvoimat 1944–1974. Puolustusvoimien rauhan ajan historia, osa 2*. Toim. Veli-Matti Syrjö, Mikko Karjalainen & Eero Elfvingren. WSOY 2006, 234–245.
- Juusela, Jyrki: *Suomalaiset Espanjan sisällissodassa 1936–1939*. Atena 2003.
- Jyränki, Antero: *Kolme vuotta linnassa: muistiinpanoja ja jälkiviisautta*. WSOY 1990.
- Kadettiupseerit 1920–1985*. Toim. Arvo Lauri. Kadettikunta 1985.
- Kaldor, Mary: "In Defence of New Wars." *Stability: International Journal of Security and Development* 2 (1), 2013, 1–16.
- Kaldor, Mary: *Global Security Cultures*. Polity 2018.
- Kaldor, Mary: *New and Old Wars: Organized Violence in a Global Era*. (3. painos) Polity Press 2012.
- Kalela, Jaakko: "The Nordic Group in the General Assembly". *Cooperation and Conflict* 2 (3), 1967, 158–170.
- Kallenautio, Jorma: *Suomi kylmän rauhan maailmassa: Suomen ulkopolitiikka Porkkalan palautuksesta 1955 Euroopan unionin jäsenyyteen 1995*. SKS 2005.
- Kanger, Thomas & Hedin, Oscar: "Stay behind – hemliga armén", Dagen Nyheter 4.10.1998. Luettavissa myös Thomas Kangerin henkilökohtaisilla verkkosivuilla. <<http://kanger.se/artiklar/stay-behind-hemliga-armen-dn-sondag/>> [luettu 21.10.2020].
- Karlsrud, John & Osland, Kari M: "Between Self-Interest and Solidarity: Norway's Return to UN Peacekeeping?". *International Peacekeeping* 23 (5), 2016, 784–803.
- Katajisto, Kati: *Verraton Virolainen: Johannes Virolainen 1914–2000*. Otava 2017.
- Keinonen, Yrjö: *Puolustuskykymme materiaallinen perusta*. Puolustusvoimat 1968.
- Ker-Lindsay, James: "The Origins of the UN Presence in Cyprus". Teoksessa *The Work of the UN in Cyprus*. Toim. Oliver P. Richmond & James Ker-Lindsay. Palgrave macmillan 2001, 77–100.
- Keski-Rauska, Riku: *Yksinäinen Ehrnrooth: Georg C. Ehrnrooth YYA-Suomen Puristuksessa*. Otava 2015.
- Kissinger, Henry: *Diplomacy*. Simon & Schuster 1994.
- Kissinger, Henry: *Years of Upheaval*. Weidenfeld & Nicolson 1982.
- Kivimäki, Ville: *Murtuneet mielet: taistelu suomalaissotilaiden hermoista 1939–1945*. WSOY 2015.
- Koivisto, Mauno. *Kaksi kautta: 2, Historian tekijät*. Kirjayhtymä 1995.
- Kolbe, Laura: *Yhteistä turvallisuutta rakentamassa: maanpuolustuskursiopetuksen ja -yhdistyksen vaiheita 1961–2011*. Maanpuolustuskurssiyhdistys 2011.
- Koops, Joachim A. & Tercovich, Giulia (toim.): *European Approaches to United Nations Peacekeeping: Towards a Stronger Re-engagement?* Routledge 2018.
- Koponen, Juhani & Siitonen, Lauri: "Finland: Aid and Identity". Teoksessa *Perspectives on European Development Co-operation: Policy and Performance of Individual Donor Countries and the EU*. Toim. P. Hoebink & O. O. Stokke. Routledge 2005.
- Korab-Karpowicz, W. Julian: "Political Realism in International Relations". Teoksessa *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Summer 2018 Edition). Toim. Edward N. Zalta. 2018. [<https://plato.stanford.edu/archives/sum2018/entries/realism-intl-relations/>].
- Korhonen, Keijo: "Suomen ulkopolitiikka turvallisuuspolitiikan osana". Teoksessa *Tietoja Maanpuolustuksesta: Maanpuolustus Turvallisuuspolitiikan Osana* (täyd. ja korj. p.). Pääesikunnan koulutusosasto 1973.

- Korhonen, Keijo: ”Uusrealistinen uskontunnustus: Muutos ja jatkuvuus kansainvälisissä suhteissa”. *Kanava* 6/1980, 338–342.
- Korhonen, Keijo: *Sattumakorpraali: Korhonen Kekkosen komennossa*. Otava 1999.
- Kronlund, Jarl & Valla, Juha: *Suomi rauhanturvaajana 1956–1991*. Puolustusministeriö & ulkoministeriö 1996.
- Kuisma, Markku: *Kylmä sota, kuuma öljy: Neste, Suomi ja kaksi Eurooppaa 1948–1979*. WSOY 1997.
- Kuosa, Tauno: ”Suomen osallistuminen YK:n rauhanturvatoimintaan”. Teoksessa *Suomalaiset Sinibaretit*: 2. Toim. Aulis Laine, Martti Jokihäärä, Uno Seppäläinen & Marjatta Ahlgrén. Kotimaankirja 1982.
- Kuula, Heikki: *Suomalaisen rauhanturvajoukon huolto Suezillä 1956–1957 ja Kyproksella 1964–1977*. Pro gradu -tutkielma, Maanpuolustuskorkeakoulu 2006.
- Laatikainen, Katie Verlin: ”Norden’s Eclipse: The Impact of the EUs Common Foreign and Security Policy on Nordic Cooperation in the United Nations”. *Cooperation and Conflict* 38 (4), 2003, 409–441.
- Lappalainen, Niilo: ”Suomalaiset soturit vierailta taistelulentillä”. *Kylkirauta* 2/1964, 31–35.
- Lehtimä, Lauri: ”Kun rauhanturvaajille katettiin leiväton pöytä... Kyproksen kapakkamellakasta 40 vuotta”. *Lakimiesuutiset* 8/2007.
- Levola, Jonna: *Alcohol Problems in Depression: Screening, patterns of drinking and relationship with quality of life*. Väitöskirja, Tampere University Press 2018.
- Levänen, Hannu: ”Se on aina suurta supaa”. *Suomalaiset Sinibaretit*: 1. Toim. Aulis Laine, Martti Jokihäärä, Uno Seppäläinen & Marjatta Ahlgrén. Kotimaankirja 1982.
- Lidström, Jan-Erik & Wiklund, Claes: ”The Nordic Countries in the General Assembly and its two Political Committees”. *Cooperation and Conflict* 2 (3), 1967, 171–187.
- Liesinen, Kalle: ”Rauhanturvaamisesta Kriisinhallintaan”. Teoksessa *Suomen puolustusvoimat 100 vuotta*. Toim. Vesa Tynkkynen, Mikko Karjalainen & Pentti Airio. Edita 2018.
- Limnell, Jarno & Salenius-Pasternak, Charly: *Miksi Afganistan on tärkeä Suomelle?* Maanpuolustuskorkeakoulu 2009.
- Limnell, Jarno: ”Kriisinhallintaa tulisi perustella avoimemmin”. *Ulkopolitiikka* 2/2009. (2009 a).
- Limnell, Jarno: *Suomen uhkavapoliittikka 2000-luvun alussa*. Väitöskirja, Maanpuolustuskorkeakoulu 2009. (2009 b).
- Lindfors, Jorma & Rislakki, Jukka: *CIA: selvitys Yhdysvaltain tiedustelupalvelun toimista maailmalla ja Suomessa*. Love Kirjat 1978.
- Lindley, Dan: ”Assessing the Role of the UN Peacekeeping Force in Cyprus”. Teoksessa *The Work of the UN in Cyprus*. Toim. Oliver P. Richmond & James Ker-Lindsay. Palgrave macmillan 2001, 77–100.
- Linkola, Pentti: *Isänmaan ja ihmisen puolesta: mutta ei ketään vastaan*. Suomen sadankomitealiitto 1981.
- Little, Douglas: ”The Cold War in the Middle East: Suez crisis to Camp David Accords”. Teoksessa *The Cambridge History of the Cold War, Volume 2, Crises and Détente*. Toim. M. Leffler & O. Westad. Cambridge University Press 2010, 305–326.
- Loftsdóttir, Kristín, and Helga Björnsdóttir: ”Nordic Exceptionalism and Gendered Peacekeeping: The Case of Iceland.” *European Journal of Women’s Studies* 22 (2), 2015, 208–222.
- Loftus, Elizabeth F.: ”Eavesdropping on Memory”. *Annual Review of Psychology* 68 (1), 2017, 1–18.
- Logevall, F.: ”The Indochina wars and the Cold War, 1945–1975”. Teoksessa *The Cambridge History of the Cold War, Volume 2, Crises and Détente*. Toim. Melvyn P. Leffler & Odd Arne Westad. Cambridge University Press 2010, 281–304.
- Louis, Roger W. M.: ”The Suez crisis and the British dilemma at the United Nations”. Teoksessa *The United Nations Security Council and War: The Evolution of Thought and Practice Since*

1945. Toim. A. V. Lowe, Adam Roberts, Jennifer Welsh & Dominik Zaum. Oxford University Press 2010.
- Lounasmeri, Lotta & Kortti, Jukka: "Campaigning between East and West: Finland and the Cold War in the presidential campaign films of Urho Kekkonen". *Cold War History* 20 (3), 2018, 1–20.
- Luard, Evan: *A History of the United Nations: Vol. 1, The Years of Western Domination, 1945–1955*. Macmillan 1982.
- Luard, Evan: *A History of the United Nations: Vol. 2, The Age of Decolonization, 1955–1965*. Macmillan 1989.
- Lukkari, Matti: *Lauri Sutela: puolustusvoimain komentaja*. Otava 2003.
- Lähteenkorva, Pekka & Pekkarinen, Jukka: *Idän etuvartio?: Suomi-kuva 1945–1981*. WSOY 2008.
- Maceda, Steven E.: *Dysfunction Junction Intelligence, Peacekeeping, and the United Nations*. Master's Thesis, Naval Postgraduate School 2007.
- MacQueen, Norrie: *Peacekeeping and the International System*. Routledge 2006.
- Majander, Mikko: "Sota-Tannerin synty". Teoksessa ...*vaikka voissa paistais? Venäjän rooli Suomessa*. Toim. Jorma Selovuori. WSOY 322–352.
- Majander, Mikko: *Demokratiaa dollareilla: SDP ja puoluerahoitus pulataloudessa 1945–1954*. Otava 2007.
- Majander, Mikko: *Pohjoismaa vai kansandemokratia: sosiaalidemokraatit, kommunistit ja Suomen kansainvälinen asema 1944–51*. Väitöskirja, Helsingin yliopisto, SKS 2004.
- Makko, Aryo: *Ambassadors of Realpolitik: Sweden, the CSCE and the Cold War*. Berghahn Books 2017.
- Maloney, Sean M.: *Canada and UN Peacekeeping: Cold War by Other Means, 1945–1970*. Vanwell Pub. 2002.
- Marks, Sally & Freeman, Chas W.: "Diplomacy". *Encyclopædia Britannica* 2019. [<https://www.britannica.com/topic/diplomacy>].
- Martola, A. E.: *Sodassa ja rauhassa: muistelmia*. Otava 1973.
- Marttala, Jorma: *Gustav Hägglund: onnekas kenraali*. WSOY 1995.
- McCourt, David M.: *Britain and World Power Since 1945: Constructing a Nation's Role in International Politics*. The University of Michigan Press 2014.
- McCullough, Colin: *Creating Canada's Peacekeeping Past*. UBC Press 2016.
- Meinander, Henrik: *Samaan aikaan: Suomi ja maailma 1968* (suom. Kari Koski). Siltala 2020.
- Meinander, Henrik: *Tasavallan tiellä: Suomi kansalaissodasta 2000-luvulle*. Schildt 1999.
- Midtgaard, Kristine: "Nordic cooperation in the United Nations during the First Cold War: between internationalism and realpolitik". Teoksessa *Regional Cooperation and International Organizations: the Nordic Model in Transnational Alignment*. Toim. Norbert Götz & Heidi Haggrén. Routledge 2009, 47–64.
- Midtgaard, Kristine: *Småstat, magt og sikkerhed: Danmark og FN 1949–65*. Syddansk Universitetsforlag 2005.
- Morgan, C.A.; Southwick, Steven; Steffian, George; Hazlett Gary A. & Loftus, Elizabeth F.: "Misinformation can influence memory for recently experienced, highly stressful events". *International Journal of Law and Psychiatry* 36 (1), 2013, 11–17.
- Morgenthau, Hans J.: *Politics Among Nations: the Struggle for Power and Peace* (5th ed.). Knopf, 1973.
- Murphy, Gillian; Loftus, Elizabeth F.; Grady, Rebecca Hofstein; Levine, Linda J. & Greene, C. M.: "False Memories for Fake News During Ireland's Abortion Referendum". *Psychological Science* 30 (10), 2019, 1449–1459.
- Murphy, Ray: "Europe's Return to UN Peacekeeping? Opportunities, Challenges and Ways Ahead – Ireland". *International Peacekeeping* 23 (5), 2016, 721–740.

- Myllyniemi, Urho: "Klenberg, Jan (1931–2020)". *Kansallisbiografia*. Studia Biographica 4. SKS 1997-. <<http://urn.fi/urn:nbn:fi:sks-kbg-007676>>.
- Myllyniemi, Urho: "Hägglund, Gustav (1938–)". *Kansallisbiografia*. Studia Biographica 4. SKS 1997-. <<http://urn.fi/urn:nbn:fi:sks-kbg-007805>>.
- Mäki-Rahkola, Anne & Myrntinen, Henri: "Reliable Professionals, Sensitive Dads and Tough Fighters: a Critical Look at Performances and Discourses of Finnish Peacekeepers Masculinities". *International Feminist Journal of Politics* 16 (3), 2014, 470–489.
- Määttä, Vesa: "Nihtilä, Valo (1896–1973)". *Kansallisbiografia*. Studia Biographica 4. SKS 1997-. <<http://urn.fi/urn:nbn:fi:sks-kbg-007709>>.
- Neack, Laura: "UN Peace-Keeping: In the Interest of Community or Self?". *Journal of Peace Research* 32 (2), 1995, 181–196.
- Neudorfer, Kelly: *Sexual Exploitation and Abuse in UN Peacekeeping: an Analysis of Risk and Prevention Factors*. Lexington Books 2015.
- Nilsson, Claes & Zetterlund, Kristina: "Sweden and the UN: a rekindled partnership for peacekeeping?". *International Peacekeeping* 23 (5), 2016, 762–783
- Nissinen, Peter: "Kokemuksia kulisseista ja ajatuksia rauhanvälityksestä: Martti Ahtisaari, Pekka Haavisto ja Elisabeth Rehn". Teoksessa *Rauhanvälitys – suomalaisia näkökulmia*. Toim. Peter Nissinen & Anisa Doty. Kansalaisjärjestöjen konfliktinehkäisyverkosto 2014, 127–138.
- Nokkala, Arto: *Laajeneva sotilaspolitiikka: strategia ja turvallisuus suomalaisen asevoiman rakentamisessa*. Rauhan- ja konfliktintutkimuskeskus 2001.
- Norkola, Kari: "Suomalaiset YK:n rauhanturvatehtävissä". Teoksessa *Suomalaiset Sinibaretit*. Kirjatuote 1973.
- Noro, Leo: *Terveys ja työ: Terveysoppi työelämään valmistuville*. WSOY 1965.
- Novosad, Paul & Werker, Eric: "Who runs the international system? Nationality and leadership in the United Nations Secretariat". *Review of International Organizations* 14 (1), 2018, 1–33.
- Nuti, Leopoldo: "The Italian 'Stay-Behind' Network - The Origins of Operation 'Gladio'". *Journal of Strategic Studies* 30 (6), 2007, 955–980.
- Nyberg, Bruno: *Rauhaa vaikka nyrkeillä 1973–74*. Bruno Group 2006.
- Nzongola-Ntalaja, Georges: *Patrice Lumumba*. Ohio University Press 2014.
- O'Malley, Brendan, & Craig, Ian: *The Cyprus Conspiracy: America, Espionage and the Turkish Invasion*. Tauris 1999.
- O'Neill, John Terence & Rees, Nick: *United Nations Peacekeeping in the Post-Cold War Era*. Routledge 2005.
- Ojanen, Hanna & Tapio Raunio: "The varying degrees and meanings of Nordicness in Finnish foreign policy". *Global Affairs* 4 (4–5), 2018, 405–418.
- Okkonen, Ville: *Peruskoulua vastaan: yksityisoppikoulut ja yhteiskuntajärjestys 1966–1975*. Väitöskirja, Turun yliopisto 2017.
- Om Kriget Kommit... Förberedelser för mottagande av militärt bistånd 1949–1969*. Betänkande av Neutralitetspolitikkommissionen. Statens offentliga utredningar (SOU) 1994:11. (SOU 1994:11).
- Paasio, Pertti: "Suomi ja alueelliset konfliktit". *Ulkopolitiikka* 4/1990, 6–9.
- Pajunen, Aimo: *Sarjatulta*. Weilin + Göös 1966.
- Palmu, Pentti: *Tuli lakkaa: suomalaiset valvontajoukot 1956–1985*. Painokartio 1985.
- Palonen, Kari: "The Art of the Possible in Periphery. J.K. Paasikivi and Urho Kekkonen in the Realpolitik tradition". Teoksessa *Transformation of Ideas on a Periphery*. Toim. Jukka Kanerva & Kari Palonen. The Finnish Political Science Association 1987, 98–115.
- Paloposki, Jyrki: *Merikasarmen Tarina*. Edita 2018.
- Pastinen, Ilkka: *Diiva ja diplomaatti: neljä vuosikymmentä ulkoasiainhallinnossa*. Otava 1996.
- Pastinen, Ilkka: *Yläkerran ylhäisyys: tuokiokuvia neljältä vuosikymmeneltä ulkoasiainhallinnossa*. Otava 1994.

- Patokallio, Pasi: ”Suomen asevalvonta on yleensä perustunut geopolitiittiseen realismiin. Ottawan sopimus on poikkeus”. *Kanava* 8/2017.
- Pedahzur, Ami: *The Israeli secret services and the struggle against terrorism*. Columbia University Press 2009.
- Pekkarinen, Jukka & Vartiainen Juhana: *Suomen talouspolitiikan pitkä linja*. WSOY 1993.
- Pekkarinen, Jussi: *Ei pelkkää glamouria: UM 100 vuotta*. Edita 2018.
- Penttilä, Risto E. J.: *Puolustuslinjat: puolustuspolitiikka Suomen kansainvälisen aseman vakaannuttamisessa 1944–67*. Otava 1988.
- Pesu, Matti: ”Kun pienvaltiorealismien hegemonia murtui: Suomalaiset ulkopoliittiset koulukunnat kylmän sodan jälkeisen ajan alussa”. *Politiikka* 59 (4), 2017, 280–297. (2017 b)
- Pesu, Matti: *Introducing Ideational Foreign Policy Analysis : Explorations on the Underlying Ideas of Finnish Foreign Policy*. Väitöskirja, Tampereen yliopisto 2019.
- Pesu, Matti: *Koskiveneellä kohti valtavirtaa: Suomen puolustuspolitiikka kylmän sodan lopusta 2010-luvun kiristyneeseen turvallisuusympäristöön*. Puolustusministeriö 2017. (2017 a)
- Pesu, Matti: *What non-alignment? Finland’s security and defence policy stems from partnerships*. FIIA Briefing Paper 227, 2017. (2017 c)
- Petersson, Magnus: ”Sweden and the Scandinavian Defence Dilemma.” *Scandinavian Journal of History* 37 (2), 2012, 221–229.
- Petersson, Magnus: ”The Scandinavian Triangle: Danish-Norwegian-Swedish military intelligence cooperation and Swedish security policy during the first part of the Cold War”. *Journal of Strategic Studies* 29 (4), 2006, 607–632.
- Pihlajamaa, Antti: *Parlamentaarinen puolustuskomitea – puolustuskeskustelua 1970-luvun alussa*. Pro gradu -tutkielma, Helsingin yliopisto 2018.
- Polvinen, Tuomo & Immonen, Hannu: *J. K. Paasikivi: valtiomiehen elämäntyö. 5, 1948–1956*. WSOY 2003.
- Pursiainen, Christer & Forsberg Tuomas: *Ulkopolitiikkaa norsunluutornista*. Chan Puma House 2015.
- Pyhälä, Mikko: *Valtaa ja vastarintaa: myötälämisen diplomatiaa*. Siltala 2016.
- Pyykönen, Juha: ”Sotilaallisen kriisinhallinnan kuvan muutos”. Teoksessa *Sota – teoria ja todellisuus, näkökulmia sodan muutokseen*. Toim. Jyri Raitasalo & Joonas Sipilä. Maanpuolustuskorkeakoulu, Strategianlaitos, Julkaisusarja 1: Strategian tutkimuksia no. 24, Edita Prima Oy 2008.
- Rainio-Niemi, Johanna: *The Ideological Cold War: the Politics of Neutrality in Austria and Finland*. Routledge 2014.
- Rautakoura, Pekka: ”Suomalaispataljoona Kyproksella”. *Kylkirauta* 3/1964, 35–41.
- Rautkallio, Hannu: *Alistumisen vuodet 1954–1961: suomettuminen vai lännettyminen?* Paasilinna 2010.
- Rautkallio, Hannu: *Kekkonen ja Moskova : Suomi lännestä nähtynä 1956–1962*. Tammi 1991.
- Rautkallio, Hannu: *Moskovan päiväkirja 1989–1993: heijastuksia 2000-luvulle*. Tammi 2008.
- Rautkallio, Hannu: *Paasikivi vai Kekkonen : Suomi lännestä nähtynä 1945–1956*. Tammi 1990.
- Reimaa, Markku: *Diplomatian taikuri Ralph Enckell*. Edita 2013.
- Reinimaa, Jorma: *YK-kenraalin puumiekka: Yhdistyneiden kansakuntien Suomen komppania 1956–1957*. Jorma Reinimaa 2006.
- Rentola, Kimmo: ”Suojelupoliisi kylmässä sodassa 1949–1991”. Teoksessa *Ratakatu 12: Suojelupoliisi 1949–2009*. Toim. Matti Simola. WSOY 2009.
- Rentola, Kimmo: ”Syvä valtio, globaalihistoria ja aika”. *Historiallinen aikakauskirja* 113 (3), 2015, 301–307.
- Rentola, Kimmo: *Niin kylmää että polttaa: kommunistit, Kekkonen ja Kreml 1947–1958*. Otava 1997.
- Rentola, Kimmo: *Stalin ja Suomen kohtalo*. Otava 2016.
- Rentola, Kimmo: *Vallankumouksen aave: vasemmisto, Beljakov ja Kekkonen 1970*. Otava 2005.

- Rietjens, Sebastiaan & de Waard, Erik: "UN Peacekeeping Intelligence: The ASIFU Experiment". *International Journal of Intelligence and CounterIntelligence* 30 (3), 532–556.
- Rislakki, Jukka: "Finland's Military Intelligence in War and Peace." *International Journal of Intelligence and CounterIntelligence* 21 (3), 2008, 461–486.
- Rislakki, Jukka: *Erittäin salainen: vakoilu Suomessa*. Love Kirjat 1982.
- Riste, Olav: "'Stay Behind': A Clandestine Cold War Phenomenon." *Journal of Cold War Studies* 16 (4), 2014, 35–59.
- Riste, Olav: "With an Eye to History: The Origins and Development of 'Stay-Behind' in Norway." *Journal of Strategic Studies* 30 (6), 2007, 997–1024.
- Riste, Olav: *The Norwegian Intelligence Service: 1945–1970*. Frank Cass 1999.
- Roberts, Adam: "An 'incredibly swift transition': Reflections on the end of the Cold War". Teoksessa *The Cambridge History of the Cold War, Volume 3, Endings*. Toim. Melvyn P. Leffler & Odd Arne Westad. Cambridge University Press 2010, 513–534.
- Rosen, Gunnar: *Sata sodan ja rauhan vuotta - Suomen Punainen Risti 1877–1977* (2. uusittu painos). Suomen Punainen Risti 2002.
- Rowan, Carl T.: *Breaking Barriers: a Memoir*. Little, Brown & Company 1991.
- Saarelma-Maunumaa, Minna: Nimet yhdistävät suomalaisia ja namibialaisia. *Virtittäjä* 107 (2), 2003, 258–262.
- Saideman, Stephen M.: *The Ties That Divide: Ethnic Politics, Foreign Policy, and International Conflict*. Columbia University Press 2001.
- Saivetz, Carol R.: "Moscow". Teoksessa *Suez Deconstructed: An Interactive Study in Crisis, War, and Peacemaking*. Brookings Institution Press 2018, 31–40.
- Salminen, Pertti: *Puolueettomuuden nimeen: sotilasjohto Kekkosen linjalla ja sen sivussa 1961–1966*. Suomen mies 1995.
- Savranskaya, Svetlana & Taubman, William: "Soviet foreign policy, 1962–1975". Teoksessa *The Cambridge History of the Cold War, Volume 2, Crises and Détente*. Toim. M. Leffler & O. Westad. Cambridge University Press 2010, 134–157.
- Schmidl, Erwin A.: "'Push' and 'Pull' Factors in Foreign Policy: A Case Study of Austrian Participation in International Peace Operations, 1960–2015". *Diplomacy & Statecraft* 26 (4), 2015, 719–735.
- Scianna, Bastian Matteo: "A Blueprint for Successful Peacekeeping? The Italians in Beirut (Lebanon), 1982–1984." *The International History Review* 41 (3), 2019, 650–672
- Shlomo, Yinon: "The Israeli-Egyptian Talks at Kilometer 101." *British Journal of Middle Eastern Studies* 44 (3), 2017, 447–463.
- Siilasvuo, Ensio: *Rauhan asialla Lähi-idässä: muistelmia vuosilta 1967–1979*. Otava 1987.
- Simm, Gabrielle: *Sex in Peace Operations*. Cambridge University Press 2013.
- Sirén, Torsti: "Konfliktit ja sotilaallinen voimankäyttö". *Politiikka* 47 (4), 2005, 308–316.
- Sjöstrand, Carl: *Swedish International Forces in the Service of Peace: International Missions Undertaken by the Swedish Armed Forces*. Arena 2006.
- Sköld, Nils: *United Nations Peacekeeping After the Suez War: UNEF I: The Swedish Involvement*. Hurst 1996.
- Sloan, James: "The Evolution of the Use of Force in UN Peacekeeping". *Journal of Strategic Studies* 37 (5), 2014, 674–702.
- Soikkanen, Timo: *Presidentin ministeriö: ulkoasiainhallinto ja ulkopoliittikan hoito Kekkosen kaudella. 2, 1956–1969*. Otava 2003.
- Soikkanen, Timo: *Presidentin ministeriö: ulkoasiainhallinto ja ulkopoliittikan hoito Kekkosen kaudella. 3, Uudistumisen, ristiriitojen ja menestyksen vuodet 1970–81*. Otava 2008.
- Soikkanen, Timo: *Turvallisuuspolitiikka: käsitteestä ja sen käytöstä*. Turun yliopisto 1976.
- Soiri, Iina & Peltola, Pekka: *Finland and National Liberation in Southern Africa*. Nordiska Afrikainstitutet 1999.

- Soward F. H.: "Bloc Politics in the United Nations". *International Journal* 15 (4), 1960, 364.
- Spooner, Kevin A.: *Canada, the Congo Crisis, and UN Peacekeeping, 1960–64*. UBC Press, 2009.
- Steele, Robert David: "Peacekeeping Intelligence and Information Peacekeeping". *International Journal of Intelligence and CounterIntelligence* 19, (3), 2006, 519–537
- Stenbäck, Pär: *Kriisejä ja katastrofeja: poliittinen ja humanitaarinen työni* (suom. Salla Silmukka). Schildt 2009.
- Stoffels, Hans: "False Memories". Teoksessa *Hurting Memories and Beneficial Forgetting*. Toim. Michael Linden & Krzysztof Rutkowski. Elsevier 2013, 105–114.
- Suomalaiset Sinibaretit: 1*. Toim. Aulis Laine, Martti Jokihaara, Uno Seppäläinen & Marjatta Ahlgrén. Kotimaankirja 1982.
- Suomalaiset Sinibaretit: 2*. Toim. Aulis Laine, Martti Jokihaara, Uno Seppäläinen & Marjatta Ahlgrén. Kotimaankirja 1982.
- Suomalaiset Sinibaretit*. Kirjatuote 1973.
- Suomi YK:ssa: Ulkoministeriön huhtikuussa 1967 järjestämän seminaarin tilitystä*. Toim. Keijo Korhonen. Weilin + Göös 1967.
- Suomi, Juhani & Suominen Pertti: *Jaakko Valtanen: tammenlehväkenraali*. Otava 2008.
- Suomi, Juhani: *Kriisien aika. Urho Kekkonen 1956–1962*. Otava 1992.
- Suomi, Juhani: *Liennytyksen akanvirrassa. Urho Kekkonen 1972–1976*. Otava 1998.
- Suomi, Juhani: *Presidentti. Urho Kekkonen 1962–1968*, Otava 1994.
- Suomi, Juhani: *Taistelu puolueettomuudesta. Urho Kekkonen 1968–1972*. Otava 1996.
- Suominen, Jani: *Sotilaita ilman vihollisia: Suomalaiset valvontajoukot ja niiden voimankäyttö*. Pro gradu -tutkielma, Turun yliopisto 1998.
- Suominen, Pertti: *Armeijan silmänä ja korvana: tiedustelupäällikkö Raimo Heiskanen*. Otava 2012.
- Suri, Jeremi: *Henry Kissinger and the American century*. Belknap 2009.
- Sutela, Lauri: "Puolustusvoimain komentajana presidentti Kekkonen aikana". Teoksessa *UKK Perinneyhdistys: Vuosikirja. 7*. Toim. Seppo Sarlund. UKK-perinneyhdistys 1995.
- Svendsen, Adam D.M.: "Connecting Intelligence and Theory: Intelligence Liaison and International Relations." *Intelligence and national security* 24 (5), 2009, 700–729.
- Svendsen, Adam D.M.: "Intelligence Liaison". Draft article for AFIO's *Intelligence Journal*, 2015. <<https://www.afio.com/publications/SVENDSEN%20Intel%20Liaison%2028May20151.pdf>> [luettu 20.10.2020].
- Sverige i Afghanistan 2002–2014: Betänkande av Afghanistanutredningen*, Statens offentliga utredningar (SOU) 2017:16. (SOU 2017:16).
- Swanström, André: *Hakaristin ritarit: suomalaiset SS-miehet, politiikka, uskonto ja sotarikokset*. Atena 2018.
- Särkiö, Hannu: *YYA: vuoden 1948 ystävyys-, yhteistoiminta- ja avunantosopimus suomalaisten kommenttien valossa kiinnittäen erityisesti huomiota sen sotilaalliseen puoleen*. Reserviläisjärjestöjen turvallisuuspoliittinen toimikunta 1973.
- Takeyh, Ray: *The Origins of the Eisenhower Doctrine: The US, Britain and Nasser's Egypt, 1953–57*. Palgrave Macmillan 2000.
- Tamminiemen pesänjakajat: Kekkonen lähtee – kuka tulee?* Nimim. Lauantaseura. Kustannus-Vaihe 1981.
- Tarkka, Jukka: *Karhun kainalossa*. Otava 2012.
- Tarkka, Jukka: *Max Jakobson: Finnish Diplomacy in the Cold War*. Otava 2013.
- Tervasmäki, Vilho: *Puolustushallinto sodan ja rauhan aikana 1939–1978: Puolustusministeriön historia 2*. Karisto 1978.
- The Blue Helmets: a Review of United Nations Peace-Keeping*. United Nations 1985.
- Tullberg, Andreas: 'We Are in the Congo Now': *Sweden and the Trinity of Peacekeeping during the Congo Crisis, 1960–1964*. Doktorsavhandling, Lund University Press 2012.
- Turunen, Pekka: *Salaisen sodan asiamies: Mannerheim-ristin ritari Paavo Suoranta*. Ajatus 2006.

- Tynkkynen, Vesa & Jouko, Petteri: *Towards east or west: Defence planning in Finland 1944–1966*. Maanpuolustuskorkeakoulu 2007.
- Tynkkynen, Vesa: ”Puolustusjärjestelyt”. Teoksessa *Suomen Puolustusvoimat 1944–1974. Puolustusvoimien rauhan ajan historia, osa 2*. Toim. Veli-Matti Syrjö, Mikko Karjalainen & Eero Elfvingren. WSOY 2006.
- Törnudd, Klaus: ”Ralph Enckell (1913–2001)”. Teoksessa *Suomalainen diplomaatti: muotokuvia muistista ja arkistojen kätköistä*. Toim. Arto Mansala & Juhani Suomi. SKS 2003.
- Törnudd, Klaus: *Suomi ja Yhdistyneet Kansakunnat*. Tammi 1967.
- Urquhart, Brian: *A life in peace and war*. Harper & Row 1987.
- Uutanniemi, Pekka: ”Rauhanturvatoiminta”. Teoksessa *Suomen Puolustusvoimat 1944–1974. Puolustusvoimien rauhan ajan historia, osa 2*. Toim. Veli-Matti Syrjö, Mikko Karjalainen & Eero Elfvingren. WSOY 2006, 568–580.
- Vainio, Kimmo: *Siinain hiekalta Golanin kukkuloille: Yhdistyneiden kansakuntien suomalaisen valvontajoukon historiikki*. Puolustusministeriö 1994.
- Väisse, Justin: *Zbigniew Brzezinski: America's Grand Strategist* (kääntänyt Catherine Porter). Harvard University Press 2018.
- Valenius, Johanna: ”A Few Kind Women: Gender Essentialism and Nordic Peacekeeping Operations”. *International Peacekeeping* 14 (4), 2007, 510–523.
- Valla, Juha: *Suezin-komppaniasta Suomen puolueettomuuspolitiikan kirkastajaksi: Rauhanturvaaaminen Suomen ulkopoliitikassa 1956–1990*. Lisensiaatintutkielma, Helsingin yliopisto 1997.
- Valtasaari, Jukka: *Myrskyn vuodet: Suomen suunta kylmän sodan jälkeen*. Otava 2009.
- Vanetik, Boaz; Shalom, Zaki & Solomon, Guy: *The Nixon Administration and the Middle East Peace Process, 1969–1973: from the Rogers Plan to the Outbreak of the Yom Kippur War*. Academic Press 2013.
- Varady, Corrin: *US Foreign Policy and the Multinational Force in Lebanon: Vigorous Self-Defense*. Palgrave Macmillan 2017.
- Vares, Vesa: ”Is This the Top of the Slippery Slope?” *Scandinavian Journal of History* 27 (3), 2002, 143–165.
- Vares, Vesa: ”Puolustusvoimien ulkomaiset suhteet”. Teoksessa *Suomen Puolustusvoimat 1944–1974. Puolustusvoimien rauhan ajan historia, osa 2*. Toim. Veli-Matti Syrjö, Mikko Karjalainen & Eero Elfvingren. WSOY 2006, 581–601.
- Vasiliev, Alexey: *Russia's Middle East Policy*. Routledge 2018.
- Vesa, Unto: ”Continuity and Change in the Finnish Debate on Peacekeeping”. *International Peacekeeping* 14 (4), 2007, 524–537.
- Vesikansa, Jarkko: ”*Kommunismi uhkaa maatamme*”: *kommunisminvastainen porvarillinen aktiivismi ja järjestötoiminta Suomessa 1950–1968*. Väitöskirja, Helsingin yliopisto 2004.
- Viitasaari, Yrjö: ”Sotilastiedustelu”. Teoksessa *Suomen Puolustusvoimat 1944–1974. Puolustusvoimien rauhan ajan historia, osa 2*. Toim. Veli-Matti Syrjö, Mikko Karjalainen & Eero Elfvingren. WSOY 2006, 422–433.
- Virta, Jami: *Juoksuhaudoista yhteiskuntaan: vuosien 1965–1975 sotilaallista maanpuolustusta ja puolustusvoimia koskevan joukkotiedotuksen diskursiivinen tarkastelu*. Väitöskirja, Maanpuolustuskorkeakoulu 2012.
- Virtanen, Rauli: *Suezilta Afganistaniin: suomalaiset rauhaa turvaamassa*. WSOY 2011.
- Visuri, Pekka: ”Suomalaiset kansainvälisten järjestöjen sotilastehtävissä”. Teoksessa *Suomen asialla?: yksityiset ja julkiset toimijat kansainvälisessä yhteistyössä*. Toim. Tiina Lintunen & Louis Clerc. Ajankohta 16: Poliittisen historian vuosikirja 2013.
- Visuri, Pekka: *Idän ja lännen välissä: puolustuspolitiikka presidentti Kekkonen kaudella*. Fenix-kustannus 2010.
- Visuri, Pekka: *Suomi kylmässä sodassa*. Otava 2006.

- Vuorensalo, Pietari: *Rauhanturvaamisen valmistelu Suomen puolustushallinnossa: Pysyvä valmiusjoukko ja Kyproksen operaatio 1963–1969*. Pro gradu -tutkielma, Helsingin yliopisto 2007.
- Välimäki, Matti: *Politiikkaa kansainvälisten, kansallisten ja ideologisten reunaehtoju puitteissa: Suomalaiset puolueet ja maahanmuutto 1973–2015*. Väitöskirja, Turun yliopisto 2019.
- Välimäki, Pasi: *Tiedustelu rauhaatukevissa operaatioissa*. Yleisesikuntaupseerikurssin diplomityö, Maanpuolustuskorkeakoulu 1999.
- Wala, Michael: “Stay-Behind Operations, Former Members of SS and Wehrmacht, and American Intelligence Services in Early Cold War Germany.” *Journal of Intelligence History* 15 (2), 2016, 71–79.
- Walton, Timothy R.: *Challenges in Intelligence Analysis: Lessons from 1300 BCE to the Present*. Cambridge University Press 2010.
- Waltz, Kenneth N.: *Theory of International Politics*. Random House 1979.
- Welin, Gustaf & Ekelund, Christer: *The U.N. in Cyprus: Swedish Peace-keeping Operations 1964–1993*. Hurst 2004.
- Werth, Nicolas: ”Valtio sodassa omaa kansaansa vastaan: Väkivaltaa, sortotoimia, terroria Neuvostoliitossa” (suom. Heikki Eskelinen). Teoksessa *Kommunismmin musta kirja: Rikokset, terrori, sorto*. Toim. Stéphane Courtois, Nicolas Werth, Jean-Louis Panné, Andrzej Paczkowski, Karel Bartosek & Jean-Louis Margolin. WSOY 2000, 214–232.
- West, Nigel: *Historical Dictionary of British Intelligence*. Scarecrow Press 2014.
- Westad, Odd Arne: *The Cold War: a World History*. Allen Lane 2017.
- Westad, Odd Arne: *The global cold war: third world interventions and the making of our times*. Cambridge University Press 2005.
- Widen, J. J.: “The Wennerström Spy Case: A Western Perspective.” *Intelligence and National Security* 21 (6), 2006, 931–958.
- Wohlforth, William C.; De Carvalho, Benjamin; Leira, Halvard & Neumann, Iver B. “Moral Authority and Status in International Relations: Good States and the Social Dimension of Status Seeking”. *Review of International Studies* 44 (3), 2018, 526–546.
- Wolke, Lars Ericson: *Lessons learned? Svenska operativa och taktiska erfarenheter från Kongokrisen 1960–1964*. Försvarshögskolan 2007.
- Yaqub, Salim: “The Cold War and the Middle East.” Teoksessa *The Oxford Handbook of the Cold War*. Toim. Richard H. Immerman & Petra Goedde. Oxford University Press 2013.
- Zhu, Bi; Chen Chuansheng; Loftus, Elizabeth F. & muut: “Brief Exposure to Misinformation Can Lead to Long-Term False Memories”. *Applied Cognitive Psychology* 26 (2), 2012, 301–307.

Muut (verkkosivustot, blogit ja esitelmät)

- Bellamy, Williams & Griffin: *Understanding Peacekeeping*, 2nd Edition. <<http://bcs.wiley.com/he-bcs/Books?action=index&bcsId=10851&itemId=0745641857>>
- Foreign Policy Research Institution. <<https://www.fpri.org/article/>>
- Julkari, sosiaali- ja terveysministeriön hallinnonalan yhteinen avoin julkaisuarkisto. <<https://www.julkari.fi>>.
- Alkoholijuomien kulutus 2018, THL:n tilausraportti 27.5.2019.
- Alkoholin terveydelle aiheuttamien riskien vähentäminen. Tiedä ja toimi -kortti 2015, THL.
- Kielitoimiston ohjepankki, Kotimaisten kielten keskus. <<http://www.kielitoimistonohjepankki.fi>>.
- “Peculiarities of Intelligence and Surveillance as Actions of the State”, Kimmo Rentolan luento seminaarissa *The State and Political Subversion in Europe*, Turun yliopisto 19.9.2019.
- Kulttuurihistoria nyt! –blogi. <<https://kulttuurihistoria.wordpress.com>>
- Multinational Force and Observers (MFO) <www.mfo.org>
- The Nobel Peace Prize. <<https://www.nobelprize.org/prizes/peace/>>

Jukka Pesu

Ulkoministeriö <<https://um.fi/>>

United Nations Good Offices Mission in Afghanistan and Pakistan. <<https://peacekeeping.un.org/mission/past/ungomap/>>

United Nations Interim Force in Lebanon (UNIFIL). <<https://unifil.unmissions.org/>>

United Nations. <<https://www.un.org/en/>>

Weatherhead Center for International Affairs, Harvard University. <<https://wcfia.harvard.edu/about/>>

Hakemisto

A

Aamulehti 490
Aavi, Yrjö 175
Afganistan 67, 408, 426, 507, 513–7, 535 (n7)
kts. myös ISAF & UNGOMAP
Afrikan kansalliskongressi (ANC) 392
Aftonbladet 34
Aho, Esko 463
Aho, Lauri 288, 292
Ahtisaari, Martti 515, 534, 536
Akulov, Albert 302
Al-Assad, Hafez 426
Albania 68
Alho, Arja 470
Alholm, Björn 249
Almgren, Carl Erik 194, 196–8, 202, 205,
210–4
Amal 483, 486
Aman 384–5
Ambomaa 420, 459
Amin, Idi 312, 386
Anderson, Sven 185
Andren, Nils 42
Angola 391, 419, 460, 514
Annan, Kofi 525
Apunen, Osmo 18, 460–1
Arafat, Jasser 445, 457
Associated Press (AP) 492
Aunesluoma, Juhana 36, 517, 539
Australia 93, 409
Autti, Pekka 18

B

Bäckman, Rafael 115, 117, 120, 491
Bagdad 522
Bagdadin sopimus (1955) 140, 144

Ball, George 225
Baltian maat 71, 205, 380, 467
Baring, Rowland 330
Bar-On, Hannan 413
Barron, John 375
BBC Monitoring (BBCM) 377
Beirut 423–34, 442–3, 457, 488, 515
Belgia 145, 147–9, 243, 257
Beljakov, Aleksei 362
Bellamy, Alex 14–15
Berggren, Henrik 462
Bergling, Stig 378
Berliini 71, 85, 151, 189–90, 239–40, 339,
342, 424, 522
Bew, John 284,
Bjærne, Øen 195
Björnsdóttir, Helga 475
Blomberg, Jaakko 19, 422, 430, 513
Blue Berets (1988) 509–10
Boldt, Lauri 139, 270
Bonn 240, 407
Bosley, Reginald (Laatikko-Ukko) 164–5,
173, 195
Bosnian sota 56, 440, 536
Brand, Aijol 163–4, 216, 356
Brasilia 80, 105–6
Brežnev, Leonid 297, 322, 324, 329, 425, 427
Brežnevin oppi 285
Briscoe, Neil 25
Brotherus, Tapani 513
Brown, Benjamin 283
Browning, Christopher S. 47
Brysseli 329
Brzezinski, Zbigniew 283
Bulganin, Nikolai 126
Bulgaria 66–7
Bull-Hansen, Fredrik 200, 409
Bunche, Ralph 80, 104–6, 149, 189, 273
Burma 67

Burns, E. L. M. 90, 116, 118, 129, 131
Bush, George H. W. 520
von Bonsdorff, Göran 471

C

Camp Davidin rauhansopimus 408, 411, 424, 510
Campbell, Duncan 382
Carr, E. H. 284, 453
Carrol, Lewis 451–2
Carter, Jimmy 283, 408–9, 435, 441
Carver, Michael 223
Castlereagh, Robert Stewart 278, 281 (n571)
Castro, Fidel 152
Cawen, Matti 185–6
Chamberlain, Neville 284
Chan, Prem 406
Chicagon yliopisto 281
Chile 105–6
Chinkin, Christine 437–9
Chirac, Jacques 517
CIA (Central Intelligence Agency) 52–3, 163, 165, 170–2, 194, 200, 225, 240–1, 282, 291, 297–8, 335–6, 377, 380–2, 385, 392
Clerc, Louis 285
Clinton, Bill 441
Colby, William 200
Conakry 266
Cordier, Andrew 131
Cortright, David 63
Creswell, Michael 113
de Cuéllar, Pérez 426, 445, 486
von Clausewitz, Carl 15, 157–8

D

Dalsjön, Robert 205
Damaskos 335
Danielson-Kalmari, J. R. 71
David, Dwight 126
Dayan, Moshe 348
Delian liitto 18
Derjabin, Juri 311
Dinitz, Simcha 280
Dixon, Pierson 80, 86–90, 107
Dobrynin, Anatoli 295, 333
Douglas-Home, Alec 323

Doyle, Michael W. 533
Drain, Jesse 170
Draken (hävittäjä) 201, 211–2, 216
Dulles, John Foster 84, 89

E

Eden, Anthony 84, 86, 90, 107
Egypti 139, 219, 227, 239, 337–8, 345–6, 356, 359, 408–15, 424, 434, 478–9
Kts. myös UNEF I, UNEF II, MFO, kuu-
den päivän sota; jom kippur -sota &
Camp Davidin rauhansopimus
Ehrnrooth, Adolf 174, 201
Eisenhower, Dwight 85–7, 107, 141
Eisehowerin doktriini 126, 139, 141
Ekeland, Arne 217
Ekman, Sten 204,
Elinkeinoelämän valtuuskunta (EVA) 298–9, 507
Enckell, Ralph 31, 34, 50, 73, 75–80, 92, 94–97, 100–1, 109, 111, 121–2, 125–6, 134, 137–8, 141–2, 144, 146, 150, 178–183, 185–186, 215, 218, 221–5, 230–1, 247, 253–4, 257, 259, 262–3, 288–90, 293, 302, 308–9, 315, 459–60, 540
Engholm, Carl 118
Erkkilä, Pekka 488
Erkko, Aatos 227
Erlander, Tage 190, 196, 246
Espanja 81, 139, 257
Etelä-Afrikka 35, 45, 241, 279, 391–2, 408, 418–20, 448, 450, 455, 458–61, 465, 514
Euroopan talousyhteisö (EEC) 34, 192, 297,
Euroopan turvallisuus- ja yhteistyökonferenssi (Etyk) 77, 285, 295, 297–8, 303, 311, 317–8, 362, 377, 394, 404, 467, 526
Euroopan Unioni (EU) 36, 518, 539
Euroopan vapaakauppajärjestö (EFTA) 161, 506, 539,
Evang, Wilhelm 195–6, 198–200, 216
Expressen 479

F

Fagerholm, K.-A. 73, 92, 94, 309
FBIS (Foreign Broadcast Information Service) 219, 377

Federenko, Ivan 228–30
 Fidži 409
 Filippiinit 420
 Finsk Tidskrift 18
 Florida 333
 Ford, Gerald 277
Foreign Affairs 39, 254, 259
 Fostervoll, Alv 325, 334
 Friberg, Frank F. 163–5, 170–3
 Friberg, Ralf 370, 401
 Fulbright, J. William 335
 Furusenko, Aleksandr 55
 Ivan, Filippov 166

G

de Guiringaud, Louis 88, 330–1
 Gabrielsson, Erik 171, 173
 Gaiduk, Ilja V. 55
 Galtung, Johan 472
 Gaza 129, 136, 331, 408, 424, 455
 Gemayel, Bashmir 426
 Geneve 286, 293, 295
 “Geneven henki” 61–63, 67, 68–69, 79
 Ghana 335, 421
 Golan 331, 408
 kts. myös UNDOF
 Goldberg, Arthur 291
 Golitsyn, Anatoli 159, 161–3, 165, 170, 171–3, 178, 180, 199, 225, 276
 Golub, Grigori E. 168, 171
 Gorbatošov, Mihail 506–7
 Gorbunov, Aleksandr 310
 Görz, Norbert 66
 Gotlanti 214
 Goulding, Marrack 504–5
 Griffin, Stuart 14–15
 Gripenberg, G. A. 73–5, 92, 96, 100, 112, 121–3, 125, 128, 131, 143–5, 189, 257
 Gromyko, Andrei 67, 145, 297, 320
 GRU (Neuvostoliiton sotilastiedustelu) 168, 170, 200, 375, 378
 Gufler, Bernard 155, 162, 170, 173
 Guinea 266–7
 Gyani, Prem Singh 223

H

Haaksalo, Magnus 114–5, 135–7
 Haaparanta 212
 Haavik, Gunvold Galtung 199
 Haddad, Saad 430, 432
 Hagman, Erik 20
 Hallama, Jaakko 211–3, 225, 232–4, 249, 299
 Haminan rauha (1809) 73
 Hammarskjöld, Dag 63, 87, 90–3, 95, 97, 99, 103–7, 111–3, 116, 118, 120, 128, 131, 139, 141–4, 148–9, 181–2, 184, 189, 191, 219, 220, 241, 243, 264, 459, 490
 Hankey, Robin 63, 67, 76
 Hannikainen, Antti 234
 Hanste, Yrjö 123
 Haponen, Heikki 514
 Hardwick, Neil 470
 Harlem, Gudmund 184, 195
 Harttila, Pekka 398
 Harvardin yliopisto 42, 277, 280–4, 303, 342
 Hatakka, Erkki 458
 Haukkala, Hiski 35–6
 Heinrichs, Lars 164–5, 173, 190–6, 198–205, 207–210, 213–214, 216–8, 403
 Heiskanen, Raimo 51–2, 54, 159, 200, 204, 217, 266, 300, 305–6, 315–6, 356, 358, 363, 367, 372–3, 376–8, 380–3, 385–90, 480–1, 503, 507–8
 Helle, Veikko 234
 Helminen, Rauli 512–3, 516
Helsingin Sanomat 77, 92–3, 95, 98–9, 111, 117, 120, 143, 144–5, 227, 240, 273–5, 287, 294, 304, 313–4, 328, 354, 367, 414–5, 482, 484, 486, 489, 490, 492, 510, 522
 Helsinki ja
 Etyk 297
 SALT 295–296
 Henkisen maanpuolustuksen suunnittelukunta 365
 Hetemäki, Päiviö 190, 287, 290, 298–9
 Hickerson, John D. 141
 Hietanen, Esa 97
 Hill, Christopher 41
 Hinsley, Harry 339–40
 Hiroshima 59, 424
 Hitler, Adolf 71, 84, 87, 126, 284
 Hizbollah 443
 Hjerppe, Kauko 368–9
 Hofi, Yitzhak 385

Holkeri, Harri 521, 535
 Hollanti 26, 387–9, 409
 Holli, Anna Maria 470
 Holm (eversti, etunimi ei tiedossa) 213
 Holma, Heikki 26
 Holmia, Antero 60
 Holmqvist, Eric 480
 Holmström, Mikael 204, 213–4, 216
 Honka, Olavi 152
 Honkanen, Yrjö 363
 Horn, Walter 189, 191, 194, 196, 198–9, 202
 Hovet, Thomas 78, 255–8, 260
 Hrabskov, Alexander 169
 Hruštšov, Nikita 61–3, 69, 84–5, 140, 142,
 144, 147–9, 152–3, 170, 189, 221, 229,
 237, 239–40, 243, 449
Hufvudstadsbladet 98, 101, 489
 Hunters, Robert E. 441–2
 Hussein (Jordanian kuningas) 140
 Hussein, Saddam 520
Hymy 489, 504
 Hynninen, P. J. 144–5
 Hyvärinen, Risto 34–5, 42, 206, 237–8, 266,
 282–3, 288, 295, 298, 312, 341–4, 358,
 359, 361–2, 465–6
 Hägglund, Gustav 175, 284, 366–7, 445–6,
 502–3, 511, 516–7
 Hägglöf, Ingemar 224, 231–3
 Häppölä, Leo 166

I

Iivari, Ulpu 522
 Iola, Olli 123
 Iloniemi, Jaakko 17, 393–4, 397–400, 466–7,
 488
 Immonen, Kari 135
 Indonesia 44, 80, 129, 335, 421
 Inonu, Ismet 221
 International Security Assistance Force (ISAF)
 14
 Intia 44, 80, 82, 181
 Irak 338, 424–5
 vallankumous (1958) 140, 144
 kts. Persianlahden sota
 Iran 417, 419–20, 425
 Irlanti 25–6, 45, 78, 80, 226–78, 231, 275–6,
 332, 335, 449
 Islanti 215, 255

Ismailia 107
 Iso-Britannia ja
 rauhanturvaaminen 25–6, 44, 80–1, 86–
 91, 106, 184, 219–21, 223, 225–6,
 244, 315, 319, 327, 330–2, 409, 428,
 444
 Suomi 45, 64–5, 107, 113, 126–7, 141–3,
 145, 155, 161–2, 164–5, 173, 178,
 197, 204–5, 263, 304–5, 314–5, 383,
 386, 393, 483
 YK 63–4, 89–90, 102, 144
 kts. myös SIS, UNEF I
 Israel ja
 Suomi 313–4, 345–354, 383–92, 410–5,
 430–3, 436–7, 445, 448, 455–8, 477–
 80, 482–5
 YK 67, 241, 313–4, 335–7, 347–8, 421,
 425–7, 435, 442–3, 455–6
 kts. myös jom kippur -sota, kuuden päivän
 sota, Aman, UNTSO, UNEF I, UNEF
 II, UNDOF, UNIFIL, MFO, Camp
 Davidin rauhansopimus & Mossad
 Israelyan, Viktor 55, 329
 Italia 26, 66–7, 69, 257, 282, 409, 426, 428,
 443 (n501)
 Itävalta 62, 282
 Itävalta-Unkari 70
 rauhanturvaaminen 25–26, 80, 226–7,
 317, 324, 331–2, 335, 419–20
 Suomi 29, 45, 276, 304, 398, 449, 510
 YK 69, 78, 145, 249, 257
Izvestija 126, 226, 245

J

Jaakonsaari, Liisa 469–70,
 Jakobsen, Peter Viggo 27, 45–8, 215–6, 371,
 447–8, 468, 473, 475
 Jakobson, Max 32–5, 37, 39, 48–50, 77, 96,
 125, 137, 143, 146, 150, 156, 174, 177–9,
 181–7, 207, 221–5, 230, 232–4, 238, 244,
 247–8, 250–1, 253–4, 259–60, 262, 265–
 7, 283, 285–94, 298–9, 300–3, 311, 326–
 8, 358, 361, 460, 463–5, 473, 506–7, 540
 Jaltan konferenssi (1945) 60
 James, Alan 27–8
 Janajev, Gennadi 462
 Japani 59, 69, 143, 249, 359
 Jarring, Gunnar 63–4, 67, 76, 326–7

Jemen 67, 186, 424
 Jerusalem 410–4
 Jokihaara, Martti 353
 Jokinen, Pertti 361, 374, 477–8, 480
 Jokinen, Raimo 216–7
 jom kippur -sota 52, 280, 316–332, 337–338,
 377, 383–391, 419, 484, 541
 Jordania 139–40, 389
 Jouppila, Riitta 472
 Jugoslavia 80, 81, 186, 255, 257, 259, 282,
 287, 298, 304, 437
 Junnila, Tuure 95
 Juntunen, Tapio ^36,
 Jyränki, Antero 176, 358

K

al-Khoury, Fares 66
 Kaarle XII 117
 Kaartin kasarmi 97
 Kahn, Herman 340
Kainuun Sanomat 466
 Kaira, Erkki 139, 502–3
 Kairo 227, 331, 387, 409, 411
 Kaldor, Mary 56, 437–40, 444, 530
 Kalela, Jaakko 260, 358–9, 361, 441, 460–1,
 466, 513, 521
 Kanada 49–50, 54–55, 426
 Ottawan konferenssi 244–252
 rauhanturvaaminen 25, 37–8, 44, 80–81,
 87–90, 92–93, 105–107, 109, 137,
 223, 226, 232, 324–6, 332, 335, 337,
 419, 469
 Suomi 44–5, 227–8, 232–3, 273, 275,
 344, 374, 398, 503
 YK 87, 92–93, 105–106, 125, 228, 231,
 257
 Kanger, Thomas 197
 Kanninen, Ermei 54, 396–7, 436–8
 Kansainliitto 81, 94–5, 102, 139
 Kansallinen turvallisuusneuvosto (NSC) 153,
 296, 322, 434
 Kansallisarkisto 50–4
Kansan Uutiset 227, 328, 489, 511
 Karasev, Felix 382
 Karhilo, Aarno 248, 250, 265, 299, 361, 398,
 466, 481

Karjalainen, Ahti 177, 180–1, 187, 211, 238,
 244, 249, 262, 265, 275, 283, 310, 326,
 355, 464–5
 Karlsrud, John 46–7
 Kashmir kts. UNMOGIP
 Katynin joukkomurha 168
 Kaunda, Kenneth 515
 Kaurinkoski, Jaakko 466
 Keinonen, Yrjö 169, 343
 Kekkonen, Urho 32–3, 37, 42, 50–1, 56, 67–
 70, 73, 75, 77, 80, 85, 92, 94–6, 99–100,
 103–4, 109, 111–2, 116, 121–2, 124, 130,
 132–3, 137–9, 142–6, 151–80, 183, 186–
 8, 190, 195–6, 201, 208, 211–5, 217, 222,
 225, 227, 230, 232–4, 243–4, 247–51,
 259, 263, 276–7, 282, 286–99, 301–10,
 326, 328, 342, 358–63, 368–9, 393, 418,
 460–2, 464–5, 512, 516, 539–40
 Keltanen, Jouko 374, 418
 Keskustapuolueen Sanomakeskus 489
 Kemppainen, Aulis 331
 Kennan, George F. 189
 Kennedy, J. F. 52–3, 152–3, 154–5, 189, 239
 Kettinen, Uolevi 18, 130
 KFOR (Kosovo Force) 14, 527
 KGB (Neuvostoliiton keskusturvallisuuspal-
 velu) 68, 142, 161, 163, 168–72, 180,
 225, 291, 301, 310–1, 375, 382, 391
 Khomeini, Ruhollah 419
 Kiina 62, 84–5, 278, 303, 323–4, 330, 380,
 389, 398, 444, 452, 507, 522
 Kissinger, Henry 277–83, 294–7, 302–3, 313,
 320, 322–5, 329–30, 332–3, 335–8, 345–
 346, 355, 408, 542
 Kivimäki, Ville 493
 Kjelstrup, Reidar 334
 Klenberg, Jan 283–4, 396,
 Koho, Lauri 54, 215, 266–7, 300–2, 327–8,
 355, 366–8, 373–8, 388, 399, 410, 412,
 414–5, 468–9, 477–80, 490
 Koivisto, Mauno 42, 50, 314, 382, 391, 445,
 466, 483–5, 513, 515–7, 520–4
 Kokkola 212
 Kokoomus 98, 472, 485
 Kolumbia 80, 106, 409,
 Kongo 329 kts. myös ONUC
 Kontionpää, Björn 112, 114–5, 118, 129, 131,
 135–7

Korean sota 15, 62, 82, 98, 220, 235, 340,
372, 531, 536
The Korea Times 504
Korhonen, Keijo 34, 36, 299, 309–10, 359–
60, 410, 449, 451–7, 460–2, 466, 485
Korsimo, Arvo 171
Koskenpalo, Uolevi 115, 129–30, 132, 135–6,
208
Koski, Henry William "Heikki" "Hank" 163–
4
Kostamus-projekti 539
Krakova 226
Kreikka 220–2, 226, 257
Kronlund, Jarl 21–22, 26, 338, 370
Krönmark, Eric 214
Kulikov, Viktor Georgijevitš 306–7
Kultaranta 307
Kuosa, Tauno 20, 477–85, 510
Kuuba 103, 152, 391
Kuuban ohjuskriisi (1962) 151–3, 237, 239–
40, 339, 342
kuuden päivän sota 265, 291, 319, 329, 385,
408, 484
Kuusi, Matti 302
Kuusinen, Hertta 97–8, 234, 236
Kuwait kts. Persianlahden sota
Kuznetsov, V. V. 180, 257
Kylkirauta 18, 19
Königstedt 399–401
Kööpenhamina 73, 110, 116

L

Laamanen, Pentti 139
Laatikainen, Katie Vernin 259
Lagerström, Börje 365
Lange, Halvard 192
Lappalainen, Niilo 18
Lasonen, Kari 496–7
Lattunen, Eero 369–70
Lazarev, Valentin 166–7
Lebedev, Viktor 142, 309
Lehmus, Kalle 120–1, 172, 200, 382
Lehtimaja, Lauri 272–3, 275–6
Leino, Yrjö 97
Leinonen, Kaarlo 215
Leskinen, Väinö 465
Lessiovski, Viktor 301

Levänen, Hannu 20–1
Lewis, Samuel 411
Libanon 139–44, 313, 355, 411, 413, 415–9,
423–47, 455–7
kts. myös UNIFIL & MNF
Libya 69, 424
Lidström, Jan-Erik 260
Lie, Trygve 63, 245
Liedes, Pentti 469, 471
Liesinen, Kalle 26
Liinamaa, Keijo 393
Liljestrand, Bengt 488
Lind, Arvi 510
Linkola, Pentti 471–2
Linna, Väinö 354
Lintunen, Jouko 388–9
Lipponen, Paavo 34
Liukkonen, Erik (ent. Hildén) 379
Ljung, Lennart 506
Lodge, Henry Cabot 86, 88, 93
Loftsdóttir, Kristín 475
Loginov, Sergei 68, 74
Loikkanen, Heikki 168
Loikkanen, Jouko 233
Lontoo 20, 53–4, 81, 85, 103, 140, 226, 233,
298, 303, 313–4, 375, 385–90
Lopmeri, Olli 405, 488
Lord, Winston 279
Lumumba, Patrice 147–9
Louvo, Anna-Kaarin 470
Länsiranta 331, 408, 455
Løken, Harald 195

M

Maalaisliitto 166, 168, 171–3, 292, 296, 310
Maanpuolustuslehden kustannus Oy 511
Maanpuolustustiedotuksen suunnittelukunta
13, 365–6, 526
Macmillan, Harold 32
Madrid 74
Mainos-Televisio 511
Majuri, Raimo 391, 488
Makarios III 220–1, 225
Makko, Aryo 529
Malik, Jakov 294, 330, 337, 412
Maloney, Sean M. 38
Mao, Zedong 85

- Martola, A. E. 18, 20–1, 54, 91, 97, 105–6,
 112–3, 117, 124, 132–3, 149, 189, 191,
 215, 273, 366, 511
 Marwan, Ashraf (The Angel) 383–4
 Masaryk, Tomáš 70–1
 Maunula, Aatos 51–2, 150, 163–5, 167, 170–
 1, 173, 177–8, 181, 191–6, 201, 206–7,
 209–14, 218, 403
 MBFR (Mutual and Balanced Force Reduc-
 tion) 362, 377, 387
 McHenry, Donald 418–9
 Meir, Golda 280, 345
 "Mercedes Alley" 54
 Merikasarmi (Katajanokka) 112–3
 Merikoski, Veli 187, 240
 Meriö, Rauno 396
 MFO (Multinational Force and Observers)
 409
 MI6 kts. SIS
 Midtgaard, Kristine 27–8, 264
 Miettunen, Martti 108, 393–4
 MiG (hävittäjä) 383
 Mikkonen, Simo 60
 Mitterrand, François 521
 MNF (Multinational Force) 409–10, 425–7,
 430, 434, 442–3
 Moilanen, Jaakko 355
 Molotov, Vjatšeslav 68, 74
 Mongolia 507
 Morgenthau, Hans 281, 453
 Mosambik 460
 Moskova 68–70, 74, 124, 168–9, 171–2, 180,
 200, 295, 305, 308, 322, 422, 462, 464,
 508
 Mossad 378, 383–92
 Mountbatten, Louis 184
 Munkki, Olavi 355–6
 Mussolini, Benito 87
 Müller, Richard 310, 312, 428–9
 Myllyniemi, Pekka 471
 Myrntinen, Henri 23
 Mäentakainen, Erkki 431–2
 Mäkipää, Simo 481
 Mäki-Rahkola, Anne 23
 von Metternich, Klemens 278, 281 (n571)
- N**
 Naftali, Timothy 55
 Nairobi 23
 Namibia 401, 407–8, 414, 419, 421, 427, 455,
 458–461, 468, 474, 505, 514–7, 533
 kts. myös UNTAG
 Napoleon I 278
 Napoli 110, 137
 Nasser, Gamal Abdel 79, 84–5, 87–8, 104–7,
 139, 141, 319–20, 383
 Nato 13–5, 25, 37–8, 44, 46, 72, 78, 86, 105,
 126, 141, 148, 153–4, 174, 182–3, 185,
 188, 192–3, 196–7, 199, 200, 202–8, 214–
 7, 219, 221, 225–6, 228–30, 237, 239–40,
 245, 255–6, 260, 287, 297, 304, 318, 329,
 334–5, 344, 356, 371, 403, 407, 526–7,
 533–4, 536–8, 543
 Neapolis 21
 Nepal 335, 417, 420, 428, 431–2, 434, 479
 Neuvostoliitto ja
 rauhanturvaaminen 37–8, 45, 81–91,
 106–8, 113, 124–6, 133–4, 147–9,
 180–1, 186, 219–221, 223–4, 226–30,
 237–9, 243, 246, 249–51, 319–324,
 327, 329–30, 332–7, 346, 378, 387–8,
 403–4, 408–9, 412, 426, 428, 431,
 434–5, 443–44, 476
 YK 62–80, 92–95, 103, 143–5, 178–80,
 239–51, 255–58, 300–2, 308–13,
 315–6, 375–6, 425, 427, 450, 512–3,
 539
 Kts. myös YYA-sopimus
 Nevalainen, Tauno 465
 Newlin, Michael 412–4
 Nielsen, Sievert A. 181–2
 Nieminen, Esko 395, 478, 490
 Nigeria 433
 Nihtilä, Valo 189, 196–7, 199
 Niinisalo kts. YK-koulutuskeskus
 Nikosia 225, 269–75, 491, 494, 511
 Nixon, Richard 277, 279–81, 295, 297, 313,
 320, 322, 328–30, 333, 464, 542
 Nobelin rauhanpalkinto 16, 93 (n150), 277
 (n555), 509–10
 noottikriisi (1961) 151–2, 155–6, 161, 164–5,
 170–1, 178, 190, 201, 225, 252, 296
 Norja ja
 puolustusyhteistyö 153–5, 188–218, 538,
 543
 rauhanturvaaminen 25–7, 37–8, 44–5,
 47, 80, 91, 104–6, 109, 116, 119–20,

- 325, 332, 334, 390–1, 409, 417, 423, 432, 440, 536
 Suomi 29, 78, 91, 116, 126, 145, 243, 248, 255, 282, 325, 355–6, 379, 390, 397, 423
 Valmiusjoukko 144–5, 151, 180–8, 208, 214, 263–4, 325, 540
 YK 125, 255, 334
 Norkola, Kari 20
 Noro, Leo 497–8
 Norrbäck, Ole 521
 Novosibirsk kts. noottikriisi (1961)
 NSA (National Security Agency) 381–2
 Nurmi, Paavo 254
 Nykopp, Johan 134
 Nykänen, Pertti 304, 382
- O**
- O'Neill, Con 155, 161–2
 Oesch, Lennart 191, 199
 Ojanen, Hanna 48
 Oldfield, Maurice 305
 Olsztyn 226
 ONUC (Opération des Nations Unies au Congo) 15, 25, 108, 145–50, 180, 182, 184, 186, 219–20, 222, 229, 235, 239, 241, 243, 267, 349, 372, 439, 441, 443–4, 474, 531–2, 533, 536
 OPEC (Organization of the Petroleum Exporting Countries) 346
 Orkomies, Osmo 123, 127–30, 132, 144, 227–8, 253
 Orlov, Aleksandr 248
 OSINT (Open Source Intelligence) 219, 377,
 Osland, Karl M. 46–7
 Oslo 120–2, 138, 163, 177, 180, 192, 207–8, 215, 216, 334
 Ottawa 398 kts. myös Kanada
 Oxford 314, 372
- P**
- Paasikiven linja 36, 156
 Paasikiven-Kekkosen linja 466, 507
 Paasikivi, Juho Kusti 36–8, 50–1, 66–73, 75–7, 94, 99, 102, 382, 462
 Paasikivi-Seura 293, 327–8
 Paasio, Pertti 520–2, 524–5
 Pahlavi, Mohammad Reza 419
 Pajala, Jukka 405, 481, 488–91
 Pajunen, Aimo 34, 211, 340–1, 344, 361, 363–4, 368, 396–7, 400, 426, 481, 483, 489, 492, 500, 513
 Pakaslahti, Arto 238
 Pakistan 67, 91, 513, kts. myös UNMOGIP
 Palestiina 424, 426, 442–3, 457, 484, kts. myös UNRWA
 Palestiinan vapautusjärjestö (PLO) 385, 415–6, 424–9, 439, 442, 445, 455, 457
 Palm, Thede 196, 212
 Palme, Olof 198, 333, 445, 448, 462–4
 Palmroth, Gunnar 240
 Palmu, Pentti 21
 Panama 335
 Pariisi 81, 85, 103, 140, 196, 240
 Pariisin rauhansopimus (1947) 60, 66, 164, 216
 Parlamentaarinen puolustuskomitea 34, 359, 368–9, 532
 Parolan panssarikoulu 327
 Pastinen, Ilkka 34–5, 49, 174, 288, 298–9, 309–14, 358, 410–1, 418, 420–1, 424, 449, 457, 502–3
 Patokallio, Pasi 49
 Pavlov, Ivan 300, 302
 Pearson, Lester 93, 101, 105,
 Pello 212
 Penkovski, Oleg 171
 Pennanen, Keijo 267, 326–7, 368, 468
 Penthouse 380–1
 Pentti, Arvo 173, 208
 Percy, Charles 464–5
 Persianlahden sota 520–5, 533–4
 Peru 335, 419
 Pesu, Matti 35, 517
 Peterson, Val 327–8, 464–5
 Petäjaniemi, Eero 291
 Pihkala, Lauri "Tahko" 189, 199
 Pohjois-Irlanti 257
 Pohjoismaiden neuvosto 56, 63, 68
 Pohjoismainen yhteistyösopimus (the Nordic Treaty of Cooperation) (1962) 259
 Pohjola-aktivistit 188–91, 193–6, 199, 212
 Popper, David H. 324–5
 Porkkala 56, 61–2, 66–7, 69, 77
 Port Said 107, 115, 118, 134
 Portugal 257, 266–7

Potsdamin konferenssi (1945) 66
 Pravda 314
 Pretoria 458
 Princetonin yliopisto 264
 Puhakka, Matti 522
 Pullinen, Jorma 352–3, 400, 500
 Punainen Risti 94, 189, 423
 Puola 66–7, 91, 106, 205, 225, 230, 285, 332,
 335–6, 346, 388, 407, 419, 431, 476, 507,
 kts. myös Katynin joukkomurha
 Puskala, Veikko 101
 Päämajan valvontaosasto 379
 Pöyhönen, Kauko 168–72

Q

Qasim, Abdulkarim 140
 Queen's Own Rifles of Canada 106

R

Rafah 129, 136,
 Rainio-Niemi, Johanna
 Raitasaari, Reijo 391
 Raitasaari, Reino 208, 274, 326–7, 344, 347,
 350–1, 354, 391, 394, 469, 477–8, 480–2,
 490, 495–6
 Ramparts 381–2
 Rand, Max 466
 Ranska 59, 68, 71, 139–41, 282; ja
 rauhanturvaaminen 26, 44, 147, 149,
 220, 229, 243, 319, 327, 330–4, 404,
 409, 417, 426, 428, 434, 442–3, 473
 Suomi 483, 516–7, 521
 YK 62, 257
 kts. myös UNEF I & Suezin kriisi
 Rapp, Torsten 191, 195, 201, 204
 Rasi, Marjatta 523
 Rauha Lähi-itään (kansalaistoimikunta) 522
Rauhanturvaajat (dokumentti) 510
 Rauhanturvaaminen ja
 alkoholi 20–1, 271–6, 487–504, 511,
 534–5
 lainsäädäntö 14, 57, 97–9, 111, 137, 146,
 181, 234–6, 366–71, 397, 423, 468–
 73, 532
 pohjoismaisuus 44–8, 109–10, 115–24,
 177–88, 207–18, 224–5, 228–33,

245–8, 262–4, 324–5, 401–3, 447–9,
 468, 473–6, 531, 535–8, 541–2
 puolueettomuus 16, 28–30, 44–5, 90–1,
 98, 102, 106–7, 109, 127–8, 138,
 177–88, 219, 221–7, 230, 233, 235–8,
 247, 250–2, 265–6, 276–7, 284–98,
 311–8, 323–4, 327–8, 332–3, 350,
 355, 371, 398–404, 410–5, 420–1,
 433, 440–3, 446–51, 457, 464, 473–
 87, 492, 508–9, 511–2, 517–27, 530,
 533–4, 536–42
 puolustuspolitiikka 188–218, 337–71,
 394–403, 444–6, 531, 537–42
 rahoitus 82, 98, 104, 107–113, 119–25,
 127–8, 131, 147–9, 158, 218, 220–3,
 228, 234–6, 238, 243–51, 265–7, 339,
 370, 392–406, 417, 429, 492
 Suomi-kuva 43–5, 131–8, 158–9, 252–
 76, 285–9, 315, 392–406, 487, 492,
 529, 535, 542
 tiedustelu 51–2, 159–60, 371–92, 541–3
 Rauk (eversti, sotilasiamies) 168
 Raunio, Esko 206, 208,
 Raunio, Tapio 48
 Rautakoura, Pekka 19
 Reagan, Ronald 407, 427–8, 434–5, 441–2
 Rehn, Elisabeth 203, 525, 534,
 Reimaa, Markku 31
 Reininmaa, Jorma 24, 26, 136
 Reivinen, Reino 123
 Rennie, John 386
 Rentola, Kimmo 52–3, 68, 159, 276, 291
 Reuters 93
 Rhodesia 241, 460
 Rikhyen, Indar Jit 268
 Ripatti, Matti 510
 Rislakki, Jukka 159, 381–2,
 Risling, Bertil 195, 198
 Riza, Iqbal 525
 Rogers, Bernard 304
 Rogers, William 295–7
 Romania 66–7
 Ruanda 372, 440
 Ruotsi ja
 puolustusyhteistyö 29, 52, 153–5, 188–
 218, 344, 356–7, 403, 538, 543
 rauhanturvaaminen 25–7, 37–8, 45–6,
 80, 91, 104–6, 113–4, 132, 137, 147,
 218–9, 226, 230, 232, 317, 409, 417–
 9, 421, 423–4, 469, 510, 536–7

- Suomi 29, 54, 61, 63–5, 72–3, 104, 109–10, 115–20, 126, 138, 223–5, 228–233, 245–50, 276–7, 296, 304, 312–3, 398, 448–9, 462–4, 468, 506, 515, 529
 valmiusjoukot 151, 180–8, 208, 214, 263–4, 325, 540–1
 YK 63–9, 78, 143, 145, 243, 255, 257, 293, 312–3, 332–3, 378–9
- Rusanen, Veikko 272
 Rusk, Dean 291
 Rutanen, Veikko 441–2
 Ruusuvuori, Kai 386
 Rätty, Heikki 365
- S**
- Sabran ja Shatilan pakolaisleirien joukkomurhat (1982) 426, 438, 443
 Sadankomitea 471
 Sadat, Anwar 320–3, 345, 383, 408
 Saksa 26, 37, 71–2, 189, 240, 277–8, 284, 297, 333, 359, 379, 462
 DDR (Saksan demokraattinen tasavalta) 225, 291, 301
 Länsi-Saksa (Saksan liittotasavalta) 152, 282, 387, 407
 Salminen Pertti 52, 172, 199
 SALT (Strategic Arms Limitation Talk) 295, 317, 362, 377, 534
 Sambia 515, 517
 San Francisco 62
 Sanomakeskus 489
 "Sarajevon laukaukset" 176
 Saukkonen, Aimo 104–5, 111–2
 Savo (sanomalehti) 98
 Savon Sanomat 483
 Sambanis, Nicholas 533
 Scali, John 325
 Schanche, Leif 192, 194–5, 203–5, 209, 213
 Schelling, Thomas 283
 Schutzstaffel (SS) 379
 Senegal 335
 Seppälä, Rafael 85–6, 155, 189
 Serov, Ivan 168
 Seutula 387
 Sevan, Benin 513
 SFM (Sinai Field Mission) 408–9, 413
 Shamir, Yitzhak 424
 Sharm el-Sheikh 129–31, 269
 Sharon, Ariel 345, 424
 SIGINT (Signals Intelligence) 217, 219, 380
 Siilasvuo, Ensio 20–1, 54, 136–9, 317, 328, 333, 335–6, 346–51, 365–8, 379, 391, 397, 399, 410–4, 416–7, 436, 438, 441–2, 477–9, 488, 502–3, 510, 530
 Silvo, Erkki 386–7, 389
 Simelius, Sakari 51–2, 160, 165–7, 175–7, 191, 193–4, 213, 233, 268, 363
 Simonen, Aarre 173
 Sinibaretti 445–6
 Sipilä, Helvi 543
 SIS (Secret Intelligence Service) 164–5, 223, 305, 386, 392
 Sisyfos 394
 Sitoutumattomien maiden liike (Non-Aligned Movement, NAM) 28–9, 514
 Skog, Emil 92, 97, 171–2
 Skyttä, Matti 432, 440–1
 SLA (South Lebanese Army) 430, 432, 445, 482, 485
 Smith, Gerard 295
 Smolna 309
 Sobolev, Arkady 69, 74, 103
 Soikkanen, Timo 31, 65, 313
 Somerkari, Ville-Poju 208
 Sorsa, Kalevi 362–3, 368, 393, 422, 457–8, 515
 Sota-arkisto 51–2
 "Sputnik diplomatia" 74
 Sotilasaikakauslehti 18
 Stalin, Josif 61–2, 67, 72, 74, 85
 Stavanger 184
 Stay Behind -verkosto 195–8, 200
 Stella Polaris 382
 Stenbäck, Pär 310, 422, 431, 457
 Stepanov, Vladimir 301, 305–7, 362
 Stevenson, Adlai E. 264
 Štšerbak, Fedor Aleksejevitš 169–70
 Stuart, Andrew 304, 314
 Stubb, Alexander 535
 Sudan 84
 Suezin kriisi (1956) 21, 54, 65, 79–80, 83–90, 93, 95, 102–4, 107, 109, 139–41, 189, 215, 319, 329, 337–8, 340
 kts. myös UNEF I
 Suomalaisen yhteiskunnan tuki -säätiö (SYT) 100–1

- Suomen Kansan Demokraattinen Liitto
(SKDL) 83, 97–8, 101, 234–6, 368–70,
469, 471, 531
- Suomen Kommunistinen Puolue (SKP) 310
- Suomen Kuvalehti 311, 482, 484, 489–90
- Suomen Pankki 211, 399
- Suomen ruotsalainen kansanpuolue (RKP)
521
- Suomen sosiaalidemokraatti/Demari 361,
460, 489
- Suomen Sosialidemokraattinen Puolue (SDP)
34, 101, 134, 200, 234–6, 310, 358, 370,
401, 448, 454, 461, 469, 471, 520
- Suomen Tietotoimisto (STT) 187, 234, 422
- Suominen, Pentti
- Suominen, Pertti 52, 372–3
- Suominen, Unto 134
- Suorttanen, Sulo 208
- Suojelupoliisi (supo) 52–3, 101, 159, 165,
168, 174, 378, 382–3, 445, 516
- Suslov, Vladimir 230, 237
- Sutela, Lauri 52, 159, 163–5, 169, 173, 191–
3, 195, 198–9, 207–8, 213, 305–8, 362–4,
397, 418
- Sveitsi 29–30, 45, 113, 276, 282, 304, 359,
449, 466
- Svento, Reinhold 68, 74–5, 96
- Swanström, Andre 379
- Swapo (South West Africa People's Organiza-
tion) 419, 514
- Syyria 66–7, 87–8, 139, 316, 318, 321, 329,
336, 338, 346, 355, 383, 385, 389, 415,
419, 424–5, 427, 438, 440
- Särmäkari, Kalevi 165, 212, 356, 379
- T**
- Taiwan 323
- Tamminiemi 92, 94–5, 212, 289,
- Tanska ja
puolustusyhteistyö 153–4, 195, 200,
202–5, 214, 216
- rauhanturvaaminen 25–7, 37–8, 44–5,
80, 91, 104–6, 109, 116, 119, 332,
423, 536
- Suomi 21–2, 29, 78, 126, 243, 255, 273,
455
- Valmiusjoukot 144–5, 151, 180–8, 208,
214, 263–5, 325, 540
- Tapiola koulu 523
- Tarjanne, Päivö K. 73, 265
- Tarkka, Jukka 507
- TASS 310
- Taylor, A. P. J. 71
- Teijo 307
- Tel Aviv 415, 431
- Terijoen hallitus 95
- Terveys ja hyvinvointilaitos (THL) 501
- Thaimaa 66, 423
- Thant, U 151–2, 184, 218, 220–3, 227–8, 239,
241–2, 301, 319, 376, 490
- Thatcher, Margaret 407, 428
- Thornycroft, Peter 220
- Tiedonantaja* 359, 484–5
- Tiitinen, Seppo 382–3, 391, 445, 516
- Tito, Josip Broz 248–9
- T-kontoret 196, 212
- Toiviainen, Seppo 469
- Tšekkoslovakia 70–2, 106, 148, 224, 229,
285, 358
- Tukholma 53, 63, 73, 110, 115, 117, 120,
164, 173, 184, 190, 192, 196, 200–1, 212–
3, 222, 224, 298, 398, 462, 491
- Tullberg, Andreas 25, 536
- Tuominen, Arvo "Poika" 125
- Tuominen, Heikki 393
- Tuominen, Leo 111, 130, 132–4, 226–7, 233
- Tuomioja, Erkki 401
- Tuomioja, Sakari 173, 190–1, 222, 224
- Turkki 152, 219–23, 225–6, 229, 233, 237,
257, 351–2, 489, 532
- Turku 212
- Turun rauha (1743) 72
- Turun Sanomat 483
- Turunen, Pekka 379
- Työväen ja Pienviljelijäin Sosialidemokraatti-
nen Liitto (TPSL) 171
- Törmgren, Ralf 64, 73, 92–4, 96, 104–5, 109,
111–2, 114, 130, 254–6, 259, 309
- Törnudd, Klaus 19, 258–60, 505–6, 513
- Töttermann, Richard 314
- U**
- U2 (tiedustelukone) 152
- Uganda 311, 385
- Ulkopolitiikka* (lehti) 524

- UNDOF (United Nations Disengagement Observer Force) 16, 26, 390, 410, 414, 417, 419–24, 426, 456, 494, 502–4, 518, 532, 535
- UNEF I (United Nations Emergency Force I) 15–16, 56, 65, 79–138, 243, 378–379, 390, 402, 531, 540
- UNEF II (United Nations Emergency Force II) 15–16, 20, 58, 265, 316–338, 345–51, 354, 362, 365, 367, 383–92, 397–8, 406, 408–15, 419–20, 476–481, 488–9, 492, 494, 500, 504, 510, 518, 531–532, 541
Checkpoint Gamma (Siinai) 347–351
- Unesco (Yhdistyneiden kansakuntien kasvatus-, tiede- ja kulttuurijärjestö) 252
- UNGOMAP (United Nations Good Offices Mission in Afghanistan and Pakistan) 512–4, 516
- Unicef (Yhdistyneiden kansakuntien lastenraho) 456
- UNIFICYP (United Nations Peacekeeping Force in Cyprus) 16, 18–21, 28, 55, 57–8, 180, 189, 215, 218–238, 245–7, 249, 263–6, 268–76, 294, 296, 316, 319, 326–8, 331–2, 336, 339, 344, 349, 351–5, 365, 378, 394, 395, 399, 401, 403–7, 414–5, 417, 429, 473, 488–9, 492–501, 525, 531–2, 534, 540–1
- UNIFIL (United Nations Interim Force in Lebanon) 13, 16, 54, 366, 404, 410, 414–9, 422–47, 455–6, 468, 471, 473, 482–7, 504, 511–2, 515–8, 530, 533, 537
- Unita (União Nacional para a Independência Total de Angola) 391
- Unkari 66–7, 99, 156, 285
Itävalta-Unkari 70
- Unkarin kansannousu (1956) 65, 79–81, 83, 85, 87, 89, 92–5, 99–100, 102–4, 109, 141, 156, 161, 168, 289, 540
- UNMOGIP (United Nations Military Observer Group in India and Pakistan) 82
- UNRWA (United Nations Relief and Works Agency) 456
- UNSCOB (United Nations Special Committee on the Balkans) 81
- UNTAG (United Nations Transition Assistance Group) 482
- UNTSO (United Nations Truce Supervision Organization) 82, 333, 346, 366, 378, 390, 410, 413, 492, 503
- Uosukainen, Riitta 472
- Urquhart, Brian 147, 273, 334, 336, 410–4, 420, 428, 432, 483, 485–6, 502–3
- Uruguay 409
- Ustinov, Dmitri 307–8
- Uudenkaupungin rauha (1721) 72
- Uusi Suomi* 20, 90, 95, 98, 127, 287, 291
- Uusi-Seelanti 69, 91, 409
- Uusiniemi, Reijo 399
- ## V
- Vaahtoranta, Tapani 35–6
- Vainio, Kimmo 26
- Valenius, Johanna 23
- Valla, Juha 21–2, 24, 26, 338, 370
- Valtanen, Jaakko 216, 395–7, 445–6,
- Valtasaari, Jukka 283, 454, 474
- Vance, Cyrus 411
- Varady, Corrin 441
- Varsovan liitto 44, 175, 208, 215, 343, 355, 507
- Vasilev, Alexey 55
- Venäjä 35–6, 54, 71–2, 166, 301, 462
- Vietnamin sota 85, 278, 296, 312, 320, 454, 462, 464
- Viljanen, T. V. 51
- Viron sosialistinen neuvostotasavalta 232
- Virolainen, Johannes 51, 70–4, 132, 250
- Virtanen, Rauli 24
- Visuri, Pekka 52, 188, 196
- Väyrynen, Paavo 420, 444, 512, 523
- Väyrynen, Raimo 341
- ## W
- Waldheim, Kurt 33–4, 301, 324–5, 332, 334–6, 348, 376, 410, 414, 421, 436, 490, 502–3
- Waltari, Mika 114
- Waltz, Kenneth N. 453
- Waris, Klaus 211
- Wartiovaara, Otso 386
- Washington 53–4, 125, 128, 189, 200, 295, 328, 355, 374–5, 503, 512
- Watergate 278, 280, 322
- Wennerström, Stig 201, 211
- Westin, Bo 192, 194–6, 356

Whipple, David 163 (n55), 381
 WHO (Maailman terveysjärjestö) 111
 Wien 189, 295
 Wiherheimo, Toivo 187
 Wihtol, Erik 303, 386–90
 Wihtoli, Åke 485, 513
 Wiitanen, Arvo 172–3
 Wiklund, Claes 260
 Williams, Paul 14
 Wuori, Eero A. 74, 100, 124, 171–3, 180, 201, 246

X

Xeros 21

Y

Yale 281

Yhdistyneet kansakunnat (YK)

Department of Peace Operations (DPKO)
 15

Suomi turvallisuusneuvostossa 77–8, 286
 293–4, 520–5, 533–4

talous ja sosiaalineuvosto (ECOSOC)
 258

YK:n perustaminen (1945) 62
 äänestys- ja maantieteelliset ryhmät 78,
 255–62

kts. myös UNTSO, UNSCOB UNEF I,
 UNEF II, ONUC, UNIFICYP,
 UNIFIL, UNTAG, UNGOMAP,
 UNMOGIP, UNRWA, Unesco, Uni-
 cef, WHO & rauhanturvaaminen

Yhdysvallat ja

rauhanturvaaminen 80–90, 106–109,
 148–9, 185, 220–2, 226–7, 239–40,
 252–3, 295, 320–6, 330–8, 409–15,
 417, 426–9, 432, 435–436, 442–5

Suomi 28–9, 94, 99–100, 135, 143–4,
 153–7, 161–5, 169, 171–2, 174, 217,
 265, 277–284, 296–9, 303–5, 312–4,
 381–2, 457–8, 464–6, 484

YK 62–69, 89–90, 140–2, 240–246, 257,
 261–262, 376, 521

kts. myös CIA

YK-koulutuskeskus 266, 370, 541

YYA-sopimus 32, 34, 60, 91, 94, 153, 158,
 160, 162, 167, 188, 190, 193, 197, 203,
 206, 235–6, 255, 302–4, 306–8, 315, 333,
 343, 358, 360–1, 364, 449–50, 454, 538–9
 yöpakkaset (1958) 145, 178, 225, 252, 287,
 310

Z

Zhadov, A. S. 166

Zaharov, Aleksei 167, 244, 249–50

Zakopane 226

Zeira, Eli 384–5

Zorin, Valerian 143–5

Zvi, Zamir 384–5

Å

Åkerman, Richard 120

Ålgård, Ole 334

Åström, Sverker 228, 230–1, 237

**TURUN
YLIOPISTO**

ISBN 978-951-29-8253-0 (Painettu/Print)
ISBN 978-951-29-8254-7 (Sähköinen/PDF)
ISSN 0082 6995 (Painettu/Print)
ISSN 2343 3205 (Verkkajulkaisu/Online)